# Válka rusko-turecká.

Dle nejlepších pramenů popisuje **Eduard Rüffer.**




Nákladem ALOISE HYNKA v Praze, Celetná ulice číslo 11 nové.

# PROSLOV.



Minula již dvě leta od té chvíle, kdy poprvé zahřměly pušky Hercegovců za osvobození tohoto ztrýzněného národa z jařma tureckého.

Nepřátelé svobody posmívali se té hrstce reků hercegovských, tvrdíce, že ta „banda loupežníků a žhářů" brzy bude zkrocena, že půjde zase vše ve starém pořádku dále — že totiž sveřepý Turek bude utlačovat a týrat kmeny slovanské a ostatní křesťany v říši své jako dříve.

Však povstání hercegovské zachvátilo záhy sousední Bosnu, Černou Horu a Srbsko, nepatrné potyčky u Nevesině dospěly v tuto chvíli *ve válku rusko-tureckou*, plameny bídných chatrčí křesťanské ráje zmohutněly ve všeobecný žár Orientu.

*Udeřila hodina osvobození a sbratření slovanských národů!*

Jeť ovšem kruté pomysliti na ty potoky krve, kteráž v těch zápasech prolévati se bude, avšak dějiny učí nás, že vznešená myšlenka svobody a sbratření národů musela býti vždy tisícerými životy lidskými vykoupena, že símě volnosti musí býti drahou krví kropeno, aby vypučelo v libý květ a zlaté neslo ovoce.

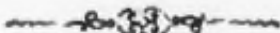
Nynější válka rusko-turecká jest nejvýznamnější ze všech desíti válek, jež v minulých dvou stoletích Rusko proti Osmanům podniklo. Přes dvacet let chystalo se Rusko bez hluku k tomuto světodějnému dramatu, aby tím důrazněji mohlo udeřiti na vraha Slovanů a křesťanů vůbec.

Vypravování naše o válce rusko-turecké jest druhé oddělení vydávané námi knihy „Válka slovansko-turecká," která vyšla v 25 sešitech; avšak tvoří přece celek o sobě rovněž jako válka tato, ačkoli jest vlastně jen pokračováním bojů mezi Srbskem, Hercegovinou, Bosnou a Černou Horou se strany jedné a Tureckem se strany druhé.

Počínajíce dílo své na památku světodějných událostí, budeme se držeti historické pravdy, majíce pevnou naději, že na konec knihy budeme moci zaznamenati *vítězství zbraní slovanských, vítězství práva a svobody* — i voláme z vroucího srdce s bojujícím carem Alexandrem:

*Staniž se ve jménu Páně!*

**V Praze,** 1. května 1877.



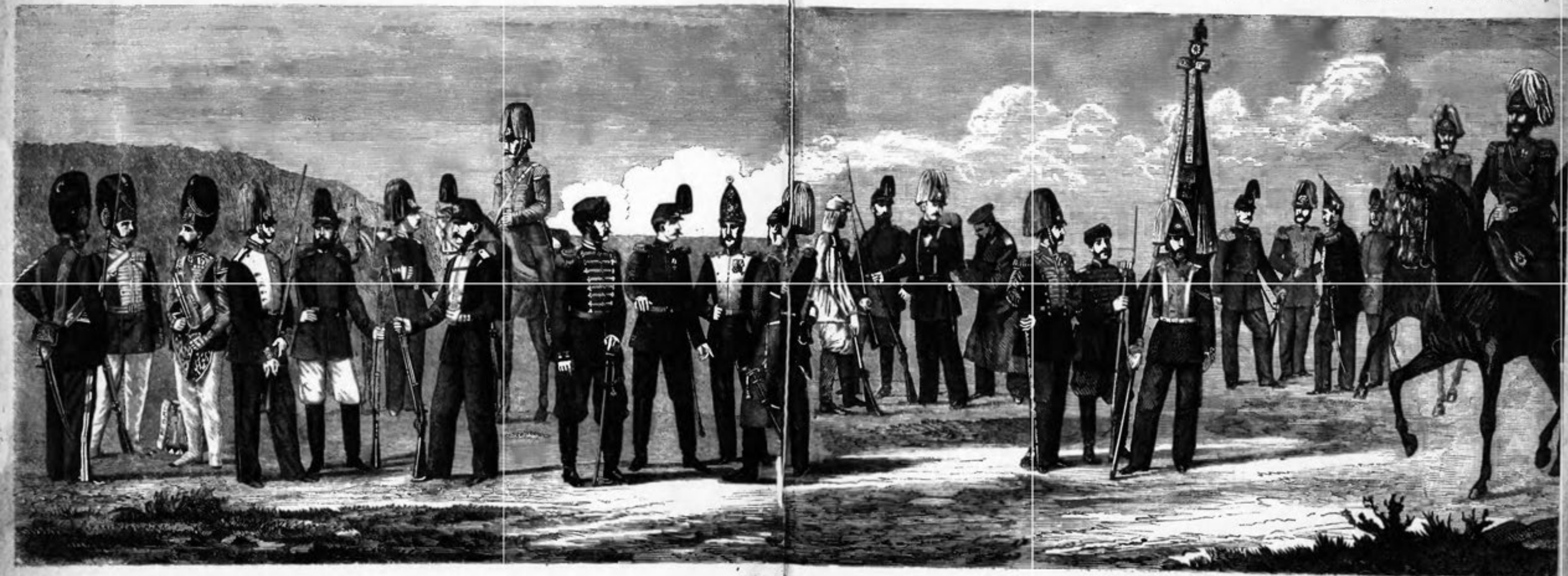
# Londýnský protokol.

Na březích Černého moře zuřila válka a Sebastopol byl sevřen vojskem francouzským, anglickým i tureckým, když car *Alexander II.* roku 1855 nastoupil vládu po svém otci Mikuláši, o němž se dí, že nezdar války krimské uvrhl ho na lože smrtelné. V prvním provolání svém vznášel Alexander modlitbu k věčné Prozřetelnosti, aby jeho přičiněním splnily se záměry a přání Petra Velikého, císařovny Kateřiny II., Alexandra I. a Mikuláše. Tenkrát ještě nesplnila nebesa tuto prosbu, válka skončila porážkou armády ruské a pověstná *pařížská smlouva* měla ten účel, aby Rusku zamezena byla chuť k vypuzení Turků z Evropy a k osvobození křesťanů od hanebného jařma asijského.

Rusko bylo pokořeno, avšak smlouvy mají platnost jen tak dlouho, pokud je dosti síly a moci, aby se jim průchod zjednati mohl, pokud vyhovují skutečným poměrům.

Již roku 1870, při válce francouzsko-pruské, uvedlo Rusko na denní pořádek tak zvanou „otázku černomorskou.“ Smlouva pařížská zamezovala totiž Rusku vydržování zbrojné moci na Černém moři, a Rusku podařilo se bez velkého odporu tento článek smlouvy pařížské zmařiti a provozuje od té doby plavbu na Černém moři jako dříve.

Zatím změnily se valně poměry mocností evropských a Rusko se k těmto změnám též značně přičinilo. A nyní, po dvouletých krvavých zápasech Jihoslovanů a po všelikém vyjednávání diplomatickém tytéž



Ruský pěší.



velmoci evropské, které diktovaly pařížskou smlouvu, nejen tuto smlouvu trhají, ale vyhrožují dokonce Turecku branným zakročením Ruska, jestli vláda turecká bude se zdráhat splniti, co na ní Evropa za náčelnictví Ruska žádá, totiž úplné napravení staletých křivd, jež páše Turecko na svých křesťanských poddaných.

Car Alexander zpomněl si zajisté s blahým vědomím vykonané povinnosti na svůj manifest při nastoupení trůnu, když v několika dnech po bitvě u Ďunisu, kde armáda srbská porážku utrpěla, promluvil památná slova dne 10. listopadu v moskevském Kremlu.

Když mu totiž zastupitelstvo města Moskvy odevzdalo adresu, v níž vyzývalo k brannému zakročení proti Turecku, odpověděl car vzletnou řečí, v níž želel prolité posud krve za věc slovanskou i slíbil, že nedostojí-li Porta spravedlivým žádostem šesti velmocí evropských, vyzve celou Rus, aby učinila, co za potřebné uzná a čeho čest Ruska žádati bude.

Carova řeč došla radostné ozvěny na celé Rusi a mezi všemi kmeny slovanskými, zvláště za tou příčinou, že bylo to poprvé, kdy ruský car veřejně prohlásil se pro věc *slovanskou*, kdežto dřívější osvědčení panovníků a státníků ruských vždy jen na Rusko, na stát ruský váhu kladla.

Na poděkování za rozhodné slovo carovo došla do Petrohradu tisíceré blahopřání všech vrstev ruského národa, městská zastupitelstva a jiné sbory zasýlaly caru adresy nejvřelejší oddanosti a v armádě ruské nastal ruch nebývalý, neboť žádná válka nemůže být na Rusi tak oblíbenou jako válka proti Turku, úhlavnímu nepříteli křesťanstva a Slovanstva.

V málo dnech po carově řeči v Kremlu rozeslal kancléř ruský kníže *Gorčakov* depeši zástupcům Ruska u jiných dvorů, že valná část armády ruské uvedena

bude na míru válečnou a zároveň nařízeno, aby sestavilo se osm armádních sborů z dosavadních divisí ve vojenských obvodech oděském, charkovském a kyjevském. Vrchním velitelem jmenován jest velkokníže *Mikuláš*, bratr carův, jemuž přidělena řada výtečných generálů, o nichž ještě dále budeme vypráběti.

Nové armádní sbory vypraveny byly brzo do pole a měly své sídlo v *Kyšiněvě* a okolí blíž řeky *Prutu*, kteráž tvoří hranici mezi Ruskem a Rumunskem.

A mezi tím, co armáda ruská chystala se k udeření na Turky, pokusila se diplomacie ruská ještě jednou o smírné narovnání za souhlasu Evropy.

Kníže *Gorčakov* zaslal ke konci ledna vyslancům ruským ve Vídni, Londýně, Paříži, Berlíně a Římě okružník, v němž poukázal na věrolomnost Porty, na odpor její proti všem opravám, i tázal se jménem svého mocnáře, co hodlají učiniti kabinety, s nimiž Rusko posud ve shodě jednalo, aby na odpor turecké vlády dostalo se jí náležité odpovědi.

Avšak evropské kabinety váhaly dlouho s odpovědí, až konečně v březnu prohlásila vláda anglická, že *nesouhlasí s nějakou změnou pařížské smlouvy* a že nepodepíše žádnou listinu, kterouž by evropské mocnosti převzaly pro budoucnost nějaký závazek.

Ačkoliv tedy Porta sama hrubě porušila pařížskou smlouvu tím, že nesplnila podmínek, ku kterýmž se byla zavázala, zlepšení totiž osudu křesťanských poddaných svých, přece ji chtěla Anglie chránit!

Za takových okolností vydal se generál *Ignatěv*, výtečný diplomat ruský, na cesty ke dvorům evropským, nesa s sebou poslední návrhy své vlády, sepsané ve zvláštním protokole. O tomto protokole, jehož obsah kromě předním diplomatům nikomu nebyl znám, vedl se dlouhý spor v časopisech, a kdežto listy turkopřejné hlásaly, že cesta Ignatěva s protokolem znamená ústup Ruska, přinesly poloúřadní listy ruské rozbor protokolu, z něhož vysvítalo, že Rusko jest dobře na všechny případy připraveno, i kdyby mocnosti evropské protokol přijaly nebo kdyby jej zamítly.

Teprv když po delším vyjednávání veškeré mocnosti pařížskou smlouvu podepsavší, totiž Rakousko, Italie, Německo, Francie i Anglie protokol přijaly, uveřejněn byl v plném znění.

Památná listina ta zní takto:

„Mocnosti, kteréž společně podnikly upokojení Východu, a s úmyslem tímto se súčastnily konference cařihradské, uznávají, že nejjistější prostředek k dosažení cíle vytknutého záleží v tom zachovati především dohodnutí tak šťastně mezi nimi zjednané a znovu společně dotvrditi, že jim záleží na tom, aby zlepšil se osud křesťanského obyvatelstva v Turecku, a zavedly se reformy v Bosně, Hercegovině a Bulharsku, kteréž přijala Porta s vyhražením, že je provede sama.

Mocnosti berou k vědomosti uzavření míru se Srbskem. Co se týče Černé Hory, považují mocnosti ve prospěch solidního a trvalého dohodnutí upravení hranic a svobodnou plavbu na Bojaně za žádoucí. Mocnosti považují dohodnutí, kteréž mezi Portou a knížectvími se ujednalo, nebo ještě ujednati má, za krok ku zjednání míru, jehož si všecky společně přejí. Zvou Portu, aby krok ten dotvrdila, jednak uvedením armád svých na obyčejný stav míru, s vyhražením počtu vojska, jehož jest nutně třeba k zachování pořádku, jednak zároveň provedením oprav v době co možná nejkratší, uznaných za potřebné pro pokoj a blaho provincií a státu, s jichž poměry konference se zabývala.

Mocnosti uznávají, že Porta projevila ochotu svou důležitou část oprav těch provésti. Jmenovitě berou k vědomosti oběžník Porty ze dne 13. února 1876 a prohlášení, kteráž dala vláda otomanská za konference, a od té doby prostřednictvím svých zástupců. Vzhledem k těmto příznivým úmyslům Porty a ježto jí sam na tom záleží, aby je bez meškání uskutečnila, považují se mocnosti za oprávněny doufati, že Porta užije nynějšího mírného smýšlení, aby opatření, jimiž se mají vykonati opravy v poměrech obyvatelstva křesťanského, pro pokoj Evropy nezbytně a svorně žádané, také rázně provedla, a že nastoupivši jednou tuto cestu, uzná, že se srovnává i se ctí i s prospěchem její způsobem loyálním a účinným na ní vytrvati. Mocnosti hodlají pečlivě skrze své zástupce v Cařihradě a místní jednatele bdíti nad tím, kterak sliby vlády otomanské budou se prováděti.

Kdyby naděje jejich ještě jednou byla sklamána a kdyby poměry křesťanských poddaných Porty nezlepšily se tou měrou, aby neopakovaly se zápletky, porušující občasně rozvoj Východu, uznávají mocnosti za nutné prohlásiti, že takový stav věcí nesrovnával by se s prospěchy jejich i celé Evropy vůbec. Pro případ ten vyhražují si usnésti se společně o prostředcích, jež uznají za nejvhodnější, aby pojistily blaho křesťanského obyvatelstva a prospěchu míru obecného.

Vykonáno v Londýně, 31. března 1877."

Dodatkem k tomuto protokolu vydal vyslanec ruský hrabě *Šuvalov* jménem svého dvora toto prohlášení:

„Když bude mír s Černou Horou uzavřen, a když Porta přijme rady Evropy a osvědčí ochotu navrátit se ve stav míru a provésti skutečně reformy, o nichž v protokole zmínka se činí, nechť vyšle do Petrohradu zvláštního posla, aby vyjednával stran odzbrojení, k němuž by svolil též car. Kdyby však nastalo vraždění podobné, jaké poskvrnilo Bulharsko krví, zastavilo by se ovšem odzbrojování ruské armády."

K tomu objasnil Šuvalov u vlády anglické cíl cesty generála Ignatěva. Cílem cesty jeho bylo vysvětlení názorů Ruska a usnadnění smírného rozřešení. Poněvadž Rusko přineslo mnohé oběti, poněvadž vyzbrojeno bylo 500.000 mužů, nechtělo a nemohlo odvolati vojska

svá bez nějakého patrného úspěchu pro zlepšení poměrů křesťanů v Turecku.

Lord *Derby*, anglický ministr zahraničných záležitostí, zaslal vyslaneckému tajemníku Jocelynovi v Cařihradě depeši, aby řekl Savfetu pašovi, že protokol neobsahuje nic, proti čemu by Porta mohla činiti rozumné námitky. Tak totiž *veřejně* se prohlásilo, avšak přece zachovalo se Anglicko jako kdy dříve, totiž po turecku, neboť hned druhého dne po schválení protokolu učinil Derby toto vyjádření:

„Poněvadž Anglie svolila k podepsání protokolu jen v prospěchu míru evropského, rozumí se samo sebou, že pro případ, kdyby účelu jeho, totiž obapolného odzbrojení Ruska i Turecka a míru mezi oběma se nedosáhlo, má se považovati protokol za nic a neplatný.“

To bylo zřetelným pokynutím Turecku, aby protokol *zamítlo*, a také nikdo nepochyboval, že se stane jinak, neboť pokud Turecko bude míti dosti malou naději, že nalezne nějaké pomoci u některého státu evropského, bylo by marné doufání, že podrobí se vůli ostatní Evropy.

V Rusku i v Turecku se po uveřejnění protokolu londýnského konaly poslední úsilovné přípravy k tuhému zápasu.

## Turecká odpověď.

Evropa dlouho na odpověď turecké vlády nečekala. Odpověď tato, kterouž podepsal ministr zahraničných záležitostí Savfet paša, byla vyzývavá. Kdežto by byla měla vítězné Černé Hoře alespoň částečně v její požadavcích vyhověti, reklamovala vláda turecká Černou Horu, kteráž po čtyry sta let dovedla samostatnost svou ubrániti, jakožto část své říše, a v zpupnosti své popírala — v roce po děsných, neslýchaných vraždách v Bulharsku — že by měly evropské mocnosti právo míchati se ve vnitřní záležitosti Turecka, že by totiž měl platnost míti cit lidskosti a křesťanské povinnosti k bližním, i zamítala všeliké dohodnutí s Ruskem v příčině odzbrojení, zamítala zkrátka vše, o čem se evropská diplomacie usnesla, nevyjímajíc ani notu *Andrássyho* ze dne 31. prosince 1875, kteráž přece Turkům dosti přízniva byla.

Odpověď Porty zní následovně:

V Cařihradě, 9. dubna 1877.

Vysoké Portě dodán byl protokol, jenž byl dne 31. března 1877 prvním státním sekretářem v ministerstvě zahraničných záležitostí J. Veličenství královny anglické, pak vyslanci německým, rakousko-uherským, francouzským, italským a ruským podepsán, a zároveň dodáno jí bylo prohlášení prvního sekretáře zahraničných záležitostí v ministerstvě anglickém a vyslanců italského a ruského. Porta vzala zaslané listiny k vědomosti, ale musí vysloviti své politování nad tím, že spřátelené mocnosti neuznaly za vhodné pozvati také Portu, aby měla podíl v poradách, v nichž jednalo se o nejdůležitějších zájmech turecké říše.

Vznešená úcta, kterouž vláda císařská při každé příležitosti jevila k radám a přáním velmocí, těsná solidárnost, kteráž tak šťastným způsobem poutá prospěchy říše s prospěchy ostatní Evropy, nepopíratelné zásady slušnosti, konečně slavně přijaté závazky opravňují Vysokou Portu k domněnce, že také ona bude povolána účinkovati při díle, které má navrátit Východu mír, a dotyčné dohodnutí velmocí postaviti na základy spravedlivé a zákonité. Od té chvíle však, co se takto nestalo, jest Vysoká Porta rozhodně nucena pozvednouti hlasu svého proti oprávněnosti takového aktu a ukázati na zhoubné následky, kteréž mohou z toho pro budoucnost povstati také zásadám, chránícím bezpečnost vzájemných poměrů států.

Zkoumajíc blíže protokol nabyla Vysoká Porta přesvědčení, že, kdyby mocnosti, podepsavší smlouvu pařížskou, byly více přihlížely k výměně náhledů, jakáž se děla při konferenci cařihradské, k výsledkům, jichž zatím docíleno, k novým nebezpečenstvím, kteráž ohrožují mír, bylo by snad bývalo snadno odvážením prospěchů, o něž se jedná, dospěti ke konečnému dohodnutí, kteréž by nebylo podrobeno ani hrubému porušení práva, ani podmínkám, kteréž nelze splniti. Za konference cařihradské hleděla Porta, opírajíc se o ústavu, kterouž J. V. právě z vlastní dobré vůle udělil, a kteráž uskutečnila nejrozsáhlejší opravu, jakáž kdy v říši této se zavedla, dokázati nespravedlivost každého opatření, kteréž pod pláštíkem reforem bylo by počátkem rozeznávání dle provincií, dle vyznání nebo tříd poddaných, dokázati, že jest jí nemožno přijati něco, co se protivilo celistvosti nebo neodvislosti říše. Toto dvojí stanovisko zahrnuto jest úplně v podmínkách anglického programu, od mocností přijatého.

Program tento postavil za zásadu zachování celistvosti a neodvislosti říše a žádal pro jisté provincie soustavu zřízení, kteréž by poskytovalo záruky proti špatné správě a skutkům libovůle. Tato soustava zřízení byla tedy skutkem i právem provedena a sice touto novou politickou organisací samou, kteráž říši bez rozdílu jazyků, vyznání nebo provincií byla dána. Od té doby svolán jest otomanský parlament, a shromáždění utvořené na základě svobodomyslného volebního řádu, jenž brzo vydrží každou odůvodněnou kritiku, zasedá v Cařihradě a rokuje s úplnou svobodou o nejdůležitějších věcech státních. — Jestliže proti této soustavě reforem se namítalo, že jest ještě příliš nová, aby mohla hned nésti ovoce, může se odpověděti, že stejná námitka mohla se

učiniti proti opravám, odporučovaným cizími zástupci, jako vůbec proti každé reformě, kteráž právě proto, že jest novotou, nemůže z počátku jeviti tentýž účinek, jakýž může jí dodati pouze čas.

Na druhé straně byl pokoj doma trvale zjednán; Srbsko jest umlčeno, a vyjednávání, při němž Vysoká Porta dokazuje pořád největší umírněnost, počalo s Černou Horou.

Na neštěstí objevila se zatím věc nová; neobyčejné zbrojení, kteréž děje se po několik měsíců na celé Rusi, nutí Vysokou Portu dělati opatření na obranu. Toto zbrojení překazilo nejen úplné upokojení myslí, nýbrž způsobilo naopak situaci nesmírně nebezpečnou. Vysoká Porta může s dobrým právem konstatovati, že ona ničeho neopominula, aby rozptýlila všecky pochybnosti, ukonejšila nepokoj a šetřila citlivosti nejútlejší. Poněvadž sotva přestála zdlouhavé, obtížné zkoušky, kteréž hleděly jí připraviti revoluční rejdy ve všech provinciích říše, bylo zcela přirozeno, že toužila po pokoji a nechovala jiného přání leč toho, aby mohla se věnovati vnitřnímu svému znovuzrození. Litovala co nejživěji, že přání toto ode dne ke dni pořád více se vzdalovalo od svého vyplnění, poněvadž vnucená potřeba vojenských opatření ponechala jí na vůli jen to, aby obyvatelstvu svému ukládala těžké oběti, aby finance své vyčerpala velikými neprospěšnými výdaji a především zabývala se prostředky, jimiž by vyhnula se sporu, který by mohl mír světový hluboce otřásti.

Rozumí se samo sebou, že se velmoci i tímto stavem věcí zabývaly. Portě naskytá se nyní příležitost, aby spřátelené kabinety poukázala na naléhavou potřebu, by nebezpečný tento spor, jehož rozřešení není v moci Porty, konečně byl ku konci přiveden. Následkem toho a odpovídajíc zároveň na prohlášení ruského vyslance, sděluje Porta ze své strany mocnostem, jež byly zmíněný protokol podepsaly, následující prohlášení:

1. Chovajíc se rovněž tak k Černé Hoře jako k Srbsku, prohlásila Porta před dvěma měsíci o vlastní ujmě knížeti Mikulášovi, že ničeho neopomine, čím by bylo možno docíliti dorozumění a byť to i jisté oběti stálo. *Pokládajíc Černou Horu za nerozlučnou část tureckého území* navrhla Porta upravení hranice, jež jest pro Černou Horu výhodné, a závisí to nyní jen na umírněnosti v Cetyni, aby se záležitost ta mohla prohlásiti za ukončenou.

2. Vláda turecká jest ochotna provésti všechny opravy; ale po zásadě naší ústavy nesmějí míti reformy ty žádného zvláštního a výlučného rázu — a v tomto smyslu bude se vláda také při provádění těchto institucí chovati.

3. Vláda turecká jest ochotna uvésti armádu svou na míru pokoje, jakmile shledá, že vláda ruská učinila opatření k témuž účelu.

Zbrojení Turecka má výhradně ráz obranný a přátelské styky a vzájemná úcta, jež panují mezi oběma říšemi, budí naději, že kabinet petrohradský samojediný v Evropě nebude předpokládati, že křesťanské obyvatelstvo jest svou vlastní vládou tak ohroženo, aby bylo třeba upotřebiti proti sousednímu státu všech prostředků invase a zničení.

4. Co se týče možných nepořádků v Turecku, jež by mohly odzbrojení ruské armády zdržeti, odmítá cí-


Hobart paša,
admirál tureckého loďstva.

sařská vláda urážlivá slova, kterýmiž byla obava ta vyslovena; neboť Porta má za to, že jest Evropa přesvědčena, že nepořádek, jenž ruší poklid v provinciích, nutno příčísti na vrub pocházejícího z ciziny popuzování, začež císařská vláda nemůže býti odpovědnou, a že by tudíž naprosto nebylo ospravedlněno, kdyby chtěla ruská vláda odzbrojení vojska svého činiti závislým na podobných možnostech.

5. V příčině vyslání zvláštního vyslance do Petrohradu k vyjednávání stran odzbrojení, nemá Porta žádné příčiny, aby zpěčovala se proti zdvořilosti, kterou ukládá diplomatický mrav. Ale Porta nevidí žádné souvislosti mezi takovouto mezinárodní zdvořilostí a odzbrojením, kteréžto poslední nemůže býti ze žádného důvodu zdrženo a k jehož provedení stačí pouhý rozkaz.

Porta žádá spřátelené mocnosti, by toto prohlášení její vzaly k vědomosti.

*Pro Bosnu, Hercegovinu a Bulharsko nepřijala Porta žádné zvláštní opravy.* Ona nepochybuje, že jest její povinností, aby oprávněným požadavkům svých křesťanských obyvatelů vyhověla; ale nemůže svoliti, aby se doporučené opravy obmezily výhradně jen na živel křesťanský. Porta musí též odmítnouti podezření, jež jest v protokole vysloveno, že city její k obyvatelstvu křesťanskému nejsou upřímny a zároveň musí protestovati proti lhostejnosti, která se v protokolu jeví vzhledem k mohamedánskému a jinému obyvatelstvu říše turecké.

Nelze předpokládati, že by opravy, které mají za účel, aby jimi byly poklid i dobro musulmanův pojištěny, mohly býti v očích osvícené, tolerantní a spravedlivé Evropy beze vší důležitosti. Opatření, kterýmiž možno všem a všady pojistit úplně svobodný rozvoj práv každého jednotlivce v ohledu mravním i hmotném, taková opatření jsou cílem Turecka, jež si pokládá za čest, že na dráze nastoupené setrvá.



General princ Alexander Oldenburský, velitel preobraženského pluku gardového.

Ústava jest toho nejlepší a zároveň nejjistější zárukou. Jestliže se vidí vláda nucena odmítnouti myšlenku, která může roznítiti zášť a nedůvěru mezi různými živly jejího obyvatelstva, ba která může vnuknouti nedůvěru obyvatelstvu k vlastní a právomocné vládě jeho, tož jest zřejmo, že tato vláda za žádných podmínek nemůže se podvoliti ustanovením, jak byla v protokolu k účelu provedení uvedených oprav naznačena.

Když pak se v protokolu praví, že *mocnosti ponechávají si právo zakročením svých zástupců v Cařihradě a pomocí místních svých agentů nad tím pečlivě bdíti, zdali a pokud vláda turecká své sliby provádí*, a když se dodává, že *v případě, kdyby byla tato naděje ještě jednou zmařena*, ponechávají si právo uvážiti vhodné prostředky *k pojištění blaha křesťanského obyvatelstva* a zájmů všeobecného míru: tož rozumí se samo sebou, že *musí to míti v zápětí nejlegitimnější protest a nejformálnější oposici turecké vlády.* Turecko co stát neodvislý nemůže uznati právo, jež staví je pod dřívější souhrnný a nesouhrnný dozor.

Jelikož s ostatními spřátelenými mocnostmi po právu mezinárodním a prostřednictvím smluv udržuje upravené styky, nemůže nikterak přiznati cizím agentům a zástupcům, kteří mají výhradně jen zastupovati zájmy své národnosti, právo úřadního dozoru.

*Turecká vláda konečně také neuznává, že by se byla proti spravedlnosti a osvětě prohřešila* takovým

způsobem, aby se musila nechat vehnati do situace tak neslýchané a před celým světem pokořující.

Pařížskou smlouvou byla zásada nezakročení výslovně potvrzena. Smlouva tato nedá se odstraniti protokolem, při kterémž neměla Porta žádného účastenství. V poznámce, že v případu neprovedení slíbených oprav se strany vlády turecké ponechávají si mocnosti právo učiniti vážná opatření, shledává Porta *porušení své důstojnosti a svých práv*, výhrůžku, která jest s to, aby s vlastních jejích rozhodnutí setřela ráz dobrovolnosti a stala se tak zárodkem velkých zápletek pro přítomnost i budoucnost. Nic nemůže tudíž Portu zdržeti od *protestování proti protokolu ze dne 31. března.*

Stavši se terčem nepřátelských nájezdů, nezaslouženého podezřívání a zřejmého porušování práva, jež jest zároveň porušování práva mezinárodního, ví dnes Turecko, že bojuje za svou existenci. Posilněno vědomím, že věc jeho jest spravedliva a důvěřujíc v boha prohlašuje, že *nebude dbáti rozhodnutí, která se stala bez něho a proti němu.* Jsouc odhodláno zachovati si ve světě místo, kteréž je mu Prozřetelností vykázáno, nepřestane poukazovati k zásadám veřejného práva.

Vláda turecká odvolává se k svědomí oněch kabinetů, od nichž se může právem nadíti, že zachovaly k ní tytéž city přízně a přátelství jako dříve. Bezodkladné a upřímné odzbrojení bylo by jediným prostředkem, kterýmž by bylo možno zažehnati nebezpečí, jímž jest všeobecný mír ohrožen.

Safvet.

Tato odpověď vlády turecké, kteráž jako na posměch honosí se svou spravedlností a šetrností ke křesťanskému obyvatelstvu, musela ovšem vzbudit svrchovanou nevoli mocností evropských, pokud totiž nevyhasl u jich zástupců cit a smysl pro právo a pravdu.

Ale nedosti na odpovědi, Porta se také přičinila, aby okázalými skutky demonstrovala proti vůli Evropy, neboť nejen že vrahům soluňským, kteří na jaře r. 1876 násilně usmrtili konsuly francouzského a německého, trest prominula, ale povýšila i jejich přímluvce jakož i spoluvinníky houfného vraždění v Bulharsku povznesla. Tak na příklad *Sadullah beye*, jenž hájil vrahy bulharské, jmenovala vyslancem v Berlíně; *Ezrev paša*, kterýž vzdor protestům Francie i Německa vrahy soluňské na svobodu propustil, jmenován byl pašou trebizondským, a podobně odměňovala i ostatní Turky, kteří si o vraždění v Bulharsku nějakých „zásluh“ dobyli.

Takového řádění bylo by se Turecko sotva dopouštělo, kdyby nebylo mělo jistoty, že ve válce s Ruskem nezůstane opuštěno. Politika anglické vlády prozrazovala napořád přání, aby Turecko nemusilo se podrobiti spravedlivým požadavkům ruským; byla to politika ochrany Turecka ke škodě Evropy, k hanbě člověčenstva.

Zatím očekávalo uhnětené obyvatelstvo povstaleckých zemí, zdali přec a brzo-li udeří ruský meč na zpupné vrahy. Ze všech stran turecké říše, kde bydleli křesťané, ozývaly se nářky a bědování. Však hodina osvobození nebyla již daleka.

## Stav povstaleckých zemí tureckých před válkou.

Již od počátku povstání roku 1875 meškal v Hercegovině, Bosně nebo na Černé Hoře slovanský vlastenec *Veselický Božidarovič*, jenž byl velmi horlivým prostředníkem mezi povstalci a výpomocnými výbory ruskými. Prostřednictvím Veselického dostalo se povstalcům hojné podpory hmotné od ruských jeho krajanů, a čilý ten muž nepřestával i jiným způsobem podporovati snahy k osvobození Slovanů tureckých.

Po uzavření míru mezi Srbskem a Tureckem v březnu 1877 vrátil se Veselický na Rus a uveřejnil souhrn všech dojmů, jež učinily na něho kraje poloostrova balkánského, kteréž byly dějištěm skoro dvouletého zápasu.

Líčení své počal *Hercegovinou* a psal:

„Hercegovina, započavší povstáním, nejhůře utrpěla; spustošení krajův hercegovských jest ve způsobu svém nejdokonalejší, nejúplnější. Bedlivým pátráním domohl jsem se číslic úplně správných a mohu tedy konstatovati, že této chvíle nachází se na 80.000 pravoslavných obyvatelů hercegovských v území Černé Hory, že 25.000 jest jich v Dalmácii, 35.000 duší že zahynulo buď hladem, buď nemocí neb rukou vrahů tureckých a 6000 mužů že jest dosud ve zbrani.

Počet pravoslavného obyvatelstva hercegovského obnášel před válkou 150.000 duší, není ho tedy té doby více v zemi než kolem 4000 duší a z těch část jedna poschovává se v horách, část pak nalézá útulku v ponižujícím podruží tureckém.

Katolíci hercegovští, počtem sotva čtvrtina obyvatelstva pravoslavného, mnohem méně ovšem účastnili se emigrace, přece však čítá se jich nyní na 10.000 duší v Dalmácii v řadách vystěhovalců. Nedávno ještě dokázal útěk značné části obyvatelstva Ljubušky, že i katolíci hercegovští vyčkávají příhodné doby, aby unikli trapnému stavu, jejž déle snášeti nedovedou.

Než i obyvatelstvo mahomedánské těžce zkoušelo událostmi právě minulými; i ono na větším díle opustilo obydlí svá, útulku vyhledávajíc buď pod záštitou děl pevnostních, buď v opevněných táborech tureckých. Nyní má se stav hercegovských věcí takto: kromě dvou soudních obvodů (mostarského a ljubušského) nemá celá Hercegovina ani obyvatelstva ani obydlí; role nejsou obdě-

lávaná a zasetá, dobytek zhynul buď nedostatkem píce, buď byl ukořistěn vojskem; kostely a příbytky zničil požár.

Čtyry pětiny plochy zemské jsou jedinou pouští, a pátá se jí stane co nevidět. Obyvatelstvo hercegovské nechť již doma zůstalo, neb uteklo se do ciziny, nemá nyní žádného prostředku k živobytí; bez rozdílu náboženství žijí všichni z dobrodiní, jež prokazují jim z útrpnosti obyvatelé krajů sousedních. V Bosně zdá se býti stupeň spousty snesitelnějším; okresy livenský, bihačský, majdanský, brodský, baňalucký a travnický ovšem nezadávají si mnoho s Hercegovinou; východní však kraje bosenské činí až dosud alespoň zevnější dojem normalního živobytí. Než i tu hrozí obyvatelé povstáním, jehož rozměry nemohou se dosud ani tušiti. Až dosud vystěhovalo se 82.000 pravoslavných Bosňanů do Chorvátska, okolo 10.000 duší uchýlilo se do Dalmácie, a dosti značný počet, jejž udati nemohu, mešká v Srbsku.

Spolehlivých číslic katolických vystěhovalců bosenských nemožno se dopíditi; tolik však jisto jest, že as před rokem 5.000 katolíků opustilo západní Bosnu a že nynějších příprav ku povstání zúčastní se značný počet katolíků. Hromadné stěhování se za Sávu a Unu započalo mezi katolíky bosenskými před nedávnem a trvá ještě posud.

Třetí krajina slovanská území tureckého, Staré Srbsko, ač nezúčastnilo se dosud povstání, přece událostmi válečnými nesmírně trpělo, i není dnes povstání daleko. Asi 12.000 obyvatelů uteklo odtud, z kraje Vasojevičů, na Černou Horu, kde tito Srbové mezi uprchlíky jsou nejbídnější. Větší počet ještě obyvatelstva Staré Srbie našel útulku v knížectví srbském, kde prý se jich nachází 30.000 duší!

Albánsko, jižní část Černé Hory obkličující, neřadilo se dosud k povstalcům, vyjímaje jediné území Kučů. Obyvatelstvo, v nížinách mohamedánské, v pohoří katolické, postrádá totiž mocné pohnutky společného vyznání náboženského, která by je jinak zajisté byla přidružila bojům černohorským.

Drancování a vydírání vojů tureckých však, do Albanie „na ochranu“ vyslaných, dalo zakusiti obyvatelstvu v posledních dvou letech tolik útrap a vážných pohrom, že nyní alespoň poříčí moračské a údolí, jimiž protéká Černa, Bojana a Drina, čítati dlužno ku krajinám zuboženým. Jediná Albánie hořejší uvarovala se neutralitou svou déle zkázy.

Na neštěstí pojala však Turky choutka pokořiti Miridity, a tím dána v plen i tato krajina, dosud strašných následků války ušetřená. Za nedlouho zajisté bude rozsáhlé území mezi Drinou a Sávou bosenskou až po Drinu albánskou tvořiti jedinou spoustu zřícenin a zkázy!

V krajinách, o kterých právě zmínku jsem učinil, nebude člověčenstvu ovšem litovati nenahraditelných snad ztrát věcí uměleckých a vzácnějších výtvarů průmyslu lidského: bohužel, že zde ruka lidská od staletí již jen hubila a plenila! Události však, které zde buď již se přihodily, aneb které ještě se stanou, rozsáhlé kraje ty na vždy snad užívání lidskému odciziti mohou.

Dlouhé pásmo dinarských Alp, oddělující se od hlavního odvětví Alp východních, táhne se k jihu, oddělujíc vodstvo jaderské od kotliny černomorské. Útvar geologický tohoto pásma Alp jest zcela zvláštní. Jest to známý „*Kras*“, lišící se od vápence jinorodého, úplným nedostatkem vrstvy spodní, která by zadržovala vodu dešťovou a podporovala tvoření se pramenů vodních. Vápenec krašský spočívá pouze na prvohorách útvaru plutonického.

Druhdy krajiny tyto, pode jménem „Illyricum“ v dobách římských známé, pokryty bývaly rozsáhlými lesy, chránícími půdu ornou před větrem a suchem.

Avšak co nezdařilo se vpádu barbarů před tím za dob stěhování se lidstva, toho dovedli později Turci, největší to hubitelé zemí po všechny věky. Jestliže neodolaly kazisvětství tureckému krajiny úrodnější, kterak měly odolati jemu krajiny Krasu, jež pouze mohou nejpečlivějším obdělávánim zkáze uniknouti?

V „Illyricum“ tureckém je jinak, tam nepřevládá sice „Kras“ hubení a ničení; zemědělství však, zastavené již od století v „Illyricum“ rakouském, ustupuje zde děsně! Šedesátníci mne ubezpečovali, že pamatují, kterak za dob dětství svého mohli Hercegovinu od Grahova až k Mostaru projíti pod stínem stromů; v minulém letě jsem se o tom přesvědčil, že není na celé cestě výše jmenované, kromě lesa u Byšiny než několik bídných stromků!

Není snad třeba dodávati něčeho k této skutečnosti; možno domysliti si, kterak as vypadají krajiny tyto po skončených bojích; všem hrozí nebezpečí, že se budou Hercegovině podobati. Snad bude dovoleno v době, kdy se tolik mluví a píše o „interesech Evropy“, v době, kdy jménem těchto „interesův“ žádá se obětování zájmů, ba samé existence jednotlivých národů, dovolávati se všeobecné pozornosti Evropy, aby přihlížela bedlivě k tomu, *kterak že před očima jejíma hrozí nebezpečí civilisaci a humanitě v krajinách, jež by železnice přiblížila na 48 hodin k Paříži a na 20 hodin k Vídni.*“

K tomuto líčení skutečných poměrů v zubožených krajinách druží se steré dopisy jiné o děsném řádění, jakého se Turci dopouštějí na nešťastné ráji, kdežto obhajci panství tureckého v Evropě velmi mnoho se namáhají, aby dokázali světu, kterak tureckou konstitucí, jež dne 23. prosince 1876 v den zahájení konferencí cařihradských prohlášena byla, stav věcí v Turecku k dobrému se změní, a již tou konstitucí všeliké jiné opravy, jichžto se diplomacie i tamější obyvatelstvo domáhá, zcela zbytečny by byly.

Jaké to klamání, jaké to plvání pravdě v tvář!

Od prohlášení ústavy turecké a od svolání parlamentu v Cařihradě uplynulo několik měsíců, když Turci páchali v zemích křesťanských ohavnosti právě tak hrozné jako kdy dříve, aniž by vládě turecké bylo připadlo postaviti se tomu na odpor. Došelť o tom z *Bosny* ke konci března tento dopis:

„Ubozí křesťané v Bosně již sklízejí ovoce turecké ústavy, neboť domácí Turci je napořád vraždí a o veškerý majetek olupují. Těchto dnů provedli křiklavé násilnictví v Malém i Velkém Ocievu nedaleko Kulena, Vakupu, Petrovce a Bělaje. Ocievo bylo již loňského leta od Turků vypáleno, však obyvatelům se podařilo, že s trochem dobytka dostali se na hranice rakouské nedaleko Srbu, kdež zůstali až do prohlášení turecké ústavy; poněvadž nemohli vymoci pro sebe nijaké podpory, ani pro dobytek svůj na území rakouském píci sehnati, vrátili se do svých spálených obydlí, důvěřujíce lživému kusu papíru turecké ústavy, a majíce za to, že žádnému Turku nepřipadne zneužívati slova sultánova, vystavěli si opět nuzné chýše a hodlali zase vzdělávati role svá. Když okolní Turci zvěděli, že uprchlí křesťané opět do Bosny se vrátili, sebrala se rychle tlupa všeliké luzy, několik begů postavilo se v čelo, přepadli z nenadání nešťastné křesťany v Ocievu, a každého, kdo nespasil se novým útěkem, bez okolků zavraždili.

Povstalci pod velením vojvody Goluba Babiče, kteří od příměří v listopadu r. 1876 zastavili všechny válečné podniky, pospíšili z Unce napadeným Ocievanům na pomoc, setkali se s Turky a po tuhém boji zahnali je na útěk. Deset pokojných Ocievanů bylo však zavražděno."

Turci bosenští nechtěli vůbec o reformách ani slyšet a veřejně hlásali, že sultán všechny požadavky křesťanských králů zavrhl, a že jest odhodlán dáti se do války s celou Evropou; nepomýšlí prý ani dost málo, aby „křesťanské psy" postavil na roven s věřícími Osmany, poněvadž náboženství Mohamedovo přísně to zapovídá. Byla také mezi Turky bosenskými rozšířena víra, že sultán vydal rozkaz na vyhubení všech křesťanů.

Takový byl účinek turecké konstituce! Steré, tisíceré stesky o děsném utlačování, přečetné zprávy o násilnostech a surovostech Turků kolovaly Evropou, písemné žaloby docházely ke dvorům a vládám křesťanským.

Takž obyvatelstvo Starého Srbska (nikoli knížectví srbského samostatného, nýbrž území tureckého při jižních hranicích samostatného Srbska) zaslalo mocnostem pařížskou smlouvu podepsavším pamětní spis tohoto znění:

„Excellencí!

Postavení naše jest bídné, ba hrozné. Po celá století jest naším údělem utiskování, pronásledování a trýznění; muka naše pak se stonásobně rozmnožila od r. 1767, kdy turecké násilí zrušilo vlastní náš patriarchát v Peti či Ipoku. Od té doby nemáme více kněží, neboť nám posýlají z Cařihradu fanarioty, kterým nerozumíme, kteří nás utlačují a olupují, vyssávají a přivádějí na mizinu. Jich požadavky a násilí hubí naši sílu, neboť mimo ně musíme živiti tisíce domácích a cizích lupičů, jako: mudirů, muftiů, kadiů, zaptiů a prašalarů, kteří loupí a odnášejí poslední náš majetek. Naše půda jest úrodná, máme pole i luka, pastviny i lesy a přece, ačkoliv těžce pracujeme, trpíme neustále hlad, nouzi a bídu. Bijí nás, zmrzačují nás, usmrcují nás; loupí a przní naše ženy a dcery. Turek, který ukradne srbskou dívku, jest osvobozen od povinnosti vojenské. Essad beg Deralovič z Chtetova, příbuzný Akifa paše, zprznil 102 srbské dívky; všechny jsou považovány za jeho ženy a žádná se neodváží provdati se. Každoročně umírá na sta našich bratří pro nic a za nic. Žaloby a výroky našich svědků u soudu neplatí. Nemůžeme se v městě bez nebezpečí ani objevit, jsmeť přivítáni deštěm kamení. Kněží neopouštějí ve dne svých obydlí, neboť se odvažují života. Do kostela chodíme jen v noci a svoje mrtvé pochováváme za tmy; pohřební průvody bývají přepadány, rakve přeházeny a mrtvoly házeny do bláta. Život náš jest od kolébky do hrobu řadou muk a trýznění. Chodíme spat obávajíce se, že jitra nedožijeme. Tyranství, násilí a surovost překročily již všechny meze. K rozkazu Derviše paše, který v Mitrovici soustřeďoval bašibozuky z Evropy a z Asie, vypáleny a zničeny naše osady na Kosovu Poli; 121 vesnic shořelo, 19 chrámů spustošeno, na 300 osad vydrancováno a více jak 2000 lidí povražděno neb odvlečeno do otroctví. V chrámech našich nemáme zvonů, neboť Turci nám nedovolují svobodně se modlit k Bohu. A vše to děje se v zemi našich otců, uprostřed našich chrámů a klášterů, našich tvrzí a hradů, svědků naší minulosti, uprostřed svatyň, které nám vystavěli naši králové a carové. Chtějí nás poturčit. Nechceme a nemůžeme to učiniti, nemůžeme se odříci víry svých otců, nemůžeme změniti svou národnost. Není nám možno žíti déle pod tureckým násilím a tyranstvím. 1½ milionu Starosrbů prosí za vysvobození. Žádost jejich není odvážna; zapomenuti Evropou, prosí za administrativní samosprávu, jaká slíbena Bosně, aneb za administrativní spojení s Bosnou. Pomozte potlačeným, mír a poklid vrátí se pak nám; jinak je vše ztraceno. Prosíme, aby byl obnoven náš srbský patriarchat v Peti a aby nám byli dáni vladykové a kněží z lidu. Toť naše zkroušená žádost. Chceme raději zahynout, než podrobit se tyranství Turků a Fanariotů. Srdce nám praví, že věc naše je spravedliva a proto doufáme, že naše prosby budou vyslyšeny!"

Jako všechny ostatní žaloby, stesky a žádosti utiskované ráje turecké zůstal i tento pamětní spis bez účinku na státy evropské, ba spíše ještě popudili se proti nim vládnoucí mužové bavlnářské politiky anglické. Tvrdili totiž ministři angličtí do poslední chvíle, že žádná mocnost evropská nemá práva míchati se do vnitřních záležitostí



Přehlídka kozáků u Kyšiněva

tureckých, a dovolávali se při tom pověstné smlouvy pařížské, kteráž celistvost a svrchovanost turecké říše zaručuje. O tom arci Angličané mlčeli, že právě Turecko to bylo, kteréž první podmínce pařížské smlouvy, napravení totiž trudného osudu křesťanů tureckých, nedostálo a vůbec ani dostáti nehodlalo, a že již tím byla smlouva pařížská v podstatě své zrušena.

Tak hanebnou politiku neprovozoval věru žádný vzdělaný stát jako Anglicko. Kdežto státníci angličtí, nemohouce se ubrániti studu před světem, podepsali ruský protokol, popírali již druhého dne jeho platnost volajíce, že nedopustí, aby se Turkům ubližovalo!

Jednání tak obojetné jest ovšem s to učiniti z války rusko-turecké všeobecnou válku evropskou, ne-li dokonce válku světovou, neboť tolik je jisto, že při účastenství Angličanů ve válce této nemohly a nechtěly by ostatní státy zůstati nečinnými, poněvadž by případný úspěch turecko-anglický ohrožoval mnohé zájmy jiných států.

A skutečně již před válkou mluvilo se o spolku Anglicka, Rakouska, Turecka a snad i Francie na straně jedné, o sjednocení Ruska, Německa a Italie na straně druhé: k této pak straně stály by ovšem státy menší: Černá Hora, Rumunsko, Řecko, při čemž brána v úvahu i možnost, že by Severní Amerika, dávná přítelkyně Rusů, pomstila se při té příležitosti na své staré sokyni Anglii. Mimo to psalo se též o sporu mezi Persií a Tureckem — takže obecenstvo děsilo se možnosti války světové.

K tomu položil základ „trošek Hercegoviny“ . . .

## Válečný ruch na Rusi a v Turecku.

Politický svět uvykl si považovati Rusko za stát despotický, kde car a jeho vláda rozhodují nad životem a smrtí státních příslušníků, kde svobodné slovo nemá průchodu a všechna myšlenka svobody násilně se potlačuje.

Toto bludné mínění bylo válkou slovansko-tureckou vyvráceno, když obecenstvo ruské projevilo svá přání v příčině osvobození Slovanů pobalkánských způsobem tak volným a nenuceným, že Evropa počala se děsit té důraznosti, s jakouž národ ruský co činitel ve východní otázce vystoupil.

Národ ruský nejen že snášel statisíce a miliony k ulevení hmotné bídy bojujících Jihoslovanů, ale dovedl též svými zástupci tou měrou působiti na vládu a dvůr, že přese všechnu mírumilovnost cara Alexandra došlo konečně po dlouhém otálení a diplomatickém jednání k válečné činnosti.

Nejlepší známkou smýšlení národa ruského v otázce vychodní byla velepamátná řeč, kterouž měl 18. března 1877 ve schůzi moskevského výboru slovanského místopředseda jeho Ivan Sergěvič *Aksakov* *) o událostech na poloostrově balkánském.

Dovolávaje se řeči cara Alexandra v moskevském Kremlu, kteráž končila slovy: „Pomoziž nám Bůh vyplniti naše svaté povolání,“ líčil řečník děsné útrapy slovanského lidu na Balkáně a pravil:

„Já marně neuvedl Vám na paměť tu nedávnou minulost, kterou mnozí hledí zapomenouti, a jež očividně v takovém příkrém odporu jest s přítomností: nebe ukázavši se nám tak jasným pokrylo se šedými, dusivými oblakami . . . Slova promluvená na Kremlu jsou nezměnitelná jako pravda, ale marně doufali jsme v neprodlenou vítězoslávu pravdy! Mezi ní a jejím uskutečněním vystoupily jakési překvapující, nepochopitelné závady. Naše „svaté povolání“, o kterém mluvil panovník, je nepochybné, ale vidno, že ku vztýčení a udržení téhož potřebí jest nezničitelné víry v Rusko, v jeho pravdu i v jeho sílu, — potřebí duševní sjednocenosti s jeho národem, — potřebí zvláště to, v čem k naší škodě i hanbě ukázala se hanebná chudoba. Objeviv se na okamžik svět historického zjevení ozářil, jak se zdálo, i hlavy na rozumu slabých, ale zatměl se opět v seznání činitelů nevedených ani citem, ani pudem národním; ti klopýtají v rozumové tmě a honí se za bludičkami evropské mysli. Zajisté, jak mám rozhraniti Vám stav slovanské činnosti za ty čtyry měsíce naší mravní úzkoprsosti? Jaký obzor nám se tu představuje? Naše mohutná, veliká Rusie sešedši s přímé cesty pravdy, těžce bloudí po stráních a oklikách politiky, ku podivu i potěšení celé Evropy. Ta mohutná, veliká, jediná slovanská říše neustává starati se o zřízení jakéhosi blahočinného evropského koncertu, ku prospěchu Slovanů a pokaždé, když na její naléhání koncert se zřídí, koncert, kde vše zpívá drze-falešnými hlasy, ale Rusko vyluzuje svou melodii tenorem delikátním, avšak za to upřímným — pokaždé, k jeho podivení, výnos připadne ku prospěchu Turků! Viděli jsme dlouhou řadu diplomatických ujednání, schůzí i objížděk, ve kterých všichni účastníci neklamajíce druh druha klamali toliko jediné Rusko berouce hrubě a zjevně útočiště i k samé chytrosti. Avšak žádné klamy, žádné urážky a hněvy nemohly rozviklati ruskou diplomacii, plnou přímé krotkosti a mírumilovnosti; urážky, pod kterými rdí se tváře ruské studem a srdce se trápí. Myslím, že my Rusové smíme aspoň nyní tak se vy-

*) Ivan Sergěvič **Aksakov**, syn spisovatele ruského, náleží k nejčinnějším literátům na Rusi a zároveň k nejhorlivějším stoupencům vzájemnosti slovanské. Ve spisech jeho jeví se znamenitý talent, přímost a smělost v přesvědčení. Spisy jeho jsou na Rusi velmi rozšířeny a oblíbeny.

jádřiti, když sám Jeho Veličenstvo německý panovník Vilém, daleko méně zaujatý dílem slovanským, vyjádřil se v rozpravě s ruským diplomatem vyslaným nedávno na objížďku (jak vytištěno v ruských novinách) těmito slovy: *„Navrhujte co libo, a buďte ubezpečeni, že budu já podporovati všechna opatření, kterých užijete, abyste zbavili vaši vládu, mne samého i veškeré křesťanstvo žhoucího studu.“* A mezi tím Turci řežou, ano řežou i Bulhary i Bosňany i Starosrby, řežou, narážejí na kůl, činí násilí, arci ne na tak širokou ruku, ne tak dekorativně a hlučně jako dříve, ale potichounku, skrytě a neméně důkladně. A mezi tím statisíce rodin hercegovských, bosenských i bulharských již po druhý rok bídně hynou daleko od domoviny v cizině; pole jejich zůstávají nezorána, sady nevzdělávány, a ruský lid, sám nuzotou stížen svými prostředky podporuje nešťastné.

A mezi tím Bulharsko, jehož útrapy probudily soucit i u Evropy, jehož účastenstvím byla nejvíce znepokojována ruská diplomacie a které proto již doufalo, že pro ně nastane doba nového samostatného života — Bulharsko počíná chvěti se hrůzou při vzpomínce o hrozícím vyvedení z klamu. Jestli tomuto národu usouzeno bude po tom, což slibovalo jemu ruské národní hnutí v roce 1876, kolísati ve své víře k Rusku, tu padne v tak hlubokou prohlubeň zoufalství, z které sotva kdy vyjde, aneb zahyne duševně přijdouc pod panství cizozemců.

A mezi tím, co ruská diplomacie pokouší se sehnati nový evropský koncert s přeměnou hudebníkův, všechno to k tomu účelu, aby šlo dále nad minimum reform dobyté přeslavnou a v samé Evropě vysmívanou konferencí, — Srbsko, pod nátlakem Anglie a Rakouska přinuceno bylo uzavříti mír s Tureckem: mír svědčící před celým světem, že mu nijak neprospěla svatá, bratrská obětavost ruského národa. Všechno to nadšené hnutí ruské země, ten vzlet národního ducha, to potracené národní jmění sestávající největší částí z grošů nabytých prací selskou, ta sta ruských životů, tak velkodušně a odhodlaně obětovaných za víru i bratry, ta drahá ruská krev tak hojně prolitá na srbských polích za „slovanskou věc“, jak ráčil vysloviti ve své řeči sám hosudar, — vše to ukázalo se býti marným, nadarmo, nezbylo z toho ani což by tížilo na vážkách naší diplomacie . . . Ruská krev zůstala nepomstěna, národního hnutí ani nepovšimnuto, jakoby nebyla prolita krev ruská anobrž nějaká hotentotská krev, jakoby všechno to dělo se kdes v Africe aneb v Australii. K dovršení všeho, toto národní hnutí stalo se předmětem žertů, posměšků a klevet a nejen pouze ve vyšších třídách společenských (což by k neštěstí bylo ještě zcela v pořádku), ale i ve vrstvách, jak patrno, více vzdělaných a myslících.“

V dalším postupu své řeči vyložil Aksakov stanovisko Ruska k východní otázce takto:

„Východní otázka, vzhledem k Rusi, jest v bytosti svojí prosta i jasna. Jestiť to otázka naší vlastní existence, otázka naše ruská a ne západoevropská. Neboť křesťanský východ jest kraj křesťanstva východního, v jehož hlavě my stojíme a jináče i být nemůže. Rus i Slovanstvo balkánského půlostrova, toť zvláštní svět, pravoslavně-slovanský. Veškeré odervané jeho údy povinny být mu vráceny. Jeho posláním jest, rozvinout, projevit a ohradit v historickém svém životě vše ty duševní principy, jež leží v osnově slovanské národnosti a jsou podmíněny hlavně pravoslavným vyznáním víry. Rozdíl těchto osnovných principů leží v samé duševní bytnosti a rozdíl ten tvoří příčinu věčného soupeřství mezi latinsko-protestantským západem a pravoslavně-slovanským východem. A čiňme co chceme, odříkejme se před západní Evropou jak chceme své národnosti, ponižujme se jak chceme a přinášejme oběti míru a pokoji jaké chceme, my přece zůstanem Evropě cizími, nikdy nevzbudíme v ní důvěru k nám, nikdy neuhasíme její tajné nenávisti, nikdy, dokud ona nás neseslabí, hmotně i duševně. Vše to jest jasné jako boží den a stvrzené více než tisíci lety dějin. V tomto ohledu ne toliko papež římský, leč i celý západ zůstal důsledným sám sobě. Latinské císařství, založené křižáky v Cařihradě, jest pouze prototyp toho pořádku věcí, jehož i teď, byť i jiným způsobem a v jiné formě, úporně západ se domáhá!

Ne pouhým chlebem živ jest člověk a ne pouhým materielním blahem živi jsou a odznačují se v dějinách národové. Protož ne toliko o zlepšení existence balkánských Slovanův nám jest se starati, ne toliko proti Turkům nám jest jich brániti, leč i proti nárokům západní Evropy, jak na jich zemi, tak i na jejich národnost. Útrapy našich bratrů po víře a krvi, v nichž podle velikodušného výrazu samého ruského cara, veškerá Rus, společně s ním, beře nejvřelejší účastenství, útrapy, z nichž vysvobodit Slovanův jest posláním na Rusi, nejsou pouze fysické, než i morálné, skládají se netoliko z nedostatku pokrmů, krovu i bezpečí života, leč i z toho snížení, z toho zkažení a z té poroby, v níž úpí duševní jich osobnost, zapomenutá, opovržená, tísněná, oklamaná a ujařmovaná islamem, latinismem, Tureckem i západem k duševnímu odpadlictví. Naše svaté poslání, o němž připomenul nám sám hosudar, záleží v tom, abychom zachránili slovanskému světu ne toliko podmínky zevnějšího, hmotného a svobodného rostu i existování, t. j. nezávislost zemí, moří a průlivů, leč i v tom, abychom jim pojistili svobodu, rozvití samé bytnosti slovanského ducha.“

Připomenuv pak ještě jednou carův slib končil řečník: „Neochabujme tedy v úsilích, ale napněme všechny síly, abychom ulevili tělesným i duševním útrapám bratrů našich Jihoslovanů a zabezpečili jich duševní i hmotné potřeby, abychom upevnili duševní i mravní vzájemnost

s nimi, abychom utvrdili v nich víru a lásku k Rusi, abychom ochránili důstojnost a čest ruského jména, abychom i na dále úspěšně bili se s vnitřním a domácím vrahem: s nevědomostí a nerozumem, s vědomým i nevědomým zrazováním zájmů ruské národnosti v samém našem společenském středu. Naplniž se tedy svaté, historické poslání Rusi! *Za námi národ, před námi kremlské carovo slovo!*“

Takovou řeč do té doby Evropa v Rusku neslyšela, v slovech Aksakova hučela již bouře příštího hromobití válečného.

Proč Rusko neučinilo ničeho, aby zamezilo uzavření míru se Srbskem, jež mu přece pro budoucí činnost nepohodlným býti muselo, vysvětluje se tím, že chtělo prokázat dobrou službu nebo alespoň projevit náklonnost k Rakousko-Uhersku, jemuž ozbrojené Srbsko v sousedství zemí koruny Uherské nemohlo býti příjemným.

Teprva kdy Turecko zamítlo londýnský protokol, přesvědčili se i lidé nejsmířlivější, že rozřešení východní otázky jen zbraní lze docílit a že se krvavý zápas více odložiti nedá. Turecko samo přálo si takového rozhodnutí a zbrojilo se o překot jako nikdy ještě před tím. Zelený prapor prorokův rozvinut byl na znamení „svaté války“ nejprve v Bosně, kde na jaře 1877 vraždění křesťanů opět se provozovalo. Asi 400.000 mohamedánů stálo ve zbrani, dílem v posádkách, dílem na pochodu. Achmed Ejub měl ke konci dubna 215.000 mužů k hájení břehů Dunaje a na obranu průsmyků balkánských, kdežto na bojišti v Asii, u Erzerumu a Batumu asi 60.000 Turků soustředěno bylo. Proti Černé Hoře a spojeným s ní Miriditům chystala se armáda 50.000 mužů. Vrchním velitelem armády turecké jmenován byl opět *Abdul Kerim paša*, ačkoliv si v předcházející výpravě proti Srbsku nevalných dobyl vavřínů a Srbové jen ohromné přesile nepřátel po čtyrměsíčném tuhém odporu podlehli.

Zatím pokračovalo se na Rusi též ve zbrojení. Ke konci dubna čítala ruská armáda dunajská nejméně 255.000 mužů. Mimo to mobilisováno bylo veškeré ostatní vojsko.

Oblast Černého moře snažilo se Rusko též ochrániti před tureckou přesilou námořnictva. Takž byla Oděsa opatřena 700 torpédy a obrovskými bateriemi pobřežními, takže téměř nedobytnou se stala. Část obyvatelstva se z Oděsy na bezpečnější místa odstěhovala. Také ostatní přístavy ruské na Černém moři byly náležitě vyzbrojeny.

Naproti tomu Turci obrátili všechnu pozornost na obhájení čáry dunajské a průsmyků balkánských, opírajíce se levým křídlem o Srbsko, toho času „neutrální,“ pravým křídlem o Černé moře, kde velel námořnictvu tureckému vrchní admirál *Hobart paša*. *)

Jakožto první nemalou překážku bylo Rusům překonati přechod přes Dunaj, v délce asi 60 mil Turky obsazený. Při všech brodech mezi Vidínem a Černou Vodou rozvinuli Turci neobyčejnou činnost, aby si pravý břeh Dunaje pojistili. Ve válkách dřívějších, jako roku 1828—29 a 1853—54 neopevňovali se při Dunaji dříve, až kdy Rusové se již blížili. Nyní ale byly v čas náležitý opatřeny pevnosti Vidín, Nikopol, Ruščuk, Dristov, Chrsovo a Tulča. Všechna tato pevná místa opatřena byla Kruppovými děly nejtěžšího druhu. Jen do Varny bylo v posledních pěti měsících před válkou asi 200 těžkých děl Kruppových dopraveno.



General-lieutenant kníže Masalskij,
náčelník dělostřelectva ruského.

*) Hobart paša August Karel (vyobr. na str. 8.) narodil se r. 1822 v Anglii, vstoupil r. 1835 do námořní služby anglické a stal se r. 1863 kapitánem. Za války odštěpenecké v Americe stal se pověstným svou smělostí, s jakou prorážel blokádní linie lodí severních států, aby na malé obchodní lodi dodával odštěpencům válečný materiál a přivážel za to bavlnu do Anglie. R. 1867 vstoupil do služby turecké co kontreadmirál a udělen mu zároveň titul paša. Za povstání Kandiotů konal Turecku platné služby, začež r. 1869 jmenován podadmirálem a 1870 povýšen za velkoadmirála tureckého loďstva.

Tyto válečné přípravy konány většinou za peníze anglické, neboť turecké pokladny státní byly vyprázdněny.

Skoro se podobalo, jakoby Turci chtěli nejen přechod přes Dunaj Rusům zamezit, ale také Rusům za Dunaj na půdu rumunskou vstříc postoupit. Především jednalo se jim o obsazení *Kalafatu*, jenž proti Vidínu na druhém břehu Dunaje leží. Taktéž šlo Turkům o *Djurdĕvo*, které proti Rusčuku se nalezá. Ve válce r. 1854 museli Rusové dobýt dříve mostu đurdĕvského, než mohli počít bombardování Rusčuku. Tenkrát by byli Rusové zajisté Rusčuku dobyli, kdyby zakročením Rakouska nebyli museli Rumunsko (tehdy ještě knížectví Multanské a Valašské) opustit.

* * *

Car Alexander odebral se k armádě do Besarabie, přibyl dne 22. dubna do Tiraspolu a přehlížel tam vojsko devátého armádního sboru. Nejprve představila se mu pátá divise se svým dělostřelectvem a vozatajstvem. Po skončené přehlídce dal svolati car všechny důstojníky a měl k nim řeč na rozloučenou před pochodem. Při té vyslovil 17. pluku, jenž slavil právě narozeniny svého náčelníka, velkoknížete *Vladimíra*, přesvědčení, že osvědčí a zachová svou předešlou válečnou slávu. O $5^1/_2$ hodině na stanici Birzule představily se caru 31. pěší a 11. jízdní divise s dělostřelectvem a povozy. Car pravil k důstojnictvu: „Než nastoupíte pochod, chci vám připomenouti: když srazíte se s nepřítelem, okažte se skutkem junáky a zachovejte starou slávu svých pluků. Jsou mezi vámi mladí, kteří nebyli ještě ve vojně, naději se však, že nezůstanou za starými a že se vynasnaží, aby ve válečných činech se jim vyrovnali. Přeji vám, abyste se vrátili co nejdříve a se slávou. Buďte s bohem!" Potom obrátiv se k vojsku pravil: „S bohem, děti!"

Car byl vítán všude s největším nadšením. Z Tiraspolu odejel car do Ungheni a v noci přibyl do Kišiněva, kdež 24. dubna časně ráno před přehlídkou podepsal manifest válečný.

U Kišiněva byla veliká přehlídka, při čemž pravil car k vojsku: „Lituji velice, že vás musím poslat do boje. Prodléval jsem pokud bylo možno. Jsem jist, že všichni jako jeden muž budete potupenou čest Ruska hájit."

*Gorčakov* rozeslal mezi tím mocnostem evropským notu tohoto obsahu: „Císařská vláda užila od počátku východních zápletek všech prostředků moci své, aby za spolupůsobení velmocí učinila trvalý pořádek v Turecku. Však všecky návrhy, jež jeden za druhým činily Portě dohodnuvší se vlády, potkaly se u ní s nepřekonatelnými překážkami. Londýnský protokol byl posledním výrazem svorné vůle celé Evropy. Císařská vláda nabídla k tomuto kroku, jakožto poslednímu smířlivému pokusu své pomoci. Deklarací přidanou k protokolu naznačila císařská vláda podmínky, kteréž kdyby byly od Porty loyálně a upřímně přijaty a provedeny, byly s to přivoditi opět a utvrditi mír. Však Turecko se zachovalo opět zamítavě, nač při londýnském protokole se nepomyslilo. Mocnosti si pouze vyhradily svorně naznačiti vhodné prostředky k zajištění blaha tureckých křesťanů a k vůli všeobecnému míru, kdyby sklamána byla jejich naděje, že Porta rázně provede, čeho k zlepšení osudu tureckých křesťanů a v příčině evropského pokoje vedle jednohlasného uznání velmocí nezbytně jest potřeba.




General kníže Voroncov,
velitel desátého sboru ruského.

Vlády předvídaly, že Porta nesplní učiněných slibů, však nenadály se, že Porta zamítne požadavky celé Evropy. Zároveň konstatováno deklarací, kterouž Derby přidal protokolu, že Anglie podepsala protokol jen k vůli všeobecnému míru a že se samo sebou rozumí, že protokol má býti považován za nic, kdyby se nedocílilo jeho účelu, totiž odzbrojení Rusi a Turecka a míru

mezi oběma těmito mocnostmi. Zamítnutí protokolu, jakož i příčiny, které Portu ku kroku tomu pohnuly, neposkytují naděje, že Porta vyhoví přáním a radám Evropy, ano vylučují každou záruku provedení oprav na zlepšení osudu křesťanů tureckých a činí nemožnými mír s Černou Horou a splnění podmínek, čelících k odzbrojení a upokojení povstalých krajin. Za takovýchto okolností nepovedou pokusy o usmíření nikdy k cíli a nezbývá, než buďto nechati i na dále trvati poměry, kteréž mocnosti prohlásily za nesnesitelny, anebo násilně od Porty vynutiti, čehož nepodařilo se od ní dosíci cestou dohodnutí. Car se rozhodl podniknouti věc, kteréž aby se společně domáhali, vyzval mocnosti. Car rozkázal svým vojům překročiti ruské hranice, kteréžto rozhodnutí sdělte vládě. Car jest přesvědčen, že vyhoví náhledům Evropy.“

Tato nota platila za *vypovězení války*, kterouž prohlásil car tímto manifestem:

My Alexander II., z milosti boží car a samovládce veškeré Rusi atd. atd. atd.

Našim věrným a milým poddaným!

Naši věrní poddaní znají vřelý interes, jejž jsme povždy věnovali osudům křesťanského obyvatelstva, utlačovaného Tureckem.

Naše přání, aby zlepšen a zabezpečen byl jeho osud, sdílí s Námi veškeren ruský národ, jenž osvědčil se nyní ochotným, přinésti nové oběti, aby stav křesťanův na poloostrově Balkánském se zlepšil.

Krev a statky Našich věrných poddaných byly Nám vždy drahy. Veškeré Naše panování dokazuje Naši neustálou péči, aby národu ruskému zachována byla dobrodiní míru.

Tuto péči nespustili jsme se zřetele ani za neblahých událostí v Bosně, Hercegovině a Bulharsku. Vytkli jsme si především za úkol, dosíci zlepšení života křesťanův na Východě cestou mírných jednání a ve shodě s evropskými velmocemi, s Našimi spojenci a přáteli.

Po dvě leta usilovali jsme neustále o to, abychom přiměli vládu tureckou k opravám, kteréž by ochraňovaly křesťany v Bulharsku, v Bosně a v Hercegovině proti libovůli domácích úřadův. Vykonání těchto oprav nutně následovalo z dřívějších závazkův, kteréž Turecko naproti veškeré Evropě slavně na sebe přijalo. Naše úsilí, ačkoliv bylo podporováno napomínáním, činěným ve shodě s jinými velmocemi, nedošlo žádoucího cíle. Turecko setrvalo nezvratně při rozhodném zamítání všech záruk pro bezpečnost křesťanův a zavrhlo usnešení cařihradské konference, kteráž řídila se přáním, užiti všelikých prostředkův smířlivých, aby přesvědčila tureckou vládu.

Navrhli jsme ostatním velmocem, aby se sestavil zvláštní protokol, kterýž by v sobě choval nejhlavnější podmínky konference cařihradské a vláda turecká aby vyzvána byla, připojiti se k tomuto skutku mezinárodnímu, jenž stanoví nejkrajnější hranice Našich mírumilovných reklamací. Avšak očekávání Naše nesplnilo se: Porta nepřistoupila k všeobecnému tomuto přání křesťanské Evropy, nepřipojujíc se k usnešením protokolu.

Když jsme takto vyčerpali veškeré Naše mírumilovné snahy, jsme zpupnou tvrdošíjností Turecka nuceni, přikročiti k činům rozhodnějším.

Cit spravedlnosti, cit naší cti ukládá nám to důtklivě. Zamítnutím donutila nás Porta, že musíme utíkati se k moci zbraní. Jsouce v nejhlubších útrobách přesvědčeni o spravedlivosti věci naší, a pokorně božské milosti a pomoci se důvěřujíce, vědomo činíme věrným poddaným svým, že okamžení, kteréž jsme, slova ona mluvíce, předvídali, na něž celé Rusko odpovědělo s takovou jednomyslností, nyní již nadešlo. Vyslovili jsme úmysl, že budeme samostatně jednati, jakmile uznáme to za potřebné a čest Ruska by toho vyžadovala. Dnes svolávajíce boží požehnání na naše chrabré armády, dáváme jim rozkaz k překročení tureckých hranic.

Dáno v Kišiněvě, dne 12./24. dubna, léta milosti 1877, v 23. roce našeho panování. Alexander.“

Ve dnech 22.—24. dubna překročili přední sborové ruští řeku Prut a již dne 24. dubna večer octlo se 1200 kozáků u *Bukurešti* na cestě ke Kalafatu.

Tím válečná akce nastala.

Vrchní velitel ruské armády, velkokníže Mikuláš, vydal k národu rumunskému toto provolání:

„Rumunové! K rozkazu cara Alexandra přechází mi svěřená a na potření Turků svolaná armáda na Vaši půdu, která již ruskou armádu radostně uvítala. Prohlašuji, že přicházíme jako přátelé, kteří, chtějíce Vašemu dobru, doufají, že u Vás najdou šlechetného přátelství, jakéž Vaši předkové dokázali ruským vojskům již za dřívějších válek tureckých. — K rozkazu cara oznamuji Vám průchod ruské armády Vaším územím, kterýž nebude dlouho trvati, a kterýž nebudiž Vám na strach, neboť máme rumunskou vládu za přátelskou. — Vybízím Vás nezanedbávati Vašeho každodenního zaměstnání, ale žádám Vás, abyste našemu vojsku poskytli potřebných prostředků. Vše jsem zařídil, aby vojenské pokladny všecky koupě bez odkladu hotově zapravovaly. Znáte kázeň císařské armády, a jsem jist, že zachová u Vašem lůně svou čest neposkvrněnou. Ruské vojsko nikde neporuší Vašeho klidu a bude dbáti Vašich zákonů, zvyků a statků. Rumunové! Naši předkové cedili krev za Vaši svobodu, a doufám, že jsme oprávněni žádati za Vaši pomoc našim vojskům, kteráž pouze za tím účelem táhnou Vaším územím, aby spomohla nešťastným tureckým křesťanům, jejichž neštěstí vzbudilo útrpnost Rusi a celé Evropy.“

Mezi tím dal Gorčakov také tureckému vyslanci v Petrohradě na srozuměnou, aby s úřadnictvem svým opustil hlavní město ruské. Stalo se následujícím listem: „Poněvadž vážné rozhovory mezi vládou cara a Portou

stran trvalého upokojení Východu nevedly k žádoucímu konci, vidí se bohužel car nucena chopiti se zbraní. Račtež tudíž oznámiti Portě, že ode dneška stojí Rus oproti Turecku jako moc nepřátelská a že tudíž přerušují se diplomatické poměry mezi oběma mocemi. Úřadnictvu tureckého vyslanectva vydají se průvodní listy, jakož i všem tureckým poddaným v Rusku, kteří si toho budou přáti; však kdož z nich v Rusku zůstanou, těm dostane se plné ochrany zákona.“

Turecký vyslanec rozloučil se s Gorčakovem notou a odjel z Petrohradu.

## Vojsko ruské.

Zřídka nalezne se příkladu zlomyslné prolhanosti, jaké dopustila se vídeňská žurnalistika, aby alespoň na papíře všemožně zmenšila vojenskou moc ruskou před válkou rusko-tureckou. Co v této věci redakční Turci vídeňští napáchali, bylo skutečně tak orientalsky báječné, že se tomu konečně i rozhodní odpůrcové Rusů smáti museli.

Tu psalo se o prachárnách ruských, v nichž na místě prachu nahromaděno bylo roztlučené uhlí; tu o vojenských sborech, jež musely se opít, aby se mohly dostat do železničných vozů, tu o celých plucích, jimž nedostalo se po několik dní ani sousta potravy a t. d. To všechno se vypravovalo, aby se nevědomé obecenstvo „přesvědčilo“, jak bídně jest Rusko vojensky opatřeno. Při tom se tak málo šetřilo obvyklé mezinárodní slušnosti, že konečně i žurnalistický orgán hraběte *Andrássyho*, který o Rusích zajisté zbytečné slovo chvály nepronese, nucen byl té spoustě lží se opříti a báchorkami je nazvati.

Také některé listy mimo Vídeň vyznamenaly se podivuhodnou neznalostí poměrů na Rusi, kdež v posledních dvacíti letech, jak obecně známo, ve všech oborech veřejné správy veliké pokroky jsou učiněny.

Petrohradský dopisovatel jednoho většího listu berlínského varoval již v lednu 1877 obecenstvo před prolhanými rusožrouty, kteří v slepé nenávisti klamou vědomě i nevědomě své čtenářstvo. Dopisovatel pravil, že Rusko, připraví-li své vojsko na míru válečnou, překvapí svět způsobem netušeným.

Slova tato se za tři měsíce na to dokonale vyplnila, Rusko dokázalo, kterak použilo dvacítiletého míru i v ohledu vojenském k svému prospěchu.

Všechno porovnávání Ruska s jinými státy evropskými byla by práce marná, neníť na západě měřítka na ohromnou říši ruskou.

Již ve válce na Krimu dovedla armáda ruská po dvě leta rekovně vzdorovat spojené západní Evropě a Turecku, a přece byli bojovníci ruští opatřeni pouze ručnicemi s křesacími kameny a nedostávalo se armádě mnohých výhod moderního válečnictví. A přece i po pádu Sebastopolu, po velké porážce svého vojska zůstala země čím byla. Rozvoj západních a středních zemí evropských byl již toho času značný, ale Rusko musilo teprv dohánět, co v dřívějších dobách bylo obmeškáno, i vykonalo skutečně svůj úkol s úžasným prospěchem.

Však přihlédněme již k ruské armádě.

Obranný živel ruského vojína, jeho chladnokrevná vytrvalost ve vražedné střelbě, svedla již mnohého pozorovatele k víře, že vojsko ruské méně se hodí k podnikům výbojným. Tento náhled byl poněkud ve válce krimské potvrzen, ale celkem mají se věci přece jinak. Bojovník ruský jest právě tak vytrvalý ve výboji jako v obraně. Záleží jen na dobrém náčelníku, aby ho v obou způsobech náležitě zaměstnati dovedl. Připomínáme tu jen slavného vojevůdce ruského *Suvarova* *), jehož genialním vedením byli Rusové svými prudkými útoky v Italii i postrachem vojínům první republiky francouzské, kteří přece byli vítězstvím již jako uvyklí. Tenkrát mohla ruská armáda s chloubou o sobě říci, že byla jedinou v Evropě, kteráž beze všech pomůcek a bez mezků dovedla přelézati nejvyšší pohoří a přebroditi nejširší řeky.

I přísný vojenský kritik *Wessenberg* byl s ruskou pěchotou ke konci minulého století velice spokojen a chválil nejen její vytrvalost, nýbrž i smělost a obratnost při útoku i v seči. Neshoduje se tedy naprosto s pravdou, když se ruské vojsko líčí jakožto sbor automatů, vlastního mínění a rozhledu nemajících, takže „kam jich nestrčí, tam nejsou.“ Naopak dokázali Rusové v bitvách nejednou, kterak v kritických okamžicích dovedli z vlastní vůle pomoci si z nesnáze a poraziti nepřítele.

Dle svědectví jednoho vyššího důstojníka pruského, kterýž na vlastní oči se přesvědčil o válečné síle ruské, nepokročila žádná říše evropská v posledních dvacíti letech v opravách svých tou měrou a neprovedla je tak důrazně jako Rusko. Válka na Krimu byla dobrou učitelkou pro Rusko, kteréž v řádech vojenských tak se sebralo, že musí býti považováno za válečnou moc první třídy.

Ruský sbor důstojnický sluší po výtce ve všech oborech služby za výtečný považován býti. Na Rusi ale jest ovšem mnoho řádných vojenských ústavů cvičných, jako ústav pro císařský sbor pážat, pět škol vojenských, finský ústav kadetní, vojenská gymnasia (10

*) Suvarov Alexej Vasiljevič, nar. 1729, ruský hrabě a proslulý vojevůdce, zemřel r. 1800.

v evropském Rusku, 1 v Sibíři), akademie nikolajevská generálního štábu, michaelovská akademie dělostřelecká, nikolajevská akademie inženýrská, vojenská akademie soudní, císařská akademie medicinsko-chirurgická v Petrohradě, vojenské školy pyrotechnické a topografické a j. v. Z těchto ústavů vycházejí důstojníci v oborech svých řádně vzdělaní a novověkým duchem vojenským provanutí.

Že také poměr důstojníků k mužstvu jest nyní zcela jiný, mnohem důvěrnější než jindy, toho příčinou jest okolnost, že všichni přespočetní důstojníci řídí vyučování poddůstojníků a prostých vojínů; mimo to padá na váhu také to, že v ruské armádě žijí důstojníci většinou společně s mužstvem. Však musejí důstojníci zhusta vyučovati vojáky i ve čtení a psaní. Následky tohoto vespolného obcování jsou blahodárné.




Ruská jízdní.

Všichni znalci vyslovují se uznale zvláště o výtečné ruské gardě, jmenovitě chválí se její „taktická“ vycvičenost.

Ale také řadové vojsko ruské osvědčuje takovou obratnost a pohyblivost, jakouž ani za skvělého řízení generála Suvarova nemělo.

Kázeň jest v armádě ruské výtečná. A poněvadž jsou nyní vojáci ruští dobře ošetřováni a ošaceni, poněvadž se s nimi vlídněji než prve nakládá, bývají desertace velmi řídké, takže tělesné tresty zcela již přestati mohly.

*Pěchota* ruská vyznamenává se svou jadrností, ve střelbě jest dobře vycvičena, přiměřeně ozbrojena, a má dobrou vlastnost, kteráž jí zvláště v ohni výborně prospívá, totiž *chladnokrevnost*.

*Jízda* jest zařízena téměř skvostně, vyzbrojena řádně, a směle se může tvrdit, že jí není v jiných zemích rovno. Totéž platí o *dělostřelectvu*. Celkem



sluší armádu ruskou pokládati za výbornou a výše řečený znalec pruský vůči této okolnosti podotýká, že Rusko s válečnou mocí svou může býti každému státu dobrým spojencem a nebezpečným odpůrcem.

Úsudek tento znalce nestranného jest asi dostatečným k ocenění ruské armády.

Mibilisovaná, totiž k boji připravená armáda ruská záležela v únoru před počátím války z 20 divisí pěchoty (z 48 divisí celé armády), 3 brigád střelců (z 8), 9 divisí jízdy (z 10), 150 jízdných, pěších a horských baterií, a z oblehacího materiálu, jenž obsahuje přes 500 těžkých děl.

Rozdělení sil těchto, které tvoří dvě pětiny veškeré armády ruské, jest následující:

*V Zakavkazí* pod velením generála *Loris-Melikova* bylo připraveno: 4 divise pěchoty, 1 brigáda střelců, 2 divise jízdy, 9 pluků kozáků kubanských a tereckých, 35 baterií polních a park oblehací asi 150 děl těžkých; dohromady 115.000 mužů, mezi nimi 95.000 bojovníků. V tom však nejsou zahrnuty sbory pevnostní, rozložené v Alexandropoli a jiných pevnostech pohraničných, celkem asi 4—5000 mužů.

Ku střežení *pobřeží černomorského* od Kerče až k Akermanu stálo pod velením generála *Semeky* 4 divise pěchoty, 2 divise jízdy, 28 baterií polních a posádky pevností Kerče, Očakova, Benderu, Akermanu, kromě rozličných jiných oddílů menších, rozestavených na pobřeží; dohromady 100.000 mužů, z nichž jest 80.000 bojovníků.

*V Besarabii* a sice mezi hranicemi multanskými, *Žměrinkou a Razdělnou* (na dráze oděské) stály pod velením velkého knížete *Mikuláše* sbory jižní armády ruské, stěsnány na území dost obmezeném. Byly to 4 armádní sbory, skládající se z 8 divisí pěchoty, 1 bri-

gády střelců, 4 divisí jízdy, 12 pluků kozáků, 60 polních baterií a parku oblehacího o 300 těžkých dělech, kteráž ale v případu potřeby dostatečně se rozmnožiti měla. Kromě toho měla armáda značný park loďařský ku zřízení několika mostů přes Dunaj, oddíly vojska námořního pro případ, že by rozpředl se boj na řece. Celá tato armáda čítala 200.000 mužů, mezi nimi 150.000 bojovníků.

Tělesní stráž vrchního velitele záležela z 1 škadrony kozáků tereckých a z 1 škadrony kozáků kubanských. Mezi *Kamencem Podolským*, *Kyjevem a Vladiměří na Volyni* stály jakožto záloha jižní armády 4 divise pěchoty, 1 brigáda střelců a 1 divise jízdy. Vojsko toto bylo také úplně vyzbrojeno do války, čítalo dohromady 75.000 mužů, z nichž 60.000 bojovníků.

Jakožto záloha kozáků mobilisováno 10 pluků 2. třídy a několik baterií; čítaly dohromady 10.000 mužů, mezi nimi 8000 bojovníků.

Konečně postaveno bylo vojsko náhradní pro armádu mobilisovanou; účelem jeho bylo vyplňovati mezery za války ve vojště řadovém povstalé. Bylo ho po hotově 100.000 mužů.

Všeho všudy rozvinulo Rusko válečnou moc asi 600.000 mužů, z nichž přes polovičku stálo na hranicích, jsouc připraveno k překročení; armáda kavkazská čítala 110.000, armáda jižní 235.000 mužů.

Vyobrazení pěchoty a jízdy ruské přinášíme na stránkách 4—5 a 20—21.

Pozornost zvláštní zasluhují ruští kozáci. V táboře Slovanstvu vůbec a Rusku zvláště nepřátelském, totiž ve vídeňské „Nové Presse“ uveřejněn byl o kozácích následující úsudek, zaslaný ke konci března z Benderu:

Poněvadž v Oděse a nejbližším okolí jen řadová jízda rozložena jest, umínil jsem si, že pojedu do Benderu, kdež se štáb jedné kozácké divise nalézá a kdež mimo řadové vojsko také několik škadron kozáků jest rozloženo. O půl noci jsem tam dorazil. Bender je malé město, ve kterémž se člověk brzy porozhledne. Časně z rána odebral jsem se na cvičiliště. Toto prostírá se ihned za městem a mohl jsem bez překážky sledovati průběh manévrů. Téměř všechnu mou pozornost upoutala na sebe škadrona kozáků, kteráž se na velké pastvině proháněla.

Kozák má spíše malou, než prostřední, ale při tom silnou postavu. Obličej vrouben jest plným vousem; zrak kozákův vyzrazuje statečnost a lstivost; krok jeho je kolísavý a těžký. Kozáci jsou stejně ošaceni a ozbrojeni: vysoké boty, široké kalhoty, těsně přiléhající kabátce, šedo-hnědé pláště s kuklemi a ruské huňaté čepice tvoří uniformu: šavle s rukojetí dolů visící, karabina, revolver a kopí jejich ozbrojení. Poněvadž kozák od státu jen hrot ke kopí dostává, ale oštěp sám opatřiti si musí, mají někteří kozáci kopí 12 a jiní zase jen 6 stop dlouhá. Důstojníci, kteréž si mužstvo samo volí, liší se jen málo od prostých kozáků. Koně kozáčtí jsou malí (14 nanejvýše 15 pěstí vysocí), ale vypadají dobře a jsou poměrně slušně krmeni. Podívá-li se člověk na tato zvířata, ani by netušil, co jsou s to dokázat. Před 14 dny podnikla benderská kozácká divise při chumelici a na bezedných cestách třídenní cvičebný pochod a vykonali při tom každý den průměrně 70 verst, t. j. 10 mil cesty, aniž by se byli koně jen dost málo unavili. Krok kozáckého koně je krátký, ale čilý, tolikéž klus; ale trysk je dlouhý a rozsáhlý. Jest věru úžasno, jak dlouho tito koně tryskem uháněti dovedou, aniž by se jen dost málo zadýchali. Viděl jsem chumáč kozáků 7 minut tryskem uhánět, načež následoval hromadný útok tak výtečný, že by ho ani nejlepší naše jezdecké pluky lépe neprovedly. Trysk byl klidný a stále stejný, nezkrátil se ani na okamžik, a když dán byl rozkaz k útoku, natáhla se zvířata tak, že se břicha jejich téměř země dotýkala; ale jezdci nasadili kopí a prováděli jimi všechny jen možné pohyby, nachylovali těla tak ku předu, že se jejich hlavy až hřívy dotýkaly a oni téměř ani viditelni nebyli, a řítili se s ohlušujícím válečným pokřikem, jako bouře a vichr ku předu.

Kozák nejezdí zrovna krásně, ale dobře. Třemeny jsou krátké, kolena vzhůru vypnuta, nohy nazpět staženy, tělo ku předu nakloněno, hlava sehnuta. Ve svém zvláštně zřízeném sedle kozák ani se téměř nehýbá a zdá se jako s koněm srostlý. I když kozáci v nejprudším trysku svá namnoze velice obtížná gymnastická cvičení provádějí, smýkají se hladce jako hadi sem tam po tělech svých koní, tak že se diváku i při tom ještě zdá, jakoby byli s koni srostlí. —

Kozáci nehodí se k boji v uzavřených šicích, nýbrž jsou určeni jen pro službu harcovnickou a pro výkony lehké kavalerie. Velká cvičení konají se ustavičně. Velký kníže *Mikuláš* nařídil totiž, aby se koně všech jezdeckých oddílů denně aspoň 5 hodin pohybovali. Mimo to musí činit všechna kavalerie každý týden jeden cvičební pochod asi na 50 verst cesty. Velký kníže očekává prý velkých výsledků od ohromných spoust kavalerie, kteráž jižní armádě byla přidělena, zejmena jest obzvláštním přítelem kozáků, ve kteréž má svrchovanou důvěru.

# Vojsko turecké.

Četnější sice ale za to nedokonalé zprávy docházely před válkou o armádě turecké, takže musíme udaje své podati jen dle spisů rozličných autorů, kteří měli příležitost po Turecku osobně se ohlednouti.

Za *Muhameda II.* podniknutá reorganisace turecké armády zdokonalila se poněkud za jeho nástupce *Abdul-Medžida* v letech čtyřicátých našeho století. Roku 1843 postaveny dva armádní sbory dle vzoru evropského, a ty tvoří posud jádro armády turecké. Od té doby se pomocí anglických, pruských a francouzských důstojníků pracovalo dále.

Síla pravidelného vojska, kteréž se „nizam" nazývá, čítala se obyčejně v úřadních výkazech na 150.000 mužů. Poněvadž ale ve skutečnosti tento počet nikdy dosažen nebyl, musela se při opětovaných nepokojích v zemi svolávati zemská obrana, která dle svého ustanovení měla býti jen v případu zevnějšího nebezpečí k službě volána. Aby se tato neshoda odstranila, vydán byl r. 1869 nový zákon, kterýmž snížila se pěchotě služba vojenská z pěti na čtyry leta a zvýšil se počet rekrutů pro zálohu (ichtjat), kteráž dvě leta sloužila. Dle toho zákona mělo býti ročně odvedeno 37.500 nizamů a týž počet přestupoval ročně k první záloze, takže měla tato roku 1872 již 75.000 mužů obnášet, a čítala by i s vojskem řadným 225.000 branců.

Proti útoku zahraničnému má býti svolávána první a druhá zemská obrana (redifové). Z ichtjachtu propuštění záložníci náležejí tři leta k 1. a tři leta k 2. obraně zemské. Každá obrana má záležeti ze 120 praporů po 1000 mužích a sbor důstojnický má být i v míru řádně sestaven. To však při druhé obraně zemské posud provedeno není. Zemská obrana i záloha mají býti ročně na měsíc ke cvičení svolávány.

Kdyby se činil útok z více stran, má se svolati také ještě hotovost zemská (hijadé), k níž jsou zavázáni po 8 let všichni z obrany zemské vystoupilí redifové. Síla zemské hotovosti páčila se pro rok 1878 na 320.000 mužů, takže by Turecko teprve v budoucnosti celkem 7—800 000 branců čítati mohlo.

Povinnost služby vojenské trvá od věku 20 až do 40 let, ale týká se jen mohamedánů.

Každý pěší pluk má 3 prapory po 8 setninách. V době války má mít každý prapor 32 důstojníků a 799 mužů; v míru 28 důstojníků a 773 mužů.

Oděv vojska tureckého záleží z modré zuavské kazajky s červeným lemováním, modré vesty a modrých spodků. Na hlavě mají vojáci turečtí oblíbený fez, totiž červenou čapku s modrým třapcem, jak se vyrábějí v Strakonicích. Plášť s kuklí a obuv s gamašemi jest dle vzoru francouzského. Důstojníci šatí se vůbec krojem francouzským.

V důstojnictvu jsou následující stupně: serdar (maršál), mušir (velící generál), ferik (general-lieutenant), liva (general-major), miri-alaj (plukovník), kaimakam (podplukovník), bimbaša (major), kolabaša (podmajor), juzbaša (setník), mulazim-evel (první poručík), mulazim-zani (druhý poručík).

Vojenské vzdělání jest u *pěchoty* turecké jen u 1. a 2. sboru přiměřené. Cvičení ve sborech větších než prapor děje se zřídka. V manevrování zná se pěchota turecká tuze málo, čímž vinna jest malá vzdělanost a schopnost důstojníků.

*Myslivců* čítá se 38 praporů po 8 setninách; jsou právě tak organisováni jako pěchota a mají též stejnou zbraň totiž ručnice Martiniho, jenže jsou poněkud lépe vycvičeni. K rozeznání jsou dle zeleného lemování na kazajkách. Při každém praporu myslivců jsou dvě malá děla, jež obsluhuje osm myslivců k účelu tomu vycvičených.

Jízda turecká záleží z 26 „lehkých" pluků po 6 škadronách. Obyčejně mívá škadrona 5 důstojníků, 147 mužů a 136 koňů. Ve válce má míti škadrona 180 mužů. Oděv jezdce rozeznává se od pěšáka šňůrami a jinými přímětky, širokými spodky a vysokými botami. Turečtí koně jsou malí, silní a vytrvalí. Vycvičena není jízda turecká valně.

*Dělostřelectvo* jest polní a pevnostní. Polního dělostřelectva jest 6 pluků, ve válce po 69 důstojnících a 1609 mužích. Pluk rozdělen jest na 4 prapory po 3 bateriích, každá baterie má 6 děl; 3 prapory mají baterie pěší, 1 prapor jízdní. Praví se, že budou nyní všeobecně zavedena Kruppova děla čtyr- a šestiliberní.

Polní dělostřelectvo jest dle mínění některých znalců nejlepší částí zbrojné moci turecké. Klid a chladnost tureckého vojáka hodí se nejlépe ke službě dělostřelecké. Koně a material mají dělostřelci dobré.

Dělostřelectva pevnostního jest ustanoveno 10 pluků, však do roku 1875 bylo ho jen 7 pluků. Každý pluk má 4 prapory po 3 setninách. Ve válce čítá pluk 2040 mužů. Děla jsou většinou Kruppova.

Dále má Turecko brigádu zákopníků ve 2 pluky rozdělenou; každý pluk má 2 prapory, celkem pak čítá celý sbor jen 1600 mužů.

*Vozotajství* turecké jest v stavu dost chatrném. Dle potřeby se povozy i soumarové rekvirují. Soumarů potřebuje každý prapor 60. Často bývají tato zvířata vojsku překážkou na pochodech, poněvadž nemohou postačit donášet v čas válečné potřeby za sbory.

Vojska nepravidelného může Turecko postavit přes 100.000 mužů, hodnota jeho není ale valná. Avšak ve svých područních státech má Turecko ještě třetího činitele válečného, není ale vždy jisto, zdali Egypt, Tunis

a Tripolis své pomocné vojsko vyšle. Ve válce na Krimu egyptské vojsko pomáhalo počtem 21.000 mužů, Tunis pak vypravil 4000 mužů.

Vojenské školy má Turecko jen dvě, obě v Cařihradě. Tyto školy nemohou ovšem celou armádu dobrými důstojníky zásobit a mnozí vznešenější Turci chodí na cvičení do vojenských škol v cizině. Tak na příklad generalissimus Abdul Kerim jest žákem rakouského generála Hauslaba.

Většina tureckého důstojnictva vědeckého vzdělání vojenského nemá a rekrutuje se z obyčejného mužstva. Důstojníci z vojenských škol dostávají obyčejně hned místa vyšší, aniž by měli alespoň nějakou praktickou zkušenost.

O tureckých důstojnících podává Osman Seify bey toto svědectví: „Vyšší důstojníci, jimž nikdo v nepořádném způsobu života nepřekáží, počínají si s podřízenými jako tyrani a neobmezení páni a nemají před sebou jiného cíle leč vykořisťování vojáků. Uváží-li se k tomu znemravňující účinky orientálských obyčejů, jimiž se nejšerednější nepravosti rozšiřují, lze si představit život v turecké armádě.“

Přes to vše ale jest ve vojště tureckém dobrá kázeň. Vytrvalost, klid a fanatická oddanost v boji nahražují vojáku tureckému velmi často všechnu vycvičenost.

V polovici dubna vydán byl následující válečný řád turecký:

Celá armáda turecká záleží ze sedmi sborů.

I. armádní čili gardový sbor, s hlavním stanem v Cařihradě. Celý tento sbor vyjma 5 praporů pěchoty, 8 škadron jízdy a 4 baterie, jež leží posádkou v Cařihradě, nalezá se u Šumenu a ve východních pevnostech na Dunaji. Velitelem sboru jest *Hysny* paša. Na papíře čítá tento sbor 263.630 mužů s 6762 koni, dle bezpečných zpráv ale čítá 112 praporů pěchoty, 56 škadron, 1 ženijní prapor, 182 polních děl, celkem 115.800 mužů s 4200 koni.

II. armádní sbor s hlavním stanem v Šumnu, doplňuje se z Bulharska a Malé Asie. Nalezá se většinou u Šumna, v dunajských pevnostech a v Niši. Velitelem jest *Achmed Ejub* paša. Na papíře čítá 168.790 mužů, ve skutečnosti 72 praporů pěchoty, 32 škadron, 21 technických praporů, celkem 72.600 mužů, 2880 koní, 96 polních a 1254 pevnostních děl.

III. armádní sbor nalezá se v Albánsku, Staré Srbii, Bosně a Hercegovině a doplňuje se též z řečených krajů. Velitelem v Albánsku jest *Derviš* paša a v Hercegovině *Sulejman* paša. Sbor ten měl by prý čítati 250.433 mužů, čítá však 97 praporů pěchoty, 32 škadron, 22 techn. praporů, celkem 96.355 mužů, 2880 koní, 96 polních a 741 pevnostních děl.

IV. armádní sbor s hlavním stanem v Erzerumu, doplňuje se z Malé Asie a stojí v turecké Armenii. Velitelem jest *Achmed Muchtar* paša. Sbor ten má čítati 215.526 mužů, čítá však 72 praporů pěchoty, 32 škadron, 13 tech. praporů, celkem 70.621 mužů, 2880 koní, 96 polních a 574 pevnostních děl.

V. armádní sbor s hlavním stanem v Damašku, doplňuje se z Palestiny a Mezopotamie, nalezá se většinou při ostatních sborech. Velitelem jest *Azif* paša. Dle výpočtu turecké vlády měl by čítat 143.351 mužů, čítá však 72 praporů pěchoty, 32 škadron, 4 techn. prapory, celkem 69.538 mužů, 2880 koní, 96 polních a 140 pevnostních děl.

VI. armádní sbor s hlavním stanem v Bagdadu, doplňuje se z Mezopotamie a nalezá se většinou v asiatském Turecku. Velitelem jest *Abdurrhaman* paša. Sbor ten měl by čítat 54.407 mužů, čítá však pouze 25 praporů pěchoty, 16 škadron, 3 technické prapory, celkem 21.535 mužů, 1440 koní a 94 polních děl.

VII. armádní sbor v Jemenu, kdež se doplňuje. Velitelem jest *Mustafa Asim* paša. Sbor čítá 16.238 mužů, 46 polních a 214 pevnostních děl a nalezá se většinou v Jemenu.

Dle výpočtu tur. vlády měla by tudíž turecká armáda čítati 1,306.879 mužů, 24.150 jízdeckých a 20.694 dělostřeleckých koní, kdežto ve skutečnosti čítá 502.700 mužů, 17.000 jízdy, 644 polních, 88 horských, 2.932 pevnostních děl.

Zde sluší podotknouti, že dle pramenů, z nichž zprávy o síle armád se čerpávají, jsou číslice buď ve prospěch té neb oné strany zveličovány a nepřítel podceňován, což arci z příčin mnohých není moudré. Poměrně nejméně zpráv shledali jsme o síle vojska ruského, kdežto listy turecké honosí se napořád milionem mužů bojovných. I zasluhuje tedy pozornosti zpráva úředního orgánu ruského ministerstva války „Ruský Invalid,“ jenž před vypuknutím války podal přehled vojsk tureckých na základě zpráv ruských konsulů a zvědů, kteří by sotva se odvážili klamati svou vládu. Řečený list psal o postavení a síle vojska tureckého tolik:

„V Bosně stojí 26 praporů, 12 škadron, 30 děl s 19.000 muži. V Hercegovině 37 praporů s 24 děly a 24.000 muži; v kraji novopazarském 14 praporů s 18 děly a 9000 muži. V Severní Albánii na straně černohorské 23 praporů s 30 děly a 15.000 muži; na hranicích řeckých, totiž v Macedonii, 4 prapory se 6 děly a 3000 muži; v Thesalii 18 praporů, 6 škadron, s 18 děly a 13.000 muži. Záložní sbor u Srědce a Plovdiva čítá 38 praporů s 25.000 muži. Posádka Cařihradu a okolí má 32 praporů, 6 škadron a 18 děl s 22.000 muži; na ostrovech v Archipelagu jest celkem 14 praporů se 24 děly a 9000 muži. Děla pevnostní nejsou ani v těchto, ani v následujících číslicích zahrnuta. Sbory dosud vyčtené mají tedy dohromady 216 praporů, 31 škadron se 168 děly a 139.000 muži.

V Bulharsku dunajském jest branná moc turecká



CAR ALEXANDER II.

rozestavena takto: Bývalá armáda srbská, jež jest nyní většinou soustředěna u Vidína, má 86 praporů, 30 škadron, 150 děl, 61.000 mužů. Z těch jest několik praporů posádkou v Niši, Lom-Palance a Belgradžiku, tak že u Vidína samého stojí jen asi 50.000 mužů. V krajině mezi Rahovem, Berkovcem, Trnovou a Svišťovem, tedy ve Středním Bulharsku jest 10 praporů a 5 škadron se 7000 muži; v pevnostním čtverhranu Ruščuk-Šumen-Varna-Drista 51 praporů, 18 škadron se 144 děly a 37.000 muži. Na hájení Bulharska mezi Dunajem a Balkánem má tedy Porta nizamů a redifů 1. a 2. třídy jen 109.000 mužů. Až bude provedena organisace a vyzbrojení národní obrany 27.000, a redifů 3. třídy 75.000 v celé říši, přibude ještě posila 102.000 mužů, kteří by ovšem všichni nemohli přijíti do Bulharska, poněvadž bude jich třeba i jinde také.

V asiatském Turecku jsou soustředěny tyto sbory: Na hranicích rusko-kavkazských 80 praporů, 24 škadron se 162 děly a 57.000 muži; na hranicích perských 26 praporů, 12 škadron se 66 děly a 19.000 muži; v Kurdistanu 12 praporů s 18.000 muži; v Syrii 27 praporů, 28 škadron se 108 děly a 22.000 muži; v Arabii 20 praporů se 36 děly a 14.000 muži. Všeho všudy čítaly by tedy armády turecké po úplném vyzbrojení dohromady 443.000 mužů." Dále doložil „Invalid", že na celé čáře dunajské, kteráž jest 800 kilometrů dlouhá, stojí jen 87.000 mužů, tak že na hájení jednoho kilometru přijde jen asi 100 mužů. Záložní armáda pak u Srědce jest od vlastního bojiště vzdálena 150 kilometrů, tedy asi osm denních pochodů. V Asii připadá na celou čáru 400 kilometrů 37.000 mužů, [illegible] jeden kilometr asi 90 mužů.

# První bojiště.

## 1. Rumunsko.

Půda spojených knížectví podunajských Multan a Valašska, jež od roku 1859 *stát rumunský tvoří*, jest přirozené bojiště Rusů a Turků. Multany hraničí na severu s Ruskem (s územím Besarabie), na západě se Sedmihradskem, na jihu s Valašskem a Bulharskem, na východě s Černým mořem a opět s Besarabií; rozlohy má i v celku 941 čtverečných mil a asi 2 miliony obyvatelů. Země jest na západě hornatá, na severovýchodě rozkládají se mnohé vysočiny; roviny jsou na jihovýchodě. Se strany Sedmihradska zabíhají do země Karpaty; jsou to hornatiny skalnaté s lesnatými průsmyky a údolími, a zasahují až k řekám Sereti a Prutu, kdež končí v pahorky révové. Celkem jest Multansko hornatější než Valašsko. Pěkné lesy a úrodná údolí poskytují zemi příjemné vzezření, a jen vyššího stupně vzdělanosti se tu nedostává. Dunaj dotýká se jen menší části jižního pomezí, usnadňuje obchodní spojení s Rakouskem a Černým mořem a přijímá Sereť s Bystřicí, Putnou s Berlatem, Prut s Bachluí, Gigou a Jeteniem. Značnější jezera jsou Bratys, Kagul, Jalpuch, Katabug a Kunduk.

Blízké moře a pohoří jsou příčinou proměnlivého podnebí v zemi. V letě bývá mnoho dešťů a větrů, počátkem leta rozvodňuje se často Dunaj a jiné řeky. V červenci bývá velké vedro, však brzy na to se temperatura velmi citlivě ochlazuje. V září nastanou obyčejně zase deště. Nejpěknější počasí bývá ale od října do polovice listopadu. Zima jest obyčejně tuhá, v prosinci a lednu bývá Dunaj zamrzlý.

Půda multanská bohata jest na pastviska, z části velmi úrodná, ale málo vzdělávaná, i plodí pšenici, kukuřici a jiné obilí. V lesích žijí posud medvědi, vlci, rysi, bůvoli, srny. V řekách je ryb hojnost.

Obyvatelé jsou z největší části *Rumuni*, či jak se dříve vůbec nazývali, *Valaši*, pak jsou tu Židé, Cikáni, Maďaři, Rusové, Řekové, Bulhaři a něco málo Arménů. Panující církev jest řecká, řeč převládá rumunská, v níž živly latinské čili románské značně jsou proniknuty slovy slovanskými, tureckými i tatarskými.

Hlavní město jsou Jasy, jiná značnější města Galac, Fokšany, Roman, Baken, Botušany, Huš.

Na levém břehu Dunaje ležící *Valašsko* hraničí na severu s Multany a Sedmihradskem, na západě s Vojenskou hranicí a Srbskem, proti němuž jest hranicí Dunaj, který též jest dále na jihu i na východě rozhraním Valašska proti Bulharsku. Povrch obnáší 1330 čtv. mil. Řeka Aluta, tekouc tudy ze Sedmihradska k jihu do Dunaje, dělí Valachii na větší východní část a menší západní. Karpaty sedmihradské otáčejí zemi na severu a severozápadu a vysýlají k jihu četné výběžky, jimiž povrch v těch krajinách nabývá povahy pahorkatin. Mnohem větší část země jest však rovina, jež podél Dunaje téměř nepřetržitou a mnohdy na míle širokou řadu bařin a močálů tvoří. Hlavní řeka jest Dunaj, který od soutěsků železné brány až k ústí Sereti Valašsko na jihu v rozsáhlém oblouku objímá a ji od pahorkatin srbských, bulharských a dobrudžských dělí. Mimo to je více menších řek, jež vesměs v Karpatech a jejich příhořích vznikají a Valachii ve směru jižním neb jihovýchodním protékajíce do Dunaje ústí. Nejhlavnější z nich jsou: Šil s Motrulem, Aluta, Vedra s Teleormanem, Ardžis s Dumbovicí, Jalomnica s Prachovou a

Telesinem, Kotnarši a Sereť, z části hranici proti Multanům tvořící, s Buzeem a Rymnikem. Dunaj tvoří tam více jezer.

Pro blízkost Karpat, a poněvadž Valašsko na východě jest otevřeno větrům přes stepi z Ruska vanoucím, panuje tu podnebí drsnější, než by se pro jižní polohu dalo očekávati.

Hlavní a sídelní město jest Bukurešť. Obyvatelé jsou z většiny *Rumuni* jako v Multanech, nepatrný počet jest tu Maďarů, Židů, Cikánů a jiných kmenů.

Celkem čítá se v Rumunsku něco přes 5,000.000 obyvatelů.

Vzdělanost jest v Rumunsku posud na stupni dost nízkém, jako vůbec ve všech zemích, kteréž byly posud nebo jsou v područí tureckém. Venkovské obyvatelstvo staví si na mnoze obydlí svá z vrbového proutí a hlíny.

Ale vzdor tomu, že i polní hospodářství málo jest vyvinuto, bývá sklizeň v Rumunsku veliká. Vína, pšenice, žita, ječmene, prosa a ovoce rodí půda rumunská hojnost. Také chov dobytka jest v zemi značný, jmenovitě bůvolů, koní, ovcí a zvláště vepřů. Zvěře a ryb jest hojnost, mimo to jsou Rumuni pilní včelaři.

Rumunsko má též své *železnice* a hlavní trať jest sučavsko-galacká, kteráž jest ve spojení s rakouskou i ruskou sítí železniční a ústí na hranicích Dobrudže. Má dvě menší poboční dráhy na východ, a sice do Botušan a do Jas, a na ruské hranice, kdež spojuje se s tratí oděsko-kišiněvskou.

Z Galace vede pak jiná dráha přes *Brahylov* do *Ploješti*, kdež uchyluje se jednak k *Bukurešti* a k *Djurděvu* na bulharské hranice, jednak severozápadním směrem přes Krajovu na srbské hranice a do *Ršavy*.

Překročivši hranice rumunské muselo ruské vojsko od Bolgradu a Tatar-Bunaru chvátat k Dunaji přes Galac, Reni, Ismail a Vlkov a doraziti do *Dobrudže* dříve než Turci. Železnice musely býti hned obsazeny, aby je potulné roty čerkeské neporouchaly.

Nejdůležitější mosty na železnici vedoucí z Jas do Bukurešti jsou: přes Sereť u Kosmesti, přes Berlat u Dragonesti a konečně most přes Sereť u Barboše blíž Galace. Tento most, jenž vypíná se nad vtokem Sereti do Dunaje, byl zvláště ohrožen, poněvadž na něj z tureckých lodí dunajských střílеti se mohlo. Most spočívá na 11 pilířích, jest železný a má podobnou konstrukci, jako veliký železničný most u Vídně. Osm oblouků má světlost 19 metrů, 2 oblouky světlost 47 metrů, oblouky menší jsou při obou březích, dva velké oblouky pak zrovna v prostřed řeky. Celý most jest 246 metrů dlouhý. Kdyby Turci most ten zbořili, byla by železnice jasko-bukureštská přetržena ve dví, a Rusům nezbylo by nic, leč dopravovati všecky potřeby na vozech. Proto pospíšili, aby v čas byl dostatečný počet mužstva na místě ku střežení mostu toho.

## 2. Bulharsko.

Bulharsko jest severovýchodní částí turecké říše a prostírá se od Balkánu na sever až k Dunaji, na východě má Černé moře a na západě Srbsko. Rozličně udává se rozloha země mezi 1300—1900 čtv. mil, jakož i počet obyvatelstva mezi 3—6 miliony hlav.

Obyvatelstvo jest velikou většinou slovanské. Pohoří Balkánské, po bulharsku „*Stará planina*“ zvané, působí dvoji svah země, jeden k Dunaji, druhý k Černému moři, kterýmžto směrem také všecky v celku nepatrné řeky tekou. Boky Balkánu porostlé jsou vysokým lesem, nížiny, zvláště severní část země a Dobrudža při moři ležící, jsou nad míru úrodné, ač tato poslední krajina pro hojné močály jest velmi nezdravá.

Vedle Bulharů bydlí v západním cípu země Srbové, ve městech pak a v osadách po celé zemi roztroušených směs přistěhovalců z jiných národů: Turci co statkáři neb úřadníci, při ústí Dunaje Tataři, v Dobrudži Kozáci, kteří nechtíce se podrobiti ruskému zřízení na Záporoží zaváděnému pod atamanem *Nekrasou* vystěhovali se, pak rozkolníci ruští, Řekové, Židé, Arméni a Cikáni. Hlavní živnost jest *orba*, podporovaná příznivým podnebím a hojnou vláhou, a vydávající hlavně pšenici, kukuřici, rýži, tabák a len. Také rodí se výborné ovoce a dobré víno. V zahradnictví jsou Bulhaři nad jiné národy proslulí.

Hlavním městem býval *Srědec* (Sofia), dále jsou důležitější města *Trnova*, někdejší sídlo starých carů bulharských, *Vidin*, pevnost při Dunaji, *Varna*, důležitý přístav, *Sulina*, přístav novověký; ve vojenském ohledu jsou důležity *Šumen* (Šumla), *Drista* (Silistria) a *Ruščuk*.

Komunikaci slouží dvě železnice, jedna z Černé Vody do Kustendže, druhá z Ruščuku do Varny, pak mnohé silnice. Důležita ve vojenském ohledu jest železnice z Ruščuku do Varny, a jmenovitě sloužila Turkům před touto válkou k rychlému vyzbrojení pevností dunajských.

Poněvadž přechod přes Dunaj jest pro ruské vojsko nejpřednějším válečným činem v každé válce s Turkem, jest třeba věnovati Dunaji pozornost zvláštní, zejména té části, na níž se události válečné mezi Turky a Rusy obyčejně odehrávají.

Od pomezí srbského až k výtoku svému do Černého moře protéká Dunaj údolím až 20 mil širokým; břehy rumunské jsou zde vesměs nízké sotva normální hladinu vody přesahující, kdežto břehy bulharské po

celé čáře kolmo z řeky do značné výše vystupují, poskytujíce tím Turkům dosti silné opory. Břehy rumunské bývají krom toho až do počátku leta bařinami a jezírky jako sítí protkané.

Jedině možné přechody od hranic srbských až k počátku delty jsou Kalafat-Vidín, Turna-Nikopol, Zimniča-Svištov, Ďurděvo-Rusčuk, Oltenica-Turtukan, Kalaraš-Drista (Silistria), Chrsovo, Brahylov-Mačín (překročili Rusové ponejprv v červnu 1828 pod Vojnovem, pak dne 23. března 1854), Galac (překročili Rusové 23. března 1854), Reni, Satuna-Izakča (překročilo levé křídlo Rusů pod Rudzewiczem v červnu 1828), konečně Tulča. U tohoto posledního místa, asi 10 zem. mil v rovné čáře od moře rozděluje se Dunaj ve tři velká ramena a tvoří přibližně rovnoramený trojúhelník v rozměru asi 50 čtvr. mil, jehož základnice jest břeh mořský a obě zevnější ramena proud *kilijský* (u Turků Kilia-Bogaši) a proud *svatojirský* (u Turků Kedrilleh Bogaši zvaný); mezi oběma ramenama, kilijským a svatojirským, vlévá se do moře směrem téměř kolmým s vrcholku trojúhelníka na jeho základnici rameno třetí: *sulinské.* Toto rameno nevyrovnává se sice co do šířky oběma druhým, ale za to značná hloubka jeho činí je i pro veliké lodě splavným. Tímto třetím ramenem rozděluje se delta dunajská na dva nerovné díly, z kterých jest severní větší (asi 30 čtvr. mil) a kanálem Šonda na pravo od ramene kilijského se vylévajícím ve dva ostrovy rozdělen, z kterých slove západní Četal a východní Leti. Ostrov jižní ramenem sulinským a svatojirským objatý, asi 20 čtvrt. mil veliký, sluje *Mojše* (na starších mapách ostrov svatojirský). Co se týče útvaru půdy, jsou si oba tyto ostrovy rovny, tvoříce nízkou volně ku břehu mořskému se klonící rovinu, takže břehy ramen dunajských u temene delty na 6—7 stop nad normální hladinu řeky vystupují, kdežto poblíže ústí sotva jednu nebo dvě stopy nad hladinou touto pozdviženy jsou.

Tento znenáhlý sklon půdy k moři lze docela přirozeně vysvětliti tím, že Dunaj snášeje s sebou po věky ohromné množství náplavu, mnohem více vrstev na temenu delty uložil, než na jeho vzdálenější základnici. Přílišná nízkost zvláště dolejší delty má ovšem za následek, že již za vody poněkud jen vyšší delta daleko široko zaplavena bývá, kteráž záplava nabývá ještě větších rozměrů, když vítr od východu přicházející volnému se vlévání vody do moře odpor klade. Veliká povodeň takovéhoto druhu udála se zde v měsících květnu a v červnu r. 1853. Když stála voda nejvýše, pokrývala nejen celou nižší deltu, nýbrž přetrhala na ostrově Leti i několik za účelem komunikace zde zbudovaných mohutných hrází. Z toho jest patrno, jak obrovských sil lidských bude jednou zapotřebí, aby tyto rozsáhlé, nyní téměř po celé rozloze až 10 stop vysokým rákosím porostlé ostrovy pro polní hospodářství byly získány. Dobře založený systém pevných hrází a regulování přečetných toků jest nutné, má-li se účelu onoho dosíci; neboť i na podzim, když hladina Dunaje nejníže stojí, zbývá ještě veliké množství menších ramének, jezírek a bařin. Vše, co posud učiněno bylo, jest, že spojena byla některá výše ležící stanoviska hrázemi mezi sebou a na některých místech s břehy hlavních ramen. Takovéto komunikační prostředky jsou zejména v nižších polohách ostrova Leti a Mojše; chybu však mají hráze tyto velikou, jsou totiž příliš slabé a v době velké vody, kdy jsou jediným prostředkem spojovacím, následkem toho nespolehlivé. Přes všecky tyto svízele byly učiněny již na počátku tohoto století pokusy, jak by z přeúrodné zdejší půdy užitku se docílilo, a již v předešlém století platila západní část delty, zejména ostrov Četne za výtečnou ovocnici Bulharska. Ovoce a zeleniny z ostrova tohoto pocházející byly slaveny a rozvážely se zejména do Stambulu a Bukurešti. V době však od míru bukureštského (1812) až do míru drinopolského (1829), v kteréž delta dunajská jakýsi druh neutrálního území tvořila, záleželo vládě turecké na tom, aby mezi sebou a mocným svým severním nepřítelem poušť utvořila, a následkem politiky této bylo skutečné spustnutí nejen delty dunajské, nýbrž i celé Dobrudžy. Po míru drinopolském (1829), v kterémž delta Rusům postoupena byla, učiněny byly od vlády ruské chvalitebné pokusy o vzdělání tohoto území. Přes 1200 jiter bylo vysázeno duby, 700 jiter přeměněno na role a přes 1800 jiter na lučiny. V krajině této usadila tehdáž vláda ruská četu zaporožských kozáků, kteří zde sídlili až do války krimské. Válkou touto vzaly však tyto první zárodky polní kultury opět za své, a delta obrácena znovu v poušť, jakouž jest až posud. —

Obraťmež nyní pozornost ke třem hlavním pramenům delty dunajské.

K porovnání poměrné mohutnosti těchto ramen slouží tyto číslice:

Za minutu odtéká vody:

| | | | |
|---|---|---|---|
| 1. v Dunaji nerozděleném . . . | 620.000 | krychl. | metrů |
| 2. v rameni kilijském . . . . . | 382.254 | „ | „ |
| 3. v rameni svatojirském . . . | 183.206 | „ | „ |
| 4. v rameni sulinském . . . . | 45.905 | „ | „ |

Z toho plyne přibližný poměr mohutnosti: kilijské $^{17}/_{27}$, svatojirské $^{8}/_{27}$, sulinské $^{2}/_{27}$.

Rameno kilijské máme právem za hlavní zbývající proud Dunaje. Až k Ismaile, bývalé to pohraničné pevnosti Ruska proti Turecku, jejíž hradby následkem smlouvy pařížské r. 1856 rozmetány byly a kterouž Rusové již na počátku války obsadili, zůstává rameno toto široké a velmi hluboké. Pod Ismailou rozděluje se na tři větve, které však, jakkoliv jsou značně užší, plavbě nijakých překážek nečiní. Ramena tato spojují se bezprostředně před Kilií, kteráž pevnost v stejnou dobu s Ismailou



Vyzbrojování pevnosti Ruščuku.

r. 1856 rozmetána byla a kterouž Rusové rovněž letos obsadili, v mohutnou kotlinu vodní, jež jest neocenitelným přístavem. Odtud počínaje však rozvětvuje se rameno na hustou síť menších ramínek a větví, kteréž ještě jednou u Vilkova asi 7·5 kilometrů před ústím do moře ve velikou kotlinu vodní se spojují a z této pak osmi větvemi do moře se vlévají, z kterých již jen větev očakovská větším lodím splavnou zůstává, ačkoliv i tato již místy značně súžena jest. V celku přesahuje hloubka ramene kilijského po celé délce až k ústí všude 24 stop a dosahuje někdy 40, ano místy až 60 stop. Jakkoliv rameno toto nejvíce vody nese a i pro rovný, neklikatý běh svůj a pro severovýchodní směr svůj plavbě proti vodě nad míru příznivý nejspíše k tomu by se hodilo, aby v budoucnosti pro plavbu rozsáhlou upraveno bylo, staví se plánu tomuto přece tolik překážek v cestu, zejména obrovský nános bahna poblíže ústí mezi zmíněnými osmi větvemi (jsouť to: očakovská, otnojinovská, stambulská, nová stambulská, ankudinovská, rakovská, pešanovská, bolgorodská), jakož i neobyčejná nízkost břehů, následkem kteréž při sebe menším vystoupení vody daleko široko vše zaplaveno bývá, že sám kapitán Spratt, který rameno kilijské ze všech nejdůkladněji proskoumal, o provedení plánu toho pochybuje. U vtoku ramene kilijského do moře ústím očakovským leží malá, od Rusů obydlená vesnice Očakov, kteráž jest ze strany pevniny přerozsáhlým rákosím a bařinami obklopena a jejíž obyvatelé skoro výhradně rybářstvím se živí, ač krajina tato, jakož vůbec celá rákosinatá delta množství vlků, lišek, kanců, husí, kachen, pelikánů, volavek, orlů, supů a jiné zvěře živí. V Očakově upomíná jen jediná malá strážnice turecká, že neutěšené melancholické končiny tyto jsou až posud pod žezlem padišahovým.

Druhé rameno: sulinské jest posud jediným až do moře splavným ramenem dunajské delty a zůstane jím bezpochyby ještě po dlouhou dobu. Nános písku*) v moři před ústím tímto není tak mocný, jako před ústím kilijským a svatojirským; obnášíť zde sice hloubka moře v průměru 10—11 stop, však ve směru proudu řeky táhne se dnem mořským rýha hlubší, která asi 1 ½ kilometru dále v moři značné hloubky 50—60 stop nabývá. Hledí-li se však k tomu, že lodě mořské hloubky alespoň 16 stop vyžadují a že ona rýha v moři dále se táhnoucí je cestou příliš nespoleblivou, jak o tom úžasné množství trosek na mělčině této uvízlých smutné svědectví dává, bylo dávno úlohou vlád, zříditi přes mělčinu před ústím sulinským alespoň 16 stop hluboký a přiměřeně široký kanál, kterýmž by lodi mořské až ku Galaci a Brahylovu a možná-li i výše plouti mohly. Nedostatku dosavadnímu spomáhá se tím, že se náklad lodím v Sulině ubírá. K tomu účelu jest v Sulině množství menších lodí, kteréž za dobrý plat část nákladu přebírají a zboží tak přes mělčiny buď z Dunaje do moře nebo z moře do Dunaje převážeti pomáhají. Služba tato zjednává větší části obyvatelů sulinských výživu. Jak draze si lidé tito službu tuto platiti dávají, vysvítá z toho, že mnohý kapitán, aby obromnému platu se vyhnul, raději nejhoršího se odvažuje a nezřídka odvahu tuto ztrátou lodě a životů splácí.

Osada Sulina leží na pravém břehu ústí sulinského a čítajíc přes čtyry tisíce obyvatelů, jest největším a nejdůležitějším místem celé delty. Obyvatelstvo sběhlo se sem z chátry všech dílů světa a činí jakožto celek na příchozího dojem velmi nepříjemný; krádeže jsou zde na denním pořádku a není snad místa příhodnějšího k provádění tohoto zločinu ve velkém, nežli jest právě Sulina; poněvadž jest zde půda samý sypký písek, postavili si Sulinšti své baráky téměř do samého řečiště a to v takové nepravidelnosti, že tím vzniklo množství přístavků, které všeliký přehled nemožným činí a menším lodicím různých zlodějů a lupičů bezpečných zákoutí poskytuji.

Některé lodi, vezoucí menší náklady, nezastavují se zde, aby se nákladu svého z části sprostily, nýbrž, aby vyčkaly vhodného větru k další plavbě, ku kterémuž vyčkávání jim zdejší přístav velmi dobře se hodí. Jestiť u města samého rameno sulinské alespoň 30 stop hluboké a řečiště nečiní zde žádných záhybů. Sulina jest sídlem tureckého kaimakama, jenž jest zároveň guvernérem celé delty; krom toho bývají zde posádkou dvě setniny turecké pěchoty a v přístavu zdejším jsou zakotveny dělové lodice a válečné lodě anglické, francouzské, rakouské, italské, ruské a turecké, kteréž vespolek chrání plavbu po Dunaji. Mimo vicekonsula anglického a rakouského jest zde ještě místokonsul řecký. Světlárna zdejší, jediné větší stavení z kamene, jest 76 stop vysoká a světlo její jest viděti na patnácte mořských mil dálky. Kromě budovy kapitánského úřadu přístavního, kterouž zde evropská komise pro regulování Dunaje má a jehož úřadníci jsou vesměs Turci, není zde žádné budovy veřejné (budovy konsulů liší se od ostatních pouze vlajkou), leda že bychom sem počítali skrovný kostelíček řecký a jednu sešlou tureckou mešitu. Místo toto, jakkoliv nyní nepatrné, má pro rozvoj obchodu mezi Evropou a Východem převelikou důležitost, jsouc pro země na celém poříčí Dunaje ležící nejpřirozenější branou do Orientu.

Rameno Svatojirské, nejjižnější to rameno delty dunajské, hodí se pro plavbu nejméně, třeba že jest průměrně přes 1560 stop široké, neboť celý tok jeho

*) Mělčiny tyto jsou podél celé delty dunajské od severu na jih 60 mořských mil (asi 110 kilometrů) dlouhé a prostírají se od břehu průměrně až 5000 stop daleko do moře. Není tudíž divu, že v pobřežních mělčinách od ústí kilijského až k ústí svatého Jiří množství trosek lodních trčí, jichž počet zejména po obou stranách výtoku sulinského pozorovatele až děsí.

jest příliš klikatý a hloubka jeho na mnohých místech nepřesahuje ani 18 stop. Asi v polovině svého toku vysýlá rameno toto odvětví, Duravica zvané, na jih do Rasinského jezera a vlévá se, proběhnuvši asi 75 mořských mil, u místa Kedrilleh dvojím ústím (kedrillehským a olinkaským) do moře. Podivuhodné při tomto rameni jest, že šířka jeho čím dále k moři úžasně roste, takže řečiště nedaleko ústí obrovské šířky 11.800 stop dosahuje. Mělčina před ústím tímto jest tak značná, že moře místy jen 6 stop hloubky vykazuje, což ovšem místa tato pro plavbu zcela nepříhodnými činí. Při ústí Svatojirském leží vesnice Kedrilleh, jejíž obyvatelé, z větší části Rusové, se hlavně rybářstvím (loví vyzy a jesetry) a připravováním kaviáru živí.

Řečiště Dunaje má na rozhraní Srbského knížectví a Vojenské Hranice šířku 4—600 sáhů, avšak v úžině kazanské mění se v koryto sotva 80 sáhů široké; hloubka dosahuje tu místy až 110 stop. Avšak již za Ršavou za rozhraním Srbska, Rumunska a Rakouska má Dunaj opět 180 sáhů šířky a na Sipu je dokonce 800 sáhů široká. V úžině kazanské zdá se nám jako bychom plovali na dně obrovského hrobu, jehož rovné, skalnaté stěny až do tří tisíc stop výšky nad hladinou Dunaje trčí; obloha nad hrobem tímto se klenoucí jest temnomodrá a oko bystré znamená na ní i ve dne hvězdy. Sem tam řítí se s výše dolů potok jevící se nahoře jako stříbrný sloup, dole však již jen ve vodní prášek se rozptyluje. Hluk a lomoz stísněných a gigantickou silou cestu dále si razících vln přehlušuje i výstřel z pistole a člověk stojí mlčky a udiven na oné ořechové skořepině, jakouž se nám zde loď naše býti jeví. Pověra plavců nedopouští, aby se na tomto místě mluvilo; plavec umlkne zde a modlí se v duchu, až mine hodina nebezpečí. Po celé nebezpečné plavbě v korytě kazanském, která po čtyry hodiny trvá, jest upoutána mysl naše s jedné strany nevázanou, obrovskou silou přírody a jejích divů, s druhé strany pak obdivuhodnými výtvory železné ruky lidské, která i tuto nevázanou sílu přírody překonává a ji zámyslům svým podrobuje. Uprostřed skalnatého koryta, z něhož poblíže břehů četná skaliska až nad hladinu vody vyčnívají a vlny na ně dorážející v bílou pěnu proměňují, vytesala tato železná ruka lidská sto střevíců široký a velmi dlouhý žlab, kterýmž i větší lodě při obezřelé jízdě pohodlně a bezpečně plouti mohou, krom toho jest vytesána do stěny pobřežní pro dopravu lodí plachetních a menších lodic proti vodě pomocí spřežení koňských již za dob slavného Trajana prostranná silnice, kteráž posud tomuto účelu slouží. Neméně slavným památníkem vlády římské v těchto končinách a zároveň památníkem vrcholku moci a slávy římské jsou obrovští zbytkové Trajanova kamenného mostu u Kladova, prvního to mostu, jenž se byl přes Dunaj překlenul. Za kazanskou úžinou jest nejbližším místem přístavním Nová *Ršava.* Zde opouští Dunaj mocnářství rakousko-uherské, v kterémž délka jeho toku 176 m. obnáší (délka celého toku Dunaje od zřídla až k ústí obnáší 380 m.) a provaliv se pověstnou „železnou branou“ vstupuje za Turn-Severinem co mohutný rozložený proud do nížin valašských. V bráně železné vznikají ze dna řečiště na přemnohých místech větší i menší skaliska, kteráž jsou příčinou, že voda nepravidelně proudí dávajíc vznik četným peřejím, které plavbu velice znesnadňují. Od Turn-Severinu počíná býti krajina podél Dunaje velmi jednotvárnou, jen sem tam některá turecká strážnice na pravém břehu upomíná nás, že se blížíme k první větší turecké pevnosti, Vidínu. Velikolepý jest tu pohled na celý řetěz hor balkánských, jejichž modrošedá temena poslední paprsky zapadajícího slunce zlatí. Žádné místo neposkytuje dokonalejšího a pohodlnějšího přehledu balkánských temen co celku jako Dunaj nad Vidínem. Město samo o sobě jest městem v pravém slova smyslu tureckým a Turci ztěžují cizinci přístup do města asi v takové míře, jako se to dělo své doby od mnohých měst evropských vůči židům.

Obchod bývá zde velmi čilý, když však počala tato válka, utichlo vše a pohled na město byl velmi smutný, zvláště od toho okamžiku, co vojenské velitelstvo zakázalo pod pokutou 100 tureckých lirů nebo jednoročního vězení na galejích, aby se žádná loď ani člun krom lodí dunajské paroplavební společnosti na celé čáře mezi Florentinem a Ačar-Palankou neukázal; tím podťata byla celému zdejšímu obchodu žíla a též rybáři, kteří zde lovem vyz dosti silně se zabývají, jsou zbaveni své výživy.

Pevnost vidínská, kteráž má tu velikou vadu, že ji na straně rumunské ležící výšiny návrší, zvaného Morica, úplně ovládají, byla v novější době sice sesílena pevnůstkou podél silnice florentinské ležící a dvěma bateriemi postavenými na výšinách bellaradských, zůstává však proto přece jen pevností dosti podřízeného druhu.

Majíce za to, že zde nedojde k rozhodnějším srážkám, dirigovali Turci většinu zdejší své vojenské síly směrem k Ruščuku, zanechavše prý v mutašerifliku vidínském pouze 64 praporů pěchoty a 600 jezdců s 66 děly. Vojsko toto bylo rozděleno na 10 brigád, jimž velelo 10 generalů-pašů. Turci hodlali přepraviti zde přes Dunaj hordy divokých Čerkesů a vpustiti je jako kobylky do Rumunska.

Nejbližší město a zároveň pevnost při plavbě z Vidína po Dunaji dolů jest *Nikopole,* kde byl r. 1396 císař Zikmund od Turků na hlavu poražen. Město samo jest přeměněno na pevnost nyní také již podřízenějšího druhu a říčka Osma, která se městem vine a zde do Dunaje se vlévá, rozděluje je na dva nestejné díly. Obyvatelé zdejší, jichž se čítá na tři tisíce, jsou téměř veskrz křesťané. Město jest sídlem řeckého arcibiskupa a římsko-katolického biskupa; dříve bývalo

hlavním městem vilajetu rumilského, nyní však jest příliš zanedbané a sešlé.

Přechod přes Dunaj jest zde pro Rusy velmi obtížný; neboť břeh nikopolský jest mnohem vyšší protějšího břehu rumunského, na kterémž právě proti Nikopoli na levém břehu ústí Aluty do Dunaje kvetoucí valašské městečko Turnu Magurellu z okolních bařinatých nížin se zdvihá.

Po krátké plavbě z Nikopole dojede se do *Svištova*, kvetoucího to bulharského města (čítá přes 20.000 obyvatelů), kterýmž počíná řada strategicky předůležitých pevností na operační čáře dunajské.

Hlavní pevnosti podunajského Bulharska jsou: *Ruščuk*, *Drista*, *Šumen* a *Varna*. Poměrně nejslabší jest Ruščuk, ač i zde jsou hradby velmi dobře opatřeny. Klíč k pevnosti této, tvrz Sary Bair (žlutá výšina), postavena jest na nejvyšším temeně tamější vysočiny. Kdyby se podařilo pravidelným obležením této tvrze dobyti, padla by celá pevnost, poněvadž střelbou s tvrze lze město i ostatní opevněná místa a valy opanovat.

Proti Ruščuku na druhém břehu Dunaje leží rumunské město *Djurděvo*, jež Rusové obsadili. Dunaj tu tvoří mnoho ostrovů. Ruščuk jest vzdálen od Šumenu 15, od Dristy 14 a od Varny 24 mil. Se Šumenem a Varnou spojuje jej dobrá silnice přes Razgrad a Pravady, do Varny vede železnice těsně okolo Šumenu. S Dristou, Svištovem, Nikopolí a Vidínem spojen jest dobrou silnicí a Dunajem. Také s pevností *Trnovou* jest silničné spojení. Pevnost tato, 12 mil jiho-východně od Ruščuku ležící, tvoří se Šumenem, Svištovem a Ruščukem druhý pevnostní čtverec, kterýž slabší jest nežli čtverec Ruščuk, Drista, Šumen a Varna.

Bulharská čára má dvoje pevnosti, dunajské a balkánské. Z oněch nejdůležitější jsou: Vidín (25.000 obyvatelů), Nikopolis, Svištov, Ruščuk (50.000 ob.), Turtukuj, Drista (25.000 ob.), Mačín, Tulča a Sulina. Mezi nimi jsou menší pevnůstky a tvrzky po pravém břehu Dunaje. Všecky tyto pevnosti chrání přechod přes Dunaj. Balkánské pevnosti jsou: Niš (16.000 ob.), Srědec, Trnova, Šumen (50.000 ob.), Varna (16.000 ob.) a přímořská pevnost Kistendže po pravém boku Trajanovy brány, která tu počíná a u Černé Vody končí a Dobrudžu na jihu zavírá. Niš, Ak-Palanka a Pirot chrání údolí bulharské Moravy a Nišavy.

Pýchou a nadějí tureckých generálů jest *Varna* a *Šumen*.

*Varna* jest silně opevněné hlavní město okresu téhož jména na západním pobřeží Černého moře. Má asi 20.000 obyvatelů (nejvíce Bulharů a Řeků) a jest co klíč k čáře pobalkánské vojensky velice důležita. Zde jest také nejlepší válečný přístav evropského Turecka. Pokud byl Husejn Avni paša, v červnu 1876 zavražděný, ministrem vojenství, mluvilo se často o novém rozsáhlém opevnění Varny, jež posunutými pevnůstkami ve veliký tábor vojenský přeměněna býti měla, ale plán ten smrtí Avniho překažen. Varna jest město starobylé. Dne 20. listopadu 1444 svedena tu bitva mezi Turky a uherským a polským vojskem, v níž Turci zvítězili a polský král Vladislav zahynul, od čehož mu u Poláků příjmí „Varenčík" zůstalo. R. 1605 a 1610 dobyli Varny kozáci Zaporožští a vysvobodili odtud 3000 křesťanských otroků. Ve válce rusko-turecké r. 1828 vzdala se Varna po tříměsíčním obléhání Rusům 11. října. Roku 1844 a 1853 utrpěla strašnými požáry, v květnu r. 1854 obsadili ji Francouzové a Angličané a zřídili tu veliký tábor vojenský, odkud pak na počátku září téhož roku výpravu na Krim podnikli. I ve válce nynější Varně přisouzena důležitá úloha.

*Šumen* jest dosud nepokořená pevnost turecká a ještě snad důležitější nežli Varna, poněvadž se tu spojují hlavní silnice od pevností podunajských přes Balkán do Rumelie, a jelikož se odtud může vládnouti východním průsmykům balkánským, přechodu přes Dunaj u Ruščuku a Dristy a přístavům u Varny a Balčíku. Opevnění, jež bylo r. 1853 ještě valně sesíleno, záleží z pojediných tvrzí veliké opevněné ležení obklopujících. Šumen sám čítá na 60.000 obyvatelstva (Řeků, Židů a Arménů) a jest prastaré město bulharské. Zde sídlil v IX. století bulharský panovník Krum; roku 811 byl Šumen od císaře Nikefora pobořen, r. 1386 od Turků pod Ali pašou kapitulací opravován, 1649 a 1768 rozšířen a opevněn. V každé válce rusko-turecké hrál Šumen velikou úlohu, a že i tentokrát k nemalým věcem jest určen, zřejmo z toho, že zde ustanoven hlavní stan vrchního velitele tureckého, Abdul Kerima, a že vojsko v značné síle tu se soustředilo.

Varna a Šumen jsou pouze 12 mil od sebe vzdáleny a tvoří skutečně mohutnou čáru obrannou, a věru ten, kdo nemá jednu z pevností těch v ruce, nesmí se odvážiti do průsmyků balkánských. Děbič, prve než r. 1829 přešel Balkán, dobyl Varny a vylákal i porazil velkého vezíra z ležení u Šumenu.

Od roku 1876, kdy generál Čerňajev obejda Niš po hlavní silnici přes Srědec, Plodivo a Drinopol k Cařihradu vniknouti mínil, pozbyla sice balkánská čára obranná něco své důležitosti, ale cesta kolem Niše jest, byť i méně obtížná, příliš daleká.

*Drista* považuje se též za důležité východiště dobyvatelů k Balkánu. Hradby a valy této pevnosti dunajské lze stéci jen velikými obětmi. Dvě tvrze čelí proti jihovýchodu a jsou v zadu otevřené. Drista jest však málo prostorná, i není tam mnoho místa pro sbor, který by operoval mimo pevnost, a sotva se tam stěsná stálá posádka.

Pevnost Drista, známější pode jménem Silistria, má svou zvláštní pověst. Roku 1829 dobyli jí Rusové, avšak ve válce r. 1854 byla osm neděl marně obléhána. Reduty kolem pevnosti jsou nepřístupné a pevné.

Podřízený úkol v obranném boji Turků má snad menší pevnost *Mačín* naproti Brahylovu, ale jinak není v celé Dobrudži žádného místa, kde by defensiva nějakou vydatnější oporu měla. Celé území jest ovšem neschůdné, špatnou komunikací opatřené a mnohými bařinami prostoupené, avšak ve válce má tato okolnost nějakou důležitost jen na jaře a na podzim, když bývají řeky rozvodněné. Tak alespoň uznávají všichni znalci moderního umění válečného.

Celkem mají Turci na čáře dunajské v Bulharsku mnoho dobrých míst obranných; avšak veliká prostora okolo 1000 čtverečných mil vyžaduje také velikou, všemi potřebami válečnými opatřenou armádu, jakéž Turecko na ten čas nemá.

## 3. Balkán.

Staří strategové evropští divili se nejednou, že poměrně nízké pohoří balkánské může tak velice překážeti pochodům vojska a generál Valentini poukazoval ve své knize o válce turecké k tomu, že Balkán zůstává daleko za svou pověstí. A přece až do r. 1829, kdy rekovný generál ruský Děbič první přestoupil Balkán, musila se všechna vojska ruská na severním úpatí balkánském zastavit; hradby Šumna zdržely Romanzova, Kaminského i Wittgensteina na vítězném pochodu.



Průsmyk balkánský Čulikabak.

Balkán táhne se od mysu Emireh u Černého moře až k hranicím srbským skrz celé Bulharsko od východu na západ 50 mil daleko, v šířce $2\frac{1}{2}$—5 mil, v celku jen 2—3000′, v nejvyšších vrcholech málo kde přes 5500′ vysoké. Dělí se na Veliký Balkán mezi Srědcem a Kazanligem, a na Malý Balkán, který tvoří východní část ústředního čeřenu s četnými výběžky. Malá, souběžně se táhnoucí pohoří jsou na severní straně mezi Šumnem a Gubrovem; k jihu jest svah mnohem příkřejší. Velmi nízké výběžky táhnou se k východu a tvoří rozhraní vodstva mezi Dunajem a Muricí. Přes málo schůdné, lesnaté pohoří toto jest patero přechodů či průsmyků.

Rusové překročili Balkán po vítězné bitvě dne 11. června 1829 u Šumna a táhli k Drinopoli, odkudž vůdce jejich general *Děbič* dostal čestný název *Zabalkánský*.

Hlavní obtíž překročení Balkánu sluší hledati v stále rostoucích překážkách, ježto postupující armádě na dlouhém pochodu, který podniknouti musí, se v cestu staví a otužilejšího vojína unaví. Kdo chce se dostati k Balkánu, musí se, nevládne-li na Černém moři a nenalézají-li se pobřežní silnice v jeho moci, opírat o Dunaj Cesty od Dunaje k Balkánu vedoucí jsou velmi špatné a stávají se čím blíže k pohoří stále horšími a obtížnějšími. Postupujícímu vojsku jest se bráti neúrodnými, na mnoze nezdělanými krajinami, neproniknutelným křovím porostlými, dále údolími, v nichž se chuďoučké vesničky nalézají, tak chuďoučké a řídce obydlené, že

nelze pomýšleti na to, aby vojsko krajem tím se beroucí z něho živo býti mohlo. Kdo do Balkánu chce s vojskem vtrhnouti, musí se za ním vezti zásoby potravin, což tím obtížnější jest, ježto sporé silnice zdejší pro těžké vozy, jichž pohorští obyvatelé neznají, úplně se nehodí. Když Mohamed II. r. 1830 do Dristy cestoval, jelo celé jeho komonstvo koňmo, jen on sám vezl se v kočáře i musila se pro něho průsmykem Šipkavským zvláštní silnice vystavěti. Totéž musí i každý větší zástup vojska, jenž zásoby a děla s sebou veze, učiniti. Moltke, stratég a generál pruský, praví ve své knize o válce rusko-turecké z roku 1828 a 1829, že Balkán lze velmi snadno hájiti, a že netřeba nové velké pevnosti k obraně jeho zakládati, ale pouhá prozatímná opevnění, záseky a podobné že postačí, aby ne příliš značné síly vojenské jakémukoli nepříteli, jenž povahou země nucen jest síly svoje rozděliti, přechod zabránily.

Šest cest vede východním pohořím přes Balkán. První a nejpohodlnější jest cesta z Ruščuku přes Trnovo, staré to hlavní město bulharské, táhnoucí se krásnými lesy bukovými až k průsmyku *Šipkavskému*, a odtud otvírá se utěšený rozhled do údolí Kazanligu, hojně přírodou obdařeného.

Ruská armáda, jež by se tudy ku předu brala, nebude musit přemáhati velké přírodní překážky, za to však musí obejíti opevněný tábor u Šumna, kterýž ji stále v týlu ohrožovati bude. General Valentini prohlašuje cestu tuto za nejvhodnější. Vojsko v Šumnu soustředěné lze postavením pozorovacího sboru, jenž by, pakli by se turecké vojsko z úkrytu svého ven odvážilo, boj s ním podstoupil a je zničil, neškodným učiniti.

Z Trnova vede dále na východ velmi neschůdná horská cesta také *k Slivnu* a do průsmyku *Kazanského*. Od Osman-Basari vystupuje se rychle na holé planiny Binardaghu a pak mezi holými, starými hradbami opatřenými skalami po strmé, klikaté pěšině dolů do Kazanu. Dále vede cesta ona úzkou, divoce romantickou Železnou branou, již lehce uzavříti, ale velmi těžko obejíti lze. Nedaleko odtud nalézá se starobylá bulharská vesnice *Sadova*, jež sice v dějinách války nižádnou úlohu nehraje, za to však tím častěji v dějinách této nešťastné země se jmenuje.

Jiný průsmyk vede od Šumna přes *Čulikabak*. Pátá cesta jde z *Bazardžiku* přes Pravadu do Aidu, většího města s teplým vřídlem. Vyobrazení naše na str. 33. podává tento průsmyk, jenž táhne se kolem zbytků brány Trajanovy (Porta Trajana), kterouž byli Římané na horách těchto k bezpečnému chránění cest a přechodů zřídili.

Konečně šestá cesta vede po břehu mořském přes Varnu a Dervišjovan, kdež ji staré hradby zavírají, k jižnímu přístavnímu městu Burgasu.

Z Dobrudže blížící se Rusové brali by se po cestě přes Pravadu vedoucí. Přímořská silnice z Varny vedoucí jest nejpohodlnější než ostatní, neboť vede nejen horami ale i rozsáhlými močály, tak že se vojsko jedině jí držeti musí.

Generál Děbič použil r. 1829 více cest k přechodu přes východní Balkán, čímž nad to zakryl Turkům pravou sílu vojska svého, což mu velice bylo na prospěch. Myslilť Osman paša, bůh ví jak silného nepřítele proti sobě má, a zatím nebylo více Rusů než 20.000.

Až povede železná dráha průsmyky balkánskými, pominou i tyto obtíže, a kdyby nebylo liknavosti turecké, mohla již myšlenka tato, před lety vyslovená, uskutečněna býti. Posud však neporušeno panenství lesů balkánských čmoudem vzdychajících lokomotiv; jen na jižním úpatí Balkánu vede dráha od Drinopole k Srědci, a na severním z Varny do Ruščuku, tvoříc průsečnici tureckého pevnostního čtverhranu Varna, Drista, Ruščuk a Šumen.

## Strategické úvahy vzhledem k Dunaji a Dobrudži.

Není pochyby, že v seraskieratu cařihradském pomýšlelo se ještě v březnu 1877 na to, aby vojsko turecké vystoupilo proti ruské armádě výbojně, aby totiž překročilo Dunaj a vrhlo se do Rumunska. Rakouští strategové zrazovali však Turky od toho záměru ve veřejných listech a radili jim, aby se drželi jen v obraně čili defensivě.

Již sama čára dunajská jest tak výtečnou hradbou obrannou, že překročení Dunaje se strany rumunské jest velice nebezpečné, kdyby nemohla se postupující armáda opříti o silnou armádu druhou, kteráž by na rumunském břehu dunajském v záloze zůstala. Turecký general *Blum* paša, rodem Prus, přimlouval se za plán, dle něhož měli Turci výbojně za Dunaj pokročit. Sbor dobrudžský měl nejprve u Isakče Dunaj překročit, sbor vidinský Kalafat obsadit, později ke Krajové pokročit a obsazením čáry na řece Alutě padnouti v bok operační armádě ruské ve Velkém Valašsku. Poněvadž Blum paša chystal také pozorovací sbor v Srbsku, měl nepochybně na mysli nějakou srážku s vojskem této země, a bylo by tedy prospěšno v případu takovém obsaditi Malé Valašsko na Alutě.

Tím se měl zamezit Rusům přechod Dunaje mezi Turn-Severinem a Kladovou a vtrhnutí do Srbska.

Avšak v ruském hlavním stanu nevěřilo se v tureckou výbojnost, poněvadž se vědělo, že Turci nemají válečný park zřízený a že se nemohou na delší výpravu pustit.

Za to se uvažovaly pilně překážky, kteréž ruské armádě hned s počátku výboje nastávaly.

Především brán zřetel k území *Dobrudže*.

Toto území, tvořící severo-východní část Bulharska (asi 90 čtv. mil a 160.000 obyvatelů) hostí rozličné kmeny národní.

Převahu mají *Tataři* po vsech polním hospodářstvím se živící; ve městech žijí většinou Turci, něco málo Arménů, Řeků a Židův, v jichžto rukou jsou řemesla, chatrný průmysl a obchod. Podél Dunaje přebývají Rumuni v bídných vesnicích, při jezeře Rasiňském Bulhaři, provozující orbu, rybářství a dobývání soli. Mimo to je v zemi osedlých něco Rusů, dílem starověrců, dílem někdejších kozáků zaporožských; konečně okolo Přeslavi a Tulče přebývají ve třech vesnicích Němci. Krajina jest dílem velmi úrodná, dílem močálovitá, s hojnými pastvinami. Rodí se tu všeho druhu obilí, též chov dobytka je hojný. Na ostrově *Dranově* zdržují se stáda divokých vepřů, jelenů a bůvolů, v bahnách při Dunaji nesčíslná hejna vodního ptactva, v lesích zajíci, lišky a vlci. Nejpřednější města jsou *Tulča*, sídlo pašete s 35.000 obyvateli, *Babadag* s 5000 a *Kjustendža* s 3000 obyvateli.

Důležitost Dobrudže či Dobruče uznávána ode všech vojevůdců ruských. Při ustanovení operačního plánu pro invasi do cizího území jedná se nejprve o vyhledání a pak o poražení vojsk nepřátelských; ale ten, kdo ránu tuto připravuje, musí síly své umístiti tak, aby postavení jich opíralo se konečně o hlavní město; invase ruská chtíc dosáhnouti cíle toho, musí hledati cestu co nejkratší, a čára tato vede poblíže západního pobřeží černomorského. Konečný cíl rusko-turecké války, dobytí Cařihradu, jest ale mnohem důležitější nežli dobytí kteréhokoliv jiného hlavního města v boji dvou jiných mocností, poněvadž Cařihrad má pro říši tureckou skutečný význam hlavy velikého těla; jest příliš úzce spojen s životními prospěchy národností pomatených fanatisujícím vlivem učení islamského; dobytí Cařihradu má tedy mnohem větší cenu mravní, nežli činí neškodnými pomůcky hmotné.

Uzná-li se důležitost kratší čáry operační, nabývá Dobrudža pro Rusy důležitosti nesmírné. Tato část území se tří stran vodou obklíčená a opírající se o turecká opevnění, kteráž nesmějí se podceňovati, rozkládá se daleko v tu stranu, odkudž vůbec se očekává útok ruský. Hranice její poskytují mnohé těžké překážky od přírody tomu, kdo se chce přiblížiti, a na druhé straně dovoluje útoky offensivní. Útoky tyto však dotýkají se co nejcitlivěji operačních podpor armády ruské, jmenovitě pak železnice, kteráž přichází od Jas a dotýká se u Galace a Brahylova těsně hranic tureckých. Při zakládání dráhy této nehledělo se patrně pranic k potřebám strategickým. Hlavní podmínkou operačního plánu ruského musí tedy býti, aby zabránilo se přerušení dráhy této, poněvadž vedle ní jiné trati není.

Kdyby Rusové nechtěli do Dobrudže vniknouti, pevností její dobyti a neškodnými činiti, museli by postaviti na levém břehu velmi veliký sbor, jenž by chránil levý bok hlavní armády, postupující snad k Ruščuku, a zároveň by střežil ústí Dunaje. Sbor tento musel by býti silnější, nežli sbor, jehož by bylo třeba k vynucení přechodu Dunaje mezi Ismailem a Brahylovem, k obklíčení malých opevněných míst Tulče, Isakče, Mačínu, Chrsova, Dojanu a Rustova. Opevněná tato místa nechati jen tak ledabylo v zádech nebo v boku operující armády není radno. Věc ta mluví pro vtrhnutí do Dobrudže, ačkoliv pochody, zásobení a ubytování vojska v krajině té spojeno jest s obtížemi přemnohými. Neméně důležito jest, aby Rusové opanovali úplně a sami ústí dunajská, a mohli pak po vodě dopravovati všeliké potřeby válečné. Patří k tomu ovšem dostatečný počet lodí válečných, které by musely podniknouti dříve boj s loďstvem tureckým. K témuž účelu, dopravovati potřeby válečné, má velkou důležitost pro Rusy železniční trať Kjustendža-Černá Voda; za spolupůsobení loďstva na Dunaji získala by takto armáda ruská třetí dopravní čáru. Rusové nenaleznou ani v Dobrudži ani v Bulharsku ničeho, musejí tedy všecko sami přivážeti; proto jest dobře, aby měli raději více cest volných. Konečně jest právě na Dolním Dunaji mezi Reni a Brahylovem několik míst, k přechodu řeky velice vhodných. Celá Dobrudža obsahuje nejpřímější čáry, které vedou k místům, kde po přechodu Dunaje musí se soustřediti sbor k dalším operacím v širém poli. Z těchto příčin poskytuje Dobrudža veliké výhody pro rychlý postup operací, ačkoli sama sebou jest nehostinná, a vojsko tam vyslané bude muset snášeti rozličné svízele a strádání mnohá.

Tak asi souzeno bylo správně před opovězením války, jejíž rozvoj nám ukáže, do jaké míry armáda ruská dle tohoto úsudku se spravovala.

Na severu, kdež Rusové k přestoupení na půdu tureckou se chystali, má Dobrudža šířky asi dvacet mil, obemknuta jest se severní a západní strany Dunajem, na východě mořem, na jih souvisí s ostatním Bulharskem. Vzdor mnohým říčkám a jezerům jest tam nedostatek vody, jmenovitě jižní část jest pustá. Na severu jsou vršky babadagské, asi hodinu cesty od Dunaje vzdálené. Tyto vršky lze dobře hájiti, ale hned při počátí války se pochybovalo, že se tu budou chtít Turci držet, neboť i blízká pevnůstka Tulča či Tuldža byla od Turků vyklizena.

Níže u *Chrsova* mají Turci oporu pevnější. Hlavní však obrannou čárou jest dráha severně podél Trajanových náspů běžící mezi Černou Vodou, dunajskou to pevnůstkou, a Kjustendží, černomorskou pevnůstkou. Sem mohou Turci od Dristy po Dunaji, od Varny

po moři i silnicí vedoucí od Varny na Kjustendži posýlati vojsko i potraviny. Na těchto místech jest Dobrudža nejužší a dá se dobře hájiti. Rusové mají v Dobrudži jen dvě silnice od severu na jih. Jedna, a ta jest hlavní, vede od Isakče přes Babadag na Medžidije, kteréž leží zrovna uprostřed čáry Černá Voda-Kjustendža, západní vede od Mačína šikmo přes Grai na Kjustendži. Protiua onu hlavní silnici. Kromě toho cesta podél Dunaje na Chrsovo. Nedostatečnost silnic jest ovšem překážkou postupu velikých sborů vojenských. Na jihu uzavřena jest Dobrudža východní branou bulharského čtverce pevnostního, hlavně pevnostmi Dristou a Varnou.

Ode dávna bývala Dobrudža bojištěm rusko-tureckým a stala se jím částečně také v této válce.

Přechod přes *Dunaj* jest prvním, nesnadným úkolem armády ruské, neboť, jak jsme již výše ukázali, dá se čára dunajská velmi snadno hájiti. Dunaj opouští u „železných vrat" soustátí rakouské jakožto veletok úplně splavný. Ze všech tří ramen při vtoku do Černého moře splavná jest toliko *Sulina*.

Pravý břeh Dunaje až k ústí Timoku náleží k území srbskému, odtud pak až k ústí jest hranicí tureckou a sice province bulharské; břeh levý jest půdou rumunskou. Směr toku Dunaje jest takořka po celé své délce východním, jedině v části své od Černé Vody ku Galaci (u Dobrudže) severním. Dunaj znesnadňuje přechod z Rumunska do Bulharska nejen neobyčejnou šířkou svou, nýbrž i růzností polohy obou břehů svých. Břeh turecký, jenž jest mnohem vyšší břehu valašského, poskytuje v ohledu strategickém výhodné stanovisko, z něhož druhý břeh velmi snadno ovládán býti může. K tomu třeba uvážiti, že břeh levý tvoří bařiny takořka nepřístupné. Jen u Dobrudže, t. j. od Černé Vody až k ústí, vyrovnají se sobě oba břehy polohou. Mezi Brahylovem a Galacem zvedá se břeh levý nad pravý.

A konečně třeba uvážiti i tu nepříznivou okolnost, že největší hloubka t. j. část, kteráž jest pro stálé proudění splavnou dráhou Dunaje, leží skoro po celé délce mnohem blíže břehu bulharskému než rumunskému. Důležitou okolností při přechodu jest také spád Dunaje. Spád jeho u „vrat železných" jest 1 : 28.800. Přirozenou vlastností každého veletoku jest, že spád jeho mírní se, čím blíže jest ústí svému. Tak i na Dunaji jeví se ku př. již u Galace, jenž jest ještě 18 mil od pobřeží vzdálen, zcela zřetelně příliv a odliv moře Černého; patrno z toho, že se zmírňuje spád na Dunaji dosti rychle. Ona okolnost poskytuje Galaci výhodu pobřežního města přístavního, umožňujíc lodím námořním snadný přístup ku samému Galaci. Mírný spád Dunaje ve Valašsku umožňuje lodím, aby skoro v stejném čase urazily tutéž vzdálenost po řece vzhůru jako dolů, což jest pro turecké lodi, kdyby měly brániti přechodu, velikou výhodou. Uváží-li se tyto vlastnosti Dunaje, nelze upírati, že armáda, držící pravý břeh Dunaje, značně může znesnadniti přechod přes Dunaj se strany rumunské, střehouc bedlivě nemnoho těch míst ku přechodu poněkud příznivých. Turecko může to tím spíše, protože monitory jeho křižovati mohou Dunajem a překážeti každému pokusu o zřízení mostu přes Dunaj. Ke všemu tomu mohou děla na vysokém břehu bulharském operace ruské ohrožovati. Z toho dosti zřejmě plyne, jak těžký měli úkol Rusové, a že nelze úkol ten provésti jako hračkou kvapně a bez velikých obětí.

# Předehra války v Bosně.

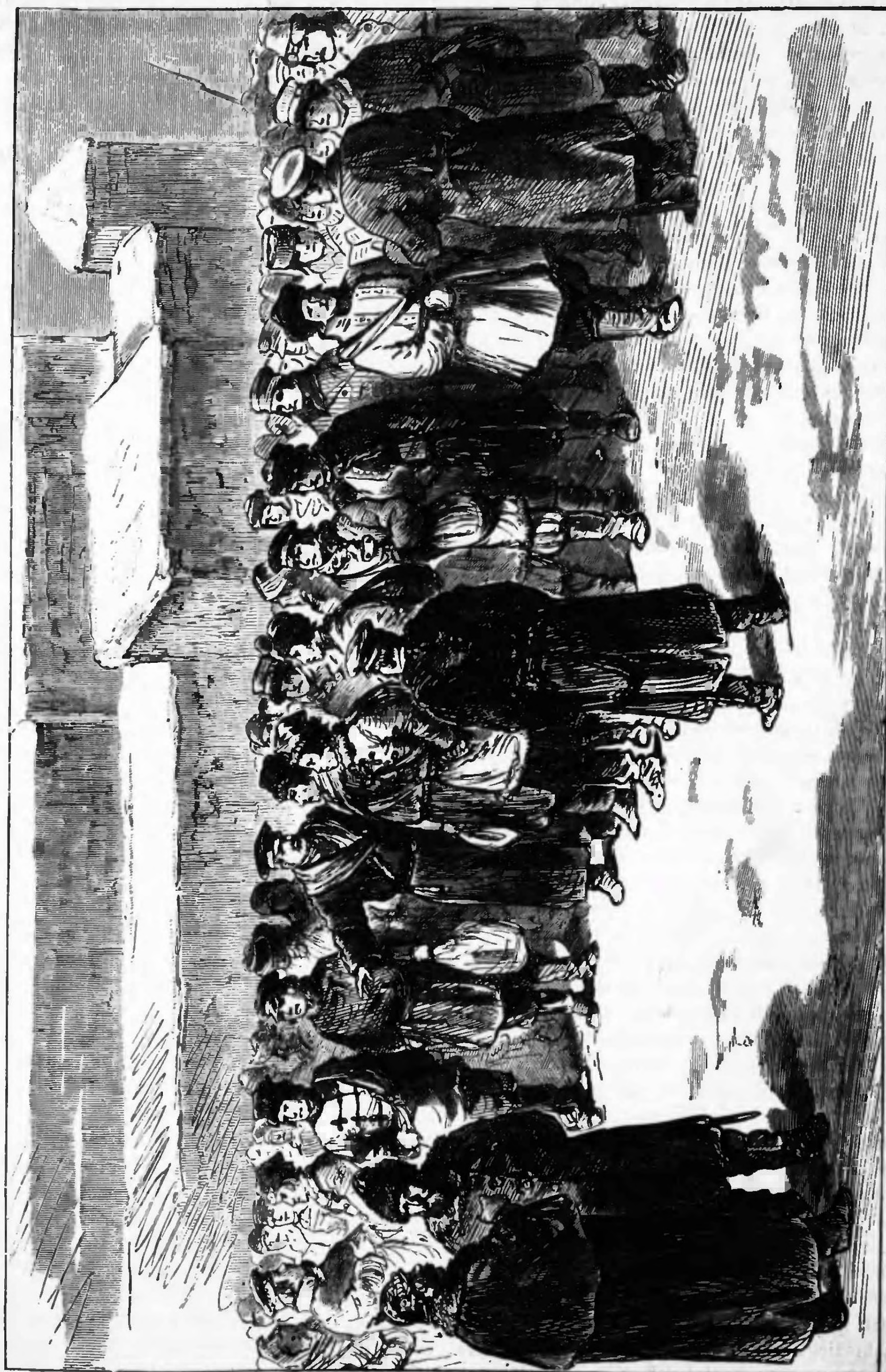
Hornatá, četnými řekami svlažovaná, úrodná krajina mezi Hercegovinou, Dalmacií, Chorvátskem, Slavonskem a knížectvím Srbským v rozloze asi 800 čtv. mil, jest *Bosna*, země na plodiny bohatá, však tureckým hospodářstvím zanedbaná. Úroda na ovoce, obilí, víno a tabák jest značna, též vyváží se z lesů mnoho dříví za hranice do zemí rakouských. Domácí zvířata jsou největším bohatstvím Bosňanů. Z průmyslu zasluhuje povšimnutí koželužství a zhotovování zbraně. Rozkvětu obchodu překáží neschůdnost cest, zboží dopravuje se obyčejně po soumarech.

Hlavní řeka v zemi jest *Drina*, kteráž z jihu k severovýchodu plynouc rozděluje zemi ve dva dlouhé pruhy a tvoří pak rozhraní mezi územím bosenským a knížectvím Srbským, až konečně do Sávy se vlévá.

Kdyby se země lépe vzdělávala, uživila by zajisté trojnásobné obyvatelstvo. Nyní čítá se ho něco přes milion. Bosňané mluví nejkrásnějším nářečím srbským. V hlavním městě *Sarajevě*, pak v Travniku žije něco málo židů; asi 10.000 cikánů toulá se po kraji.

Pohříchu rozštěpuje náboženství jednotu národnosti na tré: přes polovici obyvatelstva náleží k vyznání pravoslavnému, asi třetina přiznává se k islamu, ostatní jsou katolíci, jichž duchovní správu obstarávají Františkáni. Mahomedánští Bosňáci tvoří aristokracii v zemi, jsou fanatičtější než Turci, jichž jazyka ani neznají, odpovědní nepřátelé všech oprav, a proto také vždy hotovi ke zpouře proti vládě, kdykoliv tato prohlásí, že chce zavésti lepší řády.

Když král bosenský *Štěpán Tomašević* roku 1463 podlehl sultánu *Mahomedovi*, který s nesčíslným vojskem do Bosny vtrhl, zahynul i květ bosenské šlechty a asi 200.000 osob vlečeno od Turků do otroctví. Pozůstalá pak šlechta na větším díle přijala islam, aby mohla podržet své statky i výsady. Z těch šlechticů pocházejí nynější bejové a spahiové, zachovávajíce dosud



Ruští rekruti.

svá rodná jména slovanská i šlechtické diplomy. Tito poturčenci, ač nadšeni divokým fanatismem, přece nepřijali naskrze mravy turecké, jakož jmenovitě mnohoženství u nich není; též v náboženském ohledu nevyzuli se docela z náhledů křesťanských, zůstavše ctiteli Panny Marie a utíkajíce se v potřebách svých k otcům Františkánům, jimž dávají na modlení a na mše. Přece však pronásledují své křesťanské sourodáky při každé příležitosti. Tyto poměry se nezlepší dříve, pokud panství turecké úplně za své nevezme.

Křesťanští Bosňané přidružili se roku 1875 rádi k povstání hercegovskému a povstání to neutuchlo ani po uzavření míru se Srbskem. Vůdcové *Despotovič* a *Musič* udržovali až do opovězení války carem Alexandrem povstalecký ruch, a ještě v březnu 1877 oznamovaly zprávy turecké, že jsou mnohé povstalecké čety bosenské ve zbrani.

Povstalců čítalo se v Bosně asi 3000 a jednotlivým četám veleli: Golub a Pavo *Babičové*, Mipo a Pavo *Marinkovičové*, popové *Karan* a Ilja *Bilbija*, Františkán *Bonaventura* z Dyšňaku, Domjan *Durica*, Vid *Milanovič*, Sima *Carka*, *Bundalo*, *Krečo* a jiní. Za vrchního vojvodu zvolen byl *Despotovič*, prve plukovník srbský, o němž jsme jednali ve spise „Válka slovansko-turecká."

Mezi Turky a povstalci bosenskými sváděny napořád malé potýčky a jmenovitě počátkem dubna utkaly se obě strany do tuha blíž hranic dalmatských. Domácí mahomedáni pronásledovali však povstalce všemožně a bejové přepadali křesťanské vsi, loupili a plenili, vůbec páchali surovosti, jakých dopouštěli se o rok dříve Turci v Bulharsku. Žádný křesťan nebyl jist životem, žádná panna nebo žena svou ctí. Mahomedáni nikterak se tím netají, že hodlají křesťanské obyvatelstvo Bosny zcela vyplenit. O těchto poměrech rozepisovali se i angličtí zpravodajové a přinášeli hrůzné popisy o mahomedánských vraždách v době, kdy jednalo se o podepsání londýnského protokolu.

Nelze ubrániti se zvláštním pocitům trpkosti a rozhořčenosti při čtení tohoto anglického líčení o vraždění mužů, prznění žen a dívek, upalování a nabodávání dítek — a při tom pomyslí si, jak houževnatě zástupcové anglického národa snaží se zachovati panství turecké!

Zajímavý jest dopis jednoho cestovatele německého, kterýž procestoval na jaře r. 1877 Bosnu, aby poznal tamější poměry a smýšlení. O výsledku pozorování svého psal takto:

„V Bosně shledal jsem sice obecné rozhořčení proti panství tureckému, kteréž jest tam hanebným jednáním bejův uvedeno v nenávist největší, avšak povstání sotva tam zapustí kořeny hluboké z příčin snadných. Na rakouských hranicích jest ta výhoda, že Rakousko se užívá za idealní oporu operací válečných. Nekyne-li vítězství, utekou se povstalci na území rakouské a vrátí se pak za vhodné příležitosti jako uprchlíci zase domů, aby bojovali dále. Podobně se děje na hranicích srbských. Jinak ale mají se věci ve střední Bosně. Co by sloužilo tam za operační základ, když by ze všech stran hrozili Turci? Zdaliž neuhasil by se každý pokus povstání krví mnohou, jako dělo se v Bulharsku? Proto nelze obyvatelům zazlívati, když emisarům dávali za odpověď: „Přijďte dříve s armádou, byste nás osvobodili, a my se k ní přidáme všickni." — Odkud ale má tato armáda přijíti? Kdyby byl Alimpič nemařil loni čas před Bělinou, nýbrž postoupil do střední Bosny, bylo by se k němu přidalo jistě 20.000 povstalců. Teď jest se Srbskem konec — alespoň prozatím — Černá Hora jest daleko a car ještě dále. Mnozí pomýšlejí na Rakousko. Skutečně musí se upřímně přiznati, že by *lid ve střední Bosně byl s připojením k Rakousku spokojen.* Vůbec dostávali jsme za odpověď: „Konečně *jest nám lhostejno, panuje-li nám Srbsko, Černá Hora, Rakousko nebo Rusko; podrobíme se rádi té moci, nechť jest to kterákoliv, která nás osvobodí od nesnesitelného panství Osmanů.*" — To ví kníže Mikuláš černohorský, proto vystrkuje za poslední doby tykadla též do Bosny, kdež skutečně většinu povstalců příznivě již si naklonil. *Kdyby ale nechalo se Bosňanům na vůli, bylo by jim nejmilejší, kdyby Bosna a Hercegovina spojily se s Černou Horou.* Srbsko ztratilo mnoho důvěry. Avšak i v Srbsku samém jest strana, která chová tentýž plán a jejíž ideálem jest, spojiti všecky Srby v jedinou říši pod vládou Mikuláše černohorského. Strana ta jest ale velmi malá. Lid venkovský a ti, kdož byli poslední válkou nejvíce postiženi, jsou pro mír. *Obyvatelé měst a velkých vesnic rádi by ale slyšeli provolání k nové válce.* Pracuje se také všemi silami, aby vyvolalo se takové smýšlení, by hned po prvních vítězstvích Rusů pustilo se Srbsko do boje. Nebude-li Milan potom chtít porušiti mír, najdou se prostředky, kteréž by jej přinutily, anebo může býti odstraněn. V politických kruzích jsou odpůrcové vlády velmi smělí a hlásají pořád, jaká to je hanba, že Srbsko, ačkoliv mělo 120.000 mužů, uzavřelo mír, kdežto Černá Hora bude ve válce pokračovati. Také ti, kdož nejsou zrovna odpůrci vlády, reptají, že Srbsko postoupilo úlohu „jihoslovanského Piemontu" Černé Hoře. — Prozatím najímají se sbory dobrovolnické.

Co se týče smýšlení ve Starém Srbsku, podivil jsem se nesmírně, shledav je tak válečné. Mezi Novým Pazarem, Prištinou, Prizrenem, Ďakovou, Pečí a Senicí panuje temné jitření, jemuž dostává se pořád dost pobádání ustavičným násilnictvím Turků a černohorskými emisary, kteří rozněcují lid k povstání. Zvláště obyvatelé mezi Prištinou, Prizrenem a Pečí, tedy na Kosovu Poli, mají mnoho chuti do války. Říká se obecně, že všichni povstanou jako jeden muž, jakmile Černá Hora, Miridité, Bosňané a Rusové počnou boj proti Turkům.

Nejčinnější jsou tam jednatelé černohorští. Zdá se, že kníže Mikuláš rád by rozšířil panství své též na Staré Srbsko. Rád by věnoval zbraň, peníze, střelivo a slibuje též příchod pomocného sboru černohorského. Sliby tyto nepadají na půdu neúrodnou."

Konsulové evropských mocností zasýlali též napořád nejhrůznější zprávy o poměrech v Bosně a vyváděli z omylu kruhy turkopřejné, jakoby po prohlášení ústavy turecké a po uzavření míru srbského bylo se něco napravilo. Konsul rakouský v *Sarajevě* zaslal zprávy o celé řadě příběhů i také jinými konsuly zjištěných. Zprávy tyto byly uveřejněny v poloúřadním listu rakouském. Některé z nich tuto klademe:

Jedna z četných tureckých band, jež severní Bosnu pustoší, vyrazila pod Achmedem Asnadarem co vůdcem z Baňaluky a táhla do Timaru, kdež Asnadar svůj „čardak" má. Cestou, a sice na tak zvaném církevním mostu potkali turečtí bandité jistého katolíka z Timaru, zabili jej a vzali si jeho koně. Potom začalo řádění v Timaru. Banditi přivlekli před Asnadara dívky z vesnice a činili jim nejhanebnějším způsobem násilí. Všickni osadníci timarští museli platit kontribuci. Bohatší obyvatelé, zejména Ratkovič, Predojevič, Lakič, Zankovič a Gruič museli složit veliteli banditů po 50 dukátech. Mimo to nakradli Turci hojně koní, ovcí a jiného dobytka. Z Timaru odešli do velké vesnice Pervaksu, kde tytéž věci opakovali.

Jiná banda, zrekrutovaná většinou z obyvatelů turecké vesnice Sitnice, zahájila na jiné straně svou drancovní výpravu. Vesnice Stračiči byla zcela vyloupena. Zámožní osadníci Danielo, Stefan, Blagge, Miletič, Stojič a Vranič byli o všechno obráni. Miloslav Ďorič přišel také o život.

Však jsou ještě jiné bandy, kteréž smrt a záhubu roznášejí. Jsou to bandy Osmana Abiboviče, Adema Šibiče, sestávající z Turků z Raviny, a Chazira Bachbametoviče (syna), kteréž křesťanský lid k útěku z Bosny donucují. Lid prchá před nimi jako před dravou zvěří a utíká se ponejvíce přes Unu do Chorvátska. V Baňaluce shlukli se zběsilí mohamedáni kolem Neziba efendiho Biberiče, kterýž jen na místní křesťanské obyvatelstvo má namířeno. Společnost tato odbývá tajné schůze v domě agy Skorupoviče, ku kterýmž také hodžové ze sousedních tureckých vesnic bývají pozváni: panuje obecné přesvědčení, že se tam kují strašné plány proti křesťanům, kteří nyní více nežli kdykoli jindy jsou ohroženi. Na proskripční listině oné krvelačné tajné společnosti jsou všickni čelnější křesťané; z Baňaluky prchá tedy, co jen uprchnouti může.

V turecké osadě nedaleko Prištiny (ve Starém Srbsku) vnikl zástup Turků do stavení jistého rolníka, jenž byl sám s dvěma ženami a několika dětmi doma. Mladší z obou žen poručili Turci, aby jim připravila dobrou hostinu; když pak pojedli, zavřeli se s oběma ženami, a teprv když Turci s rozličným nářadím domácím byli odešli, odvážily se ubohé ženy polomrtvé a nahé vyjíti ven. Na zpáteční cestě chtěli Turci vtrhnouti do hospody, a když hostinský, křesťan, se jim opřel, zavraždili jej. Mladá venkovanka, ubírající se do sousední osady, byla několika Turky přepadena, za sprostých nadávek svlečena a zvířecky zneužita; zhovadilí Turci vzali jí všecky šaty a nechali ji nahou ležeti na silnici.

Několik Arnautů přišlo do stavení srbského sedláka u Gilan, jenž bydlel sám se svým dvanáctiletým synkem. Turci žádali, aby jim dal hned 500 piastrů jakožto výkupné za život svého syna. Ubohý Srb, jenž neměl žádných peněz, prosil úpěnlivě, aby mu vzali všecko, co má, anebo chtějí-li peníze, aby několik dní počkali, až je někde sežene; všecko nadarmo; surovci stáli na svém požadavku; na kolenou prosil ubožák, aby zabili jej a ušetřili jediné dítě jeho; všecko marné; jeden z vrahů proklál handžárem prsa chlapcova před očima nešťastného otce. Sebravše pak, co v chatrči našli, odešli. Mladý život jest zmařen, druhý život hyne; ale kdo se ptá po tom? Ti, kdož cítí soustrast s ubožákem, neodváží se ani projeviti veřejně zármutek svůj, kdežto pachatelé, ačkoli vláda a celý svět je zná, procházejí se bezstarostně a radují se, že přinesli allahovi novou oběť!

Takové věci páchány v „konstitučním" Turecku před opovězením války se strany Ruska a při tom všem prohlašovali vídeňští a londýnští Turci v židovských redakcích, že nebylo příčiny k válce proti Turkům, poněvadž prý turecká vláda „hodlá" provésti opravy!

## Černohorci a Miridité.

Hrdinové černohorští s knížetem svým Mikulášem v čele bojovali roku 1876 velmi šťastně proti Turkům, nad nimiž v několika bitvách skvěle zvítězili. Černohorcům nebylo ani třeba příměří, jež počátkem listopadu toho roku zakročením Ruska ve prospěch knížectví srbského uzavřeno bylo, však kníže jako spojenec Srbska příměří přece přijal, aby nedal mírumilovné Evropě podnět k pohoršení. Za touže příčinou také neodmítl kníže návrh míru, kterýž ke konci ledna 1877 turecká vláda oběma knížectvím, Srbsku i Černé Hoře, učinila, nýbrž vyslal do Cařihradu své dva blízké příbuzné, Boža Petroviče a Stanka Radoniče, aby tam na základě návrhu Porty vyjednávali, jakož o tom v našem spise „Válka slovansko-turecká" na str. 393 obšírněji jest

vypravováno. Dne 6. března předložili tito plnomocníci černohorští požadavky své tureckému ministru zahraničných záležitostí Savfetu pašovi.

Kníže Mikuláš žádal upravení, totiž rozšíření svého území a hranic politických, přístav spužský v Jaderském moři a svobodnou plavbu na jezeře skadarském a na řece Bojaně, kteráž jezero skadarské s mořem spojuje.

Kromě těchto požadavků, v poměru k dobytým vítězstvím zajisté dost skromných, žádal kníže, aby uprchlíci a povstalci z Hercegoviny svobodně se domů vrátit mohli, a aby Porta zavázala se vystavět všechny budovy, kteréž v Hercegovině v době povstání vypáleny byly.

Jakožto vítěz byla Černá Hora národu svému i *povinna* požadovati přiměřeného rozšíření dosavadních hranic svých, neboť málo úrodná půda černohorská není s to poskytnouti dostatečné výživy obyvatelstvu. V okolí Pivy a Nikšič sváděny v posledních letech velmi často krvavé půtky za příčinou používání pastvin, a bylo tedy již dříve záhodno, aby Porta raději ten kousek půdy, pro ni zajisté nepatrný, pro Černou Horu ale důležitý, Černohorcům postoupila. Porta se však zdráhala to učinit i po dobytých vítězstvích Černohorců, majíc při tom hlavně vojenské účely na zřeteli, což především pevnosti Nikšič a okolí se týká.

Také na druhé straně, na jihu Černé Hory, jest kus turecké půdy pro malé knížectví dosti důležitý. Tvoří totiž turecké území na jihu i na severu Černé Hory dva hluboké klíny do země. Na severu jest to krajina nikšičská, na jihu podgorická. Na jihu rozkládá se lešská pláň či severní část Albanie, na severu pak nikšičská župa, která jest po běhu Zety asi 3 míle široká. Těmito tureckými klíny a zetským údolím rozdělena jest Černá Hora na dvě různovážné části, vlastní Černou Horu a Brdy, kteréž tvoří též dvoje válčiště, čili území, na nichž svésti se mohou boje. Nejdůležitější vojenská čára z tureckého území vede na jihu od Podgorice a Spuže, na severu od Nikšič údolím Zety, tedy mezi oběma válčišti, a jest zároveň nejkratší a nejrozhodnější. K ochraně zetského údolí a spojení Černé Hory s Brdy opevnili Černohorci již od přírody silný klášter ostrožský. Po toku Zety může valnější roj vojska údolím postupovat a spojiti se nejsnáze a nejrychleji s druhým vojskem, kteréž vytrhne z Hercegoviny a sice z Nikšič průsmykem slivským, načež se dáti může přes Oranido a Miske na Cetyni, na pozoru maje Ostroh. Tak stalo se v letech 1853 a 1862 a z těchto příběhů vysvítá důležitost Nikšič, pak ze spojení, jež prostředkuje město i okolí jeho. Celá župa tvoří hlubokou, vodorodou a úrodnou kotlinu, sevřenou na všech stranách nepřístupnými horami, jimiž vedou snadno obranné průsmyky od severu a od jihu. V tomto hlubokém zářezu leží půldruhé míle od hranic městečko Nikšiče a jeho hrad Onogošť, na úpatí hory do kotliny vybíhající, na němž spočívá vojenská důležitost Nikšič.

Nejdůležitější spojení na té straně jest cesta z Cetyně na Ostroh přes Nikšiče a Gacko do Mostaru, hlavního města Hercegoviny. Na té cestě jest *dužský průsmyk*, kde povstalci hercegovští r. 1875 několikrát Turkům porážky způsobili. Další cesty jsou mezi Hercegovinou a Černou Horou: stezka z Nikšič přes sedlo slivské do horního údolí Zety a stezka z grahovského údolí do Trešněva. Na západ vede cesta z Jasenova z moračského údolí průsmykem Morakovou, úzkého údolí Gracatice dolů do Nikšič. Dobytím tohoto města získá Černá Hora úrodný kraj a pojistí si severní pomezí a nabude zároveň výborného vojenského základu k výpravě do Hercegoviny.

Plavba na řece Bojaně a na jezeře skadarském jest téměř životní otázkou Černé Hory, kteráž s obchodem svým posud jen na Kotor a ostatní část jižní Dalmacie obmezena byla. Černá Hora má na jihu dosti lesů a mohla by přehojné zásoby svého dubového dříví zpeněžit, kdyby se jí cesta k moři otevřela.

Do podrobna žádali zástupcové Černé Hory tato území:

1. Krajinu Zubců se Sutorinou, asi $2\frac{1}{2}$ čtv. míle, se 6000 obyvateli. 2. Krajinu baňanskou, asi 3 čtv. míle se 6000 obyvateli. 3. Krajinu nikšičskou, 9 čtv. mil s 12.000 obyvateli. 4. Pivu, Drobňaky a krajinu šarackou, 14 čtv. mil s 12.000 obyvateli. 5. Krajinu kolašinskou, 7 čtv. mil se 7000 obyvateli. 6. Krajinu Vasojevičů, 8 čtv. mil s 15.000 obyvateli. 7. Území Kučů, Drekalovičů, 7 čtv. mil s 12.000 obyvateli. 8. Území mezi jižními hranicemi Černé Hory a řekou Moračí, $2\frac{1}{2}$ čtv. míle se 6000 obyvateli. 9. Ostrovy Lesendrii a Vraninu, několik vesnic na jižním břehu jezera skadarského a přístav spužský, 1 čtv. míle s 3000 obyvateli.

Dohromady tedy 54 čtvercových mil se 77.000 obyvateli.

Třeba tu povážiti, že toto zaokrouhlení jest pro Portu maličkostí, a že území tato byla jednak od Černohorců a od povstalců, s Černohorci nerozdílně spojených, skutečně obsazena, jednak již po několik desítiletí uznávají svrchovanost knížete černohorského.

Jmenovaní kmenové jsou totiž roku 1862, když zvláštní komise upravovala hranice, položeni za hranice uznaného území černohorského, ačkoliv obyvatelé ostře a rozhodně proti tomu protestovali, poněvadž Porta tvrdila, že jsou to území, kteráž se nikdy slavně nepřipojila k Černé Hoře, jakož učinili druzí obyvatelé Brd a Grahova.

Rozhodnutí komise, kteráž upravovala hranice, nebylo však překážkou, že obyvatelé krajin svrchu vyčtených zaujali zvláštní postavení společenské. Považovali totiž knížete černohorského za svého hospodara, kterýž starešiny jejich ustanovoval a sesazoval, a jemuž za dob

války, když za to žádal, stavěli mužstvo branné; vláda turecká měla jen právo starešinům platit, poněvadž kmenové ti odpírali Portě i daně i službu válečnou, netrpěli žádné zasahání do svých záležitostí domácích, ani žádného úředníka tureckého. Chytře vykořistili postavení toho dvojsmyslného v tom směru, že ani Černé Hoře neodváděli daň. Proto nemůže se vlastně mluviti o svrchovanosti Porty, což vysvítá již z toho, že dvě černohorská kapitanství, Buč a Sloče, leží mimo úřadní hranice černohorské.

Že Černá Hora již dlouhý čas vykonávala skutečná práva svrchovanosti nad oněmi kmeny, vysvítá z toho, že r. 1858, 1861 a 1871 uchopili se všichni k vyzvání Černé Hory ihned zbraní. R. 1876 pak prohlásili Baňané, Zubci, Pivané, Vasojeviči a Kuči slavným způsobem knížete Mikuláše za svého hospodara, a vojvodové jejich Lazar Sočica, Bogdan Zimunič, Trifko Vukalovič, Miljanov a ostatní skládali mu, jakožto svému knížeti, hold, a považovali se od té doby i se vším lidem svým za Černohorce a jeho poddané.

Zubci a Sutorina nejsou ovšem tak důležity, neboť mají pouze sruby a samé obyvatelstvo křesťanské. Sutorinu nazývati přístavem, jest špatné zneužívání slova toho, a kromě toho jest tam moře uzavřené, tudíž by bez svolení Rakouska nesměla tam žádná loď zakotviti. Též Baňané nemají velké ceny, krajina ta nemá ani jediného srubu, defensivní sílu Černé Hory zvyšuje pak nepodstatně.

Jinak jest s územím nikšičským, jak již prve jsme podotkli. Posunutí hranic až nahoru ke Krstci vydalo by Černohorcům do rukou nejen dlouhý průsmyk dužský s nesčíslnými pevnůstkami, nýbrž také důležitou a silnou pevnost Nikšiče, kteráž kromě toho má ještě několik tisíc obyvatelů tureckých. Území toto učinilo by část Černé Hory, kteráž jest nyní citlivě nechráněna, nepřístupnou, a tudíž pochopuje se zdráhání turecké úplně; avšak Nikšiče zasahají tak hluboko do území černohorského, že odstoupení jich jest potřebno ve prospěch evropského míru.

Piva, Šaranci a Drobňaci mají menší důležitost vojenskou, ale za to má Kolašín pro nejbližší spojení se Srbskem důležitost, kterouž nelze podceňovati. Silná pevnost Kolašín pojistila by také severní hranice černohorské. Vasojeviči jsou důležiti pro silnice a pro silnou pevnost Beraň, však odstoupení jest nutné, poněvadž při tomto kmeni a při Kučích panuje ona nepravidelnost, že jedna polovička jest úřadně poddána Černé Hoře, druhá pak náleží Turkům. Krajina Kučů sesiluje nepatrně obrannou moc černohorskou v oné krajině, spravedlivost však vyžaduje, aby kmen, který od vypovězení války stál věrně při Černé Hoře a pokořil pevnost Medun, ležící v jeho krajině, nezůstal opět Turkům.



General Janovskij,
náčelník štábu sedmého armádního sboru ruského.

Největší důležitost však má zjednání přirozených hranic jižních řekou Moračí. Tato část půl třetí čtvereční míle má více vojenské ceny, nežli všecky ostatní krajiny dohromady jednak proto, že zahrnuje silné pevnosti Spuž a Žabljak asi s 20 sruby, ale hlavně proto, že pak nebude lze učiniti útok na jižní hranice černohorské. Turkům nebylo by možno dravou Morači překročiti, a se žádoucím upravením hranic mohla by Černá Hora nechat se ze všech stran napadnouti celou mocí Porty a smáti se marnému namahání. Oba ostrovy jsou důležity jednak rybářstvím, jednak proto, že zajišťují břehy jezera; vesnice hraničící s Crmnicí pro lepší hájení jižní části Černé Hory, přístav spužský pak, ačkoliv jinak pramizerný, pro spojení s mořem. Osm tvrzí a srubů, které by v oné části, ležící mezi jezerem skadarským a mořem, přešly v držení Černé Hory, mohli by Černohorci zrovna také dobře potřebovati.

Zjevno tedy, že rozšířením Černé Hory, jak je kníže Mikuláš prostřednictvím svých zástupců žádal, získalo by knížectví v ohledu vojenském i obchodním. Avšak Porta chtěla povoliti pouze svobodnou plavbu na

Bojaně, avšak za náhradu krajiny černohorských Vasojevičů, jak pravila k upravení hranic.

Kníže Mikuláš, chtěje dokázat svou umírněnost i snahu, aby Evropa nekladla mu za vinu porušení míru, upustil od mnohých požadavků svých a trval jen na připojení Baňan, Nikšič, Kolašina, Kučů, pravého břehu Morače a Spuže. Porta ale povoliti nechtěla, a tak schylovalo se vše k válce.

Zdá se, že vzdor mnohým porážkám, jež od statečných Černohorcův utrpěla, záleželo Portě velmi málo na dobré shodě s Černou Horou; neboť jí tato byla v případě války s Ruskem méně nebezpečnou, poněvadž jest od vlastního bojiště přece jen vzdálena, kdežto Srbsko, s nímž byla mír uzavřela, mohlo ve válce s Ruskem ohrožovat levý turecký bok.

Že Portě nešlo o skutečný smír s Černou Horou, dokázala nejlépe pamětním spisem, kterýž mocnostem evropským ke konci března zaslala a v němž pravila, že nepovažuje se od Černé Hory za přemoženou a nechce tedy žádné území postoupit, poněvadž by se to za porážku považovati mohlo, a že Srbsku při uzavření míru také žádného území postoupeno nebylo. Dále vyzývala Porta způsobem posměšným sousední státy, aby samy Černé Hoře kus země přidaly, jestliže za to mají, že jí rozšíření třeba jest; konečně poukazovala k nespokojenosti Turků v případě, kdyby se Černé Hoře ke škodě říše turecké ústupky učinily.

V skutku si také tak zvaný parlament turecký počínal v příčině Černé Hory takovým způsobem, že poslední výmluva Porty měla povahu oprávněnosti. Ve schůzi totiž dne 29. března 1877, když jednalo se o adresu sultánovi, žádal Saadi efendi za sdělení o stavu vyjednávání s Černou Horou. „My chceme," volal řečník, „aby řeklo se Černohorcům, že mají na svých starých privilejích dosti, jestli jim nepostačují, dáme jim naučení, že vícekráte nedopustí se takých hlouposti!"

A Mustafa bej z Janiny pravil: „Dočítáme se denně v novinách, že Černohorci něčeho se domáhají. Jestliže dosti času vyjádřiti se v té příčině zde, přece neškodilo by hned v adrese zmínky učiniti o obětech, ku kterým ochotni jsme v interesu neodvislosti své."

Yussuf efendi nabídl se o stavu otázky černohorské pověděti, mnoho-li mu o tom známo co poslanci skadarskému. „Černohorci žádají řeku Morači za příští hranici země své; tím ztratili bychom mnoho důležitých pevností, jakými zajisté jsou Medun, Spuž, Žabljak, Alexandrec, Spič a j.; krom toho ztratili bychom pět menších sice, avšak neméně důležitých tvrzí. Druhdy, když seznali Černohorci nemožnost dobývati území se zbraní v ruce, vysýlávali diplomatické agenty do Stambulu; ti pak dovedli rozličnými zadními dvířkami dostati se až k samým vládnoucím kruhům a obelstiti je o odstoupení některých krajů. Zadní dvířka taková jsou nyní na vždy uzavřena; pretense podobné nemohou trpěti se v době, kde každý Otoman ochoten jest vše obětovati, aby na západní hranici říše udržela se každá píď země v právomocnosti a držení tureckém. Dejte Černohorcům prve zmíněné pevnosti a tvrze v šanc, tož dočkáte se toho, že za nedlouho zmocní se Skadru a celého okolí jeho; pak bude Černohorcům hračkou obsaditi Malé Brdy děly svými a panovati jimi celému údolí podgorickému i městu samému; pak budou též nuceni poddati se obyvatelé „šesti hor" macašských a za nedlouho následovati je budou obyvatelé ostatních krajů okolních, o Miriditech ani nemluvě, kteří krom toho vždy ochotni jsou spojiti se s Černou Horou. Dlouho-li pak trvalo by, že by povstání zavládalo celou krajinou od Prizrenu až po záliv korfuský, důležitý Černohorcům za příčinou pohodlnějšího vykládání náboje a zbraní z ciziny dodávaných. Jsouce pak v držení tvrzí Graniče, Monastiru a ostatních jim sousedících, dostanou se Černohorci bez velikého namáhání až k samému jezeru Skadarskému, ba samo město nebude jisto před nimi. Odstoupíme-li jim přístav spužský, ztratíme pak jistě též všecky okolní dědiny a všecko spojení s přístavem barským bude nám zamezeno; nejlepší to zajisté a nejlevnější věru prostředek, jakým bychom pomohli Rusům k pohodlnému přístavu středomořskému. Odstoupením ústí řeky Bojany Černohorcům korunovala by se zajisté všechna jejich nejtajnější přání, neboť právě z neústupnosti tvrdošijné, s jakou Černohorci na všech těchto svých požadavcích trvají, právě nejlépe dá se souditi, jak velice jim na državnostech těchto záleží a čeho vlastně obmýšlejí. Z těch právě příčin třeba všecky požadavky černohorské naprosto zamítnouti. Černohorci stěžují si na odvislou polohu svého území nynějšího: nuž nechť jest jim jednání oněch padesáti rodin černohorských příkladem, které před některou dobou vystěhovaly se na území turecké, kde dobře se jim nyní daří; nechť opustí řemeslo lupičův a utekou se pod záštitu vlády sultánovy, pak rádi poskytneme jim úrodných dědin a dobře se jim povede, lépe věru, než postoupením území, chudého a neúrodného, o něž zasazují se, ovšem s vedlejším úmyslem ukořistiti později Skadar i s okolím. Nechť pak rozhodne se u věci jakkoliv, od nás bude národ žádati účtův: Černá Hora žádá na nás klíč Rumelie. Pánové, nepřítel obkličil nás nebezpečnými léčkami; varujme se jich!"

Tak končil řečník k veliké spokojenosti parlamentu, ba samého presidenta, jenž energicky kývaje hlavou přizvukoval a po skončené řeči zvolal: „To bylo velmi zajímavé!"

A parlament schválil, že Černé Hoře ničeho z předložených požadavků povoliti se nemá, kteréž usnešení vzato do adresy pro sultána s dodatkem: „Sněmovna jest přesvědčena, že vláda učiní jen taková opatření, kteráž důstojnosti a zájmům říše vyhoví a celistvost jeho zachovají."

Plnomocníci černohorští, kteří za takových okolností až do vzniknutí války rusko-turecké v Cařihradě zůstali, zasluhují zajisté všechnu chválu. Kdyby byli uzavřeli neúspěšný mír, byli by své vlasti pro tuto válku ruce svázali; kdyby ale byli vyjednávání před časem přerušili a z Cařihradu odešli, bylo by se mohlo státi jako roku 1852, kdy silná armáda turecká šmahem Černou Horu přepadla.

Dodatek vyslance ruského Šuvalova k londýnskému protokolu, jakž uvedli jsme na str. 6, počínal slovy: *„Když bude s Černou Horou mír uzavřen.“* Poněvadž tato podmínka vinou Turecka až do 13. dubna, kdy prodloužené příměří končilo, splněna nebyla, nastala podstatná záminka války.

Jednání Černé Hory zasluhuje uznání také proto, že dávalo se jí dost podnětu, aby již dříve na Turky udeřila, neboť ke konci února vzbouřili se proti Turkům sousedé Černohorců ve střední Albánii.

Již při počátku povstání v Hercegovině zmocnilo se válečných kmenů v střední Albánii rozčilení, kteréž v těch krajinách vždycky zavládne, kdykoli v sousedství zahřmí bouře válečná. Toto rozčilení zmáhalo se vzrůstáním povstání vždy více jmenovitě mezi *Miridity*.

Na mapách bývají Mirіdité jen povrchně zaznamenáni. Jednotliví učenci neměli posud příležitosti do vnitra oněch zemí proniknouti, poněvadž turecká vláda na každého cizince nedůvěřivě hledíc všemožné překážky v cestu mu klade, sama pak posud o sestavení map svých zemí se nepostarala.

Z toho plyne, že každý, kdo poučení hledá o zeměpisných poměrech zemí tureckých, spokojiti se musí s prameny, jež od nepřátelských vydavatelů pořízeny jsouce požadavkům vědy nijak nevyhovují. Víme jen z pramenů těchto, že země, již obývá horský kmen Mirіditů, leží mezi dvěma malýma řekama Mati a Ržan do Jaderského moře se ústícími. Mezi těmito říčkami vystupují nesčíslné pahrbky a vysoké hory až do parného leta osněžené a prorvané četnými rozsedlinami a průsmyky.

Těm, kdo šli s pravou láskou ku vědě do těchto horských krajin, nepodařilo se navštíviti všechny vísky, skrývající se buď v hlubokých dolinách, buď zase v tajných soutěskách, vláda pak posud neměla se k tomu, aby spočítala úplně své poddané, pročež počet obyvatelstva zemí tureckých dopodrobna podati prozatím nelze.

Možno sice z počtu vojákův souditi o počtu všech Miriditův — to však jen přibližně. Předešlý kníže Miriditů Bib-Doda dal totiž před patnácti lety Omer pašovi k válce proti Hercegovcům a Černohorcům podporu 10.200 mužů. A poněvadž při tomto horském kmenu je pravidlem, že v čas války každý muž od 18 až do 60 let do pole jde, obnášel by počet všeho obyvatelstva asi 100.000 duší. Zahrnuti jsou však do počtu toho nejen praví Mirіdité, ale i sousedé jejich vyznání katolického.

Jádro obyvatelstva toho tvoří *Arnauti*, jichž kolébka je na jihu Kavkazu, mezi mořem Chvalinským a řekou Kur. Sami sebe jmenují pak Škipetary. Mirіdité jsou rozděleni přirozenou hranicí, hřebenem Krasu, ve dvě strany, z nichž jedna druhou, vzdor tomu, že jedné jsou národnosti, že jedním a týmž jazykem mluví, krutě pronásleduje.

Na severu sídlí kmeny, hlásící se k římsko-katolickému vyznání (Gegové) a ti chovají ve středu svém nejmocnější a nejzámožnější Miridity; jižně přebývají Toskové víry řecké nesjednocené. Časem přistoupili někteří i z Gegů i z Tosků k víře Mahomedově, avšak jen ti, kteří přebývajíce v městech a v albánských přímořských krajinách tlaku tureckému odolati nemohli. Tito poturčenci jsou podnes praví Arnauti, dávajíce Turkům nejsurovější bašibozuky — pravou divou zvěř v lidské podobě.

Což divu! vždyť renegati všude a vždy byli a jsou nejkrutějšími.

Vypravuje se o Miriditech, že jsou krutí, že všemu, co novotou páchne, se protiví, proti cizinci že jsou nedůvěřiví, pověrčiví a víře své nad míru oddaní; ale který národ, jenž ze všech stran horami je obklíčen a od ostatního světa odloučen žije, jeví se nám ve světle jiném?

Zvláště tomuto národu někteří sousední nepřátelé obkličujíce ho úklady strojí, takže nejednou donucen byl se zbraní v ruce hnáti se na bojiště, by hájil života, svobody a víry své.

V tom však všichni jejich nepřátelé — a nepřátely bývají jim zhusta všichni sousední nekatoličtí národové, i Černohorci, Toskové (Arnauti), Srbové, Cincaři atd. — se srovnávají, že jsou Mirіdité národem střídmým, mírným a až do smrti udatným. Turci již několikráte se o to pokusili, aby sobě národ tak udatný podmanili, chtějíce ho za štít upotřebiti proti národům jiným — avšak vždy marně. Malý národ tento s takovým udatenstvím svobodu svou hájil, že Turci konečně od úmyslů svých upustiti donuceni byli. Nynějšího knížete, Bib-Dodova syna a nástupce Prenka, jehož Turci až do roku 1876 jako rukojmě, že Mirіdité pokojně chovati se budou, v Cařihradě ve vazbě drželi a teprv na rázné zakročení na svobodu pustili, přijali Mirіdité při návratu do rodné jeho vlasti s otevřeným náručím. Věznění Prenka v Cařihradě jest dostatečným dokladem, jak velice Turci Miriditů se obávají.

V bojích Černohorců s Turky r. 1876 chovali se Mirіdité tiše, avšak již v posledním čase po světě zpráva se rozlétla, že zbraně se chopili.

Velký vliv na lid miriditský má duchovenstvo, na větším díle Františkáni, z nichž skoro všichni vychováni bývají v Římě, v ústavě „Collegium de propaganda fide“. Všecky úřady duchovní závisí církevně na společném arcibiskupství Duracio-Alesijském; arcibiskup má

hodnost generálního vikáře papežských missií v Albánii. V některých chrámech jako v Oroši, Kelmetu, Kotrijích a jinde modlívají se při mši za císaře rakouského Františka Josefa I. Rakouský císař také již vícekráte obdařil kostely a duchovenstvo v Albánii hojnými dary; missie za příčinou bídy v zemi musí býti vydržovány prostředky z ciziny.

Plodin, jichž země poskytuje, jest skoro jen tolik, kolik obyvatelstvo samo pro sebe spotřebuje. Něco rýže, ječmene, melounů, tykví a divoký šafrán — to jest vše, co tu země plodí mimo tabák, jenž se velmi dobře zde daří. Koně mají Miridité krásně rostlé; oslův užívá se zde více než kde jinde. V krajích močálovitých proháněji se stáda bůvolů. Zvláště pro lovce jest krajina zdejší bohatá; jest tu hojnost orlův, divokých kachen, sluk, volavek a sokolův.

Vzdělanost jest jako u všech národů, kteří buď ještě pod jhem tureckým úpí, anebo z vlivu tureckého posud úplně se nevymanili, také u Miriditů na nízkém stupni.

Přece opěvují i oni v písních národních mirinditského junáka Jiřího Kastriotiče nazývajíce ho v nich „štítem Evropy proti vpádům Turčínův“. Jiné písně zase vynášejí hrdinství kněževiče Musy z Klisury, rodného místa známého paše Janinského. Hudci provázejí písně své tamburinami, v šlechtických domech slyšeti „gaval“, bezovou píšťalu.

Miridit je střední postavy, ale mocné; vysokých lidí je tu pořídku viděti. Ženské jsou tváře nehezké, nečisté a postavy malé. Se ženami svými nakládají mužové rovněž tak jako Černohorci se svými. Kroj všech Albánců jest stejný; potravou jest jim, jako všem obyvatelům zemí tureckých, chléb z kukuřicové mouky připravovaný.

* * *

Při početí války proti Černé Hoře a Srbsku roku 1876 žádala Porta od Miriditů alespoň 4000 branců. Miridité ale odepřeli všechnu brannou pomoc a vzali odtud záminku, aby učinili na Portu nátlak a dostali do své moci svého kapetána, mladého *Prenka*, jenž byl do té doby v zajetí cařihradském. S počátku nechtěli jim Turci vyhověti, ale když Miridité nepopouštěli a Černohorci hromadili vítězství na vítězství, psali Achmed Hamdi a Mahmud paša do Cařihradu, aby byl kapetán Prenk rychle do Skadru odeslán, by se tak předešlo povstání Miriditů.

Porta konečně povolila, ale když Prenk přibyl do Skadru, byli již oba jmenovaní guvernéři sesazeni a před vojenský soud postaveni, zatím co byl *Derviš* paša obdařen hodností vrchního velitele albánské armády.

Derviš paša jest jeden z nejnepříjemnějších lidí na světě, nesnáší se s pranikým a přivádí poddané k zoufalství. Zřejmou pohrdou, jakou dával Albáncům na jevo, zvýšil kvašení mezi nimi. Aby dílo své korunoval, zajal ještě druhého kapetána miriditského Marka Džona Nocu a Prenkovi dal „čestnou stráž“, držel ho totiž v novém zajetí. Jitření mezi Miridity se vzmáhalo a bylo by zajisté vypuklo plným žárem, kdyby nebyl Derviš paša hrozil, že dá oba kapetány, jakož i mnohé jiné Albánce bez milosti odpraviti, jakmile se vzbouří. Po všelijakém vyjednávání slíbil Prenk, že dá Derviši 1000 mužů pomoci, bude-li na svobodu propuštěn a budou-li Miridité chtíti. Za to se mu dostalo titulu paša. Prenk se vrátil domů, ale aby se vyhnul splnění daného slibu, tvářil se nemocným.

V čase vyjednávání o příměří vyslali Miridité na Cetyň faráře dona Prima Dočiho, aby knížeti nabídl pomoc a učinil s ním smlouvu. Po dlouhých rozpravách ujednána konečně mezi knížetem Nikolou a Prenkem alliance. Miridité se zavázali, že nejen oni, ale i jim příbuzné kmeny Pulati, Šaljové, Temali, Sesové a j. ihned se chopí zbraně, jakmile započne nové nepřátelství. Černá Hora se pak zasadí, aby Miridité obdrželi samostatnost a Prenk titul knížete. Pomoc Miriditův a jiných Albánců měla obnášeti 10.000 mužů.

Když se první příměří blížilo ku konci, nechtěli se někteří Albánci už držet na uzdě. Derviš paša vyslal proti nim vojsko, které bylo u Puky poraženo. Senel bej byl od nespokojenců jat. Derviš zuřil a rozkázal jim, aby ihned Senela vydali a sami do Skadru přišli se ospravedlnit. Prenk zdvořile odpověděl, že jednomu ani druhému nelze vyhověti. Nyní vydal Derviš ultimatum: Nepřivede-li Prenk paša v 48 hodinách Senela beje osobně do Skadru, bude proti němu zbraní zakročeno. Prenk na to písemně odpověděl, že vydá Senela, bude-li mu na výměnu vydán Marko Džon Noca, on sám že nemůže dostaviti se do Skadru jsa churav. List tento se dostal do rukou zástupcům velmocí ve Skadru, a když jej přečtli, nabyli zcela jiného názoru o stavu věcí a Miriditech. Nalehali na Derviše, aby Marka Džona Nocu propustil, čímž jediným byl tento na životu zachován, neboť byl už k smrti odsouzen a čekalo se jen na znamení k popravě.

Zatím zmáhalo se jitření od údolí k údolí, ode vsi ke vsi mezi Miridity a v málo dnech stálo 4000 mužů ve zbrani proti Turkům.

Že však Černohorci nepřerušili příměří s Turky, nemohlo se povstání Miriditů tou měrou rozšířiti, jak s počátku se náčelníci nadáli. Turečtí vůdcové také všemožně slibovali úlevy a výhody, a tímto způsobem povstání Miriditů do polovice dubna utuchlo — alespoň zdánlivě. Povstalci vrátili se dílem do svých skalních vísek a neohrožovali více Skadar, sídlo Derviše paše a vyšších úřadů tureckých.

Mezi tím konaly se ale na Černé Hoře pilné přípravy k dalším zápasům, a takž mohlo malé knížectví hned při vzniku války rusko-turecké prohlásiti se za

věrného spojence velikého carství Stalo se to tímto provoláním:

Černohorci!

Když minulého roku nic nepomohlo největší a poslední usilování moje, abych pokojnou cestou, kterouž velmoci schválily, a kteréž i já sám jsem si přál, pomohl ulehčiti spravedlivým upravením nesnesitelný stav našich bratří v Turecku, pro nějžto se také zoufale chopili i zbraně proti svému násilníku a utiskovateli, já jsem ve spolku s jasným knížetem srbským Milanem prohlásil válku Portě a povolal Vás, abyste svým junáctvím a svojí hrdinskou drahocennou krví dodali rozhodné síly mým požadavkům.

I řekl jsem tehdy, že nás turecká libovůle a neústupnost i před samými mocnostmi sprostila zavazku všech ohledů a že nám dala příčinu i právo, abychom namísto dřívějších vlasteneckých snah rozvili náš všenárodní prapor — „Za osvobození a sjednocení národa našeho“, strádajícího pode jhem tureckým, prapor, jejž Černá Hora od úpadku našeho carství vždy svatě chovala a junácky a vysoko držela.



Abdul Kerim paša,
vrchní vojevůdce armády turecké.

I rozvinuv ten prapor provolal jsem k Vám: „Černohorci, vím, všichni půjdete za mnou!“ — A nikoliv jsem nepozýval kletbou knížete Lazara: „Kdo nepůjde na boj na Kosovo . . . “, neboť jsem znal Vás, svoje statné junáky.

Velkolepé toho důkazy jsou veliké bitvy i skvělá vítězství naše na Vučím Dolu, na Fundině, na Maljatu, na Rogame i Mirotinských Dolinách, kdež jste všichni jako Obiliči bojovali a mimo veliké vojsko turecké a množství důstojníků ještě i 4 paše zničili a zajali.

Vy jste, Černohorci, ospravedlnili moji důvěru, učinili jste zadost očekávání celého našeho národa i rozradovali svět slovanský a udivili svět cizí.

Car ruský pravil v Moskvě, aby slyšel celý svět: „Černohorci se osvědčili i za této příležitosti jako vždycky co praví junáci.“ — I celý svět vychvaluje junáctví Vaše, i projevuje sympatie k národu našemu, které jste vzbudili Vy.

Černohorci!

Díky Vám ve jménu mém i všeho národa našeho před bohem i před světem!

Díky Vám před stínem božího miláčka i patrona našeho sv. Petra, před vzpomínkou vladyky Danila, kterýž položil základ tomuto základu národní budoucnosti, i knížete Danila, kterýž Vám dodal této síly a Vas nyní jakožto vítěze proslavil, i oněch junáků, kteří jejich spolupracovníci i Vaši předkové byli.

Díky Vám i sláva oněm, kteří zahynuli za kříž a svobodu. „Blaze tomu, kdo na věky žije!“

A oni budou žíti na věky v památce vděčného národa.

Černohorci! S takovou hrdostí a s uspokojením můžeme my patřiti na dosavadní úspěchy tohoto velikého a svatého boje našeho, kterýž není dokonán, neboť jej právě znova podstupujeme.

Velmoci evropské, jimžto máme vždy vděčni býti za zvláštní náklonnost, přerušily náš boj ve šlechetném úmyslu, aby zastavily prolévání krve, i aby opět spůsobem pokojným postavily řád a spravedlivost v na-

šich zemích pod vládou tureckou i daly nám zadostučinění.

Láska k lidskosti a pokroku, láska k bratřím, položení i síla postavily Rusko v jejich čelo této záležitosti. A Rusko s ostatními mocnostmi namáhaly se od onoho času až do dneška, aby odvrátily další válku, otvírajíce Turecku cestu, by učinilo to, co lidskost i spravedlivost na něm žádají, nač uhnětení národové křesťanští i naše vítězství mají právo.

To byla příčina, že jsem musil i já jednati s Tureckem o mír, ačkoliv ani na okamžik nepřestal jsem předvídati, že opět rozvinu prapor osvobození národního, kterýž jsem s Vámi od našich předků byl přijal.

Moje úsilí v tom ohledu i Vaše smířlivé chování za oné doby došla uznání u velikých dvorů a národů vzdělanějších.

Jakožto cenu míru žádal jsem, Černohorci, na Turecku to, co jest spravedlivo. Žádal jsem v první řadě zabezpečení stavu našim bratřím a pak náhradu za naše slavná vítězství, za Vaši hrdinsky prolitou krev.

Turecko po dlouhém vyjednávání zamítlo moje požadavky. Já jsem následkem toho vyslance z Cařihradu odvolal a tím dnem opět nastal stav válečný mezi námi a Tureckem.

Černohorci! Já znám všechny obtíže, které jste snášeli za dobu onoho dlouhého příměří, znám i bolesti Vašeho srdce junáckého z toho, že jste byli zastaveni na slavné dráze k národní svobodě. Však znám i to, že se Vaše největší a jediná touha vyplňuje dnes, když Vám prohlašuju:

Že na novo podstupujeme válku s Tureckem za svobodu našeho národa!

Černohorci! Šťasten a pln vděčnosti k Všemohoucímu já Vám radosten zvěstuju, že i veliké bratrské nám Rusko vstoupilo do války proti Turecku; přesvědčen, že tato událost zvětší radost Vaši i zdvojnásobí Vaše junácké úsilí a obětavost. Rusko, přinuceno tímž Tureckem a zmocněno celou Evropou, postupuje, aby zbraní vybojovalo ono, čeho společně s mocnostmi snažením mírumilovným nemohlo dosíci. Car, osvoboditel, Alexander II., náš velkodušný ochrance, povstal, aby pomohl našemu národu v jeho osvobození.

Černohorci! S pomocí boží i mocných našich bratří Rusů my tenkokrát dosáhneme, oč se spravedlivě snažíme. Avšak já očekávám dnes od Vás, Černohorci, více obětavosti a junáckého úsilí, než kdykoliv posud. Neboť potřebí, abychom se osvědčili hodnými i velikého podniknutí Ruska, kteréžto činí za nás i naše bratry, a poněvadž jest nejsladší svoboda dobyta vlastní mukou a vykoupena vlastní krví.

Černohorci! Rozpomeňte se slavných bojů našich předků s bratřími ruskými proti nepřátelům naší svobody a víry, osvědčte se jich důstojnými a překonejte je junáctvím, slávou i úspěchy.

Černohorci! Nechť dnes nikdo nelituje umříti, neboť je to den souzený, den znovuzrození našeho národa. Z nových hrobů našich vstane stará svoboda národní.

Stoje vždycky s Vámi i před Vámi, Černohorci, já Vás nejradostněji pozdravuji a volám k Vám:

*Ku předu za svobodu národní!*

Na Cetyni, 14. (26.) dubna 1877.

*Kníže Mikuláš.*

S nadšením mocnějším než roku 1876 chystali se Černohorci k zápasu, kterýž jim měl pomoci k rozšíření území a ostatním kmenům slovanským v Turecku k svobodě. Černohorci nesli do boje přesvědčení, že jest to poslední ze staletých válek mezi nimi a Turky. Rozumí se, že při tom počítali více na sílu Ruska než na svou vlastní, ale připraveni byli náležitě, o čemž podal cetyňský časopis „Glas Crnagorca“ tyto podrobnosti:

Co se týče vojenského stavu země, zabezpečili senátoři s uspokojením, že poměry ty jsou mnohem lepší, než loni, když válka začala. Černohorci mají obsazeno asi 27 □ mil území tureckého, (Ljubce, Baňany, Nikšiče [bez pevnosti], Pivu, Vasojeviče, Kuči-Drekaloviče), a mají tedy velmi výhodné postavení strategické. Když by počalo nepřátelství, nezásobí se pevnost Nikšiče, a bude muset hlady se vzdáti, poněvadž osvobození vojskem tureckým jest zrovna nemožné, když Baňany a průsmyk dužský obsazeny jsou vojskem černohorským; tato severní armáda černohorská zaujímá postavení velmi pevná. Proto očekávají Černohorci útok turecký, který by měl za účel zásobení Nikšič, s myslí klidnou a důvěrnou. Dle spolehlivých zpráv našich čítá vojsko turecké v Hercegovině 26.000 mužů, z nichž tedy po odečtení potřebných posádek zbývá k boji proti Černé Hoře asi 16.000 mužů. Kromě toho stojí v Bosně 15.000 mužů. V Albánii má prý Derviš paša 20.000 mužů. S potěšením přijali jsme v Cetyni zprávu, že Muchtar paša jest odvolán a na jeho místo dosazen Soliman paša. Neboť Muchtar, ačkoliv nebyl právě schopen, škádlil přece ustavičně Černohorce svou ráznosti a činností. Za to ale nemile jsme slyšeli, že také Derviš paša má být odvolán a nahražen Alim Saibem. Tento se těší pověsti dobrého stratega, kdežto Derviš paša sloužil Černohorcům vždy za terč vtipů. Kromě toho měli jsme radost z jeho pobytu v Albánii, poněvadž on svým malicherným škádlením celou Albánii proti Turkům prudce pobouřil.

Kterak užije se armády černohorské, není ještě rozhodnuto, poněvadž různí se náhledy o tom, má-li se pokračovati v Hercegovině nebo v Albánii offensivně. Pro offensivu v Hercegovině mluví myšlenka zmocniti se celé Hercegoviny a třeba také Bosny; ale offensiva potkává se s mnohými obtížemi, protože povstalci hercegovští jsou bez toho spojeni s armádou černohorskou, a tudíž by se dostalo vojsku malé podpory od obyvatelstva. Jinak mají se věci v Albánii, kdež lze spojiti se

s Miridity. Ani síla obou armád není ještě ustanovena, myslí se však, že Marko *Miljanov*, Ilja *Plamenac* a Božo *Petrovič* budou veleti armádě jižní, kníže Mikuláš, Peko *Pavlovič*, Petr *Nikotič* a Stanko *Radonič* armádě severní.

Na severním cípu Černé Hory a v krajině Vasojevičů veleti bude Miljan *Vukotič*, na jižním cípu, v Senici, *Durovič*. Ostatně jest kníže odhodlán zůstati v defensivě tak dlouho, až se pustí do války Rusko. Armáda černohorská čítá nyní 29.000 mužů, totiž 16.000 Černohorců, 5.000 Hercegovců, 2.000 Kučů a Vasojevičů tureckých. Kníže hodlá svolati ještě 8.000 mužů druhé třídy a doufá, že obdrží posilu ještě asi 2.000 Hercegovcův a alespoň 8.000 Mirititů. Kromě toho závisí pouze na jeho rozkazu, aby se k němu přidalo 3.000 Bosňanů, kteří způsobili 1. a 2. dubna Turkům značnou porážku.

Vyzbrojení armády jest výborné. Černá Hora má 25.000 zadovek, 30.000 rýhovaných předovek, 25.000 ručnic s křesadly, 12.000 revolverů, 30.000 bambitek s křesadly, 25.000 handžarů, 1.000 šavlí atd.; dále má Černá Hora 90 děl, z nichž jest 55 rýhovaných, a sice 15 Kruppových, 10 vlašských, 12 srbských, 8 rakouských a 4 turecká ukořistěná u Medunu. Z Kruppových děl jest 10 koupeno, 5 u Vučidolu ukořistěno. Všech děl se asi sotva užije, protože není dosti dělostřelců, a Černohorci vůbec nejsou milovníky děl. Střeliva jsou zásoby přehojné, spíže jest nahromaděno na $1\frac{1}{2}$ roku. Peněz také není nedostatek, poněvadž jest 640.000 zl. volných k účelům válečným. Že nadšení jest nesmírné, netřeba ani říkati.

Každý Černohorec přísahal by na evangelium, že nadešla doba pádu říše turecké! Proto netrpělivě očekává každý věci, které nastávají."

Kromě sumy, kterouž cetyňský list jakožto zálohu na válečné potřeby jmenoval, zasláno bylo při početi války na Černou Horu dva miliony rublů, jakož Rusko i jinak po dlouhou již dobu o blahobyt Černohorců pečovalo. Vůbec panoval ode dávna mezi Ruskem a Černou Horou srdečný poměr; svědčí o tom také některé depeše, jež kníže Mikuláš s carem a bratrem jeho Mikulášem při vzniku války vyměnili.

Zaslalť kníže černohorský následující telegram: „Jeho Veličenstvu Alexandru II. caru ruskému! Vaše Veličenstvo tasilo meč za osvobození bratří našich ode jha, pod nímž úpí po věky. Černá Hora, jíž trpělivost dochází, vítá s nadšením vyjádření mocného Ruska a jeho rytířského panovníka! Sire, celý svět diví se trpělivosti, s kterou snažil jste se položiti základ právu a rovnosti našich souvěrců, bez rozdílu příbuzenství, ve kterém s námi se nalezají. Slepota našich nepřátel vyčerpala trpělivost Vaši. Nechť požehnán jest podnik Váš, vedoucí miliony do boje za pravdu a křesťanskou vzdělanost. Považuji to za čest, Sire, že mohu bojovati po boku V. V., a moji Černohorci, o tom jsem přesvědčen, osvědčí se hodnými důvěry, kterou jste jim projevil v Moskvě. Žehnej bůh V. V., národu i vojsku Vašemu a obdař iž nás slávou a vítězstvím! Mikuláš."

Car Alexander odpověděl takto: „Knížeti černohorskému, Mikulášovi: Přijmětež upřímné díky za telegram, který mne velice pohnul. Nechť pomůže nám bůh a žehná společným snahám našim v povstání našem. Co nový důkaz úcty, kterou chovám k hrdinským Černohorcům, posýlám po plukovníku Bogoljubovu řád sv. Jiří 3. třídy Vám a čtyry kříže čtvrté třídy oněm vůdcům Vašim, kteří tak statně bojovali v minulém roku. Alexander II."

Vrchnímu veliteli vojska ruského zaslal kníže černohorský tuto depeši: „Jeho cís. Výsosti, velkoknížeti Nikolaji Nikolajevičovi v Kišiněvě: Vypovězení války J. V. cara způsobilo štěstí i čest Černohorcům, kteří budou bojovati s Rusy. Pozdravuji v osobě Vaší Výsosti vůdce vojska osvobozujícího, s nímž společně za pomocí boží pracovati budu pro osvobození našich bratří. Kýž bůh chrání naše prapory! Mikuláš."

Obdržel pak tuto odpověď: „Knížeti Mikulášovi: Odpovídaje na Váš nadšený telegram žádám Vás, byste přijal Vy i hrdinský národ Váš jak ode mne, taktéž od mé armády bratrské přání a požehnání. Hluboce dojat citem Vaším spěchám, bych Vám za něj vzdal díky z útrob srdce svého. Nechť přispěje nám bůh v naší svaté věci. Nikolaj."

Také psal kníže černohorský velkoknížeti následníku a odeslal mu na památku některé známky hrdinnosti svých bojovníků, načež obdržel tuto odpověď: „Černohorskému knížeti Mikulášovi: Děkuji Vám za Vaše psaní i zaslané oznaky vítězství, kterých jste dobyl na bojišti. Vaše Jasnost může se vždy spolehnouti na city carovy i moje. Přijměte ujištění o mém nezměnitelném přátelství Alexander, carevič."

V příčině válečného plánu Černohorců došly počátkem května zprávy, že z Petrohradu byl kníže Mikuláš požádán, aby ze šetrnosti k Rakousku vystoupil výbojně pouze v Albánii a prozatím nedal vtrhnouti bojovníkům svým do Hercegoviny.

# Poměry Rumunska k Rusku a Turecku.

Národ rumunský nemůže se honositi velikými dějinami; jeho osudy jsou pestrou směsicí stěhování se a útoků se strany rozličných národů. Obraz ustálenější poskytují děje Rumunů teprv od minulého století, kdy snažením Ruska zjednána byla Rumunsku jakás takás samostatnost, kdežto starší dějiny jeho jsou jen řadou střídání z panství jednoho národa pod vládu druhého. Před tisíci lety, asi v době prvního vzniku křesťanství v krajinách západních Slovanů, byla nynější spojená knížectví Multany a Valašsko pod vládou Bulharů, od nichž Rumuni též křesťanství přijali a v pravoslaví setrvali. Později dostali se v moc Maďarů, pak zase Bulharů a Pečeněhů, což střídalo se po tři sta let. Asi počátkem věku čtrnáctého zřídila se v krajinách rumunských poprvé údělná neb vasalní knížectví pod vrchní vládou tu bulharských, tu domácích panovníků. Počátkem patnáctého věku vtrhli Turci do Valašska a pokořivše a vyhnavše domácí panovníky, zmocnili se jak Valašska tak Multan, jichž pány ostali až do osmnáctého věku.

Teprve v sedmnáctém věku dostaly se Multansko a Valašsko v bližší styky s Ruskem v příčině náboženství, jež vzmáhající se Rus brala v ochranu proti tureckému pronásledování, z čehož pak v následujícím století vznikly příčiny k válkám proti Turecku, jež téměř úplným osvobozením Rumunska skončily.

Že Rumuni nikdy se nezmohli k velkým světodějným činům a že byli úplně bezmocnými proti všelikým nepřátelům, nezřídka mnohem slabším, toho příčinou byla jejich rozdrobenost. Žili totiž podobně jako staří Slované, v kmenech pod vládou svých vojvod a bojarů, kteří na vzájem v neustálých byli sporech a půtkách. Když Turci zmocnili se rumunských zemí, ponechali si mimo jiné též právo jmenovati vladaře oběma zemím, kteří dle vůle Turků by je spravovali. Zprvu jmenováni byli pouze Valaši neb Multáni, zejména bohatí, kteří mohli odváděti turecké pokladně značný důchod, brzo však bylo důstojenství *gospodarů*, jak se vladaři tito z milosti turecké zvali, v Cařihradě prodáváno. Nápadníky stávali se hlavně Řekové cařihradští, kteří nejvíce za vydatná tato místa nabízeli. Nápadníci závodili spolu i co do ceny, čehož přirozeným následkem byly časté změny gospodarů, neslýchané vydírání a loupení obyvatelstva a zubožení rolnictva a všech pracovných vrstev, což i podnes v Rumunsku bije do očí, an rolnický lid jest zde na nejnižším stupni vzdělání.

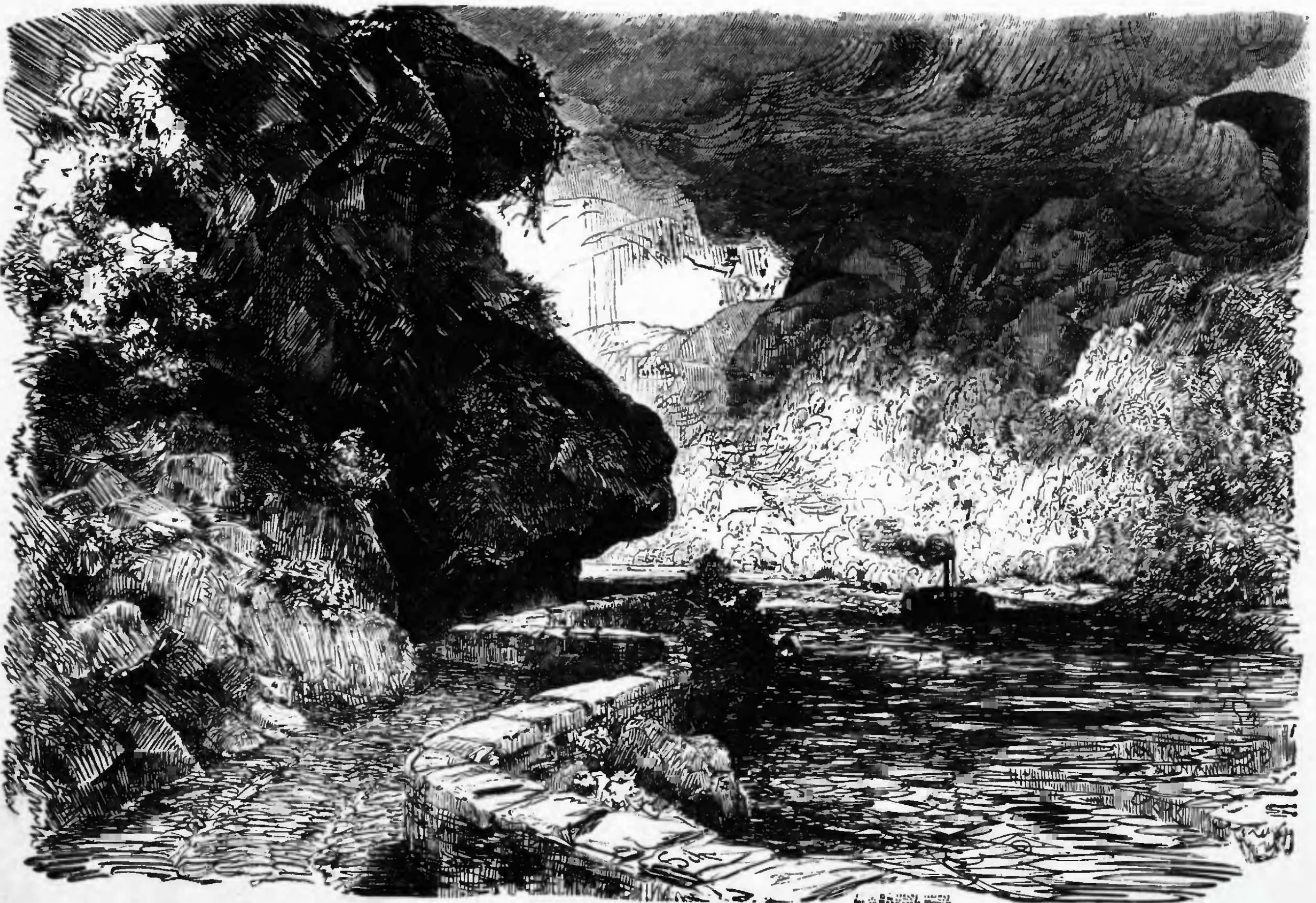
Z těchto příčin, pak i ve věcech náboženských, vyhledávalo obyvatelstvo pomoci v Rusku, jehož hranice vždy více blížily se ku břehům dunajským. Konečně r. 1711 obsadil *Petr Velký* Multany a Valašsko ruským vojskem, aby chránil víru a majetek obyvatelstva. Byl však v Jasech obklíčen Turky a vyvázl jen chytrým nastrojením své manželky, kteráž množstvím zlata a skvostů naklonila velkého vezíra k míru. Rozhodná pomoc dostala se Rumunům teprve r. 1770, kdy vojska Kateřiny porazila Turky a obsadila obě země.

V památném míru kunuk-kajnardžiském, r. 1774 uzavřeném, vyhražena Rusku ochrana náboženství a bezpečnosti rumunského obyvatelstva a v míru v Jasech r. 1791 uzavřeném zjednány Rumunsku ještě větší výhody, zejména i ta, že Turecko musilo svolit, aby ruští plnomocníci bděli nad přesným prováděním veškerých podmínek míru ve Valašsku a Multansku.

Po míru v Tilsitu obsadila vojska Alexandra I. opět obě knížectví a setrvala v nich do r. 1812, kdy mírem bukurešťským potvrzeny byly všechny dřívější výsady a práva Rumunů, zejména i ruský dozor nad přesným prováděním všeho, co bylo ujednáno. Za 14 let na to, r. 1826, následovala smlouva v Akermanu, kterouž pojištěno ruské vládě spolu s tureckou potvrzovati národem zvoleného knížete. Tato úmluva trvala však jen do r. 1828, kdy Rusové opět podunajská knížectví obsadili.

Válka rusko-turecká toho roku měla pro Rumunsko velký význam. Vrchní velitel armády ruské, hrabě *Kiselev* dle vyznání Rumunů v pravém smyslu slova „vzkřísil zákonitost v zemi a stvořil národ rumunský.“ Pro obě knížectví vypracován byl společný statut, jenž se stal základem všeho politického zřízení Rumunska. Ve smlouvě drinopolské roku 1829 vyrváno pak Rumunsko na dobro z moci Turecka. Gospodarové voleni byli doživotně a spravovali země společně s národem. Obě knížectví postavena byla pod ochranu Ruska; hranicí proti Turecku ustanoven Dunaj a Turci byli zavázáni opustit všechny pevnosti a města rumunská.

Takovým způsobem osvobozeny přičiněním Ruska Multany a Valašsko od panství tureckého a tyranie turecké vlády a řeckých fanariotů. Po r. 1830 vzmáhala se obě knížectví víc a více. Když na počátku krimské války vstoupila ruská vojska do Multan a Valašska, odřekla obě knížectví turecké vládě poplatek a připojila své, ovšem jen skrovné vojsko k ruské armádě. Avšak zakročení Evropy v akci Ruska proti Turecku posunulo úplnou samostatnost obou knížectví o několik desítiletí do budoucnosti. Pařížskou smlouvou r. 1856 nastoupila místo ochrany Ruska záruka velmocí, jež těžce byly nesly osvobozování pravoslavných zemí a chránění jich Ruskem, avšak právě od těch dob pomáhalo Rusko Rumunům tím více ve snahách po samostatnosti. Kdyby nebylo této ochrany a podpory se strany Ruska, kteréž bez ohledu na vládnoucí v Bukurešti strany Rumunska se ujímalo, nebylo by dnes sjednoceného Rumunska, an již pouhý název „Rumun-



Úžina Dunaje u Ršavy.

sko“ setkal se v Cařihradě a Londýně s takovým odporem, že by veškeré snahy Rumunska po větší samostatnosti byly ostaly marny.

Pod ochranou Ruska smluvena již r. 1847 unie Multan a Valašska, kteráž r. 1859 došla výrazu tím, že *Kuza* zvolen byl jak v Multansku tak Valašsku za knížete. Spor trval sice ještě delší dobu, avšak dne 23. prosince 1861 prohlášeno slavným způsobem v Bukurešti a v Jasech splynutí Multan a Valašska v jednotné Rumunsko, jež prvně mezi všemi státy Rusko nejen uznalo, nýbrž i oprávněnost kroku toho doplomaticky hájilo.

Kuza nevyhovoval však přáním národa rumunského, domáhajícího se radikálních změn, zejména co do vojenství a rázného odporu Turecku.

V únoru r. 1866 propukla v Rumunsku vzpoura. Kuza byl sesazen a dne 20. dubna všeobecným hlasováním národa zvolen za dědičného knížete *Karel Hohenzollern-Sigmaringský*. I tu osvědčila se ruská rada. Dne 17. května přibylo poselstvo rumunské do Dusseldorfu, sídla katolické větve Hohenzollernů, aby mu nabídlo knížecí korunu a již 22. května, tedy pátý den, odbýval se slavný vjezd knížete Karla I. do Bukurešti. Diplomacie a především rakouská byla tak překvapena, že nestačilo jí ani času, aby protestovala a že jí nezbylo nic jiného než uznati hotovou událost.

Panováním Karla I. nastala řada sporů a půtek s Tureckem, z nichž Rumunsko vždy vítězně vycházelo. Nejpozoruhodnější z nich týkají se pojmenování Rumunska, vojenství a obchodních smluv s cizími velmocemi, ražení peněz a neodvislosti církevní.

Od nejdávnějších dob až do r. 1861 mělo jak Multansko, tak Valašsko svou zvláštní správu, své jméno a panovníka. V diplomatických listinách osmnáctého a první polovice devatenáctého věku zvaly se země ty „gospodarstvy“ a jich panovníci „gospodary“ Multan a Valašska. V osudné smlouvě pařížské nazvána jsou na rozdíl od ruského pojmenování „podunajskými knížectvími“ a od r. 1859 nazývala je diplomacie „spojenými knížectvími.“ Poslední název r. 1861 přijatý, „Rumunsko“ totiž, popudil tur. vládu tak, že neopominula ani jediné příležitosti, aby proti němu neprotestovala, osvědčujíc takovou tvrdošíjnost, že titul ten stal se osudným i mnohým důležitým věcem, naposledy poštovní smlouvě turecko-rumunské, jež oň se rozbila. Když r. 1875 Turecko vyjednávalo s vládou knížete Karla o poštovní smlouvu, navrhla rumunská vláda konvenci, dle kteréž chtěla opatřit denně poštovní spojení mezi Bukureští a Vídní na jedné a Bukureští a Ruščukem a vůbec všemi tureckými stanicemi na druhé straně. Smlouva byla výhodna nejen pro Turecko, zejména z ohledu finančního, nýbrž pro kratší spojení s Cařihradem a Tureckem i pro Rakousko. Avšak smlouva byla nazvána: „Convention avec la Roumanie,“ proti čemuž Turecko co nejpříkřeji jalo se ohražovat, prohlašujíc, že na nejvýš povolí název „Arrangement postal avec les Principautés Unies“ („opatření poštovní se spojenými knížectvími“). Rumunsko ovšem nechtělo se zříci svého uznaného jména a Turecko s protestem přerušilo vyjednávání. Tak zmařena byla smlouva poštovní.

Čemu překáženo bylo se strany Turecka, toho dosáhlo Rumunsko s jiné strany. Roku 1874 obrátil se kníže Karel přímo k vládám petrohradské, berlínské a vídenské se žádostí o uzavření obchodních smluv s Rumunskem. Turecko, jako vždy, protestovalo proti bezprostřednímu stýkání Rumunska s jinými vládami, v čemž podporováno bylo lordem Derbym, kterýž dokládal, že Rumunsko co provincie turecká nemá práva bez svolení Turecka k samostatným úmluvám s jinými státy. Rusko však bez ohledu na Anglii a Turecko jednalo dále a s ním i ostatní země spolku tří císařů, Německo a Rakousko. Právě v době, kdy obchodní smlouva rumunsko-turecká se rozbila, ujednány byly obchodní smlouvy s Ruskem, Německem a Rakouskem a s těmi téměř zároveň i s Francií. Tím bylo fakticky uznáno právo Rumunska k mezinárodním úmluvám a závazkům, jež podporováno jest mimo to rumunskými politickými zástupci v Petrohradě, Berlíně, Vídni, Paříži, Římě a Bělehradě.

Rázněji ještě vymanilo se Rumunsko od Turecka v poměru vojenském. Ve fermanu, jímžto sultán uznává knížete Karla vládcem „spojených knížectví,“ vyslovuje souhlas, aby Rumunsko mělo svou armádu, kteráž však nesmí převyšovat počet 30.000 mužů vojska. Avšak právě od nastolení knížete Karla pracováno dle návrhu ministra Bratiana na znovuzřízení armády, kteráž dle branného zákona ze dne 11. (23.) června 1868 a dle dodatku z 27. března (8. dubna) 1872 záležela až do války z těchto čtyř druhů: 1. ze stálé armády s reservou čítající v době míru 19.000 mužů různé zbraně a 3.200 mužů jízdectva; 2. ze zemské armády, v Multanech a Valašsku již od XV. věku existující a do naší doby 45.000 mužů a 12.000 jízdectva čítající; 3. z národní hotovosti (k nížto náležejí městské sbory a národní garda) a 4. z loďstva, čítajícího tři parníky a šest dělových lodic s 20 děly. Zvýšena tudíž zbrojná moc Rumunska na více než třikrát tolik.

Na protesty Turecka odpovídáno, že Rumunsko musí se samo bránit. (Vyobrazení vojska rumunského podáváme na stránkách 68 a 69).

Když r. 1870 objevily se první rumunské peníze s poprsím knížete Karla, protestovalo Turecko zas, peníze však byly již vydány a zůstaly v oběhu. Dne 24. ledna (5. února) 1876 přijat konečně zákon, kterýmž ražení peněz s podobiznou vladaře trvale upraveno a sice na základě práva, jež každý samostatný a neodvislý národ k tomu má. Aby právo to tím důrazněji bylo dokumentováno, založil kníže Karel i řád rumunský

za zásluhy ve vědě, umění a polním hospodářství. Že Rumunsko při všem hrození se strany Turecka mělo vydatnou podporu, viděti bylo nejlépe na podzim minulého roku z vřelého přijetí rumunských ministrů od cara v Livadii.

R. 1875 přeťata i páska, kteráž Rumunsko v církevních poměrech s Cařihradem vázala, církevní totiž příslušnost pod cařihradského patriarchu. Rumunská církev prohlášena byla za úplně samostatnou, tak jako ruská nebo pravoslavná v Rakousko-Uhersku, ač co do věrouky neliší se v ničem od všeobecné církve pravoslavné. Protesty z Cařihradu položilo tenkráte Rumunsko již klidně stranou.

Pozdě pykal toho hrabě *Andrássy*, ministr zahraničných záležitostí rakouských a jakožto Maďar věrný přítel Turků, že uzavřením obchodní smlouvy s Rumunskem uznal sám nezávislost a samostatnost tohoto knížectví.

Jakmile zapletky války rusko-turecké nastaly, obracely se zraky Evropy s napnutostí k Rumunsku. Již při vzniku války srbsko-turecké r. 1876 mluvilo se o spolku menších států balkánských, totiž Rumunska, Srbska, Černé Hory a Recka proti Portě. Však o pravých záměrech bukurešťské vlády nebylo ničeho známo, ačkoliv mezi Cařihradem a Bukureští vyměňovaly se již noty dosti ostré. Když pak dne 23. prosince 1876 prohlášena byla „turecká konstituce“ a dle výslovného vyjádření Savfeta paše také pro Rumunsko platnost míti měla, podobalo se, že spor jest nevyhnutelný. Však kníže Karel a jeho ministři dovedli operovat tak obratně, že sešlo nejen se sporu, ale zůstalo vše jako prve v nejistotě, jak pro případ války rusko-turecké Rumunsko se zachová.

V Londýně se ovšem rumunské politice nedůvěřovalo, a když vláda rumunská u mocností smlouvu pařížskou podepsavších se tázala, kterak by se Rumunsko v případu vtrhnutí ruského vojska zachovati mělo, nedostalo ani odpovědi, poněvadž anglické vládní listy prohlásily, že Rumunsko hodlá jen tím dotazováním vyzkoumati záměry mocností, aby jich ve prospěch Ruska vykořistiti mohlo.

Mezi tím snažili se Maďaři odvrátit Rumunsko od spojení s Ruskem agitacemi v příčině tak zvané „konfederace dunajské“, jejíž podstata by měla záležeti ve smlouvě malých států podunajských; skutečně pak neměla agitace taková jiného účelu než povzbuzení činnosti k plánům, jichž provedení nikdy by evropské mocnosti nedopustily. Pro tyto plány dělali propagandu maďarští revolucionáři Košut a Klapka, jakýs rumunský renegát propůjčil se jim za nástroj a hlásal je v jedněch novinách rumunských. Mimo to vyjednával maďarský agitator v Bukurešti, aby státníky rumunské na maďarské vějičky přilákal nebo alespoň vyzvěděl jejich záměry. Vyprávělo se o něm, že před odchodem svým do Bukurešti měl mnohé konference s hrabětem Andrássym. V Bukurešti vyjednával s bývalým ministrem zahraničných věcí Joneskem, s předsedou ministerstva Bratianem, knížetem Ghikou a jinými vynikajícími Rumuny. Avšak všechno snažení Maďarů bylo marné, Rumuni nehodlali nikterak pomáhati k utvoření dunajské konfederace, a také nebylo lze vypátrati vlastní jejich záměry.

Ministr Bratiano, kterýž dobře znal stav věcí, velmi vážně jednateli maďarskému vyložil, že Rumunsko musí vyčkati, co hodlá Evropa učiniti v příčině jeho neutrálnosti.

To bylo vše, co maďarský agent svým pánům z Bukurešti přinesl.

Však dlouho nemuseli maďarští státníci čekat na rozhodnutí v Rumunsku. Dne 23. dubna zaslal velkovezír turecký knížeti Karlovi tuto depeši: „Poněvadž dle příprav ruských nelze pochybovati o válce, vyzývá Vás Porta na základě pařížské smlouvy a konvence ze dne 19. srpna 1858, abyste ve shodě s Tureckem učinil opatření proti ruské invasi. Očekáváme odpověď, abychom vrchnímu veliteli dunajské armády, s nímž se rumunské úřady dohodnouti mají, náležité instrukce dáti mohli.“

Vláda rumunská odpověděla na to: „Opatření, jež Porta žádá, jsou příliš vážná, takže je moc výkonná sama provésti nemůže. Komory svolané ke dni 26. dubna budou věc tu zkoumati.“

Zároveň vydala vláda a do všech obcí rozeslala toto prohlášení: „Dne 11. (23.) dubna ráno obdržela vláda od velvezíra osmanské říše vyzvání, aby se dohodla s velitelem turecké armády na Dunaji, Abdul Kerimem pašou, o obraně rumunského území proti přepadnutí se strany carské ruské armády.

Téhož dne z rána oznámili vládě prefekti krajů pohraničných s ruskou Bessarabií, že carská ruská armáda počala pochod do Rumunska na těchto třech místech: Od Bestimaku, v kraji kahulském, k městu Leově přes Prut, kudy přišla přední stráž; od Tabaku, v kraji bolgradském a Ungheni, k poslední stanici železné dráhy jasko unghenské, kudy přední stráž octla se již v Jasech.

Hledě k těmto dvěma událostem, jež se staly před zasedáním zákonodárných sborů, nemohla vláda jinak než držeti se naznačené jí zákonodárnými sbory cesty: hájiti práva Rumunska a neutralitu. Do chvíle, než shromáždí se obě sněmovny, učinila vláda tato opatření v zájmu veřejného pořádku: 1. Aby se předešly všechny možné spory, v něž by stržen býti mohl rumunský národ dříve, než by rozhodnouti mohly jeho zákonné orgány, vydán vojsku rumunskému na hranicích rozestavenému rozkaz, aby ustoupilo do vnitř země, čímž vyhnuto se událostem, jež snad mohly válku vyvolat. 2. Prefektům v pohraničných krajích nařízeno, aby ve styku s vojskem do země vtrhlým nevystupovali jako zástupci

ústřední moci, alebrž jako prostí vykonavatelé policejní, vystříhajíce obyvatelstvo od možných nepříjemností a sporů a ponechávajíce starosti místních obecních úřadů zastupovati obsazené obce naproti velitelům vojenským. 3. Obyvatelstvo dunajského pobřeží bylo vyzváno, aby s rodinami a majetkem vystěhovalo se do míst vzdálenějších.

Vše co nového se stane, bude ihned oznámeno obecenstvu.

V Bukurešti dne 12. (24.) dubna. J. C. Bratiano. M. Cogolniceano. J. Docru. G. Ghitzo. J. Campiniano. General Cernat.

Ale zatím již rozšiřoval se po Rumunsku spis nazvaný *„Budoucnost Rumunska“*, v němž se dovozovalo, kterak národ rumunský ve spojení s ruským učiní konec svému roztříštění, že ustaví se jakožto politická jednota a založí si státní domácnost, kteráž v koncertu evropském důstojné místo zaujímati bude.

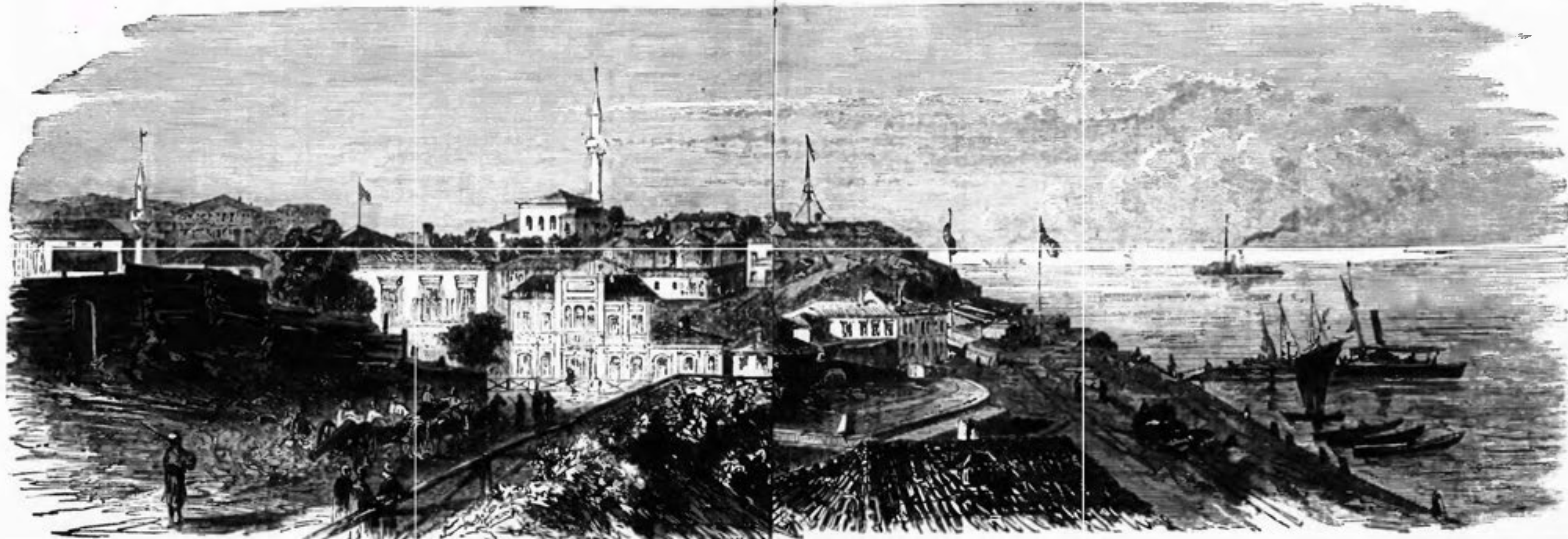
Dne 26. dubna byl sněm rumunský slavně zahájen. Kníže Karel měl trůnní řeč, v níž prohlásil: „Všecky naše snahy u Porty a ostatních mocností, aby uznaly neutralitu Rumunska za právo, byly marny; ježto tato neutralita nebyla nikým uznána, jest povinností naší, zameziti za každou cenu, aby Rumunsko stalo se bojištěm. Mocnosti proti vtrhnutí armády ruské neprotestovaly. Dle ústavy naznačí komory vládě, kterak se má chovati. Car prohlásil, že nemá ani vůle ani úmyslu, dotknouti se práv Rumunska. Na důkaz uznání naší politické individuality neobsadí vojsko ruské Bukurešť. V myšlénce na vlast umlkly spory strannické mezi Rumuny. Já budu konati svou povinnost. Od počátku mé vlády bylo povznešení Rumunska a poslání jeho při ústí Dunaje mou myšlénkou. Pro zachování starých práv Rumunska a celistvosti hranic budu sám osobně státi v čele armády.“

Řeč tuto uvítali zástupcové národa rumunského bouřlivou pochvalou, kteráž došla ohlasu v celé zemi.

Dne 29. dubna sdělil ministr *Cogolniceano* sněmovně *rusko-rumunskou smlouvu* ze dne 16. dubna 1877, dle kteréž zabezpečuje se ruskému vojsku volný průchod Rumunskem a přátelské chování se země. Car ruský zavazuje se, že šetřiti bude práv a celistvosti Rumunska. Sněmovna rokovala o smlouvě této v noční schůzi velmi horlivě a přijala ji 79 hlasy proti 25, když ji byl Bratiano k přijetí odporučil.

O obsahu smlouvy došla tato úřadní zpráva:

První odstavec smlouvy ponechává Rusům použití drah, řek a silnic, jakož i pošt, telegrafů a jiných pomůcek zemských. Ruskému vrchnímu veliteli přidělení rumunští komisaři mají průkazy o potřebách válečných, které v jednotlivých krajinách dodány býti mohou. Rumunské úřady mají podporovati Rusy při zřizování ležení, při dopravě potřeb válečných a při objednávkách pro vojenské nemocnice a ambulance. Při dopravě na drahách má ruská armáda práva vojska rumunského.



Ruščuk, tur[illegible]ost na Dunaji.



V druhém odstavci udělena ministru veřejných prací instrukce stran urychlení dopravy vojska ruského. Ruské válečné potřeby, vyjma poštu a válečné potřeby rumunské mají přede vším přednost. Počet osobních vlaků může býti zmenšen, nákladní vlaky mohou býti úplně zastaveny. Aby se ušetřilo překládání, zavede se stejný rozměr kolejí. Zvláštní komité z vyslanců železničních drah sestavené ustaví se za předsednictví ministra veřejných prací. Řízení dopravy ruské armády převezme náčelník ruské vojenské dopravy, který může se svolením ministra úřadníky ze služby propustiti. Rusové dostaví nedokončené dráhy, k čemuž se jim dá potřebných pozemků. — Třetí odstavec stanoví pevně, že officielní depeše ruské mají přednost před depešemi soukromými. Mimo Bukurešť zařídí si Rusové v nádražích skladiště. Ranění a nemocní ruští vojíni budou kromě Bukurešti a nejvíce zalidněných měst v ruských vojenských nemocnicích ošetřováni. Mimo to budou nemocní vojíni za náhradu přijati do nemocnic rumunských. Rumunsko zaopatří Rusům v případu potřeby baráky a věci ku stavbě mostů potřebné. Výlohy s průchodem ruských vojsk spojené budou v době jednoho měsíce hotově zaplaceny. Potřeby pro ruskou armádu jsou osvobozeny od cla. Rumunské úřady pomohou při zadržení ruských zběhů.

Ministr Cogolniceano vyložil sněmovně, že mohamedánské zásady a netečnost vlády turecké neposkytují žádné záruky k opravám aniž k uvolnění poměrů Rumunska k Portě. Následkem toho stalo se zakročení nutným, a poněvadž v tu úlohu uvázalo se Rusko se slibem, že šetřiti bude celistvosti Rumunska, uzavřela se s ním smlouva.

Také senát rumunský schválil smlouvu 41 proti 10 hlasům, při kteréž příležitosti prohlásil Cogolniceano *pařížskou smlouvu z r. 1856 za zmařenou*, poněvadž Evropa proti vtrhnutí Rusů ničeho nenamítala.

Však důležitější než všechny vojenské výhody, kteréž Rumunsku ze smlouvy vzešly, byl význam jejich diplomatický.

V Londýně, Paříži, Vídni a Pešti byli by rádi viděli protest Rumunska proti vtrhnutí Rusů. Domnívali se totiž, že ještě v poslední chvíli bude něco takového knížeti Karlovi *z Berlína* nařízeno. Avšak naděje tyto byly marny. V Berlíně neuznávala se potřeba, aby k vůli jistým státníkům, kteří nebyli upřímnými přáteli ani Německa, ani Ruska, činily se spřátelenému Rusku nějaké obtíže. V Berlíně se vědělo, že cokoli by kníže Karel proti Rusku podnikal, přičítalo by se na vrub Německa, jež tím méně mohlo se vzepříti Rusku, že přátelství jeho nutně potřebuje vůči Francii a Dánsku a evropským ultramontánům, kteří se snaží za příčinou nekatolického směru Německa zjednati tomuto nepřátel co možná nejvíce.

Na potřeby válečné dostalo se knížeti Karlovi značné podpory peněžité.

Dle Reclusova spisu z r. 1876 „Nouvelle géografie universelle“ udán počet obyvatelstva v Rumunsku na 5,180.000 hlav, a sice 4,460 000 Rumunů, 90.000 Bul-

harů, 40.000 Rusů, 50.000 Maďarů, 130 000 cigánů, 400.000 židů a 10.000 Arménů.

*O branné síle Rumunska* vydal r. 1876 vědecký ústav vojenský ve Vídni přehled spolehlivý, dle něhož mělo Rumunsko:

1. *Vojska stálého:* 8 pluků pěchoty po 2 praporech, 4 prapory myslivců, 2 pluky jízdy po 4 škadronách, 2 pluky dělostřelců po 6 bateriích, sbor ženijní, setninu zákopníků. Dohromady 20 praporů, 8 škadron a 12 baterií. Vlastně měl míti dle organisace každý pluk 3 prapory, skutečně však měl jen 2. Válečná míra pluku ustanovena na 2.400 mužů. Prapor myslivců čítal 1140 mužů. Pluk jízdy čítal 828 bojovníků. Každý pluk dělostřelecký ustanoven na 6 pěších a 2 jízdní baterie, však do toho času byla u každého pluku jen jedna jízdní baterie.

2. *Zemská obrana:* 8 pěších pluků (dorobance) nestejného počtu, celkem 33 praporů; 8 pluků jízdy nestejného počtu, celkem 30 škadron, 9 baterií, jež obsluhují hasiči. V celku bylo zemské obrany tolik jako stálého vojska.

3. *Milice:* 33 pěších praporů a 30 škadron; každý prapor měl 1700 mužů, každá škadrona 237 jezdců.

4. *Národní obrana a obecná hotovost.* Národní obrana zřízena byla jen ve větších městech a měla ten úkol, aby ve válce, kdy ostatní zbrojná moc proti nepříteli táhne, pečovala o zachování pořádku v městech. Týž úkol měla obecná hotovost na venkově, v době míru však nebyla organisována.

V celku bylo vyzbrojení a opatření stálého vojska rumunského dobré; pěchota a myslivci měli zadovky soustavy Peabodyho, jízda stálého vojska měla krátké jehlovky a šavle, dělostřelci měli čtyr- a šestiliberní děla z lité ocele k nabíjení od zadu dle soustavy pruské. Baterie čítala 6 děl. Zemská obrana pěší opatřena byla jehlovkami soustavy Dreyseovy, jízda ozbrojena byla jako jízda vojska stálého, jen dělostřelectvo obrany zemské nebylo ještě uspořádáno a mělo z větší části ještě stará děla bronzová. Milice měla zadovky předělané ze starých předovek a každý prapor měl jméno dle svého okresu jako u zemské obrany.

Rumunsko bylo rozděleno ve čtvero vojenských obvodů. Vojska stálého čítalo se v míře válečné asi 24.000 mužů, zemské obrany 33.000, milice asi 60.000 mužů, tudíž celkem bez národní obrany a zemské hotovosti asi 117.000 branců.

Branná povinnost jest v Rumunsku všeobecná a trvá od 21 do 46 roku stáří a sice 8 let v stálém vojště (4 leta v trvalé službě a 4 leta v záloze); v zemské obraně 6 let (4 leta ve službě a 2 leta v záloze); v milici pro vysloužilé vojáky od 29 do 36 roku, v národní obraně a zemské hotovosti od 37 do 46 roku. Když bylo více rekrutů než potřeba kázala pro vojsko stálé, vřadili se ostatní do zemské obrany, po případě do milice.

*Válečný řád* armády rumunské ustanoven od knížete Karla takto:

Hlavní stan armády. Náčelník generálního štábu plukovník *Slaniceanu;* v topografické kanceláři plukovník *Dona*, major Konstantin *Bratianu* a major *Kapitaneanu;* v operační kanceláři podplukovník *Poenaru*, major *Lahovari*, setník *Magheru*. Náčelník dělostřelectva plukovník *Arion*, podnáčelník major *Zamfir;* náčelník zásobárny plukovník *Koranesku;* dozorce zdravotnictví *Davila*, přidělenec dr. *Teodori*, pobočník knížete plukovník *Greceanu* a 4 pobočníci křídelní.

*I. armádní sbor.* Velitel generál-major Jiří *Lupu*, náčelník štábu plukovník *Botcanu*, náčelník dělostřelectva plukovník *Dunka*, zásobovatel sboru *Giurgin*, náčelník zdravotnictví štábní lékař J. *Fotino*.

*1. divise.* Velitel plukovník *Cerchez*, náčelník štábu podplukovník *Algiu*, náčelník lékařský *Vercesku*, intendant J. *Nestor*. Velitel 1. brigády plukovník *Sachelarie*, 2. brigády plukovník *Papadopulo*, velitel brigády jízdecké plukovník *Černovodeanu*.

*2. divise.* Velitel plukovník *Logadi*, náčelník štábu podplukovník *Voinesku*, náčelník lékařský štábní lékař II *Petresku*, intendant *Apostoliade*. Velitel 1. brigády plukovník *Vladesku*, 2. brigády plukovník *Holan*, brigády jízdecké plukovník *Krescanu*.

*II. armádní sbor.* Velitel generál-major *Radovici*, náčelník štábu plukovník *Penkovici*, náčelník dělostřelectva plukovník *Herkt*, intendant *Kamaresku*, náčelník zdravotnictví štábní lékař II *Otremba*.

*3. divise.* Velitel plukovník *Angelesku*, náčelník štábu podplukovník *Markulesku*, náčelník zdravotnictví *Navresu*, intendant *Tamara*. Velitel 1. brigády plukovník *Ipatesku*. 2. brigády plukovník *Gramont*, brigády jízdecké plukovník *Formak*.

*4. divise.* Velitel generál-major *Mann*, náčelník štábu *Karealcianu*, náčelník zdravotnictví J. *Georgesku*, intendant *Vrabin*. Velitel 1. brigády plukovník *Kantili*, 2. brigády plukovník *Boranesku*, brigády jízdecké plukovník *Rosnovanu*. — Knížecím rumunským komisarem v ruském hlavním stané jmenován jest Alexander *Plagino*.

# Řecko při vzniku války.

Také národ řecký byl válkou r. 1876 velmi rozechvěn, a to tím více, poněvadž Turci na samých hranicích království řeckého dopouštěli se též mnohých ukrutností proti Řekům v Turecku žijícím. K pevné jednotě se Srbskem a Černou Horou nemohla se řecká vláda odhodlati, a to hlavně proto, že Řecko jakožto země ostrovní, skoro se všech stran mořem oblitá, poskytovalo by tureckému loďstvu příhodný předmět k pustošení. Na druhé straně ale nelze popříti možnost, že v případu spolku rumunsko-srbsko-černohorsko-řeckého a současného udeření, spojeného s povstáním Miriditů v Albánsku a Řeků s Bulhary v Turecku, uspíšil by se rozklad Turecka.

Však spolek takový uzavřen nebyl, a řecká vláda, která sice již v letě r. 1876 některá vojenská opatření pro všechny případy činila, zachovala přísnou neutrálnost. Když ale v prosinci a lednu cařihradská konference zasedala, shledali státníci řečtí, že další neutrálnost Řecka mohla by míti za následek, že by se po případě bral zřetel na nároky Bulharů v Makedonii a Thrakii v neprospěch Řeků, že by totiž k budoucímu území samostatného Bulharska mohly připadnout i krajiny částečně také Řeky obydlené. A takž kromě nenávisti k Turkům byla to nepochybně žárlivost na Bulhary, kteráž veliké rozechvění v Řecku způsobila. Toto rozechvění bylo při vzniku války rusko-turecké sotva lze na uzdě udržeti.

Že Turci hodlali vykořistit neshody mezi Bulhary a Řeky proti Slovanům balkánským, toho důkazem byl pokus Turků o utvoření řecké legie již r. 1876 proti Srbům a Černohorcům, avšak Řekové nedali se k tomu svésti a slouží jim ke cti, že pokus Turků nadobro se zmařil.

Na jaře 1877 pokoušeli se Turci jiným způsobem provésti svůj záměr o řeckou legii; chtěli totiž z řeckých ostrovanův utvořiti zemskou obranu, ale ani to se nepodařilo, ano vedlo to na mnohých místech i k zjevné vzpouře.

Také z Tesalie a Epiru došly zprávy o jitření mezi obyvatelstvem; z Janiny na příklad psalo se koncem dubna: „Klid v Epiru a Tesalii panující jest jen zdánlivý; mnohý by řekl, že tu panuje všeobecná spokojenost s přítomným stavem věcí, anebo úplná lhostejnost k veškerým záležitostem veřejným. Kdo však lépe nahlédne do zákulisí, ten brzo sezná, že jest klid onen takovým, jaký obyčejně předchází bouři již již vypuknouti hrozící. Ve skutečnosti jest obyvatelstvo zdejší vášní revoluční takořka úplně nadchnuto, smýšlení jest nanejvýš roztrpčené. Doba přítomná, v níž obyvatelstvo vášně své a rozčilenost svou dle možnosti tlumí, jest předchůdcem výbuchu, jenž co nejdříve způsobí zajisté v poměrech našich náhlý převrat. Již po několik měsíců rozvinuje revoluční ústřední výbor v Epiru činnost velmi horlivou, jejížto výsledky počínají se jeviti v míře velmi značné. V každé jednotlivé „kazi" nalezá se zvláštní výbor, aby přípravy činil k osvobození lidu. Výbor ten skládá se z předsedy, vojenského náčelníka, správce finančního, náčelníka policejního a přechovavatele zbraní. Výbor má za účel říditi povstání ve svém okresu. Organisační předpisy nařizují, že každý Řek, jenž nároky činí na „budoucnost hellenskou", buď sám musí býti vojákem aneb jestli mu toho nedovoluje stáří nebo nemoc, musí náhradníka za sebe vyslati. Mladíci od 20 až do 25 let tvoří první, mužové od 25—35 let druhou třídu armády národní. Třetí třída zahrnuje muže do 50 let. Úkolem jejím bude hájiti krby domácí. Veškeré tyto tři třídy opatřeny jsou zbraněmi. Výbory místní podřízeny jsou výboru sandžaku a ten opět výboru ústřednímu. Ústřednímu výboru bylo by možno svolati již nyní as 16.000 mužů do zbraně. Mužstvo to jest ve 32 praporů roztříděno. Každému praporu přidělena jest zásoba zbraní pro veškeré setniny. Zbroj každého Řeka obsahuje: pušku, revolver a jatagan. Z každého stavení platí majetníci řečtí daň válečnou, obnášející 4—10 piastrů měsíčně. Armáda tato, jejíž mužstvo dosud v zátiší žije, dá co nejdříve o sobě známky života a vystoupí činně v každém případě, ať již výsledek války turecko-ruské jest jakýkoli. Výbor ústřední vydal již i obšírné provolání, z něhož souditi možno, že se nalezáme na prahu událostí závažných. Vzbouření se Řeků jest již jen otázkou času."

V království řeckém byly toho času demonstrace válečné na denním pořádku, jmenovitě v hlavním městě *Athénách*. Dne 7. května, ve výroční den bitvy u Misolung, kde Řekové v boji s Turky skvělé hrdinství osvědčili, odbývala se slavnostní hostina, při níž byli i ministři a jiní vynikající Řekové. Mnohé nadšené přípitky na válku proti Turkům byly proneseny. U domu ministra Deligeorgise shromáždil se zástup lidu, jenž bouřlivě žádal válku proti Turecku. Ministr vyšel na pavlan a slíbil, že učiní, jak sněm se usnese. Na to rozlehlo se volání: „Ať žije Deligeorgis! Chceme válku!" Pak chtěl zástup táhnouti před zámek královský, však policie zamezila další demonstraci a na domluvu mnohých poslanců se obecenstvo rozešlo, když uslyšelo nové sliby, že půjde se na Turky.

Na ostrově Kretě či Kandii přijata byla zpráva o vypuknutí války mezi Rusy a Turky s jásotem od Řeků i od Turků, poněvadž obě strany doufaly, že dosavadní nesnesitelné poměry jen pomocí války odčiniti se mohou. Ruský konsul se hned z Krety odstěhoval. V národních kruzích hlavního místa Krety, v Kaneji, kolovaly po-

věsti, že Anglicko dalo vládě turecké radu, aby vyhověla požadavkům Kreťanů, jinak že Anglie bude sama pečovati o zavedení pořádku na ostrově a to nikoli na prospěch Turecka. Pověsti té ale valně se nedůvěřovalo, neboť Řekové znali dobře náchylnost Anglicka k Turkům. Za to ustavil se na Kretě revoluční výbor, kterýž vydal provolání tohoto obsahu:

„Hellenové! bratři! Dlouho již toužíte oné velké hodiny všeobecného vysvobození. Zkušenost naučila nás, že svobodu jen my sami zjednati si můžeme. Opravy Turkův jsou jen klamem, jímž nás nerozohní. Od doby, co Turecko vstoupilo do éry tak zvaných oprav, staly se poměry naše jen nesnesitelnějšími. Kde je naše zámožnost? Vláda pohlcuje výtěžek našeho průmyslu, konfiskuje naši sklizeň, ochromuje přílišnými daněmi obchod. Hmotně se povznésti nemůžeme, národně a duchovně hyneme. Jsme politickými psanci! Každý mohamedán jest naším despotou a tyranem. Potomci reků u Misolung chtějí se zbaviti jařma a zjednati si pomoc. Vyzýváme vás, abyste pohotovu byli, uspořádejtež soukromé záležitosti své, v brzce povolá vás velká idea národní do služby své. Buďtež připraveni a obětujtež hrdla i statky své na oltář nesmrtelného hellenismu. Musíme učiniti vlast svou samostatnou. Připravtež se na kruté boje; neboť zápas ten skončiti musí buď smrtí naší nebo svobodou. Jako bratří naši na Helladě před 50 lety, mějmež za heslo: Smrt neb vítězství!“

Řecký král svolal dekretem dne 5. května vydaným sněm království řeckého ke dni 26. května, do kteréž doby mělo být pohotově 10.000 záložníků. V té době také vysláno bylo řadové vojsko na hranice za příčinou, že „turecké bandy loupežnické přepadají pohraniční místa“, jak v úředním nařízení se pravilo.

Řecká vláda poslala také vládě turecké notu, kterouž se proti znepokojování obyvatelstva se strany Turkův obražovala a jmenovitě ostře si stěžovala, že bylo propuštěno několik tureckých náčelníků lupičských na svobodu. I žádala rozhodně, aby vláda turecká učinila sama vhodná opatření, poněvadž v době tak povážlivé není radno obyvatelstvo řecké drážditi.

Mezitím se řecké vojsko úsilovně vyzbrojovalo. Mužstva od 20 do 30 let věku bylo 100.000 mužů pohotově a došla také pověst, že jeden řecký pluk počal na vlastní řad proti Turkům na hranicích válčit.

## Poměry v Srbsku.

Knížectví Srbské jevilo ještě na jaře roku 1877 značné stopy umdlenosti po velikých obětech války minulého roku. Známo, že Srbsko po hrdinném odporu bylo konečně přesilou tureckou přemoženo, i uzavřelo s Portou mír na základě stavu, jakýž panoval před válkou. Kdyby bylo mohlo Rusko již v zimě r. 1876—77 válku počíti, nebylo by Srbsko muselo mír uzavírat a bylo by po boku ruských pluků dále bojovalo. To však se nestalo a ke všemu ještě dostalo se Srbsku pokoření i od cara Alexandra, kterýž ve své kremlské řeči dne 10. listopadu pronešené nepříznivě se vyjádřil o válčení srbském. To vše účinkovalo na Srby velmi trapně. Srbská vláda viděla, že postavení její jest obtížnější než před válkou a že Rusko jest sice Srbsku nakloněno, nikoli však více tou měrou jako dříve.

Z těchto příčin se také vyprávělo, že kníže Milan odebere se do Petrohradu, aby se tam pokusil o vyrovnání všech možných neshod a nedorozumění. Cesta do Petrohradu jevila se tím výhodnější, že jednání Maďarů proti Srbsku počalo býti velmi povážlivé. Však již od vzniku války srbsko-turecké projevili Maďaři krutou svou nenávist nejen k Srbsku, ale ke všemu podniknutí slovanskému vůbec. Maďarské listy žádaly zjevně branné zakročení proti Srbsku, volaly po okupaci celého knížectví vojskem rakouským, a vynikající Maďaři namlouvali vládnoucím kruhům rakousko-uherským, kterak si říše zjedná díky Turecka, když ze srbského područního státu udělá nějaký pašalík uherský.

Takové agitace vzešly ovšem jen z maďarské nadutosti a výchlubnosti. Maďaři se domnívali, že uchvácením Srbska položí se základ k budoucí solidárnosti Uherska a Turecka, že oběma sesíleným státům, v nichž asiatské plémě by vládlo, podaří se zameziti všechno zmáhání se živlu slovanského. Některé listy přinesly také již skutečně počátkem května zprávu, že zahraničný ministr rakousko-uherský, hrabě *Andrássy*, nařídil vyslanci rakouskému v Cařihradě, hraběti *Zichymu*, aby turecké vládě nabídl obsazení Srbska rakouským vojskem pro případ, že by ruské vojsko přiblížilo se k srbskému pomezí a mír v Srbsku ohrožen byl. Jeden vládní list rakouský přinesl ovšem vyvrácení této zprávy „na základě nejlepších informací“, avšak listy maďarské neustály taková tvrzení činit. Snad se jednalo jen o vyzpytování evropského mínění pro případ takového podniku, mnozí alespoň takový úsudek o hrozbě maďarské s příslušnými doklady pronesli. Ku tvrzení, že se jen veřejné mínění zkoumá, přispěla okolnost, že se zcela zjevně v oficiosních listech hrozilo, kterak Rakousko-Uhersko nebude trpět, aby Srbsko znova se do války s Turkem pustilo; vždyť vědělo se, že se strany rakouské trpělo se do té doby mnoho, co dříve rozhodně se zamítalo.

Tu došla náhle do Bělehradu zpráva, že Turci sami chtějí obsaditi část srbského území, aby odtud proti Rusům v Rumunsku operovati mohli. Turecký sbor, jemuž úkol ten svěřen byl, nalezal se již na pochodu.

Srbská vláda ihned proti tureckému obsazení rázně protestovala a činila vojenské přípravy, aby se brannou mocí turecké okupaci opřela.

V zahraničném ministerstvu rakouském zvěděli současně o plánech tureckých i považovali okupaci tureckou v Srbsku za nástrahu Porty, aby Rakousko „předčasně" svou neutrálnost zrušilo a válečně zakročilo. Nátlak takový musel býti ve Vídni velmi nepohodlný, alespoň se vláda rakouská v Cařihradě přičinila, aby Portu od záměru toho odvrátila. Přičinění takové mělo účinek. Porta uznala, že by měla z částečného obsazení Srbska větší politickou škodu, než by mohl být úspěch vojenský i v případě zdaru. Upustila tedy od okupace a nechala prozatím Srbsko na pokoji.

Avšak v trvalý pokoj a mír Srbska nikdo nevěřil. Srbsko nalezalo se v sousedství rumunského a dunajského bojiště a mělo ve válce rusko-turecké veliký interes. Jmenovitě od té chvíle, kdy na Dunaji počala houkat děla turecká i ruská, kdy i Rumunsko do války se zapletlo, počal válečný ruch opět hýbat národem srbským vzdor všem trpkým zkušenostem minulého roku.

Smýšlení národa srbského nemohlo zůstat u vlády srbské bez povšimnutí a uvážení. Znova byla naplňována válečná skladiště, porouchané hradby z minulého roku se kvapem opravovaly a k pomezí vysláno vojsko.

Avšak Srbsko nemohlo jednati samostatně bez souhlasu Ruska; podřízené postavení malého státu při obratech tak velikých, jako jest rozřešování východní otázky, potřebuje nezbytně opírati se o vůli silnějšího souseda a příznivce. Ale hojná střelba mezi Vidínem a Kalafatem, jejíž ozvěna v Srbsku se rozlehala, a pak zpráva, že Rusko oznámilo dne 18. května Rakousku postup ruského vojska za řeku Alutu směrem k pomezí srbskému, kterýž postup nazvalo Rusko nezbytnou nutností vojenskou — to vše nasvědčovalo úmyslu Ruska, aby válečná činnost Srbska proti Turkům dlouho již zdržována nebyla. Přece však pletlo Srbsko politikářům a novinářským strategům hlavy — nevěděli, přijde-li knížectví znova do války čili nic. Kdežto jedni tvrdili, že Srbsko k válce se chystá, pravili druzí, že zůstane dle vůle knížete Gorčakova neutrálním, poněvadž prý by pomoc malého knížectví valně Rusům neprospěla.

Pravdou ale bylo, že Srbsko zbrojilo, aby připraveno bylo pro všechny případy.

## První potýčky Rusů a Turků na bojišti evropském.

Ruské vojsko přestoupilo hranice rumunské dne 24. dubna ráno, a sice u *Ungheni*. Nejprve táhly dvě škadrony donských kozáků. Bylo to o 4. hodině ráno, když poprvé zařinčely podkovy rychlonohých koníků kozáckých na půdě rumunské. Vesele rozlehala se na hranicích kozácká píseň:

„Jechal kozák za Dunaj,
žehnal milou i svůj kraj.
„Hoj, ty můj koníku vraný,
cválej za Dunaj!"

Vrať se, vrať, můj kozáče,
mně je pro tě do pláče;
jak bys mě tu mohl nechat —
vrať se, kozáče!

Nelom drahá rukama,
neutírej očka svá,
však se slavně z boje vrátím
a pak budeš má!"

Ruské sbory braly se přímo k Jasům. V krátkých přestávkách ubíraly se za kozáky dva pluky husarů a dva pluky hulánů, za nimi pak pěchota, částky to 8. armádního sboru. Do Jas však přišly jen malé oddíly; jádro armádního sboru uhnulo se jižně od Jas k Byrlatu, jenž leží při řece téhož jména. Současně přešlo oddělení generála *Skobeleva* Prut u Leovy, berouc se urychlenými pochody ke *Galaci* a do *Barboše*, kteréžto místo, jak jsme již poznamenali, jest velmi důležité pro most vedoucí přes Sereť. Skobelev dostal rozkaz, aby most ten co nejrychleji obsadil a držel.

Skobelev byl generál z asiatských bojů velmi chvalně známý. Dlouhou službou v Asii má celý jeho zevnějšek ráz asiatský. Letací sbor „guljevoj corpus," jemu podřízený, čítal 80 procent Asiatů. Potomek panovníků krimských, *Gyrej chan*, sloužil jako plukovník ve sboru tom. Sbor tento skládá se ze samých jezdců a jest od ostatní armády zcela samostatný; zřízen jest proti Čerkesům, jichž Turci rádi proti Rusům užívají. Skobelev podal záhy důkaz své ráznosti, uraziv se sborem svým za 14 hodin 160 verst*) a podařilo se mu obsaditi most přes Sereť a opevnění, kteráž před válkou zřídili tam důstojníci ruští. V rychlých pochodech přichvátalo za Skobelevem také dělostřelectvo ruské.

Současně přešly jiné přední sbory ruské hranice u *Reni* a *Falči*.

Jižní armáda ruská měla nejprve co bojovati nikoli s Turky, nýbrž s bídným počasím. Silnými dešti rozmokly všechny cesty a silnice, v Rumunsku beztoho velmi špatné; k tomu rozvodnily se částečně řeky a zadržovaly pochody vojska velice. Vojsko ruské, všem nepohodám uvyklé, přemáhalo všechny obtíže vytrvale, a vzdor špatné povětrnosti vykonán postup k Dunaji v době poměrně krátké. Cvičné pochody („vojena progulka"), jež ruské vojsko v době míru konati musí, utužily vytrvalost vojínů velice. Ačkoliv byla povětrnost

*) Versta jest něco přes čtvrt hodiny cesty; sedm verst počítá se na jednu zeměpisnou míli.

pořád nepřízniva, přece vykonávaly sbory ruské pochody své rychle a správně. Sbory ruské braly se neustále třemi proudy. Některé oddělení bylo i po tři dny na pochodu, což především platí o kozácích.

Ke karakteristice těchto vytrvalých bojovníků psal jeden z korespondentů z Jas:

„Kozáci přišli celí promoklí, blátem umazaní a umdlení, tak že mi jich bylo líto. Tři dni byli živi jen slaninou, chlebem a kořalkou; proto nám upřímně děkovali, když jsme jim dali maso a jiné teplé jídlo. Koně své, jenž vyhlíželi velmi dobře, ošetřují s největší pečlivostí; oni sami ale nečiní žádných nároků. Číst a psát neumí skoro žádný z nich, nemají ani ponětí, kam jdou, kde jsou; postupují, poněvadž mají rozkaz. Ptal jsem se, odkud přicházejí: „Od Donu," zněla odpověď. — „Kam jdou?" — Nevědí. — „Kde jsou?" — Nevědí. — „Kde naposledy byli?" — Není jim známo. — „K jakému cíli jdou do boje?" — *Aby osvobodili křesťany!* — Co se jim řeklo? — Aby byli hodni a nedělali nic zlého. Kdo krade nebo se špatně chová, bude oběšen. — Budou-li se kozáci dále též tak chovati, jako v Jasech, — končí dopisovatel — nebude žádná příčina ke stížnostem."

Hlavní proud ruské armády směřoval k ústím Dunaje v Dobrudži. Jednotlivé sbory přicházely od Ungheni po železnici, od Bolgradu přes prutské brody a po renské silnici přes prutské ústí, kde položen byl čtyrloďkový most chráněný s blízkého návrší děly a pěchotou. Opevnění u barbošského mostu, ozbrojené 8- a 16liberními děly, sesíleno bylo hned v prvních dnech 6 kulomety. Pro důležité toto místo zřízeno zvláštní velitelství se štábem. Velitelem jmenován general *Sukolov* a náčelníkem štábu podplukovník Servatěv. V Galaci usadilo se městské ruské velitelství, kteréž přes námitky konsulárního sboru a evropské plavební komise zakázalo provozování plavby na dolním Dunaji. Od Galace vyjížděli Rusové v čajkách (lehkých lodích) proti bulharskému břehu na obhlídky a výzvědy.

Již dne 27. dubna obsadili Rusové *Kiliji, Ismail, Galac a Brahylov,* vesměs to místa při Dunaji, a sice důležitá. Také *Durděvo* (proti Ruščuku) bylo záhy obsazeno.

Turci dopustili se veliké chyby, že v čas nepostarali se o obsazení železničního mostu barbošského. Tento most přes řeku Seret leží jen 4 kilometry od levého břehu dunajského a jest od nejbližšího tureckého města *Mačína* jen 30 kilometrů vzdálen. Že Turci velmi důležitý most barbošský neobsadili, stalo se takto: „Před Galacem stály dva turecké monitory „Sultanié" a „Athos Tevfik," jichž velitelé měli od admirála Hobarta paše nařízeno, aby hned, jakmile uslyší, že Rusové překročili hranice, vpluli až k Barboši a vyhodili most dynamitem do povětří. Hobart paša číhal dne 20. dubna se svou lodí „Tuna" při ústí Sereti, aby bděl nad provedením rozkazu vydaného. Najednou ráno obdržel depeši, aby bez meškání odebral se do Ruščuku, kamž hodlá ve středu přijeti vrchní velitel. S těžkým srdcem uposlechl Hobart; před odchodem svým zapřisáhl ještě jednou velitele obou lodí, aby dobře byli ostražití a udržovali s pevninou pořád spojení. Za několik hodin po odjezdu Hobarta paše ohlašovali rumunští rybáři, plující na kocábce, veliteli jedné obrněné lodě, Mahmudu efendimu, že Rusové blíží se ke Galaci pěšky i po železnicích. Hned chystal se Mahmud efendi, pamětliv rozkazu, kterýž byl obdržel, aby plul vzhůru po Sereti; ale dříve poradil se ještě s kapitánem lodi „Sultanié." Tento však netroufal si bez dalšího rozkazu zakročiti řka, že to všecko může býti pouhá zchytralá nástraha, aby nepřátelé zmocnili se obou lodí; kromě toho prý jsou při ústí ponořeny torpédy. Zkrátka, po delší poradě mezi oběma kapitány zůstalo vše při starém, až najednou k velkému leknutí svému viděli k večeru kozáky jezditi po mostě barbošském. Turci tedy počali válku skutkem velké nedbalosti a dali svědectví o špatném ostrovtipu svých vůdců, kdežto vůdcové ruští hned s počátku svou důmyslnost a vypočítavost k oklamání nepřátel osvědčili.

Přese všechny nepohody a povodně vykonán byl pochod Rusů k Dunaji ku podivu rychle a správně. Až do 13. května bylo pobřeží dunajské od Kilije až k Tunu-Magurelli (při vtoku Aluty do Dunaje) ruským vojskem obsazeno. Šest armádních sborů, jež původně jižní armádu tvořily, stálo na půdě rumunské. Avšak náčelník generalního štábu měl nepochybně za to, že všechna tato síla není ještě dostatečna, aby se mohl vykonat výdatný přechod přes Dunaj, kterýž by se mohl opírat o silný sbor nazpět pozůstalý. Za tou příčinou přivtělena k operující armádě ještě první záloha, v prosinci minulého roku zřízená. Záležela ze tří armádních sborů (4. 13. a 14.). První z nich překročil Prut dne 12. května a dal se směrem ke Galaci a Brahylovu.

Aby však měla operující armáda novou dostatečnou zálohu, vydány rozkazy k dalšímu mobilisování a nařízeno, aby do konce května bylo pohotově 55.000 mužů. Tyto nové sbory pošinovány znenáhla k Prutu.

Zpravodaj jeden z Jas psal o vyzbrojení a chování ruského vojska toto:

Vyzbrojení ruských vojáků je dobré; mají silné soukené pláště, pevné boty (každý 2 páry), bašlíky, plné tlumoky, lehké tornistry, po dvou kartuších, zadovky a lehké čapky s velkými štítky. Důstojníci vypadají velmi inteligentně. Mnozí mluví německy, někteří francouzsky a jen málo je těch, kteří mluví pouze rusky. Mužstvo se chová pokojně a slušně. Důstojníci rozličných stupňů obcují spolu velmi přátelsky, tak že se zdá, jakoby v Rusku neměly platnosti přísné předpisy o úctě každého nižšího ke každému vyššímu. Generál sedí vedle poručíka, jakoby byl jeho kamarád.

Poručíci a setníci mohou svobodně vcházeti a odcházeti od generála, ano i sprostí mohou přicházeti a odcházeti, aniž by to musili hlásit. Důstojníci si udělali také velmi brzy známosti s dámami, a jsou vůbec všude rádi viděni. Není žádné pochybnosti, že mezi armádou roku 1854, jak ji naši otcové viděli, a nynější armádou jest veliký rozdíl. Koně kozáků, zvláště dělostřelectva, musí být nazváni překrásnými. Rusové chovají se tak, aby si získali přízeň Rumunů; platí všecko hotovými a Rumuni mají patrné potěšení z toho, že Rusové vtrhli do jejich země.

*K první srážce* mezi Rusy a Turky došlo dne 10. května. Toho dne o 5. hodině ráno podnikl malý sbor asi 300 mužů vojska ruského z Brahylova výlet k ohledání protějšího místa tureckého *Grěci* (Ghiacit). Plavba konala se na několika dosti velkých člunech bez povyku. Sotvaže však Rusové na pravém břehu Dunaje přistáli, přichvátalo několik čet bašibozuků a nastal tuhý zápas, jehož výsledek byl několik mrtvých a raněných na obou stranách. Rusové vrátili se z obhlídky své bez další překážky do Brahylova. Své dva mrtvé nechali na pravém břehu, raněné však přivezli i s kořistí, kteráž záležela ze 40 ručnic, několika šavlí, tlumoků a jiných předmětů, jež Turkům odňali. Prve však než odpluli, měli ještě dost času zapáliti několik tureckých strážnic. Účel obhlídky bylo vyskoumání tureckých sil v *Mačíně* a okolí.

Dělostřelectvo obou válčících stran potýkalo se ovšem již o něco dříve. Prve však než o bojích pobřežních baterií ruských a rumunských s tureckým loďstvem dunajským a s pevnostními posádkami tureckými promluvíme, ohlédneme se po hlavním stanu tureckém.

V *Ruščuku* panoval dne 28. dubna nesmírný ruch ve vojsku v městě i okolí soustředěném. Následkem zpráv došlých vrchního vojevůdce o hrozivém shrnování se vojsk ruských k Dobrudži, posunuta byla značná část turecké armády dunajské k ústí Dunaje. Rozkazy k tomu uděleny velmi pozdě, avšak Turci měli štěstí; příroda jim pomohla, takže provésti mohli rozkazy ty ještě včas. Achmed Ejub paša měl za to, že Rusové pokusí se o přechod Dunaje nad Ruščukem. Na mínění tom spočívala veškerá opatření. Z té příčiny také byly Vidín, Orechovo, Nikopolje a Svišťov v míře nejrozsáhlejší opevněny a v okolí Vidína a na několik kilometrů nad Vidínem značná armáda turecká soustředěna. Abdul Kerim paša sdílel úplně mínění Achmed-Ejubovo a souhlasil také s rozkazy jeho. Avšak při první zprávě, došlé do hlavního stanu tureckého o pohybech Rusů, seznáno, že první nebezpečí hrozí v nejvyšší míře pod Ruščukem — a od té chvíle vysílány takořka o překot četná oddělení k Dobrudži. Turci spěchali v zimničném chvatu na pochodu podle Dunaje směrem k ústí. Také po Dunaji samém dopravovalo se houfně vojsko turecké. Od Vidína vysláno bylo týmž směrem šest pluků jízdeckých, dvě divise pěchoty a 12 baterií pod velením generálů divisních Izzeta a Addila paše; do Mačína a Tulče odebraly se i brigády Tahira paše a Kerima paše.

V celku nevědělo se v tureckém táboře ničeho o úmyslech ruských vojevůdců a generálové turečtí nevěděli si rady, co počíti mají. Turkopřejné časopisy káraly tuto nevědomost Turků a dávaly vrchní správě vojenské výstrahy, aby se lépe opatřila.

Zmatek v táboře tureckém dosvědčoval dopisovatel z Ruščuku ze dne 2. května, kterýž při vší své náklonnosti k Turkům musel k chybám tureckých generálů ukázati. Mezi jiným podotkl tolik: „Větší část zdejšího vojska odchází neustále do Dobrudže a náhrada přichází z Vidína. Abdul Kerim nechce však již hlavní svůj voj seslabovat, poněvadž pokládá pohyby ruského vojska u Brahylova a Galace za pouhý manévr a má za to, že Rusové chtějí soustředit hlavní sílu u Durděva (proti Ruščuku) a zde přechod přes Dunaj podniknout. Abdul Kerim povolal sem vojsko z Drinopole, i zemská obrana drinopolského vilajetu musela se dáti na pochod k Ruščuku.“

Dopisovatel líčil též nesnáze obyvatelstva v Ruščuku a bídu, jakouž chudší vrstvy snášely. „Křesťanské i turecké rodiny — oznamoval dopisovatel — odcházejí z Ruščuku a sice buď do Cařihradu neb do Ršavy aneb na území rumunské. Také německý konsul musel Ruščuk z rozkazu své vlády opustit a sice, jak se praví, pro své přílišné přátelství k Turecku.

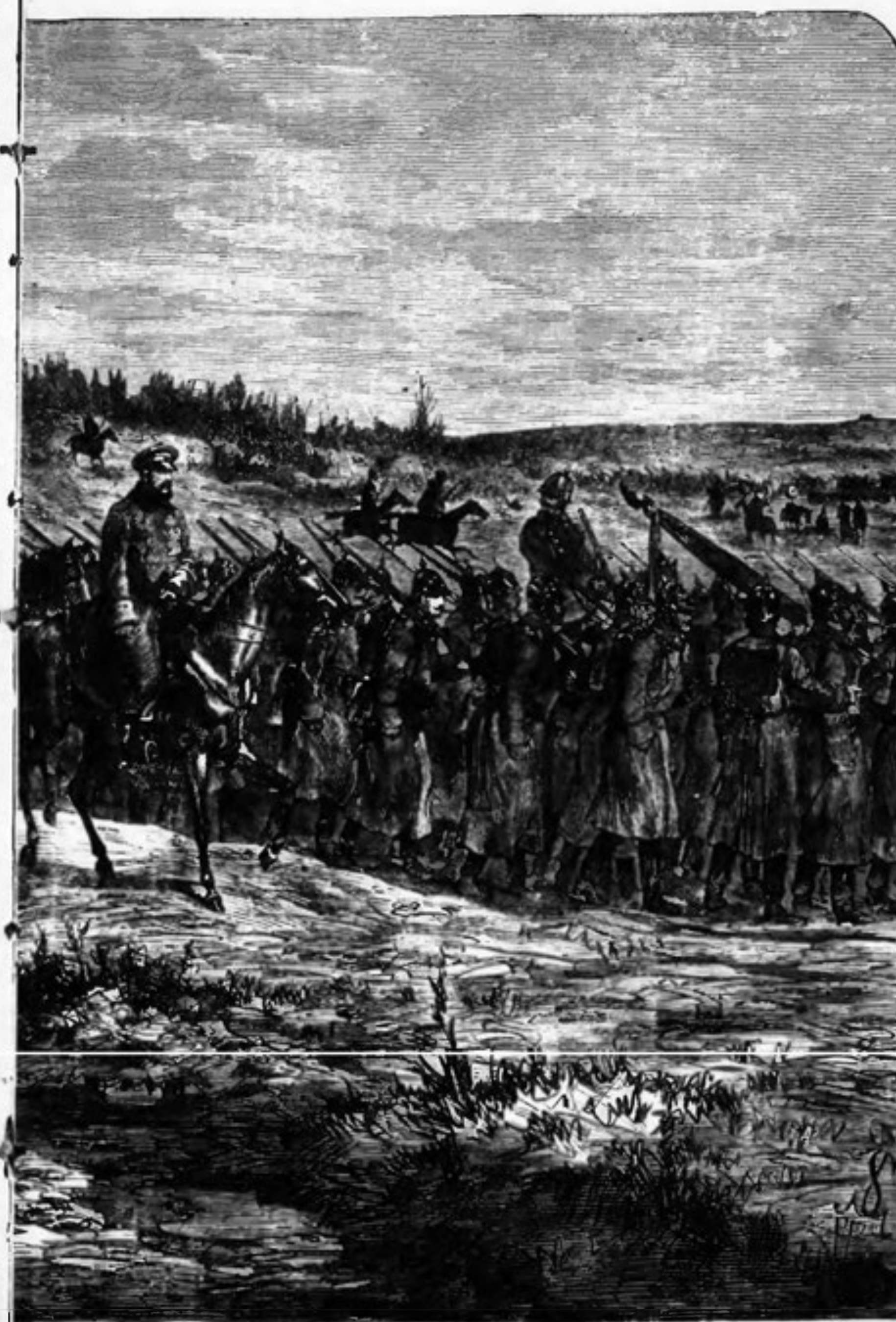
Zdražení potravin je ohromné. Bochníček chleba, který stál dříve piastr (asi 10 kr.), nelze nyní ani za 6 piastrů dostati *Nejméně třetina obyvatelstva je v pravém slova významu bez chleba* a každý má tušení o tom, jak by to teprve za sevření a obležení pevnosti vypadalo. S Rumunskem je všechno spojení přerušeno, tak že se *zde ani neví, jsou-li Rusové již v Durděvu čili nic.* Nyní je nám otevřena cesta jen přes Cařihrad a každý ví, co to má pro nás za význam.“

Jiný dopisovatel, kterýž polouřadní pražský večerní list obsluhoval, dával Abdul Kerimovi též velmi špatné vysvědčení o vůdcovském nadání. Káral ho, že tvrdošíjně trval na svém, aby se všemožná péče věnovala Ruščuku a Vidínu, poněvadž se domníval, že Rusové v těch místech přes Dunaj půjdou; ale pozdě honil bycha, když zvěděl, že hlavní ruská síla jest mnohem dále soustředěna a Dobrudžu ohrožuje.

Turci kladli velikou váhu na svou činnost na Dunaji, aby přechod Rusů všemožně zamezili. Věnujmež této činnosti trochu pozornosti. Činnost tato počala ke konci dubna — útěkem velitele loďstva tureckého, *Hobarta paše,* z Ruščuku, o čemž podal anglický jeden zpravodaj z Pery (předměstí cařihradské) tuto zvěst: „Mezitím, co byla loď admirálova před Ruščukem zakotvena, dostaly turecké úřady zprávu, že jsou Rusové již v Galaci a že ponořili torpédy do řeky. Admirálovi

raděno, aby zanechal svůj parník na Dunaji a vrátil se přes Varnu do Cařihradu; avšak paša postavil si hlavu namítaje, že raději loď svou vyhodí do povětří, než by ji opustil. Za soumraku počal činit přípravy k odplutí do Černého moře. Dal zapáliti plápolající ohně pod kotly parníku, aby kouř z komína nevycházel. Po té započala nebezpečná plavba. Loď Hobartova „Rethymo“ pluje velmi rychle. Když se blížil admirál ke Galaci, shledal, že jsou na březích ruské baterie. Setmělo se již. Parník letěl řekou jako šíp. Sotva že se přiblížil k bateriím, vypálena byla raketa a jiné ji rychle následovaly. Zároveň bylo slyšeti svolávání mužstva do zbraně. Hobart paša přiblížil se až k samému břehu, tak že nebyl od baterii vzdálen ani na 40 metrů. Tak na blízko nemohli prý ruští dělostřelci ani dobře míHiti (!). Loď letěla dále, tak že minulo rychle veškeré nebezpečí. Když byl admirál přesvědčen, že se mu více nic nestane, rozkázal mužstvu, aby hodilo granát do středu ruského ležení. Tak se ihned stalo. Účinek jeho nebyl znám, avšak je to první rána z děla, která byla vypálena na Dunaji v rusko-turecké válce. Hobart paša se chlubil, že po něm Rusové mnoho pum a granátů vypálili, ale že přece se mu podařilo šťastně — utéci do Černého moře.“

Avšak dopisovatel „Timesů“ tento rekovný útěk oslabil valně zprávou, že bylo sice na parník pašův u Galace a Brahylova páleno, avšak že to nebyly žádné granáty a pumy, nýbrž jen

**Ruská armáda přestupuje …ské hranice** (dne 24. dubna 1877).



puškový oheň ruské pěchoty, který ovšem obrněné lodi škodit nemůže.

První zápasy dělostřelecké mezi Rusy a Turky odbývaly se u *Brahylova*, kteréž město bylo s pravého břehu dunajského dne 3. května poprvé bombardováno. Kapitán jedné lodi řecké, jejíž náklad obilí náležel občanu jednomu z Galace, přišel toho dne odpůldne o 1 hodině k veliteli baterie ruské, která před kasárnami brahylovskými se nalézala, a oznámil mu, že Turci chystají se loď jeho zadržeti a odvléci. Dělostřelecký velitel odkázal kapitána na ruské místní velitelství v Brahylově; avšak i zde dozvěděl se, že u věci té nemožno velitelstvu zakročiti. Udělena mu rada, aby lano kotevní pouze přeříznouti dal a co možno nejrychleji s lodí se vzdálil. Řek ovšem tak učinil, avšak loď jeho stala se terčem střelby z ručnic, kterouž proti ní započalo mužstvo malé turecké lodi válečné, jež objevila se v rameni Dunaje, ku Mačínu se táhnoucím (kdež lodě rakouské obyčejně přezimují) na blízku vesnice Gičetu. Řecký kapitán dal vztyčiti svou vlajku na stěžeň, což však Turky nijakž nepřimělo, aby ve střelbě své ustali. Na to zahoukly tři výstřely z děl ruské baterie k tomu účelu, aby Turci byli zastrašeni. Než v odpověď vyskytl se ve zmíněném rameni velký válečný parník turecký, jenž z těžkých děl svých započal ihned prudkou střelbu proti baterii ruské. Veškeří konsulové v Brahylově vztyčiti dali v týmž okamžiku prapory své, jedině konsul ruský — z příčiny na bíle

dní ležící — prapor svůj dal sejmouti. Rusové odpovídali důrazně na palbu tureckou a to s takovou dovedností, že menší loď turecká nejen o komín svůj přišla, nýbrž i tak citelné pohromy utrpěla, že se v krátce ku jedné straně povážlivě naklonila, kdežto druhá větší loď turecká na blízký pobřežní svah se uchýlila a odtud z úkrytu se značnou jistotou pálila. Střelba trvala asi hodinu, načež vzdálila se velká loď turecká; avšak objevila se po chvíli opět ve společnosti jiné, kteráž značně porouchanou onu loď menší odvlékla. Z tureckých kulí zalétla jedna do nemocnice vojenské, jiná do kasáren a opět jiná do veřejné zahrady, kdež vyvrátila dva stromy; i před „café moderne", nejelegantnější to místnosti v Brahylově, dopadla jedna kule; konečně pátá a šestá na „piazza sarak" čili náměstí chudých a před řecký kostel. K úrazu nepřišlo však žádnému. Rozčílení, jakéž obyvatelstva se zmocnilo, bylo veliké; veškeré závody ihned byly uzavírány, ba jednotlivci prchali s dětmi a na kvap sebraným majetkem svým do polí. Rumunská národní garda byla alarmována a z ruského tábora za městem přikvapilo 3000 mužů vojska. Dělostřelectvo ruské v plném úprku ujíždělo ulicemi města před průčelí kasáren, aby započalo důraznou střelbu proti lodím tureckým; tyto však v témž okamžiku se vzdálily a tím ukončil se celý tento výstup, jenž byl skoro hodinu trval. Zatím se byli Rusové náležitě ve Brahylově usadili a své baterie opevnili.

Dne 5. května počali opět Turci střelbu; z velikého monitoru „Lutfi Dželil" vrženo do města 18 velikých pum, vážících až 140 liber, z nichž ale jen jedna praskla a půl jí padlo do Dunaje, druhá polovice na břeh. Bombardování počalo o půl čtvrté hodině odpolední, právě když velitel jižní armády, velkokníže Nikolaj Nikolajevič do nádraží přijížděl. Mnozí vykládali to v ten rozum, že Turci dobře věděli, kdy velkokníže přijede a proto ho uvítali bombardováním; avšak dle všech jiných okolností bylo patrno, že špionáže turecká nebyla právě vzorně zařízena a že bombardování se strany Turků v době příjezdu velkoknížete sluší náhodě přičísti. Jedna puma padla zrovna do nádraží, když se vlak blížil.

Toho dne Rusové na střelbu tureckou ani neodpověděli, jakož měli nařízeno od velitelství. Velkokníže jel z nádraží na břeh Dunaje, kde rozestaveny byly ruské baterie. I nařízeno učiniti přípravy ke střelbě na druhý den, kdy náspy byly dokonány, a na nich postavena jsou čtyry děla Kruppova hrubého zrna, kteráž metají koule 9 pudů*) těžké. Bombardováním tureckým zabit toho dne jeden kůň a poraněn jeden člověk.

Kromě bombardování Brahylova dopustili se Turci hned z počátku války skutku surového: bombardovali dne 4. a 5. května otevřená města *Oltenici* a *Reni*. Bombardování Ren dalo by se ještě snad ospravedlnit, poněvadž nedaleko města byly zřízeny ruské baterie.

Avšak že Turci po kolik hodin stříleli do otevřeného města *Oltenice*, nemajícího žádné obsádky nepřátelské, nedá se nijak omluviti, toť čin násilného barbarství! Bombardování Ren bylo velmi prudké. Turci počal střelbu a sice nejen na ruské baterie, nýbrž stříleli přímo do města, kamž vypálili přes 100 granátů. Hrozný strach zmocnil se obyvatelstva, které opustivši veškeren majetek svůj hledalo spásu v útěku. Střelba trvala 2 hodiny, od 11 hodin dopoledne do 2 hodin odpoledne o 3. hodině počala znova a trvala zase dvě hodiny. Město utrpělo škodu, byloť několik domů sbořeno, mnoho koní pobito a jeden muž těžce raněn. Ruské baterii Turci málo uškodili, neboť měli na zřeteli více město nežli nepřítele. Před Oltenicí objevily se tři monitory, avšak spokojily se tím, že nahnaly strachu obyvatelstvu a přiměly je k útěku. Monitory připluly, odhradily otvory baterií, ale nestřílely. Byla to patrně jen výhrůžka, po níž druhého dne následoval zločin: Oltenice byla bombardována. Tureckému loďstvu nepřekážel nikdo.

Bukurešťský list „Romanul" podal o bombardování Ren tuto zprávu: „Otevřené město Reni bylo po celé tři hodiny Turky bombardováno. Palba zahájena byla tureckým monitorem a ruskou baterií, kteráž jest nedaleko města postavena. Brzy však Turci ve svém barbarství začali pálit i do města, kamž vrženo přes 60 granátů. Mnoho domů jest úplně zbořeno. Při bombardování byl i jeden kůň zabit. Z lidí neutrpěl nikdo pohromy, poněvadž obyvatelstvo ihned při prvních ranách uteklo z města. Purkmistr setrval po celou kanonádu na svém místě. Projektily střelené do města váží 40—130 liber. V poledne byla dělostřelba na půl hodiny přerušena; však brzy započali Turci poznovu palbu, kteráž trvala ještě plné dvě hodiny."

Dne 8. května bombardovali Turci opět Brahylov. K 5. hodině odpolední přiblížily se dva turecké monitory k ruským bateriím a začaly v půl hodině s podporou pobřežní baterie u Gičetu vražednou střelbu. Ruské baterie odpovídaly z počátku slabě, ponenáhlu přicházely však do prudkého ohně. Boj trval do 8 hodin večer, kterouž dobou parníky vzhůru po Dunaji odpluly. Brahylov tureckým ohněm valné škody neutrpěl. Celou noc panoval v ruském táboře čilý ruch. A na úsvitě začaly ruské baterie metat koule na turecké baterie u Gičetu. Ty odpovídaly od 5 do 7 hodin dost hlučně, pak ochabovaly, až jim o 8. hodině přišly na pomoc oba monitory z minulého dne. Po několika výstřelech dostala jedna loď turecká tak silnou ránu, že musela co nejrychleji se vzdálit. Druhá loď vystřelila jedenkrát svoje baterie a odrazila též. O 9. hodině stříleno už

*) Pud — váha ruská, asi 40 liber nebo dvaadvacet kilogramů.

jen z ručnic. Ve vsi Gičetu vzňal se požár ruskými granáty zapálený.

*Brahylov* leží na vysočině mezi Prutem a Jalomnicí na samém břehu Dunaje proti turecké pevnůstce Mačínu a poskytuje armádě ruské postavení dosti výhodné. Za bombardování, kteréž se mezi 3. a 10. květnem několikrát opakovalo, seznali Rusové při své zdrželivé činnosti slabosti i přednosti dunajského loďstva tureckého a dovedli z toho těžit ve svůj prospěch. Za noci bylo úsilovně, s mravenčí pílí pracováno, náspy opevňovány a torpédy do Dunaje nastraženy. Tyto torpédy byly měděné, na jedné straně na způsob lahve zúžené kužele, mající v průměru 50 a délky 60 centimetrů. Byly naplněny zvláštní smíšeninou dynamitovou a buď opatřeny přístrojem, aby se v určitou dobu samy vzňaly, nebo byly spojeny elektrickým drátem s pobřežím, odkudž od stráží v příhodnou dobu zapáleny býti mohly.

*Torpédy* vynalezl asi na počátku našeho století Američan *Fulton* a nazval je dle známé ryby *rejnok mlunný*, „raja torpédo," kteráž vydává elektrické rány, aby buď kořist uchvátila nebo před nepřítelem se bránila. Anglický admirál, kterýž obdržel první zprávu o Fultonově torpédu, nazval vynálezce jeho bláznem. Námořníci vůbec nechtěli o torpédech ani slyšeti říkajíce, že jest to zbraň zbabělců, nedůstojna rytířského národa. Teprv za občanské války severoamerické v letech šedesátých počalo se torpéd více užívati.

Torpéda jsou dvojího druhu: defensivní a offensivní. Torpédo defensivní leží tiše a nepohnutě pod vodou čekajíc, až přiblíží se nepřátelská loď, vjede na ně a nárazem zapálí vnitřní hmotu, kteráž pak vybuchne a loď rozbije. Torpédo offensivní musí se samo přibližiti k lodi nepřátelské a pak vybuchnouti. Ku zhotovení torpéda jest třeba: 1. velké asi desitimázové lahve s hrdlem; 2. dřevěné bedny, do níž láhev se vejde; 3. skleněné rourky; 4. zátky korkové; 5. trochu kyseliny sirkové; 6. trochu cukru a chlorečnanu draselnatého (třaskavé soli); 7. asi 10 kilogramů prachu. — Prach nasype se do lahve, zátkou korkovou prostrčí se skleněná rourka; na prach položí se malá schránka s cukrem a třaskavou solí. Potom naplní se rourka kyselinou sirkovou, ale tak, aby kyselina mohla kapati na schránku se solí třaskavou jen pak, když rourka se zláme; láhev ucpe se zátkou, položí se do bedny, z kteréž pak otvorem skleněná rourka vyčnívá; bedna ponoří se pod vodu.

Co se musí státi, aby torpédo mělo žádoucí účinek? Loď plující rozbije nárazem vyčnívající rourku skleněnou. Snad pamatují se ještě starší lidé na první sirky s modrými a červenými hlavičkami. Sirky ty strkaly se do lahvičky a vytáhly se hořící. V lahvičce byla kapka kyseliny sirkové, hlavička pak záležela z chlorečnanu draselnatého. Tento přijda ve styk s kyselinou sirkovou vzejme se; přísada cukru podporuje žár. Podobně děje se při torpédu. Z rozbité rourky kape kyselina sirková na sůl třaskavou smíšenou s cukrem, tato se vzejme, zapálí spodní prach, což vše jest dílem jediného okamžiku, prach vybuchne, prorazí loď vespod nebo v boku, otvorem nahrne se voda a loď utone. Tenť jest jednoduchý druh torpéd. Novější torpéda zapalují se proudem elektrickým čili mlunným. Torpéda rakouská tohoto způsobu jsou 103 centimetry vysoká a 100 centimetrů široká, ze železného plechu, váží asi 900 kilo a jsou nabita 224 kilo střelné bavlny. Od torpéda vede drát k místu pozorovacímu na pevnině, kdež stojí přístroj ku měření vzdálenosti, aby se poznalo, zdali loď pluje právě nad torpédem; v okamžení tom vypálí se proudem elektrickým torpédo a po lodi jest veta.

*Torpéda offensivní* musí sama nepřátelskou loď vyhledati. Konstrukce jejich jest velmi důmyslná. Některá pohybují se sama, a sice směrem tím, jaký se jim dá. Plovou jako ryba. Mají podobu jakoby dvou homolí cukrových, širokými konci k sobě připojených, tak že jedna špička jde napřed, druhá vzadu; jsou ovšem celé ze železa. Do dutiny dá se náboj, a kromě toho vtlačí se do něho vývěvou vzduch. Když se torpédo pustí, počne zhuštěný vzduch prouditi ven zvláštním otvorem, a sice s prudkostí nesmírnou. Proud vzduchový jde na kolečko lopatkové, jaká jsou u lodí, kolečky počne pracovati a žene torpédo ku předu; malé kormidlo je udržuje v přímém směru. Tak dospěje torpédo k lodi, narazí přední špičkou na bok lodě, čímž se způsobí výbuch.

Za novější doby užívá se místo vzduchu zhuštěné uhličnatky, kteráž jest s to udržeti torpédo déle v běhu. Torpédo takové může uplouti až 4000 kroků. Avšak nebyly to s počátku torpédy, nýbrž ruské pobřežní baterie, kteréž u Brahylova tureckému loďstvu dunajskému citelné ztráty způsobily a chuť na další bombardování Brahylova důkladně jim zahnaly.

První větší nehoda, kteráž mezi Turky zděšení způsobila, stihla dunajské loďstvo turecké dne 11. května dopoledne, kdy dvěma ruskými pumami *vzňala se a do povětří vyletěla velká, trojstěžňová loď „Lutfi Dželil,"* z níž byla dne 5. května vypálena puma, která u příjezdu velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče do nádraží brahylovského padla.

Loď turecká střílela na Brahylov. Nejprve odpovídali Rusové slabou střelbou, když ale k „Lutfi-Dželilu" (což znamená „radost světa") přibyla ještě loď druhá, počali Rusové chystat se k boji bedlivěji.

Ruská děla baterie čís. 2. byla úplně pohotově k palbě. U baterií stálo vše přichystáno k boji a všeobecné panovalo ticho. Na vrcholi levého křídla baterie stáli neb seděli: generál *Salov*, v Brahylově velící, plukovník *Strukov*, pobočník vrchního armádního velitele velkoknížete Mikuláše, a mnoho jiných důstojníků štáb-

ních. Baterie ruská č. 2. ležela poněkud stranou od ústí mačínského, tak že bylo možno sice viděti tureckou ves Gičet při ústí ležící nikoli však do zálivu samého, ale za to velmi dobře přehlédl se celý záliv mačínský s baterie č. 1. V zálivu nalézala se podle břehu pravého veliká válečná loď turecká, obrněná korveta „Lutfi-Dželil" s 5 děly a 200 muži, mezi nimiž 13 důstojníků pod velením *Nekiba* beje; menší dělová loď manevrovala opodál. Naproti oběma započala palba ruských baterií. Od baterie č. 1. ku Lutfi Dželilu mohlo být as 3000—3500 kroků. Avšak kule zalétaly většinou přes loď, jen některé dopadly před ni a jiné velmi na blízku. Menší loď dělová uchýlila se v brzce z dostřelu ruských děl. Žádná z obou lodí neodpověděla ani jediným výstřelem. V baterii č. 1. velel poručík *Samojlov*, který před každým výstřelem zkoušel směr a elevaci děl. Pojednou objevil se třetí válečný parník, blíže se kvapně od Mačína oběma tureckým lodím ku pomoci. Menší loď dělová ukryla se zatím při levém břehu zálivu vysokým proutím a stromy porostlém. „Lutfi Dželil" se nehýbal. Před ním, za ním v pravo a v levo třaskaly granáty ruské zarývajíce se do vody, při čemž vždy celá smršť vody do výše se vyšvihla. Konečně po $^3/_4$hodinné kanonádě zasáhl jeden projektil ruský lanoví „Dželilu", kterýž dosud se nehýbal; jedině viděti bylo, kterak odrazila od lodi bílá kocábka osmiveslová, na kteréž opustil admirál *Bujuk* paša loď, aby vrátil se de Mačína. Bílá kocábka zmizela pak za levým břehem zálivu. Děla baterií ruských houkala zatím v krátkých přestávkách dále.



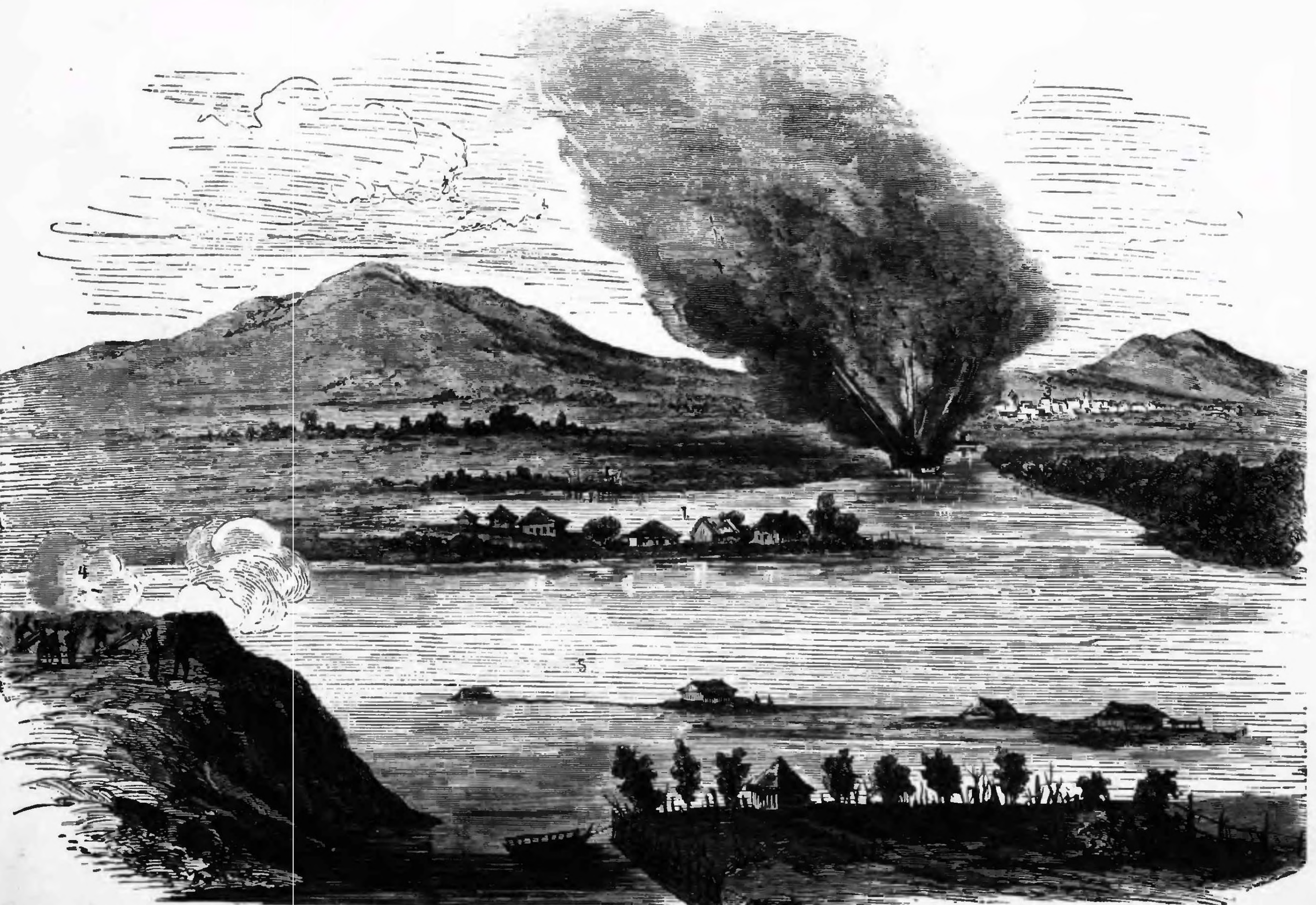
General Schmidt,
velitel tělesní stráže ruské.

Pojednou vyskytl se na palubě světlý obláček, z něhož v nejbližším okamžiku vyšlehly plameny na všecky strany a v druhém okamžiku na to vznikl z ohnivé hvězdy této obrovský, třikráte vyšší než stožár lodní, sloup ohnivý, jenž jakoby z vulkánu soptícího vycházel a čím výše tím širším se stával (vyobrazení na str. 65). V širokých obloucích spadal pak ohnivý proud svisle dolů. Celý pak kužel tento jediné tvořil mračno dýmu a páry . . . zjev ten provázen z počátku pronikavým zvukem, za nímž následovala strašná ohromující rána, vzduch rozrážející a zemí otřásající . . . Marně pátralo oko po lodi — zmizela! Jen špice stožáru s přivěšeným lanovím vznášela se nad hladinou vody. Celá spousta trosek ve formách naprosto nezřetelných pršela shora. Červená vlajka stožárová s půlměsícem a hvězdou ztápěla se jednou svou polovici ve vlnách Dunaje . . . „Lutfi Dželil" *současně* byl zasáhnut od granátu a bomby a sice v místě nejchoulostivějším, totiž ve stroji samém, kamž komínem volil si projektil nepřátelský cestu; po výbuchu jeho převzala úlohu zhoubce prachárna lodní, jež vzejmuvši se katastrofu dovršila. Oba projektily, loď tureckou současně zasáhnuvší, náležely baterii 1. a sice dělu řízenému poručíkem velitele baterie *Samojlovem* a dělu, jemuž byl dal patřičnou elevaci seržant zákopnický *Romanov*, kterýžto súčastnil se střelby o své újmě.

Poručík Sergěj *Samojlov* pochází z rodiny šlechtické na Smolensku a byl 23 let stár; absolvoval gymnasium smolenské a dělostřeleckou školu petrohradskou a byl teprve sedm čtvrtí roku ve službě řadové.

*Romanov* byl 21 let stár z *Podolska* rodilý, absolvoval gymasium oděsské a dělostřeleckou školu v Petrohradě.

Bezpříkladně zbaběle zachovaly se lodi „Dželila" provázevší; ni jediného pokusu neučinily k zachránění někoho z mužstva „Dželilu", ačkoli mohly jen vlajku




Záhuba tureckého monitoru „Lutfi Dželil“ u Brahylova.

vyjednavatelskou vztyčiti, aby bateriemi ruskými úplně ušetřeny zůstaly. Skutečně pak nevyšel z baterií ruských po katastrofě „Dželilu" již ani jediný výstřel, tak že prchající lodě úplně bez pohromy vzdáliti se mohly.

Ruský generál *Salov* vyslal hned po katastrofě pobočníka velkoknížecího, plukovníka *Strukova* a dva jiné důstojníky s mužstvem na třech malých parnících na místo katastrofy, jež označovaly plovoucí trosky, avšak bylo možno zachrániti pouze jediného a to těžce raněného muže, jenž dopraven byl do polní nemocnice.

Mužstvo malých parníků ruských, pátrajíc po tonoucích, jimž by pomoci poskytnouti mohlo, přiblížilo se ku stěžni „Dželilu", nad vodu ještě vyčnívajícímu. Ohromná červená vlajka byla se stěžně sejmuta a od plukovníka Strukova baterii č. 1. odevzdána. Jako dříve, když klesala loď do hlubin, tak ozvalo se i při odevzdání vlajky hřímavé „urá!" Obyvatelstvo Brahylova rovněž se potěšilo, neboť „Lutfi-Dželil" byl považován za loď nejnebezpečnější z veškerého tureckého loďstva dunajského. Vybrané kruhy z obyvatelstva, jakož i deputace nejčelnějších obchodníků brahylovských objevily se u baterií, aby blahopřání své i dík vyslovily. Večer odbývána byla slavnostní hostina ku poctě poručíka Samojlova a seržanta Romanova a byl i jim jménem města čestný dar udělen.

Mimo to byli odměněni řády sv. Anny a Romanov povýšen za poručíka.

Také na jiných místech na pobřeží dunajském bylo v těch dnech bojováno, jmenovitě bombardovali Turci dne 8. května *Kalafat* z pevnosti *Vidína*. Turci počali pálit o 2. hodině odpoledne. Na první rány odpovědělo dělostřelectvo rumunské a kanonáda trvala do 6 hodin večer. Celkem bylo dáno na obou stranách přes 200 ran. Turecká střelba porouchala kostel v Kalafatu a některé domy; několik pum prasklo, ale jiné nedosáhly ani svého cíle a padly do Dunaje. Ve Vidíně pobořily pumy rumunské dvě mečity a haremlik pašův. Druhého dne bylo opět několikrát na obou stranách vystřeleno.

Dle všeho se zdá, že Turci stříleli z Vidína jen na zkoušku, aby se přesvědčili, kterak bude na tom místě pobřeží rumunské hájeno. Kdyby se nebyli Rumuni hned při této první střelbě osvědčili, snad by byli Turci podnikli přechod přes Dunaj na půdu rumunskou. Jinak nemělo bombardování turecké účelu, leč by se za to mělo, že Turci stříleli ze zuřivého fanatismu, neboť větší díl posádky 45.000 mužů ve Vidíně záležel z bašibozuků a Čerkesů, a ten polodivý lid těžko jest držeti na uzdě, jmenovitě uváží-li se okolnost, že protější břeh rumunský poskytoval dosti vyhlídek na kořist.

Však se strany rumunské učiněna opatření nejvhodnější. U Kalafatu stálo totiž v dobrých opevněních 15.000 mužů ve dvou táborech, kdežto město samo bylo obyvatelstva prázno. Oba tábory zřízeny byly při silnici do Krajové. Velitelem byl plukovník rumunský jménem *Čerkes*. Mimo to bylo pobřeží rumunské až k pomezí srbskému opatřeno kordonem, kterouž službu konal jeden pluk pěchoty a jeden pluk jízdy.

Dělostřelectvo ale, kteréž si dne 8. května první krvavý křest v Kalafatu šťastně odbylo, záleželo ze 6 baterií po šesti dělech Kruppových nejnovější konstrukce.

Hned na to druhého dne měli rumunští dělostřelci jiný boj s Turky u *Oltenice*. V noci z 9. na 10. května zřídili si obrannou šestidělovou baterii. Za tmy byla práce počata a ráno uviděli Turci k největšímu překvapení svému hotovou baterii. Velitel tureckého vojska v *Turtukaji* otázal se telegraficky u vrchního velitelství, jak se má zachovat. Odpoledne o 3. hodině došel rozkaz: „Počněte bez prodlení pálit na Oltenici a baterii." Hned na to padla s turecké strany první rána, a Rumunové ji obratem zodpovídali. Turci soustředili palbu hlavně na baterii, ale přestřelovali ji pravidelně o kolik set metrů, kdežto rumunská děla střílela tak dobře, že po pětičtvrthodinné palbě tři turecká děla byla umlčena. Nyní pokusily se dvě turecké obrněné lodě napadnout rumunskou baterii v boku. Dvě děla rumunská byla proti nim obrácena, ze čtyr ostatních stříleno nepřetržitě na Turtukaji. Jednomu monitoru podařilo se jedno z těchto čtyr děl tak porouchat, že k další střelbě se ho použiti nemohlo, za to musel druhý monitor po půldruhé hodině, valně poškozen, boje se vzdát. Ale kromě škod tuto uvedených způsobena byla rumunskou střelbou veliká spousta v Turtukaji. Několik domů hořelo a všech tureckých obyvatelů zmocnila se taková zoufalost a zděšení, že konečně způsobili takměř vzpouru proti vlastnímu vojenskému veliteli. O půl osmé hodině vyhrnuli se houfně ku břehu Dunaje, mužové vyvěsili na mocné tyči velký bílý prapor, obklopený plačícími a naříkajícími ženami a dětmi. Rumuni zastavili na to střelbu a tolikéž učinili Turci.

Oltenica utrpěla toho dne velmi málo škody; pouze dva domy vyhořely, za to tři osoby byly zabity a osm raněno, mimo to jeden kůň zabit. V noci na to lapeni byli tři turečtí vyzvědači, kteří se přepravili za tmy přes řeku.

Téhož dne bylo mezi Vidínem a Kalafatem po druhé tři hodiny prudce páleno a výsledek byl dvě poškozená stavení ve tvrzi vidínské a jedno v městě, dva nizamové, tři turecké ženy a dva chlapci byli raněni. V Kalafatě neučiněna žádná škoda, dvě osoby byly však raněny. Turci počali střílet, aby zamezili zřizování nových redut na levém břehu Dunaje.

# Bojiště asijské.

Vysočina arménská, jejíž okraj severní posledními výběžky svými zasahá až na pravý břeh řeky *Kuru*, tvoří pomezí ruské gubernie kavkazské a asijského Turecka.

Naproti pohoří kavkazskému s průsmyky, z nichž některé šířky sotva dvou metrů mají, rozkládá se výšina tak zvaného *malého Kavkazu* na jihu s hlavním rozhraním vod ve výši 2000—2500 metrů nad mořem, kteréžto rozhraní tvoří široce klenuté hřbety, oddělené od sebe korytovitými roklemi. Tento ráz značí se patrně hlavně na rozhraní samém, z něhož na východ a k severu řeky Kur a Araks, na západ a k jihu Eufrat a Tigris vytékají; měnivé obrazy mnohotvárné přírody ustupují krajině jednotvárné, ve kteréž cestující není dále obtěžován nesnázemi, jaké na dřívější cestě se mu naskytaly. Stavbě železnic krajiny tyto nekladou nijakých nepřekonatelných překážek, třeba že obtíže v pohoří mezi Erzerumem a Bajazidem dosti povážlivě se množí; zde potřeba překročiti rozhraní vod mezi Araksem a Eufratem ve průsmyku, kterýž co do výšky nezadá mnoho průsmyku na gruzinské silnici vojenské mezi městy Tiflisem a Vladikavkazem; mezi oběma městy je pouhá stezka, kteráž je sotva schůdna tam, kde spadá do roklinatého údolí Muradu, jednoho z pramenů Eufratu.

Četna jsou tu velká i malá jezera sladké vody, kteráž pohoří mezi Černým a Chvalinským mořem naprosto scházejí; alpská jezera tato, z nichž některá jsou pravým jícnem sopky, hromadí se u výši 1800—2100 metrů na rozhraní vod mezi řekami Araksem a Eufratem.

*Podnebí* jest tu bohaté svými protivami. Parné leto ustupuje náhle prudké zimě. Obyvatelé prostředního stupně při řece Araksu, jimž rýže, bavlník a skočec časně uzrávají, bývají nuceni na podzim révu pokrývati, aby ji uchránili před mrazem.

Na prostoře nevelké jsou tu veliké protivy v poměrech přírodních. Na svazích hor k hlavnímu údolí Araksu spadajících najdeme ještě les, avšak už prořídlý; jednotlivé stromy jsou ještě košaté, ale už choré, nikde neklene se na stromě listnatá koruna. Uvnitř země je krajina téměř bez lesů. Následkem tohoto nedostatku lesních stromů nabývá velikého významu houfné pěstování vlaských topolů na dříví stavební i na palivo. Ba počet topolů těch slouží nezřídka za měřítko při určování bohatství: jistým počtem štíhlých topolů vyplácí mohamedán otci nevěsty své smluvenou cenu za dceru, a bohatý Armén počítá si do tisíců svoje topoly, kteréž podél průplavů v několika řadách má vysázené.

V rozmanitém využitkování přírody napomáhá tu velice podnebí. Přes to, že nad výšinami řídký a suchý vzduch se rozkládá, vedro sluneční v končinách nad 2100 metrů vyvýšených nikterak už nepraží, v polohách pak až do 1500 metrů níže praží jenom na místech nevýhodně položených, a teprve hlouběji nabývá otázka vodní rozhodného významu. Trávník a sporé rostlinstvo nejvyššího světa alpského náleží pastevci bez pevného bydliště, teprve ve výši 12.000 stop leží nejvyšší hranice vegetace; až do 3000 metrů má každý koutek, kterýž jen poněkud alespoň kousek drnu uživí, velikou cenu a za citelného nedostatku dobré země bývá začasté také předmětem krvavých sporů ba i opravdových válek, jakéž pro něj rozvaděné obce svádějí. Okrsky mezi 1500 až 2400 metry poskytují hojných žní co do našich severních druhů obilních: nedohledná pole ječmenem porostlá střídají se tu s nejbujnějšími lučinami. Ne každého roku je jisto, že pšenice uzraje, za to však žito a ječmen daří se výborně. Ječmen je hlavní plodinou. Při tom také hory mají tu svah tou měrou příznivý, že téměř všude možno dvoukolovým vozem zajeti až k hranici nejvýše položeného pole obilního. Chovu dobytka, třeba že v zimě dobytek trvale ve stájích musí se krmiti, naskytují se nevyčerpatelnými letními pastvami a množstvím sena výborné podmínky dalšího rozvoje. Hlubší, dolení pásmo kultury, rozkládající se až do 12—1500 metrů nad mořem, poskytuje vzácné sklizně tak zvaných jižních druhů obilních, rýže, kukuřice a výtečného prosa, a živí také hezký počet rostlin jinak užitečných, zejména k průmyslu potřebných, z nichž hlavně vyniká bavlník a mořena.

Dle ponětí našeho je výšina arménská velice nepřístupna. Z *Tiflisu*, hlavního města a silné pevnosti v ruském Kavkaze (70.000 obyvatelů), pouze jediná dobře chovaná cesta poštovní vede od jiho-východu podél břehů až k poštovní stanici Akstafě na výši 388 metrů, vylézá pak z údolí řeky rovněž tak jmenované na vysočinu, a spadá po té za stanicí semenobskou u výši 2170 metrů, u *Erivanu* (obchodní město ruské na Kavkaze se 14.000 obyv.) pak až na 1046 metrů výše. Od pradávných dob živý ruch obchodní mezi Ruskem a Persií nese se touto cestou, což ovšem ještě nikterak nedokazuje sjízdnost cesty a také neposkytuje platného důvodu pro snadné provedení navržené železnice z Tiflisu do Erivanu a dále do *Teheranu*, hlav. města perského; neboť koně a velbloudi persko-arménské vysočiny nejsou nikterak vybíravi a vyvádějí na úzkých stezkách okrajních kousky tak umělé, že by se jim v tom těžká lokomotiva sotva asi vyrovnala. Směrem jihovýchodním táhne se dobrá cesta poštovní až do *Achalčiku* na hranicích zemských v údolí kurském; ve stavu velmi špatném však nalezá se důležitá spojovací silnice mezi Achalčikem a Erivanem. Od roku 1837 nazývají tuto silnici *cestou carskou*, poněvadž po



Rumunská armáda: Řadová pěchota a jízda.



Rumunská armáda: Dělostřelectvo.



Rumunská armáda: Zemská obrana, milice a národní garda.



Rumunská armáda: Řadová jízda, zdravotní sbor správa a park.

ní jel car *Mikuláš*, ku kterémuž účelu silnice ovšem zvláště zřízena a upravena byla. Roku 1876 se silnice ta opět spravovala.

Podnebí, půda i obyčeje obyvatelstva nejsou tomu arci příznivy, aby silnice v dobrém stavu se udržovaly. V údolích řek přispívají ke zkáze cest nemálo rejžiště, kterýmž velikého vlhka je potřeba; kde vodovody a stoky zavodňovací jsou porouchány, tam tvoří se velké louže, v nichž voda stojí a hnije. O něco výše v horách pak za parného, dešťů prostého leta rozmělňují líně kráčející bůvoli širokými pazнehty svými všechnu zemi na nejdrobnější prášek; všude také pobořené zahradní zdi a stržené balvany cestu zatarasují. Kromě koní slouží k dopravě cestujících jako všude poštovní povoz. Že ve vozíku tom, v němž sotva jeden člověk s nějakými zavazadly místa nalezne, příliš příjemně se nejezdí, zvláště po špatných horských cestách, je arci zcela pochopitelno. Jiným prostředkem dopravním jsou vozy tak zvané furgony, kteréž prý do těchto končin uvedli Mennonité, již v druhé polovici minulého století z krajiny gdaňské, elbinské a marienburské do jižního Ruska se přestěhovali. Vozy ty osvojili si pak i kmenové kočovní. Nyní se jich tu hojně užívá; až i do Teheranu a Erzerumu jezdí se, je-li toho nezbytně potřeba, v takovémto furgonu. Telegraf na čtyrech místech (v Osurgeti, Achalčiku, Aralichu jižně od Erivanu) zasahuje až těsně ke hranicím tureckým.

Obyvatelstva je hojně jenom v nejúrodnějších nížinách; tam, kde umělé zavodňování půdy je zavedeno, tlačí se obyvatelé ve velkých vesnicích tak těsně k sobě, že dlužno taková dobře vzdělaná místa vzhledem k jich prostoře přímo přelidněnými nazvati. V horách pak počet obyvatelstva neobnáší nikde 1000 duší na čtvereční míli, na území tureckém však secvrká se na polovičku obyvatelstva těchto horských krajin. Obyvatelé náležejí na větším díle k národnosti *arménské*.

Za neustálých vpádů cizinských, kteréž s málo utvrzenými vnitřními poměry staré Arménie se střídají, národ tento, nadaný podivuhodnou houževnatostí a vytrvalostí jakož i vypočítavou chytrostí, průběhem věků rozprášen v jednotlivých koloniích do odlehlých končin starého světa, avšak i nyní ještě nejhustěji obývá v prvotních sídlech předků svých mezi Eufratem a Araksem. Národ ten má osud podobný osudu židův. Jako židé tak i Arméni vládnou kapitálem, a pěstují hlavně zájmy hmotné, což častěji už se jim vytýkalo. Nejkrásnější květy umění a vědy na stromu kultury arménské nyní jenom velice poskrovnu a jednotlivě se vyskytují. Jakkoli prastarý je národ arménský, přece průběhem věků nikdy nezjednal si na venek na delší dobu platnosti.

V každé vesnici najdeme jednotlivce zámožné, a v ruském Arménsku přivykli tu i tam dokonce také pořádku a čistotě; celkem však lid arménský žije na velmi nízkém stupni mravního vývoje. Jako před věky tak i podnes pro úplný nedostatek lesů na vysočině a pro dlouhé kruté zimy vesnice sestávají z děr a jam, kteréž na spůsob bludiště do země jsou vykopány; jenom střechy vynikají nad zemi, takováto pak vesnice v zemi ponořená nečiní věru dojmu příznivějšího nežli osady svištů v Mongolsku. Před obědem a před večeří pojídají Arméni pokaždé různé zeleniny a cibule; hlavním jídlem je kyselé mléko a ovčí sýr, k němuž nevalně chutného chleba přikusují; o hostinách hraje hlavní úlohu jakési husté zavařené pivo tureckého původu, kteréž před pitím se ohřívá.

Co do *náboženství* převládá na území ruském křesťanství, na tureckém pak islam; sídlem arménské hlavy církve je klášter Ečmiadsin, západně od Erivanu, proslulý vzácnými poklady své knihovny, velikostí statků svých a velkou vážností svého duchovenstva. Vzácná hojnost pomníků připomíná doby dávno minulé. K prvotním poměrům poukazují také stavby jezerní, kteréž v jezeře Gokči určitě byly zjištěny, jakož i obytné sluje; o zvyku Arménů pohanských, že s mrtvolou také zbraně a šperky pochovávali, svědčí staré hroby. V době křesťanské zůstali Arméni věrni vkusu orientálskému.

Z ruských obyvatelů na hranicích dlužno kromě kozáků, kteří život svůj z polovice službě vojenské, polou pak polní práci věnují, uvésti ještě *Duchoborce*. R. 1830 vydán rozkaz, aby přívrženci této okolo r. 1740 v charkovské gubernii utvořené sekty náboženské do zemí zakavkazských byli vystěhováni; i vystěhovali se hlavně v letech 1841—45 do horských, drsných krajin kolem Achalkalaki na pomezí tureckém. Zde pak přese všechny překážky, jakéž sama příroda jim kladla, proměnili končiny, kterýchž dříve jenom tatarští kočovníci za pastviska užívali, v země pěkně zdělané, kdež spůsobem dávno obvyklým dále žijí. Statky jejich svědčí o zámožnosti, všude viděti nevšední pořádek a čistotu, ve světnicích nalézáme onu lahodnou míru jistého přepychu, kterýž sice nikde nepřipouští zbytečné nádhery, ale život obyvatelů velice příjemným činí a k upokojení obyčejných potřeb daleko dostačuje.

Zajímavo jest, kterak malý, ale dobrý přístav *Batum* na Černém moři zůstal Turkům při uzavření míru drinopolského (1829) pouze následkem nemilého přepsání. Ve vyjednávání o mír ustanovena za hranici velká řeka *Čoroh*, kteráž západně od Batumu spadá do moře; v listině ratifikační napsáno omylem místo Čoroh „*Čoloh*", a jelikož malá pobřežní říčka toho jména (na ruských mapách jmenuje se Čeloskij) východně od Batumu na nynějším pomezí vylévá se do moře, přišlo tím Rusko o jediný skutečně výhodný přístav na celém kavkazském pobřeží.

Vzhledem vojenským za posledního desítiletí turecká místa pohraniční úplně se změnila. V *Ardaganu* či *Ardahanu*, pevnosti a městě severozápadně od Karsu

hemžilo se už roku 1874 všude plno vojska; velké kasárny zbudovány z tmavých, přitesaných balvanů lávových, výšina na severu, kteráž městu vévodí, byla silně opevněna, a na citadele vztýčen půlměsíc. Již tehdy, jak tvrdí cestovatelé, Turecko silně se tu ohražovalo a zbrojilo pro případ války s Ruskem. Zejména přiveženo na výšiny zdejší množství děl, také mnoho Kruppových. Úplnou protivu však k tomuto vyzbrojení a k těmto hradbám podle vzorů evropských tvoří dotyčné osoby. Kdo v Turecku poznal cizozemské důstojníky generálního štábu a porovná s nimi vyšší důstojníky tuzemce, ihned pochopí, že tu evropské umění válečné štěpuje se na planý kmen, který zřídka kdy štěp snese a vývinu mu dopřeje.

Skoro ve středu vysočiny arménské, asi 6000 stop nad hladinou mořskou, leží město a pevnost *Erzerum*, v jehož okolí vznikají skoro všecky hlavní řeky Malé Asie, a vlévají se do Černého a Chvalinského moře a do zátoky perské. Celá Anatolie jest vlastně řada stupňů, sklánějících se od východu na jihovýchod. Vilajet erzerumský hraničí na severozápadě s vilajetem trapezuntským, na severovýchodě a východě s Rusí a Persií, na jihu a západě s vilajety bagdadským a sivaským. Horstvo vilajetu náleží ku dvěma rozličným skupinám, z nichž severní část záleží z hor, které se spojují opět s hlavním pásmem Kavkazu; v jižní části jsou pohoří známá za starověku pode jmény Taurus a Antitaurus, vzdálené to větve himalajské. Hranice mezi těmito dvěma hlavními pásmy tvoří Araks, Kara-Su a Kialkyt, jenž vtéká do Černého moře. Nedaleko Erzerumu jest spojovací bod obou pásem, jenž sluje Deve-Bojnu. Nejvyšší tento bod Arménie jest 10.000 stop vysoký.

Řeky vilajetu erzerumského jsou četné; skoro všecky řeky a potoky staré Arménie, Kurdistanu a Mesopotamie tam vznikají. Jedna z těchto řek, Čuruk-Su, patří k poříčí černomorskému; Kura i Araks vtékají do moře Chvalinského, perský pak záliv dostává z vysočiny arménské obě ramena Eufratu a východní rámě Tigrisu.

Čuruk-Su má zřídlo své na svazích vysokých hor Kazan-Bachy, nedaleko od pramenů eufratských a vtéká směrem severozápadním u Batumu do Černého moře. Tato řeka, dostávající z obou stran četné přítoky, tvoří ve středním a dolním toku svém údolí s četnými vinicemi a sady, na mnohých místech jsou břehy porostlé hustými lesy. Čuruk-Su jest 15 až 30 sáhů široký; brody jsou jen na horním toku od Arvinu vzhůru.

Kura přichází z hor Buga-Tapa a přijímá na hranicích vilajetu rozličné přítoky; potom vstupuje do údolí ardahanského a obrací se k okresu achalčickému; v horním toku jsou břehy Kury nízké, níže pak stěsnává se řeka v břehy pořád užší a příkřejší. Přes Kuru vede jen málo mostů, za to jest brodů dost.

Prameny Araksu skládají se z rozličných toků, přicházejících ze severních svahů Bingel-Daghu; Araks, jehož tok jest velmi bystrý, jde směrem k hranicím ruským, při čemž přijímá několik důležitých přítoků, mezi nimi jest Arpa-Čaj tvořící hranice mezi Zakavkazím a Tureckem; Arpa-Čaj přijímá řeku Kars, jejíž tok tvoří prostranné údolí karské. Araks má několik mostů kamenných a četné brody.

Všecky tyto řeky nemají žádné důležitosti obchodní, poněvadž často zcela z nenadání se rozvodňují a též pochod vojsk zdržují.

Roviny vilajetu erzerumského jsou vůbec velmi úrodné, a tudíž soustřeďuje se tam hlavní část obyvatelstva. Jsouce se všech stran horami obklíčeny, poskytují roviny tyto Turkům značné výhody, pokud se týče hájení; roviny ty podobají se opevněným ležením, při nichž třeba ovládati jen příchody a průsmyky. Nejdůležitější roviny jsou erzerumská, karská, ersinďanská, bajazidská a mušská, nejrozsáhlejší ze všech. Středištěm všech *cest* vilajetu je Erzerum, odkudž všecky cesty vycházejí, vedouce k hlavním městům provincie. Erzerum leží na velké obchodní silnici, kteráž spojuje přístavy černomorské s asiatskými provinciemi Turecka a Persie. Silnice z Trapezuntu do Erzerumu jest 280 verst dlouhá a stála vládu tureckou 1,750.000 rublů. Silnice z Batumu do Karsu bude prý se teprva stavěti. Obyčejné cesty konečně vedou z Erzerumu do Ardahanu, Karsu, Ersinďanu, Muše, Billisu a Vanu. Cesty důležité pro operace ruské armády vedou od hranic těmito směry: Z Osurgetu do Batumu, dvě cesty 50 verst; z Achalčiku a z Achalkalaki do Ardahanu 100 verst; z Alexandropole do Karsu, tři cesty 70 verst; z gubernie erivanské do Bajazidu dvě cesty 135 verst. — Pravidelné poštovní spojení jest jen mezi Erzerumem a Trapezuntem. Telegrafy spojují Erzerum s Trapezuntem, Sivasem (na silnici k Cařihradu), Karsem, Mušem, Billisem, Vanem a Bajazidem; délka telegrafů v celém vilajetě obnáší 900 verst.

Podnebí vilajetu erzerumského jest mírné, suché a vůbec velmi zdravé. V nižších polohách pěstuje se bavlník, rýže a oliva; v rovině erzerumské, kteráž leží 6.398 stop nad mořem, trvá zima od konce listopadu do začátku března; prostřední teplota za této doby jest — 3·2°; zima neklesne nikdy pod 18° R., sněhu padá vždy velmi mnoho. Leto jest velice teplé; prostřední teplota + 19° R., za dne bývá horko až 35°, v noci pak klesne teploměr na 12° až 9°. Obyvatelstvo vilajetu páčí se na 610.000 duší obojího pohlaví; počítá se 183.000 křesťanů, a sice 157.500 Arménů, 2800 pravoslavných a 22.600 Nestorianů; mosleminská část obyvatelstva rozpadá se opět ve 190.000 Turků, 207.000 Kurdů, 25.000 Kyzylbachysů, 2.900 Tatarů a 2.700 Čerkesů.

*Erzerum* (vyobrazení na str. 85) čítá 100.000 obyvatelů; opevnění jeho záleží z tvrzí zevních, z vlastní

pevnosti a z citadely. Tvrze venkovské leží na výhodných k hájení výšinách Kap-Daghu a Keremeng-Daghu; některé z těchto tvrzí mají klenuté kasematy. Tak zvaná vlastní pevnost záleží z hlavní zdi, kteráž obkličuje město v délce 11½ verst; má 11 bašt, spojených spolu mezináspem. Zeď jest 15—20 stop vysoká, 25—30 stop silná; příkop jest 77 stop široký, 10—24 stop hluboký. Citadela ležící uprostřed města a obklíčena starou zdí s 13 věžičkami, není s to klásti dlouhý odpor. Hájení města vyžaduje 150 děl a posádku 20 tisíc mužů. Roku 1829 zmocnil se maršálek *Paskěvič*, poraziv u Saganlugu dva turecké sbory, Erzerumu, nepotkav se s odporem žádným; tenkrát bylo město ovšem chatrně opevněno.

Nejdůležitějším úkolem Rusů při každé válce s Turky na bojišti asijském bývá pevnost *Kars*, (vyobr. na str. 77) jemuž třeba jest věnovati pozornost zvláštní.

*Kars* záleží ze staré pevnosti, z citadely ležící uprostřed města a 11 venkovských tvrzí, umístěných na výšinách k hájení velmi výhodných v okruhu, jehož poloměr obnáší 1300 sáhů. Jako Erzerum vyžaduje Kars alespoň 150 děl a 20.000 mužů ke svému hájení.

Pohled poskytuje Kars Rusům nevalně utěšený. Černé, čedičové hradby hrozí dobyvatelům svou pevností a nepřístupností. S příkrého, osmdesáte metrů vysokého skalního kužele Ak-Daghu stará citadela Arkanieh severozápadně od města položená vévodí celé rovině, kterouž jasný jako křišťál teče dravý proud řeky Karsu, jež na těchto místech zšíří asi dvou set kroků z jihozápadu na severovýchod město i citadelu obloukem obejímá. Však ještě výše nežli děla citadely, kteráž na západ a k severu dosahují do úrodné roviny Širaghu, vyčnívají východně a jižně od města hory Kara-Dagh a Top-Dagh, vévodíce svými starými bateriemi a novějšími ku předu posunutými hradbami jak městu tak i citadele.

Dlouhá, tuhá zima, prudké vichry a černá půda čedičová daly městu tomu ráz málo jasný, nevlídný. Prvotní město dávno zmizelo. Asijský podmanitel čtrnáctého věku, *Timur*, ztroskotal Kars r. 1387, tak že nezůstal kámen na kameni, a teprve za dvě stě let na to, kdy Arménsko bylo už k říši osmanské přivtěleno, dal Amurat III. město znovu zbudovati jakožto oporu ve válkách s Persií.

Počátkem minulého století čítal Kars přes 100.000 obyvatelů a obchod jeho kvetl. Ještě před vpádem Rusů (1829) obývalo v Karsu 40.000 duší, ponejvíce Arménů; dnes černé domy karské na větším díle jsou pobořeny, počet obyvatelů zmenšil se asi na 20.000, obchod je zničen. Podařilo ť se Rusku přivábiti pilné, průmyslné Armény na ruskou půdu. Dříve ještě, před okupací ruskou, trpělo město velice vpády Gruzinů a Peršanů. Nadir-šah oblehal je po čtyry měsíce, avšak nesnesitelná zima přinutila tohoto velkého dobyvatele v říjnu roku 1744 k ústupu. Hanebně padl Kars r. 1829. Pouze čtyry dni potřeboval ruský generál Paskěvič, aby dobyl tureckého táboru, stekl 23. června pevnost a přinutil citadelu, by se mu vzdala.

Anglický plukovník *Lake*, kterýž r. 1855 pevnost karskou prohlížel, shledal ji ve stavu prabídném. Opevnění bylo rozbořeno, zdě poprsní na mnohých místech prolomeny a tak nízky, že poněkud svižný ponny byl by je snadně přeskočil. Čím generál *Totleben* byl Sebastopolu, tím stal se plukovník Lake této pevnosti. Za hřímání ruských děl byla stavba pevnosti ukončena. Dne 18. června 1855 stáli Rusové silou asi 35.000 mužů před Karsem. Velitel pevnosti, generál Williams, měl prý asi 18.000 mužů, mezi těmi 6000 mužů vojska nepravidelného. Rusové tentokráte nepodnikli hned úplného útoku na pevnost, nýbrž pomýšleli na vyhladovění pevnosti. Velitel ruský Muravěv dobře tu počítal, neboť v pevnosti byla nouze o potraviny. V Erzerumu a Trapezuntě byly sice nahromaděny ohromné zásoby potravy, avšak následkem prý nedostatku koní k dopravě neposlaly se do Karsu; ovšem bylo prý tehdy v Erzerumu velice mnoho oslů, ale Tahir paša odmítl prý upotřebení oslů k dopravě potravin, poněvadž prý by to byla pro sultánskou armádu ostuda. K nedostatku potravin přidružila se nouze o prostředky léčební. Místo chirurgických nástrojů poslány do Karsu bedny plné nástrojů k účelům porodnictví. Líčidel a kosmetických prostředků bylo tu tolik, že by se jimi bylo mohlo zásobiti veškeré obyvatelstvo Malé Asie. To je snadně pochopitelno. Dodavatelé skoupili v Cařihradě všechno nepotřebné haraburdí a hodili je vládě za drahé peníze na krk. Intendance za slušné „zpropitné" přimhouřila oko. Město za nedlouho trpělo nedostatkem. Generál Williams dal poraziti na 700 koní, což na nějakou krátkou dobu pomohlo. V září vypukla cholera a urvala 1500 mužů. Radostí naplnila posádku zpráva o pádu Sebastopolu a o slibu Omera paše, že za dvacet dní přispěje ku pomoci. Pomoc však se nedostavila. Ještě jeden paprsek naděje Turkům zasvitl. Na blízku stál Ali paša s 3000 jezdci a ohrožoval rozsáhlé ležení ruského sboru. Rusové zvěděvše o jezdcích Aliho vyslali proti nim oddělení vojska svého. Turecký jeden důstojník spozoroval postup Rusů a podal o něm zprávu pašovi. Paša však té zprávě nevěřil a dal důstojníkovi vysázet baštonádu. Za několik hodin na to byli Turci překvapeni útokem ruským, byli na hlavu poraženi a prchali na mnoho hodin daleko.

Teď teprve Muravěv pojednou změnil taktiku a přistoupil k útoku. Ve třech kolonách dali se Rusové dne 29. září z rána ve tři hodiny na pochod. Útok podniknut na třech stranách. Za tisíceronásobného volání „Urá!" vrhají se přední řady ruských šiků na hradby, daří se jim, tak že uprostřed i po levé straně přední hradby stékají . . . zoufalý boj se nyní rozvíjí, boj, jenž trvá po mnoho hodin. Levé křídlo Rusů dostalo se při

# MAPA RUSKO-TURECKÉHO BOJIŠTĚ v EVROPĚ i v ASII.




Ryt. a Tisk Šebek a spol. v Praze.

Nákladem Aloise Hynka v Praze

toku svém do dvoustranného ohně tureckých myslivců obrými puškami ozbrojených; strašně též mezi sborem ruským řádí děla turecká, generál Kovelevský padá, na smrt jsa zraněn klesá plukovník Neklov, všichni důstojníci z družiny generálovy jsou pobiti anebo zraněni... šťastnějším zdá se býti generál Maydel. Prapory jeho vnikají vítězně za přední čáry hradeb tamašských. Tu však rozpřádá se hrozný boj se zálohou tureckou. Generál Maydel, dvakráte raněný, ustupuje. Na severu zas generál Pagarin postupuje proti hradbám tak zvaným anglickým, šťastně učiněn průlom do hradeb, a na město pevnost střílí se teď třaskavými kulemi. Však ani zde není možno domoci se dokonalého výsledku. V nejvzornějším pořádku ustupují oblehatelé. A ve městě a pevnosti vojsko turecké skáče a výská divokou radostí, že útok ruský se nepovedl.

Ale radost ta věru nemá pevných základů a dlouhého trvání; Rusové stojí napořád před hradbami, a tedy jejich čím dál více se sesilujíce obemykají pevnost těsněji než kdy jindy. Turkům odnikud pomoc nepřichází. Bledí a s očima vypoulenýma bloudí vojáci v pevnosti, zmírají hladem, padají morem, ochablost a sklesost mysli stává se již všeobecnou. Dne 24. listopadu platil anglický jeden důstojník za krysu 24 šilinků. Dne 27. listopadu posádka se vzdala; Muravěv mohl hlásati carovi, že „nyní už také poslední zbytek armády anatolské je rozprášen.“ Kars, „Sebastopol Arménie“, padl.

Avšak mírem pařížským r. 1856 navrácen Kars zpět Turkům, a Turci od té doby hleděli všemožně, aby město opevnili silněji než kdy před tím. Arménské kostely a pyšné několikapatrové domy čedičové se svými balkony se rozbořily, a zůstaly tu pouze úzké, špinavé uličky. Chytří Arménové se na větším díle vystěhovali a převládající živel turecký spokojuje se zříceninami a příbytky polou podzemními. Ovšem sídlí tu posud biskup arménský, ale i ten je chudičký a nepovrhuje as ruskou podporou. Posádka karská páčila se při početi této války na víc než 30.000 mužů, děl prý tu bylo 289 pevnostních a 66 polních. Tvrz Arkanieh na severozápadu — vaubanský pětihran baštami opatřený — je vyzbrojena 30 děly Kruppovými a 68 děly staršího rázu. Silná opevnění na horách východních a jižních nabyla posunutými redutami s četnými děly zvětšené moci a činí Kars do opravdy pevností první třídy.

Silná tvrz Karsu vystavena jest nákladem ruským. Když se totiž v listopadu 1854 tvrz vzdala, svolili Rusové k podmínce, že stará tvrz zůstane zachována. Avšak vyletěla přece do povětří. Rusům při míru uloženo zaplatiti v náhradu 1,500.000 rublů, z kterých peněz tvrz znova vystavena. Tvrz nová zvedá se na příkré skále, jest vystavena z čedičových balvanů a má tři poschodí, v každém poschodí děla, tedy trojnásobný pás děl. Kromě toho má tvrz ve skále tesanou cestu k řece, aby mohla zásobovati se vodou a aby také, kdyby město na pravém břehu padlo do rukou nepřátelských, měla spojení s opevněními na levém břehu Karsu.

Kromě města jsou na pravém břehu dvě předměstí, obě níže položená, východně od města ležící slove Bayram paša, jižně ležící Urta Kupi. Na levém břehu leží spustlé nyní předměstí arménské Tamyr paša. Na tomto břehu táhne se jižně od města nižina, na východ a na sever táhne se dlouhý příkrý hřbet čedičový, zvaný Kara-dagh, kterýž u města zvedá se nad citadelu. Tu založena jest tvrz zvaná Arab-Tabia anebo také tvrz zvaná Karagh-dagh. Ode tvrze té táhnou se kolem celého města hradby a valy, na nichž samých zvedají se ještě dvě tvrze: tvrz Hafiz-Tabia a jižněji tvrz Kauli-Tabia.

U tvrze Arab-Tabia na Kara-daghu jsou naproti severnějšímu břehu téhož pohoří tři tarasy, aby ztěžily se útoky na Arab-Tabii. Angličané učinili na levém břehu kolem Karsu nové pásmo opevnění, kteráž asi tři čtvrtě míle od města jsou vzdálena. Na levém břehu jest totiž celá řada vršků, z nichž nejvyšší zvedají se ve vzdálenosti asi 4000 kroků od města. Odtud bylo by možno rozstříleti snadno pevnost, jakož ji generál Paskievič odtud ke kapitulaci přinutil. Vrškům těm říkají Rusové vršky šoracké od blízké vsi Šoraka, Turci pak Tamaš. Také jméno Top-dagh přikládá se jedné části hřbetů těch. Anglický generál Williams nařídil, aby vršky ty byly opevněny a tak stal se Kars na této straně silnějším nežli na břehu pravém. Až na západním svahu vršků těch vyházeti dal generál Williams zákopy pro střelce a za nimi zvedají se náspy. Na těchto jsou pak sruby a sice jdeme-li od jihu, srub Tamaš-Tabia, severněji tvrz Jukš-Tabia. Tyto obě nazývají se také Maďar-Tabia, protože hájil je r. 1854 maďarský generál Kmethy. Na severu jsou tak zvané náspy anglické, za nimiž zvedají se tvrze: Ingliš-Tabia a tvrz Lake. Sruby a tvrze ty spojeny, jak již praveno, náspy, za nimiž jsou ještě jiná menší opevnění. Nejbližší okolní vesnice Karsu jsou: *Kičikoj*, přes niž vede jedna cesta na Erzerum; druhá cesta tamtéž vede přes Tikone. Obě jsou asi 23 mil dlouhé; *Šoraka*, odkud Rusové r. 1854 vedli svůj útok; *Bosgun*; *Dšavra*, přes niž vede cesta na pevnost Olti a odtud ovšem zase na Erzerum; *Čudimach*, kdež stýkají se tři silnice; ona na Olti, silnice na Ardahan a cesta na Saim; *Daš-baši* na severních výběžcích Karadaghu a *Karadžuran*, horní a dolní, kudy jde cesta na Kagysman. Kromě toho vede od Karsu silnice a dvě cesty na *Alexandropol*.

Město *Batum* leží v nejzazším koutě zátoky stejného jména v krásné, zelenými pahorky a lesy vroubené krajině. Na pevnině chráněno jest město řadou tvrzí. Jest to největší město Lazistanu s 30.000 obyvateli tureckými, řeckými a arménskými. Batumskou krajinu sluší počítati ku Kavkazu, poněvadž jest pouze odtrže-

nou částí bývalé říše gurijské, o niž se Turci a Rusové rozdělili. Obyvatelé její Lazové jsou pokrevní bratři Gurijců, od nichž se téměř neliší tvářností, krojem, jazykem. Dělí je pouze víra. Valná část Lazů kolem Batumu zpronevěřila se totiž víře otců svých, zaměnivši kříž symbolem svých podmanitelů Osmanů. Batum samo je vzezřením svým velice vzdáleno od představy východního města, ba z dálky podobalo by se to skupení domků u moře městu evropskému, kdyby z něho netrčely dva štíhlé minarety.

## První zápasy na bojišti v Asii.

Válečná správa ruská obrátila na bojišti v Malé Asii hlavní zřetel na ona pevná místa turecká, kde soustředěny byly větší síly k obhájení země. Jsou to především Batum, Ardahan, Kars a Bajazid, za nimiž v druhé řadě leží Van při jezeře stejného jména a Erzerum. Ruská armáda kavkazská opírala se na čáru pevných míst Nikolaj (po turecku Chefketil), Ozurget, Achalčik a Alexandropol. Hlavně o pevnost Alexandropol, od Karsu 68 verst čili 9½ míle vzdálenou, opíral se střed armády proti Karsu operující a k obsazení Anatolie určené. Pravé křídlo opřelo se o pevnost Achalčik, kteráž kryla silnici od Karsu ke hranicím ruským přes Ardahan.

Jižní část ruské hranice chránila pevnost erivanská, jež vévodí cestě z Bajazidu do Zakavkazska. — Malá pevnost Nikolaj leží u pobřeží Černého moře na cestě z Batumu ke hranicím ruským; uhájení místa toho jest dost obtížné.

Nemalé obtíže dělalo válečné správě ruské turecké loďstvo na Černém moři, kteréž bylo nad ruské četnější. V tom ohledu muselo námořnictvo ruské i armáda pozemní hned s počátku bedlivě toho dbáti, aby Turci výbojné sbory ruské nezaskočili. Mimo to muselo válečnictví ruské obrátit zřetel k mohamedánskému obyvatelstvu Kavkazu, kteréž bývá vždy k povstání nakloněno, neboť se mu dostává k tomu od souvěrců tureckých horlivého podnětu. Jmenovitě loďstvo turecké mohlo posud každé povstání na Kavkaze výdatně podporovat.

Také v početí této války vynaložili Turci všemožnou péči, aby obyvatelstvo Kavkazu k povstání přiměli; nejen že na Kavkaz vypraveni byli horliví agitatoři, kteří tajně k tomu cíli pracovali, ale i z válečné proklamace sultána Hamida vysvítalo, že počítá na vzpouru mohamedánských poddaných cara ruského.

Pravil totiž sultán v provolání k velitelstvům svého loďstva: „Pobřeží, na kteréž má loďstvo vaše útok učiniti, jest nejdůležitější posicí našeho nepřítele. Pevnosti na pobřeží tom zřízené brání nám podati ruky našim souvěrcům, kteří sténají pode jhem moskevským. Až budou ty pevnosti v našich rukou, stiskneme ruce souvěrcům kavkazským, kteří se s námi spojí, a my jim za to udělíme práva jejich. Dejž bůh, aby prapory turecké brzy zavlály na jejich území, kteréž nám náleží.“

Turecké obrněné lodi pluly z Cařihradu podél pobřeží Černého moře směrem severozápadním a měly s sebou ochranné prostředky proti ruským torpédám. Turkopřejné listy také již s počátku května hlásaly, že tureckým potápěčům se podařilo 11 ruských torpéd bez všelikých obtíží zničiti. Později se však ukázalo, že zničení torpéd ruských bylo jen zbožným přáním tureckých potápěčů.

Zprávy z turecké strany o postavení a síle jednotlivých sborů byly velmi nespolehlivé. Dle jedné z nich, která se za „autentickou“ vydávala, byla vojska turecká v Arménsku na počátku války takto rozdělena: *Armádní sbor batumský* skládal se ze 34 praporů, několika polních baterií, 3 setnin zákopníků a malého parku obléhacího s hlavním stanem *v Batumu.* V tomto městě samém bylo 6 praporů; severně od města na samých hranicích gurických 20 praporů, jichž největší část stála mezi Batumem a tvrzí Nikolajem; zbytek 8 praporů rozložen byl v údolí Adžaraje.

*V Ardahanu* bylo 11 praporů, mezi nimi 2 prapory myslivců, 2 škadrony jízdy, 5 baterií, 1 setnina zákopníků a 1 setnina dělostřelectva pevnostního.

Vojsko *v Karsu* záleželo z 21 praporů pěchoty, 9 škadron pravidelné jízdy, 8 baterií, 1 setniny zákopníků a 4 setnin dělostřelectva pevnostního. V Kogesmanu byl 1 prapor pěchoty a 1 škadrona jízdy.

*V Bajazidě* 8 praporů pěchoty, 4 škadrony jízdy a 4 baterie.

*V Erzerumu* 13 praporů pěchoty, mezi nimi 2 myslivecké, 2 škadrony pravidelné jízdy, 10 baterií polních a 3 horské, 4 setniny zákopníků, 2 prapory dobrovolníků a 2000 dělostřelců pevnostních.

Turecká armáda obnáší celkem podél hranic ruských, t. j. od Černého moře až k perským hranicím, pak ve Vanu, Erzerumu a jiných místech 116 praporů pěchoty (mezi nimi 6 praporů myslivců), 29 škadron jízdy, 23 polních a 8 horských baterií, 17 setnin dělostřelectva pevnostního a 10 setnin zákopníků, úhrnem tedy asi 65.000 mužů, kteráž síla do začátku května prý na 80.000 mužů doplněna byla.

Vrchním velitelem této zbrojné moci turecké stal se *Muchtar paša*, kterýž si zjednal pověst v letech 1875—76 v Hercegovině svými — porážkami. Naproti tomu sluší o něm dáti svědectví pravdě, že i po největších porážkách, jako na příklad u Vučidolu dne 28. července 1876, přítomnost ducha zachoval a tolik sta-

tečnosti měl, že se na nový výboj odvážil, ovšem že bez výsledku. Osobní statečnosti však Muchtarovi upříti nelze, za to ale o vůdcovském, organisatorském nadání podal důkazy velmi chatrné.

Jako na bojišti evropském, tak vystoupila armáda ruská také v Asii výbojně.

Jakmile vojsko ruské dne 24. dubna hranice turecké překročilo, vydal vrchní velitel armády a místodržitel Kavkazu velkokníže *Michal* následující provolání v jazyku tureckém a gruzinském k obyvatelstvu:

„K rozkazu císaře a samovládce všech Rusů vstupuje vojsko pod mým velením jsoucí na vaše území. Velkodušný a lidumilný panovník netasí meče k pokoření pokojného obyvatelstva a nevyhledává v podrobení bezbranných slávu zbraní svých, nýbrž vede válku k osvobození potlačovaných proti bezuzdnosti potlačovatelů a žádá jen, aby lidským právům zjednána byla platnost. Proto se neděste příchodu ruského vojska, neboť každý z vás, kdož se neprovinní skutkem jakožto nepřítel náš, bude od nás za přítele považován, i bude jeho čest, majetek, rodina i důstojnost od nás proti nepřátelům jeho hájena. Kéž by pobyt ruského vojska v zemi vaší nebyl příčinou vzájemného nepřátelství a záští, kéž by se stal mezi námi poutem a upevnil naše sblížení k vám, jenž jste dle krve bratří svých sousedů a věrných poddaných císaře ruského. *Michal.*“

Pohraničné stráže turecké se většinou vzdaly jako zajatci; jen u vsi *Dušlaby* postavili se turečtí dragoni za velení plukovníka *Savaryho* na odpor, při čemž byli čtyři zabiti. Na straně ruské zabit jeden kozák. Při dalším postupu setkala se divise nižegorodského pluku dragonů č. 16 (král Würtemberský), která měla u sebe oddělení kozáků, blíž Tychtyšina s kurdickou jízdou, kteráž po krátké seči ustoupila. Na tomto pochodu ruského vojska bylo v den prohlášení války 9 důstojníků a 97 vojáků tureckých zajato. Téhož dne, totiž 12./24. dubna, ohlásila se u velitele ruského vojska, generálního pobočníka *Loris-Melikova,* jenž se nalezal v Alexandropoli, jedna z tureckých, nedávno utvořených sotní, aby prosila o přijetí do služby v armádě ruské.

Prohlášení války bylo všude uvítáno s radostným nadšením. Takž psal zvláštní korespondent pražské „Politiky“ z *Tiflisu* dne 25. dubna: „Ulicemi města ubíhají tisícové lidí, ujíždějí sta faetonů a drožek. Bleskem roznesla se pověst: Dlouhoželaný manifest zde! V saboru (hlavním chrámě) bude prohlášen. Přišed do sabora nalezl jsem jej plný. Na jedné straně stálo obecenstvo civilní, na druhé důstojnictvo a dámy. Před chrámem stály v řadách dvě kapely a malá posádka zde zbylá. Slavnostně rozhlaholily se zvony. O 3. hodině přijel velkokníže s chotí, dcerou a třemi syny. Velký kníže *Michal Nikolajevič* (vyobrazení na str. 81), hlavní velitel kavkazské armády, hrdá, statná osoba, byl oděn v uniformu svého pluku, choť jeho *Olga Feodorovna,* poutající pozornost všech obdivovatelů dámské vnady, měla na sobě oblek šedého pole s temnými pruhy, fialovou taille; dcera velkého knížete *Anastasia Michajlovna,* sličný zjev éterické 17leté dívčiny, byla oděna v modré prosté roucho. Hoši byli ve vojenských oblecích.

Metropolita v průvodu kněží uvítal velkého knížete před chrámem; za hlaholu zvonů a čestného signálu vojenského vstoupil kníže s rodinou. Obřady církevní byly jednoduchy. Přezpívány žalmy, přečteno evangelium týdne, pomodleno se za vojsko a cara, líbán kříž, na to vyšel velkokníže. Zvuky ruské hymny ho uvítaly. Z tisíce hrdel zaznělo „urá“! Arméni, Gruzíni, Rusové, přeplňující celý arménský bazar, ulice i střechy domů, jásali nadšeně usmívajícímu se velkoknížeti vstříc i jeho synům v druhém voze. Klobouky a čepice lítaly do vzduchu a „vojna s Turky!“ plesalo vše vůkol.

Velký den Ruska i Slovanstva byl zde. Ještě téhož dne dostavil se pluk domorodců v Alexandropoli, žádaje býti veden proti Turkům; dnes projížděl za zvuků „zurny“ (národní hudba, píšťaly a buben) pluk Kabardinců (okolí Vladikavkazu) k pomezí. Generál Franki, Polák, jest jich vůdcem. Výtečné to mužstvo, ozbrojené šavlí a karabinou, na sličných prostředních koních, jež naplňují obdivem každého znalce. Vysoká černá huňatá čepice, dlouhý polský kaftan se žlutým pasem a žlutými výložky, oblek to kavkazského vkusu, jest oděním Kabardinců. Bodří ti Zakavkazanci jsou perly, mluví-li se o jezdcích, a vlci, mluví-li se o vojácích. První mrtvolou rusko-turecké války byl kozák, jenž včera, první den vojny, padl u předstráže alexandropolské; 90 mužů a 6 důstojníků tureckých bylo při tom zajato; nižegorodští dragoni setkali se téhož dne s Kurdy. Turecké vojsko ustupuje prozřetelně zpět na celé čáře. Do Tiflisu jest oznámena záloha druhého pořadí 26.000 mužů. Vrchní velitel velkokníže Michal odbývá dnes velkou přehlídku nově došlých horalských pluků.“

Týž dopisovatel psal dne 1. května z Alexandropole: „Zdejší pevnost uzřela první turecké zajatce. O polednách možno viděti na ulicích Alexandropole, města to ryze orientálského rázu, četu Moslemů jdoucí do bazaru nakupovat. Toto mužstvo bylo zajato dne 12./24. dubna. S večerem (dne 23. dubna) hemžil se ještě Alexandropol tisíci ruskými vojáky a okolí jeho bělalo se spoustou ruských vojenských stanů. Nikdo z vojska neměl toho večera tušení o blízkém pochodu přes hranice. O druhé hodině ranní prolétali náhle kozáci městem a táborem, poděšení obyvatelé a překvapené mužstvo procítalo ze sna a dříve než Alexandropol zvěděla o prohlášení války Turecku, opuštěny byly její ulice, neboť nevědělo se, co se děje. O třetí hodině ranní překročen Arpačaj, malá říčka, dělící rusko-turecké pomezí, a o páté zajaty všechny pohraniční stráže turecké. O den později dostavilo se čtyři sta nepřátelských jezdců k ruské předstraži se žádostí, aby byli

přijati do ruské služby. Odepřeno jim to a oni zavedeni do zajetí. Téhož dne setkali se nižegorodští dragoni s Kurdy, kteří ustoupili. Dne 28. dubna dostihla jízda, kozáci a dragoni, Karsu a téhož dne ještě, dříve než Turci o Rusích zvěděli, přesekali kozáci telegrafní spojení turecké pevnosti s říší osmanskou. Dnes, kdy toto píšu, nalezají se dragoni a kozáci 7 verst za Karsem, pevnost sama jest obklíčena. Nejnovější zprávy brání mně dále jeti, ježto přechod pomezí není dovolen, dokud nebude rozhodnuta bitva, jež pod hradbami Karsu se připravuje."

Po prohlášení války Alexandropol zase oživlo, obyvatelstvo se vrátilo a očekávalo oznámený příchod velkoknížete Michala, ano i z okolí se shromáždil lid, aby velkoknížete pozdravil, o čemž došla nás tato zpráva: „Po dlouhém čekání objevil se místodržitel jeda na koni v čele četné a vybrané družiny na konci silnice. Nekonečný jásot rozlehal se daleko široko; vše dralo se ku předu, aby přivítalo vznešeného hosta, kterého již velký zástup nadšeného lidu provázel. Nastala velká tlačenice, tak že se mohl velkokníže jen pomalu s častými zastávkami bráti ku předu. Čepice vyhazovány do povětří, mnozí shazovali se sebe svrchníky, nestarajíce se o to, zdaž je opět najdou, jen aby mohli předběhnouti průvod a pak na zpátečním běhu družinu dobře prohlednouti. Již dávno zmizel velkokníže zrakům lidu, a přece ještě hřímaly nadšené pozdravy. Na ploché střeše jednoho domu stál muž, náležející dle zevnějšku kněžskému stavu. Měl pozvednuty ruce k nebesům, jakoby žehnal velkoknížeti a jeho družině. Obyvatelstvo ctí ve vznešeném hostu osvoboditele svých bratrů „za hranicemi". Večer pak byly všechny domy skvěle osvětleny a nadšený lid naplňoval ulice až pozdě do noci."

Zajímavý a souhrnný přehled událostí na bojišti asijském podává úřadní zpráva, kterouž zaslal velitel Alexandropolského sboru z tábora u Zaimu dne 1. května. Podáváme ji v plném znění.

* * *

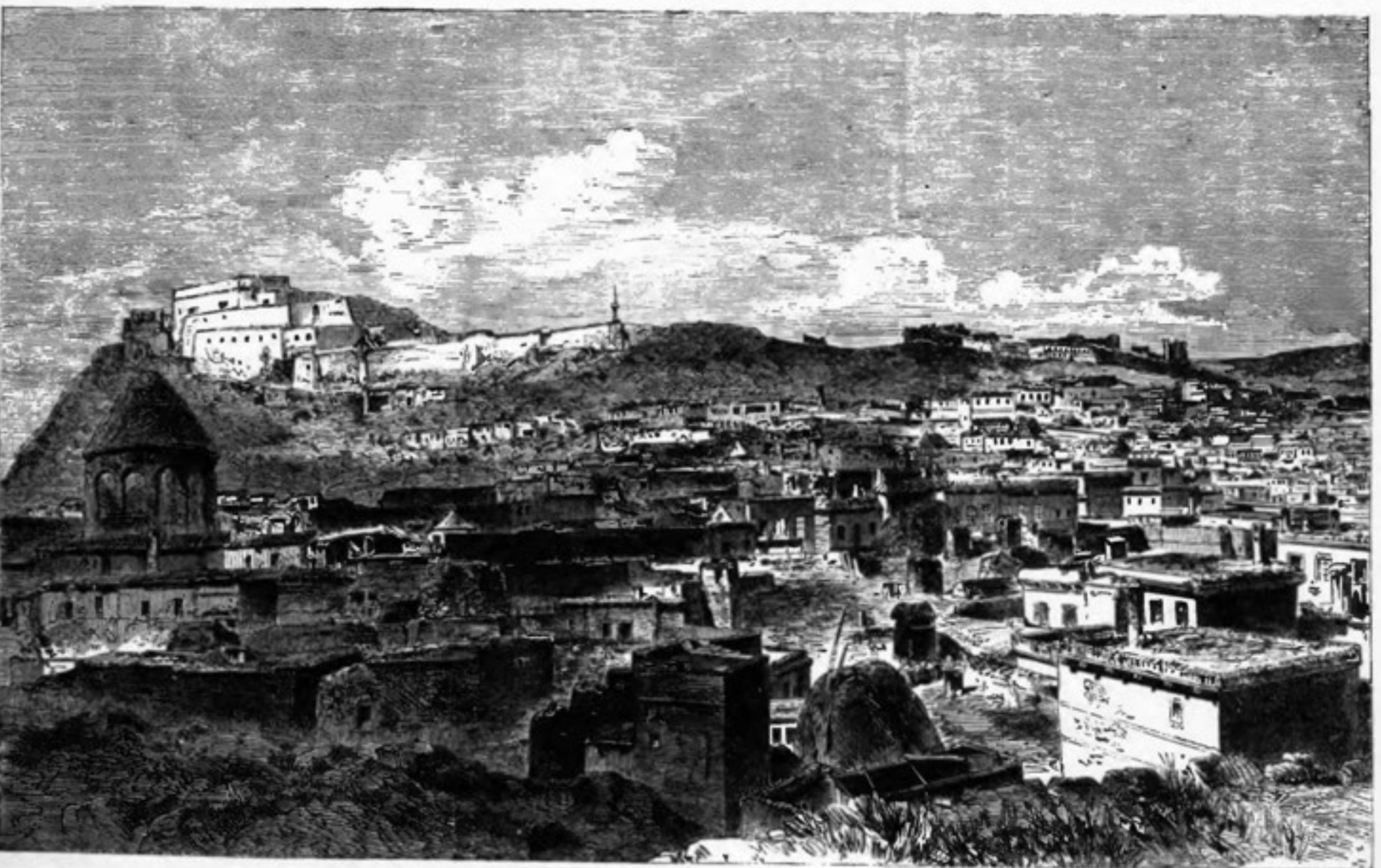
Dne 24. dubna na úsvitě překročily první oddíly ruské jízdy na několika místech zároveň řeku Arpa-Čaj, která tvoří hranice mezi Ruskem a Tureckem. Nic zlého netušící pohraničné turecké stráže byly ihned zajaty. Následovaly 2 složené jízdné divise pod generálem kn. *Čavčavadzem.* Inženýr plukovník *Bulmering* vystavěl zatím u Bajandury most dle Kapelovy soustavy přes Arpa-Čaj. První a druhá brigáda kavkazské granátnické divise přešly první přes most a postupovaly ku Karsu. Obyvatelstvo alexandropolské dověd'ělo se teprve o 7. hodině, když přivedeni byli turečtí zajatí, o vytržení vojska do pole. První oddíl zajatců záležel asi z 10 tureckých dragonů. Za chvíli bylo celé město na nohou. Před hlavní stráží, kde byli zajatí, jejich zbraň a koně odvedeni, nashromáždilo se obromné množství zvědavých. Zajatí byli klidni a rozmlouvali přívětivě s obyvateli. Zatím chystalo se zbývající vojsko k přechodu přes hranice. Po příchodu hlavního velitele konány slavné služby boží a vojsku přečten manifest a rozkaz k pochodu přes hranice.

Celý alexandropolský sbor dal se po známé z dřívějších válek cestě ku Karsu na pochod. Celé údolí Arpa-Čaje u karantény bylo plno nákladních vozů, děl, kár se střelivem a potravou, oddílů pěchoty a jízdy, ale pohyb děl se v největším pořádku. Pluk za plukem táhl okolo karantény, kde stál velitel sboru, přešel přes most a vstoupil na nepřátelskou půdu. Ustavičně docházeli noví zajatí, kteří byli generálovi předvedeni a dále dopravováni. Za mostem stoupala cesta do výše k tureckému táboru. Tisíce obyvatelů alexandropolských pomáhalo mužstvu u nákladních vozů a děl tlačit do kopce. Nadšení Arménů nemělo mezí. Táhli vozy, chápali se loží děl, kol kár a postraňků a vlekli s jásotem ohromná břemena do kopce. Hned vedle nich pracovali sapéři na novém, přístupnějším výjezdu.

Na karské silnici objevil se oddíl jízdy. Šavle se leskly v záři slunce. Byli to ruští dragoni, doprovázející oddíl tureckých jezdců. Za dragony ubírali se turečtí Kurdové a Karapašové, kteří chtěli carovi nabídnouti svoje služby. Houf ten čítající několik set mužů, zarazil u karantény, kdež jej uvítal generál *Loris-Melikov.* Zajatí dovedeni do města, nové národní vojsko zůstalo ve sboru. Zajatí Suvarové byli silného vzrostu, zdravé tváře, měli dobré koně, ale špatné odění. Pušky jejich byly nabité, neboť při hbitém přepadu nezbylo jim ani času vystřelit. Mezitím co se štáb tureckých důstojníků vyptával, začali obyvatelé okolních vesnic vylamovat okna, dvéře a podlahy karantény, bylo jim v tom však od přikvapivších ruských důstojníků zabráněno a postavena tam k zachování pořádku stráž.

Sbor táhl po vojenské silnici, jejížto boky byly chráněny oddíly pěchoty, harcovníky a hlídkami nepravidelné jízdy, k Mola-Musa, kdež pak 6 verst od přechodu rozbito první ležení. Vojsko položilo se v rozsáhlé kotlině podél řeky. Štáb se ubytoval v hliněných chatách okolo velitele sboru. Nyní začal vlastní život štábu: přicházely a odcházely ordonance, pobočníci, milice, vesničané, překladači, důstojníci všech zbraní, písaři, kozáci a denščici (sluhové). Každý mluvil, lomozil, řinčel šavlí i ostruhami. V této vřavě a těžkém vzduchu, při světle dvou svíček přijímány zprávy, dávány rozkazy, psány zprávy a oznámení. Psalo se na polních stolech, zdích, na kolenou, na zádech sousedových. Všude ležely mapy, plány, papíry, depeše. Rána z děla dala znamení ku spaní. Hudba zahrála ukolébavku, vojsko doprovázelo hudbu lahodným zpěvem a tak usnul tábor první den války.

Zatím podnikla ruská jízda odvážné výzvědy, při čemž se jí podařilo přepadením zmocnit se všech tureckých pohraničných hlídek s koni i zbraní beze všeho



Kars.

krveprolití. Nepravidelná jízda hnala před sebou nepřátelské houfce a šířila strach a hrůzu. Příští den přivedla jízda 177 zajatých, kteřiž byli přes Mola-Musu do Alexandropole a dále do Tiflisu posláni. Tito zajatí byli dosti dobře ošaceni a dobré mysli. O 5. hod. bylo všecko opět na pochod připraveno. Předvoj táhl podél široké vojenské silnice. Pěchota pohybovala se pod ochranou pobočných harcovníků ku předu. Mezi jednotlivými pluky jela těžká děla a vzadu zářily rudé bašlíky dagestanské nepravidelné jízdy. Oddíl ten rušil se zvolna a opatrně. U chaty velitele sboru čekal povoz. Kolem dveří tlačili se pobočníci, ordonance, štábní důstojníci. Dav domorodců poslouchal provolání velkoknížete místodržitele k obyvatelstvu Arménie. Tatarský sličný praporečník byl tlumočníkem a překládal provolání do turčiny. Jeden štábní důstojník rozdával starším obce provolání. Obyvatelstvo bylo klidné a lhostejné. Přiváděni zajatci byli za jásotu vojska odváděni do zadu. Valné vozníctvo nemohlo rychle ku předu. Sbor táhnoucí ve dvou proudech urazil dne 25. jen 7, dne 26. 9 verst. Nekonečná zdála se řada vozů, do nichž zapřaženo bylo po 2 párech koňů a naloženo po 60 pudech (asi 19 centů). Papírové peníze ruské přijímalo obyvatelstvo ochotně, turecké kajmy neměly ceny.

Dne 27. dubna postoupilo vojsko od nepřítele neznepokojované, protože předeslaná jízda každému útoku překážela, ve včerejším pořádku od *Kisil Čachčachu k Džamusli*. Štáb zůstal v *Kisil Čachčachu* až do poledne, kdy odtud odjel velitel sboru. Vojsko přešlo přes řeku Karachančaj (Karsčaj), která do Arčapaje ústí. Její břehy nejsou tuze příkré, šířka obnáší 6—7 nití (sáhů) a vody jest po pás. Most se nestavěl. Jízdná dělostřelba a vozníci jeli vodou, pěchota svlékla spodní oděv a pověsila jej na bodák. Pro zadní voj vystavěl plukovník Bulmering nedaleko vsi Džamusli za 3 hodiny most. Vojsko přešlo přes most a položilo se po levém břehu Karsčaje. Velitel sboru se svou družinou očekával s hudbou táhnoucí vojsko u mostu. Každý pluk, prapor, setnina, baterie byla kratší nebo delší řečí pozdravena. Zvláště dobře se dělal erivanský a gruzinský granátnický pluk. Jásot vojska pozdravil velitele. Přenešením velitelství valného sboru kavkazské armády generálu Loris-Melikovu stala se výborná volba.

Území, jímž jeho sbor táhne, jest veliteli dopodrobna známo. Jméno jeho jest mezi domorodci Malé Asie od posledního tažení v dobré paměti. Melikov velel za krimské války zvláštnímu, ze všech možných živlů sestavenému sboru. V něm byli Arménové, Gruzini, ruští a turečtí poddaní, kteří z obou táborů prchli. Melikov vyznamenal se se svým sborem při dobytí Karsu. Po dobytí pevnosti a obsazení celého karského pašaliku byla mu svěřena správa Karsu.

Jásot vojska před oblíbeným vůdcem u džamuselského mostu byl zasloužený a snadno vysvětlitelný. Ves Džamusli obývají z kavkazských hor vystěhovalí Osetinci. Starší obce přinesli veliteli chléb a sůl. V jeho družině našli mnoho známých i příbuzných. Vojsko přátelilo se s obyvatelstvem, kteréž snášelo se všech stran potravu. U mostu povstala skutečná tržnice. Ze sousední vsi Šachnadaru uprchlo mnoho obyvatelstva, ač tam bylo posláno provolání. Generál Loris-Melikov vydal rozkaz sbořit domy uprchlých a rozkaz jeho byl přísně vyplněn. Jeden Turek a jeden Armén vyzrazovali vojsku uprchlíky. U dveří domů zůstalého obyvatelstva postaveny stráže. Ostatek vsi byl na odstrašující příklad rozbořen.

O 3. hodině odpolední dalo se vojsko opět na pochod. Cesta byla skalnatá a příkrá. V levo vypíná se hora Kara Gusy se vsí Indži Dara na úpatí. Dále táhla se hora Karajul, která v bitvě u Kuruk-Dana hrála důležitý úkol. Před arménskou vsí Paldyrvanem bylo vojsko ruské uvítáno od arménského kněze v plném ornátě s korouhvemi a obrazy svatých. Vesničané stáli na střechách domů. Vojsko táhlo skalnatou, klikatou roklí, z níž se řítil čistý potok, a vstoupilo na proslulé bojiště kurkudarské. Zde porazila roku 1854 hrstka Rusů čtyrnásob silného nepřítele. Na tom místě rozbit tábor a vystavěn polní telegraf. Sborový štáb shromáždil se kolem konsulárního ruského agenta v Karsu, Assadbeg-Jedigarova, který sem po přechodu Rusů přes Karsčaj přibyl a jejž mnozí za ztraceua měli. Konsulární agent chválil turecké úřady, kteréž ho po prohlášení války obětavě chránily. Ten den ušlo ruské vojsko 10 verst. Dne 28. dubna v 8 hodin ráno vyzdvižen tábor u Paldyrvanu a nastoupil cestu do Zaimu.

* * *

Veliký kníže Michal Nikolajevič vydal k armádě kavkazské toto provolání: „Vojáci armády kavkazské! Panovnická vůle Jeho Veličenstva císaře volá vás, byste hájili zbraněmi čest a důstojnost vlasti naší. Za vámi dřívější sláva vojsk kavkazských, před vámi pole a pevnosti prosáklé krví vašich otců a bratří! Ku předu! S bohem za vlast a velikého panovníka. — Vrchní velitel armády kavkazské, generál polní zbrojmistr *Michal.*"

Ruské vojsko bralo se v Arménsku zvolna sice, ale bezpečně a stále ku předu. Příčinou nenáhlého postupu byly jednak ohledy strategické, jednak místní poměry, hlavně neschůdné cesty. Hlavní voj pod Loris-Melikovem zaměřil na *Kars*. Sbor ten mohl táhnout jen po třech silnicích, přes Tichnis a Chadživali, přes Kisil-Čachčak a Kurukdaru, konečně přes Mekyz. Velitel zvolil dvě prvnější cesty, které však musely být dříve poněkud upraveny. Na některých místech stálo vojsko kolik dní, nežli mohlo dále. O píci bylo zle. Po trávě nebylo ani památky a seno nebylo lze daleko široko dostat. Zatím podařilo se předvoji pod velením knížete

Čavčavadže prodrati se ku Karsu, kdež konal obhlídky a sháněl píci v Kanikensu (12 kilometrů nad Karsem), Vladikarsu (8 kilometrů od Karsu), Tikme (7 a půl), Sanebutivě a Bašetgranu. Část jízdy Čavčavadžovy, podporována horskou baterií a jízdeckou dělostřelbou (4 děly), dospěla do Saganlugu, 62 kilometrů od Karsu. Šarvátka této výpravy s oddílem redifů u Varimonu skončila ústupem Turků.

## Ardahan. Suchum-Kale.

Generál Loris-Melikov vytáhl dne 29. dubna s 12 prapory, 9 sotněmi a 4 bateriemi z tábora zaimského, a 15 kilometrů na jihozápad od Karsu vzdáleného l přes Kalif-Oglu a Visinkev. Zde vrazil na silné telské oddělení, 9 praporů, 4 družiny (škadrony) a 2 baterie, jež začalo prudkou střelbou. U tohoto byl Muchtar paša. Boj trval 7 hodin; súčastnila onenáhlu všechna oddělení, z nichž některá utrpěla ch ztrát. Loris-Melikov zaujal pak opět zaimský . Dle tvrzení tureckých sběhů a zajatých byl tehdy Kars silně opevněn a čítal posádky 34 praporů pěchoty, 6 družin jízdy, 4 polní baterie a 118 hrubých pevnostních děl. Přepadení i útok na pevnost byly dle zdání Turků nemožný. Jen pravidelným obležením bylo prý možno místa se zmocnit.

Druhý sbor pod *Tergusakovem* vytáhl z Erivanu do Bajazidu přes Čaruchču a údolí Balikčaj. Na této cestě není vody a hned první den vzala se voda z Orgova. Údolí jest bažinaté a močály překážejí postupu. Z Erivanu do Bajazidu čítá se 135 verst. U východu z údolí leží Diadina, živé město. Tento oddíl táhl poměrně dobře a bez nebezpečí. Až k Bajazidu nevrazil na žádné velké překážky. V Bajazidu byly jen 3 tábory nizamů a půl baterie a tato hrstka ustoupila bez boje. Bajazid obsazen a zavedena ruská správa. Kníže Dadian jmenován místním velitelem, Pašolev policejním náčelníkem.

Bajazid jest starobylé hlavní město arménské, jehož obyvatelstvo tvoří většinou Kurdové mohamedánští; leží sotva míli vzdálen jižně od Araratu v hlubokém a úzkém údolí horském; čítá asi 6000 obyvatelů, má citadelu, tři mešity, dva kostely a pěkný klášter. Bajazid znám jest z válek rusko-tureckých vítězstvími, kterýchž dosáhli tu 29. července a 7. srpna 1854 Rusové pod vedením Wrangla nad tureckým Selimem pašou. Bajazid jest velké důležitosti strategické, jelikož umožňuje spojení vilajetu erzerumského s Mezopotamií a zamezuje armádě mezi Karsem a Erzerumem se nalezající cestu zpáteční po široké, od Erzerumu do údolí eufratského vedoucí silnici.

*Rionský oddíl* vyšel z Ozurgetu do Batumu přes Cichedziri a Kobuleti. Obě silnice jsou špatné a pochod na nich velmi obtížný. Sbor ten vedl generál *Devel.* Síla jeho nebyla dopodrobna známa, dle pověsti čítal 24.000 pěších, 4800 jezdců a 55 děl. Proti sboru tomu stálo dle bezpečných zpráv v Batumu 8 praporů, v Cichedziri 14, v Čuruksu 7. Nepřátelské delostřelectvo nebylo tak silné. I dobrovolný sbor Kurdů, 6.500 m., položil se u Batumu v opevněném poli. Oddíly rionského proudu prodraly se poblíž Čuruksu. Toto oddělení svedlo s Turky dne 27. dubna potýčku, při níž Rusové neměli žádných ztrát.

*Oddělení čtvrté*, kteréž směrem k Achalčiku a Ardahanu se bralo, dostalo dne 12. května od velkoknížete *Michala* rozkaz, aby po dobytí Ardahanu proklestilo cestu přes Olti k Erzerumu; za tou příčinou urychlilo svůj pochod, aby co nejdříve spojilo se s Alexandrovským sborem u Zaimu. Spojení provedeno dne 15. května u Gurdbeku, třetinu míle od Ardahanu na cestě do Karsu. V noci ze dne 15. na 16. bylo zřízeno 9 baterií se 40 těžkými děly. Dne 16. na usvítě mohli Rusové započít vydatnou střelbu na Ardahan, nejprve na dvě tvrze, ležící na gelavžerdinských návrších. Tvrz Jelory Oglu, která byla nedávno od anglických důstojníků vystavena, chránila Ardahan nejvíce. O půl osmé hodině začaly všecky baterie páliti z děl proti tvrzím a střelba trvala do 2 hodin spoledne. Účinek ruských baterií byl úžasný. Většina tureckých děl umlčena, kasárny rozvaleny, průlomy vystříleny a vše k útoku připraveno. Ke 3. hodině vyřítily se útočné proudy se všech stran. O 5. hodině byly tvrze v rukou Rusů. Zvláště vyznamenal se pěší pluk jelisavetopolský č. 156 pod plukovníkem knížetem Admiračibovým (divise 39), pěší pluk Bakuský velkoknížete Sergěje č. 153 a 13. pluk granátníků erivanských cara Alexandra. Největší účastenství ve vítězství toho dne měla achalzická kolona pod *Develem.* Vyrazila z Olčeku, 10 verst východně od Ardahanu, a obsadila gelavžerdinská návrší po zahnání 6 tureckých praporů. Rusové dobyli 9 děl a množství náboje, 1800 pušek a značné množství potřeb dělostřeleckých. Generál Loris-Melikov nazval ruské ztráty u oddílu Devela a Haimanna nepatrnými. Od sboru Develova bylo 10 vojáků mrtvých, 4 důstojníci a 7 vojáků raněno; od sboru generála Haimanna 4 vojáci zabiti a 7 raněno. Turci měli ztráty větší. Mezi těžce raněnými byl major, kníže *Makajev*, jehožto udatenství vzbudilo obdiv.

Dne 17. května panoval pak odpoledne klid, což v pevnosti vykládali si v ten smysl, že Rusové si chtějí toho dne odpočinout. Byl to však klam, neboť o 3. hodině odpůldne počali Rusové opět do pevnosti pálit a po 6. hodině hnali silou 17.000 mužů útokem. Byly to 13. pluk granátníků carových, 80. pěší pluk kabardský

knížete Barjatinského, 153. bakuský pluk pěchoty, 156. jelisavetpolský pluk pěší, dragonský pluk sěverský číslo 17, pluk tereckých a astrachanských kozáků, konečně druhá kavkazská brigáda zákopnická a družina dobrovolných jezdců. V Ardahanu byla obsádka 8000 mužů, mimo to bylo několik tisíc mužů vojska v táboře nedaleko města. Ruské vojsko postupovalo dvěma proudy po obou březích řeky Kury okolo Saniševu a Avmaraku k útoku, ruská děla pálila neustále ze Sasary a způsobila průlom v hradbách. Po krátké střelbě, při které ztratili Rusové 6 důstojníků a 250 mužů, dala se turecká obsádka na útěk, zanechavši ruskému předvoji, který v 8 hodin vtrhl do pevnosti, přes 82 polních děl, střelivo, 3400 dobrých ručnic, potravní zásoby a veškeré nářadí pro 14 praporů v táboře u řeky Kury. V nemocnici pevnosti bylo nalezeno 35 nemocných, mezi nimi jeden paša. Okolo 9. hodiny obsadilo ruské vojsko při zvucích hymny „bože carja chraň“ pevnost. Přes to že nastala tma, stíhali družina dobrovolníků a kozáci Turky až k Achašenu a způsobili jim ztrátu 700 mužů.

Dobytím Ardahanu byla Rusům cesta k Erzerumu otevřena.

Tureckým velitelem v Ardahanu byl *Husejn Sabri paša*, důstojník ještě dost mladý, příbuzný bývalého ministra války Husejna Avni paše, jenž dne 16. června 1876 v Cařihradě při ministerské poradě byl zavražděn. Husejn Sabri paša dal se s důstojníky svými nejdříve na útěk a dal tak pěkný příklad ostatní posádce. Mezi vyššími důstojníky velitele ardahanského byli též dva Maďaři, plukovníci *Ismajl bej*, jinak Birr Jánoš a Mehemed bej (Kapitany); jakožto věrní přátelé neopustili Maďaři své Turky ani na útěku.

Celkem ztratili Turci při dobytí Ardahanu na 3000 mrtvých a raněných. V okolí Ardahanu nalezena byla těla 1184 padlých Turků; Rusové je pohřbili. Na straně ruské bylo kromě 250 vojáků a 7 důstojníků, jenž při útoku padli, také ještě asi tolik mrtvých a raněných při drobných potyčkách u Ardahanu a při pronásledování prchajícího nepřítele. Celkem obnášely tedy ztráty Rusů asi 500 mužů.

* * *

Dopisovatel jednoho listu tifliského popsal dobytí Ardahanu následovně:

Ruské vojsko táhlo na Ardahan se dvou stran. Achalčický sbor postupoval od severovýchodu a část valného voje polní armády od jihovýchodu. Dne 13. května obhlížel generál Loris-Melikov pevnost. Dne 14. a 15. května děly se přípravy k útoku a přivážela se děla z Achalčiku a Olčeně. V noci ze dne 15. na 16. postaveny byly ruské baterie od inženýra-plukovníka Bulmeringa na návrších za nepřátelské střelby, t. j. pokud děla z tvrzí donášela. Jak dovoz oblehací dělostřelby z tábora achalčického oddělení do ruského tábora u Alagozu, tak i stavění baterií mohlo se potkati se silnějším odporem Turků. Leč jedna i druhá práce snadno provedeny byly pod záštitou noci s potřebnou ostražitostí s ruské strany a za neobyčejné lhostejnosti Turků Ti prý propouštěli mimo své tvrze i ruské proudy, nestřílejíce na ně, ač táhli ve vzdálenosti dostřelu z pušky! Po celou tu dobu, až do začetí bombardování stříleli Turci mdle a spoře; možná že šetřili své síly pro rozhodný okamžik. Konečně dlužno přičísti nečinnost jejich té okolnosti, že turecké tvrze nepozorovaly zbrojení ... ských baterií, kteréž se provádělo v tajnosti a za ... Ruské vojsko postavilo všecky své baterie beze ... znepokojování se strany nepřátelské. Jenom jednou, ... prapor erivanského pluku, podporovaný prapore... fliským, obsadil návrší nad Gurdžibekem, hozeno ... asi 24—30 granátů, kteréž ale nezpůsobily mnoho š... Návrší ona panují městu a zevním opevněním jeho ... pravém břehu, ač možno na ně stříleti z Geljaverdy a Kaztapasy. Zde postavena byla jedna ruská baterie ze 30liberních děl a 2 moždířů. Na neštěstí nemohly býti moždíře v čas dopraveny na návrší. V rozhodné chvíli byly ještě na stráni.

Druhá baterie, silnější nad první a důležitější, vystavena byla na návrší nad Burdosanem naproti Geljaverdě, na tomže místě, odkud velitel sboru obhlížel dne 13. května pevnost a kam zaletovaly nepřátelské granáty z děl tam zaměřených. Tato baterie měla stříleti na Geljaverdu a sousední její opevnění, ležící výše nežli ona sama. Zatím byly s jižní strany od Sapiševa do Gurdžibeka na svahu Alagezu postaveny 4 baterie na rozličných místech a návrších, které ozbrojeny byly částečně polními, částečně oblehacími děly. Tyto baterie měly bombardovat město a bližší tvrze na pravém břehu — Kaztapas, Sliger, Djuz a Achali-Tabii. Opakuji, že všecky naše baterie byly vyveženy na návrších dostupných nepřátelské střelbě z tvrzí, což nesvědčí ve prospěch zakladatelů ardahanských opevnění, kteří chtěli ztěžit útok na toto důležité postavení.

Dne 16. května na úsvitě byla větší část baterií připravena k začetí střelby. Aby se pozornost nepřítele odvrátila od dostavujících se baterií, dán generálu *Develovi*, náčelníku achalčického oddílu, rozkaz k začetí střelby na severní straně. K tomu účelu shromáždil generál Devel svoje vojsko u opevnění a otevřel střelbu kubanskou jízdeckou baterií. Na ni odpověděli ihned z Geljaverdy a střelba na severní straně trvala hezky dlouho, ale bez zvláštních účinků.

Okolo 7. hodiny ráno přijel velitel sboru k alegeské baterii, změnil částečně její postavení, postaviv několik děl na několik set sáhů v před. Rázem 8 hodiny puštěna signální raketa a všecky ruské baterie, postavené polokruhem okolo Ardahanu, začaly od jihovýchodu kanonádu. Střelba se děla v každé baterii dle

řady a mezery mezi výstřely obnášely asi dvě minuty. Zvláště hromová byla střelba nových ruských moždířů, bijících do cíle ve vzdálenosti 6 verst. V odvetu na první ruské výstřely zahřměly rány z tvrze Sligeru, Kaztapasi a Geljaverdy a později i sám Ramazan vypustil několik granátů, nejspíše aby očistil svoje svědomí; neboť jeho střelba ani naše baterie nezasáhla. První výstřely nepřítele padly o celou verstu před naše baterie, tak že naše děla mohla silně zasypávat granáty trhliny a zdi ardahanských opevnění. Během boje dopadaly granáty stále lépe. Kanonada s obou stran vedla se statečně a čím dál, tím víc se oživovala.

O 11. hodině přijel velitel sboru se svou družinou k hlavní baterii, postavené na návrší nad Burdosanem. Zde svištěly granáty jako krupobití, padajíce za baterie a káry se střelivem. Zde zůstal štáb za příhorkem až do začetí samého útoku.

Jedné části tureckého dělostřelectva se musí vzdáti spravedlivá pochvala; střílela trefně. Od 11—1 hodiny s poledne zarážely granáty na vše strany, roztrhávajíce se na tisíc kusů. Ale ze všech těch granátů, pokračuje očitý svědek, které před mýma očima praskly, neporanily náhodou žádný ani muže, ani koně. Jeden granát zaryl se na 4—5 kroků od kozáka, který koně držel. Položil se na zem, granát se roztrhl s rachotem a kozák vstal živ a zdráv.


General Loris-Melikov.

Mezi tím vedl achalčický oddíl útok proti prvním hražením, jež chránila turecký tábor severovýchodně od Geljaverdy. Udeřeno na skupinu návrší, k nimž patří sama Geljaverda. Vojínové šli k útoku v pořádku, jaký vídat jenom u mužstva ohni zvyklého. Mladé vojsko nelišilo se od starých veteránů: jeden voják jelisavetopolského pluku, skoro dítě ještě, vyskočil před řady, když viděl namířenou proti nim střelbu tureckého vojska a zvolal: „Za mnou chlapci! já Turkovi kouli do úst vrazím!“ a hnal se ku předu se všemi svými soudruhy. Po provedení útoku přivedl mladíka toho velitel pluku k vrchnímu veliteli Loris-Melikovu, kterýž jej před celým plukem objal, třikráte políbil a zavěsil mu jménem velkoknížete na prsa řád vojenský svatojirský.

Dlouho a patrně viděl jsem postavy vojáků 2. praporu erivanského pluku, když spěchali přes hřeben hory k útoku. Všecky tváře byly zaníceny, rozjařeny, zrak zářící a z jejich řad ozývala se slova: „Však se tam přece dostanem!“ Ukazovali mi kmeta, praporečníka tohoto praporu, 73letého veterána, Vasilija Kolesova, který ještě minulý rok byl jako dobrovolník v Srbsku a vrátiv se, vstoupil ihned opět do ruského vojska. Šel s prvním praporem, však vetché tělo odepřelo mu službu, a zůstal za svým oddílem. Ten den prosil pro boha velitele 2. praporu, aby ho vzal s sebou

k útoku. Bral se v před, jak mohl, od vojáků podporován, kteří ho střežili jako oko v hlavě. Dr. J. J. Malinin vypravoval mi, že nemocní se hlásili zdravými, jen aby nezmeškali útoku. Na zavazišti přinesli mu nemocného, který před čtyrmi dny byl raněn. „Proč jsi se dosud nehlásil do nemocnice?" tázal se lékař. — „Jak pak jsem se mohl hlásit, Vašnosti, když jsem se dnešního dne ani dočkati nemohl!" —

Podobných případů mohlo by se více uvésti, ale takovou chrabrost nelze perem vypsati. Zajímavé jsou i výroky těžce raněných. „Raněn? — Raněn! — Kam?" — Do nohy nebo do ruky — a ukrývá se, jako by se nebylo nic přihodilo. Jednomu vojínovi rozedral střep granátu podpaží a hruď. Odhalil ránu. Převazovali ho. „Viďte," pravil, „že léčíte radši lehce raněné. Mně není žádné pomoci. Bez kosti, bez masa, bez hrudi — tak nemůže být člověk živ!" Ze rtův jeho nevyklouzl ani vzdech, ani slovíčko bolesti! Takovou lhostejnost k životu, takovou chladnokrevnost před smrtí nesnadno si představit. S takovým vojskem se mohou vykonati divy!

Pokud Jelisavetopolci pod svým chrabrým velitelem Amiradžibim stékali jedno opevnění za druhým, pálily ruské baterie od jihu na tvrz Geljaverdu, zasypávajíce ji dobře měřenými koulemi. Konečně o 1 hodině přicválal k veliteli sboru ordonanční důstojník generála Devela se zprávou, že se musí jeho oddílu přispěti útokem s jižní strany. Ruské proudy přály si již dávno tohoto okamžiku. Generál Haiman vsedl na kůň a vedl Erivance a Bakunce k útoku. Musili jíti dvě a čtvrt versty pod střelbou nepřátelských baterií a mezitím mohli Turci každou chvíli místo granátů stříleti kartáči. Díval jsem se na útok a pospíšil pak na severní stranu našich baterií, aby mi neušla ani jediná episoda. Ráz jeho zasluhuje povšimnutí. Vojsko kráčelo statečně, rozptýleno jsouc v harcovní řetězy a jen jeden houf táhl v hustých řadách, vynikaje počtem svým. Prapor jeho vlál hrdě za náčelníkem pěchoty, generálem Haimanem. Geljaverda najednou ustála ve střelbě na naši baterii, a když dorazilo vojsko blízko návrší, byly výstřely řídké. Naše baterie též umlkly, aby nepadaly koule mezi ruské vojsko. Srdce v nás všech zimničně bilo a mně se zdálo, že Turci jenom proto zastavili střelbu, aby vyměnili granáty za kartáče. Mýlil jsem se však. Tu dobu hnali Jelisavetopolci, jak se později ukázalo, útokem na tvrz. Vnikli již do pevnosti, když Erivanci a Bakunci hrnuli se na ni od jihu. Jak dorazili Rusové do průlomů, dali se Turci na útěk, zůstavivše děla, vojenské potřeby i pušky. Do poslední chvíle a do posledního muže bili se dělostřelci, nejlepší to sbor tureckého vojska. Svými těly zahradili průlom pevnosti a staniště své baterie.

Záhy na to přibyl do pevnosti generál Loris-Melikov se svým štábem. Vojsko přivítalo jej nadšeným voláním „urá!" a mávalo čapkami ve vzduchu. Velitel děkoval jim za provedení díla, pravě, že oni první byli, kteří potěšili cara a matičku Rus, což zvýšilo ještě nadšení vojska. V mnohých očích, jak vojáků tak důstojníků, zaleskly se slzy. Od vážného k směšnému není než jeden krok: v řadách jelisavetopolského pluku stál zajatý turecký nizam, který, ač na smrt bledý také s našimi vojáky křičel „urá!" a mával svým rudým fezem.

Objel jsem opevnění Geljaverdy a užasl jsem nad trefností a silou našich koulí. Skoro všecky padaly do baterií anebo do jejich krytů. Celá pevnost byla rozryta a jako řešeto od našich granátů rozstřílena. Násypy z prstí se sesouvaly.

Mrtvol zmrzačených, bezhlavých, zsinalých byly tu celé haldy. U vchodu do kasamat seděl se skříženýma nohama, s rukama na prsou složenýma a svěšenou hlavou, přes niž měl bašlík spuštěný, raněný turecký voják celý krví zbrocený; druzí ranění leželi anebo se tu a tam povalovali.

Naši vojáci útrpně dívali se na zajatce, já ten pohled snésti nemohl. Na zajatých, raněných i mrtvých v tureckém táboře bylo viděti nedostatek a bídu, byli bledí, hubení, očí vpadlých, tváře bezvýrazné, otrhaní, bosí a nazí.

* * *

Ardahan, vlastně Artaan, patří mezi nejstarší města arménská a jest to prý Artanissa, o níž se zmiňuje již Ptolomaeus. Teprva po válce krimské věnovali Turci opevnění Ardahanu zvláštní péči a pomocí Angličanův udělali z něho pevnost první třídy, kteráž se svou citadelou a 12 tvrzemi na okolních horách 4—5000 stop vysokých má velikou důležitost strategickou, poněvadž křižují se tam silnice z Batumu do Karsu a z Achalčiku do Olti. O událostech až k útoku, dne 17. května podniknutému, klademe zde tyto podrobnosti ruského zpravodaje: Vojsko ruské, jež postupovalo pod generálem Develem od Achalčiku, rozložilo se dne 1. května táborem u Olganě. Dne 13. května přišel od jihovýchodu sbor gen. Loris-Melikova a rozložil se na cestě ke Karsu, asi 5 až 6 verst od pevnosti. Téhož dne vykonal Loris-Melikov, provázen generálem pěchoty Haimanem a štábem svým, se sborem tereckých kozáků obhlídku na výšiny sogunské, kteréž leží naproti silné tvrzi Gelaverdě, ve stejné výši 5000 stop. Na vrcholu hory té ležel ještě sníh. Po svahu hory přeběhl zajíc sboru přes cestu, což dle pověry jest zlým znamením; tak myslili mnozí, nikdo však ani slova nepromluvil. S vrcholu Soguny otevřel se zrakům našim obraz čarovné krásy přírodní, celé údolí ardahanské bylo před námi rozprostřeno. Hluboko dole vinula se jako stříbrojasný pruh řeka Kura v smaragdových březích mezi hnědými svahy hor. Celé údolí bylo vesničkami a jednotlivými staveními, břehy řek nesčíslnými mlýny jakoby posety.

Jasná čerstvá zeleň, třpytivé zrcadlo řeky v temném rámci příkrých svahů horských, na jichž vrcholech ležela bílá pokrývka sněhová, poskytovaly obraz půvabný. V dálce jevily se na sever na cestě k Batumu na 4500 stop vysoké hoře Maglasu obrysy tvrze Ramazanu. Zrovna před námi ležela tvrz Gelaverda se svými hradbami a děly; na náspech tlačil se zástup zvědavých Turků. Pod tvrzí dole leželo druhé opevnění a ještě hloub viděli jsme stany ležení a přecházející v něm turecké vojáky. Proč nestřílejí? Otázku tuto každý jsme si kladl. Kdežto sbor náš dal se po hřebeni hory na zpáteční pochod, přišel nám generál Haiman s druhé strany v průvodu 5 kozáků naproti. Byl jsem od něho asi 15 kroků vzdálen, když zaduněla temná rána a za dvě sekundy zazněl nad hlavami našimi syčící pískot; pozvedl jsem hlavu a hned na to padla za samým průvodem generálovým rána druhá a ze země vyvstal mrak žlutavého kouře s chumáčem třísek granátových. Myslil jsem, že generál s celým průvodem padl granátu za oběť. Kouř se rozptýlil. Generál seděl pokojně ani se neohlednuv a pleskal vzpínajícímu se oři na krk. Nikdo nebyl raněn. První tento granát učinil na mne dojem nepříjemný a přesvědčil mne také, že Turci dobře míří, neboť byli jsme od děl přes dva kilometry vzdáleni. Generál Loris-Melikov pokračoval ve svých pozorováních, nedbaje střelby nepřátelské, radil se s generály Haimanem a Develem a ukazoval rukou brzo na tu, brzo na onu tvrz. Po celou půl hodinu nevystřelila tvrz ani jedinou ránu; teprv když jsme se dali zpět na pochod, počaly opět lítati granáty, jimž padl za oběť jediný jen kůň. Obhlídka, jež mohla skončiti dosti tragicky, měla konec komický. Na svahu hory běžel opět zajíc přes cestu, tentokrát ale k vlastní záhubě své; stal se obětí chrta, kterého měl plukovník Kristov; za veselého pokřiku loveckého „ahi! atu! atu!“ jest zajíc chycen, jakožto první kořist Ardahanu.

Dne 14. a 15. května konány přípravy k útoku a k dopravě oblehacích děl. V noci z 15. na 16. května umístil inženýrský plukovník Bulmering ruské baterie na výšinách okolních s velkou opatrností a vypočteností. Turci nedbali mnoho o Rusy a jestliže na ně stříleli, dělo se to velmi nemotorně. Když prapor erivanského pluku, sesílen praporem pluku tifliského, zaujal postavení svoje na výšinách u vsi Gurci bej, vystřelili naň z tvrze Gelaverdy asi 30 granátů, které však nezpůsobily Rusům žádné škody. S výšin těch možno ovládati město a přední bašty jeho. Rusové postavili tam baterii tří devítiliberních děl a dva hmoždíře. Jiná důležitější baterie byla zřízena na výšinách vedle vsi Burdasanu proti tvrzi Gelaverdě, která měla za účel střileti na tuto tvrz a na bašty okolní. Na jihu byly zřízeny 4 baterie na rozličných místech mezi vesnicí Sapiševem a Gadšibekem z polních a též oblehacích děl. Z baterií těch mělo se bombardovati město, jakož i tvrze, ležící na pravém břehu, a sice: Kas-Tapasy, Sliger, Djus a Achali-Tabia. Dne 16. května byly ruské baterie z větší části ke střílení připraveny. Aby pozornost nepřítele od nich odvrácena byla, obdržel generál Devel s achalčickým sborem rozkaz, aby počal šarvátku na severní straně. Generál Devel přiblížil se s vojskem svým ke hradbám a kubanská jízdní baterie zahájila palbu. Turci z tvrze Gelaverdy odpovídali a boj trval na této straně dosti dlouho, aniž byl měl nějaký účinek. Okolo 7. hod. ráno prohlížel velitel sboru baterie, nařídil nějaké změny a udeřením 8. hodiny vyletěla raketa na znamení, že počíti má bombardování, načež také všecky jihovýchodně od Ardahanu ležící baterie počaly střelbu zároveň. Zvláště hrozné byly rány z ruských nových hmoždířů, které nesou na 6 verst i dále. Turci odpovídali s tvrzí Sliger, Kas-Tapasy a Gelaverdy; také tvrz Ramazan dala několik ran, ač koule její nemohly ruské baterie dostihnouti. Zprvu padaly turecké koule na 1 verstu před ruskými bateriemi, později blížily se více k cíli. S obou stran bylo stříleno velmi prudce a s horlivostí, která se stále množila; ruské koule byly mezitím udělaly již průlomy do hradeb. O 11. hod. dopoledne postavil se ruský velitel, provázen svým štábem, u hlavní baterie na výšině u Burdasanu, kam granáty jen pršely. Štáb vytrval na tom místě až do početí útoku. Zatím učinilo achalčické oddělení útok na reduty, které chránily turecký tábor severovýchodně u tvrze Gelaverdy. Ruští bojovníci, z větší části mladí lidé, hnali útokem s neobyčejnou srdnatostí. Kdežto jelisavetpolský pluk, vedený chrabrým knížetem Amiradžibim, bral útokem jednu pevnou posici za druhou, pálily ruské baterie do tvrze Gelaverdy od jihu. Okolo 1 hod. s poledne přinesla ordonance generála Devela vyzvání, by útok jeho byl podporován útokem z jižní strany. Generál Haiman vsedl na kůň a vedl k útoku erivanský a bakuský pluk. Vojsko to musilo uraziti cestu $2\frac{1}{4}$ versty v ohni; každou chvíli padaly do ruského vojska kartáče; proto rozptýlili se Rusové v menší tlupy a postupovali k pevnosti. Jedno oddělení, které vedl generál Haiman, postupovalo seřaděno a s praporem v čele zvolna, by mýlilo Turky. Když vojsko ruské dospělo k úpatí výšin gelaverdských, zastavily turecké baterie střelbu proti bateriím ruským, které také ustály v bombardování, by nestřílely na své vlastní vojsko. Rusové očekávali stále, že Turci je uvítají kartáči — ale to se nestalo. Se srdcem bušícím očekával každý rozhodný okamžik útoku. Skoro zároveň dorazily sbory s obou stran k pevnosti, avšak pluk jelisavetpolský vnikl do hradeb nejdříve. Dělostřelci turečtí bojovali do posledního muže; těla padlých naplňovala příkopy, ostatní posádka dala se na útěk.

* * *

Ostatní srážky těch dnů měly menší význam. Dne 16. května konal generál *Komarov* obhlídku ke Karsu

se čtyrmi prapory pěchoty, dagestanskou nepravidelnou jízdní brigádou, třemi sotněmi nepravidelného pluku alexandropolského, karapašským národním vojskem a dvěma bateriemi. Předvoj řečeného národního vojska a tři sotně kozáků byly přepadeny od většího sboru tureckého. Dle výroků zajatých měli Turci 8 praporů, 2 škadrony a 1 baterii. Komarov vyslal hned 6 sotní Dagestanců k posile předvoje. Strhl se prudký boj a Dagestanci musili tasit zbraň, aby vysekali ohrožený předvoj. Rusové ztratili 6 důstojníků a 74 vojáků. V bitce této těžce byl raněn statečný kníže *Čelokajev*, kterýž v několika dnech na to ranám svým podlehl.

*Čelokajev* byl členem vážené rodiny z *Gruzie*; soudruhové jeho považovali ho za nejkrásnějšího muže z celé Gruzie, což při známé lepotvárnosti kmene Gruzinů dosti znamená. V 17. roce věku vstoupiť jakožto podporučík do nižegorodského pluku dragonů a účastnil se všech výprav v Čečně a Dagestanu. Roku 1853 velel dvěma škadronám a vyznamenal se v bitvě u Baš-Kadeklaru dne 19. listopadu, kde Turci v síle 18.000 mužů a 70 děl úplně byli poraženi.

Smrt *Čelokajeva* vzbudila ve vojště ruském soustrast všeobecnou.

* * *

Generál Michal Tarjelovič Loris-Melikov (vyobrazení na str. 81), pochází z bohaté šlechtické rodiny gruzinské a narodil se dne 20. pros. 1825 v Tiflisu. Není vyznavačem církve pravoslavné, nýbrž armenskogregorianské, která co se týká věrouky jest katolická, ale má obřady jako církev pravoslavná. Loris-Melikov byl vychován v petrohradské vojenské škole (v letech 1838—42) a v 18. roce věku svého vstoupil co důstojník do vojska. Za čtyry roky stal se pobočníkem knížete Voroncova, vojenského gubernátora v Kavkazsku. V r. 1847 účastnil se bojů proti Čečencům a vyznamenal se tak, že se stal v 23. roku rytmistrem. R. 1851 stal se majorem, bojoval proti Šamylovi a zajal tábor čečenecký. Dohonil prchajícího Šamyla a porazil ho s 1000 kozáků. Koncem r. 1853 porazil Turky u Karčachu a po tom stal se pobočníkem generála Bagavuta. V 30. roce byl již plukovníkem; porazil oddělení turecké u Karsu, zajal Selima pašu, začež obdržel od cara čestnou šavli. V 31. roce byl generálem a přidělen velitelství v Tiflisu. V r. 1863 byl v Polsku a r. 1875 jmenoval ho car generálním pobočníkem. Loris-Melikov jest rytířem řádu sv. Jiří II. třídy, řádu sv. Vladimíra, Alexandra Nevského a jiných vyšších vojenských řádů. — ***Lori*** jest jméno jednoho okresu gubernie tifliské; ***Melik*** znamená tolik co *šlechtic* — celkem tedy značí jméno Loris-Melikov: šlechtic z okresu Lori.

* * *

Také turecké armádě podařilo se po mnohém nezdaru značnějšího úspěchu se dočiniti opanováním pobřežní pevnůstky ruské *Suchum-Kale*. Pravili jsme již, že loďstvo turecké na Černém moři bylo dost silné a mohlo se tedy odvážiti k výboji. Dne 12. května pokusili se Turci přistáti u Gudantu, 70 verst jižně od Suchum-Kale na čerkesko-abchazském pobřeží. Druhého dne na to bombardovaly turecké lodě ruskou tvrz Džamčiru, jen 10 verst od Suchum-Kale vzdálenou, a dne 14. května objevilo se loďstvo před Suchum-Kale. Vesnice tato s nepatrnými hradbami leží na jižním konci dosti prostranné zátoky blíž vysokých hřbetů Kavkazu.

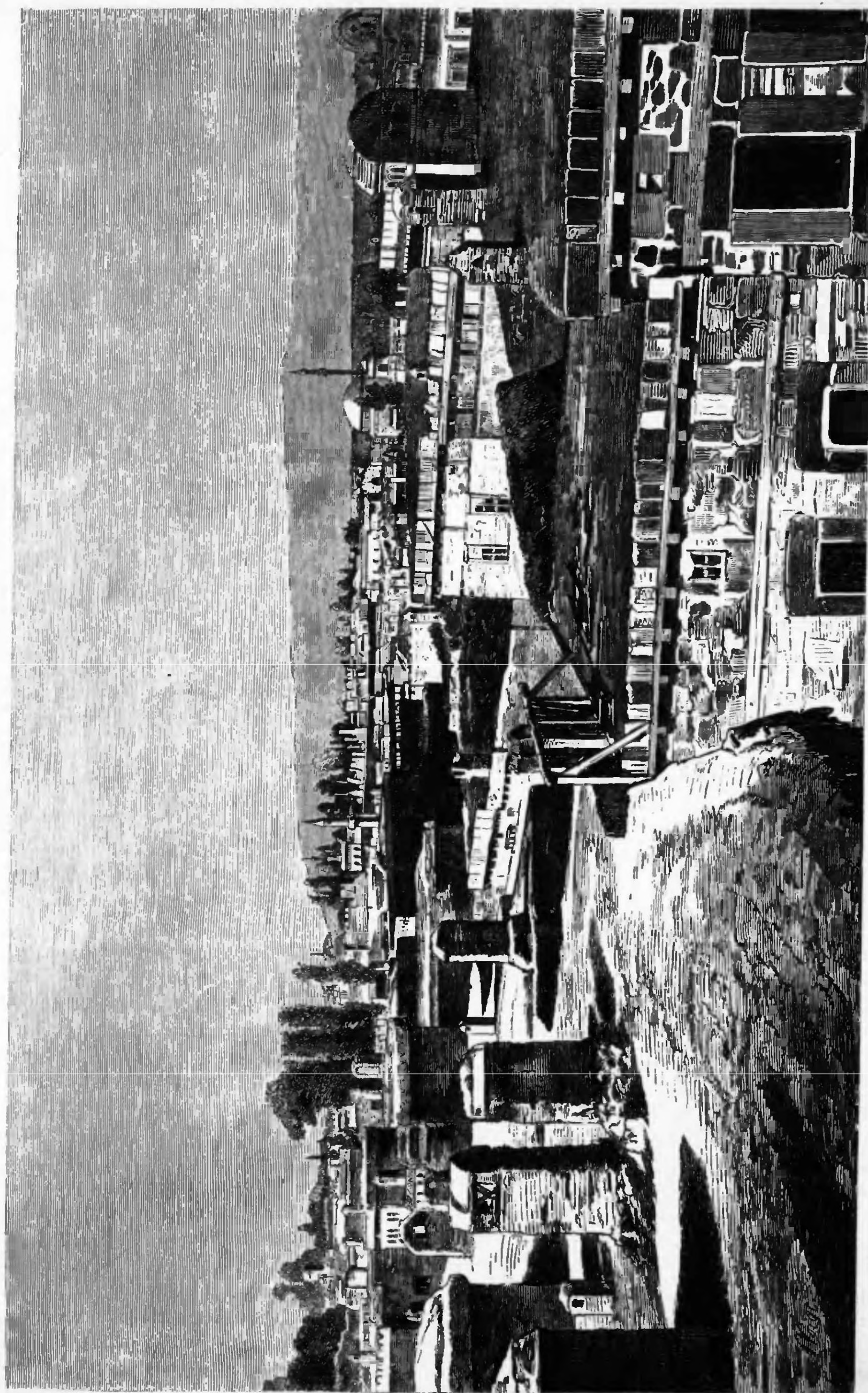
Když Rusové dobývali kavkazských území, bylo v těch místech také mezi Turky a Rusy krutě bojováno. Majíce před sebou Turky a za zády válečný nárůdek *Abchazů*, byli Rusové v postavení velmi nesnadném, ale konečně přece opanovali celou krajinu a jako dobyli všech severních pevných míst Čerkesů, totiž Anapy, Goloninsku, Sudžuk-Kale, Picundy a m. j., tak opanovali po tuhém odporu Turků i Suchum-Kale.

Ze všech těchto míst dobyli Rusové nejprve *Anapu* pod generálem Menšikovem r. 1828. Pevnost (vyobr. na str. 101), ležící v severovýchodním koutě čerkesko-kubanského území, má prastaré, pevné hradby, chráněné 11 tvrzemi, a má pro Rusy nejvíce ceny za příčinou své příznivé polohy k mořské úžině *Kerči*, kteráž tvoří průplav z Černého moře do Azovského. Tento průplav, kterýž je beztoho svými skalisky a prohlubněmi dostatečně chráněn, opatřen jest ještě pobřežními bateriemi a celou řadou tvrzí, z nichž nejdůležitější posici má *Jeni-Kale*. Severně leží Azovské moře, ohromné to, bahnité jezero žluto-zelenavé barvy. Při ústí ruské řeky *Donu* leží na břehu Azovského moře *Azov* s prastarými hradbami, kteréž byly již mnohokrát svědkem krutých bojů mezi Rusy a mocnými někdy Tatary.

Vraťme se však k Suchum-Kale. Turci udeřili na toto opevněné místo současně se strany mořské i pozemní a opanovali vesnici i tvrz ještě téhož dne. Kromě staré tvrze má Suchum-Kale také ještě tak zvanou novou baterii, kteráž má za účel zamezovati přístup ke tvrzi. Posádka obou fortifikací ustoupila po silném bombardování a útoku *Abchazů* do srubů a tvrzí u Maramby a Sebeldinskoji, kamž mezi tím byla přispíšila posila, totiž tři prapory kubanských střelců, sbor pěchoty a horská baterie.

Dobytí Suchum-Kale mělo pro Turky jen v tom směru jakýsi význam, že chtěli odtud zásobovati zbraněmi a podněcovati mohamedánské obyvatelstvo kavkazské, což se jim také částečně podařilo.

Jakožto místo obranné jest Suchum-Kale velmi nepatrné. (Vyobrazení na str. 93.) Leží asi 30 mil severně od Poti na černomořském břehu; záleží dle plánu vydaného lipským bibliografickým ústavem z baštového čtyrhranu, velkých kasáren, dále z bašty stranou pošinuté, s které lodi do přístavu plovoucí mohou být vzaty v křížový oheň. Přístav sám jest nitro ne-



Pevnost Erzerum.

velkého zálivu a v ohledu obchodním má dosti velký význam. Rusové nazvali Suchum-Kale (v překladu: „vrhací hrad") Novosiskaja. Krajina za pevností záleží z dlouhého údolí, jsouc na severu ohraničeno svahy horstva kavkazského hustým lesem porostlými; na druhé straně podél moře táhnou se široké bařiny. Krajina jest celkem hrozně nezdravá, časté zimnice a horečky jsou tam denním hostem. Z dat těchto patrno, že Turci neměli příčiny příliš chlubiti se úspěchem.

*Abchazové,* kteří Turkům k dobytí Suchum-Kale pomocni byli, jsou nárůdek na asijském pobřeží Černého moře, rozpadají se na mnoho malých plemen, někteří zeměpisci tvrdí, že na čtyřicet. Již ve středověku, za vlády Peršanů, přijali pohanští Abchazové víru Mohamedovu. Smlouvou drinopolskou roku 1829 přešla Abchazie v poddanství Ruska, kteréž s nimi mělo dost nesnází, poněvadž se z náboženského fanatismu proti němu bouří. Také v této válce podařilo se Turkům své souvěrce v Abchazii proti Rusku vzbouřiti.

Abchazi jsou krásný, silný a bojovný lid. Ženy jsou velmi sličné a Turci berou si je rádi pro haremy. Mužové se zabývají v čas pokoje nejraději honbou. Jazyk Abchazů je originální, ač jsou mnohá slova a obraty původu čerkeského.

Abchazie je bohata ovocem a plodinami. Krásné lesy pokrývají větší část celého území a dávají znamenité stavební dříví; ale polodivoký Abchaz ni dříví ni jiných darů přírody nevyužitkoval ku svému prospěchu. Abchazští rolníci pěstovali na svých úrodných polích kukuřici a proso. Jako jeho soused Čerkes, miluje Abchaz svou jednoduchou saklu, druh to kavkazských staveb. Domácí dobytek sestává z býků, bůvolů, krav, koní, koz, ovcí a vepříků. Abchazská vlna je velmi špatná. Poněvadž zde není luk, musí se skot a brav pásti v lesích; následkem toho zaměstnávají se mnozí obyvatelé jedině chovem vepřového dobytka, poněvadž nalezá dobrý žír v dubových lesích. Obchod byl zde vždy nepatrný. Jediné předměty pro vývoz jsou: med, vosk a zbraň (šavle a kindžaly).

Území Abchazů lze rozděliti na dva díly: západní či starou Abchazii a severovýchodní neb novou Abchazii. Obyčeje a mravy mají podobné čerkeským a gruzinským. Také rodinný a společenský život připomíná život sousedních polodivochů. Žena je otrokyní svého muže; taktéž mladší podrobeni jsou poslušností starším.

Loupeže jsou u nich všeobecně rozšířeny; rozumí se, že jsou často spojeny s vražděním; proto nosí Abchazi jako Čerkesové ustavičně zbraň. Nekradou pouze cizím plemenům, nýbrž též svým nejbližším sousedům. Ode dávna panuje u nich obyčej prodávati Turkům válečné zajaté. Chytrost, s níž byla krádež provedena, platí u Abchazů za velkou slávu.

Abchazi zaměstnávají se též lovením ryb, jakož i lovením delfínů, z nichž dobývají tuk. Tento průmysl mohl by poskytovati znamenitý výrobek pro obchod, kdyby nebyl Abchaz lenivý a nepřítel každého průmyslu.

## Povstání na Kavkaze.

Obyvatelstvo kavkazské, kteréž se částečně proti Rusku vzbouřilo, určitě sčítati nelze. Pravděpodobně páčí se na 900.000 hlav. Část náleží k vyznání pravoslavnému, jmenovitě mezi Abchazy a Ozety. Kmen Abchazů čítá na 144.000 hlav. Mimo to bydlí na Kavkaze asi 980.000 Tatarů, již mají hlavně své osady v gubernii Baku. Ostatní obyvatelstvo záleží z 5000 tak zvaných starověrců a 25.000 Arménů.

Dle jednotlivých gubernií rozděleno jest obyvatelstvo kavkazské takto: v gubernii *jelisavetpolské* 340.000 Tatarů, 17.000 Rusů (nejvíce starověrců) a 175 000 Arménů; v *erivanské* 185.000 Tatarů, 260.000 Arménů a 11.000 Rusů. Horský lid nalezá se skoro výlučně na území *dagestanském* a páčí se i s malým zlomkem Tatarů na 490.000 hlav, kdežto křesťanské obyvatelstvo čítá zde jen 10 000 hlav. Na území řeky *Tereku* žije 195.000 křesťanů, nejvíce kozáků, a 280 000 mohamedánských horalů; naproti tomu jest na sousedním území *kubanském* 80.000 horalů a 525.000 křesťanů. Na břehu Černého moře žije vedle 47.000 křesťanů 37.000 mohamedánů. Konečně jest v gubernii *tifliské* 61.000 mohamedánských obyvatelů.

Opětujeme, že toto roztřídění a sčítání obyvatelstva Kavkazského spočívá více na pouhých kombinacích než na skutečnosti. Mohamedánské a dílem i křesťanské obyvatelstvo těch krajin jest na tak nízkém stupni vzdělání, že všechna veřejná správa, tedy i statistika, jest tam velmi obtížná. Vždyť Rusové, opanovavše ty kraje hlavně po válce r. 1829, nemohli posud ani řádně roztřídit jednotlivé kmeny, jako Tatary, Čerkesy, Kurdy, Čečence, Abchazy, Ozety, Turky, Armény atd.

O literatuře národů kavkazských nemůže být arci ani řeči. První knížky a různé spisy, kteréž Rusové při obracení mohamedánů k víře Kristově zaváděli, jsou věroučné, pak krátké a delší modlitbičky. Teprva za nynějšího cara zavádějí se nějaké školy, avšak každé zařízení ruské vlády setkává se s odporem, jako se děje pravidlem u všech kočovných, loupeživých neb vůbec polodivých národů.

Vzpoura proti Rusku v této válce vypukla hlavně mezi kmeny Čečenců, Čerkesů a Abchazů a sice nejprve v okresu Chasav-Jurtu dne 28. dubna, když byl generál *Haiman* k aktivní armádě se odebral. Čečenci uloupili dobytek jedné osadě kozácké; sbor ruský proná-

sledoval však lupiče, odňal jim kořist a obsadil největší jejich osadu. Čečenci ustoupili do hor, přepadli a zavraždili několik rodin kozáckých. Současně vznikla vzpoura v okresích vedenském, argunském a grosenském a již dne 4. května rozšířilo se povstání po celém území Čečenců. Dne 7. května přepadli Čečenci v síle asi 3000 mužů, asi 40 mil od Grosny, oddělení ruského vojska čítající 300 mužů pod velením majora Milova. Poněvadž pršelo, selhávaly Čečencům napořád ručnice, dle staré soustavy na kámen zřízené, i vytasivše šavle vrhli se na Rusy. Major Milov uvítal je kartáči. Čečenci uprchli do hor, kdež očekávali povstání ostatních kmenů mohamedánských na Kavkaze. Snažili se pobouřit velikou ves Šaly, avšak setkali se u obyvatelů s důrazným odporem. Oddělení plukovníka *Murida* přispělo obyvatelstvu v čas a porazilo povstalce. Při stihání Čečenců do hor byli dva kozáci a jeden obyvatel ze Šaly poraněn.

Celkem přičítal se povstání na Kavkaze větší význam než zasluhoval. Největších rozměrů nabylo přispěním tureckého loďstva černomořského, zvláště na pobřeží. Náčelníci povstání měli plán vypracovaný v Cařihradě. Jednatelové turečtí z kmene Čerkesův odebrali se již před opovězením války do Batumu, aby své rodáky pobouřili. Přišedše do Batumu, vstoupili na loďstvo Hassana paše, čítající pět obrněných lodí; loďstvo to plulo nejprve proti opevněným přístavům v Mingrelči. Za několik dní přirazilo časně z rána k Suchum-Kale a zakotvilo se po 3. hodině. Zároveň vysazeni byli čerkeští náčelníci a něco mužstva na pevninu. Měli s sebou 600 pušek, které rychle rozdali mezi čekající lid. Celé okolí bylo rychle vzbouřeno a z rána měli bejové asi 3000 Čerkesů pohromadě. Hassan paša vyslal po té na pevninu ještě jiný pomocný sbor. Obrněné lodi počaly prudkou střelbu na tvrz, bejové pak s vojskem svým podnikli zuřivý útok. Rusové protivili se sice tvrdošíjně, avšak marně.

Zvěděv o tom úspěchu dal Hassan paša dopravit na břeh nové zásoby pušek a střeliva k tomu konci, aby povstalci táhli proti Tiflisu a Kutaisu. Toho ovšem nedosáhl, přece však rozšířilo se povstání na pobřeží až do hor. Turci je podporovali zasýláním zbraně a jiných potřeb válečných. Tou měrou, jak by si byli přáli, Turci povstalce podporovati nemohli, neboť měli co dělat, aby sami se ubránili postupující armádě Loris-Melikova.

Dne 18. května přivedeno bylo do Tiflisu 126 Čečenců v okovech. Vyslaný sbor ruský zajal je v boji. Byli to povstalci z tak zvané Velké Čečny, kdežto plukovník Murid odzbrojil Malou Čečnu za pomocí domácího, částečně i mohamedánského obyvatelstva. Vesnice tvrdošíjných povstalců byly sežehnuty.

Však za to šířilo se povstání na jiných místech, jmenovitě mezi Abchazy, kteří ohrožovali bránu Kavkazu mezi tvrzí sv. Ducha a Očamčiri v délce 150—180 verst. Sv. Duch byla důležitá posice, zavírající cestu do hor. Dne 23. května bombardovalo turecké loďstvo tak prudce slabou tvrz, že se musila posádka vzdálit. Co dva plastunské prapory odcházely, vysadili Turci 3200 Čerkesů na pevninu, kteříž ihned obsadili porouchanou tvrz. Abchazské obyvatelstvo přicházelo se všech stran a přidávalo se k bývalým vystěhovalcům. Abchazové byli z Kavkazanů nejvzdornější. Ruská posádka ze sv. Ducha ustoupila do Soči, kdež se spojila s oddílem plukovníka Šelkovníkova. Všecko vojsko severních krajů dostalo rozkaz, aby se shromáždilo v Soči. I kubanští kozáci a záložní prapory z Kubaně tam odešly. Všecky vsi okolo Suchum Kale chopily se zbraně a chtěly generalmajora Kravčenka, jenž velel v tvrzi Zebelji, odtrhnout od nitra země. Dne 24. května přišlo 2100 mužů se 6 děly posily a proražena cesta do Kutaisu.

V Cařihradě kladeny v povstání veliké naděje. Dne 20. května vyplulo z Cařihradu devět lodí s 10.000 muži, 5 bateriemi a 50.000 ručnicemi k Suchum Kale. Velení této výpravy na Kavkaz převzal Fazyl paša. Současně prohlásil šejch ul-islam (nejvyšší kněz turecký) „svatou válku“ proti Rusům.

Podle církevních zákonů islamu může „svatá válka“ vypovězena býti, kdykoli některá věta koranu jest ohrožena, neb věřící nuceni jsou přijmouti mravy neb spůsoby života, kteréž sumrah (turecké „písmo svaté“) výslovně nepřikazuje, třebas je i přímo nezakazoval. „Džihad“, jak Turci svatou válku nazývají, nemusí ostatně vypovězen býti právě šejch-ul-islamem, nýbrž jak vykladači koranu již v osmém století našeho letopisu učili, oprávněn jest k tomu každý „znatel písma“, ba v případech mimořádných každý moslem! Pozdější vykladatelé koranu obmezili toto právo u laiků jen pro případ, kde jednalo se o povstání proti knížeti vyznání jiného než moslemského aneb kdyby kterýkoli sultán učinil nařízení, jakáž příčila by se předpisům koranu. Takž vypověděl Francouzům „džihad“ Abdel Kader v Alžíru, ačkoliv byl pouhým laikem; několik let později učinil totéž i proti sultánu marokánskému, Sidi Abdurrahmanovi, poněvadž tento zakázal poddaným svým, aby alžírské souvěrce své v „džihadu“ proti Francouzům podporovali. Povinnosti, jakýchž ukládá věřícím „svatá válka“, jsou tyto: Sultán musí se postaviti v čelo věřících a vésti je; všichni věřící, starší než 13 let, zavázáni jsou zbraně se chopiti a do boje táhnouti; věřící, kteří vyjmuti jsou ze závazku toho (nemocní, starci, ženy, děti) musí vykonávati práce domácí a pečovati o výživu mužův bojujících; nejvyšší vůdce věřících jest oprávněn užiti všech statkův národa, ba i jmění mešitám náležejícího, k účelům válečným a konečně mohou i ony předpisy koranu, kteréž překážely by výhodnému vedení svaté války, za nezávazny — ovšem jen dočasně — prohlášeny býti.

Za to však jest vše, co ukořistěno bude v zemi nepřátelské, majetkem bojujících moslemův, ti pak, kdož padnou v boji, přímo vstoupí do ráje, i kyby byli největšími hříšníky. „Džihad" nemůže jinak se zakončiti, než úplným podmaněním nepřítele, aneb je-li týž nevěřícím — obrácením jeho na víru mohamedánskou; s nepřítelem nesmí žádný platný mír uzavřen býti.

Radost z povstání a dobytí tvrze Suchum-Kale byla v Cařihradě tak veliká, že sultán Abdul Hamid neváhal dáti si přivtělit nový titul „Vítězný". K úspěchům Turků na bojišti se titul takový ovšem hodil „jako pěsť na oko" jak říkáme.

Se strany ruské se významu povstání nepřičítala tak velká váha, ač také se nepodceňovala možnost, že povstalci dosti škody armádě ruské nadělají. Poloúřadní dopisovatel petrohradský pronesl se o tom ve vynikajícím listu berlínském v tento rozum: „Pokusem, a sice pokusem již ve svých začátcích zdařilým, pobouřiti mohamedánské kmeny území kavkazského proti vládě ruské, učinilo Turecko zkoušku, která je mu samému více nebezpečnější, než nám, ačkoliv se nedá upříti, že by nastaly přerušením spojení mezi jižním Ruskem a krajinami zakavkazskými vedení války v Malé Asii značné obtíže a svízele. Ze Suchum-Kale aneb z těch málo jiných přístupných míst na jihozápadním svahu Kavkazu, jehož skály zde přímo do moře spadají, až do Vladikavkazu, křižového to bodu spojení jižní Rusi s Malou Asií, nelze tak rychle rozšířiti povstání v obyvatelstvu počtem slabém, avšak válčení zvyklém. To však ještě nevylučuje možnost, že jest nám co činiti se skutečným, dobře vypočtěným, ve svém prvním pokusu zručně provedeným zaskočením nepřítele, při čemž hlavně na tom záleží, bude-li míti povstání vůdce rázu Šamylova.*) I okolnosti té věnovala se pozornost v Cařihradě, neboť telegraf již oznamuje, že je Šamyl mladší, syn proroka Miridů, na cestě do Kavkazska, aby pokračoval v zaměstnání svého otce, který je potupným bankrotem byl zakončil. Jméno dělá mnoho při takovém podniku, a zdaž není syn Šamylův nejen dědicem jména otcova, nýbrž i jeho chytrosti, může snadno a náhle způsobiti nejen obecenstvu, ale i vojenským úřadům zakavkazským neočekávanou odchylku, kteráž by pro nás mohla míti nepotěšitelný význam. Že naše černomořské loďstvo tomu zabrániti nemůže, pochopuje zde každý, neboť je na Černém moři slabší loďstva tureckého. Méně chápe se, že celé ruské východní pobřeží Černého moře nebylo výhodněji vojskem obsazeno a zejména chráněno dělostřelectvem a torpédy. Poti, Ardlar, Suchum-Kale a všechna ostatní místa a tvrze onoho pobřeží jsou vesměs nepatrná, chudičká a jen uměle při životu udržovaná místa; vždy však znamená jich držení ovládati Kavkazem. Až posud scházejí podrobnější zprávy o počínání tureckého vojska než přistálo ku břehu a když tam už bylo, jakož i o vystěhovalcích s nimi přibylých, Abchazech, Čečencích a j., tak že musíme vyčkati se svým úsudkem u věci té, až se tak stane. Že by se byli vracející se vystěhovalci obrátili proti Poti, Kutaisu aneb dokonce proti Tiflisu, jak hazardní zpravodajové novin z Cařihradu již oznámili, je na základě dřívějších zkušeností nepodstatné, a kdyby tomu tak i bylo, úplně bezvýsledné. Naproti tomu mohou se rozšířením povstání v horách východně od Erbrasu učiniti překážky v dopravě doplňovacích sborů i zpráv. Dokud se povídá jen o povstání jednotlivých aulů (vesnic) Čečenců, lze za to míti, že nám k potlačení vzpoury té postačí místní sbory. Dle předehry u Suchum Kale bude to však vyžadovati větší obrany a proto také odjíždějí již dosud nemobilisované sbory po třech drahách do Nov. Čerkeska, aby mohly být odtud poslány do míst dále ohrožených. Má se za to, že sbory rionské divise před Batumem aneb u Alexandropole stojící a záloha maloasiatské armády nebudou dále než k Poti aneb Kutaji zpět dirigovány. Tato dvě místa musí býti chráněna před každým podobným přepadením jako v Suchum-Kale.

Potlačení toho povstání v horním Kavkazu ponecháno přicházejícím od severu sborům a kozákům. Jaké následky bude míti toto vedení války se strany Turecka, ukáže se brzy, jakmile přechod naší armády přes Dunaj bude proveden a zpráva o tom rozletí se mezi křesťanským obyvatelstvem do všech míst balkánského poloostrova. Až posud (dopis byl odeslán dne 22. května) vzdalovala se naše vláda i vrchní velení všech živlů povstaleckých; nyní však může se ovšem státi u věci té obrat, tak že mohou Turci sémě své, které u Suchum-Kale byli zaseli, viděti na Balkáně vzcházeti, ba i na dosavadní zdrženlivost naproti Srbsku může míti tento obratně, avšak ze zadu, tedy úkladně vedený útok neočekávané následky. Napřed bude při naší straně Černá Hora a Miridité, pak Rumuni, dále Srbové, konečně však, když naše zbraně provázeti bude zdar a žádného nebezpečí nebude se více lze obávati, i Řecko a konečně Persie. Za takových vyhlídek, ba směle mohu říci, skutečností, snese se již takové komáří

*) Šamyl (Samuel), pověstný náčelník Čerkesů z Dagestanu, narozen r. 1797 z bohaté rodiny. Byl dlouhá léta vůdcem svých krajanů proti Rusům a vyznamenal se obratností, lstí a odvážlivostí neobyčejnou. Mnohokrát porazil ruská vojska, k potlačení vzpoury vyslaná; konečně však r. 1859 podařilo se Rusům zmocniti se všech pevných postavení Čerkesů až na jedinou tvrz Gunib, v níž Šamyl se 400 věrnými se zavřel. Po příkrých stráních dostali se Rusové za mlhavého jitra do tvrze dne 6. září 1859, načež Šamyl, vida nezbytí, vítězům se vzdal. Ženy i poklady jeho jsou mu ponechány a poslán se vším do Petrohradu, kde car Alexander vykázal mu 10.000 rublů ročních důchodů a zámek Kalugu za obydlí. Jeden ze synů Šamylových stal se důstojníkem ve vojště ruském, druhý prý prchl do Cařihradu a slouží Turkům.

píchnutí suchum-kalské. Studujeme-li anglické noviny a zejména vojenské, seznáme, že jest nám očekávati ještě několik takových komářích bodnutí, která sice napřed pálí, avšak brzy přicházejí v zapomenutí. Dle všeho jest se nadíti, že v průběhu událostí, které jsou posud ve stavu přípravném, utvoří se jiná podstatná skupení, než která nyní pro sebe i proti sobě působí; neboť i dobytí Ardahanu není ještě rozhodujícím, i když maří vliv tureckého přístavu na turecké síly válečné v Arménii a Anatolii. Teprv až naše armáda na půdě bulharské stane, mohou se rozhodující události očekávati.“

Tato pokynutí směřovala dosti srozumitelně proti maďarským živlům v Rakousku, kde se proti Rusku neustále kuly pikle ze msty za porážku vzpoury maďarské roku 1849 vojskem ruským. Ale i jinde došla rozhodná řeč ruského officiosa náležitého povšimnutí.

## Další zápasy dělostřelecké na Dunaji.

Za příčinou přílišného rozvodnění řek rumunských po prudkých deštích nemohli Rusové připraviti se dost rychle k přechodu Dunaje, kde soustřeďování armády jen zvolna před se jíti mohlo. Turkům byla tato živelní nepohoda velmi vítána, i velebili Allaha, že půdu rumunskou tak velice rozmočil, že zabořovali se do ní koně i kola děl a povozů. Pravilo se těch dnů (ke konci května), že turecký vyslanec ve Vídni před hrabětem Andrássym pronesl se v ten smysl, kterak Allah na přímluvu Mohameda na Rusy nehody posýlá, načež prý hrabě Andrássy, na nezdar tureckých zbraní rozmrzelý, takto propověděl: „To je pravda, pouze Allah a jeho déšť vám pomáhá, vy sami byste si pomoci nedovedli.“

Však bez zaměstnání Rusové před Dunajem nestáli, dělostřelci alespoň měli prozatím dost práce, neboť Turci stříleli na levý břeh velmi často a Rusové nezůstali dlužni odpověď.

Zvláště měli Turci namířeno na Oltenici, kterouž dne 16. května z Turtukaje opět prudce bombardovali. Současně proháněl se jeden monitor turecký po Dunaji a jal se pak z přiměřené posice také střílet. Rovněž i bašibozuci, jsouce kryti v šikmých příkopech, nemohli si odepříti toho potěšení, aby na břeh rumunský nepálili.

Účinek tohoto spojeného střílení byl velmi chatrný. Dělostřelci mířili špatně a většina pum ani nevybuchla. A tato výtečná munice turecká byla zhotovena v Anglicku! Špatně mohli Turci přátelům svým Angličanům děkovat, že jim za drahý peníz tak mizerné střelivo dávají.

Za to se toho dne vyznamenaly baterie rumunské, jmenovitě baterie setníka Lobaška, jež v pravo u Oltenice stála a po několika ranách v Turtukaji požár způsobila a také monitor turecký značně porouchala.

Po střelbě přes hodinu trvající zastavili Turci další bombardování, monitor se také uklidil a bašibozuci utichli.

Téhož dne pokusil se o své štěstí jiný monitor turecký proti *Izlazu*, ale neměl více zdaru než druh jeho u Oltenice. Ze čtyřiceti pum, jež za hodinu na Izlaz vychrlil, vybuchlo jen pět, ale netrefilo, kdežto dvě sice trefily, ale nevybuchly.

Za to vyvedli Turci toho dne pravé rekovství asiatské u *Jalomnice*. Jeden monitor jejich pálil tam na stráž rumunské zemské obrany. Strážnice byla sbořena a velitel monitoru vida, že stráži žádná pomoc nepřichází, dal hnáti rychle ku břehu, kde nalezli Turci jediného těžce raněného obrance. Velitel nařídil, aby byl raněný zastřelen, což se okamžitě vykonalo. Vidouce Turci, že nešťastník ještě dýše, probodali ho.

Dne 20. května pálili Rusové u Magurelli po tureckém parníku, kterýž dovážel děla z Nikopole po dolejším Dunaji. Koule rozdrtila kolo parníku, takže se do Nikopole vrátit musel.

Druhého dne na to byla dost tuhá střelba mezi Dristou (Silistrií) a Kalarašem a dne 22. května o 6. hodině ráno padl Turkům za oběť parník — rakouský. Plul po Dunaji za obchodem, neboť se domníval kapitán, že obě válčící strany budou šetřit rakouské nestrannosti. Však Turci vyslali za ním několik pum, z nichž jedna zapálila. Parník měl jméno „Klotilda.“ Téhož dne střílelo se opět u Oltenice a 23. května se pokračovalo, při čemž nová turecká opevnění u Turtukaje velice byla porouchána.

Historicky pamětnou jest střelba mezi Vidínem a Kalafatem dne 27. května do té míry, že účastnil se jí osobně kníže rumunský Karel, kterýž projížděl Malé Valašsko za příčinou přehlídky vojska. Provázeli ho: plukovník Dochturov, ruský carský pobočník, plukovník Gailard, vojenský zřízenec francouzského vyslanectva v Petrohradě, plukovník Černat, rumunský ministr války, plukovník Slaniceanu, náčelník rumunského generálního štábu a veškeří štábní důstojníci.

Cesta knížete podobala se vítězoslavnému pochodu. Do Kraljeva přibyl kníže 14. května. Město bylo již od 4. hodiny odpol. na nohou. Mnoho pánův a paní podalo knížeti kytice. Na rychlo byla postavena slavobrána. Kníže vítán byl nesčetným davem lidu, v jehož čele se nalezali přední měšťané. Studující nesli hořící pochodně. Se všech stran ozývalo se hřímavé: „Hurah!“ a volání: „Ať žije Karel I. král rumunský!“ Poslanec

A. Stolojanu šel s městským prefektem před knížetem až k Balsu. Hlavní ulice byly slavnostně osvětleny. O půl 9. hodině ranní odebral se kníže za stálého nadšeného volání do Kalafatu.

Po celé silnici z Kraljeva až do Kalafatu byly shromážděny nesčetné davy lidu, jež bez přestání knížeti svému nadšeně „Slávu" provolávaly. Když přibyl kníže do Kalafatu, jel kolem šiku seřaděného vojska, jež vítalo jej voláním: „Hurah!" a „Nechť žije panovník náš!" Na to prohlížel kníže baterie a ostatní posice kolem Kalafatu. Dále prošel celým táborem a vyjádřil se velmi pochvalně o veškerém jeho uspořádání.

Mezi dnem přišel kníže poznovu k bateriím a hlavně k baterii č. 1., nazvané Karel I.; zde dal rozkaz, aby se započala palba ze všech baterií na Vidín, za účelem, aby zkoušena byla síla děl hrubšího zrna, jež před nedávnem do Kalafatu byly dopraveny.

Sotva že se první rána z rumunské baterie ozvala, započali i Turci silnou střelbu ze všech baterií vidínských na Kalafat.

Přes půl hodiny trvala střelba. Kníže sdílel neohroženě s vojíny nebezpečí i radost. Po celý čas střelby nevzdálil se z baterie č. 1.

Pět tureckých střel dopadlo do této baterie a dvě právě k nohoum knížete, šťastnou náhodou však nevybuchly. Ač dělostřelci již prve tři střely voláním „Hurah!" pozdravili, zvýšen byl dvojnásobně jásot jejich, když uzřeli, s jakou lhostejností kníže nebezpečí vstříc hleděl. Nadšené volání nemělo konce a hudba spustila v to národní hymnu.

Řečené tři střely vybuchly sice, avšak neuškodily nikomu. Jeden dělostřelec byl lehce poraněn.

Celkem poslali Turci z Vidína 35 střel; Rumuni z Kalafatu 23. Výsledek, jenž docílen byl, co se týče síly a spůsobilosti velkých děl, byl překvapující.

Zaradovav se nad skvělým výsledkem dal kníže rozkaz, aby se ve střelbě ustalo; turecké baterie zastavily taktéž okamžitě palbu.

Na straně rumunské při té střelbě padl jeden vojín a někteří byli raněni. Kníže přenocoval v Kalafatu a odjel pak do Krajové.

Po bombardování mezi Vidínem a Kalafatem roznesla se zpráva a byla všemi turkopřejnými listy rozšiřována, že kníže Karel schválně dal střílet na tureckou nemocnici vidínskou a že tam byli zabiti tři nemocní a raněni dva. Zpráva tato nespočívala na nějakém omylu, nýbrž na úmyslné lži, aby se mohlo hlásat, že nedopouštějí se surovostí pouze Turci, ale bojovníci křesťanští. Mimo to roztrušovala se lživá zpráva také ze zlosti, že střely rumunské ve Vidíně mnohem více uškodily než pumy turecké v Kalafatě, přičemž objevila se nejen nedostatečnost dělostřelectva tureckého, ale také i okolnost, že pevnosti Vidínu vůbec snadno se uškodit může a že vůbec nezasluhuje pověsti, jakouž do té doby měla, že je totiž pevností první třídy.

Některá opevnění Vidína jsou velmi stará a jen některá byla zřízena nedávno dle fortifikačních zásad. Pevnost skládá se vlastně z jádra vnitřního s 8 bastiony, nekrytými eskarpami, valem na způsob kasemat a příkopem tři sáhy hlubokým, který může býti zatopen do dvou třetin hloubky své; šířka jeho obnáší 9 sáhů; k řece jest násep o mnoho užší. Kolem Vidína, v druhé řadě táhnou se v polokruhu menší bašty a náspy dohromady spojené příkopy pro myslivce. Na koncích polokruhu toho na břehu Dunaje nalezají se dvě pětistranné uzavřené reduty. Posice ta patrně ovládá celé okolí. Vidín sám leží na plochém břehu Dunaje, který může býti, zvláště na východní straně zatopen. Okolí, jakož i prostor mezi oběma hradbami prý jest dle výroků tureckého plukovníka dělostřeleckého podminován. Osman paša, který již ve válce se Srbskem r. 1876 byl zde velitelem, rozložil vojsko své na blízkých výšinách.

Způsobu zcela jiného jsou opevnění *Ruščuku*, (vyobrazení na str. 52 a 53), jenž není vlastně pevností, nýbrž opevněným táborem. Pouze strana k řece byla v novější době opevněna trochu lépe. Midhat paša v reformatorské horlivosti své způsobil mnoho škody, poněvadž dal co jen bylo možno sbourati, aby zařídil procházky, nábřeží a j. Při počtí války opatřeno bylo město na straně k řece náspy s potřebnými místnostmi pro děla. Vlastní bašty Ruščuku leží na severo-východní a jižní straně, pak i na jiho-východu, tudíž asi na cestě do Šumenu. Na rovině asi 400 metrů dlouhé, která se rozprostírá severo-východně od Ruščuku, nalezají se nedaleko břehu dvě velké lunety a čtyry menší náspy. Kde se končí rovina, počínají příkopy pro myslivce a posice pro děla tvoříc třetí a poslední řadu opevnění, která obě ostatní ovládá. K nim řadí se jiho-západně a na jihu tři uzavřené reduty na způsob kasemat, z nichž každá ozbrojena jest šesti Kruppovými děly a má místa asi pro 2000 mužů. Také jiho-západně nalezá se uzavřené opevnění a celkem může 15.000 mužů tábořiti v hradbách Ruščuku.

Téhož dne, kdy kníže Karel děla v Kalafatu zkoušel, střílelo se prudce u *Izlazu.* O 8. hodině ráno připlouly z Nikopole dva monitory a stanuly před baterií izlazskou tak, že jeden z předu a druhý v boku prudkou střelbu započal, na kterouž baterie jen mírně odpovídala. Nebylo sice mnoho naděje, že z baterie uškozeno bude oběma monitorům citelně, avšak Rumuni zamýšleli střelbou svou učiniti každý pokus o přiblížení se monitorů ku břehu rumunskému nemožným. Střelba trvala až do poledne, aniž z které strany docíleno nějakého úspěchu. Bylo to dosud zbytečné plýtvání prachem a střelivem. V tom právě o polednách zasáhla jedna kule rumunská kajutu monitoru přímo proti baterii stojícího; podle všeho zdání vznikl v monitoru oheň, neboť

monitor zastaviv ihned palbu vzdálil se kvapně; bezpochyby však podařilo se oheň ihned uhasiti, neboť za nedlouho opět se objevil a vychrlil na baterii pravý liják granátů. Zatím přiblížil se druhý monitor zvolna až ku blízké zátoce Dunaje, ve kteréž nalezalo se 9 lodí nákladních se zásobami ovoce. Proti těmto lodím započal monitor palbu. Poněvadž oba monitory velmi se byly přiblížily, nařídil velitel v Izlazu, aby posádka byla pohotovu a ručničnou palbu započala. Turci taktéž jali se střileti na palubě z ručnic. To trvalo do 4 hodin odpoledne. Děla baterie jsouce jen malého kalibru stěží byla by monitorům nějak uškodila, kdyby samo štěstí nebylo Rumunům přispělo. To však nebudiž řečeno na ujmu zásluhy brigádníka izlazského a mužstva jeho. Osvědčiliť takovou udatnost a dovednost, že úplně byli hodni dosaženého úspěchu. Poněvadž jeden monitor velmi se byl ku břehu přiblížil, nařídil brigádník *Bunemar*, aby vyvežena byla děla z baterií na samý břeh. Započata pak důrazná kanonáda proti monitorům, z nichž páleno bylo i z ručnic i z děl. Dělových ran vypálili Turci proti Rumunům padesát. V okamžiku, kdy jedna střílna turecká se rozevřela, namířil Bunemar sám dělo proti ní, vypálil a kule zalétla přímo do střílny. Jaký byl další toho následek, nebylo lze rozeznati; monitor však vzdálil se rychle a od té chvíle nebyla brigáda rumunská znepokojována. Hrdinství jména tureckého skutečně hodné vykonali bojovníci Mohamedovi dne 29. května, aby dokázali, že mohou na Dunaji také bez děl bojovat. Dne 28. května opustila rumunská posádka *Flamandu*, aby se přivtělila k armádě rumunské v Malém Valašsku. Druhého dne na to přepravili se bašibozuci na šesti člunech do Flamandy a zapálili ji. Bezbranní obyvatelé uprchli do blízkého lesa. Když Turci odtáhli, pohřešováno pět mužů a dvě ženy. Jaký osud je zachvátil, neví se.

Toho dne podnikli bašibozuci společně s Čerkesy podobnou výpravu do vsi Greče blíž Oltenice. Obyvatelstvo bylo již dříve Greč opustilo a Turci museli přestat na vypálení vesnice. Ale na nedalekém poli zastihli čtyry pastýře se stády dobytka. Dva pastýři spasili se útěkem, druzí dva byli od barbarů zastřeleni. Ano i dobytek, pokud ho uloupiti nemohli, surovci postříleli.

## Druhá turecká loď na Dunaji zničena.

Sotvaže se Turci zpamatovali po hrozné katastrofě lodi „Lutfi Dželil“, stihla je nová pohroma toho druhu dne 26. května. Druhá tato rána byla ještě bolestnější než první, neboť vykonána byla způsobem pro turecké loďstvo mnohem nebezpečnějším. V noci na 26. květen vypravilo se z Brahylova malé oddělení ruských vojínů na řeku. Vedli je důstojníci *Dubašov* a *Šestakov*, s nimi pak vypravil se též rumunský major *Murgesku*. Všichni vsedli do čtyr lodic a vydali se na cestu za tím účelem, aby v dunajském rameni u Mačína několik torpéd položili a dle možnosti některou loď tureckou do povětří vyhodili. Malé toto loďstvo dorazilo šťastně až k místu „Petra fetei“ (Drahokam dívek), kdež se mužstvo ihned dalo do práce, majíc dosti volnosti, že mu bylo možno torpéda přímo pod monitor položiti. Turci, spatřivše loďky, tázali se: „Kdo jest?“ Major Murgesku odvětil rychle turecky: „Přátelé.“ Avšak Turci bezpochyby tomu přátelství nevěřili, neboť počali ihned střelbu, z pušek směrem k Mačínu. Nedbavši turecké střelby, dokončila zatím malá noční výprava své práce. Několik ruských potápěčů, kteří v Kronstadtu studovali, skočilo ze člunu, kdež se Dubašov nalezal, do Dunaje, dopluli až těsně k monitoru, kdež zapustivše torpédo na člun se vrátili. Hned na to, o 3. hodině ráno, zapálili torpédo. Asi po dvou minutách zalomozil náhle tichem nočním strašlivý výbuch, rovný onomu při vyhození korábu „Lutfi Dželil“. Oblaka kouře zahalila monitor a celé okolí jeho tonulo v hustou mlhu. Když tato zmizela, nebylo monitoru více nad hladinou. Na dobro zničena tak jedna z největších válečných lodí. Loď měla jméno „Hifz ul Rahman“, což zní v překladu: „Pod stínem milostivého boha“; byla to obrněná korveta s věžemi, 222 stop dlouhá, s prostorou 2500 tun, s norem 18 stop; rychlost její byla 12 uzlů za hodinu; posádka její čítala 219 mužů. Vyzbrojena byla pěti děly zrna hrubého (dvě 9palcová ve věži zadní, dvě 7palcová ve věži přední, jedno dělo armstronské 40 centimetrů za přední stěnou pancéřovou). Brnění bylo v prostředku 4·62 palce, na koncích lodě 3 palce silné.

Ruští důstojníci chtěli již v noci před tím záměr svůj provésti, však museli od toho upustit, protože hned po západu měsíce počalo svítati. Druhá noc však byla tmavá a tedy podniku příznivá.

*Úřadní* zpráva ruská o smělé výpravě zní takto: „Po půl noci na 26. května vydal se poručík Dubašov za prudkého lijáku, když k tomu byl dostal svolení generála Salova, se 4 malými parníky do mačínského kanálu. Této noční výpravy se súčastnili: Parník „Cesarevič“ s poručíkem Dubašovem, rumunským majorem Murgeskem a 14 námořníky. Parník ten následovala parní lodice „Xenia“ s poručíkem Šestakovem, Petrovem a 9 námořníky. Na parníku „Džigit“ byl lodník Peršin s 8 námořníky a na parníku „Carevna“ lodník Bahl s 9 námořníky. Mužstvo těchto 4 parníků spatřilo o půl 3. hodině tři turecké lodě, které byly následovně rozestaveny: ve středu mačínského kanálu stál monitor; opodál něho po pravé straně viděti bylo druhý monitor a v levo válečný parník s dvěma komíny. Poručík Du-

bašov umínil si učiniti útok na prostřední loď, která byla největší, i nařídil poručíku Šestakovi, aby očekával výsledku, jsa sám k útoku připraven. Plnou parou blížil se parník Dubašův k nepřátelskému monitoru. Stráž turecká volala naň, on však odvětil známým mu tureckým „Sifiu adam“, t. j. „jeden z vašinců“. Poněvadž vyslovení cizích slov bylo nápadným a odpověď ta při tureckém vojsku neobyčejná, muselo to vzbuditi pozornost a podezření stráže. I bylo hned na to vystřeleno. Také z ostatních tureckých lodí započala střelba z ručnic, avšak nikdo nebyl zraněn. Na všech třech tureckých lodích nastal nepokoj a zmatek, a toho okamžiku použil Dubašov, aby vedl proti monitoru první útok. Sloup vody vyrazil do výše a naplnil, padaje zpět, loď Dubašovu. Tento nařídil ihned strojmistru a topiči, aby svá místa opustili, avšak námořník Kisland, zkušený to muž, ujišťoval, že se může loď ještě nad vodou udržet. Dubašov rozkázal tedy všemu mužstvu, aby vodu čerpalo. Monitor udržoval se posud nad hladinou. Jak bylo dříve umluveno, zavolal nyní Dubašov: „Šestakov k činu!“ Plnou parou zasadil nyní Šestakov monitoru druhou ránu za vražedné palby z ručnic a děl nepřátelských, načež monitor se počal ponořovat. Šestakov musel vyčistiti šroub své lodě od zřícenin monitoru a mezi tím co se toto takořka na nepřátelské palubě dálo, střílel Šestakov, podporován 4 námořníky, z revolveru. Dle jeho tvrzení lze děkovati za šťastné vyváznutí z této nanejvýše nebezpečné situace jen ráznosti poručíka Petrova. Taktéž mu Šestakov připisuje šťastný výsledek rány, poněvadž bylo Petrovu svěřeno řízení torpéda. Parník lodníka Peršina střelen byl z děla do vesla a sloup vody, který vyhnala do výše rána dělová, která před ním padla, naplnil loď vodou. Mezi tím co parník plnou parou ku břehu uháněl, podařilo se Peršinovi ucpati díru koudelí. Dubašův parník byl ještě plný vody a nemohl tedy manevrovati. Mimo to Dubašov nevěděl, zdaž vnikla voda do lodě dírou, způsobenou nepřátelskou kulí, aneb přes palubu. Namáháním majora Murgeska, který vstoupil mezi stroje a strojmistru pomáhal, podařilo se vodu vyčerpati. Parník lodníka Bahla byl po celou tu dobu pohotově, přijmouti mužstvo „Cesareviče“, kdyby se počal potápět. V době té počalo se již rozednívat, tak že bylo lze rozeznávat vzdálené předměty. S rozedníváním zvětšovala se palba turecká. Naše lodě dosáhly šťastně Brahylova, aniž by měly mrtvých nebo raněných. Původcové smělého činu, poručíci Dubašov a Šestakov, jakož i major Murgesku byli druhého dne pozváni do *Ploješti*, kde nalezal se hlavní stan velkoknížete Mikuláše. V nádraží byli uvítáni četným důstojnictvem a doprovázeni do sídla velkoknížete, kde pozváni byli k hostině. Oběma důstojníkům připnul velkokníže řád sv. Jiří, při čemž je obejmul a políbil. Večer byla hostina důstojníků, při které vesele bouchaly zátky šampaňských lahví. Hudba hrála ruskou hymnu a hlučné „urá“ ozývalo se daleko v noční tiché době. Teprv po půl noci rozešla se společnost.

Dne 28. května byl do nemocnice brahylovské dopraven raněný turecký vojín, nalezený v mačínském průplavu, pocházející z turecké korvety „Hifz ul Rahman“. Muž měl obě ruce i nohy přelámané. Udal, že na monitoru nalezalo se kromě mužstva 6 důstojníků.

Velkokníže Mikuláš podal carovi dne 28. května zprávu následující: „Dnes připnul jsem sám kříž svatojirský poručíkům Dubašovu a Šestakovu. Oba tito hrdinové a s nimi poručík Petrov, lodníci Peršin, Bahl a rumunský major Murgesku šli vstříc jisté smrti, jen Bůh je zachránil před záhubou. První ránu učinil poručík Dubašov z lodice „Cesarevič“, nad níž ihned sevřely se vlny; druhou ránu, která způsobila záhubu lodě, učinil poručík Šestakov z lodice „Xenia“. Obě rány staly se za prudké střelby z tureckých monitorů. Lodice „*Xenia*“ byla zasypána troskami z monitoru. Lodice Peršina „Džigit“ proražena kulí z děla na zadní části a naplněna vodou, musila přiraziti k nepřátelskému břehu a vyčerpati vodu. Lodice „Cesarevna“ byla připravena, by přijala na palubu mužstvo z „Cesareviče“, jenž hrozil utonutím. Major Murgesku a poručík Petrov byli po celý čas věrnými pomocníky a byli asi 20 minut vydáni ohni tureckému. Naši rekové neztratili ani jediného muže a vrátili se časně z rána domů. Když odpluly ostatní turecké monitory, odebrali se Dubašov, Peršin a Bahl opět k potopenému monitoru a sejmuli vlajku s něho. Plavci osvědčili se co hrdinové, nebylo viděti bázně; ani nemluvili, jako by byli ve škole. Na všech čtyrech lodích nalezalo se 40 osob.“

Také ostatním účastníkům výpravy dostalo se zaslouženého vyznamenání. Major Murgesku a poručík Petrov obdrželi řád sv. Vladimíra 4. třídy s meči; lodník Peršin řád sv. Stanislava 3. třídy s meči; lodník Bahl řád sv. Anny 4. třídy s nápisem „za chrabrost“; všichni námořníci na lodích „Carevič“ a „Xenia“ kříž záslužný, námořníci na lodicích „Carevna“ a „Džigit“ dva čestné odznaky. Mimo to vyznamenáni byli za uzavření zátoky mačínské, provedené ve střelbě turecké, generálmajor Boreskov, plukovník Strukov a kapitán Ragul; všichni dostali zlaté zbraně s nápisem „za chrabrost“, kapitán Bašlekov řád sv. Anny 2. třídy s meči; praporečník Subotin řád sv. Stanislava 3. třídy s meči; námořníci tří dělových lodic záslužný kříž pro každé oddělení; námořníci pěti parních lodic záslužný kříž pro každé oddělení.

Ztráta korvety „Hifz ul Rahman“ byla pro Turky v ohledu mravním i hmotném veliká. Námořnictvu tureckému ubylo alespoň přes 200 vojínů uvyklých službě námořní; ve válce jest náhrada za námořníky velmi nesnadná. Dále pozbylo dělostřelectvo turecké 5 těžkých děl, mezi nimi 4 Kruppova. Byla to nejlepší turecká děla, neboť ostatní, jichž většina proti rumun-



Pevnůstka asijská Suchum-Kale na Cerném moři.

ským posicím obrácena byla, nevydala mnoho. Turecko ztratilo loď, kteráž 6 milionů franků stála, ztratilo 300.000 medžidií, jež se na palubě lodi nalezaly, ztratilo mimo to i velkou zásobu potravin, náboje, prachu a mnoho jiných cenných věcí.

Také nejlepší přátelé Turků v Evropě, Maďaři, utrpěli záhubou turecké korvety ztrátu. Nalezal se totiž na lodi zlatý, diamanty bohatě ozdobený meč, pro maďarské študenty ustanovený za odměnu, že své turecké soudruhy v Pešti okázale uvítali a vůbec o slávu tureckého jména, ovšem bez výsledku, všemožně se přičinili. Jak zajatí Turci udávali, měl uherský parník, jenž toho času u Kalafatu od Rumunů zadržán byl, turecký dar do Pešti dopravit.

Zdaž se kdy některému maďarsko-tureckému vlastenci podaří, tento drahocenný důkaz bratrství dvou národů asiatských na dně Dunaje nalezti?

Smělý čin ruských vojínů vzbudil všeobecný obdiv válečníků v celé Evropě a veškeré časopisectvo pojednávalo o něm velmi obšírně. Při té příležitosti uznávala se důležitost a zhoubnost torpéd v moderním válečnictví. K doplnění popisu torpéd na stránce 63. této knihy podáváme zde ještě výpis jednoho listu francouzského, kterýž v pojednání svém o neohroženosti ruských vojínů poznamenal o torpédech toto: Ačkoliv je torpédo především zbraní defensivní a z té příčiny na Černém moři pro Rusy, kteří jsou tam odkázáni k obraně, velmi důležitým, přece hrají torpéda i velkou úlohu co zbraň útočná v šírém moři a při hájení pobřeží. Všichni námořníci evropští konali s torpédy pokusy a všichni více nebo méně dospěli k témuž stupni dokonalosti této strašné zbraně. Torpédo defensivní jest kulatá nádoba z tvrdého kovu, která naplněna jest explodující látkou, nejvíce nitro-glycerinem. Pohrouží se pod vodu v místě, které je dobře známo. Každé torpédo jest s břehem spojeno drátem, jenž souvisí se silnou baterií elektrickou. Dráty ode všech torpéd spojeny jsou v jedné baterii na místě, které je bezpečné před střelbou nepřátelskou. Připluje-li nepřátelské loďstvo k pobřeží, pozorují dva muži bedlivě pohyb jednotlivých lodí. Jsou-li jisti, že se nachází nepřátelská loď nad torpédem, aneb v kruhu jeho působnosti, vypálí se torpédo pomocí jiskry elektrické a účinek je strašný. V tisících kusů vylítne loď do povětří. Útočná torpéda umístí se obyčejně v předu lodic, jejichž rychlost rovná se 18 uzlům (1 uzel rovná se 15·8 metrů) za hodinu, tedy je větší než každé válečné lodi. Smělí námořníci se k tomu odváží dostati se s torpédem k nepříteli. Vynálezce lodic torpédových, které plují s tak velikou rychlostí, jmenuje se *Tornicrofft.* Taková lodice stojí 80.000 franků a potřebuje 3 muže ku své obsluze. Jakmile chce obrněné loďstvo přístav prozkoumávat aneb se ku břehu blížit, pustí se torpédové lodice, které mohou být u břehu lehce ukryty, na moře. Letí s rychlostí báječnou k lodi nepřátelské, která není již s to uniknouti. Každá lodice vyhlídne si jednu loď k útoku. Že při tom kulemi nepřátelskými mnohá vezme za své a s ní i mužstvo, lze si pomysliti. Oběť ta není však tak velká v uvážení, že je takovým torpédem zničená loď v ceně 12 až 14 milionů franků se 600 i více muži. Noc a mlhavé počasí jsou pro torpéda velice výhodné. Ochranné prostředky, jichž až dosud obrněné lodi užívaly, byly nedostačitelny. Když se torpédová lodice přiblíží k loďstvu nepřátelskému na 4—600 metrů, pustí na vodu samo se pohybující torpédo a obrátí pak i uhání ku břehu. Pekelný nástroj započne nyní své strašné dílo, jemuž nemůže nikdo meze klásti. Narazí totiž na loď, vybuchne a zničí ji úplně. Takové torpédo urazí samo s rychlostí 8—10 uzlů až 800 metrů. Když je pohybující síla jeho vyčerpána dříve, než dosáhne cíle, vyplave na hladinu a jest pak ještě nebezpečnou překážkou, kterou obyčejně nepřítel bez škody nepřekoná.

Účinky torpéd poznali Turci teprva v této válce a vidouce, jakých výhod torpéda Rusům poskytují, pospíšili sobě, aby zkusili to také s osudným přístrojem na Dunaji. Avšak svrchovaně nemotorný způsob, s jakýmž toto své opičení prováděli, jakož i trestuhodná nedbalost, jakouž při tom na jevo dávali, učinily veletok tento nejen po dobu války ale i na celá léta naprosto nesplavným, čímž ovšem ohrožen byl povážlivě mezinárodní obchod evropský. Nedbalost jejich spočívala v tom, že ponořovali do řečiště dunajského četná torpéda, aniž by byli učinili náležitá opatření k tomu účelu, aby později byli s to důkladně naznačiti místa, kde tak učinili. Ponořování dělo se u nich zcela nahodile, aniž řídili se Turci v tom ohledu dle jakéhokoli pravidla. Přirozený následek takového počínání byl ten, že naprosto nemožno bylo dopátrati se ponořených torpéd a odstraniti je, kdy zdárný vývoj obchodu vyžadovati bude opět bezpečnost plavby na Dunaji. Rumunský ministr záležitostí zahraničných Cogolniceano upozornil zvláštní notou diplomatické jednatele a konsuly velmocí evropských v Bukurešti na tuto tureckou neplechu, poukázav zároveň k tomu, že Rusové počínají si v tom ohledu s opatrností a že činí veškerá opatření, aby místa ponořenými torpédy ohrožená ihned byla poznatelna a v případě potřeby torpéda snadno odstranitelna.

Ostatní vlády, také rakouská, poslaly do Cařihradu napomenutí, aby Porta počínala si s torpédy opatrně, jinak že bude zodpovědnou za všecky následky.

# Armády ruská a turecká na Dunaji.

Dlouho, až skoro do polovice června musela armáda ruská v Rumunsku zápasit těžce s nepohodami živelními. Hrozné lijáky, povodně, stržení mostů, zaplavení a poškození železnic — toť byli v první řadě nepřátelé, kteří se Rusům důrazně a dotíravě v cestu stavěli. Důkladný most přes Sereť u Serdaru, postavený s velkým nákladem a namaháním, odnesla voda a musel býti teprve jiným nahražen, než Rusové přejít mohli. Dunaj vystoupil po obou březích a na mnohých místech zaplavil krajinu na mnoho mil, takže se jezeru podobala. U Brahylova byla všechna doprava po železnici na kolik neděl přerušena a sotva zachránily se telegrafní tyče,



Velkokníže Michal Nikolajevič,
velitel armády kavkazské.

aby alespoň spojení po telegrafu nemuselo být přerušeno.

Však ráznosti a vytrvalosti vojenské správy podařilo se překonati všechny překážky, tak že počátkem června byly všechny přípravy pohotově ku přechodu Dunaje. Veškeré dělostřelectvo bylo již dne 21. května na ustanovených místech, čímž nejobtížnější přípravné kroky veliké operace byly vykonány.

Obtíže největší byly s dopravou potravin a jiných potřeb za armádou tak velikou. Však je známo, že doprava veliká spojena jest i v zemích s dobrými silnicemi s nemalými nesnázemi a vyžaduje mnoho času. Dále potřebovali Rusové času ke zřizování polních nemocnic, pošt a skladišť.

Souhrnný přehled postupu a soustřeďování armády ruské na Dunaji jest třeba počíti v táboře zimním u

Kišiněva mezi Prutem a Bugem. Armáda záležela ze šesti armádních sborů. Hlavní stan 7. armádního sboru byl před tím v Oděse, 8. v Tiraspolu, 9. v Baltě, 10. v Nikolajevě, 11. v Guragalbině a 12. v Orgěve. Jakmile v polovici dubna oznámeno bylo, že válka bude co nevidět opovězena, daly se všechny sbory na pochod.

Již z počátku upustilo se od dopravy vojska ve větších sborech po drahách rumunských, poněvadž se vědělo, že by nikterak úkolu svému nevyhověly, jakož i z té příčiny, že se jich chtělo hlavně užiti k dopravě děl, pontonů a jiných potřeb válečných k ústí Sereti. Valašsko mohlo tedy býti v prvním týdnu Turky úplně obsazeno, a v ruském hlavním stanu by to byli považovali jen za štěstí, kdyby byli mohli nepřítele již na levém břehu napadnouti. Ve Valašsku jsou jen dvě silnice (Tekuč-Fokšany a Galac-Brahylov), po nichž musely všechny sbory táhnouti. Muselo se tedy k tomu přihlížeti, aby se nikde vojska nenahromadilo a především byla o to hlavní péče, aby byl most přes Sereť u Barboše před útokem Turků chráněn. Oddělení kozáků stálým zrychleným pochodem již dne 24. dubna u něho stanulo.

Velitel 11. armádního sboru dorazil sám s 1. brigádou 11. divise pěchoty dne 24. dubna do Bolgradu, dne 25. do Čismy, dne 26. do Reni a dne 27. do Galace. Ostatní brigády 11. armádního sboru přišly do Galace mnohem později, poněvadž bylo postavení jejich mnohem vzdálenější. Mezi tím bylo zde soustředěno již dne 1. května na 15—16.000 mužů, pod jichž ochranou ruská armáda svůj pochod do Multanska podniknouti mohla.

Co se tohoto pochodu dotýče, byl průběh jeho následující: Od 8. armádního sboru překročila 14. divise pěchoty ráno dne 24. dubna Prut u Beštomachu, spojila se dne 25. dubna s 8. divisí jízdy u Huše a táhla odtud, majíc jízdu vždy na několik denních pochodů před sebou, směrem k Bukurešti. Dne 1. května dorazily do Berlatu, dne 7. do Fokšan, dne 12. do Busea, dne 16. do Ursičeni, dne 22. do Banensy u Bukurešti, odtud postupovaly dne 26. opět přes Fratešti a Vjeru do Brigadiru u Zimnice, kamž již bezpochyby dorazily.

K 8. armádnímu sboru náležející 9. divise pěchoty musela, chtějíc se dostati na schůdnou silnici, nejdříve z Tiraspole do Kyšiněva táhnouti; zde byla dne 29. dubna carem přehlížena, načež přes Bardar a Lapušnu táhla k Prutu. Dne 4. května sem přibyla, poněvadž však byla řeka rozvodněna, a tedy nepřechodna, obrátila se přes Leovo a Falči, dorazila dne 12. května ke Galaci a mohla v dalším pochodu k Bukurešti následkem špatných cest jen pozvolna pokračovati. Teprve dne 31. května dorazila do Dudeči u Bukurešti, a dne 2. června přibyla do Brigadiru, čímž byl celý 8. armádní sbor v okolí Zimnice soustředěn.

Devátý armádní sbor musel vykonati od Balty nejdelší cestu ze všech ruských sborů. Pátá divise táhla přes Komrat a Bolgrad, 31. divise a divise jízdy přes Dubošany, Kyšiněv a Guragalbinu k Prutu, kam se dostala dne 6. května. Sbor táhl pak po levém břehu řeky do Galace. Ode dne 13. května byl dopravován po dráze do Slatiny na Alutě, kde byl již dne 21. května úplně soustředěn. Odtud vykonal pochod přes Karakul k Izlazu, kde zůstal na pokraji pravého křídla ruské armády.

Jedenáctý armádní sbor stál až do polovice května u Galace a Brahylova. Podivno a nejasno je, proč již při příchodu 9. armádního sboru a 9. divise pěchoty ke Galaci dolejší Dunaj opustil. Netáhl k Oltenici, nýbrž k řece Buseu. Dne 20. května byla 11. divise jízdy již u Banesy, 11. divise pěchoty v Ploješti, 32. v Mesile. Od té doby dospěl již 11. armádní sbor přes Tergoviště a Pitešti k cíli pochodu svého u Ruše de Vede.

Dvanáctý armádní sbor dospěl s 12. divisí pěchoty dne 24. dubna, s divisí jízdy dne 29. dubna a s 33. divisí pěchoty dne 30. dubna do Jas. První divise následovala 14. divisi 8. sboru po téže silnici přes Vasluj, Berlat, Fokšany, Buseo atd. vždy ve vzdálenosti asi dvoudenních pochodů, 33. divise následovala je v téže vzdálenosti asi. Dne 25. května dorazily předvoje sboru k Banuse.

Mimo to dala se ještě druhá ruská armáda, 4 armádní sbory silná, na pochod k Dunaji, totiž sedmý armádní sbor, který s 36. divisí pěchoty ku konci dubna Izmail a Kilii obsadil, kdežto zbytek sboru k Tatarbunaru táhl. Když 9. a 11. armádní sbor Galac opustil, obsadila (dne 20. května) 36. divise pěchoty Galac a Brahylov, kdežto 15. divise čáru Reni-Kilia okupovala.

Čtrnáctý armádní sbor dopraven byl ode dne 20. května počínaje z Kyjeva přes Kyšiněv a Jasy do Vidry, jižně od Bukurešti. Odtud vyslal po jedné brigádě 17. divise pěchoty do Oltenice a Ďurděva a chránil tak za ním k západu táhnoucí hlavní armádu. Původně ze Žetomiru do Oděsy poslaný 13. armádní sbor rozšířil se, když se tam přistání k břehu nebylo co obávati, přes Akerman směrem k Reni a poskytl 7. armádnímu sboru možnost, aby se mohl svého času zase jižně přes Guru-Jalomnici ke Kalaraši roztáhnouti.

Konečně dopraven k Dunaji po dráze čtvrtý armádní sbor. Zásoby dováženy za vojskem ruským hojné. Ruská vláda ustanovila na určitých místech své dodavatele, kteří se zásobami čekali na příchod každého jednotlivého sboru. Chleb byl dobrý, maso čerstvé, víno nefalšované, k čemuž velitelové zvláště přihlíželi, aby se špatnou stravou nemoce nerozšiřovaly. Pro koně nebylo všude dost ovsa, i krmilo se ječmenem. Kromě dodavatelů místních dováželi také ruští dodavatelé potraviny, jmenovitě hnáno za vojskem velké množství dobytka, takže vojsko nemuselo brát útočiště k rekvisicím, a kde muselo se výminečně přikupovat, placeno

vše zlatem a stříbrem. Tato okolnost, jakož i to, že na pochodu pět neděl trvavším nebylo žádných výtržností, zjednalo Rusům u obyvatelstva rumunského zaslouženou náklonnost.

O postavení a síle armády turecké na Dunaji nebylo možno dopíditi se zpráv určitých. Dle jedné „autentické“ zprávy velel Abdul Kerim paša 242 praporům po 600 mužích a 42 škadronam jízdy, na pobřeží pak bylo celkem 245 děl kromě pevností. Dle zprávy jiné měla turecká armáda evropská ke konci května 238.000 mužů, 12.000 koní a 370 děl. Na dunajské čáře obhajovací stálo ve Vidinu a v okolí: 4 prapory myslivců, 11 praporů nizamů, 20 praporů redifů, 8 praporů zemské hotovosti, 8 škadron jízdy, 66 polních a 8 horských děl, 160 děl pevnostních; v Arzer-Palance: 10 setnin pěchoty, půl baterie, 1 škadrona; v Lom-Palance: 5 praporů, 4 setniny myslivců, 2 horská děla; v Dibra-Palance: 2 prapory, 3 děla, 1 četa jízdy; v Rahově: 12 setnin redifů, půl baterie, 1 četa jezdců; v opevněních při ústí Ogustu: půl praporu, dvě děla; u Kostavy: půl praporu, 2 děla; při ústí Iskeru a v jeho údolí: 1½ praporu, půl baterie, 1 škadrona; na hradbách v Mokrisenu a Semitovu: půl praporu, 2 děla polní, 10 pevnostních; v Nikopoli: 5 praporu, 2 baterie, 1 škadrona, 2 horská děla a 24 děl pevnostních; ve Svišťově a v okolí: 6 praporů, 2 škadrony, 2 baterie, 2 horská děla; v Ruščuku: 46 praporů pěchoty, mezi tím 2 prapory egyptské, 1 pluk jízdy čítající 6 škadron, 11 polních baterií po 6 dělech, 4 horská děla, 300 pevnostních děl, k jichž obsluze ustanoveny 2 prapory pevnostního dělostřelectva, mimo to bylo zde asi 800 Čerkesů a 1000 bašibozuků; v Turtukaji a v okolí: 6 praporů, 8 děl, 1 škadrona; v Tuna-Bonu: 4 setniny, 2 děla, 100 Čerkesů; v Maratinu: 4 setniny, 2 děla, 50 Čerkesů; v Tubanu: 1 prapor, 2 děla, 1 četa jízdy, 50 Čerkesů; v Asamolu: půl praporu, 100 Čerkesů; v Babarilu: půl praporu, 4 děla, 100 Čerkesů; v Turce Esmilu: 6 setnin, 2 děla, 100 Čerkesů; v Musur-Tabii: 4 setniny, 2 děla, 50 Čerkesů; v Irak-Tabii: 4 setniny, 2 děla, 100 Čerkesů; v Kadikoji: půl praporu, 2 děla, 1 škadrona, 4 pevnostní děla; v Dristě: 24 praporů, 4 polní baterie, 6 horských děl, 2 škadrony, 400 Čerkesů, 287 pevnostních děl, 2 prapory pevnostního dělostřelectva, 3 setniny zákopnické, 4 setniny námořníků; na jezeře Girlice: 3 prapory pěchoty, 2 škadrony, půl baterie; v Oleně: 4 setniny redifů, 2 děla; v Mirliani: půl praporu redifů, 2 děla; v Rasové: 12 setnin, 2 děla; v Jenikoji: 2 setniny; v Černé Vodě: 14 setnin, 4 děla; v Boučiku: 2 setniny; v Topatu: 4 setniny; v Chrsově: 3 prapory, 8 děl; v Dojeni: 2 setniny; v Turkovii: 2 setniny; v Mačíně 2½ praporu; v Isakči: 3½ praporu; v Tulči: 1 setnina a 50 jezdců; v Dunavci: 1 setnina; v Sulině: 4 setniny, 4 děla. V posledních 15 místech rozděleno bylo 1200 Čerkesů. Dohromady bylo na první čáře obhajovací: 158 praporů a 6 setnin pěchoty, 26 škadron, 3250 Čerkesů, 41 polních baterií, 26 horských děl, šest praporů pevnostního dělostřelectva; úhrnem 142.466 mužů.

Druhá čára obhajovací: v Adlié: 3 prapory, 1 baterie; v Hallově: půl praporu; v Rakovici: půl praporu; v Belgradžiku: 1 prapor; v Drinovci: půl praporu. V těchto místech bylo kromě toho 200 Čerkesů. V Berkovci: 1 prapor; v Plevně: 2 prapory; v Lovči: 4 prapory; v Trnově: 2 prapory; v Kazanlyku: 4 prapory mustafizu po 1200 mužích; v Razgradě: 1 brigáda, 6 praporů, 1 baterie polních děl; v Eski Džumaji: 2½ praporu pěchoty; v Šumenu, hlavní stan: 67 praporů, 36 škadron, 15 polních baterií, 3 prapory pevnostního dělostřelectva, 800 Čerkesů, 6 setnin zákopníků; v Sajtandžiku: 1 prapor pěchoty, 2 děla, 100 Čerkesů; v Pravadech: 2 prapory pěchoty, 2 děla, 100 Čerkesů; ve Varně: 6 egyptských praporů a 6 praporů redifů, 3 polní baterie; v Kjustendži: půl praporu pěchoty, 2 děla. Dohromady bylo na druhé čáře obhajovací 109½ praporů, 21 polních baterií, 36 škadron, 1200 Čerkesů, 3 prapory pevnostního dělostřelectva; úhrnem 86.800 mužů.

Záložní armáda ve Sredci: 18 praporů pěchoty, nejvíce mustafizu, asi 4000 Čerkesů, 6 polních baterií, 112 škadron; v Niši: 10 praporů, 6 škadron, 4 polní baterie; v Ak-Palance: 3 prapory, 2 škadrony; v Pirotu: 4 prapory. Dohromady čítala tedy záložní armáda 39 praporů pěchoty po 720 až 780 mužů, 20 škadron, 10 polních baterií. Celá evropská armáda turecká byla by tedy záležela, jsou-li uvedené číslice pravdivy: z 302½ praporů pěchoty, 82 škadron jízdy, 370 polních děl a 1000 děl pevnostních. K tomu dlužno ještě podotknouti, že přicházely od Cařihradu, Srědce a Drinopole nové sbory, tak že turkopřejné zprávy hlásaly, že armáda turecká na bojišti evropském dosáhne výše 300.000 mužů. Sluší však opětovati, že Turci staví největší armády — na papíře.

Abdul Kerim paša nemohl se v mnohých věcech shodnout se svými podveliteli, jmenovitě měl mrzutosti s Ejubem pašou a Ferikem pašou, jimž dával cítit své vrchmocenství způsobem dost příkrým. Nařizoval dle svého uznání i proti dobrozdání svého generalního štábu. Za tou příčinou vznikly v polovici května zprávy, že bude Abdul Kerim vrchního velitelství zbaven a jiným pašou nahražen, však pověst nepotvrdila se. Vojsko po břehu Dunaje dal rozestavit takovým způsobem, že obě křídla byla poměrně slabá. Ruščuk byl středem a hlavní síla turecká opírala se o pevnostní čtverhran Drista-Ruščuk-Varna-Šumen. Stálo prý tam celkem 140 praporů, 32 škadron a 180 děl.

V armádě této sloužilo asi 60 důstojníků cizích, jmenovitě anglických, polských a maďarských; nejvíce jich bylo při dělostřelectvu. Tito důstojníci vyslovili obavu, že jest turecký material dělostřelecký nedosta-

tečný, což vzbudilo hněv vrchního velitele, kterýž dokazoval, že vyzbrojení pevností tureckých na Dunaji každému útoku Rusů odolá, i vynakládal na opevnění a vyzbrojení podunajských tvrzí a pevností všechnu péči. V okolí Vidína, kde velel Osman paša 17.000 mužů, opevněna byla místa Florentin, Arzar-Palanka, Lom-Palanka, Dibra-Palanka, na druhé straně zase Rahova, Nikopol a Svišťov. Avšak se zásobováním těchto míst, v nichž posádky sesíleny, vypadalo to dost smutně. Armádní velitelství turecké zakupovalo o překot mouku, rýži a skopový dobytek v sousedním Srbsku v okolí Negotina. Koupě tyto řídil Vekif paša, velitel vidínského mustafizu.

Abdul Kerim paša nařídil také posádkám v provinciích Soluni a Janině, aby dunajskou armádu sesílily; službu vojenskou v těch krajinách musely zatím obstarávat sbory gardové. Také dal nakvap opevnit průsmyky vedoucí z Bulharska do Rumelie.

Turci na Dunaji rádi zabavovali lodě kupecké, kteréž náležely příslušníkům neutrálních států; rušili tím právo mezinárodní i své vlastní instrukce, kteréž mezi jiným stanovily: Abdul Kerim paša má právo zakázati plavbu na Dunaji, lodě zadržeti a odškodné vymáhati, dále lodě k opuštění přístavů přiměti a jim přístavy z nouze vykázati a to hrozbou nejpřísnější, jako je zabavení lodě a nákladu. V celku je oprávněn u věci té proklamace, které za potřebné uzná, vydávati. Takováto opatření musí býti však nutná a že v případu konfiskace má býti věc ta zvláštní komisi odevzdána, která pak další nařídí, hledíc k tomu, aby byl rozsudek co možná nejsprávnější. Co se lodí dotýče, které jsou z těchto opatření vyjmuty a s nimiž tedy nelze nakládati tak, jako by byly jednaly proti nařízení velitele, nemá býti jejich náklad zabaven, neboť náležejíce tureckým neb neutrálním poddaným, nejsou trestu hodny. Jsou-li zabavené lodě majetkem ruských poddaných, může vláda jen cestou výminečnou oněch opatření použiti u lodí, které se na Dunaji nalezají.

Avšak Turci těchto instrukcí valně nedbali a zabavovali lodě bez rozdílu příslušnictví. Rakouská vláda musela nejednou domáhati se v Cařihradě ochrany pro lodě svých příslušníků; turecké velitelství se při takových příležitostech vymluvilo na přechmat a omyl podřízených orgánů.

Jinak se operacím loďstva tureckého na Dunaji nedařilo valně, mimo to trpělo také nedostatkem uhlí, což bylo tím povážlivější, že uhlí náleží ve válce ke zboží podloudnickému a nesmí tedy být od neutrální strany válčícím armádám dováženo.

* * *

Čím více blížila se chvíle, kdy Rusové k překročení Dunaje odhodlati se mohli, tím hojnější byly veřejné úvahy o postavení a možném úspěchu té neb oné válčící strany. Především uvažována okolnost, že ruská armáda jižní doplnila se průběhem měsíce května na 300.000 mužů, kteréž výše do té doby žádná operující armáda ruská nedosáhla. Maršál *Moltke* poznamenal již ve svých kritických úvahách o válce rusko-turecké r. 1829 tolik: „Berouce poučení ze zkušeností poslední výpravy, vtrhnou Rusové ve válce příští nepochybně s větší silou do Bulharska. Překročí-li armáda 120.000 bojovníků u Chrsova Dunaj, obsadí Dristu 20.000, Varnu též 20.000, a zanechá 30.000 mužů jakožto sboru pozorovacího u Šumenu, lze za to míti, že zbytek 50.000 mužů překročí Balkán.“ Okolnosti a přípravy ovšem tomu nasvědčovaly, že ruští vojevůdcové nedají se více zdržovat obleháním pevností v dalším pochodu, jak to bývalo posud v obyčeji, nýbrž že půjdou okolo Ruščuku, Dristy a Šumenu dále právě tak, jako učinil Moltke r. 1870 ve Francii, kdy minul s armádou svou Štrasburk a Mety a vnikl do země.

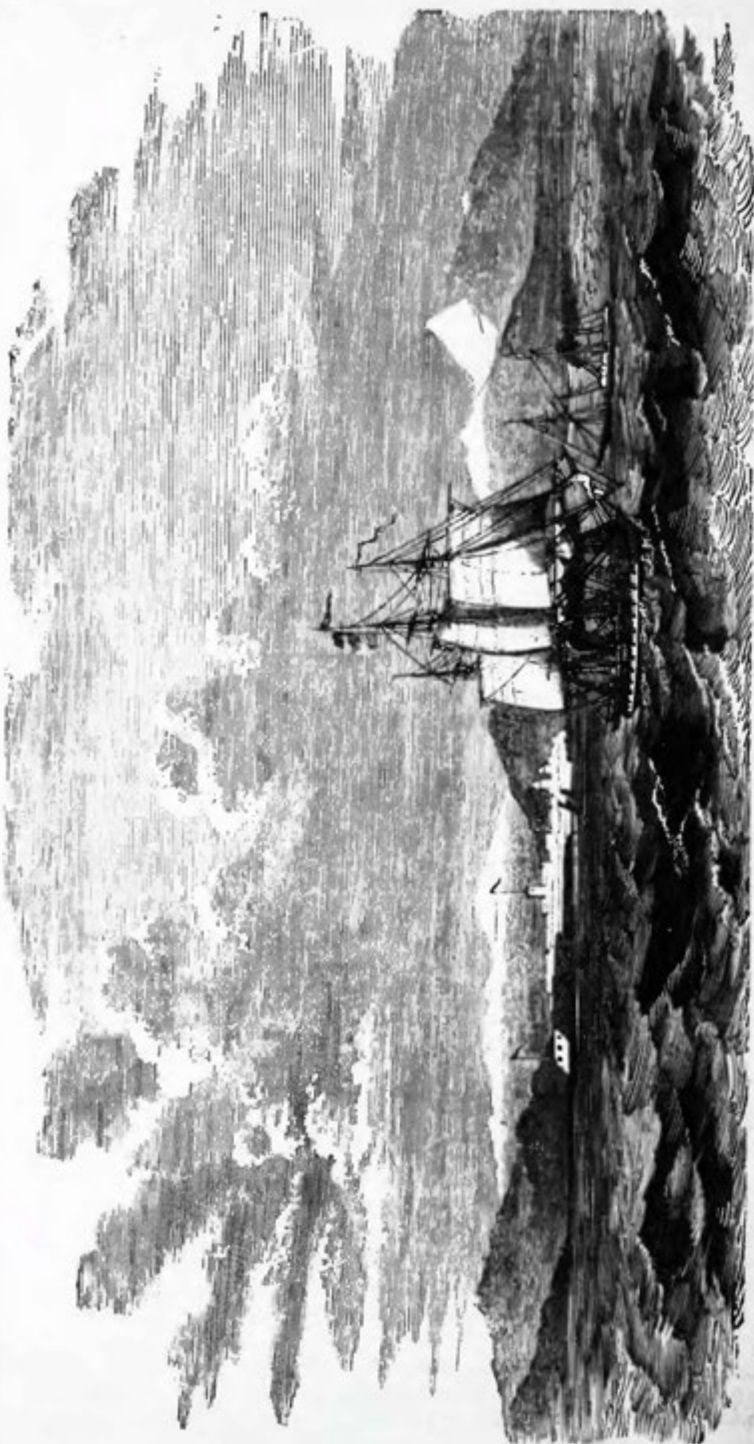
K tomu ale padala ještě jiná důležitá okolnost na váhu. Ve válce r. 1853—55 panoval v Bosně a Hercegovině klid alespoň zevnější, Černá Hora od Omera paše přemožena byla, v Srbsku se národní politika neprovozovala, Bulhaři ještě v nejtrapnějších poměrech nežili a francouzské vojsko Řekům účastenství ve válce zamezilo. Avšak r. 1877 bylo vše jinak. Rumunsko bylo s Ruskem spojeno, Černohorci zaměstnávali značné sbory turecké u Nikšič a Podgorice, v Bosně a Hercegovině bojovali povstalci v malých četách neustále a všechny zprávy ze Srbska utvrzovaly víru, že knížectví srbské nebude přihlížeti k válce nečinně, ať již zřizováním dobrovolnických sborů k roznícení revoluce v Bulharsku nebo úřadně; jmenovitě nepochyboval o nové válce Srbska nikdo při zprávě, že kníže Milan odjede dne 14. června do Ploješti, aby tam pozdravil ruského cara.

Všechny tyto poměry byly pro Rusko velmi příznivé.

Rusko bylo si ovšem vědomo své převahy, ale že jí také neodepřeli uznání i nepřátelé Ruska, to naplnilo strachem všechny turkomilce, kteří nepřestávali zaklínati evropské mocnosti, aby se společně na Rusy vrhly. Volali ovšem marně, ni jediná mocnost nechtěla a nemohla uznat, že na trvání Turecka závisí její existence.

Z odpůrců Ruska uznala převahu jeho válečné moci nejdříve pověstná hanobitelka jména slovanského vůbec a ruského zvláště augšpurská „Allgemeine Zeitung,“ jejíž vojenský spisovatel hned od počátku mobilisace ruské vybíral ze zápisek rozličných podezřelých Angličanů zprávy, v nichž křiklavými barvami líčil znemravnělost všech kruhů ruských, shnilost zřízení vojenského a nehotovost ku všelikému podniku válečnému. Zasluhuje tedy povšimnutí tím pilnějšího pozdější úvaha jeho o vojenských událostech na Dunaji, kdy obdivoval se obezřelosti vůdců a výtečnému vyzbrojení všech sborů ruských. Z úvahy jeho vyjímáme tato místa: „Několik teprv neděl trvá válka rusko-turecká, (úvaha psána byla

dne 21. května) bitvy rozhodné mezi zápasníky ještě se nesvedly, ale Rusové dobyli přece již značných strategických úspěchů nad Turky, a sice na Dunaji i v Armenii. Rusové operovali dosud s chvalitebným klidem, činnou silou, dle vhodného a dříve již pečlivě promyšleného a do podrobna vypracovaného plánu; Turci však dle starého zlozvyku nedělali pranic. Pochod sborů ruských proveden s velikou rychlostí a v úplném pořádku. Teprv teď jest viděti, že všecky diplomatické cesty Ignatěva byly pouhou komedií, kteráž měla armádě ruské *získati čas k řádnému vyzbrojení a zásobení.* Teprve teď vychází na jevo, že válka byla na Rusi dávno již ustanovena, sice nebylo by zbrojení tak rozsáhlé, a pochod operační armady nebyl by se provedl tak rychle a přiměřeně, jak se skutečně stalo. Že však v okamžiku vypovězení války sbory ruské hned vtrhly do Rumunska, a že za ohromných překážek klimatických s rychlostí opravdu překvapující a ve vzorném pořádku obsadily všecka důležitá místa na levém břehu Dunaje, to dělá obezřelosti a rázné činnosti ruského generálního štábu všecku čest. Celý levý břeh Dunaje od Galace až do Kalafatu mají v držení Rusové, mohou tam zakládati opevnění, zřizovati skladiště střeliva a spíže, a vyhledati si dle vlastní libosti nejpříznivější místa k přechodu Dunaje, aniž by se musili obávati, že je budou Turci rušiti. A jak snadno mohli to Turci zabrániti! Zdá se ale, že Turci chtějí



Ruská pevnost Anapa na Černém moři.

věrně napodobiti ohromné vojenské chyby, jichž dopustily se Rakousko r. 1866 a Francie r. 1870. Abdul Kerim osvědčil se sice jakožto výborný organisator a řádný ministr vojenství, avšak nadání jeho vůdcovské bylo i za války srbské i nyní ještě velmi nepatrné. Teď, kdy stojí přes 200.000 Rusů podél Dunaje, nesvedou Turci proti nim pranic, a snaha jejich zabrániti Rusům přechod přes Dunaj, jest marna, zvláště když se dokázalo, že baterie ruské dovedou obrněnou loď tureckou vyhodit do povětří. Rusové jsou opatrní, mají výtečně zřízenou službu předních stráží, a kozáci jsou právě v tomto oboru nejlepší lehkou jízdou na světě. Pokud dají se poměry nynější války z dosavadního zbrojení a pochodů vojsk ruských v Rumunsku i v Armenii posouditi, má se nynější válka celá vésti dle pečlivě promyšleného, důkladně uváženého a dlouho připravovaného velkolepého plánu a s ohromnou přesilou. Proto nepřenáhlí se dojista generální štáb ruský a nepodnikne přechod přes Dunaj dříve, dokavad nebude všecko do podrobna a důkladně připraveno; potom ale provede se s rázností největší a rozvine se hned veliká přesila moci branné.

Rusko-rumunskou brannou sílu na Dunaji — psal dále týž vojenský znalec — rozděliti sluší ve tři armády, čehož třeba jest proto, že jednak průčelí jejich jest velmi dlouhé, totiž od Kalafatu až k Izmailu rovnou čarou 70 mil, jednak připadne každému sboru jiná úloha. *Levé křídlo* čili armáda mezi Prutem a Seretí, *střed a křídlo pravé.*

Křídlo levé záleží ze 7. a 11. armádního sboru a z letacího sboru jízdy generála Skobeleva; křídlo pravé z obou sborů rumunských a přidělených posil ruských; hlavní armáda čili centrum ze 4., 8., 9., 12., 13. a 14. sboru, vyjma podpory přidělené Rumunům. — Jakým způsobem, v jakém rozměru, na kterých místech a pro která místa pobřežní učinila správa ruské armády své technické přípravy ku provedení přechodů přes Dunaj, toho dovíme se teprve pak, až se to skutečně provede. *Aby se mohla přejíti řeka 800—1000 metrů široká, k tomu jest třeba velmi rozsáhlého aparátu příprav technických*, zejména když, jak Rusové patrně učiniti hodlají, chce se řeka přejíti na několika místech, za krátko převézti značné sbory vojska a přepraviti také četné baterie. Jest k tomu třeba lodic, svázaných přechodných strojů a mostů, které se v některé vedlejší řece seberou a sestaví, a teprve v okamžení pravé akce do hlavního proudu přivedou. Pro řeku 900 metrů širokou bylo by třeba veškerého mostového materiálu čtyř a půl armádních sborů německých! Jest tedy třeba ohromného počtu lodic mostových, aby po zdařeném usazení na pravém břehu dunajském mohlo se zříditi několik pevných spojení mezi oběma břehy. Lze za to míti, že Rusové celé zimy od listopadu až do února, kdy měli čas připravovati se na nezbytný přechod Dunaje, řádně vykořistili k účelu tomuto. Důstojníci ruští zjednali si zajisté již v zimě jistotu, kolik lodic mohou dáti přístavní města Brahylov, Galac a Reni. Od obchodníků galackých zakoupeny jsou po 12.000 dukátech dvě parní lodě „Alfred" a „Foscolino." „Alfred" má posádku 50 mužů. Dne 10. května přivezeny do Galace 4 rozkladací dělové lodice ruské. Do Reni přišlo silné oddělení námořníků, kdež zdržovaly se lodice dělové „Lvica" a „Svjatopolk" již dlouho před vypovězením války. Lze očekávati, že Rusové překročí Dunaj na dvou místech, s levým křídlem nedaleko ústí Prutu a Sereti, s hlavním vojem jižně od Bukurešti, kdež jest několik vhodných míst."

Z úvahy této vysvítá nejlépe, jak veliký to podnik, k němuž se Rusové na Dunaji připraviti museli, jaké obezřelosti a ohromných příprav bylo třeba, aby se s úspěchem mohl podstoupiti. Vltava v obvodu města Prahy jest řeka již dosti široká, má však zde v průměru přece jen 255 metrů šířky; Dunaj však má v Rumunsku šířku troj- i čtvernásobnou, i lze si představit, jak obtížný jest tu přechod pro velikou armádu již v okolnostech příznivých, tím obtížnější ale za místních poměrů v Rumunsku, kde nedostává se silnic a vůbec všech vydatnějších pomůcek komunikačních.

## Důstojnictvo armády ruské.

O vojsku ruském, o prostém mužstvu i důstojnictvu, rozšiřovaly rozličné listy nepřátelské zprávy nejhanlivější, jako by to byli hotoví barbaři. Pravda ovšem, že mezi mužstvem, jako u vojska národů nejvzdělanějších, jsou také lidé nevalně moderní kulturou nadchlí, v celku však činí se vojsku ruskému křivda, praví-li se, že jest šmahem surové.

Co se pak důstojníků týče, platilo o nich posud mínění, že znají sice praktickou službu vojenskou, v oboru válečném však nepříliš vynikají vědomostmi a důvtipem a chovají se naproti představeným svým s pokorou plazivou, proti podřízeným svým však s přísností barbarskou.

Pojem takový o důstojnictvu ruském jest naprosto mylný. Jako jeví důstojníci ruští ve službě vojenské vážnou opravdivost a horlivost, tak opět dávají u vzájemném styku svém úplnou nenucenost na jevo, a to vůči důstojníkům vyšším, aniž ovšem prohřešují se proti úctě povinné. Zacházení jejich s podřízenými jest přívětivé ba laskavé tak, že o nějaké otrocké bázni mužstva před představenými nedá se ani mluviti. Spíše panuje mezi nimi poměr takořka patriarchální; ovšem

kamarádství není v důstojnických kruzích ruských tak vyvinuto jako ku př. v armádě pruské, rakouské neb anglické, protože důstojníci ruští mimo službu vojenskou nepřicházejí do styku tak častého jako důstojníci jiných armád. Kasin důstojnických v Rusku naprosto není. Nepatrné, roztroušené a často u velkých vzdálenostech ležící posádky činí časté schůzky a styk důstojníkův mezi sebou nemožným.

Zvláštním ve vzájemném chování se jest zvyk, že důstojníci ve velkých posádkách opomíjejí velmi často pozdravovati se, ačkoli i mezi nimi jest pozdrav předepsán. V důstojnictvu ruském pozdravují se vzájemně jen známí, ať již jakéhokoli stupně hodnosti. Omluvou či spíše důvodem pro toto opomíjení pozdravu jest, že při ostrých mrazích v Rusku zejména v zimě panujících velmi jest nepohodlno ruce vyvíjeti ze spod pláště těsně kolem těla obaleného. Jinou zvláštností při důstojnictvu ruském jest časné ženění se, kteréž obzvláště u důstojníků nemajetných původem bývá nesnází citelných. Každý důstojník kteréhokoli stupně může v 28. roce oženiti se, k čemuž potřebí jest mu pouhého přivolení velitele plukovního, aniž musí vykázati se nějakým jměním. Přirozený toho následek jest, že velký počet vysloužilých důstojníků ruských přetížen četnou rodinou bývá v poměrech obyčejně nepříznivých.

Důstojnictvu ruskému větších posádek nedají se nijakž upříti snahy vědecké: ve shromážděních důstojnických odbývány bývají přednášky a cvičení u vedení války. Bohatá vojenská literatura ruská podává zřejmý důkaz o snahách těch. Při drahotě v Rusku panující nejsou hmotné poměry důstojníka ruského právě skvělé. Aby nevznikl nedostatek mužstva pro důstojnické funkce způsobilého, zařízena byla v letech šedesátých škola důstojnická, kteráž organisována jest co nejdůkladněji a ročně 1500 schopných a řádně vzdělaných důstojníků do řad armády ruské odvádí. Soustavné postupování v hodnosti zavedeno jest vlastně jen u nejnižších tříd důstojnických. Do vyšších tříd postupovati bylo dosud takořka výhradným právem důstojníkův stráže, z nichž také štabní sbory operující armády jsou sestaveny. Protože pak přicházelo poznenáhla do zvyku, že tací důstojníci stráže, přeloženi byvše k vojsku řadovému, obyčejně při té příležitosti dvě až tři třídy důstojnické minuli a služby v předcházejících třídach obeznalými nebyli, učiněno pravidlem, že nikdo do vyšší třídy důstojnické postoupiti nemůže, dokud v každé z předcházejících aspoň rok nesloužil.

Důvěra, jakéž požívají řídící osoby v armádě dunajské i kavkazské, vznikla hlavně přičiněním a důkladnou obezřelostí generála *Miljutina* (vyobrazení na str. 111.), a to k nemalému prospěchu armády ruské. Miljutin jest od roku 1862 ruským ministrem války; on dovedl získati si neobmezenou důvěru i nejširších kruhův ruských, zejména pak v kruzích svobodomyslných a národních. Generál patří rovněž jako zemřelý bratr jeho k vzácným hodnostářům vojenským na Rusi, kteří jsouce prostého původu vlastním úsilím dopracovali se skvělého postavení a kteří neostýchali se skutkem osvědčiti nenávisť svou proti „strýčkovství“ a úzkostlivým ohledům na přízeň dvora. Protože jest ve vojště ruském již od pradávných let mlčky uznanou zásadou, že v čelo velké armády ruské vždy postavena býti musí osobnost vynikající, vyhověno způsobu tomu tím, že jmenován byl velkokníže Mikuláš Nikolajevič vrchním velitelem armády dunajské, veškerá však ostatní jmenování vyhradil sobě Miljutin, řídě se při tom přísně dle schopností a zásluh jednotlivcův.

Velkokníže Mikuláš byl při početí války 46 let stár a již po více let nejvyšším inšpektorem odboru ženijního, jehož duší ale byl generál *Tottleben* (vyobr. na str. 103).

Mladší bratr Mikulášův *Michal Nikolajevič*, (vyobr. na str. 95) byl místodržitelem v Kavkaze a jmenován vrchním velitelem armády kavkazské.

Náčelníkem generálního štábu armády dunajské stal se generál *Nepokojčický* (vyobr. na str. 110) rodem Polák, vyznání katolického, muž rázný a rozšafný. Pocházel ze staré šlechtické rodiny litevské a narozen byl r. 1813. V 19. roce věku svého vstoupil co kadet do preobraženského pluku; r. 1835 co důstojník navštěvoval akademii generálního štábu. V letech 1841—47 byl v Kavkazu a pod generálem Voroncovem účastnil se bojů proti Šamylovi. Roku 1848 byl náčelníkem gen. štábu ruského pomocného vojska v Uhrách a byl přítomen při dobytí průsmyku Červené věže, Sibíně a Brašova. Od roku 1849—53 byl pobočníkem generála Luderse. Za války krimské, které se účastnil, byl jmenován generálem a po bitvě u Sebastopolu rytířem řádu sv. Jiří. Od r. 1854—64 byl členem velkého generálního štábu a r. 1864 jmenován byl předsedou vojenské rady. Od té doby působil výtečně při znovuzřízení armády. Plán k poslednímu velkému tažení polnímu ve střední Asii pocházel od něho a generálové Kaufman, Skobelev a Kalpakovský v Chivě a v Kokandu dostávali od něho strategické rozkazy. Velkokníže Mikuláš důvěřoval mu velice a v kruzích vojenských považován jest Nepokojčický za nadaného a schopného vojína, jmenovitě má plnou přízeň Miljutinovu.

Miljutinova nepřízeň proti tak zvaným „rekům salonním“ a uhlazeným dvorným pobočníkům jevila se tím, že skoro veškeří velitelé sborů a divisí v poli stojících pravými jsou vojáky a nijakž nenáležejí do oné třídy lidí, jichž zálibou jest ješitná, planá okázalost. Jednotlivé výminky se ovšem i tu vyskytují, protože Miljutin musí zápasiti často s dosti značnými nesnázemi, maje málo styku se vznešenými rodinami ruskými. Nejzajímavějším a v skutku charakteristickým jmenováním, kteréž Miljutin provedl, jest přidělení tajného rady kní-

žete Čerkaského velkoknížeti jakožto rádce politického. Týž byl ustanoven k řízení správy Bulharska. Toto dosazení jednoho z nejznámějších vůdcův strany slovanské lze nazvati velmi pozoruhodnou událostí. Kníže Čerkaský byl duší správy varšavské po povstání roku 1863, neobmezeným vládcem nad gruntovním jměním kněžstva a šlechty polské, kteréž rozdrobil a sedlákům polským pronajal. Tím zapletl se v prudký spor s místodržitelem království polského, polním maršálkem hrabětem Bergem. Berg odebral se osobně do Petrohradu, aby podal stížnost proti Čerkaskému. Čerkaský upadl následkem piklů Bergových v takovou nepřízeň u dvora, že se mu dostalo přijetí velmi nevlídného, kteréž přimělo ho, aby se poděkoval. Uchýliv se na to do Moskvy postavil se v čelo národní strany ruské a hrál velmi důležitou úlohu na moskevském sjezdu národopisném roku 1867 ode všech Slovanův obeslaném. Čerkaský zvolen byl do výboru slovanského, kdež se r. 1867—68 všemožně zasazoval o podporu povstání kandiotského a vlády athénské. Kníže stal se tím tak populárním, že obec moskevská k největšímu ustrnutí kruhův dvorních jmenovala jej svým purkmistrem. Jako takový způsobil Čerkaský mnoho starostí vysokým úřadníkům státním, jimž byl podřízen. Po svém purkmistrování vzdálil se Čerkaský na své statky. Konečně byl Miljutinem odporučen k úkolu tak důležitému, jakým jest zavedení správy v provinciích tureckých, Rusy obsazených.

## Vnitřní poměry v Turecku.

Hned při vzniku války se ukázalo, že poměry v Turecku jsou velmi neutěšené, ba skoro beznadějné. Obětavost Turků nebyla taková, jak by měla býti u národa, kterýž za svou existenci bojuje. Kdežto časopisy ruské přinesly zprávy, jakých obětí snášejí Rusové na oltář vlasti a k osvobození svých trpících soukmenovců, scházelo se v Turecku velmi po skrovnu dobrovolných darů válečných i přes to, že válka prohlášena byla za svatou. Turci byli nuceni dělat rekvisice, sebrali na venkově kde jaký kůň a povoz byl, vůbec pomáhali si k válečným potřebám násilným způsobem všude, kde nebylo se obávati přímého odporu obyvatelstva. V listech veřejných bylo pak hlásáno, že to jsou dobrovolné dary. Kdežto v ostatní Evropě bývají vojínové, ubírající se do boje, na nádražích obyvatelstvem radostně uvítáni, pivem, vínem, jídlem, doutníky atd. poštědřeni, nedělo se v Turecku pranic podobného. Často bývalo viděti, kterak umdlení vojáci turečtí musili si tabák kupovati (oni nedostávají tabák za levnější cenu, jako na př. v Rakousku), mléko a jaurt (kyselé mléko), jež zvláště rádi pili, musili si kupovati o 1½ až 2 piastry oku (1 rak. máz) dráže, nežli je platili občané.

Rovněž tak mizerná byla obětavost, co se týče vlastní osoby. Každý Turek zámožný postaví, může-li, zástupce za sebe k vojsku a platí mu 5—6 lir (1 lira asi 10 zl. r. č.) měsíčně na dobu války. Časopisy turecké zvěstovaly, že tajemník vyslanectví ruského, princ *Čeretělev*, vstoupil jako dobrovolník k armádě ruské. Takové příklady podněcují horlivost. Dělo se cosi podobného mezi Turky? Nikoliv! Co to prospělo, že šejch-ul-islam dal se zapsati k národní obraně? Ani jediný prapor národní obrany nebyl zřízen. Dobrovolníků hlásilo se také velmi po tenku; brzo v mešitě, brzo v kavárně, brzo na veřejných místech bylo viděti prapor islamský (měsíc a hvězda) nebo křesťanský (kříž a měsíc bez hvězdy), avšak nikdo se nehlásil, aby dal se pod prapor ten vřaditi. Čerkesové sháněli všecky krajany své přemlouvajíce je, aby se dali zapsati k dobrovolníkům.

Taková tedy jest obětavost Turků. S tím pak docela se shoduje následující výnos vládní ze dne 10. května: „Velký vezír rozeslal dne 3. května všem guvernérům říše oběžník stran daně válečné. Připomíná, že přes polovičku daně válečné, kteráž byla na rozličné vilajety vypsána, není dosud zapraveno, a že ministerstvo financí obdrželo pouze nepatrné splátky. Proto připomíná velký vezír opět všecky obtížné okolnosti, kteréž vládu přiměly k vypsání daně té, a vyzývá všecky úřadníky, aby se zvýšeným úsilím starali se o rychlé odvedení všech nedoplatků daně válečné a neodkladné zaslání do Cařihradu."

Město Cařihrad míválo před jinými všeliké výhody; mezi jiným také byli obyvatelé prosti vojenské služby. Však ústavou ze dne 23. prosince 1876 byla tato výsada Cařihradských zrušena a dne 9. května vyzváni mužové k vojenské službě způsobilí, aby se dostavili k odvodu. Rozumí se, že takové opatření vzbudilo mezi obyvatelstvem jitření, jakož vůbec každá novota působí na Turky velmi nemile.

Za války na Krimu musili mladí mužové cařihradští také na vojnu, ale tehdejší ministr války dosáhl toho úskokem. Turkům v hlavním městě se neoznamují důležité události velikými plakáty, nýbrž svolají se obyčejně do mešit, kdež se jim to sdělí. A tehdy dal ministr války Turkům také zvěstovat, že se mají v určitou dobu shromážditi v několika mešitách blíže kasáren. Když pak se věřící moslemíni shromáždili, dal ministr války mešity vojskem obsadit, a při vycházení z chrámů zjímali vojáci všechny zdravé muže. Za to však byl později ministr války od ženského příbuzenstva odvedených mužů na ulici přepaden a umaza-

nými trepkami a střevíci ve svém skvostném kočáře poházen.

V této válce však zachránil ministra války Redifa pašu čl. 2. ústavy před útokem žen cařihradských.

Jitření bylo ve Štambulu nemalé. Již počátkem května učinila válečná rada turecká usnešení, aby přikročeno bylo k opevnění hlavního města a sice dle plánu vládě odporučeného Angličany. Opevnění toto mělo tvořiti třetí obrannou čáru Cařihradu, sahající od Kara Burnu na moři Černém až ke Kučuk-Čekmidje na moři marmorském. Z nařízení vlády musilo obyvatelstvo cařihradské súčastniti se prací opevňovacích a byli k tomu účelu přednostové všech čtvrtí cařihradských vyzváni, aby sestavili seznamy obyvatelů, překročivších 16 let stáří. V seznamech těch zanešení byli povinni po šest dní pracovati při opevňování města, mohli se však z povinnosti té vykoupiti přiměřenou náhradou peněžitou. Vládní nařízení toto způsobilo v obyvatelstvu velké rozčilení, proto že svědčilo o tom, že i v kruzích vládních panovala obava před možným vniknutím Rusův až k Cařihradu.


General Tottleben.

Rozčilení to vzrostlo ještě více současně došlými zprávami o pochodu Rusův ku Kalafatu a o vtrhnutí jejich do province bajazidské v Armenii. Zároveň pak dostoupila nespokojenost obyvatelstva cařihradského proti seraskieru Redifu pašovi takové výše, že sesazení jeho bylo by se stalo skutkem, kdyby přítel jeho Mahmud Damat nebyl vlivu svého ve prospěch jeho užil. Dne 11. května rozšířila se v Cařihradě pojednou zpráva, že Rusové vyklidili Bajazid a že ustupují opět ku svým hranicím, což ovšem byly jen liché pověsti, způsobené strachem; ale za to potěšil Muchtar paša obyvatelstvo města hlavního zprávou, že prý k armádě jeho hlásí se dobrovolníci tak houfně, že bude moci nyní Rusy — jedním rázem zničiti.

I od Dunaje došly do Cařihradu zprávy, kteréž měly ukonejšiti postrašené Turky cařihradské a podle nichž pokus Rusův o překročení Dunaje u Mačína důrazně byl odražen a turecké baterie ve Vidínu že velmi výdatně Kalafat bombardují. Přes to však nemohli Turci Abdulu Kerimovi odpustiti, že opominul Kalafat sám obsaditi a že nezakročil v čas proti Rusům, aby nemohli zaujmouti v Rumunsku pevné postavení a použiti ho za základ svých válečných operací.

Celkem však dodaly pochybné zprávy tyto Turkům opět odvahy. Nad to počínala se v nich poznovu buditi naděje, že Angličané místo nečinného přihlížení nejen zakročí konečně přece proti Rusku na ochranu celistvosti Turecka, nýbrž že kabinetu londýnskému se podaří Rakousko proti Rusku poštvati.

Poloúřadnímu listu rakouskému psalo se o ruchu v Cařihradě v polovici května tolik: „Úplný nedostatek zpráv od armády asiatské, ztráta lodě „Lutfi Dželil“ na Dunaji a zvěst, že Rusové usadili se u Mačína, pobouřily obyvatelstvo mohamedánské již po několik dní. Hněv svůj vylévalo si na Mahmudu Damatu pašovi, na ministru vojenství Redifu pašovi, jimž přikládá se zodpovědnost za všecko neštěstí, které se již stalo a ještě státi může. Povídalo se již o změně ministerstva a o jitření obyvatelstva ve Štambulu, které mělo za účel svržení ministerstva a povolání Midhata paše z vyhnanství, kdyby Mehmed Rušdi paša, bývalý velký vezír, nechtěl převzíti vrchní řízení věcí statních. Poslanec Yenicheherli-Zadé Achmed effendi projevil při veřejné schůzi sněmu celou nevoli lidu. Pravil, že, co nepřítel stojí před branami, nečiní ani vláda, ani sněmovna nic, nýbrž mrhají čas zbytečným mluvením. Žádal objasnění o armádách v Asii a Rumelii, pravil, že veřejné mínění jest s Muchtarem pašou, o jehož osudu nic se neví, nespokojeno, a vyslovil podivení nad tím, že vláda nevyslala dosud žádného mimořádného komisara do Anatolie, který by podal o tamním stavu věcí řádné objasnění.

Jest velmi divné, že Redif paša mešká dosud v Cařihradě, kdežto místo jeho jest v čele některé z obou armád. Řečník mluvil pak o finančních poměrech a karal vládu, že pranic nedělá ku zlepšení jich. Naopak ministři berou pořád vysoké platy ku konci každého měsíce ve zlatě, kdežto nižší úředníci a vojáci nedostali platu již po deset měsíců. Nikdo nechce přinášeti obětí a ačkoliv jest v Cařihradě dost bohatých mohamedánů, kteří ve službě státní velmi se obohatili, přece nenalezl se ani jediný vlastenec, který by byl ochoten složiti část jmění svého na oltář vlasti. Nanej-

výš dá někdo několik tisíc mizerných piastrů nebo věnuje jednu nebo dvě bídné odřené herky ministrovi vojenství, a to jen za tím účelem, aby se o něm v novinách mluvilo. Řeč ta učinila hluboký dojem na posluchačstvo, které úplně schvalovalo počínání onoho poslance."

Zatím došla do Cařihradu určitá zpráva o pádu Ardahanu, a dojem zprávy té byl takový, že dlouho utajovaná bouře vypukla konečně v plné síle své. Dne 24. května z rána, když se zvěst neblahá roznesla, počal se sbíhati ve všech ulicích lid, zvláště softové. Damat paša, velvezír, ubíraje se do úřadu, byl uvítán hrozným sykotem. Horší byla demonstrace, kterou provedli softové před sněmovnou. Schůze měla být už ukončena, když venku povstal náramný lomoz, pokřik a hřmot, jenž blížil se od náměstí Sofie, do něhož jdou okna sněmovny. Bylo viděti na sta softů hrnoucích se ze všech postranních ulic. V okamžení bylo na náměstí přes 3000 osob. Dav táhl k sněmovně, kde nastal nesmírný zmatek. Ministři uprchli. Poslanci mnozí běželi k východům, jiní vystoupili na sedadla, by lépe viděli, co se v ulici děje. Obecenstvo pádilo v nepořádku s galerie. Pouze předseda Achmed Vefik paša nepozbyl přítomnosti ducha. Velel vojínům, kteří pohotově byli, by uzavřeli železnou mříž a zabránili lidu vniknouti do sněmovního domu. Potom dal požádati softy, by vyslali deputaci. Mříž se otevřela a šest softů, provázených vojáky, vešlo do sněmovny. K vyzvání předsedy ujal se jeden z nich slova i mluvil asi takto:

„Dejž bůh našemu sultánu dlouhý život. Nechceme zkázu vlasti, nýbrž chceme na obranu její a náboženství naložiti poslední krůpěj krve. Avšak půjde-li to tak dále, jako posud, ztratíme všecko. Jak to stojí v Ardahanu? Jakým způsobem dobyli ho Rusové? Proč nepodala vláda o tom podrobných zpráv? V tom vězí zráda; hlavními pak zrádci jsou ministr války Redif paša a generální ředitel dělostřelectva Damat paša. Proč nechali v Ardahanu, jednom z nejdůležitějších míst, pouze pět praporů obsádky? Jak to stojí s naší válečnou silou? Nalezá se pouze na papíru?"

Softové také žádali, aby byl z vyhnanství povolán Midhat paša a aby neschopný vůdce arménské armády Muchtar paša byl jiným vůdcem nahražen.

Předseda žádal softy, aby se utišili. Ulemové se vmísili do řeči a nastal velký zmatek. Schůze byla konečně uzavřena a softové přinuceni k odchodu. Hned na to přinesl úřadní list ve zvláštním vydání zprávu, že v Cařihradě prohlášen stav obležení.

Stalo se to touto vyhláškou: „Všeobecně jest známo, že říše osmanská v této době zapletena jest do velké války, i lze očekávati, že nepřítel užije všech možných prostředků k rozčilování myslí a k rozsévání nepokojů uvnitř říše naší. Proto jest první povinností vlády, aby hájila veřejnou bezpečnost a překazila všechny pikle nepřítele. Jest tedy úmyslem sultána, aby zachován byl pokoj a pořádek v nynějších nešťastných dobách v celé říši a zejména v hlavním městě. Jak to bývá ve všech ústavních státech v dobách zvláštních a výminečných, jest dle čl. 13. základního zákona od dnešního dne i v Cařihradě a v předměstích císařským rozkazem prohlášen stav výminečný, čímž přechází všechna moc soudů občanských v ruce moci vojenské. Zákon o stavu výminečném, který byl sněmovnou schválen a přijat, bude co nejdříve uveřejněn a k stálému a rychlému odsuzování těch osob, které veřejnou bezpečnost slovem i písmem porušují, sestoupí se v ministerstvu vojenství zvláštní vojenská rada. Zločinci budou dle dokázání své viny odsouzeni buď k trestu smrti, k žaláři na pevnosti aneb k trestu vězení a rozsudek bude ihned vykonán. Uzná-li správa vojenská toho potřebu, musí obyvatelstvo odevzdati zbraň a střelivo; domy těch, kteří takové opatření vyvolají, mohou býti za dne i noci prohlednuty. Podezřelé osoby, několikráte trestaní zločinci, tuláci bez přístřeší mohou býti v případu potřeby z města vypovězeni. Noviny a tiskopisy, které rozšiřují zprávy pobuřující, mají býti potlačeny, všeliké srocování je zakázáno. To uvádí se ve všeobecnou známost, a každý se vyzývá, aby se choval slušně a počestně. Dáno dne 11. džemazi il evel 1294 (24. května 1877)."

Dva dny po prohlášení obleženosti odhaleno bylo v Cařihradě velké spiknutí, kteréž mělo za účel zbaviti dynastii Osmanů tureckého trůnu. Pokud úřadním zprávám tureckým věřiti lze, zřízeno bylo v hlavním městě několik skladišť zbraní, avšak jen jedno bylo nalezeno. Mnoho vysoce postavených osobností bylo zatknuto. Z nalezených papírů shledalo se, že spiklenci mají také na venkově své zřízence, kteří tam revoluci připravují. Nalezena také proklamace, v níž sesazení dynastie tím se omlouvalo, že není k vládě schopna a že nemůže zameziti nebezpečí, jimiž stát jest ohrožen. Mnoho tak zvaných Mladoturků, přívrženců Midhatových, uprchlo na cizí lodě. Všichni, kdož byli postiženi co spiklenci, byli v tajném zasedání vojenského soudu šmahem odsouzeni a utraceni.

Turecký sněm obracel k sobě mezi tím nemalou pozornost svým podivným počínáním. Tak mezi jiným uzavřel sněm, aby k vůli úsporám snížily se platy úředníků na polovici. Pro vysoké hodnostáře a přední úředníky bylo to usnešení věcí spravedlivou, ale naproti úřadnictvu drobnému byla to nespravedlnost do nebe volající, neboť platy nižšího úřadnictva byly tak chatrny, že sotva se mohl úředník vyživit. Ke všemu klesla cena papírových peněz velice, kdežto potraviny dvojnásobně se zdražily. Když v březnu nastoupil Jussuf paša úřad finančního ministra, sliboval, že učiní opatření, aby rostoucí zlehčení papírových peněz brzy přestalo. Jak slavně slibu tomu dostál, ukazovala kursovní cedule.

Papírové peníze ztratily do května proti ražené minci 76 procent, t. j.: za 100 zl. v kovu musilo se dáti 176 v bankovkách. Sultán svým časem ovšem nařídil, že veškeré státní kasy mají přijímati papírové peníze v plné jmenovité jich ceně, avšak berní výběrčí, jakožto věrní a pořádní služebníci svého pána, nutili poplatníky, aby veškeré daně a taxy zapravovali v ražené minci; tuto si pak ničemové vyměnili s velikou láží za bankovky, strčili zisk do kapsy a posýlali sultánovi papír v plné jmenovité ceně. Mohlo by se soudit, že finanční ministr aspoň tomuto úřadnímu zlodějství učiní přítrž; avšak když ve sněmovně někteří „poslanci“ troufali si šidbu tu udat, šlechetný Jussuf paša zastával se svých poctivých výběrčí na krev a nedal na ně dopustit.

Následkem strašného toho klesání bankovek nastala drahota nesmírná; jakmile pak dokonce ještě přerušením plavby na Černém moři přestalo docházeti ruské obilí do Cařihradu, přiskočilo mouce a chlebu nejinak, než jakoby Cařihrad trávil již z posledního. Přes noc byl chléb dvojnásob dražší. Poplach, jaký odtud nastal, byl hrozný. Vláda však nevěděla proti nouzi té jiné pomoci než dávati hladový, rotící se lid co nejpilněji rozhánět. Nedbalost vlády osmanské byla i v této příčině báječná: již čtyři měsíce před válkou vykládal jeden z čelných obchodníků cařihradských, jistý Amarian effendi, tureckému ministru tržby, kterak téměř všechno obilí, jímž Cařihrad se zásobuje, pochází z Ruska, i je tudíž záhodno postarati se pro případ války záhy o jiné prameny. — Avšak na ministerstvu války se dobrému rádci prostě vysmáli a neučinili zhola ničeho.

Fanatičtí mohamedáni se domnívali, že zažehnají všechno zlo, když vypraví tak zvanou „svatou karavanu“ do Mekky a Mediny. Zvláštním sultánským „iradé“ jmenován byl Hadži Izzet effendi, dozorce harému vrchního šerifa v Mekce, vůdcem té „svaté karavany“ (emir-el-šureja), jež nesla sebou skvostné dary od sultána a vysokých tureckých hodnostářů státních; tím „iradé“ nařízeno veškerým místodržitelům provincií, jimiž „svatá karavana“ na cestě do Arabie ubírati se měla, aby poskytli jí všemožné ochrany a pomoci. Zmíněnému vůdci karavany svěřeno bylo i vlastnoruční písemné poselství sultánovo (v arabském jazyku sepsané) na vrchního šerifa v Mekce; konečně pověřen takovým poselstvím od bratra sultánova Rechad effendiho, od velvezíra, šejk-ul-islama a Savfeta paše. Hadži Izzet effendi, kterýž se byl před nedávnem v delší audienci šejk-ul-islamovi představil, obdržel za úkol obyvatelům obou jmenovaných svatých měst oznámiti, že Rusko usiluje hlavu islamu z Evropy vypudit a mohamedánské poddané ku přestoupení na víru křesťanskou násilím přinutit. Z té příčiny, že vyzývá sultán veškeré věřící k boji proti Rusku, jakožto proti zhoubci víry prorokovy; vyzývá je, aby vysvobodili souvěrce své sténající pod ruským jhem v Krimu, Kavkaze a střední Asii i aby zachránili je před ztrátou spásy duševní. Vrchní šerif měl z nařízení sultánova dnem i nocí odříkávati — u jižního vchodu Kaaby v Mekce a na hrobě Mohamedově — veřejné modlitby za vítězství zbraní tureckých, obyvatelé pak měli horlivě v nich se účastniti. Konečně uloženo Hadži-Izzetu, aby oznámil vrchnímu šerifovi, že v případě šťastného výsledku války této sultán osobně pouť do Mekky a Mediny nastoupí a obyvatelé obou měst za oddanost jejich k domu Osmanův bohatě odmění. — Osvědčený znatel poměrů východních psal o té věci takto: Sultán Abdul Hamid odhodlal se tedy k tomu, aby jeho jménem prohlášena byla válka nynější za „válku svatou“. Učinil to s patrným úmyslem, aby nejen veškeré „věřící“ v Asii na říši ruskou seštval, nýbrž aby její mohamedánské příslušníky v Asii i Evropě — jichž počet asi na 10 milionů se páčí — k vzbouření se proti právoplatnému panovníku jejich pohnul. Tento krok sultánův nečelí však jedině proti křesťanskému Rusku, nýbrž i proti šiitickému Persku, jehož šachové rovněž se zovou „Nasr-ed-Din“ (obranci víry), ačkoli nejedenkráte dáno jim bylo od tureckých nástupců Mohamedových na srozuměnou, že nemají co šiité vůbec práva přikládati si název takový. Že si as „král všech králů“ v Teheranu podobné vyzývavosti více líbiti nedá, jest na bíledni a s určitostí možno tvrditi, že se nalezáme i v předvečeru konfliktu persko-tureckého. Rovněž záhodno připravenu býti, že sultán i prapor prorokův rozvine, k čemuž ostatně jest, co „obhájce víry,“ nejen oprávněn, nýbrž i zavázán. Toto výhradné přiosobení si titulu nejzávažnějšího ve světě mohamedánském „věřící“ nijakž nepřekvapí, neboť již za „veliké, svaté pouti“ do Mekky a Mediny kolovalo mezi poutníky obou míst těchto litografované arabsko-turecké provolání, kterýmž upozorňováno na to, že „Iškender, zar Moskoviim“ (Alexandr, car Rusův) zapřisáhl se islam v Evropě z kořene vyhladit a znovu na mešitě „Aga Sovia“ kříž vztýčiti; z kteréž příčiny že věřícím nastává povinnost v této svaté válce svému sultánovi, jakožto „Nasr-ed-Dinu,“ „Said-ed-Dinu“ a „Emir-el-Mummininahu“ (obhájci a meči víry, knížeti věřících) — všemi silami a prostředky přispěti, aby v brzce nepřátele potřel a učení prorokovu vítězství zjednal.

A mezi tím, co svatá karavana do Mekky a Mediny putovala, panovala v Cařihradě pravá hrůzovláda. Při vší katonické přísnosti vlády a při veškerém úsilí Redifa a Mahmuda Damata paše, aby potlačili každý projev nespokojenosti v obyvatelstvu mohamedánském, stávaly se poměry v Cařihradě den ode dne povážlivějšími. Zatýkání a vypovídání ze země dálo se šmahem a beze všeho výslechu soudního. Zatknutí bývali obyčejně již třetího dne vsazeni na kterýkoli parník vládní a co nejrychleji dopraveni na některou z pevností tureckých v Archipelagu. Během osmi dnův odvezeno bylo takto přes 200 osob, náležejících k nejrůznějším

kruhům společenským, ponejvíce však softů a úřadníků tureckých. Hrůzovláda pranikoho nezastrašovala, ba spíše dráždila obyvatelstvo takovou měrou, že obávati se bylo výbuchu všeobecné nevole. Oba chráněnci sultánovi v takové byli nenávisti u obyvatelstva mohamedánského v Cařihradě, že v případě katastrofy mohli se toho nejhoršího nadíti. Rozčilení mohamedánův cařihradských neobmezovalo se na vybrané kruhy, nýbrž zmocnilo se i nejširších tříd obyvatelstva, kteréž tvoří vlastně ten pravý „lid“ v Cařihradě. Právě lid tento naléhal nejdůrazněji na to, aby Midhat paša byl zpět povolán. Velvezír Edhem paša, Savfet paša a ostatní ministři pozbyli všeho vlivu na sultána, k němuž neměli jinak přístupu než za přítomnosti Mahmuda Damata neb Redifa paše. Redif prorazil vůlí svou, aby zakázáno bylo veškerým listům cařihradským všechno uveřejňování jakýchkoli zpráv z bojišť tureckých. Časopisy cařihradské nesměly pod trestem okamžitého zastavení než opakovati zprávy vojenským časopisem vládním již uveřejněné. Ani vyňatky ze zahraničných časopisů evropských nesměly uváděny býti v listech cařihradských, týkají-li se událostí na bojištích. Vůbec musily se veškeré tiskové orgány v Cařihradě chovati nejinak, než jakoby panoval v celé državě turecké ten nejhlubší mír. Veškeré telegramy z Erzerumu neb od Dun je, vztahující se k událostem válečným, se zadržovaly.

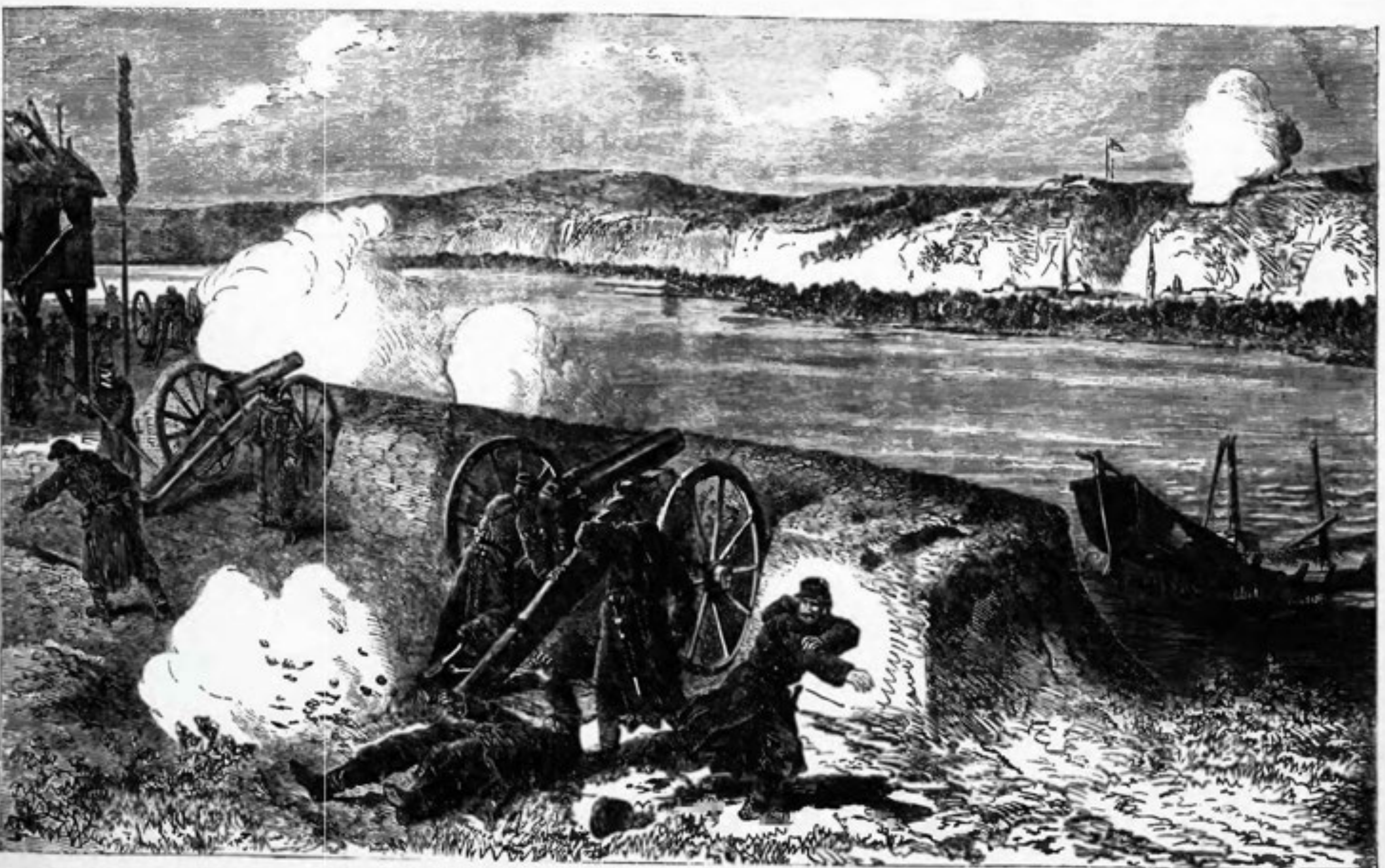
Veliká rada vojenská měla záhy starosti o doplňování sborů vojenských a o koně. Mužstva nebylo, hodnostáři turečtí museli odevzdat své koně dělostřelectvu a chodili od prohlášení obleženosti pěšky; Redif paša měl vůz najatý. Velký vezír odporučoval, aby, když veškeré branné síly odeslány budou na bojiště, svěřil se Cařihrad ochraně mezinárodní obrany cizinců a vážných Turků. Patriarcha ekumenický na vyzvání, aby schválil povinnost křesťanů ke službě vojenské, ohlásil se nemocným. Patriarcha arménský odvolal se na svého představeného v Rusku, s nímž ale ovšem nemohl obcovati. Ostatně chtěl následovat příkladu patriarchy ekumenického.

Mezi obyvatelstvem kolovaly napořád pověsti nejrozmanitější o událostech na bojištích. Depeše docházející byly velmi sporé a tak přehnaně příznivé, že jim nikdo věřit nemohl. Jedna z nich na ukojení myslí hlásala, že Turci dobyli nazpět Ardahanu a rozehnali Rusy na všecky strany. Státní správa turecká měla tolik nestoudnosti, že tu depeši rozeslala „úředně“ také všem vyslancům u evropských dvorů a ti nemeškali dáti ji v officiosních časopisech vytisknout. Maďaři v Rakousku a židé po celé Evropě měli z toho velikou radost, ta však netrvala dlouho, neboť za dva dny na to došly bezpečné zprávy o postupu Rusů od Ardahanu ke Karsu. Prolhanost vlády turecké rozdmychala v obyvatelstvu nové jitření.

V nouzi své doufala Porta ve zřízení dobrovolného sboru cizinců, totiž Poláků, Maďarů a Němců. Zřízení zvláštních legií polské a maďarské nechtělo se dařit vzdor všelikým provoláním, kteréž tito zapřisáhlí nepřátelé Rusů mezi krajany svými rozšiřovali. Zřízeno bylo několik verboven, avšak dobrovolníků přihlašovalo se málo. Augšpurským novinám, které ostatně Turkům přály, psalo se o tom v druhé polovici května: „Není pochybnosti, že se utvoří v Cařihradě legie cizinců, sestávající z Maďarů, Poláků a Němců. Až posud jsou sestaveny z cizinců dva pluky jízdy. Jsou to nejvíce ruští a rakouští sběhové národnosti polské a maďarské. Dle všeho sestávati bude sbor cizinců z 8000 až 10.000 mužů a podřízen bude vrchnímu velitelství známého generála maďarského Klapky. Zdá se býti velice pochybným, že takový cizácký sbor sloužiti bude po celé měsíce beze všeho žoldu, tak jako se to děje vojákům tureckým, kteří přese vše to osud svůj bez reptání snášejí. Věru ani nepochopuji, jak Vysoká Porta tuto legii cizinců zaplatí, když nemá na jiné důležitější věci peněz. Válečný poklad je tentam, všechny peníze, které jen se mohly sehnati, musely se dáti dodavatelům za zbraň. Dle toho nezůstane mnoho kovové mince pro dobrovolníky, kteří zajisté nebudou chtít vzíti za vděk bezcennými papíry. Legii cizinců vykáže prý se samostatné „pole činnosti.“ Jakmile šejk-ul-islam prapor prorokův rozvine a svatou válku proti křesťanům prohlásí, bude celá tato válka válkou náboženskou, v níž je mohamedánský fanatismus hlavní silou, a pak jest to ovšem nemožným, aby se postavily cizí křesťanské pluky vedle zfanatisovaných pluků osmanských a aby se tak za mohamedánského válečného pokřiku „allah-il-allah“ vrhaly do boje. Sami turečtí vojáci nebojovali by po boku „ďaurů,“ aniž by křesťanské důstojníky poslouchali, když je náboženský fanatism jejich rozplameněn. Dle toho upotřebí se nejspíše cizinské legie proti Persii aneb proti Řecku, by tak samostatně operovala. Není již skoro žádné pochybnosti, že Peršané, kteří Turky na smrt nenávidějí, vypovědí sultánu válku. Již je as 20.000 mužů vojska perského pohotově, aby vtrhlo do Arménie a tak připravilo Turecku nové nesnáze.“

Však strach dopisovatelův o plat legii cizinců byl bezdůvodný; z těch 8000—10.000 cizinců dostavilo se sotva několik set, a byli to lidé jako pleva společnosti ze všech koutů smetená. O sestavení legie pečoval jistý Demosten effendi, poturčený Řek, který již za války srbské několik setnin křesťanských dobrovolníků zřídil. Nejprve chtěl sestaviti legii pouze ze Řeků, pak ale přijímal každého. V budově seraskieratu byla verbovna, ale sehnal se sotva houfec dobrodruhů.

Na venkově tureckém panovalo též nemalé rozčilení a strach z vydírání. Všem valim v Bulharsku bylo velvezírem nařízeno, aby k uhražení výloh válečných daň válečnou vybírali. Jen v sandžaku srědeckém vypsáno daně 4 miliony piastrů (asi 400.000 zl.), suma to na



Zápas dělostřelecký mezi Oltenicí a Turtukajem na Dunaji.

zbědované poměry hospodářské naprosto nedostižná. Tou daní chtěla vláda turecká zasadit křesťanskému obyvatelstvu Turecka poslední ránu. Také se připravila vláda k půjče druhu zvláštního. Uzavřela, že „vypůjčí“ si veškeré statky církevní jakož i drahocennosti kostelů křesťanských, pak veškeré hotové peníze kostelních a klášterních fondů křesťanských a dáti za ně v zástavu státní poukázky turecké, na ten čas téměř bezcenné.

Po celé říši obávali se Turci chvíle, kdy Rusové Dunaj překročí. Úřadové turečtí nutili obecenstvo, aby se cvičilo ve zbrani, mohamedáni v pátek, křesťané v neděli. Ve všech větších městech, jako v Soluni, Janině, Plovdivu a jinde vyzývala vláda dobrovolníky všech národností, aby vstoupili do žoldu tureckého. Však účinek byl velmi chatrný. Válečné nadšení, kteréž panovalo proti slabému Srbsku, vymizelo vůči silnému Rusku.

A jako v Turecku evropském, tak byly i v asijské části poměry dost žalostné, o čemž došla následující zpráva z Bejrutu ze dne 20. května: „Minulý týden vypravila se poslední oddělení vojenská ze Syrie do Cařihradu. Nedavno odplula tamtéž ze St. Jean d' Acre, Bejrutu, Satakié a Alexandretty 12 praporů vojska záložního. Od války srbské až do dnův přítomných odesláno bylo již do Cařihradu asi 45 až 50.000 mužův vojska, z nichž vrátilo se pouze asi 2—300 zmrzačených vojákův, ostatní pak dosud stojí na bojištích rusko-tureckých, následkem čehož nalezají se nyní rodiny jejich v poměrech nejvýš žalostných. Dle nařízení z Cařihradu došlého uložil guvernér damašecký Holanu pašovi, rozenému to beduinovi, aby vyšetřil, mnoho-li mužstva a koní mohou beduinové v pustinách kočující poskytnouti vládě turecké ku přispění ve válce přítomné. Avšak poslání Holanovo setkalo se s úplným nezdarem, neboť nevyřídil mezi krajany svými praničehož. Šejkové různých kmenů beduinských shromáždili se ve zříceninách Palmyry ku poradě a vzkázali pak guvernéru damašeckému, že „lvové pouště“ věrni zůstanou sultánu svému a že tedy hotovi jsou bojovati až do muže posledního, pakli Rusko vkročí na území jejich v záměru, aby zmocnilo se posvátné Mekky. O poskytnutí skutečné pomoci nějaké svými jezdci neb koňmi však se ani nezmínili. Vláda dobře jest si toho vědoma, že každé naléhání další bylo by marným.

O veřejné bezpečnosti v Bejrutu, zejména pak v Damašku nedá se ani mluviti. V Damašku panuje mezi mohamedánským obyvatelstvem kvašení tak povážlivé, že sám vrchní guvernér Zia paša a vojenský guvernér Izzed paša uznali potřebu toho, aby za noční doby osobně súčastnili se obchůzek policejních, při nichž kavárny a veřejné místnosti zavírati dávají; ačkoli však tváří se, jakoby s přísností katonickou střehli zachování pokoje veřejného, zdráhají se rozhodně přese všechno opětované a důrazné naléhání konsulův — odzbrojiti mohamedány v Damašku. Asi před desíti dny napadlo redifa, jenž před odjezdem svým do Cařihradu v bazaru tamějším se potuloval, zkusiti důkladnost své ručnice systému Henry-Martini na mimojdoucím, nic netušícím, židovském prodavači. Ubožák klesl mrtev k zemi. Zlotřilost tato vzbudila mezi křesťany a židy v Damašku usedlými takové uděšení, že po celé dva dny neodvážil se ani jediný z nich na ulici se okázati. Vrah byl zatknut a po ukončeném vyšetřování k smrti odsouzen. Avšak ačkoli soudní dvůr ortel tento potvrdil, neodvažuje se vali damašecký dáti jej provésti namítaje, že by odprava měla v zápětí následky pro obyvatelstvo křesťanské a židovské nejhroznější. Jak nesmírné panuje ustrašení v kruzích jinověrcův, o tom svědčí i to, že sami čelní církevní hodnostáři jejich požádali valiho, aby vůbec od popravy upuštěno bylo.“

Sněm turecký, kterýž byl s počátku jen pouhým nástrojem v rukou vlády, tvářil se za nátlaku událostí na bojištích i v říši jako svrchovaný konvent, což nebylo příliš těžké, neboť bezvládí se zmáhalo a veškerá autorita klesala. Sněm vyjádřil se k ministrům, že prohlásí se za permanentní a že se bude snažit o zachránění říše dle vlastního uznání. Vláda netroufala si ani určitou odpověď dáti a slíbila jen, že tu věc sultánovi předloží. Ministři byli by nejraději poslance domů pustili, netroufali si však za příčinou povážlivého stavu věcí sněm rozpustit nebo jen odročit. Vládě bylo ovšem známo, že spiknutí cařihradské je velice rozvětveno a nejen mezi lidem, ale i mezi úřadnictvem účastníky čítá, a co nejhoršího, že také mezi vojskem kvašení se jeví. Mimo to nalezali se mezi hodnostáři paláce sultánova mnozí, kdož si přáli státní převrat.

Spiknutí směřovalo k prohlášení vypovězeného Midhata paše za diktatora, i roznesla se dokonce pověst, že Midhat naleză se již na zpáteční cestě do Cařihradu. Nebylo tomu ale tak, Midhat meškal toho času v Londýně. Sultán ale, obávaje se návratu Midhatova, dal rozkaz, aby bývalý velvezír byl ihned zatknut, jakmile by na tureckou půdu vstoupil.

Sultán Abdul Hamid projevil přání, že by se sám k armádě odebral, podruhé zase chtěl se přestěhovat do Drinopole. Avšak přívrženci jeho snažili se zdržeti ho v Cařihradě, poněvadž se obávali, že cesta jeho z hlavního města byla by heslem k jeho sesazení.

Citelný nedostatek peněz ve státní pokladně přiměl sněmovnu, že uzavřela půjčku v obnosu šesti milionů lir, kteréž ve dvanácti letech splatit se měly. Půjčku měli složit gruntovníci, obchodníci a úřadníci domácí. Byla to ovšem půjčka vynucená. Zatím dala vláda snésti olověné střechy s mešit, lázní a jiných veřejných budov, aby z nich dala nadělat kulí. Také svícny, lustry a jiné předměty chrámové byly k státním účelům rekvirovány.

Proti možnému vtrhnutí nepřátelského vojska do Cařihradu dala vláda nařízení, aby od soumraku až do

bílého dne nevnikala žádná loď cizozemská do úžiny dardanelské. Úžina tato, kteráž na obou březích mnoho srubů a tvrzí tureckých čítá, byla všemožně vyzbrojena.

Velitelem tvrzí a baterií v úžině dardanelské byl ferik *Husejn* paša, jenž měl hodnost místodržitele. Vláda jeho vztahovala se na veškeré ostrovy otomanského archipelu, kteréž se také pod řízením jeho opevňovaly. Pod velením jeho však nalezaly se pouze dva pluky značně scvrklého počtu mužstva. Z těch pracovalo 500 mužů na ústavu polytechnickém. Mužstvo to bylo takořka úplně zanedbáno, cvičení vojenská byla tu řídkou vzácností. Pevnůstky dardanelské vyzbrojeny byly děly Kruppovými. Mužstva užívalo se výhradně jen ku pracím opevňovacím a při zřizování baterií dle nové soustavy. Důstojníky velícími obou pluků byli plukovníci Mehemed bej a Mustafa bej. Třetí plukovník, zde se nalezající, velel setninám po ostrovech archipelu roztroušeným.

Na pobřeží asiatském úžiny dardanelské stojí hlavní pevnůstka „Sultanie“; hradební zeď její na jižní straně musili strhnouti, aby největší dělo vládě turecké Kruppem věnované vyvezeno a umístěno býti mohlo. „Sultanie“ ovládá celou úžinu mořskou až po Kukalé. Baterie „Medžidie“ čítala 11 velkých děl Kruppových různého kalibru, baterie „Kuse Burnu“ 18 děl 36liberních, konečně „Nagara“ jedno velké dělo Kruppovo. Na pobřeží evropském nalezá se pevnůstka Kelit-Bar s 15 velkými děly Kruppovými, jedním Armstrongovým a 14 prastarými děly bronzovými, jichž nábojem byly koule *kamenné*. Baterie „Dermen-Burnu“ čítala 3 Kruppova děla a 8 děl 36liberních, baterie „Zam-Burnu“ 7 a baterie „Boali“ 15 rovněž 36liberních. Konečně bylo tu i 5 děl polních v dobrém stavu se nalezajících. Různými opravami a novými stavbami fortifikačními hleděla správa vojenská stav pevnůstek co možná zlepšiti — a nahradila zmíněná děla bronzová moderními Kruppovými. Mimo to postavena jedna baterie nového systému a znova upraveny pevnůstky Kukalé a Setil Bar. V pevnosti „Sultanie“ uloženo 4000 centů prachu. Při každém dělu Kruppovu zřízena byla zvláštní komora pro koule a prach. Mužstvo posádky vybráno bylo z první odvodní třídy nizamů a ozbrojeno ručnicemi soustavy Miniovy. Pro obsluhu děl bylo však mužstvo naprosto neschopným, tak že ku zkoušce s děly Kruppovými dostaviti se musil z Cařihradu pruský mechanik Nent paša s několika důstojníky a vojáky, s děly Kruppovými úplně obeznalými. Při zkoušce povstala na jednom z děl Kruppových trhlina.

Za příčinou silného odvádění k vojsku prchali venkovští mladí mužové z vesnic do hor a lesů, kde se skrývali. V některých krajinách bylo těch uprchlíků zástupy, i přepadali křesťanské vesnice, aby si zjednali potravu. Veřejná bezpečnost byla tedy horší než kdy jindy. A poněvadž posádky, které v zemi zůstaly, byly nečetné, nemohla se zlořádům přítrž učiniti, i kdyby k tomu dobré vůle bylo dosti bývalo.

Ve všech vrstvách obyvatelstva rozmohl se strach z věcí budoucích. Hodžové a Ulemové kázali sice v mešitách i na veřejných místech, napomínali ke klidu a povzbuzovali kleslou mysl všemožně, avšak účinku se nedodělali. Ani prohlášení, že sultán, nařídiv rozvinouti prapor proroků, jest nepřemožitelný, nepovznesl mysl obyvatelstva. Věřící Turci — nevěřili.

Prapor proroků, s nímž se sultán k armádě odebrati zamýšlel, je černé barvy, as 2 lokte dlouhý a půldruhého lokte široký. Byla to původně záslona u dveří komnaty nejmilejší manželky prorokovy Aiši. Když ležel Mohamed v této komnatě na smrtelné posteli a vůdcové jeho, kteří se právě chystali do boje proti několika pohanským kmenům arabským, k němu přišli, aby se s prorokem rozloučili, dal jim umírající záslonu své komnaty za prapor válečný, aby se věřící při pohledu naň rozpomenuli, že bojují pro boha a jeho proroka. Od té doby bylo obyčejem, že kalifové, když táhli do boje, vždy tento prapor (sandšak šerif) s sebou brali. Později bylo ustanoveno, aby byl prapor proroků nešen v čele vojů tureckých jen tehdáž, když se bojuje za víru. Rozumí se, že bývalo a je dosud kalifovi volno za takovou prohlásiti každou válku. Tak na př. vlála tato relikvie r. 1683 na hradbách vídeňských a za několik let později opět na bojišti u Zenty, ačkoliv se v obou těchto případech nejednalo o islam. Co tomuto praporu propůjčuje kouzelnou moc, je víra, že pro každého, kdo pod ním bojuje a padne, jsou jakožto pro mučeníka (šahid) brány rajské otevřeny.

## Poměry v říši ruské.

Po dvě století, od reformátora státu ruského Petra Velikého, nezřeklo se Rusko svého úkolu, aby Turecko vymazáno bylo ze řady států evropských, i nalezla víry pověst o domnělé poslední vůli Petra Velikého, kterýž prý dědicům svým úkol ten zůstavil. Snahy Ruska o splnění úkolu toho vedly též k nynější, desáté válce proti Turkům.

První válka rusko-turecká počala r. 1672 a skončila r. 1680. V této válce bojovali s Rusy společně Poláci, kteří však později od nich se odtrhli a s Turky mír uzavřeli.

Za pět let na to zdvihl car Petr Veliký proti Turkům novou válku chtěje dobyti *Azova* a podrobiti si krimské Tatary, což se mu také podařilo roku 1699.

Třetí válku vypověděl Rusům sultán Achmed III. roku 1710. Car Petr vytáhl do pole a nenalezna v Turecku valného odporu pustil se příliš hluboko do země, kdež byl náhle nepřátelským vojskem se všech stran obklíčen a tísněn. Choť jeho zprostředkovala tehdy mír, ve kterém Turecku opět Azov postoupen i s několika pevnostmi na Černém moři.

Válku čtvrtou počali Rusové roku 1736. Rusové v ní bojovali se štěstím střídavým. Azov jim opět připadl, avšak zamezena jim plavba na Černém moři.

K páté válce mezi Ruskem a Tureckem zavdala podnět Polska, která sultána Mustafu III. proti Rusům popudila, tak že týž jim roku 1768 vojnu vypověděl. Ve válce této, která po 6 roků trvala, přálo válečné štěstí Rusům na zemi i na vodě, a dobyli v ní velkých prospěchů. Pokořené Turecko musilo svému vítěznému odpůrci postoupiti značnou část území, svobodnou plavbu na tureckých vodách a půlostrov Krim prohlásiti za neodvislý. Od těch dob stali se Rusové pány na Krimu, aniž by jim v tom malomocné Turecko zabrániti mohlo. Mír tento zasadil Turecku nejhlubší ránu, od chvíle té klesalo velice.

Této skleslosti říše turecké použila císařovna Kateřina II., i povstala válka šestá. S Ruskem spojilo se i Rakousko, a vítězné vojsko obou těchto říší vniklo hluboko do země turecké. Pád Turecka byl již jistý a neodvratný. V osudné chvíli ujaly se však stísněného Turecka ostatní moci evropské a pomohly mu. Anglicko vystoupilo co prostředník, Švédsko vypovědělo Rusku válku a Prusko uzavřelo s Tureckem smlouvu na výboj a počalo zbrojiti. Následkem toho uzavřelo nejdříve Rakousko a rok pak později a sice roku 1792 též Rusko s Tureckem mír. Rusko podrželo si Krim a kromě toho byly mu ještě krajiny, ležící mezi řekami Bugem a Dněstrem, od Turecka odstoupeny. Roku 1806 vypukla sedmá válka rusko-turecká a sice na ponuknutí Napoleona I. Také v této válce vyšli Rusové co vítězi. S Tureckem bylo opět již na mále, avšak Anglicko mu zase na jeho hliněné nohy pomohlo. Prostřednictvím jeho byl dne 28. května v Bukurešti uzavřen mír, ač s těžkými výminkami pro Turecko, kteréž ztratilo opět část svého území a muselo svoliti k tomu, aby podunajská knížectví stála pod ochranou Ruska. Dne 14. dubna 1828 vypověděl car Mikuláš Turecku válku, ježto ono výminky, při posledním míru dané, neplnilo. Byla to osmá válka. V té bylo bojováno nejen v Evropě, nýbrž i v Asii. V Evropě velel ruskému vojsku generál Děbič, v Asii generál Paskěvič. S obou stran postupovali Rusové na Cařihrad. To sultána tak zastrašilo, že žádal o mír. Ten byl ve prospěch Turkův uzavřen. Rusko bylo se totiž již dříve zavázalo, že území své nerozšíří. Podmínky míru toho byly: Rusko obdrželo válečnou náhradu, svobodnou plavbu po Černém moři do Středozemního, dále muselo Turecko uznati nově zřízené království řecké a Valašsko i Multany opustiti. Devátá válka, kterou Rusko s Tureckem svedlo, jest osudná válka na Krimu; podnět k ní zavdal Napoleon III. Jednalo se o to, kdo má větší nároky na ochranu svaté země. Car Mikuláš použil té příležitosti a prohlásil roku 1853 Turecku válku. Ta byla nejprve jen mezi Ruskem a Tureckem vedena. Roku 1854 vypovědělo však Francouzsko i Anglicko Rusku válku, ano i Rakousko postavilo svůj „pozorovací sbor“. Tolika nepřátel se Rusko nenadálo. Po pádu pevnosti Sebastopolu byl dne 30. března 1856 v Paříži mír uzavřen na základě pověstné pařížské smlouvy.



General Nepokojčický,
náčelník generalního štábu při jižní armádě ruské.

Nynější válka rusko-turecká jest *desátá.* Zdali a do jaké míry Rusko úkolu svému dostojí, zaznamenáme ke konci této knihy. Tolik bylo již při početi války jisto, že veškeren národ ruský doufal více ve zdar podniku svého panovníka než kdykoli dříve, a že přípravy k válce byly vydatnější než v předešlých válkách.

Národní vědomí probudilo se v obyvatelstvu ruském s rychlostí prve nikdy netušenou, i zápasilo proti politickým proudům, kteréž se národnímu citu příčily. Na jedné straně stála ruská intelligence, k níž se ostatní vrstvy národa družily a kteráž mimo to měla mocnou oporu i ve vojště; na straně druhé byla část diplomacie a jistá třída tak zvané vyšší společnosti, kterou již slavný básník *Puškin* tak trefně ve spisech svých vylíčil. Tato třída mívala dříve, pohříchu, mocný vliv na ruskou politiku, na členy panující rodiny, a to velice vadilo rozvoji národní myšlenky na Rusi.

Však tyto poměry neblahé se průběhem let velmi změnily. Ačkoliv národ ruský neměl žádnou ústavu, žádné volené zastupitelstvo zákonodárné, přece hlas jeho pronikl a mocně se rozlehl. Absolutní vláda netížila a netíží národ ruský tak, jakož bývalo v zemích a říších jiných. Byť panovník ruský byl povždy vládcem neobmezeným, byť vedle něho nebylo v říši ani osoby ani sboru, kteréž by se mohly osmělit pronášeti u řízení země platný hlas, přece dlužno uznati, že zejména koncem minulého a celým průběhem nynějšího století sloužila tato absolutní vláda k velikému prospěchu i říše i národa. A bylo tak zejména za cara nynějšího, kterýž užíval neobmezené moci své tak, jak málo jiných panovníků v celých dějinách. Celou jeho vládou prozírá úmyslná a soustavná snaha vychovati národ ruský k svobodě. Největší a rozhodný krok učinil k tomu car Alexander *zrušením nevolnictví*. Byl to skutek, jehož velikosti lekali se i mnozí nejvěrnější stoupenci carovi, mnozí nejvěrnější synové Ruska. Avšak car vykonal jej, a co on od něho čekal, to nadešlo, to se stalo. Zrušením nevolnictví říše ruská neklesla a neoslabila se, nýbrž naopak povstala teprve k novému životu, plnému vnitřní mladistvé síly.



Generál Miljutin, ruský ministr války.

A tímto zrušením nevolnictví položen byl základ k svobodě všeho národa, té svobodě, která se jeví volným, neobmezovaným vystupováním národa ve všech věcech, jeho trvání a celého života se týkajících, která se jeví volným sebeurčováním, takořka plnou svéprávností národa. Úplná tato svoboda nemohla národu ruskému dána býti zároveň se zrušením nevolnictví. Bylof třeba celé řady let, aby národ ruský vžil se znenáhla v nové poměry, zrušením nevolnictví způsobené, aby zvykal svobodě a dospěl k ní konečně beze všech škodných náhlých převratův uvnitř jeho vlastního života. Osvícený panovník hleděl bedlivě ochránit říši před ohromnými zmatky, jakéž povstávaly v jiných zemích při náhlých změnách, k nimž se strany vlád neděly se žádné přípravy.

A snaha, kterou byl veden car, vůčihledě se dařila. Národ ruský přicházel znenáhla sám ze sebe k poznání toho, čím skutečná, úplná svoboda jest, národ ruský znenáhla se připravoval k přijetí tohoto největšího daru, jejž mu jeho car může dát. A že průběhem let již cítil se zralým a schopným k užívání svobody, domáhá se jí s výsledkem.

Prohlášení války Turecku bylo důkazem, že vůle národa nabyla v Rusku rozhodující platnosti. Jen nátlakem národa na vládu a diplomacii ruskou válka byla počata a že se s ní jen proto prodlévalo, poněvadž právě národ ruský musil vybojovati veliký a nesnadný boj. Ale ani počtím války nebylo ještě vítězství úplné. Ještě v tu dobu, kdy voje ruské táhly na Dunaj a tam se rozestavovaly, ještě v tu dobu, kdy již se chystaly k boji a sváděny byly v Asii a po březích Dunaje četné půtky, ještě tehdá založila diplomacie evropská všechny páky, aby válku zmařila! A společně s touto diplomacií působila na cara nevlastenecká protinárodní strana ruská, a dosti dlouho kolísalo se rozhodnutí. Ale konečně zvítězila přece vůle národa, konečně vstoupil car rozhodně tam, kde ho národ míti chtěl, a odjezdem k podunajské armádě slavně dotvrdil a zaručil, že provede válku a neustane, dokud nedostihne cílů, jichž sobě při ní vytkl.

Tu zvítězila vůle národa, tu určila poprvé běh osudův říše ruské. Absolutní vláda neobmezeného panovníka podrobila se vůli národa i uznala mlčky, že národ ruský má již právo promluviti závažné slovo o všech běžích veřejných, že má právo společně s vládcem určovati jejich směr.

A jestliže již tím car své neobmezené moci částečně se vzdal — byť i jen nepřímo — dokázala tím více jiná věc, že národ ruský nalézá se v předvečer hodu, na němž dosáhne svobody úplné.

Zatím bylo úkazem velmi potěšitelným, že mocnář prostřednictvím syna svého velkoknížete Alexeje, uslyšel hlasu lidu svého a přestal dbáti přežilých diplomatů, kteří v myšlence vzájemnosti slovanské spatřovali strašidlo panslavismu, jemuž záměry podvratné přisuzovali.

Poněvadž není tak snadné o vnitřních poměrech ruských v stručnosti obraz si utvořiti, klademe zde článek dobrého Rusa, knížete *Meščerského*, kterýž se v časopise „Graždanin“ (Občan) o dvou zápasících proudech na Rusi takto vyjádřil:

„Jest to k nevíře, jest to smutné, ale přece pravdivé. V době odjezdu Hosudara našeho k vojsku diplomacie rozhodla, bez ohledu na přání Ruska, bez ohledu na důstojnost a povolání ruského Hosudara, že Rusko, kteréžto jediné prolévá krev za svobodu Slovanův, musí se bezvýminečně podrobiti Anglii a Rakousku co do podmínek míru s Tureckem.

Poraženo nebo vítězné, Rusko prý přijme ony podmínky, které jemu předepíší Anglie a Rakousko. A podmínky jsou tyto: Předně úplná nedotknutelnost říše turecké, dále pak ustanovení konference cařihradské a více ani muk. A tak ještě jedenkrát nastati by měla strašná, osudná doba v dějinách ruských, býti co do cti a důstojnosti svého Hosudara i svého úkolu v úplné závislosti u největších jeho protivníků. Takž ještě jedenkrát, po šeredném svém fiasku, chce diplomacie se vkládati v řešení východní otázky a potoky ruské krve na poli bitvy obrátiti v žert a zábavy. Tak ještě jedenkrát chce diplomacie a zejména v tu chvíli, když Hosudar Ruska odchází k vojsku, sdílet s ním těžkosti a slavné děje války, posmívati se této vojně a dáti jí význam vojenské procházky. Tak to, co jako pomyšlení žene krev do tváře každého Rusa, to diplomati chtějí učiniti skutkem: Rusko nemá býti uznáváno za stát válčící, ani za stát první třídy, nýbrž jaksi za vasalský národek Anglie a Rakouska, dostávajícího nařízení, dráti se s Turky, dojíti jisté meze a tam přijati mír od Turecka za podmínek napřed ustanovených Tureckem, Anglií a Rakouskem pospolu.

Slovanská nebo východní otázka nemá existovati pro Rusko. Zlepšení bytu Slovanů tureckých má se zůstaviti Anglii. Když Anglie a Rakousko řeknou: „Dosti a nic dále," má Rusko zastaviti se a podepsati se zavřenýma očima mír, předpisovaný Anglií, Rakouskem a Tureckem. Při podpisování míru hlavní podmínkou musí býti zabezpečení Turecka, v řadě druhé pak: zlepšení osudu křesťanstva na balkánském poloostrově.

Takové jsou pikle diplomacie. Ano, pro to prožilo Rusko tisíc let?!

Samo sebou rozumí se, že její úsilí rozbije se v prach před ruským Hosudarem, dokázavším Evropě i Rusku, že on vysoko drží prapor ruské důstojnosti. Avšak proto přece potřebí věděti, jaké báječné výše dosahá drzost nepřátel Ruska a zbloudilost některých lidí u nás. Tato strana soudí tak: Jestli válka skončí se brzy a zdárně pro Rusko, byť i s ústupky ve prospěch Turecka a jeho spojencův, Anglie a Rakouska, nabude Rusko veliké vážnosti v Evropě, vděčnosti Anglie, uznalosti Turecka a zároveň prospěchu obchodního a průmyslového.

Takové smýšlení k neuvěření, ale ono existuje, a především ve světě diplomatickém.

Představitelé tohoto podivného smýšlení úplně zapomínají, že každý mír, na rychlo uzavřený, s nímžto mohou projeviti souhlas Anglie a Rakousko, již tím samým musí býti mírem pro Rusko předně nepevným a za druhé nevýhodným a urážlivým. Po takovém však míru nastane Rusku doba horší nad každou válku, i nade krimskou, ano může vyzvati všeliké vnitřní katastrofy následkem váznutí obchodu i průmyslu a následkem neuspokojeného citu národního vlastenectví. Posléze i to jest jim neznámo, že pokus, zastaviti mladé vojsko v době rozprouděné války národní, za příčinou každému Rusu nenáviděných požadavků Anglie a Rakouska, a říci jemu: dosti, nyní domů, vykonáme dílo to do polovice — to se zdá býti nejvýš nebezpečno. Armáda může býti rázem demoralisována a to na dlouho a vnésti v národ ruský símě demoralisace.

Oni ani toho nechápají, že když Anglie a Rakousko tak vytrvale již nyní mluví o míru Ruska s Tureckem a již nám počínají vyhrožovati, děje se to proto, že se sklamaly ve svých nadějích — shledati Rusko bezmocné a poražené, a že opravdu nabývají respektu před Ruskem vidouce, že mu nikterak nemohou překážeti. Jejich výhrůžky — toť klam a mam, zakusený námi již po desáté. A zdaliž my na ten mam se podáme!

Toho všeho nechtějí znáti naši míro-diplomati. Rusko svým Hosudarem neprohlásilo války Turecku z dovolení, ani z nařízení Evropy, ale proto, že to vyžadovala čest a historický úkol Ruska.

Rusko, jako moc první třídy, válčí nyní s Tureckem, nemůže dopustiti a nikdy nedopustí míchati se Anglii nebo Rakousku v tuto válku za tím účelem, aby zastavily její běh tam, kdež se to nesrovnává se záměry Ruska, anebo za tím účelem, uzavříti mír za souhlasu se druhými, neválčícími státy — tak jakož nedopustilo Německo zakročení Evropy v jeho válce s Francií.

Takto smýšlí, pevně smýšlí a hluboce cítí Rusko celé, od Hosudara do rolníka. Štěstí naše také zavírá se v tom, že každý z 80 milionů Rusů ví, že on smýšlí a cítí tak, jak smýšlí a cítí jeho car. V tom štěstí naše síla! A nechať činí diplomati cokoli, nikomu se nepodaří proměniti Rusko ve chlopa Evropy a ve zbabělce."

Největší zásluhu o probuzení národního vědomí o důstojném úkolu Ruska, jež se v tomto článku knížete Meščerského manifestovalo, zjednaly si tak zvané *dobročinné výbory.* Za veliké národopisné výstavy v Moskvě r. 1867 sešli se pospolu členové širé rodiny slovanské. Jakož čtenářům známo bude, účastnili se sjezdu moskevského také přední mužové národa českého. Členové a zástupcové rozličných plemen slovanských shromáždili se tu, aby přímým osobním stykem utužili pásky bratrství a vzájemnosti slovanské. Tehdejší návštěva slovanských hostí rozhojnila přátely slovanské myšlenky u velikém národě ruském, a vědomí slovanské, jakž se toto rozumívá ve slovanských zemích mimoruských, a

jakž mu rozuměli četní v Rusku vyznavači jeho mezi učenci a spisovateli, mocněji podnítila ve kruzích ruského obecenstva.

Aby se myšlence a vzájemnosti slovanské dostalo vydatnějšího výrazu praktického, zřídil se v Rusku po oné slovanské pouti moskevské „Dobročinný komitét slovanský“, jehožto jednotlivé odbory byly v Moskvě a v Petrohradě, v Kyjevě a v Oděse, jejichžto užitečnost po leta hlavně v tom záležela, že již pouhou existencí jejich myšlenka slovanské vzájemnosti měla na Rusi zřízenou representaci; pak že tyto odbory, vydávajíce spisy, seznamovaly jimi obecenstvo ruské o duševním i hmotném bytu a o politickém postavení Slovanů mimoruských a hojnými zásylkami knih a časopisů ruských do rozličných zemí slovanských usnadňovaly jejich rodákům nabývati známosti o národě ruském.

Ačkoli tato činnost dobročinného komitétu slovanského byla blahodárna a velmi záslužna, přece v praktickém konání slovanské vzájemnosti, přiměřeném mohutnosti a postavení ruského národa, dospěly slovanské odbory, jakožto organisovaní representanti myšlenky slovanské, na stupeň náležitý až pozdvižením slovanských zbraní na poloostrově balkánském. Co za dvou roků slovanského boje proti Turkům konaly a vykonaly dobročinné odbory, pověděli jsme již v knize „Válka slovansko-turecká.“ Při tom však nelze zapomínati aniž podceňovati důležitosti, kteréž slovanský komitét nabyl doma v Rusku; fakticky stal se tlumočníkem a národním representantem svého kmene u věci slovanské. Vyzýván i nevyzýván národ ruský posýlal peněžité i naturální příspěvky trpícím i bojujícím bratřím jihoslovanským skrze slovanské odbory, vyzbrojoval i vypravoval na jih svoje syny skrze slovanské odbory; smýšlení, přání a tužby své slovanské vyjadřoval slovanskými odbory, jejich řečníky, jejich spisovateli a žurnalisty. V tom se také lišil slovanský komitét od ruské vlády. Slovanský komitét, národ ruský prostřednictvím slovanského komitétu byl pro akci, ano byl v akci válečné, když vláda ruská z příčin domácích i zahraničných musila říši držeti ještě v míru.

Když pak kabinet petrohradský nemohl ani nemusil déle odporovati a vyhýbati se slovanskému ruchu ruského národa, bylo také lze dvojitou onu organisaci, národní a státní, sestrojiti v jeden harmonický celek. Tím nastala nová doba v životě dobročinného komitétu. Za akcí vojenskou na poloostrově balkánském půjde v zápětí akce politická, společenská, církevní a v každém ohledu reformatorská a administrativní, při čemž vláda ruská velmi výhodně užiti může platných služeb slovanského komitétu. A nejenom tolik, nýbrž aby i formálně osvědčila, že nastoupila ve věci slovanské na dráhu politiky národní, zastávané komitétem slovanským, způsobila, že se stal částí vojensky-politického organismu za nynější akce válečné. Za tímto účelem byly znova upraveny a s nejvyššího místa potvrzeny stanovy těchto odborů, jež nazvaly se „Slovanská dobročinná obščestva“, i předsevzaty volby jejich představenstev; moskevského obščestva zvolen opět slovutný tlumočník národního ducha ruského a slovanského, Ivan Sergějevič *Aksakov* *) a předsedou obščestva petrohradského opět znamenitý v národním hospodářství spisovatel, kníže *Vasilčikov.* Protekci obščestva vzal na se osobně sám *císař Alexander.* Zvláštními instrukcemi, danými jednatelům obščestva, vyslaným na jih, a náčelníkovi politického odboru při hlavním stanu jižní armády, způsobeno, aby činnost těchto národních obščestev a politické správy státní mohla společně jíti za jedním cílem.

Tak národ ruský dospěl slovanským komitétem k tomu, že prostředkem jeho měl činné účastenství u věci politické takové důležitosti, které vláda ruská

---

*) Ivan Sergějevič Aksakov, syn a bratr dvou znamenitých spisovatelů ruských, náleží k předním mužům na Rusi, kdož záhy obrátili zřetel k lidu ruskému a ke vzájemnosti slovanské. Za vlády předešlé tomu směru na Rusi valně se nedařilo; i zdržoval se Aksakov veřejné činnosti, zabývaje se pouze pracemi o ruské národní industrii. Když však na začátku šedesátých let ruskému tisku uvolněno bylo, vidíme ho bojovati v prvních řadách strany národní. Na podzim roku 1861 založil týdenník „Děň“, hlavní orgán strany té co den rostoucí, kterýž po leta neohroženě zastával se práv lidu ruského naproti šlechtě a byrokracii maje mocný vliv na veškeré písemnictví ruské. „Děň“ byl sice roku 1862 pro své rázné a někdy bezohledné vystupování na čas suspendován, roku následujícího však stál už zase v čele duševního hnutí na Rusi. Na to Aksasov počal vydávati denník pode jménem „Moskva,“ později „Moskvič;“ myšlenky, jež „Děň“ hlásal, tak rychle na všecky strany po Rusku se rozšířily a tak hluboko kořeny své zapustily, že týdenník už nedostačoval. Když ale později ve vládních kruzích dali se cestou jinou, cestou národní politice nepříznivou, vzdal se Aksakov po mnohých zápasech s censurou žurnalistiky a oženiv se s jednou z dvorních dám císařovny oddal se životu soukromému, bera podílu na schůzích výboru slovanského, který byl spolu v život uvedl.

V širších kruzích v těch letech pouze jednou jméno jeho zase v popředí vystoupilo, na jaře r. 1868. Když totiž roku 1867 a 1868 v některých krajinách Ruska veliká nouze, bída a hlad vypukly, Aksakov stal se předsedou jednoho z četných spolků k úlevě těchto svízelů zařízených, a tu naskytla se mu příležitost v bližší styky vstoupiti s následníkem trůnu Alexejem, s nímž počal si nyní dopisovati o záležitostech veřejných, udíleje mu vzácné rady o politice vnitřní i vnější. Ukázky z těchto dopisův dostaly se do rukou tehdejšího náčelníka odboru tajné policie, na Rusi obecně pouze „čtvrté oddělení“ zvaného, z čehož povstal tuhý spor mezi následníkem a strážcem veřejné bezpečnosti, tak že až i sám císař u věc tu vložiti se musel a ve prospěch ministra rozhodl.

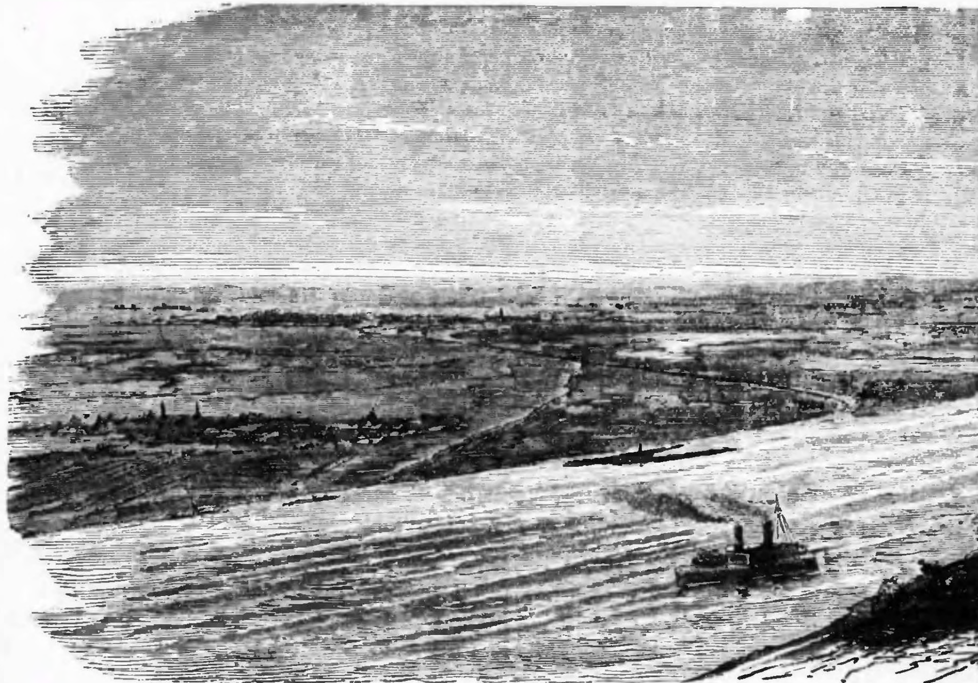
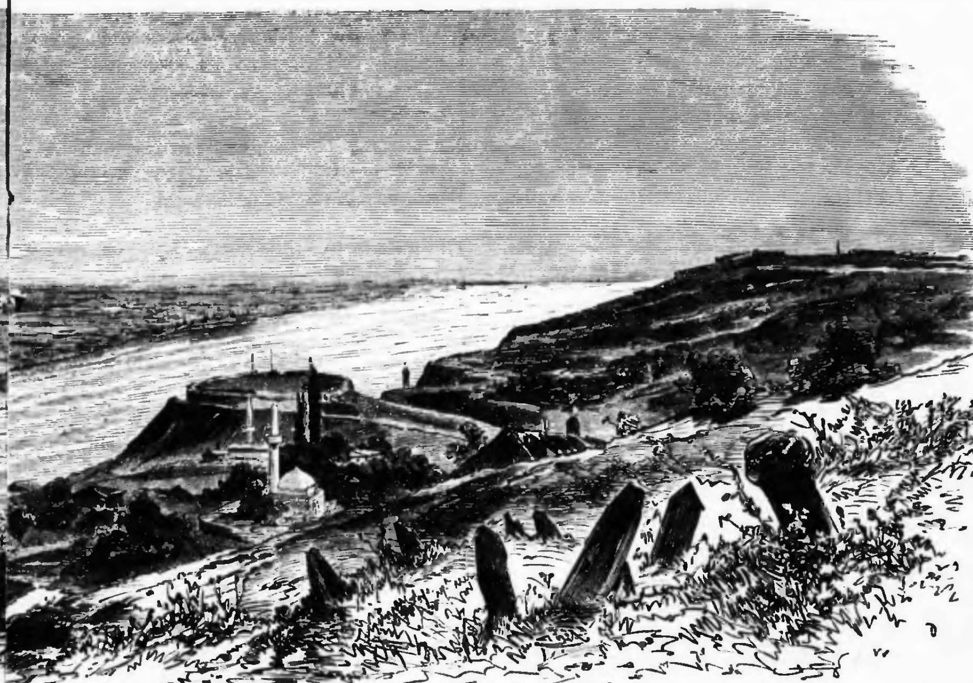
Za posledních let náležel někdejší redaktor týdenníku „Děň“ výhradně slovanskému komitétu a stal se konečně jeho předsedou, kteréž místo zvláště za války velmi důležitým se stalo.

do těch dob vyhražovala sama sobě. Národ ruský podporoval svými komitéty hojně povstalce bulharské, bosenské a hercegovské, poskytl Černé Hoře značnou pomoc na vedení války s Turky, vypravily několik tisíc reků do Srbska. Snahou těchto komitétů vzbuzen byl do té doby nevídaný, neslýchaný ruch po celém národě ruském, a to od předních jeho mužů až dolů k prostému mužíkovi.

Však obětavost za povstání a za války srbsko-černohorské byla jen prvním krokem, po němž přijíti měly věci větší a obětavost vznešenější, když se osvědčilo, že malá knížectví, černohorské a srbské, nestačí na osvobození veškerého Slovanstva na poloostrově balkánském. Národ ruský, roznítiv se láskou k utištěným spolubratřím a poznav svůj vznešený úkol, aby byl ochrancem a obhajcem slabších, učinil hned i druhý krok, kterýž zahájen památnou adresou města Moskvy k caru Alexandrovi. „Buď ochrancem a osvoboditelem Slovanů!“ volali Moskevští důvěrně k svému panovníkovi, a slova tato došla po celé Rusi tak mocného ohlasu, jak státi se může jen tehdy, když náhle pronese někdo přání a touhu všeobecnou, avšak posud tajenou a v srdci ukrývanou. Jako by elektrický proud pronikl celý národ ruský, tak ozvala se tisíci adresami k carovi všeobecná žádost, aby byl ochrancem a osvoboditelem Slovanů balkánských. A následkem takového ruchu pozbývali mysli onino chabí členové národa ruského, ani usilovali zastaviti proud obecného nadšení, že čím dále pozbývali moci a vlivu svého i takoví velmoži, na jejichž radu posud byli váhali kruhové rozhodující poddati se proudu všeobecnému a ujmouti se rázně a rozhodně Slovanstva pobalkánského. A tak v poslední řadě tentýž komitét dobročinný v Moskvě, který byl původcem adresy moskevské, vyznamenán byl nejvyšší důvěrou tím způsobem, že car sám povolal k sobě slavného jeho předsedu Ivana Serg. *Aksakova*, aby s ním vzal radu a ujistil se jeho mravní pomocí, nežli učinil krok poslední k dílu osvobozovacímu. Takovou moc má posvátné nadšení národa obětavého, když se jme napínati své hmotné a duševní síly k úkolu vznešenému, ve prospěch humanity a osvěty!

Znajíce tento původ ruské války k osvobození Slovanů balkánských, měli bychom zajisté nízké ponětí o národě ruském, kdybychom jeviti chtěli sebe menší pochybnost o tom, zdali národ, když došlo ke skutkům a k rozhodování, osvědčuje obětavost velkého svého úkolu, vznešené své touhy důstojnou. A tu bohudíky potkáváme se se zjevy tak velkolepými a s obětavostí tak vznešenou, všeobecnou a vydatnou, že tento šlechetný ruch v ruském národě je povznášející a ostane vždy následování hodným příkladem, jak si má počínati národ ve věcech velikých, v podnicích národních.

Rodina carská předcházela všecky vrstvy obyvatelstva šlechetným příkladem obětavosti a sebezapření. Bratr carův, velkokníže Mikuláš, velitel armády jižní,

Turecká pev[illegible]l na Dunaji.



nevzdal se nesnadné úlohy své ani tehdy, když nemoc hrozila dráhu života jeho zkrátiti a vítězný běh života jeho zastaviti. Tento velitel prodělal všecky svízele a útrapy polního života jako jiný prostý vojín, sdíleje s posledním svým soudruhem vojenským všecka břemena a útrapy polní výpravy. Za to však stal se u své velké armády tak oblíbeným, že málo je příkladů v dějinách válečných, aby voje velitele svého tak ctili, milovali a zbožňovali, jako jižní armáda ruská velkoknížete Mikuláše. Jiný člen panujícího rodu ruského, velkokníže *Michal*, stal se velitelem druhé velké armády kavkazské. Carevna *Marie* sama převzala vrchní péči o ošetřování a opatrování nemocných a raněných vojínů, a vydala k tomu cíli nadšené provolání k výborům pro ošetřování nemocných a raněných vojínů.

Provolání carevny zní takto:

„Přese všechnu snahu, aby byl mír zachován, začínáme válku božským řízením. Když jest válka vypovězena, nastává společnosti péče o raněné vojíny. Společnost vyplní svou svatou povinnost, když přispěje všemi možnými prostředky k zmírnění bolestí na bojišti zraněných vojínů. Nepochybuji, že se generální ředitelstvo, jakož i místní výbory a jich členové ze všech sil vynasnaží, aby spojenými silami dostáli své posvátné úloze. Bolesti nemocných a raněných vojínů budou veliké, já však znám dobře onu obětavou, bratrskou lásku a dobročinnost, která již od dávných dob sídlí v srdcích ruského národa. Jsem přesvědčena úplně, že i tentokráte každý, nadchnut láskou k vlasti, podá svou ruku pomocnou, a že veškeré obyvatelstvo bez rozdílu stavu ku pomoci přispěje našim udatným vojínům, kteří stojí před nepřítelem, aby sprostili naše utlačované bratry jha cizáckého. Každý dar, byť byl sebe menší, bude s díky přijat. Všechny dary budou bohem co oběti čisté lásky přijaty, odměněny, oné to lásky, která nás ve jménu spasitele k jednomu vede cíli. Se srdcem zarmouceným, avšak v pevné důvěře v milost a pomoc všemohoucího boha očekávám příští události a prosím Hospodina, aby propůjčil snahám a obětem tohoto vznešeného díla svého požehnání.

*Marie* m. p.“

Carevna ruská požadovala tedy pomoc od národa ruského pro bojovníky, kteří chvátali osvobodit bratry Slovany ode jha tureckého. Toť byl důstojný doslov k moskevské řeči carově, v níž byl slovanský svůj úkol označil slovy upřímnými a nadšenými. Podotknouti ještě dlužno, že car a rodina jeho věnovali 200 milionů rublů k účelům válečným; pak ještě car 30000 rublů společnosti červeného kříže, carevna a nástupce trůnu po 10.000 a velkoknížata Pavel a Sergěj po 5000 rublech k témuž účelu.

A v národě ohlášení války císařským manifestem a skutečné její započetí přechodem obou armád přes ruské hranice vzbudilo největší nadšení a vznešenou obětavost. Mnohé výjevy, které se udály za tou příčinou po národě, nelze ani věrně vylíčiti. V Petrohradě na př. rozezvučel se nekonečný jásot po všech ulicích, že tak radostného rozechvění není ani pamětníka. V hu-

stých zástupech hrnul se lid před palác císařský; všecka nároží ulic, kde byl nalepen manifest císařský, obklopena byla davy lidu nadšeného. Každý mluvil o válce a o carovi; chrámy, v nichž se odbývaly služby boží za vyprošení vítězství zbraním ruským, byly přeplněny lidem pobožným; do lidu jindy chladného vjel ruch víře nepodobný. Nemenší nadšení hýbalo Moskvou. Jakmile tam císařský manifest vešel v známost, mžikem byly výtisky jeho rozprodány; za jednotlivé výtisky zaplaceno až 5 rublů, jelikož každý jej chtěl ihned míti. Jednotlivci, hlavy obnaživše, předčítali manifest lidu shromážděnému, který pak volal jásavé „urá!“ a čapkami metal do povětří. Po hostincích zpívána a hrána hymna národní a obecenstvo vždy zase bouřlivě oslavovalo válečný manifest.

Musili bychom vypisovati dlouhou řadu rozmanitých radostných a nadšených výjevů, kdybychom chtěli podati povšechný obraz ruchu, jaký způsobilo početí války s Tureckem. Vůbec byl národ vesměs překvapen velmi radostně a city své projevoval všady nadšenou loyalností a obětavostí. První jevila se vroucími adresami, jakéž se zasýlaly znovu carovi za to, že pozdvihl meč na osvobození Slovanů tureckých, a pak neobyčejným účastenstvím při službách božích, kteréž dne 29. dubna, na den narozenin carových, slaveny byly všady zvláště slavně a velebně. Na mnohých místech den ten slaven také skvělou illuminací a jiným okázalým spůsobem.

Obětavost národa ruského byla všestranná a velikého národa důstojná. V první řadě znamenati dlužno, že vojíni všickni šli nadšeně do boje za cara a za osvobození svých bratří. Smýšlení své vojíni projevili, když před carem defilovali, a smýšlení své osvědčili vytrvalým a klidným snášením všech útrap polních a udatným bojováním. Dále svědčí o nadšenosti národa nával dobrovolníků k činné armádě. Pospíchaliť k praporům jmenovitě vysloužilí důstojníci a vojáci, opouštějíce své klidné a zabezpečené postavení. Ti pak, kdo nemohli věnovati chrabré páže k úkolu svatému, pomáhali penězi na vedení války, na zřizování nemocnic a na zaopatřování žen a dětí po padlých a raněných vojínech.

Nemohouce se pouštěti do vypočítávání jednotlivých darů a dárců, zaznamenáváme na doklad toho pouze několik příkladů. Jeden nejmenovaný šlechtic věnoval 200.000 rublů odměny těm, kdo dobudou prvního děla tureckého. Moskevští velkokupci věnovali na úlevu raněným vojínům milion rublů, menší měšťané moskevští k témuž účelu 250.000 rub.; město Moskva se nabídlo, že zřídí nemocnici o 1150 postelích — vůbec věnovala celý milion rublů na ošetřování nemocných. Také kyjevské zemstvo věnovalo milion rublů k účelům válečným. A podobnou obětavost podle sil svých osvědčily všecky obce a všecka společenstva. Města závodila ve zřizování nemocnic, výpravě sborů zdravotnických a častování vojska. Jmenovitě vytknouti tu dlužno, že ve všech větších městech byly společnosti ke sbírání příspěvků pro armádu; a výsledek byl všady skvělý a překvapující. Vůbec obětavost národa neznala mezí. V Petrohradě utvořila se velmi mocná společnost k tomu účelu, aby přijímala dodávky pro ruskou armádu za pouhé poukázky, které se měly vypláceti teprve po skončené válce.

Nemenší byla horlivost pro ošetřování nemocných. Carevna otevřela dne 28. dubna v Petrohradě 8 dílen pro všecky ty, kdož chtěli přispívati k zaopatření cupaniny a k zhotovování jiných potřeb. Dílny naplnily se hned paními z nejvyšších kruhů šlechtických a bohatých obchodníků petrohradských. Evangelická obec petrohradská vyslala jednoho lékaře s 50 jeptiškami na bojiště, 300 jeptišek nabídlo služby své dobrovolně a kláštery jejich ty jeptišky vydržovaly po celou válku. I kněží a mnichové nabídli služby své společnosti červeného kříže.

Rada malého města Rybinska usnesla se, že zřídí 20 postelí pro raněné a povolila 10.000 rublů na vydání válečná. Soukromá sbírka vynesla v tom městě 4700 rublů.

A obětavost Rusů byla rozněcována příznivými zprávami, které hned na počátku výpravy docházely, milodary ve prospěch raněných vojínů hromadily se měrou úžasnou.

Štědrost jest charakteristickou vlastností každého Rusa — pochopitelno tudíž, že vlastenecké nadšení národa ruského jevilo se udílením dobrovolných milodarů se štědrostí v pravdě knížecí. Příspěvky v obnosu 10, 15 ba i 50 tisíc rublů jsou na denním pořádku; dárci příspěvků takových nebyly pak jedině obce městské, nýbrž i jednotlivci. Velikomyslně odměnili Rusové obzvláště vynikající a odvážlivé činy válečné; tak ku př. obdržel dělostřelec, jenž vypálil bombu, která vyhodila „Lutfi Dželil“ v zálivu mačínském do povětří — 1000 rublů darem od jednoho měšťana ruského, ba obec oděsská zavázala se vypláceti šťastnému dělostřelci každoročně 120 rublů pense. Taktéž dostalo se odměny 100 rublů od nadšené jedné dámy ruské mužstvu čtyr lodic, které pokusily se o ponoření torped v zálivu batumském.

Příjmy společnosti „červeného kříže“ dostoupily výše 4 milionů rublů; společnost ta vydala k účelům válečným skoro 6 milionů rublů. Ve všech čelnějších městech, jakož i ve Varšavě konaly se stálé sbírky po domech k tomu účelu, aby schodek té společnosti se uhradil. Zajímavé jest, že i anglický jeden dům obchodní v tureckém městě Bejrutu věnoval 1000 rublů ve prospěch ruských vojínův raněných. Konečně zaslala i mezinárodní jednota v Havru 86 beden s nástroji chirurgickými a příslušnostmi nemocnic vojenských.

Nadšené žehnání provázelo cara Alexandra, když se před prohlášením války do tábora u Kyšiněva ubíral; nadšené bylo jeho vítání při návratu. Bylo to

dne 5. května, když na té cestě přibyl car s družinou svou do Moskvy. V carském paláci shromáždila se šlechta, obecní zastupitelstvo a deputace ze všech tříd obyvatelstva moskevského. O 11. hodině objevili se ve velkém sále sv. Jiří car, carevna, následník trůnu se svou chotí, velkokníže Vladimír, princ Oldenburský a vévoda Leuchtenberg. Zde odevzdal hr. Bobrinský, starosta šlechty, carovi následující adresu:

„Nejmilostivější Hosudare! S vroucí modlitbou v srdci a na rtech povstává na slovo Vaše země ruská; povstává jménem Krista k velkému spravedlivému dílu. Nastala doba, kdy dlužno dokázati, že šlechta jest věrna svému povolání. Synové a bratří naši nalezají se již v řadách slavného vojska Vašeho. Ne všem nám dostalo se závidění hodného a krásného osudu srážeti se s odvěkým nepřítelem Ruska za svobodu zotročených bratří. Nám všem nastává však jiná, pokojnější povinnost: v bratrské lásce ze všech sil sloužiti budeme nemocným a raněným vojínům našim. Kéž Vás sílí bůh, milovaný Hosudare, ve všech Vašich svatých a velkých podnicích."

Potom poctil cara a družinu jeho měšťanosta moskevský chlebem a solí a přednesl carovi tuto adresu:

„Nejmilostivější Hosudare! Tys kázal vytrhnouti do pole — a zaradovala se Rus. Tys vložil na ni úkol těžký a obrovský — a Rus slavila sváteční veselí. Vyslav vojska svá do boje, ukázal jsi se národu v dřívějším sídelním městě — a vzduch rozbouřil se voláním vděčnosti a žehnáním. Nikdy nepohlížel na Tebe Tvůj mírný národ s takou zálibou a vděčností, jako právě nyní po vyzvání k boji ve vážné a svaté této chvíli. I vědomí a čest Ruska zaradovaly se slovem Tvým, care; neboť zná národ Tvůj, že meč Ruska tasen byl Tebou, nejmírumilovnější všech carů, ne pro marnou světskou slávu, ale jménem Kristovým, za naše těžce strádající slovanské bratry; neboť zná také, že ne na ničení a krveprolévání vyslal jsi pluky své za Dunaj, ale aby vybojovaly svobodu a požehnání, aby zjednaly souvěrcům a sourodákům našim nového života a šťastnější jsoucnosti. Nebylo války spravedlivější nad tuto: děkujíc bohu, že ustanovil ji pro úkol tak svatý a šlechetný, prosí svatá Rus Všemohoucího pouze za jediné: aby učinil jí, by byla hodnou úkolu toho, a aby úkol ten dovedl ku konci přes nástrahy nepřátel a klamné ponoukání všední moudrosti. Otálel jsi se zbraněmi, strnul jsi nad obětmi zbraní, šetřil drahou Tobě ruskou krev. V těchto láskyplných slovech Tvých vidíme záruku domáhaných se úspěchů: ruská krev nebude prolita marně. Hlas Moskvy — toť hlas Ruska. Věř svému Rusku, mocný care, těš se v nastalých dobách zkušení velikosti započatého díla; brněním budiž Ti láska Ruska; v jeho lásce jest moc a pravda; jeho láska činí divy."

Car projevil slovy nehledanými své díky. Pravil: „Před šesti měsíci vyslovil jsem zde naději v mírné rozřešení otázky východní. Chtěl jsem drahou krev poddaných svých šetřiti co možná nejdéle, však snahy mé byly marny. Bůh to chtěl jinak. Kyšiněvský manifest můj ohlásil celé říši, že nastala doba předvídaná; celá Rus a Moskva v čele odpověděla tak, jak jsem to očekával. Dnes jsem šťasten, že mohu společně s carevnou poděkovati obyvatelům Moskvy za vlastenectví jejich skutkem dokázané. Obětavost Vaše převyšuje očekávání moje. Kéž pomůže nám bůh vyplniti úlohu naši a požehná vojsku našemu, jež jde do boje za víru, cara a vlast."

Na to vyšel car s chotí svou na pavlan a pozdravil zástupy shromážděného lidu, jehož jásání a volání „Urá!" městem se rozléhalo.

Nemenší nadšení bylo v Petrohradě, o čemž psal v den carových narozenin (29. dubna) krajan náš v Petrohradě žijící mezi jiným toto: „Rozletěla se městem zpráva, že car opustil Petrohrad a odebral se k armádě. Noviny o tom mlčely; ale hned druhý den byly všechny rohy hlavních ulic petrohradských polepeny plakáty, v jichž čele se skvěly zajímavé zprávy o přehlídce vojska a oslovení jeho carem v Kyšiněvě. Lid jásal, národ byl u vytržení; ulice plny lidu, zvony slavnostně zvučely, ve všech kostelích dály se modlitby, čtly se slavné mše, protojerej předčítal manifest. „Bože cara chraň!" zpívalo se ve spolcích; „da zdravstvujet car!" volal lid; „urá!" křičelo vojsko. V klubech upisovalo se šmahem na tisíce rublů na účely válečné, v kostelích dály se hromadné sbírky, rady městské předstihovaly se v obětavosti a péči o zdravotní stránku armády. Díky však vlasteneckému nadšení celého národa, starost o tuto nemálo důležitou záležitost vojenské správě zcela odpadne. Výtečným příkladem v té věci jde napřed carovna a velkokněžny, pod jichž protektorátem se péčí mnoha dam četné spolky podporovací na venkově utvořily. Moskvu následoval i Petrohrad a upsal na účely válečné 1 milion rublů, za které se má koupiti monitor. Kronštat upsal třetinu svých důchodů ročních, totiž 50 tisíc rublů.

V tuto neděli dávalo se zde ve velké opeře baletní představení: „Bajaderka." Po prvním jednání zdvihla se opona, na jevišti stál celý personál v roztomilých skupeninách, v průčelí děti. Tu se ozvou velebné zvuky národní hymny a celé divadlo se chvělo bouřlivým potleskem. Hymna se musila opakovati po nekonečném potlesku. Všichni téměř umělci i umělkyně dali svůj plat za toto představení spolku „červeného kříže." Příklad ten nebude as bez následování. Nebudu vám ostatní zjevy národního nadšení a vlastenecké obětovnosti ani vypisovati; jak jinak by se měl chovati národ, jehož vůli po dlouhém sebezapírání se dal konečně průchod a to tak skvělým způsobem? Ještě jeden tak mocný otřes a slovanské vědomí a sebevědomí postoupilo obrov-

ským krokem aspoň o 100 let ku předu. Na dnešek připadly carovy narozeniny; den ten proměnil se ve veliký svátek národní; lid důstojným způsobem okázal, jak mu je ze srdce mluveno a jednáno. Ze všech domů, věží, zahrad i veřejných povozů vlály nesčíslné prapory v slovanských a carských barvách. Kostely byly plny, a když kněz předčítal modlitbu za cara a zdar zbraní ruských, padali všichni na tvář k zemi.

Odpolední telegramy rozebírají se od veřejných roznášečů jako na dračku v tisících exemplářů a mnohý mužík nelituje posledního svého groše, aby těch 10 kopejek za několik řádků zaplatil. Nyní se budou nejspíš i ty na obecní útraty lepiti všude na rohy.

V týž den carských narozenin měl dobročinný komitét moskevský svou schůzi, v níž *Aksakov* pozdravil novou dobu národa ruského a počatou válku následovně:

„Nastal konečně okamžik, dávno žádaný i vyzývaný a dotrpěný miliony srdcí. Nikoli nebyla marna víra naše v kremlské slovo. Carské slovo stalo se skutkem a skutek převyšuje slovo. Bohatýrský čin vyniká nad pokornost; přílišností dobra ruší se skromnost úkolu, velikostí napřed nedohadných událostí oděje se moudře umírněné carské slovo. Jižť i nyní po pouhém carském vyzvání k válce, prázném všech přepjatých nadějí a umělých pobídek — jako velikán ozývá se národní cit, tak jako by Ilja Muromec vzpřímil se v mohutné svojí postavě. Jest neslýcháno a neobyčejno, co se děje mezi námi. Jako evangelium rozhlásila se po Rusi slova Hosudarova manifestu, a jako ve svátek vesele, radostně a s modlitbou, znamenajíc se křížem, přivítá je Rus. Proč tak září on, při zvěsti o válce, tento války nemilovný, pokojný národ? „Co jest mu Hekuba?“ otázal by se Hamlet, anebo: „Co jest mu Bulgaria?“ mohou se tázati pohříchu naši domorodí positivisté a materialisté i ostatní krátkozrací opatrovatelé národa. Zdaliž je nevyzývá k prolévání vlastní krve a k novým ztrátám svého nuzného bytu? Zdaliž jej zachvátila touha po slávě válečné nebo pomsta zhoubci nepříteli? Avšak žádný nepřítel nehrozí jemu přímo; není, co bylo roku 1812, kdež nepřítel, vtrhnuv v území ruské, pálil jeho města i dědiny, drancoval a poskvrňoval jeho chrámy i podněcoval jej k pomstě. V této době i nepřítel i příčina k boji i zájmy, jichž dlužno brániti, jeví se jaksi vzdáleni, jaksi cizí, nedotýkající se jeho hmotně a blízko. Ale dotčeno cti Ruska a cit státní cti vždycky byl živ v ruském národě. Avšak nikdy duch národní nejevil se v takovém vzletu vysokém a zároveň tak prost nadýmavosti a vypínavosti. V tomto záleží i ta síla, že válka nynější není pouze dílo cti, nýbrž což nade vše důležitější, i svědomí národního. Svědomí ho vyzývá a povzbuzuje k válce, ono činí to svaté nadšení srdcí, kteréž se jeví v lásce, v obětavosti, v modlitbě, po všem neobsáhlém prostranství naší vlasti.

Tato válka jest jeho duchu potřebou, jestiť to válka za víru Kristovu, jestiť to válka za osvobození porobených a uhnětených slovanských bratří; jestiť to válka spravedlivá, jest to bohatýrský skutek, svatý, veliký, jehožto Hospodin důstojnu učinil svatou Rus. A hle, ona jde vesele na krvavý kvas, hlasně a směle vyznávajíc jméno boží k udivení mudrcův toho věku . . . . Ale zejména proto, že podnik jest tak vznešený, tak svatý, potřebí k jeho vykonávání i čistých rukou a čistého srdce a nade vše modlitby, abychom radujíce se z toho povolání nezhrdli, nepřišli v rozpaky, neochabli uprostřed cesty, duchem i vůlí.“

Řečník vděčně vzpomínal básníků a spisovatelů ruských, kteří statně razili národu dráhu, i pokračoval:

„Nikoli poprvé neválčí Rusko s Tureckem. Turecko jest tentýž nepřítel křesťanstva, jako dříve; tatáž jsou utiskování pravoslavného obyvatelstva, jako za dávna; v čem jest příčina nynějšího nebývalého v národě úsilí? Příčina v tom, že sama východní otázka, totiž otázka o Turecku a o Slovanstvě dospěla k osudnému rozřešení, a to cítí historický instinkt národní. Příčina v tom, že národ sám již není tentýž, jakým býval; neměně svých duchovních základů roste mužně rychle jako hrdina v pohádce. Jestli i v dobách dřívějších jevíval hotovost k válce, tedy tato hotovost byla spíše dílem statečné oddanosti a poslušenství; národ věřil vládě na slovo i podroboval se její nařízením, čestně vykonávaje svoji povinnost. Avšak jenom tolik. V nynější době však jenom poslušenství k carovi zdržovalo netrpělivost národa; jej nevyzývá vláda, nýbrž jenom, po dlouhém čekání, konečně pouští jej k válce. Co především překvapuje při nynějším poměru národa k válce, jest uvědomělost, uvědomělost dostupující k dokonalosti. Taková uvědomělost, taková jednota poznání na prostranství od Ledovitého okeánu do Černého Moře, od Buha až do Amura, takový chór milionův myslí a srdcí již sám o sobě jest zjevem kolosálným, velkolepým. Nic podobného nemyslilo se za starých časů. Půdu k takovéto jednotě připravilo nám nynější šťastné carstvování. Dvacet milionů lidí vybavených z nevolnictví a vrácených v obecnou rodinu občanskou slilo se s odděleným od nich národem. Padly mnohé společenské přihrady, obecné rovnoprávné účastenství v soudě, v zemstvě, v obci, v povinnostech, všechno to učinilo možným onen mravní souhlas, tato sjednocení od cara do rolníka, z něhožto my se radujem, pyšníme, a jímžto jsme tak silni nyní v těžkých dobách zkoušení. Co zvláště se týče idey slovanské, která tak dlouho byla údělem pouze lidí knižných, tedy neustálá živá řeč utrpení, muk a bojů pravoslavných slovanských plemen otevřela jemu celý nepovědomý svět bratrských svazků a bratrských povinností.

O slovanské věci možno říci, že ona teprve nyní postavila se na nohy, teprve nyní její osud možno považovati za pojištěný, nyní, když utvrdila se a upev-

nila v národním ruském sebevědomí. V tom smyslu ty odklady, to prodlévání, ta dlouhá zdrželivost naší vlády od zakročení válečného posloužily snad, nikoli po zásluze lidské a z lidské vypočítavosti, nýbrž po moudrosti boha, strůjce dějin ve prospěch světa slovanského, vyzvavše samočinnost našeho národa i rozšiřivše v něm obor uvědomělosti.

V čem pak nyní, po prohlášení války, bude záležeti činnost našeho slovanského komitétu? Nikdo vřeleji nad vašeho předsedu nevzýval onoho okamžiku, kdy obecenstvu vůbec a komitétu zvláště bude lze břímě neobyčejné a nevlastní jemu činnosti složiti v pevné ruce státu. My nevážíme si samostatnosti toliko pro pouhou samostatnost; my přede vším vážíme si možnosti, sloužiti všemi rozumnými způsoby slovanské vzájemnosti. A nyní, díky bohu, otvírá se komitétu slavné, čestné a široké pole činnosti. Hosudar císař ráčil blahosklonně dopustiti i v samu dobu válečnou činnost jednatelův slovanského komitétu v kraji zadunajském, s tím, aby byla pod dozorem správce občanských záležitostí při vrchním velitelství, — činnost ovšem dobrodějnou. Komitét takové milostivé ustanovení přijal s nejhlubší vděčností, spatřuje v něm znamení zvláštní důvěry a schválení naší předešlé činnosti v díle slovanském.

Poměr našich jednatelů ke správci oboru občanského ustanoven zvláštními, na nejvyšším místě potvrzenými pravidly, která mně od ministerstva vnitřních záležitostí skrze moskevského generálního gubernátora sdělena. Pravidla záležejí v tom:

1. Správci občanských záležitostí při vrchním velitelství ukládá se dozor na všechnu činnost slovanských dobročinných komitétů i jejich jednatelů mimo Rusko, obzvláště v zemích tureckých a v Srbsku.

2. Jemu budou dávány podrobné popisy jednatelů v zemích jmenovaných i zprávy o úkolech, na jednatele vložených.

3. On může žádati od jednatelů podrobné zprávy o všech otázkách, které se týkají jejich činnosti aneb jsou jakkoli vážny pro kancelář politickou při činné armádě.

4. Jemu bude dáván počet z vyplnění úkolů na jednatele vložených a o užití sum, jim vydaných k disposici.

5. Kdyby jednatelé vykračovali z mezí dovolených, vyžádá si na komitétě, aby byli jinými nahraženi. V případech pilných, s rozhodnutím vrchního velitele, může učiniti hned opatření k zastavení jejich činnosti i odstraniti je.

6. Při kanceláři vrchního velitele může býti hlavní jednatel slovanského komitétu, aby řídil činnost ostatních jednatelů.

Správcem politického odboru při vrchním velitelství jest kníže Vladimír Alexandrovič *Čerkaskij*, jehožto jméno tak těsně spojeno s osvobozením rolníků v Rusku a v království polském, i jest dostatečnou zárukou v tom, že jednatelé naši budou na něm míti zkušeného a moudrého řiditele. Při kanceláři jeho bude náš jednatel Dimitr Alexějevič *Chomjakov*, syn našeho slavného myslitele a básníka; jeho pak sekretářem Konstantin Nikol. *Stanišev*, Bulhar rodem, kandidát moskevské university a chovanec slovanského komitétu. Od petrohradského komitétu bude se tamže nalézati Aleksandr *Naryškin*, náš bývalý jednatel v Srbsku.

Dobrodějnou činnost v zadunajském kraji, nebo lépe řečeno v Bulharsku naznačil komitét v officielní instrukci, dané jednatelům takto: „„Činnost jejich, jsoucí dobrodějná, směřuje hlavně k podporování chrámů a škol a na ulevení osudu nuzného obyvatelstva křesťanského, napomáhajíc tím způsobem vládě — obracím pozornost na tato slova: — k obnovení v slovanských zemích, obsazovaných našimi vojsky, národního života v bytném, církevním, vůbec v duchovním, mravním a zároveň ve hmotném ohledu.““

Z těchto slov můžete porozuměti, jaký význam přičítáme přebývání našich jednatelů v Multansku. Jim připadá za úděl část účastenství v tom úkolu, k němužto povoláno samo Rusko vzhledem k národu bulharskému a k jehožto vyplnění potřebí vládě netoliko síla zbraně, nýbrž přičinění všech ruských duchovních sil společenských. Činnost našich jednatelů, jsouc dobrodějnou, bude zároveň missionářská. A věru, jaká péče, co do znovuzrození Bulharska, musí ležeti na srdci každému, jemužto jest drahá budoucnost světa slovanského? Jest pečovati o to, aby Bulharsko hned za prvních dob svého nového bytu uchráněno bylo oněch chyb, těch omylných kroků, kterými, na neštěstí, postupovalo znovuzrodivší se Srbsko před 50 lety a které daly vší další jeho dráze směr falešný, jemu samému škodlivý.

Na štěstí pro Bulharsko moskevský slovanský komitét odchoval ze středu Bulharův nemálo dobrých intelligentních sil. Nechať nyní, zároveň s našimi jednateli, položí oni za znovuzrození tohoto nejčetnějšího plemene jihoslovanského zdravý, pevný základ jeho osvětě, jeho občanskému a duchovnímu životu. Nechať nestarají se ani o konstituci ani o evropeism vůbec. Nechať nezapomínají, že bez mravního spojení s Ruskem, bez společného s ním duchovního ideálu, jinými slovy, mimo církev pravoslavnou, nelze mysliti pro plemena slovanská žádné skutečně samostatné budoucnosti, ani občanské, ani duchovní. Neboť kdyby plemena slovanská odstoupila s tohoto základu pravoslavného, byli by světu zbytečni jakožto Slované i mohli by bez ujmy pro člověčenstvo ustoupiti svoje místo západním Evropanům.

S takovou mohli bychom se obrátiti ostatně i ke mnohým myslitelům evropským, kteří radí vojsku, aby nechalo doma v Rusku všechny ty pyšné myšlenky

o duchovních živlech ruské národnosti, o „skutečnosti ducha národního“ a nesli Bulharům toliko plody osvěty evropské.

V takovémto případě by již bylo nepoměrně lépe poručiti tento úkol nikoli ruským vojskům, nýbrž německým a anglickým.“

Ku konci vyzýval řečník ke sbírání hojných příspěvků na potřeby válečné.

## Povstání Řeků v Tesalii a Makedonii.

Řecká vláda neustávala ve vší tichosti připravovati se také k zakročení válečnému, a když Rusové blížili se k Dunaji, vzmáhalo se v Řecku kvašení již tak povážlivé, že vláda musela všech prostředkův užiti, aby obecenstvo do příhodné chvíle na uzdě se udrželo.

Avšak Řeky kromě království řeckého zdržovati nemohla a počátkem června došly zprávy, že na několika místech v Tesalii a Makedonii vzniklo povstání křesťanského obyvatelstva řeckého proti Turkům, kteří vzdor všeliké tísni dopouštěli se bez přestání všelikého násilnictví a tím obyvatelstvo proti sobě popuzovali, o čemž došla tato zvěst ze dne 12. června:

„Násilné řádění tlupy Čerkesů v klášteře svatojirském v nejvyšším stupni pobouřilo obyvatelstvo řecké. První příznaky povstání řeckého v Tesalii se již objevují. Veškeré obyvatelstvo vesnic, ležících v okrsku asi 6 čtv. mil jmenovaného kláštera, vzbouřilo se následkem ukrutností čerkesských a přivolalo vůdce kleftův *Karapatakiho* s družinou jeho. Od dávných dob sloužívaly sbory kleftův za ohnisko, kdykoli naskytla se potřeba, aby obyvatelstvo za účely revolučními vojensky se sorganisovalo; požívajíť pak sbory kleftů vlivu velmi značného ve všech kruzích řeckého obyvatelstva tamějšího, kteréž považuje je za vtělený protest proti nadvládě turecké. Vůdcem jednoho takového sboru kleftův jest i Karapataki, jejž ozařuje v očích Řekův tesalských nimbus národního hrdiny. Sbor jeho nemalých způsobil již Turkům nesnází, a kolikráte velmi citelně splatil jim útisky a ukrutnosti, jakých dopouštějí se na obyvatelích řeckých. Karapataki také vyhověl ihned volání o pomoc obyvatelův okolí kláštera svatojirského a shromáždil tam četnou a důkladně ozbrojenou družinu svou.

Místní turecké velitelství vojenské v Tesalii věnovalo ovšem těmto zárodkům povstání budoucího plnou svou pozornost a vyslalo ku klášteru svatojirskému 4000 mužů zemské obrany turecké. Vládnímu vojsku tomu udělen byl rozkaz, aby vyhnalo povstalce ze vsí Gječjedon, Beni, Bliljice a Renduny. Vskutku došlo pak ku srážkám mezi vojskem a povstalci, kteří čítají 1500 mužů. O výsledku srážky té nedošlo však do Janiny pražádných zpráv, poněvadž úřadně jest zakázáno šířiti se jakkoli o událostech těchto.

To jediné, o čem proslýchá se, jest, že i v Makedonii panuje hrozivé kvašení. I tam zavdala podnět ku povstání zlotřilost čerkesská. Veškeré řecko-bulharské obyvatelstvo tamější v nejvyšším stupni jest rozhořčeno proti sveřepcům těmto. Asi před třemi týhodny přepadla horda Čerkesův osadu Kosenicu, vydrancovala ji a zavraždila 9 obyvatelův, mezi nimiž i místního duchovního. Turecké úřady — podle obvyklého spůsobu svého — nevěnovaly z úmysla bestiálnosti této žádné pozornosti. Veškerého obyvatelstva tamějšího zmocnilo se takové rozčilení, že v spravedlivém hněvu svém utvořilo mezi sebou tak zvaný „sbor pomsty,“ jenž mstí se co nejdůrazněji za ukrutnosti na bezbranném obyvatelstvu spáchané. Vojsko vyslané vládou tureckou na potlačení „vzpoury“ této, setkalo se již s povstalci makedonskými u vesnice Amardica. Události tyto jsou pouhým předchůdcem závažných převratů, proti nimž bude vláda turecká i se svými úřady zajisté malomocna.“

Zvláštní ruch udržován byl v *Trikale*, kde zřídili si povstalci tesalští své první středisko. Trikala jest hezké město se 7.000 obyvatelů nejvíce Řeků a se značným obchodem. Ve spojení s Karicou tvoří střed řecko-tesalského obchodu; Trikala jest též známa pro politicko-národní radikalism. Národní helenská myšlenka měla tam mnoho přívrženců. Vůdcové povstání, z větší části obecenstvu neznámí, uhostili se v městě tom, jehož okolí stalo se jevištěm důležitých událostí. Svědčí to o strategické schopnosti, že povstalci obsadili pohoří u Trikaly. Výšiny ty ovládají cesty do Albanie a jich obsazení bylo důležité pro povstalce. Kostakis, náčelník povstalců, dal posice ty opevniti. Svědkové tvrdili, že provedení práce té svědčí o válečných schopnostech velitelů. Pod jménem Kostakis skrývala prý se osoba v Řecku velmi známá. Povstalci ovládali obvod mezi Trikalou a hranicemi řeckými a volně se tam organisovali. Celkem jich bylo 3000 mužů. Dne 8. června bojovalo 1200 povstalců, šasepotkami ozbrojených, s dvěma prapory nizamů. O výsledku toho boje nedošly zprávy. Dne 22. června bojoval se sborem svým proti Turkům *Karapataki* a krvavě potřel sbor turecký. Také na mnohých jiných místech bylo v těch dnech bojováno a vláda turecká byla v úzkostech o prostředcích k potlačení vzpoury. V bojích vyznamenal se také povstalecký náčelník Panajoty-Kalegorosy.

Pohraničné sbory turecké, kteréž byly proti Řecku k zamezení prý loupežných vpádů postaveny, dopouštěly se samy mnohých loupeží na půdě řecké. Nejednou byli vojenští lupiči turečtí při skutku dopadeni a řeckými strážemi vojenským soudům dodáni. Často pomohlo si obyvatelstvo řecké samo zahnáním lupičů.

Turecké soudy slibovaly potrestání pachatelů, avšak poškození Řekové nikdy se toho nedočkali, takže již tato okolnost mohla vládě řecké sloužiti za záminku k opovězení války. Avšak váhala, jakož se pravilo za tou příčinou, že přípravy válečné vyžadují mnoho času. I když Rusové byli již dne 22. června Dunaj překročili, nepřikročila vláda řecká dle přání obyvatelstva ke skutku. Za to došla zvěst, že vyslala vláda baterie horského dělostřelectva do Lamie na hranicích a že některé sbory vojska hnuly se též k pomezí. Také objednala vláda několik obrněných lodí. Povstalci v Tesalii a Makedonii uvítali tyto zprávy s jásotem.

## Černohorci, slovanští Spartané.

Když Mikuláš kníže černohorský dne 26. dubna provolání k svým věrným rekům vydal, aby k novým bojům s Turky se připravili, chvátali neunavní turkobijci na ustanovená místa k náležitému uvítání Turků. Avšak po celý měsíc květen neodvážily se turecké sbory k útoku a vojevůdcové turečtí čekali na posily. V plánu vojenské správy turecké bylo úplné potření Černohorců, kteří si byli ve světě válečném jména Spartanů slovanských zjednali. K tomu konci sestaveny z jádra armády turecké tři armádní sbory, kteréž v celku 70.000 mužů čítaly. Bylo tedy Turků třikrát tolik co Černohorců.

Nejsilnějšímu sboru velel v Hercegovině *Sulejman* paša, kterýž měl v první řadě za úkol zásobiti pevnost Nikšiče stůj co stůj. V čelo sboru druhého na jihu v Albanii postaven *Ali Saib* paša, třetí sbor vedl se strany východní *Mehemed Ali* paša. O všech třech vojevůdcích šla pověst velice chvalná a turkopřejné listy vídeňské hlásaly napřed porážky Černohorců. Bylo ovšem k víře podobno, že přesile nejlepšího vojska tureckého nečetní sokolové černohorští neodolají. Když konečně sbory turecké počátkem června na svých místech byly sešikovány, počal současně na třech stranách pochod výbojný.

Ali Saib paša, velitel sboru v Albanii, dal se dne 3. června na pochod proti jižnímu sboru černohorskému, jemuž velel Božo *Petrovič*. Ali Saib měl jedinou možnou operační čáru a jediný operační základ. Tvoří jej pevnosti Podgorice-Spuž, pak sruby po pravém břehu řeky Zety a na západní straně Velkého a Malého Brda. Zvláště Spuž hodila se dobře za východiště, protože její vlastní pevnost jest na levém břehu řeky Zety, opevněné předměstí pak na pravém, a před nimi stojí kuly „Derviš paša“ a „Abdi paša,“ kteréž ovládají černohorskou pláň až k Martinicům Kromě toho mohl se opříti Ali Saib na sruby Avnija a Alach Vezir, kteréž leží na pravém břehu Zety.

Ali Saib vytáhl ze Spuže s 28 prapory, užívaje všech výhod, jež mu příroda poskytovala proti Černohorcům. Ti očekávali nepřítele v pevně krytých postaveních. S jedné strany opírali se na pohoří Stěny a Kruži, s druhé strany na malou vísku Glisici, která byla i s pohořím upevněna. Konečně dal Božo Petrovič pod Martinicemi mezi Silnicí do Spuže a Zetou opevniti pahorky vysočické a kokoševské. Postavení maljatské nespuštěno se zřetele. Černohorci byli mimo to po celou dobu pány celého okresu Kučův-Drekalovičův, kterýž ohrožoval ustavičně Podgorici. Proti těmto dobrým postavením dal se Ali Saib na pochod. Předvoj 4 praporů s 8 děly obsadil týž den důležitá návrší „Rasina Glavica“ a „Vukova Mogyla“ bez boje.

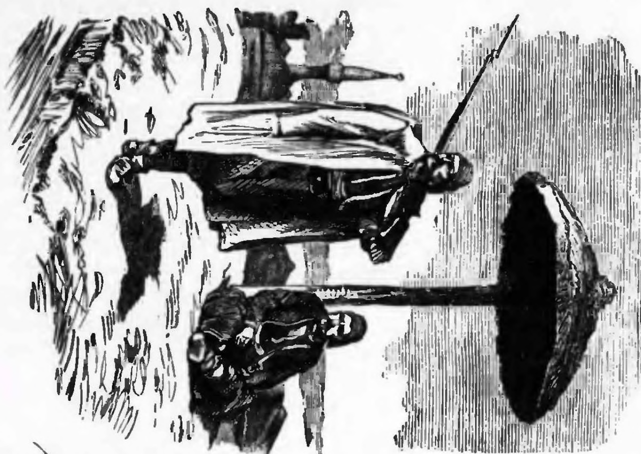
Druhého dne poslal Saib 10 praporů a 7 táborů Arbanašů proti Novému Selu, na něž stříleno ze 6 děl. Petrovič začal prudkou střelbu, již podporovaly 4 prapory pod Plamencem co nejvydatněji. Po 5tihodinném boji začalo nepravidelné turecké vojsko první ustupovat, a za ním následovalo pravidelné přese vše namahání Ali Saiba a jeho štábu, který chtěl rozviklané šiky zadržet. Konečně nařízen ústup ke kule Serdar Ekrem a posléz až do Spuže, kde se mělo vojsko sebrat.

Ali Saib se však nepovažoval ještě za poražena a velel dne 5. června k novému útoku. Vypravil všecku svou sílu a podařilo se mu ten den Černohorce zatlačit a obsadit Vysočici, Maljat a Kokoševinu. Dobyv toho úspěchu prodral se Ali Saib do Martinic a obratným hnutím zahnal Černohorce z těchto postavení. Již se zdálo, že má Ali Saib klíče k postavením nepřátelským v ruce. Leč válečné štěstí Turků nemělo dlouhého trvání. Dne 6. června z rána podnikl Božo Petrovič se vší svou mocí, asi 16 praporů, mnohonásobný útok na turecká postavení u Maljatu a Kokoševiny a došlo to k boji nejkrutějšímu, který kdy zde byl sveden. Turci se po příkladu svých důstojníků drželi statně, ale Černohorci neustupovali, ač byly kolem nich již kupy mrtvol. S obou stran bojováno s největším rozhořčením. Po tvrdošijném, několikahodinném střeleckém boji velel Petrovič k útoku na postavení Turků obnaženou zbraní. Turci začali se viklat a vítězství Černohorců bylo rozhodnuto. Turci prchali v nepořádku až do Spuže, jsouce od nepřítele jen částečně pronásledováni.

Útočné vystoupení Ali Saibovo zůstalo bez výsledku. Ztráty Turků byly nepoměrně velké; mluvilo se o 500 mrtvých a 1400 raněných.

Avšak Ali Saib chtěl dokázat, že Černohorci nejsou nepřemožitelni, i chystal se k novému útoku tím spíše, poněvadž dostal zatím zprávu, že na severní straně Černé Hory u průsmyku dužského *Sulejman* paša šťastně operuje.

V hlavním stanu černohorském na severu dobře



Redif.



Turecké vojsko: Dělostřelectvo horské.

se vědělo, že v Hercegovině stojí 43 tureckých praporů, jichž síla udávala se na 21.500 mužů. Domnívali se tedy vůdcové černohorští, že k hájení průsmyku dužského dostačí menší síla, poněvadž Sulejman paša, zanechav v pevnůstkách a na důležitějších místech posádku, nemohl by postoupiti s větším počtem než 12.000 mužů. Avšak mýlili se Černohorci. Sulejman paša měl sice 43 praporů, ale prapory ty značně *rozmnožil*. Kdežto prapory Muchtarovy čítaly jen po 500 mužů, přivedl on své prapory na 700 až 770 mužů. V pevnůstkách pak zanechal obsádku velmi slabou, tak že vytáhnouti mohl proti Černohorcům s více než 25.000 muži a 30 děly.

To vše dověděl se kníže Mikuláš teprv na počátku června. Ač se albánská jeho armáda v těch dnech u Spuže soustředila a vše k brzké offensivě připraveno měla, nemeškal přece kníže a hned s částí vojska k Nikšičům odtáhl. Původně chtěl v Albanii vystupovati offensivně, kdežto v Hercegovině obmeziti se chtěl na defensivu, držíc se při tom rady, kterou obdržel od cara Alexandra, jenž takový plán z ohledů na Rakousko si přál.

Dne 3. června časně ráno vytáhl kníže z Orjaluky a byl večer již u Nikšičů. Druhého dne stalo se rozestavení Černohorců tímto způsobem: Velkovojvoda *Vukotič* hájil se 4800 muži opevnění krstacké u vchodu do průsmyku dužského; Pejovič stál se 1600 muži mezi Pivou a Goranskem, maje poslední pevnůstku obklíčenou a uzavíraje cestu do Nikšičů, která jde rovnoběžně s průsmykem dužským. Kníže Mikuláš a náčelník jeho generálního štábu Maša Vrbica utábořili se se 3600 muži před Nikšičemi. Měli tedy v celku Černohorci 10.000 mužů a 26 děl, ze kteréž ale síly jen 6400 mužů a 8 děl bitvy se súčastnilo.

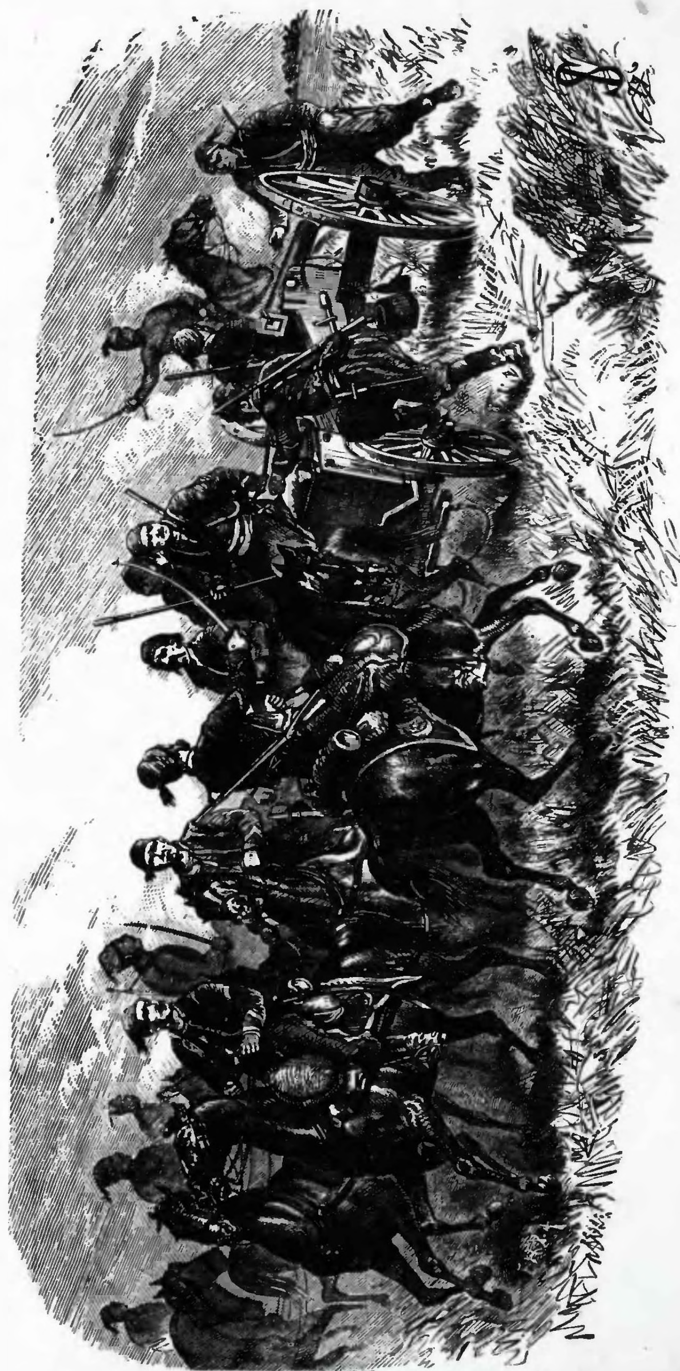
Výhodnější by bylo pro Černohorce bývalo, kdyby byli se u

Presjeky a Nozdry uprostřed průsmyku rozestavili a vchod do průsmyku Turkům ponechali. Mohli tak Turky velmi snadno úplně zničiti. Ale oni nechtěli ani kouska země nepřátelům svým postoupiti, pročež hned u vchodu do průsmyku se rozestavili.

Sulejman paša hned časně z rána dne 4. června vyrazil z Gacka s celou svou armádou a brzo octnul se u postavení černohorských. Proti Pivě poslal 7000 mužů s 8 děly, jimž rozkázal, aby stůj co stůj Goransko zásobili a Černohorce zahnali. Sám ale s 18.000 muži a 22 děly postupoval proti Krstci. Před Krstcem rozestavil vojsko své v šik válečný a začal střileti na protější opevnění černohorská. Černohorci nezůstali odpověď dlužni. Turci darmo stříleli.

Když to Sulejman viděl, odhodlal se s těžkým srdcem k útoku. S křikem „allah il allah!“ vrhli se Turci na Krstac; byli ale uvítáni prudkou palbou z děl a ručnic, tak že celé šiky klesaly k zemi. Přece ale hnali se Turci přes mrtvoly se řídkým udatenstvím dále a přiblížili se, pobádáni velkým křikem důstojníků až k černohorským opevněním. Tu však přivítali je Černohorci svým handžárem a způsobili mezi nimi takovou řez, že Turci dali se všichni na útěk.

Tím nedal se ale Sulejman paša zastrašiti. Uspořádav znovu řady své podnikl po delší kanonádě druhý útok. Ale i tento byl marným, ač se Turci opětně až k samým náspům černohorským přiblížili a též z boku Krstac napadli. Černohorci opět vypadli a zahnali Turky. Sulejman ale hnal vojsko znovu k útoku, konečně však toto sesláblo tak, že nechtělo již k útoku dáti se pohnouti. Sulejman paša vida to, postavil se sám v čelo vojska a vedl je takto k novému útoku. Důstojníci poháněli vojáky šavlemi ku předu. Při této příležitosti mnoho vojáků


Turecké vojsko: Dělostřelectvo.

tureckých, kteřížto se zdráhali postupovati, bylo od vlastních důstojníků porubáno. Ale i tento útok rozbil se o rekovnost Černohorců. Konečně upustil Sulejman paša od boje a ustoupil do dřívějších svých postavení. Na to rozešli se Černohorci po bojišti a sbírali zbraně, jež Turci při svém útěku zahodili. Nasbírali 2070 pušek, mnoho bambitek, handžárů a šavlí.

Touže dobou byli Černohorci pod Pejovičem u Goranska napadeni. Po několikahodinném boji byli nuceni uhnouti více než čtvernásobné přesile. Goransko bylo zásobeno. Přes to ale zůstali Černohorci před Goranskem, hotovi jsouce, každou chvíli útok Turků odraziti.

Tito však zásobivše Goransko dali se na zpáteční pochod. Ztráty byly na obou stranách poměrně velmi velké, Černohorci ztratili 150 mrtvých a 330 raněných. Turci ztratili 3000 mužů. Mimo zmíněné zbraně ukořistili též Černohorci několik praporů.

Turci ztratili 10 vyšších důstojníků, Černohorci 4 komandýry, z nichž 1 těžce, 3 lehce raněni byli. Vítězní Černohorci opanovali bojiště, udělavše kořist a ztrativše 6krát méně lidí než nepřítel, jemuž byl úmysl překažen. Však vzdor znamenitému úspěchu viděli Černohorci, že je těžko proti veliké přesile Krstac držeti, i opustili jej v noci na 5. června a zaujali postavení u Presjeky.

Turci obsadili Krstac a Muratovicu, malé, ale důležité místo mezi Krstcem a Goravicou.

Dne 5. června udeřil menší sbor Černohorců na *Kolašín*, porazili oddělení turecké, dobyli a sbořili pět tureckých srubů, z nichž posádky zahnali nebo pobili a ukořistili zbraně, přes 2000 ovcí, koňů a volů. Černohorců padlo při tom 47 mužů mrtvých a raněných.

Kníže Mikuláš dal dne 6. června dobývat tvrze *Ozrenice*, která se nalezá na cestě z Bělopavličů k Nikšičům. Po krátkém bombardování byla tvrz dobyta, přičemž několik pum padlo též do Nikšičů.

Mezi tím však přibývalo Turkům neustále posily a Černá Hora byla téměř od nepřátel oblehnuta. Při tom bylo skoro denně dále bojováno a Černohorci dokázali v těchto zápasech mnohé junáctví. Jedno ze zajímavějších provedl rekovný *Luka Filipov* z krajiny Piperů, který již ve válce r. 1876 vyznamenal se zajetím Osmana paše v bitvě u Vučidolu. Za skutek ten odevzdal mu kníže Mikuláš dne 25. dubna 1877 sto dukátů ve zlatě se slovy: „Luko, díky tobě za junáctví. Šťasten bych byl, kdyby sláva tvá opětným zajetím některého paše se rozmnožila!“ — „Díky, světlý gospodare, i — u Boha ti přísahám: buď zahynu, anebo ti někoho přivedu, — a třeba to nebyl i paša!“ odpověděl Luka. — „Ne, ne, Luko, hleď, abys nějakého pašu zajal, avšak nezahynul; neboť bych tě rád ještě obdaroval,“ podotýká kníže. — „Mně jsi za žití svého dosti daroval, a moje dítě nechť tak pracuje, bysi je obdarovati mohl,“ odpovídá mírně statečný Luka a políbiv milovanému gospodarovi ruku vzdálil se volaje: „Živio gospodaru!“

Luka tehdy slíbil, a neslíbil pouze, nýbrž také slib vykonal. Dne 4. června došla Piperanům trpělivost pozorovati nečinně Turka a jsouce dychtivi boje vrhli se na nepřítele ženouce ho z Garcoviče. Mezi prvními byl arciť náš junácký Luka, kterému jeho 50 let pranic nevadilo ukázati se ještě nad mládež Piperskou. V okamžiku octnul se ve středu Turků, uchopil jednoho za krk mocnou svou rukou volaje: „Turčíne, vzdej se!“ — „Aman, aman, Karadag!“ (milost, milost, Černohorče!) prosí ustrašený vyznavač Mohamedův odevzdávaje pušku i vůbec zbroj svou Lukovi. — „Aman tobě, Turčíne!“ odpovídá Luka a uchopiv se zbraně nepřítelovy velel: „Ku předu, Turčíne!“ ukazuje mu cestu k stanu hlavního velitele armády černohorské. — „Ano, ano, Černohorče,“ odpověděl Turek a počal ihned vykázanou cestou stoupati. Statečný Luka kráčel za ním zpívaje improvisací mocným hlasem: „Vše za slávu Boha velikého a za zdraví knížete ctěného, požehnán jsem dnes i na věky, neb jsem splnil slovo knížeti“. Junácký Piper an kráčel se svým zajatcem nejhustším ohněm nepřátelským, kulky okolo něho jen se sypaly, on však zpívá a nevšímá si velikého nebezpečí. Tu najednou zasáhla jej střela nepřátelská do nohy i porazila ho . . . Zajatý Turek se zastavil, ohlédl se, a když spozoroval co se stalo, vyvalil oči na Luku se zvířecí radostí; tento však pozvedl svůj revolver namířiv jej na Turčína . . . „Aman, aman, Karadag!“ prosí opět synáček prorokův. — „Dobře, zdvihni a poneseš mne, anebo zhyneš,“ odpovídá náš junák. „Ano, ano, Černohorče,“ volá Turek, uchopil se raněného Piperana, naložil si ho na ramena a chvátal ku předu. Arciť mířil Luka stále svým revolverem na hlavu Turčínovu, a ač jej rána pálila, přece byl šťastným a zpíval svou improvisaci dále: „Vše za slávu Boha velikého a na zdraví knížete ctěného, požehnán jsem dnes i na věky, že jsem slovo splnil knížeti, že jsem nepřítele zajal živého, který mne donese celého!“

Turek šel bez odpočinku se svým břemenem dále, až konečně dorazili před hlavní stan velitele Boža Petroviče. Velitel hleděl udiveně, jeli možno to, co vidí; všichni volali: „Černohorec svlékl jistě některého Turka a oblekl šat jeho, by lehčeji raněného Černohorce z bitvy odnésti mohl.“ . . . Vše pozdravuje tu najednou: „Budiž ti Luko rána neškodnou! Vidíte sokola!“ A Luka pravil: „Posaď mne, Turčíne, na zem! Zde, vojvodo, vedu zajatého!“

A Turek dodal: „Ano, ano, Černohorče!“ Udivení bylo tím větší, když viděli, že zdravý Turek raněného Černohorce nesl, ani vlastním očím a svému uchu nevěřili. Až když jim Luka celý příběh vysvětlil, tu volali s velikým smíchem: „Zdravý Turčín nese raněného Černohorce do Černé Hory! Díky Bohu, to

zde ještě nebylo!" a starý Luka zpíval dále: „Požehnán jsem dnes i na věky, že splnil jsem slovo knížeti, že Turek mne nesl!" Bratří Černohorští i lékaři spěchali ránu Lukovu prohlédnout; obvázavše ji uznali, že Luka opět za deset dní za „pašem" honiti se může. Jeho zajatý Osmanli věrně mu sloužil, jej ošetřoval a nad ním bděl za to, že daroval mu Luka „Aman, aman".

* * *

V průsmyku dužském rozzuřil se boj hrozný, při němž ztráty na obou stranách veliké byly. Přesilou tureckou byli Černohorci zvolna nazpět tlačeni, pravé křídlo ustoupilo k Pivě, za dva dny na to levé křídlo do Baňan a sbory Sulejmanovy proklestily si cestu k Nikšičům. Vida kníže Mikuláš, že cestu do Nikšičů nelze více zameziti leč s obětmi, kteréž by k úspěchu nebyly v žádném poměru, velel veškerým sborům ustoupiti na půdu černohorskou.

Rozdělená křídla černohorská spojila se ale brzy zas na domácích horách blíž kláštera Ostrohu, kde měl kníže Mikuláš svůj hlavní stan, i připravila se k odporu proti Sulejmanovi, kterýž byl po dvanáctidenních bojích Nikšiče zásobil a na to do vnitra Černé Hory vniknouti usiloval. Avšak teprve v Černé Hoře mělo vojsko turecké zápas nejtěžší. Sulejman vnikl do údolí řeky Zety, ale musel si každý krok krvavě dobývat.

Současně vtrhl se strany severovýchodní Mehemed Ali paša do Černé Hory přes Vasojeviče. Postup jeho měl za účel zaměstnávati jádro černohorských bojovníků, aby usnadnil se pochod Ali Saiba od Spuže z jihu a Sulejmana od Nikšičů ze severu. U prostřed údolí zetského měly si obě tyto armády ruce podat, společně k Cetyni se brát a Černou Horu opanovat.

Nelze popřít, že Turci v třetím týdnu těchto zápasů dobyli obratným operováním, vytrvalostí a přesilou značných úspěchů nad Černohorci, jimž hlavně vadí v každém boji s Turky okolnost, že nemají, odkud by za své padlé a raněné bojovníky náhrady vzali. Turci museli ovšem také mnoho své krve obětovat, aby mohli 3000 soumarů s potravinami do Nikšičů vpravit. Tím arci pozbyli Černohorci naděje, že by se v této výpravě mohli zmocnit důležitého místa toho.

Zatím byli Černohorci také u Kolašína od sboru Mehmeda Aliho nazpět zatlačeni. Kolašín leží na rozhraní Černé Hory při řece Taře, která do Driny se vlévá. Turci se zmocnili všech osad při té říčce. Mehmed Ali vstoupil na půdu Brd. Prozatím ale nemohl dále jednak za příčinou přílišného unavení svých vojáků, jednak pro houževnatý odpor drobných čet Černohorců, kteří ze skalních záloh Turkům velmi citelně škodili.

Sulejmanovi nastávala obtížná úloha, aby pronikl průsmykem slivským, kterýmž vedou důležité cesty do srdce Černé Hory, totiž k východu údolím Zety podle kláštera Ostrohu, k západu přes Oranido k Cetyni. Kdyby se bylo podařilo Mehmedu Alimu zmocniti se postavení Černohorců a přiraziti ke sboru Sulejmanovu, aby mu záda chránil, byli by Turci snad úkolu svému dostáli, kdyby totiž bylo se zároveň povedlo proniknouti Ali Saibovi z jihu. Avšak ani Mehmed Ali, ani Ali Saib nedovedli zmoci sokolíky černohorské a po hrozných porážkách obou těchto vojevůdců byl úkol výpravy turecké zmařen, neboť společným úsilím poražen i Sulejman.

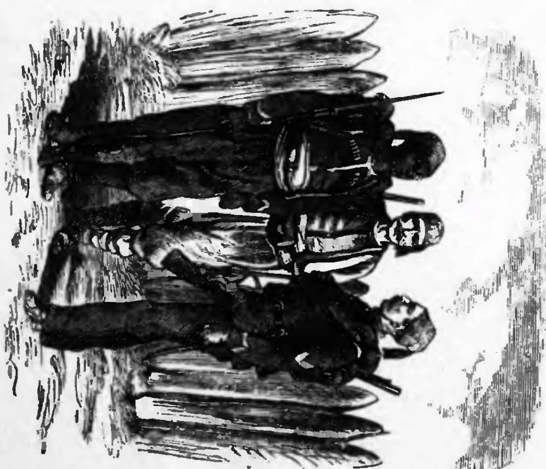
Nejprve přemožen byl ve dvou bitvách dne 16. a 20. června Ali Saib paša, s nímž Božo Petrovič a Ilja Plamenac nejkrvavější boje svedli.

Porážka Ali Saiba u Martinic dne 6. června učinila ho na delší čas neschopným, aby v počaté offensivě na levém břehu Zety pokračoval. Ale vojvoda Ilja Plamenac tušil, že se Ali Saib pokusí o pochod na břehu pravém, což mohlo být pro Černohorce osudné, neboť se strany té není od hranic až k Danilovgradu žádné výhodné posice obranné. Ve válce r. 1876 ukázala se pravda slov těch, když *Derviš* paša s 30.000 muži na pravém břehu Zety k Danilovgradu postupoval. Statečnost černohorská a úplná neschopnost Dervišova pomohla tenkráte Černohorcům ku skvělému jich vítězství. Leč od Aliho Saiba paše nebylo lze nesmyslu podobného očekávati, jakéhož se předchůdce jeho dopustil, pročež bylo nutno již napřed na ochranu pomýšleti. Za takých okolností kázal ministr vojenství a velitel černohorský Ilja *Plamenac* dne 6. června zříditi nedaleko vodopádu u Brajovic a vesničky Kosic opevnění, v němž umístil 2 čety (200 mužů). Leč Turci byli poslední porážkou příliš seslabeni, než aby byli mohli ihned útok zahájiti. Oni naopak hleděli se krýti před útokem Černohorců zřídivše si dne 7. června na vysočině kokoševinské nové opevnění, za jakýmž účelem se jali porážeti v blízkých lesích stromy. Plamenac ovšem nemohl lhostejně na opevňování se Turkův hleděti, pročež dal na Martinice dopraviti dvě děla, jimiž střílel na Turky, opevňující posici svou. Brzy na to postoupilo oddělení Černohorců blíže, kteří postavili na vysočině garevacké (nad Kukoševinou) taktéž dvě děla, aby palbu sesílili. Když pozorovali, že střelba jich potkává se s dobrým výsledkem, s velikým namaháním dopravili na vysočinu sernoskou těžká děla a počali bombardovati pevnost Spuž. Tomuto bombardování padlo 250 mrtvých a raněných Turkův za oběť. A přece neodvážil se Ali Saib paša Černohorce k ústupu přinutit.

Dne 8. června přišel Božo Petrovič z Plany do Martinic a prohlížel nová opatření Plamencova, jakož i jeho sbory. Pak odebral se do Danilovgradu, kdež navštívil nemocnici a mluvil mnoho s raněnými z poslední bitvy.

Téhož dne bombardoval Miljanov, který stál se





Turecké vojsko:
Ferik paša (velitel brigády). Miri Alaj (plukovník). Spahové.
Zuavové. Nizam.

sborem svým na území Kučů, pevnost Podgorici. Posádka pevnosti té zamýšlejíc vzíti baterii nepřátelskou, učinila výpad, nedošla však daleko, neboť první výstřel skolil 14 Turkův na místě, což tak ustrašilo Turky, že nerozvažujíce dlouho v největším úprku vrátili se do Podgorice. Černohorci pokračovali důrazně v kanonádě své i 9. června. Téhož dne o 1 hod. odpůldne započala veškerá děla černohorská chrliti kule své na výšiny Vysočica, Maljat a Kukoševinu, jen děla nejtěžší bombardovala dále pevnost Spuž. Jak vydatně Černohorci stříleli, dalo se souditi z toho, že veškeří obyvatelé vsi Spuže uprchli, aby spasili se před kulemi černohorskými. Turci odpovídali sice velmi důrazně, avšak nemohli způsobiti nepříteli značných škod, poněvadž postavení jeho mnohem bylo výhodnější. Spuž byla prý vyzbrojena 30 děly pevnostními. Dělostřelectvo polní, kteréž zaujalo postavení své na výšinách před Spuží se rozkládajících (Maljat, Vysočica atd.), sestávalo taktéž z 80 polních a horských děl. Dělostřelectvo černohorské čítalo pouze 4 děla těžká a 8 horských.

Výšiny kukoševinské tvoří jen z části území turecké, větší díl patří ku Černé Hoře. Na nich stál Ali Saib. Za svítání dne 10. června shromáždila se u Lugu (pod Martinicemi) hrstka Černohorců, překročila Zetu a přepadla náhle Turky na výšině kukoševinské.

Těchto zmocnil se při neočekávaném tomto objevení se nepřítele postrach takový, že prostě dali se na útěk a vyklidili co nejkvapněji výšiny. Černohorci nejen že přitom neztratili ni jediného muže, nýbrž prudkou střelbou z pušek svých skolili několik prchajících Turkův.

Při vtoku Zety do Morače nalezají se zříceniny římského města Dioklea (Dioklje) na příkré stráni, asi hodinu cesty od Podgorice. Na stráni té zřídili Černohorci dne 11. června malou baterii, z kteréž bombardovali turecký srub Varnu nedaleko Mostu Vezírova. Boj dělostřelecký trval od 12. do 15. června, černohorské baterie, majíce polohu mnohem vyšší než turecké, způsobily Turkům velmi citelné ztráty.

Dne 15. června zpozorovali Černohorci v ležení tureckém neobyčejné hnutí, z čehož soudili, že jest jim nadíti se brzkého útoku a sice na Danilovgrad, poněvadž vojsko turecké soustředilo se hlavně na pravém břehu Zety.

Z té příčiny zůstal Ilija Plamenac v Martinicích a měl obsazeny vysočiny Rasiny Glavice, Garevice a Vukova Gomila. Pět praporů (2950 mužů) vedl Božo Petrovič přes Zetu, aby tak cestu do Danilovgradu a Jagarce kryl. Druhé dva prapory (1200 mužů) byly dopraveny co záloha do Danilovgradu, aby odtud dle potřeby pravému i levému křídlu mohly ku pomoci přispět.

Ali Saib paša vedl 28 praporů (18 000 m.) do boje. Úmysl jeho byl, černohorské sbory pouhou demonstrací na pravý břeh Zety vylákati a pak Martinice obsaditi.

K tomuto účelu ponechal 12 praporů (8000 mužů) k demonstracím proti Jagarci, se 16 prapory (10.000 mužů) hnul se proti Martinicům. Jelikož dvě tyto armády byly téměř stejně veliky, nemohli Černohorci uhodnouti, která z nich demonstruje a která se v skutku k útoku chystá. Nezbylo jim tedy nic jiného, než vyčkati.

Po krátké střelbě postoupil Ali Saib k vysočinám garevickým a počal hnáti útokem. Černohorci po prudké střelbě ustoupili. Tímto výsledkem rozohněn kázal Ali Saib svým sborům, aby Vukova-Gomilu útokem vzali.

Uvítáni jsouce strašlivou křížovou střelbou Černohorcův, řítili se Turci přes mrtvoly a kupy raněných soudruhů ku předu na výšinu. Když k těmto dorazili, ustoupili Černohorci nečekajíce útoku Turkův. Na to ale seřadil Ali Saib sbory své k útoku na Rasinu Glavicu, kteráž výšina leží před vesnicí Novoselem. Avšak zde se postavili Černohorci na odpor.



Achmed Muchtar paša, velitel armády asijské.

Plamenac ustoupil po dvakráte nechav Turky opanovati dvě výšiny, jen z té příčiny, aby nepřítele unavil, sám však ni jediného muže neztratil. Toho docílil tím, že blížící se Turky pozdravil s výšin strašlivou střelbou, již tito nemohli opětovati. Když se Turci k vysočině již přiblížili, ustoupili Černohorci, Rasina Glavica byla však klíčem jich posice a proto museli jí hájiti. Vysočiny této rovněž Turci doufali tak lacino se zmocniti, jako dvou předešlých a proto nedbajíce zhoubné střelby Černohorců chystali se k útoku. Avšak sklamali se. Černohorci útok vyčkali a statně jej odrazili.

Ali Saib nedal se tím odstrašiti. Shromáždil poznovu své sbory a hnal s celou armádou útokem.

Černohorci se drželi statně proti šesteronásobné přesile (1750 Černohorců proti 10.000 Turků); avšak Turci ještě nikdy s takovou zuřivostí nebojovali, neboť čtvrtý útok musí i nepříteli obdiv vynutit, a nedavše se másti strašným deštěm kulí černohorských dostali se na vysočinu.

Avšak ještě nebyli pány bojiště; neboť Černohorcům zbývalo ještě postavení své hájiti si břitkou zbraní v ruce.

Chtěli tak učinit, avšak Plamenac nepřipustil tomu, nechtěl vítězství tak draze zakoupiti. Rozkázal tedy ucouvnouti a nastoupiti pochod k Martinicům a Novoselu.

Mezi tím rozpředla se mezi sborem Petrovičovým a 12. praporem Turkův střelba, jež zůstala bez výsledku, jelikož žádná z bojujících stran neodhodlala se k ráznějšímu útoku. Ony dva reservní prapory z Danilovgradu přirazily zatím k Plamencovi, aby jeho sbory sesílily.

Nyní stálo 2900 Černohorců proti 8500 Turkům, kteří čtyřikráte opětovaným útokem svým a ztrátou asi 1500 mužův velmi byli seslabeni, bojechtivost jejich pak velmi schlazena. Černohorci neztratili dosud více než 50 mužův.

Dobytím Rasiny Glavice doufal Ali Saib státi se vítězem v bitvě této a podněcoval tudíž mužstvo co nejúsilovněji k boji předstíraje, že nejtěžší jest již překonáno a že nezbývá, než Černohorce úplně zahnati. Klam tento svedl Turky k tomu, že podnikli útok svůj — po páté. Avšak hned z počátku bylo lze pozorovati, že bojechtivost Turkův úplně ochabla, — zkrátka, v nejbližší chvíli dali se ubozí opět na útěk vidouce, jak strašně řádí mezi nimi kule černohorské. Plamenac uznal chvíli tuto za vhodnou k výpadu. Černohorci s handžáry v rukou vyrazili s takovou prudkostí, že Turkův zmocnilo se pravé zděšení, a sám Ali Saib konečně uchvácen neodolatelným proudem prchajícího vojska svého stržen jest s sebou. Černohorci slezli výšinu Rasinu Glavici, pak Vukova Gomilu, a pronásledujíce Turky zahnali je na Kukoševinu, kdež

teprve podařilo se Alimu Saibovi zastaviti útěk vojska svého a zde, jakož i v Garevici, postavení zaujati.

Plamenac spokojen jsa s výsledkem bitvy této dal znamení, aby ustálo se v pronásledování nepřítele a sesbírala se zbraň nepřátelská. Bylot pak nalezeno na bojišti přes 1000 ručnic tureckých a zbraně různého druhu. I levé křídlo turecké ustoupilo před Božou, jenž udeřil na ně útokem. Bitva u Rasiny Glavice zastála Aliho 750 mužů zabitých a nejméně pětkrát tolik bylo jich raněno. Černohorci utrpěli za takového průběhu celé bitvy ztrát nepatrných, totiž 35 mrtvých a 80 raněných.

* * *

Čtyry dny potřeboval sbor Aliho Saiba, než se po své porážce u Rasiny Glavice do té míry zotavil, že mohl znova se pokusiti o spojení se Sulejmanem.

V úterý dne 19. června na úsvitě vytáhlo turecké vojsko ze Spuže a rozdělivši se ve tři proudy dalo se jedním přes Vysočici, Pantalijený Krš ke Gradině, druhým přes Koprivu k Martinicům a třetím na Durasovice. Zaujavše tato postavení zůstavili zde Turci svoje zálohy, a hlavní turecká síla, záležející z nizamů a Albánců, dala se na pochod ke Gorevici. Černohorský hlouček, rozložený na Gradině, zabýval se zatím nizamy, kteří se proti tomuto postavení obrátili, a chtěl je za sebou lákat; avšak nizamové se nedali svést a táhli v levo od Gorevice, již spojená turecká síla beze všeho odporu zaujala. Celý ten den opevňovali se Turci na onom návrší. Vyhozeny náspy v pravo od kostela v Gliznici nahoru ku Gorevici.

Černohorské vojsko, které mezi tím stálo kryto v Martinicích, čekalo na vhodnou příležitost, aby mohlo na Turka udeřit a porazit je. Ten den však, kdy se připravovalo k boji, nedošlo k žádné srážce. Druhý den dne 20. června skupil se celý turecký asker s Malisory ze Spuže, Vysočice, Maljatu a Kukoševiny v jeden proud, aby za ranního jitra přes Bílé Brdo dostal se z Podgorice a rozestavil se pod Kukoševinou. Soustředil se tu nizam i bašibozuci, jichž bylo přes 12.000 mužů a 600 koní s potravou, střelivem a stany, a zamýšleli utábořit se na *Ždrebaníku.* V této síle hnuli se zpod Zlizice naproti Jelenku bijíce se s černohorskými předními strážemi, které postaveny byly pod Lačou, osadou nad Jelenkou.

Zde očekával Turky vojvoda Plamenac se 4 prapory v krytém položení a udeřil na ně náhle. Po dvouhodinném boji začali Turci ustupovat. Jak to zpozoroval vojvoda Božo Petrovič, který s dvěma prapory stál pod Ždrebaníkem, udeřil útokem na Turky, kteří v divokém útěku obrátili obnažený týl černohorskému jataganu a jedva do Spuže utekli. Porážka Turků byla hotova. Na bojišti ostalo 1160 mrtvých. Ukořistěno více než 1000 pušek, 200 balíků střeliva, více než 200 koňů a dělových potřeb, konečně množství pěkných šavlí. Černohorské vojsko dostalo se při útoku až k samým dělům, ta však spasila se rychlým útěkem pod ochranu spužského dělostřelectva.

Od sběha z Podgorice dověděli se Černohorci, že v boji na Rasině Glavici dne 16. června nejvíce utrpěli Albánci, zvláště Chotové a Kastrati. Z oněch dvou nahií padlo více nežli 300 a raněno 200 mužů. Zabiti jim byli dva praporečníci, jeden chotský (syn Čul-Miluna) a druhý kastratský. Albánci, kteří v onom boji bojovali, pocházeli z nahie kaplické, škrelské, grižské, reolské, postarabské a klimentské. Raněných bylo velké množství. Černohorci viděli, že byli ranění na koních odváženi. Sběhové vypravovali, že byli mrtví zakopáváni u latinského kostela, protože ve Spuži mimo turecký a pravoslavský není žádného hřbitova.

Anglický zpravodaj o té bitvě telegrafoval světovému listu londýnskému, že nikdy nebylo většího postrachu a hroznější porážky, pokud pamatují dějiny válečné mezi Černou Horou a Tureckem. Jen dělostřelectvo tvrzí zachránilo armádu tureckou před úplným zničením. Po bojišti ke Spuži bylo nakupeno tureckých mrtvol až ke hradbám pevnosti. Vůdce Božo Petrovič nazval ten boj nejslavnějším skutkem všech výprav, při nichž do té doby podílu bral.

* * *

Mezi tím postupoval Sulejman paša, jak jsme již výše vypravovali, velmi zvolna zetským údolím. Dne 11. června vyrazil z Krstce. Šest dní k tomu potřeboval, aby raněné dopraviti dal do Gacka a nových sil přibral. Nyní čítal 40 praporů. Odečteme-li 3000 mužů, které ztratili Turci v bitvě u Krstce, zbude síla 25.500 mužů a 30 děl.

Kníže Mikuláš soustředil mezi tím celou severní armádu mezi Nozdrou a Presjekou. Bylo to 17 praporů, které po odečtení ztrát u Krstce čítaly 9700 mužů. Turecká zavazadla nešena byla 7500 koní a mezků.

Za ustavičných šarvátek přibyl Sulejman paša dne 13. června do Nozdry, a druhého dne ráno pokračoval ve svém pochodu. Zde však očekávali ho Černohorci.

Po pět hodin trval boj. V černohorské armádě panoval zmatek, poněvadž nebylo známo, kdo je vlastně vrchním velitelem. Vukotič, jenž se zde, jako vždy, co hrdina proslavil, rozdával rozkazy, které hned na to knížetem byly opravovány aneb dokonce odvolány. Následkem toho stalo se, že bylo několik praporův úplně bez rozkazu; jiní opět nevěděli, mají-li poslouchati Vukotiče nebo knížete.

Z rozkazu knížete stalo se, že proti vůli Vukotiče opustily dva prapory svá postavení a daly se na zpáteční pochod, ačkoliv toho nebylo zapotřebí. Vu-

kotič chtěl chybu tu napravit, avšak bylo již pozdě, neboť celé křídlo musilo ustoupiti. Ačkoliv ztráty byly velmi malé (96 mužů), což hlavně příznivým posicím Černohorců přičísti dlužno, byla armáda přece sklíčena a mnozí bojovníci neostýchali se projevit mínění, že kníže Nikola při vší osobní statečnosti nemá dostatečných vlastností vůdcovských.

Turci, kteří měli dne 14. června 130 mrtvých a 300 raněných (mezi nimi 7 štábních důstojníků), táhli pozvolna ku předu a stanuli před Presjekou. Zde je nejsilnější postavení v dužském průsmyku; mohloť se v místech těch výhodně nepříteli odporovati. Vukotič a mnozí jiní tomu chtěli. Avšak kníže rozkázal celý průsmyk dužský opustiti a ustoupiti k Ostrogu.

V neděli dne 17. června ráno táhlo turecké vojsko z pevnosti Nikšičů na rovinu, aby vtrhlo do území černohorského. Levé křídlo pod vůdcovstvím Rešida paše, asi 12 praporů silné, postupovalo přes Ozrinici do roviny na levém břehu Zety, střed pod vůdcovstvím Sulejmana paše, asi 18 praporů a 30 děl, táhl přímo proti Ostrogu, pravé křídlo pod velením Vesela paše, asi 10 praporů čítající, dralo se ku předu po pravém břehu Zety.

Po celý den bylo jen slabě bojováno. Turci nechtěli učiniti tuhý útok, Černohorci nehodlali své posice, které nebyly valně příznivy, protiráznému útoku bránit.

O dalším průběhu bojů v údolí Zety klademe zde vylíčení očitého svědka, kterýž dne 26. června psal z Danilovgradu:

„Po ústupu svém k Ostrogu provedl Vukotič dne 20. června smělý manevr, kterýž byl příčinou nedobrovolného průchodu turecké armády Černou Horou. Obsadil totiž výšiny planinické za zády tureckými, tak že Sulejmanovi zaskočil cestu k Nikšičům. Sulejman seznal hned, že jest v nebezpečných kleštích; obrátil tedy šik a chtěl zmocniti se Planinice. Po tuhém boji musil upustit od svého záměru.

Dne 21. června svedena řádná bitva, kteráž skončila strategickou porážkou Sulejmana; on obnovil včerejší své pokusy, byl však napaden se tří stran. V předu měl prapory, které obsadily Planinici, v pravo a v zadu Vukotiče, v levo knížete, jenž postoupil k Zetě a prudkou střelbou z děl i ručnic decimoval řady turecké. Sulejman obrátil se s veškerou mocí proti knížeti; k účelu tomu musil však překročiti Zetu, kteráž jest u Dubravy ovšem mělká a jen 30 metrů široká. Přece však přechod se nezdařil, poněvadž sbor knížete zmařil strašnou střelbou všecky pokusy Sulejmanovy. Turkům zbývala tedy pouze cesta, kteráž vede přes Gumence k Martinicům; jest velmi obtížná a poskytovala Černohorcům výborné úkryty. Dne 22. června postupovali z Podrače až k Zavaiči — to jest čtvrt hodiny cesty! Vukotič navrhl totiž při vojenské poradě tento plán: Pochod Turků bude se co možná nejvíce zdržovati, na Turky bude se dělat pořád útok v bocích i ze zadu. Od ranního jitra až do noci musejí Černohorci obkličovati sbory turecké, z krytých postavení na ně střileti, při tom však každé srážce muže proti muži se vyhýbati, aby sami utrpěli co nejméně ztrát, nepřítele pak aby ustavičným škádlením přivedli k zoufalství. Tak se skutečně dělo po celých devět dní, a tudíž vysvětlují se ohromné ztráty Turků.

Dne 23. června — byl to sedmý den osudných zápasů — bojováno opět celý den, a sice od Zavaiče až k Niniči — cesta to tři čtvrtě hodiny, kteráž však stála Turky 3000 mužů. Sulejman byl již tak zoufalý, že pokusil se ještě jednou o pochod nazpět k Nikšičům. Brzo však vzdal se plánu svého vida, že by celá armáda jeho byla pobita. Téhož dne strhla se u Gumanče srážka na handžáry, při níž byl celý jeden prapor turecký pobit. Ještě horší byla porážka Sulejmanova dne 24. června, a sice tentokrát nejen strategicky, nýbrž i takticky. Sulejman přiblížil se opět k Zetě a chtěl ji přejíti přes kamenný most u Danilovgradu. Tam však stál kníže, jenž byl zatím po pravém břehu přišel k Danilovgradu. Sulejman paša přišel až blízko k Zdrebaníku, zde však učinili naň Černohorci se všech stran útok handžárem a hnali Turky v divokém nepořádku k Martinicům. Turci ztratili opět mnoho mrtvých, 300 koní, 6 korouhví a 1 dělo.

Poslední půl druhé hodiny cesty, kteréž měl ještě ke hranicům, ušel Sulejman v devátý den krutých bojů, dne 25. června. Na výšinách za Martinicemi stál Plamenac s třemi prapory jižní armády a napadl levé křídlo turecké. Na pravé křídlo střílely ostře spojené sbory knížete a Petroviče, kdežto Vukotič vrhl se zuřivě na zadní voj turecký. Nechtěl-li Sulejman, aby zadní voj byl úplně potřen, musil ho podporovati; co však bylo mu velmi záhubné, poněvadž celá armáda jeho byla vydána po několik hodin prudké palbě sborů Plamencových a knížecích. Konečně byl velitel turecký, operující v Černé Hoře, z Černé Hory vyoperován, a u Spuže uvítal ho Ali Sajb, jejž stihl osud podobný. Sbory černohorské, knížete, Plamence, Vukotiče a Petroviče, spojily se pak na Kosovém Lugu.

Z 25.000 mužů přivedl Sulejman do Spuže jen 10.000 k boji schopných; 6000 mrtvých nechal v Černé Hoře, 9000 raněných přivedl s sebou. Tři míle cesty, které ušel za devět dní Černou Horou, stály ho 15.000 mužů.

Kromě toho ztratili Turci 1500 koní, 7 praporů a 1 dělo. Černohorci ukořistili dále 7000 ručnic, 6000 bambitek a revolverů, 6000 jataganů, šavlí atd. a část zavazadel. Mezi 6000 mrtvolami tureckými nalezeno 6 plukovníků, 14 podplukovníků, 40 majorů a přes 400 nižších důstojníků. Turecko ovšem oželí hrozné ztráty tyto snadněji nežli Černá Hora, neboť

boje tyto stály Černohorce 1787 mužů (551 mrtvých a 1236 raněných). Největší ztráty měl sbor Vukotičův.

* * *

Nikoli tedy na hornaté půdě černohorské u Danilovgradu, jak v plánu vojevůdců tureckých bylo ustanoveno, ale teprv na území tureckém se obě armády spojily — v jakém však stavu! Vojska turecká podala si ruce tam, kde si je podati nechtěla, kde se toho nenadála. Údolí Zety bylo pro armádu tureckou pravou ulicí smrti. Od 15. do 24. června dostal se Sulejman na tři hodiny cesty do země, což bylo asi polovice šířky Černé Hory v těch místech; však druhou polovici urazil za několik hodin, neboť musil prchati před handžáry sborů knížete Mikuláše a vojvody Vukotiče, a chvátal ze země na straně zcela opačné, než kudy přišel.

A tak vojska turecká spojila porážka, kdežto voje černohorské spojily se též, avšak dvojnásobným vítězstvím.

Utýraná armáda Sulejmana paše překročila dne 25. června řeku Zetu za Spuží a utábořila se na rovině západně od té pevnosti, kdežto armáda Aliho Saiba tábořila na straně jižní; po delším odpočinku odtáhly obě armády dále k Podgorici.

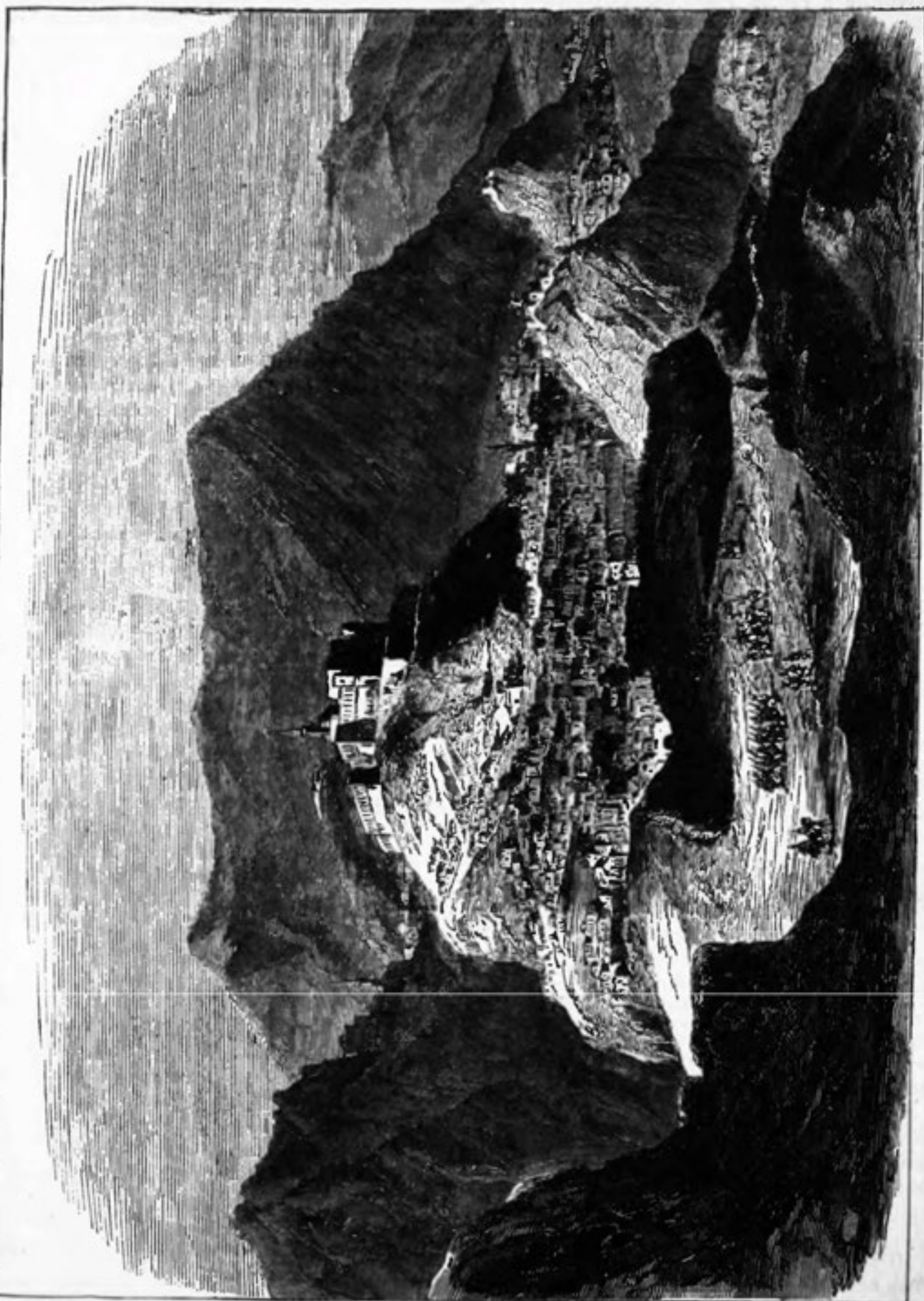
Také Černohorci pozbyli v těch bojích značného počtu bojovníků. Krutá to byla ztráta pro národní vojsko, které vždy teprv musí čekat na nový dorost své mládeže, aby doplniti se mohlo. Na každého zhynulého nebo raněného Černohorce připadlo však alespoň deset padlých Turků!

Nejméně zpráv došlo o bojích armády Mehmeda Aliho, kterýž operoval na severovýchodu u Kolašína. Dne 5. června daly se dva turecké sbory (15.000 mužů) z Kolašína a Beraně na pochod. V krajině té velel Miljan *Vukovič*, vojvoda Vasojevičů, který měl jen prapor Černohorců a dva prapory Vasojevičů, povstalců, dohromady asi 1800 mužů. Z té příčiny nemohl také pochod Turků zamezit, i ustoupil dne 6. června za ustavičných bojů zpět. Avšak nepřišel daleko, pouze ke vtoku Rječiny do Tary, t. j. 2 hodiny od Kolašína aneb půl hodiny od hranic.

Dne 11. června chtěl Mehemed Ali spojiti se s oddělením, které od Beraně přicházelo. Miljan Vukovič vynasnažil se dle možnosti s 2 prapory (1200 mužů) desetkráte tak silného nepřítele zadržet, po celý den se bojovalo a Mehemed Ali dostal se až ke vsi Rječině — urazil tedy za celý den pouze pět čtvrtí hodiny. To vysvětlilo se tím, že musili Turci táhnouti strašnou roklí. Svůj postup vykoupili si však draze, neboť ztratili 400 mužů. Mezi tím učinil též sbor od Beraně táhnoucí pokus, vniknouti do Černé Hory, i táhl podél Jalovice. Dne 15. června byla mu však radost tato pokažena, neboť byl přepaden, poražen a ze země vyhnán. Při tom ztratili Turci přes 500 mužů.

Celé turecké ztráty na tomto bojišti obnášely 1000 mužů, kdežto Černohorci ztratili 21 mrtvých a 83 raněných. Rozhodná bitva strhla se teprv dne 26. června, druhého dne po porážce Sulejmanově, o níž Mehemed Ali nepochybně ještě nevěděl.

Cetyňský list „Glas Crnogorca“ líčí výpravu Mehmeda Aliho takto: „Někdejší velitel sěnického sandžaku, Mehmed Ali, a s ním dva jiní pašové Salik a Ali, kteří měli v celku 20 praporů řadových a 10.000 albánských bašibozuků, přešli na černohorské hranice u Kolašína. Mehmed paša byl již dříve asi třikráte se svými hrabivými hordami na černohorském území a spálil několik pohraničných osad. Černohorské vojsko se nepouštělo do rozsáhlejšího boje s nepřítelem, protože předvídali, že by poblíž tureckých tvrzí mohl nešťastně skončit. Turci tím posíleni táhli v sobotu dne 23. června na Vučí a Lijesku planinu a obsadili hory mezi Kolašínem a Moračí. Proti nim stál jediný prapor Moračanů, kteří hlídali pomezí. Zasloužilý vojvoda vasojevický Miljan Vukotič vida, že Turci táhnou na Moračí, vytáhl se třemi prapory z Matoševa k Moračí, kdež stál dřív nežli Turci. Tou dobou hnul se i senator Petr Jakašev Pejovič s 2 prapory z Jezera k Moračí Turkům v ústrety. Morača byla tak za několik hodin zaujata šesti prapory černohorského vojska. Černohorci jsouce počtem mnohem slabší než Turci, musili být velmi opatrni, aby s prospěchem mohli přijmouti boj s Turky. Černohorci rozdělili svoje vojsko takto: proti čelu tureckého vojska postavil se moračský prapor, který se měl před Turky umykat ku klášteru na řece Moračí. Na pravém křídle stál vojvoda Miljan, na levém Petr Pejovič. Pravé a levé křídlo Černohorců stálo Turkům v boku, aniž by o tom měli zdání. Diví turečtí bašibozuci táhnouce k Moračí a spatřivše s pravého chlumu velkolepý a krásný klášter moračský s rozsáhlými jeho sady, který pochází z doby Nemaničů, a v lesnatém pohoří jako nějaký hrad vypadá, hrnuli se k němu, aby již byl v jejich rukou. V hrdém svém útoku došli Turci k řece Moračí pod samý klášter. Slavní junáci moračtí usadili se na Moračí ve svých silných okopech a opřeli se statně divokému návalu. Igumen (opat) kláštera, Mitrofan, neohlížeje se na to, že turecké pušky vysýlají déšť koulí, projížděl na koni řady vojska, hájící kláštera a pobádal je, aby bránili statečně posvátné místo. V ten slavný okamžik promluvil k vojsku: „Bratři! Nevyhýbejme se dnes záhubě na obranu tohoto posvátného místa; lépe jest zhynouti, nežli klášter Turkům vzdáti; padl by na nás úkor a nevole na věky.“ Hustá střelba s obou stran byla znamením, že nadešla doba, aby vojvodové Miljan a Petr Pejovič se svým potají stojícím vojskem ukázali Turkům, jak dovedou Černohorci bránit



Bajazid, turecká pevnost v Asii.

svatou svobodu a drahou domovinu. Junáci, zočivše nepřítele, dychtivi byli sraziti se s ním. V jednom okamžení zahřměly pušky se všech stran, jako by se byly hory prolomily. Proklatý Turek byl se tří stran obklopen valnými proudy a hustým lesem i začal polekán ustupovat. Černohorští junáci hnali se jatagany za nepřítelem. Turecká porážka byla tak veliká a zděšení tak ohromné, že se Turci živi vrhali s vysokých skalních stěn do hlubokých propastí. Viděl jsem na vlastní oči potok Koštanici zbarvený krví. Vzdor tomu, že s hory nad Moračou hřměla turecká děla na obranu svého vojska a tisíce pušek, nebylo tím černohorské vojsko zaraženo. V junácké této bitvě, v níž bojovali Černohorci jako staří Spartané, padlo více než 2000 Turků a co jich bylo druhý den ještě mrtvých, raněných a živých nalezeno, nelze spočísti. Turkům odňato mnoho náboje, potravy, koňů a jiných vojenských potřeb. Noc přerušila boj a nepřítel zastavil se na jedné hoře nad osadou Ravní. Černohorské vojsko se v noci spojilo, sneslo svoje mrtvé a raněné junáky, rozdělilo střelivo a potřeby, aby mohlo z jitra opět udeřit na turecký tábor. Leč poražení Turci opustili ještě v noci černohorské území a utekli do Kolašína. Úplnou porážku dosvědčili Turci sami tím, že uprchli a svůj plán provedli jen tím, že u Morače pokračovali ve svém pustošení. Černohorské ztráty nejsou u poměru k tureckým skoro žádné, čítají 40 mrtvých a tolikéž i raněných. Znamenité a junácké toto vítězství lze připsati moudrému opatření vojvodů Miljana Vukoviče a senatora Petra Pejoviče a dvou náčelníků: Baši Božoviče a Mašana Nikševiče. V oné bitvě sluší první místo junácké mladému veliteli ljevoreckého praporu Bohdanu Miljanu Vukoviči, který s obnaženou šavlí byl všady v první řadě veda svůj statečný prapor k útoku. Ten slavný junák zvítězil na hoře Trebči u Berana dne 4. června, pak na Andrijeviči dne 7. června a posléze na Pukově pláni u Rječiny, kde chrabrý jeho prapor porazil Turky, jichž pobito na 500 mužů. Bohdan Miljan jest syn vojvody Vukoviče. Chvály zasluhuje též od počátku povstání známý Panto Cemovič, komandýr povstalců.

Bitvou na Morači bylo všecko vojsko turecké z Černé Hory vypuzeno a rekovní Spartané černohorští, tolikerým namaháním unavení, pohřbili své mrtvé soudruhy a opatřili své raněné, mezi nimiž byly i *ženy a dívky*. V kruté době nebezpečí chopily se statné ženy černohorské ručnice a handžárů a pomáhaly po boku svých mužů, bratrů a milenců vypudit dědičné vrahy z drahé otčiny.

* * *

O některých episodách z bojů devítidenních podáváme následující místa ze soukromého dopisu jednoho z náčelníků hercegovských povstalců: „Za Ostrogem musili Turci na mnohé z našich posic hnáti čtyřikráte útokem, poněvadž vždy a vždy odrazili jsme je, působíce jim nesmírných ztrát. Turci rozsekali všecky naše raněné, kteří jim do rukou padli. Konečně obešli postavení knížete Mikuláše u Ostrogu a obsadili výšiny nad námi se zvedající, kamž i dopravili 2 děla. Kníže svolal nyní poradu válečnou, ve kteréž bylo uzavřeno, aby Černohorci ustoupili.

Vojvoda Lazar *Sočica* vyžádal si však prve ještě od knížete povolení, aby vysloviti směl mínění své otevřeně a upřímně, a pravil: „Kníže! Pro Tebe a svaté jméno Tvé hotovi jsme všichni zemříti. Avšak k čemu máme se bezúčelně obětovati? Dovolíž mně, abych společně s vojvodou *Zimuničem* opět vydobyl zpět výšin, jež bylo 3500 Turků s dvěma děly obsadilo.“ Všichni účastníci porady válečné vyslovili se proti tomu, zejména však Vukotič, jemuž nelíbilo se, aby jeden z Černohorcův nad všecky ostatní byl raznějším. Kníže vstoupil pak v krátkou poradu s ruským zástupcem vojenským, plukovníkem *Bogoljubovcem,* načež přivolav Sočicu pravil jemu: „Jdi a čiň, jak se ti nejlépe uzdá.“ Zkrátka, kdybychom nebyli nabídnutí se Sočicovo přijali, — věru, Turci byli by celou naši armádu zajali a pak až do samé Cetyně beze vší překážky vraziti mohli.

Sočica a Zimunič zmocnili se opět výšin Turky obsazených beze vší ztráty.

Celé dílo své provedli v době mezi západem slunce a půlnocí. Lesť jejich spočívala v tom, že Turky taktéž obešli; Turci zpozorovali je teprve, když již pozdě bylo pomýšleti na vydatný odpor nějaký a jali se o překot utíkati s výšin po svahu dolů, aniž byli jediný výstřel proti Černohorcům vypálili. Černohorci Sočicovi a Zimuničovi bombardovali prchajícího nepřítele balvany skalními a stříleli po něm z vlastních ručnic jeho, kteréž byl i se střelivem v opuštěném ležení svém zanechal.

Druhého dne bili jsme se opět s nepřítelem, načež zaskočil jemu Sočica cestu do Nikšičů. Turci zpozorovavše to jali se utíkati směrem ku Bělopavličům, pronásledováni jsouce v zápětí svém vojskem černohorským, které na cestě do Danilovgradu několikráte je krvavě porazilo. Sedmého dne učinili Turci pokus o ztečení Danilovgradu, byli však úplně na hlavu poraženi, načež uprchli v divokém zmatku přes Zetu na návrší za Žabljakem. Turci ztratili ve všech těchto bojích několik tisíc mužů, raněno bylo jich poměrně málo; všichni, kteří do rukou nám na bojišti padli, byli mrtvi. My ztratili celkem 2350 mrtvých a raněných dohromady.

Turci rozsekali všecky naše raněné, jež u Ostrogu dopadli a rozbořili tři kostely a klášter. My splatili jsme jim, jak toho zasluhovali.

* * *

Všeobecné vzbuzovalo to podivení, že Mirididé přese všechny dřívější úmluvy a sliby v bojích s Turky Černohorcům nepomáhali. Bylť kníže Mikuláš uzavřel v době příměří s náčelníkem Prenkem smlouvu na výboj a odboj, jejíž hlavní odstavce byly následující: Prenk zavazuje se, že na povel knížete Mikuláše vytáhne ihned s 18.000 Miridity a Albanci proti Skadru. Až bude tak blízek armády černohorské, by mohl ve spojení s ní operovat, podrobí se vrchnímu velitelství černohorskému. Dříve neustane v boji, dokud Černá Hora mír neuzavře. Naproti tomu zavázal se kníže Mikuláš, že dá Mirididům potřebnou zbraň a střelivo a svého času že nezapomene Prenka, t. j. že všemožně se vynasnaží, aby se stal neodvislým knížetem Mirididů. Taktéž měla Černá Hora uznati a fedrovati panství Mirididů nad okolními kmeny sousedními. — Hlavní zásluha o tuto smlouvu náleží faráři kalivarskému Don Primo Dočimu. Tak bylo vše dobře ujednáno, avšak brzy přišlo se k poznání, že sliby Mirididů jsou plané.

Derviš paša byl již dříve znám, že každou provincii, kterou spravoval, přiměl k povstání. Když byla jeho „správa“ Mirididům nesnesitelnou, vzkázal Prenk na Cetyň, že nemůže již déle lid svůj udržeti, Černá Hora že má poslati zbraň a střelivo a že se Mirididé vzbouří.

Následkem toho odbýval v Cetyni senát schůzi, v níž rozpředla se o tom tuhá debata, zdaž se má žádosti Prenka vyhověti. Kníže sám vyjádřil se v ten rozum, zachovati se obranně, poněvadž by povstání Mirididů ihned mělo obnovení nepřátelství v zápětí. To však že nemůže býti opovězeno. Tento náhled, jejž většina senátorů sdílela, také prošel, i oznámilo se Prenkovi, aby se choval tiše, protože by vše pokazil. Zároveň se mu sdělilo, že v případu, kdyby přece povstal, nemůže spolehati se na spolupůsobení Černé Hory, neboť prý smlouva zavazuje k pomoci Prenka, nikoliv však knížete Mikuláše. Byla to neprozřetelnost, která se pak Černohorcům vymstila.

Prenk nechtěl tomu věřiti, že jej nechá Černá Hora v nesnázích. Doufal spíše, že zpráva o povstání Mirididů nadchne Černohorce v té míře, že svého knížete k válce donutí. Proto také Mirididé povstali, avšak brzy byli přinuceni ustoupiti do svých hor. Sám Prenk uprchl do Puky, kamž vzal s sebou svou matku Marangelu.

Turecká armáda vtrhla bez boje do Oroše, obsadila několik důležitých osad a usadila se v zemi Mirididů.

Aby Turky k ústupu přiměli, shromažďovali rychle v Medunu a Danilovgradu černohorskou jižní armádu. Derviš paša ustoupil se svou armádou do Skadru. Pouze v Oroši, Mjetu, Kalmetu atd. zůstalo několik praporů, aby Miridity střežily. Brzy na to byl Derviš paša odvolán.

Když pak na počátku měsíce června nepřátelství mezi Černou Horou a Portou znovu započalo, byl Prenk knížetem vyzván, aby dostál své smlouvě, a také mu byla poslána zbraň a střelivo.

Prenk diplomatisoval, umíniv si, že své přípravy k boji tak dlouho protahovati bude, až by se ukázalo, zdaž bude Černohorcům i v tomto polním tažení štěstí přáti čili nic. Vítězství jižní armády dne 16. a 20. června byla by jej zajisté k činnosti přiměla, avšak zpráva o pochodu severní armády turecké do Černé Hory učinila jej na dále netečným. Byv opětně napomínán, omlouval se vždy tím, že vojsko jeho není ještě dostatečně ozbrojeno, aniž že je mu nyní možná turecké vojsko ze země vyhnati. Kdyby se Černohorcům podařilo Sulejmana pašu úplně poraziti, pak že i on se zbraně chopí.

Však rekové černohorští pomohli si sami, i mohli pomoci Mirididů tím spíše postrádat, že armáda turecká u Podgorice dostala po své kruté porážce rozkaz, aby odtáhla dílem do Tesalie, kde zatím vzniklo vzbouření křesťanského obyvatelstva, dílem k Dunaji, kde Rusové tiskli armády Abdula Kerima. Jen menší sbor Mehmeda Aliho zůstal v Albánsku.

Černohorci byli však přece proti každému novému útoku připraveni.

Červnovými zápasy r. 1877 uvili si hrdinové černohorští nové slavověnce na své skráně bohatýrské.

## Ze zbrojnice diplomatické.

Armáda ruská u Kyšiněva byla již připravena k ráně, děla se pošinovala k Prutu a v táboře jevil se velmi čilý ruch válečný, když také v ministerských kancelářích evropských pilně se válčilo. Jmenovitě byly to diplomatické noty rusko-anglické, které při vzniku války velkou úlohu měly a v nichž každý z obou soupeřných států své důležité zájmy naznačoval.

Především klademe zde okružník ruského kancléře knížete Gorčakova, zaslaný vyslancům ruským u zahraničných velmocí evropských, v němž oznamuje se počátí války. Zní takto:

„Carská vláda marně vynasnažovala se od samého počátku východní krise, používajíc všech jí možných prostředků, aby za součinnosti velmocí evropských zjednala mír v Turecku.

Veškeré návrhy v souhlasu velmocí postupně turecké vládě činěné setkaly se se strany této s neziomným odporem.

Protokol podepsaný v Londýně dne 19. (31.) března byl posledním výrazem společné vůle Evropy.

Carská vláda navrhla jej co poslední pokus o zjednání míru. V deklaraci od téhož data k protokolu přiložené prohlásila, že podmínky ty, budou-li poctivě a upřímně od turecké vlády přijaty a provedeny, mohou obnoviti a uspíšiti mír. Na všechno to odpověděla však turecká vláda novým zamítnutím.

Na případ tento nebylo pomýšleno v londýnském protokolu. Vyslovuje přání a rozhodnutí celé Evropy, obmezil se protokol na vytknutí podmínky, že pro případ, kdyby velmoci sklamaly se v naději, že rázně provedena budou se strany turecké vlády opatření, vedoucí k zlepšení života křesťanského obyvatelstva, jednomyslně uznanému za nutnost pro mír Evropy, ponechávají si právo společně posouditi prostředky, kteréž uznají za výhodnější k pojištění blahobytu onoho obyvatelstva a zachránění všeobecného míru.

Tímto způsobem opatřily se velmoci pro případ, že sliby tureckou vládou dané nebudou splněny, nevysloveno však žádné opatření pro případ, že turecká vláda zamítne požadavky Evropy.

S tím zároveň prohlášeno v deklaraci lordem Derbym hned po podepsání protokolu vydané, že jelikož vláda J. V. královny souhlasí s podepsáním této listiny pouze hledě k zabezpečení obecného míru, dlužno míti za to, že protokol ten stává se neplatným a úplně bezvýznamným pro případ, že by dosaženo nebylo předpokládaného jeho účelu — zejména společného odzbrojení a zachování míru mezi Ruskem a Tureckem.

Zamítnutí turecké vlády a pohnutky, jimiž jest odůvodněno, zničily poslední naději, že tur. vláda vezme v úvahu přání a rady Evropy, a neposkytují nijaké záruky, že provedeny budou opravy navržené ku zlepšení osudu křesťanského obyvatelstva; nemožností pak činí mír s Černou Horou a splnění podmínek, jež by vésti mohly k odzbrojení a míru. Za takovýchto okolností pozbývají všechny pokusy o mírumilovné vyřízení pravděpodobnosti co do úspěchu a zastává jedno z dvojího; buďto nechati na dále nynější stav věcí, jejž velmoci uznaly za protivící se jich zájmům a zájmům Evropy vůbec, aneb pokusiti se spůsobem donucovacím o dosažení toho, čeho jednomyslné úsilí vlád nemohlo dosíci způsobem rozumových důvodů.

Náš jasný panovník rozhodl se vykonati dílo, k jehož společnému provedení vyzýval dříve ostatní velmoci.

Car dal svým vojskům rozkaz, aby překročila hranice turecké.

Račtež rozhodnutí to oznámiti vládě, u nížto jste pověřen.

Uvaluje na sebe břímě to plní náš jasný panovník zároveň povinnost, ukládanou Mu zájmy Ruska, jehož mírný rozvoj jest zdržován stálými bouřemi na východě. Jeho C. V. chová přesvědčení, že vyhovuje spolu citům a zájmům Evropy.

V Petrohradě, 7. (19.) dubna 1877.

*Gorčakov.*"

Kdežto ostatní vlády vzaly okružník ruský prostě k vědomosti, zaslala vláda anglická vyslanci svému v Petrohradě lordu Loftusovi pro ruskou vládu odpověď téměř vyzývavou, i myslilo se vůbec, že co nejdříve vzejdou nové válečné zápletky. Odpověď anglická zněla:

„V ministerstvě zahraničném, dne 1. května 1877.

Mylorde! V depeši své ze dne 24. dubna sdělil jsem Vaší Excellenci opis oběžníku knížete Gorčakova ze dne 7/19. dubna, kterýž ohlašoval, že car ruský dal vojsku svému rozkaz, aby překročilo hranice turecké. Vláda Jejího Veličenstva vyslechla sdělení to s hlubokým politováním. Ona nemůže tvrzení a závěrky, jimiž kníže Gorčakov je provázel, přijati za ospravedlnění toho rozhodnutí. Protokol, jehož vláda J. V. k žádosti vlády ruské nedávno se súčastnila, nežádá od sultána žádného nového rukojemství pro reformy jeho správy. Aby Rusku tím lépe možným učinil, by mohlo ustoupiti od jednostranného zakročení, kladl protokol důraz na to, že všem mocnostem záleží na postavení křesťanského obyvatelstva v Turecku, potom pravil, že mocnosti budou pečlivě bdíti nad způsobem, jakýmž by se prováděly sliby vlády otomanské, a že, kdyby naděje jejich byly opět sklamány, vyhražují si právo raditi se společně o prostředcích, které uznaly by za nejvhodnější, aby pojistily blaho křesťanského obyvatelstva a prospěch obecného míru. V těchto projeveních, která daly mocnosti o svých úmyslech, za souhlas Porty se neprosilo ani nežádalo. Porta uznala za vhodné, čehož vláda Jeho Veličenství lituje, povznésti odpor proti dotyčným výrazům, protože prý obsahovaly porušení svrchovanosti a neodvislosti sultána; ale když to učinila a prohlásila, že nemůže protokolu přiznati žádnou závaznou sílu pro Turecko, dotvrdila vláda turecká znova úmysl svůj, že provede slíbené již reformy. Vláda J. V. nemůže tedy přiznati, jakož tvrdí kníže Gorčakov, že odpověď Porty všecku naději na povolnost její k přáním a radám Evropy a všecku jistotu pro zavedení navržených oprav odňala; ani není toho náhledu, že slova noty možnost uzavření míru s Černou Horou nebo dohodnutí o vzájemném odzbrojení přímo vylučují. Vláda J. V. má pořád ještě za to, že trpělivostí a mírností obou stran mohlo se cílů těchto ještě dosáhnouti. Kníže Gorčakov naproti tomu tvrdí, že každá cesta k pokusu o smíření jest uzavřena, že car se rozhodl podniknouti úlohu, aby dosáhl přinucením toho, co jednohlasné snahy všech mocností nebyly s to dosáhnouti od Porty přemlouváním; a projevuje přesvědčení Jeho císařského Veličenstva, že krok souhlasí s city a prospěchy Evropy. Nemůže se očekávati, že vláda J. V. bude v tomto ohledu souhlasiti. Ona netajila pocitu svého nad tím, že přítomnost

velkých sborů vojska ruského na hranicích Turecka, kteráž ohrožuje bezpečnost jeho, činí odzbrojení nemožným, vzbuzuje mezi obyvatelstvem moslemínským cit strachu a fanatismu a byla podstatnou překážkou pro vnitřní upokojení a reformy. Vláda anglická nemůže věřiti, že vtrhnutí těchto armád na území turecké zmenší nesnáze nebo zlepší poměry křesťanského obyvatelstva v celé říši sultánově.

Dráha však, na kterou vláda ruská nastoupila, vede k úvahám ještě důležitějším a vážnějším. Jest to jednání proti ustanovení smlouvy pařížské ze dne 30. března 1856, kterouž Rusko a ostatní podepsané mocnosti každá zvlášť se zavázaly šetřiti neodvislosti a celistvosti území říše otomanské.

Na londýnských konferencích r. 1871, při jichž ukončení bylo svrchu uvedené ustanovení opět potvrzeno, podepsal ruský zástupce společně se zástupci druhých mocností prohlášení, kteréž potvrdilo za podstatnou zásadu práva národního, že žádná moc nemůže se závazků smlouvy odříci, ani ustanovení její změniti, leda po přátelském dohodnutí za souhlasu druhých mocností.

Když car ruský zakročil proti Turecku na vlastní újmu, a neporadiv se více se spojenci svými chopil se zbraně, odloučil se od koncertu evropského, který dosud se udržoval, a zároveň ustoupil od zásady, k níž sám slavně projevil souhlas svůj.

Není možná předvídati následky kroku tohoto: Vláda J. V. byla by ráda se zdržela všeliké poznámky o věci té, avšak poněvadž kníže Gorčakov v prohlášeních zaslaných všem mocnostem evropským má za to, jak se zdá, že Rusko jedná v prospěchu Velké Britanie a druhých mocností, považuje za svou povinnost prohlásiti stejně výslovným a veřejným způsobem, že rozhodnutí vlády ruské není takové, k němuž by se mohla přidati nebo s ním souhlasiti. *Derby.*

* * *

Snad že byla vláda turecká nadutou odpovědí Anglicka povzbuzena k rozeslání následující noty (ze dne 5. června) svým zástupcům:

„Dřívějším sdělením pospíšila Vysoká Porta, aby mocnostem podepsavším smlouvu pařížskou oznámila smlouvu, kterouž vláda bukurešťská usnadnila vojsku ruskému příchod do spojených knížectví a do říše. Od té doby nepřestalo vojsko multansko-valašské konati skutky nepřátelství proti území a vojskům říše. Konečně dostala Porta zprávu, že vláda knížecí prohlásila neodvislost svou a že vypověděla válku moci suzerení. Vzpoura spojených knížectví jest tedy od nynějška věcí hotovou. Titéž lidé, kteří hanebnou nevěrou vydali zem nepříteli a z knížecího vojska učinili robský nástroj v rukou Ruska, jdou v odvážlivosti své tak daleko, že původní svazky, které spojují knížectví s ostatní říší, hledí zničiti, a smlouvy, jimiž celá Evropa ustanovila podmínky politického bytí Multansko-Valašska, veřejně porušiti. Evropa ví, jak věrně Porta šetřila vždy výsad ode dávna knížectvím povolených, i za dob nejbouřlivějších, a že přese všecko osobování multansko-valašské vlády mylné pojmy, které od nějakého času utvořila si tato o právech a povinnostech, plynoucích z jejich poměrů k suzerenímu dvoru, nechala platit za pravdu. Žádná překážka nekladena v cestu vykonávání oprávněných svobod, těmto živlům každého pravého pokroku, žádné meze nekladly se rozvoji zřízení zemského. — Bohužel zůstalo to všecko bez účinku, aby vláda knížecí udržela se v dráze, kterou jí naznačovaly čest a pravé prospěchy země. Neodvislost, kteráž jest prohlášena v okamžení, kdy knížectví jsou zaplavena nepřátely, nebude klamati ani Evropu, ani samo Multansko-Valašsko. Dějiny učí dobře, jakým spůsobem dovede Rusko dříve nebo později podobného prohlášení neodvislosti využitkovati ku svému prospěchu a pro svou ctižádost.

Doháněje Rumunsko ke spouře nespokojila se vláda ruská tím, aby provinciím, jimž smlouvy po dlouhou řadu let pojistily značný blahobyt, připravila záhubu; ona činí ze sebe též vůči Portě spoluvinici revoluce a původkyni nejhorších zásad podvratných; ona hází celé Evropě rukavici, pracujíc k tomu, aby strhla a zbořila celou politickou budovu, kteráž, časem posvěcena, byla ještě před několika lety uznávanou za podstatnou podmínku zachování obecné rovnováhy. Naproti takové nepoctivosti vznáší Porta nejvýslovnější a nejdůraznější protest i proti usnešení vlády knížecí, i proti ctižádostivým podnikům Ruska, a zatracuje skutky i úklady, které jsou zjevným útokem na smlouvy, na podmínky státního bytí knížectví a na nejslavnější závazky knížete Karla k jeho svrchovanému mocnáři. Porta prohlašuje, že nechť buřičská vláda multansko-valašská říká a dělá si cokoliv, jest odhodlána práva svá neporušeně zachovati, vyhražujíc si, že užije proti knížectvím prostředků, ku kterým bude jí raditi jednak péče o vlastní prospěchy, jednak další průběh událostí. — Vláda císařská prosí mocnosti, podepsavší smlouvu pařížskou, aby krok tento vzaly u vědomost: doufá, že Evropa se přidá k tomuto protestu, jest přesvědčena, že všecky mocnosti, jimž záleží na zachování evropského práva národního, povznesou hlasy své, aby zatratily stejně nerozvážné jako vinné skutky, aby zamezily, by skutky ty nespůsobily nijakých politických účinků, aby zabránily neblahým následkům, nebezpečným rušením, jež by z toho mohla povstati evropské rovnováze. Buďte tak laskav, sdělte tuto depeši Jeho Excellenci panu ministrovi věcí zahraničných oné vlády, u níž jste pověřen, a zanechte mu opis její.“

Vysoká Porta se ovšem velice klamala, že „Evropa“ přidá se k jejímu protestu. I ta jediná mocnost evropská, která do poslední chvíle se tvářila, jakoby Turecko hájiti chtěla, totiž Anglie, musela se podrobit nátlaku

a vůli všeobecné a — dohodla se s Ruskem. Vyslanec ruský v Londýně, hrabě Šuvalov, byl prostředníkem, jemuž ministr anglický i kancléř ruský zasýlali depeše o zájmech, kteréž každá z obou říší ve válce i v případném vyřizování východní otázky obhájeny míti chtěla.

Lord Derby zaslal dne 6. května Šuvalovu tuto depeši:

„Pane vyslanče! Kladu si za čest potvrditi Vám psaní Vaše ze dne 6. května, jímž mi oznamujete, že hodláte odebrati se na krátkou dovolenou do Ruska. Poněvadž V. E. bude zajisté míti příležitost osobně obcovati s vládou svou, předkládám Vám některé úvahy, důležité pro příští dobrou shodu mezi Velkou Britanií a Ruskem.

Vláda Jejího Veličenstva nechce znovu rozbírati otázku, je-li nynější válka spravedliva nebo potřebna. Teprve nedávno projevila o tom své náhledy a všecky další výklady byly by zbytečny. Přijímá také závazky, kteréž jí ukládá stav válečný, a vydala bez meškání prohlášení neutrality. Hned od prvopočátku dávala Portě na jevo, že tato nemůže spolehati na její podporu, a jest odhodlána ohlášenou zde politiku nestranně zachovávati, pokud jedná se pouze o turecké prospěchy. — Zároveň ale uznává vláda J. V. za potřebné, aby nebylo nijakého nedorozumění o postavení a zájmech její. Kdyby válka teď počatá na neštěstí se rozšířila, mohla by ohroziti prospěchy, kteréž vláda J. V. chrániti jest povinna i odhodlána, a proto je důležito, aby, pokud započatá válka dovoluje, dala jasně na jevo, které jsou nejdůležitější z prospěchů těch.

V první řadě uvádím, že jest třeba spojení Evropy s Východem průplavem suezským zachovati volné, neohrožené a nerušené. Každý pokus průplav nebo příchody jeho obstoupiti a jinak zatarasiti, považovala by vláda anglická za ohrožení Indie a za velké nebezpečenství pro obchod světový. Z obou těchto příčin nesnášelo by se všeliké podobné opatření, kteréž, jak vláda J. V. doufá a pevně přesvědčena jest, nemá žádná z válčících stran na mysli, se zachováním trpné neutrality vlády J. V. — Finanční a obchodní prospěchy evropských národů jsou v Egyptě tak velice zapuštěny, že by útok na tuto zem nebo třeba jen dočasné obsazení její k účelům válečným nemohlo býti přijato lhostejně od mocností neutrálních, a zvláště pak od Anglie. Nesmírná důležitost Cařihradu ve vojenském, politickém i obchodním ohledu jest příliš známa, a proto není třeba ještě ji vykládati. Tudíž nemusí se říkati, že vláda J. V. není s to pohlížeti lhostejně, aby hlavní město tak zvláštního a důležitého postavení přešlo z rukou nynějších držitelů v ruce jiné.

Nynější dohodnutí, učiněná se schválením Evropy, kteráž upravují plavbu v Bosporu a Dardanelách, zdají se býti vládě J. V. moudrá a blahodárná, a dle náhledu jejího bylo by lze učiniti vážné námitky proti podstatné změně oněch ujednání. Vláda J. V. uznala tedy také za dobré náhledy své o této věci zřejmě projeviti.

Průběh událostí mohl by okázati, že jsou ještě také zcela jiné prospěchy, na př. v zálivu perském, kterýchž hájiti bylo by povinností vlády anglické; ona však nepochybuje, že naznačila Vaší Excellencí dostatečně meze, v nichž, jak doufá, válka se udržeti může, nebo alespoň ty, v nichž ona sama — pokud okolnosti dosud dovolují utvořiti si o tom náhled — byla by ochotna zachovati politiku zdrželivosti a neutrality. — Chová důvěru, že J. V. car ruský ocení řádně přání, kteréž chovala vláda J. V., aby politiku svou hned na začátku války oznámila a takto odpověděla na ujištění J. císařským V. v Livadii daná a dle instrukcí V. E. uveřejněná, v nichž J. císařské V. dal čestné své slovo, že nehodlá Cařihrad získati, a že, když potřeba bude vyžadovati, aby obsadila se část Bulharska, stane se to jen provisorně a na tak dlouho, až by mír a bezpečnost křesťanského obyvatelstva byly zajištěny. Vláda J. V. nemůže důvěru svou v toto prohlášení J. cís. V. lépe osvědčiti, nežli prosíc V. E., byste J. V. císaři a ruské vládě sdělil nelíčený výklad anglické politiky, kterýž jsem Vám tímto podal. *Derby.*"

Kníže Gorčakov zaslal tuto odpověď:

„V Petrohradě, 18/30. května 1877.

Pane hrabě! Byl Vám od lorda Derbyho zaslán list, který pojednává o náhledech anglického kabinetu v otázkách, které mohly by se naskytnouti v nynější válce a dotknouti se zájmů, kterých by Anglie musela hájiti. J. V. císař vzal to k vědomosti a uznal přímost onoho vyjádření, jehož účel jest zameziti nedorozumění mezi oběma vládami. Můj vznešený velitel dal mi rozkaz v tomtéž spůsobu odpověděti, a já s touže otevřeností a jasností sdělím Vám naše náhledy jak stran věcí od Derbyho zmíněných, tak stran věcí, které J. V. se své strany povinen jest chrániti.

Vláda císařská nebude plavbě v průplavě suezském nijak zabraňovati, rušiti neb ohrožovati. Považuje průplav suezský za podnik mezinárodní, kterýž má důležitost pro obchod celého světa a musí tudíž zůstati dalek všelikého útoku. Egypt jest částí říše turecké a vojska jeho stojí u turecké armády. Rusko mohlo by se tedy považovati za mocnost s Egyptem válčící. Přece ale nechce vláda císařská ani prospěchy evropské vůbec ani anglické zvláště v oné zemi ohroziti. Ona nepojme Egypt v obor svých operací válečných. Co se týče Cařihradu, opakuje kabinet císařský, nemoha ovšem průběh a výsledek války napřed určovati, že dobytí tohoto hlavního města není v úmyslu J. V. císaře, jenž uznává, že budoucnost Cařihradu jest za všech okolností otázkou prospěchů společných, kteráž nemůže se rozřešiti jinak, leč obecným dohodnutím, a že, kdyby se jednalo o držení města toho, nemohlo by se dopustit, aby patřilo některé mocnosti evropské. Co se týče úžin mořských, tvoří,

ačkoliv oba břehy náležejí témuž panovníkovi, jediný východ ze dvou velkých moří, v nichž má celý svět své zájmy. Jest tedy pro mír a pro obecnou rovnováhu velmi důležito, aby otázka ta se upravila společným dohodnutím na spravedlivých a vydatně zaručených základech. Lord Derby naráží ještě na jiné prospěchy anglické, jichž mohlo by se rozšíření války dotknouti, totiž na záliv perský a cestu do Indie. Vláda císařská prohlašuje, ža nebude válku dále rozšiřovati, nežli jest třeba, aby dosáhla jasně a zřejmě naznačeného cíle, kterýž přiměl J. V. císaře k uchopení zbraně. Ona bude prospěchů anglických lordem Derbym naznačených tak dlouho šetřiti, dokud Anglie zůstane neutrální. Ona má právo očekávati, že bude také vláda anglická stejným způsobem šetřiti zvláštních prospěchů ruských, o něž v nynější válce se jedná a pro něž Rusko tak těžké oběti si uložilo. *Prospěchy tyto záležejí v naprosté nutnosti učiniti přítrž politování hodnému stavu křesťanů, žijících pod vládou tureckou, a neustálým zmatkům, kteréž nynější stav způsobuje.* Tento stav věcí a násilnictví, která z toho vznikají, působí na Rusi ruch, kterýž má příčinu svou jednak v hlubokém citu křesťanském národa ruského, jednak ve svazcích víry a rodu, které nás s velikou částí křesťanského obyvatelstva v Turecku poutají.

Vláda císařská jest tím více povinna skutečným těmto věcem vyhověti, jelikož mají vliv na domácí i zahraničnou situaci říše. Při každé takové krisi podezřívá se a obviňuje politika ruská, a hledí se škoditi domácím poměrům, obchodu, financím, úvěru Ruska. Jeho Veličenství car nemůže nechati Rusko na neurčitou dobu vydané těmto neblahým případnostem, které mírnému rozvoji jeho vadí a nedohledné škody mu působí. Aby tento zdroj zla konečně ucpal, odhodlal se J. V. car uložiti zemi své břímě války. Účelu může se dosáhnouti jedině tím, že křesťanskému obyvatelstvu v Turecku zjednají se poměry, které by existenci a bezpečnost jeho chránily účinně proti nesnesitelným zlořádům turecké správy. Tato věc, kteráž jest pravým životním interesem Ruska, nepříčí se žádnému prospěchu Evropy, jež sama trpí stejným způsobem za bídných poměrů na Východě. Kabinet císařský hleděl dosáhnouti kýženého cíle toho přispěním spřátelených a spojených mocností. Jsa donucen bráti se nyní sám za cílem tím, *jest vznešený panovník můj odhodlán nesložiti zbraň, dokavad ho nezabezpečí úplně, spolehlivě a účinně.*

Prosím Vás, byste náhledy tyto sdělil lordovi Derbymu a řekl mu zároveň, že vláda císařská má právo doufati, že vláda Jejího britického Veličenství uzná je s podobným duchem spravedlivosti, který nás zavazuje šetřiti prospěchů anglických, a vésti z nich tentýž závěrek, jako my, totiž, že v názorech vzájemnou upřímností mezi oběma vládami vyměněných nespočívá nic, co by nedalo se smířiti tak, aby přátelské jejich poměry a mír Východu i Evropy zůstal zachován.

*Gorčakov.*"

K posledním dvěma notám sluší podotknouti, že v Petrohradě neuznávalo se za dobré tajiti se záměrem ke vtrhnutí do Cařihradu, kde hodlal car po dosažení programu, ve válečném provolání obsaženého, uzavříti mír. Avšak trvale Cařihrad opanovati Rusko nemínilo.

Angličané spatřili náhle hlavní prospěch svůj v prohlášení Ruska, že bude šetřiti nestrannosti suezského průplavu a že otázka o budoucnosti Bosporu, volné plavby Dardanelskou úžinou předloží se po válce Evropě k rozhodnutí.

## Další zápasy na bojišti v Asii.

Brzy po vzniku války ustálilo se v obecenstvu evropském přesvědčení, že zprávy válečné, kteréž se z bojiště zasýlaly, zasluhují jen potud víry, pokud se strany ruské vycházejí, kdežto zprávy turecké zřídka s pravdou se srovnávaly. Rusko ovšem u vědomí své mravní i hmotné převahy nemělo potřebu utíkati se ke lhaní, a máme za to, že nepochybíme proti správnosti všech událostí na vzdáleném bojišti asijském, když v dalším vypravování držíme se úředních zpráv z jednotlivých hlavních stanů ruských.

### 1. Sbor achalčický,

jemuž velel general *Devel,* překročil dne 24. dubna ruské hranice a dal se přímo cestou k Ardahanu. Nesnáze, které musil pro špatné cesty, silné lijáky při přechodu 7000 stop vysokých hor překonati, byly velmi veliké. Zvláště vozotajstvo musilo podávati mnohé důkazy své vytrvalosti, poněvadž se jednalo o dopravu těžkých nákladů na příkré výšiny. Dne 28. dubna dorazil sbor ušed 60 verst do vesnice Bekrachotunu, kdež si zřídil tábor polní. Dělostřelectvo polní a oblehací dopraveno do Karsachu. Přední voj, 2 pluků kozáckých a 1 divise jízdního dělostřelectva, postoupil cestou k Alčaku až do vesnice Čagestanu, 10 verst od Ardahanu, uraziv celkem 80 verst. Aby zjednalo se spojení se sborem alexandropolským, který byl v ležení u Zaimu, poslán jest dne 30. dubna major Joseliani s 75 jezdci z Čagestanu, dne 1. května plukovník Makejev z Bekrachotunu s 3 setninami kubanských kozáků k Zaimu. Makejev provedl pochod, který zasluhuje zmínku pochvalnou; za povětrnosti velmi bídné, přes hory a doly, stráně a skály, rozvodněné bystřiny a sněhem zapadlé luhy ujel Makejev 65 verst za 7 hodin. V 7 hodin večer byl sbor jeho u Zaimu, skoro současně

s Joselianim. Makejev jel odvážně pod samými hradbami Karsu, nebyl ani jediným výstřelem znepokojen, naopak zajal cestou ještě několik bašibozuků.

Nazejtří spojil se Makejev s Joselianim a dal se na zpáteční pochod cestou k jezeru čeldirskému. Byla to cesta strašná; pršelo jen se lilo, vichřice zaháněla vlny jezera až na silnici, kdež sahala voda na mnohých místech koním až po pás. Teprv o půl noci přijel sbor ten do Sursuny, ráno pak jel dále do Bekrachotunu. Zatím přišlo též vozotajstvo do Sursuny. Největší obtíž působily povozy markytánů, v nichž byli zapřaženi samí koně staří a slabí. General Devel nařídil, aby si zjednali lepší přípřež, sice že jim nedá žádnou stráž, když se ještě jednou opozdí. Rozkaz generalův jest řádně vyplněn, a nebylo již nebezpečí, že by vojáci opozděním povozů nedostali v čas potřebnou špíži. Za dva dni po návratu Makejeva podnikl general Devel sám obhlídku pevnosti Ardahanu, při čemž došlo vojsko až na dostřel děl tvrzí Čumar Kent a Amir Olga; Turci však nestříleli. Dne 6. května počal se stavěti 9 verst pod Ardahanem, u vesnice Uru, most přes řeku Kuru. Dne 7. května vyšel velitel ardahanský Husejn paša s důstojníkem ženijním a 60 jezdci prohlednout si stavbu mostu ruského. Nepozorovaně přepravilo se 20 jezdců achalčických pod velením poručíka knížete Nakašidze přes hlubokou řeku a napadli z nenadání Turky od zadu. Jsa překvapen nepomýšlel nepřítel, ač byl mnohem četnější, ani na obranu, nýbrž dal se na útěk do Ardahanu zanechav 2 mrtvé a 4 zajaté. Rusové ztratili 1 muže, jenž v řece při přepravě utonul. Dne 10. května postoupil přední voj i hlavní sbor až k samému Ardahanu. Turecké dělostřelectvo i pěchota počaly prudkou střelbu na most, který se stavěl přes Kuru, byly však za 4 hodiny úplně umlčeny. Téhož dne vypravil se general Loris-Melikov v čele brigády pěchoty sboru alexandropolského a s příslušným dělostřelectvem 2. tábora u Zaimu, aby převzal vrchní velení při akci proti Ardahanu. Melikov šel přes Dželans a Omar-Aga, kterouž cestu plukovník Makejev dříve prohledl. Dne 11. května byl most přes Kuru hotov. General Devel přešel jej se sborem létacím, prohlídl pravý břeh Kury a severní část ardahanského opevnění. Dne 13. května přišlo oddělení generala Melikova do vesnice Gelgali.

Kterak po této obhlídce dobyt byl Ardahan, vypravovali jsme již na stránce 80.

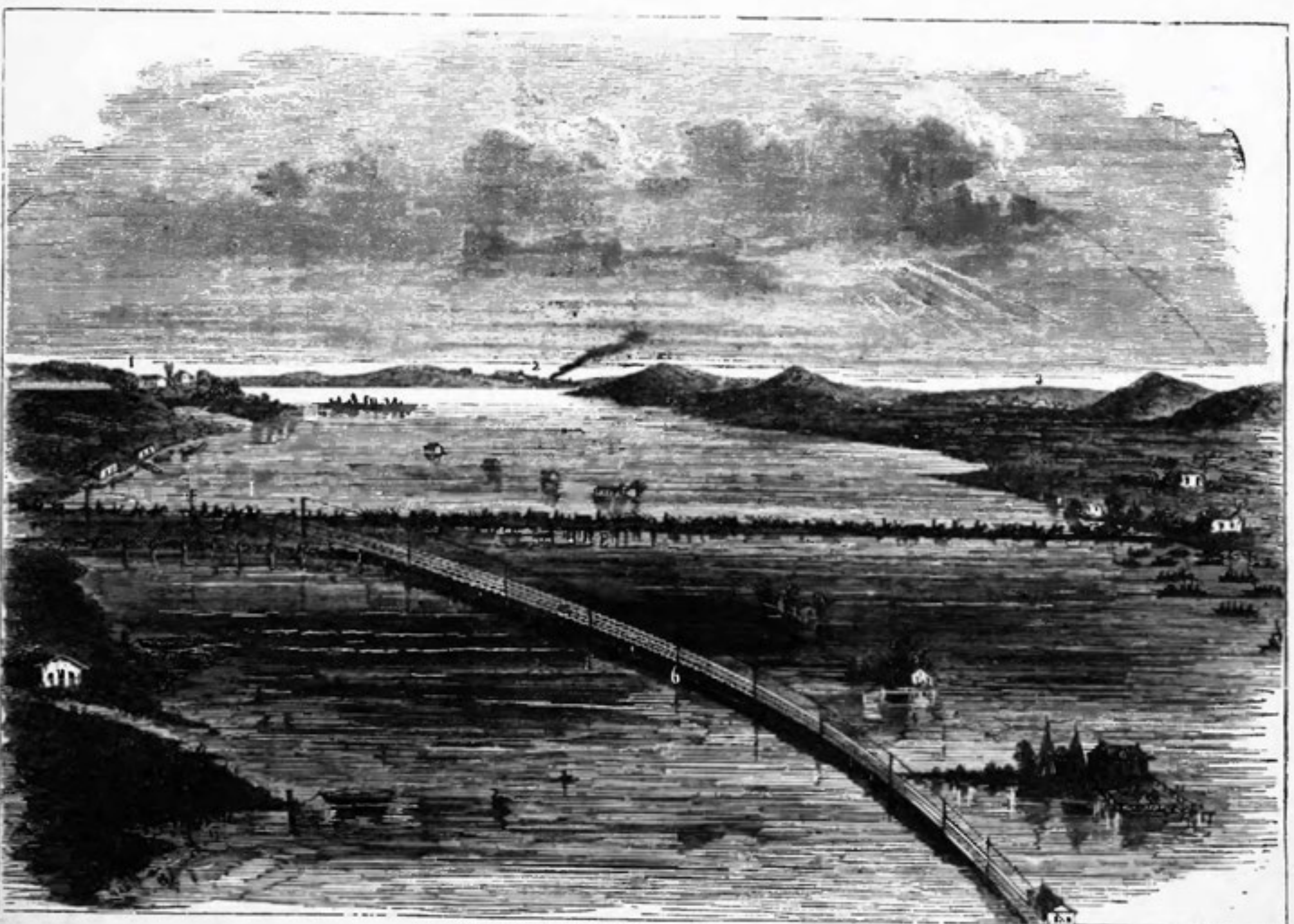
## 2. Pozorovací sbor před Karsem.

Z tábora u Zaimu došla tato zvěst ze dne 17. května:

Větší část hlavního sboru ruského vypravila se z tábora u Zaimu ke Karsu. Již den na to uprchlo z Karsu jízdecké oddělení turecké čítající 700 mužů, kteří rozprášili se v domácích horách svých. Zvědové ruští vypátrali, že Muchtar paša soustřeďuje vojsko své od Erzerumu ku Saganlugu. V táboře zaimském panoval klid až do 13. května. Téhož dne došla tam zpráva, že general Melikov dorazil do Burdosanu u Ardahanu. — Rusové započali opět své výpravy ohledací v okolí Karsu. Čerkesové a Lezgové, z Karsu uprchlí, oznámili ruskému velitelství, že v pevnosti té vznikla vzpoura mezi obyvateli tamějšími, kteří důrazně naléhali na velitele pevnostního, aby vytáhl do pole a svedl s nepřítelem bitvu, poněvadž nechce prý se jim zakoušeti příjemnosti dlouhého obležení; ba obyvatelé Karsu vyhrožovali, že všemožně poskytnou Rusům podpory své, pakli žádosti jejich vyhověno nebude.

Zatím co jízdectvo ruské co den podnikalo krátké výpravy ohledací, aniž mu nepřítelem jakkoli v tom překáženo bylo, opevnila se pěchota v postavení, kteréž byla zaujala a vyčkávala, až oddělení poboční započne akci svou. Rusové obklíčili pevnost se dvou stran. Dne 16. května o 9. hod. ráno vypravil se směrem ku vsi Kalomykevu osobním řízením general-majora Komarova, velitele sboru pozorovacího, 16. mingrelský pluk granátnický, 5. a 6. batterie kavkazské brigády granátnické, složitý prapor pěchoty, dagestanská brigáda jízdectva nepravidelného a jedna sotňa milice karapašské; účelem výpravy té bylo vyšetření posic vojska nepřátelského. Před samým Kalomykevem setkala se přední hlídka ruská pod majorem Enikalopovem s jízdeckou hlídkou nepřátelskou, kteréž podařilo se však uniknouti a alarmovati celou posádku pevnosti. Major Enikalopov vrhl se pak s 5 sotňami před pevnůstku Karadag, aby ukořistil se tam pasoucí dobytek, jenž byl proviantem posádky pevnostní. Poněvadž však Turci započali proti němu *z Karadagu* prudkou střelbu z děl pevnostních, musil Enikalopov uchýliti se s hlídkou svou zpět ku vsi *Kalemikovu.* Jízdectvo nepřátelské čítající as 1000 dragounů tureckých a horalů, drželo tento ústup ruské hlídky za kvapný útěk a učinilo pod záštitou střelby děl pevnostních výpad z úvozů, v nichž bylo ukryto, aniž učinilo náležitá opatření proti možnému nezdaru výpadu svého. Dragouni turečtí, kteří opatřeni byli důkladnou zbraní střelnou, započali ihned ostře páliti proti jízdectvu ruskému.

Zatím přiblížila se ruská pěchota a dělostřelectvo, jakož i zbývající část jízdectva a zakročila ihned ku pomoci ohrožené přední hlídky ruské. Druhá divise 3. dagestanského pluku jízdectva nepravidelného připojila se ku pravému a první divise téhož pluku k levému boku jejímu. První divise 2. dragounského pluku nepravidelného jízdectva udeřila pod osobním řízením nadporučíka Kvinitadse útokem ženoucímu tureckému jízdectvu v bok, podporována jsouc vrchním velitelem 6. pluku dagest., majorem kn. Čavčavadzem v čele 1. divise téhož pluku. Nepřítel ustoupil na zad. Osm sotní



**Most ku přechodu ruského vojska u Brahylova.**

1. Baterie ruská. 2. Město Galac. 3. Turecká vesnice Žižila. 4 5. Zříceniny Gičetu. 6. Dráha přístavu dunajského.

ruských rozestavilo se na to v dlouhý řetěz a chystalo se, aby ve příležitém okamžiku udeřilo na nepřítele zbraní tasenou, poněvadž střelba ruční z obou stran zůstávala bez výsledku. Zatím se sesílil nepřítel 8 prap. pěchoty a jednou batterií. General-major Čelokajev vrhl se v čele svých Dagestanců, tasivších sečnou zbraň svou, na jezdectvo turecké, kteréž nemohouc prudkému tomuto útoku odolati dalo se na útěk. Čelokajev nepronásledoval nepřítele, nýbrž se uchýlil se svými sotňami z dostřelu ručnic pěchoty turecké. V tom zasáhla udatného, po celou dobu v popředí bojovavšího, Čelokajeva smrtonosná kule nepřátelská do prsou.

Ruskému vojsku dostalo se pojednou neočekávané posily. General-major kníže Čavčavadze zaslechnuv kanonádu vyslal 17. tverský pluk dragounův a 14. gruzinský pluk granátníkův s 2 polními batteriemi, oddělení ohlédacímu ku pomoci. Neočekávané objevení posily této tak zastrašilo nepřítele, že rázem ustal v boji a uchýlil se zpět do pevnosti. Při zpátečním tažení tomto vypálilo dělostřelectvo turecké, kteréž po celé trvání boje v zákrytu se zdržovalo, několik bezvýsledných ran proti pluku gruzinskému. Z Rusův zabiti byli: jeden důstojník milice a 20 jezdců, raněni pak: 5 důstojníků milice a 54 jezdců. Turci utrpěli ztrát aspoň třikráte tak velkých. Zůstaviliť pouze na bojišti 64 mrtvých vojákův; Rusové zajali dva turecké dragouny a ukořistili značné množství zbraně i koní. Vzdor dosaženému vítězství byl návrat do tábora smutný. Smrtelné poranění Čelokajeva všechny zarmucovalo. Vojsko zvolna ubíralo se do tábora, kamž dorazilo k večeru. V bitvě u Karadagu bojovali proti mohamedánům tureckým ponejvíce mohamedáni.

### 3. Sbor rionský.

Z tábora u *Kobuleti*, 17. května. Rionský sbor, jenž tvoří pravé křídlo ruské armády kavkazské, překročil dne 24. dubna pod velením generala *Oklobžia* u Osurgety hranice turecké a nastoupil pochod ku *Batumu*. Úkol generalu Oklobžiu přidělený jest nejtěžším ze všech, jež provésti měla armáda kavkazská a to následkem poměrův místních, kteréž činí přístup ku Batumu takořka nemožným, obzvláště hájí-li nepřítel i jen poněkud důrazně a schopně cesty k pevnosti té vedoucí. — Půda poskytuje zde Turkům za každým krokem takořka přirozené a velmi výhodné posice obranné. Mezi ruskými hranicemi u Osurgety a městem Batumem rozkládá se skalnaté a roklinami velmi zbrázděné pohoří odžarské, kteréž táhne se až ku pobřeží mořskému. Jediná schůdná cesta do Batumu vede z ruské pevnůstky S. Nikolaje podél pobřeží Černého moře, kolem Kobuleti a pevnosti Zichedziri; cesta tato ohrožena jest děly tureckého válečného loďstva obrněného. Druhá, mnohem méně schůdná cesta jde od Osurgety podle turecké vsi Legvy, kříží se s údolím řeky Kintriši (jež tvoří pohoří odžarské a hřeben hor perangaských) a sjednocuje se konečně u vsi Čuruksu při ústí řeky Kintriši s cestou svrchu zmíněnou. — General Oklobžio zvolil ku pochodu sboru svého cestu druhou. Nesmírné obtíže, jakéž klade zde půda sama, velmi zdržely pochod tento; přes to však dosáhlo vojsko již druhého dne z večera turecké opevněné ležení na výšinách Much a Estata. Zatím co pravé křídlo sboru pod generalem-majorem Šeremetěvem objevilo se na silnici aragunské a tím pozornost nepřítele odvrátilo, zmocnilo se křídlo levé a střed pod generalem-majorem Denibekovem dne 26. dubna útokem ležení tureckého, při čemž raněno bylo pouze 30 mužů. Boj trval sotva tři čtvrtě hodiny. Turci uchýlili se zpět za nejbližší svou čáru obrannou. — Sbor rionský sesílil opevněné získané posice, aby nabyl tím opory při dalších svých operacích. Vlastní činnost sboru započala dnem 11. května.

V noci z 10. na 11. opustilo vojsko ležení Mucha Estata. Hustá mlha kryla pohyby jeho před pozorností nepřítele. Rusové zaujali postavení podél řeky Kintriši naproti výšinám chocubanským. Osm verst od ústí řeky této do Černého moře leží ves *Chocubani*, nad kterouž vznáší se hora téhož jména. Zde zaujali Turci pevné a výhodné postavení, umělými zásekami opevněné. General-major Denibekov, velitel křídla levého, vykázal jednomu dílu vojska svého pod nadporučíkem Kozelkovem místo podél širokého úvozu, druhému pak dílu pod plukovníkem Soltanem v pravo od téhož úvozu. Oběma pak udělen rozkaz, aby zvolna v před postupovaly. Pravé křídlo, jemuž velel general-major *Šeremetěv*, taktéž rozdělilo se ve dva proudy, a sice jeden pod týmže Šeremetěvem zaujal velkou silnici kobuletskou, druhý pak pod majorem Lejstetem postavil se podél řeky Ačkua. V lese nalézalo se taktéž jedno oddělení vojska pod osobním velením generala Oklobžia.

O 4. hod. ráno zpozorována byla nepřítelem tato postupující ruská oddělení. Turci započali s výšin Chondidi a Chocubani prudkou střelbu z děl. Obě křídla rozptýlila se v houštinách. Dělostřelectvo ruské odpovídalo horlivě na střelbu tureckou a zrušilo značné záseky turecké.

Řetěz střelcův ruských postupoval stále v před. Turci získali posily v Abšarzech a obyvatelích kobuletských, kteří pod náčelníkem svým, Edi-bejem, tvrdošíjně bojovali. Místní turecká obrana zemská obsadila náspy, kterýchž hájila s velkou tuhostí. Střed ruského sboru započal opatrně pohyb svůj z lesů a roklí. Střelci gomborští udeřili útokem na posici nepřátelskou, kteráž kryta byla zásekami, trámy, kmeny a chatrčemi, z nichž Turci velmi prudce pálili. Sakatalci přispěli z boku pravého Gomborcům a vzdor palbě nepřátelské utvořili ze sebe sevřené řady. 24 devítiliberních děl

ruských způsobilo ve středu nepřátelském velikou spoustu, kule jejich zničily záseky turecké a chatrče. Avšak nepřítel neopouštěl postavení svých.

Křídlo pravé pod Šeremetěvem hnulo se směrem podél řeky Ačkua; k němu přidružila se 2. a 4. setnina druhého praporu střelcův pod majorem Lejstetem. Hlídky uvítány byly při vystoupení svém z lesa střelbou nepřítele za náspy ukrytého. Těžce raněn klesl major Lejstet, jenž nalézal se v popředí; velitel druhého praporu střeleckého, nadporučík Makejev, raněn byl v koleně. Obě setniny udeřily zuřivě na nepřítele, kterýž opustil ihned náspy a uchýlil se k řece Ačkua, kdež obsadil tarasy; nová tato posice jeho kryta byla opět chatrčemi opevněnými. Nyní započalo dělostřelectvo kanonádu, kterouž sžehlo tři chatrče. — Mužstvu levého křídla došlo zatím střelivo, a při rozdílení nového střeliva hrozilo nebezpečí, že nepřítel levé křídlo zaskočí. Střed ruský zpozorovav nebezpečí toto obdržel od generala Oklobžia ihned rozkaz k útoku. Ruské „urá“ rozlehlo se po okolí. General-major Denibekov sám postavil se v čelo útokem ženoucích. Prapory guriský a sakatalský předešly všecky ostatní. Nepřítel blížil se k nim s nasazeným bodákem a za křiku: „Allah il Allah!“ Kule zasáhla náčelníka milice turecké Edi-beje, jenž klesl; na straně turecké zaznělo znamení k ústupu, milice ustupuje a konečně prchá. Výšiny padly v moc Rusův. Nepřítel zatlačen jsa general-majorem Denibekovem vrhá se na pravé křídlo pod Šeremetěvem. Ruské dělostřelectvo odrazilo však útok a dobře cílenými ranami přinutilo baterie nepřátelské k umlknutí. Gen.-major Šeremetěv obsadil pak zátočky řeky Ačkuy, načež nepřítel opustil tarasy.

O 6. hodině ráno započal nepřítel od Kobuleti a Zichedziri opět boj; střelba ručniční trvala půl hodiny. Útok nepřátelský na první setninu pluku lenkoranského, jenž tvořil střed celého řetězu, byl odražen dělostřelectvem ruským, při čemž utrpěli Turci ztrát velmi citelných. O 7. hodině získal nepřítel opětné posily v četách vojska nepravidelného, utvořených z obyvatelů okolních. Nepravidelné vojsko toto překročilo řeku Ačkuu a udeřilo prudce na dvě sotně kutaiského pluku nepravidelného jízdectva. Ohroženému takto oddílu přispěla 5. setnina téhož pluku pod velením štábního rytmistra kníž. Dibuadse a kn. Dadianiho ku pomoci. Setniny rozptýlily se řetězovitě a pálily vytrvale a výborně proti nepříteli útokem ženoucímu. Když konečně přibyla i 1. setnina prvního praporu pluku lenkoranského, přinucen byl nepřítel k ústupu a musil vzdáti se další akce. O 10. hodině přiblížilo se ku břehu turecké obrněné loďstvo a započalo metati granáty proti Rusům, střelba ta však nezpůsobila jim žádných škod.

Nadporučík Makejev vzdor poranění svému překročil v čele 3 setnin praporu střelcův řeku Ačkuu a vrhl se na výšiny od Turkův dosud obsazené. Záseky a náspy vzaty byly útokem. Nepřítel na celé čáře poražen opustil výšiny chocubanské a zaujal postavení na následující řadě výšin, zabraňujících přístup ku Batumu. Turecké posice na výšinách chocubanských padly tedy po boji osmihodinném v moc Rusův, kteří ztratili při tom 12 mrtvých: raněno bylo 9 důstojníků a 107 vojáků.

Ruské vojsko rozložilo se táborem v údolí hájemi guriskými obklopeném při prudkém potoku a na dobytých výšinách před městečkem Kobuleti. V obou dnech následujících nedali Turci o sobě ani jediné známky života. Obě strany zachovaly se zcela klidně. Zdravotní stav vojska ruského byl výtečný.

Dne 13. května odbývána byla v rozvalinách starého kostela křesťanského bohoslužba na poděkování za vítězství dosažené vzetím tureckých posic; obřad tento děl se na výšinách chocubanských před tváří nepřítele. Turci spálili pak most svůj přes Kintriši a opevnili levý břeh řeky této. Obě ruská křídla obsadila pak vesnice Legvy a Čuruksu.

V noci z 15. na 16. května vybouřeno bylo vojsko prudkou a dlouho trvající střelbou ručniční i dělovou ze Zichedziri. Objevilo se pak, že turecká hlídka alarmovala výstřelem celou posádku v Zichedziri, kteráž započala ihned páliti se všech náspů. Vojsko ruské zachovalo se úplně klidně a neodpovědělo ani jediným výstřelem. Ruští zvědové vyšetřili pak a turečtí běhové stvrdili, že *Turci považovali bezúčelnou kanonádu svou za odražení nočního útoku Rusův,* ba že zaslali o tom zprávu do Cařihradu, ve kteréž i udali, že Rusové ztratili při tom 4000 mrtvých!

### 4. Sbor erivaňský.

Dne 25. května psáno z tábora u *Surb-Oganu:* Pochod sboru erivaňského pod velením generála *Tergukasova* liší se od pochodů ostatních sborů ruské armády kavkazské tím, že neposkytl sboru tomu dosud příležitosti, aby měřil se důkladně s nepřítelem, ačkoli byl Turkům již Bajazid i Diadin vzat. Rusové postupují silnicí ku Toprakale na úpatí pohoří dramdagaského a podél Eufratu, aniž by nepřítelem jakkoli byli znepokojováni. Dne 27. dubna překročila přední hlídka sboru erivaňského hory Čangilské, kteréž tvoří hranice turecko-ruské, dorazila do vsi Karabulachu a očekávala zde hlavní sbor, jenž byl se téhož dne z ležení svého u vesnice Igdyr směrem ku stanici orgovské vypravil. Stanice tato jest asi 6 verst od vesnice Argače vzdálena; zde počíná pásmo horské, kteréž tvoří odtud nepřetržitou řadu strmých stěn a srázných svahů. Dělostřelectvo a vozotajstvo musilo překonati nesčetné a nesmírné překážky, čímž ovšem postup obou jen velmi zvolna díti se mohl. Dne 29. dubna o 8 hod. ráno překročil i hlavní sbor erivaňský hory čangilské a hranice; větší část vozatajstva svého zůstavil na silnici orgovské pod ochranou 1 prap. krimského pluku. Od té doby zůstávalo voza-

tajstvo ruské stále daleko v pozadí sboru erivaňského. Turci nedovedli okolnosti té využitkovati. Po překročení hranic rozvinulo se před zrakoma vojáků ruských velmi malebné panorama. Celé údolí vroubené na severu pohořím čangilským, na východě pahorky pohoří araratského, na jihu pak výšinami siaretdagskými rozkládalo se tu jasně a zřetelně jsouc vidno i oku neozbrojenému. Na úpatí hor čangilských šíří se v údolí rozsáhlé jezero šechligelské; na jihu na úpatí Kisil-dagu rozkládá se město a pevnost *Bajazid*. Když se blížil hlavní sbor erivaňský, opustila jeho přední hlídka ves Karabulach a vypravila se směrem ku Bajazidu. Hlavní sbor postoupil u večer téhož dne ještě až ku vesnici Arsabu, kdež rozložil se táborem na půdě turecké. Přední hlídka obsadila město a pevnost Bajazid bez boje. Posádka bajazidská čítajíc dva prapory turecké byla ustoupila rychle před blížícími se Rusy až do Vanu.

Přední hlídka ruská shledala v Bajazidu velké zásoby sucharů, ručnic a patron. Turci nevzali sebou ani své nemocné, kteréž zůstavili v městě s jediným lékařem, Rakušanem Hofmanem. Patrně bylo objevení se Rusů v okolí Bajazidu pro Turky velmi neočekávaným a je překvapujícím.

Druhého dne přiblížil se i hlavní sbor, kterýž očekávaje vozatajstvo své rozložil se táborem na dvou místech: na blízku města Bajazidu a ve vsi Arsabu. Sbor erivaňský urazil tedy vzdor nesmírným obtížím pochodu svého během čtyr dnů 135 verst.

Stará pevnost turecká Bajazid záleží z citadely stojící ve středu města a z později zřízených opevnění, kteráž věnčí město výhradně od mohamedánův obývané. Po dvoudenním odpočinutí nastoupilo vojsko opět další svůj pochod širokou silnicí erzerumskou a dorazilo dne 8. května do Diadinu 40 verst západně od Bajazidu vzdáleného. Diadin jest hlavním místem okresu téhož jména a leží v průsmyku adridagském, jenž vede do Erivanu na ruském území, pak do Kagysmanu a Karsu. Po vzetí Diadinu přišel sbor erivaňský se sborem alexandropolským do styku a společně s ním obsadil město Kagysman. Obyvatelé Kagysmanu vydali Rusům zbraň svou i střelivo zaslané jim z Karsu a vyslali starešiny své, aby oznámili ruským velitelům, že se úplně a dobrovolně podrobují. Dne 11. května dosáhla přední hlídka klášter Surb-Oganes 60 verst od Bajazidu ležící. Obyvatelé všech okolních osad, ponejvíce Kurdové, po celé cestě z Bajazidu do Surb-Oganu přicházeli vojsku ruskému vstříc, osvědčujíce všemožným způsobem, že podrobují se úplně. Ve všech okresích ruským vojskem obsazených byla zavedena ihned správa ruská. Surb-Oganes leží na levém břehu Eufratu na úpatí hor ardigadských a uzavírá druhý průsmyk do Kagysmanu a Karsu, jakož i druhou cestu do Erivanu vedoucí. Následujícího dne podnikla přední hlídka výpravu ohlédací podél silnice ku Vanu a Alla-dagu vedoucí, aniž by však setkala se s nepřítelem.



**Redif paša,**
turecký ministr války.

Dne 14. května dorazil i hlavní sbor erivaňský do Surb-Oganu.

Dne 15. května podniknuty byly opět objížďky ohlédací silnicí erzerumskou k vesnici Soro poblíž Karakilisy. Zároveň opevněna byla posice Surb-Oganes jakožto opora při dalších operacích sboru erivaňského; zde pak měl býti vyčkán výsledek akce proti Karsu.

Dne 19. května obdržel Tergukasov zprávu, že nepřítel vyslal oddělení svá z Vanu podél údolí řeky Souk-su, průsmyky alladagskými ku Bajazidu, patrně za tím účelem, aby operovati mohl v pozadí sboru erivaňského. Tergukasov vyslal z té příčiny pod velením plukovníka kn. Amilachvatova jedno oddělení pomocné ku Bajazidu, aby ohroženou posádku vyprostil z obklíčení nepřátelského a odrazil nepřítele. Plukovník Amilachvatov urazil s pomocným oddělením svým vzdálenost 60 verst za jediný den a objevil se před Bajazidem již druhého dne. Turci však neodváživše se žádného útoku uchýlili se zpět do Vanu. V Bajazidu zřízena byla telegrafická stanice. Dne 20. května posunulo se konečně turecké oddělení, čítající 5 praporů pěchoty se 7 děly, 3500 Kurdů a 12000 bašibozuků přes Chanuu a spojilo se v Karakilise se 7 prapory pěchoty turecké s 9 děly, kteráž tam táborem ležela. Zatím zakročil plukovník Amilachvatov proti tureckému oddělení ku Bajazidu vyslanému. Na pochodu svém ku

Souksu překročil výšiny alladagské a udeřil ve vsi Begrykale na oddělení Kurdův, kteréž rozprášil. Horské průsmyky byly pak obsazeny ruským vojskem. Kníže Amilachvatov vrátil se dne 22. května s oddělením svým do Surb-Oganu zpět. Zdravotní stav mužstva sboru erivaňského jest velmi uspokojivý. Nepřítel soustřeďuje moc svou u Karakilisy a čítá nyní, včetně posily jeho 12 praporů pěchoty se 16 děly a as 15000 bašibozuků.

### 5. Povšechný postup armády kavkazské.

Z Tiflisu zaslána dne 1. června tato zpráva: Na bojišti asijském udály se za poslední doby věci, které budou míti vliv na rychlejší rozvoj celé výpravy. Postupuje směrem po čáře karské dorazil oddíl achalzyšského hlavního sboru dne 29. května do Hadži-Chalilu, 16 verst jižně od Karsu. Tam dověděl se general Loris-Melikov od vyzvědačů, že den před tím dala se nepravidelná jízda nepřátelská pod velením ruského sběha Musy paše Kunduchova ze Saganlugu ke Karsu. S obvyklou sborům ruským rychlostí a rázností vypraven jest ještě dne 29. května v 9 hodin večer general Čavčavadze s druhou divisí jízdy, 2. plukem dagestanským a 16 děly jízdnými do Ardostu, jenž leží 12 verst západně od Hadži-Chalilu. Asi o půl noci zpozorováno jest ležení Musy paše u městyse *Begli-Achmedu,* jenž leží na silnici erzerumské, 22 verst jihozápadně od Karsu. General Čavčavadze učinil na nepřítele, jenž neměl ani přední stráže rozestavené, útok ze tří stran. Ačkoliv bylo přepadení náhlé, přece sebrali se Turci rychle k odporuráznému, tak že Rusové musili dvakrát učiniti útok bodákem. Teprve dne 30. května v 7 hod. ráno dali se Turci na útěk. Čtvrtá škadrona nižegorodských dragounů ukořistila 2 horská děla, 4 vozíky se střelivem, 2 korouhve a mnoho šavlí jezdeckých. Zajato jest asi 200 Turků, mezi nimi několik důstojníků. Ztráty ruské obnášejí 7 mrtvých, mezi nimi udatný poručík dragounů Forshet a 30 raněných. Koní ztratili Rusové 51. — Vykonav rozkaz sobě udělený vrátil se general Čavčavadze dne 30. května k hlavnímu sboru svému. Téhož ještě dne učiněn malý pochod směrem k Ardostu, kteréž místo leží v údolí Kars-Čaje, 14 verst od Karsu. Nejbližší posicí, kteréž bude chtít Melikov dobyti, jest Saganly-Dagh. Potom sevře se Kars, což učiní kavkazská divise granátníků kn. Turchan-Muravěva, 20. divise generala Heimana a 39. divise generala Levaševa.



Achmed Ejub paša, velitel armády dunajské.

Sbor erivaňský pod velením generala Tergukasova, jenž velí, jak známo, levému křídlu, neopustil za posledních 8 dní postavení své u Surb-Ohanesu (45 verst od Bajazidu na silnici k důležitému Alaškertu). Příčiny této nečinnosti spočívají v nesnázích dovozu potravin, v rozkaze, aby vyčkalo se na průběh operací u Karsu, a konečně v tom, že bylo nezbytno vyklidit od Kurdů krajinu mezi Vanem a Bajazidem. Tergukasov poslal směrem k jezeru vanskému silné oddělení jízdy, kteréž naznačenou silnici opět prohledlo; teď střeží ji stále dva sbory létací. Zároveň podnikl Tergukasov sám obhlídku ke hradbám Alaškertu a shledal 8 verst od města tři opevněné tábory nepřátelské. Kozáci rozprášili při pochodu tom několik čet Kurdův, jichž několik zajali.

Také sbor rionský vyznamenal se činem vynikajícím. Dne 26. května byl general Oklobžio u řeky Kyntryši. Dne 28. května obsadil přední jeho voj levý břeh řeky této před tváří levého křídla turecké armády, kteréž mělo obsazeny okolní výšiny. Ještě téhož dne dobyto návrší těch útokem, a Turci jsou přinuceni ustoupiti k Zichzin, směrem k moři. Dne 28. května vniklo oddělení do kraje kebuletského, jehož obyvatelé houfně přicházeli, zbraně odevzdávali a podrobení své ohlašovali. Mnohé osady vydaly ručnice sniderovské, kteréž Hasan Tahsin paša, velitel batumský, teprve před několika nedělmi rozdal. Kurdové chovali se jako vždycky zrádně. Místo 40.000 bojovníků, kteréž měli sehnati, postavili sotva 6000 mužů.

* * *

Dne 8. června oznámeno z Tiflisu ministru války Miljutinovi: Noční výprava knížete Čavčavadze do Begli-Achmetu setkala se s výsledkem velmi skvělým. Zbytky přepadnutého jízdectva renegáta Mussy paše Konduchova uprchly v žalostném stavu a nesmírném zmatku směrem

ku Saganli, kamž uchýlilo se i pravidelné vojsko turecké z tábora svého v Artakali. Generala Lorise-Melikova došla o tom všem zpráva dne 30. května z rána, načež nařídil Melikov ihned jednomu oddělení jízdeckému, aby stíhalo prchajícího nepřítele. Oddělení tomu nepodařilo se sice Čerkesy dostihnouti, za to však zmocnili se Rusové nejen celého polního ležení jejich, nýbrž ukořistili i veškeré vozotajstvo nepřátelské. — Hlavnímu sboru, jenž nalezá se pod osobním velením Lorise Melikova, připadl nyní úkol dvojitý. Předně mělo býti vypuzeno z celého sandžakatu karského veškeré vojsko turecké a za druhé záleželo na tom, aby vyšetřeno bylo co nejdůkladněji okolí pevnosti Karsu a zevnější opevnění její.

Úkol první, jenž již také z části jest proveden, převzal na se sám velitel sboru, výprava ohlédací pak svěřena byla generalu Develovi. Dne 1. června podrobil Devel obhlídce své západní a severozápadní tvrze Karsu a sice vyšetřil úplně stav tvrzí Laz-Atenes, Muchlis-Englis a Veli-Tabije, kteréž zaujímají prostor 17 verst v délí. Celé opevnění Karsu sestává z 12 skupin pevnostních, kteréž vyzbrojeny jsou 150 děly. Podle výpovědí sběhů tureckých obnáší celá posádka sotva 9000 mužů, což naprosto nedostačí k uhájení pevnosti tak rozlehlé.

Zatím co se střed sboru ruského zabýval prováděním těchto úkolů svých, postupovaly obě oddělení poboční erivaňské a ardahanské v urychleném pochodu ku předu, až předstihla průčelí pevnosti Karsu a ohrožovala takto obě křídla nepřátelská. Oddělení pod plukovníkem Komarovem dne 1. června z Ardahanu vyslané postupovalo rychle silnicí z Peňaku do Olti vedoucí a dorazilo dne 2. června večer do Olti (115 verst od Ardahanu), kdež bylo se téhož dne již o 10. hodině ráno jízdectvo ruské objevilo.

Podotknouti dlužno, že oddělení Komarova provedlo tento úžasně rychlý pochod svůj úzkými cestami horskými, kteréž následkem neustálých dešťů velmi neschůdnými byly.

Olti obsazeno bylo od Rusův beze vší překážky, poněvadž tamější posádka turecká, kteráž dle výpovědí obyvatelův samých 4000 mužův čítala a 22 děly opatřena byla, uprchla před blížícími se Rusy do Erzerumu. V Peňaku a Olti nalezli Rusové velké zásoby obilné, několik tisíc zadovek, střelivo a stany. Jakkoli obyvatelstvo tamější výhradně jest mohamedánským, přijalo Rusy přívětivě. General Loris-Melikov neudělil Komarovu dosud instrukcí, jak by sbor jeho dále operovati měl. Bezpochyby musí Komarov vyčkati, až střed ruské armády, jenž byl se rozložil táborem u vesnice Mesra, jihozápadně od Zajmu, 1 a čtvrt míle od Karsu a v Bosgale východně as míli od Karsu, v tomto postavení svém se opevní.

Sboru Tergukasova nenaskytla se za minulých 8 dnův žádná příležitost, aby na postupu válečným činem nějakým vyznamenati se mohl, neboť nepřítel dobře jsa si toho vědom, že nedovedl by jemu odolati, ustupuje stále před Tergukasovem a to velmi kvapně. Když objevil se Tergukasov dne 4. t. m. v Kara-Kilisy, shledal opevněnou opodál ležící posici tureckou úplně práznou. Dne 3. t. m. odpůldne nastoupili Turci zpáteční svůj pochod ku Erzerumu, zatím co vojsko nepravidelné do svých domácích dědin se rozptýlilo. Obyvatelstvo Karakilisy, kteréž čítá 6700 duší, zachovalo se dosud zcela klidně a podrobilo se Rusům úplně. Tergukasov pronásledoval nepřítele erzerumskou silnicí vojenskou až ku Zejdekanu, 30 verst záp. od Karakilisy, avšak nebyl s to Turkův dostihnouti. Jízdectvo z výpravy té se vracející podrobilo Kurdy v Hamuru (jihozáp. od Karakilisy) a v Toprakale (Alaškertu) severozáp. 30 verst od Karakilisy. Starešíni obyvatelstva obou míst těchto přísahali věrnost caru a byli proto také ponecháni ve svých úřadech. O sboru Tergukasově málo bude slyšno, dokud válečné poměry před Karsem se náležitě nevyvinou.

Sbor rionský pod gen. Oklobžio zaměstnán jest nyní stavbou mostů přes řeku Kintriši a zřizováním vojenské silnice, kteráž příští operace sboru tohoto velmi usnadní. Výšiny samebaské na levém břehu Kintriši 6 verst od jejího ústí, jsou již úplně opevněny a vyzbrojení baterií dne 4. t. m. ukončeno. Současně vypravilo se kabuletské oddělení sboru rionského vzhůru podél řeky Očkuas-Tovi, kteráž vzniká v pohoří čahatském a ústí do Černého moře. Účelem pohybu toho jest, aby opevněn byl břeh řeky té a podrobeno tamější obyvatelstvo.

## V Rumunsku.

O poměrech Rumunska k Rusku a Turecku pojednali jsme již ve zvláštní kapitole, počínající na str. 48. Pověděli jsme tam o přípravách k válce i napnutosti proti Turecku, zbývá nám tedy vylíčiti další události. Dne 14. května rozeslal ministr Cogolniceano mocnostem evropským tuto notu: „Poněvadž Vysoká Porta učinila proti nám nepřátelská opatření, poněvadž nám vyhrožuje způsobem proti řádům země naší směřujícím, poněvadž dále po těchto hrozbách následovalo hned střílení tureckých baterií na náš břeh, nemůže býti o tom žádné pochybnosti, že máme s Tureckem válku a že nám Vysoká Porta válku tuto vypověděla. Za příčinou tohoto jednání Porty a vůči nepřátelskému počínání, kteréž dle zásad veřejného práva za válku považovati

sluší, vykonává vláda rumunská jen svou povinnost, když před ručícími mocnostmi a před veřejným míněním celé Evropy zjevně a určitě prohlašuje, že byla to Porta sama, kdož svazky mezi ní a Rumunskem přerušila, a že následkem toho nemůžeme jinak než na Portu svalit odpovědnost, kterouž ona snaží se na nás uvaliti."

Dne 16. května sdělil Cogolniceano sněmovně vyjádření tureckého ministerstva zahraničných záležitostí, že po uzavření míru rozdělí se Rumunsko opět ve dvě knížectví. Ministr doložil k tomu za hlučné pochvaly sněmovny: „Obě nová knížata, která nám Turecko poslati hodlá, shledají v Bukurešti a v Jasech jen dvě šibenice, na nichž budou viset."

Dne 21. května vyjádřil se týž státník na učiněný dotaz: „Jsme svobodným a nezávislým národem. Aby ale nezávislost naše uznána byla, musíme svou věc před Evropou hájiti." Po té přijala sněmovna tento denní pořádek: „Sněmovna béře k vědomosti, že mezi Rumunskem a Tureckem prohlášena jest válka, že svazky, oba státy poutavší, jsou přetrženy, a jednohlasně schvaluje nezávislost země i naděje se spravedlnosti ručících mocností." Také senát přijal rovný denní pořádek ve příčině nezávislosti Rumunska a schválil zákon o založení záslužního řádu vojenského.

Po tom dne 3. června zaslala vláda rumunská mocnostem evropským notu, v níž nezávislost Rumunska se oznamovala. Pravilo se v té notě, že jest konečně třeba, aby nejasný poměr, kterýž posud panoval v postavení Rumunska k Portě, navždy přestal, k čemuž nejlepším prostředkem jest prohlášení úplné nezávislosti země, kterouž národ rumunský, kdyby třeba bylo, i se zbraní v rukou hájiti bude.

V té době, kdy nezávislost Rumunska prohlášena byla, nalezal se car *Alexandr* na cestě do Rumunska a přibyl dne 6. června do hlavního stanu v *Ploješti*, kdež byl velmi slavně uvítán vojskem i obecenstvem. Na nádraží očekávali cara celý generalní štáb, pak rakouští, francouzští, němečtí, dánští a švédští přidělenci vojenští, výbor bulharský, městské zastupitelstvo a kněžstvo. Setnina bulharská tvořila čestnou stráž v nádraží, do něhož tlačili se četní zástupové lidu. Vlak císařský záležel z 15 salonních vozů a táhly jej 2 lokomotivy. Při vjezdu do nádraží hrála se *hymna bulharská a pak ruská.* Car přijal pozdravení generalů, prohledl bulharskou setninu, načež po obyčeji slovanském přijal chléb a sůl. Potom odevzdal výbor bulharský adresu, konečně předstoupilo kněžstvo. Za jásavého volání obecenstva jel car s velkým knížetem Mikulášem do města, za ním druhá velkoknížata, potom kníže Gorčakov se Suvarovem, Ignatěvem a ostatní družinou.

*Deputace bulharská*, kterouž vedli horliví zastanci národa svého Cankov a Balabanov, přijata byla od cara vlídně. Deputaci představil kníže *Čerkaskij*, ustanovený guvernér Bulharska. Mluvčí deputace vyslovili carovi jménem Bulharska nejhlubší oddanost. Také Ignatěv a Gorčakov přijali deputaci bulharskou. Gorčakov projevil při té příležitosti naději, že Bulharsko toho dne, kdy Rusové překročí Dunaj, setřese jho turecké, a doložil, že pak provedou se hned opatření, kteráž vypracovala ruská komise pod předsednictvím knížete Čerkaského k rozkazu ruské vlády. Opatření ta jsou: 1. Zřízení obecních okresů a zvolení zástupců, kteří budou stanoviti vydání pro dotyčné okresy. 2. Zřízení okresů vojenské intendantury za války. 3. Co tato vojenská správa ruská zakoupí, hned hotově zaplatí zlatem nebo penězi papírovými. 4. Správa vojenská zůstane v rukou ruských. — Opatření tato přijala deputace již před schůzí s Gorčakovem.

Velmi srdečné bylo setkání cara Alexandra II. s knížetem rumunským Karlem a nad míru skvělé bylo uvítání cara v Bukurešti. Purkmistr hlavního města země, Rosetti, vyslovil ve své uvítací řeči, že obyvatelstvo považuje přítomnost carovu za nejvyšší záruku nezávislosti Rumunska.

Carova přítomnost nadchla veškeré obecenstvo ruchem válečným a hlavní orgán rumunský „Romanul" přinesl v čele listu válečnou píseň rumunskou, která se pak v ústech všeho lidu ozývala. Ve volném, neveršovaném překladu zněla píseň asi takto:

„Vzhůru Rumuni, hrdě kráčejte v před,
S přímým čelem, s tváří smělou;
neboť otcové vaši krutě sešlapali
vítězoslávu bezbožných Turků!" —

„Zanechte pluh i rádlo, srp i rýče,
jen puška leskniž se v rukou vašich!
s puškou pak koste po luzích širých
ohyzdné hlavy bezbožných Turčínů!"

Jakého smýšlení byli v rozhodujících kruzích rumunských, o tom dává dosti jasné vysvětlení rozhovor, který měl jeden z válečných dopisovatelů s knížetem Karlem. Vyjádřilť se v těch dnech kníže Karel takto: „Mnozí mluví o míru, jenž by ovšem byl dobrodiním pro naši zem, kde váznou nyní obchody, průmysl i hospodářství. Národ smýšlí vlastenecky a proto snáší trpělivě svízele, jež válka má v zápětí. Nadšení nejeví se hlučným způsobem, ale jest tím mocnější. Lid žije posud ve vědomí, že musí bojovati s Turky, jako jeho předkové, někdejší rekové. Poměr Rumunska k Turecku nebyl ovšem nesnesitelný v tom způsobu, jako Bulharska nebo Bosny, avšak byl obtížný jiným způsobem. Rumunsko nemohlo učiniti ani kroku ku předu na dráze rozvoje vlastního. Mimo to započalo Turecko samo nepřátelství. Rumunské vojsko jest výborné. Na organisaci jeho pracoval jsem jedenáct roků. Ono dostojí úplně své povinnosti. Také Rusko bylo k válce donuceno. Car Alexandr nechtěl dlouho ani slyšeti o válce, ale byl k ní dohnán tvrdošíjností Turků a mocným hnutím národa svého. Rusko nemohlo se ubrániti válce,

do které bude strženo nyní také Řecko. Také v Rakousku doléhá velká strana na to, by Rakousko se účastnilo války. Rakousko má velký vliv na průběh věcí východních. Nejmocnější jeho akce jest právě, že nevystupuje činně. Rakousko chová se k Rumunsku přátelsky, ví, že Rumunsko mu nepřekáží, nýbrž že volné, neodvislé Rumunsko jest zárukou pro ně, pro celou Evropu, že se otázka východní rozřeší na Dunaji ve prospěch rakouských zájmů. Rumunsko tvoří přirozenou hráz mezi jižním a severním Slovanstvem. Avšak ono musí se státi neutrálním. Také Dunaj musí býti neutrální. Pevnosti na jeho březích musí býti rozbořeny; válečné lodě musí z něho zmizeti, by řeka sloužila pouze klidnému obchodu. Východní otázka vymáhá neodolatelně rozřešení a jest jen jediné, totiž: vyklizení turecké vlády z Evropy. Turecko jest zralé k rozpadu, ale dědicové jeho nejsou posud sjednocení. Proto bude východní otázka sotva i nyní dokona rozřešena, prozatím musí býti alespoň turecká moc v Evropě obmezena. V tom souhlasí mimo anglickou, všecky evropské vlády. I kdyby se Angličané usadili v Cařihradě, neměli bychom my ničeho proti tomu, ba snad by to byla výhoda pro všechny země balkánské a zároveň i pro Rakousko. Pak snad dočkali bychom se trvalejšího míru."

Ne bez významu byla návštěva knížete srbského Milana v Ploješti. Jaká ujednání se při té příležitosti stala, jaká pokynutí Milan obdržel, to do veřejnosti neproniklo. Tolik však jest jisto, že zbrojné přípravy Srbska po návratu knížete neustaly. Dlouho bylo všelijak hádáno, jaké postavení Srbsko v dalším průběhu války zaujímati bude. Pravilo se, že při návštěvě Milanově jednalo se o to, aby část ruského vojska mohla přejíti na půdu tureckou územím srbským. Rusko odeslalo do Srbska čtyry miliony rublů, nikoli jako náhradu za náklad válečný, nýbrž na nové zbrojení pro případ, že by Srbsko v příhodném okamžiku s ruským vojskem znova na Turky se vrhlo, ba pravilo se dokonce, že přípravy takové konají se také pro možný případ, že by v Rakousku nabylo vrchu přání Maďarů k zakročení proti Rusku. Však ve sněmovně pešťské se toho času demonstrovalo velmi okázale proti Rusku.

V hlavním stanu v Ploješti vzbuzovalo toto jednání trpkost, která se zvýšila pověstí, že na pokynutí z Vídně vrhlo Turecko tak velikou armádu proti Černé Hoře. V ruských kruzích byla rozšířena víra, že Turci byli od vládnoucích Maďarů navedeni, aby své vojsko od hranic srbských zatím odvolali a proti Černé Hoře vypravili, poněvadž ze Srbska nehrozí na ten čas Turkům žádné nebezpečí, když se s ním o neutrálnost vyjednává. Jeden list ruský k tomu doložil, že tato pleticha přesvědčila alespoň cara i knížete srbského, jak se věci s Rakouskem vlastně mají.

Ostatně se nepodobalo v Rakousku k tomu, aby vliv maďarský byl svedl říši na bezcestí nějakého vystupování proti Rusku, neboť listy, kteréž měly své instrukce z kruhů rozhodných, opíraly se důrazně maďarskému chtění. Naproti tomu prohlašovaly poloúřední orgány rakouské určitě, že Rakousko nikdy nesvolí, aby Srbsko dalšího boje se účastnilo, anebo aby armáda ruská územím srbským na půdu tureckou vkročiti směla, poněvadž nemůže být Rakousku lhostejno, aby válečný ruch nastal v bezprostředním sousedství říše mezi národem, jehož soukmenovci žijí v Rakousku, totiž v jižních Uhrách a ve Voj. Hranici.

* * *

Za pobytu svého v Rumunsku navštěvoval car všechna místa, kde podnikaly se válečné akce nebo kde vojsko se soustřeďovalo. Po prvním přechodu Dunaje u Brahylova přijel car v noci dne 23 června do Galace, aby osobně přesvědčil se o stavu věcí, týkajících se správy vojenské, kterouž úplně velkoknížeti Mikuláši zůstavoval. V Galaci a v Brahylově navštívil raněné vojíny a odjel druhého dne do Bukurešti a odtud do Kotročeni, kdež pozorováno bylo, že car byl výborně naladěn. Připisovalo se to příznivému průběhu válečných podniků u Galace a Brahylova. Při tabuli doručena byla jemu depeše, kterouž car rozevřel a hlasem povýšeným oznámil přítomným, že vojsko jeho v Asii dosáhlo opětného skvělého vítězství u Delibaby.

Za pobytu svého v Bukurešti prohlédl si car i berlínské a drážďanské železniční vozy pro dopravu raněných a nemocných vojínův a vyslovil upřímné potěšení své nad tímto darem, jejž byli Rusové berlínští a drážďanští armádě jeho věnovali. Car navštívil v polní nemocnici bukureštské i kapitána Stryglova, jenž šestkráte byl poraněn při kladení torpéd u Ruščuku, načež dopraven byl do nemocnice v Bukurešti. Byltě totiž Stryglovu udělen rozkaz, aby pomocí několika malých lodic parních ponořil u Ruščuku torpéda a sice v noci z 19. na 20. června. Stryglov však byl v díle svém zpozorován s monitoru tureckého, jenž ihned pustil se za barkami jeho; zároveň pak započaly četné turecké hlídky pobřežní zuřivě po nich páliti. Stryglov a mužstvo jeho byli v nebezpečí, že každou chvíli vyletí do povětří. Na palubách lodic nalézal se ještě značný počet torpéd, kteráž zasáhnuta některou z kulí nepřátelských hroznou byla by přivodila katastrofu. Rusové na vše jsouce připraveni ovázali si plavecké opasky. V člunu kapitánově zabit byl jeden muž a devět jich raněno. Stryglov spozorovav, že barkosa poručíka Tudora pojednou uvázla a ku břehu se blíží, zabočil rychle zpět, ačkoli sám krvácel již z četných ran a i většina mužstva jeho byla již zraněna. Stryglov připnuv barkosu Tudorovu ku své dovlékl ji takto v pravém lijáku kulí nepřátelských ku břehu rumunskému. Okázalo se pak, že ze stroje lodice té byla unikla po-



Bitka na výšinách u Mačina.

jednou pára, čímž octnul se Tudor v největším nebezpečí.

Podobných zápasů na Dunaji událo se v těch dnech celá řada. Zajímavější jest tento: Nad Turn-Magurelli a Nikopolem, nedaleko ústí řeky Aluty, znepokojoval turecký monitor Rusy, nadělal jim mnoho mrzutosti a dorážel na ně s vytrvalostí u Turků neobyčejnou. Pořád střílel na ruské baterie a rozbil několik lodic. Rusové odhodlali se tedy k pomstě. K účelu tomu vyzbrojeny jsou čtyry torpédové lodice a vyslány proti monitoru. Kryty ostrovem čekaly v záloze, a když monitor plul podle nich, vypadly naň za bílého dne. Na monitoru byli ale zcela jiní lidé, nežli jaké Rusové dosud poznali. S podivuhodnou rychlostí a zručností byl hned k boji připraven a kladl čtyrem nebezpečným útočníkům takový odpor, že Rusové se tomu divili. Velitel monitoru nechal sám vystrčiti na dlouhých tyčích torpéda, tak že vlastně octnuly se lodice ruské v nebezpečenství, že budou torpédy do povětří vyhozeny; zároveň počala na monitoru strašná střelba z ručnic a kulometů. Monitor pořád manevroval, aby lodice nemohly se mu přiblížiti, a velitel hleděl zničiti lodice ruské, což by se mu bylo málem podařilo. Lodice ruské opakovaly útoky své přes hodinu, objíždějíce pořád kolem monitoru a hledajíce vhodný okamžik, aby se mu přiblížily, avšak nadarmo. Monitor hleděl je potopiti, zároveň pak rychle v před i nazad se uhýbal, aby se s lodicemi nesrazil a čeřil vodu v mohútné vlny, jakmile některá lodice připlula příliš blízko. Byl to obraz lva, napadeného krysami. Při tomto rychlém manevrování octnula se jedna lodice velmi těsně mezi monitorem a břehem. Předek monitoru byl sice odvrácen, avšak velitel kázal hned, aby se obrátil proti lodici a přitiskl ji ku břehu. V tomtéž okamžení byl strojník lodice raněn; nastal zmatek a parostroj na chvíli v nepořádek uveden, co zatím proud tlačil předek lodice ke dnu, tak že nemohla ku předu. V tomto okamžení nejvyššího nebezpečenství skočil jeden z Rusů do vody a uvolnil předek, co zatím druhý uvedl parostroj v pravý pohyb, tak že lodice šťastně vyvázla. Jeden z ruských důstojníků skočil na břeh, a vida kapitána lodi, vysokého to muže s rusými vousy, státi ještě na palubě monitoru, střelil naň třikrát z revolveru ze vzdálí jen asi 40 stop. Žádná rána kapitána netrefila, on pak smekl čapku svou a zdvořile děkoval. Zdá se ale, že později byl neohrožený muž ten přece raněn nebo zabit, neboť zmizel náhle s paluby a monitor hned na to odplul, a od té doby se Rusům vyhýbal.

Armáda rumunská účastnila se pobřežních bojů způsobem přiměřeným. Dne 30. června odjel kníže Karel do Kalafatu k armádě, jíž byla vykázána činnost v Malém Valašsku, hlavně u Kalafatu proti Vidínu. O armádě rumunské rozšiřovány turkopřejnými listy všeliké utrhačné zprávy, jakoby nebyla vůbec ani schopna s nepřítelem se měřiti. Zprávy tyto vyvrátil jeden rakouský důstojník, který v Sedmihradsku při posádce byl a Rumuny poznati příležitost měl. Vyjádřil se takto: „Znám Rumuny již z dob, kdy nebylo ještě Rumunska, nýbrž Multánsko a Valašsko; znám Rumunsko od dob, kdy armáda rakouská tam vtrhla za krimské války. Co bývalo, není. Armáda nabyla sebevědomí. Kníže Karel, princ hohenzollernský, jest sám vojákem od hlavy až k patě a věnuje armádě všecku pozornost. Krupp zaslal Rumunům výtečná děla i střelivo. Cvičení mužstva provádí se již od několika let s největší důkladností; dělostřelectvo jest podlé pruského vzoru zařízeno, ba děla, koně i mužstvo nalézají se ve stavu výtečném. Vojsko rumunské zajisté může a bude čítati 80 až 100.000 mužů, z nichž ovšem jen 40 až 50.000 do pole může se postaviti, kdežto ostatní jeho posádky, létací sbory atd. velmi platné služby konati mohou. A v celém tomto vojsku panuje přání jediné, aby se co nejdříve měřiti mohlo s Turky.“

## Kterak Rusové Dunaj překročili.

### 1. U Brahylova a Galace.

Na stranách 35, 36 a 100 této knihy poukázali jsme na obtíže, kteréž se v Dobrudži a vůbec na celém pobřeží Dunaje Rusům v cestu stavěly. Překročení velikých řek náleží vůbec k nejobtížnějším úkolům strategickým, bývajíť řeky obyčejně mocnou hradbou proti vtrhnutí nepřátel. Tím obtížnější však bylo překročení Dunaje, neboť vylíčili jsme již v předních kapitolách, že Turci mají na pravém břehu Dunaje celou řadu pevností, jejichž posádky i sbory mezi nimi rozestavené mohou výdatně přechodu brániti.

Nebylo to ovšem poprvé, kdy Rusům podařilo se Dunaj překročiti. Již před půl stoletím, dne 20. června 1828 přešli Rusové šťastně Dunaj. Tenkrát ovšem neměli před sebou ještě veletok tak rozvodněný, přece však vymáhalo překročení nesmírného namáhání. Než dospěli vlastního břehu dunajského, museli bezedným bahništěm vystavěti hrázi, o které celý měsíc pracovali. Také tenkráte se tehdejší car Mikuláš osobně k armádě dostavil, aby byl přítomen, až vojsko přes Dunaj přecházeti bude. Mezitím co Rusové o stavbě hráze pracovali, byli také Turci činnými na protějším břehu. Vyházeli náspy a ozbrojili je 15 největšími děly. Náspy tyto chránilo 12.000 mužův tureckého vojska. Za okolností takových zdál se přechod přes řeku býti takořka

nemožným a přece se podařil se strany ruské s nepatrnými poměrně obětmi na lidech. Rusům velel general Ruděvič. Týž pozoroval na druhém břehu husté proutí, za kterýmž stála turecká děla. Proutí to stalo se Turkům osudným. Řečeného dne 20. června vznášela se nad Dunajem mlha. Pod její ochranou přiblížilo se ruské loďstvo dunajské, na jehož palubě nalézala se brigáda myslivců. Lodi zakotvily mimo dostřel tureckých děl. Na straně od Turkův odvrácené byly spuštěny tiše do vody ouzké dlouhé čluny. Do těch vstoupili zaporožští kozáci. Mlha klesala znenáhla k zemi a houstla nad břehy. V mlze té přiblížily se čluny, na jejichž podlaze Zaporožci leželi, nepozorovaně ku břehu. Vojínové vyskákali rychle na pevnou půdu a ukryli se v počtu několika set v houští. Prodrali se až na samý kraj a tu spatřili před sebou přední voje turecké. Na dané znamení zahřměla z houští silná palba. Poděšení Turci nedočkavše se druhého výstřelu, rozprchli se na všechny strany. Velitel jejich padl v ruské zajetí. Kozáci vrhli se na prchající Turky s bodáky v ruce. Hleděli se co nejdříve k dělům dostati a tak vražedné palbě z nich uniknouti. Koule z děl tureckých zarachotily, letěly však již přes hlavy statečných kozáků. V rozhodném okamžiku tom přispěla odvážným Rusům sama nešikovnost Turků ku skvělému úspěchu, jehož se byli ani nenadáli. Turci vidouce blížit se nepřítele, vyhodili podkop do povětří. Ten byl ale tak nejapně založen, že vyhodil zároveň též kus náspu tureckého a tak učinil do celého opevnění tureckého průlom. Tím byla postupujícím Rusům cesta do tureckého tábora otevřena. Kozáci hrnou se do vnitř. Odvaha a neohroženost jejich skvělým vítězstvím korunovány jsou. Zděšení Turci, domnívajíce se, že mají před sebou snad celou již ruskou armádu, dávají se na útěk a na všechny strany prchají. Vše domlouvání a zapřisahání jejich velitelů a důstojníků jest marné. Každý hledá jen v útěku spásu.

Po hrdinském skutku tomto přeplavil se co nejrychleji silný sbor ruského vojska na druhý břeh Dunaje a obsadil náspy nyní od Turkův úplně opuštěné, kde se opevnil. Celý den se pak bez překážky na zbudování mostu pracovalo, po kterém ostatní sbory ruské přešly.

* * *

Zcela jiného způsobu byl přechod Dunaje r. 1877.

Uznávajíc důležitost Dobrudže ustanovila válečná správa ruská první přechod u *Brahylova* a *Galace* proti turecké pevnůstce a městu *Mačinu*. Přípravy konány k tomu velmi opatrně, o čemž klademe zde zprávu očitého svědka ze dne 20. června: „Po rozličných katastrofách, které stihly turecké lodě před Brahylovem, stal se průplav mačínský velmi nebezpečným, proto užily turecké lodě vhodné příležitosti a odpluly potají do Ruščuku. Dunaj u Brahylova a průplav mačínský zůstaly zatím od Rusů torpédy tak posety, že lodím nepřátelským nebylo naprosto možno přiblížiti se. Pro parolodě ruské, jež po Dunaji čile objížděly, ponechána jen úzká ulička, kterouž směly lodě projeti jen vedením zvláštního lodivoda.

Opevnění, kteráž u Brahylova Rusové zřídili, jsou velmi silná. Na ovládání Dunaje a mačínského průplavu zřízeno 5 baterií, každá se 4 těžkými děly, a sice 3 pod městem naproti Gičetu (Ghiacetu), 2 nad městem. Jsou postaveny tak, že mohou zameziti všecku plavbu po Dunaji, třeba nebylo ani torpéd. — Ode dne 16. června mají Rusové v držení protější břeh dunajský u vesnice Gičetu, kterouž Turci bez boje opustili a zapálili. Na Gičet neučinili Rusové ale útoku, malé hlídky překročily dříve Dunaj a obhlížely krajinu; to bylo Turkům nepříjemné, proto ustoupili raději do Mačína. Rusové pak usadili se hned řádně na druhé straně, a po 4 dni pozoruje každý Brahylovan, kterak Rusové, od obou břehů počínajíce, staví přes Dunaj most! Čtyři dni již pracují pokojně a pohodlně o svém mostě, po 4 dni stojí 8000 Turků 10 kilometrů (2 ½ hodiny) od mostu a nepomýšlejí ani dost málo, aby Rusy vyrušovali, ačkoliv mají dost děl zrna rozličného. Nic nedělali, dokud stáli u Gičetu, nezřídili ani jediného sebe mizernějšího náspu, a bezpochyby neučiní také nic, aby opevnili výšiny, ležící za Dunajem. Ba ještě více! Rusové počali teď stavěti most, zvolna, ale jistě, jako všecko, do čeho se dosud pustili! Myslíte, že Turci učinili dost malý pokus, aby stavbu rušili? Asi 5—6 kilometrů od Dunaje zřídili na vysokém vrchu observatorium, tam sedí pořád tři Turci, a pohlížejí dalekohledy na Dunaj, vojsko ale leží v táboře u Mačína pokojně a klidně, jakoby se jednalo o válku na měsíci. Rusové pracují pilně dále, a počítám, že zejtra odpoledne bude most dokončen; zejtra večer překročí zde Dunaj 5000, ne-li až 10.000 Rusů, nemusejí ani vystřeliti, ani jediného muže ztratit. Tento den 21. června bude dnem důležitým v dějinách této války, první den, který spatří dokonaný most přes Dunaj a vtrhnutí prvních ruských pluků do cizí země.

Dle dosavadního chování Turků musí se uznati, že jejich válčení jest od prvního dne vypovězení války velmi bídné, pramizerné. Je-li možno hledati v tureckém vrchním veliteli tolik lhostejnosti a vojenské nevědomosti, jako dokázalo se zde, to věru nevím; jsem však přesvědčen, žeby žádný ruský poddůstojník nebyl tak jednal, jako zde turecký paša. Pro omluvu není žádného důvodu, poněvadž stavba mostu dlouho připravovaná pokračuje beze vší nápadné rychlosti. Pravil jsem, že Rusové pracují o mostě již čtvrtý den. Dunaj sám není sice na místě, kde most se staví, zrovna příliš široký, avšak na obou březích jest rozvodnění, přes něž musí se most také vésti. Na straně rumunské počíná

most na východním konci města, kdež končí také brahylovský přístav. Zrovna na protějším břehu leží smutné zbytky spáleného Gičetu. Poněvadž Rusové měli oba břehy ve své moci, počali stavěti s obou stran zároveň; potřebný material dovážela paroloď do Gičetu. Při stavbě, kterouž ovšem řídí ruští inženýři důstojníci, jsou zaměstnáni kromě ruských vojáků velmi mnozí námořníci řečtí, jenž mají teď dost času, když plavba dunajská se zastavila. Ubožáci ti nevydělali si za dva měsíce ani haléře, a proto rádi přijali nabídnutí Rusů. Stavba mostu jest jiná nad řekou, jiná nad břehy zaplavenými. Nad těmito místy zatopenými staví se most dle soustavy jehlové, k němuž material připravil se již dávno v Galaci. Silné trámy, tak zvané jehly, dole opatřené železnou špičkou, nahoře pak železnou zděří, zarážejí se beranem do země, jehly ty spojí se nahoře silnými trámy otesanými, přes něž opět se kladou fošny, a spojují se pak železnými úponami a provazy. Na břehu rumunském jest práce velice usnadněna tím, že nachází se tam hráz železniční, od Stroussberga vystavěná, ovšem již trochu pobořená, do níž mohly se jehly zarážeti bez všelikých obtíží. Most přes vlastní řeku staví se z velkých vorů, jichž mnoho jest připraveno v přístavě brahylovském, a dle potřeby vlekou je parolodě k mostu, kdež se upevňují a zakotvují. Dnes postoupily práce s obou stran tak daleko, že zbývá uprostřed řeky prostoru jen ještě asi 400 metrů. Rusové ale nepospíchají příliš, neboť dnes přestali pracovati již v 6 hodin večer. Proto však může býti most do zejtřka do večera přece ještě hotov."

Svědek tento dobře byl zpraven, neboť již druhého dne večer, totiž dne 21. června, byl most přes Dunaj dohotoven až na mezeru 140 metrů uprostřed, kde byl nejsilnější proud. Rusové vystavěli asi tisíc vorových pontonů, většinou v Seretě, z nichž značného počtu užito u Brahylova, ale přece zbývalo ještě dost na vystavení mostu u Galace. Každý vor byl složen ze silných kmenů, které tvořily podklad pro vrstvu fošen; na této fošnové podlaze nastavěny a připevněny dřevěné kozy, přes něž kladla se druhá vrstva fošen, sloužící za cestu vojsku i povozům. Každý vor sám byl o sobě zakotven asi 100 střevíců výše v řece.

Po několik dní bylo oddělení dělníků, vždy 500 mužů, zaměstnáno zřizováním náspu a hráze podél starého řečiště dunajského od Gičetu k Mačínu. Dne 20. června podniklo oddělení kozáků obhlídku k Mačínu a dostalo se až blízko k městu; jezdci museli se broditi hluboko ve vodě a vrátili se celí ušpinění a zablácení. Pro bezpečnou přepravu vojska bylo několik velkých lodí opatřeno silným pažením a střechami ochrannými, které pobity byly silným plechem železným. Turci neučinili ani nejmenší pokus, aby zabránili přechod Rusů. Z Brahylova bylo viděti dva malé tábory turecké na výšinách nad Mačínem. Již dne 20. června převáženy jsou celý den oddíly pěchoty po 40 mužích z Galace na suché a pevné místo na protějším břehu, odkudž lze dostati se cestou suchou do krajiny pahorkovité nad Mačínem.

V Brahylově a Galaci stálo asi 40.000 mužů pod vrchním velením generala *Zimmermanna.* Jmenovitě bylo tam dost kozáků, aby napadli Turky v boku, kdyby chtěli hájiti Mačín. Most u Brahylova (vyobrazení na str. 139) byl 700—800 yard (640—730 metrů) dlouhý, a vedl též přes krajinu zaplavenou na břehu tureckém. Kromě toho zakotvili Rusové mnoho vorů též do onoho ramene dunajského, kde vyletěly oba turecké monitory do povětří. Aby rozmnožili počet svých lodic dělových, upravili Rusové všecky lodě kupecké, které zůstaly v přístavě, pro děla. Sedm dřevěných šalup bylo obrněno železnými plotnami; každá měla 2 děla a 200 mužů.

Dne 21. června odpoledne ve 2 hodiny dal general *Zimmermann* rozkazy k přechodu. Očekávalo se, že větší část 14. sboru bude ve 24. hodinách na druhém břehu. Rozkazy byly již před několika dny hotovy, ale general Zimmermann nechtěl přece, ačkoliv byl car již netrpěliv, přechod provésti, poněvadž nebylo dle jeho náhledu ještě všecko dopodrobna připraveno.

Rusové stáli dne 21. června v síle jedné divise u Ismailu-Kilie, celý sbor pak byl u Brahylova a Galace, konečně stála jedna divise proti Chrsovu. Tyto sbory čítaly dohromady 60—70.000 mužů. Jiný armádní sbor byl na pochodu z Ruska a měl doplnit v té krajině sílu ruskou na 100.000 mužů.

Naproti tomu bylo v Dobrudži sotva 15.000 Turků, kdežto hlavní jejich síla byla v Ruščuku, Šumenu, Varně a Dristě.

V noci na 22. června byl přechod vykonán, o čemž zaslána z hlavního stanu v Ploješti tato úřadní zpráva:

„Velitel první brigady 18. divise pěchoty, generalmajor *Žukov,* sděluje o zdarném provedení svěřené sobě těžké úlohy, aby z Galace přepravil se po lodicích přes Dunaj a obsadil výšiny u Budžaku, toto: V noci ze dne 21. na 22. června uvedeno jest u přítomnosti velitele 14. sboru, generala Zimmermanna, 5 setnin pluku rjazaňského a 5 setnin pluku rjanešského na lodice. Setniny pluku rjazaňského, jež přicházely dříve na břeh, byly uvítány ostrou střelbou vojska tureckého, učinily však srdnatě útok na výšiny a zahnaly nepřítele. První, již vystoupili na břeh, byli poručíci *Elsner* a *Suškov.* Pokus nepřátelské jízdy, aby napadla pravé křídlo pěchoty naší, jež byla co do počtu slabá, byl zmařen přišedšími zatím setninami rjanešskými.

Okolo hodiny sedmé ráno obnovili Turci, obdrževše posily, útok na pravé křídlo ruské. Tuhý boj trval až do poledne. Nemajíc na podporu ani děl, ani jízdy, musila pěchota naše učiniti útok na jízdu tureckou bodákem. Jakmile však přiveženo dělo, vzal boj hned jiný obrat. Turci zastavili střelbu a dali se na ústup;

Rusové jsouce sesíleni ostatními částmi brigády, usadili se na výšinách u Budžaku. V tomto boji 10 setnin (asi 2400 mužů) proti 3000 mužů turecké pěchoty a 300 jezdců s 2 děly osvědčilo vojsko naše chrabrost obdivuhodnou. Ztráty ruské obnášejí 7 důstojníků a 41 vojínů mrtvých, 2 důstojníky a 88 vojínů raněných.

General Zimmermann přibyl dne 23. odpoledne s borodinským plukem na lodicích do Mačína. Poněvadž Turci byli město opustili, opanovali je naši bez boje. Duchovenstvo, jakož i křesťanské obyvatelstvo uvítali pluk slavným spůsobem a vyšli mu vstříc s křížem a obrazy svatých. Pluk vtáhl s rozvinutými prapory za zvuků národní hymny do města. Brigáda generala Žukova tam přibude také. Stala se opatření, aby zřízena byla řádná cesta z Mačína do Brahylova."

Při dopravě na lodicích a vorech v noci na 22. června ztratili Rusové, jak nahoře povědíno, 48 mrtvých a 90 raněných. Větší ztráty měli však dne 23. při slézání výšin mačínských. (Vyobr. na str. 147.) Rusové zmocnivše se výšin těch obsadili město, z něhož se byli Turci v čas vyklidili.

Ačkoli ruský most z Brahylova byl neobyčejně dlouhý, přece nevyhověl účelu svému úplně; byloť celé poříčí Dunaje velmi zaplaveno i musili kozáci notný ještě kus cesty broditi se vodou. Největších obtíží při přechodu Dunaje způsobil Rusům nedostatek člunů, jichž měli Rusové jen tolik, že mohli najednou pouze 1800 mužů přepraviti. Plavba sama byla velmi namáhava pro mělkost vody a močálovitost řečiště. Sotva že přistanuli Rusové ku břehu, jali se slézati příkrou stráň protější. V tom vyřítili se na ně Turci s nasazenými bodáky a spůsobili jim ztráty dosti citelné. Avšak počet vojska ruského na břehu mačínském vzrůstal tou měrou, že musili Turci za nedlouho ustoupiti před dorážejícím na ně nepřítelem. Rusové ztratili při tom 150 mrtvých a 200 raněných.

Zřídka zajisté podaří se vojsku zmocniti se nějakého strategicky důležitého místa tak snadno, jako podařilo se Rusům získati Chrsovo. V pondělí zpozorovali zvědové ruští, že v Chrsovu panuje nápadné ticho; bylo tudíž u Pina Petresu pod Kalarašem přepraveno přes Dunaj malé oddělení kozácké, kteréž přiblížilo se opatrně až ku městu; kozáci seznavše, že město skutečně úplně jest opuštěno od vojska tureckého, obsadili sami Chrsovo. V Chrsovu i Mačínu sebrali bašibozuci před odchodem svým veškerý dobytek, potraviny a vůbec vše, co snadno dalo se odnésti, a opustili pak s lupem svým město.

Jeden z dopisovatelů žurnalistických vylíčil svůj pobyt v *Mačíně* dne 25. června takto:

Mačín (vyobr. na str. 159) jest město turecké, jako mnoho jiných, nemajíc nic obzvláštního. Dvě mešity a kostel bulharský, velmi elegantní dům kajmakama a stavení úřadu telegrafního jsou nejvíce vynikající budovy. Zůstaly zachovány, pokud Čerkesové všecko, co má jen trošku ceny, neodnesli; stojí tam jen holé zdě, i dvéře a okna jsou pryč; Čerkesové všecko důkladně vyplenili. Obyvatelstvo turecké vystěhovalo se hned na počátku války se vším majetkem a zbožím, jen úřadníci zůstali, aby vydírali co možná nejdéle na křesťanech peníze. Byli však pořád na odchod připraveni a jakmile počal boj u Garbiny, hned utekli, zničivše dříve všecky spisy a knihy, aby Rusům ničeho se nedostalo. Čerkesové pak vzali s sebou nejen všecko, co nalezli v domech tureckých, nýbrž i veškeré zboží z krámů křesťanských. — Plavba do Mačína byla pro některé věci velmi zajímavá. Pluli jsme podle trosek lodí „Lutfi Dželil" a „Hifz ul Rahman," jichž stožáry dosud vyčnívají nad vodu; viděl jsem vstupování do lodic vojska ruského a vystupování na břeh, díval jsem se na neobyčejné skutečně výkony kozáků, konečně pak dověděl jsem se od obyvatelů mačínských rozličných podrobností o řádění tureckém, a též o bojích u Garbiny a Zizily. K plavbě do Mačína potřeboval jsem svolení velitele generala Zimmermanna, jež jsem obdržel, a po parníku „Romania" odplul.

Po pravém břehu průplavu mačínského mohou jíti jen ti, kdož umějí plavat. Krásný a pevný most, jejž vystavěl inženýr kapitán Wernander u Brahylova přes Dunaj, snese sice veliká břemena, a jde také ještě kus přes vodu na břehu, kde jest vystavěno ještě asi pětadvacet větších a menších mostů, avšak na mnohých místech brodí se koně přece až po břich ve vodě, ba někde musejí i koně přeplavati. Tyče telegrafní naznačují cestu vojsku, které se tudy ubírá, kromě toho pak má každý sbor domácí obyvatele za průvodčí. General donských kozáků, kteří tudy šli, nevyloučil se z obtížného pochodu vodou, kterýž jest přes míli cesty dlouhý. Jezdci byli často tak hluboko ve vodě, že vyčnívaly jen hlava koně a tělo jezdce od prsou, ale přece nepřišli jezdci později nežli my po lodi. Tak muselo to býti k vůli rychlému vykládání zavazadel z lodě vlečné; ačkoli byli celí promoklí, pracovali kozáci přece vytrvale až do 2. hodiny s půlnoci, až dostali se na své pláště, zbraně a chleb; dříve nic nejedli. Viděl jsem je od 2 hodin s poledne do 2 hodin v noci při práci, a přece si zpívali, byli veselí, ochotní a čilí. Neobyčejný tento výkon kozáků vzbudil pravý obdiv.

Bychom mohli u Mačína přistáti, musili jsme plouti vzhůru podle města, neboť nikde není mostku k přistání; lodě musejí se zakotviti. Teprve dnes zřizuje tam kapitán Wernander mostek, by lodě mohly řádně přistáti. Obyvatelé bulharští uvítali nás a dali se do pláče, když nás uviděli. Lidé ti nemohou se ani vzpamatovati radostí, že zbyli se Turků, bezpochyby na všecky časy. V městě byli všichni obyvatelé, vyjma ženy, na ulici. Uvítali nás i kozáky, vyjíždějící z vody, voláním „ura!" Navštívili jsme několik stavení ture-

ckých, jež byla úplně prázná, holé čtyry zdě; rovněž tak mešity. Krámy křesťanské byly zavřeny a křížem poznamenány. Tím měly býti krámy vojsku ruskému odporučeny; opatrnosti té bylo třeba, neboť vojáci ruští byli nad míru rozhořčeni ukrutnostmi, kteréž spáchali Čerkesové i na bojišti; mimo to měli hlad a žízeň a toužili po nějakém nápoji a po tabáku. Tabák ležel rozházený před krámy tureckými, a vojáci dychtivě jej sbírali. General Zimmermann zapověděl však i to řka: „Dnes vezmou si tabák, jenž se tu válí, když se jim to povolí, mohli by třeba zneužiti této volnosti; já však nechci, aby se mohlo říci o vojsku ruském něco špatného.“ — Ptali jsme se obyvatelů, jak se chovali Turci; řekli nám, že úředníci pobrali, co mohli, a co zbylo, odnesli Čerkesové. Mačín má asi 1000 domů, z nichž asi 400 patří Turkům, ostatní křesťanům.“

General *Zimmermann*, jehož sbor přešel první Dunaj u Brahylova, má sice jméno německé, avšak již děd jeho byl Rusem; děd byl pastorem v Livonsku, a zdá se, že získal si nějaké zásluhy o Rakousko, neboť za císaře Leopolda II. obdržel diplom rakouského šlechtictví, kterouž listinu rodina chová co drahou památku. Otec nynějšího velitele levého křídla ruské armády dunajské vstoupil r. 1812 k vojsku a dovedl to až na plukovníka. Padl na bojišti při útoku na Varšavu. Pluk, jemuž velel otec, dostal se později synovi. Tento narodil se r. 1825, vychován jest v Moskvě, a stal se r. 1843 důstojníkem u husarů, potom vstoupil k generalnímu štábu, a prodělal roku 1848 a 1849 po boku ruského komisara v rakouském hlavním stanu, hraběte Berga, výpravu v Uhrách, vyznamenán jest od císaře rakouského řádem Leopoldovým a vrátil se po skončené výpravě do Petrohradu. Svěřeno mu vojenské poslání do Kavkazu, roku 1853 přidělen jest armádě asiatské, kdež zůstal do roku 1854 a súčastnil se dvou bitev. Potom přidělen jest armádě u Sebastopolu, kdež byl po šest měsíců vrchním ubytovatelem. V době té stal se plukovníkem. Když se podnikla výprava do Střední Asie, vypravil se plukovník Zimmermann také do boje a divise jeho první postupovala proti Taškendu a Kokandu. Za zásluhy, jichž si tam dobyl, povýšen jest za generala. Po svém návratě stal se náčelníkem štábu ve Vilně za doby polského povstání, potom velitelem 45. pěší divise, později druhé divise gardové. Při vypuknutí nynější války jmenován jest velitelem levého křídla, a sbor jeho byl první, který vstoupil na půdu tureckou, vyhrál bitvu u Grabiny a obsadil Mačín.

* * *

Turci vyklidili se zároveň i z Tulče a Izakče, kteráž obě místa Rusové obsadili. Turci ustoupili zvolna ku Babadagu a odtud ku pobřeží. Pokud zbývalo jim času, ničili horlivě veškeré zásoby potravin, jež za těžko jim bylo s sebou odvléci, aby nezůstavili v rukou ruských než úplně vyssáté a spustošené kraje. Při tom páchali ukrutnosti na bezbranném obyvatelstvu, jak již u těchto hrdinů jest známým zvykem. Rusové postoupili od Tulče k Babadagu a přes Chrsovo k Černé Vodě. Celkem přešlo do Dobrudže přes 30.000 mužů ruského vojska, zaopatřených spíží i pící pro koně na 6 dní.

Nikdo nevěděl, jestli Turci budou hájiti čáru Černá Voda—Medžidije—Kjustendže, známé to Trajanovy náspy.

Poměrně nejlépe dá se hájiti Černá Voda a proti útoku od severu Medžidije, kudy vede silnice od Babadagu. Východní svah do údolí ku Kjustendži nedá se proti řádnému útoku ubrániti. Jest to přímořské městečko, jehož přístav jest velmi spustlý. Nemůže ukryti více nežli asi 12 pobřežních lodí; velké lodi nemohou se ani na dvě míle přiblížiti.

### 2. Ze Zimnice ke Svištovu.

Hlavní přechod ruského vojska vykonán byl dne 27. června mezi Zimnicí a Svištovem. Přechod ten byl připraven velmi obezřele. Nepřítel měl být náhle překvapen, i bylo tedy nutno užiti k tomu vhodné doby noční. Divisi generala Dragomirova svěřena byla úloha, aby za svítání první pokusila se o přechod; divise Mirského měla ještě v noci doraziti ku Zimnici a následovati Dragomirova, v případě, že by témuž podařilo se stanouti na pravém břehu Dunaje. V případě nezdaru však měly obě pustiti se v boj s nepřítelem a za každou cenu dráhu přes Dunaj si proklestiti; velkokníže Mikuláš již předem prohlásil, že Dunaj u Zimnice stůj co stůj překročen býti musí. Obě divise, jimž úkol v první řadě svěřen byl, náležely k VIII. sboru generala *Radeckého*. Několik divisí zaujalo postavení své opodál místa přechodu, aby na zavolání oběma svrchu zmíněným divisím přispěti mohly.

Jakmile se setmělo, přikročil Dragomirov ku svému dílu. Především navežena byla na připravené již náspy děla polní a namířena proti břehu protějšímu. Prve než shromáždila se pěchota jeho v hustém lesíku při Dunaji ležícím a než všecky ostatní přípravy provedeny byly, počalo se šeřiti. Ku přepravě přes vodu měli Rusové jen několik člunů, stačících pro 15—20 mužů. Čluny ty dopravili pak na vozech o širokých kolech přes bahnitý břeh k Dunaji samému, kdež ukryti jsouce pod velmi vysokým a nad vlnami sklánějícím se proutím pořičním spustili je na vodu. Vojáci vstoupili do člunů a odrazili. Dragomirov stál na okraji bahnitého břehu a dal udatným soudruhům svým ve zbrani srdečné „s bohem.“ Byl by rád plavbu jejich osobně řídil, avšak — ač vědecky vzdělaným vojínem — musil vyhověti prve povinnosti své a sečkati k příhodnému okamžiku. Vděčná úloha ona pak připadla generalmajoru Yolchinovi, jehož brigáda sestávala z pěšího pluku valinského (63) a minského (54). Čluny, dokud nevyplouly ze zá-

toky, byly veslovány, později pak připnuty ku parní lodi vlečné. Turci nespali, nýbrž střehli úzkostlivě, cokoli na Dunaji se dělo.

Několik výstřelů zahájilo prudkou střelbu turecké pěchoty proti člunům ruským, proti vojákům v proutí pořičním ukrytým a vojsku ruskému blížícímu se k Dunaji. Turečtí střelci byli obsadili i přístaviště. Avšak ne nadarmo nabyl Yolchin bohatých zkušeností ve válkách kavkazských. Člun jeho plul v popředí a turečtí střelci byli jen 50 loket od břehu vzdáleni. Velitel přistanul s hrstkou svých vojáků a nařídil jim, aby lehli si do hustého bahna pobřežního. Turecké kule byly již jednoho neb dva muže skolily. Rusové ležíce započali ostře stříleti proti opodál stojícím tureckým vojákům, aby takto co možná kryli přistání následujících člunů ruských, z nichž jeden po druhém ku břehu rychle se blížil, tak že vystupující z nich vojáci očividně množili počet vojska ruského na břehu tureckém. Konečně rozkázal jim Yolchin, aby nasadili bodáky, zdvihli se a následovali důstojníků svých. S velikým křikem vrhli se pak Rusové v před, Turci odpověděli jednotným výstřelem. Ačkoli výstřelu tomu četní vojáci ruští padli za oběť, nevyčkali Turci útoku Rusův, kteříž hnali se na ně s bodáky nasazenými, nýbrž uchýlili se zpět. Střelci Yolchinovi pronásledovali je v zápětí, nepokusili se však o to, aby vytlačili je z hlavního a pevného postavení jejich.

Zatím pokračováno horlivě v přepravě mužstva přes Dunaj. Ruská děla počala ihned páliti proti Turkům, jakmile spozorováno, že přepadení se nezdařilo. Turecké kule dopadaly z části do vody a z části na břeh, kdež však nezpůsobily ruským oddělením vojenským blížícím se k Dunaji žádných ztrát. Jeden projektil turecký zasáhl člun, v němž nalézala se dvě děla i s příslušným mužstvem dělostřeleckým a velitelem baterie. Člun ihned se potopil a všichni utonuli. To bylo jedinou citelnou nehodou, kteráž Rusy při přechodu stihla; ostatně bylo nemálo i těch, kdož zasáhnuti kulí nepřátelskou s lodi spadli a utonuli. Vzdor tomu děl se přechod bez uváznutí dále, tak že v krátce oznámeno bylo knížeti Mirskému, že na břehu tureckém nalezá se již celá brigáda Yolchinova s generalem Dragomirovem.

Na břehu levém buď stálo vojsko ruské, čekajíc na příhodný okamžik ku přepravení se, buď ubíralo se pochodem k Dunaji, podél břehu sem a tam pojížděla děla ruská, stavíce se v šik, krytý prapory pěchoty; děla turecká dosud nebyla umlčena. I do náspů svištovských zalétaly kule ruské, čímž však nedávali se dělostřelci turečtí na břehu plésti. Děla turecká takořka chrlila střely své proti celé polovici ruského armádního sboru, rozvinujícího se na rovině, ničím nekryté. Kolkolem rachotí střelba ručniční; Yolchynovi střelci postupují rychle v před, neboť baterie turecká, opodál stojící, tvrdošijně pálí do pořičního proutí samého, kdež ukryto jest značné množství ruských vojákův. Svištov zdá se býti již úplně opuštěn, jen dělostřelci turečtí dosud vytrvávají na svém stanovisku a při svých dělech s chvalitebnou tvrdošijností, ačkoliv na všech stranách kolem nich prší takořka bomby ruské a výbuchem svým vyhazují do výše mračna prachu. Ani turecká děla, porůznu stojící, neustávají v prudké střelbě své, metajíce granát za granátem na rovinu mezi vojsko ruské, kdež zřízenci polních nemocnic vojenských semotamo kvapně pobíhají s vozíky neb nosítkami. Podivno, že z granátů tureckých dopadajících do Dunaje, tak málo který zasáhl některý z člunův, mužstvem ruským takřka přeplněných. Snadnoť zajisté představiti si, jak ohromných ztrát byli by Rusové musili utrpěti, kdyby Turci bývali soustředěni u Svištova ve značnější síle.

Rusové sestoupivše s výšin zaslechli pojednou volání, že objevil se na Dunaji monitor turecký. Vše chápe se dalekohledů . . . ., avšak v brzce seznáno, že jest to dvé lodí ruských, vyslaných ku Zimnici, aby usnadnily přepravu vojska (vyobrazení na str. 162—163).

Kníže Mirský postavil se na pontonový most, vedoucí k ostrovu, před ním defilovala pak jeho divise.

V polních nemocnicích ruských druhého pořadí leželi mnozí, kteří již opět se zotavili z ran utrpených. Přičísti to dlužno jedině důkladnému zařízení odboru zdravotního a svědomitému vykonávání služby zdravotnické.

Za místem přechodu na břehu tureckém strhla se tuhá a pravidelná bitka. Turci soustředili se na svazích svištovských před bateriemi svými a dodavše si odvahy vrhli se na houfce brigády Yolchinovy, kteréž právě byly přistanuly. Turci jednali tak v naději, že podaří se jim ještě zahnati nepřítele do Dunaje, avšak střelci Yolchynovi vůčihledě se množili a postupovali neodolatelně v před. Turci uchylovali se poznenáhla zpět. Odpůldne zaujala pěchota ruská pevné postavení na výšinách, kteréž poskytují dalekou vyhlídku do nitra Bulharska. Turecká pěchota snažila se ustoupiti rychle do Svištova, v čemž však zabránili jí ruští střelci, kteří podél silnice do Svištova vedoucí byli se zatím rozložili. Pokus o obsazení Svištova samého se strany vojska ruského odložen až na noc téhož dne (ze 27. na 28. června).

Naskytuje se otázka: co činil vůči tomu všemu monitor turecký u ostrova Vardinu zakotvený? Rusové byli jej zatím sevřeli torpédy ke kruhu kolem něho ponořenými; ačkoli pak zuřivě proti Rusům pálil, podařilo se jedné z baterií ruských rozstříleti jej. Na to shromáždili Rusové u přístaviště veliký počet pontonů.

V Zimnici byl úplný jeden most z pontonů v záloze, který dopraven v noci ku břehu, načež s kladením jeho přes Dunaj se započalo. Příprav vykonáno na stavbu dvou

mostů, poněvadž bylo ustanoveno, že armáda přejde po skončené válce opět do Rumunska u Svištova.

Po celé odpoledne, večer a v noci dne 27. června trvala přeplava Rusův přes Dunaj a děla se převážela s největším kvapem, jakého okolnosti připouštěly. Počet člunů rozmnožil se během dne na více než 300. General Dragomirov v zápětí stíhal pěchotu tureckou, ustupující směrem k Ruščuku; zadní oddělení její tak dlouho zápasilo s Rusy v porůzných a krátkých potyčkách, až dostihlo blízká návrší. Setmívalo se již, když Dragomirovu podařilo se postaviti do pole i jednu baterii dělostřelectva jízdného, kteráž až do úplného setmění proti pěchotě turecké prudce pálila.

Tábor ruského vojska nalézal se na rovině za výšinami pravého břehu Dunaje. Do 29. června večer překročily Dunaj: tři divise pěchoty, dělostřelectvo dvou divisí, brigáda střelců, 2 pluky kozáků a různá oddělení vojenská.

Rusové obsadili Svištov dne 27. června odpoledne. Nejprve vypravilo se ku městu oddělení kozáků, kteří s největší opatrností mezi zahradami a polmi až ku samým rozstříleným náspům svištovským se přiblížili, kdež nalezli dvě demontovaná polní děla turecká; pak vniknuvše do města krok za krokem postupovali ulicemi města v jednotlivých četách o 2—3 mužích, pátrajících pozorně vůkol sebe. Takovým spůsobem projeli kozáci celý Svištov; město zdálo se býti takřka úplně prázno; sotva as zbyla tam hrstka Turkův. Chování se kozákův bylo vzorné; zřídili si v zahradách svištovských tábor. Nevelké oddělení pěchoty bylo jim přiděleno. Jeden pluk rozložil se mezi městem a přístavem a střežil na turecké straně průčelí mostu, jejž počali Rusové přes Dunaj klásti.

Dne 28. června o 11. hodině dopoledne přijel do Zimnice car s carevičem a navštívil ihned raněné vojáky ruské, kteří buď ve vojenských stanech neb v soukromích staveních leželi. Později byli dopraveni do nitra země drahou đurděvo-bukureštskou.

Do Fratešti přibyly dva železniční vlaky co nejdůkladněji zařízené k dopravě raněných; jeden z nich pocházel z Drážďan a druhý z Moskvy. Vlaky tyto provázeny byly hraběnkou Orlovou a sborem vycvičených ošetřovatelek nemocných a raněných. Polní nemocnice v Zimnici nalézaly se pod dozorem knížete Tolstoje.

Odpůldne překročil car Dunaj; vojsko ruské u Svištova uvítalo jej s nesmírným nadšením. Vystoupiv na pravý břeh Dunaje přehledl car 9. divisi, která byla zaujala postavení v levo, pak brigádu střeleckou, 8. a 35. divisi. Car setkav se s Dragomirovem objal ho a pozdravil co vůdce ruských vojů přes Dunaj, vznešený to úkol, jejž sdílejí s ním Yolchin a mladý Skobelev; načež zavěsil jemu kříž svatojirský třetí třídy, vyznamenání to nejvyšší, jakéhož general divisijní dosíci může. Mužstvo brigády Yolchinovy, kteréž první bylo Dunaj přeplulo, tvořilo čestnou stráž carovu podél silnice do Svištova vedoucí. Car pozdravil je při tom vysloviv jim svůj vřelý dík a pochvalné uznání za srdnatost jejich. Ze Svištova vyšel caru vstříc bulharský kněz s křížem v ruce. Pohostil cara chlebem a solí. Alexander pocelovav kříž okusil chleba a soli, načež odebral se přímo do kostela bulharského. Ženy bulharské a děti caru posely cestu hojným kvítím a nesčetnými kyticemi. V kostele setrval car po celé „Te Deum" a přijal svátost oltářní.

Car navštívil i město a vrátil se o 7. hod. přes Dunaj zpět, při čemž vyslovil i přání, aby co nejrychleji se pospíšilo se stavbou mostu, kterouž i na zpáteční své přepravě přes Dunaj důkladně si prohlédl. Večer vyslal pobočníka svého do polních nemocnic u Zimnice, aby udělil tam 30 raněným, kteří udatností se vyznamenali, kříž svatojirský. Carský hlavní stan nalézal se v občanské nemocnici v Zimnici, v pravo od města přímo proti Svištovu.

Do Zimnice došla mezi tím zpráva, že v Ruščuku počali Turci houfně vražditi křesťany tamější.

V neděli dne 1. července přešel i velkokníže Mikuláš s generalem Nepokojčickým a s částí svého štábu přes Dunaj, aby přehlédl vojsko ruské na pravém břehu Dunaje.

V místech, kde Rusové stavěli most mezi Zimnicí a Svištovem, dělí podélný, nízkým křovím zarostlý ostrov řeku ve dvě téměř stejné polovice. Stavba mostu byla důkladná, z části pak ze železa a z části z dřevěných pontonů. Pět velikých souborů pontonových bylo zapotřebí ku zřízení polovice mostu toho. Stavba opozdila se následkem prudké vichřice, která zuřila ve dnech 29. a 30. června, tak že urvala 5 pontonů, kteréž proud Dunaje s sebou strhl.

Cesty na břehu tureckém byly v stavu věru žalostném, tak že Rusové nemalou měli potíž, než podařilo se jim rozsáhlými a důkladnými opravami komunikaci jakž takž umožniti. Velkokníže jel ihned do Svištova, kamž přeložen byl hlavní stan VIII. sboru gen. Radeckého a 14. divise gen. Dragomirova. Velkokníže provázen jsa oběma generaly navštívil i tábor 14. a 35. divise, jihozápadně as 1 a půl hodiny cesty od Svištova ležící, načež zajeli dále do nitra země, kteréž jednotlivá oddělení kozácká na svých objížďkách ohledacích vyšetřovala; velkokníže konečně dojel na taková místa, odkud naskytla se mu šírá vyhlídka na půvabné panorama pobalkánské a na velkolepé pohoří Balkánu. Na zpáteční cestě své navštívil velkokníže ve Svištovu baterii na východní straně města ležící, z kteréž Turci tak tvrdošíjně byli páliti. Četné průlomy v baterii této, pak granáty a pumami způsobené brázdy a v půdě vyhloubené jámy okolo ní svědčily, jak důkladná byla střelba baterií ruských.

Asi sedm verst jižně od Dunaje na silnici do Trnova

vedoucí, přeložen byl v Carevici hlavní stan 9. divise kníž. Mirského. Kozáci ruští vnikli hluboko do Bulharska, ba až k samému Trnovu, aniž setkali se kde s jediným vojákem tureckým. General Skobelev mladší vrátil se do Svištova ze své objížďky ohlédací dne 1. července.

Svištov jest město čítající asi 8000 obyvatelů, z nichž polovice byla Turky. Domy jsou takřka vesměs obklíčeny zahradami. Půda, na kteréž se Svištov rozkládá, jest hluboko zbrázděna četnými roklinami, kteréž dělí celé město v několik částí. Uličky jsou tak křivolaké a úzké, že sotva jsou svého jména hodny. Čtvrť Svištova, kde soustřeďuje se obchodní ruch, rozkládá se



General Heiman,
vítěz u Ardahanu.

na nevelké rovině při samém Dunaji, kde nalezají se i skladiště a budovy paroplavební společnosti dunajské. Obchod jest takořka úplně v rukou Bulharův, kteří na dveřích a okenicích krámů svých vápnem nakreslili kříže. Nad průčelím některých krámů těch viděti bylo při vtrhnutí Rusů ozdoby z kvítí a listí. Turci vesměs uprchli ze Svištova; ti, kdož neopustili město již před časem, vyklidili se odtud kvapně v noci z úterka na středu, z čehož patrně vysvítá, že dobře byli toho vědomi, kde a kdy stane se přechod Rusův.

Konak svištovský jest vystaven ve tvaru podkovy, v pozadí jeho nad konírnami nalezá se polozbořený

harem. Veškeré místnosti konaku byly vymeteny a vyčistěny, jakož i příslušně upraveny za tím účelem, aby se tam usídlily ruské místní úřady správní. Kníže Čerkaskij přešel dne 1. července Dunaj, aby započal dílo znovuzřízení v Bulharsku, kteréž svěřeno bylo zkušenému a znaleckému dobrozdání jeho.

Bulharští venkované přinášeli různé zprávy o ukrutnostech, jakých Turci dopouštěli se v nitru země na útěku svém před Rusy. Bulhaři svištovští mohou si v tom ohledu blahopřáti, neboť zajisté jen tomu zimničnému chvatu, smrtelné úzkostlivosti, s jakou Turci svištovští z města se klidili, měli co děkovati, že nezbylo poplašeným Turkům času, aby ještě posledně schladili si na krotkých Bulharech hněv svůj a to nějakým spůsobem jich důstojným. Svištov jest místem „oplývajícím mlékem a medem“ u porovnání se Zimnicí, kde lidé v „hotelu“ bydlící živoří o suchém chlebu a prabídné vodě. Jakmile dokončena byla stavba mostu ze Zimnice do Svištova, započala doprava zásob potravin v proudu nepřetržitém na pravý břeh Dunaje a pak nastoupili Rusové chutě a odhodlaně i pochod svůj do nitra Bulharska. Roviny poříční na Dunaji černaly se takořka nepřehledným množstvím vozů s nákladem potravin. Zatím museli se důstojníci vojska ruského na břehu tureckém notně obmeziti v potřebách svých; dostávalot se jim i mužstvu spíže dosti spoře, za to snad, že tak neopatrně odloučili se od plných armádních skladišť na levém břehu a děleni byli od nich širokým Dunajem. Rusové postrádali v prvních dnech po přechodu všeho občerstvení i potřeb nejnutnějších.

* * *

General Michal Ivanovič Dragomirov narodil se dne 5. listopadu 1830, jest synem šlechtice ruského z gubernie černigovské. Základního vojenského vzdělání nabyl v pluku šlechtickém, vojenské to škole Konstantinově. Za horlivou píli svou, jakož i vzorné chování vyznamenán byl tím, že také jméno jeho vyryto bylo do „desky mramorové“ téhož ústavu; téhož vyznamenání dostalo se mu i v nikolajevské akademii generalního štábu, z kteréž vystoupil r. 1856. Při odchodu jeho přiřknuta byla mu zlatá medaile. Ztráviv pak několik let ve výkonné službě vojenské dosazen byl roku 1859 jako adjunkt a r. 1863 co profesor taktiky válečné na zmíněné akademii, jmenován pak roku následujícího plukovníkem v hlavním štábu gardy ruské, štábním chefem 2. divise gardy jízdecké, roku 1865 pak údem poradního výboru v administrativním odboru vrchního štábu a povýšen konečně téhož roku i za generalmajora. Při všech hodnostech těchto setrval Dragomirov v postavení svém na akademii nikolajevské. Od roku 1869 byl Dragomirov činným ve voj. okr. kyjevském, od r. 1872 přináleží k družině carově. R. 1873 jmenován byl velitelem 14. divise pěchoty. K tomu dlužno dodati, že Dragomirov absolvovav akademii nikolajevskou vyslán byl po jednohlasném usnešení rady akademické do ciziny, aby nabyl praktických zkušeností v oboru techniky válečné. Dragomirov vyučoval od roku 1861—63 zemřelého velkoknížete careviče Nikolaje Alexandroviče v taktice a dějinách válečných, v letech 1866 až 1867 pak následníka trůnu a velkoknížete Vladimíra Alexandroviče. Avšak nejen v oboru svém co profesor, nýbrž i v různých směrech jiných osvědčil Dragomirov činnost velmi užitečnou. Dragomirov nabyl hojné příležitosti i k tomu, aby důkladně seznal praktickou službu vojenskou. Tak súčastnil se co důstojník tělesné stráže pluku semenovského výpravy její k západním hranicím říše ruské roku 1849 za příčinou válečného tažení do Uherska. Za doby války italské r. 1859 provázel Dragomirov štáb armády sardinské a r. 1866 přidělen byl na rozkaz carův ke hlavnímu stanu císaře německého co vojenský zástupce ruský. Dragomirov získal si dosud jméno pouze co theoretik; co profesor a vlastní správce akademie vojenské sepsal některá vojenská díla, kterýmž přikládají znalci takovou váhu, že Dragomirov považuje se vůbec za autoritu ve věcech vojenských. Za hranicemi ruskými došlo zaslouženého uznání dílo jeho o prusko-rakouské válce r. 1866. Do války táhl r. 1877 ponejprv, a svěřena mu důležitá úloha, aby zahájil hlavní přechod přes Dunaj. Úloze té dostál dokonale. Když po vypovězení války žehnal arcibiskup kyšeněvský armádě, přistoupil k Dragomirovi a políbiv jej řekl: „Vy půjdete napřed, ve Vás skládáme naděje své.“

* * *

Zdařilý přechod ruského vojska na místě, kde se toho nejméně bylo nadíti, náleží k nejdůležitějším událostem této války. Kdyby byli Turci tak ostražitými, jak výborné vyzvědače na rumunském břehu měli, nebyl by se přechod tak snadno podařil. Když přeprava vojska počala, vyšlehl ve větrném mlýnu u Zimnice oheň. — Dlužno k vysvětlení toho připomenouti, že Turkům, když první ruští vojáci obsadili Oltenici, taktéž hořícími domy zpráva o tom byla podána. Tajný vyzvědač v Zimnici větrný mlýn zapálil, aby Turky na operaci Rusův upozornil. Palič byl na štěstí ihned chycen a odevzdán vojenskému soudu.

Však Turci osvědčili zas svoji nehybnost; nikoli svými strážemi, nýbrž bulharským sedlákem byli na přecházející Rusy upozorněni. Když Rusové byli již asi v polovině řeky, nastal teprve tvrdošíjný boj. Turecké baterie byly dílem kryty za stromy u břehu, dílem rozestaveny na výšinách; proti plovoucím člunům zahájily vražednou palbu. Počet raněných dílem kulemi, dílem třístkami z rozbitých boků lodic byl značný. Na břehu rozvinul se zuřivý boj. Dokud Turci byli stromy, chátrčemi a příkopy poněkud kryti, drželi se statně, však

jakmile ruský pluk s nasazeným bodákem za hřímavého „urá!“ hnal proti nim útokem, couvli rychle zpátky. — U Svištova stálo prý celkem jen 6000 Turků, tak málo byli tito v místě tom na přechod Rusů připraveni! Posice Turků však byly výtečné; za dobrého vedení mohli Rusům obrovské ztráty způsobit. Rusové dobyli útokem s nasazeným bajonetem celou tureckou baterii — vůbec záležel takořka celý boj z řady útoků se zbraní obnaženou. Každý krok od Dunaje vzhůru musili Rusové útokem dobyti. „Turci bránili se jako vlci,“ pravili ruští vojínové. — Rusové musili dobyti výšin zdvihajících se před Svištovem; výšiny tyto byly konečně po tvrdošijném boji obsazeny. Turci ustupovali s velkou houževnatostí. Čtyřicet vojáků pluku volyňského steklo útokem malé návrší. Turci se na ně se všech stran obořili. Však ruští junáci neustoupili; jeden po druhém byl tureckými kulemi sražen k zemi; až do posledního všichni padli — však žádný ani na krok neustoupil zpátky! Jeden ruský důstojník byl pětkrát bodnut bajonetem do prsou, však neustoupil! — Udatností vyrovná se ruský voják tureckému úplně, však daleko jej předstihne ve vytrvalosti a ostatních ctnostech vojenských.

V boji na výšinách před Svištovem zajali Rusové 150 Turků. Však i ve Svištově samém bylo dům za domem bojováno. Konečně asi k poledni dali se Turci na útěk jsouce až 9 kilometrů Rusy pronásledováni.

## Kapitola o Bulharech.

Nehodláme zde vypisovati všechna utrpení, všechnu trýzeň, kterouž nešťastný národ bulharský pod panstvím tureckým snášeti musel. Věci ty jsou obecně známy a pojednali jsme o nich v předcházejícím spise „Válka slovansko-turecká“. Tuto jen podotýkáme, že nesnesitelné utiskování dohnalo Bulhary k zoufalému pokusu povstání, které však pohříchu postrádalo řádného zřízení a tudíž hned při svém vzniku na jaře r. 1876 potlačeno bylo dříve, než general Čerňajev se sbory srbskými do Bulharska vtrhl.

Muka, jež na to nejen přemožená hrstka povstalců, nýbrž i ostatní nevinné obyvatelstvo bulharské od zhovadilých Turků vytrpělo, vzbudila výkřik všeobecné nevole po celém vzdělaném světě. — Rovněž národ anglický do té doby Turkům nakloněný, prohlásil na četných shromážděních svou ošklivost nad barbarským počínáním Turků a přispěl tím nemálo k obratu ve smýšlení o politice anglické vlády, která chtíc nechtíc podrobila se veřejnému mínění a v souhlasu s evropskými mocnostmi ve válce rusko-turecké svou neutrálnost prohlásila.

Z přečetných příkladů zlotřilosti turecké v Bulharsku uvádíme zde jediný. Jedná o utrpení mladé učitelky bulharské *Rajky Georgievy*, nazvané od Turků „bulharskou královnou“.

Rajka se provinila tím, že k nalehání svých krajanů vyšila povstalcům prapor. Když krátké povstání potlačeno bylo, padla i ona do rukou tureckých, zakusila útrap nejhorších a vyváznuvši konečně dostala se pod ruskou ochranu, odebrala se pomocí dámského oddělení slovanského výboru do Moskvy a sepsala tam své pamětnosti, jež tuto sdělujeme.

Rajka byla dcerou bulharského kněze, žila prve šťastně u svých rodičů a stala se pak učitelkou v Panaďurišti, kde požívala úcty obyvatelstva. Ke konci března 1876 byla požádána, aby vyšila revoluční prapor. Chtěla to odříci a tázati se o povolení rodičů, však z řady povstalců ozval se hlas: „Není třeba tázati se o dovolení rodičů. Obec rozhodla a ty's povinna uposlechnouti. Odepřeš-li, probiju ti na tom místě lebku kulí. Rozumíš?“ Rajce nezbývalo, než aby se chopila práce. I vyšívala revoluční prapor v největší tajnosti. Povstání už započalo, svoboda již byla prohlášena, když byl prapor dokonán. Na přání měšťanů uchopila Rajka sama vyšitý prapor, opásala se šavlí, zatkla za pás revolver, vsedla na koně a projela ulicemi celého města ohlašujíc národu, že pětistoleté jho turecké navždy svrženo. Ulice byly lidem přeplněny. Starci i děti šli za koněm Rajčiným a zpívali národní hymny, ženy a dívky vystýlaly cestu, kudy jela, kytkami a květy. Hromové „urá“ a „ať žije“ omamovalo sluch mladé bulharské vlastenky. Tak to trvalo po celý den, a když nastala noc, bylo celé město slavnostně osvětleno a pahrbky kolem města byly ozářeny velikými plameny, před nimiž prchala tma — komuž z bulharských nadšenců nepřipadlo by tu porovnání, že tma znikala jako zniká nepravost turecká před jasností národní svobody?

Následujícího jitra sebrali se starší města a vyslali posly ke všem sborům povstaleckým, aby jim vzkázali, jak věc pokračuje. Odpověď velmi uspokojovala — bulharská zbraň vítězila a bašibozuci a Čerkesové na všech stranách utíkali. Ale již za 10 dní byl konec bulharské radosti a svobodě. Turci na hlavu porazili povstalce. Již stáli před branami Panaďuriště — již vnikli bašibozuci a Čerkesové do ulic a vše napořád pobíjeli, ozbrojené i bezbranné. Nad městem se ozývaly v děsné směsi zvuků kletby a nářky umírajících, štěkot psů, bučení krav, třeskot hořících domů, hukot pušek, hřímání děl.

Rajka a rodina její věděly, co jich očekává, proto se již toho jitra všichni úplně rozžehnali se světem a připravili k smrti. Přijali tělo páně, otec dítkám požehnal a vrhnuv se na kolena hlasitě četl modlitbu...

Konečně se vrata rozlétla a na dvůr se vedralo 5—6 hnusných postav. Děti strachem vykřikly, v dospělých stydlo srdce. „Otec beze slova na nás pohlédl posledním, temným pohledem a vyšel na dvůr nejistým krokem. Nemohli jsme promluvit slova, abychom se otázali, kam jde, nomohli jsme se hnout s místa, abychom mu cestu zastoupili. Za minutu jsme ho již viděli na dvoře; klečel na kolenou před lotry a prosil je — hlasu jeho jsme neslyšeli. Chvěli jsme se na celém těle, hleděli jsme v zimničném napjatí na každý jeho pohyb. Hle, již vstává — sahá do kapsy — vyňal váček — podává jej vetřelcům, a stále ještě prosí a slzy mu stojí v očích; oni vztahují ruce. V tom se ozval surový hlas: „Ech, effendi, vidno, že jste byl hodný člověk, ale nám nebylo rozkázáno, abychom hodných lidí šetřili!“ Matka pronesla slabým hlasem: „Proklatci!“ a potácela se. Skočila jsem, abych ji zadržela, ale v tomtéž okamžiku bezděky jsem pohlédla do okna. Ach, bože, on se již znamenal křížem, vrahové již opřeli hlavné pušek o jeho hruď — zazněl výstřel — otec upadl mrtev na zem... Matka vykřikla a z rukou se mi vyvinuvši svalila se bez vlády na podlahu; malé děti strašným hlasem zaplakaly a choulily se do koutů; před očima se mně setmělo, chopila jsem revolver . . . Neměla jsem už tolik síly, abych jej v ruce udržela; ruka mi sklesla, upadla jsem vedle matky. Za chvíli cítila jsem na čele chladný pot a otevřela jsem oči. Matka ticho sténala, děti ji obklopily a líbaly. Povstala jsem a bez vědomí běžela na dvůr, kde jsem upadla přes trup otcův. Turci se právě dělili o peníze — změřili mne sveřepým pohledem. Počala jsem je prosit a potoky slzí proudily se mi z očí. V tom okamžiku uslyšela jsem vedle sebe známé, tiché stony — stony matčiny. Procitla ze mdlob a šla za mnou, leč na dva kroky ode mne opět bez vědomí sklesla. Přistoupila jsem k ní, abych jí pomohla, objala jsem ji . . . a zaštkaly jsme obě . . . Za několik minut byl už dvůr plný Turků. Tlukouce nás nemilosrdně pažbami kázali nám, abychom se zdvihly na nohy.“

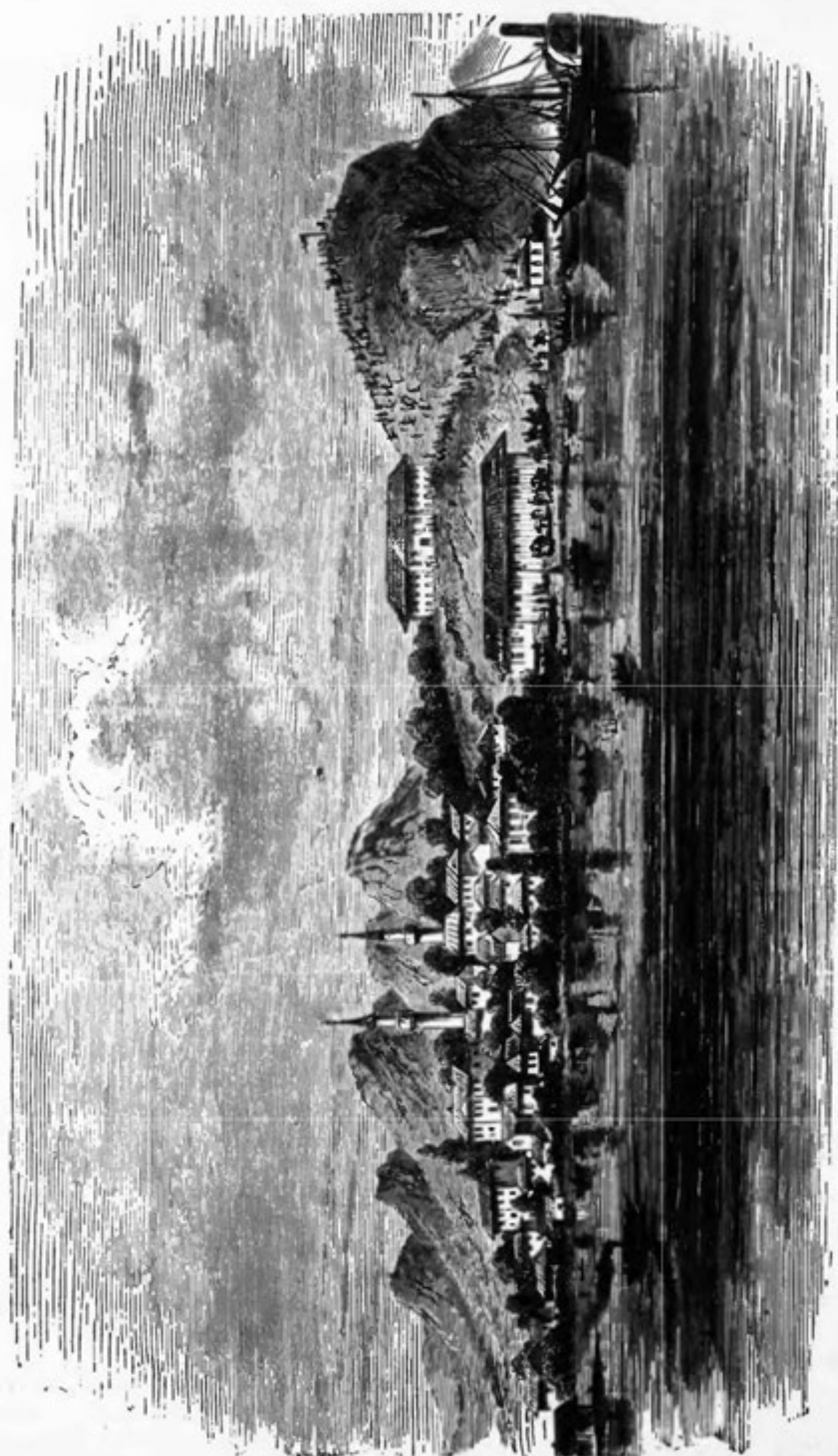
Turci obě, matku i dceru, vyvlekli na ulici. Po nedlouhé chůzi zpozorovali Turci jeden pěkný a bohatý dům, vrhli se naň a zůstavili zajaté na ulici. Daly se na útěk, brzy dostihly tajného sklepa, kde už bylo skryto 46 žen a dětí. Turci jich zde nenašli, ale požár v sousedním domě přinutil je, aby opustily své útočiště. Byly 3 hodiny s poledne. Slunce žehlo. Ulice byla všecka pokryta trupy, které se počínaly rozkládat. Nešťastnice utíkaly z města, aby se ukryly v horách. Ale Turci je brzy obklopili, tloukli pažbami a bodali bajonety žádajíce peněz.

Prchající ženy odevzdávaly vše, co měly, čímž ale byla lačnost mučitelů jenom více podnícena. „Tak na příklad — píše do slova Rajka — jedna z nešťastnic měla u sebe 10.000 piastrů (asi 1000 zl.), a když je odevzdala, žádal jeden z loupežníků ještě více. A poněvadž neměla už ani krejcaru, vytasil násilník šavli rozmáchnul se, načež hlava ubohé spadla na prsa, držíc se těla pouze za slabý proužek kůže. Bezhlavý trup okamžik stál, potom se svalil. Nyní jí ukrutník rozpáral život a vyléval si hněv na zárodku, který se skrýval v útrobách ženiných...“ Ostatní byly pažbami tak ztřískány, že byly jedna modřina, a když Turci viděli, že kde nic není, ani oni nevezmou, hnali siroty jako stádo pryč, a nikdo nevěděl kam.

„Dohnali nás nazpět do města. Na tržišti leželo okolo 50 trupů, strašně zohavených. Jednomu byly vypíchány oči, druhému uřezány uši, nos, jinému uťaty ruce, nohy. Vedle trupů ležela ženština, ještě polo živá, cukajíc sebou v posledním tažení; posud držela rukou křečovitě sevřenou srubnutou hlavinku svého dítěte. U cesty vedle plotu ležela žena bez hlavy a její šestiměsíční synáček ssál na obnažené, ustydlé hrudi. Zpozorovav jej jeden z vojáků divokým smíchem se zachechtal a napíchl děcko na bajonet; děcko přestalo plakat . . .“

Konečně přivedli zajaté ženštiny k Hafisu pašovi, který jim milostivě řekl: „Daruji vám život, protože jsem pohnut vaší neskonalou bídou.“ Na to je zavřeli v jednom dvoře, kde už bylo směstnáno na 9000 žen a dětí, mezi nimi několik mužů. Celé množství sedělo v tichém zoufalství, nikdo ani oka nepozdvihl, aby se podíval, kdo jsou noví nešťastníci. Teprve po chvíli dohovořila se Rajka s ostatními, že Turci, nepamatovavše si ve zmatku dobře její tvář, považují ji za uprchlou a shánějí se po ní, aniž by věděli, že se nalézá v jejich moci. Dále jí svěřili, že jedna ženština řekla Turkům, že ji zná, a té ženštině že slíbili život a svobodu, když jim Rajku najde. Poradili jí, aby se vzdálila od matky, pomazali jí tvář uhlím a dali jí jiné šaty, rozedrané a špinavé. Sotva se Rajka tímto způsobem k nepoznání znesvařila, přišla ona žena v průvodu vojáků. Pátrání bylo marné, žena přestrojenou Rajku nepoznala, a matka jim řekla, že zahynula v plamenech. Zatím požár stále trval a se šířil, tak že skoro celé město lehlo popelem; mezi jinými budovami vzal za své také chrám, slavný svým stářím, který byl vystavěn v 9. věku.

Po třídenním věznění propustili zajaté na svobodu. Rajka s matkou vrátila se do svého domu, který zůstal náhodou netknutým. Také malí bratříčkové Rajčini zůstali na živu. Vylezli z koutů, kde byli jako myšky poschováváni, a padli do náručí matce i sestře. Divé roty opustily město a táhly dál, aby jinde vraždili, loupili, pálili, zneuctívali. V Panaďurišti zůstala pouze posádka, která hýřila z hojného lupu. Rajka ztrávila v domě otcovském 25 dní, aniž by byla vyzrazena. Jakási otrlost a ochablost bránila jí, aby hledala bezpečnosti jinde. Dvacátý pátý den nahrnuli se do domu vojáci a poručili jí, aby s nimi šla k bimbašovi (majorovi). Rajka



Mačin u Dobrudže.

byla přesvědčena, že ji vedou na smrt; nohy se pod ní třásly, sotva že se vlekla. Přišli do konaku bimbašova. Bimbaša se počal vyptávat, zdali ona jest ta, která nosila prapor. Rajka nezapírala a mužně odpovídala na všecky otázky nikoho při tom nevyzrazujíc.

Bimbaša se přesvědčil, že se od ní ničeho nedoví, a propustil ji domů se slovy, že ji opět předvolá. Čekala na nový výslech 11 dní. Přivedli ji do konaku bimbašova. Bimbaša nebyl přítomen, výslech vedl mudir. Rajku postavili proti němu a po každé straně stál jí voják s vytasenou šavlí. Mudir započal výslech nejhnusnějšími nadávkami. Rajka mlčela, což mudira tím více rozběsnilo. „Tak ty neposlechneš," řval mudir, „aneb snad nevíš, kdo jsem a že mám moc tebe zabít?" Rajka se v zoufalé lhostejnosti usmála, načež jí dal mudir ruce nazad spoutat a surovi žoldáci vyrazili ji pažbami z komnaty. Matka čekala přede dveřmi, a když viděla spoutanou dceru, vrhla se jí na šíji. Vojáci je roztrhli, matku zbili a vyhodili z konaku, dceru zavřeli do žaláře, totiž do starého dvora s rozpadlým krovem a provaleným stropem, kam mohl svobodně vnikati vítr i déšť. Rajka stála ve vodě a blátě. Venku pršelo. Voda se lila četnými otvory do vězení. Nikde nebylo suchého místa, na něž bylo by možno usednout. Bila půlnoc, a Rajka ještě stála jako na jedno místo přikována, skoro po kolena ve vodě. Nohy jí zábly, třásla se zimou. Pokoušela se chodit — nohy se jí zpronevěřily a nešťastnice upadla beze smyslů. Když se zpamatovala, viděla, že není více v žaláři, nýbrž v kuchyni mudirově, kde se sluhové a služky s ní obírali. Přišel mudir a nařídil jí, aby odešla domů a převlekla se, poněvadž musí k vyšší instanci do Plovdiva. Rajka byla vysílena a zprávou mudirovou tak zděšena, že se jedva domů dostala. Druhého dne vezli ji do Plovdiva, ale zastavili se na cestě v Tatarpazardžiku. Zde měla Rajka nový výstup s kajmakamem, který se rozhněval na její smělé odpovědi a vyhnal ji. Ve vedlejší světnici bylo mnoho Turků. Když Rajka šla jejich středem, zakřikli: „Bulharská královna, bulharská královna!" Chvíli si něco šeptali, načež se na ni shrnuli a políčkovali ji se slovy: „Tu máš na přivítanou!" Pak ji opět zavolali ke kajmakamu. Jdouc chodbou byla od Turků tam shromážděných tak poplivána, že šat její byl slinami bílý.

Konečně přivezli Rajku do Plovdiva, kde opět byla mučena a poplivána. Po výslechu ji uvrhli do vězení temného, mokrého, smrdutého. Odtud byla často voděna k novým výslechům, které byly vždy spojeny s novým hanobením a útržky.

O stavu svém v Plovdivu vyslovuje se Rajka takto: „Zdraví mé se postupně horšilo. Nemohla jsem v noci spát a modlila jsem se v hrozných, bezesenných těch nocech k bohu, aby mne co nejdříve povolal k sobě; neboť život se mi již zprotivil, a nepřála jsem si zůstat na živu ani tenkrát, kdyby se stal zázrak a já byla propuštěna na svobodu. Zázraku jsem se ostatně nenadála, ale očekávala jsem nelitostnou, katanskou smrt — vždyť jsem se ke všemu přiznala. Jenom kdyby přišli, proklály mi srdce, srubli mi hlavu! — avšak ani toutu nadějí nesměla jsem se kojiti; byloť patrno, že mne chtějí umořit znenáhla, zdlouhavě, bez hluku. Strašné to vězení zničilo poslední mé síly, nejen tělesné, ale i duševní. Moje silné od přírody ústrojí postupně chřadlo; hubnula jsem, údy moje vadly a stávaly se nehybnými. Hlava moje byla těžká jako centnýře, i duševním neštěstím i tělesnou malátností. Stav můj byl čím dál tím horší. Za několik dní začaly mi ruce i nohy otékat; druhého dne byla jsem už tak opuchlá, že jsem se nemohla hnouti s místa."

Starý Turek, který měl Rajku hlídat, dlouho dělal, jakoby stav její nepozoroval. Teprve když už byla ve skutečném nebezpečí, přišel k ní do vězení lékař, který jí dal užívat nějaké mediciny. Sotvaže se udělalo Rajce líp, volali ji k novým výslechům před pašu, který ji . . . ukazoval svým hostem . . . Rajka se znovu roznemohla, ale musila i nemocna přicházeti do konaku pašova. Trpitelka nevypravuje, co se tam s ní dálo . . . Jednou padla v konaku do mdlob, a když z nich procitla, ležela opět ve vězení, všecka mokrá, ale v ruce držela pomeranč. Po bezesenné noci vyvedli ji druhého dne opět na dvůr, a ukázali ji mladému Turku, který si ji bedlivě prohlížel. Mezi tím se okolo ní sběhly odalisky z pašova harému a lichotíce se k ní vybízely ji, aby se zřekla víry křesťanské a přijala mohamedánskou, že se ji výborně povede, a onen mladý, bohatý Turek, jenž si ji tak vnímavě prohlížel, že ji potom pojme za ženu. Rajka stála němě jako mramorová socha neodpovídajíc na návrhy Turkyň ani jediným slovem. — — —

Nyní přerušuje Rajka souvislost vypravování, jako vždy, když se s ní daly věci, s nimiž se nikdy žena nesvěřuje. Počíná další líčení svého utrpení druhým dnem, když se probudila. Zpozorovala, že má krásné, dlouhé vlasy ustříhány. Dovtípila se, že jí to učinily Turkyně z jakési pověry, že ji, pozbavené přirozené ozdoby ženské hlavy snáze nakloní, aby se zřekla víry křesťanské. Rajka hořce zaplakala, že jí ani nenechají pokojně umřít a ještě v posledních dnech života všemi možnými způsoby ji trýzní, hyzdí, hanobí. V tom se otevřely dvéře a vstoupil doktor. Dal jí opět užívat léků, které však tentokráte nepomáhaly. Po dva dni ležela bez vlády trpíc strašnými bolestmi na prsou, v hlavě a kloubech. Ačkoli byla k smrti umdlena, nemohla pro bolesti zamhouřit oka. Myslila, že poslední hodina její udeřila. Tiše se modlila očekávajíc každou minutu, že bolesti ještě přitíží, aby pak rázem ulevily, na vždy přestaly. Nelekala se smrtelného zápasu,

ano modlila se za něj. Nezbývalo jí jiné útěchy, jiné naděje.

Avšak osud se nad ní konečně slitoval. Strážníci jí oznámili, že má vyjíti ven, poněvadž ji volají „ďaurové“. Rajka myslila, že to na ni čeká před vězením její matka. Zaradovala se, a radost jí dala tolik síly, že se mohla dovléci k východu ze žaláře. Nebyla to matka, která na ni čekala, ale několik mužů v evropském kroji, kteřížto byli vysláni od konsulů, aby se Rajky ujali a vysvobodili ji z rukou mučitelů. Rajce se dostalo náležitého ošetření, a když se poněkud zotavila, mohla se navrátit domů, kde objala zoufající matku. Konsulové jí vymohli průvodní list na cizí jméno, s nímžto odjela do Cařihradu, poněvadž stále nebyla jista před útoky zlotřilé luzy turecké. V Cařihradě ji vzalo ruské vyslanectvo pod svou ochranu. Pověst o jejím utrpení rozlétla se již po vší Evropě a získala jí všude upřímnou soustrast. Kromě ruského vyslanectva v Cařihradě jevilo s ní největší útrpnost vyslanectvo americké, které se chtělo o její budoucnost postarat a dávalo jí na vybranou, chce-li na dále žíti v krásném Švýcarsku nebo v Americe. „Já však,“ praví Rajka, „dala jsem přednost svaté Rusi, jediné naší ochranitelce, načež mne dalo ruské vyslanectvo odvezti do Oděsy a odtud do Moskvy k slovanskému dobročinnému komitétu, od něhož jsem byla co nejpřátelštěji přijata.“

Tím ukončila Rajka své pamětnosti z roku 1876. Hrozné to musí býti vzpomínky na přestálá utrpení. A kolik set, kolik tisíc nešťastných obětí podlehlo podobnému trápení v neblahém Bulharsku?

* * *

Obyvatelstvo Bulharska octlo se po drancování a loupení bašibozuků v takové bídě, že v mnohých krajinách lidé mřeli hladem.

Někteří cizí dobrodincové byli tímto truchlivým stavem Bulharů pohnuti k lidumilnému skutku. Zaslali vynikajícímu Bulharu A. Stojanoviči do Cařihradu 100 kusů napoleond'orů, by sumu tu poslal panu D. D. Makedonskému do Srědce. Měla pak se tato suma rozděliti hlavně mezi obyvatele vydrancovaných a vypálených vesnic Rakovice, Kamenice a Smolska. Do Kamenice posláno 30 z oněch 100 napoleond'orů; jaké z toho měli potěšení ubozí Kameničtí, vypravuje posel, jenž jim donesl řečenou sumu, že prý jej chtěli na rukou donésti zpátky do Srědce. Avšak radost jejich se hned druhého dne z rána proměnila v hlubokou žalost; neboť jakmile zvěděl kajmakam ze Zlatice, že do Kamenic přinešeny peníze hladem umírajícím nešťastníkům, vyslal tlupu ozbrojených zaptiů pod velením Ali-čauše a neslýchaným násilím vzato všech 30 napoleond'orů ve prospěch státní pokladny, aniž dbáno císařského nařízení, kterýmž se pohořelí vylučují z dobrovolných příspěvků. Také příspěvky, kteréž rozdala lady Strangfordová v okresu tatar-pazardžickém a pan Makenzi v Pirotsku, vyrvány z rukou hladem hynoucích ubožáků od úřadů tureckých pod touž záminkou.

Za tou příčinou psal jeden Bulhar pražskému „Pokroku“, aby raději žádné příspěvky do Bulharska se neposílaly, poněvadž nejen že z nich nešťastníci ničeho nedostanou, ale ještě od Turků mnohá příkoří snášeti musejí. „Pro nás jen meč a oheň, pokud budeme pod nenáviděným plemenem barbarským,“ končil Bulhar svůj list.

Bulharské ústřední komité v Bukurešti vydalo k národu bulharskému následující provolání: „Bratří! Onen národ, který ochoten je bojovati a krev prolévati za svobodu a neodvislost, je jist, že domůže se konečného vítězství. Jen velkými obětmi domůžeme se svobody! Povstali jsme v běhu století, v nichž úpěli jsme pode jhem otroctví, několikráte proti svému úhlavnímu nepříteli; krví a zbraní protestovali jsme proti ohavnostem a zločinům na nás páchaným. Avšak turecké hordy utopily vždy naše výkřiky v krvi, a my zažili útrap, které vzbudily v celém světě útrpnost a soucit. Naše dědiny byly před nedávnem vypáleny; naše matky, ženy a dcery zhanobeny a znectěny; naši kněží byli křižováni; naše kostely vyloupeny; tisíce mrtvol našich bratrů trhali a ohlodávali psi, tak že mnoho tisíc Bulharů nebylo ani pohřbeno. Kam pohledneme, spatřujeme jen kraje vlasti krví bulharskou prosáklé. Snášeli jsme trpělivě tato strašná utrpení; neboť jsme doufali v rychlé vysvobození. Naše naděje se uskutečňuje: Rusko chce nás vykoupiti! Ono chopilo se meče, aby domohlo se odvety za naši prolitou krev a aby strestalo naše katany. V nejbližší době zavlají vítězné ruské prapory, v jichž stínu kyne nám lepší budoucnost na půdě bulharské. Rusové přicházejí k nám co bratří, kteří nám chtějí pomoci, aniž by za to žádali nějaké odměny. Rusové, kteří domáhají se pro Rumuny, Srby a Řeky svobodné existence, chtějí nás i touto obdařiti.

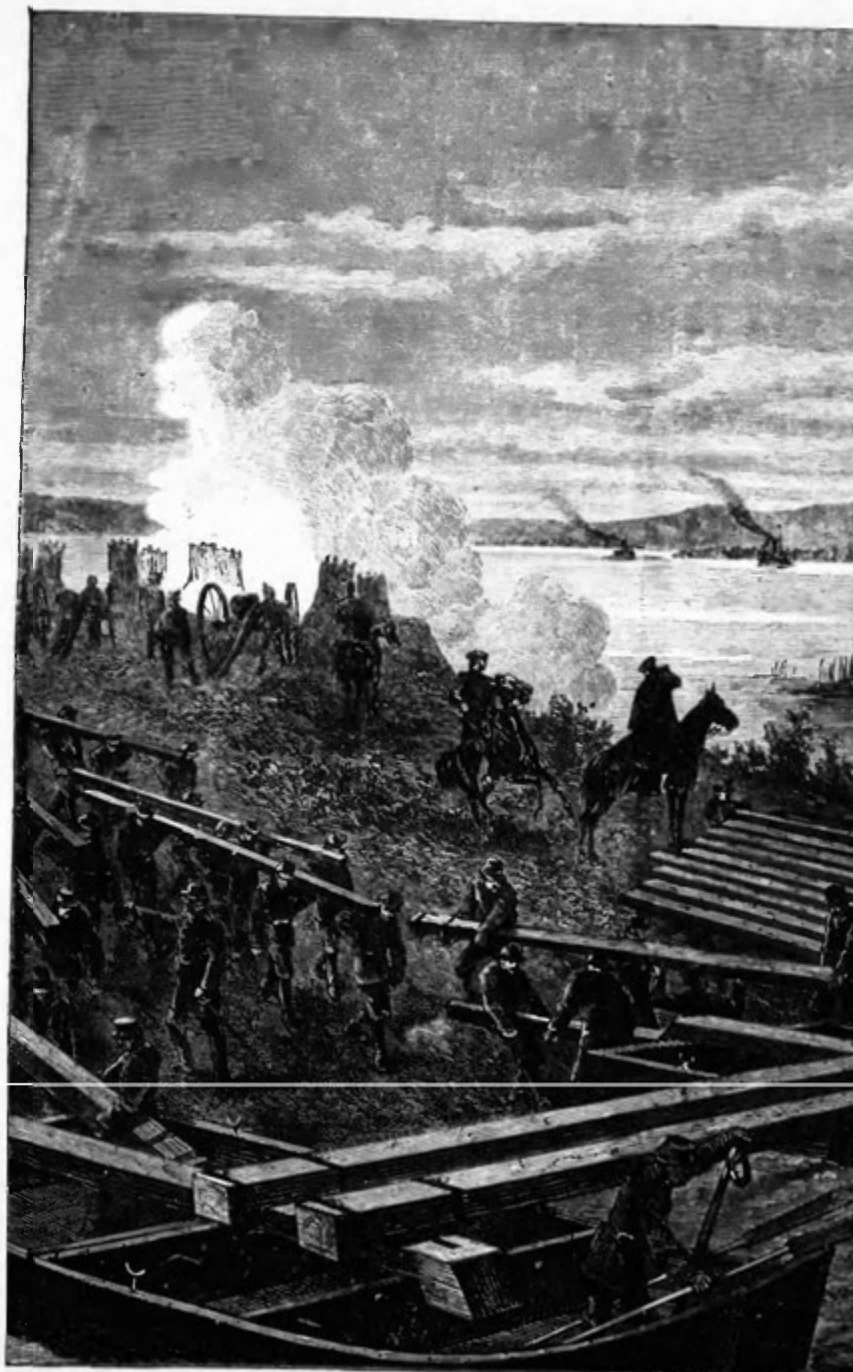
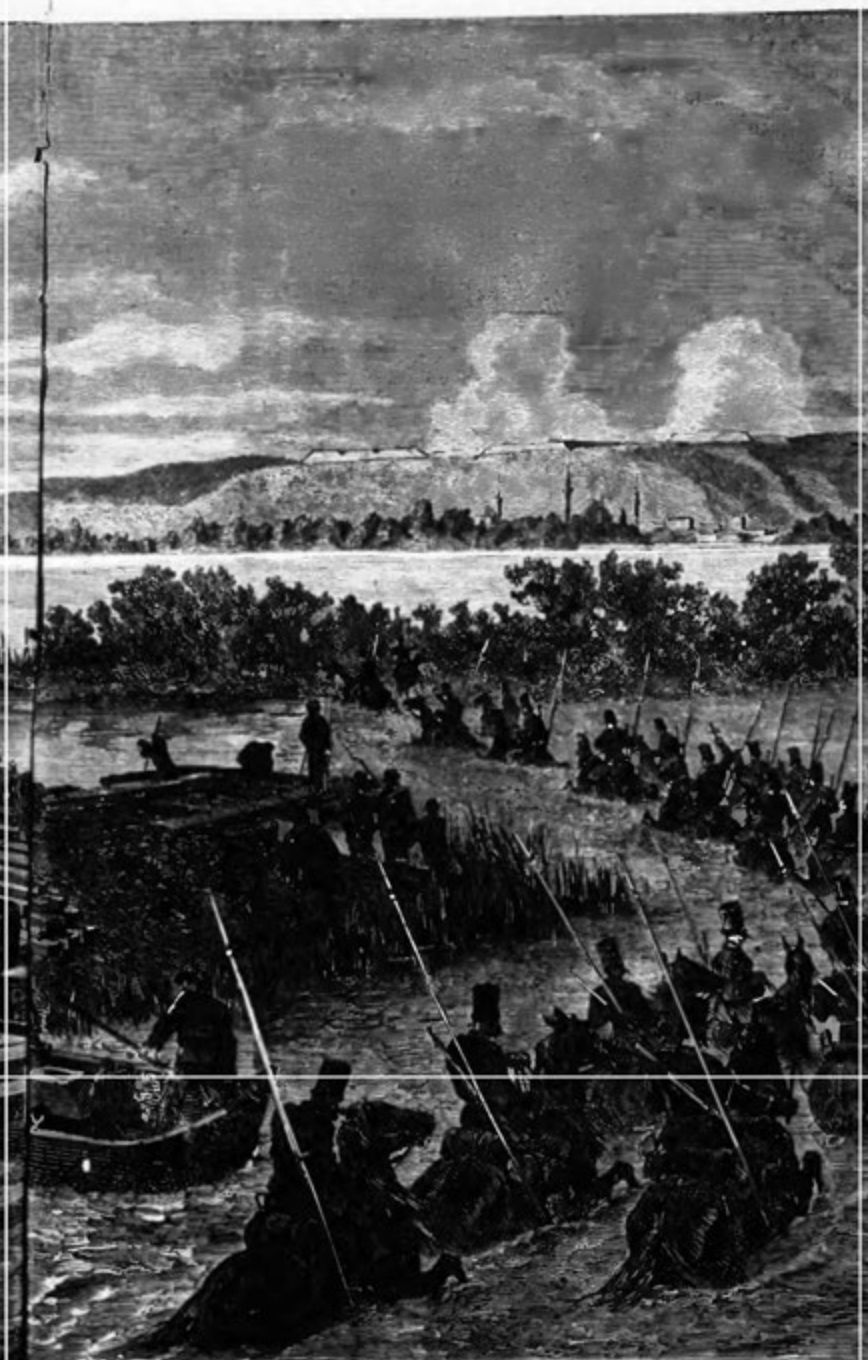
Bratří! Nadešel velký, posvátný okamžik, kdy všichni co jeden muž povstaneme a bojovati budeme po boku Ruska. Ozbrojte se rychle, jak můžete; naše zájmy, naše budoucnost, naše vykoupení toho vyžadují, abychom súčastnili se boje ve spolku našich osvoboditelů. Jen ještě jedno velké napnutí veškerých sil, a my budeme hodni svobody.

Bulharský národe! Ty zvolíš si sám vládu. Prozatím buď však poslušen prozatímní národní vlády, která byla vlastenci jmenována. Tato vláda octne se brzy ve tvém středu, aby ve jménu tvém jednala. Prozatím volá k tobě z území rumunského: Ku předu, Bulhaři! S námi jest bůh, s námi jsou bratří Rusové!

Dáno v Rumunsku, dne 7. května 1877.

*K. Cankov, O. Panov, P. Enčev, D. J. Ivanov, P. Vlskovský, Z. Stambolov, J. Karalizijev, J. Vasov.*

Nelze vypsati tisíceré útrapy nešťastného národa bulharského, jakož nelze vylíčiti blahé naděje, kteréž se mu otevíraly zprávou o překročení Rusů přes Prut a konečně přes Dunaj. Záhy po vydání válečného provolání carova pomýšleli přední Bulhaři na činné přispění osvobozovací armádě ruské. Kapitán ruský Rajko *Nikolov*, jenž ve válce r. 1876 byl velitelem bulhar. praporu v Srbsku, vydal toto provolání k Bulharům v Srbsku bojovavším: „Bratří Bulhaři! Den spásy těžce zkoušeného národa vašeho se přiblížil. Ruská armáda stojí již na Dunaji a hřmící děla její přinášejí zhoubu nepřátelům našim a úplnou svobodu vám. Přišel jsem do kruhu vašeho, abych opětně súčastnil se boje. Nepřicházím k vám však s rukama prázdnýma, nýbrž přinaším vám zbraně, střelivo, oděv a hojnost potravin, aby užili jste pomůcek těchto, bez nichž žádná armáda bojovati nemůže. Bratří! Mnou vedeni jsouce překročili jste odhodlaně dne 6. srpna Timok a dne 20. srpna Moravu. Dne 16. září bojovali jste srdnatě u Gredetinu proti nepříteli, a mnozí z vás, ba skoro všichni vyznamenáni jste byli znaky udatnosti. Neníť na tom však dosti; nám dosud jest podniknouti boje krvavé, v nichž domůžeme se však odměny důstojné — *osvobození Bulharska*. Znám vás i rány, z nichž krvácejí srdce vaše. Vroucím vaším přáním jest bojo-



Rusové jdou přes [illegible]imnicí a Svištovem.



vati s oněmi barbary, kteří děti naše a rodiče vraždí, kteří sestry, matky a dcery naše przní, kteří páší tolik zla v nešťastné vlasti naší. Obydlí naše a vesnice leží v ssutinách, nezůstalo nám než holé živobytí a čest, za kterouž také chceme životy své nasaditi. Vzhůru Bulhaři! Až udeří hodina západu našeho, pak zazní i hodina spásy naší. Shromáždětež se kolem mne třeba nazí a bosí. Oděni a ozbrojeni budete v Ploješti, a potom potáhnem ve jménu Páně do svatého boje. Kdo jest mužem, uchopí se zbraně. Tam na bojišti nechť každý osvědčí svou lásku k vlasti, svou odvahu. Co bratr váš a druh ve zbrani vždy chci vám v čele státi, a jsem přesvědčen o vás, že všichni budete mne následovat. Nuže, sledujtež přítele svého a bratra *Rajka Nikolova!*“

Bulharští dobrovolníci v Srbsku, o nichž Nikolov v tomto provolání se zmiňuje, byli po skončené válce srbské přijati v ochranu dobrodějného spolku bulharského v Bukurešti. Poskytoval jim po celou zimu výživy a část jich poslal na Rus, do Kyšiněva a do Oděsy, kdež byly zřízeny z nich zvláštní prapory pod ruským velením, a tvořili v jižní armádě ruské 4. oddělení 14. divise pěšího pluku. Jiní pak se rozešli po Valašsku a Multansku; jiní počtem as 150 mladíků byli do počátku května v Bukurešti a odebrali se do hlavního

stanu bulharského vojska v Ploješti. Dragan Cankov, delegát bulharský po evropských kabinetech, byl vyslán od hlavního komitétu bulharského v Bukurešti se zvláštní missí do Turn-Severinu a Kraljeva (Krajova), by dohlížel nad sestavením pluků z bývalých bulharských dobrovolníků. Cankovu se dařil jeho úkol a tím byl základ ku zřízení bulharského vojska položen. Vojínové bulharští byli přeloženi z Kraljeva do hlavního stanu v Ploješti. Všickni obyvatelé bulharští v Ploješti vítali s velkým nadšením bulharské švarné vojíny. Každý z těch dobrých občanů se představoval panu Cankovu s přáním, že jest ochoten ubytovati ve svém domě 20—30 mužů. Zvláště pak Ivan Kotlenský svojí obětavostí se vyznamenal i postoupil své dva veliké domy za kasárny, v nichž ubytováno 800 vojínů. Paměti zasluhuje též skutek mladého Albánce, Ďorđě Dikopula, majitele jedné mušie (panství) nedaleko Ploješti; převzal totiž vydržování důstojníků v jednom hostinci na čas pobytu jich v Ploješti a poručil rozdati po chlebu každému vojínovi při odchodu. Obětavost všech obyvatelů bulharských v Ploješti přese všecky nepříznivé poměry byla bez odporu chvály hodna, neboť oni první položili základ ke zřízení bulharského vojska, kteréž za nedlouho čítalo na tisíce statných junáků.

Dobrodějný výbor bulharský v Bukurešti dohodl se s velitelstvím ruským o podmínkách vojenské služby Bulharů, kteří dostali uniformy dle svého národního kroje. Poddůstojníci a nižší důstojníci byli vybráni z vlastního středu, vyšší místa důstojnická byla však dle vůle vrchního velitele velkoknížete *Mikuláše* ruskými důstojníky obsazena. První legie bulharská čítala 3000 mužů. Ke konci května měla tato legie slavnost svěcení praporu (vyobrazení na str. 171).

Slavnost odbývala se v širém poli u Ploješti. Přítomno bylo důstojnictvo hlavního stanu. Obřad zatloukání hřebů zahájil velkokníže *Mikuláš*, po něm následovali ostatní hodnostáři.

Do konce června vzrostly sbory bulharské na 7000 mužů. Činnost jejich podřízena byla středu armády ruské, samostatné úlohy do té doby neměly, však Bulhaři nepochybovali, že po překročení Dunaje rozvine se pro ně na domácí půdě náležité pole činnosti samostatné a že se jejich sbory velmi rozmnoží. Přechodu u Svištova byli Bulhaři přítomni a neskonalá byla radost jejich, když po přechodu vydáno bylo *provolání cara Alexandra:*

*„Bulhaři!* Moje vojsko překročilo Dunaj a vstupuje dnes na Vaši půdu, na které již vícekráte bojovalo za zlepšení stavu obyvatelstva křesťanského na poloostrově balkánském. Věrni podáním historickým, z upřímného a staletého spojení s celým pravoslavným národem ruským vždy novou sílu čerpajíce, domohli se moji předkové vlivem svým a mocí, že zlepšili a zabezpečili osud Srbů a Rumunů, probudivše národy ty k novému politickému životu. Čas a okolnosti nezmenšily sympatie Ruska k souvěrcům na Východě; onoť chová vždy tutéž lásku a starostlivost pro všechny členy velké rodiny křesťanské na poloostrově balkánském.

Svěřil jsem své statečné armádě, jíž velí můj vřele milovaný bratr, velký kníže Mikuláš, úlohu, aby pojistila práva Vaší národnosti, ona svatá práva, která jsou nezbytnou podmínkou pokojného a pravidelného vývoje celé občanské jsoucnosti. Práv těch nedomohli jste se silou ozbrojeného odporu, nýbrž za cenu staletých utrpení, za cenu krve mučenické, kterou jste Vy i Vaši dávní předkové od staletí půdu vlasti napájeli.

*Obyvatelé Bulharska!* Úlohou Ruska jest, stavěti, nikoli bořiti. Ono jest řízením božím povoláno, aby všechny kmeny a všechna vyznání v rozličných částech Bulharska, kde žijí národové nejrozličnějšího původu a víry, v pokoji sjednotilo a smířilo. V budoucnosti budou ruské zbraně každého křesťana před násilím chrániti. Žádné poškození jeho osoby aneb jeho majetku, ať je to kýmkoliv, nezůstane bez trestu. Každý zločin bude míti neúprosně trest v zápětí. Život, svoboda, čest a majetek každého křesťana bude stejně chráněn, ať si již je křesťan toho neb onoho vyznání. Nebude to však pomsta, která povede konání naše; jedině cit přísné rovnosti bude rozhodným, jakož i pevná vůle, zavésti pořádek a právo, kde dříve panovaly nepořádek a libovůle.

Vám pak, *bulharští moslemíni,* dávám dobré napomenutí. Jest mi trapno vzpomínati zločinů a násilí, jichž se mnozí z Vás v nejnovější době dopustili na bezbranných křesťanech. Tyto strašné činy nemohou býti zapomenuty; avšak ruské úřady nechtějí činiti Vás všecky zodpovědnými za zločiny některých Vašich souvěrců. Nestranná spravedlnost stihne jen ty zločince, kteří zůstali nepotrestáni, ačkoli Vaše vláda jména jejich dobře znala. Uznejte dnes spravedlnost Pána, která Vás bez pomoci stihla. Sklánějte šíji svou v poníženosti před jeho všemocnou vůlí. Podrobte se úplně oprávněným požadavkům úřadů, které zřízeny budou všude, kamkoliv moje vojsko vkročí. Poslouchejte jejich rozkazů. Buďte pokojnými občany společnosti, která jest ochotna poskytnouti Vám všech dobrodiní spořádané správy. Vaše náboženství zůstane nedotknuto; Vaše existence a Vaše jmění, život a čest Vašich rodin budou nám svaty.

*Bulharští křesťané!* Dočkali jste se věčně památného dne! Hodina Vašeho osvobození ze jha moslemínského konečně udeřila. Podejte světu vznešený příklad křesťanské lásky. Zanechte dřívějších sporů domácích a šetříce svědomitě legitimních práv každé národnosti, spojte se co bratří víry citem svornosti a lásky bratrské, která jest nejlepším základem každého trvalého podniku. Přistupte vřele do stínu ruských praporů, jichž vítězství tak často za Dunaj a Balkán se rozléhala. Přispějte k úspěchům zbraní ruských, střežíce je bedlivě ze všech svých sil a ze vší své moci. Posloužíte tím jen své věci, svaté věci znovuzrození své otčiny.

Dle postupu ruských vojsk do nitra země bude turecká moc spořádanou správou nahražena. Domácí obyvatelé budou brzy povoláni, aby pod vrchním řízením zvláštních úřadů při tom spolupůsobili, a nové bulharské legie tvořiti budou jádro domácí ozbrojené moci, jejíž jest úkolem udržeti bezpečnost a pořádek. Horlivostí, jakou budete poctivě sloužiti své vlasti, a nestranností, kterou osvědčíte při plnění těchto velkých povinností, podáte světu důkaz, že jste hodni osudu, který Vám Ruskem po tak mnoho roků za cenu velkých obětí byl připravován. Poslouchejte ruské úřady, plňte věrně jejich nařízení, neboť v nich je Vaše síla a spása.

Pokorně prosím Pána na vysostech, aby popřál nám vítězství nad nepřátely křesťanstva a aby požehnal naší spravedlivé věci. *Alexander.*

## Agitace a zápasy v Bosně.

Ačkoliv povstalecké sbory v Bosně nemohly pro svou nečetnost a vůči posádkám cvičeného vojska tureckého rozvinouti činnost takovou, jak by si byl vrchní vůdce povstalců *Despotović* přál, přece poutaly k sobě pozornost nejen vlády turecké, která marně se snažila povstání vyhladit, ale i za hranicemi bylo bosenské povstání napořád předmětem zvláštní péče, o níž podal zprávu velitel Despotović následujícím osvědčením:

„Jednatelové mocností ve východní otázce interesovaných snaží se od některého času podkopati v Bosně můj vliv a postavení všelikými nepravdivými zprávami. Snaha jejich směřuje k tomu, aby jednak národní boj o svobodu s dědičným nepřítelem všelijak snížili, jednak aby mne úřadu mého co vrchního velitele zbavili, což děje se proto, aby bosenský lid donutili vyhledávati cizí ochrany.

Z příslušné strany jsem zvěděl a mám k tomu písemné doklady, že tyto agitace berou původ svůj v říši rakouské. Nejprve obrátili se jednatelové k bosenským vojvodům, jimž ale o pravých záměrech svých ničeho nezjevili. Chtěli je pouze přemluvit, aby mne z Bosny vypudili, i slibovali jim, pak že budou povstalci dostávat všecko z Rakouska, totiž střelivo, potravu a zbraně. Aby postavení moje důkladně podkopali, rozšiřovali ti agenti nesmyslné vylhané zprávy a namluvili lidu, že moje jmenování generalem obrátilo k Bosně pozornost všech vlád, jmenovitě rakouské. Nevím, do jaké míry může zde Rakousko nároky činit, však jsem ochoten vzdáti se místa, kteréž mi lid bosenský propůjčil, složiti velitelství a sloužiti v Bosně jako prostý voják, jestliže moji četní nepřátelé splní tyto podmínky:

1. Když ve veřejném shromáždění svůj budoucí program předloží.

2. Když vysvětlí příčiny své obětavé pomoci, abychom se také my o právních a zákonných požadavcích bosenského lidu vyslovili.

3. Když budou vůdcem povstalců jmenovati muže, kterýž má k tomu schopnosti a nejedná proti prospěchům Bosny.

Já pro kořist do Bosny jsem nešel; zde nelze kořistit a vedla mne jen touha, jako každého vlastence, abych přispěl k osvobození Bosny, a nikoli to, po čem dychtí nepřátelé Srbska; já přišel z vůle lidu do Bosny. Prve jsem podotkl, že jsem hotov složiti své důstojenství, pakli ten skutek lidu bosenskému prospěje; ale pokud řečení tajní agenti svůj program nevyloží, budu v Bosně do poslední krůpěje krve hájiti zájmy národní, a jen přes mrtvoly mou a soudruhů mých dojdou oni svých mrzkých, protinárodních cílů. Na shledanou, liboli! Jsem hotov za jednotu v zemi s radostí obětovati život svůj a vše, co mého jest, jakmile vy, tajemní přátelé, zjevně a svobodně své záměry odhalíte.

V Tiškovci, 8. června 1877.

Vrchní velitel povstalců:
*general Despotović.*“

K agentům proti povstaleckému vůdci počítali Bosňané také rakouského konsula *Teodoroviče*, kterýž upozornil pohraničné úřady rakouské, aby zadrželi Despotoviče, kdyby v bitvě u Livna, která se očekávala, byl poražen a pak snad do Rakouska ustupoval. O tom ale nebylo ani řeči, aby vojvodové bosenští Despotoviče sesadili, naproti tomu vyslovili se ve skupštině v *Rasenovci* dne 7. června, že ohražují se proti všelikému nabízení cizích agentů a zamítají veliký cizí vliv na záležitosti a budoucí uspořádání Bosny. Vojvodové vyslovili tím důvěru Despotoviči.

Ostatně svedli povstalci bosenští v měsíci květnu několik šťastných potyček s Turky. Řadové vojsko turecké v Bosně přirazilo většinou k armádě Sulejmanově v Hercegovině a jen milice zůstala v Bosně. Povstalců bylo asi 1800 mužů a veleli jim pod vrchní správou Despotoviče vojvodové Petr *Kreš* a Jiří *Draganić*, kdežto Turkům veleli begové *Filipović* a Achmed *Boskerac.*

Dne 4. června daly se dvě čety povstalců na pochod z Tiškovce a dorazili na úsvitě dne 6. blíž Plevy. Po krátkém odpočinku dali se směrem východním a západním a současně učinili se dvou stran útok na Plevu. Turci sebrali se a postavili se pod velením obou prve řečených begů na odpor. Zápas počal o 10. hodině dopoledne a trval do 2. odpoledne. Turci bojovali vytrvale a snad byli by zvítězili, kdyby vůdce Filipoviče nebyla zasáhla dobře mířená koule. Velitel padl a smrtí jeho nastalo zděšení v řadách tureckých. Záhy ustoupili Turci do Zajce. Kromě Filipoviče zůstalo na bojišti 50

Turků, 24 bylo zajato a do Tiškovce odvedeno. Povstalci měli 40 mrtvých a raněných.

Ve dvou dnech po tom přepadli povstalci pět tureckých vesnic v tom okolí a přinutili obyvatelstvo k útěku. Povstalci opanovali celou krajinu.

Vrchní vůdce Despotovič stál zatím s hlavní silou u Vakupu. Jedna četa sboru jeho vydala se s vůdcem Davidovičem k opevněnému místu Radačce a způsobila seč s Turky. Na obou stranách byly ztráty značné, vítězství povstalců bylo drahé. Za to dobyli městečka Radačky, kdež měli dobré postavení.

Rozliční agenti snažili se všemožně, aby lid bosenský rozdvojili v příčině náboženství. Skutečně také uveřejnili katolíci bosenští provolání, kterýmž se zříkají spolku s „bludaři" církve pravoslavné, a dovolávají se pomoci katolického Rakouska, aby se Bosny ujalo. Některé listy rakouské hájily ovšem už od počátku války plány, aby Bosna k Rakousku přivtělena byla, avšak Maďaři vzpírali se tomu, poněvadž měli strach, že přivtělením *slovanské* země k říši příliš by se zmohl živel slovanský, což by dříve nebo později bylo záhubou maďarského panství.

Zatím měli povstalci bosenští co bojovati se všelikými svízelemi, jak svědčí následující list, zaslaný místodržiteli dalmatskému baronu *Rodičovi* od vůdce povstalců Despotoviče:

„Politické a policejní úřady v království dalmatském zapovídají proti všemu mezinárodnímu právu vývoz obilí pro bosenské vojsko — ba ještě více: obyvatelům té province, kteří pro svou potřebu obilí si dovážejí, konfiskují je úřady dalmatské pod záminkou, že obilí to určeno jest pro povstalecké vojsko — děje se to zvláště na hranicích mezi Kninem a Hrobem — mezitím co pro vojsko turecké dovolen jest vývoz obilí na všech přechodních stanicích, zvláště v Dubrovníku a Splitu. Dovoluji si žádati V. E., byste ráčil co nejdříve jednání tomu konec učiniti, tím spíše poněvadž rakousko-uherský stát dosud jest neutrálním a vývoz obilí z Dalmacie tureckému vojsku se beze všeho dovoluje. Zároveň považuji za čest oznámiti, jestliže policejní a politické úřady dalmatského království budou dále činiti překážky vývozu obilí pro lid a vojsko v Bosně, přestanu i já konati dalmatskému obyvatelstvu služby, které jsem jemu dosud konal a které mu byly velmi užitečné a prospěšné. — V hlavním stanu bosenského vojska v Rasenovci, 19. června 1877. *Despotovič.*"

Služby obyvatelstvu dalmatskému od Despotoviče konané byly takové, že čety povstalecké najednou zamezily hordám tureckým loupeže v pohraničných osadách dalmatských.

Přese všechny nesnáze a nouzi o potraviny neustali povstalci vésti drobnou válku proti Turkům. Náčelníci *Marinkovič* a *Jakšič* svedli dne 14. června s četou 600 mužů boj s Turky pod statkářem Marolen *Begovičem*. Bitka strhla se na statku Očaku. Osm begů přispělo ku pomoci, ale nemohli s povstalci ničeho svésti. Povstalci spálili begův statek, z něhož obyvatelstvo prchlo. Dne 15. června odtáhly obě čety ke Kypreši. V okolí toho městečka napadli 2 kuly se 60 muži posádky, kteráž se dlouho nebránila a do Kypreše se útěkem spasila. Strážnice byly pobořeny, zbraně z nich odnešeny. Zatím sebral glamocký velitel značnější bojovnou moc a vytáhl s ní na věchorožskou planinu, kamž povstalci zaměřili. Blízko planiny setkali se s nimi. Boj dne 17. června trval 3 hodiny a byl krvavý. Glamocká hotovost se bila statečně a nechtěla ustoupit. Teprve když došla povstalcům pomoc, zavedli Turci ústup. Povstalci ztratili 28 mrtvých a 54 raněných. Turci ztratili 60 mužů, mezi nimi 2 vyšší důstojníky, a ustoupili do Glamoče.

Dne 21. června nařídil Despotovič náčelníkům *Krzovi* a *Marinkovičovi*, aby vyklidili rovinu u Kypreše, která se mu zdála velmi příhodnou pro operace povstalců. Druhého dne objevili se Krzo a Marinkovič se 600 ozbrojenými povstalci na výšinách kyprešských, zmocnili se vesnice Jani, při ústí řeky Jani do Pivy, napadli ves Vrilo, majetek beje Idrisbejoviče, vzali posici tu po prudkém boji a zahnali obsádku do tvrze kyprešské. Turci měli 60, povstalci 40 mrtvých. Toho dne rozbil Despotovič hlavní stan svůj v Jani, které místo jest důležité v strategickém ohledu, poněvadž ovládá výšinu kyprešskou, která se rozprostírá uprostřed trojhranu, tvořeného pevnostmi Travník, Skoplje a Jajac. Mimo nepatrnou, napolo sbořenou tvrz padl celý kyprešský okres v ruce povstalců, kteří ukořistili značné části obilí a rýže, což bylo pro ně velkou výhodou, neboť po delší čas měli nedostatek potravin. Z venku nemohli dostati a také neočekávali pomoci, Srbsko se zřeklo všeho, Černá Hora sama byla v nesnázích, a pomoc ruských výborů také nedocházela jako dříve.

Porážka Sulejmana paše v Černé Hoře přišla povstalcům velmi vhod, neboť obyvatelstva mohamedánského v Bosně zmocnilo se hrozné zděšení, obávaloť se právem, že utvoří se nové sbory povstalecké. A skutečně počaly se nové čety hrnouti ke sborům Despotoviče, který obklíčil Kypreš a nutil posádku tureckou, aby se vzdala. Guvernér bosenský sháněl nakvap zemskou hotovost proti povstalcům, kteří si počínali velmi odvážlivě.

Menší a větší potýčky trvaly neustále. Dne 4. července postoupila silná četa Sima Davidoviče z Blagaje k Agiči, kdež bydlí zámožné obyvatelstvo turecké. Agič považovala se za klíč důležité posice turecké v Novém. Byla tam posádka 3 setnin zemské hotovosti, kteráž zřídila si též opevnění a náspy. Davidovič dostal od Despotoviče rozkaz, aby zmocnil se Agiče. Dal se tedy s četou 620 mužů na pochod, a učinil útok. Turci hájili se statečně a odporovali výdatně povstalcům až do odpoledne. Ke 4. hodině obnovili však povstalci útok s takovou prudkostí, a sice ze tří stran, že Turci musili

spěšně dáti se na ústup k Novému. Davidovič obsadil osadu Agič, jejíž většina stavení shořela. Na bojišti zůstalo 45 mrtvých Turků; obyvatelé skoro všichni uprchli; povstalci zmocnili se 140 ručnic a 6 skříní s nábojem; kromě toho ukořistili mnoho dobytka.

Současně svedli povstalci boje na jiných místech. Čety náčelníka *Ameliče* podnikly ve dnech 3—5 července zápas s tureckou obranou, kteráž byla soustředěna v osadách na úpatí pohoří grmeckého; Turci byli odevšad vypuzeni. Na celém pohoří grmeckém a v okolí na 4 hodiny cesty nezbylo ani jediného tureckého vojáka. Povstalci opanovali celé pohoří od Brezovce až k pohoří planickému. Alaj beg chystal se na ně se 400 žandarmy, praporem redifů a 1500 bašibozuky k útoku. S druhé strany postupoval od Travnika k Brezovce Vesil paša se 4 prapory. Despotovič konal též rozsáhlé přípravy, aby Brezovce uhájil. Pohraničné stráže rakouské u Dvora byly sesíleny, poněvadž se myslilo, že poražená strana bude hledět dostati se na území chorvátské.

Touto drobnou válkou partisanskou trpěla Bosna velice, veškeré poměry společenské byly rozrušeny, o bezpečnosti osoby a majetku nemohlo býti beztoho řeči ani před válkou. Turecké úřady braly křesťanům koně k dopravě a nutily je k práci při vozotajství. Když si křesťané v kraji baňaluckém stěžovali guvernérovi v Sarajevě, nařídilo se vyšetřování svévole úředníků, ale než došla na místo komise, dali úředníci vynikající osoby do vězení proto, že si šli stěžovat guvernérovi.

Někteří katolíci bosenští prosili své biskupy, aby vymohli u vlády rakouské obsazení Bosny vojskem rakouským. Také někteří mohamedáni přidali se k té prosbě, aby konečně nastal v zemi opět nějaký řád.

Turkům bylo naprosto nemožno povstání pokořiti. V první polovici července bylo povstalců celkem přes 8.000 mužů, všichni pod vrchním velením Despotoviče, jehož podveliteli byli: Babič, Bilbija, Ćavko, Vukanovič, Hercegovac, Bokeš, Rabič, Bundala, Smiljanič, Zorič, Alexič a Draganič. Mimo to bylo v rozličných krajinách několik jiných vůdců s menšími četami. Na Grahovu zasvětili popové počátkem července nové prapory povstalcům, načež podnikli jednotliví podvelitelové výpravy na všechny strany.

V Unci se povstalci počtem 300 mužů pevně usadili. Posádka turecká z Petrovce, sesílena 200 redify, měla Unce dobyti, aby zjednala si basis pro další operace. Turci však spokojili se procházkou až k samému Unci a vzavše 100 ovcí, vrátili se do Petrovce, povstalce ani nespatřivše. Turci, jichž většina náležela zemské hotovosti, neodvažili se na povstalce. Důstojníci pak stěžovali si velmi na nekázeň vojska, jež zhusta vypovídalo poslušnost, poněvadž mu nebyl žold řádně vyplácen.

Dne 11. července přibyly do Serajeva dva prapory Anatolů, jeden z Tuzly, druhý z Vyšegradu na srbských branicích. Druhého dne odebrali se tito Anatolci do Mostaru, poněvadž válečná zpráva turecká zvěděla, že Černohorci a Hercegovci chystají se k novému výboji.

V okolí Běliny na pomezí srbském zřizovala se nová opevnění. Z Cařihradu došel rozkaz, aby podnikl se nový soupis všech mohamedánů, pak i křesťanů, kteří by chtěli sloužiti v tureckém vojsku a aby rozdělili se ve tři třídy, z nichž první připravena býti měla k činnosti, druhá ustanovena v krajských místech do zálohy a třetí měla dbáti o udržení pokoje a pořádku.

Spisování to bylo zahájeno, avšak o roztřídění dle věku nebylo ani řeči. Starci 60—70letí jsou vřaděni do první, silní lidé 20—30letí do druhé a třetí a naopak. K vyzvání od metropolity vyjádřili se pravoslavní, že vojenské služby konati nechtějí. Mazhar paša upustil tedy od svého záměru a vyjádřil se, že přijme několik křesťanů do sboru zaptiů (policejní stráže). Také ani odvod mohamedánů nebylo možno úplně provésti, neboť vláda byla zcela málomocná. Z té příčiny množily se loupeže, jichž se účastnili křesťané i mahomedáni. Bezpečnost na silnici přestala, zvláště trať mezi Dobojí a Derbendem byla nebezpečna; Turci přepadli v Trnovci jeden dům a splenili ho, zavraždili majitele a dvě ženy poranili. Též hostinec v Modranech vypálili. Loupežníci vybírali od lidu venkovského kontribuci na penězích, dobytku, potravinách a běda tomu, kdo v ustanovený den částku vyměřenou neodvedl. Takové hospodářství bylo po celé Bosně a často se vyprávělo, že náčelníci lupičů stojí pod ochranou soudců a jiných úředníků, s nimiž se o loupež dělí. Statkář a člen okresní správy v Tešani, Sabit efendi, byl ochrancem pověstného vůdce loupežníků Omera Nukiče. Obyvatelstvo, které se povstání nemohlo účastniti, toužilo po zavedení nějakého pořádku, neboť povstalci k ochraně země před Turky nevystačili, ba mnohé čety dopouštěly se též výtržností, jmenovitě když se jim zásob nedostávalo. Za tou příčinou zprávy, že rakouské vojsko obsadí Bosnu, překvapily milým způsobem a sami mohamedáni pravili, že Bosna a Hercegovina po právu měly by přivtěleny býti k Rakousku. Pouze úředníci, kteří se báli o svoje postavení, byli nemile překvapeni. Následkem toho z konaku vyhlášena zpráva, že rakouské vojsko vtáhne do Bosny a Hercegoviny se svolením Porty. Hlavně bylo to obyvatelstvo katolické, kteréž si obsazení Bosny vojskem rakouským přálo; snahu tuto podporoval řád Františkánů, který je v Bosně četný a výhradně o duchovní potřeby tamějšího obyvatelstva katolického pečuje. Naproti tomu přála si valná část pravoslavného obyvatelstva, aby Bosna spojila se s knížectvím srbským k samostatnému státu.

# Po zápasech červnových na Černé Hoře.

Rekové černohorští zvítězili nad nepřítelem přemocným, pobili zástupy Turků ohromné a zahnali vrahy daleko za hranice své vlasti — však velikých obětí vyžádalo si slavné vítězství!

Dějiny Slovanstva mají mnohé velebné výjevy národní hrdinnosti, vytrvalosti a nezištného vlastenectví; ale aby tak nepatrná hrstka bojovníků přes dvě leta vytrvala v boji proti přesile, aby zůstala nepřemoženou proti nepříteli tak mocnému a vybojovala nad ním tolik skvělých vítězství, toť věru neslýcháno nejen v slovanských, nýbrž ve světových dějinách vůbec. Avšak sláva ta draze byla zakoupena.

Když válka vznikla, chopilo se zbraně vše, co ji mohlo unést, a po čas všech zápasů nebylo odkud nových sil přibírati. A zatím hynuli bojovníci, — květ národa padl na bojišti. Mužové středního věku a rekovná mládež bývali v řadách napřed. Mnoho reků zahynulo rukou moslemínů, mnoho jiných dopraveno do nemocnic na spěch zřizovaných a tedy nedostatečných. Mnoho rodin přišlo o živitele, po několika dítkách zůstalo s matkou v sirotě.

Přese všechny hojné dary Ruska neměli Černohorci tolik, aby mohli zameziti bídu opuštěných vdov a sirotků, aby opatřili všeho pohodlí a úlevy raněným bratřím. Při dopravě po neschůdných cestách vykrvácel mnohý nešťastník a ztrátou každého života pozbyla Černá Hora více než jiná vojska smrtí desíti vojínů.

Hlas o pomoc zavzněl z Černých Hor, pronikl nejprve do Čech a jako r. 1876, na ostatní jih slovanský, tak plynuly opět příspěvky vlastenců českých do Prahy, odkudž na Cetyň výpomocnému výboru k rukoum metropolity Illariona zasýlány byly. Podpory tyto prospěly Černé Hoře nejen hmotně, ale byly též balsámem útěchy a uznalosti za všechny oběti sokolů černohorských.

Přehled červnových bojů na Černé Hoře, jak jej podal vládní dopisovatel vídeňský, uchyluje se v některých podrobnostech od vylíčení, které jsme podali na stranách 121—133, jmenovitě co do počtu bojovníků na obou stranách; celkem však podává dostatek látky k posouzení krutých zápasů jakož i důkaz o našem úsudku, že Černohorci zasluhují být jmenováni prvními reky mezi bojovnými národy.

Že číslice následujícího stručného vypsání poněkud se uchylují od popisu našeho, vysvětluje se zvláštností všech válek s Tureckem; Turci nemají nikdy své síly náležitě sečteny, jakož jsme již na jiném místě pověděli. Také počet bojovníků černohorských, jakožto vojska národního, nikdy není zcela určitý, i bojují Černohorci právě dle okamžité potřeby buď v počtu větším nebo menším. Toť jsou příčiny, že výkazy o bojovných silách obou stran se poněkud různí, poněvadž se více méně na kombinacích zakládají.

Nechme však již mluviti oficiosního dopisovatele.

* * *

Černá Hora počala opět válku dne 13. dubna.

Prvních 6 neděl nebylo žádných bojů, obě strany chovaly se jen obranně. Svoláním zemské hotovosti, jakož i sesílením armády jinými sbory byli konečně Turci s to přikročiti k útoku pod velitelstvím Sulejmana paše a Ali Saiba paše. Dne 2. června stály na hranicích černohorských následující turecké sbory: U Gacka 36 praporů, 5 baterií, tedy 20.200 mužů a 20 děl, pod velitelstvím Sulejmana paše. Posádka Nikšičů čítala pod velitelstvím Skendera beje: 3 prapory neb 1500 mužů a 16 děl; posádka Trebině: 3 prapory neb 1500 mužů; v Klobukách, Bilsku, Goransku, Gacku, Nevesini, Stolci atd.: 6 praporů neb 3000 mužů.

Bylo tedy v Hercegovině 48 praporů aneb 26.000 — Turků.

U Spuže velel Ali Saib paša 30 praporům, 6 bateriím aneb 18.000 mužům s 36 děly; v Podgorici byly 3, v Žabljaku 1, v Baru 1½, na ostrovech ½, u Murice 1 a v Skadru 3 prapory. V Albanii bylo tedy 40 praporů čili 20.000 mužů a 36 děl.

Od Nového Pazaru a Sěnice pospíchal ferik Mehemed Ali s 22 prapory aneb 10.400 muži, 12 děly k Černé Hoře, kdežto posádka v Kolašinu a v Berani čítala jen 4 prapory. Ve Vasojevičích bylo tedy 26 praporů čili 12.200 mužů a 12 děl.

Čítala tedy celá armáda turecká, stojící na černohorských hranicích, 114 praporů aneb 58.400 mužů, 78 polních a horských děl.

Černohorská síla válečná byla následovně rozložena: U Krstce 8, u Pivy 3, proti Nikšičům 6 praporů pod Vukotičem, Pejovičem a knížetem. Severní armáda čítala tedy 17 praporů aneb 10.200 mužů a 16 děl.

V Baňanech a Zubcích tábořily 4 prapory aneb 2400 mužů pod Pavlovičem a Musičem.

Jižní armáda čítala 16 praporů aneb 9600 mužů, 8 děl. Šest praporů pod velitelstvím Marka Miljanova stálo v krajině Kučů, 10 pod velitelstvím Plamence a Boži Petroviče u Martiniců a Nového Sela. Proti Žabljaku a v nahiji crmnické velel Maša Ďurovič 3 praporům aneb 1800 mužům. Stejně silnou byla vasojevičská divise, jíž velel Miljan Vukovič.

Celá černohorská síla válečná čítala tedy 43 praporů aneb 25.800 mužů a 24 horských děl. Z těch bylo 18.000 Černohorců, ostatní povstalci.

Dne 31. května byla první srážka. Počalo ji 450 mužů sboru Vasojevičů, kteří plenili Varuněž, 6 hodin

severně od Kolašina. Turci ku pomoci chvátající byli poraženi. Na bojišti zůstalo 118 nizamů a 30 bašibozuků; Černohorci ztratili 11 mrtvých a měli 19 raněných.

Dne 3. června učinil Ali Saib útok na ves Nové Selo, musel však se ztrátou 150—200 mužův ustoupiti. Černohorci měli pouze 3 mrtvé a 7 raněných.

Dne 4. června napadl Sulejman paša s 18.200 muži a 22 děly u Krstce 4800 Černohorců se 6 děly pod velitelstvím Vukotiče a zároveň učinil Redšib paša s 10 000 Turky a 8 děly útok proti 1600 Černohorcům a 2 dělům u Goranska, kde velel Pejovič. Bitva trvala po celý den. Konečně musel Sulejman paša s nepořízenou ustoupiti, Pejovič však též, tak že byla posádka Goranska zásobena. Pravé černohorské křídlo tedy skutečně nezvítězilo, pouze u Krstce dobyl Vukotič vítězství. Turci ztratili 850 mrtvých; raněných měli 1730; Černohorci měli 150 mrtvých a 350 raněných. Černohorci zároveň ukořistili 1 prapor a 2070 ručnic.

Dne 5. června bylo 20.000 Turků se 36 děly pod vůdcovstvím Ali Sajba u Martiniců od 6000 Černohorců, jimž velel Plamenac a Petrovič, úplně poraženo a to se ztrátou 700 mrtvých a 1200 raněných, 8 praporů a 1500 ručnic. Černohorci měli pouze 50 mrtvých a 45 raněných.

Téhož dne vyrazili Vasojevičtí přes Taru, dobyli 5 tureckých srubů a vyplenili ves Stocer, hodinu směrem severozápadním od Braniše vzdálenou. S tučnou kořistí 2000 volů, ovcí, atd., jakož i s četnou zbraní vrátili se pak domů. Celá tato výprava stála Vasojevičské 47 mrtvých a raněných, Turky 174 mužů. Téhož dne rozbořil kníže tvrz Ozriniči u Nikšičů.

Dne 6. června počal Mehemed Ali svůj výboj a vnikl na čtvrt hodiny cesty do Černé Hory. Druhého dne byla velká dělostřelba u Spuže. Turci ztratili 250 mužů, Černohorci pouze 26.

Dne 8. června střílelo se na Podgorici, při čemž byl výpad Turků z pevnosti se ztrátou 14 mužů odražen. Téhož dne strhla se bitka u Klotku.

Dne 10. června přepadli Černohorci Kukoševinu a zabili 26 Turků, aniž by byli jediného muže ztratili.

Dne 11. června vyrazil Sulejman paša, sesílen 4 prapory, proti dužskému průsmyku. Armáda jeho čítala nyní 40 praporů aneb 20.500 mužů, 30 děl; v průsmyku soustředění Černohorci měli 17 praporů aneb 9700 mužů a 16 děl. Až do 14 června pokračoval Sulejman sice pozvolna, avšak přece ku předu a dorazil až k Nozdrám. Téhož dne bombardován byl i srub Vrana u Podgorice. Mehemed Ali postoupil až k Rječině, při čemž ztratil 400 mužů: Černohorci pouze 56.

Dne 14. června prošel Sulejman paša se ztrátou 130 mrtvých a 300 raněných průsmyk dužský, kdežto Vukotič měl jen 96 mrtvých i raněných.

Dne 15. června byly Nikšiče zásobeny a jeden proud Mehemeda Aliho na Jalovici úplně potřen. Turci ztratili 500, Černohorci 44 mužů.

Dne 16. června strhla se bitva u Rasiny Glavice. 18.000 Turků pod velením Ali Saiba bylo 6000 Černohorci pod Plamencem a Petrovičem poraženo, ztratili 715 mrtvých, 1500 raněných a 1000 ručnic; Černohorci měli pouze 35 mrtvých a 80 raněných.

Od 17. do 25. června byly devítidenní boje v nahii bělopavlické. Sulejman paša táhl s 20.000 muži a 30 děly údolím Zety a spojil se pak u Spuže s Ali Saibem. Ztratil při tom 6000 mrtvých, 9000 raněných, 7000 ručnic, 6000 karabin, 6000 jataganů a šavlí, 1500 koní, 7 praporů, 1 dělo a část zásob válečných. Černohorců bojovalo obyčejně 6700, někdy 9500, konečně 10.000 a ztratili 551 mrtvých a 1236 raněných.

Od 17. až do 20. června bojovalo se o Ostrog, dne 21. pokoušel se Sulejman marně o ústup do Hercegoviny; dne 22. bojovalo se až k Zavojči, dne 23. strhla se bitva u Niničů; dne 24. porážka Sulejmanova u Zdrebaniku a dne 25. bitvy u Martiniců.

Dne 20. června bitva u Jagaraců. Ali Saib utrpěl největší svou porážku ztrativ 1300 mrtvých a 2000 raněných. Černohorci, kteří ukořistili 3 děla, 5 praporů, 200 koní a 2000 pušek, ztratili jen 300 mužů.

Dne 24. a 25. napaden i Mehemed Ali na Morači, poražen a z Černé Hory vyhnán. Ztratil 400 mužů, Černohorci 60.

Dle toho ztratili Černohorci 991 mrtvých a 2175 raněných, celkem tudíž 3166 mužů, kdežto čtyřměsíční válka za předešlého roku je stála 3602 mužů, t. j. 1278 mrtvých a 2324 raněných. Slabou náhradou za tyto ztráty drahých životů byla kořist válečná: 21 praporů, 4 děla, 13.720 pušek, 1000 koní atd. Arciť byla ztráta turecká hodně větší, totiž 10.700 mrtvých, 17.500 raněných čili 28.200 mužů. V předešlé výpravě 35.937 mužů, t. j. 16.782 mrtvých, 18.000 raněných, 1155 pohřešovaných.

Kromě devítidenních zápasů v údolí Zety svedli Černohorci ve třech nedělích čtyry bitvy, tři seče, pět šarvátek a sedm menších srážek, dohromady 21 bojů — zápasili tedy každého dne.

Stav Černé Hory za těchto hrozných bojů vylíčil Rus, který byl v táboře knížete Mikuláše, tímto způsobem: „Šestý den bitvy odešel jsem od vojska do Cetyně, abych po několika hodinách opět se navrátil ke knížeti a jeho průvodu, kteří, byvše přinuceni opustiti Ostrog, již na pátý den žili mezi samými kameny, nemajíce s sebou ničeho kromě šatův a pušky. Turci na počátku v zástupech postupovali a neočekávaně objevovali se na různých místech. Boj trval stále, dnem i nocí. Černá Hora naléžá se v úžasném stavu, nemluvě ani o tom, že Turci se tří stran v síle 60.000 mužův na ni udeřili. Černohorci bijí se zoufale a již nyní padlo z jich strany skoro tolik, co v celé předešlé době. Avšak v tom ne-

záleží její bídný stav. Kraj Bělopavličův spálen do kořene. Vasojeviči — taktéž; Župa — taktéž. Všichni odtud utekli, nemohouce ničeho více s sebou odnésti. Co ještě bude, bůh sám ví! Všichni muži jsou na vojně, všechny ženy rovněž; v celém kraji následkem těchto dvou strašných roků není jediného koně, takže kníže sám žije jako poslední voják. Neníť nikde ani kupka sena. Pomoc obyvatelstvu je nutna. Což pak v Rusku neobrátí pozornost k tomuto stavu a neučiní aspoň tolik, co loni učiněno pro Bulhary? *Nikdo nepřispěl k dílu osvobození křesťanstva na balkánském poloostrově tak mnoho jako Černohorci* a kromě toho, oni i nyní berou si na starost 50.000 mužů, kteří by jinak byli buďto v Asii nebo na Dunaji."

Útrap zažili Černohorci v těch bojích arci nesmírných. Slabý odpor u Krstce vysvětlil se částečně nedostatkem vody k pití; bylo zjištěno, že šest Černohorců zahynulo tam žízní. Kníže Mikuláš sám po boji u Krstce po 40 hodin ničeho nejedl.

Ruský generální konsul *Jonin*, jenž v táboře černohorském meškal, musil po několik dní opatřovati si chléb cestou mimořádnou, poněvadž porce nevyhověla ani nejskrovnějším požadavkům.

Po boji nastalo v zemi ticho hluboké, rušené jen ruchem péče o raněné a trpící. Na bojištích dlouho sbírány všeliké předměty, i *nalezeno mnoho čapek anglických*, důkaz to, že *v řadách Turků bojovali Angličané.*

Znenáhla odtáhli Turci od pomezí černohorského na různá místa. Jen ranění zůstali. S počátku tvrdilo se, že Turci zůstavují asi 2000 raněných v okolních nemocnicích, avšak počátkem července napočetlo se pouze ve Skadru 4600 raněných Turků. Nedostatkem pomoci lékařské mnoho raněných Turků zahynulo. Ve Skadru zemřelo do konce prvního týdne v červenci 1500 mužů, v Podgorici z 2000 polovice, ve Spuži 500. V Gacku ošetřováno bylo 3500 raněných od bojů u Krstce a Ostrogu.

Černohorců zhynulo v té době v nemocnicích 150.

Skoro tři neděle to trvalo, než pohřbeny byly všechny mrtvoly v údolí Zety nahromaděné. Mezi kořistí u mrtvol nalezeno bylo také množství tureckých řádů, kteréž měly celkem 75 liber váhy, i jsou věnovány cetyňskému museu, které zřízeno jest v knížecím konaku.

Jakkoliv Černá Hora utrpěla velkou pohromu, přece přichystali se záhy k dalšímu boji, i ohražovali se proti pověstem, jakoby se byli vítězstvím k smrti unavili. S povstalci a novým dorostem mládeže čítali 24.000 k boji schopných mužů, i jali se oblehati pevnosti turecké v Hercegovině, kde byli Turci posádky zanechali. Nejprve oblehli Nikšiče. K tomuto oblehání vypravilo se 10.000 mužů, ostatních 14.000 bojovníků postavilo se na jihu proti Ali Saibovi, kterýž sbor svůj znova doplňoval, avšak k útoku opětnému se neodvážil, kdežto Černohorci vykonali přípravy k výboji v Albánsku, jmenovitě měli namířeno na pevnost i město Skadar.

## Výprava ruské flotily mezi Ďurděvem a Ruščukem.

Rusko nemělo v této válce tak četné loďstvo jako Turecko, za to však vyznamenávali se námořníci ruští neobyčejnou obratností a odrážlivostí. V dřívějších kapitolách vypsali jsme, kterak plavci a vojínové ruští zahubili dva turecké monitory a porouchali mimo to několik jiných lodí, mezi nimi veliký parník „Sejfy", kterýž byl téhož dne k boji a plavbě neschopným učiněn, kdy vyletěl do povětří „Hifs ul Rahman". V řadu junáckých výprav patří i výprava dunajské flotily, při níž raněn byl kapitán Skrydlov a věhlasný malíř ruský nynější doby Vereščagin, jenž dobrovolně súčastnil se výpravy na rychlolodce „Šutce". Výpravu tu vypisuje K. Kyrylič, velitel jedné loďky, tímto nárysem: Mezi Ruščukem a Ďurděvem dělí se Dunaj ve dvě ramena, mezi nimiž leží ostrov Katalina porostlý lesem, proutím a jiným hustým rostlinstvem, tak že jím Ruščuk se strany Ďurděva úplně jest zakryt. Proti vodě nad Ďurděvem vlévá se do Dunaje nevelká řeka Kama, v níž jsou bezedné jespy a křivolaký proud. Před samým ústím do Dunaje jsou břehy její holé, takže s tureckého břehu možno daleko po řece vidět. Na překážku toho rozkázal kapitán Novikov nasekat dříví, aby se z něho udělaly zákryty před nepřítelem. Proti vodě na Kosmě u Malého Dedusoga stála ruská říčná flotila a nacházely se sklady ruských podkopných přístrojů. Břehy Dunaje okolo Parapanu od ústí Kamy až k řečišti tvoří na velkou vzdálenost samá bláta. Do řečiště lze dostati se jen v lehkých loďkách. Kromě toho, aby zabránili Turci Rusům plavbu a překazili přístup ku břehu, natloukli od ostrova Kataliny až k samým blátům koly. Sami si nechali průchod od Ruščuku i dále nad Parapanem po obou stranách ostrova Mečíku, kde jest Dunaj od jednoho břehu ke druhému všude hluboký a splavný.

O zaražených kolích věděli Rusové ještě z dřívějších vyzvídek. Před tím poslal kapitán Novikov oddíl uřezat koly. Stalo se to tiše, bez hluku, aniž by to byl nepřítel spozoroval. Abych pravdu řekl, my jsme již dříve věděli, že se zde jedná o nějakou výpravu, v čem ale měla záležet, o tom neměl nikdo ani zdání.

Dne 19. června byl parný den. Na obzoru nebylo ani obláčku, ale obloha byla smutná, uprášená, do pomerančova zbarvená. V takové dni na nás přicházela lenivost. Já nebyl se svým soudruhem Nilovem toho dne ani z domu. Byli jsme nevrlí. Nebylo co mluvit, ani



Svěcení praporu bulharské legie v Ploješti.

číst. „Kéž bychom již byli za Dunajem anebo někde jinde; já to zde déle nevydržím," hořekoval Nilov. Těšil jsem ho, že musí býti nějaká výprava, a neuplynulo ani půl hodiny a přišel námořník oznamuje, že všichni důstojníci a velitelé se mají v 7 hodin večer dostaviti na místo.

V určitou chvíli byli jsme v přístavě. Kapitán Novikov procházel se tu, mlčky pohlížeje na shromažďující se důstojníky a velitele. Novikov jest věčně klidný, chladnokrevný, tvář jeho se nezmění, hlas nezjinačí. Vojenská složitá jeho postava svědčí, že se nebojí nebezpečí.

„Strojit loďky — důstojníci a mužstvo na svá místa!" velel. Strojilo se.

Bylo nás na 10 parních loděk, z nichž dva rychlíky Šutka a Mops. Šutce velel chrabrý poručík Skrydlov. Na každé loďce bylo 6 mužů posluhy. K zadu loďky přivázáno bylo torpédo, podoby hruškovité z kovaného železa, nabité dynamitem, a za torpédem plula po vodě loďka Šesterka. Na loďkách bylo ještě po dvou útočných torpédech. Se strojením jsme se zdrželi do 9 hodin. Nastal tichý, jasný večer. Moře už spalo a od Dunaje vanul čerstvý větřík. Vyšel jsem na břeh, kde jsem spatřil oltář a kněze v ornátě. Kolem oltáře stálo veškeré mužstvo. Odbývaly se modlitby, každý byl zabrán v pobožnosti. Nikdy nezapomenu na onu slavnostní chvíli! Z vod Dunaje vystupoval jasný měsíc, ozařuje bledými svými paprsky kněze i mužstvo. Před odchodem pravil velitel krátké slovo: „Pánové! o vaší chrabrosti nepochybuji, o ní se nejedná; však buďte pamětlivi slov starého námořníka a věřte, že největší a nejprospěšnější chrabrost pro námořníka jest chrabrost chladnokrevná, klidná a rozvážná. S Bohem!" Každý se požehnal ještě křížem a sedl pak na loďku. Když jsme sedali, spozoroval jsem na rychlíku Šutce nějakého nevojáka, čemuž jsem se podivil. „Kdo to?" táži se Nilova.

„Malíř Vereščagin," zněla odpověď.

Měsíc stál již vysoko a stříbřil svojí září hladinu řeky, která se odrážela o temné okolí. Panovalo mrtvé ticho, nežli se hnula první loďka, načež bylo slyšet slabé šplouchání vody, způsobené lodním šroubem. Ponenáhlu jsme se dostali do splavného proudu.

Plavba do řečiště byla krušná. Říčka Kama jest mělká; proud její křivolaký tak, že každou chvíli některá loďka uvázla na jespu, a řetěz, na němž zavěšeno bylo torpédo, zamotával se do lodního šroubu. Však námořníci jej vyprostili a pomohli přese vše nebezpečí. Byly však již 4 hodiny, když jsme připluli na Dunaj a svítalo. Naše flotila rozvinula se v jednu linii a loďky se svými vlaky podobaly se vodní karavaně. Ostrov Katalina ležel před námi v ranní rose. Bylo ticho.

K místu, kde zaraženy byly koly, dostali jsme se rychle, aniž by nás Turci pozorovali, jsouce zakryti týmž ostrovem jako Ruščuk. Zde nastalo zdržování. Bylo jenom několik kolů pořezáno, průplav byl mělký a úzký. Loďky a torpéda se musily přetáhnout a mohli jsme snadno padnout Turkům do rukou. První, který prošel, byl poručík Skrydlov na loďce Šutce. Neměl plovoucí torpédo, na palubě bylo útočné. Skrydlov rychle přirazil od Kataliny k ostrovu Mačíku a postavil se bokem pod houštiny. Za ním ubíral se rychlík Mops a pak řadou ostatní loďky.

Turecké přední stráže stály v hustých řetězích po břehu. Byly naším neočekávaným příchodem překvapeny. Jen tak mohly se dostat loďky úzkým proudem a teprve na poslední vystřeleno, ale žádný nebyl raněn a žádná škoda způsobena.

Nejzáze plul jsem já se svojí loďkou, bezprostředně přede mnou kapitán gardové ekypáže. Když byli naši soudruzi již za Mačíkem a stáli na místech, kde se měla zapustit torpéda, jel jsem já se svou loďkou mezi ostrovem Katalinou a Mačíkem. V tom se objevil u Kataliny velký dvoukolesý turecký parník. Já ho zočil, když švihl granát nad loďkou kapitána, loďka zrychlila běh a hbitě zmizela za ostrovem Mačíkem, kde měla položit torpédy. Zůstal jsem sám. Položení mé bylo povážlivé, loďka měla slabý brod a málo páry. Ohlednu se. Parník hnal se za námi. Ač granáty z něho lítaly mimo loďku, mohla některá koule ji zasáhnout a letěli jsme do povětří.

„Zkrátit běh!" velím chtěje nabrat páru, abych mohl vyrazit ku předu před nepřátelskou lodí. Lodníci byli překvapeni a vykonali rozkaz. Panovalo hrobové ticho.

Viděl jsem Skrydlova, jak mi kynul ze Šutky, abych si pospíšil. Rozkázal jsem pustit celou páru a dostal se na vykázané místo. Turecký parník rozehnavší se za mou loďkou zarazil se a bál se dále postoupiti, aby nenarazil na torpédo. Plul od Kataliny do Mačíka a zase nazpět posýlaje na nás mraky koulí, granátů a kartáčů. Naše baterie od Parapanu hřímaly po něm koulemi. Dostav se na své místo vidím Šutku jako šípku letět po vodě proti parníku. Viděl a slyšel jsem, jak na něm dali dvě salvy, načež dým vše zahalil. Při tom dálo se, jak mi vypravovali, toto:

Šutka přiletěla k parníku a chtěla udeřiti torpédem, však řetěz, na němž byla pověšena, byl přeražen koulí a Šutka hnala se zpět. Turci byli z počátku omámeni, neboť myslili, že vyletí do vzduchu, ale pak spustili prudkou střelbu z děl a pušek. Zde dostal poručík Skrydlov 3 rány a raněn byl malíř Vereščagin do stehna. Parník pustil se za Šutkou, ale ta zmizela záhy z dostřelu a stála na bezpečném místě. Skrydlov a Vereščagin byli vyneseni na břeh, kdež byli obvázáni a přeneseni do Parapanu, kdež odevzdáni lékařům.

Když se začala klásti první torpéda, spustili Turci z ostrova Mačíka prudkou střelbu z pušek, při níž ne-

bylo možno docílit úspěchu. Na to jsme byli připraveni. Z Parapanu vypravilo se proto 40 dobrovolníků pod poručíkem Podjalkovským přes bláta, po loďkách, nebo po pás vodou, loďky za sebou vlekouce. Vzdálenost jest tu 2 versty a více. Když se rozložili na kraji lesa na ostrově a začali střelbu, obrátila se palba Turků na ně a my mohli položit torpéda. Z dobrovolníků padl jediný muž.

Bylo už 9 hodin. Slunce jen jen jiskřilo a osvětlovalo daleko široko kraje za Dunajem, z nichž na nás se dívala celá řada tureckých stanů. Torpéda byla spuštěna, ale ještě jsme se neubírali k svému břehu. Položili jsme se pod pahorkem, jsouce baveni švistem tureckých koulí a granátů. Z našich baterií házeli přes tu chvíli granáty. Byla pěkná podívaná na našeho velitele Novikova. Velel z loďky přinést vak s jídlem a obrátiv se k nám pravil:

„Posilněte se, chlapci, máme ještě mnoho práce."

Po nějaké době ustanovil ještě 6 loděk, aby zapustily torpéda nad Mačíkem. Vyjeli jsme. První loďka Jabločkina vyjela za Mačík a chtěla se dostat na vykázané místo, když deštěm koulí z pobřežních postavení zabiti byli 2 muži. Z loďky se vystřelilo a ustoupilo: za takového ohně nebylo možno spustit torpéda. Pluli jsme dále za dýmu a třesku — nevím co se stalo s Jabločkinem. Za ním šel Nilov. Táž nehoda: déšť koulí — z naší strany salva, leč Nilov spustil torpédo. Za Nilovem jsem plul já; ostatní zadržel u východu Jabločkin. Pravili jsme Novikovu, že jest již pozdě, on však odpověděl, že „ještě bude čas."

Vystoupili jsme zase na břeh a dojídali velitelovu hostinu. Střelba ustala. Nastalo ticho, oddech, který lahodí po tak krušné noci. V tom zahřměla na našem břehu děla a zadrnkaly pušky. Ohlíželi jsme se udiveni a co vidíme: přes bláta kvapí k nám general Skobelev mladý, náčelník štábu, plukovník Strukov, Zacharov a jiní důstojníci.

„Pánové," vykřikl Skobelev, „pryč odtud, nežli bude po vás veta. Z Ruščuku vyrazila četná dělostřelba a dva prapory střelců."

„Ticho!" velel klidně Novikov. „Veslice a torpéda vytáhnout na břeh a schovat v rákosí. Rychle!"

Můžete si představit, jak sebou každý hodil, Skobelev i Strukov i ostatní důstojníci pomáhajíce vytahovat veslice a torpéda na břeh.

„Lehké loďky se mnou proti vodě zvolna. Vsedat!" velel Novikov a v tu chvíli první koule narazila na náš břeh a zasáhla Šesterku, která se na kusy rozskočila. Začala kanonáda. Viděli jsme ještě, jak se turecké dělostřelectvo hnalo úprkem a postavilo se zrovna proti nám.

Stálo tam asi 30 děl. Nastalo peklo. Skobelev, Strukov a dobrovolníci ustoupili k Parapanu. Já místo co bych měl plouti s ostatními pltkými loďkami, dal jsem se směrem, jímž jsem přijel. Granáty lítaly na všecky strany a kromě horských děl objevil se i monitor, který na nás několikráte vystřelil, ale ze zaostrova se neodvážil, bál se osudu svých soudruhů. Bylo nám lehko uniknout, protože jsme pluli po vodě. Turecká baterie se rozdělila; jedna polovice se hnala za námi, druhá jela — hledat loďky Novikova. Však jak by nás byli dohonili? snad u ostrova Kataliny, kde byly natlučeny koly. Byli by musili Turci vyslat asi tucet střelců, aby nás chytali jako potápky! Do toho díla se jim ale nechtělo.

## Přehled činnosti jižní armády ruské do konce června.

Car Alexander dostal od vrchního velitele jižní armády, velkoknížete Mikuláše, přehlednou zprávu všech operací až do opanování pravého břehu Dunaje u Svištova. U věcném výtahu zní zpráva ta následovně:

Jižní armáda ruská překročila dne 24. dubna hranice říše a nastoupila pochod svůj k Dunaji v tomto pořádku:

*Pravé křídlo*, sestávající z 8. a 12. divise jízdy a z 21., 26. a 27. pluku donských kozáků, přešlo pod velením svob. pána *Driesena* hranice u Ungheni a táhlo přes Jasy, Roman, Bekaj, Fokšany, Rimník, Buseu u Plojiště do okolí Bukurešti.

*Levé křídlo*, jemuž velel general Radecký, sestávalo z kavkazské divise jízdectva, ze 4. brigády střelců, z 2 setnin ostrostřelců, z 23. pluku kozáků donských, z úplného horského dělostřelectva, z 11. divise jízdectva a z 8. armádního sboru.

Sbory ty táhly přes Beštomak, Falči, Galac, Brahylov, Bukurešť, Ďurděvo a Daji. Pěchota zastavila se blíž Ďurděva, jízda postavena byla v Obileši a Slobozii naproti Dristě. Osmý armádní sbor táhl toutéž cestou až k Plumbinešti a soustředil se pak blíž Bukurešti.

*Centrum* sestávalo z 12. armádního sboru, 5. divise pěchoty a 34. pluku donských kozáků. Dvanáctý armádní sbor přešel hranice u Ungheni a táhl přes Jasy, Vaslaj, Birlat, Tekuč, Fokšany do Bukurešti, kdežto se 5. divise pěchoty ubírala přes Beštomak, Leovu, Falči, Anureni a Birlat. Všem těmto sborům velel general Vojnovský.

*Oddělení na dolním Dunaji*, sestávající z 11. armádního sboru (bez jízdy) a z 1 brigády 32. divise pěchoty pod knížetem Šachovským, táhlo přes Kubej do Galace a soustředilo se v Brahylově, Barboši, Reni, Kiliji a Ismajlu. Devátý armádní sbor, jehož 5. divise pěchoty s 11. armádním sborem šla pěšky, dopraven byl po dráze až k Zlatici a zaujal výše zmíněná postavení.

Armádní sbory 4., 13., 14. byly teprve později poslány za svěřenou mi armádou.

Následkem neobyčejných lijáků vystoupily všechny řeky z břehů, zaplavily silnice a pobořily mosty, ba i větší část mostů železničních, tak že byl další postup vojska pravou nemožností. Rumunské dráhy byly ještě hůře stavěny, nežli jsem myslil, a kromě toho měly personál nedostatečný a nepraktický, což bylo příčinou, že nemohly dráhy dostáti svým povinnostem. Všechny ty překážky zdržovaly armádu v pochodech, a ještě více však dopravu pevnostního dělostřelectva, pontonového parku, parních šalup a ostatního válečného materialu, jakož i špíže, což vše dovážeti se muselo po dráze.

Části armády, které tahly silnicemi, dostaly se o několik dnů později, než jak určeno bylo, na své místo, kdežto válečný materiál, po dráze dopravovaný, teprve za několik neděl k Dunaji byl dopraven.

*Předvoje na Dunaji* se následkem toho také zpozdily. Osmá divise jízdy přišla teprve dne 19. května od Aluty k řece Vedě s hlavním stanem v Magurelli. Sbory generala Skobelova dostaly se na své místo přes všechnu svou otužilost a vytrvalost teprve dne 20. května. 32. divise pěchoty a 31. pluk donských kozáků dorazily dne 20. (1. brigáda) a dne 25. května (2. brigáda) do Oltenice a kozáci od jezera Greciloru až k ústí Ardžisu. 11. divise jízdy dojela dne 21. května do Obilešti a Slobozie se štábem v Slobozii. Předvoj byl v Kalaraši a přední stráže stály až k ústí Ardžisu. Armáda na dolejším Dunaji mohla tedy teprve dne 4. června zajmouti postavení od Gura-Jalomnice (naproti Chrsovu) až ke Kiliji.

*Jádro armády* postupovalo následovně: Devátý armádní sbor přibyl bez 5. divise pěchoty dne 30. května do Slatiny. Spojená brigáda donských kozáků dorazila dne 18. května do Alexandrie, kdež tvořila zálohu 8. divise jízdy. Dvanáctá divise jízdy, jež byla naproti tomu zálohou sborů generála Skobeleva, přibyla dne 15. května do Kopučenu, jižně od Bukurešti. Dvanáctý armádní sbor se škadronou uralských kozáků a 37. plukem kozáků přitáhl dne 25. května do Alexandrie se štábem v Micheleči. Osmý armádní sbor s 23. plukem kozáků donských přibyl též, táhna z okolí Bukurešti, dne 30. června do Šilavy. Odtud vyslala se jedna brigáda 14. divise pěchoty do Fratešti, pro případ, když by generál Skobelev větších vojenských sborů potřeboval. Pátá divise pěchoty se 34. plukem donských kozáků přitáhla dne 2. června do nejbližšího okolí Bukurešti.

Čtrnáctému armádnímu sboru bylo nařízeno doraziti dne 13. června do Galace, vystřídati tam ležící části 11. armádního sboru, jemuž opět bylo nařízeno, aby obsadil s 32. divisí pěchoty Oltenici.

Dále bylo čtrnáctému armádnímu sboru rozkázáno, spojiti se se 7. armádním sborem a zaujmouti postavení na dolejším Dunaji, což se též pod velením generála Zimmermanna stalo. Třináctému armádnímu sboru dal jsem rozkaz doraziti do dne 27. června do Alexandrie a tam dalších rozkazů vyčkati. Čtvrtý armádní sbor dal jsem dopraviti po dráze.

*Soustředění armády* opozdilo se v celku následkem živelních překážek o 6 dnů, a nejpozději zůstaly zpět ony sbory, které dopravovány byly po dráze, a mezi těmi zvláště materiál mostový a pevnostní dělostřelectvo.

Povodně podél Dunaje byly zvláště letos nejen veliké, nýbrž do značné výše vystouplá voda neopadávala z prvu docela nic, později pak velmi pomalu, tak že ještě ke konci června měl vodoměr na nejdolejším Dunaji 15 stop nad obyčejnou výškou.

Toť jsou *příčiny, které nedovolovaly překročiti Dunaj dne 6. června, jak původně bylo usnešeno.* Musel jsem tudíž trpělivě příhodnější doby vyčkati. Boj se živly a nespolehlivost rumunských drah trvaly až do polovice června neustále, když byly již sbory k přechodu přichystány, který byl na den 24. června ustanoven. Následkem nesprávnosti drah rumunských opozdila se opět doprava pontonů, a sice o více než celé tři dny. Následkem toho byl pochod sborů podél řeky Vedy zastaven a hlavní přechod mohl býti nařízen až ke dni 27. června.

Přípravy k přechodu přes Dunaj byly následující: Kromě 4 parků pontonových, které přivezly se za armádou, musely býti zřízeny v Galaci a Slatině dřevěné pontony. Potřebná k tomu dřeva a prkna byla v Slatině přiřezávána a pontony, které jsem dal v Galaci zhotoviti, byly dopraveny po dráze do Slatiny, pak byl celý materiál na řece Alutě sestaven a splaven po Alutě až k opevněním před Nikopolí. Nezbývalo nám nic jiného, neboť mezi Nikopolí a Svištovem není žádné do Dunaje ústící splavné řeky kromě Aluty.

Kdyby se byl mostový materiál na řece Ardžise sestavil, byl by se musel most proti proudu a sice okolo pevnosti Ruščuku táhnouti, kterýžto podnik by byl rozhodně nemožným.

Pontonový park byl po dráze dopraven až do Baniasu (mezi Bukureští a Ďurděvem) a odtud odvezen dále do Beji.

Parní lodice s torpédy byly dílem až do Slatiny, dílem do Fratešti a Ďurděva dopraveny. Odtud odvezeny až do Flamundy pod Turnem a až do Mala nad Ďurděvem a pak spuštěny na Dunaj.

Původně volil jsem dvě místa přechodu, a sice jedno *na dolejším Dunaji u Brahylova* a druhé na *prostředním Dunaji pod Nikopolí.* Měl jsem sice úmysl od počátku řeku u Svištova přejíti, poněvadž je toto místo z ohledů strategických nejvhodnější, avšak okolí Zimnice bylo tak zaplaveno, že byl přechod v místě tom úplně nemožným.

Chtě nechtě musil jsem přece z počátku upustiti od přechodu u Svištova a podniknouti jej pod Nikopolí, poněvadž se zde veletok valí jedním řečištěm a nemá žádných větších ramen pobočních.

Proto také učinil jsem všechna opatření stran soustředění vojska, a rozkázal, aby byl Dunaj na rozličných místech pro nepřátelské lodě torpedy uzavřen.

Na dolejším Dunaji byla již řeka v prvních dnech po započetí polní výpravy torpédy uzavřena, aby nemohly žádné lodě vplouti z moře do Dunaje a nepřátelské lodě na Dunaji odplouti na moře. Zvláště bylo také mačínské rameno na obou svých koncích uzavřeno. Tento podnik zdařil se mi úplně, a vyrval jsem na začátku května nepříteli celou část řeky mezi Reni a Brahylovem, aniž bych byl při tom loďstva upotřebil.

Koncem května byl i dolejší Dunaj od Reni k Dristě úplně vyčistěn, tak že zde více žádných nepřátelských lodí nebylo.

Následkem tohoto úspěchu mohl býti most, který byl pro přechod u Brahylova určen, u Giačetu zcela bez překážky postaven. Naproti tomu byl Dunaj na dolejším toku tak z břehů vystouplý, že mne general Zimmermann prosil, bych ustanovený ke dni 22. června přechod na několik dnů odročil, až by voda poněkud opadla. Uznával jsem sice obtíže, které mi líčil general Zimmermann, avšak přese vše to chtěl jsem, aby se jistě přechod dne 22. června podnikl.

Jmenovaný general použil rázně všech prostředků, které měl po ruce, a přechod, který byl s velkým nebezpečím spojen, zdařil se mu téhož dne úplně.

Zároveň překročil general Šukov Dunaj mezi Galacem a Budžakem na loďkách s plukem rjazaňským a rjaským a po tuhém boji zmocnily se sbory jeho návrší budžackých. Po této bitvě ustoupili Turci po celé čáře dolejšího Dunaje zpět; naše vojsko obsadilo Mačín, Tulču, Isakču a Chrsovo bez dalšího odporu, a táhlo do vnitř Dobrudže.

Tím spůsobem dostaly se dne 24. června oba břehy nejdolejšího Dunaje do našich rukou.

Při tomto přechodu neutrpěli jsme nižádných velkých ztrát; měli jsme 3 důstojníky a 41 mužů mrtvých a raněných 1 důstojníka a 96 mužů. Při tom musí se považiti, že nejvíce sborů musela se přepraviti na dolejším Dunaji na lodích, loďkách a vorech vzdor tomu, že byl tehdáž most již hotov, poněvadž celý břeh od Giačetu až k Mačínu byl pod vodou a i začátek mostu u Giačetu byl zatopen.

*Na středním Dunaji* byly přípravy ku přechodu těžší. Jak již výše podotknuto, zpozdily se značně přípravy k přechodu nespolehlivostí rumunských drah. Dále byly na středním toku Dunaje všechny turecké monitory soustředěny.

Z té příčiny byl přechod velice obtížný a s největším nebezpečím spojen. Ostražitost nepřítele byla neobyčejná.

Dle všeho věděl nepřítel již na několik dnů před tím, že se chystáme k přechodu Dunaje a že jej pod



General Depp,
náčelník generalního štábu 7. armádního sboru ruského.

Nikopolí podnikneme; kromě toho byl připraven na dva přechody, u Ďurděva a Oltenice.

Nepřítel soustředil následkem toho na místech těch všechnu svou válečnou sílu a pracoval bez ustání na dokončení svých opevnění. Tak našli naši harcovníci na druhém břehu blíže Nikopole, když se tam v polovici května přepravili, jen dvě nepřátelská opevnění, jichž počet však již v polovici června na 13 se zvýšil.

Po celý měsíc střežili bedlivě Turci pohyby našich sborů. Stříleli, ačkoliv nejvíce bez výsledku, přece po našich sebe menších odděleních a po každé loďce, která plula po Dunaji. Když však udeřila hodina rozhodná, byla ostražitost nepřítele ochromena, poněvadž byl již stálým střežením zemdlen, čímž nám byly poslední přípravy k přechodu velice usnadněny.

Před přechodem byly naše sbory mezi Turnem a Flamundou následovně rozestaveny:

Ze Slatiny přeložena byla do Zagarče 1½ míle severně od Turnu 31. divise pěchoty a 9. divise jízdectva, náležející 9. armádnímu sboru. Dvanáctý armádní sbor a k 9. armádnímu sboru náležející 5. divise pěchoty spojeny byly s bulharským sborem v Salči, 3 míle severně od Turnu-Magurelli. Dvanáctá divise jízdy zůstala za svým armádním sborem ve Vitanešti.

Osmý armádní sbor a 4. brigáda střelců, jakož i park pontonový, které dopraveny byly po dráze až do Banasu, umístěny byly v Sjaku u Pjatru, míli cesty severně nad velkým dunajským ostrovem Persinou.

Kavkazská divise jízdy stála u Zimnice, 11. armádní sbor s 11. divisí pěchoty v Oltenici a v Ďurděvu. Třináctý armádní sbor byl zálohou v Alexandrii. Jedenáctý armádní sbor shromáždil jsem poblíže hlavního stanu, abych jím mohl v případu potřeby na všechny strany operovati.

Dne 25. června byly všechny sbory na místě. Armáda stála podél řeky Vedy v Ruže de Vede, Alexandrii a Beji. Z těchto postavení mohla býti armáda dle potřeby a to zcela lehce a v době velmi krátké poslána k Turnu, Zimnici a Ďurděvu.

Mezi tím co se rozestavovaly sbory na řece Vedě, konaly se vyzvídky na Dunaji, řeka se uzavírala a nejpříhodnější místo k přechodu se volilo. Až do dne 20. a 24. června byla tato volba a uzavření Dunaje torpédy vykonána.

Dne 20. června bylo naše torpédové loďstvo, sestávající z 10 parních lodic, dopraveno do Malu, na řeku spuštěno a o 4. hodině ranní bylo již uzavření veletoku u Parapapy ukončeno.

O 5. hodině ranní zpozorovali Turci tuto operaci, i započali prudkou střelbu z ručnic na naše vojsko a blížili se v šalupách a na parníku a vychrlili spoustu kartáčových kulí proti nám.

Ředitel této výpravy, kapitán první třídy Novikov, poslal naproti tureckému parníku poručíka Skrydlova se šalupou „Šutka."

Skrydlov přiblížil se k nepřátelskému monitoru, položil pod loď tu torpédo, avšak drát, kterým bylo řízeno, byl ranou postřelen a Šutka přinucena vrátit se s nepořízenou a s 3 raněnými námořníky. Šutka byla málo poškozena, poručík Skrydlov a malíř Vereščagin, který se výpravy co dobrovolník súčastnil, byli též zraněni. Avšak i nepřátelský monitor odplul zpět.

Poručíka Skrydlova, jemuž se ještě před poraněním podařilo Dunaj uzavříti, odměnil jsem řádem sv. Jiří 4. třídy.

Když se loďstvo k břehu přiblížilo, přibyl z Parapapy generalmajor z družiny Vašeho Veličenstva Skobelev II., můj pobočník plukovník Strukov a kapitán generalního štábu Zacharov se zprávou, že střílejí Turci na naše šalupy z polních baterií. Ohrožené šalupy rozdělily se ve dvě části, pět jich totiž plulo za velení kapitána Tudra po vodě, a pět pod velením kapitána Novikova proti proudu. Tím způsobem byly naše šalupy před jistou zkázou zachráněny. Tři z nich byly přece slabě poškozeny.

Po vykonaném uzavření Dunaje u Parapapy, kterým překažen tureckým monitorům u Ruščuku pohyb na západ, bylo též oznámeno, že se řečiště mezi Parapapou a Turnem uzavře a monitory odtud vyženou, poněvadž jsem měl z počátku v úmyslu Dunaj u Nikopole překročiti. Tato poslední úloha mohla býti provedena jen zničením monitorů, což se mohlo státi jen za doby velice příznivé. Taková příležitost se nenaskytla, pročež zůstaly u Nikopole dva turecké monitory, které byly uzavřeny východně položenými torpédy.

Naše parní lodice byly všechny dne 24. června soustředěny u Flamundy, kamž z Malu po zemi dopraveny byly. Kapitán Novikov, který slabost našich lodic nahlížel, upotřebil korvet při ponořování torpéd. V noci na den 24. června dopravil kapitán Novikov po zemi lodice až ke Korabii a spustil je zde na vodu; o 7. h. večer bylo ponořování torpéd skončeno. Při této obtížné a velice nebezpečné operaci byl též můj pobočník Strukov, který práce ty kryl oddělením ostrostřelců. Turci zpozorovali tyto operace tuze pozdě, a než se mohli postaviti k obraně, byly práce hotovy, a korvety odjížděly.

Mezi touto prací vykonali naši námořníci u Flamundy skvělý čin válečný. Dne 23. června plul totiž turecký parník od Nikopole dolů. Když velitel našich sborů ve Flamundě, general Leonov, monitor spozoroval, oznámil to hned našemu velitelství šalup, a on sám dal ihned postaviti čtyry děla 15. jízdní baterie, jichž řízení svěřil kapitánu Kolomejzovu. Všeho všudy bylo tehdáž ve Flamundě jen 5 torpédových šalup, z nichž ještě tři, byvše dříve poškozeny, spraveny nebyly. Dvě k útoku schopné šalupy hnaly se přese všechnu palbu z ručnic

a děl kartáčových proti monitoru. Námořník Ahrens plul se šalupou „Mina“ nepřátelskému monitoru v ústrety, avšak lodice jeho byla tureckou kulí poškozena, a proto se vrátil zpět. Po Ahrensovi odhodlal se k útoku lodník Nilov se šalupou Šutkou, avšak monitor se mu uhnul a zachránil se útěkem k Nikopoli. Nilova a Ahrensa jsem vyznamenal; první obdržel řád sv. Jiří 4. třídy a druhý vojenský kříž záslužný.

Děla 15. jízdní baterie pálila neustále na monitor, a jen první tři rány chybily, ostatní zastihly jej, zahnaly námořníky s paluby, a jeden dělostřelec spadl s monitoru do vody.

Dne 24. června vyplul od Nikopole jiný monitor proti vodě, než palbou našich baterií byl přinucen vrátiti se do Nikopole. Od té doby přestaly jízdy nepřátelských monitorů nadobro a nemožno mi udati, zdali byly poškozeny aneb ze strachu před větší škodou zanechaly plavby.

Touž dobou prohledl jsem, provázen náčelníkem generálního štábu a jeho pobočníkem, čáru dunajskou od Zimnice až k Turn-Magurelli. Nabyv přesvědčení, že přechod u Zimnice jest méně obtížný nežli u Nikopole, odhodlal jsem se *překročiti Dunaj u Zimnice.* V mém hlavním stanu *nevěděl nikdo, kam jdu, ani členové štábu provázející mne nevěděli kam a proč jsem odjel.*

Zvoliv sám místo přechodu, učinil jsem tato opatření: Pouze veliteli 8. armádního sboru bylo oznámeno, že přechod stane se u Zimnice, a následkem toho se hnulo jeho vojsko. Aby se operace ta zakryla, velel jsem 9. pěší divisi dle dřívějšího plánu, by se odebrala do Pjatry. Pouze 14. divise s vozatajstvem, dvě setniny ostrostřelců, 4 střelecké brigády se 16 horskými děly a s mosteckým parkem byly přeloženy z Beji do Zimnice a musily býti připraveny k přechodu v noci ze 26. na 27. června.

Kavkazská jízdní divise neměla se do Zimnice odebrati, nýbrž zůstati v Beji.

Dvanáctý armádní sbor neměl se odebrati do Selče, nýbrž do Vojevody a Krošky, aby byl blíže u Zimnice. Touž cestou vydala se i bulharská brigáda.

Devátému armádnímu sboru jsem rozkázal, aby se odebral do Flamundy a ze Segarče dal se v pochod do Sjaky, v Turnu by zanechal malé oddělení a cestou vystřídal devátou divisi osmou.

Třináctému armádnímu sboru rozkázáno, by táhl z Alexandrie do Sjatry; předvoj jeho tvořila 35. pěší divise.

Dále jsem velel 24. června, by denně byl Ruščuk bombardován, od 27. až na další rozkaz by se pokračovalo v bombardování Nikopole.

Dne 26. června nalézala se celá armáda na určitých místech. Hlavní stan můj přeložen 27. ze Slatiny do bivuaku u Drače na řece Kalmusii, kam též přeložen den před tím hlavní stan Vašeho Veličenstva.

Bombardování Ruščuku bylo nařízeno 24. června, poněvadž Turci počali střelbu. Přes neustálou palbu nepřátelskou neutrpěli jsme u Ďurděva žádných ztrát; pouze město, z něhož obyvatelstvo dříve uprchlo, utrpělo veliké škody.

Dne 25. června byl kulí do krku raněn generalmajor Ehrenroth, velitel 11. pěší divise. O dalších ztrátách neobdržel jsem posud úředních zpráv. Jest nesnadno posouditi, jaký účinek mělo naše bombardování Ruščuku. Možná souditi, že mělo úspěch, poněvadž dvě nepřátelské baterie byly umlčeny, jiné pak na delší čas v střelbě ustály.

Bombardování Nikopole skončeno teprv 28. června večer k rozkazu Vašeho Veličenstva. Výsledek jeho jest: Pět nepřátelských baterií bylo umlčeno, dvě baterie úplně zničeny. Nikopol na mnohých místech 27. června zapálena. Ztráta naše obnášela toho dne 3 mrtvé a 7 raněných vojínů.

* * *

Dne 26. června večer byly pontonové parky připraveny; přechod řídili generalové *Dragomirov* a *Richter*. O 2. hod. v noci vykonán první přechod způsobem tímto:

Nejprve přepraven volyňský pluk se 60 kozáky 23. donského pluku. Vojsko to vedl generál Jolšin. O 2. hod. 45 min., když se octnulo vojsko to na pravém břehu, bylo uvítáno střelbou z pušek oddělení harcovníků tureckých, aniž by utrpělo značné ztráty. Druhá výprava byla uvítána již prudčí palbou z děl i pušek nepřátelských, z čehož souditi možno, že nepřítel povolal vojsko své od Svištova na pomoc. Nicméně s naší strany pokračovalo se v přechodu. Při tom 5 pontonů střelbou nepřítele rozbito. Počet vojínů, kteří při tom zahynuli, nelze dosud zjistiti. Avšak tolik jisto již, že podplukovník *Střelbický*, velitel pohorské baterie, a poručík *Turbert* s 2 děly utonuli. Třetí expedice účastnil se general z družiny Vašeho Veličenstva, *Dragomirov*, jenž převzal řízení boje, který se mezi tím na pravém břehu rozpředl. Můj syn *Mikuláš*, jenž nalézal se pod jeho velením, vedl 14. pěší divisi. Když vstoupil general Dragomirov na pravý břeh Dunaje, zahnali naši nepřítele již na pět kilometrů. Následkem toho táhl Dragomirov s brigádou generala *Petraševského* za nepřítelem k Svištovu a 4. střelecká brigáda, která ho následovala, obsadila výšiny, které ovládají Svištov. Tvrdošíjný a krvavý boj trval od 2 hod. ráno až do poledne a poslední rány padly teprv po 2. hod. odpolední. *Turci bránili se zoufale*, každý musil býti vyhnán bodákem z krytého postavení svého. Dvě turecká děla, postavená na výšinách svištovských, podnikla s naším dělostřelectvem na rumunském břehu tuhý boj; konečně však musila palbu zastaviti. Po skončeném boji prchli Turci směrem k Trnovu a Nikopoli, naše vojsko pak obsadilo Svištov a okolní návrší. —

Ztráta naše u porovnání s tak skvělým úspěchem byla malá. Ztratili jsme 9 důstojníků a 291 vojínů mrtvých, raněných 22 důstojníků a 446 vojínů; 53 mužů se pohřešuje. Mnozí důstojníci i vojíni dostali více ran střelných neb sečných. Jména raněných a mrtvých důstojníků dle příležitosti uveřejním.

Armáda Vašeho Veličenstva získala si toho dne velkou nesmrtelnou slávu. Každý jednotlivec dokázal, že jest s to udržeti starou slávu ruské zbraně. Nejen oddělení, která bodákem vyhnala nepřítele z jeho posic, nýbrž všecko vojsko dle nahodilé příležitosti osvědčilo svou statečnost. Pionéři a plavčíci bez ustání a zmužile přepravovali vojíny a osvědčili bezpříkladnou udatnost. Zvláště vyznamenali se uralští veslaři. Ani rozbití 5 pontonů před jich očima neodstrašilo je od nebezpečného úkolu. Též dělostřelectvu patří část dobyté slávy; přinutiloť nepřítele, by zastavil palbu. I lékaři a nosiči raněných konali více než svou povinnost uprostřed deště kulí, dopravujíce raněné k ambulancím a poskytujíce jim pomoci v největším nebezpečenství. O skvělých službách těch dovolím si Vašemu Veličenstvu předložiti obšírnou zprávu.

Dosud usadila se na pravém břehu Dunaje tato vojenská oddělení: Celý VIII. armádní sbor s přiděleným k němu 23. plukem donských kozáků, 2 setniny ostrostřelců, 4. střelecká brigáda a 35. pěší divise. V dalším přepravování vojska v člunech bude pokračováno. Dne 28. června počala stavba mostu a byla do 30. června ukončena. Později přepraví se přes řeku také trén a jízda, by započala vlastní operaci.

Dopravení mostových potřeb do Zimnice jest také skvělým činem vojska Vašeho Veličenstva. Material ten musil býti za nepřátelské střelby dopraven z Aluty do Zimnice. Nesnadný a nebezpečný podnik ten byl vykonán v nocích 27., 28. a 29. června. První dopravu 100 dřevěných pontonů řídil kapitán *Novoselskij;* on sám jel s posledním pontonem. Na předním pontonu nalézal se náčelník inženýrů vojenských, general *Depp*, jenž držel v ruce korouhev 5. praporu zákopníků, vedle něho byl velitel 5. praporu zakopníků, plukovník *Sviševskij.* Velitelem pontonu toho byl poručík Loman. Turci zpozorovali dopravu pontonů teprv, když konec její byl již v Nikopoli. Počali ovšem bez průtahu na ni z děl i pušek střileti, avšak nezpůsobili nám žádné škody. Pontony šťastně dopluly až k Flamundě a byly příští noci odtud dopraveny za osobního řízení velkoknížete *Alexeje Alexandroviče* k Zimnici. Druhý průvod ubíral se v noci z 27. na 28. června s 50 pontony a 34 vory touže cestou, řízen kapitánem *Zubovem*, jenž nalézal se v nejpřednějším pontonu; poslední ponton řídil poručík *Makarov.* Nepřítel zpozoroval dopravu o $2\frac{1}{2}$ hod. v noci a zahájil na ni prudkou palbu ze všech baterií nikopolských. Jeden raněný lodivod vyskočil na břeh, kterého následovalo 5 jiných. Zákopníci, kteří zůstali na vorech, nemohli pro střelbu nepřítelovu šest vorů zachrániti, a musili je ponechati osudu. Na vorech nalézali se poručíci *Mošinský* a *Ivanovský*, kteří s tíží se zachránili. Konečně v noci z 28. na 29. června bylo ostatních 30 pontonů okolo Nikopole přepraveno.

Z této zprávy račiž poznati Vaše Veličenstvo, že přechod přes Dunaj byl snáže vykonán, než se očekávalo. Pokládám se za šťastna, že mohu Vašemu Veličenstvu dáti zprávu o úplném rozřešení nesnadné této úlohy.

*Mikuláš.*

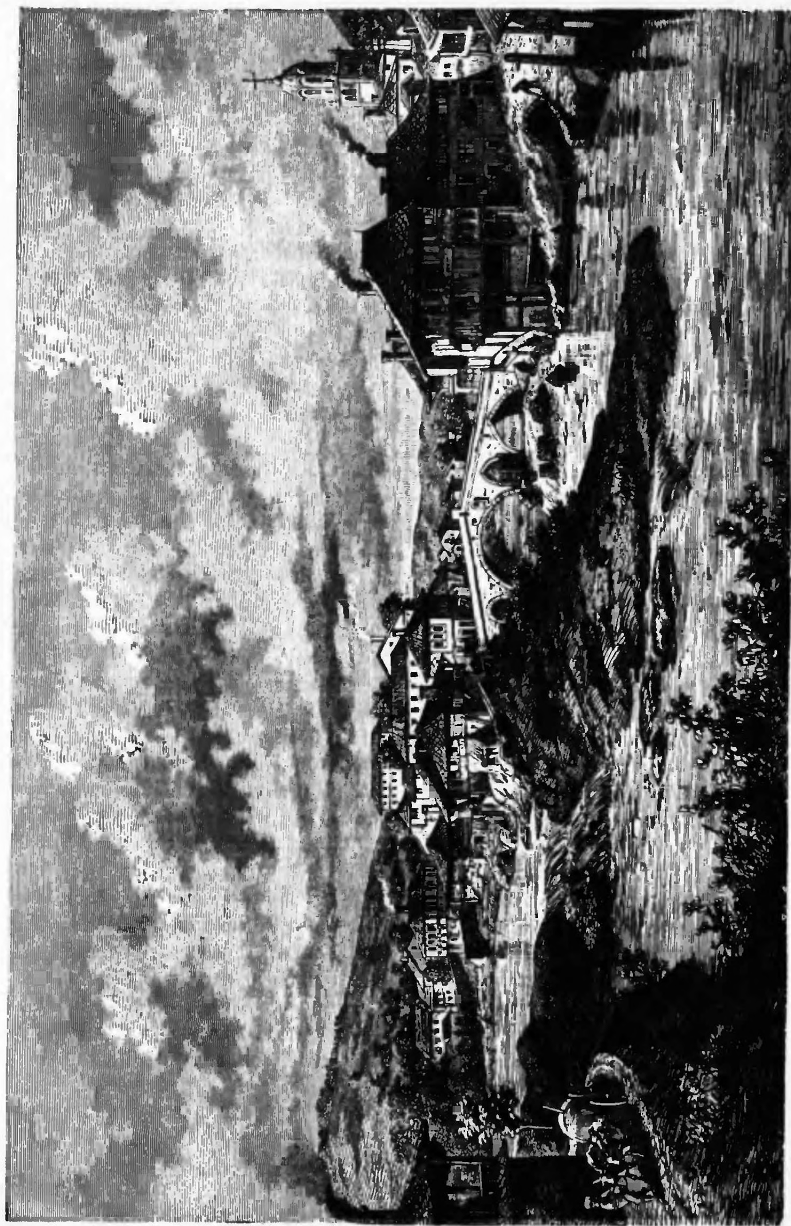
## Východní politika Anglicka.

Ramenářství, neupřímnost, dvojakost byla známkou východní politiky Anglicka hned od počátku zápletek r. 1875 a po celou válku. Poslanec anglický Love karakterisoval tu politiku v anglickém parlamentě velmi trefně. Vládě prý se nezdařilo nic, cokoli v příčině východní otázky počala, a to proto, že politika její byla trojstranná. První ministr měl politiku přátelství k Turecku a nepřátelství k Rusku; lord Derby nerad se v politice mnoho namahá a pracuje často sám proti tomu, co dříve počínal, kdežto lord Salisbury má politiku podobnou Gladstonově, který je v oposici a přimlouvá se za ztrestání Turecka po boku Ruska.

Ani turecká vláda Angličanům více nedůvěřovala. V Cařihradě zavládlo mínění, že Anglicko pracuje k tomu, aby bylo od Turecka o pomoc žádáno, ovšem za velkou odměnu. Někteří státníci naznačili již tu odměnu: měli za to, že Angličané budou žádati ostrov Kretu. Za tu cenu prý by Angličané Turkům vojenské pomoci poskytli. Avšak Angličané obmezili se prozatím — pokud by Turci s nimi se nesmluvili — na zdržování Řeků od účastenství ve válce, což arci činili spíše proto, aby ostrov Kreta nebyl v případu zdaru řeckých zbraní ke království řeckému připojen.

Ostatně bylo známo, že při cařihradské konferenci (v prosinci 1876) jen popuzováním Anglicka kladli Turci tuhý odpor žádaným opravám. Vyslanec Elliot pracoval proti lordu Salisburymu. Kdežto Salisbury souhlasil s Ignatěvem a v mnohých kusech ještě větší požadavky činil, naváděl Elliot Safveta pašu, aby odporoval vytrvale. Porta věřila, že Anglicko manevruje obratně v její prospěch, jmenovitě když později lord Derby v anglickém parlamentě ve prospěch Turecka mluvil. Tím větší a trapnější bylo pak zklamání Turků, když ještě později týž lord Derby prohlásil, že Turecko nemělo nikdy příčiny počítati na nějakou pomoc Anglicka.

Rozčilení Turků bylo veliké i vinili Angličany



Bulharské město Gabrovo pod Balkánem.

zradou. Tušili, že osamoceni proti Rusku ničeho nesvedou.

Mezi tím se v Anglicku pilně zbrojilo, válečné loďstvo bylo připraveno a v Rusku se vědělo, že Angličané chtějí obsaditi Cařihrad, kdyby se ruské vojsko blížilo.

Nejlépe odhalila se anglická politika při květnové debatě anglického parlamentu o východní záležitosti, kdy jednalo se o resoluce *Gladstonem* navržené. V první resoluci bylo vysloveno, že Anglie má spravedlivou příčinu k nespokojenosti a k žalobám na jednání Porty v příčině bulharských vražd. V druhé odpírala se Turecku pomoc hmotná i mravní tak dlouho, pokud by Turecko své chování k potlačovaným národům nezměnilo a jim dosti neučinilo. Ve třetí bylo vyjádření, že Anglicko přičiní se o zavedení samosprávy v povstaleckých krajinách, v nichž musí se udělati konec potlačování. Ve čtvrté žádalo se zavedení takových oprav, které by spravedlnosti a humanitě úplně vyhověly. V páté stanovila se osobní zodpovědnost vlády jakožto záruka za udržení pořádku.

Debata o těchto punktech trvala několik dní. Gladstone vystoupil s resolucemi zcela samostatně, aniž by se byl dříve s kolegy svými poradil. Lid mimo parlament spíše nežli jeho zástupci pochopil a ocenil dosah Gladstonových předloh a dal na četných shromážděních po celé Anglii nemylný důkaz o svých sympatiích s čistě humanitní politikou svého vůdce. Gladstone předstoupil se svými resolucemi před tak zvanou liberální stranu úplně rozdvojenou a vida, že ministerská strana zamýšlí dáti návrh na debatu o dřívější otázce a takto předlohy jeho mlčky zavrhnouti, změnil rychle svůj původní plán a předložil nepatrně změněné první dvě resoluce a od ostatních tří upustil. Tímto obratem získal si podporu celé liberální strany, k nemalé zlobě strany ministerské.

V den počátku debaty byl parlament poslanci i obecenstvem přeplněn. Gladstone byl na cestě do sněmovny od lidu venku shromážděného hlučně uvítán, a když vystoupil ve sněmovně, poctěn byl dlouho trvajícím potleskem. Z řeči jeho v každém ohledu znamenité vyjímáme: „Poslání lorda Salisburyho v Cařihradě bylo jediným důstojným činem ministerstva v otázce východní; v jakém smyslu naň však řeč prvního ministra v Guildhallu působila, nevím, nicméně skládala v něj liberální strana velkou důvěru. Mezi tím co lord Salisbury na konferenci o smířlivé rozluštění otázky východní se zasazoval, byl tam druhý náš zástupce Sir Henry Elliot, jehož náhledy však byly zcela protivné s náhledy prvního; oba pracovali proti sobě. K tomu vláda Portě během konference oznámila, že návrhy anglické zůstanou pouhými slovy, aniž by Anglie na to pomýšlela o jich provedení usilovati. Tím stala se konference fraškou, Anglie pak byla jedinou překážkou v rozhodování velmocí, neboť již napřed rozhodla se na tom, že poslání Salisburyho nesmí se potkati s úspěchem. Proč se to tak nastrojilo? Věděl o tom Salisbury? Nač to oznámení Portě, že se od Anglicka nemusí obávati tlaku, za které velkovezír tak upřímně děkoval nikoli vládě anglické, nýbrž lordu Beaconsfieldovi (Disraelimu)? Nynější vyslání Layarda do Cařihradu, pokud souditi mohu, má stejnou cenu. Znám jej sice co muže velmi dokonalého, avšak dokud sedával v této sněmovně, nebylo nad něj vřelejšího přítele vlády turecké; a proto se nám z Cařihradu za jeho jmenování zvláště děkuje s uznáním, že jest to „lichotivou zdvořilostí“ se strany naší vlády — „lichotivou zdvořilostí“ k vládě, která jest zodpovědnou za řádění v Bulharsku a která jen čeká na první příležitost, aby je mohla opakovati. Zdá se, *že v poslední době považovalo naše ministerstvo vraždění turecké jen za věc velmi smutnou*, která se však dá odbyti *vyslovením hluboké lítosti a ústním pokáráním;* mluví se neustále, ale nikdy se nejedná, dokud anglické zájmy nebudou ohroženy, není prý třeba jednati. „Anglické zájmy“ jest pojem tak pružný jako „morální podpora“. Ministr financí se vyslovil, že Rusko bylo překážkou na konferenci a zmařilo každou naději na dobrý výsledek, lord Salisbury však děl, že ruská armáda na hranicích tureckých byla jedinou nadějí konference. Naše časopisectvo nebylo nikdy v tak úzkém spojení s vládou jako nyní a naše turecké listy i naše tak zvaná turecká strana učinily co mohly, aby uvedly svého přítele Turka v jistou záhubu, lid pak připravují na válku, nikoli na straně Turecka, nýbrž pro „zájmy britické“. Zájmy britické, hledáte-li je, najdete na celém světě, jelikož naše osady rozloženy jsou ve všech dílech světa. *Co kupci šli jsme do Indie a zbraní dosáhli jsme vlády nad 200 miliony lidí a nyní se odvažujeme veškeré cesty vedoucí do Indie považovati za vlastní!* Na Batum, Syrii a Bagdad nesmíte sáhnouti, poněvadž my bychom tamtudy mohli někdy vésti dráhu do Indie! Průplav suezský byl proražen, aby sloužil dobru celého světa, a přece *bezohlední Angličané chtějí naň míti větší právo nežli ostatní svět.* Dále máme cestu kolem předhoří dobré naděje; ovšem nikoho nenapadlo si ji osvojiti nežli nám, a jsou-li dnešní zprávy pravdivy, uzdálo se nám anektovati nový kus země (Transvaalskou republiku v Africe). Ovšem že naše malé přírůstky jsou zcela nevinné; k některým přicházíme bez války, k jiným pomocí války, to však není naše chyba, příčinou toho jest hlupství těch, kteří neznají výhody naší blahodárné vlády! My jsme nadáni zvláštní ryzostí povahy, ušlechtilostí, nezištností, tak že ostatní národové nás jen pomalu dovedou oceniti, a jsou dosti hloupými, myslí-li, že se mají říditi dle prostých pravidel užitých právem od celého potomstva Adamova!

Depeše Derbyho Turecku, týkající se zlořádů v Bulharsku, buď byla deklarací, na niž mělo aktivní zakročeni

následovati, aneb to byla nezaručená urážka Turecka. Mluva v ní rozhodněji zatracovala libovládu tureckou nežli kterákoli řeč na shromážděních. — A čeho se jí vyřídilo? Pranic! Turecko ji odhodilo s opovržením! Dle zpráv Baringa nepokročily věci ani o krok dále, vše nalézá se ve starém nepořádku; policie turecká jest i nyní jako dříve nikoli ochrancem, nýbrž škůdcem veřejného pořádku a občanského majetku, příčinou každého zla, které se lid více bojí nežli tlup loupežnických. Ruska se báti nemusíte! Ono se o britické zájmy nestará a nevztáhne na ně ruku. Víť Rusko dobře, že jste mu vydali nástroj, kterým může s důvodem jednati co vykonavatel vůle celé Evropy. A nyní mu vyčítáte sobeckost? Ano snad tomu tak, ale pak jest to jen novým důkazem vaší politické neschopnosti. Jestliže v Rusko nemůžete důvěřovati, proč jste mu ponechali výkon tohoto díla? A nyní přicházíme ke zkoumání nepravostí, kterých se Rusko dopustilo. Pánové na protější straně tleskají! Když před časem o těchto věcech se jednalo podnětem naší strany, tito pánové netleskali, tenkráte se o podobné záležitosti ani nestarali. Nyní předloženy byly v tomto domě „nařízením" listiny, jednající o přečinech ruských v Polsku. Tyto ukrutnosti mají, zdá se mi, právě nyní pro vás velkou důležitost, ne snad jedině co ukrutnosti, nýbrž proto, aby se jimi jiné a strašnější ukrutnosti zastínily. Mne samého těší, že přestupky cizích vlád přicházejí na světlo, avšak spůsob, jakým se to v tomto případě stalo, jest v pravdě *sprostý!*

Uveřejňujete přestupky jiných států, uveřejnili jste také své vlastní? Chcete nám také předložiti listiny svědčící o tom, *jak indické povstání bylo potlačeno?* Ptám se vás, když tak ochotně vyznáváte hříchy jiných před bohem a lidem, jste-li také ochotni vyznati své vlastní? Aneb nemá snad naše země hříchů podobných? *Neznám skutečně nestoudnějšího přečinu nad vraždění Dyaků vojskem Jejího Veličenstva pod vedením Sir James Brooka!* O tomto činu se zde jednalo, byl ospravedlněn a pochválen! —

Těší mne, že Rusko jest silné a mocné, avšak líto mi, že potlačení křesťané turečtí mají jen toho přítele; však kdybych věděl, že se jim dostane úplné svobody připojením k Rusku, byl bych zcela spokojen. Ostatně myslím, že jen pod ochranou sjednocené Evropy dostane se jim míru a svobody. Nastávají nám otázky dvě: první mezi Ruskem a Tureckem a druhá, mnohem závažnější, mezi Tureckem a jeho poddanými. Jich úkol jest úkolem svatým, světějším nad každý jiný, jenž kdy vznikl v srdci lidu a vedl ruce k činu! A jakou úlohu máme si my obrati v tomto svatém boji za svobodu? Hledíce na jednání lorda Derbyho můžeme vložiti ruku k srdci a před tváří Boha a člověčenstva říci, že jsme vykonali svou povinnost? Bývaly doby, kdy Anglie byla nadějí svobody, kde se každý potlačený k ní obracel věda, že jím nepovrhne! Dnes však mluvíme o udržení starých tradic v Turecku. Dovolávám se tradic starších, širších a šlechetnějších — tradic, které ručíce za naše zájmy je zvelebují dle požadavků cti a pravdy. Před námi stojí vznešená úloha: *Bosna a Hercegovina usilují o zlepšení svého stavu*, a vedle nich hlouček hrdinů, jakých svět jen málo vychoval, *Černohorci*, jakož vždy po čtyry století, postavili se i nyní proti Turkům, aby za mír a svobodu svých bratří bojovali! Na druhé straně opět *šest milionů Bulharů, pokořených v prachu*, kteří sotva si důvěřují pozvednouti oči k nebi, vztahují k nám ruce, žádajíce o pomoc, podporu a osvobození od bídy a hanby. A vyhlazení této bídy a hanby jest cena vznešená, o kterou nám jest zápoliti. Dosud není pozdě o ni se pokusiti a tomu, kdo jí dosáhne, dostane se také koruny slávy, neb jest patrno, že *poslední okamžik tureckého tyranství přichází, doba zkázy mu nastává a dobro, které mu půjde v zápětí, bude vítáno veškerým křesťanským světem!*

Protož navrhuji tuto resoluci: Sněmovna z příčin odůvodněných protestuje proti chování se Porty vzhledem k depeši lorda Derbyho ze dne 21. září 1876 jednající o ukrutnostech v Bulharsku."

Poslanec *Wolff* navrhoval proti Gladstonovi tuto resoluci: „Sněmovna nemůže přijati žádnou resoluci, která by mohla překážeti vládě v udržení míru a hájení britických zájmů, aniž by zároveň nebyl ustanoven pevný směr, kterým by se vláda bráti měla."

Jiní poslanci dotírali na Gladstona způsobem až hnusným. Vinili ho sobectvím, o čemž pronesl se poslanec Forsyth: „Mne se velmi nemile dotekl způsob, jakým se na Gladstona dorázelo. Vytýkalo se mu, že snahy jeho pouze směřovaly k tomu, aby se opětně dostal k vládnímu veslu; jsem však jist, že nikdo v celé zemi tomu nevěří. Ačkoliv s ním nemohu vždy souhlasiti a ani teď zcela nesouhlasím, těší mne, že mi dána příležitost veřejně uznati vznešené motivy a snahy páně Gladstonovy."

Pohříchu padl první návrh Gladstonův ve sněmovně anglické. Měl pro sebe menšinu 223 hlasů, kdežto proti němu bylo 354 hlasů vládní strany. Po tomto výsledku vzal Gladstone druhý svůj návrh zpět.

Menšina 223 anglických hlasů, prohlásivších, že bylo Rusko v právu, když vypovědělo Turecku válku a ujalo se křesťanů v Turecku, a že lord Derby zcela bezdůvodně napadl panovníka a národ ruský, znamenala velmi mnoho. Od té chvíle Derby a jeho strana neměli více práva mluviti, že *národ* anglický chce zameziti Rusku pochod k Cařihradu, *národ* anglický svaluje vinu války na Rusko; nýbrž musel spokojiti se tím, aby mluvil co stranník a co strana a při tom počínal si velmi opatrně, aby z většiny jednoho krásného jitra nestala se menšina.

Tento užitek z rokování anglické sněmovny nebyl ostatně jediný. Vláda anglická přičinila se, aby se Rusku

opět přiblížila. Přešeloť zrovna s lavice ministerské jedno vyzvání za druhým, jedno bylo mírumilovnější než druhé. Ministři prohlásili, že Anglie neprotestovala proti prohlášení neodvislosti Rumunska, že ona zachovává přísnou neutralitu a mimo cestu do Indie nemá žádného zájmu, pro nějž by se války východní súčastnila; odpověď lorda Derbyho neměla býti žádnou urážkou neb provokací Ruska a vláda ruská také ji za takovou prý ani nepojímá. Státní podsekretář Bourke připustil, že Rusko má právo egyptské přístavy oblehnouti, na Egypt útokem hnáti a válečného materialu pro Egypt určeného se zmocniti.

V panské sněmovně v týž čas lord Derby k dotazu Rosebery-ho, zdaž vláda nepovažuje dobu za příhodnou, aby smlouva pařížská zrušena byla, odpověděl, že by k podrobné smlouvě, jakáž roku 1856 s Francií a Rakouskem k uhájení celistvosti a neodvislosti Turecka uzavřena byla, svého svolení dáti nemohl, i že nemíní, že by někdo Anglii k vyplnění této smlouvy povolal. „Okamžik, aby smlouva ta zrušena byla, ještě nepřišel, možno teprve po skončení války očekávati, že dosavadní smlouvy budou prohlednuty a změněny," pravil Derby a mimo to poprvé zmínil se o Rakousku, o jehož postavení pravil, že může do války býti strženo (rozumí se, že po straně Ruska) a tedy tím méně na vyplnění smlouvy pařížské naléhati bude. „Že by Rakousko takové postavení zaujalo, že by tím Anglii a Francii působilo těžkosti (rozuměj, že by Rakousko šlo s Tureckem dle přání Maďarův), v to lord Derby nevěřil. Těmito slovy bylo úřadně na jisto postaveno, že mezi Rakouskem a Anglií bylo jakési nedorozumění, jež činilo postavení Rakouska i Anglie ve východní otázce osamělým. Všechny tyto projevy nesvědčily o velké bojechtivosti vlády anglické.

Mimo to arci oposice sněmovní řádně přičinila se o ochlazení turkofilského nadšení vlády anglické. Lord Hartington prohlásil, že ze všech listin sněmovně předložených zjevně vysvítá, že Rusko upřímně sobě přálo, aby k válce nepřišlo, že však mírumilovná jeho politika příkrým zamítnutím jeho návrhů se strany Porty nemožnou učiněna byla. „Anglie není oprávněna k nějakým výčitkám Rusku. Přijetím resolucí Gladstonových byla by Anglie prosta nebezpečí, že by se Turecka v Evropě zastati musila. Anglické zájmy nejsou totožny s udržením neodvislosti a celistvosti Turecka." Hartington sice souhlasil s míněním Crosse o zájmech anglických, avšak bezpečnost Anglie vidí spíše v tom, aby hranice své střežila, než aby poslouchala rady lidí bubnujících na poplach.

V panské sněmovně vévoda Argyll popíral, že by Rusko vypovězením války koho v Evropě bylo překvapilo. Válka a zničení smlouvy pařížské je následek chování se Porty. Chování to bylo takové, že bylo mravně nemožno ji déle podporovati. — Lord Derby jenom ku konci rokování ujal se ještě slova, aby poněkud ospravedlnil své neslýchané vystoupení proti Rusku i stál na svém, že Rusko nese zodpovědnost za válku.

Vůči zpátečnímu pochodu anglické vlády činilo se s ruské strany co možno, aby byl usnadněn. „Journal de St. Pétersbourg" prohlásil, že Rusko na to nepomýšlí, aby se zmocnilo Cařihradu, jenž by byl pro ně velkým břemenem. Caru šlo o to, aby osud křesťanů v Turecku byl zabezpečen společným přičiněním velmocí. Toto nemělo žádného výsledku a proto Rusko jednalo samostatně. V tom není žádného odporu. Udivení musí však vzbuditi spůsob, jakým mluví ministr spřátelené velmoci o slavných prohlášeních cara a jeho vlády. Přátelské poměry Anglie a Ruska dovolují sice plnou otevřenost, nedovolují však podezřívání, jež nejsou opodstatněna ani záměry, ani skutky.

Rovněž i bruselský „Nord" v důležitém dopisu z Petrohradu kladl váhu na to, že účel války východní je stále ještě zlepšení osudu křesťanův na východě; avšak Rusko vedouc tak těžký boj a přinášejíc takové oběti bude chtíti náhradu.

V článku tom byly cíle politiky ruské náležitě vyloženy, proto jej zde u věcném výtahu klademe. Zněl takto:

„Vyčerpavši za dvě leta všechny prostředky smíření, vynaloživši všechno úsilí, přistoupivši na nejmírnější upravení věcí, vidělo se nuceno jednati Rusko samo a ve svém vlastním zájmu, když Evropa zřekla se svého práva zakročiti na Východě a připouštěla, aby jí Turecko beztrestně vzdorovalo. Všechny prostředky byly vyčerpány; posléze sám císař rakouský obrátil se osobně k sultánovi i představil jemu zápletky nebezpečné. Až do toho okamžiku, jestli Rusko nemělo sympatií Evropy, mělo aspoň respekt. Avšak jakmile válka byla prohlášena, nedůvěra se zmáhá, nabývá hmotných tvarů a strašidlo panslavismu jest novinářstvem anglickým znova vrženo na trhy evropské. Sluší vyšetřiti výčitky, které se nám činí, a shledati, zdaliž jich zasluhujeme nyní anebo zdaž bychom jich mohli zasloužiti později.

Císař Alexander ve svém manifestě válečném neopětoval ubezpečení, že tato válka není válka dobyvatelská — totě ta veliká stížnost. Novinářstvo evropské připustilo bez námitek Rusku právo postoupiti válku za tím účelem, aby se provedl program evropský. Avšak na tom by měla přestati akce ruská. Tudíž by se přiznávalo Rusku jenom právo, aby na svůj účet, na vlastní risiko a s vlastním nebezpečím, za cenu své krve, provedlo program bolest mírnící, homeopatický, z něhož nyní politikové tropí si úštěpky. Avšak aby nechodilo přes tuto hranici! Sic by to byly smlouvy porušené, záměry sobecké, touha po dobývání!

Je dosti divno, že chtějí uzavříti akci ruskou v meze koncesí, kteréžto měly právě za účel vyvarovati tuto akci. Po dvě leta sledovalo Rusko dvojí cíl, dosíci

možného „modus vivendi“ pro křesťany východní a zachovati sobě mír, který po 20 let prospíval jeho reformám společenským a hospodářským. Aby dosáhl tohoto dvojího cíle: totiž zachování míru Rusku a možnosti žíti křesťanům východním, jest patrno, že kabinet petrohradský musel jíti až na nejkrajnější hranice trpělivosti. Psal jsem vám dosti často, že Rusko nechce válce, a jeho láska k míru, aby jej udržela, vedla je až k tomu, že se připojilo až k programům illusorním, které jsou známy, a které se k návrhům prvotním podobají tak, jako Ovidovy „Lásky,“ vybrakované od jezovitů, podobají se textu původnímu.

Jesti zvláštní věc, že se opovažují podkládati, že Rusko musí vésti válku, aby provedlo program onen, ku kterémužto přistoupilo jen proto, aby se pokoj zachoval. Pak by zápas byl jen bojem kondotierským, Turci by vydávali v šanc jenom krev svých odpůrců. Když se přikročí ke zbrani, musí rozhodovati osud její. Turecko nechať si přičte následky stavu věcí, jejž způsobilo svojí fanatickou tvrdošíjností. Kdyby nemělo se čeho obávati, musela by válka trvati věčně. Rusko jistě nepodniklo válku dobyvatelskou; jeho program, dobře známý, má jen jeden účel — zlepšení osudu křesťanů východních. Nyní však nejde již o to dosíci ho od Porty, nýbrž o to, program ten jí uložiti. Lékař, nepodaří-li se mu nemoc vyléčiti, spokojuje se, aspoň umírniti nebo uspati bolest; ranlékař řeže.

Když již jsme v tom, nechť novinářstvo evropské se upokojí. Rusko dobře ví, co váží mír — podalo ť o tom důkazů — aby nečinilo ničeho bez úrady s Evropou. Jest rovněž nesnadno hádati napřed, co nastane potom, jako je nesnadno prorokovati vítězství. Ale jistě může se očekávati, že Rusko, když osud zbraním jeho bude příznivý, podá nový důkaz umírněnosti poradíc se s Evropou o podmínkách, kteréž by bylo diktovati Portě, aby se předešlo opakování masakrů, konferencí neplodných a válek způsobených zemi, jež nedovedla zasloužiti si místa, které jí bylo poskytnuto v koncertě evropském a která zůstala barbarskou pochodní neshody.

Když Rusko navrhlo Evropě, aby se dorozuměla, by se učinil konec ustavičným nepokojům na Východě, připojilo se k programu více nežli umírněnému a programu výdatnosti pochybné, jsouc přesvědčeno, že výdatnosti skutečné dostane se mu sankcí materielní, vyplývající z akce společné, pevné, rázné ode všech velmocí. Takž zlepšením osudu křesťanů východních, ačkoli velmi obmezeným, byla by se otázka dostala na dráhu, kdež pod bedlivou kontrolou a pod rázným nátlakem Evropy bylo by se mohlo doufati, že povede k výsledku žádoucímu. Avšak od té chvíle, kdež všechny velmoci, ačkoliv přidržovaly se zásady reforem, rozhodně odepřely své pomoci každé sankci materielní, jest patrno, že onen program umírňovací pozbyl naprosto vší ceny praktické, jakož to dokazuje drzost, s jakoužto Turci zahrávali s diplomacií evropskou. Když tudíž Rusko, které samo muselo sáhnouti k prostředkům donucovacím, příliš obtížným, aby se mohly opětovati každou chvíli, na konci války, jakožto cenu svých vítězství, krve svých vojínů a břemen uložených svému národu, bude žádati záruky budoucí bezpečnosti, záruky mnohem rozsáhlejší a mnohem výdatnější, nechať to přičte jen sama sobě a nikoliv domnělé ctižádosti, z jakéž bez příčiny Rusko podezřívá.“

* * *

K objasnění řevnivosti Anglie proti Rusku třeba jest podotknouti, že Anglie bojí se hlavně o svou moc ve střední Asii. Strana protiruská měla kdys velmi silný vliv na někdejšího mocného ministra *Palmerstona,* který rozloučil jednotu středoasijských vladařů, jižto se právě počali kupiti okolo Ruska a byli nastrojeni proti Angličanům. Od těch časů strana tato utrpěla strašnou porážku, neboť anglo-indická vojska byla rozprášena v Afganistanu. Po té porážce činnost této strany značně ochabla. Až v posledním desítiletí spatřujeme v Indii velmi čilou činnost proti domnělým výbojným plánům Ruska v Indii: nemluvíme ani o snahách Anglie v Kašmíru, Kašgaru, Jagistanu, Kafiristanu. Strana protiruská dbala o to, aby Rusko uznalo Afganistan neutrálním územím, ve které byl by pojat i Gerat, Mejmene, Saripul, Andchaj, Akči, Balch, Chulum, Kunduz, Badachšan a Bachan.

Cílem angl. politiky v této části Indie jest, aby okroužila své indické panství přirozenými ohradami a hranicemi. Již počátkem 17. věku Abulfazel, jenž sepsal historii panování velikého mogula Akbara, pravil, že se může Indostan úplně pojistit proti nájezdům z cizozemí, ochrání-li Kabul a Kandachar, města v Afganistanu. Věc má se skutečně tak. Do Indie možno vniknouti pouze přes hranici severozápadní, a to velice neschůdnými útesy a úžlabími. První cestou je úžlabí hajberjské, vedoucí do Kabulu a chráněné anglickou posádkou, která leží počtem 10.000 mužů v městě Pešaveru. Druhou cestou je úžlabí bolanské, ležící mnohem jižněji na cestě ze Šikarpuru do Kandacharu. Ovládnouti těmito dvěma cestami — totě přání, byť nevyslovené, všech indobritanských politiků, kteří stále věří, že Rusko chová proti Indii výbojné plány.

Protiruská a bojechtivá strana v Anglii, jejíž hlavou stal se bývalý vyslanec v Persii general Rawlinson, předseda londýnského zeměpisného spolku, má ve svých řadách skoro všecky váženější indobritanské diplomaty, generaly a vyšší úřadníky. Všichni tito mužové slovem i písmem horlí pro myšlénku, aby se Anglie zmocnila průsmyku hajberského a bolanského, čímž by nabyla možnosti, že později vezme Kabul a Kandachar, na to Gerat a Mešeched, a třeba i Mero — čili jinak, aby si osvojila celé území s oné strany Chvalinského moře až

do první ruské štace, nacházející se nyní v Ašuradu naproti Asterabadu.

V době krimské války přiměli Angličané kelatského chána, že učinil smlouvu, která dávala indické vládě dovolení zaujmouti kdekoli se jí uzdá potřebným, v Beludžistanu vojenské posice. Smlouva tato zůstala toliko kusem papíru, protože Anglie sama pochopovala, že dostala dovolení k věci, s kterou není. Při tom však užívala všemožných prostředků; dávala kelatskému chánu bohaté podpory; pomohla v letech čtyřicátých mladému chánu na trůn a pomáhala mu v boji proti vnitřním nepřátelům. Proto přece byl tento chán národem svým r. 1863 s trůnu svržen a na jeho místo dosazen jeho ujec, a teprve, když ujec zemřel, byl trůn navrácen předešlému panovníku. V Kelatu usídlil se plnomocník vlády anglické, okroužil se škadronou jízdy a pomáhal chanu všelijak vydržuje tělesnou jeho stráž a dávaje mu nad to ještě ročních 50.000 rupií. Ale vše to nepřineslo Angličanům prospěchu: ani v letech 1868 a 1871 nemohli jednatelé angličtí proniknouti průsmykem bolanským do Kandacharu a do střední Asie, ale byli nuceni činiti dalekou zacházku.

V bolanském průsmyku obyčejně se ukrývali loupežníci. To bylo podnětem vládě indické, že učinila návrh, aby byl chán zůstaven svému osudu a podpora aby byla dávána plemenům, která v rukou drží bolanský průsmyk. Různice v Beludžistanu nedovolovaly, aby se něco předsebralo, ačkoli směli Beludžové počali napadat pohraničné indické území. V dubnu 1872, když kelatský chán potrestal loupežná plemena, setkal se vezír chánův, Veli Mohamed, v Džakobaru s anglickým komisařem a učinili mezi sebou dohovor. Chán byl nespokojen, že chtěli Angličané vrátit potrestaným plemenům konfiskované pozemky. V r. 1873 místokrál indický lord Northbruck navštívil Sind. Chán, nedůvěřuje Angličanům, nerad jenom přibyl do Sakkaru, aby se s ním shledal.

Chán setkal se i s anglickým pohraničním komisařem Merewsterem v Šachpuru, ale marně. Přece byl přinucen dát oloupeným anglickým karavanám 50 tisíc rupií náhrady, následkem čehož anglický plnomocník byl z Kelatu odvolán, příspěvek chánovi zkrácen a on osudu ponechán. Angličané se tehdáž nadáli, že chán brzy bude svržen s trůnu svými protivníky; ale v tom se sklamali. Povstání pod náčelnictvím Nasra Eddina a T[illegible] Mohameda (knížat pod ochranou Anglie) vypuklo proti chánovi. Občanská válka trvala dále a chán nemohl násilím povstání udusit. Zato dovedl, že přetvářeným chtěním pokoje sklonil vůdce povstání na svou stranu — a potrestal je. Nedalo se tehdáž ani předvídati, kdy různice vezmou konec. Anglické pohraničí bylo často krvavým jevištěm potyček, a anglický obchod v Kelatu a Afganistanu zcela propadl. To, jak se rozumí, nebylo v zájmech Angličanů, právě jako to ne, že musili soustředit veliké vojsko na obranu své hranice.

V tomto stavu věcí poslala tam anglo-indická vláda nového komisaře Sandemana, v prosinci r. 1875. Smlouvání se trvalo skoro celý rok. Jednou chtěli Angličané odstranit chána, podruhé se pouštěli do úmluv s národem, ale vše zůstávalo bez výsledku. Musili přistáti na všecky požadavky kelatského chána, který nechtěl více přijímati anglického plnomocníka majora Garrisona a nad to žádal, aby mu byl příspěvek zvýšen, začež chtěl učiniti některé opravdu bezcenné ústupky a obnovit smlouvu z r. 1854.

Teprve v první polovici února 1877 podařilo se Angličanům docílit úmluvy s chánem kelatským, kterýž osobně přijel do Deli, aby se tam setkal s místokrálem; tam byl zároveň přítomen slavnostnímu prohlášení královny anglické císařovnou indickou. Anglie se uvolila, že bude dávat chánu 10.000 liber šterlinků na rok jakožto pomoc proti nepřátelům vnitřním i vnějším a kromě toho ještě 2000 liber na různé potřeby. Za to má Anglie právo uvésti v případě potřeby do některých měst své posádky, stavět telegrafy, železnice a pevnosti. Nový anglický plnomocník major Sandeman obdržel rozkaz, aby ve společnosti chánově a v průvodu družiny 800 mužů slavnostně vjel do Kelatu a smířil vasaly s chánem.

Tento kousek Angličanů má pro Rusko tu důležitost, že ukazuje, jaké jsou snahy anglo-indických politiků, kteří, nešetříce nižádných obětí, chtějí s jedné strany horskými průsmyky přiblížit se Kabulu, Kandacharu a Geratu, a rozprostranit s druhé strany vliv svůj na březích Arabského moře, přes Lus Makran k zálivu Perskému, aby tím ovládli dokonale pobřežím na obranu průplavu Suezského. Aby cíle toho dosáhla, dovedla si Anglie získati ostrov Sokotoru při vstupu do zálivu Adenského.

Rusko však sleduje ve střední Asii také své zájmy. Rozsáhlé tamější planiny jsou obdařeny hojností rýže, bavlny a plodin všeho druhu, a jsou tedy pro ruský obchod velmi důležity. Při nepatrném obchodním spojení se západem mohlo by Rusko rozšířením svého obchodního působiště toho docíliti, aby vyváželo alespoň tolik, kolik přiváží. Tak na příklad potřebuje Rusko pro své továrny více než za 20 milionů rublů bavlny, kterouž kupuje ze západních zemí a musí hotovými platit. V krajinách střední Asie, kterých Rusko posud dobylo a ještě dobyti hodlá, jsou nahromaděny velké zásoby bavlny, kterouž by mohlo Rusko vyměnit za své domácí výrobky, tak že by nemuselo za ni peníze vydávat.

Proto způsobila výprava ruská do Chivy r. 1873 nemalý poplach v obecenstvu a novinářstvu anglickém, neboť vedle obavy před šířením se ruského obchodu a zkrácením anglického sluší uvážiti ještě okolnost, že nebezpečí pro Anglicko vzrůstá i v samé anglo-indické

říši. Indové jsou trvalým utiskováním svých opanovatelů anglických nanejvýš popuzeni, a při vhodné příležitosti mohlo by tam snadno vypuknouti povstání, jak se již jednou stalo. Angličané svou svobodomyslností se honosící utiskují své poddané v Indii nad míru; k jich pokoření užívali prostředků tak hnusných, jakých jen mezi divochy se užívá, což Gladstone, jak výše jsme ukázali, vládě ve sněmovně vyčetl.

Anglicko si přivlastnilo nejkrásnější a nejbohatší část jižní Asie a vytěžilo z ní již nesmírné bohatství; naproti tomu opanovalo Rusko ledový sever a pustiny střední Asie, a tyto državy vyžadují posud velkého nákladu. Úrodnějších krajin Rusko teprva dobyti hodlá. Anglicko podmanilo nejlepší část a stará se o to pramálo, aby tam evropskou vzdělanost zavedlo, kdežto Rusko krotí a vzdělává z většího dílu polodivé, loupežné hordy kočovnických kmenů. A v tomto chování se obou mocností k přemoženým jest arci znamenitý rozdíl, jejž podmanění národové uznávají, čímž strachy Anglicka se rozmnožují.

Vedle toho strachu podivně vyhlíží vychloubání se anglických novin o přesile britanské moci, kteráž se vynášívá nad ruskou okázalým líčením armády indobritanské. Angličané se musí báti, aby se v Asii s Rusy ani nesetkali, což má své závažné příčiny. Anglicko vládne ve své indické říši, jak jsme již pravili, násilným způsobem a vykořisťuje tuto zemi beze vší míry; podobného drancování nedopouští se žádný jiný vzdělaný národ na světě. Nešťastní Indové povstali před několika lety ku strašlivému odboji, jejž Angličané potlačili jen s velkým namaháním a hroznými prostředky. Podmanili a potlačili Indy opět, ale nesmířili je, a proto se bojí, že by tento národ podnikl ku svému osvobození nový boj pomocí Ruska, kdyby toto své hranice až k Indii posunulo. Poněvadž se tedy Anglicko nového povstání Indů báti musí, jsou výhrůžky anglických novin proti Rusku velmi nevhodné, ba směšné. Což by mohlo Anglicko proti Rusku s výsledkem podniknouti? Kdyby začalo válku proti Rusku na evropské půdě pro nějakou step v Asii, dopustilo by se zrady na svých vlastních i všeobecných zájmech, tak že by měly všechny státy právo i povinnost, aby se do toho vložily. A co spojenci Napoleona III. ve válce na Krimu r. 1854—55 přesvědčili se Angličané ku své hanbě, že nemohou nic proti Rusku pořídit. Pozemní armády ku vniknutí do nitra ruské říše Anglicko ani nemá, a mimo to by je musel od podobného záměru odvrátit osud armády Napoleona I. roku 1812, kdy hladem a zimou zmořené vojsko francouzské v Rusku hynulo. V Indii má Anglicko ovšem svou válečnou moc, které se armáda asiatsko-ruská vyrovnati nemůže; avšak Anglicko se nemůže odvážit, aby poslalo svou indo-britanskou armádu přes severní hranice proti Rusku, poněvadž se musí strachovati, že by po odchodu vojska povstalo vzbouření Indů. A jiné armády k osazení Indie Angličané nemají, nechtějí-li svou vlastní půdu evropskou zůstavit bez obrany proti nepřátelským Irům, kteří se chtějí také obtížného panství anglického zbavit. I bylo by tedy velmi odvážlivé, kdyby Anglicko chtělo postupování ruské výpravy v Asii brannou mocí zamezovati.

Z těch příčin snaží se Anglie pletichami moc Ruska všemožně podrývati. Rozhodujícím osobnostem v Rusku jest ovšem to všecko známo a činnost Angličanů, kteří v Rusku co dělat mají, podrobena jest pečlivé pozornosti. V takových okolnostech není divu, že od počátku nynější války bedlivě byl střežen vojenský zřízenec anglický, plukovník Wellesley, který byl anglickou vládou vyslán do hlavního stanu ruského. A skutečně vzniklo ke konci června podezření, že tento důstojník vyzrazuje vojenské pohyby vojska ruského a pokud možno i válečné plány ruské, při čemž prý pomáhal jeden vojenský lékař anglický.

V červenci, když Rusové opanovali část Bulharska a přes Balkán přešli, jali se Angličané ve spojení s Turky jiné úkladnictví proti Rusku prováděti. Vyslanec anglický Layard rozšiřoval zprávy, že ruské vojsko dopouští se hrozných ohavností na obyvatelstvu mohamedánském. Zprávy ty dostal prý Layard z pramene bezpečného, od konsulů — tureckých! Připojil také mínění, že Rusové navádějí Bulhary k vraždění mohamedánů.

Účel těchto hanebných pomluv byl zjevný. Poněvadž Turci svými ukrutnostmi v Bulharsku r. 1876 a v Dobrudži r. 1877 popudili proti sobě veřejné mínění veškerých vzdělaných národů, a Rusko ohavy v Bulharsku jakožto jednu z příčin války naznačilo, mělo se rovným prostředkem obecenstvo a snad i kabinety proti Rusku popudit, mělo se dokázat, že Rusové nepočínají si ve válce lidštěji než Turci. Dopisovatelé turkopřejných listů, kteří byli v táboře tureckém, dosvědčovali, co Layard nalhal, a přese všechno prohlašování nestranných korespondentův, že pověsti o ukrutnostech Rusů jsou vymyšleny, neustalo se v Anglicku proti Rusům štváti, ano i ve sněmovně londýnské se o domnělých ohavnostech ruských rokovalo. Naproti tomu zaslal Layard své vládě telegram, v němž prohlásil za bezpodstatné zprávy o tureckých ukrutnostech v Dobrudži. Avšak na sta svědků dokázalo, že Layard — lhal.

Tak pomáhala šlechetná Anglie úskoky a podvodem k platnosti své politice východní!

# Rusové a Turci v Dobrudži.

Dne 21. června, tedy o den dříve, než Rusové u Galace a Brahylova Dunaj překročili, odbývala se v Cařihradě velká válečná rada za předsedání sultána. Ministr války Redif paša (vyobrazení na str. 142) předčítal podrobnou zprávu vrchního velitele Abdula Kerima, kterýž obšírně dokazoval, že Rusové marně se budou namáhat a marně své síly utrácet, aby se dostali přes Dunaj. Vypočítával všechna opatření, kteráž proti Rusům na Dunaji učinil, i tvrdil, že v této válce nevkročí ani jediná noha ruského vojska na bulharský břeh.

Zpráva tato způsobila ovšem velmi dobrý dojem, a sultán dal hned po schůzi odeslat Abdulu Kerimovi velmi lichotivý telegram. Druhého dne došla do Cařihradu zvěst o vstoupení Rusů na pravý břeh Dunaje u Mačína. Snadno lze si představiti, jak ta zpráva ohromila sultána, ministry, všechny turecké hodnostaře a celé obyvatelstvo hlavního města. Na potěchu obecenstva bylo rozhlašováno, že překročení Dunaje ruským oddělením v Dobrudži nemá žádného významu a že ta ruská operace nařídila se bez vůle generalního štábu jen proto, aby se ruské obecenstvo poněkud ukonejšilo za příčinou těžkých nesnází Černohorců, kteří byli od nejlepších vůdců tureckých obklíčeni. Konečně byli pobouření Turci cařihradští upokojeni tvrzením, že statečné vojsko turecké zažene opět Rusy na druhý břeh. Cařihradské časopisy turecké hlásaly dokonce, že jsou Rusové skutečně už na rumunskou půdu nazpět zapuzeni.

Zatím opanovali Rusové Mačín, Tulču, Isakču, Chrsovo a Babadag. Ruský generalní štáb ani se nenadál, že přechod Dunaje bude vyžadovati jen tak malé oběti, a důstojníci sboru generala Zimmermanna připravovali se na velké ztráty. Postavení Turků bylo dosti výhodné a Rusové se připravili na tuhý odpor. Stalo se však jinak. Turci po srážce na výšinách u Mačína ustupovali téměř bez boje k náspům Trajanovým.

Rusů v Dobrudži přibývalo, každého dne přepravil se po mostě nebo na loďkách některý nový oddíl, takže do konce června bylo v Dobrudži 42.000 Rusů. Silná posádka zůstala v Brahylově a v okolí jakožto záloha operujícího vojska v Dobrudži. Spojení mezi Brahylovem a Mačínem se upravením cest a mostu zdokonalilo a doprava vojska i potravin byla již v červenci dost pohodlná. Rusové postupovali v Dobrudži vždy blíže k náspům Trajanovým a podobalo se, že jim Turci schválně žádného odporu nečiní. Avšak Turkům nešlo o chtění, ale o možnost. Viděli, že četnějším sborům ruským odolati nemohou.

Mezi obyvatelstvem Dobrudže panovalo při ústupu Turků velké zděšení a strach. Již v květnu napáchali tam Turci, Tataři a Čerkesové mnohé ohavnosti plenem, vražděním a hanobením žen, loupením a paličstvím. V jedné vsi, kde obyvatelstvo vzchopilo se k obraně, bylo čtrnáct mužův usmrceno a žena jedna, která spěchala na pomoc dceři své, ana se v náruči Turka nalézala, byla děsným způsobem k smrti utýrána.

Podobných ohavností napáchali Turci, jmenovitě pověstní bašibozuci, mnoho. Vlády evropské věděly, jak asi nelidská ta sběř ve válce proti Rusku počínati si bude, a jednotliví konsulové a vyslanci činili na ochranu příslušníků těch kterých států vhodná opatření. Také vyslanec německé říše v Cařihradě tázal se úřadů tureckých v Tulči, zdali němečtí osadníci v tamějším okolí nemají se čeho báti. Úřadové dali bezpečné ujištění, že nedopustí žádné nepřístojnosti. Avšak bezpečnost trvala jen tak dlouho, pokud nebylo turecké vojsko nuceno vyklízeti se a táhnouti za Trajanovy náspy. V hořejší části Dobrudže zůstali jen Čerkesové a bašibozuci, kteří jali se pleniti vesnice německých osadníků. I domácí obyvatelstvo mohamedánské v tomto lupičském řemesle pomáhalo bašibozukům, vykradli svým křesťanským sousedům Němcům kde co měli a týrali každého, kdo se jim na odpor stavěl.

Když Rusové Dunaj překročili a Mačín opanovali, nalezli na jednom návrší hromadu bezhlavých mrtvol svých soudruhů; hlavy ležely porůznu opodál. Byly to tělesné pozůstatky malé přední stráže, kterouž byli Turci obklíčili a rozsekali. Avšak to je maličkost u porovnání s tímto zločinem: Téhož dne nalezlo se několik mrtvol ruských vojáků, zmrzačených způsobem nejděsnějším; uříznuté údy těla, které blíže naznačiti nelze, nacpali barbaři mrtvolám do úst. Druhého dne našla se v Mačíně mrtvola matky a její dvou dcer. Všechny byly k sobě svázány, ale jak? Tři oběti ty, na nichž dříve spácháno bylo ohavné násilí, byly spoutány řemeny, které z vlastní jich kůže byly nařezány. S ramen a prsů byla kůže sedřena a na řemínky rozřezána. O této bestialnosti byl sepsán Rusy zvláštní protokol.

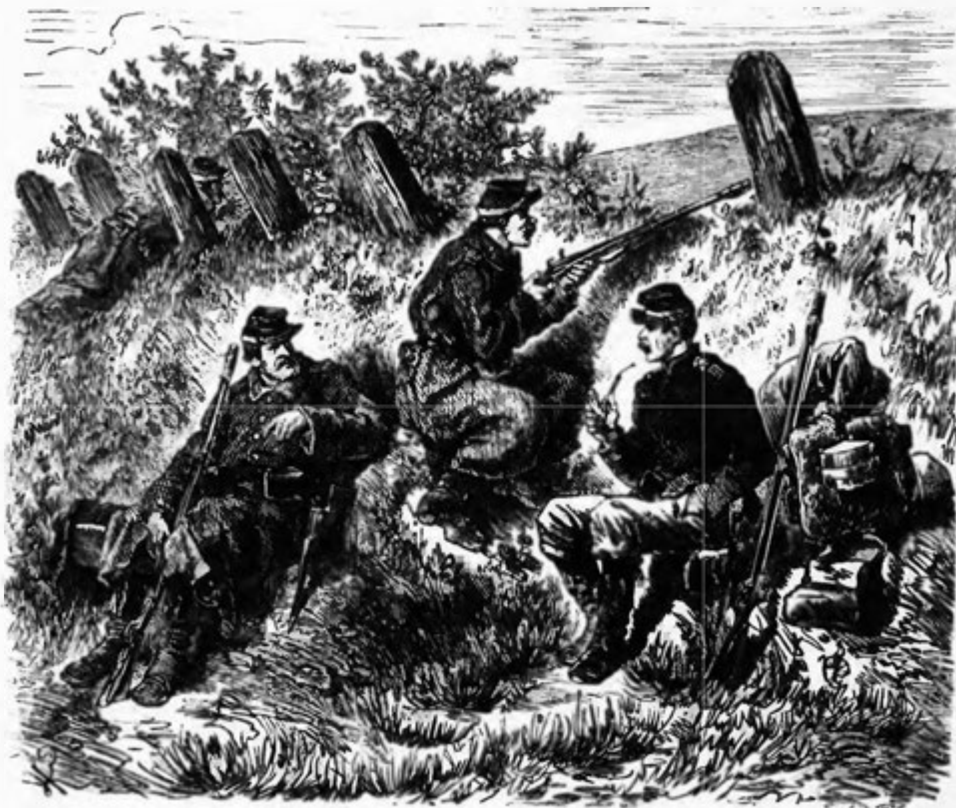
Kdo jen trochu prostředků k tomu měl, prchal před ohavnou zběří. Před Rusy ustupující barbaři neplenili snad jen osady křesťanské, nýbrž vydrancovali také úplně i místa Kargaljak, Sari-Sitti, Kasap-Kiei a Kasa-Jusuf. Křesťanské obyvatelstvo těchto míst, když jim byl jejich poslední skrovný majetek uloupen, bylo krvelačnými hordami z větší části povražděno. Uloupený hovězí dobytek byl pak v Kjustendži prodáván kus za 30 piastrů, skopci po dvou a půl piastru a přece ještě nemohli lupiči kořisť svou odbyti. Anglická staniční loď „Cocatrice“, jakož i příručí francouzského a anglického konsula v Kjustendži prokázali prchajícím křesťanům velké služby. Loďky jmenované anglické lodě pluly do Kargaljuku, aby přivezly přes 200 raněných mužů, žen a dětí do Kjustendže. Angličtí námořníci našli v ulicích

řečené obce celé hromady mrtvol. V některých tureckých obcích se obyvatelstvo mohamedánské arci snažilo, aby křesťanští sousedé byli chráněni před lupiči a vrahy, ale to byly jen vzácné výminky.

V pěti osadách německých, v nichž žilo asi 2000 Němců, většinou Wirtemberčanů, ozbrojilo se obyvatelstvo proti loupeživým Čerkesům cepy, kosami a jiným domácím nářadím. I podařilo se jim šťastně lupiče zahnati, ba pět jich dokonce usmrtili. To však nezachránilo osadníky německé před pohromou. Jiná, silnější tlupa lupičů vedrala se do osad a řádila strašně.

Křesťan jeden, jemuž Turci stáhli řemeny kůže se zad a ruce mu jimi svázali, byl přiveden v Brahylově před cara a brzo na to zemřel. Car rozhořčen nad krutou surovostí tou zavolal plukovníka anglického Wellesleye a žádal jej, aby podal do Anglie zprávu o tom, co viděl vlastníma očima.

Celá Dobrudža byla znenáhla v poušť změněna. Vládní jeden list rakouský přinesl o tom následující zprávy z Kjustendže (při Černém moři) ze dne 4. července: „Od Mačína až k Rasovu na Dunaji a ke Kjustendži na Černém moři nezůstala ani jediná osada neporušena. Většina jich jest vypálena, všecky jsou vypleněny a opuštěny; někde najde se nějaká rodina bulharská, hladem polo umořená, poněvadž hordy čerkeské a tatarské všecko jim pobraly. Sotva že roznesla se zpráva o přechodu Rusů přes Dunaj, hned počali turečtí Čerkesové a Tataři ohavné své řemeslo provozovati. V tlupách po 200—500 mužích přepadali loupežní tito zbujníci vesnice, zmocnili se nejprve všeho dobytka a všech věcí, které se daly odnésti. Co nemohli s sebou vzíti, to rozbili, neb jinak zničili, a konečně všecko zapálili. Obyvatelé, kteří se postavili na odpor, nebo nedali peníze, jsou povražděni, proto dalo se v nejbližších osadách všecko na útěk, když lupičové turečtí se blížili. Bídní zlosynové tito vyplenivše a zpustošivše Medžidiji brali se se stády uloupeného dobytka dále k Varně, a znamenali cestu svou všude stejnými ohavnostmi. Mnoho dobytka muselo cestou zhynouti pro nedostatek vody. Medžidiji plenili Turci tři dni za pří-



Ruské přední stráže na Dunaji.

tomnosti velícího paše a mutešarifa z Tulče, jenž klidně se dívali, kterak krámy a soukromé byty jsou pleněny a mařeny; oni neříkali nic ani pak, když vojáci počali se účastnit tohoto pustého drancování. V bulharském kostele jsou spáchány ohavnosti, že není lze perem je vypsati. V Kjustendži panuje veliký postrach, neboť rozličná holota potlouká se kolem města, číhajíc na vhodnou příležitost, aby ukojila svou touhu po loupeži. Zde však nepůjde to tak snadno, protože zde je mnoho bulharských uprchlíků, a Řekové jsou odhodláni k odporuráznému; zbraní je zde dost. Nešťastné pastýře ze Sedmihradska, kterým byl všechen dobytek pobrán a oni sotva pouhým životem vyvázli, přijal rakouský konsul do svého domu. Dle úředního oznámení uloupeno bylo těmto pastýřům 6349 kusů ovcí a jehňat."

Další zpráva z Kjustendže ze dne 9. července zněla takto: „Poměry v Dobrudži jsou den ode dne nesnesitelnější. Kjustendža neměla se sice prozatím co obávati, dokud zde byla posádka, neboť velitel města dbal přísně o pořádek, v případu však, když by posádka před Rusy z města ustoupila, lze se strachovati ukrutností bašibozuckých. Není dosud známo, zdaž posádka odpluje po dvou v přístavu zakotvených válečných parnících aneb zdaž odtáhne pěšky k Medžidiji, aby se s tamním vojskem spojila. K boji se asi s těží odváží, poněvadž celá posádka Kjustendže čítá jen 450 mužů, kdežto Rusové velikou silou proti městu postupují. Jak daleko již jsou, nedá se říci, neboť se nikdo z města neodváží obávaje se, aby nebyl Čerkesy a bašibozuky oloupen a zavražděn. Neustále docházejí zprávy o tureckých ukrutnostech. Co velké hordy Čerkesů zanechaly, to pustoší a ničí jejich stoupenci, bašibozuci. Kjustendža jest již naplněna uprchlými Bulhary ze všech částí Dobrudže, kteří nezachránili nic více nežli pouhý život. Je žalostno viděti postavy ty, jak se vlekou ulicemi. Všichni postrádají svých příbuzných, jichž osud jest zajisté ještě mnohem trapnější. Ubozí lidé ti bloudili po několik dnů po polích beze vší potravy, nežli se jim podařilo dostati se do Kjustendže. Naříkají, že přišli o svou žeň, která v krajích těch již po leta nebyla tak pěknou, jako letos, a s velkým strachem hledí zimě vstříc. Mutešarif z Varny vyzval sice venkovany, aby se do vsí vrátili a obilí sklidili, avšak nikdo ho nechce poslechnouti, ačkoliv slibuje vojenskou ochranu a to dílem z obavy před krvelačnými Čerkesy a bašibozuky, dílem z přesvědčení, že by se jim po sklizni obilí pobralo, které by ještě až do Varny dopraviti musili. Včera připlul sem vládní parník z Varny, aby tam dopravil zdarma uprchlíky bez rozdílu národnosti. Především byli Bulhaři vyzváni, aby se utekli pod ochranu vojska tureckého. Avšak nikdo nešel boje se pasti na ně nalíčené. Turkům nelíbí se velké shromažďování se Bulharů a to tím více, když jest jim dobře známo, že mají křesťanští obyvatelé města mnoho zbraní.

Dne 7. července přibyl do Kjustendže anglický konsul z Ruščuku a odjel ihned po dráze do Medžidije, kde rokoval s velícím brigádníkem a tulčským mutešarifem, načež ještě téhož večera do Varny se vrátil. Jednalo se o zamezení strašných ukrutností, jakých se vojsko turecké v Medžidiji a jinde dopouští. Dne 5. a 6. července vyloupili a vypálili Čerkesové a bašibozuci úplně křesťanské vsi Alimankiji, Vlahkiji a Murtani v okresu dristovském, kdež koupali se v krvi nešťastných křesťanů, které šmahem povraždili.

Rusové mohli v Dobrudži jen zvolna postupovat, ačkoliv skoro žádného odporu neměli. Neschůdnost krajiny, a hlavně ta okolnost, že všechny zásoby musely být za armádou voženy, zdržovala pochod velice. Kamkoli přišli, vítáni jsou s jásotem jakožto osvoboditelé.

Dne 13. července zavolán byl v Kjustendži sbor konsulů k místnímu tureckému guvernérovi, který jim oznámil, že odchod posádky a úřadů tureckých lze každou chvíli očekávat. Guvernér loučil se zdvořile s konsuly a žádal je, aby ve shodě s obyvatelstvem o blaho města pečovali, než vtrhnou do města Rusové. Ve srozumění s velitelem anglického parníku „Rapid" byla učiněna nutná opatření. Večer vplul turecký parník „Izzedin" do přístavu. Pozorovati bylo mezi Turky zvláštní rozčilení. Posádka vsedla na loď a po půl noci odplul parník odvážeje všechny Turky. Zároveň vystoupilo 45 mužů z anglického parníku, aby ve spolku s národní gardou, která byla ve chvatu organisována, chránili město před vpády čerkeských loupežníků.

Za svítání oživily se ulice; paní, které se v poslední době z domu ani neodvážily, se objevily. Dráha vypravila vlak k Medžidiji, který provázen byl ozbrojeným oddělením Bulharů. K večeru, kdy se návrat vlaku očekával, bylo nádraží obecenstvem přeplněno.

Konečně přijel vlak s bílým praporem na lokomotivě. „Rusové jsou zde! Živio!" zaznívalo se všech stran. Byl to sice jen dodavatel ruského vojska, pan Šimelov, který měl zmužilost, že přibyl do města, z něhož nepřítel teprv byl na odchodu; avšak slavil vítězství, které mu jistě dlouho v paměti zůstalo. Byl objímán, líbán. Při východu z nádraží podávány mu kytice.

O dva dny později obsadili Rusové Medžidiji a Mangalii, kteráž místa byli Turci den před tím opustili a k jihu se odebrali. Medžidije leží blíž dráhy z Černé Vody ke Kjustendži, Mangalie jihovýchodně od Medžidije na břehu Černého Moře. Dne 17. července zmocnili se Rusové železnice z Černé vody ke Kjustendži a vnikli do Černé Vody, kterouž byli Turci dříve zapálili a uprchli k Dristě.

Tím byla celá Dobrudža Turků prosta a Rusy opanována. Turci ani se nepokusili o bránění Trajanových náspů, které dříve za svou oporu v Dobrudži prohlašovali. Rusové postupovali z Dobrudže k pevnosti Varně.

# Nikopol.

Mezi dělostřeleckými zápasy na obou březích Dunaje mělo velký význam a způsobilo největší škody bombardování obou pevností Ruščuku a Nikopole.

Nikopol (vyobrazení na str. 114—115) leží na pravém břehu Dunaje proti ústí rumunské řeky Aluty. Město vtěsnáno jest do úzkého dlouhého údolí. Na vršících, jež je obstupují, nalézá se pevnost. Město dělí se v části tři, totiž tureckou, bulharskou a španělskou čili židovskou (mnoho židů přistěhovalo se sem ze Španěl). Turecká čtvrt, největší ze všech, táhne se podél břehu Dunaje, bulharská tvoří pouze jednu ulici mezi vrchy vtěsnanou. Počet obyvatelstva páčil se na 20.000 hlav.

Pevnost nikopolská záleží ze dvou částí, dolní a horní, z nichž ona zve se pevností a druhá je tvrz nazvaná Tuna-kale, t. j. dunajská tvrz. Tuna-kale obehnáno jest náspy, zdí a hlubokým příkopem; uprostřed tvrze té nalézají se kasárny valy obehnané a tu jakož i na dolních náspech trčela děla proti Dunaji. Na východ souvisí tvrz ta s městem branou a zvedacím mostem, na jihozápad opírá se o příkrou skálu, po kteréž vede srázná cestka k horní pevnosti, jež na nejvyšším vrchu zbudována jest v podobě trojúhelníku se sedmi baštami. Děla a dělostřelectvo jsou choulostivou stránkou každé turecké pevnosti a tak i Nikopole. Nalézala se tu děla všech věků a soustav, mezi jiným i hmoždíře z válek z minulého století. Hrubá děla Kruppova nezaujímala tu však poslední místo. Hůře než s děly bylo s dělostřelci. Dle starého obyčeje ještě z dob janičárů rekrutováni dělostřelci z místního obyvatelstva, ovšem jen mohamedánského. Za své služby dostávali jistý plat kromě rozličných výdělků na eráru.

V dějinách měla Nikopol důležitou úlohu ke konci čtrnáctého věku, kdy valila se turecká záplava k Dunaji. R. 1396 poražen tu král Sigmund s pomocným vojskem křesťanským, jež sultán Bajazid úplně potřel. Od té doby byl v moci Turků do r. 1829, kdy v lednu dobyt byl útokem. Po míru drinopolském vrácena Nikopol opět Turkům a ostala v jich moci až do 16. července 1877, kdy dobyta opět od Rusů.

Boj u Nikopole trval tři dny. Dobytí Nikopole předcházelo dvoudenní bombardování dne 13. a 14. července polními bateriemi 9. armádního sboru a bateriemi z Flamundy a Izlazu. Turci zřídili si na okolních návrších několik náspů a měli celkem dobré postavení obranné; oni však na obranu se neobmezili. Že poslali 3000 mužů Plevnu ku pomoci, neprospělo ani Plevnu a tím méně Nikopoli.

Devátý armádní sbor generála Krüdenera, sestávající z 9. a 31. divise pěchoty, 4 pluků jízdy a 4 brigád dělostřeleckých, vydal se 6. července ze Svištova na pochod, aby sevřel Nikopol, a nepotkal se na cestě se žádným odporem. Taktéž rumunskému oddělení, které čítalo 2 pluky, 1 škadronu jízdy a 3 baterie, nebylo nic v pochodu na překážku, když se nad Izlazem na loďkách přes Dunaj převáželo a u Somavitu vystoupilo na břeh turecký.

Vesnice Somavita leží blíž ústí řeky Vindu na příkrém návrší a má bulharské i rumunské obyvatelstvo. Obyvatelé ti šli rumunským sborům s velkou radostí v ústrety a pozdravovali je srdečným voláním: „Ať žije Rumunsko!“ dávajíce tak své potěšení nad tím na jevo, že byl panství tureckému učiněn konec.

Rumunské sbory setkaly se zde s nejkrajnějším levým křídlem Krüdenerova sboru a podporovaly jej dne 15. července v bitvě u Nikopole.

Útok na opevnění započat byl středem. Turci bránili se s velkou houževnatostí, neboť boj, který počal již o 4. hodině ranní, skončil teprve pozdě večer. Nyní byla však porážka rozhodnou. Ze všech stran obklíčeni, nejsouce s to ani jednu baterii zachrániti, majíce zpátečný pochod zamezený, od pevné země odtrženi, museli se oba pašové Achmed a Hassan se 6000 mužů, kteří jim zbyli, a se 40 děly vzdáti na milost a nemilost.

Průběh zápasů o Nikopol jest pamětihodný.

Každého dne po přechodu 9. armádního sboru přes Dunaj donášely jízdecké obhlídky zprávu, že turecké vojsko ležící u Nikopole hodlá odtáhnouti. Vojsko to mělo jen dvě cesty otevřené: přes Plevno k Balkánu, neb podél Dunaje k Vidinu. General *Krüdener* rozhodl se, že jim obě tyto cesty zaskočí. Obhlídka, kterou 12. července podnikl general s dvěma pluky jízdy a praporem pěchoty, narazila u Vubly na tuhý odpor; severně od té vesnice byly totiž postaveny turecké baterie, které ihned zahájily palbu, konečně však se přece Rusům podařilo vesnici tu obsaditi. Turci velmi dobře opevnili celou svoji čáru jižně od Nikopole, postavivše všude baterie a vykopavše pro střelce příkopy. Postup k posicím těmto musil se díti po vlnité krajině, kterouž však Turci mohli snadno střelbou svojí opanovati.

Z těchto příčin kázal general Krüdener následující noci, aby i s ruské strany postaveny byly baterie, které by postup pěchoty mohly podporovati a ulehčiti. Brigáda kavkazských kozáků, která několik dní dříve byla vyslána k západu a překročila řeku Osmu a Vidu, vrazila několikrát na plenící Čerkesy, kteří však nikdy nevyčkali útoku. Dne 13. července stáhl general Krüdener své pluky a přeložil 14. července hlavní svůj stan z Kovadzi do Merseviky, kde jízda, dělostřelectvo a pluk pěchoty nalézaly se v bivuaku.

Pro útok na 15. července byl vydán tento rozkaz: V středu (Vubla) postoupí 3 pluky pěchoty směrem

k Nikopoli, dříve však 6 baterií zahájí útok. General Schilder-Schuldner dobude na levém křídle s 2 pluky pěchoty a 2 bateriemi mostu přes Osmu u Myselimsela a postoupí odtud dále, general Vilemanov postoupí na pravém křídle s plukem pěchoty, setninou kozáků a 1 baterií přes Ermene. Pluk pěchoty, ostatní baterie, jakož i jízda stály v záloze jihovýchodně od Vubly.

Jakmile svítalo 15. července a bylo možno rozeznati nepřátelské baterie, zahájilo ruské dělostřelectvo palbu, na kterou Turci bez meškání odpovídali, a která každou minutou nabývala větší prudkosti. Ve 4 hod. přijel general Krüdener se svým štábem na bojiště. Až do 7. hod. trvala dělostřelba se stejnou prudkostí, potom na turecké straně ochabovala a o půl osmé hodině přestala úplně. Turecké dělostřelectvo, ačkoli střílelo velmi dobře, bylo palbou Rusův umlčeno. General Krüdener zaslal generalu Schilder-Schuldnerovi rozkaz, aby učinil útok na most přes Osmu. Avšak nebylo tak lehce možno dobyti mostu silně obsazeného a zaskočiti Turkům cestu do Plevna. K 10. hodině rozkázal general Krüdener kozácké baterii, by útok na most podporovala. Několik granátů vypálených do boku nepřítele postačilo přinutiti ho k couvnutí. Ruské pluky následovaly nepřítele v patách. Rána za ranou z tažené kruppovky dvacítiliberní, která z reduty turecké celý svah ovládala, padaly do řad harcovníků, kteří zvolna sice ale neustále postupovali na výšinu tisknouce před sebou tureckou pěchotu. Zatím objevily se také ve středu, severně od Vubly, opětně turecké baterie. Dělostřelecký boj počal znovu. Když ruský general uzřel, že i na levém křídle již pěchota ruská postupuje na výšiny, rozkázal veškeré pěchotě, by hnala útokem; zároveň dal páliti ze všech baterií východně od Vubly položených a rozkázal, aby jedna baterie po druhé postupovala ku předu. Celý déšť granátů se na ně chrlil; kule za kulí z dalekonosných pušek Martiniho vrážely do baterií, které nedbajíce nepřátelské palby postoupily asi na 1000 kroků a jaly se kulemi turecké posice zasypávati.

V dlouhých řadách a střeleckých rojích vytrhl pluk Galicinův z Vubly, pluk Koselova se k němu připojil a pluk Tambova, posud v záloze stojící, byl vyslán také ku předu, by sesílil postupující pěchotu. Přes prudký oheň a přes těžké ztráty šlo to ku předu; mnozí z mladších důstojníků chopili pušky a s hlučným urá hnali útokem v čele svých zástupů. Ruská pěchota střílela málo, poněvadž nepřítel byl ukryt v střeleckých příkopech; odtud byli však Turci bodákem vyhnáni a o půl třetí hodině dobyto celé velké opevnění ležící severně od Vubly, jakož i tažená čtyrliberka.

Baterie následovaly pěchotu; nastala krátká přestávka, terén odtud až k Nikopoli jest rozryt hlubokými roklemi, vinice a sady tam se rozkládající byly rychlejšímu postupu velmi na překážku. Okolo 3. hod. dobyla ruská pěchota reduty na nejkrajnějším svahu, která jí při postupování způsobila velké škody, při čemž ukořistila 4 děla. Severně odtud rozkládal se před jásajícími pluky turecký tábor, který ovšem nebyl opevněn. Za půl hodiny později nalézal se v moci Rusů. Na celé čáře ruské, která vždy více stahovala se okolo města, postupovali Rusové stále ku předu. Turci bránili se udatně a pokusili se o to, by se prosekali k Vidínu, ale pokus ten byl zmařen. Postupováno dále a již za soumraku general Krüdener vyslal ku podpoře pěchoty, která pronikla již k městu, baterii, která zasypala město bráněné houževnatě deštěm granátů. Menší oddíly ruské vnikly do města, avšak podlehly přesile a byly rozsekány. Turecké dělostřelectvo již skoro hodinu mlčelo. K 10. hodině večer byly všecky výšiny ovládající město i pevnost v rukou Rusů, kteří na nich postavili svoje baterie. Tureckému veliteli Hassanu pašovi nezbylo nic jiného, chtěl-li předejíti hrozné krveprolití, než vzdáti se druhého rána. Za svítání 16. července vyjel general Krüdener se svým štábem proti pevnosti, a obdržel zprávu, že v Nikopoli vlaje bílá korouhev. Prapor ovšem vlál nad branou, avšak brána byla zavřena. General poručil ji vyraziti a tu teprv objevil se Hassan paša v čele svého důstojnictva a vzdal se na milost a nemilost.

Konec nikopolského dramatu byl urychlen hrdinským skutkem jedné ruské baterie, která tryskem přerazila první turecké opevnění a příkop za ním, načež vysadivši děla z předních kol zahájila prudkou palbu v týl a bok tureckého vojska. To způsobilo v řadách Turků leknutí a zmatek. U ruské baterie nezůstal ovšem ani jediný kůň živ a jen málo mužů bylo neraněných, však baterie ta rozhodla osud dne. Zatím co Turci nevěděli, na které straně se mají brániti, dobyla ruská pěchota opevnění bodákem. Ztráta lidí u Nikopole byla na obou stranách veliká. Hassan paša páčí ji celkem na 4000 mužů. Rusové udávali ztráty své úředně na 1265 mužů mrtvých a raněných, mezi nimiž 3 plukovníci a 62 jiných důstojníků.

Hassan paša přičítal pád Nikopole a své zajetí zvláště té okolnosti, že Turci po třídenním neustálém boji neměli žádného střeliva. Avšak uznával sám chrabrost Rusů a obdivoval se jejich vytrvalosti a odvážlivosti, která se ani jisté záhuby neděsí.

Povšimnutí zasluhuje okolnost, že po ukončení boje o 6. hodině ráno byli již o 12. hodině v poledne všichni mrtví Rusové pohřbeni.

Zajatí Turci byli odvedeni do Ďurděva, pak přes Bukurešť do Ruska. Pašové Hassan i Achmed byli dovedeni před cara. K Hassanovi choval se car velmi vlídně. Podal mu ruku a pronesl velmi lichotivý úsudek o udatnosti, s kterou Turci se bránili proti přesile. Na konec car litoval, že musí Hassana poslat do Ruska, avšak vyslovil naději, že se mu tam zle nepovede.

Vzezření a chování Hassana paše, jak byl pozorován v Bukurešti, bylo málo vojenské. Kdyby nebyl

měl zlaté náramky na svém kabátci, nebyl by ho nikdo za důstojníka považoval.

Postava jeho jest obrovská; o celou hlavu převyšuje všecky, kdož stojí vedle něho, a jeho široká ramena i silné boky souhlasí výborně s velkou jeho postavou. Chůze jeho jest loudavá a to velmi seslabuje účinek, kterýž na první pohled způsobuje jeho postava. Hlava jeho jest pravý ráz orientalské lebky, kteráž by zasluhovala býti vzorem malíři nebo sochaři. Vysoké čelo, velké oči, směle zahnutý nos, tlusté rty a silná brada; plný obličej ozdoben jest hustým, avšak ne dlouhým vousem, vlasy má krátké a fezem zakryté. Ačkoli se zdálo, že se Hassan paša usmívá, když kráčel uprostřed zevlujícího naň množství lidu, neměl obličej jeho výrazu přívětivosti; chladný jeho pohled prozrazuje ukrutnost, jakož ústa jeho rozmařilost.


Sulejman paša, general turecký.

Zvolna kráčel chodbou k vozu čekajícímu u vchodu; před ním nesen jeho tlumok, pak medvědí kůže a sedlo; on sám nesl plechovou nádobku s tabákem. Jeho ruský průvodčí ho opustil, paša kráčí volně z nádraží; tam čekal naň jeho průvodčí, jenž ho vyzval, by vsedl do vozu a jel s ním k generalovi Kataleji, kde pro něj byl přichystán oběd.

Oděv paše byl velice zanedbán; měl na sobě šedivou kazajku se zlatými náramky, na nichž co odznak důstojnosti jeho nalézaly se dvě hvězdy; hnědé široké spodky a vysoké jízdecké boty — všecko ve stavu ne příliš dobrém.

Ruští důstojníci, kteříž Hassana provázeli, vypravovali, že jeho vojsko se bilo velmi statně od 4 hodin z rána až do 8 hodin večer.

Není arci povědomo, zdali se Hassan také sám boje účastnil čili nic. Nejspíše velel pouze z konaku svého, ponechav slávu toho dne, jakož obětování se, vojínům. Teprve když byl úplně obklíčen a nebylo nijak možno prosekati se, počal vyjednávati o vzdání se, odevzdav šavli svou ruskému parlamentáři. Jeho vojáci nalézali se v tak bídném stavu, že Rusové, když je zajali, byli nuceni opatřiti jim kabáty a boty. V posledním čase nedostávali žoldu, potravu měli špatnou ba ani střeliva neobdrželi s dostatek.

Z těch příčin panovala v obležené pevnosti Nikopoli nespokojenost, a nejednou stalo se, že vojáci odepřeli poslušnost důstojníkům. Tak stalo se také u jednoho oddělení při obležení. Velitel oddělení stěžoval si Hassanovi a ten v hněvu vlastním revolverem tři vojáky skolil.

# Ruščuk.

Pevnost a město Ruščuk (vyobrazení na str. 52 a 53) leží při ústí řeky Lomu do Dunaje, uzavírá cesty z Varny, Šumenu a Trnova do Bukurešti, mezi nimi také železnici Varna-Šumen-Bukurešť-Plaješti-Galac, rovněž cestu po Dunaji, jehož tok směřuje u pevnosti na severovýchod. Kromě této důležitosti, že uzavírá komunikace právě vytčené, měla pevnost také ten význam důležitý, že sloužila za oporu křídla turecké operační armády. Město Ruščuk jest hlavním městem vilajetu dunajského, důležitější nežli Vidín, a má také mnohem lepší poměry. Leží na kraji vysočiny, spadající na jih, jejíž příkré stěny tvoří břeh dunajský. Naproti na levém břehu jest rumunské město Ďurděvo, obklíčené starými hradbami, kteréž má jako předmostí stejný význam jako Turnu nebo Kalafat. Mezi Ruščukem a Ďurděvem rozdělen jest Dunaj úzkým asi 700 kroků dlouhým ostrovem Ďurdu ve dvě ramena, z nichž širší teče podle Ruščuku.

Jádro pevnosti záleží ze souvislé hradby, kteráž obkličuje město na pevnině, a z 5 baterií na straně dunajské, kteréž hájí město naproti Dunaji a Lomu; kromě toho na východní straně veliká tvrz korunovitá, kteráž slouží na ochranu sousedního předměstí ruščuckého.

Hlavní hradba záleží z 8 průčelí s 9 baštami dle způsobu italského stavěných. Příkopy jsou 14 metrů široké, 6 metrů hluboké. Tvrz východní jest podobně stavěna, má 3 průčelí se 4 baštami. Na pevnině jsou 4 spojení s venkovem; brány jsou v hlavní zdi, za nimi pak vedou přes příkop mosty. Brána východní vede velkou tvrzí předměstskou na silnici k Dristě, brána jižní na pravém křídle na silnici k Šumenu. Z města vedou tři úžlabiny k Lomu, a pak na silnici k Trnovu; z venkovské tvrze vede také cesta k řece. Všecky cesty k Dunaji jsou kryty nějakým malým opevněním. Nádraží leží u samé řeky před tvrzí korunovitou; železnice k Varně vede přes silnici dristovskou.

Pásmo venkovských tvrzí obkličuje hlavní hradbu na pevnině mezi Dunajem a Lomem; tvrze ty jsou asi 1000 kroků od hradeb vzdáleny. Na výšinách jižních jsou 3 opevnění hvězdovitá, na východě 5 náspů, v středu posice větší opevnění hvězdovité, pak 3 čtverhranné a 1 šestihranná reduta. Opevnění jižní jsou ovládána jižnějšími pahorky. Všecka tato opevnění byla ještě roku 1875 velmi spustlá, od té doby Turci ovšem ledacos opravili.

U Ruščuku stálo v červnu asi 24.000 mužů (36 praporů, 6 škadron, 11 baterií polních, několik děl horských), z nichž malá část připadá na pevnost samu, většina však na tvrze venkovské; tyto potřebují posádku alespoň 15 praporů, v ležení ruščuckém musí zůstati 10—12 praporů, zbylo by tedy na pevnost samu 8 až 9 praporů. Zde měli Rusové proti sobě 3 větší a 5 menších opevnění venkovských asi se 100 až 120 děly a 5 prapory, pak opevněnou hradbu s baštami, 50—60 děly a 8 prapory.

Ruščuk byl v červnu a v červenci několikráte bombardován, než přikročilo se k obležení a dobývání. Prudké bylo bombardování ve dnech 24.—26. června. Rusové počali střelbu svými bateriemi na levém břehu u Ďurděva dne 24. června o 3. hodině odpolední. Ačkoli baterie ruské chrlily hned od prvního výstřelu pravý liják granátů do Ruščuku, jali se Turci odpovídati teprve za čtvrt hodiny. Za chvíli soptěly i veškeré baterie ruščucké oheň a vysýlaly smrt a zhoubu proti Ďurděvu. Na obou stranách súčastnilo se boje aspoň 80 děl, kteráž rozzuřila se konečně tak, že hýbala se půda jako při zemětřesení. Na obou stranách střílelo se trefně a důrazně.

V Ruščuku dopadlo 5 granátů ve dvoře hlavní nemocnice, také budova konsulatu anglického, zasáhnuta byvši třemi granáty ruskými, utrpěla velice.

Počalo se stmívati. K osmé hodině střelba ochabovala. Ku konci stříleli Turci mnohem prudčeji než Rusové a měli také poslední ránu. Rusové měli četná těžká děla obléhací, Turci pak mimo to i baterie polní.

Na poslední výstřel ruský odpověděli Turci ještě dvakráte ze svých nejtěžších dvou děl. Pak bylo ticho...

V městě byla spousta. Hrozné výstupy odehrály se v lůně Ruščuku za doby pětihodinné, zemí i nebem hýbající kanonády. Na četných místech byla dlažba vyrvána, domy hrozily sesutím, takořka ani jediné stavení nezůstalo ušetřeno. Přirozeno, že i životů lidských padlo katastrofě této za oběť, jak Turci zvěstovali asi 70. Dne 25. z rána prchalo obyvatelstvo v proudech z města do vesnic okolních.

Panovala všeobecná obava, že hrůzy předešlého dne budou se opakovati. K největšímu podivení všech bylo takořka celý den ticho. Teprv o půl sedmé zahřměl z baterie ruské první výstřel a rej v krátce započal. V městě vznikl zmatek k nepopsání. Sklepy ruščucké, které jsou pouhými děrami prkny krytými, poskytovaly Turkům úkrytu velmi chatrného; vědouce však, že v předměstí bulharském jest sklepův hlubokých z jílu, drali se Turci v zástupech do těchto míst. Boj tento netrval ani dvě hodiny. Několik osob bylo při tom opět zabito.

Dne 26. o půl šesté ráno opakovalo se řádění pum a granátů a v Ruščuku vznikl oheň. Lékárna sousedící s konakem byla v plameni. K potěšení Ruščuckých však vyšlehly i v Ďurděvu četné jazyky plamenné.

Ďurděvský parní mlýn chytil a na prach shořel. Turci stříleli s neobyčejnou trefností. Tři granáty jejich dopadly v ruské baterii ve Slobodzii; dva z nich vy-

buchly. Také turecký monitor Hezir chrlil granáty své proti Rusům.

Rusové na žádný výstřel nezůstali odpověď dlužni; konečně zasáhla i jedna z kulí jejich monitor turecký, nepoškodila ho však značně. Setmělo se tak, že baterie ruské pro nedostatek světla umlkly, načež vypálili Turci ještě čtyřikráte proti bateriím ve Slobodzii. Rusové utrpěli citelných ztrát; v Ruščuku nebyl nikdo zabit, jen jeden dělostřelec poraněn.

Večer, dne 26. června, zuřil požár v Ruščuku i Ďurděvu.

Obyvatelstvo Ruščuku, které před bombardováním uprchlo, dostalo se v okolí do rukou Čerkesů a bašibozuků, i zakusilo od nich zlou trýzeň. Mnozí se vrátili v domnění, že již bombardování opakovat se nebude, avšak zklamali se, neboť dne 28. června byla kanonáda obnovena. Konak ruščucký utrpěl značné pohromy. Týž osud stihl i budovy sousední; na blízku budovy konsulátu rakousko-uherského dopadlo taktéž mnoho granátů ruských, aniž by ji však byly značně poškodily. Státní tiskárna turecká, která již kanonádou ruskou ve dnech předešlých zle byla utrpěla, vzňala se poznovu. Sousední stavení, náležející lékárníku Janu Mahosu, rodem Maďaru, úplně bylo zničeno. Poněvadž město bylo téhož dne takořka liduprázdno, padlo kanonádě ruské poměrně jen velmi málo životů lidských za oběť. Avšak následkem opětné této kanonády ruské opustili Ruščuk i veškeří obyvatelé, kteří dosud byli se v Ruščuku zdrželi. Ba i úřady turecké vzdálily se z dostřelu baterií ruských, uchýlivše se na pahorky, za Ruščukem se nalézající. Ruščuk sám byl jako po vymření.

Že několik granátův zalétlo i do nemocnice, stojící pod ochranou kříže ženevského, zavinili Turci sami tím, že umístili ji do konaku samého; podobného zneužití vlajky „červeného kříže“ dopustili se i ve Vidínu, kdež zřídili nemocnici svou v lůně citadely. Kdyby Rusové v takovém případě měli bráti ohled na bílou vlajku tureckou, pak musili by prostě zříci se veškerého bombardování tureckých měst podunajských. Ba Turci zneužili vlajky „červeného kříže“ i tak, že ani po odklizení všech raněných a nemocných z konaku ruščuckého nesejmuli ji se střechy konaku.

Mezi tím co toto vše dálo se v Ruščuku, bojovalo se také v okolí na mnohých místech. Jmenovitě zápaseno v proudu Dunaje v noci na 22. června u ostrova Pyrgosu, o čemž došla zajímavá zpráva od účastníka z tábora tureckého.

Dne 21. června rozšířila se městem i táborem zvěst, že Rusové ponořili torpéda mezi ostrovy Pyrgosem a Mokanem. Hlídky čerkesské byly ztrojnásobeny a projížděly neustále podél Dunaje vzhůru i dolů. Za svítání dne 22. června zahřměly dělové výstřely rychle za sebou a brzo na to bylo seznáno, že Rusové obsadili ostrov Pyrgos a že střílejí proti vojsku stojícímu na pravém břehu nedaleko Distilar Beklemé. Do konaku ruščuckého přiběhl čerkeský důstojník se zprávou od Ibrahima beje, že nepřítel bombardoval prudce monitor „Hisber“ a že nyní pálí z děl svých těžkého kalibru i proti baterii pyrgoské; konečně že ku břehu tureckému blíží se čluny s ozbrojeným mužstvem ruským. Udělen byl ihned rozkaz, aby jedna baterie třetího pluku dělostřeleckého vypravila se proti nepříteli. Jakmile pobočník Esref paša rozkaz tento doručil, uháněla již baterie provázená asi sto hulákajícími Čerkesy v divém úprku k místu as 2 míle od Ruščuku vzdálenému, odkudž dorážely k nám výstřely v přestávkách neustále kratších.

Od Pyrgosu asi na 30—40 kroků leží na Dunaji okrouhlý a houštím zarostlý ostrov Kama, jejž na severní straně dělí od břehu rumunského asi 200 metrů široké rameno Dunaje, kteréž pro písčité mělčiny své není splavným; ostrov tento jest bohatý na menší neb větší zátoky, kteréž ukryty jsou tak před zraky Turkův, že může značný počet člunů, ba i samy barkasy parní bezpečně se tam skrývati. Právě když monitor „Hisber“, jenž nevalně jaksi všímal si kanonády ruské baterie pobřežní, plul zvolna po vodě kolem ostrova Kamy, vyrazily střelhbitě z jedné z četných těch zátok čluny, kteréž parou hnány proti monitoru zaměřily. Kapitán „Hisberu“ zaražen útokem tímto otálí, nevěda, jak proti nepatrným, na monitor jeho se řítícím barkasám ruským zakročiti by měl. V tom zableskne se na jedné z nich, rozlehne se přitlumený výbuch a tmavý předmět jakýs žene se rychlostí blesku proti monitoru . . .

Konečně poznávají Turci, jak hrozný nepřítel stojí jim vstříc! Mocným trhnutím kormidla zabočil monitor v okamžiku tak, že vyhnul se obratně ráně, kteráž torpédem útočným měla mu býti zasazena. Na to však počala děla monitoru zuřivě chrliti střely své proti dotíravým lodicím ruským, kteréž vidouce nezdar útoku svého rychle se opět uchýlily do kryté zátoky své zpět. „Hisber“ pustil se za nimi. V tom však započali Rusové z obou ostrovů Pyrgosu a Kamy velmi prudkou střelbu ručniční a zároveň i baterie ruské metati granáty své přes Dunaj z části proti monitoru a z části proti tvrzi Distilar Beklemé, kteráž vystavena jest na příkré skále těsně u břehu Dunaje, nemá žádných děl, avšak poskytuje širý rozhled po celém okolí. V pevnůstce té leží posádkou pod Ibrahimem bejem tři škadrony jezdců čerkeských, jimž přiděleny jsou tři setniny ermeneckého praporu redifů. Zde zaujala postavení své baterie z Ruščuku sem vyslaná (o níž svrchu jest se zmíněno) a započala důraznou kanonádu proti ostrovu Rusy obsazenému a proti ruským bateriím pobřežním. Rusové ihned soustředili střelbu svou proti nové baterii této, z kteréž Turci podle obvyklého spůsobu stříleli zprvu daleko přes cíl, později však dali dělům svým elevaci příslušnou a vysílali projektily své s takovou přesností a trefností

proti bateriím ruským, že musily tyto umlknouti a zhoubného pro ně boje zanechati.

Nyní obrátili Turci pozornost svou k nepřátelům na ostrově Pyrgosu soustředěným. Baterie distilarská, děla monitoru „Hisber" a od Nikopole připluvšího „Chaireddinu" — vychrlila na ostrov ten takový liják kulí, pum a granátů, že Rusové, vidouce, jak nesnadno dal by se ostrov hájiti proti kanonádě tak zuřivé, přepravili se ve člunech svých na ostrov Kamu, rumunskému břehu blíže ležící, kdež cítili se pod děly pobřežních baterií svých jakž takž krytými. Ibrahim bej spozorovav tento ústup nepřítele, vyslal Čerkesy své na ostrov Pyrgos. Čerkesové použili k přepravě své „kajků," jichž nalézalo se asi 14 v zátoce mesezcké. Důraznou střelbou z ostrova Pyrgosu pak měli Čerkesové zahnati Rusy i z Kamy, což se jim winchesterskými karabinami jejich podařilo.

Na břehu tureckém strhl se při tom divoký jásot, který dostoupil vrchole svého, když člunům „Hisberu," které téměř k samému břehu rumunskému se byly odvážily, podařilo se pomocí potápěčů tureckých vyloviti tři velká torpéda, jež byli Rusové minulé noci ponořili. Potápěči přetrhali také elektrovody, spojující torpéda s břehem rumunským. Tím unikli Turci velkému nebezpečí.

## Pochod Rusů k Balkánu.

Armáda ruská měla pochod od Dunaje k Balkánu velmi obtížný. Čím dále postupovala, tím větší nesnáze se naskytovaly při dopravě potravních zásob. V zemi nebylo téměř ničeho k nalezení, vyjma to, co Turci při kvapném útěku z posic svých s sebou vzít zapomněli. Někde toho byly zásoby dost značné.

Tak na př. padly Rusům do rukou zásoby potravin a střeliva hned ve Svištově, mimo to ukořistili i 200 koní a množství hovězího dobytka, avšak zle by na tom byla armáda ruská, kdyby odkázána zůstala na kořist svou. Vyžadovalo tedy již samo zásobování vojska ruského potravinami, aby zřízeno bylo důkladnější spojení s levým břehem Dunaje.

Harcovníci ruští vypátravše stav i sílu vojska tureckého v Bulharsku, učinili příslušná spolehlivá oznámení v hlavním stanu ruském, načež nahromaděny byly ve Svištově velké zásoby potravin; zároveň pak hnuly se dne 5. července ruské voje třemi směry: sbor XII. a XIII. vypravil se k Ruščuku. Sbor IX. dal se ku Nikopoli. Ostatní vojsko bralo se přímo na jih — k Balkánu.

Rusové měli před sebou požehnané, slzami zuboženého národa prosáklé území, kteréž rozprostírá se od hranic srbských až po Černé moře.

Vysoké pohoří balkánské, táhnoucí se zemí souběžně téměř s Dunajem, tvoří zde rozhraní jen zeměpisné, nikoli však národopisné, neboť na obou svazích Balkánu bydlí týž jeden národ Bulharů.

Turci jsou zde, obzvláště na severním svahu Balkánu velmi řídce usazeni; jedině ve východní části Bulharska, v Dobrudži, nacházíme je hustěji; jinak jsou po Bulharsku obmezeni na několik jen měst.

Vláda turecká pokusila se sice vehnati klín v obyvatelstvo slovanské nuceným osídlením jisté části země as 120.000 polodivochů čerkeských, jež z Kavkazska sem přestěhovala, přece však nastal turecké armádě v Bulharsku boj jako v zemi nepřátelské, neboť sympatie křesťanských Bulharů, tvořících ohromnou převahou obyvatelstvo krajin těch, táhly se ku straně Ruska.

Pomocí obyvatelstva bulharského usnadnilo se vojům ruským spojení s čarou dunajskou, a ulehčilo se obtížné zásobování četné armády, ač obyvatelstvo, zubožené tureckým vydíráním, nemělo po ruce zásob potravin a píce.

Povaha půdy způsobila vojům ruským velmi značné obtíže. Hned od břehu dunajského zdvihá se půda znenáhla až k úpatí předhoří, kteréž táhne se zemí ještě před hlavním pohořím balkánským. Krajinu tuto probíhá vodstvo, v Balkánu vzniklé, přímým a kolmým směrem k Dunaji. V údolích položena jsou četná města bulharská, z části i Turky obydlená, a v každém takovémto sídle vypíná se na pahrbku „hisar", opevněný hrad, krajině vévodící.

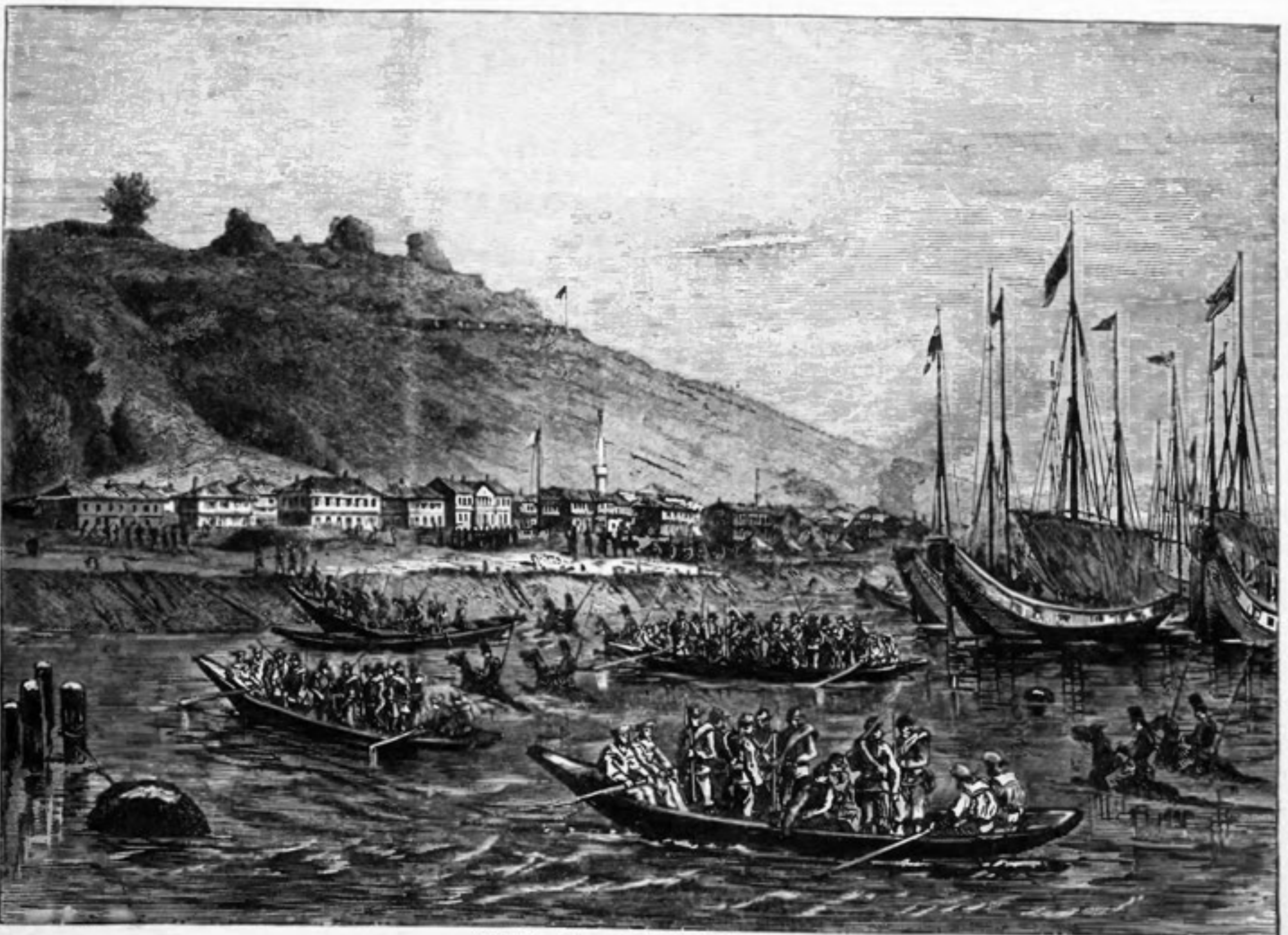
Než opevnění hradů těchto během časů velmi zchatrnělo; ozbrojení nečetné posádky bylo nedostatečné, a nebylo ani pomyšlení, že by mohli „hradové" tací odolati návalu vojska evropského.

Kromě pevností dunajských a Vidína není v Bulharsku západním pevností, a Rusové měli vlastně jen překážky až u průsmyků balkánských. Průsmyky těmi jedině možno dostati se k Srědci, domnělému hlavnímu středišti turecké moci válečné v těch končinách, a ku Drinopolu, uzavírajícímu přístup k údolí řeky Marice. Cesta k těmto důležitým bodům vede územím pouze Bulhary obydleným.

Vydatnějšího odporu lze klásti postupování vojů ruských pouze ve východní části Bulharska, kde přírodou i uměním lidským nakupeno jest dosti opravdivých překážek.

Překážky ty jsou: povaha půdy v Dobrudži a čtverhran pevností Dristy, Varny, Šumenu a Ruščuku.

Jak snadno zmocnili se Rusové Dobrudže, vypravovali jsme již výše. Šťastným opanováním Trajanských



Ruské vojsko přistálo u Svištova.

náspů a postupem Rusů z Dobrudže i od Svištova a Nikopole pozbyl proslulý čtverhran pevnostní svého významu. A právě na ten čtverhran zakládali si strategové turečtí velmi mnoho.

Z pevností těch jest Varna nejpevnější oporou armády turecké, neboť mělo-li by oblehání její s výsledkem se potkati, bylo by třeba spolupůsobení válečného loďstva ruského, jehož na Černém moři se nedostávalo. Kdyby Varna návalu Rusů odolala, tož byla by z toho veliká výhoda Portě, neboť Varnou zavírá se nejkratší čára od Dunaje k Cařihradu vedoucí. Výhoda ta stala by se však záhadnou, kdyby tři ostatní pevnosti padly, pak by ovšem dostatečný pozorovací sbor ruský před Varnou pozůstavený dovedl paralysovati význam její.

Důležitější, ač snadněji dobytnou, jelikož neopírá se o moře, jest pevnost Šumen, na úpatí samého Balkánu při vchodu do průsmyku položená. Jestiť místem, vedle tvrzení tureckých strategů nejsilnějším z celého čtverhranu. Avšak sám o sobě není Šumen pevností první velikosti. Největší předností její jsou tvrze v okolí jejím na míli cesty velmi rozumně rozestavené, neboť nepřítel, nechť již od severu, východu neb západu táhnoucí, vysazen jest vražedné, křížové střelbě. Tím jedině mohl by Šumen i po pádu Ruščuku a Dristy státi se Turkům pevnou oporou.

Ostatně klesla cena pevností v moderním válčení velice velmi. Německá vojska dokázala, že možno zcela bezstarostně pokračovati v pochodu na Paříž, byť i zůstaly pevnosti jako Štrasburk a Mety za zády. A s těmito nelze přece porovnati ani jedinou z tureckých pevností čtverhranu.

Důležitějším než všechny pevnosti byl v této válce přechod přes Balkán. Turci na řádné opevnění průsmyků balkánských ani nepomyslili. Přes to však není přechod ten žádnou hříčkou.

Rusové, postupujíce od Svištova k Balkánu, svedli mnohé potyčky s bašibozuky a jinými menšími sbory tureckými. V těch potyčkách byli vítězi, neboť již dne 6. července obsadili staré královské město *Trnovo.* Tyto drobné boje tuto stručně vylíčíme:

Od 29. června počínaje měly jízdecké divise VIII. sboru za úkol, aby podnikly výpravu ohlédací směrem k Ruščuku, Nikopoli a Trnovu. Brigáda vévody Eugena *Leuchtenberka,* pod velením generala *Gurka* postoupila proti *Trnovu;* přední hlídky její vnikly již dne 5. července až ku Trnovu samému, načež brigáda následovala je dne 7. července. Trnovo obsazeno bylo 3000 nizamy s několika bateriemi dělostřelectva polního. Rusové neměli žádného dělostřelectva vůbec. Kozáci slezše s koní udeřili neohroženě na nepřítele. Turci zachovali se tímtéž spůsobem, jako v boji u Svištova; dokud Rusové byli vzdáleni a nizamové mohli proti nim z úkrytů páliti, setrvali tito tvrdošíjně ve své posici; jakmile však kozáci vrhli se proti nim vzdor prudké střelbě turecké za hromového „urá“, byl odpor jejich zlomen a všichni dali se do zmateného útěku, zůstavivše v rukou Rusů veškeré své zásoby střeliva a potravin a s těží jen s sebou odvlékli děla svá. General Gurko shledal, že Turci Trnovo vyklidili. Car blahopřál vojsku k úspěchu tomu.

Méně příznivě dařilo se Rusům u Běly. Překročiliť sice řeku Jantru již sedmého dne a to bez boje. Avšak dne 9. července ráno sveden boj vítězný sice, ale stál mnoho obětí. Toho dne časně ráno vyjel 12. pluk donských kozáků, náležející k brigádě generála Stahla z Holsteinu, směrem k Ruščuku. Na blízku Bikluče, kde vede přes Jantru pěkný kamenný most, narazili kozáci na dva pluky řadové jízdy turecké. Plukovník Čerkysalov měl s sebou pouze čtyry škadrony, neboť ostatní dvě rozjely se na obě strany k službě obhledací. Však rozkaz jeho zněl, aby cestu v před vyčistil za každou cenu; statný kozácký plukovník neváhaje dlouho kázal chrabrým dětem svým, aby jej následovaly. Vlnitá, úžlabinou prorvaná krajina nedovolovala přesile turecké, aby kozákům vpadli do obou boků — a kozáci hřímavým „urá!“ hnali se přímo do středu tureckých mas. Turci klusem jeli nepřátelům vstříc; však kozáci jeli na svých lehkých koníčích jako blesk úprkem. Hrozná srážka; několik okamžiků praskala dlouhá kopí, řinčely ostré šavle — a Turci couvali. Však počet kozáků byl příliš nepatrný, aby tak Turci v útěk zahnáni býti mohli. Plukovník si věděl rady; jakmile obě vojska za stálého couvání Turků vyrazila z úžlabiny, rozstoupily se úžasnou rychlostí obě první škadrony kozáků na levo i na pravo, do mezery tím získané vrazily dvě škadrony, zadní a nyní hnáno společným útokem na Turky. Tito ustupovali dále, však příčina toho se brzy objevila. V řadách tureckých jezdců ukázalo se totiž pojednou pět setnin pěchoty a dvě polní děla, která do kozáků hřímati počala.

Krev kozáckého plukovníka zkypěla, však proto neztratil odvahy. Poslal na rychlo zpátky k generalu Arnoldimu žádaje, aby mu přispěl na pomoc svými dragony, kteří umějí též výborně jako pěchota bojovati. Mezitím udatní kozáci bili se co nejudatněji podnikajíce veliké množství rozmanitých útoků, tak že bez ustání celou tureckou přesilu zaměstnávali. General Arnoldi s vysláním pomoci neotálel. Za nedlouho přijeli tryskem dragoni a pluk husarů. Dragoni skočivše s koní roztáhli se hned s karabinami v hrstích jako pěchota do dlouhých dvou bitevních šiků a postupovali, kryti jsouce vlnitým rozervaným územím s levé i pravé strany k oběma bokům turecké jízdy a pěchoty. V tomže pak okamžiku za prudké střelby vrhli se Turkům v bok, když kozáci s napřaženými pikami a husaři s obnaženou šavlí rozjeli se tryskem proti tureckému středu. Postavení Turků bylo krušné. Kozáků a husarů ani nevyčkavše couvali co nejrychleji zpátky. Však vůdce turecký svému řemeslu rozuměl; turecká pěchota utvořivši řetěz harco-

vníků pozvolna couvala nejzadněji, kryjíc tím ústup jízdy a děl a zabraňujíc ostrému pronásledování.

Boj byl velmi zuřivý a Rusové utrpěli při něm velkých ztrát na životech lidských: počet mrtvých a raněných obnášel 1500. Avšak vítězi zůstali Rusové, kteří hnali před sebou Turky, prchající směrem k Ruščuku.

Husaři ruští stíhali je neunavně až k samému Ruščuku; teprve když se setmělo a blízká pevnost ruščucká připomenula husarům, že potřebí jest opatrnosti, ustáli tito od pronásledování svého.

Tímto bojem uvolněn byl Rusům další pochod.

Na str. 215 podáváme vyobrazení zápasu u mostu na Jantře.

Oddělení kozáků dostalo rozkaz co předvoj vrazit do města Bělé. Za kozáky táhlo ostatní vojsko. Na mostě vyšlo generalu Arnoldimu obyvatelstvo města vstříc, aby jej uvítalo. General políbil kříž, který mu podával kněz, radostí plačící. Však výšiny kolem města, jež Turci ve svých rukou drželi, nebyly ještě dobyty. General vyslal ku předu oddělení dragonů s pěšími harcovníky. Tito po krátké střelbě nasadili bodáky a vzali návrší útokem. Vše to dělo se tak úžasnou rychlostí, že nelze ani vylíčit; Turci ustupovali rychle zpátky, ruská jízda však je na všechny strany pronásledovala, mezi tím co veškeré jezdectvo dvanácté divise zaujalo řečené výšiny a rozložilo se na nich táborem. Ztráty byly malé. Jen několik vojáků bylo raněno.

Obyvatelé Běly byli od Turků hrozně trýzněni a jich radost nad příchodem Rusů byla ohromná. Jest to lid velmi dobrosrdečný a poměrně dosti vzdělaný. Několik Turků, jenž zůstali v Běle, odvedeni do konaku. Chování ruského vojska vzbudilo v obyvatelstvu plnou důvěru.

* * *

Obecenstvo, dějiště válečného vzdálené, nemohlo si dobře volný postup Rusů vysvětlit. Nabyvši za války prusko-rakouské r. 1866 a prusko-francouzské r. 1870 o vedení válek do jisté míry křivých názorů, očekávalo obecenstvo naše také v této válce rychlá rozhodování. Při tom ale zapomínalo, že způsob války na Balkáně musí býti zcela jiným než v zemích na všechny strany železnicemi nebo alespoň silnicemi prostoupených. O těchto věcech rozepsali se dva rakouští znalci vojenští tímto způsobem: „Operace Rusů v Bulharsku vlekou se zvolna. Příčina toho však nemůže se snad hledati v odporu tureckého vojska, nýbrž v obtížích, s kterými jest vydržování velké armády v spustošeném a vyssátém Bulharsku spojeno.

Rusové arci byli na to připraveni, avšak tak velkých obtíží přece neočekávali. Každé sousto chleba a masa, kterých vojín požije, musí býti za ním dovezeno. Rusové nejen že nedostanou od bulharských obyvatelů téměř praničeho, nýbrž naopak. Rusové musí ještě ubožáky ty podporovati, by zachránili je při holém životu! Ještě obtížnější jest však vydržování jízdy a dělostřelectva. Zelené píce jest sice v Bulharsku s dostatek, avšak vojenský kůň, aby vydržel nesnáze války, potřebuje zrní. V Bulharsku však není ničeho a Rusové musí dovážeti každou čtvrtci ovsa pro koně s sebou. Dokud jádro ruské armády bude poblíže Dunaje, není vydržování mužstva i koňstva příliš obtížným, poněvadž ruská intendantura zřídila v rozličných místech u Dunaje velké sklady. Jakmile však postoupí ruské vojsko do vnitř Bulharska, nastanou teprve veliké obtíže. Není tam řeky, ani železnice, ba ani řádné silnice, po které by špíže mohla býti dopravována. Koně a voli, které Rusové v Rumunsku skoupili, jsou pro přípřež slabí. Do jednoho vozu s malým nákladem musí se zapřáhnouti čtyři, šest, osm koní neb volů a pro ty musí také špíže býti s sebou vežena, jedná-li se o další cestu. Nezbývá tudíž ruskému vrchnímu velitelství nic jiného, než aby pro armádu skutečných bojovníků zřídilo pro dovoz potravy a píce ještě ohromnou armádu vozatajstva. Dokud to se nestane, nemohou Rusové vniknouti dále."

A druhý znalec vyjádřil se takto: „V Rakousku jsme o jednom přesvědčeni — válka v Turecku jest válkou zaopatřování a právě toto zaopatřování jest v Turecku velmi nesnadné. Kdo zná poměry, musí uznati, že v Dobrudži neplatí pranic udatnost, nýbrž že čerstvá voda a sena pojišťují vítězství; Ruščuku lze dobyti nikoli armádou, nýbrž silnicemi, po kterých jezdí špížní vozy. A právě tyto silnice nejsou v žádném poměru k potřebám 80.000 mužů a 250 děl. Počítám-li na 1000 mužů 10 vozů s 20 koňmi, jen jedno dělo se 6 koňmi a 3 důstojnické koně, nepočítaje ani jízdu, tož musí za vojskem tímto denně táhnouti nejméně 1800 až 2000 koní a sice cestou, již silnicí nikterak nazvati nemožno; jestliže se tři dny trén tento opozdí, jest všecka udatnost v koncích a strategická posice při 25° tepla bez vody pozbývá veškeré ceny. Rychlejší postup Rusů není vojensky, nýbrž fysicky nemožným!"

Avšak přese všechny nesnáze a obtíže podařilo se vojenské správě ruské přece, že již ve 14 dnech po šťastném přechodu Dunaje mohl se dát vojenský sbor na *pochod přes Balkán*, jakož v následujících kapitolách budeme vypravovat.

# Bulhaři vítají své osvoboditele.

Jak jsme již dříve podotkli, vtrhli Rusové dne 7. července *do Trnova*, starého, královského města bulharského. Byl to pro veškeré obyvatelstvo den slávy. A což teprv, když dne 12. července přibyl tam velkokníže Mikuláš s celým skoro VIII. sborem ruským!

Pochod Mikulášův ze Svištova podobal se spíše slavnému vítěznému tažení, než vpádu do země nepřátelské. Ze všech stran přicházel bulharský lid Rusům vstříc, hostil je dle obvyklého spůsobu slovanského chlebem a solí a radostně vítal je nadšenými pozdravy, zatím co ženy a děvčata rozdílely mezi ně ovoce a takořka zasypávaly je kvítím a kyticemi. Ve všech vesnicích viděti bylo brány slavnostní, kteréž obyvatelstvo na uvítanou Rusův zbudovalo a listím a květinami pestře vyzdobilo. Bulhaři v četných průvodech se svými kněžími v čele vycházeli jim za zpěvu v ústrety, nesouce obrazy svatých, korouhve kostelní a prapory. Jásot jejich byl nesmírný, vše tonulo v radostném rozechvění. Ubozí v zástupech hrnouce se k vojínům ruským, vřele tiskli jich pravice a vrhajíce se velkoknížeti v cestu, s okem zaroseným líbali ruce jeho...

Před vesnicí *Zavoda*, ležící při vchodu do údolí Jantry (odkud pak vede cesta podél řeky až do Trnova), taktéž stála vysoká brána, z větví a proutí spletená. Veškeří obyvatelé Zavody shromáždili se podél silnice a vypukli v jásot, jakmile zočili blížící se Rusy, kteří u slavnostní brány obnažili hlavy své; v témž okamžiku rozezvučely se rány zasazené dřevěným kladivem ohromné pánvi železné, kteráž v slavnostní chvíli této nahražovala Bulharům želané zvony, jichž zvuky již před čtyřmi sty lety byly umlkly a do té chvíle ve vlasti jejich nezavzněly, neboť Turci křesťanům zvonění zakázali.

Opodál Zavody stojí starožitné dva kláštery na příkré stráni, vroubící údolí Jantry. Kněží klášterů těchto, nesouce taktéž obrazy a korouhve, sestoupili do údolí velkoknížeti vstříc; v čele průvodu jejich nešena byla velká, nádherně vyzdobená bible, kterouž vojínové ruští uctivě líbali; mnichové zatím zavěsili na věžích klášterních zvony, které po čtyři sta let ukryty byly v hlubokých, tmavých sklepích klášterů před slídnými zraky moslemínův.

Elegické zvuky zvonů těch opět volně se rozezvučely údolím Jantry a po celém okolí.

Rusové byli v Trnovu skvěle přivítáni. Vzezření města pravým bylo opakem zevnějšku jeho dřívějšího. Zejména posledního roku nebylo ani jediné ženštiny k spatření v ulicích Trnova neb i jen v oknech obydlí trnovských; muži plížili se ulicemi s výrazem poděšení a úzkostlivé pokory na tváři, kterýž svědčil o hrůze a strachu, v jakém tonul ubohý lid. Turečtí četníci byli tenkráte jedinými z obyvatelů Trnova, kteří vlastního stínu svého se nebáli.

A nyní — jaký rozdíl! Četníci turečtí nahraženi jsou vojíny ruskými. Ulice hemží se ženami, děvčaty a dětmi, které mísí se mezi vojáky, důvěrně a přátelsky s nimi se družíce. V oknech, okrášlených vlajkami a praporci, plno zářících tváří rozmilých děvčat bulharských; úzké, křivolaké uličky přeplněny jsou lidem bulharským, vojíny ruskými, koňmi a vozy. Ve všech částech města rozléhá se jásot, všude nesmírná radost. Tak přijalo obyvatelstvo vesměs invasi ruskou.

Velkokníže přibyl do Trnova v poledne. Jemu vstříc vyšli kněží ve skvělých ornátech, zpívajíce církevní písně v jazyku starobulharském; provázeni byli nesmírnými zástupy lidu bulharského. Za ohlušujícího jásotu zástupův odebral se velkokníže do kostela, kdež přítomen byl službám božím.

Na to projel velkokníže zvolna ulicemi města, v nichž stály četné slavnostní brány s nápisem: „Zdravstvujte!" Na této projížďce své provázen byl sborem pějících děvčat bulharských. Ženy a děvčata takořka v doslovném slova smyslu zasypávaly ho z oken kyticemi, ba general Ignatěv byl ve voze svém takořka pohřben v dešti ratolestí, kytic a věnců. Konečně uchýlil se velkokníže do připraveného pro něj obydlí v Trnovu.

Anglický zpravodaj Archibald Forbes psal toho dne svému žurnálu: „Obyvatelé Trnova otevřeli domy své Rusům dokořán. Nic snadnějšího na světě, než ubytovati se nyní v Trnovu. Důstojník potřebuje jen poptati se v prvním nahodilém stavení, a není-li již vojáky ruskými přeplněno, může býti jist, že bude co nejpřátelštěji přijat. Já aspoň ubytován jsem byl v prvním tom stavení, do něhož jsem vstoupil. Trnované jsou vtělenou přívětivostí a každé slovo z úst jejich jest radostným vítáním. Zajisté dovedou se vojáci ruští chováním důstojným učiniti hodnými důvěrné přítulnosti bodrého lidu tohoto.

Veškeré obyvatelstvo turecké uprchlo. Minuli jsme i vesnice liduprázdné, jichž obyvatelé byli patrně vesměs Turky, kteří sebravše veškeré movité jmění své před blížícími se kozáky uznali za dobré spasiti se útěkem. Zatím však neučinili kozáci — ani v opuštěných vesnicích mohamedánských — praničehož, co by sebe méně svědčilo o úmyslu drancovati neb sžehnouti vísku některou. Také Trnovo opustili mohamedáni šmahem, odnesli s sebou cokoli jen sebrati se dalo a odvedli i veškerý svůj dobytek. — Stavení uprchlých Turkův více méně byla poškozena roztrpčenou mládeží bulharskou: okna byla vytlučena a dvéře vypáčeny — jako ve Svištovu. O to, co zámožní Turci při útěku svém z Trnova byli zde zůstavili, rozdělila se nejnuznější

třída obyvatelstva trnovského — ostatně bylo toho pramálo. To vše stalo se během asi dvou oněch dnův bezvládí, kteréž následovalo po uprchnutí Turkův, a trvalo jen až do příchodu Rusův. Prostřední třída obyvatelstva bulharského lituje toho, že vůbec v Trnovu k „výstřednostem“ těm došlo, však byla příliš málomocna, než aby je byla zameziti mohla. Ostatně připisuje se „výstřednostem“ těmto více důležitosti, než skutečně do sebe mají. Vypáčení několika dveří a vytlučení oken jest zajisté beránčí pomstou za strašné ty útrapy a útisky, jichž Turci dali ucítiti ubohým Bulharům a kteréž vrcholily v děsných vraždách peruštických, batackých, otlukejských. I Trnovo bylo jevištěm houfného vraždění v měsíci květnu r. 1876. Za to nedopustili se Trnované pražádného násilí v domech Turkův, kteří z Trnova se nevzdálili: padesát rodin tureckých zůstalo zde, aniž bylo jim sebe méně ublíženo, a aniž byli jakkoli znepokojováni. Kdyby byli Turci vůbec v Trnovu až do příchodu Rusův setrvali — nebylo by došlo ani k nepatrným těm výstupům, jaké po útěku jejich v městě se udály. — A jak se chová ustupující turecké vojsko? Sám doslechl jsem o několika případech loupeže, vraždy a násilí. Vojáci turečtí odhánějí s sebou veškerý dobytek a drůbež Bulharův — ovce, koně a skot. V mnohých bulharských vesnicích, jež jsme minuli, nezbylo ani jediného kusu dobytka — vše stalo se kořistí vojákův tureckých. Snad budou mnozí omlouvati jednání takové na základě zásad platných v dobách válečných, avšak proto nedotýká se křivda tato Bulharův méně trpce. Věru nebylo by se co diviti, kdyby Bulhaři, obráni jsouce o poslední zbytky majetku svého — sžehli veškeré vesnice od Turkův opuštěné.“

Položili jsme zde schválně řádky muže nestranného, jemuž jednalo se pouze o dobré obsloužení listu „Daily News“ v Londýně. Svědectvím tohoto Angličana objasněno nejlépe, jakých lží a podvodů dopouštěli se konsulové turečtí a vyslanec anglický Layard, když obviňovali Rusy, jakoby byli páchali nelidské ohavnosti.

* * *

Starožitné město *Trnovo* náleželo v dávnověkosti k předním městům bulharského carstva.

V 10. století bojar bulharský Šišman se svými syny měl tu rodný hrad a vládl nad ostatními bojary v krajině. Tehdy povstal Šišman proti hosudaru svému Bortovi a stal se carem Bulharska. Jeden z jeho synů hájil dlouhá leta samostatnost Bulharska proti Byzancii, avšak nástupcové jeho se více neubránili, tak že Bulharsko stalo se opět podřízeným územím Byzancie. Několikráte po tom byla vzpoura Bulharů v hlavním sídle jejich Trnovu potlačena, až bratří dva z potomstva Šišmanova způsobili vydatné pozdvižení proti caru byzanckému Izáku II., shromáždili kolem sebe vlastence bulharské v chrámě sv. Dimitria Soluňského v Trnovu, prohlásili se za cary a založili tímto způsobem druhé carství bulharské, které trvalo do r. 1393, kdy ve čtvrtém roce po bitvě na Kosovu poli a pádu Srbska i Bulharsko bylo od Turků pokořeno.

Bratří carové, Asenovci Petr a Jan, opatřili Trnovo blahobytem a mocí, z čehož zůstaly v nynějším Trnovu jenom chudé zbytky a trosky. V dávných bulharských památkách zove se Trnovo „bohospasným cařihradem, carem měst, slavným městem Trnovem, druhým městem po Cařihradě“. V něm byly paláce carské, paláce bulharského metropolity, potom patriarchy. V Trnovu bylo mnoho chrámů, z nichž mnohé úžasem naplňovaly pro svoji velkolepost, svatyně a bohatství. Byl zde katedrální chrám, patriarchální církev, dvorní chrám, kdež dlouhý čas chovány byly ostatky cara Asena II., kostel apoštolů Petra a Pavla, který se udržel až po dnešní dobu, jako katedrální chrám arcibiskupa trnovského, chrám bulharského sv. Jana Rylského, vystavěný r. 1195, v němž pochovávány ostatky ochranců Bulharska, přeneseny sem z kláštera Ryly, sv. Dimitra Soluňského, kde korunováni bývali bulharští carové. V městě a okolí bylo mnoho klášterů, z nichž proslulé jsou: veliká lavra s ohromným chrámem k úctě čtyřiciti mučenníků, v jejichž sklepeních pochovávali se bulharští carové a carovny s dětmi, sv. hora s kostelem sv. Theodosia trnovského a j. V údolích a úžlabích okolo Trnova bylo množství menších klášterů mužských a ženských.

V XIII. a XIV. věku bylo Trnovo jako carská stolice, sídlo carů a patriarchů, středem politického i církevního života bulharského národa. Žili tam zvláště proslulí bulharští bojaři, po nichž se až po tu dobu zachovalo v městě pojmenování „bojarská magala“ (čtvrt). V politických věcech súčastnili se nejen bojaři, ale i měšťané Trnova; přicházeli sem i vážení měšťané z jiných bulharských měst účastnit se v politických pracích. V církevních záležitostech odbývaly se zde sněmy bulharské církve.

V Trnovu byl střed náboženského života bulharského. Zde objevilo se učení bogomilův, hezikastů, adamitů a j.; povolovala se svoboda náboženská latinská, hebrejská a j.; stávaly se církevní spory; přicházeli papežští poslové; děla se vyjednávání o postavení k cařihradskému patriarchátu a římskému papeži. Zde květla v době bulharského carstva literatura; psaly se kroniky a letopisy, překlady z řeckého na slovanský jazyk různých bohoslužebných, kanonických a obřadních kněh. V trnovském semeništi vzdělával se ruský metropolita sv. Kyprian, rodilý Bulhar, který do ruštiny přeložil množství náboženských a kanonických děl. Z Trnova pocházel proslulý metropolit jihozápadní Rusi Grigor Cimvlak, od něhož pochází blahořeč na památku bulharského patriarchy Jevfima, která se při pádu Trnova r. 1393 zachovala a nalezena byla r. 1873 od ruského archimandrity Leonida v Cařihradě. V Trnovu chovaly se dlouho

památky slovanského písemnictví; r. 1325 byly ale od vandalského trnovského metropolity fanarioty Hilariona, rodem Řeka a nepřítele Slovanů, na hranici odsouzeny.

O církevním a národním životě v Trnovu zachovaly se mnohé památky. Tak napsáno jest v Nikonově letopise pod r. 1393: „Toho leta Amuratův syn Čeljubij Amira Turek celou zemi bulharskou i slavné město Trnovo, i cara i patriarchu i metropolity i biskupy zajal, ostatky svatých spálil a hlavní chrám v mečetu přetvořil."

Se zvláštní podrobností vypsáno jest utrpení Trnova roku pokoření jeho od Čeljubije v řeči Grigora Cimvlaka. Pádem Trnova vzalo za své carství bulharské, patriarchát vyzdvižen, bulharská církev r. 1394 podřízena cařihradskému patriarchovi, mnoho krásných chrámů přeměněno v mečety a jiné v turecké lázně, ostatky svatých a carů spáleny, hrobky jejich zpustošeny, mohyly jejich srovnány se zemí, mnoho bojarů přinuceno přijmout islam, mnoho měšťanů a duchovních bylo dáno do vězení, mnoho jich zahynulo při útoku, jiní byli posláni do Malé Asie.

Divoký a rouhačný útisk Turků a fanariotů naproti bulharským zvykům a obyčejům, hrabivé záchvaty památníků slávy bulharského carství a patriarchů, vandalské spustošení města a památek nevyhubily v Trnovanech upomínky dřívější slávy a svobody bulharského národa, nýbrž vzbuzovaly v nich hluboké hoře nad zkázou všeho, co člověku draho. Dlouho nevěděli Trnované, čím si mají ulevit v neštěstích a bědách vlasti. Koncem XVIII. věku začali se těšit sbíráním skázek o národním utrpení a schráněním památek historie bulharské, i vzpomínkami na život a slávu svých předků. Vylévali zármutek svůj v hajduckých písních a pověstech o povstání proti Turkům.

Začátkem nynějšího století začala se v Trnovu probouzet naděje v lepší osud Bulharska a sílila se každým rokem. Roku 1828 ustálil se v Trnovu ideál politického vzkříšení Bulharska. Za účasti sousedních měšťanů poslali Trnované do Drinopole k ruskému maršálkovi Děbiči deputaci s prosbou, aby jim dovolil začít dílo k ustanovení bulharského carství. Maršálek vzkázal jim, že k tomu ještě není času. Po uzavření drinopolského míru přistěhovalo se na tisíce Bulharů z Trnova a okolí do Ruska. Ve válce Rusů s Turky snažili se Trnované o prospěch ruského vojska. Označili ruským důstojníkům lepší cestu přes Balkán do tureckých krajin. R. 1830 postarali se v Trnovu o založení bulharského učiliště, o šíření bulharské vzdělanosti a historie mezi lidem. Sám sultán navštívil r. 1837 Trnovo a projevil jim své účastenství. Za nynějších dob pojali v Trnovu plán zřídit v Trnovu samostatnou bulharskou církev s bulharským patriarchem: trnovský arcibiskup jest exarchem bulharské církve. R. 1867 zaplatilo mnoho Trnovanů před Midhatem pašou životem svoji lásku k vlasti a účastenství s „mladým Bulharskem." Midhat paša zjednal si toho času příjmí: *katan Bulharů.*

Město Trnovo dělí se řekou Jantrou na dvě části, podobající se dvěma tvrzím. Východní část splachují křivolačiny řeky a představuje podobu poloostrova, pokrytého několika chlumy, se čtvrté strany přimyká se ku skalnatému tarasu. Na této skále stojí trnovský hrad, který se druhdy a nyní ještě nazývá „Carevič," po turecku „Hissar." Zde zachránilo se nemnoho zbytků starobulharského sídla. Carevič byl po svém pádu výhradně od Turků zaujat; v něm stojí veliká mečeta. Carevič spojen jest se západní částí města na pravém břehu Jantry, která se nazývá Trapezice čili Trepevic. Spojení jest přirozeno. Jediný přístup k Careviči jest po skále 15 metrů vysoké, 60 dlouhé a 4 m. široké, která se klene přes řeku a jest s obou stran strmá jako stěna; pod ní teče voda, na ní jest brána, při níž stojí karaula.

Na Careviči není žádných opevnění, ale byly tu ještě v XVII. věku. Na Trapezici bývala také někdy opevnění, po nichž není ani památky, mnoho kostelů a obecních domů. V Trnovu jsou nyní dvě křesťanské čtvrtě, dvě turecké a jedna smíšená. Stavby jsou po celém městě pěkné. Čtvrtě turecké jsou ale úpravnější.

Trnovo bylo za správy turecké krajským městem, sídlem paše, který spravoval 6 měst, 6 městysů a 447 vesnic.

Obyvatelstvo jest zámožné, zabývá se tkalcovstvím, hedbávnictvím a obchodem. Obyvatelstva čítá se na 40.000, z nichž jsou dvě třetiny Bulharů a řeckých křesťanů. V Trnovu jsou i cizinci ale v nevelkém množství.

Vojenské položení popisuje Moltke takto: „Cesta od Trnova do Kazanliku (přes Šipku Klisuru) jest jeden z balkánských přechodů. Jantra protíná u Trnova nízký pahorek v hluboké, větru málo dostupné kotlině a se všech stran obstupuje na ostrém výstupku ležící zámek posledních bulharských carů. Pro svoje přirozené položení tvoří hrad ochranu silničného uzlu. Město obydleno jest Řeky a Bulhary. Jest výstavné a úpravné. V Trnovu a okolí jsou výborní znalci celého Balkánu."

Tato poslední okolnost byla při této válce Rusům velmi prospěšnou.

# Rusové jdou přes Balkán.

Již dne 11. července obdržel gen. Gurko rozkaz, aby posunul oddělení své z Trnova ku Balkánu. Čerkeští kozáci plukovníka Fultomina tvořili předvoj postupujícího oddělení Gurkova, kteréž nastoupilo ihned odvážnou i nebezpečnou výpravu přes Balkán, aby obsadili Slivno, Jambol, železničnou dráhu údolím Tundže, vedoucí do Drinopole.

Výprava tato spojena byla s nesmírnými obtížemi a velikými nebezpečími. Cesty a stezky balkánských průsmyků jelenských byly v tak bídném stavu, že pro povozy se zavazadly a zásobami špíže naprosto nesjízdnými byly a doprava po nápravě nemožna; bylo tedy jízdecké i pěší mužstvo oddělení Gurkova přinuceno naložiti aspoň nejnutnější potřeby své na koně a tak průsmyky balkánskými se prodrati. Zvědové ruští vyšetřili, že od Trnova až ku Jeleně není ani jediného vojáka tureckého a že Rusům ani na pochodu k Slivnu nebude nic v cestě nežli cesta sama. Ostatně bylo vskutku velmi nesnadno dopíditi se, zdali kde a v jaké síle vojsko turecké v Podbalkánsku se zdržuje; Rusové měli za to, že Abdul-Kerim sebrav vojsko své z okolí Ruščuku a Šumenu, rozestavil je mezi Razgradem, Džumajou a Osmanbazarem, patrně s tím úmyslem, aby kryl pevnostní svůj čtverhran se strany západní. Bylo-li tomu opravdu tak, neměl se general Gurko co obávati, že na své výpravě přes Balkán od Turkův bude vůbec znepokojován, neboť Slivno jest Trnovu (odkudž výpravu svou nastoupil) blíže než Osmanbazaru, odkudž jedině mohlo to které vojenské oddělení turecké Gurkovi v cestu se vrhnouti; ba general Gurko nemusel ani báti se, že by Turci přerušili komunikační spojení se sbory předbalkánskými, neboť ačkoli odloučil se od hlavního proudu ruských vojův a operoval v údolí Tundže s oddělením svým co osamělou, samostatnou mocí vojenskou, — učinil tak jen na krátko, neboť v brzce splynouti mělo opět oddělení jeho dohromady s hlavním proudem, který valil se ve směru obloukovitém, schůdnějším přes Balkán a sice přes Drenovo, Gabrovo, ke Kazanliku a Staré Záhoře (Eski Saghra). Předvoj hlavního proudu ruského tvořil VIII. sbor armádní, jehož 9. divise již dne 13. července byla v Trnovu. Sbor VIII. byl podporován jádrem sboru XI., jehož jedna část dala se na pochod do Trnova, druhá pak přepravila se dne 13. července přes Dunaj.

O vojenské situaci pod Balkánem psal jeden z válečných zpravodajů dne 15. července:

„Celkem zbývá právě Rusům úplných sto tisíc mužů, jimiž mohou nyní podniknouti přechod přes Balkán; při tom nečítám vojsko, jehož upotřebí ku střežení pevnostního čtverhranu tureckého a armádu generala Zimmermanna, operující v Dobrudži.

Pokud týče se zásob potravních, slouží Rusům Bukurešť za hlavní, ústřední skladiště; tam nahromaděno jest špíže v takovém množství, proti jakému ohromné zásoby rýže, kteréž vláda anglická dopravila svého času do Bengalu k umírnění všeobecného hladu mezi tamějším obyvatelstvem panujícího — takořka mizí. Svištova použijí Rusové jaksi za zaopatřovací mezistanici, Trnovo pak bude jim zásobárnou do předu posunutou. Aby urychlili dopravu špíže, píce a zavazadel, zřídili Rusové od Zimnice do Svištova druhý most, stavby velmi důkladné a trvalé, a sice výše na Dunaji než most již vystavený. „Klíč balkánský", Trnovo, jest již v moci Rusův. Kozáci ruští prolétli Bulharsko již kříž na kříž, od samého Ruščuku na východě až daleko za Plevno na západě. Rusové nejednali tu s rychlostí přenáhlenou, nýbrž opatrně a po zralé úvaze, tak že zajisté zbývalo Turkům času dosti, aby soustředili takovou sílu vojenskou, která by byla nucena Rusům aspoň slušný odpor klásti.

Zatím však nesetkali se Rusové na postupu svém s pražádnou překážkou, kteráž by za řeč stála.

Armádní sbor IX. operující na západ od směru postupu vojův ruských ku Trnovu, obsadil již Plevno. Vojsku ruskému v Ruščuku nebylo dosud poskytnuto příležitosti, aby činně zasáhlo do válečné operace ruské; postavením svým na východ od čáry postupu vojů ruských ku Balkánu dosud pouze krylo levý bok jejich. Divise 12. armádního sboru XII. zaujala toto postavení své při ústí řeky Jantry do Dunaje; divise 33. téhož sboru stojí dosud u Běly. Armádní sbor XIII. má jednu svou divisi (35.) v Kosovu, poněkud výše na řece Jantře než Běla; divise první téhož sboru stojí v Pavlu, kdež nalézá se dosud hlavní stan careviče a bratra jeho Vladimíra.

Tři jízdecké divise a sice 12., 13. a 8. rozestaveny jsou v čáře od Dunaje (asi 12 mil angl. západně od Ruščuku) na 40 mil (angl.) daleko do nitra Bulharska, tedy směrem jižním; divise tyto stojí proti předním hlídkám tureckým stojícím na řece Lomu. Jízdecká divise 12. stojí v levo, majíc svůj hlavní stan v Oberteniku, divise 13. ve středu a 8. v pravo s hlavním stanem v Kerkeji. Jednotlivá malá oddělení podnikají časté výpravy ohledací, avšak jádro divisí těchto zdržuje se již skoro celý týden v onom postavení.

Dne 14. července provázel jsem hlídku ruskou na ohledací objížďce její podél silnice ku Ruščuku. V Trsteniku spatřili jsme rozsáhlý, opuštěný bivuak, bezpochyby ležení to vojska Achmeda Ejuba paše. Blíže k Ruščuku při samé řece Lomu nalezli jsme taktéž rozsáhlé opevněné místo, v němž leželo dříve zajisté 10—14.000 mužů vojska. — Obhlídkou tou bylo zjištěno,

že mezi Dunajem a silnicí ruščuckou až ku pevnůstce Pyrgosu není ani jediného vojáka tureckého.

Do tábora Rusův houfně přicházejí bulharští obyvatelé vesnic, ležících podél Lomu, a naříkají, že vojáci turečtí obrali je o veškerý majetek jejich; ve vojsku tureckém panuje prý naprostý nedostatek špíže, a proto odnášejí vojáci s sebou, cokoli naleznou, a opouštějíce ležení svá dopravují zásoby takto získané po silnici ruščucké k levému křídlu armády turecké. — Před třemi dny dopadl kníže Marvelov, velitel 8. divise jízdecké, ve vesnici Kerkeji jeden takový průvod vojenský, právě zaměstnaný dopravou takovou. Marvelov udeřil ihned na Turky, kteří však opřeli se tak zhurta, že musil proti nim i dělostřelectva svého použiti. Rusům padlo za kořist veliké množství zavazadel, špíže, střeliva a přes tisíc kusů dobytka. — To však nijakž neupokojuje bojechtivost vojska ruského u Ruščuku ležícího, kteréž netrpělivě vyčkává příležitosti, aby oprávnilo jméno své „ruská armáda ruščucká.“

Celý hlavní stan carův opustil včera dne 14. července Zimnici a přepravil se za svítání na pravý břeh Dunaje. Není dosud zjištěno, jaký směr zvolil car, avšak panuje všeobecné mínění, že navštívil nejprve IX. sbor armádní na straně nikopolské a pak vypraviv se na jih ztrávil noc v hlavním stanu syna svého v Pavlu. Dnes (15.) ubírá se car do Trnova, kdež zůstane, až přechod Rusův přes Balkán bude skutečností dokonanou.“

* * *

Rekovný general *Gurko* dostál skvěle úloze své. Nejen že překročil Balkán bez ztráty, ale rozbil pádnou ranou mohutný zámek pevné brány do nitra říše turecké. Operace jeho nazvána byla válečným románem.

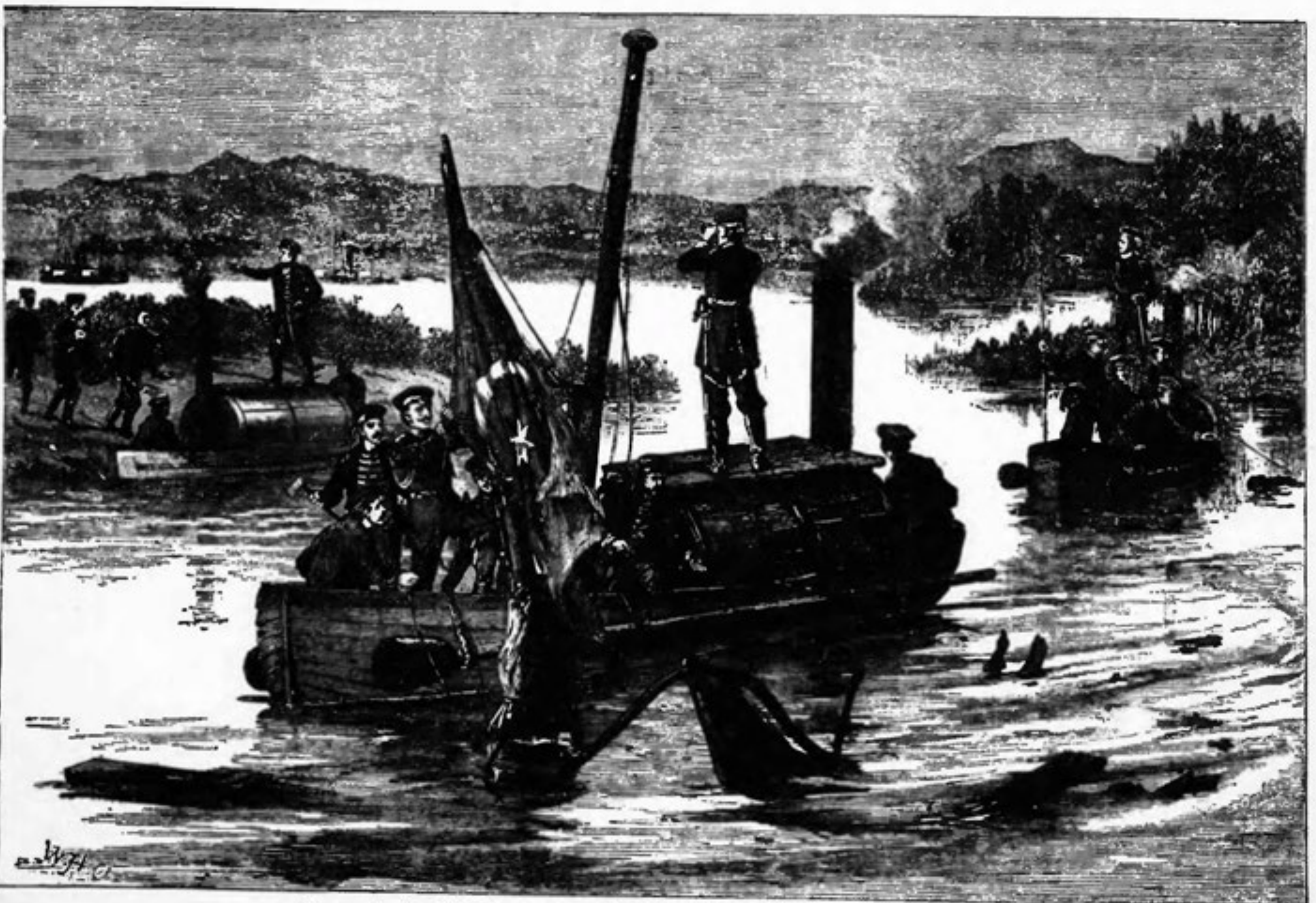
Gurko vytáhl dne 12. července časně z rána od Trnova v čele osmi pluků jízdy a šesti praporů střelecké brigády. Hlavní síla jeho táhla k Jeleně, městečku asi pět mil na jihovýchod od Trnova. Především šlo o to, jakou sílu vojska Turci u Osman-Bazaru (as na poloviční cestě mezi Trnovem a Šumenem) soustředili a jak daleko táhne se nepřátelská čára od Osman-Bazaru směrem jižním k Balkánu. General Gurko vyjel si sám s harcovním jízdným sborem k Šumenu proti Osman-Bazaru a se všech stran na město udeřil. Utrpěl ovšem nějaké ztráty, hlavní účel obhlídky byl však dosažen: general zvěděl, že v okolí Osman-Bazaru nalézá se 6000 Turků, zároveň se však přesvědčil, že síla ta jest levým křídlem turecké čáry mezi Dunajem a Balkánem a posice Turků až k vlastnímu hřbetu balkánskému se netáhnou. Zanechav na místě k pozorování Turků oddělení IX. sboru, které jej následovalo, obrátil se general k Osman-Bazaru chladnokrevně zády a ujížděl k Balkánu.

Nedaleko Jeleny dohonil jádro svého vojska a ve dvou rychlých pochodech — urazivše v každém skoro šedesát verst — octl se na temeni jelenského Balkánu. Tudy vedou do údolí řeky Tundže v nevelké vzdálenosti od sebe tři souběžné průsmyky. Prostřední zove se Chanka (průsmyk chankiojský) dle vesnice při dolejším ústí jeho za Balkánem. Východní úzký průsmyk nazývá se stezkou županskou. Třetí cesta ani žádného jména nemá. Předvoj generala Gurka veden byl křesťanskými horaly, obyvateli nedostižných oněch strání a roklí balkánských, již se nikdy úplně tureckému panství nepoddali. Vojsko bralo se vzhůru na hřeben horstva všemi třemi průsmyky současně, jádro sboru s generalem stoupalo průsmykem chankiojským, úzkou, po obou stranách strmými skalami obraničenou a velmi klikatou stezkou. Stezka tato není sice tuze příkrá, však na mnoha místech jest tak uzoučká, že kola vozů a horských děl projeti nemohla. Naloženo tudy nejnutnější na soumary. V nejnebezpečnějším místě průsmyku narazili Gurkovi harcovníci na opevněnou posici, která byla praporem tureckého vojska obsazena. Kozáci plukovníka Fultomina přepadli je tak náhle a tak prudce, že Turci neměli ani k výstřelu času. Mnoho jich bylo zabito a poraněno, ostatní pak, aniž by se mohli vzpamatovati, v divokém zmatku utekli.

Zde, jakož i v obou ostatních, nalezeny dělostřelecké posice, nad míru vhodně postavené; však ani v jediné nebylo děl! Nedbalost Turků dodala generalu Gurkovi tím větší smělosti. Mezi tím co Turci klidně seděli ve vsi Šipce, projel Gurko letem jejich nechráněná opevnění. Proraziv celým průsmykem octl se na prahu tundžského údolí u vesnice Esekej, odkudž jest stejně daleko ku Kazanliku, Nové a Staré Záhoře.

Důležitost Kazanliku záleží v tom, že se nalézá při ústí průsmyku šipského, jedné z nejpohodlnějších cest přes Balkán mezi Gabrovou a Kazanlikem. Nová Záhora leží na poboční dráze do Jambolu, Stará Záhora dále za Balkánem na svahu údolí Marice a jest ohniskem dobrých silnic do všech míst důležitého údolí tohoto.

General Gurko vyrazil proti všem třem místům najednou. Poslal oddělení kozáků u Nové Záhory přerušit železniční spojení, nevelké oddělení jízdy k obsazení Staré Záhory a k rekvirování zásob. Z Kazanliku přinesli zvědové zprávu, že tam i v průsmyku šipském nalézá se značné množství tureckého vojska. General počítal: buď náleží obsádka Kazanliku a Šipky k vojsku, na něž narazil již před přechodem u Osman Bazaru a tím způsobem bylo by spojení vojska v průsmyku s hlavní armádou u Osman-Bazaru postupem Rusů k Trnovu a k Jeleně nadobro přerušeno. Je-li tomu tak, nebude těžko na ně udeřiti. Ale není-li tomu tak, náleží vojsko k nějakému jinému sboru tureckému, jenž stojí někde na západ, neb je-li to konečně samostatné, pro sebe operující oddělení, tím více jest potřebí, aby se na ně udeřilo. A skutečně general Gurko místo co by se obrátil směrem jihovýchodním do údolí Tundže k lesknou-



Rusové snímají vlajku se zahubeného monitoru tureckého u Brahylova.

cím se báním Drinopole, vrhl se na západ a táhl údolím ke Kazanliku.

Předvoj jeho přitrhl ke Kazanliku. Zároveň poslal žádost, aby současně vyslána byla od severu do šipského průsmyku nějaká kolona a na Turky se udeřilo se dvou stran. Průsmyk byl dobře opevněn a silně obsazen.

Turci v nedbalosti hájili Balkánu právě tak špatně jako Dunaje. Množství ruských pionýrů dalo se záhy do práce, aby upravili stezku v průsmyku chankiojském pro dopravu povozů. Ve dvou dnech bylo vše hotovo. Gurko staral se pečlivě o spojení své s Trnovem.

Turci před postupujícími Rusy ustoupili západním směrem ke Konaru. Avšak již druhého dne, 15. července, obdrževše nějakou posilu, udeřili na předvoj generala Gurka, který silou jednoho praporu za Turky ke Konaru postupoval. Turci byli po tuhém boji zatlačeni, Konaro obsazeno a dva turecké tábory zaujaty.

Téhož ještě dne vyslána kolona kozáků k Nové Záhoře, aby přetrhala turecký telegraf a pobořila železniční trať vedoucí do Jambolu. Druhého dne, 16. července, vyrazil general Gurko směrem západním, nejprve k městečku Magališi. Vojsko jeho rozdělilo se ve tři kolony; pravá, záležející výhradně z pěchoty, táhla se po jižním svahu balkánského horstva, prostřední, skládající se z pěchoty i jízdy, kráčela údolím Tundže vzhůru, levá pak, záležejíc výhradně z kavalerie, měla za úlohu krýti bok kolony prostřední a bude-li možná i každý útok nepřítele odraziti. Před vesnicí Uflani narazil Gurko na silnou posici tureckou, jež obsazena byla nejen pěchotou, nýbrž i jízdou a dělostřelectvem. Po krátkém, však prudkém boji Turci, jsouce sevřeni, ustoupili. Však vítězství nebylo ještě rozhodnuto. Turkům přikvačilo na pomoc 5 praporů anatolských nizamů, kteří se velmi statně drželi. Nizamové začali na Rusy pálit už se vzdálenosti 2000 kroků a způsobili tím Rusům značné ztráty. Rusové majíce rozkaz nestříleti dřív, dokud se nepřiblíží na vzdálenost 600 kroků, drali se rychle ku předu. Dostihnuvše konečně žádané vzdálenosti, zahájili tak prudkou palbu, že Anatolci zvolna začali ustupovat.

Ruská v prostředku postupující síla záležela ze 4 praporů střelců a 2 setnin pěších kozáků, které Turci nazývají „kněžími,“ poněvadž se toliko znamením kříže rozeznávají od tureckých Čerkesů. Však mezi tím co prostřední tento proud tlačil Anatolce zpátky, udeřili ruští husaři a dragoni Turkům do pravého boku. Anatolci seřadili se do čtyrhranu, aby útok jízdy mohli odraziti; však mezi tím ruská pěchota se středu počala do tureckých chumáčů vražednou palbu. Ruská kavalerie vrhla se tryskem na čtyrhrany; nastalo hrozné řinčení šavlí a bajonetů. Turci byli rozprášeni a dali se s velkými ztrátami na útěk. Po levé jich straně, kde hnala ruská jízda útokem, leželo na jedné hromadě 400 mrtvých Turků. Turci bojovali statně, však zdá se, že již porážkou u Uflami byla mravní jich síla značně zlomena.

Dne 17. července časně z rána vytáhl Gurko dále ke Kazanliku. Panovalo hrozné vedro, tak že pochod údolím vzhůru byl nad vše pomýšlení obtížným. Pěchota, kde jen mohla, brodila se malou říčkou, hltajíc zkalenou vodu její, aby se jen trochu ochladila. Cesta ke Kazanliku trvala celý den, neboť s malými přestávkami skoro pořád bojováno. Teprve k večeru 17. července přirazil general až ke Kazanliku. Turci majíce obsazenou Šipku vyslali jedno své oddělení, aby obsadilo výšiny, které vévodí příchodu k městu a Rusy tam zadrželo. Však general Gurko na to počítal. Pravé jeho křídlo, jež jak výše uvedeno, mělo na samém svahu Balkánu postupovati, vrhlo se Turkům do boku a zahnalo je v nepořádku zpátky.

Původně bylo ustanoveno, že Gurko přitrhne do Kazanliku již 16. a 17. července, pak hned vrhne se na Turky v průsmyku šipském, mezi tím co princ Mirský udeří na ně s 9. divisí se strany severní. Však Gurko se tuhým bojem v údolí Tundže velmi zdržel, a vojsko jeho bylo příliš unaveno, aby ještě téhož dne po zahnání Turků mohlo se vydati pochodem ke Kazanliku. Tím způsobem nemohl být útok generala Gurka a prince Mirského proveden na Šipku současně; však Mirský, nedbaje toho, že Gurko ještě Kazanliku se nezmocnil, rozhodl se hnáti přec na Šipku již 17. července útokem. Vyslal však prozatím do průsmyku pouze jeden pluk, pluk to Orlova rozděliv jej do tří proudů.

Průsmyk byl velmi silně opevněn šesterými, postupně za sebou se táhnoucími řadami náspů a baterií; posice ty hájilo vybrané vojsko turecké, pak něco Čerkesů a Egypťanů. Zejména poslední drželi se velmi statně. Ze tří kolon prince Mirského narazila nejdřív na nepřítele kolona pravá a postupovala za stálého boje tak dlouho, dokud ji nevystřídala posila od kolony prostřední, jež po šestihodinném boji zaujala v čáře nepřítele silnou posici. Kolona levá, záležející ze dvou setnin, ztratila v neschůdných úbočích pravou cestu; bylať pojednou 12 setninami tureckého vojska obklíčena. Rusové ustupujíce bojovali plné čtyry hodiny proti obrovské přesile, 8 důstojníků a 150 mužů zabito a raněno. Konečně se chrabré vojsko to přec vysekalo vedeno jsouc jediným pouze důstojníkem, který zůstal na živu, a i ten byl raněn.

Dne 18. července vypravil se i general Gurko s mužstvem svým poněkud zotaveným, aby ze zad udeřil útokem na nepřátelskou posici v průsmyku Šipce. Dvě setniny střelců tvořily předvoj jeho. Když přiblížily se tyto k posici turecké, objevil se vyjednavatel turecký v průvodu vojáka s bílým praporem na znamení příměří.

Ruští střelci se zastavili a jeden důstojník s dvěma

muži šel parlamentáři naproti. Mezi tím, co se vyjednávalo, opustili ruští střelci ve své zvědavosti roztažený svůj řetěz a skupili se v husté chumáče za důstojníka, který s parlamentářem vyjednával. Náhle však jako rachot hromu zavzněla od tureckých náspů ostrá salva (současný výstřel všech vojáků najednou), již hned druhá a třetí následovala. Tak hrozný byl účinek zrádné palby turecké, že z dvou praporů ruských v několika okamžicích zůstalo 142 mužů mrtvých a raněných na místě. Ti však, kdož tureckými kulemi zasáhnuti nebyli, hnali se s výkřiky zoufalého vzteku proti Turkům. O nějakém útoku dle pravidel vojenských nebylo řeči. Každý voják stal se zuřivým lvem, ženoucím se proti zrádnému pardálu. Byla to pro Turky krušná čtvrt hodinka! Však ruští střelci nevidouce žádných známek, že by i se severní strany hnalo se na průsmyk útokem, spokojili se tím, že Turky za stálého vraždění kus cesty pronásledovali a pak zmocnili se jich tábora, rozkládajícího se bezprostředně za opevněnými posicemi v tureckém týlu.

Téže noci, v odpověď na vyzvání generala Gurka, aby se Turci vzdali a ustali od marného hájení průsmyku, došel list tureckého velitele Mehemeta paše, v kterém se nabízela kapitulace. Ihned se začalo vyjednávat a ustanoveno, aby Turci druhého dne ve 12 hodin v poledne se vzdali. Do té doby měl panovat klid zbraní. Však když časně ráno ruský zdravotní sbor odebral se do vnitř průsmyku k dalším posicím Turků, aby pohřbil mrtvé a přispěl, pokud možno raněným, na které snad při včerejším pronásledování Turků zapomenuto, shledal, že všechny posice Turků jsou opuštěny. Kapitulace, jakož i klid zbraní nebyly než válečnou lstí, kterou turecký velitel získal času, aby z průsmyku postranními stezkami přes horský hřbet se ztratil.

Mezi tím, 18. července, nechal princ *Mirský* své vojsko odpočívati čekaje na zprávy o činnosti generala Gurka. Když nic nedocházelo, vytrhl 19. července časně ráno mladý Skobelev do průsmyku s oddělením pěchoty na obhlídku. K velikému překvapení svému nenarazil nikde na odpor, prošel jedno opevnění turecké za druhým nalézaje všude jen na rychlo opuštěná ležení. Tu a tam dohořívaly ještě plameny, onde páchnul nedopečený skopec, tam zas ležel na polo dopsaný telegram. Konečně dostoupil až na hřeben průsmyku, a před ním se otvírala daleká vyhlídka na jih. V úžlabině pod svýma nohama uzřel v dálce tábořící vojsko. Byli to Turci nebo Rusové? Stany zdály se býti turecké, vojsko však podobalo se ruskému. Zvolal hromovým hlasem ruské „urá", jež se stonásobnou ozvěnou od vysokých skal odráželo — však neobdržel odpovědi.

Konečně uzřel červený kříž na praporu zdravotního sboru a poznal, že vojsko dole tábořící jsou Rusové. Brzy k nim dorazil, a nastalo všeobecné jásání. Výsledek všeho byl, že Rusové zmocnili se nejen průsmyku, nýbrž i veškerých zavazadel v tureckých leženích, 12 polních, 4 pevnostních děl a 400 zajatců.

Šipská posice leží uprostřed lesa a jest nadmíru silná. Opevňovací náspy položeny jsou podivuhodnou zručností. Praví se, že zřízeny byly dle plánu jistého anglického ženijního důstojníka. Všem ruským raněným, kteří náhodou zůstali na čáře Turky opanované, byly na témže místě, kde padli, *hlavy usekány a těla strašně zohavena*. Vše to dělo se, nikoli porůznu a náhodou, nýbrž soustavně a zúmyslně; neboť zohavené mrtvoly ruských vojáků byly naházeny na jednu hromadu. Několik tureckých raněných, očekávajících bezpochyby podobný osud, jakmile se k nim Rusové blížili, vytasili dýky, aby život svůj aspoň draze prodali. Však žádnému z nich ublíženo nebylo, nýbrž všichni odevzdáni lékařskému ošetřování.

Turci z průsmyku šipského utekli na západ směrem k Hermedži.

Cesta průsmykem byla dosti schůdná, aspoň se hodila pro povozy, jež bůvoli táhli, však přes to veliký počet pionýrů pracoval pilně, aby cestu učinil schůdnější.

Velký kníže Mikuláš zaslal carovi o balkánských operacích až do dne 19. července tento telegram: „Jsem šťasten, že mohu Vašemu Veličenstvu vyslati blahopřání k přechodu přes Balkán a k dobytí tří průsmyků. Po smělém dobytí Trnova, starého hlavního města bulharského, jízdou dne 7. července, postoupil jsem sám s pěchotou do města toho a poslal jsem Gurka dne 12. července s předvojem, jemuž velel, aby přešel Balkán. Dne 13. července překročilo vojsko po nevýslovných obtížích bez jediného výstřelu Balkán. Od 14. do 18. července sváděl přední voj každý den skvělé boje, a postupuje vzhůru údolím Tundže hleděl od jihu dostati se k hlavnímu přechodu Šipce. Dne 14. července dobyto jest bojem Chiankioje; dne 15. července poražen jest nepřítel u Uflani (jihozápadně od Chiankioje), telegraf u Nové Záhory přerušen; dne 16. července sveden tuhý boj u vesnice Kyšly (jižně od Uflani); dne 17. července dobyto bojem města Kazanliku a vesnice Šipky. Stejnou dobou dne 17. července učinil pěší pluk orlovský s 30. plukem donských kozáků, jež jsem poslal od Gabrova, útok na průsmyk Šipku, od severu velmi silně opevněný, kdež konajíce rekovné činy statečnosti a nepřemoženosti s levým křídlem pod velením plukovníka Orlova od 30. pluku kozáků dobyly průsmyku Janiny; centrum a pravé křídlo, vypudivše bodákem nepřítele z několika postavení jeho, nemohly přece průsmyku samého dobyti, neboť opevněnou posici tuto hájilo 14 praporů a 8 děl tureckých. Dne 19. července postupoval kníže Mirský, dověděv se, že Gurko v pět hodin večer dobyl vesnice Šipky, časně ráno zase ku předu; Turci nevydrželi již déle, plni strachu dali se v nepořádku na útěk ani nevystřelivše, utíkali od průsmyku na západ podél údolí,

zanechavše ležení, děla a prapory. Takto vykonán jest obtížný přechod Balkánu a tři průsmyky jsou v moci naší, začež dlužno děkovati statečnosti a neohroženosti chrabrého vojska Vašeho Veličenstva."

* * *

Průsmyk Šipka má jméno své od mnohých šípek či planých růží, které tam hojně rostou. Náleží k hlavním průsmykům Balkánu a nazývá se po turecku Oazan. Výšky má 1440 metrů. Šipkou nepřichází se však ze severu přímo do Tracie; od Slivna a Jambolu až ku kotlině srědecké doprovází totiž Balkán na jihu vysoké souběžné pohoří, Bulhary nazvané Srědna gora (střední hora). S výše průsmyku viděti lze na krásné údolí Tundže, vysokými horami obklíčené, které na místě nejširším je přes dvě hodiny široké a dosti rovné. Uprostřed je město Kazanlik, obklíčené 38 osadami.

Okolí hory, především příkrý Mara Gedik, nejvyšší vrchol v Balkánu (na 2350 m.), bývají ještě v červnu sněhem pokryty, kdežto dole růžová pole, — Kazanlik jest totiž hlavní místo pro výrobu růžového oleje — jsou v plném květu.

Kotlina kazanlická, jedna z nejkrásnějších krajin celého půlostrova, jmenuje se bulharsky Tulovsko pole. Asi 10 kilometrů na západ od Kazanliku je bulharská ves Tulovo nebo Tulevo. Jméno její obsahuje překvapující upomínku na nejstarší dějiny zemí pobalkánských. Zde na tulovském poli na jižním svahu Haemu (Balkánu, jakž se za starověku nazýval) ležela bezpochyby keltická Tyle, odkudž král Komontorios a jeho nástupcové trackým horalům od Dunaje až k moři egejskému a řeckým obchodním republikám na Černém a Bílém (marmorském) moři asi po 66 let (279 až 213 př. Kr.) vládli. V celé Tracii není místa, které by se lépe hodilo za hlavní stan bojovného kmene, nežli tato prostranná, úrodná a teplá horská kotlina, se všech stran chráněná vysokými horami, jež má na všech stranách východy snadno uhájitelné.

K severu vede nejdůležitější průsmyk ústředního Balkánu z kotliny do úvodí Dunaje; k jihu přestupuje se Střední horou na trackou rovinu; k východu přichází se hojně zakřiveným údolím Tulže ku kotlině slivenské, jež leží o 300 m. níže, a k západu poskytovala soumarová stezka pohodlný přechod do západní roviny trackě, v jejíž středu stojí třípahrbkové Plovdivo.

Průsmykem u Šipky vedla silnice Římanů. V dějinách starověkých jest zmínka o tomto průsmyku.

R. 250 překročilo 70.000 Gotů pod vůdcem Knivou Dunaj, ohrožovali napřed Novae, byli vojevůdcem Gallem odraženi i táhli dále k Nikopoli. Blížení se císaře Decia přimělo je ke zdvižení obležení. Nedali se však na zpáteční pochod, nýbrž vnikli průsmykem šipeckým nebo více k západu položeným Trajanovým do Tracie i táhli rovnou cestou na Philippopolis. Decius spěchal za nimi průsmykem šipeckým, ale sotva se svými, hrozným rychlým pochodem unavenými lidmi i koňmi přirazil na rovinu před Borrhoeou, objevil se náhle Kniva se svými Goty i rozehnal prudkým útokem římské vojsko. Decius utekl s nepatrným zbytkem přes hory na Oeskus (Isker) do tábora Gallova.



**Rauf paša,**
turecký ministr námořnictví.

V průsmyku Střední hory před Borrhoeou utrpěl císař Izák Angelos r. 1190 hroznou porážku v boji proti povstalým Bulharům. Za druhé říše bulharské (1186 až 1393) byl průsmyk velmi oživen, poněvadž vedl přímo k hlavnímu městu říše. Za Asenidů jezdívali Latiníci tudy do Cařihradu a zpět. R. 1798 táhlo tudy turecké vojsko proti Pasvanu Oglu, pašovi vidínskému. Rusové dostali se do končin těchto až dosud jen r. 1810, kdy sbor pod knížetem Vjazemským obsadil Trnovo a Gabrovo. R. 1837 vystavěna tu pro sultána Murada II. zvláštní, 10 mil dlouhá silnice, jež však brzy spustla, takže r. 1855 pro sultána Abdula Medžida musela býti zřízena silnice nová, jež nyní také již beze stopy zmizela.

Mezi lidem bulharským na svahu pohoří balkánského od Jambolu až do roviny srědecké zachovaly se o Šipce mnohé pěkné báje, i zpívá se tam tato píseň:

S Gediku výše skví se třpytný led
a Gory svah, kamkoli stihne hled,
jest zahalen ve příkrov sněhový;
však na úpatí strmé Gory dole,
kde šíří pláň se Tuvolského pole,
pne k jasné výši se sad růžový:
Babí Šipka.

S touto písní souvisí prastará pověsť národní. Na úpatí Mary Gediku, nejvyššího to horského kužele pohoří balkánského, kvete, jak pověsť ta vypravuje, nejkrásnější a nejsilnější růžový strom celého na růže bohatého údolí.

Jeho kmen vznáší se závratně vysoko k nebesům, jeho větve vinou se podél skalních stěn horského kužele výše, než oko může zrakem svým dostihnouti, květů jeho však jest téměř více než hvězd na nebi, jež za jasných letních nocí do údolí září; totě Babí Šipka — „matka růží“. Jednou však — takto praví pověsť dále — nastane v údolí tom léto s tak neslýchaným slunečním žárem, že poupata „Babí Šipky“ uschnou, její větve hole a bezkvětně k nebi vyčnívati, nahoře pak na svahu Gediku sníh a led táti budou, tak že údolím prudké z toho bystřiny se povalí. A v letě, kdy se to stane, přitáhnou sem od severu přes hory četné válečné voje a zničí růžové háje a chatrče veské, a mnoho žalu a strasti uhostí se v těchto klidných, tichých krajinách.

Jižní svah Balkánu, jejž Rusové v druhé polovici července opanovali, mohl by se nazvati rájem pozemským, kdyby ďáblové v podobě tureckých surovců nebyli v něm po staletí vládu provozovali. Údolí kazanlické, rozkládající se zde po horním toku řeky Tundže, poskytuje pohled velebný a rozkošný zároveň.



Mahmud Damad paša,
velmistr tureckého dělostřelectva.

Uprostřed údolí stojí město Kazanlik, k němuž se strany severovýchodní spouští se Balkán značnými vysočinami. Od západu údolí od Kaloferu vede po jeho středu pěkná silnice do Kazanliku ubíhajíc na východ do úžlabí, v něž teče Tundža opouštějíc údolí. Na severu údolí naproti Kazanliku prostírá se šipský Balkán se svými úžlabími, jimiž vede dobrá silnice od Kazanliku přes Balkán do Gabrova v severním Bulharsku.

Dolina Kazanlik čili Tekne Kazanlik jest přeplněna sady růžových keřů, mezi nimiž rozloženo po řece Tundži a její nesčíslných přítocích velké množství osad, zastíněných skupinami košatých ořechů a kaštanů, mezi nimiž probleskují červené střechy a bílé minarety osmanských vesnic.

S kterékoliv strany vejde se do Tekne-Kazanlika, všady uchvacuje svojí krásou, již nelze perem vylíčit.

Nesnadno představit si dolinu ozdobenou všemi krásami přírody, jakž ji popsal před lety německý generál Moltke. Jeho líčení vyznačuje se plastickou krásou.

„Již z dáli — psal Moltke dne 21. května 1837 — spatřili jsme lesík velkolepých ořechových stromů a v něm městečko Kazanlik.

Minarety mohou sotva vyčnít z výše větví a korun stromů, mezi nimiž se skrývají.

Ořechový strom patří věru k nejkrásnějším na světě. Viděl jsem množství takých ořechových stromův, jejichž větve pokrývají prostoru 100 stop v průměru. Neobyčejně svěží zeleň širokých jejich listů, poetická temnota pod jejich hustým krovem; chlad a hrkot potůčků a pramenů, kteréž tudy tekou — vše to jest úžasně krásné — a při tom ty ohromné dvorce, kde houfy divokých holubů se zdržují.

O bohatství vod v této straně není snadno učinit si ponětí. Celé údolí jest obraz úplného blahobytu a neobmezené plodnosti; jestiť to v skutku blažený kraj.

Celé údolí pokryto jest růžovými keři, které obsypány jsou krásnými růžemi, vydechujícími líbeznou vůni a upoutávajícími zraky.

Po dolině roztroušeny jsou v neobyčejném množství kurhany (mohyly), dosvědčující, že v ní po mnohá století vedl se historický boj plemen a národů lidského pokolení.“

# Za Balkánem.

Do rozkošné doliny na jižním svahu Balkánu, kterou Moltke tak zajímavě vylíčil, vniklo tedy vojsko ruské, jemuž velel statečný Gurko. Rusové zaměřili na západ ke Kazanliku, rozesýlajíce z ostražitosti menší čety na obhlídky do okolí.

*Kazanlik* leží na řece Kečidere a jest svým položením zámožným místem. Jest v něm asi 2500 bulharských, 1500 tureckých, 30 židovských a 50 cigánských domů. Počet obyvatelstva udává se na 21.000 duší. Město rozděleno jest na 15 částí. Turci mají v městě 16 mečet; obývají východní část města, v níž rozkládají se velké sady ořechových a kaštanových stromů. Křesťané sídlí v západní části města, která jest evropského rázu. V té části jsou 4 chrámy, 1 ženský klášter, hlavní škola se 6 učiteli, ženský ústav a 4 normální školy.

Obyvatelstvo kazanlické žije v zámožnosti, jejíž pramenem jsou růžové keře v údolí. Zabývá se pěstováním a rozvážením růžových keřů a výrobou růžového oleje. Obchodní spojení mají s Německem, Francií a Anglií. Mnozí mluví kolika jazyky, jsou obeznámeni s rozličnými formami státními i občanského života a vzdělaností vyrovnají se obyvatelstvu ostatních evropských krajin.

Kazanlik nemá žádných opevnění. Teprve před přechodem ruského vojska začali zde Turci zřizovat náspy a dali sem posádku 7 praporů nizamů. Od Kazanliku vedou silnice: 1. na sever k úžlabí Šipky přes Balkán do Gabrova, 2. na severovýchod přes Balkán, k městu Travně; 3. na západ do Kaloferu, Karlova, Zlatice a Srědce; 4. na jih do Plovdiva; 5. na jihovýchod do Staré Záhory; 6. na východ do Slivna a Nové Záhory a 7. na severovýchod přes Balkán do Trnova.

Cesta k Šipce vybíhá od města na sever, za 1 hodinu jízdy stihne do Chankeje, která jest výhradně od Turkův obydlena, za další hodinu uvádí v bulharskou ves Šipku, která leží u hrdla úžlabí. Čítá 800 bulharských dvorců, dva kostely a školu se 3 učiteli. Obyvatelstvo jest vesměs zámožné. U samého hrdla průsmyku stojí v čas míru 2 karauly. V novější době byl vchod opevněn a obsazen tureckým vojskem. Poloha Šipky hodí se výborně k silnému opevnění na výšinách, mezi nimiž se kazanlické údolí postupně súžuje a končí úžlabím. Po cestě úžlabím šipským dojde se pohodlně za 6 hodin do Gabrova. Pro jízdu jest dosti schůdna; pro vozy obtížna; pro vojsko bez předchozích a ostražných rozjezdů do postranních dolin, úžlabí a vísek, rozestřených po stranách hlavního průsmyku, nebezpečna; horalé jsou Bulhaři. Po cestě v úžlabiny vystavěno jest několik karaul, obsazených obyčejně zapty, jiż znají výborně okolí a mohou býti průvodci tureckých vojsk v postranních úžlabích Balkánu.

Kazanlik má spojení s Trnovem nejen přes Gabrovo, ale i přes horní městečka Gucoro a Selici po hoře Dubníku k Drenské Planině, k úžlabí drenské řeky, která teče k městu Travně a Drenovu. Cesta ta urazí se za 6 hodin. Cesta z Kazanliku na západ po dolině k městu Kaloferu jest sjízdná i schůdná, jde přes několik osad, z nichž každá má dvě jména, bulharské a turecké, a přes množství mělkých ručejů, přítokův Tundže. Do Kalofera dojede se za 3—4 hodiny.

*Kalofer* jest bulharské město. Od svého počátku až do našich dob byl městem bulharských hrdinů, před nimiž i Turci mají úctu. Založen byl prý od bulharského vojvody Kalimféra, když napadeno bylo bulharské carstvo od asiatských hord. Po porážce na Kosově poli prchl se svojí družinou do tundžského údolí, věnčeného vysokými horami, chráněného hustými lesy, a usadil se zde se svými soudruhy.

Z bojiště přišla celá družina bez žen: ale zamýšlela zavésti zde rodinný život. K založení jeho přepadli ozbrojení město Sopot, ležící na západě od Kalofera a vybojovali si žen. Po této době začal Kalofer rychle se vzmáhat a v krátkém čase slynul bohatým městem, obydleným hrdiny. Sami Turci měli v úctě jejich bodrost a hrdinnost. Sultán dal jim zvláštním fermanem právo nositi zbraň a obdařil je výsadami, vlastním soudem a samozáštitou. Žádný islamit nesměl býti náčelníkem města; každý musulman musil při vjezdu do města odložiti zbraň. Během času byli hrdinové kaloferští nuceni ve strašných bojích za svoje práva snášet velké bědy od turecké ukrutnosti a pozbyli mnoho svých práv. Osud města ve věčném boji s Turky podléhal mnohým změnám. Turci je mnohokrát rozvalili a zpustošili, ale vždy zvedl se opět a začal zkvétat. Nyní čítá Kalofer 1160 bulharských a as 40 cigánských rodin. Tureckým zastupitelstvem v Kaloferu jest mudir s několika zapty; správu vedou však sami Bulhaři a neustoupí ani mudiru, třeba musili platit veliké daně. V Kaloferu jsou 3 kostely, redenský, roždestenský a trojický. Jeden z nich byl nedávno vystavěn a slouží k ozdobě města. Jsou tu též 2 malé ženské kláštery a nedaleko odtud znamenitý mužský bohorodický klášter na úpatí balkánské hory Džumrukčalu na Bílé řece. Kalofer jest i továrnické město s mnohými přádelnami, v nichž pracuje až 700 vřeten. Město jest čisté a výstavné. Střed jeho leží v hluboké dolině skoro ve vodě; ostatní části jeho rozloženy jsou po stráních okolních hor zvýší až 608 metrů nad mořem. Dolinou tekou ručeje Zanagy, která se vlévá do Ak-Dore, výtoku Tundže. Rychlého toku užívá se s úspěchem k továrním pracím. Zanoga stéká

do města od severu z Balkánu. Město na horách jeví sledy bývalých silných opevnění. Nyní jest beze všeho hražení, ale zůstává váženým místem k ochraně cest z Balkánu a Plovdiva. Tok Zanogy z Balkánu označuje cestu do hor do severního Bulharska k městu Travně. Cesta ta zove se přechod rozalitský a považuje se dosud za nepřechodný. Přes západní vršiny kaloferských hor vede cesta v dolinu hiopskou, již nazývají Bulhaři Karlovo Ovasi (Karlovská dolina). Jest ovlažována řekami Derbent Dere a Hiopsou, bulharsky Strema, která teče na jih v údolí, v němž po toku Marice leží město Plovdivo a Tatar Bazardžík. V karlovské dolině leží město Karlovo, na západ od něho velká osada Sopot a v okolí 26 velkých vesnic. Ke Karlovu vede cesta od východu z Kaloferu, z jihu od Plovdiva, a od západu z Derbentu.

*Karlovo* jest město průmyslové a tovární a soupeří s Kaloferem u výrobě gantonů (šňůrek). Čítá 1200 bulharských, 300 tureckých a 50 židovských domů s 10.000 obyvateli. Turci (1600 duší) mají zde 7 mečet, Bulhaři 2 kostely: Matky boží z r. 1848 a mikulášský z r. 1852. Dvě karlovské školy, pro chlapce a děvčata, patří k nejlepším v kraji. Nedaleko Karlova jsou teplice. Karlovo leží na jižním svahu a odnožích Balkánu na řece Sužici, tekoucí od severu mezi Alaj-Bozanem a Sanato Drvem, jest přívětivé a výhodné v klimatickém i průmyslovém ohledu. Zde jest střed kazy (okresu), která jest ohraničena dolinou. Od Karlova vede dobrá cesta do Sopotu, do něhož se dorazí za tři čtvrtě hodiny.

*Sopot* jest stará bulharská osada s 3 kostely. Obyvatelstvo se živí průmyslem jako v Karlově a Kaloferu a jest většinou bulharské. Leží na říčce Solovrači. Nedaleko něho na sever v úžlabí vysoké Dobryly-Planiny mezi Pučivalem a Ostrým Brdem jest starý spaský mužský klášter, který byl nedávno dostaven. Od Sopotu na sever vede cesta do úžlabí přechodu přes Teteven-Balkán. Táhne se směrem severo-západním až k samým horám mezi vinohrady a ořechovými háji přes turecké osady Abalar (bulharsky Achjevo) a Janobazu (bulharsky Iganova). V okolí Janobazu jest mohyla, k níž putují mohamedáni, aby uzdraveni byli od nemocí, zvláště od zimnice. Hodinu odtud na cestě leží ves Karačizarli, smíšeného obyvatelstva a za ní bulharská ves Karnara.

Od *Karnary*, která vzdálena jest od Sopotu dvě hodiny, jde úzká stezka přes Balkán k zřídlům Osmy a k městu Travně, do něhož jest 6 hodin cesty. Z Karnary vede cesta na sever do tureckého městečka Teketu u samého průsmyku téhož jména. Z úžlabí teče do karlovské doliny říčka Čufutsuin. Dále táhne se cesta do Bachmanku, obydleného Turky, od něhož na sever leží zbořené v květnu 1876 městečko Klisura.

Široká a úpravná silnice z Kazanliku do Plovdiva vede přes Kalofer, od něho po břehu Bílé Řeky, která padá do Stremy, až do samého Plovdiva, který stojí naproti ústí Stremy do Marice na pravém její břehu. Ještě jedna kratší cesta jest z Kazanliku do Plovdiva, která však není tak sjízdná. Vede přes Karadžudag nebo přes Horní Střední Planinu. Vybíhá z Kazanliku na jih po dolině po pravém břehu říčky vlévající se do Tundže. Došedši do Tundže přestoupí na její pravý břeh, na Horní Střední Planinu, obrátí se na jihozápad k městečku Turiji, od níž po chlumech a úžlabích Planiny prochází Ardžarem a Rachmankou a více směru nezměnic vchází do Plovdiva.

Zápasy ruského vojska, jež vedl general Gurko, a hrozné ohavnosti tureckého vojska za Balkánem, vypíšeme v jiné kapitole.

## Zápasy loďstva na Černém moři a na Dunaji.

Nešťastné příhody tureckého loďstva u Brahylova, kde největší dva koráby dunajské za své vzaly, pobídly Turky k větší opatrnosti a bedlivosti. Na druhé straně pobádaly skutky důstojníků ruských Samojlova, Dubaševa, Šestakova a Petrova k následování, a skutečně pokusili se záhy po zkáze lodí tureckých jiní vojínové ruští o podobné činy vojenské odvážlivosti. Takž jeden z důstojníků ruských v Brahylově pustil se v noci samoten do Dunaje, aby torpédem vyhodil některou loď tureckou do povětří. Důstojník byl dobrým plavcem i spoléhal na svou obratnost. Připevnil si torpédo na dlouhou tyčku a pustil se bez loďky do proudu. Noc byla tmavá, podniku příznivá, avšak uprostřed řeky nemohl plavec odolati prudkosti vln, mimo to byl s paluby tureckého monitoru zpozorován, a stráž po něm střelila. Důstojník viděl, že nalézá se v nebezpečí a že mimo to nebude moci proudu se ubránit, i dal se nésti proudem až ke Galaci, kde dostal se v zátoce bez úrazu na břeh.

Podobných pokusů učinili Rusové více, však zůstaly bez úspěchu; Turci velikou škodou u Brahylova zmoudřeli.

I v jiném způsobu nemohli Rusové loďstvo turecké překonati. Turecké lodě střežily dunajské ústí Sulinu (viz popis na str. 28. a vyobrazení na str. 210. a 211.), aby žádná loď ruská od Oděsy nebo Akjermanu nevnikla do Dunaje. Ke konci května stály na stráži v ústí sulinském čtyry turecké korvety, i přijížděl skoro každého dne malý ruský parník, nápadně rychlého běhu, přiblížil se vždy až na dostřel tureckým korvetám, zkoumal hloubku vody, ale hned zas odplul, jakmile lodě turecké se chystaly k stíhání.

Rozumí se, že účelem parníku ruského byla toliko obhlídka.

Dne 1. června přirazilo k Sulině náhle několik ruských lodí a chtěly si vyrutit průchod do Dunaje. Za prudké dělostřelby Turků podařilo se to jednomu monitoru, který unikl rychlou plavbou tureckým kulím. Ostatní lodě ruské musely se vrátit s nepořízenou. Střelba trvala od 5 hodin odpůldne až do 3 hodin ráno, aniž by se byla na některé straně větší škoda způsobila.

Potom dne 9. června pustil se k Sulině parník „Konstantin“ z Oděsy, jenž měl při sobě dvě torpédové lodice, či jak se jim také říká, „minonosce.“

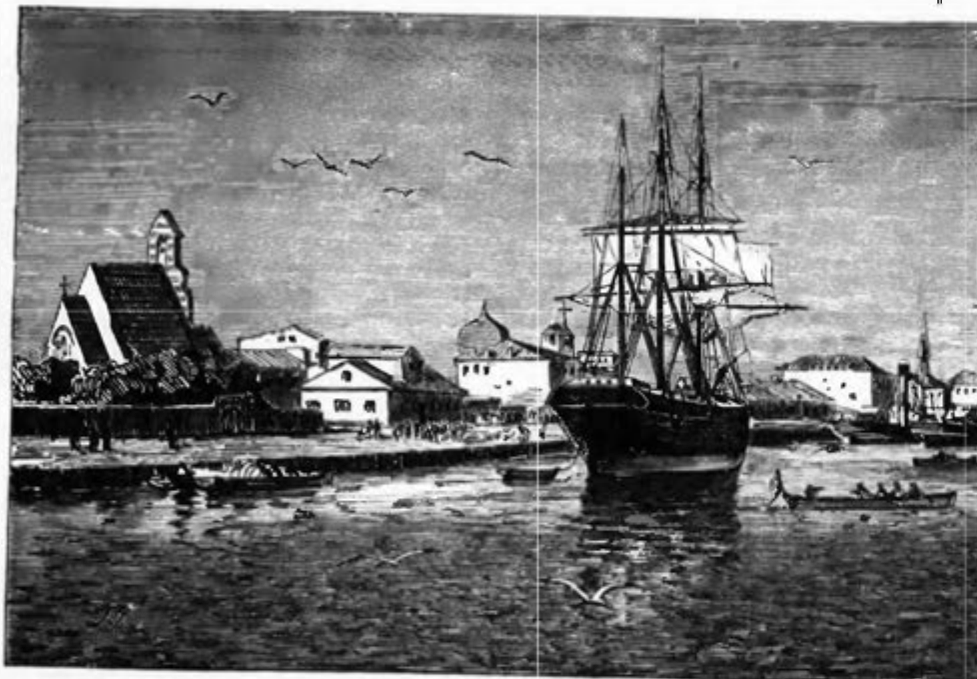
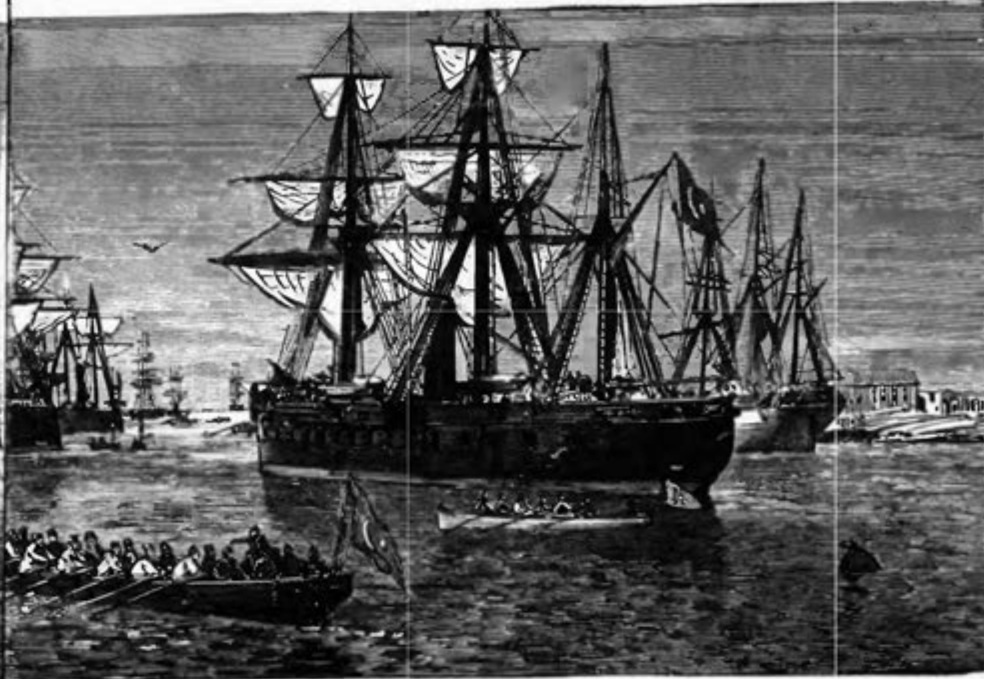
Výprava ta měla za účel vyhledati turecké obrněné lodě, které na noc z ústí dunajského do moře vycházely.

Řečené minonosce jsou šroubové parníčky nad míru rychlého chodu; v průčelí mají upevněnou železnou tyč, na kteréž se nalézá torpédo. Lodice ta ujíždí jako střela proti nepřátelskému parníku, proti němuž pustí torpédo, načež s touže rychlostí ustupuje, by pohroužena nebyla na dno mořské výbuchem torpéda proti nepřátelské lodi vyslaného. Námořní torpédové lodice ruské byly větší než dunajské a měly též více mužstva, totiž obyčejně po 8 mužích. Proti nepřátelské střelbě chrání mužstvo na torpédové lodici železná stříška, kterouž je loďka překlenuta. Lodice ty jsou vynález americký a jsou též v Americe zhotoveny.

Řečeného již dne vyplul z přístavu oděského druhý ještě parník „Vladimír“, jenž zabočil směrem k jezeru kunduckému, maje za účel, aby pro případ pohromy přijal neb odvlekl parník „Konstantin.“ Oba parníky shledaly se 7 anglických mil před ústím sulinským. Mimo obě torpédové lodice spuštěny byly na moře ještě čtyry parní lodice, vyzbrojené torpédy. Za úplné tmy pustily se lodě na zvědy a málem byly by přejety bývaly velkým tureckým parníkem, jenž plnou parou plul do širého moře. Parník je nezpozoroval a lodice blížily se k Sulině.

O 2. hod. v noci vypátraly před sulinským ústím tři turecké válečné lodě a jeden menší parník. Rusové položili dvě torpéda. Následovaly dva strašné výbuchy; téže chvíle začala však strašná střelba s tureckých lodí, ale na zdař bůh, jelikož byla čirá tma a Turci neměli ani elektrického světla ani jiného ohněstrojného osvětlení. S tureckých lodí stříleno granáty, koulemi, z pušek a pistolí. Ruským junákům nezbývalo ovšem nic jiného než rychlý ústup. Pět lodí šťastně se navrátilo k oběma parníkům, jež promásledovati se jalo celé turecké loďstvo od Suliny, avšak torpédová lodice, na nížto byl poručík *Puščin* se 6 námořníky, zmizela ostatním beze stopy. Dne 11. června, když výprava se vrátila do přístavu, vyslán byl parník „Argonaut“, by vyhledal zmizelou lodici, avšak vrátil se 12. června s nepořízenou.

Zároveň telegrafováno bylo náčelníku 36. pěší divise, jejíž část nalezala se na Dunaji u Kilie, aby dal pátrati po lodi a rybákům slíbil odměnu, kteří by přinesli zprávu o zmizelé lodi a též snažili se seznati účinek výbuchu torpéd.

Přístav Sul… rném moři.



Turci byli velmi opatrni následkem ztrát na Dunaji a obkládali v noci své lodi velkými dřevěnými ohradami neb železnými sítěmi. Ony torpédové lodice, jež se vrátily, narazily na takovou železnou ohradu, čímž dna jejich značně se porouchala. Zejména torpédová lodice byla celá kulemi provrtána. Komín vypadal jak řešeto, všude jevily se známky kulí a přední část probita byla prasklým granátem. Podivuhodno jest zajisté, že ani jediný muž na lodi té neutrpěl nijaké pohromy. Pouze jediný námořník byl nepatrně zasáhnut kulí do nosu.

O osudu Puščina a šesti druhů jeho se nevědělo. Mnozí se domnívali, že vida záhubu své porouchané lodi vyhodil ji sám do povětří a tak s mužstvem zahynul. Brzy však došly bezpečné zprávy, že Puščin v zajetí upadl. Dne 14. června přivezen byl do Cařihradu, i vypravoval o svém osudu tolik: Po skončených přípravách vypravily se torpédové lodice v noci z Oděsy. Účel výpravy nesdělen nikomu dříve až na širém moři. Potom připnuly se za parolodě; nedaleko Suliny jsou odvázány, aby loďstvo turecké se nepobouřilo. Brzo spatřili jsme lodě turecké, jež byly zakotveny pokojně v přístavu. Sedm lodic torpédových vyplulo k útoku; když jsme se blížili k dělovým lodím tureckým a chtěli jsme torpéda spustiti, shledali jsme najednou, že jsme vrazili na nějakou překážku. Netušíce ani příčinu uváznutí toho chtěli jsme ještě jednou ku předu, avšak náhle zapletli jsme se do řetězů a lan, jimiž Turci obklopili lodě své. Turci počali pak strašnou střelbu. Přece však lidé loďky mojí pokračovali bez unavení v namahání svém. Právě když chtěla loďka moje spustiti torpédo, byla trefena pumou tureckou; torpédo prasklo a lodice utonula. Za chvilku viděl jsem statečné vojáky své bojovati s vlnami, potom ztratil jsem vědomí, až jsem byl od Turků vytažen.

Na zakročení německého vyslance v Cařihradě bylo s Puščinem v zajetí dobře nakládáno, i došla koncem června zpráva, že bude za některého zajatého Turka vyměněn.

Ale brzy na to, právě když Rusové v červenci Balkán překročili, zvěděli přátelé Puščinovi v Petrohradě, že nešťastný zajatec bývá voděn po ulicích cařihradských k obveselení luzy . . .

Nezdar výpravy Puščinovy k Sulině ovšem neodvrátil námořnictvo ruské od jiných výprav.

Dne 23. července ráno sveden byl krutý zápas ruského parníku „Vesta“ s velikou obrněnou lodí tureckou. Lodě setkaly se asi 35 mil od Kjustendže. „Vestě“ rozbit při srážce komín, a když lodníci jali se komín spravovat, přiblížila se turecká loď na dostřel ručnice a kanonádou loď ruskou porouchala. Při tom byli 2 ruští důstojníci zabiti, 2 těžce, 4 lehce raněni; mezi těmito byl i velitel. Z ostatních zabito devět a raněno šestnáct mužů, z těch pak podlehlo záhy deset mužů svým ranám. Parník byl dvakrát proražen v trupu, jedna třaskavka zaletěla nad prachárnu a zapálila, požár byl však uhašen. Rusové statně se bránili, jedna koule udeřila přímo do věže tureckého obrněnce a rozhodla boj, loď turecká dala se na útěk.

„Vesta“, „Konstantin“, „Vladimír“, „Argonaut“ a několik jiných ruských lodí na Černém moři obrátilo na sebe během války pozornost. „Vesta“ patřila až do prohlášení války ruské paroplavební a obchodní společnosti a byla vystavena pro výpravy obchodní. V červnu koupila ji vláda, a za 10 dní byla úplně vyzbrojena. Byl to obrněný šroubový parník a mužstvo jeho skládalo se z části z baltických, z části z černomořských lodníků, celkem bylo na „Vestě“ 117 mužů. Velitelem lodě byl kapitán-poručík Mikuláš Michajlovič *Baranov*, starším důstojníkem poručík Vladimír Platonovič *Perelešin* a minerem t. j. vůdcem torpédové lodky bratr jeho poručík Michal Platonovič *Perelešin*. Všickni tři sloužili u baltického loďstva a přibyli počátkem června do Nikolajeva, kde se „Vesta“ vyzbrojovala. Děla byla větším dílem 9liberky a kromě nich bylo na lodi pět moždířů a dvě rychlostřelné pušky soustavy Engstrema, postavené po obou stranách parníku. Na lodi bylo i elektrické zařízení k vypálení vší střelby najednou, kteréž ale ve srážce nehrálo žádného úkolu. Co do hrubosti nebyla ruská děla v žádném poměru s děly na tureckém obrněnci. „Vesta“ mohla střílet jenom z nosní části a z kormy a to z malého počtu děl najednou. Po stranách parníku bylo 5 děl i s kulometem, který by nadarmo střílel.

Okolo 12. července vypravila se „Vesta“ s 3 jinými parníky „Konstantinem“, „Vladimírem“ a „Livadií“ křižovat a hledat nepřátelské lodě. Ruská výprava nespatřila nepřítele a vrátila se ve dvou dnech zpět do přístavu, „Livadia“ do Nikolajeva, „Konstantin“ do Sebastopolu a „Vladimír“ i „Vesta“ do Oděsy.

Brzo na to vyjela „Vesta“ sama křižovat. Neměla však zůstat na moři déle než týden. Odplula ke Kjustendži doufajíc, že potká se s některou z parních fregat, kteréž zaměstnány byly dopravou tureckého a egyptského vojska. Kdyby zde se nesetkaly, mělo se plouti hloub po tureckém pobřeží. „Vestě“ však bylo souzeno proslavit se strašným, odvážným a krvavým činem.

Dne 22. července vyplula „Vesta“ z Oděsy a druhého dne stalo se neočekávané setkání.

K 8. hodině ráno, když nacházela se „Vesta“ na širém moři, 30 mil severně od Kjustendže, spozorovány na jihozápadě mraky černého dýmu. Nebylo pochyby, že jest to turecká loď. „Vesta“ zaměřila proti ní. Za několik minut objevil se trup lodi, ale směr její nemohl se ještě vypátrat pro hustý dým. Dřív nežli bylo rozřešeno, s kým má „Vesta“ co dělat, dán lodi plný chod, a protože i turecká fregata přirychlila svůj běh, stalo se sblížení bystře, bystřeji nežli se kdo nadál.

Na „Vestě“ se vše zachvělo. S kapitánovy vížky zazněla první strašná slova válečného velení: „K dělům!“ Pomocí samohybů vystřeleno z nosové části poprvé. Koule se minuly s cílem, výstřel nepodařil se z pochopitelných snadno příčin: vzdálenost bylo těžko určit, neboť obě lodě pluly bystře a každým okamžikem měnila se vzdálenost. Tu zazněl nový rozkaz: „Pravo v bok!“ a „Vestě“ podařilo se obrátit se k nepřátelské kormě (zadní části lodě) dřív nežli mohli z obrněnce vystřelit.

Zatím sblížily se lodě ještě více, takže stály od sebe 5 lan (500 sáhů). První výstřel z nepřátelské lodě pozdravilo mužstvo „Vesty“ hromovým „urá!“ Povstal krutý dělostřelecký boj a trval pět a půl hodiny. Všichni účastníci s pochvalou se pronesli o dělostřelectvu obrněné lodi; planých výstřelů skoro ani nebylo. Ale ze sta ran dělových do „Vesty“ jenom tři pukavky šrapnelových kartáčů udělaly škodu, ostatní koule byly lehké a nezpůsobily při výborném manevrování „Vesty“ úrazu padajíce na několik sáhů od lodi do moře.

Zaměřivši běh k blízkému přístavu, k Sebastopolu, měla „Vesta“ po celou tu dobu bok obrněný před nepřátelskými výstřely a stála proti nepříteli buď nosem neb kormou. Byla to jediná její spása: jediný svévolný náboj v bok nebo podvodní část byl by ji musel potopit ke dnu moře. Ještě na něco jiného bylo bráti zřetel; obrněnec měl mnohem rychlejší chod nežli „Vesta“. Pára musila býti co nejvíc napjata a běh urychlován; neboť mohl obrněnec, opatřen jsa ostruhou, každou chvíli vrazit na lehkou „Vestu“ a rozrazit ji v půli. Jaké strašné opatrnosti bylo na „Vestě“ třeba, nesnadno sobě představit. Však ledový poklid ani na okamžik neopustil ruské námořníky. Děla na „Vestě“ hřměla bez přestání, koule stíhala kouli tak, že konečně moždíře, z nichž se ustavičně pálilo, byly rozžhaveny. Obrněnec střílel ze svých 10palcových děl, chráněných točící se věží a kazamaty, řídčeji, ale účinky koulí, které na loď skutečně dopadly, byly mocnější.

První nepřátelská puma, která vedla na „Vestu“, roztrhla se na palubě, byla by způsobila úrazu, kdyby byl povstal nepořádek, který mohl loď v záhubu uvrci. Střepy prasklé pumy a šrapnelového kartáče, kterým byla nabita, zasypaly palubu jako déšť. Jedno dělo sletělo a krev vystříkla na všecky strany. Dělostřelci dvou kormových děl klesli mrtvi, za nimi kleslo několik lodníků raněných, s nimi i dva dělostřelečtí důstojníci; plukovník Černov a poručík Jakovljev. Byly to první oběti na „Vestě“, první námořníci, kteří v této válce na Černém moři zahynuli. Padli jako hrdinové.

O poslední chvíli obou důstojníků došla tato zpráva: Když klesl plukovník Černov, byl celý zalitý krví, neboť mu střep bomby roztrhl břicho, i srdce prý bylo vidět. Při hrozné a najisto smrtelné svojí ráně žil Černov ještě několik okamžiků. Vzchopil se ještě jedenkrát, objal vedle sebe stojícího lodníka, ale klesl opět vyraziv ze sebe slova: „S Bohem! — Na kormu nezapomeňte! Nabíjejte! pracujte!“ S tím skonal. Totéž událo se i s poručíkem Jakovljevem. Nešťastník byl v pravém slova smyslu roztrhán ostrými střepy šrapnelového kartáče. Na jeho těle napočítáno 29 ran. I on ještě před sko-

náním zvolal: „Bratří! mám v kapse třaskavé trubky — chraňte se!“

Druhá bomba měla tak krvavý účinek jako první. Rozbila jedno dělo a skolila nemálo obětí. Zase rozlítly se na strany kusy mozku a krve, zase svalilo se na podlahu několik námořníků. Z důstojníků padl tenkráte jenom jeden minér, poručík Perelešin. Právě když bomba praskla, stál se svým mužstvem u torpédové loďky dávaje ji do pořádku. Měl rozkaz, aby byl na každý případ přichystán. I tento nešťastník byl celý zkrvácený a zraněný. Střep bomby zasáhl ho do ruky, rozdrtil kosti na pěti místech. Ve strašné bolesti zůstal při smyslech a leže v kajutě svého bratra vyptával se ustavičně po průběhu boje a po strojení torpédové loďky, jíž velel.

Při roztržení této pumy vypukl na palubě požár, který hrozil vyhozením do povětří, neboť hořelo nad prachovnou. Starší důstojník, poručík Perelešin, hasil s částí mužstva oheň. Sotva že jej uhasili, vypukl znova, ale i tenkráte byl přemožen. Mrtvých a raněných přibývalo. Odnášeli je do kajut, kdež upravena byla nemocnice. Mladý dr. Frankovský stačil sotva rány obvazovat. Poručík Perelešin zůstal tři hodiny bez obvazku čekaje, až na něho dojde řada.

Boj zatím zuřil dále. Byly okamžiky, že byl obrněnec v zápětí „Vesty“, a vzdálenost nebyla větší nežli na dostřel ručnice. Velitel parníku, kapitán poručík *Baranov,* po celou tu dobu neustoupil ani s povýšeného svého můstku a velel střelcům postaviti se k lubu a střílet z ručnic na nepřítele. Několikráte vystřelil Baranov, známý jako výborný střelec, vzav lodníkovi pušku z ruky, sám na nepřítele.

Posléze dostavily se okamžiky, kdy se zdálo, že jsou minuty „Vesty“ sečteny. V postavení, v němž se nacházely obě nepřátelské strany, měl nepřítel tu výhodu, že na malé vzdálenosti mohl vydatně pracovat svými těžkými a chráněnými děly, kdežto „Vesta“ spoléhati se mohla pouze na moždíře, kteréž jen na velké vzdálenosti s úspěchem střílejí.

Záleželo na zrychlení běhu. Užito bylo již všech prostředků: důstojníci kvapili do podpalubí podněcovat umdlených, vysílených topičů. Přikládali, přilévali oleje a jiných hořavin, takže pára byla na nejvyšším stupni napjata. Tu roznesla se rychlostí blesku zpráva o návrhu kapitánově, která byla ode všech jednohlasně přijata. Bylo ustanoveno chopit se posledního prostředku.

Všechno mužstvo mělo vsednouti na loďky a udeřiti s torpédovou loďkou v čele na obrněnec, který měl 4—5krát tolik mužstva jako „Vesta“, však jaké to dílo, když jde o *„poslední prostředek?“* Kdyby i ten byl zmařen, ustanoveno přirazit k obrněnci, *zapálit vlastní prachovnu a vyletět i s nepřítelem do povětří.*

Mezi tím byly nabity kormové moždíře ještě jednou; když oznámeno to bylo mužstvu, sňalo čapky, pokřižovalo se a zvolalo „urá“. Měla se dát poslední rána. Zaměřil ji poručík *Roždestvenskij,* kterýž po smrti obou dělostřeleckých důstojníků s poručíkem Krotkovým stal se velitelem kormových děl. Rána vyletěla i — nastojte divu: — padla zrovna do věže t. j. do nejdůležitější části obrněnce. Po té ráně nastal mezi nepřáteli veliký zmatek. Na výstřel více ani neodpověděli, pára vyvalila se z luk, bomba praskla bezpochyby v samém parostroji.

Možno si pomyslit, jaká radost zmocnila se tehdy mužstva „Vesty“. Zahřmělo opět „urá!“ a střelba obnovena s novou ráznosti. Mohutný Goliáš byl těžce raněn, kámen mrštěný od malého Davida udeřil do srdce. Vítězství bylo úplné.

Obrněnec položil se na stranu, zkrátil běh a bez výstřelu začal se vzdalovat od „Vesty“. První nápad byl pustit se za ním, odzbrojit jej a zajmout. Věc ta byla však nebezpečna. Mimo to objevilo se na obzoru několik jiných tureckých obrněnců.

„Vesta“ obrátila se tedy k Sebastopolu a šťastně přistála, načež uděláno místo pro přenešení raněných a mrtvých, kteří se dopravovali do skladišť. Na palubě bylo čilo. Důstojníci, kteří se ještě na nohou drželi, a mužstvo pracovalo o překot s přípravami k vynešení ubohých soudruhů. A jaký to byl pohled! Stopy přestálých utrpení, fysické zemdlenosti a strádání vymizely a místo nich rozhostila se horečná svěžest na těch bledých osmahlých lících, ozářených jiskřícíma, planoucíma očima. Mezi pracujícími bylo vidět množství raněných. Mnozí silně pokulhávali, jsouce obuti místo v botách v bílé lodnické papuče; jiní měli ruku na pásce, třetí obcházeli s obvázanou hlavou, u jiných byla tvář potřísněna uschlou krví. Zvláště děsné podívání bylo na Krotkova, Baranova a Perelešina. Krotkov byl ve tváři krví zbrocen, pokulhával, a plášť jeho byl jako řešeto. Baranov byl raněn do ruky a do hlavy, ale ani jediný pohyb neprozradil jeho bolest. Perelešin byl raněn do nohy a hlavy a musil vytrvat u loďky (torpédové) mezi tím co bratr jeho hynul bolestí v kajutě, maje nohu přeraženu. Ranění a pohmoždění drželi se na nohou pomýšlejíce, jak by co nejrychleji pomohli svým těžce raněným tovaryšům. Když se jich někdo ptal po ranách nebo bolestech, odpovídali skoro stejně se slabým úsměvem: „Ó, to jsou samé hlouposti.“

Teprve když přišla řada na těžce raněné, bylo viděti, že skutečně rány oněch nestály za mnoho a byly skutečně „hlouposti“ proti těmto.

Nejprve vynesli nejtíž raněné: poručíka Perelešina a dva lodníky Kaširského a Puškareva, jež parní loďka dovezla přímo do námořní nemocnice. S paluby bylo slyšet zdržované, hluboké vzdechy, až na hráz, neboť houpání lodě zvyšovalo trýzeň raněných. Všichni byli dopraveni do skladiště, kde jich očekávaly již ošetřovatelky „červeného kříže.“

Když byli převázáni, obstoupily ošetřovatelky a jiné ženy raněné s mateřskou péčí. An byl parný den, ovívaly je vějíři, kladly jim studené obkladky na hlavu, přinášely studenou vodu s červeným vínem a kdo byli hladovi, dostali čaj a příkusky.

Sténání se ponenáhlu ztrácelo, ranění, obklopeni laskavými, soucitnými dušemi, rozbodřili se a rozveselili. Neříkali ženským jinak nežli „sestřičky.“

„Zašila bys mi, sestřičko, kazajku? Jest rozedraná.“ obrátil se raněný k provázející ho dívce ukazuje na šat, roztrhaný střepem turecké bomby. „To udělal Turek, ale ty to spravíš, viď, sestřičko,“ ozval se jiný raněný. Za těmi skoro všickni ranění jako děti obraceli se ke svým ošetřovatelkám prosíce je za prokázání drobných služeb.

Kdo z raněných se mohl na nohou udržet, neulehl. Rozsedli po skladišti, kdež se k nim přidali druzí sebastopolští námořníci a obyvatelstvo.

„Umej se přece, po boží vodě bývá lehko!“ pravil mladý lodník omývaje potřísněné líce svého raněného soudruha a utíral ho svým čistým šátkem. Zvědaví vyptávali se po podrobnostech srážky.

„Kdyby nebylo našeho kapitána, byli bychom všickni ztraceni!“ opakovali všickni přičítajíce zdar srážky jenom Baranovu, jeho statečnosti a neohroženosti. „Kdyby to bývali jenom Turci, byli jsme s nimi za půl hodiny hotovi, ale *měli jsme s Angličany co dělat.* Fezků na hlavě nebylo vidět, samá bílá čapka se stínitkem. Důstojníci jejich dívali se ustavičně na mapky. Bili jsme se s Angličany a ne s Turky, bůh to ví!“

Že Angličané na turecké lodi byli, tvrdili všickni lodníci i důstojníci. Důstojníci a velitel „Vesty“ přičítali celý výsledek boje výslovně a úplně statečnému a odvážnému dílu všech lodníků hrdinské výpravy.

Po raněných došla řada na mrtvé, jež ukládali do druhého skladiště. Vynášeli je v plachtách přikryté vlajkami. Z mnohé mrtvoly kapala ještě krev. Mrtvoly kladeny byly v řadu, jedna vedle druhé. Bylo jich 21. V některých plachtách nebyly trupy, nýbrž jen zohavené, roztrhané kusy těl. Mnohý zabitý byl k nepoznání. Na těle plukovníka Černova a praporečníka Pakovljeva nebylo ani zdravého místečka. Tu byly rozbité hlavy, rozdrcené hrudníky, roztrhané životy, stažené údy, odtrhané svaly. Bylo málo mužů, kteří by se bez zachvění byli podívali na hrozné divadlo.

Pohřeb všech nešťastníkův ustanoven byl na příští den, neboť ve velkém horku začala těla brát porušení. Ten den operován i poručík Perelešin, jemuž odňata noha nad kolenem. Nebyl zachráněn. Při samé operaci opustily ho síly a v hodině skonal, ani se z chloroformového spánku neprobudiv. Příčinou smrti byla rozbitá páteř, kteréž poranění bylo dříve přehlédnuto.

Ranění byli ještě týž den ze skladiště převedeni do soukromých nemocnic, kdež se pečovalo všemožně o jejich největší pohodlí. Obyvatelé sebastopolští závodili v prokazování účastenství a soucitu s nebohými raněnými. Městská rada darovala 1000 rublů na podělení rodin padlých, a kapitán Baranov dostal obraz svatého Mikuláše divotvorce. Kromě toho usnešeno, že se má důstojnictvu a mužstvu parníku „Vesty“ vystrojit slavný kvas.

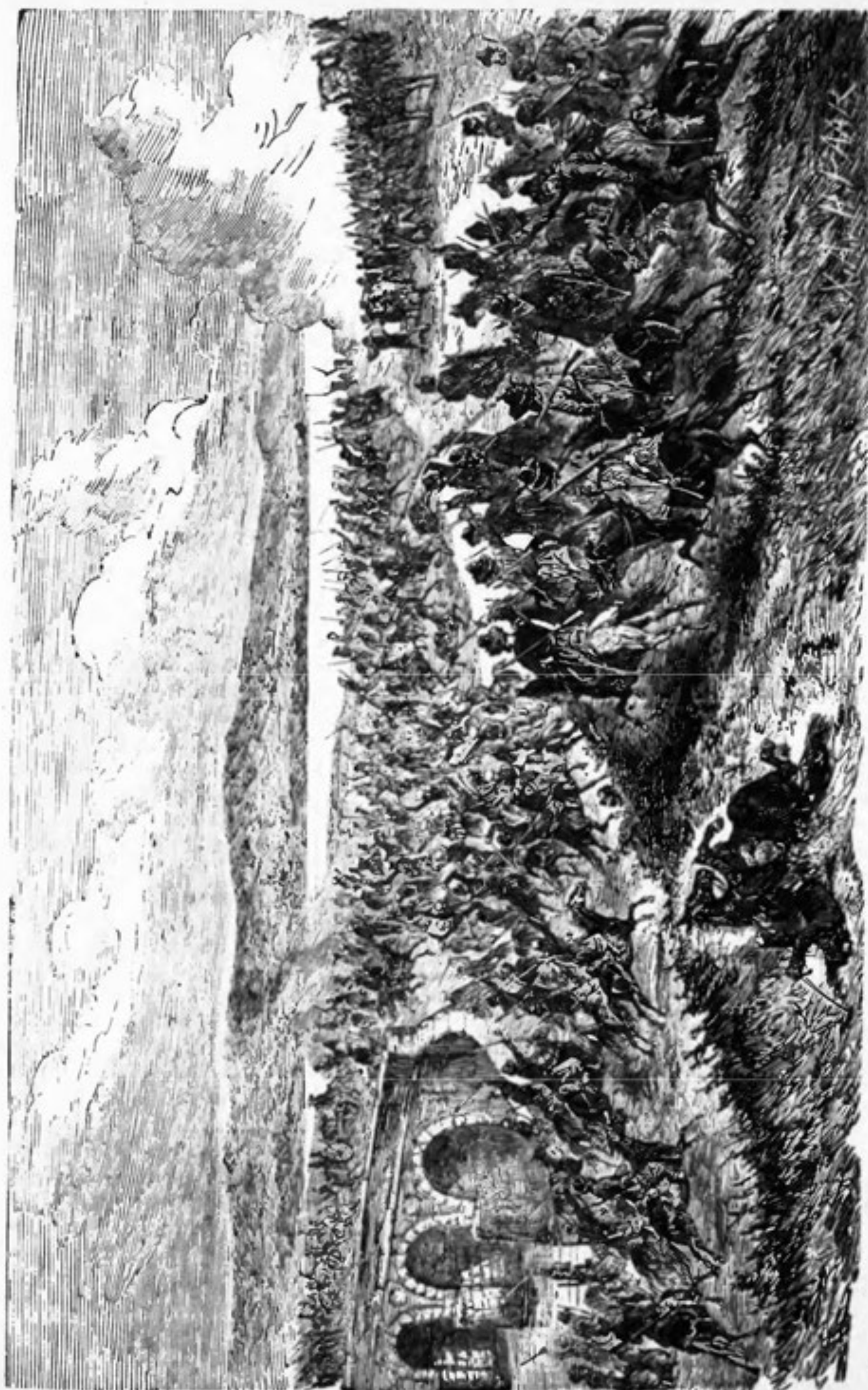
Druhého dne byli mrtví za velikého účastenství obyvatelstva i vojska pohřbeni ve třech šachtách, na něž nasypány vysoké mohyly.

* * *

Jakož známo, meškalo na bojišti mnoho novinářských zpravodajů, z nichž mnohý, aby z vlastního názoru operace válečné seznal, musel se někdy i činně boje účastnit a nebezpečné výpravy podnikat. Při jedné takové výpravě námořní byl ve dnech 20. a 21. července zpravodaj augšburských „Všeobecných novin“, kterýž meškal v Kjustendži a napsal o výpravě tolik:

„Byla mi vítaná příležitost, že mohl jsem s některými soudruhy žurnalistickými učinit obhlídku ve vodách tureckých. Ráno dne 20. července připlula do přístavu v Kjustendži lodice se 140 uprchlými Bulhary, kteří přicházejíce z Kopče prchali s popem před slídícími Kabyly a Tatary. Dověděli jsme se od nich, že jižně od Mangalie jsou četné rodiny bulharské v bařinách ukryty a nalézají se v nebezpečí velikém, že zhynou hladem. Pop odebral se k ruskému guvernéru Beročerkovičovi a prosil za vypravení lodě do řečené krajiny. Anglická společnost železniční půjčila ochotně loď „Evelinu“, a kapitán Macrie pozval nás, bychom se výpravy té účastnili. Nabídnutí to rádi jsme přijali, vzali jsme si revolvery a každý jednu zadovou karabinu, opatřili jsme se potravinami a v poledne jsme vypluli; brzo zmizela nám Kjustendža s obzoru. Bulhaři netrpěli ani tak od Čerkesů a Tatarů, jako od tlupy 160 loupežníků, kteráž byla v Kjustendži zajata, při ústupu Turků odvedena, v Mangalii však od kajmakama opět na svobodu propuštěna. Mužstvo naše záleželo z 8 plavců a 6 Bulharů jako vůdců; všichni byli jsme dobře ozbrojeni. Pluli jsme podle mysu Tuzly, kdež stála vesnice téhož jména v plamenech; o $5\frac{1}{2}$ dorazili jsme k Mangalii, kdež jsme míli od města zakotvili. Kapitán, my tři a dva plavci pluli jsme v kocábce na břeh, kdež očekávala nás tlupa asi 50 Turků, kteří měli úmysl nepustit nás ku břehu. My však pluli jsme dále, a se zbraní k výstřelu přichystanou dorazili jsme k břehu. Na otázku, jsou-li v osadě rodiny bulharské ohrožené, odpověděno nám záporně. Proto nemeškajíce obrátili jsme se k lodi a pluli jsme dále na jih. V 9 hodin večer zakotvili jsme se na noc v zátoce u Traukuly.

Ráno vypravili jsme se všickni na zem zanechavše na lodi jen strojníka a jednoho plavce. Větší kocábka zůstala u břehu, menší pak musili jsme přetáhnouti



Jízda ruská a turecká v bitvě na Jantře u Bělé.

přes okřídlí, několik set metrů široké, do jezera sladkovodého, v němž na ostrově bylo ukryto několik rodin bulharských. Zde rozdělili jsme se. Kapitán s kresličem časopisu „London News" a několika Bulhary i plavci šli k Syrtkoji, já pak se zpravodajem „Illustrirte Zeitung" a ostatním mužstvem ke Traukule. Přebrodivše na severní straně rybník a vystoupivše na protější výšiny spatřili jsme v dáli veliký zástup lidí, kteří nás, jak se zdálo, očekávali. Dávali jsme znamení bílými šátky, a brzo přišel vyslanec od zástupu, jenž nám vypravoval, že Turci severních vesnic považovali loď naši za válečný parník ruský a proto od rána k Varně prchají. Zatím došli jsme k zástupu lidí, kteří nás měli za ruské důstojníky, líbali nám ruce a jinak radost svou projevovali. Pak dali jsme se na pochod k vesnici, kamž za půl hodiny jsme došli.

Všickni mužové vyšli nám vstříc, již ze začátku se skrývali, ale pak též se osmělili a k zástupu se přidali. Byli jsme uvedeni do rozličných stavení osady, kteráž čítá asi 1000 duší; 20 většinou strašně zohavených Bulharů leželo ve stavu beznadějném, přece však nechtěli s námi na palubu. V blízké bařině leželo 10 zabitých Bulharů nepohřbeno. Každý pokus odnésti mrtvoly byl od Tatarů, kteří táboří asi půl hodiny odtud, střelbou zmařen. Byli jsme tedy nuceni s nepořízenou se vrátit. V tom zastavila se karavana vozů, provázená jezdci tatarskými, na 500 kroků od nás; Turci počali na nás střileti. Ustoupili jsme za zeď a odpovídali jsme také střelbou; četní ozbrojení Bulhaři výdatně nás podporovali. Remingtonky naše konaly služby znamenité; můj soudruh od „Illustrirte Ztg." střelen jest do čepice. Já jsem vystřelil dvacetkrát; mezi Turky povstal náhle zmatek a dali se rychle na útstup. Koule naše patrně dobře trefovaly. Potom vrátili jsme se ku břehu, kdež jsme nalezli 500 lidí rozličného stavu a stáří, muže, ženy i děti, nesoucí rozličný majetek a zboží; utekli před Turky z vesnic Kitalje, Sugučiku a Sabuly a chtěli se dostati na naši loď. Devět jich bylo raněno.

Počali jsme tedy po velké kocábce dopravovati je na loď; druhá kocábka musila se teprve přitáhnouti od jezera. Nařídil jsem, aby odveženy byly nejdříve ženy a děti. Kapitán se soudruhem mým přijímali je na palubě lodi. Já pak udržoval jsem pořádek na břehu, poněvadž uprchlíci se tlačili, každý chtěl se dostati dříve do kocábky. Při třetí jízdě bylo v kocábce 45 osob, mezi nimi 3 plavci a 2 Bulhaři; ostatek samé ženy a děti; viděl jsem, že kocábka hluboko se noří, kromě toho bylo moře nepokojné; proto nechtěl jsem ji pustit. Však rady neposlechnuto. Když byla kocábka asi 500 metrů od břehu, viděl jsem, že plavci skáčou do vody; ženy pozvedly s výkřikem srdce rozrývajícím ruce k nebesům, předek kocábky vyzvedl se vzhůru, nabrala se do ní voda. Krátké, ale strašné okamžení, a *kocábka se potopila s celým svým obsahem do vln nelitostného moře.* Kocábka brzo opět vyplula, nad vodou objevilo se ještě několik hlav a pak bylo po všem. My jsme nemohli nijak přispěti; druhá kocábka připlula, ale již pozdě, vylovila jen šest mrtvol. Plavci a Bulhaři připluli na břeh; 40 lidí zhynulo. Výjev na břehu byl strašný, neboť mužové všech těchto nešťastných obětí tam stáli. Jen s těží jsme je zdrželi, že se nevrhli do vln. Kocábku obrátili jsme po velikém namahání a pak ostatní uprchlíky na loď jsme dopravili. Šest oněch mrtvol zahrabali jsme na břehu rukama do písku. V hodinu s poledne vyzvedli jsme kotvice a opustili se 450 osobami osudné ono místo, a pluli jsme ke Kjustendži, kamž jsme připluli v 10 hodin večer."

Právě v těch dnech, kdy tyto hrůzy na Černém moři se udály, vykonán byl na Dunaji blíž pevnosti Dristy či Silistrie prudký a neobyčejný boj. Dne 21. července vyslány byly vzhůru po Dunaji tři ruské lodi na obhlídku, aby vyskoumaly sílu nepřítele po pravém břehu. Byly to: „Fulgetrul," obrněná dělová lodice, as 60 stop dlouhá, vyzbrojena na straně přední bronzovou jednoliberkou, na straně zadní čtyrmi děly a velitelem její byl poručík *Dubasov;* dále torpédová lodice „Carevič" pod velitelem poručíkem Šestakovým, vyzbrojena na přední straně čtyrliberkou; konečně torpédová lodice „Plička" pod velením lodního kadeta Bala a vyzbrojena pouze torpédy. Obě poslední byly jen malé parní čluny. Na každé ze všech tří lodic bylo 6 torpéd, které kdyby náhodou byly nepřátelskou kulí trefeny, explodují a po mužstvu i lodici jest veta. Již ta okolnost může dáti svědectví o odvaze a chladnokrevnosti mužstva i důstojníků na malých třech těchto plavidlech. Učiníme však nejlépe, vylíčíme-li výpravu dle vlastních slov vypravovatele, jenž se jí účastnil:

„Vypluli jsme v sobotu ve 4 hodiny ráno a k 11. hodině dopoledne přirazili jsme proti vodě až k turecké vesnici Bundžaku, ležící proti nevelkému dunajskému ostrovu. Na vrchu právě za vesnicí shlédli jsme tábor nepřátelské jízdní předstráže, silou až 200 jezdců. Však urazivše pozorně několik set kroků výše spatřili jsme k svému překvapení, že na druhé straně zmíněného vrchu naléžá se velký tábor, v němž bylo asi 3000 mužů pěchoty. Namířili jsme ihned svá děla a přiblíživše se na dostřel začali jsme pálit na ležení kavalerie. Sotva že druhý granát v ležení praskl, opustila jízda tábor a při čtvrtém granátu začali již z tureckých stanů šlehat plameny. Postupovali jsme rychle proti proudu, abychom opluli řečený ostrov a mohli i na ležení pěchoty zahájit palbu — však v tom se před námi objeví náhle turecká obrněná loď, jejíž dva komíny skrývaly se dosud za hustě porostlým ostrovem. Bylať to kasematová loď (obrněná), vyzbrojena čtyrmi děly, 16centimetrového zrna. Loď začala ihned do nás pálit, však my pilně odpovídali. Mezi tím povstalo v tureckém ležení velké hnutí, pozorovali jsme, že se konají pří-

pravy, aby se na nás podnikl s břehu útok dělostřelecký. My však neustávali ze svých děl pálit do monitoru a k velké naší radosti způsobil jeden granát na palubě monitoru oheň. Však požár ten byl Turky brzy udušen. Jiný šťastný granát smetl s monitoru pomocný člun, ještě jiný roztříštil Turkům kormidlo. Několikrát se pustila turecká loď proti nám; konečně ji však bezpochyby zasáhla dobře mířená rána, neboť se obrátila a plula ku břehu pod turecký tábor. Vidouce, že Turci s lodi střílejí pramizerně, nabyli jsme odvahy a přiblížili se na vzdálenost dvou kilometrů, neustále na loď pálíce. Jedním z našich granátů povstal na palubě lodi podruhé oheň. V několika okamžicích šlehaly plameny až k nejvyššímu stěžni a my zřetelně mohli rozeznat, že mužstvo s lodi skáče do vody a plove ku břehu. Však právě v tom okamžiku objevil se druhý nepřítel: nový monitor s dvěma velkými děly v železné věži a čtyrmi děly na palubě. Mezi tím i setnina vojáků a baterie sedmi děl tryskem sjely s tábora dolů na břeh a chystaly se k palbě. My však majíce za to, že všeho moc škodí, obrátili jsme se Turkům zády a ustupujíce vyslali jsme na rozloučenou několik granátů jak do tábora, tak proti druhému monitoru. Nepřítel na pronásledování ani nepomyslil, byl patrně rád, že jsme vůbec odešli. Napočítali jsme, že 12 našich granátů trefilo výborně, mezi tím co na naší straně vyryly turecké kule jen několik třístek v bocích lodi — na důkaz, že jsme byli v boji."

Líčení této smělé výpravy podáno jest s takovou skromností, která charakterisuje toliko námořníky zvyklé konati svou povinnost bez ohledu na nebezpečí a obtíže. Tři tito důstojníci, jichž jména jsou ostatně čtenáři už známa hrdinským jich činem v průplavu mačínském, jsou nerozlučitelnými druhy; tři to mužové, kterých udatnější sotva kdy nesla paluba některé lodi. Poručík Dubasov jest vysoký, rusovlasý, anglického výrazu, postavy ztepilé, lehké a mrštné, rozený to kavalír. Dubasov velmi mnoho cestoval, znáť skoro všechna hlavní města Evropy. Poručík Šestakov jest nevelký, pravá to námořnická postava, saského výrazu, silného hlasu a dvé jeho něžných očí nasvědčuje, že jest dobrák od srdce. Lodní kadet Bal jest Rumun tváří i postavou. Ani jediný nebyl 30 roků stár. Oba poručíci byli ozdobeni řádem sv. Jiří za odvážnou svoji výpravu, na které vyhodili v mačínském průplavu turecký monitor do povětří.

## Nepříznivý obrat v Asii.

Měnivé štěstí válečné bylo až do polovice června kavkazské armádě ruské příznivo, což Rusy tou měrou naplnilo důvěrou v další zdar, že pouštěli se do bojů i na místech, kde měli Turci velikou převahu. Mimo to nešetřili vojevůdcové ruští válečné opatrnosti v tom směru, že při svých operacích nedbali o to, aby v případu potřeby jednotlivé sbory rychle srazit se mohly. To bylo příčinou, že skvělé naděje, které byly s počátku války v obě křídla kavkazské armády kladeny, splněny býti nemohly.

General Oklobdže dočinil se s počátku se svým rionským sborem značných úspěchů. Obsadiv návrší muchaestatské proklestil si cestu do kyntryšského údolí. Na pravém břehu řeky, 45 verst od Macha-Estate, obsazeny po krutém boji hory chacubanské. Pak dobyl Oklobdže vítězství u Sameby, které dobyl a tím spojení mezi bazikanskými tvrzemi opanoval. Avšak od té chvíle se štěstí od Rusů odvrátilo, i museli se vzdát mnohých dobytých posic, poněvadž přitrhli na ně Turci u větším počtu, než se na ruské straně nadáli.

Počátkem června dostal Muktar paša z Evropy a Asie 22 praporů a 45 děl posily; přišel s nimi Derviš paša. Útok na Cichedziri odražen a Oklobdže musil se ztrátou 800 mužův ustoupit k Samebě. Tím skončilo se útočení Rusů a začala činnost Turků. Na ruské postavení udeřilo 34 praporů, a rionský seslabený sbor musil po hrdinské obraně ustoupit na návrší Mucha-Estate, které bylo dne 29. června obsazeno podruhé. V těch bojích ztratil Oklobdže 4 štábní důstojníky, 16 důstojníků a 450 na mrtvých a raněných.

Tergukasovu sboru nedařilo se líp. Obsadil jako v letu dne 30. dubna Bajazid, Diadin a Sv. Jan. První překážkou jeho bylo objevení se četných houfů Kurdů od Vanu u Bajazidu. Amilachvarov zahnal Kurdy, pronásledoval je až k Aladagu a vrátil se opět k svému valnému sboru. Levé křídlo postoupilo na to ke Karakilise. Po ruském vítězství u Zeidekamu zastavily se operace. Levé křídlo bylo napadeno se dvou stran četnějšími Turky. V týlu objevili se opět vanští Kurdové v síle 10.000 mužů, v čele vystoupil Muktar paša postupuje od Delibaby k Zeidekamu. První srážka byla dne 16. června na Dramdagu. Boj byl prudký, ale nerozhodný, protože Rusové se nechtěli ze svých postavení hnout. Dne 21. června dostal Muktar značné posily a udeřil na Rusy. Tergukasov odražen na levém křídle a proto musel střed i jeho pravé křídlo ustoupit. Ztráty byly ten den veliké. Tergukasov stál proti pětkrát silnějšímu nepříteli. Na pomoc přispěl mu dne 26. června od sboru Loris Melikova general Heiman od Karsu, ale zmohl jen tolik, že obrátil proti sobě část Turků, při čemž se mu u Zivina a Miledugu valně nedařilo, aby mohl ústup Tergukasova usnadnit.

*Srážka u Zeidekamu* dne 16. června vylíčena byla s turecké strany následovně:

„V pátek dne 15. června udeřil ruský předvoj u Alaškertu (Toprakale) na turecké přední hlídky, při čemž strhla se krátká seč, která po několika dělových výstřelech s obou stran se ukončila. Druhého dne vrhli se Rusové časně z rána na Turky, jimž velel Ferik *Mehemed* paša. Ferik Mehemed nemaje rozkazu, aby svedl s nepřítelem bitvu, chystal se k ústupu, byl však od vlastních vojáků svých zastřelen. Brigádní general Mustafa Džavid paša převzal pak velení a ke 2. hodině odpůldne vyklidil se ze svých posic následkem prý nedostatku střeliva a ustoupil až ku Delibabě. Boje súčastnilo se 14 praporů turecké pěchoty, 2 pluky jízdectva s 8 děly, na straně ruské pak silná pěchota ruská s 5 bateriemi polními. Zatím co boj trval, přirazilo ku sboru Mustafa Džavida 1000 čerkeských jezdců, vyslaných z tureckého hlavního stanu. Ztráta Turkův obnáší 500 mrtvých a raněných dohromady. Ranění dopraveni byli dne 19. června do Erzerumu. Následkem toho, že levé křídlo ustoupilo zpět, nastoupil pochod zpáteční i velitel středu armády turecké Achmed Muchtar a sice směrem ku Chorasanu. General Kemball (angl. zástupce vojenský v táboře tureckém), který již od 2. června zdržoval se v Chorasanu s pobočníky svými a několika zpravodaji listův anglických, byl taktéž přítomen boji tomuto.*) Chrlící se nepřátelské kule ruské však brzo vypudily ho i s četným průvodem jeho s místa, jež byl zaujal, načež *Kemball, pobočníci jeho a všichni zpravodajové jen rychlým útěkem až do Erzerumu před jistou smrtí se spasili.* Čapka generala Kemballa a kabát zpravodaje listu „Times“, kapitána *Normana*, byly kulemi nepřátelskými zasáhnuty a celý houfec prchajících ve vzdálenosti asi 20 kilometrů od kozákův pronásledován.“

Ku zprávám těmto dodal zpravodaj jednoho vídeňského listu v dopisu svém z Erzerumu, dne 18. června toto: „Že turecké pravé křídlo v síle svrchu uvedené u Toprakale se nalézalo, jest jisto; zdá se také, že Turci asi 1—1½ hodiny od Toprakale, tedy v okolí Mollah Suleimana, srazili se s Rusy, kteří z Karsu přes Kagysman byli dostali posilu. Jisto jest také to, že Ferik Mehemed paša padl. Turci musili ustoupit. Mezi Toprakale a Delibabou nalézají se průsmyky Šerian-daghu a Kiöse-daghu, kteréž pro veliké obtíže komunikační možno vojsku pěšímu překročiti teprve po dvoudenním namahavém pochodu. Pohyb Rusův proti tureckému křídlu pravému patrně měl za účel, aby odstrašen byl nepřítel, spěchající vyprostit pevnost Kars z obklíčení ruského. Že pohyby takové tvoří i část operačního plánu ruského, o tom svědčí posunutí levého křídla ruského k Olti koncem měsíce května. Kars jest od Rusův úplně sevřen a posádce nastává krušné dílo, aby uhájila obklíčenou pevnost.“

Pravda, *osvobození Karsu* stálo Turky veliké namahání. Účastník bojů asiatských, zpravodaj český B. Havlasa, psal o zápase pod hradbami Karsu dne 15. června: „Odpoledne o 4. hodině přikvapil pobočník generala náčelníka jízdy se zprávou, že Turci ohrožují pěší tábor generala Heimana. V deseti minutách nato kvapily jízdecké pluky zde tábořící: nižegorodský, severský (dragoni), volžský (kozáci), dagestanský, kabardinský; baterie jízdecké, baterie tifliského pěšího pluku, pluk sám, severně přes obrovité úpatí Aladagu ke Karsu. V době jedné hodiny zaujalo ruské i turecké vojsko posice na příkrých vrchách zdejších. Rusové stáli z východní strany k severní zaujímajíce tři až čtyry sopkovité kopce. Vlastní vojsko však rozvinuto bylo v kotlinách po boku těchto kopců. Na východní straně stanul gen. Heiman se svou divisí očekávaje útoku Turkův. Jízdecká divise pod knížetem generalem Čavčavadzem postupovala ihned na severní straně.

Turci rozloženi na vrchovitém polokruhu dominujícím ruským posicím opírali se na dvé opevnění Karsu.

Tifliský pěší pluk zaujal posici na nejkrajnějším křídle; nižegorodský pluk s bateriemi kozačími postupoval blíže Tiflisanů; severský dragonský pluk s kozáky a Dagestanci opíral se na posici gen. Heimana. Postup jízdy dál se s bleskovou rychlostí; přes hory a přes rokle, přes bystřiny a skaliny, tryskem neb cvalem objevila se jízda na dějišti, kdež ji uvítaly turecké granáty. Turci posévali celou kotlinu, kde postupovala naše divise, křížovým ohněm granátů. Na tifliský pěší pluk, jenž stoupal v před ve stínu vrchu vztyčujícího se v levo tureckým bateriím, nemohlo být míření od Turků. Jízda opět postupovala v zákrytu sopkovitého vrchu a druhého obrovitého kopce; řídila se tedy střelba turecká pouze ruskými předstrážemi. Teprv když nižegorodský štáb vyjel na vrch a současně východěji kabardinský pluk a něco pěchoty, mohli Turci střílet přímo na naše posice.

Však radost nepřítele netrvala dlouho. V zápětí za plukovníkem nižegorodských dragonů Kelnerem objevila se kozačí baterie, později druhá, zaujali místo v kotlině a ruské granáty pršely na turecké baterie a na sestupující tureckou pěchotu. Tak jako střelba tu-

*) Tento anglický general byl nejen v Srbsku vlastním vůdcem turecké armády, pravou rukou i mozkem Abdula Kerima, ale i v této válce účastnil se vedení Turků, jakož vůbec mnoho důstojníků anglických boje proti Rusům se účastnilo. U Zeidekamu zabit byl také velitel Mehemed paša; tu ustanoven dle jména za vůdce Mustafa Džavid paša — v skutku však převzal sir Arnold Kemball vrchní velení a nikoli zrovna právě s velkým štěstím. Turecký prapor za praporem byl, ačkoli vždy po tuhém odporu, od Rusů ze svého postavení vypuzen. Právě ještě dával anglický general praporu rozkaz, aby střílel, když několik škadron kozáků vyrazilo ze sluje a učinilo na Turky útok. Překvapeni prchali general Kemball a jeho pobočník sice hned až do Erzerumu; rychlosti svých koní mohou děkovati za šťastné vyváznutí. Klobouk generalův a rukáv pobočníka, který byl zároveň dopisovatelem „Timesů“, byly prostřeleny kulemi ruskými. Kemball účastnil se ovšem také zhusta válečných porad hlavního stanu tureckého.



Staré carské město Trnovo v Bulharsku.

recká byla špatně buď před, buď za nás mířena, tak zdařile pálily naše baterie. Účinek byl překvapující, jevící nejlépe výtečnost baterií plukovníka Prozorkěviče a plukovníka Rísenkampfa. V deseti minutách dala se pěchota turecká na útěk spěchajíc v ochranu svých baterií, v pěti minutách na to utichala střelba polních tureckých děl, přes to, že zaujímala ona posice přímo skvostné. V téže době napadli severští dragoni tureckou pěchotu, rozbili její šik a za všeobecného ústupu Turků a umlkující střelby fortifikační zněl našimi pluky rozkaz náčelníka jízdy: „Stůj!"

V době jedné hodiny vyházeli Turci několik set granátů, ztratili na 300 vojáků (mezi nimiž nalezli naši vojíni dvě ženy za vojáky přestrojené) a hojnost zbraně.

Rusové ztratili 40 mrtvých a raněných mužů, 80 koní většinou u Severců granáty raněných neb ubitých.

Pluky naše ostaly ještě asi dvě hodiny na místě, sebraly mrtvé, obvázaly raněné, načež po odpočinku za hudby nižegorodského pluku vracely se do táboru. Na druhé straně ustoupil i Heiman, jehož dělostřelba a mužstvo neúčastnily se boje."

Týž zpravodaj popsal *výpravu k pohoří Saganluku*, která měla za účel uvolnění generala Tergukasova, jenž byl tureckým vojskem obklopen.

Vrchní velitel velkokníže Michal převzal sám velení u Karsu, a náčelník sboru Loris Melikov odebral se sám s oddělením, při němž byl náš zpravodaj, k pohoří Saganluku. Třetího dne došel sbor k pohoří, kteréž je nesnadno dobytné. Celá výprava čítala 17.000 mužů, mezi nimiž nižegorodští severští dragoni, kozačí baterie, dva pluky volžských kozáků, gruzinská družina, D. gestanci a granátnická divise (tifliský, gruzinský, erivanský a mingrelský pluk) s dělostřelectvem.

„Průsmyky horské, — psal zpravodaj — jimižto my kráčeli, jsou místa velmi nebezpečná. Kdyby byly obsazeny, nemožno jimi projíti, leda s ohromnými oběťmi. U Sarakamiš v horské kotlině, kde Čerkesové bydlí, dostihli jsme prvního lesa v Armenii. Čtvrtý den uzřely naše přední stráže turecké rozjedy. Tyto ustoupily opět na zad. Den na to po pochodu patnácti verst objevily se turecké přední stráže a rozjedy opět; zároveň spatřili jsme opevněný tábor nepřítele nad vesnicí Zivinem. Horský útvar zde jest přímo úžasný. Sopečné rozervaniny Armenie dostihují zde neobyčejné míry. Sráz, kotlina, propast, hora, návrší — toť terrain zde.

Velitelé sboru ohledali toliko krajinu, a v době sotva dvou hodin obdržela vojska rozkaz: *V před!* Jízda ubírala se kotlinami k Zivinu, odtud cvalem po strmých hřbetech hor a srázemi v zad nepřítele. Divoká jízda tato trvala as tři hodiny. Koně padali, baterie vázly, ale rozkaz zněl: *Kvapem v před!* Sličná v kvapu jízda kozáků, gruzinská družina, výbor kavalerie, dragoni závodili v kvapu. Mezi tím hřměla krajinou střelba dělostřelectva a pěchoty. Započalať naše baterie (první) hned v počátku pochodu střelbu na turecký tábor (vzdálenost 3—4 versty); ihned odpovídala turecká děla granáty a pumami, mezi čímž spěchala pěchota v před. Erivanský pluk byl zálohou, mingrelský kryl postup, tifliský a gruzinský hnaly útokem.

Chyby, jichž se velitelství dopustilo, byly rozhodné.

S počátku byl poslán nižegorodský pluk obejít horu nad Zivinem, aby nebyl spatřen nepřítelem; avšak v kotlině bylo jen stěží možno jízdě postupovat jednotlivě. Padesát Turků zde, a celý pluk by byl býval zničen. Po půl hodině oznámil plukovník baterie, že této nemožno v před. General divise Loris Melikov (nikoli velitel armády, nýbrž příbuzný jeho stejného jména) velel ihned: *Na zad!* Koňstvo bylo utýráno a hodina ztracena. A přec u štábu bylo velitelstvu řečeno, že průchod tady možný. Chyba tato ovšem nerozhodovala. Však jiných dopustil se general Heiman s pěchotou. Tvrdí se, že Loris Melikov, vrchní velitel, nechtěl hnát útokem, též Čavčavadze zdráhal se; Heiman však prorazil se svým návrhem. Pěchota hladová, žíznivá, po celodenním pochodu (ve 3 hodiny ráno vyšli jsme, ve 4 odpoledne počal boj), zmořená horkem, s tlumoky na zádech měla kráčet v před do neschůdných vrchů, v dešti granátovém a kulí kulometů a vzít opevněné posice turecké! „Pěchota nalezne cestu," pravilo se u štábu, cesty té však zde nebylo. „Dále jsou hory schůdné," tvrdilo se, hory ty byly však kámen na kameni. Unavená pěchota nemohla ani křičet „urá", a opětuji slova našeho majora, jenž řekl: „Ruský voják stává se hrdinou teprve, zavolá-li „urá!"

Tři hodiny téměř trval boj. Naše vojsko vzalo dvě turecká opevnění; u druhého došel Gruzincům náboj. Ruský voják ovšem neustupuje bez povele; kráčeli dále. Zahnali dragony turecké, na něž mimochodem střílely samy turecké stráže, nižší důstojníci sami rozkázali odhodit tlumoky — ale pozdě. Ještě kdyby byly druhé pluky postoupily v boj, mohl být tábor vzat; avšak vrchní velitel domnívaje se dle zpráv, že ubito a raněno už 3000 mužů, dal rozkaz k ústupu. Mingrelci kryli ústup. Jízda došla v zad ujevši 30 verst, když už byl útok ruský odražen. I zde po krátkém čekání dán rozkaz k ústupu. 34 hodin nebyli koně odsedláni a musili ujeti z pola v cvalu přes 100 verst nejneschůdnější krajinou.

Naši ztratili na 800 raněných a ubitých, mezi nimi generala Komarova, 36 důstojníků a 130 poddůstojníků. Rozbita dvě děla 1. baterie pěší. Tvrdí se, že Turci ztratili ohněm v opevnění více; však já, ač potvrzuji všechny předešlé nepoměrně větší turecké ztráty, nevěřím tomu. Mrtvé zůstavili Rusové větši-

nou na bojišti. Čest této marné ztráty vedle Heimana náleží štábnímu plukovníku Vojnovu.

Vojska naše přes den ostala u tureckého tábora; v noci ušla deset verst dále, odkudž po denním oddechu má jít na zad.

U štábu se domnívali, *že je v tureckém táboru 8 praporů; zatím po bitvě vyzvěděno, že bylo tam 23 praporů!*

Útok náš tedy byl odražen; však výprava potkala se se zdarem. Tergukasov byl z části uvolněn, porazil zůstavšího mnohem silnějšího nepřítele s malými ztrátami a dostal se na volnost."

Se strany turecké byla o boji u Zivina (či Vizina) podána tato úřadní zpráva: „Velitel kavkazské armády ruské hnul se s pěti tisíci jezdci, patnácti prapory pěchoty a 32 děly proti levému křídlu ležení našeho v Zivinu. Úmyslem jeho bylo udeřiti na pohoří Saganluku. Nepřítel vypálil několikráte z děl svých proti brigádě Šefketa paše, kteráž stála v popředí; poněvadž však nalézala se mimo dostřel ruských děl, zůstala kanonáda ruská bez výsledku a v krátce přestala. O půl hodiny později jali se Rusové střileti z 19 děl proti náspům našeho pravého křídla, z nichž bylo jim však ihned odpovídáno. Dělostřelecký boj tento trval 2 hodiny. Ruská pěchota a jízdectvo postoupily pak v před a udeřily útokem na střelecké náspy před Šefketem pašou, jakož i na střed a levé křídlo naše. Vojsko naše odolalo s pomocí boží útoku Rusův až do západu slunce. Za svitu měsíce obnovil nepřítel útok svůj s prudkostí dvojnásobnou. Statná armáda naše odrážela veškerá úsilí jeho tak dlouho, až musil konečně uchýliti se zpět do opevněného tábora svého. Brigádní generalové Hadži Rašid a Šefket paša obzvláště se vyznamenali. Veškeří důstojníci, kteří súčastnili se boje tohoto, skvěle osvědčili udatnost svoji. Dosud nedošly mne od velitelův jednotlivých praporů výkazy o ztrátách našich, kteréž však nebudou vyššími nad 400 mrtvých a raněných dohromady. Ztráty nepřítele páčí se dle zpráv spolehlivých na 2500—3000 mužův."

Při této zprávě je ovšem divno, že turecký velitel věděl o ztrátách ruských, nikoli však o svých vlastních. Ostatně rozumí se, že strana, která útok činí, mívá vždy ztráty větší.

K doplnění předcházejících zpráv o nepříznivém průběhu zápasů červnových v Asii klademe zde líčení jednoho zpravodaje vídeňského, který se v táboře tureckém nalézal a dosti zajímavý obraz o ruchu mezi vojskem tureckým podal. Dopis datován byl dne 27. června a zní takto:

„Od neděle dne 17. června panovalo v Erzerumu veliké rozčilení. Kolovalyť pověsti, že Turci byli na hlavu poraženi (u Zeidekamu). Když v pondělí o polednách vrátil se s největším chvatem z bojiště vojenský přiručí anglický general A. *Kemball* se svým pobočníkem, zanechav na útěku všecka svá zavazadla, nepochyboval o porážce Turků nikdo a všickni pomýšleli na útěk k Trebizondu. V úterý na to měl jsem krátkou rozmluvu s generalem Kemballem, která přiměla mne k tomu, bych bojiště navštívil a na své vlastní oči se přesvědčil, jak se věci mají. Vydal jsem se na cestu a překonav četné obtíže dospěl jsem půl hodiny po slunce západu ve čtvrtek 21. června k postavení levého tureckého křídla u Maly Jazy. Dva valně seřídlé prapory pěchoty udržovaly tam prudkou palbu proti nepříteli. Za malou chvíli se setmělo; přes to ještě dvě hodiny trvala střelba z děl a zvláště z pušek. Teprve po 10. hod. večer rachocení pušek přestalo a jenom čas po čase ozvaly se jednotlivé rány. To trvalo po celou noc. Na smrt umdlení klesali vojínové na zem držíce pušky v rukou. Ztráviv bídně noc vstal jsem záhy z rána a spěchal do hlavního stanu.

Zprávy, které jsem tam obdržel, podám v stručnosti co možná největší. Dne 16. června strhl se u Zeidekamu mezi ruskou a tureckou armádou boj, jenž trval od poledne do večera. Obě strany udržely se ve svých posicích, jakož i ztráty obou nebyly velké. Rusové měli v bitvě asi 6000 mužů pěchoty, 4—5000 jezdců a 30 děl; Turci 6500 mužů pěších, 500 Čerkesů a 8 děl.

Obdržev zprávu o této srážce poslal Muktar paša z tábora u Zivina 8 praporů a 6 škadron jízdy tureckému vojsku na pomoc. Nařídil též Musovi pašovi s 1500 Čerkesy a princi Šamylu pašovi, který měl pod mocí asi též tolik Čerkesů, by táhli se svými sbory k Delibabě.

Muktar sám dal se s celým svým vojskem v pochod následuje předvoj, který z rána 21. června dospěl na výšinu Chaly Jazy (též Hallias, „pustá pláň"). Na jihovýchodním svahu výšiny té leží ves Daghar, kterou Rusové obsadili; nedaleko vesnice té nalézal se celý ruský tábor. Na toto postavení podnikli Turci útok ve dvou proudech. Bojováno bylo celý den s obou stran s velkou houževnatostí, avšak když nastala noc, nebyl výsledek na žádné straně patrný. Během dne přibyl na bojiště sám Muktar paša s družinou svou a s dvěma pobočníky generala Kemballa. Převzal velení a řídil bitvu sám. Pozdě k večeru rozvinul se prudčí zápas na levém tureckém křídle. Ruští harcovníci hnali tam útokem na výšinu, které Turci po celý den hájili. Po velkém namahání podařilo se Rusům Turky z postavení toho vytisknouti.

Večer toho dne bylo možná pozorovati ve vojsku tureckém zádumčivé smýšlení; utrpěloť velké ztráty a žádného úspěchu. Proto očekávali všickni toužebně jitra a nový rozhodný boj. Muktar paša sám nevěděl dosud co má počíti. Obhlídkami se zjistilo, že Rusové rovněž jako Turci poněkud couvli.

Bylo 5 hod. ráno, když se vracel Šamyl paša z důkladné obhlídky, kterou byl vykonal. Znám vnuka Ša-

mylova, známého to náčelníka Čerkesů, již z Cařihradu, kde jsem s ním často mluvíval; byl jsem tudy velmi příjemně překvapen setkav se s ním opět na bojišti. Šamyl paša jest 35 roků stár, vysoké postavy, rusovlasý, rudovousý, s kníry poněkud bledšími, s malýma, pichlavýma očima. Tahy jeho obličeje nejsou krásné ani vábivé, avšak při bedlivějším prohlížení nelze upříti jim výraz mužnosti. Oblek jeho jest velmi prostý a přece malebný. Vysoká bílá beranice kryje hrdě vztyčenou hlavu. Dlouhý, černý soukený kabát, stažený stříbrným pasem, ozdoben jest černými aksamitovými patronami, které jsou připevněny k prsoum dlouhými, jemnými, zlatými řetízky. Dýka a čerkeská šavle ve stříbrných pochvách visí na pasu. Malé stříbrné taštičky na patrony a kapsle jsou zavěšeny na pasu, jakož i na stříbrné šňůře přes rameno zavěšené. Vysoké, kožené kamaše a boty safiánové bez ostruh doplňují jeho oblek. Na palci pravé ruky má Šamyl silný stříbrný prsten a na prostředním prstě nosí zavěšený na řemínku kamínek dle způsobu Čerkesů. Pravidelně jezdí na krásném bílém arabském oři. Šamyl požívá u Čerkesů velké vážnosti. Nejvznešenější z nich koří se mu líbajíce ruku jeho a tisknouce ji k čelu.

Avšak vraťme se k líčení události. Šamyl paša oznámil, že na obhlídce své nikde ruskou pěchotu nezastihl. Současně rozvinul se harcovnický boj středu s ruskou jízdou. Mlha zatím klesala a pomocí dalekohledů zpozorovali jsme, že ruský tábor zmizel a že celé vojsko ustupuje do hor. Zadní voj ruský prováděl demonstrace proti tureckému středu. Z počátku pálily dvě, později pouze jedna baterie, jízda zatím pomalu ustupovala.

Odpoledne a k večeru byl nepřítel na čisto zmizel za horami. Během odpoledne toho byli turečtí mrtví pohřbeni, jichž bylo asi 300, nepočítaje ty, kteří na cestě do Erzerumu podlehli ranám. Nejméně 1000 Turků bylo raněno. Však i ruské ztráty jsou velké. Obyvatelé vesnice Dagheru ukazovali nám devět velkých jam, v nichž Rusové pohřbili své padlé.

Zprávy o nepříteli došlé zněly z ten smysl, že 15 praporů pěchoty se 4—5000 jezdců a s 30 děly soustředily se 22. června za Saghanly-Daghem nedaleko Kekeče.

Dne 24. června objevilo se asi 20.000 Rusů (dle českého zpravodaje jen 17.000) s 30 děly na výšinách u Zivina. Turci v opevněném táboře svém čítající 9000 mužů pěchoty, 500 mužů pravidelné a nepravidelné jízdy, 8 polních a 4 horská děla ztrávili celou noc ve zbrani.

Dne 25. června okolo 10. hod. z rána hnuly se silné oddíly ruské jízdy směrem ke Khorasanu. Harcovníci na břehu Chan Suju počali s tureckými střelci boj, načež následovala dělostřelba. Rusové pozvolna uvedli do boje 21 děl, proti nimž měli Turci pouze 8 děl. Avšak dělostřelba ruská příliš Turkům neuškodila. Jádro ruského vojska podniklo prudký útok na turecký šik ale marně, což vida ruský general velel podniknouti útok na levé turecké křídlo, který se však také nezdařil. K večeru ochabla dělostřelba, Rusové opustili pravý břeh Chan Suju a couvli k Zivinu. Dne 26. června trval ústup Rusů dále; 27. června roznesla se lichá pověst, že Rusové zamýšlejí se vší silou učiniti útok na levé křídlo turecké. Objevilo se však, že nepřítel ustupuje dále a že není ani řeči o nějakém útoku."

## Osvobození posádky v Bajazidu a ústup Rusů.

Po šťastném výsledku boje u Zivina soustředil Muktar paša vojska svá a táhl k osvobození Karsu. General Loris Melikov obdržev zprávu, že Muktar paša téměř s celou silou táhne ku Karsu, zastavil bombardování Karsu, poslal děla do Kurukdaru a Alexandropole, soustředil jízdu u Chejvaly, pěchotu u Zaimu. Sbor Tergukasova na pochodu z Dajar do Surp Ohannu, převzal ochranu 3000 křesťanských rodin, jež před ukrutnostmi Turků z údolí alaškertského uprchly. Tím zdržen postup sboru a umožněno turecké pěchotě, že napadla Rusy. Tergukasov uzavřel proto uvésti nemocné, raněné a uprchlíky přes Igdir v bezpečnost. Tergukasov dorazil na Igdir dne 5. července a táhl dne 8. k Bajazidu, aby osvobodil tamější posádku ruskou, kterou Turci po tři neděle obléhali.

Tergukasov dorazil k Bajazidu a svedl s Turky dne 10. července urputný boj, o němž zaslal vrchnímu veliteli tuto depeši: „Dnes o 8. hodině ráno učinilo vojsko mému vedení svěřené útok na nepřátelský, 13000 mužů čítající sbor, který obléhal pevnůstku. Po osmihodinném boji dobylo naše vojsko útokem výšiny městu vévodící. Nepřátelský sbor poražen na hlavu a ztratil mimo velký počet mrtvých a raněných 4 děla a 80 zajatých. Pevnůstka jest osvobozena a veškerá posádka se všemi nemocnými a raněnými je odvedena, poněvadž město, jsouc úplně rozkotáno, pozbylo svého významu. Ztráty naše jsou poměrně nepatrny. Veškeré vojsko osvědčilo svou chrabrost a zasluhuje vší pochvaly. Jsem šťasten, že mohu přáti štěstí k osvobození posádky, která statečně 23denní obléhání vydržela."

Byla to ovšem po delším čase příznivá zpráva, však kromě osvobození posádky v tvrzi bajazidské neměl úspěch Tergukasova žádných dalších účinků, jimiž by se Rusové byli honositi mohli.

Ruská posádka bajazidská zjednala si svým odporem proti ohromné přesile Kurdů všeobecný obdiv.

Byla to válečná episoda, kteráž vyplnila co nejskvěleji důležitý list v kronice ruského válečnictví. Klademe zde zprávu, kterou po osvobození svém psal důstojník jeden svému příteli.

* * *

Vyzvědači naši podali nám již dříve zprávu, že nepřítel postupuje od Vanu. Dne 17. června byl obhledací sbor náš, záležející z 1 setniny jelisavetpolského pluku a 60 mužů kozáků umanského pluku vedený podplukovníkem Pacevičem, velitelem vojsk bajazidského okresu, napaden 800 kurdskými jezdci asi 20 verst od Bajazidu, směrem k Vanu. Podplukovník Pacevič ustoupil do Bajazidu; nepřítel byl mu v patách a obsadil okolní výšiny. Malá tlupa Kurdů, která vrazila do města, odehnala 300 kusů rohatého dobytka. Pacevič měl tyto Kurdy stíhati a lup jim odníti, však na místě toho velel setnině krimského pluku, by podnikla útok na výšiny, které Kurdové byli obsadili. V noci ze dne 17. na 18. června byly poslány směrem k Vanu prapor stavropolského pluku, 2 setniny umanského, 1 setnina jelisavetpolského a 1 setnina chaperského pluku. Oddělení to vrazilo 17 verst od Bajazidu na nepřítele, který byl silně opevnil své posice, a musilo po půlhodinném boji couvnouti do Bajazidu. Vojsko couvlo do citadely, poněvadž město bylo již Turky obklíčeno. Očekávali jsme pomoci a osvobození. Dne 18. června odvedl nepřítel vodu do tvrze tekoucí; avšak opatrný představený nemocnice dříve již se postaral o to, by v tvrzi bylo hojnost vody. V noci 19. června bylo z tvrze viděti, jak Kurdové plení město, pálí domy a *děti i dospělé osoby házejí do ohně;* nářek dětí a žen rozléhal se až k nám; hanebnosti tyto děly se po celou noc a ráno bylo město v rozvalinách. Mladší arménské ženy odvedli Turci do zajetí. Na ulicích ležely zohavené mrtvoly bez hlav a údů; sta psů žralo mrtvoly, které vesměs byly do naha vysvlečeny. Dne 19. června zahájili Turci na nás silnou palbu a podnikli na citadelu útok; ruské vojsko však bylo odhodláno brániti se do posledního muže a také útok odrazilo. Dne 20. června způsobily mezi obsádkou tvrze postrach četné kule turecké, létající do tvrze; když však naši střelci palbou svojí přinutili tureckou baterii k mlčení, nabyla obsádka znovu zmužilosti. Toho dne sníženy byly porce obsádky, místo 1 libry sucharů dostali vojíni pouze $^1/_2$ libry. Dne 20. června vztyčili Turci bílou korouhev a poslali parlamentaře, který přinesl list tureckého velitele. Obsádka byla vyzvána vzdáti se a složiti zbraň; druhého dne měla oznámiti mu svůj úmysl. Rusové zamítli tento návrh vyzývajíce nepřítele, by učinil na tvrz útok. O 12. hodině 20. června obnovil nepřítel bombardování. Dne 21. června byli vysláni poslové k generalu Tergukasovu, jimž podařilo se doraziti k erivanskému sboru. Téhož dne počali Turci střileti na bránu tvrze; ruští střelci však přinutili děla k couvnutí. Dne 22. a 23. června přestalo bombardování. Myslili jsme již, že nepřítel táhl proti generalu Tergukasovu. Pokusili jsme se učiniti výpad; 200 dobrovolníků, kteří



General-lieutenant A. Tergukasov,
velitel erivanského sboru ruského v Asii.

ve dvou proudech učinili výpad, bylo s velkou ztrátou odraženo, při čemž se objevilo, že nepřítel ani na to nepomyslil, aby od Bajazidu se vzdálil.

Dne 24. června uzřeli jsme o 9. hodině ráno oddělení, táhnoucí k Bajazidu od výšin Čingili; táhlo zcela v pořádku a šiku válečném, z čehož jsme poznali, žeť to vojsko, které nás má vysvobodit. Večer dospěl sbor k předměstí a zahájil na nepřítele palbu, která trvala až do noci. V noci obklíčil nepřítel ruské oddělení, které se však prosekalo a na 5 verst ustoupilo; o 9. hod. ráno však couvlo naprosto byvši nepřítelem stíháno. Bylo to oddělení Kelbali-chana; zoufalství se o nás pokoušelo; 26. června byly porce sníženy na ¼ libry sucharu a 1 lžíci vody. Turci opevnili se ve svých posicích tak, že obsádce nebylo možno na ně střileti. Dne 27. a 28. června obnovili bombardování, a sice také z děl polních; dne 29. následoval útok a druhé vyzvání, aby se obsádka vzdala; 1. a 2. července obnášely porce sucharu ⅛ libry; *trpěli jsme hlad;* koně se rozstonali, zabíjeli jsme je a pojídali. Dne 3. července měli jsme hroznou nouzi o pokrm, 4. července v noci obdrželi jsme od generala Kelbalichana a náčelníka štábu erivanského oddělení plukovníka Filipova zprávu, že stav náš jest ruskému vojsku znám, bychom se drželi ještě aspoň 2—3 dny, že pomoc jest na blízku. Vojsko nabylo znova zmužilosti, zapomnělo na všecko utrpení. Avšak uplynuly tři dni a více dní, postavení naše stávalo se nesnesitelným a pomoc nepřicházela.

Dne 5. července vyzval nás nepřítel opět, bychom se vzdali; list byl psán rusky a podepsán Polákem, majorem Komarovem. Na vyzvání to jsme ani neodpověděli. Dne 6. července bylo bombardování zvláště silné; 7. července zaslal pobočník sultánův, princ Šamyl, nové vyzvání opět v řeči ruské; 8., 9. a 10. července bylo stříleno na citadelu se tří stran; nepřítel chystal se k hlavnímu útoku. Pojednou jsme zaslechli umluvená znamení — general Tergukasov blížil se se svým oddělením; položil se 10 verst od města a nepřítel byl nucen upustit od bombardování. Druhého dne podnikl Tergukasov útok. Boj trval několik hodin. Ruská jízda obešla nepřítele, padla mu v týl a poněvadž pěchota současně napadla ho v čele, byl nepřítel nucen opustit svoje posice. Nepřítel ustupoval tou měrou, jak ruské dělostřelectvo postupovalo. Čtyry nepřátelská děla byla dobyta. Nepřítel se dal na útěk nečekaje pomoci, která přibyla za 2 hodiny a chtěla zaskočiti našim cestu k citadele. Ruský předvoj, pod knížetem Amilochvarim zamezil spojení nepřátelských sil a porazil oddělení Čerkesů, které právě přibylo. Obsádka citadely byla vysvobozena a general Tergukasov couvnul, by nemocní přišli z otráveného vzduchu. Ani jeden muž obsádky nebyl zdráv.

* * *

Město a pevnost *Bajazid* (vyobrazení na str. 131) nazvány po proslulém šířiteli panství osmanského sultána Bajazida I., jenž nastoupil vládu po usmrcení otce svého Murada I. v bitvě na Kosovu poli r. 1389 a dobyl v Asii veškerých zemí až k Araratu, perskému zálivu a v Evropě zemí řeckých, srbských, bulharských a rumunských. Bajazid I., kdekoliv se objevil, šířil strach a hrůzu, nazván byl hromem a bleskem — Bajazidem.

Před lety byl Bajazid zašlou pevností, jež neměla jiného účelu, než udržovati okolní národ v povinné úctě k osmanské vládě. Paša byl tu neobmezeným pánem a nejvýnosnějším jeho zaměstnáním byl obchod s mladými Arménkami, jež jako Čerkesky dráže byly prodávány do haremů než samy Turkyně. Avšak pevnost ta neušla pozornosti Angličanů a jejich přičiněním zřízeny tu tvrze a pevnost s kazematy. Pevnost ta nabývala tím větší důležitosti, čím více zmáhali se Rusové na Kavkaze. Bajazid naléžá se přímo na operační čáře oné části armády, kteráž z Erivanska postupovala na Erzerum, tak jako byl severněji Kars ochrannou pevností proti vojům na cestě z Alexandropole na Erzerum.

Bajazid nemá však jen význam strategický, nýbrž jest i ochranným bodem anglického obchodu s Persií. Kdo sáhne na Bajazid, dotkne se velmi citelné stránky anglické. Dlouhé řady karavan putují tudy neustále z Trebizondu a Erzerumu s anglickými tovary do Tabrisu, hlavního města Aderbejdžanu. Bajazid jest bodem tím významnějším, jelikož chrání důležitý horský průsmyk docharský. Jediný jen doklad postačí k osvětlení významu obchodní této cesty. Roku 1855 zajalo v těch místech mezi Bajazidem a Diadinem několik setnin kozáků karavanu čítající 2530 velbloudů a koní, vezoucí náklad v ceně 8 milionů piastrů.

Roku 1855 dobyt byl Bajazid ruským erivanským armádním sborem, jejž vedl general Karel Karlovič *Vrangel,* Němec sice co do původu, náležející však k oněm Němcům, kteří hrdi jsou na jméno ruské a hotovi obětovati pro Rus život i statek.

Turecký sbor, jenž roku 1854 hájil Bajazid, čítal 9000 mužů pěchoty a 7000 jízdectva mimo četné dělostřelectvo a byl při nejmenším pětkrát silnější než ruský, kterýž nad to výbojně proti němu měl postupovat. General Vrangel znal sice počet i poměry nepřátelského vojska, přece však rozhodl se pro útočení proti Turkům, aby tak ochránil rozsáhlé hranice ruské proti vpádům nepřátelským, jichž hájení bylo by bývalo ještě obtížnější. Mimo to jednalo se mu o jiné stanovisko pro jeho vojska, jež na nížinách Araksu za parného letního počasí snadno mohla podlehnout zimnicím a jiným nebezpečným tu domácím nemocem. Ruský sbor páčil se všeho všudy na 4000 mužů pěchoty a 1500 jezdců s 12 děly.

Ruské vojsko vytáhlo proti Bajazidu dne 28. července o 8. hod. večer, aby za nočního šera od ne-

přítele nepozorováno dostati se mohlo přes horské výšiny a ráno pak překvapiti na výšině v bezpečnějším již postavení nepřítele. Pochod do hor byl velmi obtížný a nebezpečný. Celou noc padal hustý déšť, jenž v proudech se valil se skal a činil cesty skluzkými a neschůdnými. Za hlubokého ticha a vlekouce děla i náboj postupovali Rusové vzhůru. Při největším úsilí vydrápali se však teprve o 4. hodině ráno pod hlavní výšinu k orgovské strážnici, kdež srazili se již s Turky. Výšiny nemohli však obsaditi dříve než Turci. Nejen ta, ale i jiná nehoda ještě stihla statečného vojevůdce, jenž podnikal namáhavý pochod po bezcestích. Jeho podvelitel Černov shledal pěšinu, jež nebyla Turky obsazena, a bez prodlení vystoupil po ní s dvěma setninami pěchoty a jednou kozáků. Nepřítele, jenž se mu poprvé v cestu postavil, zahnal sice; avšak netrvalo to dlouho a byl obklíčen Turky se všech stran, a sbor jeho dílem potřen, dílem zajat neb rozprášen. O polední vystoupili Rusové na jednu stranu průsmyku. Velitel vida, že vojsko jest k smrti zemdleno, dal rozkaz odpočinku. Vojáci rozložili se podle svých vaků a ručnic a usnuli. Tu však zahřměla z dálky as tisíce kroků nepřátelská děla a ozval se rachot pušek. Mnozí usnuli tu na věky. Zdálo se, že Rusové jsou ztraceni, ježto setkali se tu s veškerou tureckou mocí od Bajazidu. General Vrangel sebral však setniny, jež měl po ruce, a v chvatu v rozptýlených řadách postupoval proti nepříteli, kterýž neustával ve střelbě granáty. Když první řada ruská setkala se s řadou nepřátel, zarachotily ruské bubny a vojsko s velitelem vrhlo se tak prudkým útokem na nepřítele, že uveden byl v zmatek a ústup dříve, než došly ostatní sbory. Kozáci vpadnuvše Turkům v bok dovršili jich porážku. Boj rozhodnut byl v málo minutách, a pronásledování nepřátelských sborů trvalo pak do rána druhého dne. Rusové zmocnili se tureckých děl, 6 velkých a 21 malých praporů, 400 Turků bylo zajato a přes 2000 pobito většinou bodáky a píkami kozáckými. Potom padl Bajazid v moc Vrangelovu a s ním celá východní část Arménska.

Po míru pařížském vrácen Bajazid Turkům, stal se opět jako Kars a Erzerum sídlem paše; jak v městě tak v pašaliku převládá křesťanské obyvatelstvo arménské. Druhá hlavní národnost jsou Kurdové a Turkomani.

Kdo očekával, že Rusové mohou v těchto krajinách postupovat snad tak rychle jako Prušáci r. 1866 proti Rakousku a r. 1870 proti Francii, velmi se klamal. Sporé cesty, jež tu jsou založeny, a po nichž Rusové postupovali, jsou sice poněkud schůdné, avšak vše ostatní jest bez cest a všech dopravních prostředků. V Cařihradě stavěly se sice za velké miliony sultánské paláce, avšak na cesty nevěnovalo se v rozsáhlé říši turecké pranic.

Zdá se víře nepodobné, že v zemi, kde na některých místech vše úrodou oplývá, na jiných a to poměrně málo vzdálených obyvatelstvo celé krajiny hladem hyne z té příčiny jedině, že se neurodilo a že odnikud nebylo lze potravin přivézti. Hlad panuje v Turecku, zejména v asijském rok co rok a vždy na jiných místech.

Za takových okolností vítalo obyvatelstvo bez rozdílu víry a jazyka již r. 1854 Rusy co vykupitele, a lze si snadno vysvětlit, že i r. 1877 vítalo je tím více, ano poznalo, že za hranicí ruskou jsou poměry u porovnání s panujícími v Turecku záviděnı́ hodny, i litovalo toho nemálo, že po osvobození posádky Tergukasovem opět Rusové odtáhli a Turci na čas krajinu zase opanovali.

Po osvobození ruské posádky v tvrzi bajazidské bylo zjevno, v jak povážlivém stavu se erivanský sbor generala Tergukasova nalézal.

Jako většina mladších generalů armády ruské (Loris Melikov, Heiman, Devel, Oklobžio, Čavčavadze, Šeremetěv) získal si i Tergukasov důstojenství své ve válkách kavkazských.

General-lieutenant Arsas Artemjevič *Tergukasov* (vyobr. na str. 223.) narodil se roku 1819 jakožto syn vyššího kněze v Tiflisu. Vychován byl ve sboru inženýrském, z něhož jakožto poručík r. 1839 vystoupil. Z počátku byl delší čas činným při stavbách silnic u Petrohradu, r. 1846 dostal se do ředitelstva válečné komunikace v Kavkaze a strávil v tom postavení čtyři léta, kdy vyžádal si propuštění ze služby, kterou v hodnosti podplukovníka opustil. Však jen na dobu nedlouhou opustil dráhu vojenskou — po dvou letech vstoupil opět do činné služby. Od té doby setrval v armádě kavkazské a účastnil se skoro všech výprav proti povstalcům horským, jmenovitě vyznamenal se v boji proti Šamylovi roku 1859. Za skvělé výkony své válečné byl několikkráte vyznamenán; car *Alexander* daroval mu zlatou šavli s nápisem: „Za udatnost“, a nejednou byl od nejvyšších hodnostářů pochválen. Roku 1858 byl jmenován plukovníkem, roku 1865 generalmajorem a zároveň velitelem 19. pěší divise, ke konci roku 1876 dostalo se mu hodnosti general-lieutenanta, a když válka vypukla, stal se velitelem sboru erivanského. Osobní statečnost a neohroženost náleží k předním jeho cnostem vojenským.

Téměř všichni generalové kavkazští jsou vojáky udatnými a odvážnými, kterým však na vojenské dráze jejich zřídka naskytla se příležitost vésti větší sbory armádní. Tato válka byla první, v níž svěřeno jim velení nad brannou mocí poměrně značnější. I tentokráte jali se vésti válku dle týchž zásad strategických, kterýmiž podařilo se jim před léty domoci se na Kavkaze úspěchův tak skvělých. Dle zásad těch jest nejlépe: nepřítele překvapiti, poraziti, pak rychle v před postoupiti, opevněná místa obejíti a hbitostí pohybů svých nepřítele zastrašiti. Tím vysvětliti se dá pokus vojův ruských, aby obešly Kars a přímo valily se na

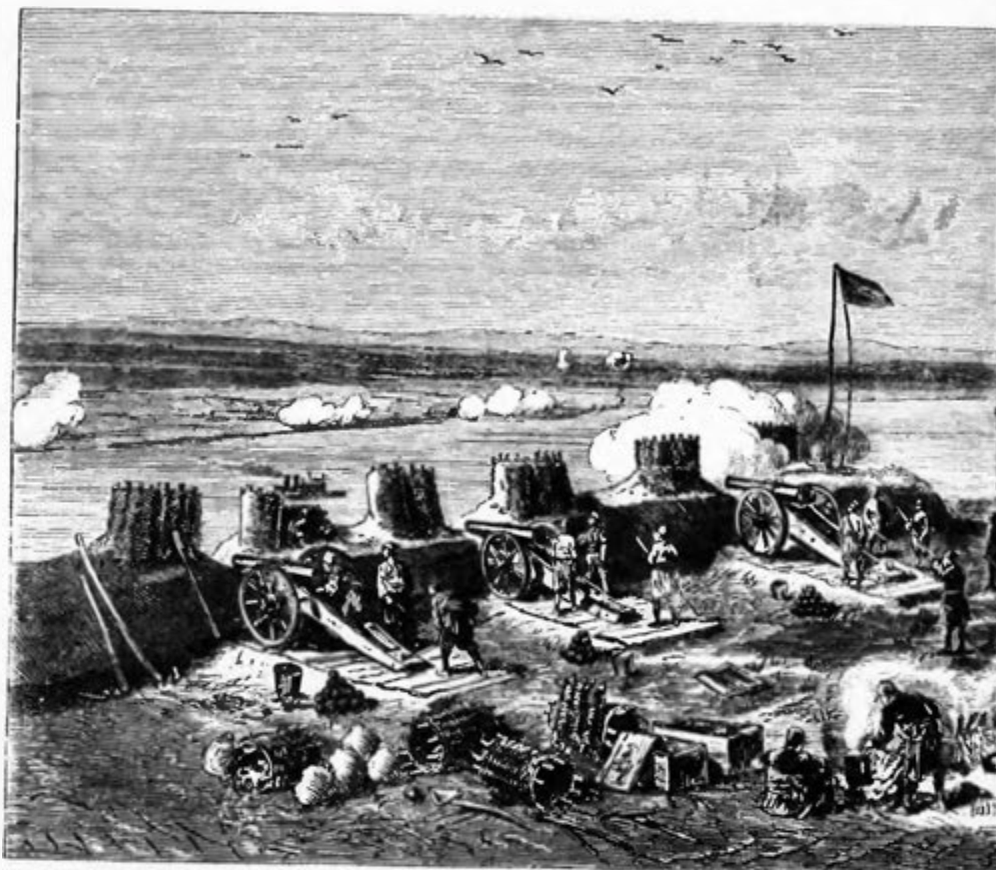
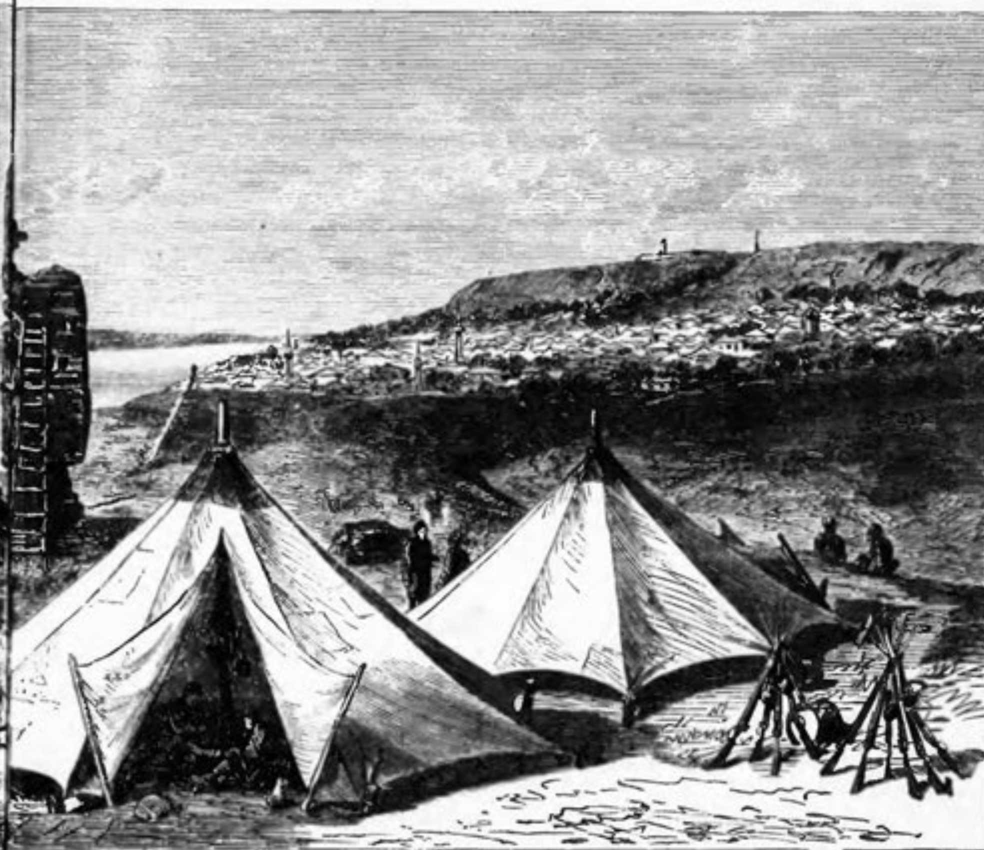
Erzerum, kterýž byl jejich vytknutým cílem; a z těch právě to nejslabší oddělení *erivanské* předešlo v této snaze všecky ostatní a odvážilo se nejdále, čímž přinucen byl general Loris Melikov v pochodech urychlených vrhnouti se nepřátelské armádě vstříc — ačkoli věděl, že táž nalézá se v rozhodné přesile číselné — a tím že roztříštil brannou moc tureckou, vyprostiti oddělení generala Tergukasova z položení takového, jaké mohlo jemu snadno státi se osudným.

A jak povážlivým položení toto bylo, vysvítá již z toho, že general Melikov přislíbil a i vyplatil jednomu z kurdických jezdcův 2000 rublů za to, doručí-li generalu Tergukasovu příslušnou, nade vše důležitou zprávu a přinese-li zpátky i odpověď jeho. Jak slabým bylo oddělení Tergukasova, o tom svědčí i ta okolnost, že v Bajazidu, t. j. ku krytí pozadí Tergukasova, mohlo býti zůstaveno pouze 6 setnin vojska a 3 setniny kozácké a že již po zpátečním tažení do Igdyru a doplnění zásob potravních k osvobození obklíčeného Bajazidu jen 8 praporů a 15 setnin, t. j. 6—7000 mužů vypraviti se mohlo. V okamžiku nejvyššího nebezpečí, po bitvě u Dajaru, osvědčil se Tergukasov co pravý kavkazský důstojník, který zvyklý jest válčiti v divokých horách kavkazských, jelikož sám osobně za nejrozmanitějších nebezpečí, odvážné útoky a obratné ústupy podniknul a provedl.

Tergukasov pospíšil do Surb-Oganesu a místo aby nastoupil cestu přímo do Bajazidu — jakž nepřítel sám očekával, obešel Bajazid od severu a volil směr pobočný do Igdyru, odkudž teprve vypravil se ku Bajazidu, aby vyprostil pevnost tuto z obklíčení tureckého.

Výtky, jaké zejména v cizozemsku proti Melikovu se pronášely, jakož i pověst, že nahrazen bude generalem jiným, mohly vzniknouti jen z naprosté neznalosti asijského způsobu válčení a číselného poměru mezi tureckými a ruskými armádami asiatskými. Melikov osvědčil se jako dokonalý vojevůdce tím, že slabými silami svými vysvobodil Tergukasova, při čemž obratně dovedl se vyhnouti nebezpečnému setkání se s nepřítelem u Zivina a vzdálit své těžké dělostřelectvo obléhací v Karsu prve, než nadál se toho nepřítel, dokud ještě Tergukasovu byl velmi nebezpečný.

Poněvadž pak branná moc ruská nebyla tak silna, aby obléhati mohla pevnost tak mohutnou a zároveň svésti v poli bitvu, nelze než schváliti, že gen. Melikov ustal v obléhání Karsu a v pevném postavení mezi Par-

Turecká baterie u Rahov… umunský břeh u Piketu.



gentem, Kurjukdarou a Alexandropolem armádu nepřátelskou očekával.

Ostatně sluší doložiti, že průběh války v Asii daleko nemá do sebe té důležitosti, jaká přikládala se jemu vůbec. Nikoli v Asii, nýbrž v Evropě bylo rozhodné bojiště, a boje v Armenii byly jen pouhou episodou ve velikém dramatu válečném. Ať zvítězí u Karsu neb Alexandropole Turci nebo Rusové — konečný výsledek války rusko-turecké závisel na průběhu zápasů v Bulharsku, právě jako r. 1855 nemohlo dobytí Karsu od Rusův zameziti události u Sebastopolu.

Hlavním úkolem ruské armády zakavkazské od prvopočátku války této bylo pouze, aby část branné moci turecké upoutala na hranice arménsko-kavkazské a oslabila tím podunajskou armádu tureckou; a toho se také docílilo. Turci vyslali jádro vojska svého do Arménie, čímž nemálo utrpěla armáda jejich v Evropě.

Aby však ani v Arménii nemohli se Turci chlubit úspěchy trvalými, ustanovila válečná správa ruská odeslati za Kavkaz posily k doplnění armády.

Těchto posil bylo tím spíše třeba, že Ismail paša postupoval s vojskem svým zvolna ku předu a dostal se až za hranice na území ruské. Avšak dlouho tam nepobyl; neboť ustoupil sám na zprávu, že blíží se ruská posila 4 praporů pěchoty, 1 pluku jízdy a 1 baterie. Posila tato dorazila k ruskému sboru.

K armádě kavkazské povolán byl také general *Čerňajev*, kterýž po skončené válce srbské v listopadu r. 1876 na cesty se vydal, v Paříži, v Londýně pomeškal a teprve v květnu r. 1877, kdy voje ruské do Rumunska vtrhly, na Rus se navrátil. Po válce srbské bylo Čerňajevu mnoho nespravedlivých výčitek činěno, jmenovitě vytýkali mu mnozí nezdar celé výpravy. Ale v rozhodujících kruzích uznali dobré služby, kteréž konal pro věc ruskou a vůbec slovanskou.

Ostatně byl Čerňajev v dobré paměti z dřívějších bojů na Kavkaze. Škoda, že někdejší jeho vítězné boje v Asii, v nichž nabyl tolik zkušeností, nebyly hned na počátku války ruskému vrchnímu velitelství pobůdkou, aby se mu vedení některého sboru svěřilo. Nicméně došlo u přátel věci slovanské plného uznání rozhodnutí ruského ministerstva války, že Čerňajevu byl v dalších zápasech na Kavkaze úkol vykázán.

# Pád Abdula Kerima.

Zděšení nastalo v paláci sultánově, když Rusové Dunaj překročili a několika proudy k Balkánu se brali. Sultán a pašové v Cařihradě počali se na válečný plán Abdula Kerima povážlivě horšit a za tou příčinou vyslán byl ministr války Redif paša v hlavní stan turecký do Šumenu, aby vyšetřil, kterak se mohlo státi, že Rusové přešli bez valného odporu veletok dunajský.

Zpráva o úspěchu ruském vzbudila v celém Cařihradě velké rozčilení a všeobecná byla nevole proti Abdulu Kerimovi. Tato nevole zmáhala se každým dnem, neboť docházela jedna smutnější zpráva za druhou. Po přechodu Dunaje zvěstován postup Rusů na Jantře, pád Nikopole, přechod Balkánu — obecenstva zmocnilo se nejvyšší rozčilení. Dobré zprávy z Asie byly nezdarem v Bulharsku umlčeny. Ke všemu neštěstí přibyl do Cařihradu anglický důstojník, který prohlašoval jednání Turků u Svištova za nepochopitelné. Bylo tam asi 1000 Turků, ozbrojených ručnicemi Martiny-Henryho, břeh opatřen byl děly, a přece dovolilo se Rusům ve velkých otevřených lodích řeku přeplouti. Pak vyklidili Turci své posice za Svištovem bez výstřelu. Velitel Svištova, brigádník Achmed Hamdi paša, omlouval své chování poznámkou, že neměl žádných rozkazů, aby se postavil na odpor, avšak v Cařihradě ho vinili, že jeho nečinnost tak jako velitele Ardahanu zakoupena byla ruskými penězi.

Sultán byl zprávami těmi velmi nemile dojat, i povolal k sobě hned ministry. Ptal se jich se slzami prý v očích, jak je to možné, že Abdul Kerim paša Rusům dovolil překročiti Dunaj způsobem pro tureckou vojenskou čest tak potupným. Ministři mohli dáti jen za odpověď, že věc ta spočívá úplně v rukou vrchního velitele, načež si sultán od téhož cestou telegrafickou vyžádal objasnění.

Odpověď Abdul Kerimova byla tohoto obsahu: „Zapřisahám Vaše Veličenstvo, abyste neráčil se rmoutiti nad přechodem Rusů u Svištova, neboť operace ta nemá žádného významu. Mám výtečný plán, který jistě vrcholiti bude v úplné porážce Rusů. Všem, kteří Dunaj překročili, bude pak zamezeno vrátiti se za živa do vlasti. Pouze musím Vaše Veličenstvo snažně prositi, abyste ráčil dovoliti, bych mohl provésti svůj plán, a abyste pánům v Cařihradě zakázal, by se do mých operací nemíchali.“

Poněvadž odpověď ta sultána neuspokojila, žádal opětně telegraficky o vysvětlení plánů Abdula Kerima. Tento se však rozhodně zpouzel sděliti své plány a odpověděl, že musí míti sultán k němu důvěru, a nemá-li ji, nechť na místo jeho jmenuje někoho jiného vrchním velitelem.

Sultan na to prohlásil, že se odebere sám do hlavního stanu Abdula Kerima, aby plány jeho zkoušel. Ministr Redif paša prosil však sultána, aby hlavní město neopouštěl a žádal ho snažně, by jej k Abdulu Kerimovi poslal a zprávu jeho očekával. Ostatní ministři, nevalní přátelé Redifovi, již měli z toho radost, že se zbaví Redifa paše aspoň na krátký čas, podporovali návrh ministra vojenství, jejž pak po dlouhém otálení sultán přijal. Redif paša měl rozkaz zkoušeti plány Abdula Kerima a nařiditi změny, které za dobré uzná.

Avšak příznivci Abdula Kerima byli s tímto opatřením velmi nespokojeni. Tvrdili, že Abdul Kerim jest muž vojensky zkušený a počestný. On prý byl skutečně s to vymysliti si dobrý plán a měl prý zcela dobře, že nechtěl prozradit sultánovi své záměry cestou telegrafickou, poněvadž v paláci sultánově bylo prý mnoho lidí, kteří za dobrý plat tajný plán turecký Rusům by prozradili. Naproti tomu ministr války Redif paša (vyobrazení na str. 142) byl člověk beze všech vědomostí. Mohl prý býti dobrým náčelníkem loupežnické roty, ale žádným generalem. V Cařihradě šel o něm všeobecný hlas, že je podplatný.

Mnozí také sultánovi domlouvali, že by nebylo moudré, kdyby sám se odebral z Cařihradu, poněvadž by mohl býti za své nepřítomnosti trůnu zbaven, i žádali, aby vše ponechal Abdulu Kerimovi. Avšak bylo jen málo těch, kdož vojenský věhlas Abdula Kerima hájili. Nejen v Cařihradě, i jinde v Evropě, kde Turci jakého přítele měli, ozýval se výkřik nevole proti neblahému vojevůdci, jemuž „baba šumenská“ přezdívali, poněvadž po kolik neděl ze svého hlavního stanu ani hnouti se nechtěl. Mezi nejvěrnější přívržence své čítalo Turecko noviny v Kolíně nad Rýnem, tak zvané „Kölnische Zeitung“, a ty přinesly v druhé polovici července o válčení Abdula Kerima tuto úvahu:

„Vojenský stav na bojišti v Evropě porovnává se tu a tam s poměry, jaké byly v Armenii před vítězným pro Turky bojem u Zivina, a všeliké časopisy hájí náhled, že vrchní velitel v Evropě dnes ještě jest s to postoupiti s přesilou ze Šumenu proti ústřednímu postavení Rusův u Trnova a daleko od sebe roztaženým sborům velkoknížete Mikuláše připraviti podobný osud, jaký potkal vojsko Loris-Melikovo v Malé Asii. My nemůžeme optimismus takový považovati již za oprávněný, ani nemůžeme úspěchům Muchtara paše přičísti tu důležitost, jaká se jim vůbec přikládá. Vrchnímu veliteli v Malé Asii podařilo se dosud jen, že se ubránil proti útoku ruskému a že vyrval Rusům dosavadní jejich úspěchy. O nějakém rázném vykořistění úspěchů jeho nevidíme u Muchtara ještě pranic; kdyby úspěchy jeho byly skutečně tak veliké, jak se v Cařihradě udává, bylo by se musilo Turkům nejméně alespoň podařit zmocniti se opět ztracené

pevnosti Ardahanu. Jestliže nemůžeme tedy uznati převahu tureckou v Asii, jest *válčení Abdula Kerima v Evropě skutečně bídné.* Nejsme tak pošetilí, bychom věřili v tajný plán Kerimův, naopak víme od vlastních zpravodajů našich, že na straně turecké konají se zcela falešná opatření, že vůdcové jsou nesmírně líní, a tudíž nelze ani pomýšleti na zdárný odpor proti útoku ruskému. Nehledíc ani k tomu, že defensiva, jak ji Kerim nařídil, byla hned ze začátku velikou chybou, jelikož dovolil Rusům a Rumunům obsaditi všecka důležitější postavení na levém břehu Dunaje, bylo hájení Dunaje samého velmi bídné, a soustředění hlavní armády u Šumenu strategickou chybou, kteráž trpce se pomstila. Nedostatečné obsazení průsmyků balkánských však, o nichž Rauf paša tvrdil, že je natrefil v dobrém stavu obhajovacím, dovršilo míru všech hříchův. Dopisovatel náš, jenž byl ze začátku v Rumunsku a později se odebral do tábora tureckého, měl příležitost seznati vůdce turecké osobně, a přesvědčil se vlastníma očima, že šlendrianství bylo ještě mnohem horší, nežli se líčilo v listech veřejných. Abdul Kerim myslil, že bude s to zabrániti přechodu Rusů řídkou řadou hlídek pěchoty, rozestavených na pravém břehu Dunaje od Vidína až k Tulči, a poněvadž mocnosti živelní, váznutí vozby v Rumunsku a velká voda v Dunaji zdržovaly rozhodnou akci Rusů, domníval se, že Rusové ani se neodváží k přechodu, nýbrž že mu popřejí pokoje, by mohl ve svém staně v Šumenu dle libosti kávu píti, skopové hlavičky, jichž jest velikým milovníkem, pojídati a se svým lékařem, rozeným Maďarem, hovořiti o nejlepším způsobě kathetrování.

Pravda jest, že Abdul Kerim byl z rozličných stran varován, že často upozorněn jest na mnohé mezery v opevněních, že rozliční nižší velitelé okazovali na nedostatečnou sílu vojska svého, že všelijací přátelé posýlali důkladně a dobře promyšlené rady a plány do Šumenu; však serdar nic nezkoumal, ničím se nedal ze své lenosti vyrušiti, ničím stařeckou svéhlavost svou zvrátit; neuznal ani za potřebné, aby sám prohledl jednotlivá postavení. Snad činil mu neduh jeho jezdění na koni obtížným; pohodlnější jest ovšem seděti před stanem v ležení u Šumenu, z čibuku dýmati a dívati se na zbrojení mustehafizu, nežli sdíleti svízele vojska na pochodu. Desítidenní jízda od Ruščuku k Vidínu musila vrchního velitele přesvědčiti, že celé západní Bulharsko bylo návalu nepřátel bez obrany otevřeno. Jediná malá pevnost Nikopol byla ve stavu poněkud alespoň válečně řádném, na všech ostatních místech však, zejména v Lompalance, Rahovu, ale zvláště ve Svištově nestalo se pro opevnění břehu zrovna nic, a branná moc mezi Ruščukem a Vidínem čítala sotva 12.000 mužů. Kdyby Osman paša ve Vidíně nebyl také naplněn nešťastnou myšlenkou defensivy, a měl tolik odvahy a poctivosti, aby ministrovi vojenství v Cařihradě podal zprávy pravdivé, byl by dojista nikdo nedal se klamati pošetilým ujišťováním Abdula o slavném tajném plánĕ, a byla stará baba v Šumenu dávno již nahrazena mužem.

Tutéž důtku jako velitel vidínský zasluhuje též velitel v Ruščuku, *Ešref paša*, a především vrchní velitel polní armády, *Achmed Ejub paša*, o němž není ani třeba dokládati, že leností, nevědomostí a svéhlavostí předčí jej pouze Abdul Kerim. Není žádná pravda, že Abdul Kerim má mezi Ruščukem, Turtukají a Šumenem přes 100.000 mužů, a mezi Dristou, Medžidijí a Varnou přes 50.000 mužů. Také sbor v západním Bulharsku Osmana paše u Vidína, Niše, Srědce a v průsmycích balkánských jest 70.000 mužů příliš vysoko páčen. Kromě toho dlužno ještě podotknouti, že jen část armády turecké záleží z nizamů a redifů, t. j. z vojska řadového, a že s prapory mustehafizu (zemské hotovosti) nemůže se jíti do pole proti armádě, jako jest ruská.

Veškerá síla armády turecké soustředěné ve východním Bulharsku, převyšuje sotva 90.000 mužů, z nichž po odečtení posádek pro Varnu, Šumen, Dristu a Ruščuk zbude pro operace v poli sotva 50.000 mužů. Proto bylo třeba uznati již na počátku války, že za takových poměrů bylo armády Sulejmanovy a Mehmedovy, kteráž čítala přece asi 20—25.000 nizamů, nutně třeba k sesílení armády na Dunaji, a místo aby se nechalo vojsko to vykrváceti ve skalinách černohorských, měla se zachovati naproti Černohorcům přísná defensiva, a všecko volné vojsko poslati k Dunaji. Druhá nutná potřeba záležela v tom, by položila se operační basis polní armády nikoli do čtverce pevnostního do Šumenu, nýbrž na Jantru a nechati si pevnosti jakožto oporu vzadu. Postavení mezi Bělou a Trnovem dovoluje armádě 60.000 mužů každému přechodu v západním Bulharsku opříti se přesilou dříve, nežli stejný počet by přešel na pravý břeh a poskytuje i pro případ porážky bezpečný ústup do čtverce pevnostního nebo do průsmyků balkánských. Řeka nehájí se na břehu samém, nebo pomocí monitorů, nýbrž silným ústředním postavením dále v zemi, odkudž může se rychle postoupiti na každé ohrožené místo. Kromě toho poskytuje pásmo pahorků, táhnoucí se u samé Bělé na pravém břehu Jantry, tak výborné postavení pro bitvu v šírém poli, že i slabá armáda může doufati, že vydrží tam s úspěchem útok nepřátelský. Však ani na těchto strategických veledůležitých místech nebylo ani jediného opevnění nebo náspu; ani jediné opatření neučiněno k hájení přechodu Jantry. Zrovna tak jako Jantra nehájen ani Balkán. Postavení turecké jest roztrženo ve dva díly. Osman paša, jenž měl hned, jakmile Rusové přešli Dunaj u Svištova, opustit Podunají a zanechav silnou posádku ve Vidíně všecko vojsko z Nikopole, Rahova, Lompalanky, Plevna stáhnouti do Srědce, jest v nebezpečí, že bude od Rusů rychle postupujících dostižen a sevřen dříve, nežli se dostane k Balkánu a do Plovdiva. Vůdcové turečtí hřešili skutečně velice,

že neužili ani nejdůležitějších okolností, že promařili drahocenný čas, snad jen proto, že dle slov Savfeta paše „neočekávali, že Rusové přejdou u Svištova Dunaj, u Bělé Jantru, u Medžidije náspy Trajanovy, u Tvardice a Kuraru Balkán.“ Ovšem hrozí Rusům pořád ještě nebezpečenství zoufalého útoku malé polní armády od Šumenu přes Osman-Pazar, jímž by se Turci pokusili prolomiti ústřední postavení ruské u Trnova; však dle naučení, jehož se jim dostalo v Arménii, a dle operací s nesmírnou opatrností a obratností v Evropě provedených nelze za to míti, že značnější síly ruské překročí Balkán, dokud nebude v Trnovu soustředěno tolik vojska, aby mohlo se útoku takovému důrazně opříti. V tom okamžení však, kdy „válečný myslitel v Šumenu“ měl duchaplný plán svůj provésti, stihl jej osud jeho. Abdul Kerim paša není již vrchním velitelem armád tureckých; bude míti teď dost času k jídlu, pití, kouření a spaní. Na jeho místo nastoupí velitel mladší, jemuž bude teď ovšem úkolem velmi těžkým napraviti chyby svého předchůdce a zachrániti vojenskou čest Osmanů.“

Tak tomu bylo skutečně — Abdul Kerim byl velitelství zbaven a do Cařihradu k zodpovídání povolán.

Přišed do Šumenu shledal Redif paša, že prostředky nedostatečnými nedají se vítěznému pochodu Rusů meze položit, i učinil tedy návrh, aby části posádky z Dristy a Ruščuku byly poslány směrem západním proti Rusům. Abdul Kerim s tím souhlasil a dal příslušné nařízení; později však přestal na tom, že poslal jen 5000 mužů do Bělé na Jantře. Následek toho byl příkrý výstup mezi ministrem války a vrchním velitelem. Oba vyčítali si na vzájem zrádu se všemi přídavky.

Z těchto příčin vznikl sultánův hněv proti oběma hodnostářům. O Abdulu Kerimovi bylo sultánovi zvěstováno, že celý den leží ve svém stanu a kochá se dílem v rozkoších hodování, dílem svíjí se bolestí při prudkých záchvatech zastaralého neduhu svého měchýřového. Nepřijímá od nikoho rady, nedovolí nikomu nahlednouti do svého plánu a trvá pořád v úplné nečinnosti. S egyptským princem Hasanem (synem místokrále egyptského) měl Abdul Kerim ostrý výstup, poněvadž Hasan žádal důrazně, aby směl prohlednouti celý válečný plán, a vyhrožoval sultánem. Konečně však zůstal Abdul přece vítězem; Hasan musil s nepořízenou odjeti, ale s Kerimem se ani nerozloučil. Nadporučík tvořivší se polské legie, který přinesl úřadní depeše od Kerima Mahmudu Damatovi jakožto zástupci ministra vojenství, líčil vůbec veškerou správu vojska tureckého barvami nejčernějšími. „Vojáci turečtí jsou výborní, vůdcové nestojí za nic.“ Podobný úsudek pronášeli o Turcích všichni evropští důstojníci.

Jednoho rána roznesla se po Cařihradě zpráva, že byl Redif paša v stanu Kerimově mrtev nalezen. Pravilo se, že ho dal Abdul Kerim otrávit nebo probodnout. Zpráva ta docházela již proto víry, že se dobře hodila k illustrování rozháraných poměrů vojenské správy. Jak známo, náleží vražda k obyčejným prostředkům hodnostářů tureckých, chtějí-li se zbavit nepohodlného soupeře. I časopisy turecké přinesly zprávu o násilné smrti Redifově. Avšak již druhého dne byla zpráva ta odvolána, a brzy na to přesvědčilo se obecenstvo, že je Redif paša živ a zdráv; neboť byl přiveden zároveň s Abdulem Kerimem jakožto vězeň do Cařihradu.

Dobří přátelé Redifa paše použili jeho nepřítomnosti a obžalovali ho u sultána, že jest spoluvinníkem vrchního velitele, poněvadž prý mu odepřel posily v čas potřeby.

Oba nejvyšší hodnostáři vojenští byli obžalováni u vojenské rady, která také rozhodla, že i velitel Svištova, Achmed Hamdi paša, pak velitel Trnova, Hamdi bej, jakož i brigádník Savfet paša, který zůstal v Osman-Pazaru, ač prý měl přispět Trnovu ku pomoci, pohnáni býti mají před vojenský soud.

Hamdi bej byl obžalován, že ještě tenkráte, když mu bylo oznámeno, že Rusové se blíží, klidně si hověl a teprv při zprávě, že jsou přední stráže ruské z města viděti, dal svolati své sbory; avšak místo co se měl odebrati k hájení průsmyku Šipky, k Šumenu odtáhl.

Vrchním velitelem na místě Abdula Kerima stal se *Mehmed Ali paša,* který se dal na pochod k Šumenu od hranic černohorských. Jak jsme již dříve vypsali, velel Mehmed Ali paša sboru tureckému, který se snažil vniknouti do Černé Hory od Kolašína, avšak ničeho nepořídil.

Úřadní list turecký uveřejnil rozhodnutí, kterým Abdul Kerim, Redif paša a ostatní vinníci pohnáni byli před soud vojenský. Listina zněla takto: „Uvažujíce, že Rusové Dunaj snadně překročili a po dobytí rozličných tureckých měst nalezli i prostředky a cesty dostati se přes Balkán; uvažujíce, že události tyto mohou poskvrniti čest jména tureckého; uvažujíce konečně, že jen trestuhodná nedbalost a špatné disposice mohly způsobiti takové výsledky: jsme přinuceni dáti nejvyššího velitele Abdula Kerima pašu a bývalého ministra vojenství Redifa pašu, rovněž pak rozličné jiné vyšší a nižší důstojníky v obžalobu. To dává se obecenstvu na vědomost s podotknutím, že soudní řízení již počalo.“

Abdul Kerim paša stál již r. 1855 před soudem vojenským, aby zodpovídal se ze špatného vedení 4. armádního sboru erzerumského, který mu byl za války na Krimu svěřen. Po dlouhém vyšetřování byl tehdy Abdul Kerim propuštěn z obžaloby, avšak dva podvelitelové jeho byli tenkráte sesazeni a do vyhnanství posláni.

Ale vojenský soud turecký také nyní s odsouze-

ním Abdula Kerima a ostatních obžalovaných nepochal. První výslech odbýval se v polovici srpna, a dostavil se k němu jen Abdul Kerim. Byv po svém plánu tázán odpověděl, že chtěl dát přejít Rusům bez překážky přes Dunaj i Balkán, aby pak rozptýlené síly jejich po jednom sboru porážeti mohl.

Možná, že nebyla to planá výmluva; neboť ještě v posledních dnech velení Abdula Kerima, právě když general Gurko Balkánem pronikl, nalézal se velitel Vidína Osman paša se silným sborem na pochodu k Plevnu, kde svedl ve dnech 20., 21., 30. a 31. července šťastné boje se sborem generala Krüdenera, jak v následujících kapitolách vypravovati budeme. Plán k pochodu Osmana paše pocházel prý od Abdula Kerima.

Druhý hlavní obžalovaný, Redif paša, k výslechu se ani nedostavil a předstíral od nucené dopravy své do Cařihradu nemoc. Když pak přece dostaviti se musil, choval se tak nedůstojně, že vzbudil veselost svých soudců. Pravil, že velmi ochraptěl a že mu jest mluvení obtížné, i odpovídal jen posuňky a nesrozumitelnými zvuky. Ostatně těšili se oba obžalovaní hodnostáři po krátké vazbě úplné svobodě, a v Cařihradě z toho soudili, že se jim nic nestane.

## Konec povstání na Kavkaze.

Nevalný měli z toho Turci prospěch, že vynaložili mnoho peněz a mnoho práce na vzbouření Abchazů, Čečenců a jiných. Tito mohamedánští kmenové bývali již dříve spojenci velmi nespolehlivými, i panovala posud mezi nimi a Turky řevnivost, která v povstání posledním dostoupila takového stupně, že turecký paša čili kajmakam v Suchumkale dal dvěma náčelníkům abchazským hlavy stít. Oba totiž, odvolávajíce se na své zásluhy a vydatné služby Turkům prokázané, naléhali na to, aby za odměnu obdařil je penězi, udělil jim záslužná vyznamenání a povýšil je za čelné důstojníky vojenské. Abchazové jsouce zvyklí povolnosti a úslužnosti se strany ruské nemálo se rozdurdili, když naléhání jejich vyhověno nebylo. Vůbec dlužno míti na paměti, že bylo vždy jediným cílem náčelníkův odbojných kmenův kavkazských, aby získali pokud možná nejvíce — peněz. Za dob dřívějších, kdy byli ještě neodvislými, — kterážto neodvislost, mimochodem řečeno, spíše podobala se nevázanosti velmi četné roty loupežníkův, než čemukoliv jinému — náčelníci tito prodávali vlastní sourodáky do otroctví, pokud byli s to, ba byli by bez ostychu prodali třeba veškeré obyvatelstvo krajů svých, kdyby bývalo možno. Při takové povaze ovšem jsou vždy hotovi, kdykoli naskytá se příležitost vhodná, pustiti se do šantročení s tím — z koho kyne jim zisk největší. Tuto komedii prováděli i r. 1856 za války krimské slibujíce, že jistojistě přidají se k Turkům s veškerými podřízenými jim kmeny, jakmile přistanou ku břehům jejich lodě turecké s četným vojskem ottomanským.

Turci skutečně připlouli, Omer paša vystoupil na břeh, avšak náčelníci kavkazští počali zároveň pokoutně vyjednávati s Rusy, při čemž udržovali Omera v klamu tím, že vyslali mu vstříc hrstku ozbrojených Abchazův — mezi tím však dali uplatit se od Rusův a ozbrojili za to veškeré ostatní své obyvatelstvo — proti Turkům. To bylo také příčinou, že Turci nepřátelskou výpravu svou nejen že musili odročiti, nýbrž konečně i úplně zastaviti. Výpravou tou byl by jinak i sám Kutais nemálo býval ohrožen, neboť za doby té nejen že byl Kavkaz úplně prost vojska ruského, nýbrž i velmi nepřístupným pro naprostý nedostatek jakéhokoli komunikačního spojení vůbec a železničného zvláště. Ze všech těch loupeživých a zlodějských mohamedánských kmenů kavkazských — jichž výhradným zaměstnáním bylo zákeřnictví, únos a krádež koní, čemuž jedině Rusové konečným podmaněním si Kavkazu přítrž učinili — jsou Abchazové v každém ohledu nejhoršími, ba horšími Čerkesův samých, což zajisté nemálo znamená. Povahou svou velice jsou podobni nevázaným kmenům obývajícím severozápadní hranice anglické Indie; povaha jejich jest směsicí zištnosti, zrádnosti, lstivosti a divokosti, spojené se šílenou odvahou a nemalou zručností u vedení války guerilní. Vyznání náboženské vůbec jest u nich věcí neznámou. Turkům podařilo se ku konci minulého století „obrátiti je“ na víru mohamedánskou — totiž tak dalece, že nejedí masa vepřového — ti pak, kdož zůstali v Kavkaze, přijali křesťanství — avšak opět jen dle jména. Původním náboženstvím jejich, jakož i sousedních Svanetů, byl jakýs druh záhadného pohanství, jemuž přimíseno bylo také trochu zásad křesťanských. Náboženství tohoto však během času se zřekli, aniž je jiným nahradili; oběma, Abchazům i Čerkesům, jest rovněž tak islam jako kříž předmětem netajených úsměšků. Dlužno poukázati k tomu, že veškeří mohamedáni Kavkazu a i některé křesťanské kmeny považují obchod s otroky, výpravy loupežné a únos žen, dívek i jinochův atd. za „přirozené právo člověka“; poněvadž pak Rusové co nejpřísněji zabraňují jim prováděti řemesla taková a zbavují je tím jediného pramene výživy a — zábavy, hlomozí Abchazové a Čerkesové namlouvajíce světu, že Rusko tyransky je utiskuje. Sotva lze se tedy toho naditi, že by Abchazové a Čerkesové, kterým kyne naděje, že náruživostem svým budou moci volně uzdu popustiti, jakmile stanou se poddanými sul-

tána, pojednou si to „rozmyslili" a uvolili se žíti mírumilovně a klidně pod úřadní správou ruskou, jejížto přísný řád na nejvýš jest jim proti chuti.

Povstání na Kavkaze počalo ochabovat dost záhy, a jmenovitě od té doby, kdy general *Alchazov* byl jmenován velitelem ingurského sboru armádního, nebyli Turci s to vzdor všemu namahání roznítit povstání do té míry, aby byli z něho měli nějaký výdatnější prospěch. Asi do polovice června se vzpoura jakž takž udržovala, avšak od 24. června všecky pokusy povstalců, aby nové kraje v kruh svůj dostali a ruské vojsko z dosavadních jeho postavení vytlačili, se nezdařily.

Dne 24. června přepadlo 600 didojských povstalců, podporováni 200 Čerkesy, které turecké válečné lodě na břeh přepravily, oddělení knížete *Džordžadže*, které složeno bylo z nepravidelného vojska synašského okresu a zaujímalo pevné postavení u vsi Chupry. V boji padl na ruské straně nadporučík kníže *Čerkesov* a 16 vojínů; mezi četnými raněnými byl též jmenovaný velitel. Přes všechny citlivé ztráty, které toto oddělení utrpělo, nepodařilo se přece povstalcům zmocniti se vsi Chupry a obsaditi krajinu didojskou, k níž je řečená ves takořka klíčem.

Dne 25. června bombardovalo 6 tureckých válečných parníků ruské postavení u Ilory a vylodily prapor redifů na břeh. Tito učinili útok na hražené postavení připravených Rusů, z čehož se strhla tuha bitva, která trvala po několik hodin. Ruské dělostřelectvo, jehož působení bylo velmi vydatné, přimělo Turky k ústupu, z nichž se část utekla na válečné lodě. Ruské ztráty byly v celku nepatrné.

Dne 26. června podmanilo didojské oddělení auly (obce) v této krajině. Pouze obě vsi Assacho a Mukuka zůstaly ještě v tomto okresu v rukou povstalců.

Větší bitva svedena byla 27. června pod osobním velením general-majora Alchazova. Alchazov udeřil na nepřítele, který sestával z tureckého řadového vojska a 3000 Abchazů, maje postavení čtyry versty od Očamčiru vzdálené. Alchazov měl 6500 mužů, mezi nimiž byly jen 3 prapory řadového vojska ze sboru ingurského a 2 baterie. Nepřítel byl několika tureckými válečnými loďmi vydatně podporován. Bitva trvala 6 hodin a skončila útěkem Turků a Abchazů. Toto vítězství stálo Rusy 450 mužů. Nepřítel nemohl se však odvážiti přes hraničnou čáru tvrze Drandy, kterou 15. června byl obsadil. Rusové opevnili se u Očamčiru.

Dne 30. června bojovalo se opět se značným úspěchem politickým i strategickým. Jak již výše podotknuto, zůstala v krajině suchumské velká ves Assacho v moci povstalců. Vesnice ta byla klíčem k nepřátelským posicím mezi řekami Kodorem a Galisgou. Zde tábořilo 5000 povstalců, 1000 redifů a 500 nizamů. Tato nepřátelská moc ohrožovala přímo hlavní město Tiflis. Zástupce velkoknížete Michala, general kníže Mirskij, dal general-majorovi Alchazovu rozkaz, aby zahnal nepřítele stůj co stůj z Assachu.

Alchazov táhl 29. června směrem k zmíněné obci a učinil 30. června útok se 4 prapory, 2 setninami kozáků a 1 baterií na pevné postavení nepřítele. Abchazové bránili se zuby nehty. Třikráte odrazili útok Rusů a teprve při čtvrtém útoku ustoupili ve velkém nepořádku. Ústup ten změnil se brzy v divoký útěk směrem ke Kodoru. Ohrožení Tiflisu bylo tedy odstraněno.

General Alchazov soustředil pak své sbory podél horního poříčí řeky Galisgy, aby se při vhodné příležitosti zmocnil čáry kodorské, která se táhne 4 míle ku předu směrem k moři a kterou general Kravčenko svou vlastní chybou byl ztratil.

Ve prospěch Rusů byly mnohé spory, jaké vznikly v táboře povstalců. Abchazové nechtěli poskytnouti vracejícím se čerkeským emigrantům žádné pomoci vojenské, poněvadž o zdaru povstání pochybovali.

Za příčinou kvašení v gubernii *erivanské* vyslán totiž plukovník hr. Grabbe s 3 prapory do Kulpy v gubernii erivanské. Strach v této krajině byl tím větší, poněvadž se tam obávali vpádu Kurdů. Cesta přes Orgovo byla podplukovníkem Filipovem a sice 3 setninami šušinského pluku obsazena.

Bitvu u Očamčiru dne 27. června sluší považovati za obrat, který měl za následek nezdar celého povstání. General Alchazov dovedl dobře vykořistit sporů mezi vůdcem tureckým *Fazly* pašou a Abchazy, při čemž Rusové počali zvolna, ale jistě offensivu na celé čáře. Podařilo se sice ještě Abchazům dne 6. července překročiti Galisgu a obsaditi vesnici Tkvarčely, jejíž obyvatelé byli přinuceni přidati se k povstalcům; ale již dne 7. července vypravilo se oddělení vojska ruského pod velením podplukovníka *Goluchovského*, kteréž po 11hodinném boji dobylo vesnice Tkvarčel a celou ji zničilo. Abchazové ustoupili za Galisgu zanechavše Rusům všechen naloupený dobytek.

Dne 13. července překročili Rusové Galisgu a Pakveše; vojsko postupovalo dvěma proudy, jeden pod velením majora *Tomajeva,* druhý pod velením majora knížete *Niševadze.* Oba oddíly vyšly ve 3 hod. ráno. Povstalci jsou z nenadání napadeni a na útěk zahnáni; Rusové obsadili výšiny ešketské, kteréž ovládají krajinu Gubi. Část jízdy a 2 setniny pěchoty stíhaly povstalce až k Mokvě. Ve 12 hodin byla celá krajina mezi Galisgou a Mokvou od povstaleckých Abchazů vyklizena. Major Tomajev vrátil se pak s oddílem svým do ležení u Pakveše, kdežto Niševadze obdržev posily podnikal obhlídky podél Mokvy a zároveň zřídil most přes Galisgu.

Dne 15. července přešel major Tomajev opět k offensivě. Abchazové jsou zatlačeni až k řece Dudebě, k večeru pak obsadili Rusové i pravý břeh řeky

té. — Když byli povstalci dost potrestáni, vydal general Alchazov ke vzbouřeným Abchazům toto provolání: „*Obyvatelé abchazští!* Nežli budu trestati vás pro vzpouru, odvolávám se k vašemu zdravému rozumu. Síly vaše jsou skrovné, byste mohli dlouho klásti vážný odpor. Nespolehejte se na sliby Turků, kteří vám již mnoho slíbili, aniž byli by to splnili. Podrobte se, vydejte zbraň a rukojmě, ucházejte se o milost a odpuštění velkomyslného cara. Odpovíte-li záporně, budete úplně zničeni, poněvadž nařídím vojsku svému, by vás i majetek váš mečem i ohněm vyhubilo. Ještě jednou pravím: Rozmyslete a podrobte se."

Po tomto provolání oznámilo 250 osob z osad Gubi, Podgu, Tkvarčely a Ešket, že se podrobují. Dne 22. července opustilo třetí oddělení pod velením plukovníka *Jackeviče* ležení u Pakveše, překročilo Galisgu a porazilo u řeky Merkulky překvapený oddíl vzbouřenců na hlavu. Dne 27. července přišel k oddělení tomu general Alchazov, rozdílel všeliká vyznamenání a prohlížel krajinu. — Téhož dne sdělil plukovník kníže *Žulukidze*, jenž postoupil s oddělením vojska až k vesnici Tchanu, že jest se tří stran sevřen. Hned odeslány jsou mu na pomoc posily, kteréž společně s oddílem knížete Žulukidze rozprášily nepřítele. Dne 29. července opustili Turci Očamčir, a Rusové to místo obsadili.

Téhož dne podnikl velitel tureckého loďstva *Hobart* paša na obrněné lodi „Asari Zafik" obhlídku směrem k přístavu *Poti*. Z tvrzí zahájena byla prudká palba na loď, která neodpovídala. Druhého dne na to podnikla obrněná fregata „Mamudie" útok na ruskou posici v Očamčiru, málo mil od Poti vzdálenou. „Asari Zafik" připlul pozdě a nemohl se již boje účastniti. Veliké granáty, které loď vysílala, praskaly jeden po druhém ve tvrzích s ukrutným lomozem a udělaly velkou škodu. Rusové odpovídali a jejich granáty fičely kolem lodi, která byla šestnáctkrát trefena a několik mužů bylo zabito a raněno. Turci však nepřestávali pálit a značně porouchali tvrz, však úspěchu se přece nedočinili a Hobart paša si umínil vzíti na lodi 6000 tureckých vojáků, kteří se nalezali v okolí Čamčiru a postupem značné ruské posily octli se v choulostivém postavení. Čekal do 1. srpna a vyslav lodi co možná nejblíže ke břehu zahájil krutou střelbu na postupujícího nepřítele. Čluny turecké rychle pluly ke břehu, kde se záhy naplnily tureckým vojskem. Rusové hleděli útěk Turků zamezit, avšak Turci dokázali, že nejen v boji, ale i na útěku jsou vytrvalí. Turecké vojsko rychle odrazilo od břehu. Obrněné loďstvo turecké plulo pak bez valné škody dále.

Hobart paša dostal rozkaz, aby převzal vrchní velení celého loďstva černomořského. Měl toho času pod svou správou dvacet válečných lodí. Čerkeské rodiny, které po nezdaru povstání chtěly krajinu na Kavkaze opustit, byly přijaty na turecké válečné i dopravní lodi.

Odplutím oněch 6000 Turků byla výprava turecká na Kavkaz počátkem srpna skončena.

Proti možnému obnovení povstání došly zatím do Tiflisu přiměřené posily. Aby se všeliké příští pokusy povstání na Kavkaze ztížily ne-li dokonce nemožnými učinily, učinil kníže Barjatinskij vládě ruské návrh, aby obyvatelstvo z kavkazských vesnic rozdělila mezi donské kozáky a do opuštěných osad vsadila vysloužilé vojáky z kavkazské armády.

## Boje a hrůzy za Balkánem.

Přechodem Balkánu a prvními zápasy na jižním jeho svahu dobyli Rusové spíše úspěchu politického než strategického; nescházelo těch, kdož věštili, že smělý pochod sborů Gurkových jest sice skvělým činem válečným, ale že lépe by bylo, kdyby přechod Balkánu byl se odročil do té doby, kdy armáda turecká před Balkánem bude několika vítěznými boji ruskými seslabena ne-li dokonce ochromena. Že tyto hlasy nebyly marny, okázalo se záhy, když následkem nezdaru u Plevna (ke konci července) a za příčinou energické offensivy Sulejmana paše z Drinopole muselo vojsko ruské za Balkánem nazpět k Šipce ustupovat.

Dříve však než k tomu došlo, svedli Rusové za Balkánem mnohé šťastné zápasy, jimiž dobyli cti zbraním a statečnosti ruské.

Opanování Kazanliku vojskem ruským bylo pro Bulhary zabalkánské znamením k povstání. Několik tisíc těchto nešťastníků, doufajících v konečné osvobození, spojilo se v jeden sbor ve vsi Atly, v okresu čirpanském. Kaimakam okresu toho vyslal proti nim oddělení bašibozuků a jízdy. Velitel vojska vyzval povstalce několikkráte, by složili zbraň. Tito však neuposlechli, nýbrž stříleli na Turky a tím rozpředl se boj, v kterém velká část Bulharů byla pobita, načež ostatní uprchli na ostrovy řeky Marice. Turci zapálili kulemi ves Atly a zajali při tom 55 Bulharů se zbraní v ruce. Velitel dal obklíčiti ty, kteří uprchli na ostrovy, a hladem je chtěl přinutit ku vzdání. Bulharští obyvatelé v Kajučíku měli v úmyslu zrušiti železniční trať a zapáliti stavení v stanici; nahromadili kolem budovy mnohé věci, též petrolej a vše to, když se blížil turecký vojenský sbor, zapálili. Pachatele nebylo možná chytiti.

Povstání mezi Bulhary v čirpanském okresu, jakož i v nahii plovdivské šířilo se rychle a musulmanští i křesťanští obyvatelé byli velice postrašeni zprávami o hrůzách, jež dály se každodenně. Drinopolský guvernér

Ibrahim paša, by upokojil kaimakama čirpanského, poslal mu 1000 mužů vojska, kterému bylo nařízeno dbáti o udržení pokoje a pořádku, jakož i chrániti pokojné Bulhary. Kaimakam obdržel písemné nařízení zatknouti každou podezřelou osobu a dopraviti ji do Drinopole. Plovdivský mutesarif obdržel rozkaz podobný.

K osvobození musulmanského obyvatelstva v Kuči, které bylo obleženo bulharskými povstalci z nahie stejného jména, k dopravení jich na místo bezpečné a k utlumení vznikajícího v Karlové a Akče-Kilise povstání, bylo z Plovdiva vysláno oddělení pěchoty a jízdy se 4 horskými děly, následkem rozkazu divisionáře Savfeta paše. Turecké vojsko po svém příchodu přikročilo k dílu a musulmanské obyvatelstvo vysvobodilo; ženy a dítky dopraveny do Plovdiva. Mužské obyvatelstvo přidružilo se k vojsku a táhlo s ním ku Karlové, která byla obsazena Bulhary a musila býti obležena. Bulhaři dovolili musulmanským obyvatelům, by odtáhli bez překážky, avšak zdráhali se na vyzvání tureckého velitele složiti zbraň. Zahájili s opevnění nad městem zřízených palbu na Turky, kteří odpovídali ještě prudčeji. Povstalci nebyli s to odporovati déle a vyslali, ztrativše 70 mužů mrtvých a raněných, svého parlamentáře, by vyjednával stran vzdání se. Turecký velitel přijal nabízené podmínky; turecké vojsko obsadilo město a zjednalo pokoj a pořádek. Zbraň Bulharům odňatá byla rozdělena mezi Turky. Vojsko odtáhlo do Ačke-Kilisy, kde Bulhaři po několika výstřelech se vzdali složivše zbraň. Avšak jenom starci se vzdali — mladší muži prchli do Kaloferu, by se spojili s Rusy.

Mezi tím postupovali Rusové ku předu, což způsobilo nemalý ruch v *Drinopoli,* druhém hlavním městě říše turecké. Všichni konsulové shromáždili se k poradě a podali generalnímu guvernérovi pamětní spis, aby vydal toto oznámení: 1. K ochraně občanů se položí do města oddíl pravidelného vojska posádkou; 2. shromáždění zde bašibozuci, zejbekové a Čerkesové odejdou z města a 3. uprchlí sem Turci nesmí chodit po ulicích se zbraní. Guvernér odpověděl, že v Dede-Agači přistálo 45 praporů Sulejmanova vojska a 10 praporů z nich obsadí Drinopol, ozbrojení uprchlíci že budou do svých osad dopraveni, ale bašibozuky, zejbeky a Čerkesy že nelze odstranit, protože přišli jako dobrovolníci k vojsku. Ostatně uvolil se poslat memorandum konsulů do Cařihradu, aby mu dány byly přiměřené rozkazy.

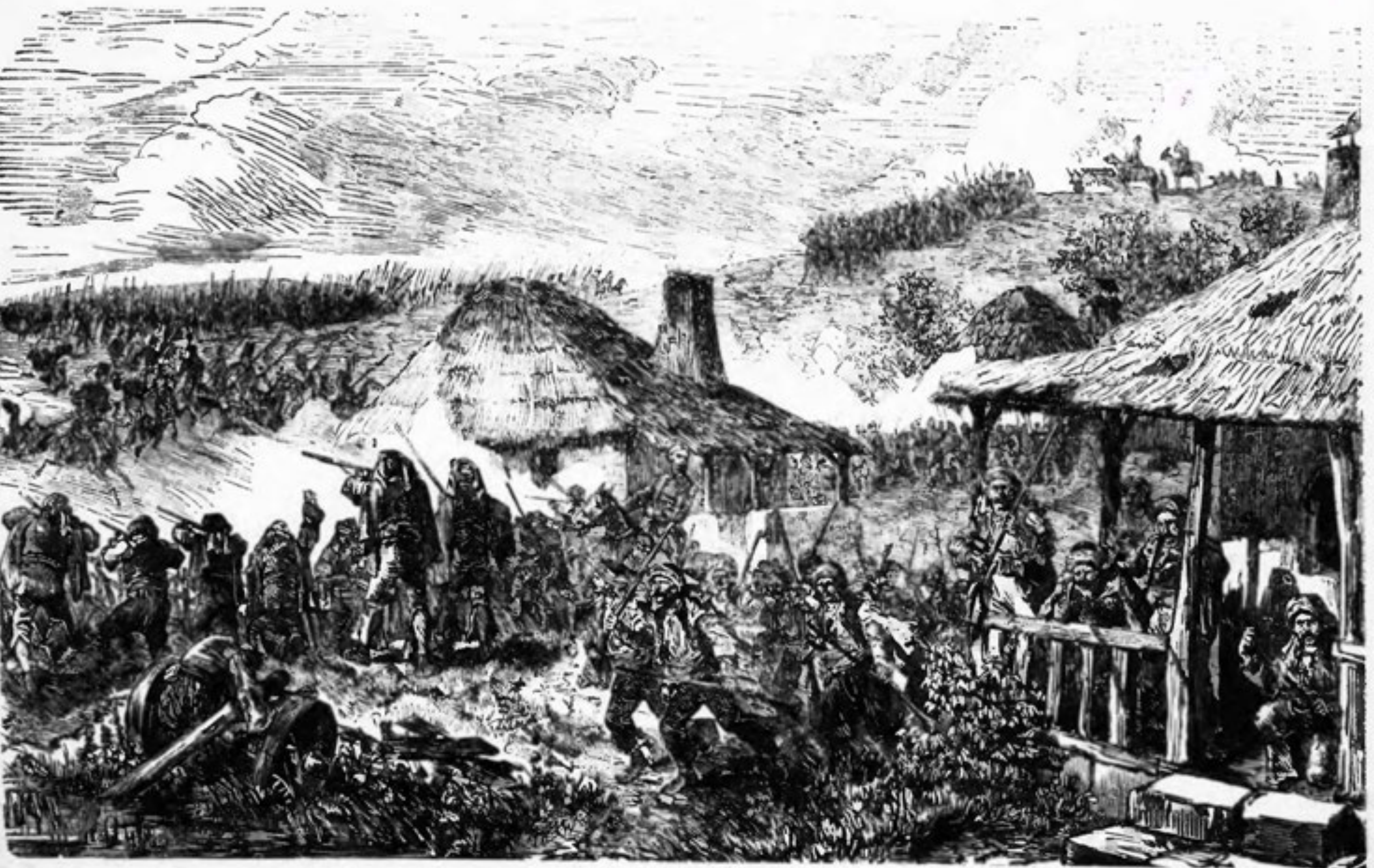
Prvních 5 praporů Sulejmanových z Dede-Agače přišlo do Drinopole dne 20. července. Z těch zůstaly 3 posádkou, 2 vypraveny dále ke Kazanliku. Den na to přijel Sulejman paša, známý již čtenářům z bojů červnových v Černé Hoře. Do půlnoci přitáhlo za ním ještě 12.000 mužů, kteří se položili před městem pod stany. Dne 22. července přitrhlo ještě 4000 mužů a 5000 zůstalo v Agači. Armáda Sulejmanova čítala tedy 21.000 mužů, prapor po 466 mužích. Když vypraveny byly tyto prapory proti Černé Hoře, měly po 700 mužích. Dne 22. července odešly do Nové Záhory 4, druhého dne 6 a dne 24. července 10 praporů a velitelové měli rozkaz posunout své sbory k Trnovu. Železnice k severu nejezdila, poněvadž Rusové zbořili most u *Karabunaru.*

Město Drinopol poskytovalo těch dnů nevlídný pohled. Všude potloukaly se bandy bašibozuků a Čerkesů, a tito hosté byli málo vítáni Turkům i křesťanům v městě. Denně pak přibývali do města zástupové uprchlíků z krajin od Rusů obsazených. Město bylo na kvap opevňováno.

Porazivše na úpatí Balkánu Raufa pašu hleděli Rusové v největším spěchu zmoci se železnice neb ji aspoň na některých místech pobořit, aby soustředění armády Sulejmanovy překaženo bylo. Avšak Sulejman zmocnil se záhy železničního materialu a vyslal v největším spěchu sbory své do *Karabunaru,* stanice to mezi Drinopolí a Jambolem. Sotva že 10—12 000 Turků v Karabunaru se soustředilo, udeřili na ně Rusové a zahnali je. Z celého sboru toho vrátilo se do Drinopole sotva 4000 mužů a ti byli v stavu zoufalém. Porážka Turkův u Karabunaru nebyla ostatně ani Turkům netušená, neboť sbory Sulejmanovy byly po obtížných zápasech černohorských a po kvapném pochodu do Bulharska vysíleny. Rusové ukořistili také 12 děl a zajali mnoho Turků, jež k ostatním soudruhům od Šipky do Kazanliku přivedli.

Ukrutnost, jakou Turci raněné Rusy týrali, byla sice pro bojovníky ruské podstatnou příčinou nezajímati a neživiti nepřítele, nýbrž skoliti vše, co jim do rukou padlo. Avšak důstojníci ruští dovedli rozhořčenost vojínů krotiti, o čemž nejlepší svědectví podává velký počet zajatých v každém boji. Turci nešetřili nikoho, nebrali ohledu, zdali ten, kdo jim padl do rukou, jest raněn aneb k službě schopen; ba ani mrtvolám neponechali všecky údy. Jest to nepopíratelnou skutečností, která vůči celé Evropě zasluhuje nejvyššího opovržení, že Turci raněným uřezávali hlavy a těla jejich zohavovali. Turečtí vojínové — mají-li vůbec s ohledem na tuto bestiálnost právo na čestné to pojmenování — vylívali sobě vztek na mrtvých a raněných! Zabili každého zbaběle a hanebně, neboť se chudák nemůže brániti. To vypravují nejen Rusové, to potvrdil i turecký imam, jenž upadl Rusům do rukou. „Koran to velí!" tak zněla jeho odpověď.

Turci neznají mezinárodního práva — neboť koran se o něm nezmiňuje. Turci přijali ženevskou smlouvu. Avšak koran žádné ženevské smlouvy nezná. Dnes jako před šesti sty lety podněcuje se turecký vojín k fanatismu, aby vraždil nevěřící a se vší surovostí nevzdělaného člověka vykonává též rozkaz ten. Imam (kněz) jde s sebou do boje a štve vojína, by se zachoval dle koranu! Jak často se stává, že raněný turecký voják



Bitva u Staré Záhory dne 31. července.

se vzchopí a milosrdného bratra, který ho chce zdvihnouti, s vynaložením poslední síly své bodne nožem aneb jestli může, střelí z revolveru. Toť ovoce ukrutného fanatismu!

Avšak přes to vše chovali se Rusové k zajatým Turkům velmi slušně. V Kazanliku bylo zajato 750 nizamů a redifů, 14 důstojníků a 1 imam. Štíhlou postavou, zahalenou v modrý kaftan, hlavu maje bílým turbanem pokrytou, předčil imam všecky ostatní, obzvláště pak tahy jeho tváře svědčily o duševních jeho přednostech. Ostatní vojáci byli lidé obyčejní, jak to bývá v tureckém vojsku. Důstojníci uměli se vyjádřiti s jakousi lehkostí a též uhlazeností, ale byli při tom přece prostí a upřímní. To vše nebylo lze pozorovati u imama. Hleděl ukryti bledé ruce své, by chvění jich neprozradilo rozčilenost, která se ho zmocnila proto, že musí „nevěřícím" odpovídati. Rty jeho se při každé otázce pohybovaly zimničně. A jakými posuňky provázel řeč svou! Čelo se vraštilo, oči měl na polo jen otevřeny a sršely mu z nich blesky velké nenávisti. Bledý obličej, jezovitskému velice podobný, ověnčen byl dlouhým, černým vousem, a když mluvil, valila se mu všecka krev k srdci. Odpovídal krátce s velkou opatrností. Jenom jedna jeho odpověď byla určitá. Když se ho ptali, proč Turci zabíjejí raněné, zaleskl se veselý úsměv na jeho obličeji, kochal se v zpomínce na pobité nepřátele, na radosti, jichž se jemu a lidu jeho za to někdy v ráji dostane, na nesčetné hurisky, které budou ho obklopovati, a pravil zkrátka: „*Koran to velel.*" — „A nedostali jste rozkaz, byste šetřili raněných?" — „Ne, takového rozkazu jsme neobdrželi!" — Hlas jeho svědčil, že by s opovržením pohlížel na ty, kdož by vydali rozkaz podobný, oko jeho, když zíral na nepřítele, zářilo fanatismem a radostí.

Tak odpovídal imam před velkoknížetem, v zahrádce malého domku v Marinopolu, kde byli všickni zajatí důstojníci velkoknížeti představeni. Velkokníže seděl ve své lenošce. Vedle něho stál statný jeho syn; Nepokojčickij, Čerkaskij a jiní hodnostové stáli kolem. Důstojníci, vojíni, měšťané se přidružili; bulharská legie, která se u Kazanliku vyznamenala, stojíc v pozadí střežila zajaté. Imama poznali Trnované co jednoho z kněží velké mešity trnovské.

Zajatí byli prostřednictvím tlumočníka tázáni, a některé jejich odpovědi vzbudily veselost. Než byli předvedeni před velkoknížete, musili táhnouti táborem. Velkokníže právě projížděl tábor a byl nadšeně pozdraven od vojska, které stálo v řadách, když zajatí byli přiváděni. Nejprve vedeni byli do polní kanceláře, kde s důstojníkem, který je provázel, sepsán protokol. Turečtí důstojníci byli při tom tázáni na všeobecné okolnosti, jména, původ atd., načež uvedeni před velkoknížete, jenž jich v zahradě očekával. Tlumočník překládal otázky i odpovědi. Otázky byly všeobecné, odpovědi určité. Poněvadž mezi zajatými byli mnozí černé pleti, tázal se jich velkokníže, odkud pocházejí? Byli to lidé z Anatolie, z Egypta, z Tripole, většina však z Rumelie. Vytrhli z Cařihradu a dorazili za 22 dnů do Kazanliku. Z počátku bylo tam 3000 vojáků, později přišla posila. Žold neviděli někteří po kolik roků; jiní byli šťastnější a teprv po několik měsíců nedostali žoldu. K jídlu dostávali časem chléb, časem nic. „Jedli jsme, co jsme nalezli," odpověděl klidně jeden důstojník. Důstojníci vyhlíželi dosti dobře. Měli slušné uniformy, dobrou obuv. Někteří chovali se přísně po vojensku; žádný nebyl sklíčen. Vyjádřili spokojenost s tím, co jim bylo poskytnuto. Po rozmluvě trvavší asi hodinu byli odvedeni do svých bytů.

Princ Alexander hesenský meškal v táboře ruském v Kazanliku, i vypravil se dne 23. července s plukem dragonů, jimž bylo uloženo, aby přerušili železniční spojení mezi Drinopolí a Plovdivem. U Staré Záhory potloukali se bašibozuci, kteří se dragonům vyhýbali. Dragoni přepravili se přes Maricu a vrazili do městečka *Kajodžiku*, 40 kilometrů jižně od Staré Záhory. Nepřátelská spřež dala se na útěk, sotva že dragony spatřila; nádraží bylo obsazeno, most a budova nádražní dynamitem rozbořeno a telegraf zničen. Zajatý přednosta stanice naložen byl na vůz a na snažnou prosbu i dvě ženy jeho. Po té táhli dále. Od bašibozuků stíháni dorazili dragoni na smrt umdleni dne 24. července o 2. hodině ranní do Staré Záhory, když byli po 24 hodin s koně ani neslezli a za dobu tu přes 80 kilometrů cesty urazili. Princ hesenský psal, jaké podivné shledání při zničení dráhy v Kajodžiku jej překvapilo: „Když jsem si chtěl zajatého přednostu stanice v turecké uniformě a dvě nešťastné ženy jeho (z nichž byla jedna velmi hezká), prohlednouti, jevil člověk ten velkou radost, oslovil mne v čistém darmštatském nářečí a jmenoval mne jménem. Zjistilo se pak, že je Turek ten se svými dvěma ženami rodák darmštatský. Ještě před dvěma roky byl ve svém rodišti telegrafista. Jmenuje se Klier. Jedna z dam byla jeho ženou a druhá sestrou. Rozumí se samo sebou, že jsem o krajany své pečoval. Jsou to řádní lidé, rádi by se vrátili domů, avšak nemají žádných peněz. Učiním pro ně, co bude v mé moci."

Zprávy turecké zvěstovaly o tomto přednostovi stanice, že Rusové ho zajali a na nádraží oběsili.

Turci vůbec dbali o to, aby rozšířili hodně mnoho lživých zpráv o ruských ukrutnostech, čímž měla být přede zraky světa zastřena vlastní ničemnost a zhovadilost, kterouž se Turci v každé válce vyznamenávají.

Síla ruského vojska za Balkánem pod vůdcovstvím Gurka záležela ze tří kolon, z nichž každá měla vyrazit proti *Nové Záhoře* (Jeni Saagra). Toto místo

jest na pobočné trati železničné, vedoucí do *Jambolu*. *Stará Záhora* (Eski Saagra) leží nejdále za Balkánem nad údolím řeky Marice a jest střediskem schůdných silnic, vedoucích ke všem místům téhož údolí. Pravá kolona Gurkova, záležející z bulharské legie, dvou baterií děl a tří pluků jízdy měla vytáhnout ze Staré Záhory; prostřední kolona, pod samým Gurkem, obsahujíc střeleckou brigádu, pluk kozáků a 4 baterie děl, táhla od Kazanliku; levá kolona, záležejíc z 5 praporů pěchoty, 2 baterií a něco kozáků, vyrazila z Chankioje, všechny tři směrem k Nové Záhoře.

General Gurko vytáhl z Kazanliku 29. července a v rychlém pochodu urazil skoro deset mil. Přes to však vojsko jeho hned druhého dne časně ráno musilo se zúčastnit boje; kolona chankiojská totiž dorazila současně k Nové Záhoře a udeřila na opevnění Turků kolem nádraží z jambolské železnice. Levé křídlo Gurkovo vytáhlo tedy do boje, aby pravé křídlo kolony podporovalo. Turci bojovali zoufale, jeden *útok bodákem* následoval za druhým; konečně však k polednímu Rusové dobyli posic, zahnali Turky, vrazili do Nové Záhory, ukořistili tři děla, zničili železniční stanici a zmocnili se velké zásoby střeliva a spíže. Že však neměl Gurko dostatečného množství jízdy po ruce, nemohl ustupující Turky pronásledovat; teprv druhého dne vysláni za utíkajícími kozáci. Však téhož dne po poledni došla velikou oklikou zpráva, že levá kolona jest zapletena do vážného boje s Turky, kteří se jí na cestě od Staré Záhory postavili vstříc. General Gurko se ihned rozhodl, že přispěje levé koloně ku pomoci. Ještě téže noci dorazil do Karabunaru; noc byla sice tmavá, však celé okolí bylo hořícími vesnicemi děsně osvětleno. Druhého dne časně ráno vytáhl Gurko dále směrem k Džuranli po silnici k Staré Záhoře nevěda, že před ním stojí 30.000 Turků, hájících k městu tomu přístup. Turecké baterie vojska toho byly tak dobře postaveny, že ovládaly celou krajinu; přes to však pustil se Gurko chutě do boje vyslav nejprve ku předu 5 praporů pěchoty, podporovaných dělostřelbou. Brzy bylo u jedné baterie zabito 48 koní, u druhé 8. Turecké zástupy snažily se Rusům vpadnouti do levého boku. Proti této operaci vyslal Gurko střeleckou brigádu, podporovanou dvěma pluky od 9. divise. Útok Turků byl s velkými ztrátami odražen. Mezi tím kolona čerkeské jízdy hnala se po svahu návrší Rusům do pravého boku, a útok ten byl by se již zdařil, avšak v pravém okamžiku objevila se na místě činu jízda Leuchtenbergova, která prudkým útokem Čerkesy zahnala a tím pravé křídlo zachránila.

General Gurko vyrazil na to ku předu a dosáhl posice, s které bylo lze Starou Záhoru a celé okolí přehlédnouti. Sem dorazil k němu ordonanční důstojník, kterému se podařilo obejíti Turky, a přinesl zprávu, že pravá kolona, záležející z bulharské legie, jest u Staré Záhory sevřena vojskem tureckým počtem as 20.000 mužův. General Gurko, jehožto síly byly poměrně slaby, vzdal se prozatím úmyslu spěchat jim na pomoc, a rozhodl se vytrvati ve svých posicích. Však rozhodnutí to musilo být velmi brzo změněno, neboť v týle a v boku Gurkově objevily se pojednou dvě silné turecké kolony. General zaslal rozkaz, aby se bulharská legie prodrala za každou cenu zpátky, a sám učinil velmi dobře, že podnikl ústup nad míru obtížným a úzkým průsmykem dalbockým, odkudž pak ustoupil do průsmyku chankiojského, kamž za stálého boje dorazil ve čtvrtek 2. srpna. Na ústupu tom umírali ranění za příčinou neskonalých obtíží cesty jako mouchy. I zdraví vojáci padali unavením a vysílením.

Legie bulharská, která tvořila pravé křídlo celého vojska Gurkova, setkala se na pochodu svém ze Staré Záhory ku Karabunaru u vzdálenosti asi 10 kilometrů s nepřítelem, který zahnal Bulhary do Záhory zpět. Dne 31. července, po velmi tuhém boji (vyobrazení na str. 235), musili Bulhaři uchýliti se do průsmyku severně od Staré Záhory a odtamtud pak průsmykem Šipkou dále ustupovati. O prudkosti bojů jejich možno souditi, že z legie bulharské, která původně čítala 1600 mužů, jen as 4—500 mužů vrátilo se do průsmyku šipského.

V bojích u Staré Záhory ve dnech 30. a 31. července ztratil Gurko 3000 mužů, nečítaje v to ztráty, které utrpěla legie bulharská. Tento nepříznivý obrat tím trapněji dojal bojovníky ruské za Balkánem, že došla zpráva o nešťastném výsledku zápasů před Balkánem u Plevna.

Rusové opustili Starou Záhoru dne 31. července. Téhož dne o 4. hodině odpoledne zahájili Turci v městě hrozné vraždění; každý křesťan, ať muž či žena či dítě, byl po ulicích jako zvěř zastřelen. Ti pak, kdož ze strachu ukryli se ve svých domech, měli mnohem horší osud k očekávání, *byliť za živa upáleni*. Vydán rozkaz, aby vše co křesťanského, bylo spáleno a zničeno. Mnozí z tureckých obchodníků, kteří zůstali v městě, zúčastnili se chutě všeobecného vraždění. Mezi tím Said aga ze Čirpanu, shromáždil kolem sebe hejno bašibozuků a vyzval je, aby s ním jali se čirpanský obvod pustošiti. Bašibozuci nedali se pobízet. V krátké době mnoho set domů bylo v plamenech a na obyvatelích spáchány nejhroznější ukrutnosti. Obvod čirpanský jest jedním z nejbohatších v celém Turecku; obýván jest většinou obyvatelstva křesťanského, má více než 30 chrámů, 500 škol a klášterů; vše to bylo spáleno a rozbořeno. Největší zhouba zuřila ve vesnicích Bogdanu, Mahalesi, Rani Mahalesi a mnoha jiných. Z obyvatelstva vesnic podél železné dráhy mezi Hermanlím a Novou Záhorou podařilo se sotva 50 osobám zachránit se na živu. Bulharští uprchlíci, kteří přišli do Gabrova a Selvi, páčili množství zavražděných křesťanů

v okolí Staré Záhory a Čirpanu na 12—15.000 osob! Velmi málo komu podařilo se uprchnouti, neboť podél silnice ze Staré Záhory do Kazanliku rozestaveni byli turečtí vojáci, kterým dán rozkaz, aby každého Bulhara utíkajícího k Balkánu zastřelili. Jest zjištěno, že zejmena následující vynikající turecké osobnosti se vraždění křesťanů zúčastnily: Tafik bej, Sadik bej, Akif bej a Daja Achmed. Zejmena Sadik bej zavraždil vlastnoručně na svém statku množství křesťanských dělníků. Celkem bylo přes 60 vesnic spáleno.

Takovým způsobem řádili Turci všude, kam se po ústupu Rusů ke Kazanliku a do průsmyku šipského dostali. Dopisovatel „Timesů“ psal o tom řádění z Trnova dne 29. července: „Bašibozuci povraždili děsným způsobem v Nové Záhoře Bulhary. Včera pomáhal jsem mrtvoly jejich vykopávat. Našli jsme deset strašně zohavených mrtvol, mezi nimi byly dvě ženy. Nebylo času dále hledati, avšak dle všeho povražděno bylo několik set osob. Zápach z mrtvol byl strašný a rozklad jich úplný. Mrtvol moslemínských nenašlo se žádných. Vraždění započalo v neděli o polednách a trvalo až do poledne příštího dne. Pak byla mu učiněna přítrž příchodem Selima paše, který přitáhl s vojskem řadovým. Selim paša shromáždil nepovražděné Bulhary a poslal je ve vojenském průvodu do Drinopole. Mám za to, že by nebyl ani jeden Bulhar zůstal na živu, kdyby řadové vojsko nebylo přitáhlo. Bašibozuci, Čerkesové a turecké nepravidelné vojsko počínají si kam přijdou všude stejně zběsile, pálí totiž, vraždí a loupí. Sběř ta není pod žádnou kontrolou, jde kam chce, uprchne mnohdy počtem 30—50 mužů a podniká pak loupežné výpravy.“

Zatím panoval v Drinopoli i v jiných městech tureckých zmatek a strach ještě po ústupu Rusů. V Drinopoli se vypravovalo, že celá armáda Raufa paše jest zničena. Ještě dne 2. srpna nevěděl nikdo, kde vězí Sulejman paša, jenž měl spojit se s Raufem. První operace, které Rauf podnikl, aby docílil spojení se sborem Sulejmanovým, vypadly nešťastně. Sulejman paša vypravil se dne 29. července v 9 hodin ráno z Karabunaru ke Staré Záhoře, kdežto Rauf paša téhož dne v 6 hodin ráno vyšel z Nové Záhory ubíraje se též ke Staré Záhoře. Rauf paša měl celkem 14 praporů; nechal asi 1200 až 1500 mužů na nádraží v Nové Záhoře, sám pak asi s 8000 mužů a sborem Čerkesů dal se na pochod ku Staré Záhoře. Poněvadž Rauf měl vykonati cestu kratší nežli Sulejman, a kromě toho ještě o 3 hodiny dříve vyšel, minul pravý okamžik spojení. Rusové, jimž Bulhaři konali znamenité služby vyzvědačské, dověděli se hned o této situaci Turků; obsadili asi 6000 až 7000 muži, 6 menšími a 2 většími děly Novou Záhoru a počali útok na Turky, kteří zůstali v nádraží; Turci se tam sice opevnili, avšak zanedbali všecku službu bezpečnosti, tak že byli úplně překvapeni, a v boku i ze zadu napadeni. Nějakou chvíli vzdorovali vražedné střelbě děl ruských, kteráž naplnila nádraží mrtvolami, konečně však hledali spásu v útěku. Rusové měli v boji tom jen 70 mrtvých. — Na to opustili Rusové rychle Novou Záhoru, aby Raufa, postupujícího ke Staré Záhoře, napadli od zadu, kdežto Rusové, meškající ve Staré Záhoře, napadli jej od předu. I to zdařilo se jim úplně; armáda Raufova, jsouc takto ze dvou stran napadena, nemohla odolati prudkému nárazu a dala se v divém nepořádku na útěk. Ztráty její byly dle počtu raněných, již jsou přiveženi do Drinopole, velmi veliké. Za nějakou chvíli přišel Sulejman na bojiště a zadržel Rusy; nazejtří časně ráno obnovil útok, tak že Rusy překvapil, vypudil je ze všech postavení jejich ve Staré Záhoře i v okolí, načež město obsadil a soustředil tam ponenáhlu trosky armády Raufovy. Rusové ustoupili přes Kazanlik k Balkánu.

Dne 2. srpna přijel do Drinopole vlak s 260 raněnými Turky. O den dříve přiveženo na vozích 900 raněných. Na raněné Turky bylo hrůza se podívat. Na obvazištích nebo v lazaretech vojsk evropských nepovažoval by to nikdo za možné. Kdežto u vojsk evropských již na bojišti dá vojín od sboru zdravotního raněnému první obvazek a poskytne mu hned nejnutnějšího ošetření, potom ho opatrně a pečlivě dopraví na obvaziště, přišla do Drinopole většina těžce raněných v stavu takovém, který se dá vysvětliti jen úplným nedostatkem všeho ošetřování a pomoci lékařské. Ranění, většinou jen velmi bídně obvázáni, přijeli sem třetí a čtvrtý den po svém poranění. Snadno lze si pomyslit, jaké pokroky udělaly zatím rány jejich, a tudíž se pochopí, že několik jich přiveženo mrtvých, jiní mohli se zachrániti jen uřezáním raněných údů, kdežto mohli jistě se vyléčiti, kdyby se jim poskytla rychlá pomoc. Pro ošetřování raněných nedělo se zrovna nic; když přijeli, nedostavil se na nádraží ani jediný lékař, nic nebylo přichystáno k ubytování nebo další dopravě; musily se teprv pak v městě a v okolí sháněti povozy, a takto musili ubožáci ležeti pod širým nebem.

Očitý svědek, Němec z Kolína nad Rýnem, psal o dopravě raněných z Drinopole: „Při třetí dopravě raněných byly sice vozy na zdejším nádraží připraveny, ale po lékaři opět ani stopy. Dověděl jsem se, že jest vůbec v celé armádě veliký nedostatek lékařů; nebylo ani nosítek, aby raněný se donesl k vozu; obyčejně vzal voják raněného na záda a nesl jej takto k vozu; často jsem viděl, kterak nohy raněného bez vlády po zemi se vlekly. Na nádraží nebylo připraveno pro raněné pražádné občerstvení; musejí chudáci na bídném voze dojeti až do nemocnice. A co tam na ně čeká? . . . O tom povídal mi bývalý lékař vídeňský, jenž jest nyní ve službě turecké, věci prapodivné. Mimo jiné řekl, že amputace jsou řídkým případem, neboť tím zůstane voják do smrti mrzákem a vláda musí naň platit, tedy —



Obvaziště na bojišti ruském.

staň se vůle páně! Blaze těm, jež stihne smrt na bojišti; jsou šťastni proti těm, kteří musejí s těžkými ranami pomalu chřadnouti. Když včera večer (dne 2. srpna) ranění leželi pod širým nebem a marně čekalo se na povozy, dostal náčelník Čerkesů, jenž s dopravou raněných přijel, vztek veliký; spravedlivému hněvu svému ulevil těmito ráznými slovy, kteráž pronesl k tureckému důstojníkovi: „Máme za vás prolévati krev, vy psi, vy pak necháváte naše raněné bez pomoci umírati! Chcete peníze, abyste zaopatřili vozy? Tu jsou!“ Při tom hodil důstojníkovi hrst zlaťáků na hlavu. Čerkes ten jmenoval se Sulejman bej.“

Jako dravé šelmy vrhli se Turci po ústupu Rusů na nešťastné obyvatelstvo křesťanské a vraždili, loupili a pálili napořád. Běda Bulharům, kteří postiženi byli se zbraní v ruce! Po hrozném mučení byli oběšeni. Dne 5. srpna přivezl vlak do Drinopole 1800 uprchlíků a 3 bulharské zajatee. Jeden z nich byl tak zmučen, že když ho z vozu vystrčili, sklesl a zůstal ležet. Milosrdný zejbek chtěl muka umírajícího zkrátit, kopnul ho svojí okovanou botou do hlavy a zkřikl: „Ďaur!“ Dosáhl, čeho chtěl; za blaženého úsměvu ostatních zejbeků skonal zajatý v několika minutách. Hrozný byl pohled na bulharské ženy, které přibyly dne 6. srpna do Drinopole. Aby je Turci neviděli, byl vlak dopraven na trať, kde se zboží skládá. V hadry oděny byly nešťastnice po celou cestu na žhoucím slunci a doprovázející je zejbekové nedovolili ani podat jim vody. Hamalové (dělníci) přinášeli jim konečně ve džbánech vodu a roznášeli ji od vozu k vozu. V prvním voze bylo již pozdě. Tu ležela 50—60letá žena s obnaženými ňadry a probodenými bodákem zády. Na těle její nebylo zdravého místečka, samá rána. Při přenášení na stinné místo vozu vypustila ducha. Druhé dva vozy byly plny žen a dětí, které po vodě vztahovaly ruce. Naplnily se jim čutory a jelo se dále. Dále ležela ve voze 18letá dívka s hlubokou ranou v boku. Když jí podali vody, mohla promluvit. Turci jí udělali násilí a pak ji šavlí poranili. Na otázku, zdali byl původce rány zejbek, odvětila, že to byli askersakali, tedy pravidelné vojsko. Za čtvrt hodiny byla trpitelka i s kmetem, který s ní ve voze byl, utrpení svého prosta — oba skonali. Jedna žena se zuřivcům bránila. Byla na stehnách noži pobodána; prsty na obou nohou byly rozdrceny. Dvouleté robě sedělo u matky cumlajíc tvrdou kůrku a hladíc naříkající matku. Nelze ani bídu všecku vylíčit, která na oněch vozích se nacházela. Za soumraku byli nešťastníci ti a ony tři mrtvoly, které hozeny byly na hromadu, dále dopraveny.

Na Bulhary zabalkánské přišli v srpnu dnové hrůzy a nejděsnější pomsty Turků. Neminulo ani jediného dne, aby nebyl do Cařihradu nebo do Drinopole přivlečen veliký počet Bulharů, jednak po různu hnaných od četníků tureckých, jednak v četách po 20—30 mužích, řetězi kolem krků k sobě spoutaných. Američtí missionáři, meškavší právě toho času v krajinách u Kaloferu, Kazanliku a Staré Záhory, udali, že po odchodu Rusů povraždili Turci alespoň *třicet tisíc* Bulharů obojího pohlaví a různého věku.

Vláda turecká jala se vydávati tak zvané seznamy proskripční, a vypovídání do vyhnanství nabylo rozměrů velikých.

Z Ortakoeje dopraveno bylo již mnoho tamějších Bulharů přes Cařihrad do Razgradu. Ortakoej jest sídlem bulharského exarcha a tvoří jádro krajiny bulharské, jejíž obyvatelstvo velmi jest četné. Poněvadž vláda turecká každého Bulhara bez výjimky považovala za podezřelého, musili se Bulhaři v Cařihradě usedlí velmi míti na pozoru a bohu děkovati, že jsou v městě vyslanci cizích mocí, jichž přítomnost jedině drží vzteklost Turkův cařihradských poněkud na uzdě. Neboť kdyby vládě turecké dána byla plná vůle, byl by vznikl ihned krvavý tribunál, kterýž řáděním předčil by i tribunály první revoluce francouzské a konskripce římského Sully. V policejním ministeriu utvořena byla zvláštní tajná kancelář, ve které otvírány jsou všecky dopisy Bulharům svědčící, jež zasýlají se po poště turecké neb mezinárodní. Úlohu hlavního a nejhorlivějšího udavače při zatýkání Bulharů převzal jistý žid z okolí Kazanliku, jemuž byli Rusové jakožto usvědčenému vyzvědači tureckému statek spálili. Žid uprchnul do Drinopole a pak do Cařihradu, kdež ze msty stal se udavačem smýšlení obyvatelstva bulharského.

Sultán sám pozval bídného udavače tohoto k sobě a pochválil jej za loyalnost jeho. Mezi židy a mohamedány panuje na základě koranu již ode dávna jistá sympatie, kteráž nabývala výrazu v přátelském družení se obou živlů těchto.

Bulharům bylo dle opatření vládních takořka nemožno domoci se průvodních listů k odcestování z Cařihradu.

Sesazený exarch bulharský Antimos I. vyvežen byl již v červenci do vyhnanství. Dlouho trvala vazba jeho; po sesazení bylo stavení jeho v Ortakoeji neustále stráží obklíčeno a kdykoli vyšel, provázen byl četou četníků tureckých. Ovšem byl to opět kus svévole a bezohlednosti vlády turecké, kterouž dovolila si proti němu pod záminkou, že prý jest smýšlení Rusům přátelského, z kteréž příčiny dosazen na místo jeho exarch Josef, jenž sympatie své k Rusům méně na odiv stavěl. Antimos postaven byl v Ortakoeji pod dohlídku policejní a konečně do Angory zavežen. Do vyhnanství tohoto musili jej následovati i ostatní čelní obyvatelé z Ortakoeje, z nichž většina dopravena byla do Bagdadu. Osud jejich ovšem byl hrozný; jedinou nadějí všech bylo to, že tak jak mnohým z Bulharů do Diarbekiru a Bagdadu zavežených, podaří se jim uprchnout.

Druhý jednatel moskevského slovanského spolku dobročinného psal o řádění tureckém z Trnova dne 4. srpna Ivanu Sergějeviči Aksakovu toto: „Opět opakují se, drahý Ivane Sergějeviči, obrazy loňského roku! Kazanlický okres, jakož i okrsky novo- a starozáhorský, jejichž bohatství našim vojskům takovou rozkoš působilo, zmizely takořka s povrchu zemského! Ženy a dívky, kteréž před nedávnem ještě našim vítězným vojskům květinami cestu vystýlaly, zavlečeny jsou v hanebné otroctví anebo pláčou, v zármutek uvrženy, bosy a hladovy, nad svými osiřelými dětmi a bratry v balkánských roklinách. Očití svědci a úřadní zprávy vyličují strašné obrazy. Naši korrespondenti Girs a Utin (kteří se teprve včera od Nové Záhory vrátili a ještě před třemi dny velice nevěřící byli), vypravují, že nemají v slovníku slov, aby vypsati mohli, co viděli. Duše bouří se při pohledu na rozsekané děti, na dívky, přibité hřeby ke stolům, na ženy s odřezanými prsy, na řady kojeňátek, jež zůstala bez matek! Kníže Čerkaskij dal včera nakoupiti mouky, napéci chleba a zavésti jej rychle do Balkánu na pomoc hladovým . . . Všechen kraj od Šipky až ke Gabrovu hemží se jako mraveniště dětmi a ženami. Naryškinu (splnomocněnému prvnímu jednateli dobročinných slovanských spolků v Moskvě a Petrohradě) telegrafováno do Bukurešti, aby sem bez prodlení přijel se všemi prostředky, jež po ruce má . . . “

V jiném, redaktoru Katkovu zaslaném listu praví týž pisatel: . . . „Právě vrátil jsem se z cesty do Gabrova, Travny, Jeleny a Sevlijeva. Národ je všude vesel. Rusy vítali všude s otevřenou náručí: vojákům líbali ruce, modlili se a plakali. V Kazanliku a Staré Záhoře (běda! už jich není!) byla cesta před naším vojskem do slova kvítím poseta. Ale nyní jeví se za Balkánem obraz děsný. Není lidských slov k vypsání toho, co se událo v okolí Staré Záhory: rozsekané děti, dívky k stolům přibité, ženy s uřezanými prsy, děvčata . . . však dovolte, abych nedopověděl! . . takový obraz jeví se od Šipky po Starou Záhoru. Krajina pak od Šipky až ke Gabrovu hemží se jako mraveniště nahými, bosými a hladovými dětmi a ženami.“

Mohlo by se říci — a skutečně mnohé turkopřejné listy omlouvaly tím způsobem ohavnosti turecké — že Bulhaři zabalkánští zasloužili přísného trestu za vzpouru proti vládě své, která nemůže za to, když její bojovníci tu a tam zneužijí své moci. Avšak dokázalo se, že i před vtrhnutím Rusů za Balkán, kdy Bulhaři ještě klidni byli, zahájili Turci hrozné vraždění, poněvadž věděli, že Bulhaři mají tisíceré příčiny ke vzpouře a že nepochybně budou Rusy podporovat.

O zhovadilosti Turků na bojišti dali svědectví pověření dopisovatelé žurnálů světových v Kazanliku dne 21. července. Znělo takto:

My nížepsaní, příslušníci cizích států, jimž bylo dovoleno sledovati operace ruské armády jakožto zástupcové několika hlavních orgánů časopisectva evropského považujeme za svou povinnost konstatovati veřejně skutky barbarství, jež spáchalo *pravidelné vojsko turecké*, které mělo hájiti průsmyk Šipku. Dne 17. a 18. července byly při vražedných bojích, kteréž předcházely vyklizení opevnění od Turků zřízených, rozličné posice od bojovníků obou armád po sobě obsazeny a zase opuštěny, aniž by jedna nebo druhá strana byla měla čas odnésti své raněné a mrtvé. Když byl boj dokončen, byl veliký počet zanechaných raněných Turků od lékařů ruských pečlivě na vysočině sebrán, za to nezůstal na živě žádný z raněných Rusů, který měl to neštěstí, že padl na místě, jež na chvíli obsadili Turci. 20 až 30 nešťastníků bylo sťato; některým uřezány jsou nohy, ruce, uši, nos a jiné části těla, prsa pak jsou jataganem rozsekána. Hlavy jejich dopraveny jsou do tábora tureckého, kdež je vojáci ruští po obsazení tureckých hradeb nalezli. My jsme vlastníma očima viděli tyto uřezané hlavy a zohavená těla. Při některých bylo z křečovitého svraštění svalů a ze skroucení údů lze poznati strašlivá muka, kteráž jim způsobili Turci řezáním za živa. Viděli jsme sťatou a zohavenou mrtvolu, kteráž ležela ještě natažena přes nosítka ambulance, na něž byl jako raněný od soudruhů svých položen. Nedaleko od toho ležely také sťaté mrtvoly obou mužů sboru zdravotnického, mající na rameni pásku s červeným křížem. Držíce se přísně toho, co jsme viděli, a těm, kdož byli svědky boje samého, ponechávajíce, aby odhalili porušení práva válečného, jehož Turci se dopustili tím, že vztyčili dvě korouhve parlamentářské, aby skoro současně zahájili střelbu na vojsko ruské, jež pokojně stálo, předvádíme úsudku vzdělaného světa protivu před oči, kteráž se děla druhý den po boji ve vzdálenosti jen několika set metrů: na jedné straně přes 50 raněných moslemínů, ošetřovaných od lékařů ruské armády dle všech předpisů humanity, na druhé straně však hromada uřezaných hlav, ohavné to trofeje barbarství řadového vojska tureckého.

C. B. Brackenbury m. p.,
podplukovník a válečný dopisovatel „Timesů“.
Dick de Lonlay m. p.,
dopisovatel „Moniteur universel“ a „Monde illustré“.
H. de Lamoth m. p.,
zpravodaj „Tempsu“.
J. L. Pellicer m. p.,
zpravodaj „La Illustration Espanola y Americana“.

Avšak nejen těmito zpravodaji a úřadními raporty ruskými, ale i jiným způsobem, jinými osobnostmi, jejichž pravdomluvnost nemohla být v pochybnost brána, byly ohavnosti turecké potvrzeny, jakož shledá čtenář na pozdějších listech této kroniky.

# Nešťastní dnové u Plevna.

## Den první.

Záhy po přechodu ruského vojska přes Dunaj u Svištova vyslovili se znalci umění válečného v ten rozum, že armáda ruská po celém Bulharsku příliš se rozptýlila a že takové rozložení může mít následky povážlivé. Pohříchu, že tyto obavy byly brzo splněny.

Válečná správa ruská očekávala, že srazí se voje ruské s nepřítelem od východní strany, z pevnostního čtverhranu, kde Turci soustředili hlavní sílu svou. Zatím však přichvátala jiná armáda turecká od západu, z pevnosti Vidína, kde velel Osman paša. Tento velitel sesílil znamenitě svůj sbor různými oddíly z Niše a ze Srědce a dal se v prvních dnech července na pochod. Podivno jest, že o tomto pochodu nedostalo se Rusům žádné zprávy, ačkoliv trvalo to asi deset dní, než Osman paša z Vidína až k Plevnu přibyl a tím jako klín v postavení ruského vojska se vedral, takže ruská správa válečná byla nucena stůj co stůj postavení Osmanova dobývat a Turky z okolí Plevna vypudit.

Rusové však neměli ani tušení, jak silná branná moc v Plevnu se nalézá, i měli za to, že postačí jedna brigáda vojska, by Turky vypudila. Gen. *Krüdener*, velitel IX. sboru armádního, dal dne 17. července gen. *Šilder-Šuldnerovi* rozkaz, aby s brigádou 5. pěší divise, 4. bateriemi páté dělostřelecké brigády a s 9. plukem donských kozáků vyrazil k Plevnu jižně od Nikopole a obsadil to město. K podpoře své měl sobě vzíti 19. pěší pluk, který s 5. baterií 31. dělostřelecké brigády a 2 sotněmi druhého kubánského pluku kozáckého stál již na silnici z Plevna k Běle vedoucí, a sice stály 2 prapory, 2 sotně a 8 děl nade vsí Poradimí, 1 prapor u Bulgareni, kde byly i povozy; dále přidělena ke sboru Šilder-Šuldnera brigáda kavkazských kozáků, která též u Bulgareni stála.

General Šilder-Šuldner vyrazil dne 18. července od Nikopole. Kostromskému pluku dal rozkaz, aby povolal k sobě třetí prapor a dal se ke Zgalevici, kamž měl dostihnout dne 19. července ve 2 hodiny; pak nařídil kozácké brigádě, aby postoupila k Tučenici.

Noc na 19. červenec strávil Šilder-Šuldner ve vsi Čiškovici, odkudž bral se za jitra dále a dorazil o 2. hodině k Plevnu. Město nalezl Turky obsazené a opevněné, i počal kanonádu, kterou noc přerušila. Devátý donský pluk vypravil se po částech, ale zpříma, nocoval u vsi Rybně a začal vařit; ale uslyšev o 5. hodině kanonádu překlopil kotle a spěchal k Plevnu. Přiblíživ se k městu na 3 a půl versty a spatřiv nevelký nepřátelský oddíl velel plukovník Nagibin polosotni ssednout s koňů a začít střelbu, která byla přerušena nastalou temnotou.

Dvě sotně byly vyslány na strážné hlídky a pluk položil se k odpočinku na postavení proti městu.

Kostromský pluk dorazil toho dne dle rozkazu k vesnici Zgalevici a vyslal obě kubánské sotně na hlídky proti Plevnu. Kubánci našli za vsí Grivicí opevněný tábor Turků, z něhož naproti nim vyšli asi 3 sotně jízdy a prapor pěchoty s 2 děly. Kubánci ustoupili: nepřátelská jízda hnala se za nimi až skoro do samého tábora. Dostavši se do dělového ohně ustoupila nepřátelská jízda a Kubánci pronásledovali ji, dokud nezajela za svoji pěchotu.

Tím způsobem nocovalo ruské vojsko k večeru dne 19. července před Plevnem v tomto obrazu: donský 9. pluk (6 sotní) na krajním pravém křídle se severní strany; první brigáda páté pěší divise se 4 bateriemi (6 praporů, 32 děl) dále v levo, rovněž se severní a částečně severozápadní strany; kostromský pěší pluk s pátou baterií 31. dělostřelecké brigády a Kubánci (3 prapory, 2 sotně a 8 děl) s jihovýchodní strany u vsi Zgalevice; kavkazská brigáda (10 sotní se 6 děly) s jižní strany u vsi Tučenice.

Na den 20. července ustanovil general Šilder útok na Plevno a kanonáda začala o 5. hodině ráno. Na pravém křídle chytli se kozáci s nepřítelem již o 4. hodině, když vycházel z města a stavěl se do svých zákopův a baterií. Skoro hned na to začala turecká baterie střílet. Kozáci, kteří byli na strážných hlídkách, srazili se a pospíšili na okraj lesa na samém krajním pravém křídle, k němuž zaměřovala část nepřátelské pěchoty. Harcovní řetěz se ponenáhlu sesiloval a plukovník Nagibin zdržel nepřítele střelbou až do konce dne; část kozáckých harcovníků posunula se i ku předu. Zpozorovav, že nepřátelská pěchota s dělostřelectvem se chystá k útoku, dal o tom Nagibin zprávu generálu Šilderovi, který mu poslal v 7 hodin ráno 1 baterii ze zálohy na posilu (ostatní 3 baterie stály již ve středu) pod záštitou dvou rot, vzatých ze 3, které stanuly u obozu první brigády páté pěší divise. Baterie očistila kartáčovými granáty keře od útočících nepřátelských střelců a zastavila turecké zálohy, že musily odejít za hřeben blízkých návrší. Útok na naše pravé křídlo nebyl více obnoven a kozáci s jednou baterií a 2 rotami drželi se ve svém postavení, dokud nedostali rozkaz ustoupit. Ve středu postavil general Šilder ve tři čtvrtě na pět nejprv dvě, pak třetí baterii páté dělostřelecké brigády. Tyto tři baterie vedly boj s dvěma nepřátelskými, z nichž jedna zhoubně na naše vojsko střílela. První brigáda páté pěší divise rozestavila se v bitevní šik: archandělský pluk po obou stranách baterie v setninném šiku ve dvou řadách: jeden prapor v levo a dva v pravo od baterie. Vologodský pluk v pravo od

archandělského: dva prapory v setninném šiku ve dvou řadách a za nimi mimo střelnou čáru třetí prapor v záloze.

O půl 6. hodině ráno rozhodl se Šilder, že postoupí ku předu. Střelci rozptýlili se po údolí, které je od Turků dělilo. Za ním v keřích kryli se nepřátelští střelci vítajíce Rusy prudkou palbou. Však vologodský pluk a krajní setniny pravého křídla archandělského pluku rychle se spustil v údolí, s křikem urá! vyrazily na návrší a v 6 hodin ráno srazily nepřítele následujíce za ním. Ostatní setniny archandělského pluku ustoupily v levo do pozadí jsouce zadržány sesíleným proti nim nepřítelem. Následkem toho dostal se vologodský a část archandělského pluku tuze do ohně. Pronásledující hnali nepřítele několikrát bodákem, dostali se s ním skoro až do města, některé části byly skutečně v městě.

Zde byly však uvítány prudkým ohněm z valů a domů. Ztratily brigádníka *Knorringa* a plukovníka *Rosenbauma*, který byl střelen v čele pluku. Vologodský pluk a archandělské roty se zarazily, generalmajor Pochitonov převzal velení a opustil dobytá postavení. To stalo se okolo 7 hodin ráno. Vojsko drželo se až do půl 12., až přišel rozkaz ustoupit.

Velitel kostromského pluku dostal ve 2 hodiny s půlnoci rozkaz od generala Šildera a vyplnil jej do slova. Vyrazil o 5. hodině k nepřátelskému postavení, byl uvítán ohněm nepřátelských baterií, které stály na výšině za vsí Grivicí (ves sama leží v dolině), postavil na návrší svoji baterii a postavil dva první prapory v setninné šiky. Dvě kubánské sotně stály na pravém křídle. Za neustávající kanonády (při tom naše baterie srazily nepřátelské dělo, kteréž nalezeno později v dobytém opevnění) vyrazily ku předu roty na levém křídle, sedmá a osmá, před nimiž šly harcem druhá a třetí střelčí rota, a s křikem urá! vrhly se na nepřítele a vyhnaly jej z okopův. Roty na pravém křídle pod majorem Grincevičem měly vyhnat nepřítele ze dvou řad okopů a potom dostaly se na návrší s rotami levého křídla, které později došly. Pátá baterie 31. dělostřelecké brigády přispěla nemálo svým prudkým ohněm do boků nepřítele k dobytí okopův.

Turci ustoupili za třetí řadu okopův a udržovali prudkou střelbu. Tu dobu byl těžce raněn major *Grincevič*, hned za ním major Bělský; major *Cechanovič* byl shozen se splašeného koně a raněn několika kulemi, takže týž den skonal. Velitel pluku, *Kleinhang*, přijel na pravé křídlo přesvědčit se, možno-li dále vésti útok, a byl nejprve raněn malou kulí, při převazování zasáhl ho střep granátu do hlavy. V tu dobu sebral podporučík *Šatilov* ostatky prvních rot, udeřil k útoku a dobyl třetí řadu okopův; bránící je bašibozuci vsedli na kůň a ujeli.

Jenom dva štábní důstojníci zůstali zdrávi: major *Barašov*, který převzal vedení pluku, a major *Ksiricha*. Uspořádali roty a hnuli se po celé čáře ku předu. Turci opustili všecka opevnění, odstoupili k městu a postavili se v sadech a okružních staveních udržujíce prudkou střelbu. Turecké baterie začaly sesílený oheň s čela i se strany na řady okopův, jichž kostromský pluk dobyl. Pátá baterie 31. dělostřelecké divise vjela do střelné čáry, porážela nepřítele v samém městě nezapomínajíc ani na nepřátelské baterie.

Pohříchu nebylo lze udržet se v dobytých posicích. Pluk měl veliké ztráty mužstva i důstojníků; v záloze nebylo nikoho; náboj byl skoro vystřílen a náhrady za něj nebylo, neboť park válečný zůstal v Bulgareni. Zatím dostávali Turci posilu. Hustý dav střelců vyvalil se z Plevna maje za sebou silnou semknutou podporu, a začal se ubírat ku předu. Major Barašev velel k obecnému ústupu. Bylo to okolo 9. hodiny z rána.

Kavkazská kozácká brigáda stála na počátku srážky na krajním levém křídle u Radiševa. Koňmo bojovat nebylo možná pro nepříznivou polohu; plukovník Tutolmin chtěl střílet v bok nepříteli ohněm své jízdecké horní baterie, ale koule lítaly do polovice cesty. Dal se tedy více v pravo mezi Radišev a Grivici; přibyv však k 10. hodině na místo viděl kostromský pluk již na ústupu, takže kavkazská brigáda přirazila k jeho levému boku a ustoupila s ním nejprv k Zgalevici, pak k Bulgareni. Turci pronásledovali jenom do své první řady okopův; tam zarazili a stříleli na ruské ustupující vojsko z děl.

Do půl 10. hodiny ráno neměl general Šilder tušení, co se na levém křídle děje; slyšel jenom střelbu z ručnic. O půl desáté dostal zprávu, že velitel kostromského pluku padl a pluk se stahuje. Předvídaje, že musí levé křídlo ustoupit, a nemaje sám žádných záloh poslal Šilder štábního náčelníka divise, plukovníka Popova, prohlednout, v jakém položení jest postoupilé pravé křídlo. Přesvědčiv se, že jest vojsko unaveno, že utrpělo velké ztráty, zvláště důstojníků, jichž padlo dvě třetiny, vida, že nepřátel přibývá a pravé jejich křídlo ku předu spěchá ohrožujíc ústup Rusů: dal o půl 12. hodině rozkaz k ústupu, jejž kryl 9. donský pluk. Tu přišla zpráva, že od Nikopole táhne 20. halický pěší pluk. General Šilder poručil, aby se tomuto pluku vykázalo místo v pozadí, aby mohla pod jeho záštitou první brigáda odejít. Donský 9. pluk dostav rozkaz postavil se k záštitě ústupu a rozvinul se pohodlnou polohou v levo. Ústup děl se po setninách.

Nepřítel pustil za kozáky svoji jízdu, však jedna její část zůstala sama a druhá as půl druhé škadrony byla od kozáků odražena. K 6. hodině večer umlklo vše, a 1. brigáda 5. pěší divise s halickým pěším a donským 9. plukem položily se v Bresljanici noclehem. Při ústupu nechala 1. brigáda 5. pěší divise na bojišti 17 kar s nábojem, z nichž mnohé byly rozbity nepřátelskými granáty, druhé tam musily zůstat, protože byly jejich potahy pobity. Kostromský pluk, který

před útokem složil tlumoky, ustoupil jinou cestou a nechal tlumoky na bojišti.

Útok na Plevno dne 20. července se nepodařil. Po srážce ukázalo se, že *9 praporů ruských obořilo se na 40 nepřátelských*. Při tak nestejných silách není divu, že vypadl útok nepříznivě, zvláště když se uváží, že měl nepřítel jednak silně opevněné postavení, jednak že byl útok veden dvěma od sebe vzdálenými oddíly, které neměly mezi sebou žádného spojení. A přes to vše dobylo ruské vojsko několik řad okopův, jež drželo ve vražedném ohni umírajíc na nich, dokud nedošel rozkaz k ústupu. Důstojníci dali skvělý důkaz neohroženosti; ze tří pluků 5. pěší divise kleslo 74 důstojníků, z nichž hrdinskou smrtí zhynulo 22 a 5 skonalo téhož dne od těžkých ran. Ze tří velitelů pluků složili dva svoji hlavu na bojišti. Vojáků mrtvých a raněných bylo 2771. Nepřítel ztratil na 4000 mrtvých a raněných. Turci nejen že si netroufali prospěchu svého vykořistit a pronásledovat strádavší ruské vojsko, ale ani potom si netroufali obnovit útok. Vojsko ruské zůstalo s pokojem v Bresljanici a Bulgareni, dokud nedošly posily.

* * *

K tomuto vypsání prvního nešťastného boje u Plevna, jež jsme dle úřadní zprávy ruské sestavili, klademe zde ještě stručné vylíčení Archibalda Forbesa, svědka nestranného, který byl naplněn obdivem hrdinnosti ruské, zároveň však nezavíral očí svých před chybami ruských vojevůdců, jmenovitě vrchní vojenské správy.

Dle líčení Forbesova vedraly se dne 20. července čtyry setniny pluku 17. do Plevna a zaujaly tam pevné postavení. Celá pěchota ruská, podporována dělostřelectvem a plukem 18., který zatím byl posilou ku Plevnu dorazil, udeřila útokem na postavení turecká, ba část pluku 19. vnikla až do samých baterií tureckých. Dosud nedošlo žádné zprávy o tom, že by silné oddělení turecké bylo na pochodu ku Plevnu, aniž dalo se podobného cos očekávati se strany vidínské. Pojednou objevilo se nepřátelské oddělení toto samo. Půda u Plevna jest velmi pahorkovitá a na celém okolí nízkým křovím porostlá. Most přes řeku Vid byl v moci Turkův, a dle všeho nebylo se strany ruské ničehož učiněno, aby most ten nepadl nepříteli do rukou. — Se západní strany vychrlil se pojednou z neproniknutelného křoví i se silnice pravý liják vražedných kulí nepřátelských na pluky ruské. Plukovník Rosenbaum, velitel pluku 17., ačkoli již raněn, mohutným hlasem zvolal k mužstvu svému: „Jen v před! — Urá!“ — avšak kule turecké v čele i v boku řad ruských neustávaly strašně řáditi. Plukovník Rosenbaum klesl smrtelně zasáhnut do hlavy, a v krátce zaplatilo 12 důstojníků ruských chrabrost svou životem; 20 jiných utrpělo poranění více méně těžká a 300 vojínů válelo se v krvi.

Také 18. pluk, jenž na bojiště dorazil, ztratil 20 důstojníků a 900 mužů. Pluk 19. byl napaden 3 škadronami jízdectva tureckého a utrpěl taktéž ztráty velmi citelné. Kozáci ruští seskočivše s koní ostře pálili ze svých ručnic Verdanových proti nepříteli a to s úspěchem nemalým; konečně však tasili sečnou zbraň a vrhli se odhodlaně na pěší vojsko turecké: 36 z nich pykalo za smělý útok ten ztrátou života, 86 pak bylo jich raněno.

General Šilder-Šuldner, jenž na bojiště samé byl si pospíšil, odhodlal se konečně k ústupu, poněvadž nemohl dočkati se posily.

Uchýlil se tedy s pluky svými do nejbližší příznivé posice. Největších ztrát utrpěli Rusové při slézání výšin. Jen málo zajatých Turků padlo Rusům do rukou; mnohem více však bylo těch ubohých těžce raněných vojínův ruských, kteří musili zůstaveni býti na bojišti a *stali se oběti zuřivosti turecké*, což přihodilo se mnohému z raněných i při kvapném ústupu vojska ruského.

Po celou bitvu tuto nebylo na straně ruské takořka žádného vrchního velení . . .

Pluky ruské bojovaly samovolně a s kvapem přílišným, nebo zvykly následkem dosavadních úspěchův svých na vítězství zbraní ruských; mužstvo bylo toho mínění, že jedině chrabrost a neohroženost každého jednotlivého vojáka jest činitelem rozhodujícím.

Jeden z důstojníkův pluku 17. byl očitým svědkem, když *Turci mrtvolu plukovníka Rosenbauma na bodáky napíchli, jatagany svými rozsekali a do ležení tureckého odvlékli.*

Poněvadž baron Krüdener nemohl hned sbor svůj soustřediti a mimo to i celou jednu brigádu ku střežení zajatých Turků v Nikopoli zůstaviti musil, nebylo mu možno se zbývající jemu tak slabou mocí braunou na Plevno znovu udeřit.

Právem sluší neblahý boj u Plevna přičísti *nešetření obyčejné opatrnosti válečné.* Již tehdy, když velitel devátého sboru armádního general Krüdener táhl od Svištova k Nikopoli, opominul krýti svůj levý bok odesláním jízdy k obsazení Plevna, v němž byla jen velice nepatrná posádka turecká. První tato chyba se pomstila krutě. Turecký sbor od Vidína táhnoucí Nikopoli na pomoc přišel sice pozdě, však velitel jeho Osman paša se dlouho nerozpakoval a uhnuv se k jihu obsadil Plevno. General Krüdener chtěje první svou chybu napraviti vyslal 18. července 3 pluky pěchoty proti Plevnu, však opět se nepřesvědčil důkladnými obhlídkami o síle nepřítele. Ruským plukům se po tuhém boji 20. července podařilo, jak výše vypravováno, zmocniti se města. Majíce za to, že již jest po všem, odložili bojovníci na ulicích města pláště své a vaky,

rozstoupili se ze šiků a zpívajíce začali si hovět. Do odlehlejších částí města nebyly žádné hlídky poslány, aniž jízdou prozkoumáno okolí. Velitelé i vojsko oddali se bezstarostnému odpočinku.

Však trest následoval v zápětí. Náhle ze sterých oken a pavlanů vychrlila se vražedná střelba do vojska po ulicích, které jsouc na všech stranách sevřeno musilo couvati. Jeden pluk neměl ani tolik času, aby sebral svoje odložené vaky; nechal vše na ulici ležet. Jediný pluk ztratil téměř 2000 mužů! Ustupující vojsko bylo svědkem toho, kterak *Turci raněné Rusy hrozným způsobem dobíjeli.*

### Den druhý.

Rusové chtěli vziti za porážku svou dne 20. července odvetu. Již dne 22. července dostal kníže *Šachovskij* rozkaz, aby v Osman Pazaru zanechal dvě brigády a s brigádou jízdy a brigádou pěchoty svého sboru postoupil napříč přes bojiště od východu na západ k Plevnu. 30. divise sboru IV. přicházející právě přes Dunaj a ubírající se vlastně do Trnova, poslána též k Plevnu a podřízena Šachovskému. Sbor IX. stojící blíže Nikopole dostal rozkaz, aby působil společně proti Plevnu. Sbor knížete Šachovského přišel za šest dní od úpatí Balkánu a dorazil dne 28. července na bojiště plevenské.

Plevno bylo, jak se povídalo, obsazeno celou armádou Osmana paše, přišedší od Vidína, kteráž byla sesílena ještě vojskem ze Srědce. Síla Turků páčila se na 35—40.000 mužů. Čára tureckých opevnění táhla se řadou vesnic, kteráž v polokruhu leží asi na 7½ kilometrů od Plevna; obě křídla dotýkala se řeky Vidu. Silný turecký předvoj stál v Grivici, na silnici, kudy přicházel Šachovskij. Vesnice tureckých předních stráží jmenují se počínajíc od severu: Pličica, Buková, Radiševo, Tušenica a Bogot. Šachovskij stál v Karagači Bulharské. Krüdener byl v noci v Kalisovatě, na silnici od Nikopole k Plevnu, asi 12 kilometrů severozápadně od stanu Šachovského. Jakožto starší důstojník měl Krüdener dle jména vrchní velení nad celou operací, jednal však dle nařízení velkého knížete Mikuláše, jenž byl v Trnovu. V noci dne 28. července přišel general *Skobelev* mladší, jenž byl ustanoven za velitele brigády kozáků, z Trnova do stanu knížete Šachovského. Dostal rozkaz, aby brigádu svou odvedl na jih a možná-li obsadil Loveč, důležitou to posici mezi Plevnem a Balkánem.

Ráno dne 29. července opustil Šachovskij Karagač a provedl na silnici, vedoucí k Plevnu, obhlídku ke Grivici, kdež Rusové, v předešlém boji padlí, leželi dosud nepohřbeni. Cesta vedla po krásných lučinách a malými zalesněnými údolími. Turci se ani neobjevili, za to slyšána jest od jihu, kudy se ubíral Skobelev, střelba děl. Šachovskij šel zase zpět, zabočil pak na jih a rozložil se přes den na rovině nedaleko vesnice Poradimi, maje v čele jednu brigádu. Druhá brigáda přišla do Pogarače. Šik ruský byl takto příliš roztažen a nasvědčoval, že Rusové chtějí postupovati soustředivě. Za rozličných příprav uplynul den 29. července.

Hlídky, vyslané v před, setkaly se s Turky v Radiševu, Tučenici, Bogotu a Slatině. Na úsvitě přišel Skobelev se zprávou, že Loveč a vesnice v směru tom ležící jsou silně obsazeny, a že sbory turecké se tam ještě sesilují.

Dne 29. července odpoledne odbývala se v Poradimi velká rada válečná, při níž byli Krüdener, Šachovskij a všichni velitelé divisí a brigád. Velitelé pluků a štábní důstojníci očekávali rozkazy stran konečných rozestavení. Ustanoveno, že nazejtří v pět hodin ráno počne akce všeobecným soustředěným postupem proti posicím tureckým před Plevnem, a že kníže Šachovskij s generalním štábem vydá se na cestu ve 4 hodiny ráno. Několik pobočníků velkého knížete Mikuláše přišlo, a naznačena jim místa, kde mohou boj pozorovati, aby pak podali zprávu do Trnova. Obtíže úlohy, kteráž jest armádě uložena, jsou úplně oceněny. Z obhlídek vyšlo na jevo, že Turků jest mnohem více, nežli s počátku se myslilo; 20.000 mužů vojska řadového přišlo od Vidína. Turecké posice byly samy sebou silny a kromě toho ještě důkladně opevněny.

V noci ze dne 29. na 30. července mnoho pršelo. Vojsko dalo se na pochod místo ve 4 teprve v 6 hodin. Pěchoty bylo asi 32.000 mužů, k tomu 160 děl a 3 brigády jízdy. Krüdener stál na pravém křídle s celou 31. divisí v prvním šiku a 3 pluky páté divise jakožto zálohou v Karagači. Měl učiniti útok dvěma proudy, každý o jedné brigádě. Na levém křídle byl Šachovskij s brigádou 32. divise a s brigádou 30. divise v prvním šiku. Druhá brigáda 30. divise byla v záloze u Pelišatu. Postavení turecké bylo na způsob podkovy, avšak špičatější. Krüdener měl napadnouti levý bok turecký, táhnoucí se od Grivice k Vidu, Šachovskij pak bok pravý, táhnoucí se od Radiševa k Vidu. Na levém křídle útočníků stál Skobelev s brigádou kozáků, praporem pěchoty a 1 baterií, aby postavil se na odpor Turkům na čáře mezi Plevnem a Lovčí a zabránil jim postup proti Šachovskému. Na pravém křídle stál *Laškarev* s 2 pluky jízdy, aby chránil Krüdenera proti útoku tureckému. Hlavní chyba rozestavení spočívala v tom, že Krüdener a Šachovskij byli od sebe skutečně neodvislí, že oba útoky podniknuty příliš daleko od sebe beze všeho spojení; nejhorší však věc byla, kteráž ovšem nemůže se přičítati velitelům, že *vojska ruského bylo příliš málo.* Dle předešlého nezdařeného pokusu nemělo se nic ponechati náhodě, a znamená to hřešiti proti Pro-

zřetelnosti, když činí se v opevněných postaveních útok se silami slabšími, nežli mají nepřátelé.

Krüdenerova dřívější chyba popřála Turkům po 20. červenci čas, že se mohli u Plevna opevniti, a oni toho skutečně vydatně užili.

Ráno bylo pošmourné, což Rusové považovali za dobré znamení. Šachovského pravé křídlo postupovalo přes Pelišat a Kaljevici. Levý sbor šel přímo k Radiševu. Dělostřelectvo postoupilo hned ze začátku a jednalo samostatně.

Postupujíce ku předu viděli bojovníci levého křídla přední stráže jízdy na obzoru přes Pelišat, a na rovinách rozvinovala se pěchota při pochodu, jakž jest obyčejem Rusů v širém poli. Rusové byli rozestaveni v proudy po dvou setninách, a před každým praporem setnina střelců. Krüdener zahájil boj o půl 10. na pravém křídle tím, že jedna baterie počala střileti s návrší na turecké opevnění před vesnicí. Zdálo se z počátku, že Turci jsou překvapeni. Trvalo to chvíli, nežli počali také střileti; ale pak stříleli zrovna tak prudce jako Rusové. Cílem knížete Šachovského bylo nejprve Radiševo, proto musili se Rusové uhnouti v levo. Zatím dostali se na výšinu, odkudž přehledli celé bojiště.

Očitý svědek, účastník bojů v armádě ruské, vypravuje dále takto:

Plevno leží v údolí, táhnoucím se od severu k jihu. Území mezi námi a tímto údolím ležící má zvláštní útvar. Od nás k údolí tomu leží tři velké vlny; prostřední z nich jest nejširší, za ní pak jsou hlavní posice turecké, jak se zdá, tři za sebou. Tato prostřední vlna není však nejvyšší; pravá i levá vlna jsou obě tak vysoké, že se může s hřebene jejich přes údolí pohlížeti do postavení vlny prostřední. Ale Turci stojí napříč přes všecky vlny. Hřeben vlny naší nemají nad Radiševem obsazený; jsme v tom tedy dobře. Avšak na nejdalší vlně severní, proti níž operuje Krüdener, a která jest širší nežli naše podobajíc se spíše nakloněné rovině, mají Turci opevněná postavení, jedno za druhým. Na severním i na prostředním hřbetě pozorovati lze turecká ležení. Děla Krüdenerova střílejí nejen rovně na Grivici, nýbrž také proti boku severnímu. Turci však odpovídají tak ostře, že Krüdener nemůže na postupování ani pomysliti. Chtěli jsme přispěti Krüdenerovým bateriím ku pomoci a začali jsme se svého stanoviště pálit z jedné baterie tureckým dělostřelcům do boku. Však tito byli pobočními náspy (traversami) tak výborně chráněni, že jsme jim několikla svými ranami neublížili. Než nám kynula úloha jiná, a proto jsme stanovisko své po několika okamžicích opustili a hnuli se podél švestkových zahrad přímo k Radiševu.

Vesnice ta leží v hlubokém údolí za výše řečeným jižním hřbetem, na němž se nalézaly turecké posice. Naše děla pod velením plukovníka Bišovského, náčelníka štábu gen. Šachovského, zaujala na hřebenu před údolím tímto ihned postavení a začala pálit na turecké baterie ležící na hřbetu protějším. Pálila výborně. Mezi tím naše pěchota sestoupila pod ochranou dělostřelby dolů do údolí; jel jsem s ní. Po slabém boji vzali jsme Radiševo útokem, byloť ve vesnici jen hejno bašibozuků, — patrně to silná předstráž — kteří se houževnatě bránili. Musili být takořka do jednoho bajonety probodáni, než ustoupili s místa. Pěchota vesnici ihned obsadila. Jel jsem na to tryskem zpátky k bateriím. Tyto pálily tak prudce a tak dobře, že ohněm jich byla brzy nepřátelská dělostřelba na protějším návrší přinucena k ústupu. Za nejprudší palby jel kníže Šachovskij podél dělostřelecké čáry od jedné strany ke druhé, při čemž byli dva koně z malé jeho družiny třískami granátu zabiti.

Po kanonádě půl druhé hodiny trvající, když turecká dělostřelba s protějšího návrší couvla, sjely baterie naše do údolí a Radiševem vyrazily na opuštěné protější návrší. Pěchota v patách následovala. Naše baterie stanuly na hřebenu za Radiševem, vysadily děla z předních kol a zahájily soustředivou střelbu proti tureckým posicím, jež ležely na onom prostředním a nejširším hřbetu. Však za příčinou vysazeného jich postavení musila být palba co nejprudší a co nejlepší. Řev děl byl hrozný a připomínal mne na palbu pruských baterií s návrší u Vionville v den bitvy u Gravelotte r. 1870, jen že tehdá měli Němci 90 a Francouzové jen 40 děl. Štáb mezi tím čekal na výsledek přípravné kanonády stoje na návrší před Radiševem. Vyjel jsem ku předu za našimi bateriemi. Jel jsem skrz vesnici Radiševo, do které padalo množství tureckých granátů, které posice naší dělostřelby za Radiševem přeletěly. Vesničané stáli ve skupinách před svými domky, mezi tím co po návsi granáty praskaly, kterýžto výjev zvláště děti nesmírně bavil. Bezstarostnost podobnou jsem neviděl nikde. Na štěstí nebyl nikdo z obyvatelů poraněn, ačkoli do vesnice padlo mnoho set granátů.

Přiraziv k našim bateriím mohl jsem si dobře prohlédnouti turecké posice. Čtyry jich baterie hájily násep před malou vesničkou, která se mi zdála být nejkrajnější opevněnou posicí na řečeném prostředním hřebenu. Turecké baterie stály na malém pahorku a byly tak dobře postaveny, že mohly ohněm svým úplně vyčistiti údolí k nim vedoucí. Za nimi nalézala se jedna opevněná posice za druhou, stupňovitě po celé stráni až k vrcholku, za nímž se leskly střechy a věže Plevna uprostřed bujného zelení. Místo to činilo na mne dojem nevyslovitelného poklidu — jenž ovšem byl pravým opakem hrozné kanonády.

Zdálo se mi, že několika skoky svého koně mohl bych si zajet do Plevna k snídani, a přece stálo nás to

tak mnoho lidí, než první voják ruský vkročil do plevenských ulic. Kolem mne padali dělostřelci jako mouchy, bylať posice našich baterií, jak praveno, velmi vysazená, a Turci stříleli výborně.

Až do té doby, do 1. hod. odpoledne, naše pěchota vlastního boje se nezúčastnila. Až dosud operovala jen dělostřelba. Krüdener na pravém křídle však učinil do té doby jen pramalé pokroky, a jeho součinnosti k soustředivému útoku pěchoty bylo přec nutně třeba. Krüdener získal dělostřelbou svojí mnohem méně místa než my. Zdálo se, že dostal se jen o málo víc ku předu, než při zahájení boje. Tento neúspěch Krüdenerův vysvětliti si možno jedině tím, že operace jeho děly se buď málo energicky, aneb že narazil na odpor příliš tuhý. V každém případu se aspoň z části osvědčil Krüdener co zdlouhavý voják a nerozhodný muž.



Mehmed Ali paša,
vrchní velitel armády turecké v Bulharsku.

Proklínali jsme již domnělou jeho nezručnost, však nezůstalo při pouhém proklínání. Šachovskij ve své netrpělivosti rozhodl se sám hnáti útokem a rozhodnouti boj. Byl-li Krüdener zdlouhavý, byl Šachovskij až příliš prudký. Byla-li veškerá síla nedostatečna ku zničení nepřítele, jak se to mohlo podařit pouhé její polovině? Pravda tato byla hrozně zaplacena.

Asi v půl druhé počal druhý oddíl bitvu. Aby zjistil, zdali dělostřelectvo ruské dostatečně proklestilo dráhu pěchotě k zakročení činnému, vyjel Šachovskij se štábem svým na hřeben výšin, s nichž baterie ruské pálily, avšak musil v největším kvapu opět sestoupiti, aby unikl prudkému dešti granátů, jež děla turecká právě proti malému skupení ruských důstojníků štábních vychrlila. Na základě dlouhého a zevrubného pátrání seznal Šachovskij a náčelník štábu jeho, že pří-

blížil se vhodný okamžik, aby pěchota s vyhlídkou na úspěch boje se důrazně súčastnila. Dvě brigády pěchoty nalézaly se právě v údolí radiševském, za děly divise generala Čekova, 32. divise stála na pravo a 1 brigáda 30. divise na levo. Přední prapory obdržely rozkaz, aby vyrazily a přesunuvše se přes hřeben výšin udeřily na nepřítele útokem. Jakmile rozkaz ten mužstvu oznámen, vypukl v řadách jeho jásot, neboť pěchota nemálo mrzela se nad nečinností, ku které byla dosud odsouzena: prapory svěžím a rychlým pochodem spěchaly v před údolím radiševským a rozděleny jsouce v jednotlivé setniny stoupaly pak po příkré stráni vzhůru. Jim v čele šly setniny střelecké. Dělostřelectvo ruské zahájilo jaksi toto hnutí se pěchoty tím, že jalo se páliti prudčeji ještě než dosud proti nepříteli; střelbou tou měla pěchota ruská nejen býti kryta, nýbrž jí i přispěti, až přesmykla by se přes hřeben výšin, řítila se pak dolů do údolí sousedního a hnala konečně útokem na tureckou posici samu. Prve než dostoupily prapory hřebene, rozstoupily se v dvojité řady a srdnatě stoupaly v před; granáty turecké rozbíjely sice řady ty, avšak nezastavily postup jejich. Mezery v řadách jejich zhoubným řáděním granátů nepřátelských vzniklé nahražovány byly ihned novými bojechtivými silami. Pojednou spustili Rusové prudkou řadovou palbu ručniční proti nepřátelské posici. Bitevní šik jejich nabývá znenáhla tvaru obloukovitého. Střelba z ručnic dosud jest přehlušena duněním děl tureckých. Rusové blíží se konečně k posici turecké. Také posily jejich, které jim v zápětí hřeben výšin také již překročily, řítí se po svahu dolů. Ranění počínají porůznu vraceti se do pozadí. Bitva zuří strašlivě.

Konečně blíží se okamžik hrozného sražení se obou nepřátelských stran. Důstojníci dávají máváním šavlemi znamení k rychlému soustředění se. Vzdálenost mezi Turky a útočníky očividně se krátí. Ruská pěchota řítí se neodolatelným proudem k cíli svému, vedena jsouc jedním z plukovníků divise 32. Turci neustávají zuřivě páliti do řad útočníkův a to s úspěchem strašným. Kůň plukovníkův padl, avšak srdnatý důstojník v témž okamžiku vrhá se v sedlo jiného. Vidíme jej v čele mužstva mávati šavlí — v tom zapotácí se a klesá smrtelně raněn kulí nepřátelskou. — Zaznívá k nám zuřivý ryk mužstva padlého plukovníka, kteréž s nasazeným bodákem vrhá se na nepřítele, aby pomstilo smrt vůdce svého. Jako lavina přesmykly se ruské řady přes náspy a valy nepřátelské, silná ramena vojínů ruských vládnou bodáky s takovou zručností, že málo jen Turkům podařilo se uniknouti. Zevnější část první posice jest vzata. V řadách dosti již prolomených ženou se však Rusové dále po svahu náspů druhých vzhůru. Smrtonosné kule nepřátelské řádí opět mezi nimi tak strašně, že místy postup jejich vázne. Náspy posety jsou mrtvými a raněnými vojíny ruskými. Hrozný zápas ten trval skoro půl hodiny, prve než dodrali se až k samému hlavnímu opevnění nepřátelskému.

Tentokráte nevyčkali Turci útoku Rusův s nasazeným bodákem, nýbrž vypálivše celou řadou proti nim opustili opevnění své. Viděli jsme zástupy jich v hrozném zmatku utíkati zahradami a vinicemi za posicí se rozkládajícími, aby dostali se pod ochranu baterií tureckých, které v pozadí druhé posice zřízeny byly. Tak *padla první posice turecká.*

Byla to víska, která poskytovala vhodné záštity vojsku ruskému, a Šachovskij zajisté dobře byl by učinil, kdyby se byl spokojil pouhým obsazením a opevněním vísky té, až by se podařilo Krüdenerovi na pravém křídle zmocniti se opevnění tureckého v Grivici a přijíti takto do jedné útočné čáry se Šachovským. Avšak bezpochyby oslnila záře kříže svatojirského zrak Šachovského — a popudila jej k přenáhlenosti a nebezpečnému kvapu. Krüdener zatím vězel v tísni; Turci nejen že bojovali se zoufalou zuřivostí, nýbrž objevili se naproti němu v síle neočekávané.

První posice turecká, kteréž byl se Šachovskij zmocnil, byla i přirozenou povahou i opevněním svým pravou hračkou proti zastrašující mohutnosti posice druhé s hrozivými bateriemi v pozadí. Avšak Šachovskij byl pevně odhodlán pokusiti se i o tuto posici a vojínové jeho nepotřebovali k tomu teprve vyzváni býti.

První útok však nezdařil se. Musil být opětován. Rusové takořka šíleně stavěli se hrozivému nebezpečí — ba jisté smrti vstříc; postupovali sice, ale velmi pomalu. Jest to chvíle povážlivá, kdy vojsko pojednou stane a chabě pálí, kdy postup jeho váznouti počíná. Šachovskij zpozoroval hned ochabování na smrt zemdleného mužstva, polovici brigád svých v záloze stojících vrhl do vřavy bitevní, kdežto druhá polovice súčastnila se útoku na levém křídle.

Také Turci přibrali posily. Pojednou zaplaveny byly svahy náspů ruskými, v tmavé uniformy obleknutými vojíny. Strhl se krátký sice, ale velmi tuhý zápas. Výsledek jeho byl, že *Rusové měli v moci své i druhou posici tureckou.* Však na krátko jen. Asi o 6. hodině vyřítilo se na bojiště silné oddělení turecké pěchoty, aby posice této zpět dobylo.

Šachovskij vyslal dvě baterie do získané již první posice turecké, aby držely pěchotu tureckou na uzdě. Avšak Turci bili se zoufale a vzdor všemu úsilí Rusův podařilo se jim před 7. hodinou obsaditi znovu druhou posici svou.

První brigáda 35. divise brzo tíhla bezděky na levo, kdež věže a stavení plevenská bylo viděti. Pohyb ten byl neopatrný, neboť tím vystavila pravé křídlo své dělům tureckým. Pohled na Plevno však byl pro Rusy velmi poutavým. Cíl vytknutý jevil se tu zrakům jejich, avšak nebylo kudy se k němu dostati. Nechtěli ustoupit a nemohli v před.

Pálili z ručnic svých až do unavení a houfně padali smrtonosným kulím tureckým za oběť. Záloha dorazila na bojiště, jen aby ku počtu obětí přidala z vlastních řad svých. Konečně počalo i střeliva nedostávati se, neboť vozy se střelivem zůstaveny byly daleko v pozadí. Naděje mizela. Dvěma setninám pěchoty ruské podařilo se skutečně obejíti pravé křídlo opevnční tureckých a *vrhnouti se do města samého.* Avšak tím octly se obě v pravém jícnu pekelném. Se všech výšin okolních vysýlala děla turecká smrt do řad neprozřetelných vetřelců, vinice v pozadí města pojednou hemžily se Turky.

Rusové jen na krátko navštívili Plevno — naděje na kýžený úspěch zmizela, ba těžko bylo i vzdáliti se z osudného bojiště, neboť Šachovskému nezbylo ni jediného vojína, aby kryl ústup vojska svého.

Turci vidouce, že získali převahu nad nepřítelem, byli odhodláni ukázati jemu, jak dovedou úspěchu svého nejlépe využitkovati. V houfech valili se prachem do původní své první posice a uchvátili tři ruská děla prve než byli Rusové s to vzdáliti je.

Turecké granáty počaly znovu chrlíti se přes hřeben výšin nad Radiševem a zalétaly do místa tohoto, přeplněného ruskými raněnými. Proud raněných ubírajících se přes výšiny radiševské byl nekonečný. Vojíni těžce ranění ponejvíce zůstali ležeti tam, kde klesli. Později když setmělo se, *počaly satanské dílo své na bojišti plevenském hyeny v podobě bašibozuků,* kteří nikoho neušetřili. Zvolna vyplul bledý měsíc nad výšiny radiševské, k nám doléhaly děsné zvuky, bylo to sténání, úpění o milost a divoký jek krvežíznivých, fanatických vítězů. Krev stydla nám v žilách. Jak hrozných ztrát Rusové utrpěli, vysvítá i z té okolnosti, že k utvoření setniny, kteráž chránila by raněné v Radiševu, muselo býti sebráno potřebné mužstvo z pluků nejrůznějších.

Asi o 9. hodině opustil štáb výšiny radiševské, poseté mrtvolami a sténajícími raněnými. Jeli jsme zvolna a opatrně, abychom vyhnuli se po různu ležícím vojínům ruským. V jednu hodinu z rána (od 6 hodin ráno předešlého dne s koně jsme nessedli) do úpadu unavení ulehli jsme v poli, jakž takž ustlavše pod sebe obilními snopy: zpravodaj s kozákem pod třpytnými hvězdami družně sdílel tu lůžko.

Hyeny z bojiště plevenského neušetřily ani raněných, jimiž Radiševo bylo přeplněno. Doplíživše se nepozorovaně až ku vesnici přepadly za ohlušujícího skřeku ležící tu raněné vojáky ruské, z nichž ani jediný životem nevyvázl. Krüdener téhož rána zaslal do hlavního stanu Mikulášova zprávu o utrpené porážce. Rozhodl se, že ustoupí zpět na poříčí Osmy, kteráž vtéká do Dunaje u Nikopole. Ze tří brigád má Šachovskij jen 5000 mužů, tak ohromné jsou ztráty jeho. Armáda ustupuje přes Bulgareni; snad by byla ještě učinila útok, avšak mezi Trnovem, Lovčí a Plevnem není již jiného vojska ruského. Jen slabá divise XI. sboru stojí mezi Trnovem a šumenskou armádou.

* * *

Jiný zpravodaj, který účastnil se *boje pravého křídla Krüdenerova,* vylíčil následovně nešťastný zápas:

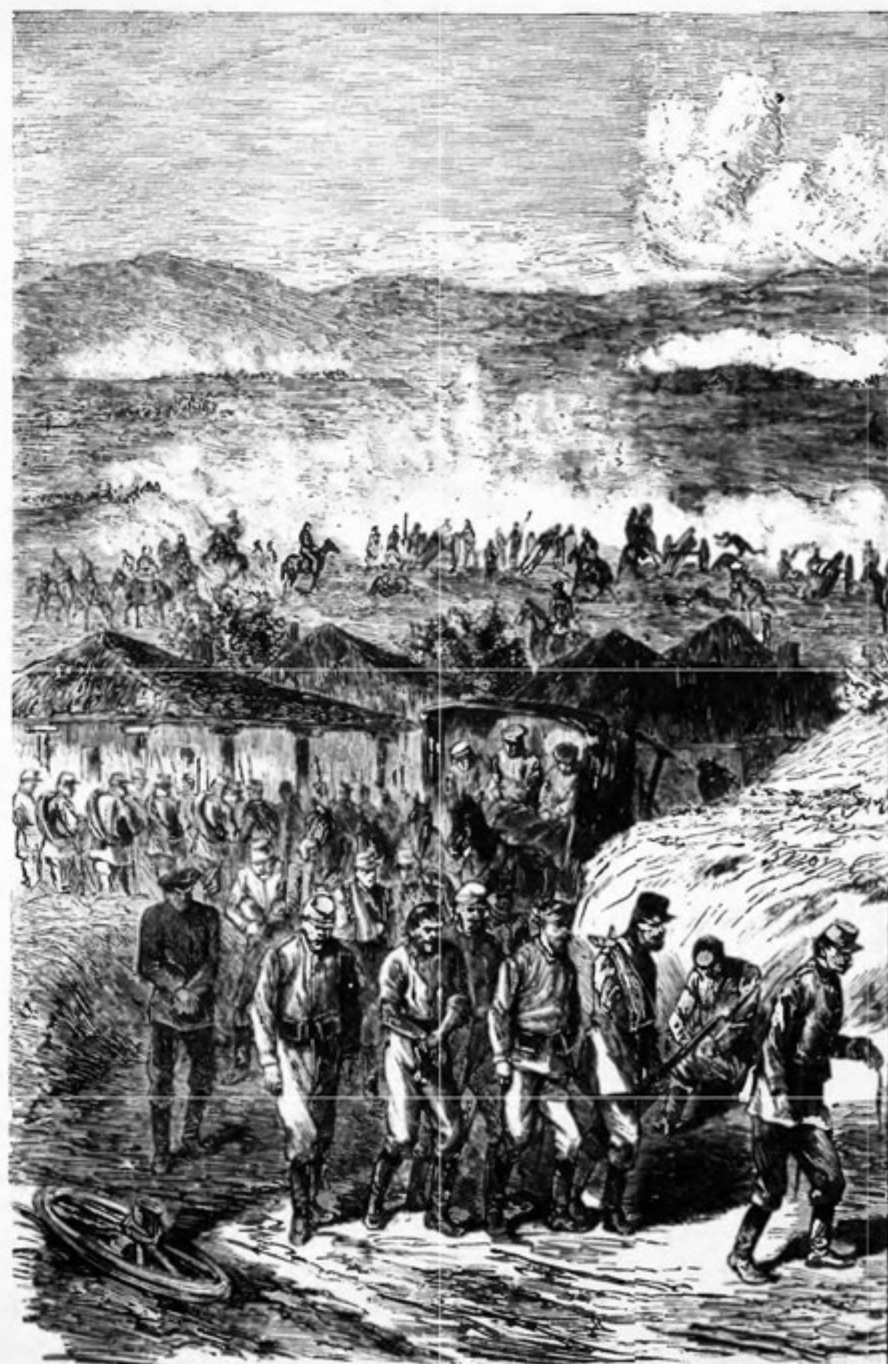
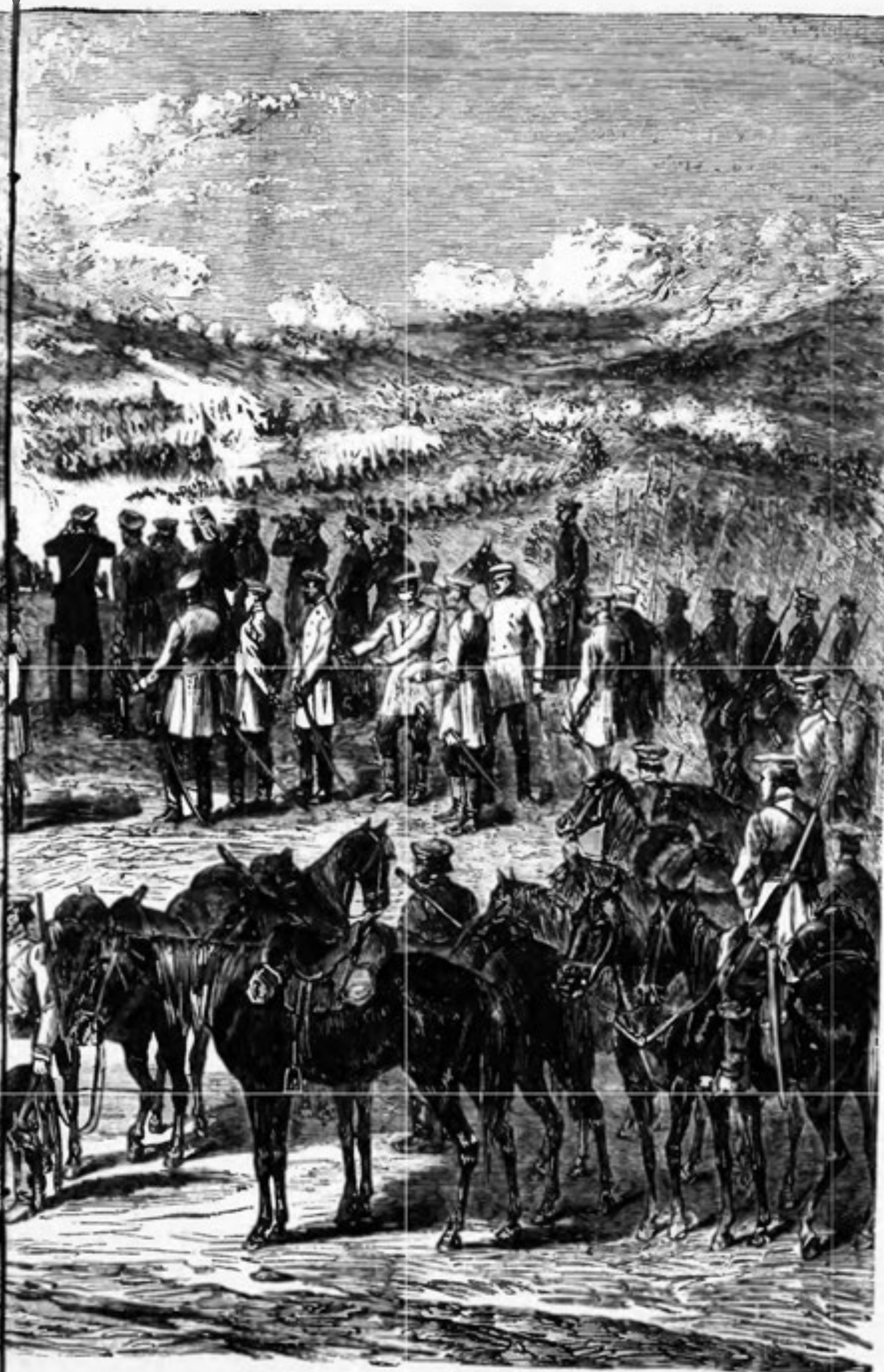
Od levého křídla Šachovského hučel již rachot pušek, šířil se rychle z leva na pravo až ku středu a dosáhl brzy na pravém křídle proti velké turecké redutě nejvyššího stupně. Mezi tím co déšť granátů a šrapnelů pozdravil postupující pěchotu, umlkla děla v redutě úplně. Pluk Penzovský přiblížil se nejvíce k této, střelci první setniny postupovali v řetězu při malých ztrátách. Asi na 1000 kroků od reduty rozpředl se krátký boj střelecký, potom náhle vzchopily se setniny a vrhly se s hlučným „urá" na příšerné náspy. V tom zahalila se reduta v plamen a kouř. Rychlá palba z dvojnásobných střeleckých příkopů před redutou zřízených, rychlá střelba pěchoty a několika *kulometů* přinutila udatné vojíny k couvnutí. Avšak necouvli daleko. Poznovu rozpředla se prudká palba, nové setniny přibyly a podnikly opětný útok, při čemž několik ruských baterií, které se přiblížily až na 1500 kroků, zasypaly redutu šrapnely. Ale všecka tato udatnost nebyla nic platna naproti zhoubné palbě Turků; osmkrát po sobě dal se pluk Penzovský na hroznou cestu — osmkrát byl odražen jeho útok.

Také od východu a jihu pokoušely se pluky o útok na redutu; zápasily mezi sebou, by co nejdříve ji dobyly, a tato horlivost jejich, že chtěly býti všecky prvními, stala se pro ně záhubnou. Čím častěji pokoušely se sbory o útok, tím blíže pustila je obsádka k redutě, neboť rychlá palba a střelba z kulometů přinutila je vždy znovu k couvnutí. Reduta však musila býti dobyta, jinak nebylo možná postoupiti. General Krüdener povolal nové baterie, které se přiblížily co nejvíce; avšak ony také nemohly odolati zhoubnému ohni; jakkoli šrapnely přímo padaly do reduty a do příkopů střeleckých, nebylo možná obsádku odtud vypuditi. Večer se blížil; od levého křídla nedocházely zprávy o průběhu boje, avšak zdálo se, že tam se lépe dařil, neboť turecké baterie zmizely s výšin a nestřílely více. General se svým štábem nalézal se na vyvýšeném místě jihovýchodně od reduty; nedbal o granáty ani jednotlivé kule z pušek až tam létající pohlížeje vážně na útoky svého vojska; snad bylo možno potmě dobyti reduty. Ani tato poslední naděje se nenaplnila. — Okolo 8. hod. večer objevily se nové turecké baterie či ohlásily se granáty dorážejícími, neboť posice jich nebylo viděti. Znajíce povahu terénu pálily do údolí. Také děla v redutách, která mlčela po kolik hodin, započala znovu střelbu.

„Nejde to!" pravil tiše general Krüdener sám sobě; slova ta, pocházející ze srdce stísněného, zaslechli

pouze ti, kdož nalézali se vedle něho; potom obrátil se k pobočníkům a velel, aby boj byl zastaven. (Viz vyobrazení na těchto stránkách.) Pluk 119. a baterie jedna měly chrániti ústup a také bez průtahu obsaditi výšinu, na které jsme se nalézali. Silnice k Bulgareni byla určena k couvání. Řetězy střelcův odvážily se za šera ještě blíže k redutě, tak že se zakousaly téměř do nepřítele, a s tíží bylo možná je nazpět povolati.

Přes hodinu setrval general Krüdener v tomto postavení; palba v nejpřednějších řadách nepřestávala; potom obrátil koně svého a jel zvolna do hlavního lazaretu asi 3000 kroků vzdáleného. Okolo 12. hod. v noci hnul se hlavní stan k Trsteníku (asi 20 kilometrů východně od Plevna); ve 3 hodiny ráno jsme tam dorazili a spali několik hodin na holé zemi; zavazadla byla již odeslána do Bulgareni. Dopoledne 31. července seděli mnozí mladší členové hlavního stanu 9. sboru v Trsteníku pohromadě hovoříce o událostech minulého dne. Zprávy docházely posud, neboť po celou noc trval u reduty boj; 124. pluk, jenž v noci přibyl na bojiště, byl také do něho vtržen, a teprve když ráno 31. července Turci postupovali ku Grivici, couvli Rusové zvolna; krok za krokem ustupovali před hroznou přesilou a nesmírně prudkou palbou.

Bitva u Pl… července.

* * *

Poněvadž bitvy u Plevna mají důležitost světodějnou, zaznamenáváme tuto kromě vylíčení zpravodajů též úřadní zprávu ruskou, aby čtenář měl úplný obraz památného dramatu válečného. Úřadní zprávy ruské vyznamenaly se, jak jsme již na jiném místě pověděli, pravdivostí a objektivností, a mohou tudíž i příštím dějepiscům dobře prospěti.

Po neblahém prvním útoku na Plevno dne 20. července přitáhl general Krüdener s ostatkem svého sboru k Bresljanici od Nikopole, která byla obsazena rumunským vojskem, a kromě toho přivzal si 19. kostromský pluk. Mimo to poslal mu vrchní velitel na pomoc: 1. brigádu 32. pěší divise a 1. brigádu 11. jízdecké divise pod generalem Šachovským, velitelem XI. sboru; 30. pěší divisi z vojska IV. sboru, která ten čas šla přes Dunaj.

General Krüdener vida, že má nepřítel v Plevně množství vojska, obsadil opevněná postavení a dlouho se rozpakoval vést útok, konečně však k nařízení vrchního velitele ustanovil útok na 30. července.

Město Plevno leží v údolí na břehu grivické říčky, která se vlévá do řeky Vidu. Údolí jest se všech stran věnčeno návršími, která byla

od Turků opevněna a opatřena střelčími příkopy. Opevnění táhla se od Bukova ku Grivici, odtud k Radiševu a k samému Plevnu. Opevnění severní strany panuje vůbec jihu, nade všemi pak strmí reduta, která se nachází severně od silnice a severozápadně od Grivice. Reduta ona tvoříc taktický klíč postavení měla velmi silné průčelí a byla upravena pro hrubou i drobnou střelbu. Pro tuto byly předprsí, příkopy a zákopy, založené před redutou a po její stranách.

Ráz místnosti před nepřátelským postavením jest vlnitá poloha, která má tu zvláštnost, že překáží rozhledu po opevněných postaveních a po vojsku, které za nimi stojí; uvolňuje se teprv, když se k nim přiblíží na dostřel z pušky. K tomu všemu byla dne 30. července z rána tak hustá mlha, že bylo obrysy města sotva znát. Poloha Turků se poznenáhlu objasňovala spadající mlhou a dělostřelbou.

*Boj pravého křídla* do půl třetí hodiny spoledne: Vojsko pravého křídla postoupilo k nepřátelskému postavení okolo 7. hodiny ráno a rozestavilo se takto: V bitevním šiku: 1. brigáda 31. pěší divise s 3 bateriemi (6 praporů se 24 děly); za ní v záloze 123. pěší kozlovský pluk s 2 bateriemi (3 prapory se 16 děly). Vrchní velení nad tímto vojskem měl generalmajor Bělokopytov. K 10. hodině vystoupily a postavily se do zálohy: 3 pluky 5. pěší divise s 5 bateriemi (9 praporů se 40 děly) vedením Šilder-Šuldnerovým.

K osmé hodině padla první rána s turecké strany. Naše baterie odpověděly. V husté mlze bylo vidět jen široký příkop před šikem, kterýž zarostlý byl křovím, a druhou stranu měl obsazenou nepřátelskými střelci s dvěma děly. Okolo 9. hodiny vystoupila z mlhy velká nepřátelská reduta a proti ní soustředila naše dělostřelba palbu. K posile oněch 3 baterií, které na začátku boje byly do šiku postaveny, poslány ještě 2 baterie 5. dělostřelecké brigády. Tím způsobem zavedeno na pravém křídle do bitvy jenom 40 děl, více jich nebylo možná postavit pro zvláštnost místa. Dělostřelecký boj trval od čtvrt na devět až do 2 hodin 40 minut spoledne.

*Boj levého křídla* do půl třetí hodiny odpoledne: Levé křídlo pod generalem Šachovským vytrhlo o 9. hodině ranní k Radiševu, obsadilo jej bez výstřelu a postoupilo na návrší k severu a východu této vsi s 1 brigádou 35. pěší divise (bez 3 praporů kurského pluku a 4 děl 6. baterie 32. dělostřelecké brigády, kteréž tvořily ochranný průvod generalmajora Skobeleva): všechno všudy 5 praporů s 28 děly. 1. brigáda 30. pěší divise (6 praporů s 24 děly) zůstala v záloze, nejprv na silnici ze Zgalince do Radiševa, 2 versty od této vsi, a potom, když se dělostřelecký boj vyjasnil a poznáno, že nejvýhodnějším místem k útoku jest pravé křídlo nepřítele, byla záloha povolána k Radiševu a postavena jižně vesnice u vzdálenosti jedné versty.

Turci začali střílet v 10 hodin ráno; jedna z prvních ran zabila koně pod velitelem rylského pěšího pluku, Sarančevým a on sám pohmožděn na noze; velení místo ného převzal podplukovník Kamenogradskij. Začala dělostřelba a trvala do dvou a půl hodiny spoledne; pěchota mezi tím časem ani nevystřelila. Patrný výsledek naší kanonády byl: 2 turecké baterie umlkly a opevnění č. 5 bylo silně porouchano. Děla v této ohradě srazila u nás 3 děla 4. baterie 32. brigády, takže musila být vyměněna jednou baterií 30. brigády ze zálohy.

Na krajním pravém křídle bylo vše ticho a do konce boje nestalo se nic znamenitého; na krajním levém křídle událo se toto:

Boj levého bočného oddílu: General Skobelev vystoupiv ze vsi Bogotu pod záštitou husté mlhy, skrytě dorazil ke vsi Krišině; na dobrém postavení zůstavil tu plukovníka Tutolmina s 8 sotněmi a 8 děly a sám s předvojem 2 kubánských sotní a 4 donských děl postoupil k Plevnu na 300 sáhů od předměstí. Tam spatřil okolo 20.000 mužů nepřátelské pěchoty, která stála v záloze mezi grivickými návršími a městem; za ní na silnici z Plevna k Srědci rozestavena byla jízda. Dočkav, až oddíl Šachovského začne střelbu, velel Skobelev střílet ze 4 děl. Nepřítel odpovídal ze 6 kusů a sesiluje rychle svoji palbu vyvedl k útoku svoji pěchotu, zakrytou z čela hustým řetězem střelců a z boku řetězem zájezdníkův. Vida tak rozhodný útok uchýlil se Skobelev se svým předvojem na hlavní postavení ku Krišině. Zároveň s tím stala se opatření k zabezpečení týla i křídel i spojení s ostatním vojskem. K Lovči vyslány silné kozácké hlídky paprskovitě od Krišiny na všecky strany. V levo k řece Vidu vyslána jedna sotně. V pravo pro spojení s vojskem Šachovského (od něhož byl oddíl Skobeleva oddělen hlubokým, kamenitým úvalem) postavena též jedna sotně, která přinášela ustavičně zprávy o tom, co se u Šachovského děje. Na vyhledání brodu přes řeku Vid, pro případ, že by se mohlo udeřit po srědecké silnici Turkům v týl, posláno 20 dobrovolníků, kozáků, pod velením Astachovým. Poručiv zabezpečení týla se strany k Lovči plukovníkovi Tutolminovi s 3 sotněmi a 12 děly a ostaviv ho v postavení u Krišiny odhodlal se Skobelev s hrstkou zbylého lidu (1 prapor pěchoty, 4 sotně a 4 pěší děla) k útoku, aby se nepřítel nemohl usadit na návrší jižně od Plevna. Dobyv této výšiny mohl nepřítel střílet do boku vojska Šachovského. K předu poslal Skobelev 3. střelčí rotu, 1 četu 9. roty kurského pluku, 4 pěší děla a 2 sotně osetinského pluku. 3. střelčí rota postoupila zpívajíc ku předu a nedbajíc prudkého ohně dorazila na panující návrší a za křížového ohně z děl a pušek hnala útokem. Zároveň také udeřily 2 osetinské sotně na levé křídlo šavlemi. Nepřátelská jízda hnala se na ně, byla však odražena; opětovala útoky, ale vždy se stejným neúspěchem. Zatím postavila se 4 děla 6. baterie 32. dělostřelecké brigády pod Prochorovičem na dobré

postavení a nedbajíc nepřátelského hrubého a drobného ohně zůstala na svém místě až do konce.

Od 10.—4. hodiny spoledne planul boj na návrší před Plevnem: 3 střelčí roty a četa 9. roty kurského pluku s 2 sotněmi kozáků dobývaly nepřátelského návrší, háјeného 8 prapory. General Skobelev neposlal posily a držel ostatní 3 a půl roty v záloze maje na zřeteli, k čemu ustanoven byl jeho oddíl dle disposice: zadržet nepřítele, jakmile se objeví se strany Lovče. Zpozorovav však, že vojsko knížete Šachovského jde k útoku a jest odraženo, pak že od Lovče se nepřítel neukazuje, vedl o 7. hodině Skobelev zbylé tři setniny do ohně a zůstavil jednu četu při praporu. Byl také již svrchovaný čas; hrstka hrdin unavena bojem začala již ustupovat před návalem mnohem četnějších nepřátelských sil. Turci stáli již 20 krokův od našich děl, když se rozvinuly tři kurské setniny v bitevní šik. Bez meškání hnaly útokem na bodáky a neočekávaným svým vystoupením odrazily nepřítele a hnaly ho až do samého předměstí. Zde byly však odraženy křížovou střelbou čerstvého vojska a kartáčovými granáty i musily ustoupit k své baterii, která pokračovala v boji s četnou nepřátelskou dělostřelbou. Na hluboké lovecké silnici shromáždil a spořádal se kurský prapor a za účasti 4 děl poručíka Prochorovíče vydržel ještě 2 hodiny turecký útok. Teprv když se stmívalo, vyvedl general Skobelev hrdinské vojsko. K ochraně ústupu ustanoveni byli — ač půda nebyla pohybům jízdy přízniva — kavkazští kozáci, neboť jiného vojska nebylo. Kozáci konečně odrazili nepřítele a tím se mohli ranění sebrat a péchota odvézt ku Krišině. Tam došel rozkaz od generala Šachovského ustoupit k Bogotu a Pelišatu. Tím způsobem bil se slabý boční oddíl po 12 hodin s nepřítelem osmkrát silnějším. Čtyři děla poručíka Prochorovíče zápasila s několika nepřátelskými bateriemi a stála krom toho v kruté ručniční střelbě. Kurský 8. prapor pod chrabrým majorem Dabrovským bil se po celý čas s neobyčejnou chrabrostí a ustoupil v témž pořádku, v jakém postoupil k útoku. Zvlášť vyznamenala se 3. střelčí setnina pod výborným kapitánem Gurkovským, který neohroženě a chladnokrevně byl celý den před svojí setninou, pod neustálým vražedným ohněm nepřítele.

Kavkazští kozáci osvědčili se hrdiny v pěším i jízdeckém boji. Plukovník Tutolmin vedl rozumně sotně do boje a svým pořádáním i chladností přispěl nemálo k udržení postavení. Důstojnými pomocníky byli mu plukovníci *Levis* a *Kucharenko;* onen jsa raněn neopustil ani na okamžik svoje místo. U předvoje vyznamenal se kníže *Kirkanov*, staršina kubánského pluku. Esaul Attachov skvěle provedl úkol svůj, aby nalezl brod na řece Vidu. Esaul *Přěleckij* velel sotni, která odvážným svým útokem pomohla kurským setninám odrazit nepřítele do plevenského předměstí. Sotník *Šenajev* téhož pluku řídil poslední čas boje spojený řetěz kurského i kubánského kozáckého pluku, který kryl odnášení raněných. Upoutav na sebe pozornost značných nepřátelských sil levý boční oddíl usnadnil položení vojska knížete Šachovského. Činy tohoto oddílu bylo zachráněno před velkým nebezpečím tureckého útoku z boku. Zásluha toho sluší generalu Skobelevu, který poznal stav věcí a dle něho učinil opatření: svým klidem a rozvahou v pekelném ohni, svým hrdinným vystoupením nadchnul vojsko k divům chrabrosti. Jeden kůň byl pod ním zabit, druhý raněn. Když byl čas k ústupu, ssedl Skobelev s koně, zarazil šavli do pochvy a řídil ústup s plukovníkem Parencovým.

Útok s levé strany minul se též s úspěchem. General Veljaminov byl s 1 praporem kozlovského pluku a tambovským plukem přijat ohněm tak vražedným, že nemohl dorazit k redutě; *lidé padali v takovém množství, že pro kupy mrtvých a raněných nemohlo se postupovat.* Oddíl generala Veljaminova došel jen k chlumu, ani ne k redutě, zastavil se a střílel salvami. Halický pluk, který byl v záloze, vstoupil též do bitevního šiku v levo od předešlého. Další pokus o obnovený útok se zase nezdařil.

Bylo 6 hodin odpoledne. Do té doby zůstal u generala Krüdenera pouze serpuchovský pěší pluk s baterií a 3 škadronami se 4 jízdeckými děly. Druhý pluk 2. brigády 30. pěší divise, kolomenský, poslal baron Krüdener ještě o 4. hodině na posilu generalu Šachovskému. Nedostal se však na vykázané místo, nýbrž připojil se k pravému křídlu jeho oddílu, tak že general Šachovskij do konce boje nevěděl, že ten pluk u sebe má. Krom toho poslán byl po 6. hodině ze zálohy 1 prapor serpuchovského pluku s 1 škadronou ryžských dragonů s 2 jezdeckými děly na posilu krajního pravého křídla, kteréž se začalo již na zad stahovat, ale přibylou pomocí se zotavilo. V obecné záloze zbyly naposled jenom 2 prapory a 2 škadrony s 2 děly. K slunce západu velel Krüdener k poslednímu útoku na redutu poslav na pomoc nejprv 2, pak ještě 3 setniny serpuchovského pluku. Dvakrát se hnalo ku předu — vždy marně. Posléze k útoku vedl vojsko generalmajor Božerjanov a byl 100 kroků před redutou raněn.

Byla už čirá tma, ale kolem reduty boj nepřestával. Každou chvíli ozvaly se výstřely a křiky urá! Byly to poslední pokusy našich chrabrých vojáků zmocnit se reduty. Chvílemi vzdalovala se střelba, což bylo důkazem, že naši postupují, však opět zahřměla děla silněji, zarachotily pušky rychleji a boj se zase znova blížil. Nahlížeje marnost dalších útoků, zvláště ve tmě, poručil Krüdener Veljaminovu, aby vyvedl vojsko v okolí reduty z bitvy. K ochraně odstupu postavena: 1. zbylá záloha, jeden prapor serpuchovského pluku, 1 škadrona čugněvských hulánů s 2 děly; 2. halický pěší pluk, který měl menší ztráty nežli ostatní, a 3. voroněžský pěší pluk, který za noci dorazil do Tureckého Trsteníku,

Zavazadla poslána do Bulgareni. Ranění, kteří do té doby byli vyneseni z bitvy, byli převázáni a naloženi pod péčí dra Kechera na vozy. Vojsko, které zůstalo kolem reduty, vyvedeno teprve dne 31. července. K 11. hodině ranní odvedeno bylo všechno vojsko a spojeno u Tureckého Trsteníku a Bulharského Karadače.

*Boj levého křídla* od půl 3. hod. do konce bitvy: Na levém křídle vojska knížete Šachovského začal útok o půl 3. hodině spoledne. Generalmajor Gorškov dostal rozkaz k postupu, sesílil oheň baterií a vyslal kurský a rylský pluk proti tureckým opevněním č. 4. a č. 5. Střelci vyšedše ze zákeří přijati byli velmi silným ohněm Turků, kteří se usadili v příkopech a střelčích jamách ve 3—4 řadách. Náš řetěz zhušťoval se blíže se k nepříteli, udeřil naň bodáky a vyhnal Turky ze zákopů za valy, odkud vítali nás Turci opět vražedným a nepřetržitým ohněm. Přese všechny veliké ztráty byl útok rylského i kurského pluku tak prudký, že musili Turci opustit střelčí příkopy a uchýlit se do opevnění. Po novém zuřivém zápase opanoval rylský pluk pod Kamenogradským opevnění č. 4. a kurský pluk pod Rakugou později opevnění č. 5. Mimo průčelným trpěly oba pluky nemálo ohněm bočných baterií z č. 6. a palbou střelčích řetězů, které se usadily ve vinicích na stráni hory, již korunovala škodná baterie. Z opevnění č. 4. odvezli Turci 10 děl, 2 padla do rukou Rusům, rylskému pluku. Útok kurského pluku byl zvláště trudný a zasluhuje pozornosti, protože půda před opevněním č. 5. neposkytovala žádné záštity. Hned za hřebenem tohoto opevnění objevily se nenadále před hrdiny řady turecké pěchoty, která na 2—300 kroků počala silně pálit. Opírajíc se na opevnění č. 4., jehož dříve dobyl rylský pluk, postoupilo pravé křídlo kurského se setninami rylského pluku ku předu; levé křídlo kurského pluku se zarazilo. V tom okamžení ale přibyl ze zálohy 1. prapor šujského pod baronem Kaulbarsem.

Baterie našeho levého křídla byly dopraveny poněkud v před a na samý levý bok jich přivedena byla 5. baterie 30. dělostřelecké brigády. Čerstvá tato palba pomohla kurskému pluku opanovat opevnění č. 5., z něhož Turci děla vyvezli, a potom hnuly se všecky šiky směrem pravého křídla ku předu.

Tak se měly věci okolo 5. hodiny spoledne, když došlo oznámení generala Krüdenera, že přichází posila jeden pluk s 1 baterií. Turci však dostávali značné posily z Plevna a začali tísnit naše pravé křídlo. K jeho posile vyslán byl 2. a záhy za ním 3. prapor šujského pluku, tak že v záloze zbyl jenom jaroslavský pluk. Na posilu téhož křídla sjela do kotliny 3. baterie 30. dělostřelecké brigády a postavila se východněji od bývalého tureckého opevnění č. 4. K ní přidružila se 3. baterie 32. dělostřelecké brigády. Tím úsilím podařilo se odrazit protivníka od našeho pravého křídla.

Tu dobu přinuceno bylo naše levé křídlo návalem svěžích tureckých sil ustupovat z dobytých postavení. Aby se ústup zadržel, veden do ohně první prapor jaroslavského pluku. Levé křídlo hnulo se opět ku předu pod generalmajorem Garškovým. Turci zřídili nová opevnění a s obou křídel začali nás zaskakovat malými oddíly jízdy. Již se setmívalo. Levé křídlo bylo sesíleno ještě praporem jaroslavského pluku, na samé krajní levé křídlo v čelo i bok tureckým houfům postavena 5. baterie 30. dělostřelecké brigády a general Skobelev se vší svojí silou udeřil posledním útokem na Plevno. Když nastala tma a vojsko bylo unaveno celodenním bojem i mělo velké ztráty mrtvých a raněných, bylo usnešeno, že se ustoupí na dřívější postavení, na návrší před Radiševem.

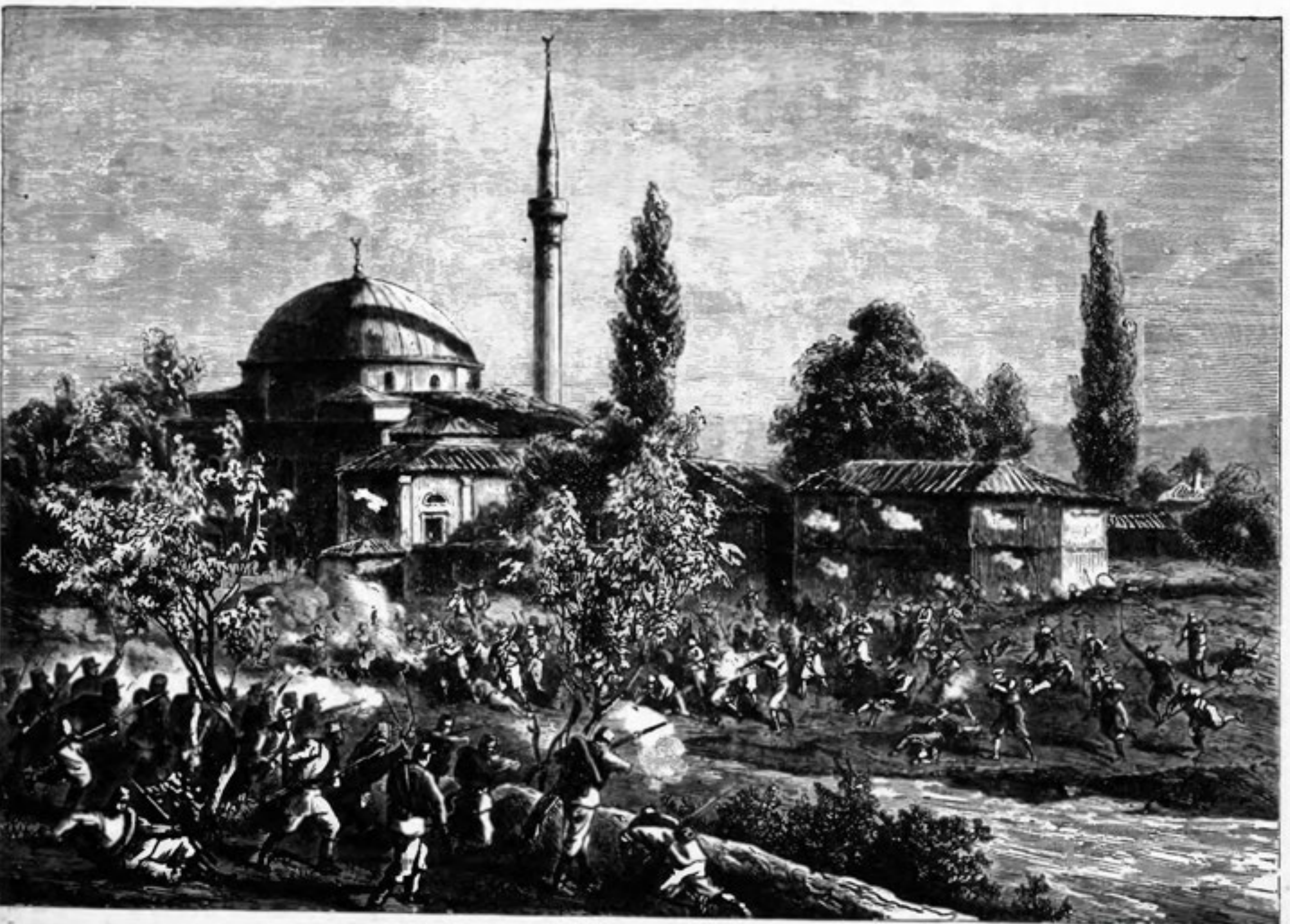
Ústup proveden byl v úplném pořádku; v opevnění č. 5. dobytá 2 děla musila se rozbít a opustit. Mužstvo bylo příliš unaveno bojem, aby se snad ještě táhlo s děly. Přenocovalo se u vsi Radiševa a dne 31. července odešlo vojsko levého křídla ráno ke vsi Poradimi nejsouc od nikoho pronásledováno.

Vojsko se bilo se skvělou chrabrostí v pekelném ohni a jenom ohromná přesila protivníka a nadešlá noc přinutily vojsko naše k návratu do prvních postavení. Druhý den obnovit boj nebylo možná pro zemdlení vojska a nedostatek zálohy; neboť všechno vojsko vyvedeno bylo do ohně.

Dne 3. srpna byli všichni ranění odveženi a vojsko doplněno. Dne 2. a 4. srpna prohlížel vrchní velitel vojsko, které v bitvě bylo, a našel je tak výborného vzezření a pořádku, tak veselé a junácké mysli, jak nesnadno se najde vojsko po tak těžké porážce. Ruské vojsko po plevenské bitvě ukázalo, že v něm žije týž duch, jímž se druhdy proslavilo; jeho duch neklesá, ba kalí se jak ocel a se zdvojenou mocí chystá se opět měřit svoje síly s protivníkem.

Dne 31. července o půl 1 hodině ráno přibyl oddíl prvních raněných z Bulgareni přes Svištov a vypravoval tu o našich ztrátách, ústupu, i o tom, že byla jedna část našich raněných od turecké jízdy přepadena, zajata a že Turci jsou jim v patách. Vypravování to učinilo na obyvatelstvo veliký dojem. Někomu se zdálo, že vidí Turky u Svištova, i začal křičet „Turci jdou."

První povyk povstal u mostu přes Dunaj a tu nastala taková vřava, že hozeno bylo množství povozů do vody. Záhy přivalili se obyvatelé svištovští, vozníci tvořící se bulharské družiny, vše valilo se k mostu; nával hrnoucích nebylo možno zadržet. Náčelník vojska u přepravy, general Richter, bez prodlení přikázal zastavit utíkající. Na bulharském břehu převrženo několik vozů a těmi založena cesta k mostu. Tu chvíli vydal velitel Svištova Podgurskij oznámení, že není nikde žádných



Boj pouliční v Plevně.

Turků a že je bázeň zbytečná. Když pak později přijel general *Richter* na břeh bulharský, shledal vojsko na svých místech před městem a dal nařízení, aby tam zůstalo tak dlouho, pokud by se obyvatelstvo neukonejšilo, což netrvalo dlouho. Klidem a chladnou rozvahou Podgurského i vojska obyvatelstvo se upokojilo a zbavilo se marné bázně.

## Po druhé bitvě u Plevna.

Není divu, že po osudné ráně u Plevna v posledních dnech července nastala sklíčenost v armádě ruské i u všeho obyvatelstva bulharského. Vojsko ruské ovšem dovedlo se záhy potěšit, naděje na příští úspěchy zapudily krátký žal; avšak obyvatelstvo, jemuž na některých místech po vítězství tureckém nové útrapy hrozily, nebylo tak snadno lze dobré mysli nabyti.

Účinek ztracené bitvy jevil se nejprve v hlavním stanu velkoknížete Mikuláše v Trnovu. „Viděl jsem často velkoknížete Mikuláše vážného i žertujícího,“ psal jeden ze zpravodajů válečných, „vždy důstojného v chování svém; ale vždy vlídně hledícího — dnes sice bylo chování jeho také vznešené, ale přívětivý pohled z očí jeho zmizel, výraz obličeje pozbyl vlídnosti; líce jeho byly bledy. Jaké myšlénky vířily v jeho hlavě, když se vracel z vojenské rady, v které ustanoven byl *ústup z Trnova!* Viděl jsem ho, an šel nahoru do malé jizby Nepokojčického, zamyšlen a starostliv; uzřel jsem ho, když se vracel, a výraz odhodlanosti zářil z jeho obličeje. Odebral se do svého stanu, jehož neopustil dříve, dokud nenadešla hodina odjezdu. Tu vsedl na kůň v lehkém bílém oděvu, jako by jel na procházku, syn jeho i syn careviče jeli vedle něho; pobočníci pak za nimi a tak se ubíral průvod hlavní ulicí trnovskou. Ženy a dívky běžely k oknům; muži vycházeli před domy. Avšak dnes jejich pozdravení nedostalo se vlídné odpovědi.

Velkokníže jede naproti carovi, pravilo se. Opravdu? Tak vážný a zamyšlený? A co to? Čerkesové jedou v plné zbroji i kozáci, gardy s červenými pikami, ale docela ne v obleku, v jakém se jezdí carovi vstříc! Mají pytlíky s ovsem a na chléb i pláště. To jedou na procházku? Co se stalo? V zahradě marianopolské zmizela červená korouhev, stany důstojníků také, místa ona jsou prázdna! Co to všecko znamená? Strach zmocňuje se měšťanů. Na otázky své nedostanou odpovědí. Sbor jeden za druhým táhnou okolo nich ani nemukajíce. Tu přichází Nepokojčický se svým štábem; také on následuje ostatní. Ne, to není procházka! Konečně jedou vozy telegrafní, za nimi ubírá se zadní voj, poslední oddělení kozáků a všemu jest konec. Hlavní stan jest pryč . . .

Obyvatelstva trnovského zmocnila se náramná sklíčenost. Nikdo jim nevysvětlí stav věci, nikdo jich nechlácholí. Celé město jest poplašeno; všecko běhá v ulicích sem tam. Jeden ptá se druhého, nikdo neodpovídá, všecko se hrne k dopisovatelům a z jich odpovědí, jakkoli jsou neúplné, vysvětlují si událost. Pro strach nikdo není s to klidně přemýšleti a uvažovati. Turci přijdou na nás! Běda nám! Zapomněli, že vojsko se nalézá v táboře, že kolem Trnova leží silné sbory, které jsou s to nejen Turky odraziti, nýbrž i výbojně proti nim postoupiti. Skobelev stojí u Selvijeva, Gurko v Balkánu, Sajatvetluk, Uinskij a Dragomirov jsou tu. Avšak nikdo nemá času k uvažování. Guvernér Domontovič, místoguvernér Balabanov, předseda rady dr. Beron, všickni jsou v konaku, — avšak nikdo se jich netáže, oni pak sami v rozčilenosti zapomněli příhodnými kroky obecenstvo uspokojiti. Byl jsem velice dojat opouštěje zoufající obyvatelstvo trnovské, bych sledoval hlavní stan. Doufaje, že Trnovo nepotká týž osud, který potkal Lovču, opouštěl jsem zarmoucen město. Jaká to protiva, veselý vjezd do města a nyní tento odjezd!

V restauracích v táboře nastal nemenší zmatek. Mnozí právě toho dne počali vykládati své zboží, jiní chtěli se právě usaditi a všickni byli naplněni nadějí v dobrý obchod. Nikdo nepomýšlel na ústup. Přísný pořádek, po dva dny zavedený — nikdo nesměl po deváté hodině bez hesla opustiti tábor, přední stráže byly vystaveny na výšinách, všecky stráže rozmnoženy — což arci naznačovalo, že se valně vzmohl cit nejistoty, avšak nikdo neviděl v tom zlé znamení, nýbrž pouhé nutné opatření.

Dlouhou řadou ubírá se hlavní stan ulicemi trnovskými, podle levého břehu Jantry, kolem návrší, kde druhdy stál starý carský hrad; podle skal, které ční vzhůru jako hradby; průsmykem, jenž podobá se thermopylskému; kláštery Preobrazené a Trojice zírají na nás s příkrých výšin — ještě jeden pohled na oba balvany u vchodu do údolí Jantry — a brána balkánská zmizela. Jedeme k Dunaji. U Polykratu spatřujeme, že se řada vozů zatáčí. Táhne hlavní stan k Razgradu? Ne! Jenom část vozů se zavazadly zastavila se u Polykratu, odkud zítra potáhne dále; hlavní stan však bez zastávky ubírá se dále do Běly.“

Hrozný nastal nářek v Trnovu i v okolí, když po odjezdu hlavního stanu přibyli tam uprchlíci z Lovče, kteří vypravovali, že Turci povraždili 3000 obyvatelů bulharských. Trnovští vybíhali z domů, lomili rukama, mnozí z nich prchali z města za hlavním stanem. Avšak přílišný strach byl zbytečný, v Trnovu zůstal silný sbor ruský posádkou, město bylo na všecky strany chráněno. Uprchlíci z Trnova zůstali ve vsi Klučině noclehem,

avšak nikdo nemohl usnout, i jelo se již o 2. hodině ráno dále. V 8 hodin dorazili k hlavnímu stanu v Bělé, avšak útěchy bylo jim nevalně dáno, neboť toho dne bylo vše sklíčeno.

Zástupcové cizích mocností v hlavním staně ruském přičítali vinu nezdaru u Plevna vrchnímu řízení válečnému. Pravili, že Rusko vede válku kozáckou; hlavní stan jezdil posud všude napřed, nepočítaje síly nepřátelské; všude objevovali se nejprv kozáci, kteří se všude co chrabří bojovníci osvědčili, ale armáda nebyla jim v zápětí, oni pak sami nebyli s to úspěchy své udržeti.

Armáda ruská byla nejen příliš rozdrobena, ale nebyla také dost četna. Odpor Turků byl podceňován. V hlavním stanu ruském nechtěli věřiti, že jest u Plevna více než 30.000 Turků, proto dostal Krüdener pouze 33.000 mužů a váhal s útokem, pokud by nedošla z hlavního stanu odpověď na jeho žádost, aby mu byla ještě posila poslána. Avšak z hlavního stanu došel rozkaz, aby se podnikl útok. Tu teprva velel Krüdener ke předu děj se co děj.

Krutá rána dopadla a vojevůdcové ruští draze zaplatili naučení, kterak pro budoucnost mají opatřiti službu vyzvědačskou a ohledávání nepřátelských posic. Za to naučení vykrvácelo u Plevna na tisíce ruských reků.

Po tomto neblahém výsledku dostali kníže Šachovskoj a baron Krüdener rozkaz, aby s vojskem svým ustoupili k řece Osmě; avšak když se ukázalo, že Turci nechystají se ani k pronásledování ani k opuštění svých posic u Plevna, dán oběma generalům rozkaz opáčný. Šachovskoj i Krüdener postoupili opět ke předu a zaujali posice, které měli před 30. červencem. Hlavní stan Šachovského položen do Poradimi, hlavní stan Krüdenerův do Trstenika.

Znova zaujaté posice ruské byly ihned bedlivě opevněny, aby se zmařil všeliký pokus Osmana paše, kdyby chtěl k Nikopoli nebo k Svištovu vyraziti. V postaveních svých museli Rusové vytrvati, pokud by nedošly posily. Byloť s vojenského stanoviska požadavkem nezbytným, aby Rusové dobyli Plevna za každou cenu, ač za jiných okolností bylo by snad dostačilo, aby se proti nečinné armádě turecké postavil pozorovací sbor.

Válečná správa ruská nechtěla proti Osmanovi ničeho dříve podniknouti, pokud by nemohla proti němu alespoň 100.000 mužů postaviti, poněvadž sbory jeho rozmnožily se nejméně na 70.000 mužů a opevněné postavení jejich velmi výhodné bylo. Ruští důstojníci vypravovali, že při posledním útoku dne 30. července nebylo viděti než vyčnívajících fesů za náspy a že turecké vojsko, položivši pušky na násep, vysílalo na Rusy ze svých zadovek pravý dešť kulí, kterému by nebylo odolalo žádné vojsko na světě. Rusové několikrát dospěli až k náspům, avšak nemohli se udržet a musili couvati, nechtěli-li býti pekelnou palbou bez úspěchu na kusy rozstříleni. Turci však byli šíleni, že svého vítězství nepoužili a ustupující Rusy nestíhali.

Ruské vojsko záhy se zpamatovalo ze své sklíčenosti, nabylo nové zmužilosti a chystalo se k odplatě. Kdyby Osman paša byl vyrazil hned 31. července z posic svých a Rusy stíhal, mohl ústup jejich snadno v útěk proměnit a snad by tím byl mohl i mostu u Svištova se zmocnit. Avšak nečinností Turků zůstalo ruské spojení v bezpečí. Dne 2. srpna byly ruské přední stráže asi 7 kilometrů či rakouskou míli od Plevna vzdáleny. V ruském hlavním stanu pracovalo se pilně, aby porážka u Plevna byla napravena.

* * *

Za tři neděle po druhé bitvě u Plevna, dne 21. srpna, zaslal doktor *Köcher* podrobnou a zajímavou zprávu o *velikých ztrátách Rusů* v obou bojích u Plevna a u Nikopole. Spisovatel té zprávy byl vrchním lékařem v armádě ruské a měl k sestavení své zprávy dáta úřední, úplně bezpečná. Köcher vypravoval:

U Nikopole bojovalo 15.000 mužů IX. sboru armádního, a z těch bylo 1311 buď zabito neb raněno, tedy 8·7 procent. Z těchto 1311 mužů bylo 951 (6·3 proc.) raněných a 360 (2·4 proc.) zabitých. V počtu mrtvých zahrnuto jest i 84 mužů, kteří zmizeli. 873 mužů (92·75 proc.) bylo raněno kulemi ručničními, 66 m. (7 proc.) projektily dělovými a 12 m. (1·25 proc.) zbraní sečnou. Naskytá se otázka, možno-li právem čítati vojíny zmizelé mezi *mrtvé*. Číselný výkaz tento z opatrnosti sestavil jsem teprve, když uplynula již dosti značná doba ode dnův bojů nikopolských, aby rozptýleným vojínům ruským zbylo času k navrácení se do tábora ruského; považuji pak tím spíše za úplně oprávněné, aby zmizelí vojínové přičtěni byli k mrtvým, poněvadž odpadá zde i domněnka, že snad někteří z nich od Turků zajati byli: neboť *Turci utracují veškeré raněné, kteří na bojišti do rukou jim padnou.*

Turci hájí se pod ochranou vyházených náspů, nesčetných příkopů střeleckých, ohrad, jam a konečně hradeb pevnostních, proti nimž vojínové ruští útokem hnáti musí; odtud pak tak veliký počet padlých. Že ručnice turecké mají rozhodnou převahu nad ruskými, o tom zjevně svědčí svrchu zmíněných 92·75 proc. vojínů ruských kulemi ručničními raněných. Pěchota turecká ozbrojena jest Sniderkami a sice tak zvanými *magacínkami*. Ručnice tyto mají jméno své od toho, že nad vlastní hlavní ručniční nalézá se u nich hlaveň druhá, která jest jaksi zásobárnou pro 20 nábojů, jimiž naplní se hlaveň tato a sice tak, že leží jeden za druhým. Po každém výstřelu sesune se vždy jeden z nábojů těch pomocí jednoduchého mechanismu do hlavně vlastní a může ihned opět vypálen býti. Suďtež z toho, jak úžasně rychlou musí býti střelba, kterou Turci pomocí zbraně takové nepřítele svého uvítati mohou. Jen

menší díl vojska tureckého ozbrojen jest ručnicemi soustavy Peabody, bašibozuci pak střelnou zbraní druhu rozmanitého. Že dělostřelectvem svým Rusové předčí Turky, toho důkazem jest nepoměrně malý počet vojínů projektily tureckými raněných.

Jiná čísla naskytují se na bojišti plevenském. V boji, který trval tu od večera dne 19. července do 4 hodin odpoledne 20. července, stálo 8000 mužů, z nichž padlo neb raněno bylo 2898 mužů — tedy 36·2 pct. Počet to úžasně vysoký. V krvavé válce r. 1870 obnášela nejtěžší ztráta Němců v bitvě u Vionville (kde 65.000 Němců bojovalo s 138.000 Francouzi) — 22·2 perc. mužstva. Z těchto 2898 bylo 1642 (20·6 pct.) raněných a 1256 (15·6 pct.) zabitých. Kulemi ručničními raněno 1543 m. (94 pct.), projektily dělovými 82 m. (5 pct.), sečnou zbraní pak 17 m. (1 pct.). Z čísel těchto vysvítá, že Rusové bojovali zde proti značné přesile nepřátelské (8000 proti 22000), která nalézala se v pevné posici. Turci nechali vojsko ruské přiblížiti se až k posici samé, načež vyřítili se na ně plnou silou a odrazili je tak náhle a s takovou prudkostí, že nezbylo jim ani času, aby raněné své s sebou vzali. Tomu nasvědčuje ono úžasně vysoké číslo mrtvých, které naprosto nestojí k počtu raněných v poměru obyčejném v bojích vojska pravidelného. V bitvě u Plevna dne 30. července utrpěli Rusové sice ztrát taktéž značných, které však jen místy možno porovnati se ztrátami dne 19. a 20. července t. j. s výhradným zřetelem na ztráty jednotlivých oddělení ruských. V boji súčastnilo se 33.000 mužů, tedy celá branná síla Rusův, která bila se proti 55 až 60.000 Turků v posicích výhodně ležících a mohutně opevněných. Mrtvých a raněných bylo dohromady 7305 mužů (21·75 pct.). Následkem neblahého osudu, který stihl ruské křídlo levé pod generalem kníž. Šachovským, bylo 3646 (10·7 pct.) raněných a — *3659 tedy 10·8 pct. mrtvých! Počet mrtvých převyšuje zde tedy počet raněných.* Kulemi ručničními raněno bylo 2504 m. (69 pct.), projektily dělovými 109 m. (2 pct.), sečnou zbraní pak 33 m. (1 pct.). Mimo to zmizelo 355 mužů, kteří zajisté mohou již předkem za mrtvé považováni býti.

Ve válkách dřívějších naskytoval se po jednotlivých bojích poměr mezi mrtvými a raněnými jako 1 : 6, 1 : 5 a 1 : 4.

Po bojích u Nikopole bylo mrtvých 360, raněných 941, tedy v poměru 1 : 2·55; u Plevna bylo dne 19. a 20. července mrtvých 1256, raněných 1642, tedy v poměru 1 : 1·30, dne 30. července mrtvých 3659 a raněných 3646, tedy v poměru 1 : 0·999.

Hlavní příčinou hrozného a řídkého zjevu tohoto jest nesmírná zuřivost Turků, kteří ani jediného raněného nešetří, nýbrž jej zprvu zmrzačují, zohavují a pak ubíjejí. Zároveň však přispěly poněkud i různé jiné okolnosti k žalostnému výsledku tomuto: takž na př. bylo lékařům sboru XI. a z části i IV. dne 18. vykázáno od úřadů vojenských stanovisko tak nevhodné a v pozadí od bitevního šiku tak vzdáleném, že jen malý počet raněných byl s to dostihnouti vozův ambulančních a jiných pomůcek dopravních, po nichž byli by mohli z bojiště v čas odvezeni býti.

Dne 30. července stálo v boji u Plevna 18.000 mužů sboru XI. a IV., z nichž zabito 2924 a raněno 1629. Od sboru IX. bylo 15.000 mužů v boji, z nichž zabito 735 a raněno 2017. Toť poměry zajisté velmi různé! Při sboru IX. však bylo první obvaziště umístěno čtvrt versty za bateriemi ruskými, které se v boji taktéž činně súčastnily, hlavní obvaziště pak bylo jen 800 krokův odtud vzdáleno. Nad to bylo zde mimo nevalný počet vozíkův ambulančních i přiměřené množství potahů s přípřeží volů na obvaziště vypraveno, tak že v noci ze dne 30. na 31. července o půl jedné byl poslední raněný na výšině proti redutě grivické na vůz naložen a všichni do Bulgareni odvezeni byli. Na levém křídle sboru IV. a XI. nebylo lékařům povoleno učiniti samostatná opatření, nýbrž byli se svými přenosnými nemocnicemi divisijními na rozkaz náčelníka štábu na vykázané jim místo vysláni. Toto místo leželo několik verst za šikem bitevním a mimo vozíky ambulanční nebylo tu pražádných jiných pomůcek dopravních. Poněvadž nosiči do vzdálenosti tak značné jen malý počet raněných byli s to dopraviti na určené místo, zůstali ostatní ranění na bojišti ležeti, když vojsko odhodlati se muselo k ústupu, a byli od Turků v před se řítících povražděni. Dne 19. a 20. července bylo jen neomluvitelné do očí bijící nedopatření příčinou, že po boji u Plevna tak málo raněných zachráněno bylo.

Odečte-li se pohřešovaných 94 mužů od 370 mrtvých u Nikopole, zůstane 276 mrtvých na 941 raněných, poměr to dosti příznivý ve válce tak krvavé, s rozhořčeností tak neobyčejnou vedené. Výsledku příznivějšího nelze se nadíti, kde Turci bojují nikoli v širém poli, nýbrž v posicích opevněných.

Ztráty prve uvedené jsou v podrobnosti tyto:

U *Nikopole* z 279 mrtvých byli 3 důstojníci a 276 prostých vojínů; z 951 raněných bylo 29 důstojníků a 922 vojínů.

U *Plevna* dne 19. a 20. července bylo z 1256 mrtvých 20 důstojníků a 1236 vojínů; z 1642 raněných bylo 45 důstojníků a 1596 vojínů.

# Ohavné ukrutnosti turecké.

Dobře napsal jeden z konsulův evropských v Plovdivu v referátu své vládě, že péro vzpírá se, má-li vypsati neslýchané surovosti a nelidskosti, jichž dopouštělo se vojsko turecké pravidelné i nepravidelné při opětném obsazování míst zabalkánských, z nichž Rusové dílem k Šipce, dílem dále do severního Bulharska ustoupiti musili. Na věčnou paměť a k hanbě všem, kdož z plemenného záští k Slovanstvu i mezi námi barbarské panství Turků v Evropě hájí, klademe zde výpisky z referátu řečeného konsula.

Dne 27. července spatřeni byli z Lisakioje, vesnice to nedaleko Karlova ležící, bašibozuci a pravidelné vojsko turecké, které bylo na pochodu z Plovdiva do Karlova. Bašibozuci, kteří tvořili předvoj vojska tureckého, pobíjeli bez milosrdenství veškeré křesťany, kteří nešťastnou náhodou v cestu jim přišli. Obyvatelstvo křesťanských vesnic okolí karlovského jakož i vesnic na straně plovdivské ležících, hrůzou jato v houfech prchalo do Karlova, kamž ale jen těm podařilo se ve zdraví dostati se, jimž se poštěstilo bašibozukům se vyhnouti. Dne 30. července vrazili bašibozuci, s Čerkesy v zápětí svém, do Karlova a počali v krátce mezi tamějšími křesťany krutou řež, bez ohledu na pohlaví neb stáří. Řež tuto následovalo zhoubné plenění. Každý jinověrec padl za oběť jataganům bašibozuků a Čerkesů, každé ženštiny použili divoši tito k ukojení zvířeckých chtíčů svých a pak ji bez slitování zavraždili. Počet obyvatelů v osudných těch dnech povražděných obnáší asi 1000, z nichž asi polovice dne 1. a 2. srpna zakopáno bylo. Po ukončeném tomto hrůzném řádění vkročilo pravidelné vojsko turecké do města, aby prý — vraždění a plenění zamezilo.

Mezi mrtvolami povražděných nebyla nalezena ani jediná turecká, což jest důkazem, že se strany ubohých obyvatelů křesťanských nebyl kladen žádný odpor. Dne 31. července rozložilo se řadové vojsko turecké táborem na plovdivské straně města, kdež zdrželo se po čtyry dny. Dne 3. srpna vtrhl velitel tábora Mahmud bej a velitel oddělení tureckých z průsmyku Šipky zahnaných, Rasim paša s 2 prapory nizamu a asi 800 čerkeskými jezdci opět do Karlova. Jakmile octnuli se Čerkesové v městě, počaly se hrůzné výjevy ze dne 30. července opakovati. Všichni, kdož vyvázli životem z krveprolití předešlého, padli pod ranami zběsilých Čerkesů, kteří do stavení a dílen se vedrali a vše s sebou odvlékli, cokoli z katastrofy 30. července ještě bylo pozůstalo. Teprve když Čerkesové s katanským dílem svým nadobro byli hotovi, odtáhli s lupem a kořistí z nešťastného Karlova.

V Záhoře Staré zůstala jen čtvrt turecká ušetřena, vše ostatní bylo spáleno, veškeré pak obyvatelstvo mužského pohlaví, ani děti nevyjímaje, bylo od vojáků Sulejmana paše postříleno a pobito. Všecky vesnice v okolí záhorském byly granáty tureckými zapáleny, obyvatelé pak ve staveních ukrytí v plamenech zahynuli. Tři tisíce žen a dětí bylo z vesnic těch dopraveno do Drinopole a z části do Plovdiva.

V obvodu čirpanském řádil lítý kajmakam Said aga s vojskem svým, které pobíjelo vše, cokoli v cestu se jim namanulo, domy drancovalo a pálilo, ženy, dívky i hochy przňilo, vraždilo nebo do otroctví odvleklo. Kvetoucí obchodní městečka Kalofer a Sopota, pak všechny vesnice okolní stihl týž hrozný osud. Všude, kde podobné vraždy a žhářství spácháno bylo, dali náčelníci turečtí veřejně čísti telegramy, v nichž hrůzyplně líčeno, jakých prý dopustili se Bulhaři a Rusové ukrutností na Turcích. Podotknouti dlužno, že, kdykoli nepravidelné vojsko turecké pustilo se do barbarského řádění svého, vždy nalézala se na blízku přiměřená síla vojska řadového, kteréž však nikdy neučinilo ani toho nejmenšího, aby kletému dílu bašibozukův a Čerkesův přítrž učiněna byla.

Co se však týče domnělých ukrutností od Rusův na obyvatelstvu tureckém ve Staré Záhoře prý spáchaných, má se věc dle svědectví mužův nestranných, kteří nejsou národnosti slovanské, takto: V den, kdy 6000 Rusův obsadilo město, stříleli Turci asi ze sedmi stavení na kolemjdoucí hlídku kozáckou, z níž jednoho muže zastřelili a jiného poranili. Vinníci byli dopadeni a na rámech oken, z nichž stříleli, oběšeni. Třetího dne po obsazení Staré Záhory otrávili tamější Turci utrejchem studni, následkem čehož 10 kozáků, jeden Bulhar a stařena se roznemohli. Z kozákův zemřel jeden následkem otrávení, ostatní uzdravili se po několikadenním ošetřování lékařském. Rusové zavedli přísné vyšetřování a nemohouce provinilcův se dopátrati nařídili obyvatelstvu tureckému, aby podalo jim seznam Turkův pro zločiny nějaké vůbec odsouzených. Osoby v seznamu tom zanešené — v počtu asi 100 — postaveny před vojenský soud a odsouzeny k smrti. Ortel pak ještě téhož dne na nich byl vykonán.

* * *

Do Trnova přivezeni byli dne 31. července ranění Rusové od Plevna. Velký kníže Mikuláš hned je navštívil a jeden z nich vypravoval o hrůzyplném výjevu, jehož byl bezděčným svědkem. Okolnost, že ho Turci neviděli, zachránila mu život. Ležel před Plevnem raněn v křoví, před ním v poli ležel raněný důstojník. I přišli k důstojníkovi *řadoví* vojáci turečtí, zohavili jej způsobem, o němž mluviti nelze, postavili jej a strkali, aby běžel. Smrtelně raněný důstojník se potácel, což vzbu-

dilo smích kanibálům tureckým. Důstojník padl, Turci vrhli se naň, uřezali mu uši, pozdvihli jej opět a strkali, aby běžel. Když ubožák podruhé upadl, přišli lotři ti se smíchem a sťali mu hlavu. Raněný vojín, jenž to vše viděl, nemohl ubohému důstojníku pomoci. Po skončené bitvě nalezen byl raněný vojín i zabitý, zohavený důstojník na bojišti.

Mohlo by se říci, že Rusové si zprávy o podobných výjevech zlotřilosti lidské vymyslili, avšak ukázali jsme již na mnohá svědectví příslušníků jiných národů, mužů to nezávislých, nestranných. Mezi nimi zaujímají zpravodajové angličtí místo přední. V prvních dnech bojů v Šipce na počátku srpna oznámil zpravodaj „Timesů" toto:

„Ruskému vojsku dán byl rozkaz, aby za spolupůsobení dělostřelectva se dvou stran udeřilo útokem na město, když tu na straně turecké vztýčena byla vlajka na znamení příměří. Důstojník turecký, vlajku tuto nesoucí, měl vyříditi rozkaz velícího paše, že následkem nedostatku chleba i střeliva nemůže déle klásti odpor a že hodlá s celou posádkou odebrati se do tábora ruského a tam zbraň složiti — přislíbí-li se mu, že bude ušetřen. — Jest podivno, že Rusové dali víru nepříteli, který teprve den před tím tak zrádně proti nim se zachoval, a že vyměřili jemu lhůtu, aby kapitulaci svou provésti mohl. Avšak v dobu umluvenou neobjevil se v táboře ruském ani jediný voják turecký, a když general Gurko vyslal posly, aby vyšetřili příčinu toho, seznáno, že věrolomci turečtí nedbajíce ani vojenské cti své dané slovo zrušili. Hanebnosti této a zlotřilosti, kteréž dopustili se Turci předešlého dne, zajisté schopni jsou jen suroví divoši; skutky takové staví v pravé světlo povahu národa, jehožto vojsko řadové je páše. Právě setkáváme se s průvodem zřízenců sboru zdravotního, nesoucích bezhlavou mrtvolu důstojníka ruského.

Turečtí vojáci, tvorové to vedení důstojníky řadovými a krmení penězi anglickými a bulharskými, zohavili každého vojína ruského, jenž živ nebo mrtev do rukou jim padl. Mladý důstojník střelecký zvolal v mé přítomnosti: „Jest anglický zpravodaj zde?" a pravil ke mně: „Viděl jste hromadu hlav ruských?" Na moji odpověď zápornou odvětil: „Ah, dobře bylo by, abyste se na vlastní oči přesvědčil, co páší přátelé vaši!" K čemuž dodal přítomný důstojník štábní: „Nikdy nebylo by došlo k válce této, a Bulhaři bez krveprolití mohli státi se lidem svobodným, kdyby Angličané pronárodu tureckému všemožně nebyli nadržovali."

Vraceli jsme se k východnímu křídlu posice ruské, kdež spatřili jsme skupení raněných Turků, asi padesáti, jichž rány pečlivě byly ovázány a ošetřovány, jako by kreaturám těmto ruské lebky nikdy nebyly ve tvář zíraly.

Několik kroků opodál stojí zástup vojska ruského, důstojníci a mužstvo; všichni zírají tu jako ohromeni na celé skupení mrtvol bezhlavých, na kusy rozsekaných a způsobem nade vše hnusným zohavených. U některých jeví se neklamné toho stopy, že povraždění vojínové ruští ještě za živa byli mrzačeni a ohaveni. Tu leží tělo, jehož prsty jsou usekány, tam leží muž v křečovitém skroucení, svědčícím o posledním namožení všech sil, aby zachránil hrdlo své; vedle něho jiný s odznakem červeného kříže! Jeden z nešťastníků měl dvěma řezy křížem rozpárané břicho, a dle všeho dalo se souditi, že z rány té vytékala čerstvá krev těla živého; jinému pak Turci uřezali všechny končetiny. Mladistvé tělo pěkného útvaru a pleti nad ostatní bělejší bylo sťato a hnusně zohaveno; avšak nikdež nebylo na něm viděti poranění, jakého bylo by v zápase utrpěti mohlo. — A to se neděje v pralesích nebo pouštích Afriky neb Indic, nýbrž na půdě evropské! Jen několik kroků dále obvazovali lékaři ruští rány divochů mohamedánských, střežených ruskými vojíny kolem stojícími. Nebyl to výjev líčený, nikdo ani netušil přítomnost zpravodaje nějakého. Takž na jedné straně vzdělanost dle zásad křesťanstva, na druhé barbarství a bestiální zdivočilost!"

Ohavnosti v průsmyku šipském, o nichž anglický zpravodaj psal, potvrdil také vojenský příruči německý baron *Liegnitz*, major v jednom pluku pruském. Na vlastní oči viděl Liegnitz množství trupů ruských vojínů. Všechny mrtvoly byly vysvlečeny, těla zohavena. Hodnostář ten podal také vládě své zprávu o neslýchaném věrolomství, jakého se turečtí velitelové dopouštěli.

Mezi tím v Cařihradě obracela se péče vlády k tomu, aby rozeslalo se do světa hodně mnoho zpráv o ukrutnostech ruských. Nejednou rozeslány do světa telegramy o ruských ukrutnostech jménem některého známého zpravodaje, ovšem bez jeho vědomí. Jeden z těchto dopisovatelů, spolupracovník velkého listu londýnského, přišel tomu na stopu, kterak byl hostitel jeho v Peře (u Cařihradu) lichocením a uplacením pohnut, aby padělal jeho podpis. Ostatně nebylo v Turecku ani bezpečno pro dopisovatele, o němž se vědělo, že oznamuje listům svým jen pravdu.

Jeden z neklamných důkazů o pravých poměrech na bojišti v příčině páchaných ohavností jest úřední zpráva plukovníka anglického *Wellesleye*, kterou poslal lordu Derbymu. Zpráva ta byla s ostatními spisy státními předložena anglickému parlamentu a zní takto: „V Londýně, 6. srpna. Vrátiv se z Bulharska měl jsem čest Vám ústně podati zprávu o dojmu, který v ruském hlavním stanu, jakož vůbec v ruském vojsku učinily stále opakované zprávy o domnělých ukrutnostech ruského vojska. Obžaloby ty jsou bezpodstatné a v Rusku, zvláště pak ve vojsku učinily tak mocný dojem, že uznáno za dobré, bych se odebral do Anglicka a podal vládě své zprávu o všech událostech, o kterých jsem

měl příležitost nabyti přesvědčení, jak v ruském hlavním stanu tak i při osobních návštěvách svých v bulharských vesnicích. Mluvil jsem s mnohými věrohodnými osobami, Rusy i Angličany, které přítomny byly rozličným šarvátkám a které vesměs popírají, že by věděly jen o jediném případu vraždění neb ukrutností se strany ruských vojínů. Za své přítomnosti v ruském hlavním stanu stýkal jsem se denně s osobami, které odcházely k předvojům nebo se odtud vracely, a když časopisy počaly přinášeti zprávy o domnělých ruských ukrutnostech, obral jsem si to za zvláštní úkol vyšetřiti věc tu, bych mohl vládě své podati zprávu úplnou. Výsledek mého pátrání, které, jak řečeno, konal jsem nejen u Rusů nýbrž také u Angličanů, vzbudil ve mně pevné a poctivé přesvědčení, že tvrzení o ruských ukrutnostech postrádá veškeré podstaty. Jest arci možná, že se přihodily věci takové, aniž bych se já byl o nich dověděl, ale pochybuji naprosto, že by ruské vojsko houfně páchalo vraždy, aniž by se o tom nedověděli četní zpravodajové anglických novin, kteří sledovali běh válečných událostí od prvopočátku nejsouce při tom nijak obmezeni. Měl jsem často příležitost tázati se pánů těch, z nichž někteří zastupují časopisy, které odporují rozhodně ruské politice, avšak vesměs jeden jako druhý popírali s určitostí veškeré činy podobné těm, z nichž viněni byli ruští vojínové. Naopak, svědčili, že Rusové chovají se velmi laskavě k tureckým zajatým podělujíce je často svými potravními zásobami. Zprávy anglických dopisovatelů ze Šumenu stran poranění mnohých žen a dětí od Rusů vysvětlují se v carském hlavním stanu takto: Nedávno vrazila tlupa ruských jezdců na průvod, který považovala za turecký transport, jenž opustil Ruščuk a vyzvala ho, by se vzdal. Turci však odpověděli silnou střelbou, což zavdalo příčinu k boji, ve kterém snadno mohly býti poraněny ženy a děti, neboť domnělý transport byla vlastně karavana tureckých rolníků, kteří s nábytkem svým opustili Ruščuk. Car rozkázal, by věc ta byla řádně vyšetřena, avšak zpráva o tom nedošla ještě v tom čase, kdy jsem já opouštěl hlavní stan. Jest mou povinností dodati, že, ačkoli nevěřím v ruské ukrutnosti, chovám pevné přesvědčení, že tato válka jest bojem, v němž s obou stran málo bude dáván pardon a také se neočekává. Dověděl jsem se o případech, že plenili ruští vojínové, avšak v míře nepatrné.

Slyšel jsem také mnoho o pálení a plenu, jehož Bulhaři se dopouštějí, ale vím, že ruské úřady činí vše, by mstivost lidí těch udržely v mezích, a znám případy, že sami turečtí rolníci žádali za kozáckou stráž k vlastní ochraně. Konečně podotknouti dluzno, že z dlouhé své zkušenosti znám ruské vojíny co dobromyslné, laskavé a zcela neschopné takových hanebností, které se jim přičítají.“

Strašlivé dva příklady ďábelské ukrutnosti poskytují dějiny městeček *Kavarny* při břehu Černého moře a *Lovče* blíž Plevna.

Kavarna zažila hrůzy zběsilého válčení tureckého dne 17. července. Guvernér turecký ve Varně dostal několik dní před tím zprávy, že asi 2000 Čerkesů a Tatarů oblehají Kavarnu, jež leží v krajině velmi půvabné. Guvernér toho nedbal a neučinil žádného opatření, by stísněnému obyvatelstvu přispěl ku pomoci. Obléhání trvalo celé tři dni, když z Balčíku vyslán tamější velitel redifů, Kurt Mehemed Ali do Kavarny, by zabránil krveprolití. Muž ten přibyl do Kavarny samoten, aniž by jediného muže svého oddělení byl s sebou přivedl a hned se odebral do vojenského vězení, kam si povolal čtyry ze starších městských. U přítomnosti čtyr náčelníků čerkeských žádal Kurt Mehemed Ali 60.000 piastrů co výkupné od měšťanstva, načež že Čerkesové nejdéle za dvě hodiny odtáhnou. Tou dobou, kdy se o věci té vyjednávalo, přepadlo několik Čerkesů z družiny náčelníků ony čtyry bezbranné občany kavarenské, zabili dva z nich a dva, kteří se dali na útěk, poranili. To bylo znamením k všeobecné řeži. Čerkesové čekajíce před vězením, Lasové (Lasistané) a Tataři vrhli se zuřivě na křesťanské obyvatelstvo, vrazili do domů, zabili každého, kdo se jim chtěl protiviti, pobrali vše, co mohli odnésti, zprznili ženy a dívky a zapálili město se všech stran. Ubíjení obyvatelstva trvalo několik hodin a nepřestalo ani, když přibyla z Balčíku na rychlo vyslaná obrněná fregata a vojsko z Pazardžiku. Telegrafista, jenž připlul na fregatě z Balčíku, rodilý to Armén, jménem Eranocian, vystoupiv na břeh byl od Čerkesů zastřelen a mrtvola hanebně zohavena. Náměstí, krásný kostel, škola, též větší část domů byly zničeny. Některým obyvatelům se podařilo uprchnouti do hor; jiní za tmy dostali se do malé tvrze u Kali-Akry, kam se uteklo asi 3000 osob, nejvíce Řeků z okolních míst.

Počet zavražděných páčil se na více než 1000 osob. Dívek Čerkesové unesli asi 50. Jedné z dívek těch podařilo se utéci do Balčíku, kam přibyla v stavu hrozném. Pátralo se s největší pečlivostí po ztracených, ale turečtí úřadové, kteří věděli, že jsou vinni tím, co se stalo, (poněvadž přes opětné prosby a vyzývání ničeho neučinili k ochraně stísněného města) dbali všemožně o to, by velikost neštěstí toho co nejvíce zakryli. Mimo to Čerkesové vházeli mnoho mrtvol, které v ulicích ležely, do hořících domů, tak že určité sečtení obětí nebylo ani možno. Velitel loďstva Hassan paša dal zatknouti 38 Čerkesů, avšak do vězení jich bylo odvedeno pouze dvacet.

Kurt Mehemed Ali, původce krveprolití, ani zatčen nebyl.

Neslýchanou věcí při tom všem bylo, že asi sto Čerkesů, kteří ony hrůzy v Kavarně spáchali, provázelo pak mutesarifa Aaliho beje, který v kraji hledal vinníky!

Škoda způsobená obyvatelům Kavarny a vesničanům v okolí Balčíku a Maganliku obnáší daleko přes 3 miliony tureckých livrů. Jenom volů bylo z krajiny té odvlečeno asi 15.000 kusů! Obyvatelé v Kavarně, kteří zůstali na živě, byli na turecké fregatě dopraveni do Balčíku, odtud pak v člunech do Varny. Byl to hrozný pohled na ubohé, polonahé a vyhladovělé dítky, které hledaly a volaly marně po svých rodičích. Řekové usedlí ve Varně sestavili výbor, který konal sbírky ve prospěch nešťastných sirotků.

Turecká fregata odebrala se pak do Kali-Akry pro uprchlíky. Také anglická loď „Rapid" s metropolitou, mutesarifem a anglickým konsulem odebrala se tam a do Kavarny. Dne 22. července odebrala se tam též loď „Austria," majetek rakouského Lloydu a vrátila se druhého dne do Varny asi s 500 uprchlíků. Avšak do večera nedovolili úřadové vysaditi uprchlíky na břeh. Po dlouhém domlouvání teprv bylo dovoleno dopraviti uprchlíky do blízkého kláštera sv. Konstantina. Musili tam však převezeni býti na tureckém parníku „Ismail." Když pak v noci se roznesla zpráva, že uprchlíci budou vysazeni někde na asijském břehu, zmocnilo se jich zoufalství. Hrozné volání o pomoc nešťastníků těch rozléhalo se až do města a princ egyptský Hassan, vyptav se na příčinu toho nářku, poručil, by uprchlíci byli hned na břeh vysazeni. Uprchlíci chválili velice vlídnost rakouského kapitána „Austrie" A. Rassbra, který na cestě z Balčíku, jakož i v době, kterou uprchlíci bezděčně na lodi stráviti musili, pečoval o ně s největší laskavostí.

Hroznému osudu propadla *Lovča* po první nešťastné bitvě u Plevna, kdy Rusové museli opustit dobyté posice a soustředit se k novému útoku na armádu Osmanovu. Vraždění v Lovči bylo hroznější pověstné noci bartolomějské v Paříži. Zabíjení trvalo po celý den, tak dlouho, dokud bylo v Lovči jediného křesťana. A osud ten stihl nejen město, nýbrž i rolníky ze Setova a Novosela, kteří za hradbami Lovče bezpečí hledali.

Lovča či Loveč čítala přes 500 bulharských domů, obě řečené vesnice přes 200, dohromady pak měla ta tři místa asi 4000 křesťanského obyvatelstva. Z těch uprchlo sotva 300 do Selvijeva a Trnova, někteří ukryli se také v okolních lesích. Ostatní obyvatelstvo bylo povražděno.

Bylo to v pátek dne 27. července o 7. hodině ráno, když v městě rozléhalo se zoufalé volání: „Turci jdou!" V největším zmatku vybíhalo vše z domů. Turecká jízda, Čerkesové, uháněli tryskem k městu, kde bylo jen již 200 kozáků s dvěma děly. Kozáci hnuli se hned proti nepříteli. Viděli sice, že jsou v menšině, avšak nepřítel byl ještě dosti daleko, tak že mohli bojem získati pro obyvatelstvo trochu času, aby se mohlo dáti na útěk.

Obyvatelstvo nemeškalo. Avšak jaký to byl útěk! Každý hleděl zachrániti svůj život. Pouze malé děti vzali otcové a matky na ruce aneb na záda a každý utíkal, jak mohl, aniž by si všímal toho, kdo vedle něho běží. Tak byli rodiče od dětí odloučeni, muž a žena se rozešli, bratr neviděl sestru, přátelé, příbuzní nemohli si ku vzájemné pomoci rukou podati. Někteří mužové byli tak zmužilí, že vzali i zbraň s sebou, avšak většina odhodlanosti té neměla. Možná, že by se bylo hromadné vraždění zmenšilo, kdyby se bylo obyvatelstvo postavilo na odpor; avšak když se rozprchávalo vše bez jakéhosi plánu, mohl jednotlivec svou obranou jen vztek nepřítele popuditi.

Mezi tím co na jedné straně kozáci s Čerkesy bojovali chtějíce tak krýti ústup Bulharů, vrazili z jiné strany bašibozuci do města, a než se obyvatelstvo mohlo zachránit, bylo obklíčeno. Chtíč vražedný neměl u bašibozuků žádných mezí. Mužové, ženy, děti postříleni byli z bambitek aneb jatagany rozsekáni; tomu byla hlava useknuta, onomu břicho rozpáráno a nejen krvelačnost, nýbrž i loupežná chtivost ovládala hyeny bašibozucké. Bašibozuci hledali v kapsách mrtvol a nenašli-li nic, sekali do ubohých křesťanů ještě s větší zuřivostí.

Jistý učitel utíkal se svým dítětem z města. S pekelnou radostí sestřelil Čerkes otci dítko s ruky a nechal otce utíkat dále. Ubožák přiběhl do Trnova; v jakém duševním stavu, v jakém šílenství blízkém rozčilení, netřeba ani vyličovat. Jiný uprchlík viděl, že se stala sestra jeho obětí Čerkesa. Měl tolik zmužilosti, že Čerkesa zastřelil, avšak ubohá dívka byla již mrtva. Když byla velká část obyvatelstva na útěku, bylo pojednou slyšeti zvonění zvonů. Mnozí, kteří již byli za městem a na silnici, která ještě Turky obsazena nebyla, domnívali se, že je zvonění znamením ruského vítězství, že je to na oslavu zahnání nepřítele. I zastavili se ve svém běhu a obrátili k městu. Jak strašné bylo to sklamání! Bašibozuci obsadili kostel a zvonili, aby vlákali uprchlíky do pasti. Bulhaři dali se svésti zvukem zvonů a vrátili se do města, což právě bašibozuci chtěli. Teprve nyní započali nejen bašibozuci, ale i Čerkesové a mezi tím do města přitáhlá turecká pěchota po prchajících Bulharech střileti a padlé — ať již mrtvé nebo raněné — rozsekávati.

Krok za krokem ustupovali kozáci a těch několik uprchlíků, kteří sem přišli, ujišťují, že jen na straně té, která byla kozáky kryta, bylo lze uniknouti; kdož neutíkal tím směrem, padl nemilosrdnému nepříteli do rukou. Někteří Bulhaři sice počali proti pronásledujícímu je nepříteli střílet, i padlo několik Turků, avšak strašný osud ubohého obyvatelstva nedal se již tím změnit. Skoro všechno obyvatelstvo stalo se obětí Turků a kteří přece prchali, slyšeli jen zoufalé a bolestné výkřiky těch, kteří padli za živa do rukou nepřítele. Kdo mluvil s ubohými uprchlíky, ten nemůže pochybovat, že pravdu nemluvili. Ani jeden z nich nebyl s to pro-

nésti souvislou větu, ženy upadaly do mdlob, když se o děsných událostech těch mluvilo, děti bědovaly. Byly to výjevy, které nikdy nevymizí z paměti lidské.

Kozákům podařilo se přivésti do Trnova jednoho bašibozuka, jenž při vraždění v Lovči byl dopaden a odvlečen. Byl to netvor v pravém slova smyslu. Chlubil se svým zajatým soudruhům, že 32 bulharským dívkám hanebné násilí učinil a pak je povraždil. U člověka toho nalezeny byly třaskavé koule, jakéž užívati zapovídá smlouva ženevská. Avšak Turci toho nedbali, ba ani neznali, co dovoleno nebo zakázáno jest. Vždyť teprve na reklamace Německa a Rakouska o ukrutnostech spáchaných slíbil sultán, že dá smlouvu ženevskou do turčiny přeložit, vytisknout a podělí jí důstojníky turecké armády! Z toho zjevno, jakých to živlův ujímali se u nás Maďaři a židé!

Do Trnova vodili kozáci co den zajaté bašibozuky a jinou sběř tureckou, a Rusové měli nejednou příčinu litovat, že nepočínali si s nimi právě tak jako Turci se zajatými Rusy, že je totiž hned na bojišti neutratili. I ranění Turci nepozbyli své divoké mstivosti a nenávisti. V jedné trnovské nemocnici měl být raněný Turek obvázán; v tu chvíli, kdy se lékař k němu sehnul, vyňal Turek nůž, který ukryl před vojíny ve spodním šatu a vrazil ho lékaři do těla. Kozák, stojící na stráži, uzřel to, přiskočil a ťal Turka do hlavy, však ohavný čin tím arci nemohl býti již zamezen. Nebezpečné poranění byl dík sveřepého Turka za lékařskou pomoc!

Zajatí vojáci turečtí byli v Trnově v konaku umístěni. Jest to budova kamenná, ale uvnitř je všecko dřevěné, stropy, podlahy, schody a j. Vyhladovělí zajatí obdrželi nejen chléb, nýbrž i tabák a povoleno jim kouřiti, by se vyhovělo obyčeji a zvyku jejich. Leč co učinili? Shotovily zápalky a v okamžení, kdy soudili, že nikdo jich nestřeží, chtěli konak zapáliti. Avšak v tu chvíli, kdy hodili zápalku do hromady sena, byl čin jejich zpozorován a jeho účinek na štěstí zmařen. Náčelník policie, kapitán Suchomelinov, zavedl vyšetřování, které, jak se rozumí samo sebou, skončilo se přísným potrestáním vinníků. V konaku nalézaly se také zbraně bašibozukům odňaté a zajatí byli by použili zmatku při požáru panujícího, by se zbraní zmocnili, jimiž třeba ne vojsku, mohli mnohou škodu způsobiti obyvatelstvu a lidem, kteří byli okolo nich.

I z bojiště z Asie došlo mnoho věrohodných zpráv o hrozných skutcích bojovníků tureckých. Křesťanské obyvatelstvo Armenie trpělo velice rozpoutanou vzteklostí mohamedánskou, o čemž došel tento dopis z Erzerumu: „Neuplyne zde ani jediného dne, aby nebyla ve čtvrti armenské spáchána nějaká vražda, znectění žen a dívek, vandalské pustošení toho neb onoho domu neb nějaké jiné hrubé násilí. A přece je Erzerum sídlem nejvyšších úřadů, kde se nemůže nic státi, aby se o tom evropští konsulové nedověděli. Nemůže-li se již ani zde tomu učiniti přítrž, aby houfy krvelačných Kurdů vraždily a loupily ve čtvrti armenské, tož možná si pomysliti, jak to musí vypadat v odlehlejších částech provincie! Guvernérství erzerumské se sice všemožně vynasnažuje, aby se žádných zpráv o tomto hromadném vraždění do veřejnosti nedostalo, avšak přes vše to je přece známo, že sta Armenů se zabíjejí, tisíce ze svého domova vyhánějí, že se celé obce obracejí požárem v ssutiny atd. Zvláště v okolí jezera vanského vypadalo to děsně a hrůzně. Ctihodné osoby, které z krajů těch přicházejí, vypravují, že byla to pro Armeny na severu a východu jezera pravá bartolomějská noc. Četné tlupy Kurdů obklíčily vesnice a nepustily nikoho živého, kdo se tam nacházel; nejdříve byly všechny ženy a dívky znectěny a pak mučeny a vražděny; co mělo nějakou cenu, bylo odnešeno a konečně obce v popel obráceny. Není možná za těchto poměrů podati zevrubné zprávy o všech těchto událostech, avšak již z toho, co uvedeno, lze soudit, že ustupují lonské ukrutnosti v Bulharsku do pozadí před hrůznými výjevy, které se v Armenii udály."

A cařihradský zpravodaj „Timesů" oznamoval svému listu dne 12. srpna: „Náš zpravodaj při turecké armádě v Asii píše, že na zprávách o ruských ukrutnostech není ani slova pravdy. Rozmlouval s důstojníky a se sty mužů z Ardahanu, a všichni popírají, že Rusové stříleli na nemocnici. On provázel Turky při stíhání ustupující armády ruské a neviděl ani jedinou pobořenou osadu mohamedánskou, neslyšel o nijaké výstřednosti proti některému moslemínovi, kromě v Čifliku, nedaleko Karsu, kde se shledalo, že obyvatelé prozrazují ruské pohyby. Dva mužové jsou mrskáni. Jest podivuhodno, praví, kterak Rusové ušetřují též osení, neboť vojsko postupuje po silnicích a cestách, aby vyhnulo se mladému obilí. — Ohavnosti od Kurdů a Čerkesů na křesťanech páchané přesahují všecko, co kdy se o tom slyšelo. Muchtar paša kázal jednoho, jenž dopustil se sprosté vraždy, oběsiti, a následek toho byl, že 1100 mužů vojska nepravidelného mu desertovalo."

Byla by to kniha hezky tlustá, kdybychom chtěli všechno vypravovat, co od Turků a jejich pomocníků v této válce bylo napácháno. Snad těch několik příkladů, jež jsme uvedli, dostačí úplně k posouzení, jací to vyvrhelové lidstva mohou mít i ve vzdělané Evropě své zastance!

Hledíc k napáchaným ohavnostem uvedla *jednota práva mezinárodního* k oběma válčícím stranám veškerá svá usnešení, rozhodnutí a ustanovení, která tvoří zákon platný a také vůbec přijatý, jímž říditi se jest armádám všech států v Evropě ve válkách. V přípise svém pravil tajemník jednoty Jacquemins: „Usnešení jednoty, aby se válčícím stranám náš zákon připomenul, předešel sice carský úkaz ze dne 12./24. května, jenž přání našemu a zásadám přichází vstříc; úkazem tím ukládá se

vojenským i občanským úřadníkům za povinnost, aby v opatřeních svých řídili se předpisy práva mezinárodního, a sice jak naproti velmoci nepřátelské a poddaným jejím, tak i naproti státům neutrálním a jejich příslušníkům. Mám však za to, že tímto úkazem carským nejsme sproštěni povinnosti, kterouž uložil nám ústřední výbor jednoty naší, t. j. přivésti u veřejnou známost toto provolání, jímž zamýšlíme i podati stručný, avšak úplný výtah deklarace brusselské z r. 1874 a tedy jakýsi souhrn předpisů, dle nichžto armády válčící i obyvatelé území obsazených se říditi mají plné právo."

V provolání pak uvedena byla tato usnešení: 1. kongresu pařížského z r. 1856, 2. konvence ženevské z r. 1864, 3. ustanovení dodatečná k té konvenci, 4. deklarace petrohradská z roku 1868 a konečně 5. deklarace mezinárodní, na níž usnesla se konference bruselská roku 1874. Této konference účastnili se zástupcové veškerých států evropských. Články deklarace jsou tyto: 1. Klidně se chovající obyvatelé území nepřítelem obsazeného musí býti šetřeni a jmění, zřízení, práva a svobody co možno nejvydatněji chráněny — t. j. pokud připouští to vlastní bezpečnost armády vtrhlé a nutná opatření válečná. 2. Čest a práva rodin, život a jmění jednotlivcův, jejich přesvědčení náboženské, jakož i bohoslužba vždy musí býti šetřeny. 3. Zbytečné a bezúčelné ničení neb uchvacování děl uměleckých neb vědeckých, budov zasvěcených bohoslužbě, dobročinnosti, vzdělávání, uměním a vědám — jest zakázáno. 4. Obyvatelé domácí mají právo hájiti svou zemi pod tou podmínkou, že nosí zbraň svou veřejně, že podřízeni jsou veliteli zodpovědnému a že podrobují se všeobecným předpisům a pravidlům válečným. Avšak ti, kdož neuznávají platnost těchto zákonů válečných a dopouštějí se loupeže a násilí, propadají spravedlivému a zasloužené mu trestu. 5. Užívání jedu vůbec neb zbraní jedem napuštěných, vražda zrádná neb úkladná aneb konečně zabití nepřítele bezbranného jest zakázáno. 6. Jenom místa, nepřítelem hájena smí bombardována býti, a i v tom případě dlužno šetřiti životů lidských a jmění tak dalece, pokud připouštějí to okolnosti. Nikdy však nesmí místo dobyté drancováno a pleněno býti. 7. Jen ony osoby mohou považovány a trestány býti jakožto špehové, které jednají skrytě a lstivě aneb pod záminkami falešnými. Vojáci však nepřestrojení neb vyjednavatelé, kteří zjevně povolání své a úkol provádějí, nesmí za vyzvědače neb špehy považováni býti. Účel zajetí jejich nesmí býti ten, aby potrestáni, nýbrž aby střeženi byli. 9. Obyvatelé území obsazeného nesmí býti přinucováni k tomu, aby chopili se zbraně proti své vlasti. 10. Plenění vůbec jest zakázáno. 11. Kontribuce válečná nesmí býti ukládána obyvatelstvu, aniž rekvisice prováděna, než za nutné potřeby a to v rozměrech co možná obmezených. 12. Vyjednavatelé jsou nedotknutelni. Avšak jest dovoleno učiniti veškerá opatření, aby nemohli zneužiti výhradného postavení svého k tomu, že by vypátrali pravý stav a rozestavení armády nepřátelské. 13. Kapitulace a příměří musí přísně zachovávány býti. Nepřítel nesmí býti nucen ku kapitulaci za podmínek nečestných.

## Boje v průsmyku Šipce.

Poslední místa, která sbor generala Gurka na jižním svahu Balkánu počátkem srpna obsazena měl, byla Kazanlik a Chankioj. Avšak nevalným počtem vojska nebylo lze posici za Balkánem na dlouho udržeti, a tak rozhodl se Gurko, že ustoupí do Balkánu, ohradí se v průsmyku Šipce a bude toho postavení hájiti.

Do 12. srpna byl jižní svah Balkánu od Rusů vyklizen a posice v Šipce upevněna. Hory, které se vypínají kolem průsmyku Šipky, jsou vesměs skalnaté a vystupují z údolí náhle do výše 700 až 800 metrů. Průsmyk sám jest 695 metrů vysoký. V levo od průsmyku stojí skála mající podobu sedla, která opět jest obstoupena jinými kuželi a lysými skalami. Toť jest důležitá posice sv. Mikuláše, o kterou bylo krutě bojováno. Sv. Mikuláš převyšuje svým jižním vrcholem všecky okolní hory. Na sever pak sklání se poněkud hřbet jeho, tak že s jiného kužele, který leží na severozápadě a jest skoro stejně vysoký, může se tam hleděti. Turci se zmocnili, jak dále budeme vypravovati, některých vrcholů kolem sv. Mikuláše. Vrchol severozápadní jmenuje se *Zeleno Drvo* a jest tvrzi sv. Mikuláše nejnebezpečnější, vzdálen jest pouze asi 800 metrů. Rusové v průsmyku stáli o 150 metrů výše než Turci, za to udeřili Turci na posice ruske silou desateronásobnou. Turecký tábor v údolí pod Šipkou byl asi hodinu cesty dlouhý a půl hodiny hluboký.

Rusů zůstalo v Šipce sotva tři tisíce mužů, ostatní brannou sílu odvedl Gurko k sesílení jiných sborů v severním Bulharsku. Za činnost svou na Balkáně byl statečný Gurko vyznamenán tím, že jmenoval ho car svým generalním pobočníkem a poslal ho do Petrohradu, aby převzal velení carské gardy. Statečný tento vojevůdce (vyobrazení na str. 266.) pochází ze staróšlechtické rodiny ruské. Narodil se dne 3. listopadu a vstoupil do císařského sboru pážat. Ukončiv své studie stal se důstojníkem u tělesné stráže husarské pluku prince hessenského; později absolvoval také běh ve škole generalního štábu a dostal se r. 1852 ke pluku Dibičovu za kapitána, se kterým prodělal krimskou válku. Při rozdělení posicí Belbekových vyznamenal se obzvláště a dostal za to řád Vladimírův III. třídy. Roku 1861 stal se komandantem zmíněného pluku. R. 1862 byl členem komise

na osvobození mužíků z poroby a poněvadž věci se ujímal, pochválen byl od císaře zvláštním listem a poctěn Anenským řádem II. třídy. R. 1863 súčastnil se boje proti povstání polskému a dostal řád pruský červeného orla II. třídy. R. 1870 stal se general-majorem a velitelem prvé brigády druhé divise gardové jízdy. R. 1875 byl povýšen za general-lieutenanta a velitele téže divise gardové jízdy. Gurko má též velkokříž řádu Františka Josefa, který mu císař rakouský při své návštěvě v Petrohradě propůjčil.

* * *

Velitelství v Šipce odevzdal Gurko po svém odchodu do Petrohradu generalu *Radeckému*, veliteli osmého armádního sboru, který však meškal toho času při sboru svém v severním Bulharsku. Zatím veleli v Šipce generalové *Stoljetov* a *Dorošinskij*.

V úřadní zprávě své o srpnových bojích v Šipce praví Radeckij:

V prvních dnech srpna vysvítalo i ze zahraničných listů i ze zpráv obyvatelů, že Sulejman paša stojí s armádou u Nové Záhory a Slivna. Z toho se soudilo, že by nepřítel mohl buď přes Kotel postoupiti, nebo bok našeho vojska proraziti, které stálo proti Osmanbazaru, a spojiti se průsmykem bebrovským, jelenským nebo chankiojským s vojskem, které stálo u Osmanbazaru.

S naší strany byl průsmyk jelenský a bebrovský obsazen 34. sjevským plukem, plukem pěchoty, 5. baterií 14. brigády a 13. plukem dragounů s 2 děly 20. baterie jízdné. Dále měly 33. pěší pluk jelecký, 6. baterie 9. brigády, 1 baterie horská a 2 setniny kozáků obsazený průsmyk chankiojský; 36. pěší pluk orelský s 2. a 5. baterií 9. brigády, se 6 děly 2. horské baterie, 5 družinami bulharských dobrovolníků a 5 setninami kozáků průsmyk šipský.

Dne 16. srpna učinil nepřítel pokus, aby napadl průsmyk chankiojský. Přicházejících 6 praporů pěchoty a oddělení jízdných Čerkesů uvítáno bylo od nás střelbou z ručnic, a k večeru ustoupilo.

Dne 19. srpna obdržel general Radeckij od generala Stoljetova sdělení, že u Kazanliku objevilo se mnoho nepřátel, a od generala Borejše z Jeleny, že oddělení jím vyslané bylo přesilou nepřátelskou napadeno a ačkoli dostalo posilu, přece zatlačeno do Bebrova, jež Turci zapálili.

Radeckij dal veliteli 9. divise rozkaz, aby 135. brjanský pěší pluk poslal hned do Gabrova na posilu vojska šipského, sám pak se odebral se 4. brigádou střelců a 2 horskými děly do Jeleny, kdežto zároveň 2. brigádu 14. divise s 2 prapory poslal do Zlatarice.

Večer dne 20. srpna obdržel v Zlatarici zprávy generalů Stoljetova a Dorošinského, že celá armáda Sulejmanova se chystá k útoku na Šipku.

Když potom dne 21. srpna přišel do Trnova, přišla depeše, že Turci v 7 hodin ráno útok počali. Nedbaje unavení vojska poslal Radeckij dne 22. srpna na úsvitě 4. brigádu střelců s 2 horskými děly, 2. brigádu 14. divise s 2. a 3. baterií do Gabrova zanechav 1 prapor podolského pluku v Trnově, aby chránil vozatajstvo, nemocnici, město a zbylé tam baterie. Kromě toho nařídil 2. divisi pěchoty, aby z Mradega (Muradbeje) dala se na pochod do Selvijeva a po svém příchodu 1. brigádu 14. divise se 4. baterií 14. brigády poslala do Gabrova.

V Šipce stalo se zatím toto:

Dne 18. srpna v 10 hodin ráno objevil se první nepřátelský sbor na výšinách za Kazanlikem. Oddíl ten, čítající asi 6 praporů a jízdu, obsadil téhož dne Kazanlik a poslal jízdu do osad Šejnova a Janiny.

Na zejtří ráno vtrhl sbor nepřátelský do Šejnova. Dne 20. srpna nebylo více pochybnosti, že Sulejman stojí před Šipkou a sice s úmyslem zmocniti se průsmyku. Ke 4. hodině odpoledne rozestavil nepřítel své síly bojovné, při kteréž příležitosti napočítalo se asi 40 praporů v rovině jihovýchodně od Šipky; pravý bok opírali Turci o vesnici Janinu. Malé oddíly pěchoty a jízdy obrátily se k vesnici Šipce. V noci ze dne 20. na den 21. srpna počali Turci stříleti z ručnic od vesnice Šipky na 4. družinu bulharskou, kteráž stála na výšině na půl cesty mezi vesnicí a průsmykem; na úsvitě ustoupili Bulhaři do průsmyku.

Vojsko naše bylo rozestaveno takto: 3. prapor pluku orelského s 2 bateriemi 9. brigády měl obsazený vrch sv. Mikuláše; 1. prapor téhož pluku stál na návrší v pravém boku a tvořil ochranu „prostřední" a „kulaté" baterie, na nichž na každé stála 4 děla 5. baterie 9. brigády; na „kulaté" baterii stála též 2 děla jízdná 10. baterie donské, — 2 setniny 2. praporu orelského poslány na horu, ležící před pravým bokem; 2., 3. a 5. družina bulharská obsadily zákopy levého boku. Tři setniny pluku orelského, 1. a 4. družina bulharská a 4 děla 2. baterie horské tvořily zálohu. Velení přední posice, hory sv. Mikuláše, měl plukovník hrabě Tolstoj, levému křídlu velel plukovník kn. Vjasemský, pravému křídlu plukovník Depreradovič, jenž po příchodu pluku brjanského odevzdal velení plukovníkovi Lipinskému. Dne 21. srpna v 7 hodin ráno počali Turci zřizovat baterie na vrchu Malém Berdeku. Naši jali se hned stříleti na ona místa. Ačkoli rány naše byly dobře mířeny, přece nemohli jsme práce nepřátelských dělostřelců překaziti, a v 10 hodin byla baterie turecká o 4 dělech hotova. Hned časně ráno za svítání obdržel Romanov, poručík 7. praporu zákopníků, rozkaz, aby na velké cestě od vesnice Šipky k průsmyku položil podkopy. Sotva že byly hotovy, počali Turci v 10 hodin vycházeti z vesnice Šipky; část zákopníků počala s nimi harcovati, musela však ustoupiti. Turci postupovali ku předu. Ustupujíce vyhodili zákopníci naši podkopy do povětří;

ačkoli byl výbuch předčasný, přece zdržel na celý den postup Turků podél silnice.

V tu dobu také počal nepřítel prudkou střelbu z děl i ručnic na celé bojovné čáře a učinil útok na malou baterii, kde stála 3. setnina střelců 36. pluku orlovského. Útok byl odražen. Když pak nepřítel přibral posily, podnikl ještě dva prudké útoky na baterii, byl však vždy s poměrně velkými ztrátami 3. setninou myslivců, která sesílena byla 1. setninou družiny, zahnán. Nabyv přesvědčení, že marny by byly další pokusy útočné v těchto místech, obrátil se nepřítel s celou mocí proti baterii na západní stráni vrchu sv. Mikuláše, kde ho přivítala 9. a 11. setnina orlovského pluku, kterou jedna setnina družiny podporovala. I zde byl nepřítel s velikými ztrátami odražen. V té době (půl 12. hod.) přibyl 35. brjanský pluk a zaujal místo za bateriemi co záloha.

Po zmařených útocích v čele ustoupil nepřítel zpět,



General Gurko.

shromáždil znova své síly a hotovil se k útoku na tak zvanou ocelovou baterii na levém křídle našich posic. Tento nový útok započal o polednách a proveden byl s neobyčejnou prudkostí. Nepřítel hnal se v hustých trojích řadách za válečného pokřiku „Allah!“ na stráň vrchu sv. Mikuláše. Naše palba z děl a z ručnic ho však přinutila k útěku. Tento útok podniknut byl taktéž s novými silami, avšak bez výsledku.

Až do pozdního večera slyšeti bylo zvuky rohu válečného, svolávající k novému a opět novému útoku, a válečný pokřik útočníků. V té době byl již nepřítel 6 děly podporován. V 8 hodin večer proveden byl ještě jeden útok při měsíčku, byl však taktéž odražen, při čemž utrpěl nepřítel ohromné ztráty.

Střední baterie setníka Polikarpova střílela na tureckou baterii, postavenou na návrší naproti posicím sv. Mikuláše. Odpoledne obmezil se nepřítel pouze na útok na levé křídlo, při čemž však udržoval na celé čáře vražednou palbu, tak že byla nejen naše posice, ale i silnice podél ní pravým deštěm kulí zasypána,



Kozáci na obhlídce.

následkem čehož utrpělo mnoho naše aktivní vojsko, jakož i dle možnosti krytá záložní oddělení. Střelba z ručnic trvala na obou stranách po celou noc, v kteréžto době počali Turci zřizovat novou baterii a vyhazovat nové zákopy. Dva zákopy vyházeny byly na 100 kroků před naším postavením. Výpad nebyl pro slabý počet našeho vojska možný. Až do noci pracováno pod ochranou baterií a zálohy v nepřátelských zákopech. Největší pozornost věnována byla ocelové baterii; zde zůstala nejen děla, ale i mužstvo po celý den nekryto a proto také utrpěli jsme zde velké ztráty.

Dne 22. srpna zahájil nepřítel hned za svitání z nových zákopů a to na celé čáře strašnou palbu z ručnic. Dvě baterie, které vyzbrojeny byly 18 čtyr- a šestiliberkami, a dvě horské baterie podporovaly nepřítele, který udržoval po celý den prudkou palbu z děl i z ručnic. Mezi tím pokoušeli se Turci neustále o útok, když byli utrpené ztráty novým vojskem a porouchaná děla jinými nahradili; byli však vždy a všude odraženi.

Toho dne nemohlo naše dělostřelectvo rozvinouti tak prudkou palbu jako Turci, poněvadž se doprava střeliva nemohla dříve až 24. srpna očekávat a my měli pro naše Turkům odňatá ocelová děla jen 80 nábojů k disposici. Přese vše to bylo nepříteli více děl rozbito a dvě káry s prachem do povětří vyhozeny.

Poněvadž nás chtěl nepřítel o polednách svým pravým křídlem obejíti, sesílil hrabě Tolstoj své levé křídlo jednou setninou družiny. Po celý den dostával nepřítel na svém pravém křídle posily ze vsi Eteru, ustoupiv ke vsi Šipce. Když se setmělo, přikročilo se opět k pracím zákopnickým. Škody byly opraveny a nová opevnění založena, což se vše stalo za prudké střelby nepřátelské. Setniny orlovského pluku, stojící u ocelové baterie, byly 4 setninami 1. brjanského pluku vystřídány. Po celou noc střílelo se pak na obou stranách.

Dne 23. srpna započal opět nepřítel hned, jak se rozednívati počalo, prudkou střelbu a to nejen ze staré baterie na vrchu Malém Berdeku (kde stálo 10 děl), nýbrž i z nové baterie, která byla zřízena na vrchu Jysoji, kde byla napřed jen 4, k polednímu však již 8 děl. Hned na to zahájena byla nejen na naše čelo, nýbrž i na levé křídlo a i na náš pravý bok prudká palba z ručnic. Záložní vojsko, které bylo schováno v zákopech za ocelovou baterií, trpělo strašně nepřátelskou střelbou z boku a týlu, a proto bylo rozkázáno ihned zříditi nové zákopy, kde pak našla záloha bezpečné ochrany. Poněvadž nám pro naše dělostřelectvo zbyl jen velmi malý počet nábojů, mohlo toto jen v případu nejnutnější potřeby, t. j. jen při útoku nepřítele spolupůsobiti. Téhož dne byla nám pokažena tři ocelová děla, za to však byla nepříteli rozbita 4 děla malé baterie na vrchu Malém Berdeku blíže silnice.

V 7 hodin započal nepřítel útok na naše levé křídlo i se strany západní. Přišel ode vsi Eteru a postupoval dvěma proudy proti našim posicím. Na tomto místě postavené 3 družiny (č. 2., 3., 5.), které byly k rozkazu hraběte Tolstoje na svém levém boku ještě dvěma setninami 1. a 4. družiny pod pobočníkem knížetem Vjasemským sesíleny, přijaly nepřítele vražednou palbou z ručnic. V průběhu celého dne vystřídal nepřítel 5 praporů k novým a novým útokům na naše zákopy, avšak bez všelikého sebe menšího úspěchu. Nepřítel byl vždy s velikými ztrátami odražen. V tutéž dobu zkusili Turci s velikým počtem vojska (16 praporů) útok na opevnění naší ocelové baterie a opakovali svůj prudký útok čtyrykráte. Avšak i zde nepodařilo se jim dosíci toho nejmenšího úspěchu, tak že musili po strašných ztrátách ustoupiti.

Ve 2 hodiny odpoledne dostal pobočník plukovník hr. Tolstoj od náčelníka hlavní posice plukovníka Lipinského cedulku, v níž prosil tento o posilu. Hrabě Tolstoj poslal mu zprvu jen 1 setninu brjanského pluku, avšak když ve 4 hodiny se přesvědčil, že zamýšlí nepřítel hnáti hlavním útokem jen proti nejkrajnějšímu boku jeho pravého křídla, poslal mu ještě 1 setninu téhož pluku, kdežto sám k ochraně svého týlu vyslal svou ostatní zálohu, kteráž zaujala postavení za nejzazší posicí baterie: byly to 2 setniny 1. a 1 setnina 4. družiny legie bulharské.

Vojsko Lipinského bylo od 22. srpna takto rozestaveno: První řada zákopů kolem severní části vrchu sv. Mikuláše (tak zvaná okrouhlá baterie) obsazena byla setninami 2. praporu pluku brjanského; záloha jejich sestávala z 5. a 6. setniny. Část 3. praporu (10. a 12., pak polovice 3. setniny střelců) stály na prostranném vrchu za opevněními a ostatní setniny nalézaly se v zákopech na pravém křídle posice, blízko střední baterie.

V nejpřednějších zákopech této posice byla 11. setnina řadového vojska a 3 setniny 30. orlovského pluku stály na stráni, kde bylo prozatímné obvaziště společnosti „Červeného kříže“. Ostatní čtyry setniny orlovského pluku pak tvořily všeobecnou zálohu a stály mezi okrouhlou a střední baterií. Když se byl plukovník Lipinský v 5 hodin ráno dověděl, že proti jeho bočné posici postupují čtyry velmi silné nepřátelské proudy, poslal tam polovičku 3. setniny myslivců brjanského pluku a 9. setninu řadového vojska téhož pluku, tak že hájily tuto posici 4 celé setniny pod plukovníkem Schwabem. V půl 8. hodině došla od Schwaba zpráva, že započal již nepřítel útok, že všechny setniny jsou již v boji a že tedy potřebuje zálohu aspoň 2 setnin, chce-li klásti odpor prudkému dorážení nepřítele. Plukovník Lipinský poslal mu ihned 3. a 6. setninu zálohy pluku orlovského a zároveň dal mu rozkaz, aby se do posledního muže držel. V půl 8. hodině dostal plukovník Lipinský od pobočné posice, na niž byl útok učiněn, zprávu, že ustoupil nepřítel po krvavém boji v nepořádku, že byl pronásledován, že však se objevilo

nové vojsko, které obnovilo útok s velikou prudkostí. Lipinský poslal ještě jednu záložní setninu k podpoře ohrožené pobočné posice. Kromě toho poslal general Stoljetov 4 horská děla a 1 setninu střelců na nejkrajnější čáru našich postavení, aby nás kryl v týlu.

Mezi tím bylo obejití posic vždy možnější a nebezpečnější.

Dříve než poslední 4 děla horská pod ochranou setniny postavena byla, zpozorovali jsme husté nepřátelské proudy, jak postupovaly houštím k silnici v zádech naší okrouhlé baterie. Sotva že naše setnina postavila se k obraně, byla již přivítána vražednou nepřátelskou střelbou. Aniž by byla vystřelila, vrhla se naše setnina s bodákem v ruce na nepřítele a zahnala ho hodný kus cesty, načež se pálilo z ručnic na obou stranách. Nepřítel, jsa neustále novým vojskem podporován, opakoval ještě několikráte útok, byl však vždy a vždy odražen. V 10 hodin ráno byla pobočné posici poslední záložní setnina orlovského pluku k posile poslána.

Ve 2 hodiny odpoledne přinesl důstojník od téže zprávu, že vzhledem k velkému počtu raněných, při umdlenosti vojska a při ustavičných nových posilách nepřítele není s to ubájiti více posici naši, když bez prodlení nebudou poslány velké posily. V záloze bylo však již jen půl setniny, která střežila prapor. Následkem toho bylo dáno za odpověď, aby se naši drželi až do posledního muže a jen v případu nejnutnějším aby pozvolna ustoupili ke skupení domů a aby tamní zákopy obsadili. Důstojníku 7. setniny zákopníků bylo zároveň nařízeno, aby měl pohotově galvanickou baterii pro položené tam podkopy.

* * *

O dalších bojích v Šipce necháme vypravovat anglického zpravodaje plukovníka Archibalda *Forbesa*, který se s pomocníky svými na bojiště dostavil. Zpravodaj meškal v hlavním carském stanu *v Horním Studenu*, kdež zvěděl dne 22. srpna, že Sulejman paša po nezdařeném útoku na průsmyk chankiojský ohrožuje se 40 prapory průsmyk Šipku. Sulejman hnal po tři dny útokem, ale byl pokaždé šťastně odražen.

Zatím vyslána byla do Šipky divise knížete *Maratinského* k pomoci, avšak na cestě dala se divise k Selvijevu, aby tam vyplnila mezeru, která povstala odchodem tamější divise do Šipky.

Zpravodaj dorazil dne 23. srpna nedaleko Gabrova k pluku Podolskému. Plukovník mu sdělil, že pluk jeho byl tak naspěch ku předu poslán, že mužstvo jeho dva dni a dvě noci nic nevařilo ani nespalo. Postupoval za Gabrovo pořád dále ani se nezastaviv. V noci na 24. srpna jely Gabrovem dlouhé řady vozů s raněnými a prázné pro střelivo; neboť boj byl v Šipce po tři dny velmi tuhý. Houkání děl bylo ovšem slyšeti do Gabrova, kde obyvatelstvo stálo ve skupinách přede domy, v úzkosti, co se dále bude díti. Střelba z děl tam nahoře v průsmyku, sotva tři hodiny od Gabrova, měla pro obyvatelstvo význam strašlivý; neboť kdyby Rusové v Šipce podlehli, musili Gabrované očekávat záplavu vražedných rot nepřátelských.

Za bledé záře měsíce a ranního svitání opouštěli jsme Gabrovo — píše Forbes — ubírajíce se krásným, romantickým údolím Jantry ku předu bukovými lesy, v jichž mýtinách leží malé osady. Tam přišli jsme k dlouhé řadě kozáků, z nichž každý koně svého za uzdu vedl; byli to koně brigády střelecké, která předešlý večer v plném trysku dorazila na hřeben průsmyku a zasáhla do vřavy bitevní právě v čas, aby v osudném a velmi povážlivém okamžiku zamezila nešťastný výsledek boje. Hřmění děl s hůry — jakoby z oblak — k nám dunící vzrůstalo víc a více, čím blíže byli jsme bojišti; setkávali jsme se porůznu i s raněnými, na sever se ubírajícími vojíny ruskými, což bylo patrným znamením, že boj jest velmi tuhý, ačkoli teprve právě byl započal.

Pojednou zabočila silnice naše z údolí Jantry v levo do hor. Skoro na 5 kilometrů cesty neustále musili jsme stoupat po nesčetných oklikách a zátočkách, v nichž silnice do výše se vinula. Avšak přes příkrost svahu svého byla přece sjízdnou pro povozy, jsouc značné šířky a měkké půdy. Jest to silnice, kterou ruští zákopníci byli vystavěli za doby okupace ruské za Balkánem.

V Karaula-chanu minuli jsme jedno oddělení vozatajstva; zde bylo i první obvaziště, kam neustále přibývalo vojínův, kteří na kvap obvázavše rány své na bojišti samém mohli se pěšky až sem dovléci. Ačkoli stále a co nejrychleji odváženi byli ranění Rusové z Karauly dále na sever, přece bylo obvaziště tamější a celé okolí jeho těžce raněnými takořka přeplněno; mezi nimi nápadně značným byl počet důstojníků ruských — za krátkého pobytu mého v Karaule dopraveni tam byli i dva plukovníci. Zajisté zasluhovala by bitva v průsmyku šipském býti zvána „bitvou důstojnickou“.

Překvapující jest povaha půdy v tak zvaném průsmyku Šipce, který však u vlastním slova smyslu průsmykem ani není: neníť tu žádných roklí, propastí, ani úvozů, marně hledal by tu novověký Leonidas nějaké Thermopyly. Jména „průsmyk“ dostalo se místům těmto jedině proto, že pohoří balkánské nedosahuje v této části ani své průměrné výše. Hřeben průsmyku šipského jest po obou stranách ohraničen řetězem hor nad něho vyšších, od nichž dělí jej nehluboké, avšak pahorkovité nížiny pobočné.

Hory tyto ovládají sice silnici vedoucí vzhůru k posici ruské, poněvadž však na severu zakončuje řetěz jejich náhlými a příkrými stráněmi, neumožňují nijakž přístup do údolí na severní straně podél Balkánu se táhnoucích. Turci mohou tedy použiti jich jedině co

vhodné posice, odkudž ohrožovati by mohli hřeben průsmyku šipského. Není ani nemožno, aby Turci, sestoupivše s hor těchto, prodrali se roklemi, pokusili se o ztečení svahů po obou stranách silnice šipské a po zdařeném pokusu takovém hřebenu průsmyku se zmocnili; avšak úspěchu takového nijakž nedalo by se vydatně využitkovati, dokud by nedostali Turci v moc svou i ostatní opevněné posice ruské podél průsmyku šipského a tak volnou dráhu si neproklestili. Ovšem mohli by pak vysýlati jednotlivá nečetná oddělení vojska svého neschůdnými stezkami podél průsmyku šipského dolů do nížiny gabrovské, aby pálila tam a drancovala, avšak nijakž celou armádu svou, která nemohla by provésti jinak pochod svůj, než po — schůdné silnici průsmyku šipského.

Mnoho namluvilo se o síle ruské posice šipské; zatím však jest právě posice tato velmi přístupna nepříteli útočnému a hájení její dosti nesnadné — není-li důkladně a ve značné délce obsazena mohutnou silou brannou. Síla posice nespočívá jedině v tom, nalézá-li se u značné výši aneb je-li těžko přístupna nepříteli útokem ženoucímu; posice vůbec jest teprva tenkráte jak náleží silnou, je-li okolí její takové povahy, že každé místo jeho ohroženo býti může děly posice té a mohou-li vůbec děla tato soustředití střely své proti každému hrozivému stanovisku nepřátelskému. A těchto výhod průsmyk šipský co posice válečná nemá; brigáda lehké pěchoty může tu takořka bez překážky soustředití se v některé kotlině na 100 sáhův od posice samé, aniž musí vystaviti se kulím děl ruských.

Vojsko ruské, které súčastnilo se dnešního boje, takto bylo složeno: Bulhaři a jeden pluk 9. divise pod gen. Stoljetovem; 2. brigáda 9. divise pod gen. Dorošinským; brigáda střelecká pod gen. Kvičinským. Druhá brigáda divise 14. pod velením gen. Petročesti přivedena byla na bojiště generalem divise Dragomirovem o 9. hodině ráno. Celá branná síla ruská v průsmyku řízena byla velitelem generalem Radeckým, a obnášela celkem 20 praporů, t. j. asi 17.000 m. vojska; poněvadž však veškeré pluky v průsmyku stojící již četné boje přestály a i dosti citelné ztráty utrpěly (střelci a Bulhaři byli účastni osudu generala Gurka; divise 14. bojovala ztuha při překročení Dunaje; skalnaté balvany průsmyku šipského byly již skropeny krví srdnatých vojínů 9. divise gen. Mirského), bylo možno páčiti brannou sílu ruskou sotva na 13.000 mužů.

Boj zahájen byl za svitání útokem z pravého křídla ruského, jejž podnikla brigáda střelecká a brjanský pluk divise 9. proti hlavní posici turecké. Takořka současně obnovili Turci z posice této pokus, aby obešli nepřítele tím, že šik levého křídla svého prodloužili za tím účelem, aby posunulo se přes blízké hluboké údolí a takto dostalo se do pozadí posice ruské. Způsobem takovým zamýšleli Turci brannou sílu nepřátelskou sevříti. Při těchto současně podniknutých útocích srazily se obě strany v údolí dělícím postavení ruské od tureckého. V okamžiku strhl se boj velmi zuřivý a tvrdošíjný; prudká střelba ruční rozzuřila se v údolí, jehož svah na straně ruské jest holý, na straně turecké však hustým stromovím porostlý. Okolnost ta měla ovšem za následek, že Rusové, řítíce se dolů do údolí, ničím nebyli proti kulím tureckým kryti, kdežto pěchota turecká výhodně jsouc kryta stromovím volně do Rusů pálila, v čemž podporována byla horskými bateriemi na temeni hor umístěnými. Protější baterie ruská odpovídala sice, avšak jen v značných přestávkách. Stříleti do hustého stromoví jest ovšem pouhým plýtváním prachu, avšak baterie turecká, která nalézala se na samém hřebenu hor a ve svých obrysech zcela dobře viditelna byla, poskytovala terč nepopíratelně velmi zřetelný, a zajisté bylo by záhodno bývalo uštědřiti jí několik granátů, aby postup pěchoty ruské poněkud byl kryt. Dle všeho však počínal v bateriích ruských jeviti se nedostatek střeliva; silnice šipská jest totiž vystavena kulím nepřátelským, že po ní doprava střeliva velmi jest nebezpečna.

Turci rozestavili na různých místech čety střelců, jichž jediným a výhradným úkolem jest, aby neustálou střelbou ohrožovali silnici tuto zvláště na všech místech kulím jejich vystavených. Povaha průsmyku šipského jest zvláště proto k hájení nepřízniva, že nemožno odtud nepřítele pozorovati a současně před ním v úkrytu před kulemi jeho se nalézati.

Vystoupil jsem na hřeben postavení ruského a usadil se, abych pozoroval děj přede mnou dole se rozvinující: v témž okamžiku však upoutala na sebe bílá čapka moje pozornost střelcův nepřátelských. Tento dešť kulí nepřátelských trval po celý den, od počátku boje až do té doby, kdy Rusům podařilo se konečně se zmocniti posice turecké.

Od důstojníkův štábních, kteří nalézali se v průsmyku šipském od samého počátku tamějších operací ruských, dostalo se mi podrobných zpráv o silách, které súčastnily se boje předešlého dne a o průběhu boje tohoto.

Turci zahájili útok svůj dne 21. srpna tím, že hnali se přímo po stráních nad vesnicí Šipkou vzhůru. Posádka ruská průsmyku šipského sestávala z legie bulharské a jednoho pluku 9. divise, kteréž však oslabeny byly následkem předcházejících tuhých bojův. Celkem čítala posádka ta jen málo přes 3000 mužů asi se 40 děly. Nikde nebylo na blízku žádné posily ruské, leda v Trnovu; povážlivá to okolnost, která zajisté jen nedopatřením vzniknouti mohla. Posádka bojovala velmi udatně a nedala Turkům získati ani jediného skutečného úspěchu, ačkoli prodrali se přes zevnější ochranné náspy ruské na svahu pod posicí ruskou, která na hoře sv. Mikuláše se nalézá a jest nejvyšším místem průsmyku šipského.

Rusové byli zřídili před náspy svými podkopy, kteréž vybuchly, právě když hlavní síla útočníků tureckých nad nimi se soustředila, při čemž mnoho jich na kusy roztrháno a do povětří vyhozeno bylo. Ztráty na ruské straně, při prvním útoku tomto utrpené, obnášejí pouze 200 mužů, hlavně legii bulharské náležejících.

Druhého dne (22. srpna) nebyl boj tak prudký, poněvadž Turci obmezili se na pouhý pokus, aby obešli levé a pravé křídlo ruské.

Dne 23. srpna udeřili Turci na posici ruskou s předu a se strany a zahnali Rusy ze zevnějších opevnění jejich. Vady posice ruské velmi citelným způsobem přišly na jevo; okázalo se, že posice ruská velmi jest těsna, že vystavena jest příliš střelbě nepřátelské a že velmi snadno může býti zaskočena a odloučena. Na štěstí však přibylo Rusům posily, což odvrátilo od posádky šipské pohromu, která jinak zajisté byla by ji stihla. — Stoljetov činil seč byl, a že jest mužem rázným, nemožno upříti; jeho energie a síla zůstala čtyrdenním duševním i fysickým namaháním netknuta; nemožnosti však provésti ovšem nemohl proti 50 tisícům mužů s předu i se strany naň dorážejícím. V pravou chvíli však přispíšila jemu ze Selvijeva v pochodu urychleném jedna brigáda divise 9. na pomoc, kteréž velel jiný vojín srdnatý, general Dorošinskij, a včasná pomoc tato přišla Stoljetovu velmi vhod. Boj trval celý den a konečně když slunce zapadalo, pokročili Turci v díle svém na obou křídlech ruských tak, že zdálo se, jakoby železný kruh již již svíral pozadí Rusův samých a že sbory turecké, které prudkými útoky dorážely z obou stran na silnici šipskou, podají sobě ruce za posicí ruskou.

Výjev tento byl úchvatně dramatický . . .

Oba generalové ruští očekávajíce každým okamžikem, že budou obklíčeni, vyslali co nejkvapněji k caru posla se zprávou poslední; vylíčili mu, co jich očekává, kterak všemožně pokusili se, aby katastrofu tu předešli a že, zahnáni byvše do svých opevnění a tam obklíčeni, pevně odhodláni jsou tak dlouho hájiti posici svou, až by posily se jim dostalo; v každém případě však že oni i vojínové jejich brániti se budou až do poslední kapky krve.

Bylo 6 hodin. V boji vznikla krátká přestávka, kteréž však Rusové využitkovati nemohli, poněvadž všecky zálohy jejich byly již vyčerpány. Otužilí, sluncem osmahlí vojínové ruští velmi byli již ztrmáceni namaháním, horkem, hladem a žízní. Po celé tři dny již nebylo v táboře ruském ničehož vařeno, na blízku posice ruské nebylo možno kapky vody se dopíditi. Ubozí vojínové těžce oddychujíce stáli na holé stráni nedbajíce lijáku smrtonosných kulí tureckých. Jiní pokračovali mezi skalami v zuřivém boji s nepřítelem a jen s nevolí a zdraháním ustupovali přesile nepřátelské. O úskalí a stráně okolní odrážely se ve steronásobnou ozvěnu vítězné výkřiky Turkův „Allah-il-Allah!"

Oba generalové ruští stáli na vrcholu posice své bedlivě pátrajíce dalekohledy svými po viditelných skvrnách na příkré silnici vedoucí z údolí Jantry vzhůru do průsmyku šipského. — Pojednou vzkřikne Stoljetov v náhlém záchvatu radosti objímaje Dorošinského a rukou ukazuje do vzdálené nížiny, kdež spatřiti bylo — silné oddělení blížícího se vojska ruského. „Bohu díky!" zvolal slavně Stoljetov. Oba generalové obnažili hlavy své. Mužstvo jakoby znovu oživeno vzchopilo se a pozorovalo dlouhý, hadovitě se vinoucí sbor vojska spásonosného, jehož bodáky třpytily se v paprscích slunečních. Horami balkánskými zazněl ohromující jásot, takže vítězný ryk Turkův ohlušen byl nadšeným tím pozdravem, jakým Rusové v průsmyku obklíčení vítali soudruhy své, kteří kýženou pomoc jim přinášeli. Uplynula opět krátká doba. Ruský sbor blíží se ku Karaule a stojí již na malé rovině před chanem. Však hle! — jsou to jezdci, jichž koně zřetelně lze rozeznati. Či jest Radeckij sám tak ohrožen, že mohl vyslati pouhé jízdectvo, aby zápasilo s pěchotou nepřátelskou v roklích a údolích balkánských? V pravo od chanu započala právě horská baterie prudkou střelbu proti tureckým dělům, umístěným na hřebenu hor, s nichž Turci pravé křídlo Rusův ohrožují. Pojednou není na koních spatřiti více ani jediného jezdce; koně vzdalují se opět cestou zpáteční. Avšak



Ranění Turci na nádraží v Drinopoli.

jedno oddělení ruské pěchoty rychle blíží se až na dostřel Turků v pravo stojících, načež počnou Rusové prudce páliti proti nepříteli. Jest to jeden prapor brigády střelecké, který rázem a bez odpočinku urazil 55 kilom. cesty; aniž by po pochodu tak namahavém jen poněkud zatoužili po odpočinutí, vrhají se Rusové v zápas s nepřítelem.

General jejich, udatný Kvitinskij, přišel s nimi a řídí útok proti postavení nepřátelskému na stráni stromovím porostlé v pravo od Rusův. Avšak Radeckij, který byl sám harcovníky své na bojiště přivedl a tak první spásu ohrožené posádce šipské přinesl, přicválal se štábem svým v pravém lijáku kulí nepřátelských až do posice ruské, kdež spojiv se s oběma chrabrými generaly převzal vrchní velení.

Během noci mohlo ovšem upustiti se od útoku na turecké postavení, z něhož Rusové na pravém křídle svém tak ohroženi byli. Avšak Rusové cítili, že nebudou bezpečni, aniž budou moci volně se pohybovati, dokud Turci s lesnatého hřebene hor na pravé straně sehnáni nebudou. Křídlo levé bylo nyní poměrně bezpečno.

Dne 24. srpna počal boj za svitání tím, že Rusové udeřili útokem na postavení turecké. Chlapci bulharští donášeli vodu ve džbánech až do předních řad bojujícího mužstva. Boj v údolí dlouho se kolísal, avšak posily od divise 9. tam vyslané patrně daly jemu obrat Rusům rozhodně příznivý. O 9. hodině dorazil na bojiště Dragomirov s dvěma pluky 2. brigády své vlastní divise; pluk podolský zůstavil na blízku chanu v záloze a s plukem žitomirským vypravil se nebezpečnou silnicí vzhůru. V redutě ruské stanul pluk žitomirský vyčkávaje chvíle, až bude ho na bojišti zapotřebí. Dragomirov pak přidružil se k Radeckému a štábu jeho.

K 11. hodině rozzuřila se střelba měrou zvýšenou. Harcovníci ruští stáli již mezi stromy stráně turecké. Postup Rusů nesnadno dal se pro husté stromoví pozorovati, avšak bylo vidno, že boj sem a tam se kolísal a že střídavě Rusové neb Turci do předu se drali.

V místech, kde generalové ruští a štáb shromážděni byli, šuměly kule nepřátelské jako roj zuřivých vos. Jedna kule zasáhla gen. Dragomirova na levém koleně, kteréž zprvu obvázal si zcela klidně kapesním šátkem svým, ale pak od ranhojičů znovu ohledán a na nosítkách odnešen byl.

Harcovníci a pluk brjanský, jimž připadl přetěžký ten úkol, aby přímým útokem v čelo nepřítele zmocnili se příkré stráně turecké, kteráž nad to ještě hustým stromovím jest zarostlá, váznou poněkud v nesnadném podniku svém, ačkoli překazili úsilí Turků, kteří zaskočiti chtěli je na straně levé a takto v zad jim vpadnouti.

O 12. hod. uzavřeno, aby podniknut byl poboční protiútok v pravo na stráni turecké, a zároveň aby harcovníci a veškeré ostatní mužstvo útočné obnovilo se vší prudkostí útoky své. Dva prapory pluku žitomirského, z nichž každý jednu setninu v záloze zůstavil, opouštějí redutu ruskou a pohybují se v setninách přes travnatou rovinu, kteráž táhne se nad mezidolím. Turecká děla horská jakož i pěchota očekávají jich už v plné hotovosti. Avšak přes prudkou střelbu nepřátelskou derou se oba prapory úsilovně v před a vrhají se konečně do lesa. Dělostřelectvo ruské učinilo vše možné, aby proklestilo jim dráhu, musí však nyní umlknouti, neboť bylo by zpozdilým na zdař bůh do lesa páliti, když bojují tam vojínové ruští.

Kritický okamžik celého boje se přiblížil. Boj mezi pěchotami obou stran nepřátelských v čele a v boku tureckém trval celou hodinu a zuřil měrou úžasnou. Bylo však vidno, že Rusům poznenáhla půdy přibývalo, a kterak Turci vzdálili horskou baterii svou, blíže pravého křídla stojící, což patrně nasvědčovalo tomu, že hrozilo jí se strany ruské veliké nebezpečí. Její příklad pak následovala baterie levá, opět patrné to znamení, že harcovníci a pluk brjanský dosáhli okraje na levém křídle tureckém.

Nezbývalo Turkům tedy více než střed postavení jejich. Rusové potřebovali ještě jen jeho se zmocniti a pak byl celý hřeben hor v moci jejich a pravé křídlo prosto všeho nebezpečí.

Boj byl opět na váhách. Rusové byli právě blízci úspěchu, jenž však nespočíval celý v jejich moci. Bylo to okamžení největšího rozčilení, ale Radecký opanoval hned celou situaci. Oba prapory pluku žitomirského nechaly si po setnině za reservu, když odcházely s našeho návrší. Radecký sám převzal jednu z těchto setnin pod své velení; plukovník pluku žitomirského postavil se v čelo setniny druhé a pod tímto velením daly se obě setniny na pochod do boje. Vojenští kritikové namítnou, že hlava armádního sboru nemá se stavěti v čelo setniny. To může býti v zásadě zcela dobře, jsou však chvíle, v kterých rozhodují zvláštní výhody a námitky jinak podstatné musí zůstati stranou. Udatný, chladnokrevný vojevůdce nechať posoudí sám, je-li vhodno udělati chybu k vyhrání bitvy. Vedenu být od vrchního velitele jest vojákům ctí, která vzbudí nadšení i ve vojích jinak i zápalu snad neschopných. Carovo vojsko nepotřebovalo žádné pobídky k roznícení. Žitomirci byli již rozdrážděni nečinností, v níž byli drženi. Nelze však přec upříti, že přítomnost obou velících generalů zvýšila jejich odvahu a statečnost. Jejich válečné volání rozléhalo se po horách a přehlušilo rachot střelby, když hnali se vzhůru po zeleném úbočí k útoku do lesa. Zaveden krutý boj a hromové urá! oznamovalo na chvíli, že postavení ona jsou dobyta. To sběhlo se o 2. hodině. Turci pokusili se ještě jednou dobyti ztraceného postavení, byli však odraženi. O 3. hodině zanechali všech pokusů pro onen den, a střelba umlkla skoro úplně. Radeckij přišel pak na výšinu prvního postavení ruského a rozhodl, že se má železo kouti, dokud je žhavé, to

jest, aby se dobylo opět venkovských postavení ležících před šikem směrem k vesnici Šipce, kdež Turci v první den boje se usadili. Pluk podolský povolán jest ze svého postavení v záloze a postoupil k útoku pod ochranou prudké střelby ze všech ruských baterií v okolí sv. Mikuláše. I tento útok potkal se s úspěchem a Radeckij rozšířil si tedy volnost pohybů v průčelí i v boku. Turci obnoví zítra dozajista útok s čerstvým vojskem proti šiku a proti bokům. Oznamuje se, že Turci hledí se prodrati úzkým a obtížným průsmykem východně od Šipky, který vede do Trjavny. Tam však stojí celá brigáda ruská, kteráž obdrží ještě další posily. Vím také, že do Šipky přicházejí posily. Co toto píšu, přichází první brigáda 14. divise. Všecko nebezpečenství ještě neminulo; avšak vzduch jest tak dalece čistý, že mohu odebrati se odtud dále. Vojsko turecké, jež bojů se účastnilo, byli skoro samí nizamové, vycvičené vojsko řadové; bojovali výborně. Zajali jsme jen málo Turků; dnešní ztrátu Rusů páčím na 1500 mrtvých a raněných, což jest u porovnání s počtem vojska, jež bylo v boji, velmi mnoho. Turci ztratili dnes méně, ale v předešlých dnech utrpěli asi ztráty přetěžké. Veliká obětavost, obratnost a pečlivost ruských ranhojičů naplňují mne obdivením. Když jsem v 6 hodin večer opouštěl posice, byl všude klid.

* * *

Vypsav ještě na bojišti zuřivý zápas v Šipce až do večera dne 24. srpna, vrátil se plukovník Forbes do hlavního stanu carova v Horním Studenu. *) Na zpáteční této cestě setkal se s hojnými posilami, jež do Šipky chvátaly. Z Horního Studenu psal pilný zpravodaj dne 25. srpna dále: „Poněvadž ujížděl jsem celou noc a dnes po celý den bez odpočinku, aniž čeho jsem požil, podařilo se mi doraziti do hlavního stanu dříve, než některý z pobočníků, jež velkokníže na bojiště byl vyslal, aby o průběhu bitvy zprávu jemu podali. General Ignatěv oznámil příchod můj carovi, kterýž vyslovil přání, abych sdělil jemu sám očekávané zprávy. Car dal i na jevo, že přeje si co nejupřímněji, aby učiněno bylo všemožné opatření, by statným vojínům ruským dostalo se potravin tak nevyhnutelně potřebných, a vyslovil i uspokojení své nad tím, když sdělil jsem mu, že i při hvízdání kulí nepřátelských slyšel jsem var v polních kotlících ruských vojínů. Car vyzval mne, abych odebral se ku bratru jeho velkoknížeti a nejvyššímu veliteli armádnímu. Se strany velkoknížete učiněno bylo na mne tolik a takových otázek, že nemálo podobal se hovor náš státní zkoušce, kteréž jsem se musil podrobiti: Velkokníže obdržel od gen. Radeckého depeše, dle nichž Turci dnes ráno s velkou prudkostí obnovili boj, který zuřil v nejvyšší míře a v němž jak čelo tak i bok ohroženy byly. Neočekával jsem nic jiného. Nicméně jsem přesvědčen, že Radeckij, když byl postavení své v levo i v pravo tak značně rozšířil, že opanování průsmyku Šipky odtamtud zamezeno býti může, bude nyní s to uhájiti zejména četnými posilami svými postavení své proti každému nepříteli. Jsem i přesvědčen, že použil předešlé noci k tomu, aby učinil veškerá opatření, která učiní nemožným, by Turci kdy opět získali posice, z nichž byl je včera zahnal. Depeše z Gabrova od Stoljetova do hlavního stanu zaslaná oznamuje, že general Radeckij jemu nařídil, by Bulhary své dolů do Gabrova odvedl, aby po pětidenním nepřetržitém zápase, v němž jen od suchého chleba bylo jim žíti, poněkud se zotavili. Jest to vůbec dobrým znamením, že mohou postrádáni býti. Legie bulharská dokázala, že utiskovaní Bulhaři jako lvi budou bojovati."

Plukovník Forbes soudil dobře, general Radeckij se v Šipce udržel proti přesile Turků, avšak mnoho krve ruské zbarvilo stráně šipské. Ještě více však prolito bylo krve turecké, neboť Sulejman paša umínil si stůj co stůj Šipky dobyti, i hnal k útokům napořád nové a nové zástupy. Snad by se byl mohl prodrati na jiném místě Balkánem, a přátelé Turků žalovali na tvrdohlavého vojevůdce, že marně v Šipce utracuje drahé životy svých bojovníkův; ale Sulejman toho nedbal a zuřivě vrhaly se sbory jeho proti Rusům.

Válečné dějiny vykazují málo takových zápasů, jaký zuřil dne 25. srpna a v noci následující, tedy s pátého na šestý den bojů v Šipce. Příchodem posil, s nimiž se Forbes na zpáteční cestě setkal, zlepšilo se značně postavení Rusů, jimž podařilo se odraziti všeobecný a houževnatý útok Turků. Však přece byla posice Rusů pořád ještě v nebezpečí. Turci zmocnili se hory na levo ležící a některých výšin i po pravé straně, obešli nejen oba boky ruské, ale zřídili po pravé straně také redutu a postavili tam baterie, které ovládaly silnici k průsmyku vedoucí. Tak dostali Turci ve svou moc hřbet rovnoběžný se hřbetem, po němž vine se vzhůru silnice a který jest od něho vzdálen asi 600 metrů. Z reduty mohlo se střileti na několik míst silnice, a také pěchota mohla střelbou s lesnatého hřbetu chůzi po silnici nebezpečnou učiniti.

*) Horní Studen, hlavní stan cara Alexandra a velkoknížete Mikuláše, jest osada velmi chudičká. Od západu k severovýchodu vede spustlá silnice turecká z Plevna do Bělé, řídíc se směrem malé říčky mezi dvěma příkrými svahy. Větší část osady leží na svahu západním, s kostelíkem jakožto střediskem svým. Na výšině při straně pravé stojí vlastně jen jedno stavení, zároveň to jediná budova, kteráž vedle kostela vystavěného z kamene jména toho zasluhuje. Ve stavení tom bydlel car, ve dvoře stály stany vojenských zástupců cizozemských a nejbližší družiny carovy; dále pak nahoru a dolů rozprostíraly se mnohé jiné stany průvodu carského. Ve vlastní osadě a hlavně za kostelem byl hlavní stan armády; celý generalní štáb, ani velkoknížete Mikuláše nevyjímaje, ubytován byl ve stanech. Proti bídným chýším obyvatelů byly stany ty ovšem velmi pohodlně zařízeny.

A skutečně byl na té silnici general *Dragomirov* raněn a velitel brigády general *Dorošinskij* zabit.

Statný tento general pocházel z hraběcí rodiny litevské, byl vychován v akademii nikolajské a sloužil před válkou v gardě carské. Zůstavil po sobě rodinu, avšak i značné jmění. Dorošinskij byl přítelem generala Gurka, jehož na výpravě balkánské provázel a se Stoljetovem v hájení Šipky se uvázal.

Turečtí harcovníci stříleli na Rusy po silnici chodící, a též na oněch místech, kde silnice se otáčí ke svahu ruskému, byli vojínové ruští kulemi tureckými střileni. Z toho jest zjevno, že i po příchodu posil bylo postavení Rusů kritické. Radeckij to také uznával a vzkázal veliteli v Gabrovu, aby vyzval obyvatelstvo, by každou chvíli bylo k útěku připraveno.

Rusům šlo hlavně o dobytí reduty turecké, která jim tak nebezpečnou byla. Od vrcholu průsmyku táhne se skoro pravidelným úhlem k silnici úzký hřbet v pravo. Ve vzdálí půl anglické míle zvedá se hřbet v příkrý chlum, na němž ležela reduta ruská. Asi půl anglické míle dál vyvstává na hřbetu opět chlum, na němž zřízena byla osudná reduta turecká. Odtud pak stáčí se hřbet k pravému boku ruskému, takže jde rovnoběžně se silnicí, a proto mohla turecká pěchota na silnici střílet. Oba chlumy s redutami, i sedlo mezi nimi ležící, jsou porostlé hustým lesem.

Radeckij nechal vojsko své postupovati v sedle tom a střílel na tureckou redutu ze dvou nebo tří baterií. Zároveň vyslal z dolu, ležícího podle silnice, vojsko proti výšině.

Zuřivá střelba ruční zvěstovala záhy, že obě nepřátelské strany se srazily a že útok byl zahájen; po několik hodin rozráželo se o stěny hor okolních hřmění děl a nepřetržitý rachot střelby ruční. Rusové postupovali kryjíce se jakž takž hustým křovím, které však bylo místy tak nízké, že nemohlo vojínům střílejícím poskytnout úkrytu dostatečného. V krátce přiblížili se Rusové až asi na 50 loket k redutě turecké. Tu však setkali se s překážkami nepřemožitelnými. Turci zporáželi totiž všechno stromoví okolo reduty a zatarasili takto přístup, takže bylo Rusům téměř nemožno k redutě se dostati. Rusové, soustředivše se pod ochranou stromoví ušetřeného, vyřítili se plnou silou, aby rázem zmohli překážku nastrojenou, byli však odraženi a utrpěli hrozné ztráty. Vojínové ruští při tom útoku zapletli se do pokáceného stromoví a křovin, jimiž s namaháním dráti se musili, a ručnice turecké chrlily zatím na ně z nepatrné vzdálenosti příval smrtonosných kulí, jimž Rusové houfně za oběť padali . . .

Málo vrátilo se jich od reduty turecké, aby vypravovali o vražedném boji tomto.

Bylo zjevno, že za takových okolností útok nikdy zdařiti se nemůže. Odražený útok podniknut byl jen jediným praporem, síla to ovšem velmi nedostatečná; takořka celá jedna setnina při útoku tom byla zničena. Radeckij poslal útočnému praporu posilu, útok byl obnoven — zároveň však učiněno opatření, aby značná síla branná zaujala taková místa, s nichž mohla by vydatně a důrazně páliti do reduty, aby kryla takto útočníky, dokud by se nedodrali až k samým náspům nepřátelským.

Již již zdálo se, že útok setká se s kýženým zdarem, velící plukovník sám vyjádřil se, že, kdyby poskytnuta byla jemu nová posila ze zálohy, na jisto reduty by se zmocnil. Avšak ačkoli velitel zálohy vyhověl přání tomu, byli Rusové — odraženi.

Radeckij sednuv na koně odcválal na bojiště, následován částí štábu svého. Náčelník štábu general Dimitrov, pěšky, s hlavou nepokrytou a s výrazem veliké bolesti na tváři, podporován jsa dvěma muži, postavil se v čelo praporu, aby řídil útok osobně . . . . Granát turecký dopadnuv právě jemu na blízku zasypal jej spoustou země, kteráž srazila generala a zbavila jej na nějakou dobu vědomí.

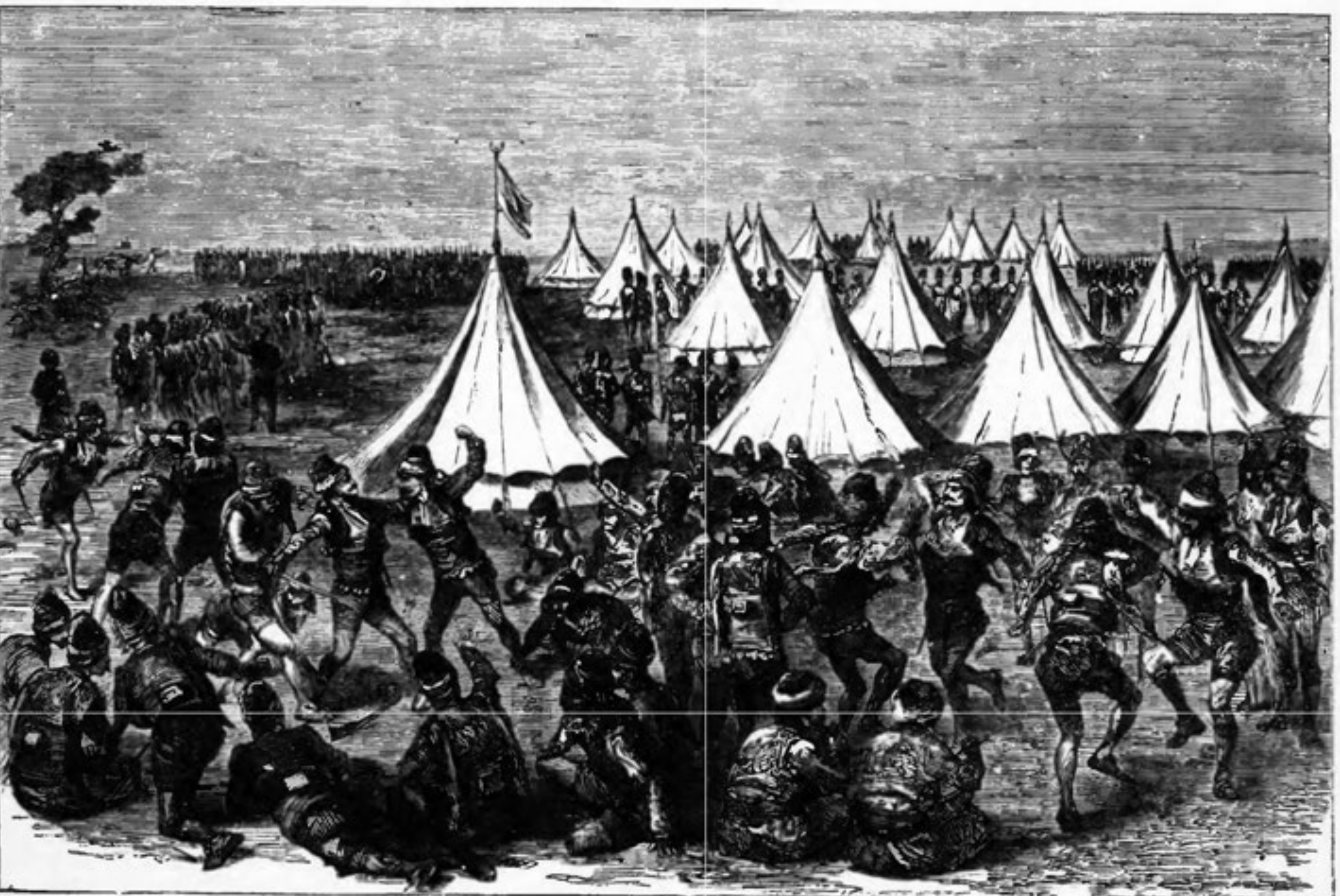
V útoku se pokračovalo. Střelba stávala se úžasně zuřivou. Z lůna stromoví stoupal mohutný sloup kouře, jímž jen nejasně rozeznati bylo redutu tureckou. Ze stromoví pak rozléhal se nepřetržitý rachot ručniční střelby ruské.

Rusové postupovali neohroženě v před. Odvážně řítili se a obratně proplétali se spoustou posekaného křoví a pokáceného dřeva; ba vnikli až do samé baterie turecké a skutečně drželi ji po několik okamžiků v moci své; a přece opět byli odtamtud zahnáni. Rusové obklíčili redutu se všech stran a takořka zasypávali ji kulemi — a konečně byli opět odraženi. Zatím Turci, aby podporovali hájení se posádky redutní, přikročili k útoku v čelo — a v zad Rusův. Směrem od Šipky slyšeti bylo střelbu z ručnic a děl.

Ranění vraceli se v houfcích od reduty, mnozí nešeni byli na nosidlech. Ztráty Rusův byli velmi těžké, neboť boj trval dlouho do noci. Poznenáhla vzrůstal proud vracejících se raněných. Ubohé soudruhy jejich, jimž pro těžká poranění nebylo možno s bojiště se vzdáliti, stihl osud hrozný: padli v ruce Turkův.

Útok Rusům se nezdařil. Náčelník štábu Dimitrov byl těžce raněn, Radeckij sám byl vydán střelbě nejprudší, polovice vojáků padla za čtyrhodinného boje. K 11. hodině večer podařilo se sice Rusům postupující Turky zahnati, avšak ráno dne 26. srpna podnikli Turci všeobecný útok a zapudili Rusy do dřívějších postavení.

K doplnění popisu nočního zápasu toho klademe zde ještě stručné vylíčení zpravodaje, jenž meškal v táboře tureckém. Psal takto: V sobotu dne 25. srpna večer postoupili Rusové s velikou silou proti levému křídlu tureckému. Bitva byla zahájena prudkou a stálou střelbou z pušek, před níž Turci zvolna couvli, poněvadž nebyli s to na místě svém se udržeti. Nepřítel násle-



Tábor Zejbeků před Šipkou.

doval, jsa podporován svým dělostřelectvem, až dospěl k hřebenu vysokého návrší, kde byly postaveny turecké baterie. Tam strhl se zoufalý boj, v kterém Rusové pokračovali ve své palbě, mezi tím co Turci opět zvolna couvali před nepřítelem, který v každém okamžení dostával značné posily.

O deváté hodině večer podnikli Rusové útok ve třech proudech. Turci bojovali zarputile, používajíce každého sebe menšího krytu, avšak nebyli s to krýti se úplně zvláště pro jasné světlo měsíce, které ozařovalo krajinu jako za dne. Následkem toho musili Turci přes výšiny ustoupiti, až zůstal v moci jejich pouze vrchol nejvyšší. O 11. hodině v noci učinili Rusové za hrozného křiku poznovu velký útok. Dobývali náspů, které kryly baterii, a obsadili téměř celou výšinu. Ale v rozhodném tomto okamžení vyzvali turečtí důstojníci lid svůj k poslednímu napjatí sil. Daleko rozléhal se pokřik Turků „allah," když tito vyrazili z příkopů za baterií a bodákem napadli nepřítele. Zahnali Rusy dolů se stráně a skrze les, jenž pokrývá boky celého návrší. Vzduch otřásal se řvaním a křikem vojínů. Byl to boj hrozný — pohled naň nelze vylíčiti.

Rusové couvli rychle, když však obdrželi čerstvé posily, obnovili o jedné hodině ráno útok, hnali zase útokem nahoru, dospěli na vrchol výšiny a z části ho obsadili. Avšak byli zase odraženi. O hodinu později, ve 2 hodiny z rána, opětovali útok, ale s tímže nezdarem. Potom chovali se klidně až do šesté hodiny ráno, v kteroužto dobu, byvše opět sesíleni, podnikli útok poslední. Tentokráte vyčkali Turci, kteří zatím také obdrželi posilu, klidně. Nechali Rusy přijíti až na výšinu a vrhli se na ně pak bodákem. Tím byly šiky nepřítele rozraženy. V úplném nepořádku ustoupili Rusové do údolí a stíháni byli Turky bodákem až k jejich opevněním, s kterých bez průtahu byla zahájena prudká palba. Sledoval jsem Turky při tomto posledním útoku a shledal les naplněný mrtvými a raněnými. Ztráty Rusů i Turků byly nesmírné. Turci bránili se vskutku hrdinsky, byliť skoro se všech stran velkou přesilou napadeni. Boj trval devět hodin téměř bez přestání. V neděli ráno byl zase již na levém křídle tureckém boj zahájen, ale opět bez úspěchu.

Také všechny další útoky Sulejmanova vojska na ruské posice byly marny. Po 26. srpnu pokusil se Sulejman několikrát o dobytí některého vrchu, avšak pokaždé byl odražen se ztrátami ohromnými, takže do polovice září pozbyl již přes 20.000 svých bojovníků. Avšak válečná rada cařihradská rozhodla, že musí se Šipka dobyt stůj co stůj, a nové posily byly z Drinopole k Šipce vypraveny. Poněvadž nemohl Sulejman prorazit žádným útokem v průčelí, pokoušel se o manevry v boku. K tomu konci rozeslal vojsko do postranních údolí a zabezpečil postavení své náspy a bateriemi v údolí Tundže.

Sulejmanovi nelze upříti řiznosti a obezřelosti, ale právě proto slušno oceniti statné hájení Šipky se strany Rusů. Nejednou vyslali Turci z Drinopole a z Cařihradu do světa telegramy, kterak Sulejman dobyl v Šipce té neb oné posice ruské, ale pokaždé byly zprávy takové vyvráceny. Měliť Turci v celé válce v obyčeji za skutečnost vydávati to, čeho si přáli nebo k čemu dle postavení svých vojsk naději měli. V Šipce však všechny naděje Turky zklamaly.

Myšlenka o dobytí Šipky zrodila prý se v radě válečné v hlavě *Mahmuda Damata* paše, jemuž bylo prozatímně ministerstvo vojenství svěřeno. On prý považoval vždy za svou povinnost udržeti sultána v dobré míře a konejšiti ho stran osudu Rumelie. Toť byla příčina bojů ukrutných v Šipce. Veliké ztráty a skoro žádné výsledky boje učinily však sultána přístupnějším radám oněch mužů, kdož prohlašovali útok na Šipku za velikou chybu. Následek toho byl odstranění Mahmuda Damata z ministerstva vojenství.

Urputný boj sveden byl dne 28. srpna. Zprávy o něm došly pouze z tábora tureckého. Dle nich napadl Sulejman Rusy nejprve dělostřelectvem o 10. hodině ráno, o půl hodiny později počala střílet také pěchota. Dělostřelectvo bylo výborně obsluhováno, každá koule padla prý do ruských baterií. Dvě děla ruská byla rozbita. Pěchota postoupila tak blízko k opevněním ruským, že Turci musili přestat střileti z děl svých. Turci bojovali chrabře, hnali se s pokřikem „allah!" na jeden vrch a napadli Rusy bodákem. Rusové ustoupili ke skále, která byla zákopy a náspy nedobytnou učiněna. I nemohli být Rusové z toho opevnění vypuzeni a Turci musili ustoupit s nepořízenou. V noci potom přivezli Turci trochu děl a zaskočili Rusy, avšak opět marně. Ztráty mužstva uznali Turci na obou stranách za velké. Avšak druhého dne po tomto boji telegrafoval Sulejman paša do Cařihradu, že utrpěl v desíti dnech bojů v Šipce ztráty tak ohromné, že mu nelze bez nových značných posil počíti další zápas.

Skutečně se také boje na některý čas zastavily. Po namáhaní nadlidském nemohl nejráznější general turecký posice šipské Rusům vyrvat. Armáda jeho čítala asi 50.000 mužů, ale mnoho-li se jich skutečně bojů zúčastnilo, nebylo se strany turecké ani oznámeno. Znalci však mají za to, že Sulejman vystřídal v boji veškeré mužstvo své.

Rusové měli kromě 40 děl (mezi nimi 6 děl Kruppových, které Turkům odňali) a mimo část velmi seřídlé bulharské legie dne 21. srpna 3, 22. srpna 4, 23. srpna 10, 24. srpna 19, 25. srpna 25, 26. srpna 31, 27. a 28. srpna 37 praporů pěchoty a střelců průměrně po 800 až 900 mužích, v celku tedy v těch dnech 30.000 mužů v boji. Turci zaujali postavení, která neměli Rusové obsazena, t. j. Rusové hájili prů-

smyk, kdežto vojsko Sulejmanovo stálo na sousedních návrších.

Vojenský spolupracovník turkopřejných novin Rejnokolínských učinil počátkem září o významu Šipky tento úsudek: „Vhodná jest věru otázka, zdali tento zápas o průsmyk, provedený s velikou stateČností a se značnými ztrátami na obou stranách, byl zrovna tak nutný. Nedá se upříti, že smělou offensivou generala Gurka přes Balkán utrpěli Turci ošklivou porážku, kteráž učinila na celou říši, zvláště pak na vojsko, dojem nesmírně stísňující. Nečinný vůdce turecký dopustil se neprominutelné nedbalosti, že nenechal brány, vedoucí do středu říše, průsmyky balkánské, co nejpečlivěji střežiti a opevniti. Rusové postupovali skoro bez odporu k Drinopoli, odkudž prchaly již četné rodiny do Cařihradu, rozšiřujíce tam postrach a zmatek. To však Mehmed Ali, nový velitel, brzo napravil. Jestliže vojenská čest Turkův utrpěla přechodem Rusů přes Balkán, napravil to Osman paša u Plevna. Z tohoto důvodu nebyly tedy ztrátyplné útoky na Šipku potřebny. Ovšem že jest věcí povážlivou, když Turci měli opevněný, četnými silami nepřátelskými obsazený klín vražený do vlastní posice své, tak že Mehmed Ali byl od Osmana úplně odtržen, a se Sulejmanem žádný z nich spojiti se nemohl. Souvislost operací byla velice porušena, a proto hleděli Turci sprostiti se tak nepohodlného odpůrce, jako jest general Radeckij v Šipce. Kromě toho obával se vrchní velitel turecký, že, jakmile dobyli by Rusové rozhodného úspěchu severně Balkána, pustili by se ze Šipky hned na jih k Drinopoli. Z důvodů těchto hleděli Turci zmocniti se Šipky. Jiná otázka však jest, zdali Turci musili na průsmyk ten činiti přímý útok, a zdali velitel nemohl ztracených vojáků, jichž počet se páčí na 6000 (totiž mrtvých, i s raněnými měl Sulejman do té doby ztrátu 16.000 mužů) užiti lépe, kdyby si je byl nechal k bitvě hlavní, kteráž brzy nastane, a zdali nemohli ponechati brzké zimě, aby ona Rusy vypudila ze Šipky. Není totiž pravdě podobno, že by Rusové ještě letos dobyli Ruščuku a Dristy, a bez těchto dvou pevností nemají nijaké opory v Bulharsku na zimu. Balkán jest od Dunaje příliš vzdálen, zásobení bude nesnadné, a jest dosti možné, že Rusové opustí Šipku dobrovolně.“

Sulejman ale nedbal rad takových a podobných, zůstal v Šipce až do svého odvolání k armádě dunajské na počátku října a prolil tam marně ještě mnoho krve. Také Rusové nechtěli to udělat turkopřejnému znalci k vůli, aby Šipku „dobrovolně“ opustili, ale napořád odráželi útoky turecké.

Od 21. do 26. srpna měli Rusové přes 100 důstojníků a 3500 mužů zabitých a raněných. Však Turci měli ztráty mnohem větší.

Úřední zpráva ruská dí:

„Že jsme s dvěma pluky a s bulharskou legií po tři dny Šipku proti celému vojsku Sulejmanovu obhájili, sluší připsati nejen rekovnosti našeho vojska vůbec, nýbrž také zvláště obětovnosti a sebezapření důstojníků, kteří ve chvílích nejpovážlivějších projevili největší heroismus a bezpříkladnou odvážlivost. Abych jmenoval všechny, kdož se vyznamenali, musel bych je vyčísti všechny pořadem, však přece zvláště vytknu tyto: náčelníka veškerého vojska v Šipce generalmajora Stoljetova a velitele jednotlivých posic, plukovníka hraběte Tolstoje a plukovníka Lipinského, dále generalmajora Dorošinského a inženýra general-lieutenanta Krenke, který dobrovolně v Šipce zůstal.“

## Z [illegible] u Šipky.

V polovici září došel o situaci v Šipce zajímavý dopis, z něhož podstatnou část klademe hlavně také proto, že dopisovatel líčí v něm život v táboře tureckém, kde delší čas se zdržoval. Nejpevnější oporu — píše dopisovatel — poskytovala Rusům tvrz na hoře *Sv. Mikuláše* (Sveti Nikola), nejvyšším to vrcholu průsmyku.

Celá čára postavení ruského tvořila koncem srpna velmi tupý úhel, jenž na hoře sv. Mikuláše vrcholil. Návrší, které měli již obsazené Turci na pravém boku ruském, dostali ve svou moc Rusové, kdežto Turci ustoupili na nejbližší hřbet, odkud marně stříleli na ruské hlídky. Rusové zřídili na všech obsazených výšinách silné baterie.

V dvanáctidenním boji učinili Turci celkem 104 rozličné pohyby útočné — ohromná to činnost válečná a — marná.

Kazanlik, Karabunar a Drinopol byly již raněnými od Šipky přeplněny a každým dnem počet raněných vzrůstal. Při tom nedostávalo se lékařů. V Kazanliku, kde bylo ke 4000 raněných, byli pouze *dva* lékařové!

Nové a nové posily byly z Cařihradu posílány, vlak vojenský odvážel v prvních dnech září po 2000 až 2500 mužů k Šipce. Sulejman se zapřisáhl, že hlavní posici ruskou, tvrz sv. Mikuláše, dobyt musí, a skutečně se připravil do polovice září k úsilovnému útoku.

Toho času bylo v táboře tureckém dost veselo, ač dostavilo se zatím chladné počasí, které Turci v poli rádi nemají. Píšu toto ve vsi Armuthy, která tvoří jihozápadní cíp tábora šipského.

Dobrá polovice řadového vojska stojí v průsmyku proti Rusům, druhá polovička s Čerkesy, bašibozuky, Zejbeky, Arnauty a Albanci jest v táboře. Za posledních dnů přišlo sem ještě několik syrských pluků z kra-

jiny džamské. Mnoho jezdců syrských jest pleti černé, ostatní jsou světle hnědí. Viděl jsem (vyobrazení na str. 275) pluk takový, čítající asi 600 jezdců, když přijel do ležení. Všichni měli kolem hlavy ovinutý pestrý hedbávný „kuffik“ dle spůsobu asiatského; cípy mnohdy drahocenných těchto šátků visí s bohatým třepením na ramenou osmahlých mužů a dodávají jim podivnou protivou barev vzezření velezajímavého. Když jezdci syrští spatřili ležení, počali za hlasitého křiku otáčeti puškami nad hlavou, potom sklonili se až ke krkům koní a ubáněli úprkem do ležení. Při pluku tom viděl jsem mnoho velmi krásných, ušlechtilých koní.

Čerkesové a bašibozuci zaujímají nejjižnější část ležení. Tam bydlí v boudách z roští a ve stanech, provozujíce obchod s rozličným zbožím. Jsou to hlavně ukradení koně, jež mezi sebou prodávají a vyměňují. Když jsem se jednoho z těchto bodrých mužů ptal, zdali koně, kterého mi chtěl prodati, ukradl, odpověděl mi velmi citlivě, že prý nekrade; koně toho prý při plenění ukořistil. Jak umělé to opsání ošklivého výrazu!

V ležení zdejším není zajisté sto mužů, buďsi již vojska řadového, nebo nepravidelného, kteří by neměli alespoň jeden prapor. U bašibozuků má každý tucet vlastní prapor. Dobrý dojem dělají Albanci ve svých dlouhých kabátcích, které upomínají na ženské sukně. Pro válku horskou nemohlo se vybrati zajisté vojsko lepší. Ostatně jest Sulejman sám i vojsko jeho dosti zvyklé válce horské. Větší část armády Sulejmanovy přišla z Černé Hory, jiné pluky bojovaly v Hercegovině, v Bosně nebo Srbsku, nejsou tedy nováčky proti obhajcům průsmyku.

V táboře armády samé, jmenovitě však na severní straně se zdržovati, jest nebezpečno. Rusové pozdravují nás někdy k snídani nebo k večeři granáty zrna 9 centimetrů, kteréž jsou ovšem nezáživné. Mohlo by se také státi, že by člověk byl postřelen kulemi z ručnic tureckých, neboť nemine ani půl hodiny, aby neopatrností nevystřelily se jedna nebo více ran. Turci jsou hrozně nedbalí. Stráže sedí zcela pokojně na vozích se střelivem a kouří cigarety; skupiny vojáků kouří bezstarostně kolem hromad nábojů. Při tom hrajou si Turci velmi rádi se svou zbraní, cvičí se s nabitými ručnicemi a nepovažují to za nic zlého, když jim při tom puška spustí. Právě byli zde neopatrností pěchoty opět dva koně raněni, ale po pachatelích marně se pátrá. Předevčírem v noci počaly dokonce všecky stráže turecké střileti. Turek jakýsi viděl patrně strašidla; myslil, že vidí Rusy, a střílel napořád nedbaje, co se před ním nalézá. Ostatní stráže následovaly příklad svého soudruha a pálily zuřivě do příkopů před ležením. U jednoho z příkopů těch stojí stany anglických důstojníků, kteří musili takto přestáti střelbu půl hodiny trvající. Na štěstí nebyl nikdo poraněn. Důstojníci měli co dělat, aby slepý poplach zastavili.

Rusové v průsmyku šipském nikterak nepozbývají mysli. Důkazem toho jsou časté jejich vyzývavé kanonády proti táboru tureckému. Před několika dny přikradl se turecký poddůstojník zcela blízko k postavení ruskému, a sestřelil ruského kočího, který jel vzhůru do vrchu, s kozlíka vozu jeho. Na to počali Rusové prudce střileti na Turky, kteří také vydatně odpovídali; střelba trvala plné tři hodiny. Dne 13. září počal boj dělostřelecký v 11 hodin s takovou prudkostí, že jsme každou chvíli očekávali útok turecký; baterie hmoždířů tureckých střílely celý den a celou noc až do rána dne 14. září bez ustání. Také včera střílelo se celý den a rovněž celou noc na dnešek. Nejvíce houkají turecké hmoždíře.

Lituji, že musím připojiti také děsnější obrázky zdejšího řádění. Během tří dnů bylo dle zprávy Achmeda Vekifa paše z Drinopole 56 *Bulharů vojenským soudem k smrti provazem odsouzeno.* Dva bratří, obchodníci se zbožím manchesterským v *Plovdivu*, poddaní angličtí, budou prý také oběšeni. Za své návštěvy v Plovdivu musil jsem projeviti rozhorlenost svou nad četnými popravami; před mým obydlím, právě pod okny mé ložnice byli oběšeni dva mužové. Od Drinopole až k Balkánu panuje hrůzovláda a koná se pravý lov po vznešenějších Bulharech na rozkaz úřadů neb aspoň s jich svolením. Angličtí lékaři v Sulejmanovu táboru měli velmi řádného Bulhara, který jest sám lékařem, za tlumočníka. Avšak na rozkaz Sulejmanův byl lékař zatčen právě při práci, ošetřování raněných, a oběšen. Důstojník v našem průvodu oznámil nám, že obdržel rozkaz od Sulejmana, by zatknul každého Bulhara, kterého potká na cestě, a poslal do tábora. Mezi důstojníky ve sboru Sulejmana paše panuje ostatně největší zmatek a nespokojenost.

V sobotu byl jsem přítomen prudkému boji dělostřeleckému mezi tureckými a ruskými opevněními. Sulejman sedí celý den ve stanu svém a beze všeho plánu a methody vysýlá v boj své vojsko, jisté smrti vstříc. Jest hrozno, hleděti, jak tisíce lidí těch padají. V táboře již dávno zuří zimnice a každý dům v Kazanliku jest hotovou nemocnicí. Celé místo naplněno jest zimničními výpary. Viděl jsem 4000 raněných, kteří byli okolo mne vezeni. Celou krajinou od šipského průsmyku až k Nové Záhoře lze jeti pouze s kafrem v ústech. V Nové Záhoře nalézalo se několik set stop od našeho stanu čtyry až šest set mrtvol nepohřbených, ještě z bitvy, která před *několika týdny* tam byla svedena. Ptal jsem se téměř všech Turků, s nimiž jsem se sešel, — žen, mužů i dítek — jak se chovají Rusové, a s jedinou výjimkou vyjádřili se všickni ti lidé, z nichž mnozí byli v ruském zajetí, *že Rusové nepáchali žádných ukrutností.* Tři kozáci byli sice přítomni řeži ve vsi,

avšak nikdo nebyl s to říci o nich, že by se jí byli účastnili."

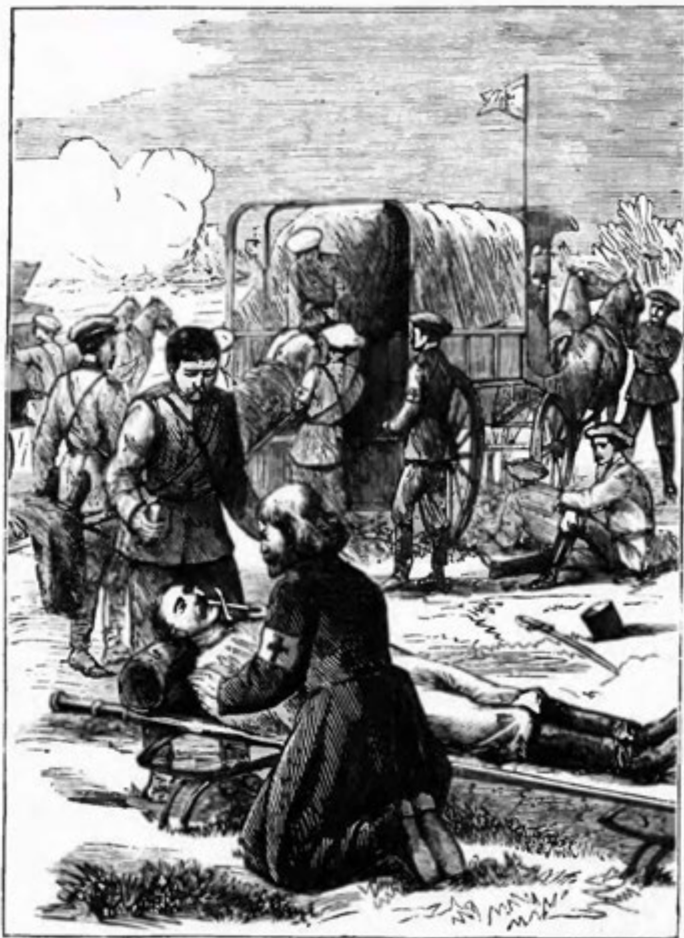
Až do té chvíle (dopis psán dne 15. září) obnášejí ztráty Sulejmanovy 21.000 mužů mrtvých a raněných. Dosud mohl jsem zjistit, že přibylo do Drinopole za čtyři dni asi 6000 raněných (vyobrazení na str. 271.), z nichž většina odeslána až do Cařihradu, by se nabylo místa pro přibývající. Také v Plovdivu nalézá se asi 4 až 5 tisíc raněných. Připočte-li se k tomu 5 tisíc raněných, jižto skoro beze všeho ošetřování v Kazanliku se nalézají, objeví se celkem počet 16 tisíc mužů pouze raněných, jež ztratila armáda Sulejmanova.

Počet padlých páčí se na 5000 mužů, a tudíž pochopitelno, proslýchá-li se, že Sulejman paša ztratil dvě třetiny svého vojska a nemůže výbojně vystoupiti, pokud neobdrží značné posily.

Avšak to se musí říci ku chvále tureckého ministerstva války, že vyhovujíc úkolu svému stará se o stálé doplňování vojska. Za dva dny přitáhlo 6400 mužů pěchoty pro Sulejmana pašu a půjde-li to tak dále několik dní, způsobí tento vytrvalý general Rusům zase mnoho práce. Sulejman paša žádal v Cařihradě důtklivě za posilu, zvláště dělostřelectva.

* * *

Žádané posily došly a Sulejman připravil k večeru dne 16. září útok na tvrz sv Mikuláše. Byl to pokus zběsilý, všichni znalci odsuzovali neblahý podnik tureckého vojevůdce. Turci ovšem měli obsazeny jižní výšiny kolem sv. Mikuláše a baterie turecké tvořily kolem tvrze polokruh. Však Rusové měli skalnatou, strmou tvrz úplně ve své moci a měli též silnici ke Gabrovu obsazenou. Na straně jižní tvoří „Sveti Nikola" sráznou stěnu, asi 200 stop vysokou, na ostatních stranách sklání se skála mírněji a vybíhá na severozápad v dlouhý hřbet.



Lékařská ambulance ruská v Šipce.

V táboře tureckém chystali se k útoku po několik dnů. Přihlásilo se k němu dobrovolně několik tisíc vojáků tureckých. Nikola opevněn byl na všech stranách baštami a bateriemi, na straně ku Gabrovu pak měl i opevnění zevnější. Úvodem k útoku byla čtyrdenní kanonáda ze všech děl tureckých, kteráž dnem i nocí až do zahájení útoku vlastního trvala. Útočné mužstvo záleželo ze 3500 vojáků, mezi nimiž asi 50 bašibozuků a Čerkesů; také nalézali se v mužstvu tom četní vojáci arabští z praporů turecko-arabských. Všichni útočníci označeni byli bílou páskou na levé ruce. Dle rozkazu útočného měla skála Sveti Nikola se tří stran býti slezena, nahoře pak na tvrz Nedžib paša s východní a jihovýchodní, Salil paša s jižní a jihozápadní, Veissel paša na západní a severozápadní udeřiti. Každý z nich měl býti podporován 6 prapory, zálohu pak tvořily u každého další 4 prapory z hlavního tábora tureckého.

Turci vypravili se z tábora o 11. hodině a dorazili ve směrech naznačených do nejpřednějších posic tureckých

v průsmyku o 3½ hodině ráno dne 17. září. První sbor útočivý měl pak za východiště tábor Nedžibův, při sboru druhém nalézal se co dobrovolník kapitán anglicko-turecký major Campbell, třetí sbor veden byl plukovníkem Hamdi bejem.

Měsíc již zašel a obrysy Svatého Nikoly jen nezřetelně obrážely se na obzoru hasnoucími hvězdami posetém. První sbor byl až v polovici útočného pochodu svého, prve ještě než přiblížil se k úpatí Svatého Nikoly, od ruských hlídek spozorován a zuřivou střelbou uvítán. Turci však vytrvale drali se v před a počali pak s hbitostí koček slézati krkolomná úskalí a balvany. To vidouce Rusové vrhli se útočníkům vstříc, načež strhl se zápas vražedný. Tu muž s mužem zápasil. Vojínové ruští rázně bušili pažbami svými do Turků, zoufale v před se deroucích a střelhbitě s balvanu na balvan, se skály na skálu poskakujících; i bodáky ruské a šavle krutě mezi útočníky řádily. Mnozí z Turků sřítili se s krkolomné výše do hlubiny, kdež s údy spřeraženými bídně zahynuli. Pojednou vyrazilo silné oddělení Rusů z pevnůstky samé, zaujalo postavení, bok skály svetinikolajské ohrožující, a počalo chrliti pravý liják kulí ručničních proti tvrdošíjným útočníkům, z nichž někteří až na samý okraj skály se dodrali, avšak vesměs od Rusů sestříleni byli. Již již počali Turci při odporu tak mocném v útoku svém ochabovati, ba Arabové, bašibozuci a Čerkesové dávno již vzali do zaječích... když tu pojednou od jihozápadního výběžku svetinikolajského u staré ozvěně zazní zuřivý ryk „Allah-il-Allah", za nímž v zápětí následuje nepřetržitý rachot střelby ručničné. Překvapení Rusové obracejí se rychle proti novému protivníku svému, čehož první turecký sbor útočný použil a na jihovýchodním okraji skály se zahnízdil. (Vyobrazení na str. 283.)

Druhý útočný sbor turecký, jemuž uloženo bylo slézti Svatého Nikolu se strany jihozápadní, učinil tak, nejsa od Rusů ani dost málo zpozorován. Rusové s té strany stečení skály se nenadáli . . .

V témž okamžiku počala ohnivá koule ranního slunce zlatou zář svou rozlévati po velikánech balkánských, v jichž roklích a údolích smrt hrozný kvas si ustrojila . . .

Dva útočné sbory turecké byly u cíle, — scházel třetí ještě, pod Hamdi bejem, jemuž za půl hodiny taktéž podařilo se dosíci temene sv. Mikuláše. Rusové vrhli se proti sboru Hamdiho s vražednou střelbou, avšak i Turci mířili dobře, a mrtvoly bojovníkův obou stran pokrývaly půdu, a když Turci stanuli na temeni, nebyl vůdce jejich *Hamdi bej* mezi živými. Takž stály půl hodiny po východu slunce všecky tři sbory útočné na temeni sv. Mikuláše. Polní telegraf hlavního stanu tureckého zvěstoval již do Cařihradu: „Šipka jest naše". Sulejman paša pobíhal v táboře svém u radostném rozechvění, tvář jeho zářila sladkou nadějí.

Pokud tma byla, mlčela děla na obou stranách, jakmile však svit slunce zvítězil nad temnotou noční, počala děla ruská houkati a vysílati do řad útočníků projektily své. Děla ruského boku jihovýchodního chrlila z jícnů svých zhoubné granáty s prudkostí neslýchanou. Na této straně kynula Turkům nejspíše možnost zmoci se opevnění ruského — ale jak zastaviti prve smrtonosný ten příval granátů ruských?

Turci ihned seznali, že ničehož nelze jim dosíci, dokud nezmocní se děl ruských, oheň, dým a projektily soptících. Dělostřelci ruští musili býti postříleni a tak šesti praporům Nedžiba paše cesta proklestěna.

V okamžiku soustředila se fusilada turecká proti vojínům, děla ruská obsluhujícím, proti nimž Turci stříleli s prudkostí úžasnou a trefností obdivu hodnou. Tak hrozný byl výsledek ručničné střelby této, že za hodinu z děl ruských jen jediné ještě řady útočníků vytrvale bombardovalo.

Pro Nedžiba pašu přiblížil se nyní okamžik činu. Útočníci napnutě zírali dolů se skály mikulášské očekávajíce každou minutou, že prapory Nedžibovy konečně v ruský bok jihovýchodní udeří . . . Avšak Nedžib z tábora se nehýbe. Zatím přibývá Rusům posil, a prapor za praporem vrhá se neohroženě útočníkům vstříc, jimž již již zdálo se vítězství kynout, — a kteří museli nyní na obranu se obmeziti. Nemohli na dlouho odolati: ruské kule tak hrozně řádily mezi nimi, že počet jejich očividně mizel a hromady mrtvol každým okamžikem vzrůstaly. Zatím v ležení tureckém tonulo vše již v předčasné radosti v domnění, že Rusové zajisté již ze sv. Mikuláše horem pádem utíkají ke Gabrovu. Houfce čerkeské již již počínaly se na úpatí průsmyku sjížděti, aby v čas byly přítomny brzkému rozdílení kořisti, která nijak již nemohla jim ujíti . . .

Právě však vypukla ručničná střelba ruská v plné síle a i děla ruská, k nimž na kvap postaveni mužové noví, počala zhoubnou kanonádu svoji. Poněvadž pak kořisti chtiví Čerkesové náhodou nalézali se na místě střelbě ruské úplně vystaveném, byl účinek její pro ně tak hrozným, že střemhlav řítili se po svahu dolů a ani jediný z nich bez pohromy neunikl, mnozí pak kulemi ruskými na místě skoleni byli.

Prapory Nedžibovy na pomoc nepřicházely. Útočníci turečtí viděli, že vše jest ztraceno, a bili se tedy se zoufalostí přímo šílenou až do 4. hodiny odpoledne, tedy po 12 hodin trvalo hrozné vraždění. První z nich, kdož ochabovati a ustupovati počali, byli Arabové; poznenáhla následovali je i ostatní a o 4. hodině bylo opět okolí sv. Mikuláše Turkův úplně prosto. Třetina útočníků zaplatila odvážlivost svou smrtí nebo těžkým poraněním. — Útok skončil pro Turky žalostným nezdarem. Druhého dne obvazováno bylo v blízké turecké nemocnici polní přes 800 raněných vojákův.

Nezdar turecký připisoval zpravodaj nedbalosti tu-

reckých důstojníků, kteří prý nestojí ani za špetku prachu. Turečtí vojáci bijí se statečně — ale důstojníky sluší prý poslati ke všem ďasům.

Podivná shoda — i na důstojníky *ruské* vedeny u Plevna stejné nářky . . .

S úřadní strany turecké připisovala se porážka Turků té okolnosti, že posila z hlavního tábora přišla o půl hodiny pozdě.

Předčasný telegram Sulejmanův o vítězství způsobil také nemalý shon — v Rakousku. Z Cařihradu bylo o vítězství hned na všechny strany telegrafováno, a když došla mylná zpráva i do Pešti, dali se Maďaři do jásání, že Rusové na všech místech jsou poraženi.

Došla totiž o tři dny dříve zpráva o zmaření útoku ruského na Plevno, když pak také o vítězství v Šipce telegram došel, nečekali Maďaři na potvrzení a ustrojili osvětlení hlavního města s průvodem a tureckou muzikou po ulicích, pak odbýván banket, při němž připíjeno na zmar Rusům a ke slávě Turků. Maďaři považovali domnělou porážku za odplatu, že museli se roku 1849 u Vilagoše vzdáti Rusům na milost a nemilost.

Druhého dne byli Maďaři velice rozmrzeni, že zpráva o vítězství tureckém v Šipce byla nepravá.

* * *

Výprava Turků proti Šipce byla po odražení útoku na tvrz sv. Mikuláše zmařena. Sulejman pokoušel se sice ještě několikrát o útok, bombardoval na rozličných místech posice ruské, avšak nedodělal se výsledku. Nejednou volal vrchní velitel Mehmed Ali Sulejmana do severního Bulharska, aby podporoval jeho offensivu proti armádě careviče na Jantře, avšak Sulejman neposlechl. Z celého jednání jeho vysvítalo, že nemá v lásce Mehmeda Aliho, o čemž později se ještě zmíníme.

Zdravotnictví v táboře Sulejmanově bylo bídné. Raněných bylo, jak jsme již výše podotkli, množství veliké, jmenovitě převládalo roztříštění kostí. V táboře řádila mimo to úplavice.

Konečně byl Sulejman počátkem října ze Šipky odvolán a na místě Mehmeda Aliho vrchním velitelem jmenován. K armádě u Šipky poslán pak *Rauf* paša, který byl před tím u Karabunaru od Gurka poražen. Na další dobývání Šipky Turci prozatím nepomýšleli.

Takž dostál velitel ruský general Radeckij se sbory svými čestně svému úkolu.

## Chyby válečné.

Když druhá bitva plevenská byla dobojována a zabalkánský sbor Gurkův ustupoval k severu, pojala přívržence věci slovanské bázeň, že osvobození uhnětených Slovanů v Turecku opět se nezdaří a car osvoboditel s armádou svou na Rus odtáhne s nepořízenou. Největší bázeň a skleslost mysli projevovali ti, kdož v Rusko nejvíce naděje kladli a v radosti nad podnikem ke spáse tureckých Slovanů předsevzatým podceňovali výdatnost odporu tureckého, náboženským fanatismem podněcovaného.

Po ústupu generala Gurka uvázlo válečné tažení Rusů, jehož dosavadní výsledek byl jak neočekávaný tak pozoruhodný. Turci ovšem zahájili válečnou činnost celou řadou chyb a přehmatů, avšak za to musili i Rusové na čas zastaviti své operace následkem dvou nebo tří chyb velmi závažných, neomluvitelných, osudných. První chyba byla, že general Gurko nepředložené odvážil se až za Kazanlik a to s brannou silou naprosto nedostatečnou, tak že musila výprava jeho nutně míti za následek — porážku a ústup. Gurko však podnikl tuto výpravu o vlastní své újmě; jedinou omluvou jest jemu, že nastoupil ji ještě před osudnou bitvou plevenskou, kdy očekávati mohl, že v zápětí za ním bude následovati aspoň jeden armádní sbor ruský, klamná to sice naděje, avšak dosti oprávněná; neboť nikdo zajisté nemohl tenkráte nadíti se, že vrchní velitel ruský neb náčelník štábu ruského aneb ruský general některý dopustí se chyby druhé. Chyba ta spočívala v tom, že nebyly Plevno a Loveč ihned obsazeny, jakmile voje ruské posunuly se až do Trnova, nedopatření to, jemuž rovného možno nalézti jen na začátku občanské války americké, kdy armády řízeny byly advokáty, lékaři, obchodníky a politiky. Ba snad ani žádný občanský general americký nebyl by se dopustil chyby tak hrubé, aby s armádou svou slepě hnal se od Dunaje až ku železnici plovdivské, maje proti pravému křídlu svému 50 neb 60 tisíc mužů vojska nepřátelského, a nevyslal ku krytí ohroženého křídla svého více než pouhých dvě nebo tři sta kozáků neb aspoň přiměřenou sílu jízdectva na výzvědy, aby důkladně vypátralo, kde vlastně stojí armáda nepřátelská, o níž nebylo žádné pochybnosti, a v čas ještě oznámilo její blížení se. Nejapnost taková, jakéž k tomu ještě dopustili se mužové v oboru válečnictví zajisté zkušení, jest naprosto nevysvětlitelná. Jediný pohled na zeměpisnou mapu bojiště musí i pouhého laika přesvědčiti, že bylo nezbytnou nutností, aby Rusové silně obsadili Plevno, jakmile postoupili až do Trnova a aby zmocnili se i Lovče prve než dosáhli průsmyků balkánských.

Rusové, majíce Loveč i Plevno v moci své, byli tím zabezpečili si pravé křídlo vlastní a i dlouhou čáru komunikačního spojení svého. Obsazení obou míst těch bylo nutností tak přirozenou, že nejen žádný pouhý nahodilý pozorovatel v obor válečnictví nezasvěcený, nýbrž

snad ani jediný ze sta znalců vojenských nepomýšlel na to, aby přesvědčil se, vyhověno-li se strany ruské nutnosti této čili nikoli, neboť jinak musila by v něm dokonce vzniknouti i pochybnost, ku př. je-li spůsobem Rusův užívati při válčení svém předních hlídek a podnikati obvyklé zvídky, aneb jsou-li lafety děl jejich — koly opatřeny. A přece bylo opatření to přese všechnu prostou jednoduchost svou a absolutní nevyhnutelnost od ruských náčelníků vojenských zanedbáno — až bylo pozdě bycha honit, což mělo za osudný následek — bitvu plevenskou a ztrátu sedmi neb osmi tisíc nejudatnějších vojínů ruských a to ztrátu tak bezúčelnou jako kdyby vojínové tito jednoduše bývali na popraviště odvedeni a od vlastních soudruhů svých postříleni.

Na kom spočívá zodpovědnost za osudné tyto dvě pohromy? Patrně jsou dva mužové: velitel IX. sboru gen. Krüdener, jenž řídil operace na pravém křídle ruském a jemuž udělen byl rozkaz, aby hned po svém přechodu přes řeku obsadil Plevno, a podnáčelník štábu Mikulášova gen. Levický, jehož věcí bylo přihlednouti k tomu, aby rozkazy velkoknížete náležitě byly provedeny. — General Krüdener, zaměstnaný obléháním Nikopole, nejen že nezmocnil se Plevna dle uděleného jemu rozkazu, nýbrž dokonce povolal jízdectvo své ku Plevnu vyslané zpět ku Nikopoli.

Již z té pouhé příčiny, že jízdectva sotva může použito býti k útoku na opevnění reduty, jest účel takového odvolání takořka naprosto nepochopitelným. Kdyby byl Krüdener obsadil Plevno aspoň ihned po dobytí Nikopole, dobře bývalo by; ba, kdyby byl vyslal aspoň jízdectvo své, aby zjistilo, kde armáda turecká stojí, a podalo v čas výstražnou zprávu o jejím blížení se, nic nebývalo by ztraceno.

Otálení Krüdenerovo s obsazením Plevna, dokud totiž byl si bezpečně vědom, že armáda turecká ještě příliš jest vzdálena, mohlo míti v nejhorším případě jen následky nepatrné. Avšak on nevyslal ani jedinou škadronu, aby ohlédla se, zdaž armáda nepřátelská k Plevnu vůbec se blíží čili nikoli, a vypravil první oddělení armády své do Plevna teprve, když Turci již před dvěma hodinami toto místo byli obsadili, a to učinil Krüdener, aniž byl vyslal tam prve i jen pouhého zvěda neb přední hlídku nějakou, jako by vojsko jeho ubíralo se právě gubernií moskevskou. A tak zachoval se Krüdener v zemi nepřátelské, ve vzdálenosti 10 angl. mil od armády turecké 50.000 mužů silné. Avšak v záležitosti tak nesmírně důležité nemůže uvalena býti celá tíha zodpovědnosti na jediného Krüdenera. Jest zřejmo, že musí tu býti více než jediná osoba, výtku zasluhující. Nikdy neměl, ba ani nemohl úkol tak veledůležitý a osud celého tažení takořka rozhodující zůstaven býti péči muže jediného, jehož pozornost nad to již upoutána byla obléháním místa tak důležitého jako Nikopole. Patrno, že bylo zde i kohos jiného, jenž dohlednouti měl k věci tak závažné, kdo musil si býti také vědom, že rozkazu k obsazení Plevna vyhověno nebylo, kdo měl věděti příčinu, proč tak se nestalo, a jehož věcí bylo nedopatření takové napraviti aneb aspoň nabytí jistoty, zdaž nemožno jest Turkům zmocniti se čili nikoli místa strategicky tak důležitého. A mužem tím byl — general *Levický*. On může považován býti za výkonného důstojníka štábu velkoknížete, za zřízence, jemuž dohlížeti jest ku podrobnostem, dbáti o to, aby rozkazy vrchního velitele plněny byly, a pátrati, jak by nejlépe rozkazům těm vyhověti se dalo, nad to pak byl rozhodujícím činitelem v poradách vojenských, dle nichž řídilo se celé válečné tažení vůbec. General *Nepokojčický* byl muž starý, který v záležitostech války měl účastenství nevalně činné, tak že jest to general Levický, na němž spočívala hlavní zodpovědnost za průběh kampaně.

Levický (Polák) byl toho času jedním z nejmladších generalů armády ruské*). Vysoký úřad jeho svěřen mu byl na základě nadání a vloh, jaké dal na jevo při manévrech vojenských v Petrohradě. Tam na ohromných rovinách okolí petrohradského, kde každá píď země a každá stezka dobře byla jemu známa, kde boj veden náboji hluchými, kde nebylo ani mrtvých ani raněných — tam osvědčil se Levický skvěle v řízení celého sboru armádního, tam dovedl i získati značné úspěchy nad brannou silou, jemu za nepřítele určenou. Avšak válka skutečná a řízení armády 200.000 mužů silné — zajisté jest něco docela jiného než velení v cvičebních manévrech vojenských, a jakkoli doufalo se, že povolání generala Levického k veledůležitému úřadu jeho jest šťastné, nemožno tvrditi, že volba tato ospravedlněna jest výsledky kampaně ruské. Mimo trapné události plevenské, v nichž general Levický nemálo jest zodpovědným, padá na účet jeho i několik taktických chyb, pokud se týče rozdělení armády.

Armáda skutečně byla rozptýlena spůsobem neslýchaným. Divise, brigády, ba i pluky byly rozkouskovány a trosky jejich na různé strany světa rozeslány a daleko rozptýleny. Vada tato vznikla následkem mylného rozvrhu, jejž učinil si podnáčelník štábu ruského

*) Náměstek náčelníka generalního štábu, general-lieutenant v družině carově, Kazimír Vasiljevič Levický pochází z polské šlechtické rodiny a narodil se dne 16. února roku 1835 ve Vitebsku. Vychován byl v kadetní škole v Płocku, načež vstoupil co poručík do pavlovského pluku tělesné stráže. Roku 1857 přišel do školy generalního štábu, kterou absolvoval s vyznamenáním. — Roku 1865 byl ordonančním důstojníkem u cara, r. 1866 náčelníkem generalního štábu při 2. divisi jízdy, r. 1870 profesorem na akademii generalního štábu a zároveň členem výboru k organisaci vojska a konečně pobočníkem cara. Roku 1875 byl zástupcem vojenským při velkých manévrech v Prusku. Následujícího roku jmenován náměstkem náčelníka generalního štábu carských gard, zůstal však neustále profesorem na akademii až do počátku mobilisace ruské armády.



Útok Turků na tvrz Sv. Mikuláše v Šipce.

Levický, a dle něhož také síly branné na jednotlivá místa rozdělil; pak ovšem nezbývalo mu než napraviti omyl způsobem, jejž nazýváme „dluh dluhem spláceti," t. j. kvapným sbíráním všech nahodilých sil branných, odtud jeden prapor, odjinud jeden pluk atd., aby jimi sesílil posice, jež držeti za potřebné uznal.

Jiné chyby dopustil se sám štáb ruský, za kterou tedy nemůže pouze gen. Levický považován býti zodpovědným. Jakmile totiž došla zpráva, že Turci obsadili Plevno, měli Rusové bez odkladu zmocniti se Lovče a to z dvou velmi závažných příčin, předně: pokud nalézali se Turci v Lovči, bylo Rusům právě tak nemožno bezpečně překročit Balkán, jako pokud bylo Plevno v moci turecké. Plevno nebo Loveč, obsazené Turky, bylo v každém ohledu mocnou překážkou postupu Rusů. Prve než udeřili Rusové na Plevno, měli přisvojiti si Loveč stůj co stůj, a byť i Turci byli Loveč obsadili současně s Plevnem, bylo nutno, aby Rusové dříve než jakkoli proti Plevnu zakročili, Turkům Loveč vyrvali.

Avšak celý týden, ba 10 dní uplynulo, než Turci obsadivše Plevno i na Loveč si vzpomněli a hle! vrchnímu veliteli ruskému ani nepřipadlo využitkovati této loudavosti turecké ku svému prospěchu. Takové má do sebe Loveč důležitosti, že úplně osvědčené znalecké kruhy vojenské byly toho přesvědčení, že i po druhé bitvě plevenské musí se zahájiti útok proti Plevnu — *dobytím Lovče.*

Ze všeho toho vysvítá, že jak gen. Nepokojčický tak gen. Levický porozuměli strategické důležitosti místa tohoto teprve — když bylo již pozdě.

A bitva plevenská? zde jeví se taková směsice nedbalosti, potrhlosti a neschopnosti na straně ruské, na jakou zajisté málo lidí na světě bylo připraveno.

Kdyby bitva plevenská měla považována býti za vzor vůdcovské spůsobilosti Rusův, pak dlužno doznati, že malých bylo nadějí, aby válka tato zakončila způsobem pro zbraně ruské příznivým.

Nade všechnu pochybnost jistým jest, že bitva u Plevna jest právě tak nesmazatelnou skvrnou, lpící na generalech ruských, jako *skvělým a nade vše slavným svědectvím o chrabrosti a spolehlivosti vojínův ruských.*

Ano, ten vojín ruský byl si úplně vědom povinnosti své a — konal ji. Ti, kdož povinnost svou ani neznali ani neplnili, byli generalové ruští.

Úžasné ztráty před náspy plevenskými utrpené neklamně o tom svědčí, jak výtečně vojínové ruští úkolu svému vyhověli.

Branná síla ruská čítala v bitvě té 24.000 mužů — ztráty utrpené obnášejí 8000 zabitých a raněných, tedy plných 33 procent. V samé bitvě u Gravelotte, nejkrvavější to z celé války francouzsko-pruské, nepřevyšovaly ztráty Prusův — 8 procent mužstva!

Především dlužno upozorniti na to, že gen. Krüdener otálel a kolísal se plných 4 neb 5 dní, než přikročil konečně k útoku, ačkoli veškeré příslušné přípravy byly hotovy a Turkům během těchto 4 neb 5 dní každou hodinu posil přibývalo a valy i náspy plevenské před zrakoma jeho vůčihledě vzrůstaly a mohutněly.

Zatím Krüdener jako o překot odbýval poradu za poradou, k nimž svolával zprvu jen generaly své, později však i veškeré plukovníky sboru svého; v poradách těch z rozpaků ani nevycházel, úmysl svůj každým okamžikem měnil, byl prchlivým, rozčileným. A když konečně v záchvatu zimničné energie rozhodl se útokem hnáti, byla již tmavá noc a velitelé sboru jeho uvědoměni o rozkazu Krüdenerovu teprve v touž hodinu, která vytknuta byla v něm k odchodu, t. j. o páté ráno, ba vojska na levém křídle došel rozkaz ten teprv o hodině šesté — tedy o plnou hodinu později, než dle rozkazu samého na pochod se dáti mělo. Následkem žalostného neladu takového vypravila se celá armáda — v obavě, že by dorazila na místo určení svého příliš pozdě — s rychlostí takořka zimničnou; mužstvo aniž čeho mohlo k snídani požiti, musilo chvatně uraziti 10 anglických mil, prve než na osudné bojiště dorazilo.

A při všem tom nepochopitelném otálení a loudavé opatrnosti, s jakou chystal se Krüdener ku konečnému potřeštěnému kroku svému, ani mu nepřipadlo, aby vypátrati dal prve vlastní postavení a sílu nepřítele. Pouhá rekognisace taková byla by jej musila přesvědčiti, že úspěchu se domoci bylo možno jedině útokem se strany jižní, kde Turci nebyli se opevnili, a odkud mohl snadno mohutné náspy jejich obejíti. Pádný důkaz o tom podal general Skobelev, velitel nejkrajnějšího křídla levého, který skutečně obešel opevnění turecké a vniknul až do města samého, avšak s příliš malou silou brannou, aby tak úspěchu toho využitkovati mohl. Krüdener však na místě toho slepě hnal vojsko své proti náspům tureckým, jako — sit venia verbo — rozzuřený býk proti stěně skalní, nemaje nic jiného na zřeteli, než aby plnou měrou použil té pouhé hmotné síly, jaká spočívá v bezuzdné, avšak vznešené chrabrosti vojína ruského.

# Obhlídka u Lovče.

Pozdě seznali Rusové, že měli současně dobyti *Lovče*, když podnikli druhý útok na Plevno dne 30. července. Teprv po zlém účinku věděli o dobré radě a v hlavním stanu vybídnut byl jeden z nejstatečnějších generalů, mladší *Skobeljev* či *Skobelev*, aby vydal se k Lovči na obhlídku a vypátral, jakou silou Turci to místo drží a kterak lze je Turkům vyrvati.

Výpravu tu podnikl general Skobelev dne 6. srpna. Opustiv dne 3. hlavní stan velkoknížete Mikuláše táhl s pěti prapory pěchoty, vlastní svou brigádou jízdeckou a dvěma bateriemi po silnici selvijevské k Lovči. Pravé křídlo jeho, které záleželo výhradně z jízdectva, proniklo nejdále a obsadilo několik vesnic v bezprostředním okolí Lovče mezi silnicí selvijevskou a plevenskou. Skobelev pak posunul i dělostřelectvo své až na výšiny asi jednu angl. míli cesty od Lovče, s nichž přehlédnouti bylo možno celou Loveč; Rusové počali ihned ze 16 děl páliti proti městu, zatím co Skobelev i pěchotě své postoupiti rozkázal. — Jakmile Skobelev dosáhl výšin lovečských, seznal, že obhlídku svou nemůže proměniti v přímý útok. Bylot viděti 15—20.000 mužů vojska tureckého táborem ležícího v Lovči samé a nejbližším okolí, nízké pahorky pak, jichž okruh kolem samého města se táhne, byly silně opevněny. Silná reduta turecká nalézala se na malém návrší, ovládajícím silnici plevenskou; vyšší a příkřejší pahorek na selvijevské straně pak byl takořka pokryt náspy nepřátelskými. Rusové zahlédli i vyvezených 12 děl tureckých a mimo to i značný počet jich v záloze stojících.

Nicméně rozhodl se Skobelev, že dotkne se citelně nepřítele, a v krátce duněla mezi pahorky lovečskými ozvěna výstřelů děl ruských a výbuchů třaskajících granátů. Turci nezůstali dlužni odpověď bezodkladnou a takž rozzuřil se v krátce prudký boj dělostřelecký.

Dělostřelectvo turecké osvědčilo se tenkráte dosti slušně. Několik granátů tureckých dopadlo na blízku děl ruských, poněvadž však půda byla velmi kyprá — dělostřelectvo ruské nalézalo se v jedné z vinic lovečských — vybuchlo jen málo těchto granátů, které rozbrázdivše poněkud zem nezpůsobily škod. General Skobelev ztratil nepřátelskou kanonádou touto jen jediného muže.

Totéž dělo se na pravém křídle Skobeleva, kdež přiblížilo se jízdectvo ruské až na samý dostřel děl tureckých, a spustilo prudkou střelbu ze dvou děl jízdecké baterie své. Turci odpovídali; granáty jejich neustále dopadaly mezi koně a mužstvo baterie této; poněvadž však buď ani netřaskaly anebo dříve hluboko se zabořivše teprve v zemi vybuchly, neutrpěli tím dělostřelci ruští žádných citelných pohrom. Na bitevní čáře turecké vznikl sice zprvu poplach, když však Turci seznali, že jest jim co činiti s pouhým jízdectvem nepřátelským, nemeškali znovu zaujati postavení svá, z nichž v prvním okamžiku ustrašení svého byli ustoupili. Nicméně neodvážili se k útoku na nepřítele patrně slabšího.

Zatím posunul Skobelev pěchotu svou dále do předu a v krátce vznikla na jeho straně prudká střelba ručničná. Odtud, kde umístěna byla děla jeho, sklání se silnice úzkým údolím, jehož stráně jsou hustým křovím porostlé. Úvoz tento vede k úpatí vrchu opatřeného náspy, které obsazeny byly od Turků. Pěchota ruská zvolna sestupovala silnicí z části jsouc kryta zmíněným křovím; postup její však neušel pozornosti Turků, kteří neunavně pálili do zrádného křoví. Rusové nedbajíce toho drali se neustále v před a dorazili konečně v době nad očekávání krátké k úpatí samému. Tento příchod svůj oznámili divokým jásotem, a proti všemu očekávání — jelikož nebylo původně zamýšleno útočně zakročiti — počali po různu po dvou, třech mužích pod ochranou hustého křoví a četných dolíků, jimiž stráň pokryta byla, slézati nepřátelský vrch. Počínání jejich poznenáhla nabývalo povahy skutečného útoku. Střelba turecká stávala se každou chvílí prudčí, až konečně proměnila se v jediné nepřetržité hřmění a prudkostí svou zajisté předčila i nejtěžší dělostřelbu, poněvadž byla nepopíratelně pro útočníky ruské daleko zhoubnější.

Z toho vidno, že Turci byli aspoň třikráte tak četní jako Rusové. Za okolností takových bylo by šíleností podnikati útok a bylo se čemu diviti, že by Skobelev skutečně byl tak bláhově odvážným, aby pokus takový učinil. Však Skobelev věděl co chtěl. Šlo mu o vypátrání síly nepřátelské, na vlastní boj nepomýšlel. Pojednou malý houfec jezdců úprkem cválal silnicí dolů přímo Turkům vstříc a v dostřelu ručnic jejich. Byl to Skobelev se šesti kozáky. Bílý kůň jeho a bílý kabátec poskytoval nepřátelským kulím nápadný terč. Skobelev sám seznal, že počínání si vojínů jeho stává se útokem velmi povážlivým, což ovšem příčilo se původním rozkazům jeho.

Vyjel si tedy, aby odvedl bojovníky své nazpět. Však vojáci ruští, jak se zdálo, hořeli touhou po útoku, rozkaz k ústupu nebylo lze snadno provésti. Skobelev se zastavil a dával rozkazy; pak slezl se svého bělouše a vsedl na koně jiného, neboť bílého araba, jejž zasáhla turecká kule, odváděli zpátky. Družina Skobeleva, záležející ze 6 kozáků, scvrkla se mezi tím na 3, dva byli raněni, jeden pak zabit. Však rozkaz k ústupu ještě nebyl proveden. Na čáře tureckých opevnění zuřil dosud oheň, a Rusové dosud zvolna plížili se k oběma bokům návrší. Skobelev, pořád jsa ještě vystaven za terč nepřátelské střelbě, jel na druhém svém koni, krásné to ryzce, ještě více ku předu. Dojel tryskem až k úpatí tureckého pahorku, zastavil se a mezi tím co

trubač jeho troubil z plných plic k ústupu, dával Skobelev voláním a posuňky tentýž rozkaz. Tentokrát objevení generala v samých řadách bojovníků působilo; vojáci stáhli se obratně do lesin po obou stranách silnice a ustupovali zpátky. Pojednou Skobelev i se svým koněm klesá. Jezdec i kůň váleli se na jedné hromadě. „Tentokrát je střelen!“ zvoláno uděšeně. U Plevna byli pod chrabrým generalem tím zastřeleni dva koně. Nyní padl před chvílí arab, jestliže i tentokráte platila rána turecká toliko ryzce, tož v desíti dnech padli pod Skobelevem čtyři koně. Zdálo se však nemožno, že by tentokrát Skobelev vyvázl životem. Vždyť se nalézal v dostřelu tureckých opevnění praničím nejsa kryt. Turci v tom okamžiku, když Rusové chystali se k útoku, obdrželi od levé strany, kterou toliko jízda ohrožovala, značné posily. Jich palba z pušek podobala se nepřetržitému rachocení hromu, kteréž chvílemi jen mohutnější ještě ranou z děla bylo přerušováno. Kule padaly zajisté jako kroupy, takže se zdálo být zázrakem, vrátí-li se Skobelev zpátky živ.

Když Skobelev i se svým koněm padl, zahalila se celá silnice mezi lesinami hustým oblakem kouře a prachu. Teprv za dvě, tři minuty byl kouř větrem rozmeten. A hle! ustrašení o vůdce svého Rusové spatřili Skobeleva sedět na *třetím* koni, kterak klusem jede po silnici vzhůru k dělům. Žádná turecká kule ho ani neškrábla!

Obhlídka byla jak patrno výtečně provedena. Vojsko ruské táhlo pomalu lesinami zpátky a turecký oheň začal ochabovati. Poznali, že stříleji takořka nadarmo. Celá ztráta ruská záležela z pěti mrtvých a 20 raněných, — konečně ztráta to pro pouhou obhlídku dosti citelná. Kdyby se však ruské vojsko nebylo v čas zastavilo, bylo by na jisto úplně zničeno, jako mnohé prapory před Plevnem. Skobelev bezpříkladnou osobní odvahou zachránil vojsko své před jistou záhubou. Nasadil vlastní svůj život a úspěch hrdinu toho neminul. Skobelev ustoupil se svým vojskem na hodinu cesty od Lovče a poslal ihned do hlavního stanu obšírný raport. Turci, jsouce v okamžiku tom na pravém křídle v patrné přesile, měli dle vojenských pravidel sami vystoupit útočně. Zdařený útok na ruské síly před Plevnem mohl míti za následek opuštění Trnova a dále i vyprázdnění šipského průsmyku — aneb osamocení tamějšího vojska ruského. Kdyby Turci dovedli tak dobře bojovat v offensivě, mohli, jak věci tehdy stály, velmi snadno učinit válce aspoň pro ten rok konec. Však útočného vystoupení od Plevna se Turci neodvážili, a Rusové připravili se na nový útok na Plevno a Loveč. Obhlídka Skobeleva měla za účel vyzkoumati posice a Turky poněkud zaměstnávati.

Když jsme se vrátili do tábora — píše očitý svědek obhlídky — nalezl jsem mladého Kirgisa, kterého Skobelev si k osobním službám přivedl až z Kokandu, sedícího na zemi před mrtvolou arabského bělouše. Kirgiz plakal nad koněm tím jako dítě. Arab ten pocházel také z Kokandu — výtečné to zvíře, jež urazilo 80 mil (angl.), aniž by zdálo se být unaveným, kdežto krásná jedna anglická klisna, náležející taktéž Skobelevu, byla po cestě této tak schvácena, že ji musili zabít. Kirgiz, ačkoli sám lehce raněn, přivedl raněného koně uprostřed nepřátelské střelby zpátky, a vida, že rána jeho jest smrtelná, prohnal krásnému zvířeti, aby se netrápilo, kulku hlavou. Teď zde nad mrtvolou seděl a lítostí a bolestí řval. Bylo by mu zcela lhostejno, kdyby sto a více koní padlo, však právě tento, pravil, jeho krajan a bratr — jediná to upomínka na drahou domovinu! Viděl jsem, jak dobrému hochu řinou se po tváři slze potokem. Kabát jeho byl dvěma kulkami provrtán, z nichž jedna zasáhla i ruku a projela masem. Však Kirgiz plakal a líbal koně, aniž dbal o ránu vlastní. Konečně se upokojil, usekal koni kopyta a stáhl mu kůži — na památku.

Obhlídka tato provedena byla nad míru důkladně, bylať to dosud nejlepší obhlídka v celé válce. Kdyby podobná obhlídka provedena bývala před bitvou u Plevna, byl by výsledek zajisté zcela jiný!

General Skobelev zúmyslně setrval v nevalně příznivých posicích na blízku Lovče, aby Turky, možno-li, vylákal z opevněných posic k útoku. Pravé křídlo, záležejíc výhradně z jízdy, tábořilo stranou od selvijevské silnice as hodinu cesty od Lovče. Věc byla pro Turky lákavou, neboť z Lovče vedou tři cesty, které se spojují se selvijevskou silnicí as $^3/_4$ míle za námi, takže Turci mohli snadno dostati chuť zaskočit nám zpáteční cestu.

Druhého dne ráno zdálo se skutečně, jakoby Turci hodlali toho využitkovat a něco proti nám podniknout. Nejprve značný počet vojska, skoro celá divise hnula se podél silnice z Lovče směrem k Plevnu, takže se na okamžik zdálo, že Turci Loveč opouštějí. Však mnohem pravděpodobněji dá se věc vysvětliti tím, že vojsko to na své cestě z jihu do Plevna v Lovči jen přenocovalo. Turci se totiž u Plevna neustále sesilovali a měli zcela dobře vědouce, že tam bude bojována bitva rozhodná. Za hodinu na to došla zpráva, že proti pravému křídlu našemu táhne značné množství turecké pěchoty a jízdy. Pravé křídlo naše musilo z té příčiny zvolna ustupovat. Za dvě hodiny oznámil plukovník Orlov, že jej silný sbor turecké jízdy a pěchoty tlačí na zad. Pohyb ten zdál se býti skutečným pokusem odříznouti nás od Selvijeva, kdež stálo silné vojsko ruské, a proto k polednímu dal general Skobelev rozkaz k ústupu. Současně však došla zpráva, že proti nám táhne přímo po silnici od Lovče velký počet Turků. Ačkoli zpráva ta neosvědčila se býti pravdivou, přec rozhodl se Skobelev podniknout ostrou demonstraci, aby získal vozatajstvu svému čas k odpravení zavazadel. Vzal dvě děla

a provázen dvěma škadronami jezdců vyrazil směrem k Lovči hodlaje předvoj táhnoucích Turků pořádně uvítat. Však po celé cestě nesetkal se s nikým a přišel až k místu, kde včera naše děla byla umístěna. Turci patrně se úmyslu svého vzdali, aneb jich pohyb byl také jen pouhou demonstrací. General umístil svoje dvě děla na tomže místě jako včera a počal na turecké posice pálit. Turci ihned odpovídali. Vystřeliv asi tucet granátů a přesvědčiv se, že Turci ani na útok ani na zaskočení nepomýšlejí, dal general rozkaz k zpátečnímu pochodu.

Když jsme se my s hlavní kolonou mezi tím blížili ku křižovatce silnic před Omarkiu, spatřili jsme dalekohledem značný počet vojska postupovat na hřebenu dlouhého návrší podél silnice; vojáci ti měli široké červené pásky na čepicích a vyhlíželi z dálky jako Turci. Na hřebenu, kudy vojáci ti postupovali, vedla známá nám cesta, po níž nás Turci mohli zaskočit. Byli jsme v nejistotě; jsou-li to Turci, tož bylo naše pravé křídlo rozprášeno a v tom případě může být i malý sbor Skobeleva s dvěma děly a dvěma škadronami zaskočen. Každý se tedy chystal k zoufalému boji, abychom vydrželi aspoň tak dlouho, dokud Skobelev s malým oddělením svým k nám nepřirazí. Však výsledek všeho podal nejlepší důkaz, jak výbornou disposici general pro ústup svůj sdělati dovedl. Vojsko na hřebenu byli Rusové, které tam Skobelev vyslal s tím rozkazem, aby drželi křižovatku tak dlouho, dokud se nevrátíme zpátky. Skobelev nás brzy dohonil, načež jsme se u křižovatky rozložili na noc táborem.

Obhlídka byla skončena a zkušenosti při ní nabyté prospěly později velmi při skutečném dobývání Lovče.

Osman paša obsadiv po prvním vítězství plevenském silně Loveč, utvořil si tím nejen vhodné východiště k útoku na Trnovo, ale měla ta posice pro něho také tu cenu, že zamezovala útok Rusů se strany jižní proti hlavní turecké posici. Mimo to byla Loveč zabezpečenou cestou pro možný ústup z Plevna k Srědci nebo Plovdivu.

Rusové tedy musili dříve dobyti Lovče, než s úspěchem na dobytí Plevna pomysliti mohli, a skutečně se k tomu připravili. Avšak dříve než Rusové na Loveč útok podniknouti mohli, učinil Osman paša z Plevna výpad, aby zamezil obklíčení svých posic.

## Třetí bitva u Plevna.

Bylo to dne 31. srpna, když Osman paša asi s třetinou svého vojska z Plevna náhle vyrazil proti ruským opevněním; i rozvinula se bitva, která k nejkrvavějším celé výpravy náleží. Vojsku Osmanovu hrozil nedostatek potravin a velitel bál se úplného obklíčení, za kterouž příčinou podnikl výpad, aby kruh Rusů rozrazil.

Turci podnikli již dříve nesmělé obhlídky, s nimiž spojeny byly menší bitky s jízdou. Touže dobou, kdy podniknut byl útok na průmyk šipský, učinili Turci z Plevna demonstraci, která Rusy pozornými učinila, ale jiného výsledku neměla. Zdálo se býti dosti jistým, že Turci nehodlají u Plevna útok nějaký podniknouti, jakož bylo jisto, že ani Rusové tak neučiní, poněvadž k útočnému postupu neměli ještě všechny přípravy hotové.

Archibald Forbes, který meškal právě v Poradimi, popisuje třetí bitvu plevenskou takto: „Boj počal o 6. hodině ráno útokem turecké jízdy mezi Radiševem a Grivicí na ruské přední stráže, které zatlačeny byly na čáru Pelišat-Zgalevice. Vlastní turecký útok v tom směru počal o 8. hodině. V tu asi dobu slyšel jsem temný hukot, jenž nedal se dobře rozeznati a jenž podobal se více dupotu koní než hukotu děl. Ale byla to přece palba z děl; v krátkosti se přibližovala víc a více a stávala se zřetelnější. Pohlednuvše pak k nízkým výšinám plevenským viděli jsme za těmito vystupovati bílé kotouče dýmu, důkaz to, že dělostřelectvo má již krušnou práci. Poradim jest od nejzazšího našeho postavení na nejvýše pět anglických mil vzdálen. Jak jsem pozoroval, není kooperace Rumunů s Rusy hrubě dobrá. Před několika dny změnil general Zotov postavení vojska na pravém křídle, kterýmžto pohybem rumunský pluk úplně byl vystaven útokům tureckým. General Zotov však zpravil napřed velitele onoho pluku o pohybu svém žádaje ho, by též podobný pohyb provedl. Na to odpověděl však rumunský plukovník, že nemá od ruských generalů přijímati žádných rozkazů.

Když ráno bitva započala, domníval se každý, že jest to opětně jen nějaká demonstrace. Jel jsem k Pelišatu a potkal jsem najednou na cestě veliký dav Bulharů, prchajících buď před postupujícími Turky, buď ze samé vesnice Pelišatu. V malé chvíli přejel jsem rovinou mezi Poradimí a Pelišatem, a tu potkal jsem ambulance vracející se s raněnými. Na pravé straně od Pelišatu byla ruská baterie, kteráž pálila kartáči, jež však dopadaly za pahorky na druhé straně se vypínajícími a tam ve směru jedné reduty praskaly. To však byla okolnost velmi znepokojující; buď Rusové se tak mýlili, že pálili do vlastní reduty, nebo byla reduta tato Turky již opanována.

Velikou úzkostí naplněn jsa spěchal jsem k pahorku na levo od Pelišatu, s něhož lze pozorovati, co v okolí se děje. Byl jsem na nejkrajnějším levém křídle ruském a zároveň na nejkrajnějším konci ruské fronty. Nedaleko místa, na němž zřízena ruská reduta, kterou

ovšem viděti jsem nemohl, byla asi půl druhé míle (anglické) vesnice Zgalevice, střed to postavení ruského, před ním byla jiná reduta a řada opevnění. Směrem ku předu vystupuje půda znenáhla, takže ruské posice velmi ohroženy byly Turky při jich postupném pohybu. Reduta, která asi míli od Pelišatu byla vzdálena, dostala se brzo Turkům do rukou. Ruské levé křídlo zatlačeno bylo do Pelišatu, před kterýmžto místem zřízeny zákopy, jež vojskem dobře obsazeny byly.

Bitva počala býti nyní již velmi valnou. Trvala již déle než hodinu, když jsme první rány z děl uslyšeli, a mezi touto dobou dobyta byla zmíněná reduta od Turků, kteří z ní opět byvše vypuzeni znovu se jí zmocnili. Nebyl jsem ještě ani pět minut na místě, když přede mnou ležící pahorek náhle zčernal, jako by podél obzoru černou stuhou byl potažen. Co to bylo? Rychle užili jsme svých dalekohledů, a tu jsme poznali, že to nepřítel, jenž dobyv reduty hotovil se k útoku na střed ruský. V minutě na to chystali se již Turci s pahorku sestoupiti na pravo směrem k ruskému rozestavení, jako by chtěli levé ruské křídlo zahnati z Pelišatu. Tu ustoupila ruská baterie, která v pravo od vesnice byla rozestavena a asi čtvrt míle od dřívějšího svého postavení stanula. V krátkém čase počali Turci skutečně sestupovati s pahorku směrem k ruskému postavení, ale nikoliv přenáhleně, nýbrž pomalu, nepálíce, a ne v řadách, nýbrž roztroušeně. Tímto způsobem postoupili asi půl míle, zatím co ruská baterie strašně řádila mezi Turky stranou se pohybujícími.

Ruská palba z pušek přiblížila se nyní k pahorku, a Turci, kteří právě seřaditi se chtěli, utrpěli jí strašně. Postup jich směřoval nyní k levé straně a k opevněním učiněným na hřebenu pahorků na poloviční cestě mezi Pelišatem a Zgalevicí. Turci sestoupivše do malého úvozu ztratili se nám na okamžik; z opevnění ruských chrlil se jen déšť kulí na postupující Turky. Po 15 minutách viděli jsme je ustupovat a své raněné odnášet. Zdálo se však, že nemají ještě dosti.

Rozjařeni byvše úspěchem, jehož dobytím reduty dosáhli, a domnívajíce se, že i této čáry zmocniti se mohou, seřadili se brzo po svém ústupu a útočili znova. Tu nastal boj strašný. Úbočí pahorku, na jehož vrcholu byla opevnění, bylo v pravém slova smyslu mrtvolami poseto. Bitva dospěla k rozhodnému okamžiku, ale Turci byli opětně odraženi. Avšak podnikli útok znova. Nám, kteří jsme pozorovali první dva útoky, zdálo se to býti ztřeštěností; mohli jsme pozorovati, že Rusové ani na okamžik v palbě neustávají a že ruské řady ani jednou nebyly v nebezpečí, že budou proraženy; též jsme dobře věděli, že v tomto případě nahradilo by to vojsko v záloze stojící.

Zuřivý boj znova se opakoval, trval však jen okamžik. Turci úplně byvše zlomeni a jen slabě pálíce ustupovali vzavše opět raněné své a mnoho mrtvých s sebou. Ale ještě drželi opanovanou redutu, do níž ustoupili majíce dojista v úmyslu ji držeti. Nebylo jim však popřáno dlouho se v ní držeti. Útok na redutu ve středu ruského postavení byl rovněž tak marný jako na levé křídlo. Rusové pronásledovali Turky vražednou palbou; na to pustilo se 6 setnin s bodákem za nimi a v útoku zahnali je z reduty. O 4. hodině byli *Turci všude poraženi.* Rusové obsadili znova veškerá svá postavení a stíhali Turky kus cesty svou jízdou. Rusové měli v té bitvě asi 20.000 mužů, ztráta jejich obnáší 800, Turkův aspoň 3000 mrtvých a raněných.

Po bitvě prohlédl jsem si bojiště, když sbor zdravotní odnesl mrtvé a raněné. Turci zůstavili na bojišti málo raněných a jen asi 300 mrtvých, ostatní mrtvé i raněné odvlekli. Lépe však mohlo se na ztráty turecké soudit dle množství chlebovních vaků, jimiž byla půda pokryta.

Rusové pohřbili mrtvé hned druhého dne ráno. Mrtví byli v řadě vedle sebe položeni, Rusové i Turci bez rozdílu. Viděl jsem obličeje padlých Turků; byli to většinou hrozní lidé. Bylo možno poznati, že udatenství jejich bylo zdivočilostí, nikoliv ale udatenstvím civilisovaných lidí. Mezi levou redutou a Pelišatem leželi Turci i Rusové zrovna vedle sebe. Na pokraji úvozu táhnoucího se ze Zgalevice k Pelišatu měli Rusové mezi křovím zřízené své příkopy. Tam zuřil boj nejstrašněji. Tam na polovici cesty mezi Zgalevicí a Pelišatem podnikli Turci útok s největší krutostí a vytrvalostí. Tam leželi též turecké mrtvoly tak blízko příkopu, že rukou ze příkopu mohli jsme jich dosáhnouti.

Rusové páčí tureckou pěchotu, která se boje toho účastnila, na 25 000 mužů s děly poměrně velmi četnými. Ruského vojska bylo v boji 3 pluky 16. divise, které neměly účastenství v poslední bitvě u Plevna, pak záloha a dva prapory 30. divise, která se účastnila boje 30. července. Huláni a husaři 4. divise jízdní přibyli ještě v čas, by s prospěchem v boj zasáhli.

Turecký útok poněkud byl překvapením. General *Zotov* nebyl přítomen v Poradimi; byl právě u knížete Karla rumunského návštěvou, a v jeho nepřítomnosti nebyl nikdo s to učiniti náležité opatření. Avšak vrátil se v čas, by převzal velení, než bylo ještě po bitvě. Místo Zgalevice, jakož úvoz nedaleký, slabý to bod v opevněné čáře ruské, čtyřikráte přešlo z jedněch rukou do druhých. Na konec podrželi Rusové posici tu, a Turci byli odraženi; přes to nedostali Rusové nazpět v moc svou dřívější řetěz předních stráží, a podařilo se Turkům učiniti zářez do polokruhu zevnější ruské čáry.

Vše nasvědčuje, že útok byl dobře řízen. Podniknut byl náhle a s takovou ráznosti, že ruská reduta více překvapením než pravým bojem byla dobyta. Po

prvé byla dobyta, dříve ještě než general Zotov se dověděl, že nějaký útok započal. Ale veškerý boj o posice tyto — útok i jich hájení — považuji za *neprospěšné prolévání krve.* Dobytím posic těchto Turci málo by si posloužili, kdyby na to nepodnikli útok s dosti velkými silami, aby mohli úspěch, jehož s počátku se domohli, udržeti a dále postoupiti. Místo s 25.000 mužů měli útočiti s 50.000, anebo ještě lépe by byli udělali, kdyby byli napadli Rumuny a proti Rusům jen nějakou demonstraci byli provedli.

S ruského stanoviska považuji veškeré bojování ruské za opevněními velmi pochybeným. Mnohem lépe by bylo bývalo pro generala Zotova, kdyby byl ustoupil k Bulharům, kteří za jeho zády tábořili, a tím tak Turky do otevřeného pole vlákal, kdež při slabých svých vědomostech vojenských a neznalosti manevrování v šírém poli byli by dojista poraženi od vojska ruského, dobře vycvičeného. Rusové mají vždy se snažiti, aby Turky vylákali a s nimi v otevřeném poli bojovali, a přece zakopávají se u Plevna hloub a hloub, takže Turci nemusí ani ven vyjíti, ba že jim tak učiniti již ani možno není. Chtějí-li Rusové s Turky v otevřeném poli bojovati, mají za příležitosti k tomu pracovati a nikoli všude proti nim velkými náspy se ohražovati."

Z ruské úřadní zprávy, která boj dne 31. srpna *bitvou u Pelišatu* nazývá, vyjímáme toto: O půl 7. hodině ráno oznámily přední stráže, že ze zákopu za Radiševem vyšly velké nepřátelské síly a za nimi hned druhé proudy, a ženou útokem k Pelišatu a Zgalevici pod ochranou hustého, široce rozloženého řetězu jízdy.

V tu chvíli rozloženo bylo vojsko (IV. sbor), na něž nepřítel útok vedl, 63. uglický pluk a 62. suzdalský pluk přede vsí Pelišatem; 20. halický pluk a dva prapory 118. šujského pluku s dvěma 9liberními bateriemi od 30. dělostřelecké brigády a 5. baterie 5. dělostřelecké brigády s 1. setninou zákopníků byly v opevněném postavení u vsi Zgalevice. Ostatní tři pluky 30. divise s 2 bateriemi byly u vsi Poradimi jakožto hlavní záloha sboru.

S počátku mělo se za to, že nepřítel dělá proti IV. sboru pouhou demonstraci, jíž se měl zakryti útok na IX. sbor nebo 4. rumunskou divisi, anebo konečně na celé rumunské vojsko, které přecházelo přes Dunaj u Korabije. Do prozrazení pravého útoku zůstalo vojsko ve svých postaveních, protože výše uvedené oddíly kryly cestu do Bulgareni a Nikopole. Všecko vojsko stálo ve zbrani a části IV. sboru rozestavené v Zgalevici a Pelišatu poslaly ihned podpory svým jízdeckým předním strážím, které byly v tísni: ze Zgalevice vyjela divise husarů s 8. jízdeckou baterií, z Pelišatu divise hulánů.

Nepřítel zatím zvolna postupoval. Davy jeho jízdy čítaly asi 2500 jezdců, podporovaných dělostřelbou a pěchotou, a nemohly být od ruských husarův a hulánů zadrženy, kteří, vyhýbajíce se srážce, ustupovali zvolna nazpět. Husaři táhli se za pravé křídlo zgalevického postavení, a huláni za Pelišat. O 8. hodině rozdělila se nepřátelská jízda též ve dva houfy, za nimiž sešikovány byly husté řetězy střelců. Jeden odjel na pravé, druhý na levé křídlo ohrožuje zaskočením obě křídla IV. sboru. Pěchota nepřátelská s dělostřelectvem obořily se tu dobu prudce na brigádu 16. pěší divise chtějíce ji dostati do boku. Začala prudká kanonáda a rychlá střelba z ručnic. Ruská luneta před Pelišatem s obsádkou dvou setnin s 2 děly a posilami pěti setnin 62. suzdalského pluku musila býti záhy opuštěna před nepřátelskou přemocí. Setniny s děly ustoupily nazad. Když přibyly nové setniny suzdalského pluku a 3 baterie 16. dělostřelecké brigády, obnovil se boj. Spořádavše se udeřili Suzdalci směle na nepřítele, vyrazili ho z lunety a pronásledovali ho ještě asi verstu cesty.

K 9. hodině začalo nepřátel přibývati. Pravé jejich křídlo obklopovalo víc a více levou stranu pelišatského postavení. Bašibozuci vedrali se do Pelišatu a zapálili jej. Nepřítel zavedl opět útok na pelišatskou lunetu přičiňuje se, aby se dostal na prostranství mezi ni a levé křídlo zgalevického postavení, proti němuž postavil nyní i baterie. Ruské baterie, které tu stály, zpočátku jenom zřídka střílely na nepřátelské proudy, které se zdaleka zdvihaly; nyní začaly však rychleji pracovati. Když nepřicházely od IX. sboru ani od rumunské divise zprávy o nějakém útoku nepřítele, byl účel výpadu jasným: byl zaveden na levé ruské křídlo západního oddílu t. j. na IV. sbor.

V 10 hodin rozkázal general Zotov: 1. jedné brigádě 5. divise IX. sboru bez odkladu vydati se po silnici do Grivice vedoucí, sejíti s ní v levo a udeřiti na levé nepřátelské křídlo; 2. třem plukům vzatým z hlavní zálohy postoupiti po pravém břehu Poredin-Derezi; 3. rumunské divisi bez prodlení soustřediti se u Čelisoratu a 4. 63. vladimírskému pluku, který táhl od Zimnice ke IV. sboru a byl na cestě ku Karagači, aby zůstavil zavazadla a tlumoky v Karagači a pospíšil k Poredinu. Bylo už poledne. Hustý řetěz nepřátelské pěchoty zaujal prostoru od Zgalevice k Pelišatu, a četné nepřátelské baterie, 40—50 děl, metaly prudký oheň na celý náš šik, z něhož naše baterie a střelci ze zákrytů odpovídaly se stejnou prudkostí.

Asi o 1. hodině spoledne přešel nepřítel opět kráznému útoku. Zavedl jej na tři strany: na lunetu proti Pelišatu, na levé křídlo a na střed zgalevického postavení. První útok zaražen byl prudkým ohněm baterií 16. dělostřelecké brigády, potom hlavně výdatnou střelbou 8. jízdecké baterie a nájezdem 4. hulánského pluku a divise husarů, jež vyslal general *Krylov* na krajní pravé křídlo, které bylo od hulánů a husarů ohroženo. Týž osud stihl i útok na levé křídlo zgalevické posice: byl odražen skvělou palbou čtyr děl 2. baterie

30. dělostřelecké brigády pod velením poručíka *Nagla*, který při tom přišel o nohu, pak činností jednoho praporu halického pluku a dvou praporů serpuchovských, které general Zotov zároveň s pátou baterií 30. dělostřelecké brigády vyslal z Poradimi na podporu vojska, které hájilo Zgalevici. Třetí útok byl pádně veden od Turků na střed zgalevického postavení. Turci vedrali se až do příkopů, v nichž se usadila ruská pěchota. Ale i ten útok byl odražen smělým nátiskem 2 praporů halického a 2 praporů šujského pluku, podporovaných výborným vedením velitele 1 baterie 30. dělostřelecké brigády, plukovníka *Gudima*, pak 5 baterií 30. a 5 baterií 5. brigády, které zasypávaly husté šiky nepřítele deštěm kartáčů. Pokus o ruské pravé křídlo zgalevického postavení zaskočením pomocí silného oddílu jízdy zmařen byl již samými Turky, kteří byli špatně vedeni a prodravše se stržemi a křovím, které návrší pokrývalo, padli na divisi mariopolských husarů pod majorem *Andrikajevým*, který je přivítal přívalem kartáčových granátů tak nelibě, že museli ihned ustoupiti.

Nedbaje na svoje ztráty trval nepřítel při útoku v silné střelbě z děl a ručnic. Okolo 3. hodiny s poledne obnovil svůj útok na dřívější místa, ale již nehnal s takovou prudkostí — a byl znova odražen. Při tom pokusila se brigáda 16. divise, pak 2 prapory halického a 2 šujského pluku, nadšené úspěchem a příkladem svých náčelníků, aby přešly k smělému útoku. Byl zastaven jenom obnoveným útokem Turků, kteří vedli nové velké zástupy do boje, podporováni jsouce daleko střelnými děly. Třetí tento útok Turků byl pouhým valem na zastavení ruského útoku. Ruské vojsko, vidouc ohromnou přesilu, podrželo svoje postavení a jen znenáhla táhlo se ke svým opevněním; leč i Turci se zastavili a pod ochranou prudké dělostřelby ustoupili k Plevnu. Bylo půl 5. hodiny spoledne.

Vida ústup Turků general Krylov bez prodlení vyslal na pronásledování Turků 2 pluky 16. divise, 2 prapory halického a 2 šujského pluku s dělostřelectvem, 2 pluky jízdy (hulánský a husarský), které byly právě po ruce. Pěchota pronásledovala bystře ustupujícího nepřítele na 5 verst, jízda hnala se za ním v patách, dokud se nedostal do svých obyčejných postavení pod děly plevenských opevnění a nezmizel úplně s očí ruského vojska. Pronásledování však nemohlo se díti rázně, protože byla pěchota 9hodinným bojem unavena a se zbylými dvěma pluky jízdy nebylo možno pustiti se do boje; neboť byly celý měsíc na předních strážích a dne 31. srpna nebyli koně ani krmeni ani odsedláni.

Den 31. srpna skončil skvělým a úplným odražením nepřítele vojskem IV. ruského sboru, kteréž způsobilo Turkům mnoho škody.

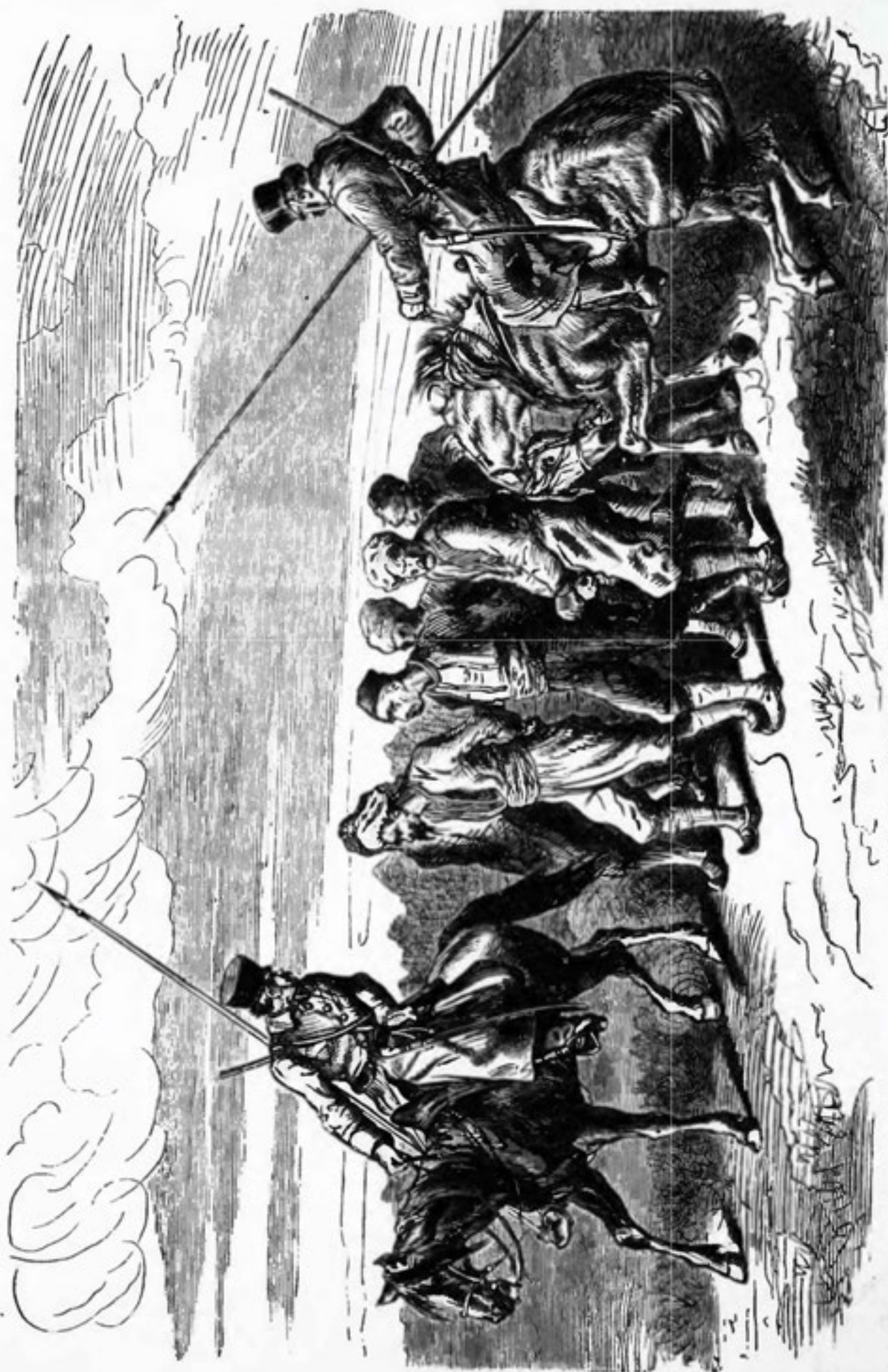
Úspěch Rusů býval by značnější, kdyby brigáda 5. divise, která stála na grivické silnici, bývala udeřila na levé křídlo nepřítele, což jednak nestalo se pro volný pohyb, pak pro velké překážky, neboť mužstvo bylo v úplné zbroji se všemi zavazadly. Pochvaly zasluhuje general *Krylov*, velitel IV. sboru, pro svoji obezřelost a bystrohled. Ztráta děla u 5. baterie 16 dělostřelecké brigády — při níž jednu chvíli útoku byla pobita nebo poraněna obsluha, strážná četa pěchoty, dvě šesterky koňů, rozbitá lafeta i koleso — jest důkazem vytrvalosti dělostřelců, kteří až do skonání setrvali při svých dělech. Bylo zůstaveno a závora jeho odnešena. Příkladů chrabrosti a udatenství jest velmi mnoho. Ztráty nepřítele udati jest velmi nesnadno. Tureckých mrtvol bylo zahrabáno nad 400. Když se rozváží, že mají Turci ve zvyku své mrtvé i raněné odvážeti, musí se ztráty Turků v boji dne 31. srpna u Pelišatu považovati za velmi citelné.

## Vítězství v Lovči.

V prvních dnech září chovali se Turci v Plevně klidně, kdežto Rusové vypravili se po skončené třetí bitvě plevenské na dobytí Lovče. Udeřením na Loveč zahájili Rusové novou offensivu proti Turkům. Útok podniknut byl ze dvou stran. Sbor generala Imeretinského postoupil dne 2. září z Vladiny přes Karahasankej podél údolí řeky Osmy a dobyl po krátkém boji osady *Simočanu* severozápadně od Lovče, kdežto general Skobelev postoupil se sborem létacím, jenž byl sesílen třemi prapory střelců a plukem pěchoty, po silnici od Selvijeva. Dne 3. září rozhodl však velitel v Lovči Adil paša, že s celou mocí svou (asi 20.000 mužů) nebude čekati na útok Rusů, i postoupil tedy offensivně. S velkou odhodlaností a prudkostí napadli Turci postupující sbory ruské; s počátku se jim podařilo ruské řady na okamžik prorazit, avšak nedostatek jízdy vadil jim při postupu. Ruská jízda pod velením Skobeleva činila útoky s chrabrostí neodolatelnou do boku proudů tureckých a po boji několik hodin trvajícím byli Turci k Lovči zahnáni. Oba ruské sbory učinily pak po prudkém boji dělostřeleckém útok na postavení turecké, kteréž general Skobelev se silným oddělením jízdy a dělostřelectva obešel. Útok Rusů podařil se a Turci ustoupili k Ugerceni západně od Lovče na řece Ogarčině. Turků padlo přes 2000, avšak i ztráty Rusů byly značné, neboť při prudkém útoku pálili Turci silně z krytých opevnění.

Klademe zde podrobnou zprávu očitého svědka, kterýž bitvu lovečskou živě vylíčil.

V noci z 2. na 3. září byly na straně ruské



Kozáci odvádějí zajaté bašibozuky.

všechny přípravy k útoku vykonány, aniž by o tom Turci byli zvěděli. Druhá divise urazila v posledních 48 hodinách 56 anglických mil, a přese vše to musela velká část jejího mužstva pomáhati při stavbě baterií za noci. Loveč nachází se ve středu amfitheatru, jehož dolejšek měří asi tři čtvrtě anglické míle, kdežto přímá vzdálenost nejvyšších pahrbků, které jsou na 600 stop nad údolím zvýší, obnáší as 10 anglických mil. Středem tohoto amfitheatru táhne se řetěz návrší zvýší 300 stop a sice od jihovýchodu na severozápad; řeka Osma má v skalnatých horách hluboké řečiště. Dříve bylo řečiště o půl míle dále na východ než nyní a voda během času oddělila východní konec řetězu pahorků ode stran amfitheatru a tak utvořila svou osamotnělou posici v údolí. Silnice ze Selvijeva táhne se tímto východním koncem údolí do Lovče, která leží na plochém břehu řeky opírajíc se svým jižním koncem o skály řeky Osmy.

Osamotnělý vrch je východním klíčem k posicím lovečským. Severozápadní konec řetězu pahrbků vybíhá západně od města v návrší, 100 stop za řekou ležící, na němž postavena byla silná, silnici do Plevna ovládající reduta, která tvořila západní a hlavní klíč k tureckým postavením. Řeka Osma tvoří v údolí oblouk a silnice táhne se podél jejích břehů na druhé straně reduty a odtud nahoru po straně amfitheatru do Plevna. Strany amfitheatru pokryty jsou křovinami, stromy a polmi kukuřičnými. Zářezy v pásmu pahorků, jakož i stromy, jsou dobrými úkryty.

Ráno dne 3. září měli Turci obsazené nejzazší návrší amfitheatru vyjma dvě temena hor po pravé straně silnice ze Selvijeva, kde tato vbíhá na území bojiště. Ráno 2. září dobyl major Skobelev těchto dvou horských temen. Turecké baterie postaveny byly na obou zmíněných důležitých místech klíčových, ochranná místa pro pěchotu byla všude. Turecké posice, které byly velmi silné, mohly býti s vyšších hor amfitheatru dělostřelbou zasáhnuty, avšak zkušenost učí, že nemůže být usazená pěchota ze svých opevnění vzdálenou dělostřelbou zahnána. Útoku na Loveč súčastnily se tyto ruské sbory: 2. divise pěchoty, 2 brigády 3. divise pěchoty, prapor čovíského pluku pěchoty, 2 pluky kozáků, škadrona carské družiny a 10 baterií od rozličných divisí. Vrchní velení měl kníže *Imeretinskij* s plukovníkem *Šestakovem* co náčelníkem generalního štábu. Veliteli byli general *Razgildajev*, generalmajorové *Engman*, *Davidov* a *Dobrovolskij*, kdežto *Skobelev* velel sboru sestavenému z vojska rozličných divisí a z jeho staré kozácké brigády. Dělostřelectvo bylo dle potřeby rozděleno. General Dobrovolskij velel pravému a Skobelev levému křídlu, kdežto záloha stála pod velením Engmana. Veškerá ruská síla válečná obnášela 22.000 mužů.

O 6. hodině ráno zahájila střelbu děla, která byl den před tím Skobelev postavil na dobytých dvou temenech horských. Teprv za půl hodiny jali se Turci odpovídat. Pumy jejich byly dobře mířeny, avšak z větší části neexplodovaly; dosáhly temene, které je silnici do Selvijeva nejbližší, a kde jsme dělostřelectvo z nedostatku jiných míst velmi hustě byli rozestavili. Toto temeno bylo v prvním oddílu bitvy též hlavním stanem; proti žhoucím paprskům slunečním nebylo žádné ochrany. Když jsem Imeretinskému ruku podával, zaryla se turecká puma zrovna pod námi do země, aniž by vybuchla. „Buď bohu chvála, ta je tam jista," pravil kníže zcela klidně. Jedna z našich baterií byla na vrcholi temene, druhá byla níže. Z počátku byla palba nepravidelná a Turci odpovídali nedbale. V 6 hodin a 45 minut byly soustředěny za vrchy, s nichž jsme stříleli, četné sbory pěchoty. Nyní nastal výjev zvláště dramatický. Vycházející slunce počínalo ozařovati temena pahorků, kdežto pěchota, která se za horami skrývala, jícny děl a nad údolím se vznášející oblaka kouře tvořily řídkou protivu obyčejného východu slunce na Balkáně. Jednotlivé výstřely z ručnic lze již slyšeti po naší pravé straně, kde již general Dobrovolskij k prvnímu útoku přikročil a sice na malých pahorcích podél pravého břehu Osmy, která z úbočí amfitheatru vyráží. Na dvou těchto pahorcích byla opevnění, na nichž, jak již vzpomenuto, nebylo žádných děl; přece však byly silně pěchotou obsazeny. K 7. hodině stávala se střelba živější, z čehož dalo se souditi, že Dobrovolskij postupuje. Turecké dělostřelectvo střílelo málo, za to však naše děla pálila neustále na tureckou pěchotu, která chtěla Dobrovolskému postup zameziti. Nad ní obyčejně rozstříkly se naše pumy, málokterá selhala. Dělostřelectvo bojovalo skoro až do 8 hodin, kdy učinilo pravé křídlo postup, a střelba z ručnic byla stále prudčí, kdežto Turci vítali útočné Rusy pravým deštěm kulí. Na štěstí pro Rusy nemířili dlouho, nýbrž strčili jen náboj do pušky a vystřelili nazdařbůh. Ovšem že v takovém krupobití kulí našla mnohá svůj cíl, tak že mnoho Rusů zůstalo ležet na zeleném trávníku aneb mezi vlnící se kukuřicí.

V 8 hodin 45 minut byly poslány dva pluky pěchoty, aby na pravém křídle podporovaly harcovníky Dobrovolského. Již v tuto hodinu ranní bylo veliké parno. My, ač jsme stáli a nic nedělali, nemohli jsme přece vedrem vydržet, a což teprve vojáci, kteří hnali se úprkem přes pahorky, aby se spojili s Dobrovolským. Důstojník, který odtud přišel, vyprávěl, že na sta vojínů vedrem překonáno, na cestě upadlo a bez sebe ležeti zůstalo. V 9 hodin byla střelba opět silnější a bylo ji slyšeti až za Osmou. Harcovníci vyčišťovali návrší Turky obsazená a naše děla zahájila prudkou střelbu pěchoty k podpoře postupující. O půl 10. hodině postupoval pluk navinský malým údolím za jednou ze dvou tureckých redut, které nebyly děly vyzbrojeny, a dva pluky, jež mají jméno německého císaře, daly se na pochod jinými úžlabinami. V 10 hodin došla dobrá zpráva z pravého křídla. Turecké posice v čele byly dobyty a

Rusové stali se pány této části strany amfitheatru; nyní museli dobyti osamotnělého vrchu, Rous zvaného, jenž je západním klíčem k nepřátelským posicím. S ním padne i Loveč do jejich rukou a zbude jen jedna velká reduta.

V 10 hodin 20 minut ustalo se na pravém křídle úplně ve střelbě, poněvadž Turci údolím utekli, a Dobrovolskému se tedy více žádného odporu nekladlo. Skobelev pospíšil s 10 prapory na nejkrajnější levé křídlo, aby dobyl zmíněného osamotnělého horského hřbetu. V 10 hodin 30 minut oznamovala prudká střelba na levici, že Skobelev postupuje, a v 10 hodin 40 minut pozorovati bylo jeho sbor, jak se pohybuje po svahu amfitheatru a vstupuje do malého údolí mezi touto strání a amfitheatrem. Ruská dělostřelba zahájila vražednou střelbu granátovou na straně návrší rouského, naproti němuž stojí Skobelev; je viděti, jak Turci prchají ze svých opevnění na temenu i stráních. Na úpatí Rousu a na silnici staví se nepřítel a střílí neustále po blížícím se sboru Skobeleva. Vedro jest na našem stanovišti v pravdě strašné a nikdo ani nemůže pochopit, jak se může v takovém nesnesitelném horku bojovat. Pluk ze zálohy postupuje nyní údolím od hlavního stanu v pravo, aby učinil se strany útok na výšiny rouské a tak Turkům zpáteční cestu zatarasil.

Ve 12 hodin 25 minut přijíždí jedna baterie, aby podporovala postupování tohoto pluku a zaujala postavení na silnici, táhnoucí se na východní straně vrchu Rousu. Za 10 minut na to žene se sbor Skobeleva po silnici na horu a dobude pohoří, jež obsadí pěchotou. Po té ustupuje turecké dělostřelectvo, stojící v pravo od nás na trajanské silnici, zpět do Trajanu.

V 1 hodinu spoledne jsou veškerá turecká opevnění v naší moci, vyjma opevnění u silnice do Plevna vedoucí, nejsilnější to ze všech, neboť ovládalo malé údolí na půdě amfitheatru.

První perioda bitvy jest nyní u konce, i dán rozkaz, aby dopraveny byly naše baterie na hřbet výšiny rouské. Pravé křídlo postupuje opatrně k úpatí stráně, by bylo pohotově k útoku na reduty. Ve 2 hodiny jsou již baterie na svém novém stanovišti a zahajují strašnou palbu na reduty, jichž velitel se svými děly k pahorkům ustupuje — znamení to, že považuje dobytí opevnění za věc již takořka hotovou. Naskytá se otázka, zdaž jednal turecký důstojník dobře aneb ne, když přinutil své vojíny k hájení posice, z které byla děla odstraněna, avšak vypadalo to jako příprava ku všeobecné strašlivé řežbě; výsledek její to také potvrdil.

O 2. hodině 30 minut bylo ruskému pravému křídlu povoleno k útoku na redutu. Byl jsem v té době u knížete Imeretinského na vrchu Rousu a hleděl jsem na zápas jako z nějaké divadelní lože.

Pod námi bylo údolí, rovina to asi půl míle široká až k návrší, kde stála reduta. Tuto cestu muselo vykonat útočné vojsko za střelby Turků, kteří byli ukryti za opevněním. Také museli překročit hlubokou a rozvodněnou Osmu. Na druhém břehu táhne se silnice, u níž je starý turecký hřbitov. Na břehu Osmy a na silnici byly valy; těchto valů, jakož i kamenných pomníků na hřbitově použili střelci při útoku za úkryt.

Útočný sbor sestával ze dvou pluků německého císaře kromě jiných sborů, které již u Plevna bojovaly. Vedl je generalmajor Razgildajev.

Ve 2 hodiny 30 minut bylo dáno znamení k útoku a vojsko hnalo se za deště nepřátelských kulí ku předu. Zelený trávník a bílá křemelová půda řečiště pokryty byly brzy mrtvými a raněnými. Šťastně prošlí vojíni odpočinuli si na břehu a na silnici. Pak šli dále v rozpuštěných řadách, i bylo nápadno, že tak málo ran přes všechnu prudkou a neustálou střelbu trefilo. Celé minuty uplynuly, aniž by byl kdo z Rusů zraněn. Turci leželi totiž ve svých opevněních a stříleli přes pažení, aniž by se dívali, kde jsou útočníci. Tito sami neviděli ani hlavy nepřítele.

Ve 3 hodiny byli již Rusové u velké síle na úpatí pahorku a počali jej obcházet, aby dostali se k rohu reduty, ležící směrem k silnici plevenské, kdežto druhé oddělení hnalo na pahorek z jiné strany útokem, aby odvrátilo pozornost nepřítele od vojska obcházejícího. Zároveň objevili se na severní straně Rusové s děly na silnici k Plevnu, aby směrem tím zamezili ústup poraženým Turkům. Konečně valil se i od našeho pravého křídla proud vojska, aby podporoval útok na roh reduty.

Turci stříleli sice neustále z ručnic, avšak děla jejich nemohla se s návrší za redutou boje více účastnit, kdežto na redutu střílelo se neustále z ruských baterií, které popojely až k městu.

Mezitím zmocnila se ruská pěchota města Lovče, zbývala tedy k dobytí jen zmíněná poslední reduta. Posádka její sestávala z tureckého nepravidelného vojska, které se vzdáti nechtělo.

Ve 4 hodiny nastal konečně okamžik rozhodný. Rusové zahájili se všech stran prudkou střelbu na redutu, která trvala po 20 minut, načež přikročilo se za nadšeného „urá!“ k útoku na pravou stráň a to za podpory neustále přicházejících posil. Ruské baterie metaly zároveň houfně kartáče do reduty, musely však ustati, když Rusové skočili do příkopů a pažení přelézali.

Když se dostali Rusové do vnitř opevnění, prchali Turci, a neustále střílejíce k zapadnímu východu z reduty, nechtěli se vzdáti. Východ ten byl však zatarasen, tak že nemohli uniknouti. Všichni ostatní Turci uprchli západní stranou, kde jim nebyl ústup zamezen.

Ani most přes Osmu nebyl zničen. Jest kryt a boudami po obou stranách opatřen. S okolních vrchů poskytuje Loveč příjemný pohled. Stromy vyčnívají téměř přes střechy a kryjou je; 15 štíhlých minaretů strmí vzhůru nade městem, které mívalo dříve 12.000 oby-

vatelů, nejvíce Turků. Přijdeme-li do města, zmizí příznivý dojem. Domy jsou temnohnědé, ulice úzké a pronikavý odporný zápach rozšiřuje se v nich. Z města odebral jsem se na hřbitov. Silnice a pole vedlejší byly pokryty mrtvolami; ranění odnášeni naspěch do polních nemocnic. Když jsem jel po stráni vzhůru, odkud Rusové učinili útok na redutu, podivil jsem se nacházeje velmi málo mrtvých. Co tu leželi, byli vesměs střeleni do hlavy neb do krku — znamení to, že Turci většinou stříleli příliš vysoko. V redutě nalezl jsem mnoho padlých Turků i Rusů. Na západním konci naskytnul se mi hrozný pohled. Prostora asi 50 stop dlouhá a 20 stop široká byla na 5 stop vysoko pokryta tureckými raněnými i mrtvými. *Živí i mrtví leželi na jedné hromadě.* Kolem leželo množství mrtvých Rusů — na důkaz, že tu zuřil krutý boj.

Ruští vojáci byli právě zaměstnáni oddělováním živých od mrtvých. Mrtví házeni na hromadu, ranění pak odnášeni byli na prostranství, kde mohli pohodlněji ležeti. Asi půl hodiny jsem pozoroval práci tu a nezdálo se ani, že by hromady ubývalo. Kdo neviděl podobnou hromadu lidského masa, nemůže si o tom ani ponětí učiniti. Mnozí, kteří byli co mrtví stranou hozeni, oživli a dýchali — avšak většina jich nikdy víc nebude dýchati. Z reduty jel jsem dolů cestou, po které Turci ustupovali. Viděl jsem tu mnoho tureckých mrtvol, zde onde také mrtvého Rusa. Spatřil jsem mnohé moslímy s obnaženými prsy, v nichž měli tři i čtyry rány bodákem. Byli nejprve postřeleni a pak od Rusů útokem ženoucích probodnuti. Někteří měli rozbité hlavy a mozek nalézal se kolem. Nejvíce ran pocházelo od bodáků.

General Razgildajev, jenž vedl útok na redutu, byl raněn do nohy. Vedl vojsko své znamenitě a šetřil ho velice. Jemu nejvíce děkují Rusové, že jich tak málo padlo. — Ruská pěchota a dělostřelectvo zaujaly po bitvě turecké posice. Po slunce západu rozdělány byly ohně a zdálo se, jako by bojiště bylo osvětleno na oslavu dobytého vítězství. Ztráta Rusů páčí se na 1000 mužů raněných a zabitých.

Rusové zaujali veškerá postavení, která měli dříve Turci.

## Osmidenní boje u Plevna.

(Dne 6.—14. září.)

Třetího dne po dobytí Lovče byly v táboře ruském dokonány přípravy k novému útoku na Plevno. Jakož toho opevnění Plevna vyžadovalo, musilo se užiti prostředků oblehacích, obyčejné polní válčení u Plevna neprospívalo, kterouž zkušenost Rusové dne 30. července draze zaplatili. Ve válečné radě bylo usnešeno, aby zřídily se na výšinách baterie oblehací a střílelo se dříve hojně z děl, než přikročí se k útoku pěchotou. Dle usnešení toho počaly večer dne 6. září práce, a do rána byly postaveny baterie na severní a východní straně před redutami tureckými.

Ráno dne 7. září o 6. hodině počalo se střílet ze 190 děl, z nichž bylo 10 rumunských, avšak rány nedávaly se najednou, nýbrž jednotlivě v delších přestávkách. Car, velký kníže Mikuláš a kníže rumunský byli na výšinách u Zgalevice, odkudž mohli přehlednouti mohutné posice u Plevna a v okolí. Turci odpovídali slabě, ale dobře mířili. Ztráty byly nepatrné. — Dne 8. září trvala dělostřelba dále. Zároveň postoupil general *Laškarev* s dvěma brigádami jízdného dělostřelectva v Sursule k Opaneši, porazil Čerkesy a 65 jich zajal. Dne 9. září pokračovalo se zase v kanonádě. Rumunští dorobanci postoupili a zmocnili se jednoho zákopu před redutou grivickou. Car rozdal 50 křížů svatojirských; také kníže rumunský byl dekorován. — Dne 10. září střílelo se dále z děl, a konaly se přípravy k bitvě pěchoty. — Dne 11. září ráno počala bitva na krajním levém křídle pod *Skobelevem* a *Imeretinským* asi s 15.000 muži. Útok směřoval proti pravému křídlu tureckých opevnění. Turci počali strašlivou střelbu kartáčů a z ručnic. První ruská brigáda ustoupila, pravý liják kulí porážel celé řady vojínů ruských. Poslána jest druhá brigáda v před, kteráž utrpěla osud podobný. Dvacet praporů tureckých vrhlo se proti ní a donutily ji k ústupu. Skobelev postavil se sám v čelo zbytku vojska svého a roznítil srdnatost rekovných vojínů svých. V nesmírném návalu byli Turci s neodolatelnou mocí vyhnáni ze tří opevnění. Ačkoli granát roztříštil Skobelevu šavli, byl přece Skobelev první v redutě. Vojsko jevilo nesmírnou vytrvalost. V 11 hodin počal sbor Zotova z Radiševa a Pelišatu útok na přední opevnění před opevněným táborem tureckým; ačkoliv Rusové velmi statečně si počínali, nebyli přece s to odolati střelbě turecké. Přišli sice až do reduty, kdež rozpředl se krátký boj bodákem, potom však musili ustoupiti. Nejšťastnější bylo pravé křídlo rumunské čtvrté divise, kteráž spojena s *Krüdenerem dobyla veliké reduty Grivice.* Dvojí útok se nezdařil, však Rumuni měli dost zálohy, takže postoupili, posádku tureckou vyhnali a 5 děl i 2 prapory ukořistili. V 5 hodin nebyl v hlavním stanu na výšinách výsledek boje u Grivice ještě znám. Bylo viděti jen v pravo a v středu zástupy ustupující; na pravém křídle měli strach, aby Turci neprorazili. Car opustil bojiště; velkokníže Mikuláš a kníže Karel zůstali na bojišti, aby u vojska přenocovali. V osm ho-

din přinesli pobočníci poselství o vítězství na obou křídlech.

Dne 12. září pokoušeli se Turci za noci třikrát, aby Rumuny překvapili; Rumuni byli však opatrni. Hned po dobytí Grivice poslal kníže brigádu reservy, což bylo velmi prospěšno; neboť Turci jsouce odraženi v pravo obrátili se na levé křídlo. Unavené vojsko ruské bojovalo přece statečně a vytrvale celý den očekávajíc posil. Poněvadž posily nepřišly, musili Rusové ustoupiti k večeru z postavení, jichž včera dobyli. Celkem ztratili Rusové po oba dni na 10.000 mužů. Rumunský druhý prapor myslivců pozbyl 500 mužů a téměř všech důstojníků; u 16. pluku dragonů zůstali jen čtyři důstojníci.

Dne 13. září stříleno jen slabě z děl. Rumuni dostali z kořisti 3 děla a 1 prapor, jenž byl knížeti slavně odevzdán. Střelec, který jej ukořistil, dostal kříž svatojirský. Dne 14. září k večeru střelba umlkla.

Toť krátký přehled osmidenních bojů, které dle zpráv očitých svědkův a účastníkův obšírněji sdělujeme.



General Skobelev.

## Den první.

Hlavní stan velkoknížete Mikuláše opustil již dne 5. září Horní Studen a byl pošinut až do vsi *Radenice* blíž Poradimi. V Poradimi byl již dříve kníže rumunský *Karel* jakožto nejvyšší vůdce plevenské armády se svým štábem a družinou. Také byl přítomen general *Zotov*, jmenovaný náčelník generalního štábu knížete Karla. Kníže odjel k uvítání velkoknížete Mikuláše do Radenice, i odbývala se poslední porada, v níž rozkazy a disposice k velikému útoku na Plevno uděleny byly.

Již odpoledne dne 6. září postupovalo útočné vojsko na všech stranách ku předu. Chyba, jíž se ruští generalové v předcházející bitvě dopustili tím, že vojsko, sotvaže přirazilo unavené dlouhým pochodem na bojiště, ihned musilo do ohně, neměla se tentokrát opakovati. Veškeré vojsko, jež se zúčastniti mělo prvního útoku, bylo rozloženo v noci v bivuaku na samé čáře předstráží.

Výjevy, jež tu a tam táhnoucí do boje vojsko poskytovalo, byly uchvacující. Tu dlouhá kolona jízdectva s tančícími koníky rozdupává šťávnatý trávník. Tam zase stojí celý pluk v hustém černém chumáči čekaje netrpělivě na rozkaz k pochodu. Zde táhne už jiný pluk bystrým krokem ku předu, a lesknoucí se bajonety třpytí se jako moře světel v paprscích slunce. Vojáci k pozdravům generala odpovídají veselým jásotem. Jedna baterie za druhou žene se ku předu, však bez hluku, neboť rachot kol se dusí v měkkém trávníku. Pomalu a s neskonalými obtížemi táhnou dlouhá spřežení volů těžká obléhací děla a střelivo jich do připravených již posicí, odkudž zítra při východu slunce mocné projektily práti budou do grivické reduty. Zdravotní vozy, dosud prázné, pohybují se až k přední čáře.

Síla k útoku připravená byla následující: Devátý armádní sbor barona Krüdenera, záležející z 5. a 31. divise počtem 18.000 mužů; čtvrtý sbor generala Krylova, záležející ze 16. a 30. divise silou 20.000 mužů; jedna brigáda od 2. divise pod knížetem Imeretinským 6000 mužů; jedna brigáda od 3. divise, 6000 mužů; jedna brigáda střelců 3000 mužů; první rumunská

divise, plukovník Jiří Angelescu 14.000 mužů; druhá divise rumunská, plukovník Alexander Angelescu 14.000 mužů. Vše dohromady 80.000 mužů pěchoty. Kavalerie byla tu následovně zastoupena: čtvrtá jízdní divise 2000 koní; devátá jízdní divise 2000 koní; jedna brigáda od 11. jízdní divise 1000 koní; jedna brigáda čerkeských kozáků 1000 koní; oddělení carské družiny 200 koní; první rumunská jízdní divise 2000 koní; druhá rumunská jízdní divise 2000 koní. Úplná síla jízdy čítala asi 10.000 koní. Celkem obnáší kompaktní a dobře vyzbrojená armáda tato 100.000 mužů a 250 ruských děl, mezi nimiž nalézají se 25centimetrová děla oblehací. Armáda tato byla již ovšem z větší části v ohni, však okolnost ta nepadá u ruského vojáka na váhu. Rumuni nebyli sice dosud v žádné větší srážce, však smýšlení jich bylo co nejlepší a mimo to získali značně ve vojenském ohledu delším pobytem v ležení a silnými pochody. Vlastním velitelem Rumunů jest general *Cernat*, bývalý ministr války, důstojník to požívající velké vážnosti.

O postavení vojska a přípravách psal Forbes dne 6. září takto: „Přípravy nejeví žádného zvláštního rázu. Mluvilo se o strategickém plánu, jehož hlavní myšlenka měla spočívati v tom, že se postavení Osmana s obou stran obejde a pak současně s útokem do čela udeří se mu i v týl. Věc se zdála být pravděpodobnou, obzvláště když kníže Imeretinskij dobyl Lovče, však domnění to jest klamné. Útok bude dle všeho podniknut tímže způsobem jako dne 30. srpna. Turecká posice má podobu veliké vypoulené podkovy, která se oběma konci opírá o řeku Vid. A v polovici zadní této čáry leží město Plevno. Rusové obklíčili celý vypouklý obvod podkovy, však zadní čára jest otevřena. V čele podkovy stojí velká grivická reduta, proti níž nalézá se střed rusko-rumunského vojska; týl vojska toho nalézá se v místě, z něhož právě píšu. Zde položen bude po čas bitvy hlavní stan, a zde spojí se bezpochyby i štáb velkoknížete se štábem knížete Karla. Rusové stojí tu na straně levé, asi v těchže místech, kde operoval při první bitvě general *Šachovskij*. Rumuni nalézají se v pravém středu, právě tam, kde general Krüdener v bitvě dne 30. srpna hnal tak prudkým, nepodařeným útokem. Čelní čára Rusů a Rumunů jest skoro stejná. Turecké posice, ležící proti vojsku rumunskému, jsou jak polohou, tak i uměle mnohem pevnější než posice proti Rusům. Všech Rusů jest tu 50.000, kdežto Rumunů jen 28.000; majíť Rumuni v první řadě za úkol činiti pouhé demonstrace, čímž budou Turci v těch posicích na uzdě drženi, kdežto mezi tím na levé straně se strany ruské rána na ránu dopadati má.

Grivická posice jest velmi pevná. Proti redutě grivické postavena 5. ruská divise s nařízením, aby hned přikročila k útoku, jakmile Turci budou dělovou střelbou řádně otřeseni. Na levém křídle sousedí tato divise s 31. divisí. Od údolí pod Zgalevicí a Pelišatem, kde má svůj hlavní stan velitel 9. sboru general Krüdener, táhne se čára 18. a 16. divise, a sice od 31. divise až k Bogotu, kde soustředěna jest 16. divise a kdež general *Krylov*, velitel 4. sboru, má hlavní stan svůj. Kníže *Imeretinskij* vyslal od Lovče jednu brigádu směrem jižním k Trojanu, aby se pojistil před útokem s té strany, a vyrazil s ostatními třemi brigádami po silnici z Lovče na sever proti Plevnu, aby utvořil nejkrajnější křídlo Rusů.

Pozdě večer opustil general *Zotov* Poradim a strávil celou noc přehlížením veškerých příprav k útoku.

Ani s jediného místa není lze přehlédnouti celou náramně obsáhlou čáru bitevní, takže diváku nezbývá nic jiného, než aby se obmezil na sledování pouze jednotlivých sborů. General Zotov mi dnes v noci naznačil za nejpříhodnější místo k přehlédnutí rozsáhlé bitvy výšiny mezi Zgalevicí a Pelišatem, kamž jsem se ještě před svitáním bez odkladu odebral. Jitro bylo chladné, však krásné, nepoprchávaloť jako v den bitvy 30. srpna. Za to však panovala po celou noc hustá mlha, a když slunce konečně vyplulo na obzor, zahaleno bylo tak hustým pláštěm šedé mlhy, že ji paprsky svými ani proraziti nemohlo. U Pelišatu zastihl jsem lehkou brigádu 4. jízdní divise, stojící v záloze s plukem rumunské pěchoty a něco rumunské milice. Jel jsem po cestě od Pelišatu k Plevnu kolem Radiševa, v těchže místech, kde rozkládala se druhdy útoční čára Šachovského. Cestou potkával jsem množství praporů od 30. a 50. divise, které po celou noc pracovavše o zbudování náspů pro oblehací děla vracely se nyní zpátky k Pelišatu, aby tvořily zálohu. Stanuli jsme právě v týlu naší dělostřelecké čáry. Po pravé ruce stojí už 12 oblehacích děl, po levé osm, a všechny jsou namířeny na Grivicu. V prostředku mezi velkými děly jsou baterie polní. Dvě velká děla po pravé straně již do Grivice pálí."

## Den druhý.

Střelba z děl dne 7. září počala o půl šesté ráno. Vesnice Radiševo, ležící na levém křídle ruském, byla ještě dne 6. Turky obsazena; však v noci ji Turci opustili, a Rusové mohli zcela snadno postavit své baterie na chlumu za Radiševem, kde 30. srpna stály baterie Šachovského. Střelba z děl byla brzy mírnější, brzy prudší. Od posic děl oblehacích byla vyhlídka až na střechy a věže města, i vypáleno tam několik granátů. Polní děla pálila slabě. Teprve k 8. hodině nastala střelba všeobecná, prudká. Baterie nejvýše nad Radiševem umístěná pálila přímo do posice turecké. Ruská posice nad Radiševem poskytovala velkolepé divadlo. Dole pod ruským vojskem rozkládala se vesnice Radiševo, kde v noci na 31. srpna povraždili ba-

šibozuci na sta raněných Rusů. Toto pomyšlení rozněcovalo hněvem ruské bojovníky, že zapřisáhli se nedávati milosti nepřátelům. Dále za hřbetem nízkého mezihoří šlehaly turecké granáty do ruské pěchoty; údolí zabaleno bylo mraky kouře, za nimiž chvílemi prokmitaly věže plevenské uprostřed zeleného stromoví.

Průběh boje nezměnil se po celý den. Baterie pálily jedna více, druhá méně — to bylo prozatím vše. Grivická reduta udržovala napořád svůj oheň. Jeden turecký granát zapálil vesnici Radiševo, oheň byl však brzy uhašen. Slunce sklonilo se k západu a situace zůstala skoro nezměněna. Po celý den nevystřeleno ani jednou z pušky, den patřil výlučně dělostřelbě. Ztráty na obou stranách byly nepatrny.

Náspy reduty grivické byly ruskými granáty značně rozorány, avšak pod záštitou tmavé noci podařilo se Turkům zase opraviti všechna poškození, takže reduta byla opět tak pevna jako dříve. Však ani Rusové během noci neleníli. Získaliť proti Grivici značný kus půdy, pošinuli totiž za tmy čáru svou ke předu a zřídili baterii obléhacích děl nad samou vesnicí, odkudž mohlo se pak výdatně do reduty pálit.

### Den třetí.

Za svítání dne 8. září zahájila veliká baterie ruská o 12 dělech obléhacích opětnou kanonádu, která trvala až do pozdního odpoledne. Za baterií zřízena byla jakási pozorovací stanice, sestávající z pouhého asi 60 stop vysokého žebříku, jenž v provazišti zvláště k tomu sestrojeném vztýčen byl do výše, a na jehož vrcholu stál vojín opatřený dalekohledem, jímž stopoval účinek každého výstřelu. Situace vojína tohoto byla velmi choulostiva, uváží-li se, že co chvíli dopadaly v nejbližším okolí žebříku projektily nepřátelské, které výbuchem svým hrozily rozmetati celé provaziště, žebřík spřerážeti a způsobem takovým vojína s krkolomné výše sraziti.

Do reduty grivické chrlen oheň z pravé i levé strany. Reduta nebyla s to odpovídati na střelbu obléhacích baterií, síla těchto byla příliš velká, donosnost příliš obsáhlá, aby jim Turci svými děly mohli uškoditi. Za to pálili Turci tím prudčeji do ruských polních baterií. Plukovník Forbes, který stál na vysoké posici, přehledl bojiště a psal o boji takto:

„Těžká obléhací děla pálí do grivické reduty velmi vydatně: granát za granátem, jak mohu dobře svým dalekohledem rozeznati, praská v náspu nebo pere až do samého nitra reduty. Nastal okamžik, kdy turecká děla přestala z reduty odpovídati; skoro 10 minut trvalo tam ticho; horkokrevní Rusové již počali se radovati, že Turci vzdávají se odporu a opouštějí posici. Však je-li Turek zakousán v opevněném místě, neustoupí tak snadno a jest velmi těžko jej vyhnati. Krátké přestávky použili Turci jen k opravení poškozených baterií a pálí zas vesele ze všech grivických děl proti Rusům. Grivická reduta jest klíčem celé posice; Rusové musí na ni ještě prudčeji páliti, musí ji v pravém slova smyslu zasypati krupobitím granátů. Jinak mohou ještě po celý týden do ní střílet, obětovat při tom i brigádu pěchoty a přece k poslednímu kouci jí nedobudou.

Včera odpoledne v 5 hodin mělo se již hnáti útokem, však sešlo s toho, poněvadž některá oddělení opozdila se více méně na cestě. Dnes jest už veškerá pěchota na místě očekávajíc konečného rozkazu k útoku. Stojím na vyvýšeném návrší; scéna před očima se rozkládající jest zvláštním způsobem zajímavou. Za každou vlnkou terénu, v každém údolí, v každé prohlubině jest plno vojska a ruské i turecké granáty lítají jim přes hlavy, aniž by ovšem někoho poškodily. Dále za bateriemi na pravo i na levo leží vojsko určené pro zálohu, taktéž jsouc před tureckými kulemi výborně kryto. Kol do kola na celém obzoru, od řeky Vidu na sever, od lovečsko-plevenské silnice na jih, zdvihají se k modré obloze mraky bílého kouře z dělových ran. Turecká podkova jest jakoby opásána železným kruhem našich děl a mohutnými černými řetězy ruské pěchoty; však Turci, jak se zdá, neztrácejí ducha, odpovídají na každý granát granátem, a v nastávajícím útoku vrátí zajisté každé „ura!“ svým „Allah!“, každý výstřel z pušky taktéž výstřelem a každé bodnutí bajonetu taktéž bodnutím.

Tamo táhne jeden pluk skrze kukuřicová pole z jednoho údolí do druhého. Obyvatelé vesničky Grivice tam dole v údolí mezi nepřátelskými bateriemi, z nichž jim kule bez ustání hvízdají přes hlavu, právě se zabývají mlácením ovsa na primitivních mlatech z uhnětené hlíny; mužové protřásají slámu, ženy pak vodí kol do kola po mlatu koně, jíž svými kopyty zrna z klasů vydupávají. Jest to rekovnost, fatalism, netečnost, zoufalost či otupělost? Nevím věru, čím bych hroznou tu bezstarostnost mohl nazvati. Starý baron Krüdener se svým štábem hledí dolů na celou scénu s nejkrajnější baterie před Grivicí. Veterán ten po celou noc s bojiště ani se nehnul, a na jeho tváři lze zřetelně čísti, že není dnes více obětí ukvapeného rozkazu, kterýž musil sice vykonati, s nímž však ve svém nitru nikdy nesouhlasil.“

Plukovník Forbes dotýká se tu bitvy plevenské dne 30. července, kde hnal Krüdener slabé vojsko proti přesile, jakož jsme o tom v článku „Chyby válečné“ na str. 281—284 pojednali. Však mezi tím, co řečená část knihy naší v tisku byla, vyšlo na jevo, že Krüdener jednal pouze dle uděleného rozkazu z hlavního stanu velkoknížete Mikuláše, a že rozkaz ten co pravý voják za každou cenu snažil se vyplniti. Tím arci jeví se činnost Krüdenerova v řečené bitvě ve světle zcela jiném. Však vraťme se k líčení Forbesovu.

„Několik rumunských děl pálí do grivické reduty od lesíka po pravé straně Krüdenera, jsou však příliš

daleko, takže většina granátů padá do svahu u reduty. Sjel jsem dolů do malého údolí a vystoupiv pak na malé návrší octl jsem se v týlu ruské velké baterie na pravém křídle, baterie to záležející z 12 oblehacích děl. Posice baterie té jest sice jen zhruba zbudována, však sílu má přec velikou. Děla pálí na tři strany: s jedné strany střílí 6 děl dolů směrem k Plevnu do první turecké opevněné posice před velkou redutou; z prostřední strany pálí 3 děla do menší jedné reduty, ležící za velkou redutou grivickou, kterouž jest tato spojena se silnou posicí Turkův u Pličice na severním plevenském křídle; z třetí pak strany chrlí 3 velká děla oheň přímo do grivické reduty.

Někteří z pozorovatelů měli za to, že Osman paša skutečně opustil Plevno a zanechal tu jen několik tisíc mužů s děly, aby posici hájili tak dlouho, pokud možno. Ale není tomu tak. Turci dnes rozvinuli mnohem prudčí kanonádu, než v strašlivý onen den, kdy Šachovskij s Krüdenerem hnali proti Osmanu útokem. Turci jsou mistři v užívání času. Pálí dnes jen tolik, nakolik se jim zdá potřebno. Bude-li nutno, jsem přesvědčen, že budou s to páliti ještě prudčeji. Jakmile se dá jen pěchotě rozkaz k útoku, uvítají Turci útočníka mnohem vřeleji než dosud.

Zmínil jsem se, že turecký tábor leží na širokém hřbetu táhnoucím se za grivickou redutou směrem k Pličici. Mohu dobře rozeznati černé masy pěchoty, pohybující se sem tam v údolí a po svazích. Opustiv své stanovisko jedu ještě dále směrem levým ku předu a sestoupím po malé cestě po svahu dolů, tam kde již granáty lítají. Celé bojiště ve středu přede mnou se rozestírá. Přímo přede mnou jest grivická reduta. Na levo táhnou se turecké posice, vlastní to posice plevenské, tytéž, na které 30. července udeřil Šachovskij. Ruská dělostřelba pálí ze tří čar: první nejbližší u tureckých posic záleží z polních děl rozestavených v kukuřici; druhá záležející taktéž z polních děl stojí na hřebenu grivického údolí; třetí pak nejzazší jsou děla oblehací. Turecký oheň směřuje hlavně proti první ruské dělostřelecké čáře a jest velmi prudký. Všady jest půda plna děr od tureckých granátů. Pěchota leží dosud klidně ve svých krytech; pouze dělostřelci pracují u svých děl vysazeni jsouce turecké palbě.

Hodina míjí za hodinou a v dělostřeleckém boji žádná změna. Jest pět hodin, dnes opět útok podniknut nebude. Obruba ruských děl svírá turecké posice se všech stran; ale rozhodnutí neleží v dělostřelbě, nýbrž v pěchotě. Car, velkokníže i kníže Karel byli včera i dnes po celý den na bojišti. Ztráty jsou dnes větší než včera."

* * *

*Na levém křídle* nařídil general *Zotov* postup. Velká oblehací baterie zvolna bombarduje redutu grivickou a níže ležící baterie. Jedna baterie nalézá se za Radiševem a metá granáty své do tureckých redut před Plevnem. Také proti Radiševu táhne se hřeben pahorků rovnoběžně s údolím od Grivice do Plevna sáhajícím; též zde nalézá se jedna baterie ruská, která taktéž chrlí projektily své proti nižším redutám tureckým před Plevnem.

Na hoře za Plevnem viděti jest 2 reduty na druhé straně silnice lovečské, za nimiž lesnaté hory rozkládají se na pravo. Na druhé straně údolí táhne se řada pahorků, která začíná za Plevnem a táhne se až ku Grivici. Na této řadě pahorků zřídili Turci své hlavní opevnění obranné — dva opevněné tábory a 2 nebo 3 reduty, z nichž poslední za Grivicí jest cílem baterií rumunských a těžkých oblehacích baterií ruských. S pahorků kolkolem ležících stoupají na všech stranách obláčky dýmu a sterá ozvěna výstřelů ze 150 děl ruských a tureckých odráží se od úbočí jejich.

Na této straně silnice lovečské stojí jedna baterie ruská, která střílí proti neviditelnému jakémus nepříteli na oné straně silnice. Celé okolí zahaleno jest v kouř.

Posice ruské a rumunské kolem Plevna táhnou se od Bukové rovnoběžně se silnicí svištovskou až za Grivici, za Radiševem pak čára jejich se zatáčí ku Plevnu až na 2 angl. míle blízko, opodál silnice lovečské, podél ní pak až naproti Krišině. Plevnu nejblíže jest čára postavení tohoto nedaleko silnice lovečské.

Na levém křídle ruském postupovali Rusové pod Imeretinským a Skobelevem rychle podél řady pahorků, lemujících silnici z Lovče do Plevna. Silnice vine se u Plevna přes pahorek stromovím pokrytý, jehož vrchol jest jen půl druhé angl. míle vzdálen od reduty v záhybu srědecké silnice stojící. Rusové postupovali roztýleni majíce jízdectvo v čele. Jízdectvo toto pojednou utkalo se v boj s harcovníky nepřátelskými a počalo ustupovati, když i z reduty proti němu počaly býti granáty metány. Pak slyšeti bylo se všech stran pahorku prudkou střelbu ručničuí, která neustále vzrůstala. Turci zaujali postavení své mezi stromovím na úpatí pahorku a odpovídali důrazně na střelbu ruskou.

Reduta byla odtud asi půl angl. míle vzdálena. Rusové postupovali poznenáhla po pahorku dolů a zahnali Turky, kteří z části do Plevna, většinou však do reduty zpět uchýliti se musili. Rusové hnali se v roztýlení svém i na výšinu redutní. Když však dorazili k úpatí jejímu, dostoupila prudkost střelby turecké úžasného stupně.

Z podprsí redutního chrlil se nepřetržitý liják kulí proti Rusům a reduta sama v brzce zahalena byla v hustý závoj kouře. Byl to výjev hrozný. Střelba trvala asi 20 minut. Harcovnická čára vojáků ruských začala na to ustupovat a brzy octla se zase v původní své posici. Opravdový útok to nebyl, Rusové hodlali patrně Turky nalézající se mimo svá opevnění zatlačiti do vnitř.

Však brzy bylo viděti, že Turci opět sestupují

s návrší od reduty dolů a zaujímají tatáž místa, ve kterých nalézali se před nedávnem Rusové. Po celou dobu tohoto malého boje zachovávaly baterie, které postoupily dolů směrem k Plevnu, úplné mlčení; proč, nelze si vysvětliti, neboť zajisté právě v tom okamžiku, když ruská pěchota postupovala, měly soustřediti svůj oheň na redutu. V okamžiku, kdy Rusové sestupovali dolů směrem k úpatí reduty, bylo celé údolí zahaleno mraky kouře. Město Plevno, jakož i reduty, ba i část lesa, z něhož Rusové vycházeli, to vše bylo neviditelno. Ztráty Rusů byly veliké. Posice Turků byly tak výhodny, že kdyby pálili jen trochu přesně, ani jediný útočník nedostane se až k samým náspům.

„Vracel jsem se z úkrytu," píše zpravodaj, „odkudž jsem celý průběh pozoroval; bylo již značně šero a myslil jsem, že mne z turecké reduty neuvidí; však mýlil jsem se! Sotva že jsem se svým soudruhem opustil kryté stanovisko, již tu nám hvízdnul nad hlavou granát a praskl asi za námi právě v tom směru, kam jsme se ubírali. Poněvadž zde nebylo ani baterie ani žádného vojska ruského, platil výstřel ten nám, a byla to poslední rána, jež dnešního večera z turecké reduty byla vypálena. Jeli jsme dále směrem k Radiševu, však mezi tím se tak setmělo, že nebylo lze v polích nalézti cesty. Zastavili jsme se dole v údolí. Vody tu pro koně není, malý potok proměněn jest v smrdutou kalužinu, však i tu unavená zvířata hltavě pijou. My na štěstí obdrželi trošek pitelné vody u ambulancí. U nás všude ticho; jen od prostředních posic houkají stále velká oblehací děla proti grivické redutě. Ostatek noci ztrávili jsme v malé chatrči na slámě."



Pohřeb povražděných Bulharů v Lovči.

## Den čtvrtý.

Noc na 9. září nebyla valně klidna. Asi k 10. hodině vznikla prudká střelba z ručnic, která trvala několik minut. K půlnoci byli zpravodajové probuzeni mohutným jásotem na levém křídle. I vzchopili se, aby se kolem ohlédli. Ale krajinu zakrývala temná noc, toliko ohně v nedalekém táboře dohořívající bylo lze pozorovat. Daleko široko nebylo jiných světel než třpytných hvězd na báni nebeské a občasných výšlehů ohnivých na vzdáleném obzoru, podobných oslňující záři blesku, za nimiž pravidelně následovalo hromové dunění. Byla to kanonáda, která však brzo ustala, až teprv za svitání znova se rozzuřila na celé čáře.

Byla to neděle, den Páně, jejž při východu slunce uvítali u Radiševa střelbou z ručnic. Střelba ta trvala asi 20 minut, avšak obnovila se záhy opět v okolí silnice lovečské s prudkostí zvýšenou.

„Turci pálili prudce do těch míst," psal týž očitý svědek, „která jsem včera opustil, majíce za to, že v tamějších lesinách a kukuřicových polích táboří Rusové. Vrátil jsem se tedy opět směrem k lovečské silnici a stanul na pahorku, odkud byla výtečná vyhlídka na obě reduty u silnice srědecké, jakož i na posice, proti nimž včera hnali Rusové útokem.

Rusové neměli úmyslu obnoviti dnes útok svůj; ustoupili v noci od úpatí stráně, na které vznáší se

reduta turecká, zpět na vrchol nízkého, stromovím porostlého pahorku, odkud včerejší útok svůj byli podnikli. Pahorek ten, který s mého stanoviska zdá se býti spíše krátkou řadou pahorků, rozdělen jest ve dví údolím dosti hlubokým, jímž vine se silnice lovečská. Rusové, na jedné straně silnice stojící, dlouho nepozorovali, že na druhé straně zaujali Turci postavení své právě v místech, kde včera zahlédl jsem dragony nejprve postupovati. Dělostřelectvo Imeretinského dosud se nalézá tam, kde bylo včera, a angl. míli cesty na zad od nynější posice ruské na pahorku zmíněném a plné půl třetí angl. míle od redut, proti nimž byl včera Imeretinský útočně zakročil a jichž s posice, kde dělostřelectvo jeho umístěno, ani dohlednouti nelze. Imeretinskij neposunul dosud ani jediné dělo blíže ku posicím nepřátelským, než až sem. Rusové zdají se býti plni úzkostlivé obavy, že by o dělostřelectvo své přijíti mohli. Zmínil jsem se již o nepochopitelném chování se dělostřelectva ruského, když zastavilo kanonádu svou proti redutám tureckým právě na začátku útoku, kdy kanonáda jeho měla býti vlastně nejprudčí. Nemístná nečinnost taková nedá se praničím omluviti, ne-li tím, že snad v bateriích ruských vznikl náhle v kritickém okamžiku tomto — citelný nedostatek střeliva; neboť pěchota ruská dosud ani jednou nebyla redutám tureckým tak blízka, aby dělostřelectvo musilo následkem toho v kanonádě své ustati. Takž se stalo, že útok nebyl podporován dělostřelectvem, jakož i že započal v hodině příliš pozdní, aby se zdařiti mohl.

Útok o 5. hodině podniknutý řízen byl Skobelevem. Když dorazil jsem na nové stanovisko své, strhl se zuřivý zápas dělostřelecký mezi Imeretinským a bateriemi tureckými, které byly se během noci posunuly na pahorek na druhé straně silnice lovečské. Pojednou vyšlehl na pahorku tom mohutný jehlanec ohnivý do výše, jenž rozrazil černé mračno dýmu zahalujícího boky pahorku . . . zdálo se, jako by nebesa rozevřela se až k zenithu svému. Za výšlehem tím následoval ihned mohutný kotouč kouře, jenž sněhovou bělostí svou křiklavě lišil se od černého dýmu ostatního. V nejbližším okamžiku pak zadunělo několik ohromujících výbuchů, jako by sto děl rychle za sebou bylo vypáleno . . . Na pahorku ruském povstal dlouho trvající jásot hromový . . . *turecké skladiště střeliva bylo vyhozeno do povětří.* Skobelev nalézá se na hřebenu pahorku právě přede mnou, a již hodlal jsem se k němu přidružiti, když tu náhlý ohlušující rachot a třesk podobný zahřmění hromu okouzlil mne a naplnil podivením. Hřeben pahorku našeho počal najednou soptiti kouř a oheň . . . Ohnivé kule rychlostí blesku zakmitly se a mizely, každá zůstavujíc po sobě malý obláček bělavého kouře . . . Rachot tureckých šrapnelů třaskajících přímo nad hlavami našimi byl ohromující, a těžké dunění vzdálených děl obléhacích, jichž výstřely v krátkých přestávkách odměřených po sobě následovaly, ještě zvýšovalo mohutný dojem velkolepého divadla tohoto. Turci se své strany odpověděli útokem Rusům v zad; tito zastavili střelbu svou vyčkávajíce, až by Turci útokem ženoucí dosti se přiblížili, načež učinili náhlý zuřivý výpad. „Hle, Skobelev!“ pravil důstojník podle mne stojící, „kterak ten je učí!“ a tři nebo čtyři kozáci, zírající na bojiště s výrazem nesmírného napnutí na tváři, vyslovili uspokojení své vidouce, že Skobelev sám vrhl se do vřavy bitevní . . . Zatím harcovníci turečtí blížící se od Plevna hnali se podél naší stráně pahorku na druhou stranu hluboké rokle, jako by hodlali udeřiti na Skobeleva ze zad. Dnes osvědčilo dělostřelectvo ruské mnohem větší ostražitost a hbitost než včera, neboť jižjiž řítila se jedna baterie dolů vinicemi a obilím, a dělostřelci ruští rychlostí blesku oddělivše lafety od kárců počali proti harcovníkům tureckým co nejdůrazněji páliti, zatím co reduty turecké spustily proti nové baterii této kanonádu neméně důraznou. Tato však nevěnovala redutě žádné pozornosti, nýbrž soustředila palbu svou proti harcovníkům, kteří vidouce se ohroženými v bok i v zad počali brzo opět ustupovati. Granáty turecké z reduty metané zalétaly vesměs přes baterii a třaskaly v nehlubokém údolí v pozadí jejím, asi 50 sáhů v pravo od nás — a to skoro všechny na jednom místě. V několika minutách počala kanonáda ochabovat, pak se rozlehl pronikavý ryk, a hned za ním hromový a neustávající jásot. Turci byli odraženi — Skobelev s bodákem nasazeným pronásledoval prchající.

Výsledek útoku generala Skobeleva svědčil o tom, že Turci nejen nehodlali se vzdáti posice plevenské, nýbrž že branná síla jejich byla mohutná a že byli odhodláni klásti tuhý odpor. Baterie rumunské na pravém křídle ruském pošinuly se značně ku předu proti grivické redutě, do kteréž se pálilo nejen z prostředku, nýbrž i se strany severovýchodní a jižní. Dalekohledem bylo lze dobře rozeznat turecké dělostřelce, kterak pracují jako stroje u svých děl uprostřed praskajících granátů. Ruská pěchota leží v massách ve svých úkrytech čekajíc rozkazu k útoku. Posice plevenské jsou daleko pevnější než v bitvě 30. července. Zejména na jižní a západní straně od města jest *množství nových redut.* Jedna z nich, postavená na hřebenu, táhnoucím se na jih od Plevna podle řeky Vidu, jest obzvláště pevna. Od ní pak táhne se celý řetěz redut jiných, spojených mezi sebou silnými náspy. Jak patrno, jsou Turci nejen na straně jižní, odkudž jedině lze podniknout aspoň s jakousi nadějí na úspěch silný útok, nýbrž i v týlu u řeky Vidu znamenitě opevněni. Proti velké oné redutě hnal včera Skobelev útokem; reduta tato nejenom že vévodí silnici do Lovče a Selvijeva, nýbrž uzavírá též silnici, přicházející od Vidína, které po případě může Osman užiti ku zpátečnímu tažení. Na samé pak

jižní straně postaveny jsou tři jiné veliké reduty, spojené mezi sebou náspy a bateriemi a střeleckými příkopy. V čele pak prostředního hřbetu jest osm zvláštních redut, kryjících bezprostředně město Plevno. Na hřebenu a po svazích velikého tohoto prostředního hřbetu nalézá se velký opevněný tábor, který ještě sám o sobě chráněn jest náspy pro baterie a střeleckými příkopy.

„Čím déle se dívám," psal dále zpravodaj, „tím obrovštějšími zdají se mi býti překážky, jež útočícím Rusům v cestu se staví. Jisto jest, že dlužno udeřit na hroznou posici tuto se všech stran současně jako na jediný srostlý celek, a že posice tato jenom co celek může padnouti. Dejme tomu, že severní hřbet padne, — tož síle a pevnosti hlavního hřbetu prostředního nebude pranic ublíženo; připusťme však, že Rusové dobudou hřbetu prostředního, — tož dlužno podotknouti, že hřbet ten jest ovládán jak hřbetem severním, tak i redutami na jihu. Vše to činilo by tureckou posici nedobytnou, kdyby také byl do ní pojat hřbet nad Radiševem, s něhož právě píšu; však hřbet ten Turky obsazen a opevněn nebyl, patrně z té příčiny, že neměli dosti sil, aby v opevnění svá zaujali tak obrovský polokruh.

Než jaká jest vlastně síla Turků? Sleduji scenu svým dalekohledem, však nevidím v tureckých posicích mimo dělostřelce žádného živého tvora; ani jeden voják nezdá se býti v redutách; soudíc dle rozlohy opevněného tábora možno páčiti, že tam leží as 30.000 mužů, ale jsem přesvědčen, až ruská pěchota požene útokem, že veškery příkopy a všechny náspy oživí se celými roji tureckých pěšáků."

Během odpoledne stala se dělostřelba ještě prudčí. Na předstrážích praskala střelba z pušek. Polní děla přiblížila se na 800 uzlů (po 6 stopách) k tureckým redutám. Zároveň zřízeny odpoledne náspy na radiševském hřbetu pro baterii oblehacích děl, jež páliti mají do boku hlavní posice turecké.

Vykonány přípravy k útoku. General Krüdener již za šera postoupil k výšinám radiševským s 31. divisí, která je k prvnímu útoku připravena. Dělostřelecký boj protáhl se do noci.

Velkokníže s knížetem Karlem a generalem Zotovem zaujali stanovisko své v čáře střelné baterií umístěných na obou stranách hřebenu, na němž stojí reduta grivická, aby stopovali účinek střelby ručničné proti dělostřelcům tureckým, kteří obsluhovali děla redutní.

Pěchota rumunská obsadila jistý druh přirozených náspů ochranných v popředí své baterie do předu posunuté; vojínové rumunští snažili se všemožně, aby tureckým dělostřelcům způsobili ztráty co možno největší, avšak snaha jejich setkávala se s úspěchem nevalným.

Právě když slunce zapadalo, opustilo několik setnin pěchoty ruské křoviny asi v polovici mezi vesnicí Grivicí a redutou, v nichž ukryty byly po celý den. Roztroušeni ve volný řetěz harcovníků postupovali Rusové vzhůru po stráni grivické, při čemž neustále stříleli. Dostali se takto až blízko k samé redutě a již již počínali míti naději, že budou moci beze značných překážek do ní vniknouti.

Rozšířilo se pojednou domnění, že Turci vyklizují se z reduty, ba důstojníkům se dokonce zdálo, že viděli, kterak děla nepřátelská vzdalují se z reduty a uchylují se do opevněného tábora tureckého.

Jeden z důstojníků kozáckých pustil se s devíti muži v před ku planině. Avšak když se dostali asi na 100 sáhů od úpatí jejího, objevila se pojednou proti nim řada ručnic a hlav tureckých, které vyčnívaly nad hřeben ochranného náspu, jaksi v průčelí zevnějšího svahu předprsí redutního.

Kozáci ovšem za okolností takových neuznali býti záhodným dále se dráti a vrátili se k celkovitému řetězu harcovníků zpět, kteří až do setmění zůstali, kde právě byli, vyměnivše si několik výstřelů s harcovníky tureckými za náspy ochrannými.

### Den pátý.

Ráno dne 10. září posunula se polní děla ruská údolím proti přední posici turecké v dolině střední, polní děla pak, jež vyvežena byla včera na výšiny proti Radiševu, přepustila opět posici tuto dělům oblehacím a posunula se také po svahu dolů, odkudž z nepatrné vzdálenosti bombardován bok přední posice turecké.

Výšina naproti Radiševu stala se od té doby, co byla tam umístěna oblehací děla ruská, místem nevelmi bezpečným, poněvadž Turci odpovídali tam dělům ruským velmi důrazně. Na svahu, který tvoří posici záložní, stály 3 pluky Krüdenerovy, na hřebenu samém pak general dělostřelectva se svým štábem, který seděl, aby kulím nepřátelským zbytečně nebyl vystaven.

Na levo, blíže ku Plevnu, metala baterie oblehací granáty své přímo do opevněného tábora tureckého na severní řadě pahorků.

Proti redutě turecké střílela polní děla ruská, umístěná na stráni a před „přední" posicí tureckou. Turkům byla rozbita čtyry děla redutní, avšak Turci vyvezli hned čtyry děla jiná, z nichž hned také pálili. Střední hřeben pahorků velmi důrazně byl bombardován polními děly ruskými, umístěnými v levo od velké baterie ruské. Turci však děly redutními velmi horlivě odpovídali.

Jižně od Plevna stály na hřebenu pahorku také baterie ruské, které střílely též proti kostelu plevenskému, z něhož si Turci udělali — prachárnu. S hřebene toho patrně bylo viděti, kterak dělostřelba ruská brala převahu nad tureckou. Rumuni na pravém křídle učinili pohyb u velikém oblouku, aby dostali se za Rakovo, a děla jejich bombardovala opevněný tábor turecký na severní řadě pahorků.

Sjela se skvělá družina, nesoucí blahopřání caru Alexandru, jehož svátek ke dni 11. září připadá. Nejprve přijel velkokníže Mikuláš. Provázelo ho mnoho generalů, pobočníků a ordonancí. Jemu vstříc vyjel kníže Karel, který byl v polní nemocnici čtvrté divise. Ranění z předešlého boje byli již všichni následkem výborného zařízení obvázáni a dále dopraveni. Část ambulančních lékařů, majíc v čele dr. Gergeska, odebrala se k bateriím, a k nim přidružil se dr. Ursulesku, poslaný z Jas společností „červeného kříže". V polní nemocnici zůstali vrchní lékař divise dr. Otremba se svým personálem a dr. Russ od „červeného kříže" z Jas. Lékaři střídali se ve službě u baterií a v polní nemocnici. Je-li první z těchto služeb nebezpečnější, je zase druhá namahavější. Lékaři v nemocnici pracovali při záři pochodní po celou noc, neboť vykonali 5 amputací a obvázali 80 raněných. Kníže Karel je pochválil a pobádal k nové činnosti.

Na návrší v pravo nade vsí Grivicí jsou dvě vyvýšeniny vedle sebe. Jsou to nejspíše zbytky nějakého buď dáckého, tatarského nebo mongolského vojenského tábora. S těchto vyvýšenin rozprostírá se nejlepší vyhlídka do hlubokého údolí řeky Vidu, která je obklopena lesnatými horami. Za pokojných dob mohli bychom se krásným pohledem tím potěšiti, dnes však hřímající děla přerušují všechno pozorování, slyšíme jen cvrčivý a syčící zvuk granátů, praskání šrapnelů, vidíme vířivý prach, jejž prasklé granáty vyhazují.

Ve vzdáli objevil se velký počet jezdců. Car přijíždí se svou družinou. Vše jede mu v ústrety. V carské družině samá knížata, princové, hrabata a nejvyšší hodnostáři, průvod je tak nádherný a skvostný, že na půdě bulharské tvoří největší protivu se zemí a lidmi. Dvě setniny gardových kozáků a setnina Čerkesů provázejí cara, je to vzácný a vážný sbor pod velením cara. Kníže Karel představil carovi generalního inspektora zdravotnictví dra Davillu; po té jel car dále a zůstal chvíli sám v čele družiny. Po krátké objížďce se odpočívá, car přijímá depeše a rozmlouvá s družinou.

Nazejtří, k jmeninám carovým, ustanoven všeobecný útok.

## Den šestý.

Dělostřelecký boj, jenž vedl se u Plevna, náleží bez odporu k největším zvláštnostem moderního válečnictví. Nebyla to pevnost, jež se oblehala, nýbrž řada vrchů, které měly být útokem dobyty. Po pět dnů a nocí trvala kanonáda skoro bez ustání. Každé noci bylo postavení baterií změněno.

K 11. září připraven tedy útok na největší a nejdůležitější redutu, *Grivici*. Netrpělivě očekávalo vojsko rozkaz k pochodu. Mužstvo i důstojníci stáli ve zbroji; věděli, že mnozí jdou smrti vstříc, avšak nikdo nevěděl, kdo z nich domů se vrátí. Hrobový klid panoval v řadách vojska, v hlavním stanu i v polních nemocnicích, pouze baterie hřímaly chvílemi svůj pozdrav vražedný.

Po bouřce minulé noci následovalo deštivé jitro. Hustá mlha pokryla krajinu, takže do vzdálenosti sto loket nebylo ničeho viděti. Teprve k 10. hodině se mlhy rozptylovaly, i bylo lze s výšin pohybování vojska pozorovat.

Váleční zpravodajové zaujali na rozsáhlém bojišti své posice na různých místech, i budeme sledovat jejich vypravování.

Nejprve vyslechněme anglického zpravodaje, jenž vyhlédl si místo na výšinách před Radiševem.

* * *

Celá situace od včerejšího dne valně se nezměnila. Děla reduty, která tvořila přední posici tureckou na výšině střední, odpovídala dosud neunavně bateriím ruským v údolí na straně východní. Také reduta grivická byla v plné činnosti, ačkoli kanonáda její ode včírka značně ochabla. Na levo opodál silnice lovečské zahřměl chvílemi rachot houfné střelby ručničné, která však jen ve značných přestávkách burácela a vždy opět zanikla. Mezi předními a druhými posicemi na vyvýšenině střední viděti bylo Turky horlivě zaměstnané vyhazováním náspů, ačkoli baterie ruské neustále proti nim střílely. Ruská bateric oblehací chvílemi vychrlila granáty své přes vyvýšeninu střední do opevněného ležení tureckého a chvílemi i do města samého.

Krátce po desáté hodině nastal na bojišti takořka všeobecný klid, rušený jen porůznými výstřely, jichž zvuk v ozvěně mnohonásobné od okolních výšin se odrážel. Klid ten činil dojem příšerného ticha, jaké bývá obyčejně předchůdcem mohutné bouře. Chvíle této hbitě použili Turci a opustivše pozadí předprsí opevnění svého rozptýlili se po kolišti s nápadnou bezstarostností.

Hovořili jsme hlasem stísněným, jako bychom se obávali, že všeobecné, děsné ticho toto nevčasně přerušíme . . . jen slabé dunění vzdálené kanonády a přidušený rachot ručniční střelby pěchoty Imeretinského na levém křídle ruském, na blízko údolí řeky Vidu, chvílemi bylo slyšeti. Pojednou počala mlha opět houstnouti a zahalila v neproniknutelný závoj svůj i přítele i nepřítele.

Právě o 11. hodině náhle rozzuřila se prudká střelba ručniční na levém křídle ruském. Soudili jsme, že střelba tato pochází od oddělení ruského, které dralo se z rokle průsmyky silnice lovečské, avšak neproniknutelná mlha skrývala celé bojiště před zraky našimi. Jen zvuk střelby k nám dorážející byl nám jaksi znamením, že proti redutě na vrcholu osamotnělého vršku, jihovýchodně od Plevna, podniknut byl dle všeho útok. Bylo nám nemožno i jen na 20 loket okolí naše rozeznati.

Na všech stranách počala těžká děla ruská znovu zahajovati důraznou střelbu a kouř z nich vystupující jen ještě zvyšoval mlhavé temno okolní. Snad dokonce započal právě všeobecný útok, jehož tak dlouho s napnutím byli jsme očekávali . . . a jenž k nejtrpčímu sklamání našemu měl ujíti zrakům našim! Rachot vzdálené střelby ručniční nápadně vzrůstá. Soudíme, že Skobelev tam dole na levém křídle jest v plném díle, avšak nemožno nám čeho dohlednouti; ležíme tu na hřebenu pahorku a sotva že s to jsme druhého rozeznati. Okolo nás vzrůstá rachot a dunění . . . avšak my jsme — oslepeni. Nemožno vylíčiti průběh boje. Vzduchem výpary takořka přesyceným proniká hvizdot kulí a třesk explodujících granátů. General dělostřelectva jest tako-



General Zimmermann,
velitel v Dobrudži.

řka zoufalým nad tím, že nemožno mu čeho spatřiti. Dle zvuků, které k nám dorážejí, soudíme, že Rusové neustále postupují v před; ba za krátko zdá se nám, jakoby jásot vojínů ruských zvěstoval nám, že zmocnili se konečně reduty na temeni osamělého pahorku stojící.

Ačkoli Rusové na postupu svém neustávají zuřivě páliti, střílejí přece jen nazdařbůh, neboť Turci jsou pro ně v mlze naprosto neviditelnými.

V jistém ohledu jest panující vůbec mlha pro ně výhodou, neboť kryje je při útočném postupu jejich před nepřítelem. Avšak vlastní střelbou svou zajisté prozrazují se jemu a možno, že následkem neproniknutelné mlhy nesnadno jim dáti postupu svému směr pravý.

Turci jen chabě odpovídají na zuřivou kanonádu ruskou proti posicím jejich: buď bylo jim již mnoho děl granáty ruskými demontováno, nebo nedostává se jim pojednou střeliva anebo snad konečně jsou toho náhledu, že bylo by marným namaháním při mlze tak husté chtíti nepříteli důrazně a vydatně odpovídat.

Okolo hodiny 12. počala mlha opět řídnouti a před námi jakoby opona jeviště plevenského zvolna počala se rozhrnovati . . . Jižjiž rozeznávali jsme řadu severních výšin tureckých, avšak údolí, před nimi se táhnoucí, naplněno bylo hustým bílým dýmem. Na jednom místě rozptylil se poněkud dým tento a my zahlédli jsme ruskou baterii polní v údolí stojící, kterak zuřivě soptí projektily své proti první a druhé posici turecké na vyvýšenině střední. Avšak hned opět zahalila mlha a kouř baterii ruskou i posice turecké a celé jeviště útoku na levém křídle ruském na nějaký čas před zraky našimi.

A opět jinde odhalil se hustý závoj a my spatřili tureckou posici druhou na vyvýšenině střední; Turci neohlížejíce se více na kanonádu baterií ruských pálili z děl posice své směrem k místům, odkud doléhal k nim rachot střelby pěchoty útočné. — Jedna věc zdá se nám nyní býti nade vší pochybnost: dlužno-li souditi dle zvuků střelby ručniční, pak jest takořka jistým, že pěchota útočná počíná od posice turecké — se vzdalovati. Střelba její poznenáhla blíží se k nám, takže konečně vzmáhá se v nás obava, že stranou útočnou jsou vlastně — Turci sami a že cílem útoku jejich jest západní svah pahorků, na jichž hřebeně právě jest stanovisko naše. V největším chvatu opouštíme tedy ohrožené stanovisko své a spěcháme podél hřebene na levo směrem západním a blíže ku bojišti právě nad západním cípem vesnice Radiševa. Jest to prostora, kterou v noci dne 30. července štáb Šachovského držel v moci své co čáru předních hlídek.

Shledal jsem, že několik baterií ruského dělostřelectva polního divise 31. bylo v plné činnosti proti první a druhé posici turecké na vyvýšenině střední a že v pravo a v pozadí pěchoty jen málo mužstva udržovalo s nepřítelem vratký boj, o čemž svědčila dosud trvající porůzná střelba ručniční.

Velitel baterie ujišťoval nás s lhostejností, jež zdála se mi býti líčenou, že boj právě se ukončující byl pouhou bitkou, kterou svedly přední hlídky ruské, avšak zjev na protějších návrších poučil mne, že to bylo něco více než boj předních stráží. Spatřili jsme, kterak Turci tu a tam na stráni divě pobíhají. Byla to jednotlivá oddělení turecká, která hnala se dolů po stráni pahorku proti shluklým houfům vojínů ruských, kteří ustupovali k ochranným náspům na příč ležícím ve východišti rokle silničné a stoupajícím po stráních v pravo od nás. Nemohlo býti jinak, než že pěchota ruská setkala se při útoku svém na redutu tureckou s nenadárem a že posádka redutní odvážila se pak protiútoku. Bylo též zjevno, že Skobelev hnal útokem na redutu se strany východní od pahorku. Velitel baterie sdělil mi, že veškerá čtyrliberní děla divise jeho odeslána byla na křídlo levé k silnici srědecké za tím účelem, aby zamezila Turkům ústup tímto směrem možný; dle všeho nebylo však Turkům ani zapotřebí o ústup takový se pokusiti.

S vrcholu hřebene radiševského, nejzáze na západ ležícího, viděli jsme, kterak jeden pluk divise 16. chabě pálil dolů do údolí, s nímž kříží se silnice lovečská, a že měl nejspíše v úmyslu vyraziti odtamtud a udeřiti znovu útokem na redutu osamělého pahorku. Avšak z ochranných náspů tamějších stříleli Turci ne sice s prudkostí, avšak s důslednou vytrvalostí. Nedaleko nás postupovala směrem klikatým divise 30. dolů k jihovýchodnímu úpatí pahorku. Byly dvě hodiny. Takořka plné dvě hodiny trvaly ještě nepatrné potyčky, jaké přední hlídky ruské s nepřítelem sváděly.

* * *

Jiný zpravodaj meškal ve štábu generala *Zotova*, právě když bitva o 11. hodině začala. Zotov nalézal se s celým štábem svým na hřebeně pahorků za Radiševem se táhnoucích.

Líčení druhého zpravodaje jest následující:

Baterie ruské zahájily mírnou kanonádu a Zotov oznámil, že útok započne až mezi 2. a 3. hodinou odpoledne; v tom však zaslechli jsme rachot prudké střelby ručniční, která pojednou strhla se na čáře harcovníků v levo od silnice lovečské a patrně šířila se podél silnice této až k úpatí pahorků radiševských a vzhůru ku hřebenu jejich až na blízko Radiševa samého. — Všichni byli jsme překvapeni.

General Zotov pohledna na hodinky pravil: „Co to? Hodina útoku ještě neudeřila!“ Vyšvihnul jsem se v sedlo a bez odkladu ujížděl jsem po svahu radiševských pahorků dolů, kde střelba nejprudčeji zuřila, — abych vyšetřil pravý stav věci.

Nějakou dobu bylo skutečně nemožno rozeznati, z které strany podniknut útok, zda od Rusů či Turků. Mlha i dým tak byly husté, že takořka ničehož nebylo lze spatřiti; jen dle proměnlivého rachotu střelby dalo se poněkud souditi na průběh boje.

*Skoro po celou hodinu nemohl se Zotov přesvědčiti, co vlastně se děje.* Dle nařízení Zotova mělo k útoku přikročeno býti teprve mezi 2. a 3. hodinou, nemohlo tudíž jinak tomu býti, než že Turci ruské vojsko předešli a na ně sami útokem udeřili. Věc se měla skutečně takto:

Skobelev a Imeretinskij, jimž uloženo, aby zahájili nastávající útok proti redutě turecké, musili k tomu účelu posunouti oddělení svá ku pahorku, čelícímu přímo redutám v záhybu silnice srědecké stojícím.

Právě s pahorku tohoto byli Turci před čtyrmi dny na Skobeleva útokem udeřili, od té doby pak vyklidili se Turci odtamtud zůstavivše na pahorku jen slabé oddělení harcovníků. Skobelev hnul se o 11. hodině, aby pahorku tohoto se zmocnil. Turci ihned spustili proti němu prudkou fusiladu — a to byl začátek celého boje, který vzbudil tak neočekávaně pozornost naši. Do té chvíle nemohl jsem poznati, zdaž Turci hodlají podniknouti útok všeobecný na celý šik, či zdali byl pohyb jejich jen pouhým následkem postupu Skobeleva. Zkrátka, útok turecký rozšířil se od silnice lovečské přes Plevno a vzhůru ku hřebenu radiševskému.

V prostředí hřebenu tohoto zvedá se nevysoký vršík. Od místa tohoto až na konec hřebenu, který jest sotva jednu anglickou míli od Plevna vzdálen, umístili Rusové 28 děl, většinou na 1000 neb 1200 yardů (loket) daleko od redut tureckých a náspů.

Děla tato hrozila Turkům neustálým nebezpečím. Zdá se, že Turci umínili si učiniti odvážný útok a rázem zmocniti se hřebenu radiševského. Hlavním cílem útoku jejich byl svrchu dotčený vršík, ležící přímo proti jedné z redut jejich. Následkem husté mlhy a dýmu bylo nemožno rozeznati zřetelně posice obou nepřátelských stran.

Boj trval skoro až do 2. hodiny.

Turci udeřili třikráte na Skobeleva, který je však rázně odrazil, a hnali dvakráte útokem na hřeben radiševský. Bitky, které Turci při tom svedli se Skobelevem, byly krátké, rychlé, avšak tuhé: žádná z nich netrvala déle než 5 nebo 10 minut. Zjev ten dlužno přičísti zvláštnímu způsobu, jakým Skobelev se hájil: vojsku svému udělil rozkaz, aby zdrželo se vší střelby, pokud Turci nepřiblíží se aspoň na 100 yardů, ale pak spustili Rusové na dané znamení proti nepříteli fusiladu, jaké by nižádné vojsko nemohlo odolati. Liják smrtonosných kulí ruských pokaždé v okamžiku zahnal útočníky zpět.

Třikráte řítili se Turci jícnům hlavní ruských vstříc a třikráte byli odraženi náhlým tímto a zuřivým přivítáním.

Avšak útok, jejž Turci podnikli proti pahorkům radiševským, trval mnohem déle, a Rusové ne tak snadno jej odrazili. Teprve o 2. hodině počal rachot střelby řídnouti, což nasvědčovalo tomu, že boj pro okamžik jest u konce. — Mlha pak poněkud se rozptylila a bylo tedy možno přehlednouti posice obou stran.

Že Turci utrpěli při útocích svých ztráty velmi těžké, jest nade vší pochybnost jisto, neboť obnášejí-li ztráty Rusů, kteří v bojích těch byli výhodně kryti, 500 mužů, tož zajisté možno ztráty Turků páčiti na dva až tři tisíce mužů.

Třídenní kanonáda však patrně velmi málo jim ublížila; bylo i zjevno, jak cítili se dosti silnými, aby snesli i případ, že by byli odraženi, ačkoli na jisto věděli, že nezbytně následovati bude pak ihned protiútok se strany ruské.

V skutku, odražením těchto útoků tureckých získali Rusové mnohem více než celou svou třídenní kanonádou a učinili tím mnohem vydatnější krok přípravný k zahájení útoku z vlastní strany své. Utrpěloť vojsko ruské v dřívějších bojích svých ztrát věru tak hrozných, že nebylo by divu, byla-li odvaha jeho ochromena a pozbylo-li naděje, jakož děje se ostatně po tak strašných pohromách i těm nejlepším vojskům vůbec.

Úspěch takto dosažený byl tedy velmi příznivým znamením pro zamýšlený útok ruský, který takořka okamžitě na to skutečně byl zahájen, tak že sotva střelba na půl hodiny byla umlkla, jižjiž rozzuřila se opět s prudkostí úžasnou.

Zaujal jsem stanovisko opodál silnice lovečské mezi levým křídlem Krüdenerovým a pravým Skobeleva, z něhož měl jsem rozhled příznivý, pokud připouštěla mlha a dým, úpatí pahorků radiševských kryjící. Bezprostředně na pravo od Plevna, kde velel Krylov, a okolo redut, v záhybu silnice srědecké, kde Skobelev útok řídil, ležela při zemi mlha tak hustá, že mohl jsem souditi na průběh boje ponejvíce jen dle rachotu střelby a stoupání kouře. Pokud však na vlastní oči skutečně jsem viděl a pokud sděleno mi bylo Skobelevem samým a důstojníky v boji se účastnivšími, mohu podati vám následující podrobnou zprávu.

Poněkud v pravo ode mne, kde general Krylov hnal útokem na reduty dole nedaleko Plevna ležící, zuřila střelba ručniční takořka plné dvě hodiny; byl to nepřetržitý, ohlušující rachot, do něhož mísilo se chvílemi hřmění děl.

Na hřebeně pahorků radiševských viděti bylo děla ruská z jícnů svých oheň chrlící. Hrozná vřava bitevní trvala skoro celé dvě hodiny. Ruská děla metala projektily své do reduty, a pěchota z ručnic svých neunavně pálila do náspů redutních. Zatím útočná oddělení ruská postupovala opatrně pod ochranou dýmu, mlhy a stojatého obilí, aby dosáhla posice redutám co možno nejbližší, prve než vyřítila by se náhle proti nim. Asi o 5. hodině zavanul ostrý větřík, který rozptylil mračna dýmu — a v témž okamžiku zahlédl jsem před redutou dole u Plevna stojící, kterak značná síla vojínů ruských náhle zvedá se v obilí a za pronikavého ryku řítí se v před. Zdálo se, že střelba Turků touž chvílí takořka k úplnému umlknutí byla přinucena lijákem ruských kulí ručničních a nesčetnými granáty ruskými, které jako zhoubné krupobití do reduty se sypaly. Okamžik zdál se býti velmi příznivým pro útok. Buďto Turci opouštěli již reduty tyto, anebo leželi ukryti za předprsím redutním očekávajíce klidně návalu nepřátelského. Otázka tato došla brzo rozřešení. Sotvaže dozněl ryk Rusův, útokem ženoucích, zahřměl houfný výstřel po celé délce předprsí redútního a celá reduta zahalila

se v neproniknutelný oblak bělavého kouře. Z reduty vychrlil se tak prudký liják kulí ručničních, že zdálo se, jako by v něm ani moucha jisté záhubě ujíti nemohla . . . A tomuto proudu smrtících kulí řítili se Rusové vstříc s rykem . . . jenž zdál se mi býti zoufalým jásotem; načež zmizeli v nehlubokém příkopu a tak na okamžik ušli zrakům našim. A opět objevili se, — a opět zmizeli v dolině na úpatí koliště redutního, šíleně ženouce se vzhůru, jako by kule turecké byly papírovými. Však bohužel! očividně řídly řady jejich . . . Budou-liž moci dosíci předních valů reduty, smrt a zkázu soptící? Bylo-liž možno chabým tělem lidským rozraziti plamenný kruh tento? Nám zdálo se to býti holou nemožností: byť i jen jedna z každých desíti smrtících kulí nepřátelských zasáhla cíl svůj, věru ani jediný z chrabrých těch vojínů ruských nevrátí se zpět. Očekávaje, zdali jižjiž vyřítí se útočníci opět z doliny na úpatí koliště, takovým byl jsem uchvácen rozčilením, že třesoucí se rukou nemohl jsem dalekohled udržeti a musil jsem na okamžik spolehnouti se na prostý zrak svůj. Rusové patrně jižjiž se blížili k redutě samé, — jen ještě jeden mohutný rozběh a — vše bude u konce. Nebylo zapotřebí než ruky své vztáhnouti po palmě vítězné . . . avšak na smrt ztrmáceným útočníkům zapotřebí bylo k tomu nových, svěžích sil, nových, nerozrušených řad, které mocí neodolatelnou pomohly by jim zaplaviti osudné koliště i náspy redutní, a opět jiných, které dovršily by prudkost náběhu útočného. Ohlížel jsem se po nevyhnutelných posilách těchto . . . pátral jsem, zdali general činí, co na něm jest, aby chrabrým útočníkům ku pomoci přispěl. Pátrání mé bylo marno . . . krev stydla mi, viděl jsem, kterak *veškerá ta heroická chrabrost a neohroženost, veškeré to nadšené obětování života vlastního, útočníkům ruským k ničemu nebude.* Ni jediný muž nebyl vyslán jim k posile! Viděl jsem jednotlivce po různu dráti se s odvahou šílenou koliště vzhůru — a v témž okamžiku váleti se v krvi . . . Jen polovice vyvázla jich z osudného okolí pekelných redut; — a těmto, v hrozném neladu a v nahodilých houfech uděšeně prchajícím, zraněným, mravně zničeným, na smrt ztýraným a ještě na útěku klesajícím vojínům vyslány byly vstříc celé — dva prapory! — Dva prapory! — věru, tolikéž bylo by velitelství ruské docílilo vysláním — pouhého desátníka s dvěma muži.

Ne dvou praporů, nýbrž aspoň dvou pluků, — a ne „post festum", nýbrž v pravý čas bylo zapotřebí, t. j. když útočníci ruští řítili se ještě za bitevního ryku z pšeniště ku kolišti. Tenkráte byla by posila dorazila na bojiště právě v okamžiku, kdy výsledek boje kolísal se mezi vítězstvím a porážkou, tenkráte byl by proud nových, svěžích sil útočných na jisto rázem zaplavil koliště i předprsí nepřátelské, tenkrát nebylo by vítězství, heroickým útočníkům jižjiž kynoucí ze samých rukou takořka uklouzlo. — Na místě toho však vrhl Krylov na bojiště — dva prapory, a to když bylo již — pozdě. Mužstvo obou praporů vyrazilo za zpěvu na bojiště a zmizelo za krátko v tajemné, neproniknutelné mlze a v bělavých mračnech kouře.

Dech tajil se v nás, — bylo nám, jako bychom o milost chtěli prositi pro novou tuto oběť, vyslanou přímo na jatky. Byloť nemožno, naprosto nemožno, aby nové tyto prapory nešťastný ten útok opětovaly s vyhlídkou na sebe menší úspěch. Oba prapory dány byly v šanc takořka jisté, naprosté zkáze!

Opět zastřela mlha žalostné jeviště, opět přikryla redutu, Turky i Rusy. Střelba, která s obnovenou prudkostí se rozzuřila, věstila nám, že osudné dílo znovu započato. Za krátko však utichla, — znamení to, že bylo opět po všem. Avšak druhý útok tento odrazili Turci ještě mnohem snáze než první . . . Útok Krüdenera a Krylova podniknutý s pahorků radiševských na celé čáře setkal se s žalostným nezdarem. Nedalo se jinak očekávati.

Docela jiným způsobem řízen byl útok na levém křídle ruském, kde veleli kníže Imeretinskij a general *Skobelev.* Zatím co vřava bitevní zuřila v čele vojska ruského a v pravo ode mne, vztekala se lítice boje okolo redut samých a na druhé straně silnice lovečské — avšak až do té chvíle, kdy Krylov po druhé byl odražen, neudeřil Skobelev ještě útokem na nepřítele. Důkladně však se k tomu zatím připravil. O 4. hodině posunul Skobelev 20 děl k výběžku pahorku, ovládajícímu Plevno. Byl jsem jen asi 100 yardů (loket) vzdálen od reduty. Pojednou zahlédl jsem, kterak mohutný sloup dýmu vznesl se do výše, a hned za ním zahřměl ohromující výbuch ve vzdálenosti jen asi 5—600 yardů na levo ode mne. Bylo patrno, že Skobelev nedbaje nebezpečí, hrozícího dělostřelectvu jeho, tak značně do předu posunutému, odhodlán byl odvážiti se pokusu zoufalého, aby stůj co stůj zmohl redutu, jemu hrozivě vstříc stojící. Reduta tato jest opevněním dvojitým a stojí v místě, kde silnice lovečská zatáčí se na sklonku svém ku Plevnu. Skobelev posunul brannou sílu svou po svahu hory dolů až do vnitř obvodu v dostřelu děl redutních se nalézajícího. Jakmile Turci spustili proti němu z reduty své prudkou kanonádu, neměškal Skobelev co nejdůrazněji a vytrvale jim odpovídati, nepřetržitým proudem granátů a pum v pravém slova smyslu redutu zasypávaje. Mužstvo Skobeleva zatím použilo všech možných krytů k výhodě své. V skutku použil Skobelev děl svých takovou měrou, že mnohá z nich stala se k další střelbě nezpůsobilými. Plné tři hodiny trvala tato úsilovná kanonada a právě když Krylov po druhé byl odražen, počala střelba z tureckých děl redutních proti Skobelevu ochabovati.

Okamžik ten považoval Skobelev za vhodný, aby k zamýšlenému útoku přikročil. Branná síla jeho sestávala ze 4 pluků řadového vojska a 4 pluků střeleckých.



Ulice v Ďurděvu při bombardování.

Zatím co děla ruská v zdrcující kanonádě své úsilovně pokračovala, spojil Skobelev pod ochranou její v nevelké dolině na úpatí nízkého pahorku redutního pluk vladimírský a podolský s dvěma prapory střeleckými.

Spojení toto provedl Skobelev ve vzdálenosti sotva 1200 yardů od zevnějšího svahu náspu redutního. Zaujav pak stanovisko co možno výhodné, aby sledovati mohl průběh útoku, nařídil, aby ustalo se od kanonády a útočně bylo postoupeno v před. Zároveň udělil útočnému vojsku rozkaz, aby při útoku svém nestřílelo, načež vojínové za zvuků hudby a při vlajících praporech dali se na pochod a v brzce zmizeli v husté mlze a kouři.

Skobelev jest jediným generalem, který pozoruje bojiště obyčejně z bezprostředního blízka, tak že každou chvíli jaksi dotýká se tepny bojujícího mužstva. Odcházející oddělení útočná brzo bylo jen nezřetelně viděti a zdála se v průsvitné mlze splývati v tmavou celitou skvrnu. Jakmile Skobelev spozoroval, že boj jen dost málo počíná se kolísati, vrhl bez odkladu nový jeden pluk na bojiště útočníkům ku pomoci, a opět napnutě sledoval účinek kroku tohoto. Mužstvo útokem ženoucí znovu unášeno bylo novou posilou touto v před, avšak reduta turecká soptila oheň, kouř, chrlíc smrtonosné kule ručniční s prudkostí přímo úžasnou, tak že poznovu byl útočný šik ruský rozrušen.

V tomto lijáku kulí Skobelev stál, aniž by utrpěl pohromy.

Celá družina jeho byla již pobita nebo zraněna, ba i věrný jeho Kirgiz zasáhnut byl kulí tureckou v rameni svém.

Skobelev zahledna, že útočné mužstvo počíná opět ochabovati, vyslal čtvrtý a poslední svůj pluk libavský na koliště redutní.

Poznovu pomohla svěží tato síla branná znaveným útočníkům až ku zevnějšímu svahu náspu redutního, avšak smrtonosné krupobití nepřestávalo z reduty řítiti se proti Rusům: vojínové ruští po stech váleli se v krvi své a výsledek dosud byl pro Skobeleva pochybným.

Útočný šik ruský počínal jižjiž v útoku svém váznouti, ochabovati. Byl nejvyšší již čas, aby docílen byl obrat, měla-li reduta vůbec dostati se v moc Rusů.

Skobelevu nezbývalo více než 2 prapory střelecké, nejlepší to celé branné síly jeho. Vyšvihnuv se střelhbitě v sedlo hnal se Skobelev v čele obou praporů těchto na osudné bojiště. Na cestě sebral bloudící porůznu vojíny, a doraziv k bojujícímu mužstvu svému povzbudil znova neohrožeností svou i odvahu útočníků. V okamžiku soustředil pak celou brannou sílu svou a řítil se v čele jejím v před, a za nadšeného bitevního ryku hnali se vojínové ruští za ním. Celá reduta nebyla ničím, než jedinou mohutnou spoustou ohně a kouře, z něhož vyrážel skřek a praskot, klení a úpění, hromové rány dělové a nepřetržitý rachot střelby ručniční. Šavle Skobeleva byla granátem přeražena v půli. Za okamžik později, právě když byl na skoku přes příkop, zasáhnut kůň Skobeleva kulí tureckou i sřítil se s jezdcem do příkopu. *Skobelev zůstal neporušen* . . . Střelhbitě vzchopil se znovu a mohutným hlasem vzkřiknuv hnal se pěšky dále, a jemu v zápětí vojínové s hrozným, zoufalým rykem . . .

Jako mohutná lavina převalily se sbory útočníků přes příkop, zaplavily rychlostí blesku zevnější i vnitřní svah náspu redutního, hnaly se přes předprsí a jako neodolatelnou mocí víchru vrazily do lůna nezdolné reduty . . .

Bodáky ruské dokončily za krátko celé dílo — — ze zbývajících v redutě Turků nikoho nebylo šanováno. Nadšený jásot zvěstoval pak, *že reduta byla vzata a že aspoň jeden článek obranného řetězu opevnění tureckých je v moci Rusův.*

Při pohledu na děsný účinek ručniční střelby turecké z pozadí náspů redutních za útoku Krylova nazval jsem holou nemožností, aby plamenný kruh ten proražen byl chabými smrtelníky, — nuže, Skobelev dokázal opak toho. Ale za jakých obětí?! Na nevelké prostoře malo několika set yardů, na kolišti, na zevnějším svahu náspů a v příkopě — *tři tisíce mužů, tedy čtvrtina celé branné síly jeho, válelo se v krvi své* . . .

* * *

Průběh dobytí reduty *grivické* byl následující: O ½3. hodině odpoledne udeřily dvě brigády rumunské a čtyry prapory ruské na redutu útokem, a sice Rumuni se strany východní a jihovýchodní, Rusové pak z jihu a jihozápadu. Z prvu udeřil šik harcovníků s mužstvem nesoucím útočné žebříky, hradební koše a fašiny; mužstvo toto mělo přikázáno, aby v žádném případě nestřílelo, nýbrž aby jen dralo se v před, vyplnilo příkopy a umístilo za nimi své žebříky. Pak následoval druhý šik na setniny rozdělený, jemuž uložen vlastní útok; jemu pak v zápětí hnul se třetí šik, který měl útočníky všemožně podporovati.

Následkem nějakého nedopatření dorazili Rumuni o půl hodiny později na místo než bylo ustanoveno, čemuž přičítají nezdar útoku. Byli odraženi a uchýlili se zpět, vyjma dvě setniny pěchoty, které soustředily se za výhodnými úkryty a důrazně dále na opevnění turecké střílely.

O půl šesté byl útok obnoven jedním praporem milice rumunské a dvěma prapory ruských pluků 17. a 18. Reduta byla tentokráte vzata, a Turci uchýlili se do druhé reduty, ležící poněkud severněji. Avšak brzo bylo seznáno, že dobytá reduta nemůže být uhájena proti Turkům, nebude-li rusko-rumunská posádka její sesílena; z té příčiny byly tam vyslány nové tři prapory rumunské s jednou baterií dělostřelectva. Posila tato

však — zbloudila následkem velmi husté mlhy na pochodu svém, tak že nemohla v čas poskytnouti posádce grivické očekávaného přispění. Zatím pak učinili Turci pokus, aby zmocnili se znovu ztracené reduty, čehož také po prudkém útoku docílili a posádku rusko-rumunskou odtud zahnali.

V krátce na to následoval třetí útok, a reduta grivická konečně skutečně vzata o 7. hod. odpoledne. Čtyry děla a prapor turecký byly vítěznými trofejemi spojených Rumunův a Rusův. Nejvíce vyznamenal se při tom pluk Archandělský a plukovník jeho *Schmettler*, pobočník carův, padl právě v okamžiku, když vztýčil prapor na nepřátelské hradbě.

V následující noci učinili Turci za bouřlivého ryku „Allah il Allah!" několikrát pohyb útočný, avšak k útoku opravdovému nedošlo.

Reduta grivická ovládala částečně ostatní posice a mohla sloužiti za oporu k útoku dalšímu. Avšak na nový útok Rusové a Rumuni na tu chvíli nepomyslili, neboť potřebovali k tomu zotavení a nových posil.

Očití svědkové bojů u Plevna líčili udatnost a neústupnost obou bojujících stran, ale horlili proti špatnému vedení. Rusů a Rumunů bojovalo 57.000, Turků asi 60—70.000 mužů. Pěchota ruská neznala ještě obratné taktiky německé, a ruské baterie zůstávaly příliš v pozadí a nemohly náležitě podporovat útokem ženoucí, kdežto zatím dělostřelectvo turecké zhoubně působilo. Ztráta mrtvých a raněných útočníků páčila se dne 11. září na 5000 mužů.

Anglický plukovník Wellesley, který redutu grivickou hned druhého dne navštívil, nalezl ji přeplněnu mrtvými a raněnými Rusy a Rumuny. Také zpravodaj jeden, který nikoli bez nebezpečí života do reduty se dostal, vylíčil stav její takto: „Prosím boha, by nikdy více nedal mně spatřiti obraz tak hrozný. Ve vnitř rozsáhlého opevnění ležely celé vrstvy mrtvol, mezi nimiž svíjeli se dokonávající ranění . . . byly to pouhé hromady těl lidských. Zuřivá střelba nepřátelská činila lékařům a nosičům raněných přístup do reduty nemožným, ba ani soudruhů nebylo na blízku, kteří by sténající raněné slovem útěchy neb troškem vody posilnili. Tu leželi ubozí svíjejíce se v posledním zápasu smrtelném. Dle náhledu mého měl i přes veškerá hrozivá nebezpečí učiněn býti pokus, aby nešťastníkům těm pomoc poskytnuta byla. Byliť to oni udatní vojínové, kteří ještě před 24 hodinami tak rekovně byli pokořili nezdolnou redutu. A nyní zůstaveni byli v hrozné situaci své, aniž učiněn pokus na zachránění jejich. Věru, mohl bych celé sloupce vyplniti, kdybych líčiti chtěl ty děsné, srdce rozrývající výjevy, jichž svědkem očitým byl jsem zde i jinde. Avšak líčení takové muselo by jen zachvěti útrobami čtenáře. — Ostatně je reduta sama Rusům k užitku jen nepatrnému, neboť jest úplně ovládána redutou sousední, jen asi 750 stop vzdálenou a severozápadně ležící, odkud chrlí se na ni nepřetržitý liják kulí tureckých. — O *řízení* vojska ruského panuje mezi důstojníky nejen anglickými, nýbrž i všech armád evropských, mínění svorné. Právě řízení tomuto připisují se především veškeré porážky, jež vojsko ruské utrpělo; špatnému vedení klade se za vinu, že tolik chrabrých vojínů marně bylo obětováno."

### Den sedmý.

V noci na 12. září pokusili se Turci třikráte zahnati náhlým překvapením Rumuny z dobyté posice. Avšak Rumuni byli opatrni. Kníže odeslal hned po dobytí Grivice záložní brigádu, což bylo velmi prospěšno. Turci, byvše odraženi na pravé straně, vrhli se na levé křídlo. Reduta, dobytá včera Skobelevem, byla v křížovém ohni ze tří rozličných míst. Turci pálili na ni hned na úsvitě. Vzdálenost mezi redutou Skobeleva a redutou krišinskou, kterou drželi Turci, změřili si tito asi dobře, neboť granáty z děl tureckých padaly na Rusy s podivuhodnou přesností. Zadní strana ruské reduty, na niž nejvíce se střílelo, záležela z pevné, skalnaté půdy, na níž bylo nemožno vyházeti násep. Mimo to použili Turci veškeré hlíny, jež zde vůbec byla, již dříve ke zbudování čelního a obou postranních náspů, tak že Rusům nebylo opravdu možno opevniti také zadní, proti nepříteli otevřenou stranu reduty nějakým vydatnějším způsobem. Bylo zjevno, že reduta musí padnouti, nebude-li se strany ruské podniknut útok nový na opevněný tábor a ostatní reduty turecké.

Skobelev obnovil časně ráno svou včerejší žádost o posilu. Ačkoli byly ztráty jeho těžké, byl duch a nálada jeho vojska nejlepší, i byl by se mohl posilou jediného pluku v redutě udržeti, kdyby současně na ostatní turecká postavení byl se útok podnikl. Jen dvou nebo tří redut potřebovali Rusové dne 12. září dobyt, a *pád Plevna* mohl býti spečetěn. Avšak nestalo se to. Na celé čáře zůstali Rusové toho dne následkem unavení nečinnými, a Turci použivše toho vrhli se vší silou na Skobeleva, který jim nebezpečně ohrožoval týl. Hned při východu slunce rozzuřil se boj. Prudký útok na Skobeleva byl odražen. Turci podnikli útok druhý — byl však opět odražen, a to opětovalo se v nedlouhých přestávkách po celý den. Tak odrazili Rusové pět zuřivých útoků. Osobní statečnost Skobeleva účinkovala nemálo na bojující vojáky. Ztráty Rusů nabývaly rozměrů hrozných. Skobelev sám páčil ztráty, jichž při včerejším útoku na redutu utrpěl, na 2000 mužů. Když mu pak bylo hájiti dobytou redutu proti zuřivým útokům tureckým, ztratil nových 3000 mužů, a prapory jeho řídly měrou úžasnou, jako by vojínové jeho neviditelným běsem jakýms dáveni byli . . . Jeden ze střeleckých praporů jeho scvrkl se na 160 mužů! Ze setniny, která původně čítala 150 mužů, nezbylo než — 40 na smrt ztrmácených vojínů. Také důstojníků bylo nepo-

měrně velké množství pobito neb zraněno. Z plukovníků jen jediný zůstal ušetřen; z majorů ruských sotva kterého zbylo.

I štábní sbor musel lítici bitevní oběť v žertvu vrhnouti: dva důstojníci štábní byli zabiti, z nichž jeden byl bratrem proslulého umělce malíře Vereščagina. I druhý bratr Vereščaginův byl raněn. General *Dobrovolskij*, velitel střelců, byl zabit. Jeden z důstojníků ruských byl na kusy roztrhán výbuchem pumy nepřátelské. Náčelník sboru štábního Kurapatkin, jenž opodál nešťastníka toho stál, měl vlasy od čela až do týla spáleny a utrpěl povážlivá pohmoždění. Jen general *Skobelev* zůstal netknut, jako by tajemné kouzlo jakés krylo tělo jeho před pohromou. Třikráte nebo čtyřikráte během dne vrhl se Skobelev do reduty, podněcoval vojíny své k vytrvalosti, těšil je nadějí v brzký příchod posil, ujišťoval je, že za krátko Plevno padne, že vítězství korunovati bude heroickou neohroženost jejich, že potřebí jen posledně ještě napnouti sil svých pro vlast, pro čest a slávu zbraní ruských . . . A bodří ti vojínové ruští vždy a vždy odpovídali jemu týmž nadšeným jásotem, týmž hromovým „urá“, kdežto — — po stech káceli se pod zdrcujícím přívalem kulí nepřátelských. Chrabrý Skobelev jako o překot vysýlal posla za poslem k vrchnímu veliteli armádnímu se vzkazem důrazným, že nevyhnutelně jest mu zapotřebí posil, jinak že nemožno mu uhájiti získané posice.

. . . Čas míjel — posil nedocházelo. General Lewicki přímo — odepřel vyslati jakýchkoli posil, buď že vzdor opáčnému náhledu Skobeleva považoval uhájení reduty za možné, anebo že vůbec neměl žádných branných sil více, jimiž by stísněnému Skobelevu ku pomoci přispěti mohl. Konečně sebral general Krylov zbytky pluku svého, jenž byl také hnal útokem na jednu z redut tureckých, a o vlastní újmě své poslal je nešťastnému Skobelevu co posilu.

Vojínové Krylova srdnatě řítili se v před a zabočili pak přes pole kukuřičné k redutě Skobeleva. Bylo to 1000 mužů, kteří zbyli z pluku Krylova, čítajícího původně 2500 mužů; slabé trosky tyto ovšem nebyly s to způsobiti obrat nějaký v průběhu vražedné bitvy této, a ostatně dorazily na bojiště — příliš pozdě. General Skobelev vyčkávaje marně příchodu kýžené posily, opustil konečně o 4. hodině redutu a odebral se do stanu svého na lesnatém pahorku protějším. Sotva že malou hodinu tam byl setrval, donešena mu zpráva, že Turci znova ženou útokem na pravé křídlo ruské na silnici lovečské přímo nad Plevnem. V plném trysku odcválal Skobelev, aby sám přesvědčil se o stavu věci, již však opět setkal se s jiným důstojníkem ordonančním, jenž oznámil mu, že Turci po šesté řítí se proti redutě jeho. S větrem o závod uháněl Skobelev zpět ku redutě v naději, že v čas ještě na osudné toto místo dorazí . . . Však, běda! ve zmatku jižjiž valily se zástupy prchajících vojínů ruských jemu vstříc — — vojínův, jejichž fysické síly byly vyčerpány hrůzným, po celých 48 hodin nepřetržitě trvajícím zápasem . . . Každý z nich byl žalostně zedrán, hladov, každý mřel takořka žízní a následkem ztrmácení.

Nečinnost, v jaké Rusové během dne setrvati musili, umožnila Turkům na kvap soustřediti ohromnou přesilu, která učinila poslední zoufalý pokus o ztečení ztracené reduty. Pokus ten se zdařil, a Rusové — byli z reduty vyhnáni . . .

Jedna z bašt redutních až do posledního okamžiku hájena byla hrstkou vojínů ruských vedených mladým důstojníkem, kteří raději volili se zbraní v rukou padnouti, než z reduty prchnouti; byli od Turků do posledního utraceni.

Setkal jsem se se Skobelevem . . . Rozčilení jeho a zoufalství bylo hrozné. Uniforma jeho zablácena a poprášena, šavle přeražena; jeho kříž svatojirský zohýbán a skroucen visel mu na šíji, tvář jeho kouřem a prachem k nepoznání znetvořena, rukávy kabátce jeho rozedrány a krví potřísněny. Nemluvil — sípal. Byl zosobněním bitevní vřavy samé. — V noci setkal jsem se s ním po druhé. Ležel ve stanu svém — byl klidný, vzpamatoval se. Pravil: „Seč jsem byl — učinil jsem. Nemohu více. Vojsko mé jest zničeno. Pluků Skobeleva není více. Nezbylo mi ani jediného důstojníka. Odepřeli mi veškeru posilu. Ztratil jsem tři děla.“ Byla to tři děla z oněch čtyr, jež byl v redutě umístil, jakmile upadla v moc jeho; jen jediné z nich byli vojínové jeho s to zachrániti.

„Proč odepřeli Vám posily?“ táži se. „Kdo jest tím vinen?“

„Neviním nikoho,“ odpověděl — „byla to vůle boží!“

Družina generala Skobeleva zápasila po příkladu vůdce s neohroženým smrtí pohrdáním. Major *Gerlatov* od pluku vladimírského, jejž byl Skobelev jmenoval velitelem v redutě, dal jemu slovo, že Turkům redutu nevydá, dokud dýchati bude. Slibu svému dostál věrně; neboť když Turci po šesté vrhli se na redutu a do ní i vnikli, byl major Gerlatov poslední z těch, kdož zůstali: bodák turecký učinil konec jeho životu. Zahynul smrtí rekovnou.

* * *

General *Skobelev* (vyobrazení na str. 295.), který se v těchto bojích navždy proslavil, zahájil svou skvělou dráhu válečnou roku 1871 před výpravou ruskou do Chivy. Tehdy byl vyslán jakožto rytmistr s obhlédacím sborem z Krasnovodska k východnímu pobřeží Chvalinského moře a dále do Asie. Účelem toho sboru bylo pátrání po vodních stanicích na pustinách asiatských. Skobelev čítal toho času teprv 26 let věku svého a byl rytmistrem v generalním štábu. I vyznamenal se při té

výpravě vytrvalostí a obezřelostí, nezlomnou vůlí a energií. Jeho snahou se zeměpisné a topografické známosti ruského generalního štábu v příčině asiatských država velmi rozšířily, objeveny mnohé cesty a oasy na poušti, vůbec byla výprava korunována krásným výsledkem. Roku 1873, když válka s Chivou vznikla, byl Skobelev majorem v štábu, i vtrhl s orenburským sborem do sídla chana Mehemeta Rehima, což bylo vykonáno útokem. Otvorem rozbité hradby města vnikl Skobelev první v čele sboru svého do města, za kterýž čin odměněn byl svatojirským řádem IV. třídy. V celé výpravě do Chivy se Skobelev napořád vyznamenával. Roku 1875 stal se Skobelev generalmajorem a dostal zlatou šavli za hrdinství jakož i řád svatojirský III třídy. Brzy na to byl jmenován vojenským guvernérem ve Ferghaně (Kokandu), obdržel zlatý kord s diamanty za udatenství a řád sv. Vladimíra III. třídy. Brzy však byl k armádě nazpět povolán a vypravil se do Bulharska. Po přechodu Dunaje dne 27. června 1877 byl odměněn řádem stanislavským I. třídy. Že v zápasech u Lovče a Plevna neporušen vyvázl, jest věru ku podivu. Skoro všichni, kdož ho provázeli, byli buď zabiti nebo raněni, jedině on, který smrti neustále v tvář zíral, ušel záhubě a všeliké pohromě.

Veškeré mužstvo i důstojnictvo považovalo Skobeleva za jakousi nadpřirozenou bytost, ba vojínové ruští měli za to, že je proti kulím nepřátelským kouzlem chráněn Skobelev, nejmladší general v armádě, měl neobmezenou důvěru svého mužstva. Také Turci dobře ho znali. Zajatí Turci tázáni jsouce, znají-li generala Skobeleva, odpovídali, že jim není to jméno povědomo, ale že znají „*Ak pašu*“, t. j. *bílého generala.* Skobelev totiž nosil vždy bílý kabátec a jezdil obyčejně na bílém koni v čele svých vojáků. Pět běloušů bylo pod ním do 12. září v Bulharsku zastřeleno. Po jeho boku bojoval obyčejně mladý hoch kirgiský, o němž jsme se již dříve zmínili. Mladík ten byl též dne 11. září poraněn kulí do ramena. Za všeliká dobrodiní, která mu Skobelev v Asii byl prokázal, byl hoch jemu z celé duše oddán. Také ruský lid přilnul s takovou důvěrou ku mladému, při výpravě do Bulharska teprv 32letému generalu, že zdráhal se přiložiti víru zprávě, jako by byl u Plevna musel se opět vzdáti opevnění tureckých, kterých se byl o den dříve zmocnil.

Car odměnil hrdinské zápasy jeho u Plevna tím, že jmenoval ho general-lieutenantem a velitelem 16. divise.

## Den osmý.

Po vražedných zápasech dne 11. a 12. září byly obě strany u Plevna tou měrou seslabeny, že nebylo lze na vydatnější akci ani pomyslit. Den 13. září věnován byl jednak péči o raněné, jednak odklizení mrtvol. Při tom však přece trvala po celý den slabá kanonáda, a podniknut útok na pevnůstku Bukovou, avšak bez úspěchu.

Car i kníže Karel prohlíželi bojiště a byli toho svědky, kterak vojáci s nadšením velebili reka Skobeleva, který si musil po nadlidském namahání v boji zotavení dopřát, za kterouž příčinou odjel na několik dní do Bukurešti. Skobelev dotvrdil, že ztráty jeho v posledních dvou dnech obnášely 8000 ze 12.000 mužů. Jeden pluk 16. divise pozbyl z 3700 mužů plné 2000 — případ to v dějinách války neslýchaný.

Většinou bylo mužstvo Skobeleva těžce raněno, a některý vojín čítal i několik těžkých ran, důkaz to, že i ranění bojovali, pokud zbraní vlásti mohli. Obvaziště plevenské podávalo o tom mnohé příklady. Tam bylo viděti pravý obraz války. Že vesnice a města se pustoší, poboří, popelem lehnou, to bývá způsobeno také jinými událostmi, avšak na lidi kromě ohromných a na štěstí jen zřídka kdy se naskytujících katastrof neuvaluje nic tolik bídy jako válka. Ambulance aneb lépe řečeno zdravotnictví určeno ke zmírnění té bídy, ale protože se tu scházejí všichni, kdož úpěnlivě dovolávají se pomoci, je zrovna dojem účinků válečných nejhroznější.

První oddělení ambulance postupuje až do čáry dostřelní. Sleduje pěchotu, je v baterii, provází jízdectvo. Nedbajíc svištivých kulí postupuje ambulance, pokud jen může, aby byla blízko bojiště, a pouze jedinou starost má řídící lékař: aby ranění nebyli vydáni střelbě nepřátel. Z prvního obvaziště vysýlá lékař své nosiče, aby raněné na bojišti sbírali, a že bojiště je rozsáhlé, zřizuje se vždy několik takových obvazišť. Na více než na první potřebné obvázání není kdy. Lékař klečе na zemi vykonává své dílo milosrdenství. Raněnému za raněným věnuje služby své a neunavně bez oddechu působí na svém poli cti, i kdy noc se skloní nad zemí, a neméně statečně nežli voják vzdoruje nebezpečí. Nemá sluchu pro kule, kteréž svištíce kolem něho lítají. Hledí pouze k trpícím, kteří pomoci jeho toužebně čekají, a kdežto on pracuje, občerstvují stateční vojáci sboru zdravotního raněné kamarády. Služba jejich není méně nebezpečna nežli služba lékařova, neboť stojí bezprostředně za bojujícími; a byť i ten neb onen z nich mezi padlými zahledl třeba bratra svého neb jiného příbuzného, nemá ani kdy, aby drahému příteli oči zatlačil, musí slzy své přemoci, bolest v srdci utlumiti a pospíchati v před za povinností svou.

Kdy první obvazek je přiložen, tu hned, ještě v samém boji, nakládají se ranění na vůz a odvážejí se do nemocnice ambulanční. Mnohému je tato jízda poslední cestou na tomto světě. Pokud pouze hubatá děla hlavní slovo mají a massy pěchoty boje se neúčastní, je počet raněných nepatrný, za to však poranění povždy těžké. Když však uvede se v boj jízdectvo a pěchota,

pak všechen počet lékařů, nosičů, nosidel, vozů a stanů téměř nikdy nestačí, a lékař je tu nejnešťastnější. Napíná veškerou sílu svou a s bolestí pozoruje, že síla jeho nestačí.

„Zrovna před útokem 13. pluku dorobanců rumunských na tureckou redutu před Plevnem byl jsem v nemocnici ambulance," psal jeden z lékařů v hlavním stanu rumunském. „General Davila byl právě učinil všechna potřebná opatření, lékaři se přeli, kdo z nich má míti odpoledne službu na obvazišti, a že každý z nich chtěl býti prvním, metali konečně o prvenství to los. Majorovi doktoru Georgescovi připadlo místo v první řadě, první lékař ambulance dr. Ocemba pak ustanoven losem k řízení operací v nemocnici. Podobně horlivě závodili oba lékaři „Červeného kříže" z Jas, dr. Ursulescu a dr. Russ ml. Losem rozhodnuto, že první z nich dostal se do čáry bitevní, druhý do nemocnice. Vážné smýšlení opanovalo nás všechny, kdy dr. Georgescu se svým průvodem, složeným z pomocných lékařů a nosičů, s vozy, kárami a nosidly odjížděl. Děla bez přestání hřímala a šrapnely sypaly s praskotem pravý déšť kulí na zemi. Dr. Davila s doktory Popeskem a Abisou spěchal v před, aby sám také činně přispěl ku pomoci. Chef sboru zvěrolékařského major Kolban ho provázel. Když došli k čáře bitevní, byl doktor Georgescu již pilně zaměstnán. Tou dobou nezačaly ještě pušky rachotiti. V tom dán rozkaz k útoku na opevnění. Dorobanci útočili směle a odvážně, nosiči zdravotního sboru následovali za nimi, a za nedlouho již přinášeli první raněné na obvaziště. Počet jich byl na první okamžik dosti značný, každým způsobem větší nežli počet lékařů — i přispíval tudy ku pomoci každý, kdo jen ruce volné měl, a dělal, co mohl a dovedl. *Turci stříleli také na obvaziště*, a dr. Granča zasáhnut kulkou do pravé ruky v tom okamžiku, kdy kleče na zemi obvazoval raněného vojína. Obvázal si raněnou ruku sám a zůstal v čáře bitevní, pokud mohl pomocí svou přispívati. Když pak počet raněných vzrostl tak dalece, že bylo lze vyslati transport, naloženi ranění na vozy a posláni do ambulanční nemocnice.

Zde již lékaři téměř netrpělivě čekali na okamžik, kdy budou moci konati svou povinnost. Zahlednuvše transport, kterýž sám dr. Davila provázel, spěchali mu vstříc, aby hned při snášení raněných pomáhali. Doktor Pastia chtěl tu býti prvním, a první raněný, jehož s vozu snesl, byl — *bratr* jeho, kterýž jako dobrovolník byl táhl do boje. Mladý muž byl na smrt raněn. Bratr lékař poznává nebezpečí a oči zalévají se mu náhle slzami. General, ačkoli sám bolestně dojat, připomíná mu povinnost. Ale také raněný ví, v jakém je nebezpečí. „Jak se daří našim lidem?" ptá se. — „Dobře!" zní odpověď. — „Pak umírám rád!" volá raněný. „Polib mne ještě a pozdravuj vlast i všechny naše drahé!" Za minutu na to v náručí bratrově vydechl duši svou.

Nějaký dorobanec přichází s obličejem rozstřeleným, lícní kosti a čelisti má rozbity, ale je vesel a jen to ho mrzí, že Turci zrovna ten mladý hezký obličej mu znetvořili. „Ale dal jsem jim půjčku za oplátku, a nic jsem jim nenechal, ani těch tvrdých sucharů, kterých teď nedovedu žvýkati!" — Jiný dorobanec, jemuž kule rozdrtila nohu, nese botu s raněné nohy v ruce a prosí lékaře, aby dobře uschoval ty 2 franky 50 cent., kteréž v botě té jsou ukryty. Pro případ, že umře, odkazuje prý peníze ty svým kamarádům, s nimiž byl v jednom staně. — Od pušky své nechtěl se nikdo odloučiti, a všem musili zbraně klásti pod nosidla.

Brzo přicházeli těžce ranění v celých zástupech — jednomu rozbito rameno, druhému noha utržena, tomu urval granát maso s prsou až na kosti, jinému zase kule z pušek tělo na pěti místech prorazily . . .

Stmívalo se už, ale práce posud nebyla ukončena; zapáleny tudy pochodně a za plápolavé záře jejich, kteráž děsnému výjevu dodávala rázu ještě příšernějšího, pracováno dále po celou noc. Ráno pak očekával lékaře nový výjev žalostný. Dva vojínové podlehli již ranám svým a strojí se jim jednoduchý pohřeb. Lékaři provázejí je až ke hrobu, a žádné oko nezůstává bez slzí, kdy hroudy padají dolů na mrtvoly, pohřbené v cizí zemi na místě, kde jich příbuzní sotva kdy naleznou.

Zařízení je tu vzorné, což tvoří jasný paprsek na tom obraze hrůzy. Ale ještě jiný živel je tu, jenž tu zrovna spasitelně působí. Ambulance má dobročinnou vílu za ochranitelku. Láska manželská ve spolku s láskou k bližnímu přiměla jednu váženou paní, že provázela armádu až k Plevnu a vedle stanů pro raněné rozbila malý stánek svůj; ve voze jejím je vše, čeho třeba. Ošetřuje raněné, občerstvuje, těší je, ačkoli srdce její úzkostí jest sklíčeno, neboť i manžel její setník Condurato jest v přední řadě bojujících a není jisto, nebude-li třeba, aby prokázala manželu služby samaritánské, kterých tak laskavě poskytuje jeho soudruhům!

Jiný lékař, který s dvěma soudruhy k vyzvání vrchní správy ambulance ruské ze Svištova na bojiště se vydal, psal o své výpravě k Plevnu takto: „Zvláštní pocit zmocnil se nás nováčků, když jsme přes jednu část bojiště zrovna vstříc hřímající dělostřelbě ujížděli — vřadil bych jej do kategorie pobožnosti, ale nikoliv rozjímavé a blouznivé, nýbrž rozčilené. Posvátná úcta k blízké události historické, která s ohromnými silami se odehrávala na půdě již tolikerou krví napojené, mísila se s obavou v příčině výsledku boje.

Setkali jsme se s několika soudruhy a se čtyrmi sestrami „krestovozdviženskoj obščiny" (milosrdné sestry řádu pozdvižení kříže); tábořili vedle řady lazaretních vozů v poli a právě klidně snídali. Byli jsme přátelsky uvítáni a zároveň sděleno nám, že nebude po několik dní asi nic jiného, než vzájemná dělostřelba. Den

minul bez práce; noc, a sice mrazivou noc strávili jsme za ustavičného houkání děl pod stanem na nosítkách. Z rána posunuli jsme se o 1 1/2 versty blíže k bitevní čáře na cestě ke Grivici. Za celý den dostali jsme jen 9 granátem poraněných vojáků. Zrovna když jsme prvního z nich obvazovali, navštívil car lazaret a podal raněnému vlastnoručně kříž svatojirský. Nebožák musel se ihned na to podrobiti těžké amputaci a zemřel ještě téže noci. Následujícího dne dostali jsme jen 3 raněné, tak že jsme mohli věnovat několik hodin procházce k nejbližší oblehací naší baterii. Jako veliký netvor vypíná se tu každá 24liberka na svých podložkách, když byla s hromovým výštěkem svůj projektil vychrlila; pronikavě sikavý, rychle ochabující pískot ztrácí se pak v dálce; v desíti sekundách proletělo vystřelené železo svou míli cesty a dopadlo do svého terče. — Večer došel nás rozkaz, abychom blíže k levému křídlu přešli a na křižovatce (na cestě z Plevna na Pelišat a z Grivice na Tučenicu) stanuli. Poněvadž noc byla jako havran černá a my žádného zrovna výtečného vůdce jsme neměli, byl přechod ten dosti nesnadný. Urazivše krokem asi hodinu cesty zastavili jsme se na širé cestě a vyčkali zde asi 1 1/2 hodiny, kdežto jízdná část naší společnosti s divisijním lékařem v čele tím časem na obhlídku si vyjela.

Zastávka tato přinesla nám zajímavé noční intermezzo. Najednou zaslechli jsme na pravém křídle, ve vzdálenosti asi 2 nebo 3 verst rachocení puškové palby a viděli jsme s výšiny zcela jasně dvě malé proti sobě stojící a ustavičně jako vytečkované ohnivé čáry, kteréž se brzy na pravo, brzy na levo pohybovaly. Asi po 5 minutách zahřměl hromový výbuch na blízké oblehací baterii, dělový záblesk ozářil levý střelecký řetěz, kterýž ihned na to ustupovati začal, aby v několika minutách zmizel a oněměl, jako jeho soupeř. Patrně byly to dva řetězy předních stráží, kteréž po tmě na sebe vrazily. Pak bylo zase kolem ticho a klidno jako dříve. Zatím vrátili se také naši pionéři a opět jeli jsme asi hodinu dále do tmy po strašně hrbolaté cestě. Asi o půl noci jsme zastavili. Ale nevěděli jsme, zdali jsme dorazili na pravé místo. Utrmáceni a umdleni rozložili jsme se pak do širého pole a usnuli, navzdor ustavičně se opakujícím ranám dělovým. Za svitání, o 5. hodině, povstali jsme na celém těle promrzlí a seznali jsme, že máme již jen asi půl versty stranou k předepsanému místu. Tam jsme byli za chvíli, a první naší prací bylo: postavit stany, přinésti vodu a — jediná potěcha na bojišti — píti čaj. Po celý den a následující noc hřímala zase jen děla, z rána šestého dne v přestávkách vždy kratších a kratších — blížila se doba útoku. Oblouk baterií před tureckými posicemi ustavičně se súžoval — až na vzdálenost dvou verst — kdežto se asi 6 pluků vojska již dne 10. na ploském svahu proti Radiševu bylo shromáždilo. Byl to den pošmourný, studený, deštivý, nevlídný, den 11. září; hustá mlha zdála se býti smělým útočníkům na prospěch. Asi o 11. hodině začala střelba pušková, kteráž ustavičně se stupňujíc a téměř neustále kanonádou provázena záhy na ohromující vřavu vzrostla. O půl 12. hodině shromáždili se všichni lékaři s 200 zdravotnických vojáků k modlitbě, jakožto v den jmenin císaře. Po skončené modlitbě líbalo mužstvo kříž, vyskákalo rychle na vozy a uhánělo tryskem tam, odkudž ustavičné hřímání a vražedné praskání pušek zaznívalo. Po snídani, kteráž kvapně byla požita, odejeli za mužstvem i lékaři, další 2 versty ku předu, kdež (u Radiševa) stany již byly postaveny. Rychle vybalily se obvazadla a nástroje; okolo 1 hodiny přicházeli první ranění, zpočátku jednotlivci, pak celými tucty; k 5. hodině byla již celá louka kolem stanů — asi 300 čtverečných sáhů — plna nešťastných obětí toho dne; nebožáci tito, očekávajíce lékařské pomoci, leželi v zmatené míchanici, lezli, šli a kulhali se, jak jen každý mohl, ke stanům. Bolestné sténání a smrtelný chrapot rozléhaly se kolem a k tomu řítil se déšť z oblak, že odmoklá a kluzká půda i zdravému chodci byla nebezpečna; k tomu ostrá vlhká zima, kteráž k bolestnému nářku ještě klepání zubů působila, pak z dáli ustavičné hřímání děl a krutá vřava bitevní ....

Zde křičí jeden, že krvácí; tam jiný, že nemůže dýchat; na levo úpí jeden o hlt čerstvé vody; na pravo běduje zkřehlý chuďas o suché teplé šatstvo, tu před vámi křičí žalostně muž, kterému kuli z těla vyřezávají; za vámi tlačí se jeden do stanu a prosí hlasitě, aby se mu rána obvázala. Věru, je potřebí silných nervů, aby člověk v té spoustě lidské bídy „hlavu neztratil,“ mnoho mravní síly, ba bezohlednosti, aby trochu pořádku udržel, bez něhož zde úspěšná práce je nemožna. Nás bylo celkem: 2 professoři, 5 vojenských lékařů, tři lékařští hosté z Paříže a my tři. Pracovali jsme v ten spůsob, že jsme dílem omývali, dílem obvazovali, dílem kule vyřezávali, dílem sádrovali, dílem amputovali a sice plných 12 hodin až do 1/2 2 hodiny v noci ve dvou stanech o 20 postelích a jednom o 30 ložích. Od 6 hodin hořela v každém stanu 2 až 4 světla. Na konec bylo asi 600 mužů obstaráno, z nichž asi 400 na dopravní vozy naloženo; asi 60 raněných mohli jsme ve stanech před deštěm ukryti: všichni ostatní, většinou lehce ranění, tábořili venku; jen ti, kteří chodit nebo lézti mohli, hrnuli se k velkému ohni a stali se účastnými několika teplých paprsků v té mokré chladné, děsné noci. — Já nalezl jsem ochranný koutek ve stanu sester. O spaní nemohlo být ani řeči a již o 6. hodině hnala nás zase zima k spásnému samovaru. Povětří stalo se zatím přívětivějším.

Opět začala práce, ale nikoliv už tak kvapná, jako předešlého dne; přinášeli zbytky: těžce raněné, kteří noc na bojišti strávit musili aneb zvolna směrem k na-

šincům lezouce zdravotníky na sebe upozornili. Mohli jsme s větším klidem a s větší rozvahou pracovat, operovat, leccos ze včerejšího dne dohonit a opravit. Celkem obsloužil lazaret 31. divise 1100 raněných.

Následujícího dne měli jsme jet přes Tučenici do Bogotu na pomoc lazaretu 2. a 30. divise, kteréž měly obstarati přes 4000 raněných. Ale teprve večer dostali jsme se k odchodu. My tři s professorem Grubem jeli jsme napřed, ale pro tmu nebyli jsme s to lazarety najíti a dostali se po dlouhém blouzení lukami a lesními cestami do vesnice, kdež jsme v teplé hliněné chalupě jisté bulharské rodiny přístřeší nalezli. Druhého dne nebylo naší pomoci v řečených lazaretech již potřebí, nastoupili jsme tudíž zpáteční cestu do Svištova. Nocovali jsme v Bulgareni a přijeli dne 16. září nazpět do Svištova, kdež bylo zatím opět dost práce, ale práce klidné, kteráž i vědeckou snahu i srdce lépe uspokojuje, než kypící, kvapná a nepokojná práce na bojišti, v samém sousedství bitevních šiků. Tam objevil se nám malý, dosud neznámý svět se všemi svými smutnými, ale přece zajímavými podrobnostmi a nad to přinesli jsme si odtamtud pocit a vědomí, že tam naše přítomnost nebyla zbytečna."

## V hlavních stanech.

Zvláštním úkazem při zápasech plevenských byla okolnost, že na jediném bojišti nalézaly se *čtyry* hlavní stany. Předně byl tam hlavní stan cara *Alexandra* s družinou vznešených osob, které vynikaly v Rusku bohatstvím, úřady a hodnostmi. Kdekoli se hlavní stan carův zastavil, utvořil se téměř hned celý hrad vozový, který by byl připomínal válečný tábor Žižkův, kdyby nebyl záležel z povozů vesměs elegantních, nádherných. Nejen že carská družina měla přes 50 povozů, ale každý z knížat a hrabat měl ještě zvlášť tři nebo čtyry vozy soukromé, k těm pak všem družila se celá řada povozů s potravinami, vínem, dřívím a jinými potřebami, čeládka, jež vodila koně jízdecké, konečně osobní garda se vším, co k ní patří, i s restaurantem, který byl schválně k tomu se služebnictvem najat. A každý z četného průvodu zastával nějaký úřad, tak že nemohlo se říci, že by tam byl někdo zbytečným. Poněvadž se car nechtěl od armády odloučiti, rozumí se, že také nebyl beze svého dvořanstva. Vše bydlelo ve stanech, jen málokdy ubytoval se někdo v chatě bulharské; kuchyně zaopatřovala se z větší části konservy, pouze drůbež byla čerstvá.

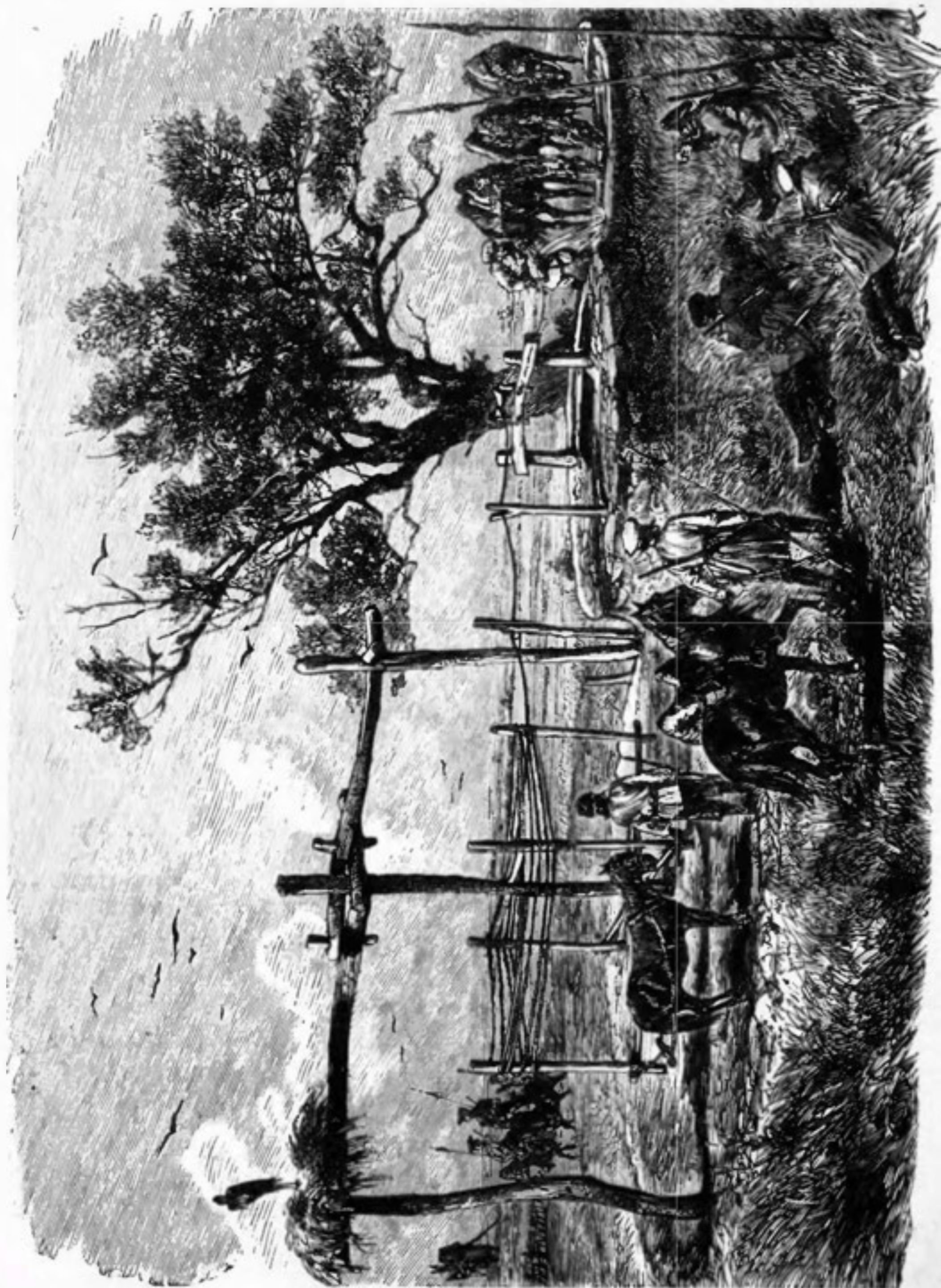
Car obyčejně jezdil ve voze, na kůň vsedal jen tehdáž, když se chtěl vojsku ukázat anebo když jezdil po bojišti. Tenkráte jej následovala velká družina, vše ostatní zůstalo ve stanu. Na bojišti neb observatoři zůstával car obyčejně samoten, jen někdy zavolal si toho neb onoho generala. Byl-li velkokníže nebo kníže Karel na blízku, jeli carovi naproti, aby jej pozdravili, a zůstali mu na blízku jen tehdá, když si toho obzvláště přál, jinak odebrali se na svá místa nebo konali tu a tam přehlídku. Car sledoval pozorně pohyby armády, neprozrazoval však při tom žádného rozčilení. Od 8. do 12. září býval car denně skoro na témž místě, nade vsí Grivicí, v houští dubovém zbytku lesa dubového. Zvolil si místo, s něhož bylo lze přehlednouti pravé turecké křídlo a opevněný tábor. Tam prodlíval obyčejně 6 hodin denně, až do soumraku. Na průběh událostí neměl car, jak se zdálo pražádného vlivu. Pouze výsledek se mu oznámil, a to bylo vše.

Mnohem živěji vypadalo to v hlavním stanu velkoknížete Mikuláše. Ačkoli byl kníže Karel velitelem západní armády a všecky rozkazy vydával, byl přece zde velkokníže s celým svým štábem a súčastnil se operací. Kdežto družina carova sestávala z prvních knížat říše, měl velkokníže Mikuláš kolem sebe mnoho generalů a štábních důstojníků. Velkokníže je čilejší než jeho bratr (car), rozmlouval pilně se svými důstojníky, jezdíval až mezi baterie, přijímal pobočníky, kteří přijížděli od armády, vyhotovoval rozkazy, zkrátka byl i zde vrchním velitelem.

Stanoviště jeho dne 11. září, v den velikého útoku na Plevno, bylo na malé vyvýšenině na návrší nade vsí Grivicí, zde měl polní židli a díval se dalekohledem neustále k Plevnu. Občas přicházeli generalové, a tu obyčejně následoval tichý rozhovor. Plukovník Hasenkamp psal rozkazy, pobočníci odjížděli, a kolem panoval opět klid.

Plukovník v štábu velkoknížete, Hasenkamp, byl sice „náčelníkem tisku", avšak žurnalisty spatřil dosti zřídka.

Tito jezdili tu a tam, jak jim libo bylo, odznak na ruce dával jim svobodný průvod, psaní a telegramy posýlali po poslích, aniž by kde nějaká censura obsah jejich zkoumala, pouze když chtěl některý poslati telegram z carského hlavního stanu, vyhledal si náčelníka tisku, aby dostal od něho potvrzení, jehož se mu vždy laskavě dostalo, ba mnohdy náčelník sám dopis nebo telegram novými authentickými zprávami obohatil. Vlastní úřad náčelníka byl však mnohem důležitější, vedlé válečný žurnál, zaznamenával všechny rozkazy, kontroloval jich vykonání. V poli neměl žádné kanceláře, koleno mu bylo stolem. Když rozkaz napsán, podepsal jej náčelník generalního štábu a pak se zavolal adjutant. Tu chválu sluší vzdáti ruským důstojníkům, že znali velmi dobře a úplně území, na němž operovali, a proto také jezdili



Kozáci u studně v Dobrudži.

na dlouhé základní čáře operační sem tam ode sboru ke sboru beze vší ztráty času.

Od rána až do večera v den bitvy dne 11. září nejedlo se pranic ani v hlavním stanu. Kdož by také na jídlo pomýšlel, každý hleděl napnutě ku Plevnu. Toho dne byly jmenoviny carovy, řeklo se to vojsku, aby se nadchlo, počítalo se na úspěch, doufalo se, že se aspoň první čára prorazí, a na místo toho bylo jen slyšeti „naši stupajut" (naši ustupují). Ještě v 6 hodin večer byla situace nepříznivá, déšť nepřestával, a špatné počasí bylo k tomu způsobilé, aby sklíčenost ještě zvětšilo. Za těchto poměrů odhodlal se velkokníže, že stráví noc pod širým nebem. Bitva nebyla ještě skončena, střelba ručnic, hřímání děl nepřestávalo, brzy tu, brzy tam se zablesklo, hřmění následovalo, nemohlo se pranic více rozeznati, konečně přijíždí adjutant a přináší dobré zprávy. Velkokníže nevychází, očekává noční bitvu. Není zde žádného stanu, žádného přístřeší pro něho a družinu. Je zde sice několik kolesnic, ty však neposkytnou ani 20 osobám místa, a přece čítá družina přes 100 důstojníků. Zapálí se velký stoh slámy, vše zůstane v širém poli v plášť zahaleno. Byla to ošklivá noc, a s ránem dostavil se déšť. Na zmíněné vyvýšenině, kde dlel za dne vrchní velitel, zapálen nový oheň, kolem něhož sušili si velkokníže i důstojníci mokré pláště a boty na sobě.

Tak jako vrchní velitel ruské armády, byl i velitel spojené západní armády kníže Karel rumunský po celou noc pod širým nebem. Kníže Karel měl svůj vlastní generalní štáb, svůj vlastní hlavní stan — třetí v armádě — se vším, co k němu patřilo. Družina jeho byla malá, zřídka býval náčelník jeho generalního štábu general Zotov u něho; čtyři ruští kapitáni, jeho adjutanti a rumunští důstojníci, kteří tvořili jeho štáb, a francouzský vojenský vyslanec plukovník Gaillard byli jeho stálými průvodci. Ostatní vojenští zástupcové byli skoro neustále jen při ruské armádě, rakouští důstojníci vždy v první řadě, a sice nejen u Rumunů, ale i u Rusů, a procházeli se deštěm kulí. Kníže Karel a jeho družina měli na druhé vyvýšenině nedaleko té, kterou si velkokníže zvolil, pohodlnou observatoř. Kníže a velkokníže, jakož i náčelníci generalního štábu obcovali spolu dle potřeby a radili se o tom, co se má nevyhnutelně učiniti. Porada nikdy netrvala ani deset minut. Kníže Karel musel co vrchní velitel býti vždy na určitém místě, aby se mu každá zpráva ihned podati mohla; přece jak jen možná spěchal vždy napřed k vojsku, k bateriím, do polních nemocnic. Určitě na minutu vrátil se vždy na své místo.

Ačkoli rumunská armáda tvořila jen část ruské, měla přece svůj vlastní hlavní stan. Ano měla takové postavení, že byla vlastně samostatně operující armádou. Rusové z počátku svým spojencům poněkud nedůvěřovali, a chtěli jim tedy přenechati břímě odpovědnosti. Ale když se přesvědčili, že jsou jejich spojenci skutečně dobří soudruhové, ponechali jim úplnou volnost. Pravé válečné bratrství se z poměru toho nevyvinulo. Rumunský hlavní stan generala Cernata byl ve Vrbici, aniž by s Rusy přicházel do nejmenšího spojení. To byl tudy *čtvrtý* hlavní stan před Plevnem. Vlastní pošta, vlastní telegrafické spojení, podřízenost pouze knížeti Karlovi, nedostatek spojení s Rusy byly charakteristické známky.

Náčelníkem dělostřelectva rumunského, které si výtečně počínalo, byl general *Manu*. Náčelníkem generalního štábu byl plukovník *Baruci*, náměstek jeho major *Lahovari*, velitelem hlavního stanu plukovník *Kostiesku*. — Podplukovník Pillát, který byl přidělen generalnímu štábu knížete, jmenován byl náměstkem náčelníka generalního štábu generala Zotova. Tři aktivní divise rumunské měly ovšem každá pro sebe opět svůj štáb, který však neměl na vrchní velení žádného vlivu.

## Novinářští dopisovatelé na bojišti.

Mnohému čtenáři bude snad vítáno zvěděti něco obšírnějšího o poměrech válečných dopisovatelů, kteří zásobují rozmanité časopisy zprávami o všech událostech na bojišti, a dle nichž i my částečně tuto kroniku sestavujeme.

Předkem budiž povědíno, že vydržování válečného dopisovatele na bojišti vyžaduje ohromných obětí hmotných, má-li takový dopisovatel s úspěchem poslání svému vyhověti. Z toho plyne, že zvláštního dopisovatele může si vydržovati jen takový časopis, jehož předplatitelů čítá se mnoho tisíc. Mají ovšem také menší listy své korrespondenty válečné, však ti obyčejně zdržují se jen opodál bojiště a musejí se spoléhat na zprávy pouze nahodile donešené, a zřídka kdy mohou válečné události osobně sledovat, aby mohli o nich podat zprávy bezpečné. Především pak jest třeba, aby měl dopisovatel povolení zdržovati se v hlavním stanu armády a směl nahlížeti v úřadní zprávy všech velitelů; dále pak musí sledovat i jednotlivá oddělení vojska a pozorovat průběh boje, chce-li toho docílit, aby zprávám svým, jež z raportů velitelů čerpá, mohl dodat náležité plastičnosti a vštípiti čtenáři dojem, který jakožto svědek bojů sám pocítil.

Vůdcům armády musí ovšem na tom velice záležet, aby nepřipustili do hlavního stanu takové dopisovatele, kteří by postavení svého zneužívali, do světa zprávy nezasýlali, které by před časem vyzradily válečné plány nebo jinak armádě ke škodě byly. Z po-

čátku války dostali se na příklad do hlavních stanů ruských mnozí korrespondenti, kteří se neostýchali i služby špehounské Turkům vykonávat. Ohavné toto řemeslo bylo ovšem brzo těm lidem překaženo, i musili po náležitém trestu tábor opustit. Jeden z nich byl dokonce vojenským soudem k smrti odsouzen a zastřelen. Od té doby bylo hlavní velitelství ruské opatrnější a připouštělo do hlavního stanu jen dopisovatele s náležitými průkazy zachovalosti a přátelského nebo alespoň nestranného smýšlení.

Nás především zajímají dopisovatelé velikých listů anglických, a z nich v první řadě plukovník Archibald *Forbes*, který obsluhoval časopis „Daily News". Tento list čítá přes dvakrát stotisíc odběratelů a může tedy obětovat na zpravodajství válečné veliké sumy peněz. A to skutečně také vydavatelstvo učinilo; neboť vypravilo na obě bojiště, na evropské i asijské, po několika dopisovatelích. Na bojišti evropském byl náčelníkem dopisovatelů Forbes, jemuž ostatní kollegové do rukou pracovali. Každý z řečených dopisovatelů měl několik podřízených spolupracovníků, a ti zase své sluhy, kteří depeše donášeli. Jen tím způsobem bylo možno, že zmíněný časopis míval nejobšírnější, nejrychlejší a nejbezpečnější zprávy z bojiště, v čem předstibl i světoznámý list londýnský „Times". Celkem měl pan Forbes k službě své 50—60 lidí na bojišti. Lidé Forbesovi měli všude přednost, poněvadž zastupovali orgán, kterýž nesouhlasil s tureckou politikou Disraeliho. I také plukovník Wellesley, anglický příručí vojenský, pracoval pro Forbesa.

Český žurnalista dr. S. *Heller*, který po některý čas z Bulharska „Nár. Listům" dopisoval, vylíčil po návratu svém v srpnu 1877, kterak vypraveni byli na bojišti korrespondenti angličtí a američtí. „Daily News" vyslala k ruské armádě téměř celou redakci, kterou střídavě řídili pp. Magahan a Forbes. Tato dopisovatelská redakce měla svého sekretáře a kasíra, několik kočárů a při každém kočáře dva jezdecké koně, zřizovala si na svých cestách stanice k podkládání tažních i jízdeckých koní, platila si na telegrafních úřadech v Rumunsku i v Rakousku zvláštní úřadníky a měla prý smlouvou vyhraženo, že může v čas potřeby sama jeden telegrafický drát 4 hodiny denně zaměstnávat. Zkrátka lze tedy říci, že dopisovatelé „Daily News" měli své vlastní zřízení poštovní, kurýrské a telegrafní. S nimi drželi stejný krok dva dopisovatelé amerického „New-York-Heraldu".

„Jaké obrovské sumy anglické a americké listy na korrespondence vynakládají," psal dále Heller, „lze poznati z těchto několika byť i nesouvislých cifer. Dopisovatelé „New-York-Heraldu" přibyvše do Ploješti, na první dobu penězi s dostatek zásobeni, obdrželi z Bukurešti aviso, že dostala Banque de Roumanie (rumunská banka) pro ně accreditif (poukázku) na 250.000 franků, a když jsem před nedávnem z Bukurešti domů odjížděl, vypravoval mi kasír rumunské banky, že je poukázka pánův z „Heraldu" bezmála již vyčerpána, za neplné tři měsíce!

Dokud neměli ještě zařízeno vlastní spojení kurýrské, platili Angličané najatým ad hoc kurýrům za dopravu listů na nejbližší rakouskou nebo uherskou telegrafní stanici (do Ršavy, Brašova nebo Ickaně) po 2 až 300 francích. Dlužno totiž vědět, že v celém Rumunsku (vyjma Bukurešť, Ploješti a Kraljevo) telegrafní úřady od vypovězení války nikde žádných soukromých depeší nepřijímají, a že na řečených hlavních stanicích žurnalistické depeše předně přísné kontrole podrobeny jsou a při návalu státních a vojenských depeší často třeba dva dni ležet zůstávají aneb vůbec ani se neexpedují. Každá tedy depeše, na které dopisovateli záleží, musí se poslati na některou pohraniční telegrafní stanici rakousko-uherskou. Z Bukurešti lze telegrafovati jen „nezávadné" referáty o událostech již dokonaných a to ještě s obtížemi, jež překonati dovedou často jen napoleondory nebo imperialy. Z Bulharska nelze vůbec telegrafovat, poněvadž polní telegraf ani úřadní službě nestačí. Každým způsobem musí tedy kurýr nebo korrespondent sám s depešemi aspoň do Bukurešti dojíždět a dopisovatelé angličtí telegrafují z pravidla všechny své dopisy. Dne 26. srpna telegrafoval na příklad Forbes z Bukurešti 6000 slov o bojích nad Šipkou a zaplatil tudíž dle mého počtu jen telegrafního poplatku přes 1000 zl. Američanu Linderovi zaplatila rumunská banka jednou ve 3 nedělích telegrafních poplatků 40.000 franků. Všichni tito korrespondenti mají mimo to, co na bojišti spotřebují, ještě velké měsíční platy, kteréž se jim doma účtují a po návratu co remunerace za práci a štrapace vyplácejí. Mnoho-li pánové od „Daily News" dostávají, nevím; ale p. Brackenburymu, korrespondentu „Timesů", účtuje se měsíčně 1000 liber šterlinků (tedy skoro 10.000 zl.) remunerace. Za telegrafický referát o druhé bitvě plevenské dostali zpravodajové „Daily News" 3000 liber šterlinků mimořádné odměny — tak aspoň se mezi korrespondenty vypravovalo. — Jednou byl jsem k Angličanům pozván večer na čaj a tu seznal jsem, že ti pánové, když zrovna v bitvách nejsou, o málo skrovněji hodují než sám velký kníže Mikuláš nebo sám car."

Při svých skvělých platech konali dopisovatelé angličtí ovšem také služby neocenitelné, a Forbes horlivost svou odstonal. Jak jsme na svém místě uvedli, opustil Forbes dne 25. srpna Šipku a Bulharsko vůbec a vydal se churav a unaven do Bukurešti. Přátelé jeho sotva ho poznali. Byl od velkých paren a namahavého cestování celý vyschlý, barva jeho obličeje byla od žáru paprsků slunečních skoro černá, a kůže se mu loupala. Avšak již po třídenním odpočinku odebral se opět na bojiště, a již dne 31. srpna byl pří-

tomen bitvě u Plevna. Forbes obdržel od cara Alexandra nejvyšší vojenské vyznamenání, které se udílí jen za osobní udatnost před nepřítelem, totiž kříž sv. Jiří. Forbes vyznamenání toho zasloužil, a to nikoliv za služby Rusku, nýbrž *pravdě a dějepisu* prokázané. Vyznamenání to ctí i toho, kdo je udělil; neboť zpravodaj „Daily News" nedostal je ani za vychvalování ani za umlčování, nýbrž za obdivuhodnou chladnokrevnost a neohroženou lásku k pravdě.

Zcela rozdílného „vyznamenání" dostalo se však dopisovateli anglického „Standardu" panu *Boylemu* za nešetření daného slova čestného. Boyle totiž vzdor slibu uveřejnil před časem zprávy o válečných pohybech ruského vojska, mimo to pak potupil válečnictví ruské způsobem nepříslušným. Za tou příčinou povolal velkokníže Mikuláš dne 25. září plukovníka *Hasenkampa*, jemuž podřízeni byli, jak jsme již v předešlé kapitole podotkli, všichni zpravodajové, a nařídil mu, aby zpravodaje Boyle prohlásil za zbavena všech výhod jakožto dopisovatele novinářského a vzdálil ho od armády. Boyle, jenž jako jiní zpravodajové, byl na ustavičných výletech, přišel zrovna jako na zavolání téhož dne do Horního Studenu, kdy v hlavním stanu byli na dopis jeho upozorněni. Nazejtří obdržel p. Boyle od velitele vyzvání, aby přišel k plukovníku Hasenkampovi. Ve stanu plukovníkově rozpředla se rozmluva, kterouž podáváme zcela doslovně dle listů ruských. Rozmluvě byl přítomen plukovník Polivanov, pomocník velitelův. Když Boyle přišel, pozdravil jej plukovník Hasenkamp s obvyklou laskavostí a okázal mu v čísle „Standardu" dopis z Poradími.

„Velký kníže rád by věděl, je-li tento článek od vás?" ptal se francouzsky.

Boyle pročetl spěšně článek a prozrazoval rozpaky. „Zdá se, že jest ode mne . . . Ano, myslím, že jsem to psal —" odpověděl.

„Nezdá se vám, že toto místo zde, kteréž jest modrou tužkou podtrženo, jest přímým porušením závazku, který jste na své čestné slovo převzal?"

Pan Boyle přeběhl opětně dopis. „Ano, ano!" přiznal. „Dovolte však, bych vás upozornil, že tento článek jest psán dne 24. srpna a že od té doby uplynulo tolik času, že . . ."

„O tom dovolte souditi nám. Myslím, že souhlasíte, že to jest naše právo!"

„Ano! Ano! Ovšem, to jest vaše právo!"

„Dobrá. Nezdá se vám, že zde v těchto řádcích jest vyslovena nejkřiklavější zlomyslnost proti naší armádě?"

Na místě onom líčily se povšechné poměry armády barvami nejtemnějšími; tvrdilo se tam, že armáda hyne nemocemi a na konec stálo: „Ó jak bych se všemu tomu smál, kdyby mnou samým zimnice netřásla!"

Když p. Boyle tyto řádky přečetl, byl celý popleten a počal se omlouvat tím, že jest jen spisovatel, nikoli voják, a proto prý bez úmyslu mohlo něco zbytečného z pera vyklouznouti; může prý však ujistit, že špatných úmyslů neměl.

„Velký kníže četl článek váš," odvětil mu plukovník Hasenkamp, „a byl nepřátelským tónem, jakýmž mluvíte o naší armádě, velice uražen. Poněvadž jste mimo to porušil daný slib, nařídil mi vrchní velitel, bych vám odporučil, byste se bez odkladu od armády a z Rumunska vzdálil."

„Jak!" zvolal p. Boyle, „tedy nemohu ani v Rumunsku zůstati?"

„Nikoliv, nemůžete. Velký kníže nařídil plukovníku Lipojanovi, aby vás doprovodil až do Bukurešti, odkudž dovedou vás dále na hranice. Teď prosím, byste mi vrátil všecky odznaky své co zpravodaj, a pak — zde jest pan velitel (při tom okázal Hasenkamp na plukovníka Polivanova), jenž vás doprovodí k plukovníku Lipojanovi."

„Ale . . . Snad mi dovolíte, bych všecko to sdělil svému časopisu?" podotkl p. Boyle.

„Stran toho buďte bez starosti," zněla odpověď, „hned sdělíme sami telegraficky do Londýna vaše vzdálení."

„Ale . . . popřejte mi trochu času, bych učinil potřebné přípravy; mám zde povoz, koně, posluhy . . ."

„Potřebný k tomu čas se vám povolí; uznáte však, že tato lhůta nesmí několik hodin převyšovati."

„Myslím," podotkl plukovník Polivanov, „že vám samotnému bude po tomto případě milo, abyste odjel co možná nejdříve."

„Ovšem," souhlasil p. Boyle, jenž za této rozmluvy sňal pásku s ramene, vyndal a na stůl položil svou pověřenou podobiznu a svolení k vydržování povozu, koní a sluhů.

„Prosím," doložil, „byste sdělil velkoknížeti, že jsem neměl špatných úmyslů. Uznáte, jak velice nepříjemná jest pro mne tato událost."

„Uznávám to velmi dobře," pravil Hasenkamp, „a mohu vás ujistit, že také mně jest velmi nemilo, že za takovýchto okolností musím se s vámi rozloučiti. Stran vašeho vyjádření pak, že jste neměl špatných úmyslů, vyplní se přání vaše; sdělím to velkoknížeti. Mějte se dobře!"

Tím skončila rozmluva a p. Boyle odešel s plukovníkem Polivanovem, a již ve dvě hodiny odpoledne jel s ním plukovník Lipojanov do Bukurešti.

Řády vyznamenáno bylo šest zpravodajů pro výtečnou zmužilost a statečnost, kterou dle svědectví náčelníků vojenských osvědčili tím, že v rozličných bitvách stáli neohroženě v obvodu dostřelu ručnic nepřátelských, a sice:

Zpravodaj „Nov. Vremja" Vaceslav Silvestrovič *Rosolovský* a zpravodaj „Daily News" Archibald Forbes

za bitvu, kteráž dne 30. července u Plevna svedena byla.

Zpravodaj časopisu „Novoje Vremja“ Alexandr Vasiljevič *Ivanov* a zpravodaj časopisu „The Scotsman“ dr. Carrik za bitvu u vesnice Džurandi dne 30. července, při čemž Ivanov konal dobrovolně služby ordonnanční a donášel rozkazy k řadám střelcův, dr. Carrik pak dobrovolně poskytoval první pomoc a se skvělým sebezapřením a klidem ve střelbě nepřátelské je obvazoval.

Všichni tito čtyři pánové jmenováni jsou rytíři řádu sv. Stanislava třetí třídy s meči — (Forbes



Osman paša.

mimo to rytířem řádu sv. Jiří, jakož výše podotknuto).

Dva němečtí dopisovatelé, kteří byli při bitvách u Nikopole dne 16. července, a u Plevna dne 31. července, obdrželi řád sv. Anny třetí třídy s meči; oba byli vysloužilí důstojníci, kteří byli ve válce francouzsko-německé raněni a železným křížem za udatnost ozdobeni. Jeden z nich byl dopisovatelem „National-Zeitungu“, setník Dannhauer, a druhý zpravodajem obrázkového časopisu „Ueber Land und Meer“, poručík Marée.

Řády rozdal těmto zpravodajům plukovník Hasenkamp.

# Zásobování a obléhání Plevna.

Nepřátelé Slovanstva vůbec a Ruska zvláště jásali po nezdarech bojů u Plevna, že „hliněnému kolosu severnímu“, jak potupně Rusku říkali, jsou podraženy nohy, i těšili se, že bude muset Rusko ucházeti se o mír, když v Asii i v Evropě obrátily se věci v jeho neprospěch, a že tedy slovanská rája v Turecku zůstane i pro budoucnost v hrozné porobě turecké. Největší radost projevovali Maďaři; náčelníci jejich způsobili v Pešti a v jiných městech slavné illuminace na oslavu vítězství tureckých, zástupové lidu po ulicích provolávali bratrství s Turky a záhubu Slovanstvu a ve shromážděních neostýchali se vyzývat vládu, aby výpravou vojenskou ku prospěchu Turků pomohla dobíjet Rusy. Leč ze všeho prorokování o porážce Ruska nebylo nic, a jásání surové luzy nad vítězstvím Turků bylo velmi nevčasné. Rusko neudělalo to Maďarům a evropským židům k vůli, aby ucházelo se o mír, naopak nařídil car všechny přípravy k dalšímu, úsilovnějšímu zápasu.

Především musila se válečná správa ruská postarat o hojné posily, aby nahraženi byli padlí a ranění bojovníci a aby se oblehlo Plevno, k čemuž bylo třeba sil ohromných; neboť Osman paša založil hradby, náspy a reduty plevenské v rozměrech rozsáhlých a musil tedy být kruh obléhajícího vojska veliký.

A brzy valily se Rumunskem nové pluky ruské k Dunaji, na jehož pobřeží bylo velmi živo. Stateční kozáci vesele si prozpěvovali, když touha jejich došla splnění, že mohli své koně vodou dunajskou napájet. Po celé dny byl Dunaj v okolí Zimnice a Svištova plný lodic, na nichž jezdci ruští se převáželi na pravý břeh (vyobrazení na str. 323.), a do polovice října bylo již na bojišti u Plevna 80.000 nových bojovníků, takže mohlo se přikročit k řádnému obléhání.

Na druhé straně Turci ovšem také nelenili, a kdežto Osman paša v Plevně dále se opevňoval, staralo se vrchní velitelství o zásobení Plevna potravinami a střelivem. Do Plevna byla arci výprava nesnadna, neboť ruská jízda byla rozložena u všech silnic k Plevnu vedoucích. Nebyla však na všech místech tak silna, jmenovitě v měsíci září, aby mohla zamezit každou dopravu do Plevna, a Turci postarali se o to, aby každý náklad potravy a střeliva provázel silný sbor branný.

Doprava špíže a jiných zásob do Plevna dála se ze Srědce, a cesta vedla po silnici přes Orhanii, kde velitelem byl Šefket paša. Tento velitel řídil veškeré dopravy, a dvakrát se mu podařilo úkol svůj šťastně provésti.

Aby se dovážení zásob do Plevna Turkům zamezilo, svěřen byl zvláštní sbor vrchnímu veliteli jízdy generalu *Krylovu*. Poněvadž Turci měli málo jízdy a k tomu chatrnou, myslilo se, že Krylov úloze své dostojí. Krajina za Plevnem ke Srědci jest rovinatá, hodící se dobře pro pohyby jízdy, a činný vůdce mohl tam Turkům velice při dovážení zásob na překážku býti. Poněvadž Rusové počítali, že je v Plevně asi 60.000 Turků, měli za to, že budou brzo zásoby jejich vyčerpány, a nepodaří-li se jim doprava zásob nových, že se musejí buďto vzdát nebo náhlým výpadem hledět se prosekat. Na to vše byli Rusové připraveni; zatím však Krylov nebyl s to dopravu zásob do Plevna zamezit, o čemž došla z tábora ruského u silnice srědecké tato zvěst ze dne 25. září:

Turkům podařilo se s dvěma řadami povozů do Plevna se prodrati a to takořka v přítomnosti Rusův samých. První řada čítala 2000 vozů a byla provázena deseti tábory turecké pěchoty, jednou baterií dělostřelectva a třemi pluky jízdectva.

General Krylov, velitel jízdectva ruského, nabyl vědomosti o blížení se Turků teprve, když byli již až do Teliše dorazili, načež bez odkladu se tam vypravil, aby na ně udeřil; — avšak zastihl Turky již v posici opevněné a bateriemi dělovými vyzbrojené. Dělostřelecký boj, který se strhl, trval takořka po celý den, zůstal však nerozhodnut, poněvadž Krylov — jakž pochopitelno — nemohl s pouhým jízdectvem svým odvážiti se útoku proti tak značné síle pěchoty nepřátelské. Z té příčiny uchýlil se Krylov ještě téže noci zpět do původní posice své, kterouž byl v Dubníku na silnici srědecké a blíže u Plevna zaujímal. Následujícího dne však postoupili Turci i s vozatajstvem svým až k Dubníku a udeřili sami na Krylova útokem, z čehož vznikl druhý dělostřelecký boj, který opět trval skoro celý den.

K večeru však vyrazila dvě silná oddělení pěchoty turecké — z Plevna, která padla Krylovu v zad a přinutila ho takto co nejrychleji z ohrožené posice své se vzdáliti. Posily srědecké i s vozatajstvem měly pak ovšem cestu až do Plevna volnou a otevřenou. Krylov ustoupil k Trsteniku; general Laskarev pak, jemuž teprve nyní bylo se podařilo s Krylovem se spojiti, přinucen byl uchýliti se zpět přes silnici lovečskou k Bogotu. Vozatajstvo turecké tedy postupovalo volně ku Plevnu, aniž i jen jediný vůz bylo ztratilo.

Patrno, že podnik ruský velmi nejapně byl zosnován i proveden — z části proto, že instrukce generalu Krylovu udělené nijakž nebyly přiměřeny branné síle pod velením jeho se nalézající. Krylovu bylo původně nařízeno, aby u Dubníku držel silnici srědeckou v moci své, což patrně bylo věcí takořka naprosto nemožnou, zejména v místě Plevnu tak blízkém, kde vystaven byl útoku nepřátelskému v zad. Při podobné

výpravě neměly se ovšem velitcli oddělení zejména tak slabého, jakým bylo jízdectvo Krylova, udíleti instrukce přesně obmezené. Jeho úkolem mělo býti, aby pouze způsobil nepříteli škod co možná největších, při čemž ovšem volba doby i místa jemu zůstaviti se měla. Vozatajstvo turecké napadnouti bylo záhodno aspoň 40 nebo 50 angl. mil za Plevnem, potom však měli Rusové — v případě potřeby — v útoku svém vytrvati až k samým dělům nepřátelským. Opakováním důrazného útoku takového a úsilovným dorážením na vozatajstvo turecké po celou tu cestu délky 40—50 mil zajisté by dělostřelectvu Krylova podařilo se zničiti většinu vozů tureckých, byť i značnou silou pěchoty provázených, koně i voly pobiti a vozky na útěk zahnati. Turci mají jen nepatrné jízdectvo, a i to jest způsobilosti stupně nejnižšího; jízdectvo ruské může tedy neobmezeně a bezpečně ovládnouti celé území mezi Plevnem, Vidínem, Dunajem a Balkánem, a to tím spíše, poněvadž území toto jest otevřené a dosti ploché, takže jízdectvu ruskému nehrozí tu pražádné nebezpečí, že by pěchotou nepřátelskou zaskočeno býti mohlo.

Avšak general Krylov spíše jest čímkoliv jiným než obratným velitelem jízdectva; operuječ jízdectvem svým jako pěchotou, úzkostlivě bojí se, že by mohl býti odříznut a považuje především za nutné, aby komunikační spojení své před každou pohromou uchránil zapomínaje, že jízdectvo v krajinách tak otevřených jako za Plevnem zaskočeno býti může opět jen jízdectvem, jehož však Turci — vůbec nemají. Bašibozuci a Čerkesové nemají ve zvyku odolati nepříteli, byť i čtyřikráte byli četnějšími. General Krylov v nemístné obavě o komunikační spojení své pospíšil bojácně ku Trsteníku, místo aby učinil pravý toho opak t. j. uvolnil se od pravého křídla rumunského a s polovicí branné síly své po silnici srědecké k Balkánu nejbližšímu vozatajstvu tureckému vstříc spěchal, zatím co by druhá polovice směrem k Vidínu se vypravila a dopravu potravin s té strany Turkům zamezila. Jen takovým způsobem mohl Krylov jízdectva svého výhodně použiti.

Při ústupu svém zůstavil Krylov dva pluky kozáků v Etropoli, aby střehli silnici srědeckou; a hle! takořka mezi prsty kozáků těchto proklouzlo druhé vozatajské oddělení turecké. Etropol jest za prvé příliš vzdálen od silnice srědecké; za druhé neposunuli kozáci přední hlídky své dosti do předu, aby v čas ještě jimi varováni býti mohli. Ostatně nepohybovalo se vozatajské oddělení toto právě po silnici srědecké samé, nýbrž po silnici jiné s ní souběžně se táhnoucí, kteréž Rusové pozdě teprv si povšimli. Když došla do Etropole zpráva, že vozatajstvo turecké se blíží, vypravili se kozáci ihned proti němu, avšak vozy nalézaly se již pod ochranou děl u mostu silnice srědecké přes řeku Vid vedoucího umístěné.

Ale přese vše to mohli ještě kozáci útokem důrazným vzíti Turkům většinu vozů, poněvadž ochranný průvod vozatajstva tvořilo právě jízdectvo turecké, kteréž při objevení se kozáků vzalo do zaječích. Zatím však vyčkávali kozáci loudavě, až dorazí k nim dělostřelectvo jejich, čímž získali Turci několik minut; k tomu pak ještě promeškal velící důstojník ruský dalších 15 minut času sepisováním zprávy na generala Krylova, že chystá se právě k útoku. Do té doby podařilo se zatím větší části vozatajstva bezpečně dosíci druhého břehu Vidu buď přes most nebo přes mělčiny — a takž stala se zpráva Krylovu zaslaná úplně zbytečnou. Rusové obmezili se na to, že vyslali za vozatajstvem několik granátů, na které však děla turecká, kryjící most přes Vid, bezodkladně odpověděla. Když pak se setmělo, vrátili se Rusové do Etropole; celá kořist jejich záležela — z přípřeže volů.

Výprava Šefketova měla 8 děl a čítala 15 praporů mužstva. Na cestě obsadili Turci Teliš a vůbec svá postavení na silnici k Plevnu opevnili, aby byla doprava do Plevna pohodlnější a bezpečnější. Zásoby dovežené záležely z mouky, kukuřice, ovsa a masa. Dle anglické zprávy z tábora tureckého měl Osman paša toho času 82 praporů, celkem 56.000 mužů. Jízdy bylo tam velmi málo, poněvadž Čerkesové uprchli hned po dobytí dvou redut na silnici k Lovči se strany Rusů. Plevno utrpělo kanonádou ruskou velice, ale z obyvatelů zahynulo při tom málo. —

Ke konci září odvolán byl general Krylov a místo jeho zaujal řízný general *Gurko*, který byl zatím s pluky gardovými z Petrohradu na bojiště se vrátil. Hlavní však výhodou všech opatření u Plevna byla okolnost, že povolán byl na bojiště generalní inženýr *Totleben* (vyobrazení na str. 103.), který řídil veškeré obléhací práce se zdarem, takže již ke konci října úžil se velice kruh spojených vojsk ruského a rumunského a Turky v Plevně tísnil.

General Totleben pochází z německé protestantské rodiny. Edvard Jovanovič Totleben narodil se v Mitavě (Jelgavě) 4. února 1817 co syn velkoobchodníka. První vychování obdržel ve svém rodišti, avšak ve stáří 12 roků dostal se do Rigy do školy kadetní. Roku 1838 byl přijat do školy inženýrské a později za 4 roky do cvičebního praporu zákopníků, kde obrátil na se pozornost generala Schilder-Schuldnera. Až do r. 1846 byl při stavbách pevnostních v Kyjevě, bojoval až do roku 1850 v Kavkaze a řídil stavbu kozáckých stanic. Z počátku let padesátých byl ve Varšavě, a v čas krimské války v Sebastopolu získal si slávu svou hájením tohoto města. Od roku 1856 byl co adlatus u inšpektora ženijního, nynějšího armádního velitele velkoknížete Mikuláše. Car i velkoknížata zovou ho „Moj zaščitnik Sebastopolja“ a radí se s ním o všech důležitých otázkách.

# Zápasy v okolí Ruščuku a Razgradu.

Po delším bombardování pevnosti Ruščuku se strany armády carevičovy počala celá řada menších bojů v otevřeném poli. Bylo to dne 22. července, kdy pozdě večer počala se rozléhat silná střelba ručniční. Na vojenské silnici, jihozápadně z Ruščuku do Běly vedoucí, zvedala se mračna prachu, v nichž chvílemi leskly se hlavně ručnic nebo píky kozácké. Bylo to vojsko ruské od Svištova zvolna po silnici se blížící za tím účelem, aby obklíčilo Ruščuk. Asi o 5. hodině počaly ruské baterie, vyvežené na východních svazích pohoří, lemujícího údolí řeky Lomu, prudce páliti proti posici turecké; poněvadž však střely ruské ponejvíce zalétaly daleko přes cíl, neutrpěli Turci kanonádou touto takořka žádné pohromy.

O 6. hodině zakročila pěchota ruská proti nepříteli; baterie na levém břehu Lomu úsilovně pokračovaly v kanonádě proti opevnění ruščuckému. Když pak konečně počaly páliti i proti Ruščuku samému, rozzuřil se boj na celé čáře. — Krátce po 8. hodině, když již se stmívalo, počala oddělení ruská ochabovati a konečně i ustupovati. Ručniční střelba ruská poznenáhla utichla, a jen po různu slyšeti bylo již jen sporé výstřely. Avšak baterie ďurděvské pálily ještě dlouho do noci proti Ruščuku. Tím ovšem zakončil se boj nepříznivě pro Rusy, neboť veliký počet padlých vojáků ruských kryl bojiště ruščucké a ještě o 1. hodině v noci míhalo se v temnu nočním světlo četných pochodní, při němž ruský sbor zdravotní raněné a padlé sbíral a s bojiště odnášel.

Druhého dne již o 4. hodině ráno počal opět na celé čáře prudký boj střelecký. O 5. hodině posunul se střed a pravé křídlo ruské do čáry bitevní, načež Rusové s nasazeným bodákem na nepřítele hnali útokem. Obě strany nepřátelské bily se s neobyčejnou zuřivostí. Rusové hnali se s odvahou lví návrším vzhůru, avšak nebyli s to proraziti sevřené řady tureckého redifu. Pojednou udál se překvapující obrat . . . Silné oddělení jízdectva ruského vyřítilo se na levé křídlo turecké s takovou prudkostí, jakoby nepřítele rázem zdrtiti mělo. Avšak Turci odolali prudkému nájezdu tomu a nehnuli se s postavení svého. Za chvíli dorazilo k nim v plném trysku jízdectvo turecké na pomoc, osvobodilo je z povážlivé tísně a vrhlo se na kozáky, kteří před neočekávanou nepřátelskou posilou touto počali couvati. Jízdecká bitka tato byla nejzajímavější částí celého boje. Ústup kozákův způsobil i v ostatním vojsku ruském jakés ochabnutí, takže Turci použiti mohli okolnosti té a nejen obrany se vzdáti, nýbrž i útočně proti Rusům zakročiti a je poznenáhla z jednotlivých posic vytisknouti. Jen krátkou dobu ještě trvalo hřmění děl, načež vše utichlo. — Rusové soustředili se opět v údolí Kule, zatím co Turci zaujali opět původní postavení svá, aniž dosaženého úspěchu svého dalším stíháním nepřítele byli využitkovati dovedli.

O 12. hodině v poledne rozvinuli Rusové celou svou brannou sílu a obnovili útok. Ačkoli Turci nemálo byli tím překvapeni, že Rusové byli s to vzchopiti se opět v tak krátké době v plné síle, nesetkalo se úsilí útočníků s výsledkem šťastnějším než ráno. O půl čtvrté vzdali se Rusové dalších pokusův útočných, utrpěvše při posledních svých útocích ztrát mnohem těžších než z počátku boje.

Avšak Turci neodvážili se pronásledovati Rusy, kteří se udrželi ve svých posicích.

Dne 29. července podniknuty na železnici blíže Ruščuku výzvědy, kterouž výpravu zajímavě popsal ruský jeden důstojník. Výprava záležela ze tří setnin kozáků donských se dvěma lehkými děly a jediným praporem benderské pěchoty. Účel výpravy byl přetrhnout železnici, strhat telegrafní dráty a přesvědčit se o síle nepřítele u Ruščuku.

Vyjeli jsme — psal řečený účastník výpravy — o 10. hodině ráno z Trsteníku a potkávali jsme celé houfy prchajících Bulharů se vším domácím zbožím. „Co jste zač?“ — „Pokojní lidé.“ — „Odkud přicházíte?“ — „Z Ivan-Ciftlíku.“ — „Co se tam děje?“ — „Utíkáme před Turky, kteří tam loupí a vraždí.“ — Zlá zpráva!

O polednách dorazili jsme do vsi Ivan-Čiftlíku na břehu řeky Lomu. V těch místech není řeka širší než 30—40 sáhů, ale oba břehy jsou neobyčejně příkré, ba spadají k vodě skoro kolmo. Zarazili jsme chvíli, aby si vojsko odpočinulo, načež jsme se přebrodili (vyobrazení na str. 327) a ubírali se dále přes Ciftlík na nepřátelský břeh, kde se náš malý sbor spořádal. Napřed vysláni kozáčtí harcovníci, pak jedna sotně, dvě kozácká děla, dvě sotně kozáků, carevič Alexandr se svým četným průvodem a za ním prapor benderské pěchoty.

Uraziviši 2 versty vyrazila sotně Pimenova v pravo ku trati železnice, k níž dle mapy se počítalo 6 verst. Ostatní oddíly táhly zrovna ku vsi Kadikeji a plukovník Ilovajskij s kozáky a děly zaujal postavení na silnici k Ruščuku. Carevič jel do vsi.

Tu dobu začali se kozáci ponenáhlu vracet se zajatými tureckými vojáky a bašibozuky. Tito zočivše kozáky utekli ze vsi, a když byli pronásledováni, začali střílet. Ale vidouce, že nelze uniknout, zahazovali zbraň a vzdávali se. Obyvatelé vesnice, spatřivše velkoknížete s průvodem, běželi mu v ústrety, ale shledše zajaté bašibozuky vrhali se na ně zuřivě a začali je bíti, čemuž však četníci nahajkami udělali konec. Ukázalo se, že to jsou titéž bašibozuci, kteří vyloupili Kadikej a



Posily ruské ohvátají přes Dunaj k Plevnu.

zabili několik osob. Z vesnice, která poskytovala obraz spousty, vrátil se velkokníže na místo, kudy se mělo táhnouti zpátky a kde stál v pravo od nás na 2 versty plukovník Ilovajskij se svými kozáky. Protože se sotně Pimenova ještě nevrátila, musilo se na ni čekat.

Z ostražitosti zůstali jsme na návrší a pohlíželi dalekohledy do kraje. V dálce ukázala se škadrona jízdy, rozstoupila se a začala postupovati proti kozákům Ilovajského. Byl to oddíl Čerkesů. Poloha před námi i po cestě našeho ústupu byla hornatá, prorvaná úžlabími a vinohrady, v nichž se obyčejně rád skrývá nepřítel. Přiblíživše se na dostřel z pušky zabočili Čerkesové do vinic a začali střílet na kozáky. V přímém směru za Čerkesy objevil se nějaký proud; pro dálku nebylo však lze rozeznati, zda to dělostřelba nebo jízda. Slunce se chýlilo k západu, bylo 7 hodin večer. Naši kozáci vystřelí jednou, dvakrát, třikrát. Velkokníže poslal pobočníka k Ilovajskému, co se u něho děje, a ten přinesl zprávu, že tam as 60 Čerkesů. V tom přibyl za námi prapor tiraspolského pluku. Plukovník Ilovajskij se na rozkaz careviče vrátil a oznámil, že nás nepřítel tísní se všech stran a jest čas k návratu. Poznáno, že celý turecký sbor, rozložený po okolních vsích, vypravil se na zajetí našeho houfu. Plukovník Ilovajskij poslal k Pimenovu, aby si pospíšil, a carevič ubíral se zatím nazpět k návratu.

Zatím obrátil se sotník Pimenov před Kadikejí v pravo a hnal se ku trati. Uraziv 3 versty vrazil na čerkeskou hlídku. Vidí, že jest prozrazen, a Čerkesové oznamují jeho spatření; chtěje však zároveň úkol svůj provésti velel ustoupit. Pustil se padolem, kde zmizel Čerkesům s očí, a za nedlouho postupoval dále ku trati. Přiskočili, porazili 5 sloupů telegrafních, vytrhali prahy a založili patrony. Nevybuchly. Škoda byla dosud malá. Přijížděly kozácké hlídky a oznamovaly, že v pravo stojí turecká pěchota ve zbrani a v pravo harcuje nepřátelská jízda. „Neujedu, dokud dílo neprovedu,“ odtušil Pimenov a položil sám dvě patrony, které vybuchly, a železnice byla přetržena. Nyní velel: „Na kůň!“ a hnal se ještě ku stanici. Stráž a telegrafista zabiti, telegrafní stroj rozbit a pak zpátky. Vraceje se slyšel výstřely a viděl před sebou pašu s četným průvodem, v němž vlál prapor. „Kdybych byl věděl, co se u nás děje — vypravoval Pimenov — nebyl bych si nechal ujít příležitost a byl bych na pašu udeřil. Nevěděv však, co se děje, nechal jsem ho na pokoji.“ Pak přijel kozák mávaje šavlí a přinesl rozkaz, abych bez meškání se vrátil ke pluku, že nás zaskakují, a proto jsem chvátal spojit se s druhými.

Při návratu pustil se carevič po cestě v dolinu a sotva že tu pozdravil přibylý prapor tiraspolského pluku, zahučel granát a roztrhl se v dáli asi 100 sáhů nikoho neraniv. Za prvním granátem přiletěl druhý, třetí a dopadaly vždy blíže. Turci stříleli po rudém praporu velkoknížete a jeho průvodu. Bulhaři, kteří šli před proudem, začali utíkat. „Krokem!“ zahřměl velkokníže. Bulhaři šli krokem. Našich 18 zajatých se při střelbě zastavili myslíce, že je vezmou na koně a pak je propustí, leč velkokníže zvolal: „Proč se zajatci zastavují, ku předu!“ a procesí začalo se hýbat. Čtvrtý granát letěl přes hlavu velkoknížete a padl as 12 kroků od něho. Následoval rozkaz: „Děla na svá místa!“ a naše donská děla objela průvod velkého knížete, vyjela na návrší, prapor tiraspolský vyslal harcovníky ku předu a přivítal blížící se Čerkesy střelbou z pušek. Kníže vyjel na návrší, aby ohledal postavení, a vida, že není žádného nebezpečí, protože Čerkesové před pěchotou ustoupili, pochválil mužnost a chladnokrevnost našeho vojska. Pod záštitou ohně a kozákův ustupoval proud k Ivan-Čiftliku ztrativ 2 kozáky mrtvé a 8 mužů pěších raněných. Naši nemálo pobili Čerkesů — kolik, nikdo nepočítal. Jeden Čerkes přijel zrovna do 4. kozácké sotně, vida však, že dílo jeho marné, oznámil, že se vzdává, a na důkaz toho vystřelil z pušky po svých. „Byli bychom ho s sebou vzali,“ pravil jeden kozák, „ale pozorovali jsme, že pošilhává podezřele po velkoknížeti, z týla že se na nás nepřítel tlačí, a proto jsme mu srazili hlavu.“

Zbýval nám ještě kus kruté cesty po břehu řeky Lomu u Ivan-Čiftliku, kde nám mohli Turci způsobit velké ztráty, na štěstí však nastala tma a my jsme se dostali ve zdraví domů.

* * *

Téhož dne 29. července měli Rusové vítěznou srážku u *Esirdže*, která je také tím pamětihodnou, že v ní padl výborný general turecký *Aziz paša*. Mimo to náleží srážka u Esirdže při nepatrném počtu bojujících a nepatrném výsledku mezi nejkravvejší a pro ztrátu nejlepšího a nejstatečnějšího tureckého vůdce k nejnešťastnějším. Ferik Aziz paša hledal smrt a našel ji. Pěší vstoupil do řady harcovníků s revolverem v ruce a hnal se na les, silně od nepřítele obsazený. Po 10 dní držel ruský předvoj výšiny u Kadikeje a Turlaku. Kozáci zajížděli až ku trati Vatova-Ruščuk. Přímé spojení Ruščuku s Razgradem bylo přerušeno a ohroženo. Dne 25. července dostal jeden ruščucký oddíl rozkaz k odchodu do Razgradu, a oznámeno mu, že boční stráž jeho převezme oddíl z Razgradu, po hlavní silnici se ubírající. Ku střežení boku vypravena byla brigáda o 6 praporech pěchoty, 1 baterii a 2 škadronách pod Faizuly pašou z divise Azizovy. Brigáda, k níž se přidružil Aziz, vyšla dne 26. o 3. hodině ranní z Razgradu k Ruščuku až k Buzinu a Pisanci, rozložila se tu a dala se k poledni, když přibyl proud, boční pochod provádějící, při obvyklých opatřeních na zpáteční cestu do Razgradu. Před boční stráží táhlo 4½ praporu a baterie v hlavním průčelí, 1½ praporu mělo boční hlídky a následo-

vati za proudem; jízda konala obhlídku na straně nepřátelské.

O 1. hodině přirazil Aziz paša na esirdžské návrší a tu došla ho zpráva, že obsadil nepřítel na západě od tohoto místa les na návrší a že od Turlaku táhnou silné ruské proudy. Aziz vyjel hned na návrší a vyzval brigádníka Faizulyho, aby ho doprovázel. Roje boční hlídky harcovaly již s ruskou pěchotou na kraji lesa. Právě vyjížděla 3 nepřátelská děla do ohně a v zadu bylo vidět valit se černé proudy vojska. Aziz paša velel vyvézt na návrší 3 děla a začít střelbu. Dále rozkázáno, aby půl praporu rozptylilo se v čety a postoupily k lesu. Ostatek tvořil podpory. Zbylých 4 a půl praporu a půl baterie postavily v krytém položení. Harcovníci nebyli s to udržeti se v prudké nepřátelské střelbě.

Řady čet byly sesíleny. Aziz paša ssedl s koně a vedl šik čet k útoku s revolverem v ruce. Za strašné nepřátelské střelby postoupili harcovníci ještě jednou k útoku na kraj lesa. Každý krok byl vykoupen krvavými oběťmi. Dva pobočníci již padli; po té trefila jedna a hned na to druhá koule Faizuly pašu. Klesl s koně. Jen Aziz paša jest ještě zdráv. Zdá se, že jest neporanitelný. Hrozí a slibuje, aby jen vyvedl rozbitý šik ze zákrytu. V tom — řetěz přiblížil se as na 100 kroků k okraji lesa a nepřítel chystá se k útoku holou zbraní na útočníky — klesne Aziz paša, do čela kulí trefen, mrtev na zem. Pád Azizův byl ostatním znamením k ústupu. S těží podařilo se důstojníkovi odnít padlému generalovi šavli a revolver; mrtvolu odnésti možno nebylo. Tím končila krvavá srážka a následoval jenom mírný harcovní boj, aby se zabránil nepříteli postup. Půl druhé hodiny po srážce přijel Achmed Ejub a odvedl brigádu do Razgradu, kde měl hlavní stan. Ztráty Turků v této srážce obnášely 300 mužů, z nichž bylo 215 raněno a 85 usmrceno.

Ve tmě nemohli Turci nalézti mrtvolu svého padlého generala, a teprve druhého dne ráno nalezena v hromadě mrtvých a raněných.

Ze srpnových menších bojů armády carevičovy sluší ještě zaznamenati boj u *Ajazlaru* dne 23. srpna. Divise Saliho paše držela výšiny tak zvané Kyričenské, které mají svah k Černému Lomu a táhnou se naproti ruské posici u Ajazlaru, Sultankeje a Popkeje, až k vesnici Čikardče, kteráž leží nedaleko hory Sakaru. Dne 22. srpna v 6 hodin večer počali Rusové stříleti na tureckou posici. Boj dělostřelecký trval tři hodiny, načež Rusové chráněni nastalým soumrakem pokusili se o přepadení Turků; tito však vrhli se proti nim bodákem a zatlačili je. Rusové opakovali pak útok ještě dvakrát, ale nadarmo. Celkem trval boj pěchoty tři hodiny a přestal teprv pak, když Rusové unavením nemohli již nového útoku se odvážiti. Mezi bojem chtěli Rusové také postavení u Resimpašakeje dělostřelbou zviklati, však bez úspěchu. Dne 23. byl boj hneď za svítání obnoven. Rusové postoupili s 12 prapory pěchoty, 2 pluky jízdy a 30 děly k útoku. Boj trval pět hodin, Rusové byli odraženi a za Lom zatlačeni.

Po menších srážkách sveden konečně větší boj dne 30. u *Karahasankeje*, jemuž věnujeme následující kapitolu.

# Boj u Karahasankeje.

V okolí Karahasankeje, asi deset kilometrů od Gagova vzdálené, svedeno v srpnu několik menších potýček. General *Leonóv* měl tam s malým oddělením vysunuté postavení v pádolech. Víska Karahasankej leží na výšině, právě kde vysoké pahorky, které dělí poříčí Černého Lomu od Bílého Lomu, kupí se znenáhla v řetěz hor s plochým hřbetem; řetěz tento pak táhne se směrem jižním a zakončuje příkrým lesnatým souhořím na blízku Staré Džumy. Širá údolí po obou stranách řetězu toho vinou se na jih k modravým temenům pohoří balkánského, se strany severní pak jsou ohraničena řadou nízkých pahorků. Rozsáhlá pole pšeničná a kukuřičná rozkládají se do značné výše po obou bocích údolí těch a plochý chlum jest po celé délce své pokryt rolemi, pečlivě zoranými, jen po různu naskytují se tu jakési oasy hustým stromovím porostlé. Přední hlídky kozácké obsadily chlum tento asi do polovice délky jeho, totiž až k nevelkému háji, v jehož křoví hemžily se pikety čerkeské; kozáci rozestavili se i po svahu dolů do údolí až ke vsi Popkeji. Za Lomem Bílým východně od Karahasankeje táhne se řada pahorků, s nichž možno přehlédnouti okolí Razgradu samého; na temeni pahorků těch umístili Turci 5 mohutných baterií, z Karahasankeje zřetelně viditelných.

General Leonov byl vysazen neustálým nájezdům malých tureckých oddělení a v úterý obdržel posilou jeden pluk pěchoty od 35. divise pod velením plukovníka Nazarova. K sesílení své posice dal general obloukovitě kol do kola svahu za Karahasankejí vyházeti střelecké příkopy a na obou křídlech vykopány malé náspy pro polní děla. Konány vůbec všechny přípravy, aby posice ta aspoň nějaký čas hájena býti mohla i proti přesile nepřítele, o němž se vědělo, že silou asi 40.000 mužů se 60 děly táboří v okolí Razgradu.

Ráno v osm hodin dne 30. srpna přijel od předstráží kozák oznamuje, že velký počet Čerkesů opouští háj a chystá se udeřiti na ruské předstráže; a sotva že kozák zprávu tu dopověděl, již rozléhal se asi čtvrt

hodiny od vesnice podél kukuřicových polí ostrý rachot pušek. Síla, kterou měl general Leonov, záležela asi ze 3000 pěchoty, 500 jezdců, dílem husarů, dílem kozáků a z 10 děl. General ihned rozestavil svou jízdu na obě křídla. Dvě děla kozácké baterie poslána malým lesíkem na levé křídlo do obilního pole. Velkých šest děl rozestaveno po návrší, krytých houštinami a křovím. Ještě jiná dvě děla poslána do náspů, zřízených na křídle pravém.

Zpravodaj boji přítomný líčí průběh jeho takto: Stáli jsme na poli ve středu posice, odkudž dohlednouti jsme mohli značnou sílu jízdectva tureckého, kterak na pahorcích protějších se blíží, pak vinicemi dolů do údolí se řítí a přepadnouc vesnici Zadinu ji zapáliti se chystá. Několik výstřelů z baterie kozácké přinutilo turecké jezdce vzíti do zaječích, a již domnívali jsme se, že Turci seznavše, kterak děla naše hotova jsou důrazně je uvítati, zajisté vzdají se úmyslu prodrati se přes údolí; tu náhle počala stráň hemžiti se vojskem tureckým, které jako by ze země bylo se vyrojilo. Turci ve značné síle řítili se dolů do polí pšeničných kryti jsouce kanonádou tureckých baterií, umístěných na protějších pahorcích.

V témž okamžiku pustila se i baterie na straně pravé do díla; seznali jsme, že turecká děla stojí v lesíku podél jižní části řady pahorků o plochém hřbetu, pak na ostrém hřebenu v pozadí a na svahu pahorkův až k Popkeji, pět anglických mil vzdálené. Dole v polích kukuřicových utkali se husaři a kozáci ruští v tuhou šrůtku s Čerkesy, a rachot střelby ručniční počal nápadně po celém šiku se vzmáhati. Hřmění těžkých děl umlklo; pěchota turecká jako lavina valila se přes strniště, neustávajíc zuřivě páliti na pochodu svém, obsadila konečně posici, kde před desíti minutami nalézala se děla.

Bylo právě deset hodin; ranění počali porůznu vraceti se s bojiště. Mrtvoly padlých důstojníků dopravovány byly do pozadí, aby nepadly do rukou nepřítele, jenž po způsobu svém byl by je hanebně zohavil, o čemž vojínové ruští již tolikráte nabyli smutného přesvědčení. — Právě počaly zalétati k nám granáty tureckých děl, umístěných v háji, kde před hodinou ještě nalézaly se přední hlídky ruské i turecké, avšak pozornosti naší neušel porůzný třpyt šavlí a hemžení se červených fezů tureckých. Byli jsme přesvědčeni, že žádný z raněných nezůstal životem ušetřen. Z krajů pole kukuřičného porůznu vlékli se pěší vojínové, s těžkými krůpějemi potu na tváři, na smrt ztrmácení namaháním po celé dvě hodiny v dusném parnu trvajícím.

Náhlý rachot střelby, dorážející k nám se strany, kde vesnice z části byla sžehnuta, přesvědčil nás, že Turkům se podařilo k nám dodrati se.

Svrchovaný čas opustit stanovisko, vrazit své papíry pod sedlo a ujíždět nazad směrem k pravému křídlu. Sotva jsme ujeli, padaly už granáty do lesíka, kde jsme přede chvílí vsedli na kůň, a těm, kdož tam zůstali, nevedlo se skvěle. Na pravém křídle držela se ruská pěchota velmi statně; chráněna jsouc malým ořechovým lesíkem neustupovala ani na krok. Na levé straně vesnice, kdež dosud nehořelo, byl jiný lesík obsazen praporem pěchoty, jež taktéž svou posici hájila co nejhouževnatěji. Všechna naše děla zaujala mezi tím v zadu nová postavení a pálila do Turků vší silou. Však i hrozný řev tureckých děl, jímž se veškerý vzduch až otřásal, blížil se pořád víc a více ku předu. Slunce mezi tím vysýlalo na nás žhavé paprsky, a všude, kamkoli jsme se vrtli, stíhal nás svištot kulí a hvizd granátů.

Ohlednuvše se přes stráně pahorku zpět ke Gagovu spatřili jsme celé zástupy raněných, ubírajících se zvolna do pozadí; samí statní to mužové, v uniformách krví potřísněných a prosáklých. Před námi, za námi, v pravo i v levo, jako by v pravém lijáku, dopadaly kule nepřátelské. V tmavé zeleni protějších strání a podél plochého chlumu jejich na nesčetných místech šlehaly z ručnic obláčky modravého kouře a kolkolem nás co chvíli vyřítila se celá spousta prachu a země, výbuchem granátu vyrvané, což patrně svědčilo, že Turci dobře znali cíl střelby své.

Úzkostlivě hleděli jsme ke Gagovu očekávajíce odtud kýžené pomoci, neboť od té chvíle, co chlum octnul se v moci nepřátelské, celá naděje naše na uhájení vesnice spočívala na brzkém příchodu posil.

O druhé hodině odpolední umlkla střelba na krátkou chvíli; přestávka ta byla nám velmi vítána. Ještě vítanějším zjevem byl nám odlesk hlavní ručničních, od Gagova se blížících: najisto bylo jich sice jen asi 300, kteréž ovšem nestačily ani, aby vyplnily polovic těch mezer, jež řady Rusův byly již utrpěly, avšak všech těchto 300 mužů hořelo patrně chtivostí, aby v čas dorazili na bojiště a pustiti se mohli do díla. Konečně dostihli nás a jen na chvilku stanuli, jakmile však znovu počal rachot střelby a zpráva došla, že zapotřebí jest pomoci, dali se chutě na pochod a v brzce utkali se v tuhý boj s nepřítelem.

Dvě hodiny trvala opět zuřivá střelba, při čemž na straně nepřátelské branných sil nápadně přibývalo. Jak daleko mohli jsme dohlednouti, viděli jsme oddělení jízdecká v plném trysku řítiti se dolů a pak poli kukuřičnými a mohutné sbory pěchoty valily se proudem z lesíků a z okrajů polí kukuřičných ke křídlu pravému, kde vyvezena byla baterie kozácká a důrazně pálila proti nepříteli.

Bylo již jisto, že posici svou ztratit musíme; avšak vlastní ústup náš započal teprve o 4. hodině, kdy se všech stran šiku bitevního počali houfně vraceti se vysílení a zmoření vojínové pěší. Během hrozného tohoto boje celodenního nevyskytl se ani jediný případ zbabělosti. Jediná poznámka, kterou vojínové ruští v tu-

hém boji svém činili, zněla: „Jest jich příliš mnoho —.“ General Leonov byl všude. Celý štáb byl neustále v činnosti, lítal s místa na místo, byl po celé hodiny vysazen nepřátelskému ohni. Vojáci věru vzorného příkladu toho neměli potřebí! Ústup však šel velmi špatně. Každý voják naříkal, že musí ustoupiti před tureckou přesilou. Ustupováno zvolna takořka krok za krokem. Konečně pak, když velký počet Čerkesů hnal se nám do pravého boku, vysláni proti Čerkesům kozáci a husaři a pěchota musila na dobro posice své opustit a stáhnouti se zpátky ke Gagovu. Všichni ranění, kteří se jen trochu belhat mohli, odcházeli napřed. Ostatní raněné nesli vojáci na jednoduchých nosidlech, totiž na svých puškách. My sami slezli jsme s koní, postoupili je raněným důstojníkům a ubírali se pěšky po cestě od Karahasankeje ke Gagovu.

Bylo 6 hodin odpoledne. Karahasankej hořela jedním plamenem. Údolí na pravo bylo plno Čerkesů,



Obhlídka careviče Alexandra na Lomu.

z nichž jedna škadrona hnala se tryskem, aby na cestě z hořící vesnice nás napadla. Však baterie s návrší u Gagova zaslaly jim několik granátů vstříc a Čerkesové obrátili se zpátky. Za chvíli na to uzřeli jsme vlajku 13. armádního sboru na západních pahorcích za Gagovem. Kozáci rozestavili se na pravém a levém křídle, záložní pěchota zaujala posice podél pahorku před Gagovem; nabyli jsme přesvědčení, že posice ta až do slunce západu bude moci být uhájena, ač podniknou-li Turci další útok. Veškerá pole kolem Karahasankeje přeplněna jsou černými masami turecké pěchoty, před nimi v širokém okruhu rozestaveny předstráže Čerkesů. Velitel armádního sboru, který přijel do nových našich posic za soumraku, učinil všechna opatření, aby vojsko nynější své postavení mohlo uhájit.

Byl to odpor heroický, jaký Rusové kladli proti přesile poměrně tak veliké, jaké dosud jsem na bojišti nespatřil. Celá armáda razgradská rozvinula před námi branné síly své, prve než jsme toho tušili. Soudím, že 20.000 Turků tvořilo pouhý předvoj její, z če-

hož možno uvážiti, jak ohromná zde byla číselná síla vojska tureckého. Po celých osm hodin trvající boj stály k sobě síly nepřátelské v poměru 6 : 1.

Armáda carevičova jest velmi rozdrobena a roztýlena na různá místa celého šiku od Durděva do Trnova sahajícího. Rychlé soustředění jest nemožným, — předně pro nedostatek vojska samý a za druhé pro veliké vzdálenosti a úzké cesty.

Nynější posice naše jest (u Gagova) výtečná. Před námi šíří se údolí Černého Lomu, malé to řeky, vinoucí se kyprou půdou jeho. Na protější straně údolí zvedají vysoké hory témě své, pokryté stromovím a hustým křovím. Vesnice Gagovo leží v malé kotlině přímo proti Karahasankeji. Na jižní straně posice naší leží vrch Gratalevad, výborné to stanovisko pro umístění dělostřelectva. Na severní straně sklánějí se stráně, pokryté polmi žitnými. Na západě a v pozadí svém kříží se údolí s nízkými pahorky, po nichž běží silnice do Kapkace a Sodzekekeje, kdež nalézá se hlavní stan carevičův.

## Ablava. Cerkovna.

Za příčinou přílišné rozdrobenosti armády carevičovy v okolí Rusčuku a Razgradu uznána potřeba nového soustředění, aby mohl se postupujícímu Mehmedu Alimu klásti vydatnější odpor. Dříve však než soustředění provésti se mohlo, utkali se jednotliví sborové ruští v bojích s četnějším nepřítelem.

Po boji u Karahasankeje svedena bitka u Kozlova, jejíž průběh byl tento: Celé pravé křídlo moci turecké bylo v Soleníku na středním rameni Lomu soustředěno, kdežto divise Fuada paše postupovala z Razgradu, divise Nedžibova z Karahasankeje. Rusové měli Kozlovo obsazené. Čtrnáctý sbor Fuada paše rozestavil se na výšinách naproti vesnici a počal prudký útok. Rusové kladli odpor tuhý, v poledne však byli přinuceni k ústupu. Ruský důstojník, jenž srdnatě sbíral své mužstvo, byl zastřelen; na mrtvole, jež později se nalezla, shledáno že to byla *ženská*. Postup brigády turecké, kteréž velel *Rešid* paša, proti ruskému postavení v osadě Stroce, měl následkem nedorozumění úspěch jen částečný. Rusové ustoupili za řeku. Oddělení Ibrahima paše, sledující Rusy, učinilo útok na Ablavu. Rusové však postavili se mu na odpor, porazili Čerkesy a zahnali je na útěk; Čerkesové způsobili v celém sboru Ibrahimově nepořádek veliký, vše dalo se na útěk nazpět přes řeku. Druhého dne opustili Rusové všecka postavení na levém břehu a ustoupili k Bělé.

O ústupu armády carevičovy podal zprávu anglický korrespondent následujícím vylíčením: „Vraceje se z Bukurešti k armádě carevičově dověděl jsem se dne 5. září v Ďurděvě, že před tím dnem odpoledne slyšeno tam bylo dunění děl od Kadikeje. Za příčinou prudkého lijáku dostal jsem se na pravý břeh Dunaje u Parapanu až k večeru. Vypraviv se přes pahorky ku Kadikeji dostihl jsem na cestě důstojníka, pachtícího se — jako já — kolkolem v blátě, aby dopídil se tábora ve tmě noční.

Sdružili jsme se a po mnohých nesnázích dosáhli jsme Ivan-Čiftliku, malou to vísku na levém břehu Lomu, kde nalezli jsme ukrajinský pluk, který se právě chystal zříditi svůj tábor. Vyspali jsme se vzdor vlhku jak náleží. Asi hodinu před svitáním probudili jsme se ruchem, který náhle v táboře vznikl. Vojsku totiž dán rozkaz, aby bez odkladu dopraveny byly veškeré příslušnosti tábora do pozadí.

Za ranního šera rychle posunuly se prapory pěchoty a baterie dělostřelectva přes pahorky k posicím na břehu Lomu a vůbec se očekávalo, že co nejdříve strhne se malá bitka, poněvadž bylo viděti silná oddělení turecká na výšinách poříčních.

Pluk ukrajinský svedl již několik bitek v krajině této, zejména pak tuhou bitku dne 5. září, v níž dovedl po několik hodin odolati přesile čtyrnásobné a ztratil něco přes 200 mužů.

Vojínové spěchali k řece s bodrou svěžestí, která pozorovatele příjemně se dotýkala. Sychravá mlha, provázená drobounkým deštěm, brzy stala se neproniknutelnou, tak že obě nepřátelská vojska činila neviditelnými a učinila další pohyby nemožnými.

Došla zpráva, že Turci překročili Lom již den před tím a že tedy přece dojde k bitce. Uzavřel jsem tedy pokusiti se o to, abych dosáhl cíle svého prve, než noc neb postup Turkův učinily by nemožným voliti přímou cestu tam; ostatně byly stezky přes pahorky vedoucí tak neschůdné, že jen za velkého namahání dorazil jsem při západu slunce do Baničky. Zde seznal jsem první příznaky pohybu zpátečního. Bulhaři šmahem uprchli; celé řady povozů blátem se brodících ujížděly o překot k Bělé. Každý byl si vědom, že ústup vojska jest všeobecný, ale nikdo nevěděl, kde toto se nalézá.

Za svitání dne 7. září odhodlaně vypravil jsem se proti valícímu se proudu vozův s potravinami, jimiž po celé čtyry hodiny v pravém slova smyslu dráti jsem se musel. Cesta lesy vedoucí šířkou svou stačí právě pro pouhou nevelkou káru.

Veškeré bulharské obyvatelstvo z údolí Lomu opustilo vesnice své a prchalo k Bělé. Nesčetné povozy s přípřeží volů, naložené prostým nábytkem domácím, který tvoří majetek tohoto lidu, polonahými dětmi, drůbeží, vepřovým dobytkem, — za pronikavého vrzání a

šramotu pohybovaly se zvolna cestou až k zoufání úzkou; jim v zápětí celé zástupy vesničanů nejrůznějšího stáří, z nichž každý na bedrech svých vlekl s sebou těžké břemeno buď peřin a příslušností lůžkových neb náčiní kuchyňského, jež před loupeživými Čerkesy uprchlíci všemožně snažili se uchrániti.

Podél úzké cesty utvořily se malé tábory osob obého pohlaví, které unavením tak byly vysíleny, že nemohly dále pěšky se ubírati. Na četných místech a každou takořka chvíli uvázl proud ujíždějících povozů následkem nehody stihnuvší některý z nich neb náhlého scepenění některého kusu tažného dobytka, čímž pak cesta beztoho již dosti úzká úplně byla ucpána.

K tomuto svrchovanému zmatku, v jakém vesničané z rodných míst svých prchají, přimysletež si vřavu a chaotickou rozmanitost ustupující armády — pak věru nenalézá výjev takový sobě rovného. Malá oddělení vojenská, povozy s potravinami, káry se střelivem, kočáry plné zavazadel důstojnických, ranění vojínové, belhající se podél cesty, jiní sténající na hrubých kárách dvoukolových, které prudce drkotají sebou přes křivolakou silnici, porůzní kozáci a bloudící koně — a tím vším zaplaveny veškeré cesty a stezky. A to nebyl útěk, nikoli — nýbrž pouhý ústup, k němuž zbývalo hojnost času. Jen Bulhaři zdáli se býti v zimničném spěchu. Pouze ten, kdo očitým byl svědkem spořádaného postupu ruského vozatajstva a s podivením zíral na ten zmatek, který však na jediný povel okamžikem změniti se mohl v nejdokonalejší soulad a pořádek — může učiniti si pravý pojem o „ústupu“ vojska ruského.

„Proti proudu těžko plouti“ — a takž neurazil jsem do pozdní hodiny odpolední než málo několik anglických mil cesty. Setkal jsem se s 33. divisí, která vracela se od Ablavy a s níž nastoupil jsem cestu zpáteční do Baničky. Bitka u Ablavy, která strhla se dne 5. září, byla dost tuhá. Turci učinili prve líčený pohyb, aby vyšetřili sílu oddělení ruských. Ráno pak o 7. hodině udeřili Turci útokem v polokruhu se 60 prapory a tolikéž děly — dle výroku zajatých Turkův samých. V pozdní hodině odpolední byla první posice opodál Kaceljeva se nalézající vzata. Rusové, čítajíce jen 9 praporů a 8 baterií, uchýlili se zpět přes řeku k pahorkům a po několik hodin snesli zuřivou kanonádu tureckou, ba odrazili několikráte útočný postup pěchoty turecké; konečně však byli nuceni zaujmouti posici nejzazší, posici třetí, totiž výše na pahorcích. Bylo již pozdě odpůldne. Vesnice Ablava na levo obsazena byla od Turkův.

Vinice na stráních tamějších se rozkládající poskytovaly jim výhodného krytu a nepřetržitá a zuřivá střelba jejich rozbíjela vůčihledě řady pěchoty ruské a decimovala mužstvo její, které nebylo více s to klásti důrazný odpor přesile tak ohromné. Okamžik kritický se přiblížil. Jen jediný okamžik ještě a — bitka byla by zakončila osudnou porážkou Rusů. Avšak general *Timojev* mohutným hlasem vyzval vojíny své, aby jej následovali, a v témž okamžiku učinil zoufalý výpad proti nepříteli, zprvu jen s několika málo vojíny. Branná síla ruská však soustřeďujíc se poznenáhla mohutněla více a více, čím dále řítila se po svahu dolů a zdrcující silou laviny hnala se na nepřítele . . . . . Rusové s energií a prudkostí neodolatelnou vrazili do šiku tureckého . . . a Turci za hodinu na to byli v plném ústupu na pravý břeh Lomu, zůstavivše bojiště v moci Rusů. Ztráty těchto obnášejí asi 1000 mužů. Nemálo byli překvapeni Rusové, shledavše raněné své na živě — a to na bojišti, které během několika hodin nalézalo se v moci Turků; ještě větší však bylo překvapení jejich, když druhého dne ráno žádali je Turci — o příměří, aby prý padlé své pohřbiti mohli. Žádosti té ovšem bylo vyhověno.

Po vypršení lhůty příměří opustili Rusové Ablavu i posici svou, seznavše, že bylo by pokusem beznadějným hájiti jí 9 prapory proti 60.

Dne 7. září pozdě odpoledne dorazila celá divise do Baničky, kde rozložila se v bivuaku se značnou částí divise 35., která ustupovala z Gagova do Polomarky.

Když armáda carevičova ustoupila od Lomu, došla zpráva, že i turecké síly ustoupily na zad. Skutečně pak nastal úplný klid — obě armády pozbyly vzájemného styku a po celé čáře ani přední stráže nikde se nesetkaly.

Ruský ústup konal se zvolna a opatrně, a vojsko neztratilo ani za mák mysli, naopak bylo smýšlení vojska plno důvěry a naděje. V ty dny připadla výroční památka carovy korunovace. V slavnostní den nalézalo se vojsko právě na zpátečním pochodu. Slavnost tedy odbývána až druhého dne s plným programem, jako by vojsko v době nejhlubšího míru žilo v Moskvě obsádkou, bez ohledu na ústup, na ztracené bitvy, na decimované řady své. Pluky 31. divise se obzvlášť jásotem vyznačovaly. Vojáci zpívali ve sborech národní písně, hudební kapely vesele hrály. General, který před dvěma dny bojoval po boku svých vojáků, tančil dnes s nimi jako kamarád. Stupně důstojnosti byly odloženy, vyjímaje, že general spatřil kterého vojáka, jenž se v posledních bojích obzvláště vyznamenal; takového povolal k sobě, tiskl mu ruku a blahopřál mu. Asi sto mužů bylo takovýmto způsobem vyznamenáno. Celkem se zdálo, že vojsko slaví vítězství, nikoli, že den před tím musilo před nepřítelem ustoupiti.

Veškeré vojsko carevičovo soustředilo se mezi Trstenikem a Bělou. V krajině té zřízen skoro v každé vesnici opevněný tábor. V levo byl Pyrgos opuštěn a tamější přívoz dunajský zničen. Naproti tomu obsadili Rusové u břehu Dunaje Mečku. Hlavní stan 12. armádního sboru byl v Jaly-Ablavě, dvě míle západně

od Trsteniku. Na blízku byl zřízen nový most přes Dunaj k usnadnění komunikace pro docházející posily. Nejvíce přispělo toho času k carevičově armádě pluků kozáků a ke konci září byla již armáda znova zřízena.

Co se armády turecké za vrchního velení Mehmeda Aliho týče, byl mravní i hmotný stav její chvályhodný. Alespoň vyjádřovali se v ten rozum zpravodajové v táboře tureckém meškající. Armáda Mehmedova byla prý nabytými úspěchy uvedena ve smýšlení takové, že slovo nadšení ani nedostačí. Vojáci třeštili zrovna jsouce vítězstvím opojeni, a považovali se za nepřemožitelné, i nutili pořád Mehmeda, aby je vedl v před. Mehmed byl však muž rozvážný, a proto nemohl vyhověti žádosti jejich, a plni mrzutosti stanuli zrovna před ruskou posicí u Bělé. Hned utvořil se kruh nespokojenců, kteří hledali v chování Mehmedově jiné nekalé pohnutky, a mnozí obviňovali jej, že jest srozuměn s Rusy. Mehmed věděl o této nespokojenosti ve vojště, nemohl ji však udusiti, neboť ona ještě vzrostla, když Mehmed po boji u Sinankeje povolal sbor Asafa paše, který obsadil Banici, zase zpět. — „Jen ku předu!“ bylo heslem celé armády, a k volání tomu přidala se brzo též vojenská rada cařihradská, kteráž pořád posýlala za Mehmedem depeše a kurýry s rozkazy, aby hleděl co nejdříve za každou cenu Bělé dobyti. Mehmed žádal tedy posily, neobdržel však nic, naopak 11 praporů, které byly již v Šumenu, odešly se Šefketem pašou bez vědomí Mehmeda k rozkazu Porty do západních krajin. — Této doby váhání užili Rusové velmi dobře a opevnili důkladně všecky posice své, zvláště lesnatou vysočinu u Carkeje. Nejprve musili Turci hledět dobyti výšin u Bejin-Vrbovky, Carkeje a Karadaše. — General Baker vypátral smělými obhlídkami, že výšiny ty byly obsazeny jen 32. divisí ruskou, a že mezi těmito a mezi nejbližšími posicemi bylo dost místa, aby Turci mohli podporu ruskou překaziti. Mehmed odbýval válečnou poradu se svými podřízenými vůdci a učinil pak tyto disposice:

Časně ráno dne 21. září vypraví se divise Ismaila paše ze svých bytů v Kopači a z ležení ve Vlach-Esmeke do Karadaši, odejme osadu tuto Rusům a půjde pak směrem jihozápadním k vysočině nad Carkejí, obsadí lesík na východě ležící, odkudž společně s divisí Saliho paše vypudí nepřítele z postavení jeho. Divise Saliho paše, čítající brigády Sad Eddina, Asima a Selima, vyjde z Vodice a Osikova, překročí potok Jordan, načež brigáda Sad Eddinova půjde přímo k Carkeji, kdežto Asim dobude Vrbice a napadne vysočinu carkejskou od západu; brigáda Selimova postaví se za Asimovou a půjde pak k Sidikeji, aby znepokojovala nepřítele při ústupu. Divise Zabylova opustí tábor svůj mezi Vodicí a Kopačí před polednem, odejde na výšiny u Jordanu, kdež zůstane co záloha k dalšímu užití. Bašibozuci a Čerkesové budou společně se záložní brigádou Husejnovou demonstrovati proti Sarlakeji. Cestou ústupu bude silnice k Popkeji. Ze tří ambulancí postaví se dvě na výšinách u Cerkovny, třetí postoupí až k Vodici; lékařové a ranhojiči půjdou se sbory svými na bojiště.

Dle daných rozkazů vypravily se prapory časně ráno ze svých bytů a daly se na pochod, nevědouce kam. Dopoledne bylo pořád ticho, přerušované jen nesmyslným křikem a střílením bašibozuků. Po 11. hodině padla první rána z děla. Plán Mehmedův udržel se v takové tajnosti, že nikdo ani nevěděl, kdo činí útok, zda Rusové či Turci. „Vsedli jsme na koně,“ psal korrespondent z tábora tureckého, „a za půl hodiny byli jsme v táboře egyptském půl hodiny nad Vodicí; tábor byl úplně prázný; jeli jsme dále hlubokou cestou do údolí; polní baterie ujížděla tryskem na bojiště; tlupy bašibozuků všech národů a rozličného stáří číhali v křovinách, čekajíce na výsledek boje, aby buď vrhli se na bojiště, tam loupili, raněné Rusy vraždili, mrtvé ohavili a též raněné Turky okrádali, nebo aby mohli dáti se na útěk, když by štěstí Turkům nebylo příznivo. Toto své řemeslo provozují tito ohavní bandité pořád, ačkoli Mehmed vydal proti nim přísné rozkazy. Proti takové slotě musejí však mlčeti veškeré ohledy lidskosti, jen prach a olovo, provaz a hůl mohou prospěšně působiti proti této neřesti člověčenstva, nikoliv krotké rozkazy vrchního velitele.

Dojeli jsme na levé křídlo, kde velel Egypťan Ismail paša; po přípravné dělostřelbě přecházeli Turci právě přes potok; 3 prapory Turků, 6 praporů Egypťanů pod velením Rizy paše postoupily k řece, vyšly na protější návrší, která jsou odloučena příčním údolím od výšin carkejských, a postavily tam 2 děla, která počala boj s baterií ruskou; další dvě děla turecká postavila se na dvou vrcholích a počala házeti granáty do zákopů ruských; Rusové obrátili tedy celou dělostřelbu proti levému křídlu tureckému, což mělo za následek, že Egypťané uvedeni jsou v nepořádek, a tato okolnost byla hlavní příčinou neúspěchu tureckého. Turci počali postupovati vesele, čile, Egypťané váhavě. Když dorazili do lesa, přestala hned střelba děl ruských. Tím živější ruch nastal v lese, kamž vnikla též ruská pěchota; z lesa rozléhala se střelba ručnic, lomoz a drnkot zbraní; ryk válečný z tisíce hrdel oznámil, že vojska se srazila. Boj trval dlouho; napínali jsme zraky, brzo-li vyjdou Rusové z lesa, stíháni od Turků; nadarmo; pořád nové posily spěchaly k lesu, záloha egyptská však stála nečinně v pravo od nás a *velitel její tvrdě spal.*

Seznali jsme, že na této straně neuvidíme již nic zajímavého, a proto jeli jsme k centru. Cestou viděli jsme všude strašný zmatek a nepořádek; u zálohy dělostřelectva stálo mnoho vozatajstva. Konečně přijel Mehmed na bojiště a učinil trochu pořádku. Záloha dělostřelecká odjela do blízkého lesíka, hordy bašibozuků,

jež ukradly Turkům tři spřežení volů, byly karabáči rozehnány, a Salih paša, jenž tam velel, dostal od Mehmeda rozkaz, aby podporoval útok Ismaila paše. Tři prapory pěchoty vrhly se za nadšeného volání „Allah!" dolů po stráni, proběhly spáleniště Cerkovny, kamž granáty ruské rychle za sebou lítaly; rychlým během dostaly se k potoku Jordánu, do něhož naházely na sta košin, jež s sebou vzaly, přešly po nich přes vodu, a na druhém břehu rozstoupily se v dlouhé řady harcovníků, a zvolna, ale jistě postupujíce tlačily zpět různostřelce ruské. Když byli Turci dostoupili asi do třetiny svahu, zastavila se řada harcovníků ruských v příkopě, asi 400 sáhů dlouhém; Turci srazili se také více dohromady, střílelo se pak přes hodinu, a žádná strana nepostoupila.

I na levém křídle našem dosud se bojovalo bez výsledku; Turci nemohli zvítěziti. Na pravém křídle šlo z počátku všecko dobře; sbory turecké obsadily po boji dělostřeleckém Vrbici, při tom však učiněna ta veliká chyba, že Asim paša nechal zálohu zpět, nepovolav ji za sebou, což Rusové hned zpozorovali, a poslali brigádu 32. divise, kteráž, když děla její otřásla značně postavením tureckým, postoupila k útoku a vesnice zase dobyla; plukovník Šefket bej darmo prosil čtyrykrát Asima o pomoc. Mehmed vida, že Turci ustupují, přicválal hned k Vrbici, aby podnikl nový, výdatnější útok na místo ono, upustil však hned od svého záměru, když obdržel smutnou zprávu, že Selim paša, jenž měl přes Orsinovo operovati proti ruskému boku, zapálil několik stavení a pak zase pokojně ustoupil. Mehmed nařídil tedy, aby zastavily se všecky další útoky na levém křídle, zvláště když Čerkesové přinesli od západu zvěst, že od Sarlakeje postupuje celá divise ruská k Vrbici. Však kde je Ismail paša? Major Izzet bej, synovec místokrále egyptského, přinesl zprávu, že Ismail paša ustupuje; po dlouhém boji v lese podařilo se Rusům postaviti 4 prapory v bok turecký; prapory ty učinily prudký útok, vrazily na pluky egyptské, kteréž bez výstřelu ustoupily, ba později na útěk se daly, když Rusové je stíhali; Egypťanů bylo skoro jednou tolik jako Rusů. Kdo ví, zdali by tato část armády Mehmedovy nebyla se stala obětí strašné katastrofy, kdyby tři prapory Turků, které přišly teprve o dva dny dříve ze Suchum-Kale, nebyly přiděleny divisi egyptské; prapory ty vrhly se bodákem proti Rusům a zastavily útok jejich. Ismail paša dal pak znamení k ústupu.



General Timašev,
ruský ministr vnitra.

„Jest to velmi kritické," řekl Mehmed, když přijel opět na návrší k Cerkovně, ale přece nic nečinil, aby smělým útokem vše ještě napravil a bitvu vyhrál; myslím, že bylo času ještě dost, 38 praporů čerstvých stálo pohotově, očekávajících netrpělivě, aby uvedeny byly do boje. Darmo zapřisahal Salih Husny, ba sám princ Hasan, aby Mehmed alespoň ostatek divise Saliho poslal do boje proti výšinám, o něž se ještě bojovalo; několik pichlavých poznámek o špatném chování Egypťanů na levém křídle bylo všecko, co Mehmed odpověděl. Bylo mu však líto oněch tří praporů v lese; poslal tedy prapor myslivců na pomoc, aby chránil ústup jejich, když však viděl, že střelci ruští pořád více obkličují prapory turecké, žádal od velitele divise rozhodně, aby zbytečný boj se skončil. Salih paša jel sám dolů, a když trubky celou čtvrt hodiny marně dávaly znamení k ústupu, jel Salih od čety k četě, od roty k rotě a odvedl tři prapory šťastně z boje. Strašným devítihodinným bojem hrozně prořídly a více než třetina mužstva jejich zůstala mrtva na bojišti. 450 mrtvol tureckých krylo bojiště, 780 těžce raněných odnešeno.

To jsou ztráty jen 9 praporů. Z Egypťanů byl jen 1 těžce, 9 lehce raněno. Po boji nastalo mezi mužstvem sočení a reptání proti Mehmedovi, že nepočínal si při útoku dost rázně, že nejhorší úlohu na levém křídle svěřil nespolehlivým Egypťanům. Mehmed byl v době nebezpečenství hrozně nerozhodný. Výšiny u Carkeje zůstaly v moci Rusů, vojsko turecké utrpělo strašné ztráty a přece zůstal bok jeho ještě ohrožen."

Velitel 11. armádního sboru ruského podal velkoknížeti Mikuláši, jakožto vrchnímu veliteli armády dne 22. září tuto zprávu o bitvě u *Cerkovny:*

„Včera, 21. září, v 11 hodin dopoledne učinili Turci počtem přes 20.000 mužů se 40 děly útok na oddělení general-lieutenanta *Tatičeva* mezi Cerkovnou a Carkejí.

Při počátku útoku na opevněné posice byly na naší straně jen baterie a přední stráže k boji připraveny, avšak již ve čtvrt hodině bylo i veškeré vojsko k boji přichystáno.

Z počátku hnali Turci útokem proti pravému křídlu, jemuž velel general-major Gorčov. Smělost nepřítele byla tak velká, že se přiblížil k našim bateriím až na 30 kroků; avšak zde odrazil ho major Dombrovskij od kurského pluku pěchoty se svým praporem bez výstřelu zpět; podniknuv protiútok bodákem naplnil Turky hrůzou a pobil jich přes 200. Dík veliteli divise, důstojníku Michajlovi od 4. baterie 22. dělostřelecké brigády, a štábnímu setníku Adrianovi od 18. jízdní baterie, operovalo dělostřelectvo na tomto křídle výtečně.

Zatlačení Turci na pravém křídle učinili nyní prudký útok na křídlo levé, kde byli ku pomoci přispěvším vjateckým plukem taktéž odraženi.

Konečně podnikli Turci zběsilý útok proti našemu středu, byli však i zde se strašnými ztrátami zatlačeni. Při této příležitosti vyznamenal se zvláště nylzecký pluk svou udatností a chladnokrevností. Aniž by vystřelil, vyčkal pluk ten nepřítele až na 400 kroků a přivítal ho pak s tak strašnou palbou, že se Turci se zděšením musili dáti na útěk. Boj skončil v 8 hodin večer rychlým ústupem nepřítele do tábora. Turci nesebrali ani své mrtvé a raněné.

Dne 22. září poslán byl k Turkům parlamentář, aby je vyzval k sebrání mrtvol. Ztráty nepřítele páčí se as na 2000 mužů; Turci a naši vojáci, kteří jim pomáhali, pohřbili přes 800 mrtvol. My jsme ztratili mrtvých: 6 důstojníků a 60 mužů mrtvých a měli jsme 20 důstojníků a na 300 mužů raněných. Někteří z raněných vojínů vstoupili opět, když jim rány byly zavázány, do řad bojovníků. Vojsko je ducha výborného. General Tatičev osvědčuje výtečné velení a klidnou udatnost těchto důstojníků generalního štábu: náčelníka štábu toho oddělení, plukovníka Bajova, podplukovníka Kellera a setníků Andrejeva a Pnevského. Turci shromažďujíce znovu svou válečnou moc zaujali místo ve svých zákopech.“

Po nezdařeném zápasu u Cerkovny ustoupil Mehmed Ali k Osikovu a Vodici; jeho offensiva, která stála mnoho životů lidských a velké namahání, byla bez úspěchu. K dalšímu útoku nemohli se Turci odvážit; neboť armáda jeho byla poměrně slaba, a jen dřívější přílišné rozptylenosti armády ruské mohli Turci děkovati některý úspěch.

V hlavním stanu ruském cenili počet Turkův udeřivších na levé křídlo ruské na 40.000 mužův, ale pak se okázalo, že jich nebylo ani polovic té sumy. Sluší připomenouti, že do bitvy u Cerkovny ustoupila armáda carevičova teprv po třech bitvách, a že v každé z nich byly ztráty Turkův ohromné, poněvadž Rusové bojovali z krytých posic, a v několika odražených útocích způsobili Turkům veliké ztráty. Rusové ve všech těchto bitvách utrpěli z těchže příčin poměrně velmi málo. V bitvě u Cerkovny ztratili Turci přes 3000 mrtvých a raněných; připočteme-li k tomu ztráty v ostatních bitvách na Lomu, tož stála bezúspěšná offensiva Mehmeda Aliho při nejmenším 9—10.000 mužů. Toť ztráta pro slabé síly Mehmeda Aliho příliš velká a v ní spočívá hlavní příčina, jež tureckého velitele přinutila k opuštění tak těžce získaných posic. Tedy táž příčina, nedostatek sil k hájení dlouhé čáry, která Rusy pohnula před nedávnou offensivou Mehmeda Aliho k ústupu. Obě armády poskytovaly pak zvláštní divadlo; držíc čáru as 12 mil dlouhou neměla ni jedna ni druhá s dostatek sil, aby rázně na druhou udeřila. Hlavní úloha armády carevičovy záležela v tom, hájiti cestu k Balkánu a chrániti Dunaj od Svištova dolů. Účel ten byl plnou měrou dosažen. Posice podél silnice z Běly do Ruščuku byly velmi opevněny a Běla sama považována za nedobytnou. Dlužno uvážiti, že od Jantry, která tvořila týl posicí armády carevičovy, byly ruské předstráže vzdáleny 4—5 mil na východ, a že armáda byla na třech místech soustředěna.

Taktika Mehmeda Aliho směřovala od zahájení rychlé jeho offensivy, patrně k tomu, soustřediti na jednotlivých místech značné síly vojska a pak současně udeřit na celou čáru ruskou. Však nelze pochybovat o pravdivosti náhledu, že obě armády konajíce pořád jen více méně důležité demonstrace shledaly, že jsou obě příliš slaby, aby se velikého útoku mohly odvážiti. Žádná z obou armád neměla s dostatek sil ani k hájení rozsáhlé čáry ani k provedení rozhodného útoku. A tím způsobem obmezily se operace obou na řadu menších bitev, v nichž obě strany utrpěly jedna větší, druhá menší ztráty, však strategických výhod Turci nedosáhli, kdežto Rusové dosáhli alespoň toho, že offensivě Mehmeda Aliho, na níž záležel celý úspěch Turků, v té kampani zlomili osten.

Během tří dnů byli Turci na celé čáře ti tam — nepřítel couvl úplně z území mezi baničským a černým Lomem.

Opustivše těžce dobyté svoje posice u Cerkovny zastavili se Turci nedaleko od nich na východ, čímž bylo spojení mezi oběma vojsky úplně přerušeno, jako kdyby Rusové a Turci stáli od sebe na 100 mil daleko. Jest to opravdu zvláštní ne-li dokonce směšný způsob vedení války, když služba vyzvědačská a obhledací se tak špatně provádí, že vojsko silou 20.000 mužů se nepříteli úplně ztratí, aniž by tento měl o tom tušení a ustupujícího nepřítele rázně pronásledoval. V té příčině psal počátkem října vojenský zpravodaj jednoho listu anglického: „Právě jsem se vrátil do Kala-Nebrovky; podnikl jsem malou obhlídku k seznání nepřátelských posic. Kala-Nebrovka jest malá vesnice, ležící na Lomu,

takořka proti Kaceljevu. Před dvěma dny byla ještě v neutrálním území a bandy tureckých maroderů chodily do ní na lup. Slabým oddělením jízdy pod velením knížete Manverlova a barona Kaulbarse opustili jsme vesničku a pod pláštěm husté mlhy vydali jsme se do údolí řeky Lomu. Po celou noc pršelo a ještě nyní v malých přestávkách stíhala nás studená prška. Mlha se poznenáhlu ztrácela, když jsme sjížděli s návrší dolů do údolí. Nikde ani živé duše, nikde sebe menší známka opevněného tábora. Jeden pluk husarů poslán podél cesty k Opace a Polomarce, mezi tím co kozáci a huláni vtrhli do Kaceljeva a obsadili všechna okolní návrší. Dva chycení bašibozuci nám pravili, že nepřítel silou 45.000 m. leží blízko Kaceljeva. Postupovali jsme z té příčiny velmi opatrně. Vystoupivše na hřeben návrší za vesnicí nalezli jsme silnou nedávno zbudovanou baterii — ovšem bez děl. Byla opuštěna; taktéž nalezen malý tábor předstráže, jenž byl asi nedávno opuštěn velkou rychlostí, neboť tu a tam ležely rozházeny kusy oděvu a rozličné potřeby. A kus dále nalézal se zas velký opuštěný tábor se silnými bateriemi. As hodinu cesty za Kaceljevem dorazili jsme na otevřenou pláň, s níž se nám objevilo velkolepé panorama. Všude na všechny strany rozkládal se opevněný tábor turecký, od Kostanci k Pizance, Foleniku, Turlaku a Esirose. Mohli jsme dobře rozeznat sedm jednotlivých oddělení tábora, mezi nimiž pásla se na travnatých svazích velká stáda dobytka. Pravé spousty stanů se před námi rozkládaly. Zdálo se dle všeho, že v táboru není mnoho dělostřelby, za to však značné množství jízdy a as 15.000 mužů pěchoty. S návrší, od něhož jsme byli velkým údolím odděleni, sestupoval brzy na to silný sbor pěchoty, aby nás uvítal. Několik kozáků vrazilo tryskem do údolí a vyměnili s předstrážemi několik výstřelů. Dobytek o překot hnán byl zpátky a když několik škadron našich hulánů jalo se sjížděti dolů, nastal v nepřátelském táboře veliký ruch. Naši ovšem nečekali, až je turecká pěchota několika salvami uvítá, nýbrž ustoupili brzy zpět. Mezi tím i husaři, již vysláni byli na pravo, vrazili na malý tábor, přepadli jej, ukořistili značný počet koní a dobytka a pobili něco Čerkesů a bašibozuků. Husaři přinesli zprávu, že značná síla Turků nalézá se u Sadiny a Karahasankeje. Výsledek celé obhlídky byl, že se zjistilo, že *veškerá armáda turecká ustoupila za železnici mezi Razgradem a Ruščukem,* že jest na mnohých místech soustředěna a že drží teď skoro tytéž posice, které měla před měsícem."

Ke konci vyslovil dopisovatel pochybnost, že by se Turci odhodlali k nějakému útoku, jednak pro veliké ztráty své, jednak za příčinou špatného počasí, které panovalo na bojišti téměř po celý říjen.

Hlavní stan carevičův položen byl do Dolního Monastyru, kdež po zatlačení Mehmeda Aliho bylo velmi živo. Přibylo tam asi sedmdesát zpravodajů, ale počet ten se později stenčil. Dolní Monastyr leží v údolí dost úzkém, má málo vody a k tomu ještě špatnou, ubytování bylo dosti chatrné, a poněvadž nebylo v hlavním stanu hostinského, byl každý cizinec na vlastní kuchyň odkázán. Následník trůnu bydlel ve stavení stojícím na svahu pohoří, které se táhne od řeky Jantry až k potoku u Dolního Monastyru na hlavní silnici z Ruščuku do Bělé. U následníka meškali bratří jeho *Sergěj* a *Vladimír,* pak vévoda Sergěj *Leuchtenberský,* syn carovy sestry Marie, který dne 25. října padl na bojišti při srážce obhlídky. Stany knížat byly rozestaveny v polokruhu pod starými stromy; po levé straně řadily se k nim stany pobočníků, po pravé stan generala *Vanovského,* náčelníka generalního štábu. Velitel tábora, general *Zacharjev* měl stan v levo od silnice na vyšší terase, aby přehlédl celý tábor. General Vanovskij opevnil nejen postavení proti nepříteli, ale kryl si též záda a učinil všechna opatření, aby mohl hájit Jantru, kdyby musel ustupovat. Avšak k tomu nedošlo. V polovici října přeložil carevič hlavní stan z Monastyru do *Brstovce,* vesnice to ležící mezi Lomem a Jantrou. Carevič obmezoval se tam na pouhou obranu, neboť očekával útok turecký za nového velitele Sulejmana, který po ústupu Mehmeda Aliho byl vrchním velitelem učiněn. Avšak ani Sulejman se k útoku na armádu carevičovu neodvážil.

## Mehmed Ali. Sulejman.

Dlouho netěšil se Mehmed Ali paša slávě vrchního velitele veškerých vojsk na evropském bojišti tureckém, neboť po nešťastné bitvě u Cerkovny byl úřadu svého zbaven a na jeho místo povolán „řízný“ Sulejman paša, jeho odpůrce, který si dobyl smutné slávy pochodem svým v červnu v Černé Hoře, kde asi čtvrtinu vojska svého ztratil, a pak marným dobýváním ruských posicí v průsmyku Šipce.

První podnět k nespokojenosti rozhodujících kruhův cařihradských zavdal Mehmed Ali tím, že znesvařil se s egyptským princem Hasanem. Ve Stambulu byl toho času vliv egyptský všemohoucím, tak že postavení serdara ekrema již před bitvou u Cerkovny povážlivě bylo zvikláno. Princ Hasan a jeho cařihradští přívrženci vytýkali mu, že opominul hnouti se Dobrudží v před až ku samému komunikačnímu spojení Rusův. Dále obviňován byl serdar, že neprovedl důrazný pohyb proti postavení ruskému v Trnovu, čímž prý carevič získal

času, aby sesílil se. Zatím co proti serdaru zápletky tyto strojeny, došla od Osmana paše zpráva, že vzdor všem vítězstvím a udatnosti vojska svého nemůže postavení své v Plevně na dlouho uhájiti, nebude-li ještě před začátkem zimy proti postavení ruskému na Jantře značnými brannými silami podniknut důrazný útok a nevypraví-li se větší díl armády Sulejmanovy do Orchanie, aby ve spojení s oddělením Šefketa paše tvořil armádu k vyprostění Plevna z obklíčení ruského způsobilou, která umožnila by jemu uhájení postavení svého.

Válečná rada v Cařihradě nabídla pak Osmanovi hodnost serdara ekrema a vrchní řízení operací válečných, načež však Osman odpověděl, že místo jeho jest v Plevnu, a označil Sulejmana pašu za jediného generala, jenž dosti jest rázným, aby s úspěchem řídil útočný pohyb východní armády turecké. Na to uzavřela válečná rada provésti navrženou změnu u vrchním velitelství tureckém, což také přes veškeré úsilí Mahmuda Damata paše učinila. Tato změna u vrchním velitelství neučinila na vojenské kruhy turecké dojem příznivý. Sulejman požíval pověsti rázného vojáka, však neosvědčil způsobilost u řízení závažných operací v rozměrech širších; ostatně byla turecká armáda východní sotva způsobilou k takovému válčení, jakým „vyznamenal“ se Sulejman v Černé Hoře a v průsmyku šipském. Armáda tato záležela ponejvíce z plukův egyptských, maloasijských a arabských, jichž spíše možno použiti ku hájení pevných míst nežli k útočnému válčení. Z těch příčin pochybováno nemálo, že by nový generalissimus turecký, přes všecku jeho osvědčenou ráznost a tvrdošíjnost mohl s úspěchem uchopiti se offensivy.

O sesazení Mehmeda Aliho kolovaly v Cařihradě i jinde nejrůznější pověsti, ale každý věřil, že pád jeho nastrojili Sulejman, Achmed Ejub a princ Hasan. Již pouhé jmenování vzbudilo u starších jeho soudruhů nevoli a znalci poměrů tvrdili, že sláva jeho bude krátká — a uhodli.

Než se uvázal v úřad svůj, předložil Mehmed Ali sultánovi svůj plán, dle něhož měly se armády Sulejmana a Osmana spojiti s jeho, aby operovaly společně. Vymínil si zároveň, by nebyl závislým na vojenské radě v Cařihradě. Avšak sotva dospěl do hlavního stanu, byl vydán jiný válečný rozvrh. Sulejmanovi nařízeno, by podnikl útok na Šipku a dobyl jí za každou cenu. Sulejmanovi přišel rozkaz ten velmi vhod, poněvadž nechtěl slávu sdíleti s jiným, zvláště ne s Mehmedem, jehož považoval za cizího vetřelce.*) Jestliže tím byl přerušen původní plán Mehmeda Aliho, přispěly k tomu ještě více poměry v jeho hlavním stanu, že nemohl provésti co zamýšlel. Achmed Ejub dělal mu všemožné překážky, a syn místokrále egyptského Hasan paša následoval toho příkladu; v rozhodné době přišel „náhodou“ pozdě s vojskem svým, nebo z „nedorozumění“ zůstal ve svém táboře. Achmed Ejub také byl sprostěn velitelství, princ Hasan však zůstane i dále velitelem egyptského vojska. Ustanovení Sulejmana za vrchního vojevůdce způsobilo v Cařihradě obavy, že prchlivost a přílišná odvážlivost jeho svedou jej k činům, jimiž nynější výhodné postavení Turků zničí a vojsko své seslabí.

Sulejman paša byl dle řady nejstarším maršálkem a nemohl toho snésti, že měl být podřízen mladšímu Mehmedovi. Proto kul pikle všemožné, aby byl Mehmed sesazen, a když ani jemu ani spojencům jeho Mahmudu Damatovi a Alimu Rizovi se nepodařilo, počal mařit plány vrchního velitele. Po dobytí Hain Bughazu měl Sulejman postoupiti přes Elenu a Osman-Pazar k Trnovu, aby se spojil s armádou Mehmedovou. Poslal skutečně přední voje své směrem naznačeným, ale když se dověděl, že nesetkaly se nikde s Rusy, povolal je zpět, a obrátil se naproti všem rozkazům k Šipce. Mehmed prosil, zapřísahal, hrozil, ale vše nadarmo, konečně stěžoval si v Cařihradě, ale zase marně. V radě vojenské zasedají samí přátelé Sulejmanovi, kteří jej chtěli mít vrchním velitelem. Mehmed zaslal tedy stížnost přímo sultánovi; tento nařídil Sulejmanovi, aby hned poslechl rozkazů vrchního velitele.

Ale zdá se, že to byl rozkaz jen na oko, nebo byla znemravnělost mezi generaly tak veliká, že neposlouchali ani sultána — zkrátka: Sulejman se nehnul ze Šipky, až byl jmenován vrchním velitelem.

Ostatně uměl Sulejman jako pravý pletichář úklady své a nenávist k Mehmedovi dobře tajit, o čemž svědčí následující obrázek v dopisu jednom ze Šipky: „Sulejman paša pozval nedávno několik dopisovatelů a lékařů k obědu. Byl jsem také mezi nimi. Rozumí se, že předmětem hovoru byla válka. Sulejman, který se napil trochu pálenky, tvrdil, že bylo by již po válce, kdyby směl jednati dle vlastní své vůle; ale páni v Cařihradě domnívají se, že znají lépe poměry bulharské i výhody, které poskytuje terén v Balkánu, nežli velitelové, kteří jsou na tom místě. Což nestěžoval si na to již Abdul Kerim paša? — Sulejman ostatně mluví opatrně, jako pravý Turek, a jakkoli možno

---

*) Mehmed Ali paša (vyobrazení na str. 247) byl rozený Berlíňák a pocházel ze staré hugenotské rodiny Detroit, usazené v Magdeburku. Co šestnáctileté klouče utekl z německé lodě v cařihradském přístavu zakotvené do města a ztratil se zde v labyrintu ulic stambulských. Měl být tělesně potrestán pro jakýsi přestupek, proto ze strachu opustil loď. Bohatý jeden Turek ujal se opuštěného mladíka a poslal jej do vojenské školy v Pankaldi. Detroit, který se stal mohamedánem, přijal jméno Mehmed Ali a postupoval velmi rychle. Ku konci let šedesátých vyšinul se až na guvernéra Albánie, v r. 1870 pak jmenován byl generalem divise a stal se konečně vrchním velitelem armády dunajské.

z jeho slov souditi, že nemá rád ani Osmana ani Mehmeda Aliho, přece o nich nezmíní se nepříznivě. Jistý baron Schwarzenberg (nyní Erim paša, velitel jízdy), tvrdil, že Mehmed Ali pochází z nízkého rodu a nemá důkladných vojenských vědomostí. — Sulejman na to odvětil klidně: „Nu, baronem nemůže být každý a co se týká jeho válečného umění, soudí o něm náš sultán a pán, že se osvědčil co řádný general.“ Proti uvedenému úsudku sultánovu nedalo se nic namítati. Ku konci oběda byl Sulejman patrně rozmrzelý, k čemu asi přispěl nejvíce úsudek Emira paše o vrchním veliteli. Jeden z lékařů, uherský to žid, měl dobrý nápad, že uvedl hovor do jiných kolejí; záhy se hovořilo o zdravotních poměrech v táboře. Po skončeném obědě odebral se každý host do svého stanu; u Sulejmana zůstali jen dva jeho nejmilejší generalové Achmed a Nadi paša. Pánové tito nejsou sic výteční vojvodové — ale za to hrajou znamenitě v šachy, kteroužto hru Sulejman nad jiné miluje. Stan jeho jest prostý a ničím nepřipomíná nádheru stanů, v kterých bydlívali dříve turečtí generalové. Jenom o dobré jídlo a pití dbají podnes turečtí generalové, v čemž arci je následují nepochybně i mnozí jiní vojevůdcové.“

## Přehled rusko-turecké výpravy počátkem října 1877.

Válka rusko-turecká dala podnět k výkladům nejrůznějším a z velké části i křivým, jednostranným i překrouceným. Ze všech plemen evropských jest slovanské nejvíce nenáviděné, poněvadž plemena ostatní, jmenovitě germánské, domnívá se míti příčiny k bázni, že dříve nebo později stane se plémě slovanské v Evropě převahou svou panujícím. Za příčinou této domnělé neb oprávněné obavy snažili se ti, kdož se z budoucího úspěchu zbraní ruských škody obávali, tupením a podezříváním válečného podniku slovanského popudit evropské mocnosti proti Rusku. Na štěstí uznaly mocnosti evropské, že by si hájením spuchřelého Turecka špatně posloužily. Přece však podařilo se křiklounskému způsobu mnohých časopisů židovsko-tureckých, že tu a tam rozšířily se o válečných a politických snahách Ruska mylné náhledy, a sice hned z počátku akce válečné. Těmto krtkům ve veřejném mínění evropském byla podporou okolnost, že otázka, zdali konečně dojde k válce, zůstala po měsíce nerozhodnuta. Všecka přípravná opatření děla se více nebo méně pod nátlakem a vlivem této nerozhodnosti. Při tom podceňovala se značně síla odporu příštího nepřítele. Příčiny nesprávného cenění byly velmi rozmanité a vyskytly se nejen na Rusi, nýbrž také za hranicemi ruskými. General Ignatěv a ministr vojenství byli hlavními zástupci mylného cenění, neboť car Alexandr sám nalehal na větší rozvinutí sil, nežli jaké oni navrhovali, a původní chyba v počtech hned po vypuknutí války i na Dunaji i v Asii zcela jasně se objevila. Na bojišti evropském podaly o tom svědectví dodatečné, postupné mobilisace. K armádě kavkazské odeslána opět 40. divise, kteráž od ní byla vzata a kromě toho musela se tam poslati ještě divise granátníků.

Oči všech obráceny byly k Dunaji. Překročení této řeky, jež měla sloužiti za základ operací, považovalo se za převládající a rozhodný úkol války.

V Evropě počítaly se tisíce životů lidských, které mělo vynucení přechodu státi. Když přechod se zdařil, následovalo všecko ostatní samo sebou; tak se *myslilo*. — Napnutí, s jakýmž se rozřešení úlohy té očekávalo, přispělo k tomu, že odvrátila se obecná pozornost od bojiště malo-asiatského. Tam učinil rychlý pád Ardahanu dojem zbraním ruským příznivý. Úspěchy generala Tergukasova přispěly k tomu, že se očekával též pád Erzerumu. Ani nezdařené operace divise, proti Batumu dost nerozvážně posunuté, ani boj u Zevína nedostačily z počátku, aby kouzlo protrhly. Evropa myslila si silnou armádu Kars obléhající a v Asii operující, a nikoliv 5—6 daleko od sebe bojujících divisí. — Na Dunaji měly padnouti kostky rozhodující.

Přechod přes Dunaj byl na dvou místech, u Mačína a Svištova se ztrátami poměrně velmi nepatrnými vynucen, všecka přípravná opatření obezřele provedena, vynucení skvěle vykonano. Pak následovalo dobytí Trnova jízdou, a dvou balkánských průsmyků chankejského a šipského předním vojem pod velením generala *Gurka*. Konečně vzata jsou útokem opevnění nikopolská a 6000 nizamů složilo zbraň. Tak nesmírně příznivý průběh prvních operací válečných v Evropě očekávalo sotva několik optimistů.

Teď zdálo se, že krajní optimisté jsou vůbec v právu. Původní chyba v počtech byla leskem prvních úspěchů zastřena ještě silněji. V Evropě psalo se mnoho o neschopnosti tureckých generalů. Drinopol považoval se již jaksi za druhý Erzerum. I v ruském hlavním staně zjedualy si výhradní místo názory optimistické. Avšak jako blesk s oblak málo zamračených přišla zpráva o prvním nezdařeném útoku na Plevno dne 20. července. Kterak tento útok polonahodilý stal se tak tvrdošíjným a krutým, pověděli jsme v příslušné kapitole na str. 242. Zároveň zastavil se též zabalkanský pochod generala Gurka. Útoky, provedené beze vší zálohy a zadní opory na Novou Zagoru atd., musily zůstati bezvýslednými a jen obsazení dobytých průsmyků se udrželo. Zatím zdálo se, že náhledy více neb méně optimistické podržely vliv převládající, a druhý útok na Plevno zařízen tedy zná-

mým způsobem a proveden dne 30. července. Útok zmařen jest za proudů promrhané krve, kdežto v Asii s pochybnou obezřelostí počaté a provedené obležení Karsu se zrušilo, v pravo i v levo operující sbory na ruské území ustoupily a jádro centra také až blízko k branicím zpět odešlo. Zdálo se, že nastává obrat v řídících náhledech. Hlavní stan, jenž při druhém útoku na Plevno meškal pokojně v Trnově, přeložen na sever, mobilisace gard a jiných sborů nařízena a trochu posil pro kavkazskou armádu určeno.

Úpadek jest v poměru k síle původního ruchu. Čím více překročovala se při posuzování přechodu Dunaje a Balkánu pravá míra, tím více ustupovalo se od téže míry při nových událostech válečných. O ruském vojenském vedení říkalo se totéž, co se dříve říkalo o Abdulu Kerimovi; přeháněl se význam ruských neúspěchů a místo, aby se mluvilo o Drinopoli, psaly všecky listy již, že postavení u Bělé a Svištova jsou ohrožena. Zdálo se, že důraz ruských zbraní jest zlomen a místo něho že nastoupil důraz bojovnosti turecké. Osman paša veleben co vojevůdce, Sulejman a Mehmed Ali stavěni mu po bok, další úspěchy Turků všude se očekávaly.

Účinek tohoto převratu v posuzování stavu válečného byl tak značný, že nebylo celý měsíc ani lze správně oceniti a posouditi tehdejší události. Zprávám tureckým slepě se věřilo a postup Turků každý den se očekával. Význam bojů na Černém Lomu se přeceňoval a význam hájení průsmyku šipského se podceňoval. Říkalo se, že Sulejman Šipky dobyl a Mehmed Ali že postupuje k Bělé. Avšak nestalo se ani jedno ani druhé, a když naproti tomu vykonáno od Rusů správně osnované a dobře provedené dobytí Lovče, bylo lze patrně pozorovati počátek převratu v náhledech. V tom vystoupily nové boje u Plevna dne 11. a 12. září v popředí. Proč třetí útok na toto místo byl podniknut před příchodem značnějších posil a proč proveden byl zrovna tak, jak se stalo dne 11. a 12. září, — není na ten čas objasněno; ale za to ví se určitě, že útok měl výsledek jen částečný a že stál velmi mnoho obětí. O povšechné situaci válečné počátkem měsíce října vyslovil se znalec na bojišti přítomný následovně:

„Sbory ruské na dolním Dunaji a v Dobrudži stojící mohou při posuzování povšechného stavu věcí býti pominuty. Jest zřejmo, že osud kampaně nerozhodne se tam, nýbrž mezi Ruščukem a Balkánem a mezi Černým Lomem i Videm. Vlastní ruská armáda dunajská má v Bulharsku obsazené území, kteréž jest tvarem podobno trojhranu poněkud šikmému. Basis na Dunaji od Nikopole až do okolí Pyrgosu jest asi 70 kilometrů dlouhá. Tupý vrchol leží v průsmycích chainském a šipském, a jest od základní čáry vzdálen asi 130 kilometrů. Západní, poněkud vypouklá strana jde před Plevnem, dále přes Loveč a Selvijevo k Balkánu; strana východní, poněkud dutá, vychází od východního konce čáry základní, jde mezi Jantrou a Lomem až do Jeleny, východně od Trnova a odtud k Balkánu. Bojovné síly turecké rozděleny jsou ve tři armády. Před vrcholem ruského trojhranu stojí Reuf paša, na straně západní Osman paša a na straně východní Sulejman paša. Rusové mají výhodu postavení ústředního.

Rozličné okolnosti vedlejší měly nepříznivé působení, jednak na ruské operace válečné, jednak na posuzování událostí válečných. K první třídě patří především přitěžující následky původní chyby v počtech, pozdě uznané; potom nesnáze, opustit území již dobyté, nikoli ze strategických, nýbrž z ohledů lidskosti, aby obyvatelstvo bulharské nevydalo v šanc Turkům; dále barbarské válčení Turků, jež vyžadovalo zvláštního namáhání, aby zamezilo se zajetí nebo zpozdění raněných; konečně nemožnost dostati se ke srážce v širém poli. Útok na opevněné posice vyžadoval, poněvadž Turci byli výborně ozbrojeni a velice houževnati v postavení krytém, tolik obětí, že se konečně uznala jeho nevhodnost, jestliže se nepřipravil dříve pracemi zákopnickými a delší střelbou děl.

Hlavními věcmi druhé třídy jsou: Převládající na některých místech z nevysvětlených příčin smýšlení protiruské, kteréž přijímalo každou Turkům příznivou zprávu s jakousi libostí; nedostatečnost, chudobnost a více nežli nesystematické skládání ruských zpráv; konečně systematická hojnost a lživost válečných zvěstí tureckých. Výrok Don Basilia z opery „Lazebník Sevillský“ se osvědčil, z každé lži něco uvízlo. Obecenstvo čerpalo poučení své z telegrafických depeší novinářských, jež několikrát za den se vydávají. Na každý telegram ruský přicházelo obyčejně deset až dvacet depeší tureckých, jichž účinek všude bylo lze pozorovati. „Turecké úspěchy, turecká vítězství“, stala se frasí zrovna tak běžnou, jako na počátku války se podařilo ve všech listech rozšiřovati zprávy o „russian atrocities“ (ruských ukrutnostech). Později mlčelo se o těchto ukrutnostech, protože se řeč o nich již nepotřebovala. Obecenstvo však toto mlčení sotva pozorovalo a z nepravdivosti ukrutností nedělalo si úsudek na možnou nepravdivost úspěchů a vítězství, z téže strany hlásaných. Toto lehkověrné a stranicky smýšlející obecenstvo nepozorovalo snad ani, že ani jediná zpráva ruská nebyla vyvrácena, kdežto ze zpráv tureckých bylo jich sotva několik, jichž nesprávnost nebo přehnanost zúmyslná pozdějšími událostmi se nedokázala. Průsmyk Šipka byl již kolikrát dobyt, Mehmed Ali vyhrál již kolik bitev, které se ani nesvedly, Turci nedobyli ani jediného značného vítězství. Boje u Ajazlaru, Karahasankeje, Kacelova a Ablavy svedly vesměs přední voje, nemající podpory, nebo posunuté oddíly ruské proti veliké přesile turecké, a opuštění ruských postavení nenabylo nikdy podoby porážky. Za to však u Lovče, kde byly síly více vyrovnány, do-

byli Rusové města; u Cerkovny byl turecký útok odražen, v Šipce, kde měli Rusové výhodu silné posice, kladlo několik praporů celé armádě Sulejmanově odpor se skvělým úspěchem. A přece nemluvilo a nepsalo se o ruských vítězstvích v Šipce. Co se Plevna týče, leží nad třemi prvními akty tohoto krvavého dramatu jakési temno, jež nechtělo se vyjasniti. Nezdařený útok není však ještě porážkou, když útočník udrží se před místem, na něž útok učinil a mimo to sevře obležené místo tou měrou, že dříve nebo později musí mu do rukou padnout.

## Další boje Černohorců.

V kapitolách na str. 121. a 168. vypsali jsme vítězné boje Černohorců od početí druhé válečné kampaně až do července, kdy rekové černohorští po hrozných zápasech s armádou Sulejmana paše v měsíci červnu hotovili se k novým bojům na obou zápasištích hraničních, v Hercegovině a v Albánsku.

I v těchto nových bojích potvrdili Černohorci svou rekovnost a nepřemožitelnost, hlavním úspěchem pak bylo dobytí pevnosti Nikšiče, kterou v červenci oblehli. Než přikročíme k vylíčení jednotlivých bitev a jiných skutků válečných, podáme tuto stručný chronologický přehled událostí až do začátku října.

Po vypuzení armád Sulejmana, Mehmeda Aliho a Aliho Sajha z Černé Hory obsadil serdar Pero *Pejovič* dne 11. července třemi prapory černohorskými šest vesnic v poříčí řeky Tary. Mehmed Ali vyslal proti němu turecký sbor, aby vypudil Černohorce z těch vesnic, ale Turci byli od Pejoviče rázně odraženi a konečně i rozprášeni, při čemž ztratili 500 mužů a dva prapory. Černohorci měli 17 mrtvých a 26 raněných.

Dne 21. července odrazili Černohorci útok posádky trebiňské proti Granici; 12 Turků zabito a 6 raněno. — Druhého dne na to zahájeny operace proti Nikšiči dobytím tureckých náspů na trebešské Glavici, a již den potom dobyli Černohorci turecké sruby Virovštak a Rastovač; 20 Turků zabito a 86 zajato. Dne 24. července dobyli Černohorci tvrz a srub Klačinu, jakož i pevnůstku Most, jichž posádce turecké podařilo se s děly svými do Nikšiče uniknouti. Dne 25. července dobyt srub Radukle, a děla tvrze Čadžalice přinucena k umlknutí. Dne 27. července bombardovali Černohorci Nikšič, a pokračovali v kanonádě své i dne 28. a 29. Dne 30. července přepadlo 1500 Arnautů vesnici Farmaki, byli však 900 Černohorci na útěk zahnáni, při čemž 200 Arnautů pobito. Černohorci ztratili 70 mužů. Dne 31. července počali Černohorci znovu bombardovati Nikšič, kanonáda jejich nepřetržitě trvala i následujícího dne, kdy vzali tvrz Čadžalici útokem. Nikšič bombardována pak dále, avšak jen chabě. Dne 10. srpna vpadlo 2500 mužů posádky turecké z Kolašína a Berani do Rječiny, byli však od 500 Černohorců přepadeni a odraženi, při čemž 63 Turků zabito. Černohorci ztratili 8 mužů. Dne 14. srpna porazilo 800 Černohorců u Kokoti Hussejna pašu, který velel 2000 mužů vojska se 6 děly. Hussejn ztratil 70, Černohorci 34 mužů. Dne 19. srpna jali se Černohorci důrazně opět bombardovati Nikšič a téže noci znovu vzali útokem vesnici Čadžalici, kterouž byli Turci po druhé obsadili; také zmocnili se Černohorci srubu Musavije, při čemž vniklo 5 Černohorcův až do města, kdež plných 24 hodin se zdržovali. Z 20. na 21. srpna v noci přivežena nepozorovaně 4 oblehací děla ruská u Lastova a dopravena kolem tureckých tvrzí pobřežních do Rjeky. Dne 23. srpna poraženi Arnauti, kteří byli přepadli Beri; Arnautů pobito 95, Černohorci ztratili 14 mužů. Dne 24. srpna podniknul Miljan Vukovič výpravu přes řeku Taru, zabil 6 Turků a vrátil se s ukořistěnými 16 koňmi a 500 ovcemi; Vukovič ztratil na této výpravě své jen 2 muže. Téhož dne poraženo v Drobnjaku 3000 mužů mustehafizu od 500 Černohorců; mustehafiz ztratil 400, Černohorci pouze 60 mužů. Dne 28. srpna bylo u Zeleníku poraženo 6000 Turků (se 4 děly) od 800 Černohorců; Turci ztratili 756 a Černohorci 81 mužů. Dne 5. září počali Černohorci prudce bombardovati Nikšič z oblehacích děl ruských a pokračovali v kanonádě této i následujícího dne. Dne 7. září vzali útokem Šejtan Tabiu (baštu čertovu), následkem čehož *dne 8. září Nikšič se vzdala.* Posádka, která původně čítala 3200 mužů, seslábla během obléhání na 2800 mužů, jež Černohorci pustili na svobodu. Kořist vítězův záležela ze 6 děl (12lib.) k nabíjení od zadu a 12 tažených děl (12lib.) k nabíjení z předu, pak 3 hladká děla (24lib.), 4 prapory a veliké zásoby potravin. Téhož dne porazilo u Lješkopolje 1000 Černohorců pod *Miljanovem Hussejna* pašu, který velel 8000 Turkům. Turci zůstavili na bojišti 772 mrtvých a raněných, pak přes 700 ručnic a 1 prapor; ztráta Černohorců obnášela — 45 mužů. Dne 11. září zvítězili Sočica a Pejovič s 2000 Černohorci u Sezna nad Hafizem Achmedem pašou, který velel 7000 Turkům s 18 děly. Turci ztratili 1714 mužů, 3 děla, 8 praporů, 1500 ručnic, Černohorci pak 96 mrtvých a 189 raněných. Dne 16. září obklíčilo 2200 Černohorců pod velením *Sočice* a *Pejoviče* předvoj turecký u Kovče. *Hafiz Achmed* paša, který přichvátal s přesilou pateronásobnou, aby předvoj z obklíčení nepřátelského vyprostil, — byl od Černohorců na hlavu poražen a ztratil 973 mužů, 1 prapor a 700 ručnic; ztráty Černohorcův obnášely 14 mrtvých a 30 raněných. Obklíčenému předvoji podařilo se při tom sice vyváznouti; avšak Sočica a Pe-

jovič pronásledovali ho a dostihli v pořičí Tary, kdež Turky nadobro rozprášili. — Téhož dne vzdala se pevnůstka *Presjeka* s posádkou, čítající 200 mužů s 3 děly, pak pevnůstka *Bileč* s 350 muži a 3 děly. Dobytím míst těchto ukořistili Černohorci veliké zásoby potravin a 700 beden náboje. Dne 18. září dobyta kula *Hodžina Poljana*, obsazená 40 Turky. Dne 20. září zmocnili se Černohorci tvrzí *Nozdry* a *Zlostupu*, pak kuly Smedalva, při čemž zajali 186 Turkův a ukořistili 1 dělo, 1000 nákladů spíže a j. v. Dne 24. září kapitulovala tvrz *Goransko* s 300 muži posádky, když byli Černohorci útokem se zmocnili hradební zdi. S Goranskem padlo Černohorcům do rukou 500 ručnic, 3 děla a 1000 nákladů mouky. Dne 25. září vzdalo se 14 Turků, jimiž obsazen byl srub *Crkvenica*. Konečně dne 1. října odrazili Černohorci útok turecký na průsmyk *sutormanský* a způsobili Turkům ztrátu 54 mužů; sami ztratili pouze 6 mrtvých a 10 raněných.

Celkem dobyli Černohorci v té výpravě až do počátku října 1 pevnost, 9 tvrzí, 21 kul, 3 reduty, při čemž ukořistili 2545 koní, 40 děl, 48 praporů a 26.250 ručnic, z nichž však 4250 posádkám propuštěným vrátili. Konečně zajali i 4093 Turků, z nichž však jen několik set v zajetí černohorském zůstalo, ostatní pak propuštěni byli.

Avšak na tom Černohorci nepřestali, nýbrž obrátili v podzimu svou pozornost k jihu, k řece Bojaně, jezeru skadarskému a ke krajině na břehu Jaderského moře, jak v dalších kapitolách uvidíme.

## Nikšič.

Pevnost Nikšič, na níž Černohorcům velice musí být záleženo, bývala dříve jen tvrzí, pod níž později město vzniklo. Stará tvrz nikšická nazývala se dříve *Onogošt*, a pěvci černohorští dali jí zasloužené příjmí *krvavá*. Z jihoslovanských zemí vzdorovala nejdéle návalu tureckému Hercegovina, a když se již i poslední vévoda hercegovský Štěpán *Herceg* déle bránit nemohl, ještě se stavěl hordám tureckým na odpor hrad Onogošt. Dlouho se nechtěl poddati, ale pak zůstal v rukou Turkům. Po celý čas svého trvání měla Černá Hora v Nikšiči urputného nepřítele, který jí nikdy klidu nepřál, ani v dobách míru. Nikšičané provozovali orbu i obchod; zámožnost z nich učinila hrdopýšky, jež koran přetvořil v násilné fanatiky, kteří se neštítili žádné podlosti, aby ublížili nenáviděnému křesťanu. Kde píseň černohorská mluví o Nikšičanech, všude s nimi nerozlučně pojí tyto tři vlastnosti: lesť, podlost, násilnictví. Nikšičtí begové a agové se i pobratřovali s dobromyslnými Černohorci, ale sotva zpozorovali vhodný okamžik, vystupovali proti důvěřivému, zla netušícímu pobratimovi jako úhlavní nepřátelé, a kde mu nemohli škodit zjevně, utíkali se k věrolomství.

Kolik prolito okolo Nikšiče lidské krve od 400 let, co v něm opanovali Turci! V každé válce černohorsko-turecké hrál vynikající úlohu, stále tkvěl v těle Černé Hory jako hřeb, Černohorci bez přestání rozbíjeli sobě hlavy o jeho zdi, a nikdy se ho nemohli zmocniti, nikdy nebyli s to odstraniti nebezpečí, které jim z Nikšiče neustále hrozilo — až v září 1877. Roku 1806 dobývali Nikšiče Černohorci spojení s Rusy, a Nikšič odolal.

Nikefor Dučič přirovnává podobu Černé Hory na mapě arabské osmičce, položené od jihozápadu k severovýchodu. Na úzké příčce mezi oběma obloučky leží se strany severní Nikšič, se strany jižní Spuž. Z Nikšiče vede do Spuže horská cesta, která spojuje obě tato místa, Černohorcům stejně nebezpečná. Čím je Nikšič na severu, tím je Spuž na jihu. Když byli r. 1862 Černohorci donuceni k míru, položili si Turci za jednu z hlavních podmínek, aby směli vystavěti z Nikšiče do Spuže řádnou silnici a ji po celé délce na ochranu opatřiti několika kulami. Rozumí se, že odůvodňovali svůj požadavek příčinou velmi nevinnou — potřebovali prý oné silnice k snažšímu „obchodnímu" spojení Hercegoviny se severní Albánií. Černá Hora byla v nevoli nucena přijmouti velmi těžkou podmínku míru. Opevněnou silnicí z Nikšiče do Spuže byla by černohorská Brda odťata od Černé Hory, a tím by byly obě polovice junácké zemičky tak oslabeny bývaly, že by za krátko byly Turkům upadly do klína jako zralá jablka. Nikšič a Spuž byly dva břitké meče, vytasené a z různých stran namířené na tenký pás Černé Hory; zpomenutou silnicí bylo by tělo Černé Hory v útlých bocích přesečeno. Jen prázdným pokladnám cařihradským je Černá Hora díky zavázána, že silnice nemohla být uvedena ve skutek.

Sama příroda utvořila kolem Nikšiče taková opevnění, že nemnoho potřebovali Turci, aby učinili ji naprosto nedobytnou. Po obou stranách města táhne se řada vysokých hor, před městem pak se strany severozápadní — kde jest Nikšič nejpřístupnější, — stojí v trojúhelníku tři pevné tvrze. Nikšické pole samo jest uzavřeno řekami Zetou a Bystřicí a řadou hor, která táhne se až do Dugy. Posice nikšické tak jsou výhodné, že kdyby Turci se byli opevnili na výšinách nad Zetou a Bystřicí, — věru žádná branná moc celého světa ani nohou nemohla by vkročiti na pole nikšické, neřku-li, aby obsadila Nikšič samý. Do očí bijící nedbalost opět se zde osvědčila — ovšem v prospěch Černohorců. Právem považuje se Nikšič za klíč k Hercegovině, neboť



Bulharům v Drinopoli čte se ortel smrti.

bez Nikšiče naprosto bylo by nemožno domoci se v Hercegovině úspěchů trvalých.

Dobytí osamělých tvrzí nikšických, které hájeny byly posádkami nevalně silnými, mělo důležitost spíše taktickou než strategickou. Dne 22. července obklíčil Lazar Sočica se svými statečnými Plevljany tureckou tvrz na *Virovštagu*, nedaleko průsmyku dužského stojící. Po krátké kanonádě černohorské z dvou horských děl vyšli Turci z tvrze a — složili zbraň. Bylo jich 54. Naproti Virovštagu stojí tvrz jiná, *Radovač*, která se večer téhož dne takořka bez odporu vzdala; posádka její čítala 32 mužů nizamu s důstojníky. Po obou stranách Radovče stojí tvrze *Klačina* a *Mostina*, z nichž posádky turecké v největším spěchu utekly, jakmile seznaly, že nebylo by jim možno uhájiti se. Nejzávažnějším úspěchem operací černohorských bylo dobytí *Trebeše*, v noci ze dne 21. července. Prve než Černohorci vypravili se z Gradače, počali Turci opevňovati se na výšinách trebešských. Trebeš sama jest tím svrchovaně důležita, že možno odtud vydatně a důrazně bombardovati Nikšič. Když Maša *Vrbica* s oddělením svým ku Nikšiči se přiblížil, seznal ihned, že jest nevyhnutelně nutno stůj co stůj výšin trebešských se zmocniti, čehož Černohorci ještě téže noci šťastně docílili. Tím proklestili si i volnou dráhu přes pole nikšické, které dosud tak bylo od Turkův ohrožováno, že každý pohyb takořka byl tu nemožným. Vojsko černohorské, sjednocené se sbory hercegovskými vytrhlo pak dne 24. července ze Slivje, majíc v čele svém generalní štáb černohorský. Dobrou třetinu armády černohorské tvořili statní Hercegovci a nejen že svou vytrvalostí vyrovnali se svým bratřím Černohorcům, ale osvědčili se zvláště při hájení dobytých posic co nejskvěleji.

Prve než branné síly černohorské náležitě se rozestavily, bylo zapotřebí pro uvarování možných omylů a nedopatření co nejdůkladněji vyšetřiti posice turecké. Při té příležitosti kníže černohorský osvědčil známou neohroženost svou a odvahu. Žádali jej sice, aby nevydával se v nebezpečí, avšak kníže bez obavy vyjel první na vrch studenecký přímo naproti tureckému opevnění stojící a jen na dostřel ručnic tureckých vzdálený. Černohorci zpozorovali, kterak Turci náhlým objevením se knížete a družiny jeho tak byli překvapeni, že Černohorce střelbou uvítati — zapomněli. Když však konečně z překvapení svého se vzpamatovali a nejen kule ručničné, ale i granáty na Černohorce chrliti počali, byl kníže po mnohých domluvách takořka mocí z ohroženého místa odveden. Také generalní štáb černohorský musil odtud se vzdáliti a přesídliti se ke Studenci u řeky Zety, odkudž snadný a nebezpečí prostý byl přístup ku všem ostatním posicím černohorským. Jak řečeno, stál na výšinách trebešských Maša *Vrbica* se 4 děly, na straně severní u Gradače vojvoda Petr *Vukotič* též se 4 děly, a jihovýchodně vojvoda Ilja *Plamenac* s 2 děly. Vojsko černohorské rozestavilo se v dlouhý řetěz na všech stráních okolních, tak že Turci na nějaký výpad z tvrze ani pomysliti nemohli. Na straně severozápadní zaujalo postavení 9 praporů hercegovských pod velením Lazara *Sočice* a *Bačeviče*. Nelze udati, jaká byla branná moc, která oblehala tvrz tureckou, avšak tolik jest jisto, že celé postavení její sotva dalo by se ve dvou dnech objeti.

Bylo nyní otázkou, jak proti Turkům činně zakročiti. Opevnění turecká byla silná, že dobytí jich zajisté bylo by stálo celé proudy krve: na hřebeně souhoří studeneckého stálo jedenácte takových opevnění, která vrcholila ve tvrzi čadžalické. Tvrz tato nejen že výhodně kryje město samo, nýbrž ovládá i blízký Studenec a do vzdálenosti dosti značné i celé okolí své.

Kníže černohorský dobře věděl, že pouhé obléhání nevedlo by as k cíli, poněvadž Turci zásobeni byli potravinami téměř na *dvě leta*, jakož i měli přiměřené množství střeliva. A konečně, nejen že by pouhé obléhání bylo skutečným mařením času, nýbrž mohlo vzniknouti při tom i nebezpečí, že Turkům podařilo by se zatím sehnati značnou sílu brannou a udeřiti pak Černohorcům samým v čelo. Černohorci tedy všemožným způsobem znepokojovali posádku tureckou, aby nucena byla bez přestání stříleti a takž rychle zásoby střeliva svého vyčerpati. Že pak kapitulace bude nevyhnutelna, bylo na bíledni. Zároveň pak vyhnuto se takto hroznému krveprolití; dlužno podotknouti, že každé stavení nikšické jest ve všech částech svých kamenné a takořka malou, nedobytnou pevnůstkou, tak že ulice nikšické snadno mohly by se dobyvatelům byť i vítězným — státi osudnými. Nad to pak panovala mezi Nikšičany a Černohorci smrtelná zášť, která nedala by zápasícím bráti ohledu ani na ženy a děti a byla by způsobila hroznou krvavou záplavu. Byliť Nikšičané většinou poturčení Kučové a Pipeři, tedy z kmene, který i mezi Černohorci vyniká vzácnou statečností a neohroženosti.

Nezřídka stávalo se za dřívějších časů, že osoby, kteréžto pro vraždy nebo zločiny propadly soudu černohorskému, utekly do Nikšiče, aby ušly takovým způsobem trestu, a prohlásivše se pro islam s radostí do měšťanského svazku nikšického přijímány byly. — Za okolností tuto naznačených zajisté jest pochopitelno, že Nikšič mohla státi se jevištěm nejhrůznějšího zápasu . . . To měl kníže na mysli. Jest tedy nemožno mluviti o nějakých operacích černohorských v plném slova smyslu.

Hned první večer podnikli Černohorci útok na první náspy turecké na návrší studeneckém. Střelba začala asi o 11. hodině dopoledne, útok však již před svítáním. Turci musili první řadu opevnění svého opustit. Kníže celou noc byl vzhůru a bedlivě stopoval průběh boje. Turci stříleli z ručnic i děl. Rachot výstřelů ručničních a dunění nepřestávalo; chrabří Černo-

horci byli si vědomi důležitosti útoku tohoto a bojovali v ohlušující vřavě této se vzornou udatností. Druhého dne počala kanonáda černohorská proti Čadžalici, obci i tvrzi.

Dlužno přiznati, že Turci černohorské střelbě z ručnic i děl ničehož dlužni neostali, nýbrž co nejdůrazněji odpovídali. Svědčíť o tom i ta okolnost, že do konce července bylo mezi Černohorci přes 70 raněných a mrtvých.

Černohorci každé noci houfně a prudce stříleli proti posicím tureckým. Tu a tam podařilo se jim vždy zmoci některé opevnění turecké, což ovšem mělo do sebe jakousi technickou důležitost. Turci přes veškeren svůj zoufalý odpor obyčejně nebyli s to střelbě černohorské odolati a musili rychle z opevnění svých se kliditi. To se jim skoro vždy v čas ještě podařilo, neboť až do vzetí Čadžalice ani jediný Turek nebyl skolen jataganem černohorským.

Při bombardování posic nikšických okázalo se již v prvních dnech, že děla Černohorců pro úkol tak veliký jsou nedostatečnými. Jen dvě větší děla medunská, která střílela s výšin trebešských, činila Turkům škody citelné, ostatní střelba z děl byla chabá. Čadžalica sice vyhořela, jakož i několik domů v městě, avšak to bylo také vše. Na výšinách čadžalických zůstali Turci i na dále ve svém opevnění a ohrožovali střelbou svou postavení černohorské na Studenci a Trebeši tak, že nebylo tam možno takořka ani hlavy pozvednouti. Černohorci ve dne ani okázati se nemohli na místech těchto a musili po čtyřech lézti, aby smrtonosnému dešti kulí tureckých dle možnosti unikli.

V táboře černohorském žádáno sice nalehavě, aby útok na Čadžalicu bez otálení byl podniknut, kníže také podvolil se naléhání tomu a dvakráte vybral již čety dobrovolníků, které útok zahájiti měly; avšak opět a opět od zamýšleného útoku upustil. Stráně posic tureckých jsou velmi příkré a útok na ně jen s jedné strany možný; kníže tedy právem obával se, že by útok tento spojen byl s obětmi nepoměrně velkými.

Patrná malomoc dělostřelectva černohorského a i neobratnost většiny mužstva v ohledu technickém nemalých způsobila knížeti starostí. Přiručí ruského vojenského splnomocněnce Bogoljubova, dělostřelecký setník, namáhal se seč mohl, aby docílen byl výsledek jakž takž uspokojivý. K tomu pak i polámaly se u četných děl chatrné lafety; továrna na střelivo v Rjece výrobou svou nemohla stačiti spotřebě.

V nesnázích těchto obrátili se Černohorci s prosbou k mocnému ochranci svému — Rusku a za tím účelem odjel kníže 4. srpna do Cetyně, aby vyjednávání snáze před se jíti mohlo.

Mezi hrdinami černohorskými u Nikšiče zaujímal přední místo pop Milo *Popovič*, slavný to vůdce povstalců hercegovských. Byl tehdy asi 30 roků stár. Život jeho zasvěcen byl zápasu za svobodu vlasti. Vrhnout se jako blesk mezi zástup Turků, srubnout několiku hlavu a vrátit se ve zdraví do tábora bylo mu hříčkou. Popovič byl postrachem Turků Když přišel před Nikšič, nechtěla ho opustit myšlénka, že zde musí padnout. Dvakrát chtěl sám vrhnouti se do města, ale vždy byl od zběsilého záměru svého zrazen.

Ale konečně dne 5. srpna oblekl se Popovič slavnostně a jsa jaksi zadumán vzdálil se z tábora, jakmile pustili jej soudruzi s očí. Rychlým krokem pospíšil k městu, zastavil se u náspu tureckého a mohutným hlasem vzkřikl: „Hoj, Turci, kdož z vás hrdinou, nechť vystoupí mi vstříc a junácky se změříme. Hotov jsem s každým pustit se v boj!“ Zároveň okazoval, že nemá žádné střelné zbraně, nýbrž jen handžár se mu houpal po boku, i rozhalil prsa svá, aby ukázal, že nemá žádného brnění. Sotva však dopověděl, zahvizdla koule turecká dobře mířená a Popovič klesl okamžitě mrtev k zemi. Kule projela rekovo srdce. Jeden z Turků pak vyběhnuv z opevnění rázem uťal jemu hlavu a co „vítěznou trofej“ s sebou do města odnesl. Tak padl jeden z opěvovaných hrdinů Černé Hory . . . .

I jiných povah originelních choval v lůně svém tábor Hercegovců a Černohorců. Zvláštní muž byl také mladý hrdina Milenko *Stazič* ze Zadru, který jakmile zahřměla první puška povstalecká v Hercegovině, pospíšil mezi povstalce, kdež až do té chvíle bojoval, aniž jaké pohromy utrpěl. Zrovna pod tvrzí Čadžalicí stály ohromné stohy sena. Stazič umínil si je zapáliti, k čemuž vyhlídnul si noc, v níž zuřil právě nejkrutější boj dělostřelecký. Nepozorovaně dodral se Stazič až mezi náspy turecké a tvrz a — za chvíli vzplanul mohutný sloup plamenný, který vzbudil mezi Turky veliké uleknutí. Avšak již již sypal se proti odvážlivci liják kulí tureckých z blízkého opevnění. Ale Stazič výhodně dovedl použiti hořícího stohu k úkrytu svému a klidně seděl tu vyčkávaje, až by střelba poněkud ochabla, načež živ a zdráv k soudruhům svým se vrátil. Za krátko podařil se mu týž kousek i při druhém stohu sena. Avšak pokus třetí málem byl by neohrožený Stazič životem zaplatil. Již doba, kterou k odvážné výpravě své si zvolil, byla velmi nepříhodna. Za soumraku vešel Stazič do kukuřice, zvýší muže vzrostlé; ukryt v kukuřici vyčkával vhodné chvíle, aby mohl doplížiti se pod tvrz tureckou. Avšak pojednou povšimli si ho sami Černohorci zírající s náspů svých, a poněvadž vzdálenost byla dosti značná, nemohli rozeznati, Turek-li to nebo Černohorec. Voláno naň, aby, je-li „bratem,“ k opevnění černohorskému se vrátil, jinak že po něm bude střeleno. Avšak Stazič klidně seděl, nohy maje skřížené a pušku na klíně. Teprv když seznal, že na náspech černohorských skutečně chystají se někteří vyhrůžku svou skutkem učinit, vzchopil se střelhbitě a o překot uháněl k táboru černohorskému. Při tom

ovšem vzbudil pozornost Turků, kteří vyslali za ním celý déšť kulí, ale ani jediná ho nezasáhla.

Když kníže vrátil se z Cetyně, přesídlil se štáb generalní poněkud zpět, do Vraniče, což učinilo na vojsko dojem jaksi nepříjemný, který však ihned zmizel, když rozšířila se zpráva, že právě dopravena byla do tábora čtyry nová děla z Ruska i s nábojem a že nyní důrazně bude proti Turkům zakročeno.

Dne 20. srpna nařízen byl útok na Čadžalici. K útoku tomu povoláno bylo 320 dobrovolníků, po stu mužích od praporů župského, pješivackého a rudinského, pak 20 mužů od praporu cetyňského. Pochybováno sice až do poslední chvíle, že kníže odhodlá se skutečně k útoku, jejž byl již dvakráte odročil. Avšak když se štábem svým a praporem cetyňsko-njegušským jakožto zálohou do pole se vypravil, zmizela veškera pochybnost.

Útočníci za soumraku přiblížili se ke kukuřišti již prve zmíněnému, zatím co děla černohorská v kanonádě své vytrvale pokračovala. Asi o půl osmé uvítala je zuřivá střelba ruční se všech náspů tureckých. Mužstvo útočné takořka hořelo chtivostí, aby na nepřítele se vrhlo, avšak velitelové Jefto *Miletin* a Bajo *Novakov* až do půl deváté drželi bojechtivost mužstva svého na uzdě. Konečně dáno znamení k rozběhu útočnému a již již řítilo se jedno oddělení útočné v před maje v zápětí svém oddělení jiné co zálohu. Útok černohorský byl tak prudký a neodolatelný, že Turci v největším chvatu dali se na útěk, zůstavivše za náspy svými plné kotle večeří nedovařených. Jen dvanáct jich opozdilo se a těm bez okolků byly hlavy srubnuty. Z útočníků byl jeden zabit a 3 raněni. — Ze strany druhé pak udeřil i Lazar *Sočica* útokem na posice turecké a dobyl rázem dva vysoké náspy. Také na výšinách studeneckých použili Černohorci náhlého zmatku, který mezi Turky vznikl, a i tam zmocnili se jednoho náspu nepřátelského, tak že Turkům nezbyly již než dva náspy nad tvrzí vyházené, které však nad ostatní byly mohutnější. Mezi Čadžalicí a Trebeší, jak svrchu řečeno, nachází se nevelká vyvýšenina tak zvaná *Petrova Glavica*. Zde měli Turci pět menších náspů. Za svítání vrhli se Pješivci o vlastní své újmě na náspy tyto, z nichž tři rázným útokem vzali. Ostatní dva zůstaly v moci Turků. Avšak pro obě strany nepřátelské byla zde situace velmi trapná, neboť ani z Turků ani z Černohorců nikdo nemohl na krok odvážiti se z pozadí náspů, nechtěl-li vydati se jisté smrti v šanc.

Čím příjemněji byl kníže dojat zdarem útoku na Čadžalici, tím nemileji dotkla se ho svévolnost Pješivců, kteří útokem svým na Glavici připravili si situaci tak povážlivou, že během dne již tři z nich byli zabiti a pět raněno. Kníže dal rozkaz, aby Pješivci nebezpečné to místo opustili, neboť úspěch takový, jako bylo dobytí náspů glavických, byl mu příliš malým za další ztráty.

Výšina Čadžalická jest útvarem půdy své skutečně zvláštní. Jest takořka poseta ohromnými balvany zvýší muže, které poskytují střelcům kryt velmi výhodný. Pod balvany těmi leží nesčíslné množství vypálených patron. Mimo to vyházeny byly po celé délce stráně náspy ve směru klikatém. Věru jest se co diviti, že v posici tak výhodné Turci útoku Černohorců nevyčkali, ale na útěk se dali. Aby však nezapřeli povahu svou, prve než utekli znečistili studni.

Když vzata byla tvrz Čadžalice, nastal do 3. září téměř klid zbraní. Jen v noci kmitly tu i tam výstřely pušek, an očekával se příchod 4 děl oblehacích. Jen kdo ví, jaké jsou cesty v Černé Hoře, dovede si představit, co znamená doprava oblehacích děl přes skály a rokle, sráze a úžlabiny horské. Kníže nemohl se dočkati příchodu děl těch. Denně chodil na telegrafní stanici poptávat se, kde již děla ta se nalézají. Když dopravena byla děla do Planinice, vyslány byly dva prapory černohorské, aby zřídily cestu přes strmící tu horu a pomáhaly děla nésti. Hlavní stan zároveň byl přeložen do Horního Polje u průsmyku dužského.

Dne 1. září bylo vidět úsměvy na vysmahlých tvářích bojovníků našich; děla pozdravena byla na nikšickém poli. S děly dostavilo se též 15 ruských poddůstojníků a 4 důstojníci. Od té chvíle nedopřál si kníže ani oddechu, všude byl činným a vše chtěl vidět co se děje. Stanovisko jeho bylo na vtoku Bystřice do Zety, odkud dobře se vidí město Nikšič i s tvrzí a náspy. Na místě tom setrval až do vítězství nad Nikšičem. Kdežto pobočníky své posílal do tábora, kdež aspoň jakž takž pohodlně nocovali, ostával sám na svém stanovisku i v noci a spal tu pod šírým nebem, jen pláštěm přikryt s nepatrnou družinou.

Takto sesíleno počalo dělostřelectvo 3. září vesele bombardovat se všech stran nepřátelské posice. Turci odpovídali, palba jejich však Černohorcům neškodila. Šest velkých a šest horských děl mířilo na tvrzičku *Toprak*, na město a tvrz nikšickou. V městě počalo na několika místech hořet, avšak obyvatelstvo Nikšiče hasilo s velkou odvahou nedbajíc střelby, která dobře účinkovala. Dne 4. září přijal velitel Nikšiče, *poturčený Maďar Skender beg*, pozvání knížete Mikuláše, aby se přišel umlouvat o kapitulaci pod čestnými výminkami. Byl však toho náhledu, že vojenská čest vyžaduje, aby ještě se bránil, ale chtěl dáti přednost kapitulaci před krajností a pravil, že ostatně se poradí s obyvatelstvem a do zejtřka dá odpověď.

Ve vojště způsobila zpráva o tom nepříjemný dojem; každý těšil se na chvíli, kdy bude se moci muž proti muži, prsa proti prsoum setkati s dávnými nepřátely, Turky nikšickými. Mrzutost byla tím větší, když téhož dne večer přišel turecký vyjednavatel do hlavního stanu a oznámil knížeti, že zejtra chce Nikšič o kapitulaci vyjednávat.

Dne 5. září bylo vše, jakoby slavnostně naladěno. Všichni velitelové, kníže a jeho tělesná stráž — perjanici — vytáhli ve skvostných oblecích. Den ten byl zároveň dnem příměří. Prostranství před Nikšičí, jež pokrývají většinou úrodná pole s kukuřicí, oživla k neuvěření. Černohorci, Turci, ženy a děti z Nikšiče přišli si sem nasbírat klasů kukuřičných a v místech, kde včera hvízdaly kule a kde živá duše nesměla se objevit, panovala nejen vzájemnost, ale, abych tak řekl, i dvornost. Nepřátelé ode včíra pomáhali jeden druhému a viděl jsem na vlastní oči, kterak nejeden Černohorec podával turecké bule (ženě) klasy nebo nasbírané balil.

Za krátko objevil se kníže na návrší s *Vukotičem* po levé a ruským plnomocníkem *Joninem* po druhé straně. Za živého hovoru usadili se na místě, kolem něhož perjanici ihned jali se zřizovati besídku z listnatého proutí. Perjanický důstojník odešel do Nikšiče, aby se poptal, kdy přijde deputace nikšická. As o 10. hod. vrátil se s vyřízenou, že deputace již přichází. Vojvoda *Vukotič*, Blažo *Petrovič* (bratr Bože Petroviče), tajemník senátu *Gavro Miljanov* s několika důstojníky a perjaniky vyšli deputaci vstříc. Deputace záležela z bimbaše (majora) a dvou měšťanů nikšických v průvodu několika vojáků. Zdravíce hlubokými úklonami vstoupili do besídky. Kníže vykázal jim místo podle sebe. Bimbaša neznal jinak než turecky, a proto musili být oba Nikšičané tlumočníky. Poslové přáli si býti s knížetem o samotě, v čemž jim kníže byl po vůli, avšak za besídkou bylo slyšet každé slovo.



Čerkes Abdi paša,
velitel čerkeské jízdy.

Kníže tázal se nejprve, proč nedostavil se velitel sám, a odpověděno mu, že je splnomocnil k předběžným úmluvám, a setkají-li se s dobrým výsledkem, že teprve dostaví se sám. Kníže vyličoval jim potom skutečný stav věcí, proč tak dlouho trvalo obléhání, a že déle čekati nemůže. „Do soboty musí být Nikšič v mé moci po dobrém nebo po zlém,“ pravil doslovně a dále mluvil v ten smysl: „Vím, že provedou moji Černohorci, čeho si budu přát. Aby však ušetřeno bylo krveprolití, nabízím co nejčestnější podmínky kapitulace. Obyvatelstvo Nikšiče může i na dále ostat ve svých domech a obydlích a nikomu nesmí být skřiven ani vlas na hlavě. Kdož se mermomocí chtějí vystěhovat, obdrží ode mne k tomu prostředky. Zbraň podrží si každý soukromník jako dosud. Posádka vytáhne s vojenskou ctí, každý voják vezme si ručnici a takový počet patron, jako obyčejně nosí. Posádka může odvézti s sebou i děla. Ostatní zásoby náboje, potravin a všeliké jiné ostanou černohorskému eráru.“

Turci děkovali knížeti za prokázanou šetrnost, chválili jeho laskavost a vynášeli jeho velkomyslné jednání. Žádali však se své strany, aby ustanoveno bylo osmidenní příměří a v té době že se rozhodnou. Kníže však žádost tu odmítl a propustil je pouze s tím vzkázáním, že jim dává 24 hodin na rozmyšlenou.

S tím vrátila se deputace do Nikšiče. Bylo již dávno poledne a slunce pražilo tak, že každý hledal útulku, byť jen v sebe nepatrnějším stínu. Tu ozval se v dáli dupot koňský a *Skander beg* v průvodu 15 ozbrojených vojáků, bimbaša a tři měšťané, doprovázeni našimi perjaniky, klusali ku knížecí besídce.

Rozmluva byla v podstatě tatáž jak dříve, jenom že byli přítomni *Jonin*, *Vukotič*, *Plamenac* a jiní. Skander beg mluvil francouzsky. Turci žádali stůj co stůj osmidenní příměří. Kníže odporoval.

Turci dovolávali se lidskosti a jeden z měšťanů pravil: není-li jinak, že se budou bít, ale odpovědnost za prolitou krev že padne na Černohorce. Na to Plamenac: „Gospodar čekal dost dlouho; kdyby šlo po našem, byloby dávno všemu konec.“ Jiný měšťan prohodil: „Ty, ty, Plamenci, známe dobře, že bys nejraději v krvi plaval, ale dokud žije rodina Petrovičů, dá bůh, že se toho nedočkáš.“ Vukotič mluvil: „Věc je velmi jasná. Čekali jsme tak dlouho, že se nám až celý svět smál, teď to již nejde. Dokonáme započaté dílo. Na vás jest voliti. Přijde-li k útoku, neručíme, co z Nikšiče se stane. Vojsko jest na nejvýš rozhořčené. Pustíme-li je k útoku, nezdrží ho žádná moc na světě. Bylo by nám to nepříjemnější než vám, kdybychom vás musili tolik pobít, ale jednou již se musí věci skončit.“

Kníže mluvil v týž smysl.

Druhého dne postoupil kníže s generalním štábem a záložním vojskem k Nikšiči. Vojsko v největším spěchu skládalo proutí na hromady, chystal se útok. Za chvíli přinešen byl před knížete úzký proutěný košík, do něhož by se vešel jeden muž. Kníže střelil do něho z ručnice a kule neprorazila. Kníže byl tím patrně spokojen.

Nadešlo poledne. Dán rozkaz, aby všichni byli na svých místech a jeden důstojník perjanický odešel do města, aby ohlásil, že klid zbraně vypršel. Turci chovali se z ticha. Když na hodinkách knížete bylo 12, vypálena rána, znamení to, že nastává bombardování. Kníže provázen pouze Vukotičem a Plamencem odešel na druhou stranu Bystřice, odkudž dalekohledem pozoroval účinek dělostřelby.

Turci zamítli tedy vzdáti se a naši jásali radostí. Kníže řekl veřejně: do soboty musí být Nikšič v mé moci po dobrém nebo po zlém, a každý Černohorec ví, co to znamená, když to po dobrém nejde. Nejvíce těšili se Hercegovci na odvetu.

Účinek střelby byl výdatný. Dne 7. a 8. září vzali Černohorci poslední zákop s dvěma kulama před samým městem. Turci v městě viděli, že jest jim buď vzdáti se a spoléhati na velikomyslnost Černohorců, aneb bezúspěšně odporovati a zasloužiti si hněvu vítězů. Volili první. Za svitání dne 9. září zavlál nad Nikšičí bílý prapor, načež ihned vyšel z brány velitel Skender beg s důstojnictvem a ohlásil prostřednictvím předních stráží knížeti, že je nucen se vzdáti. Kníže žádal vzdání se bez podmínky, načež Turci přistáli. Na to vyšla z města všecka posádka a skládala zbraně k nohoum knížete, který však jim zbraň vrátil, zapochlebovav jim, že se drželi jako junáci, a on že s nimi jako s junáky jedná. Vlastní příčinu toho hledati dlužno v okolnosti, že Černohorci nemají nazbyt hmotných prostředků a nemohou živiti několik tisíc zajatců (počítáme-li posádku i obyvatelstvo).

Posádka odtáhla do Gacka, větší díl obyvatelstva do Podgorice. Černohorci velkomyslně naložili s Nikšičany, kteří jim tolik hořkosti byli způsobili.

## Na Cetyni.

„Aj! nad bílou Onogoští korouhev se moje vije
a Plamenac vojevoda pod ní rudé víno pije,
kolem něho jásají tam barjaktáři orlové,
Nikšičané hrdí, smutní teď jsou naši robové.“

Těmito slovy dal básník-kníže černohorský telegrafickou zprávu kněžně Mileně, své choti, o pádu Nikšiče. Bylo to dne 9. září o 2. hodině s poledne, kdy telegram ten na Cetyň došel. Kromě kněžny nevěděl nikdo o radostné zprávě. Na knížecím dvorci povstal najednou čilý ruch, čímž vzbuzena byla pozornost obyvatelstva. Davy zvědavých začaly se opodál stavěti rozmlouvajíce a hádajíce se o příčině tohoto neobyčejného zjevu. Na nádvoří začala se scházeti cetyňská honorace, i sám metropolita se dostavil. Zvědavost všech byla u největší míře napjata, když objevila se kněžna v průvodu mladého následníka a čestné družiny a oznámila radostným a slavným hlasem: „Sláva Bohu, že jsem tak šťastna a mohu vám ohlásiti přeradostnou zprávu, že se dnes vzdala Nikšič na milost i nemilost světlému knížeti a jeho chrabrému vojsku.“ Výkřik radosti vydral se po těch slovích z tisíce hrdel, zvony zazvonily, děla zahřměla, pušky zarachotily, a zdálo se, že nastal soudný den. Kněžic unešen zprávou tou vesele točil čapkou volaje bez ustání: „Černohorci! Zpívejte, hrajte, veselte se a střílejte!“ Na očích tisíců bylo viděti slzu radosti. Sotva se volání utišilo, předčítala kněžna druhý telegram z hlavního stanu: „Nikšič vzdala se dnes se vším co v ní bez výminky, když byla poslední turecká opevnění kolem města dobyta útokem. O 2. hodině spoledne obsadilo naše hrdinné vojsko město, a s jeho hradeb pozdravila střelba z děl onen nový, znamenitý úspěch hrdinného našeho vojska pod vedením světlého knížete.“

Ten den byl pravý svátek na Cetyni. Knížeti poslán do Nikšiče telegram: „Železná vrata, která od věků překážela národnímu blahu a pokroku, rozdrtil jsi Ty nyní dobytím krvavé Nikšiče, a tím postavil jsi korunu Svému vítězství a černohorskému junáctvu! Celá Cetyně jásá: „Živil vítězný kníže, živilo vítězné jeho vojsko — jež nyní radostně pěje: „Onamo, onamo, za brda ona!“ — Druhého dne odjela kněžna s následníkem do Nikšiče, doprovázena blahopřáním a žehnáním lidu.

Národní list cetyňský „Glas Crnogorca“ vyšel rudým tiskem, v čele maje telegram kněžně. Článek „Pád Nikšiče“ rozepsal se o důležitosti černohorského vítězství. Krvavá Nikšič, pravil, leží poražena u nohou knížete Mikuláše. Nepomohlo Turkům, že ji prohlásili za svaté město myslíce, že jí proto půjde celý mohamedánský svět na pomoc. Starý vrah, Nikšič, utopila by se již v krvi, která kolem ní byla prolita. Závěť všech černohorských knížat, dosíci Nikšiče, jest splněna. Dušanův orel vije se vítězně nad jeho zdmi. Pád Nikšiče nelze v tu chvíli přehlédnouti. Byla posledním městem, které před 400 lety podlehlo návalu asijských barbarů. Po pádu srbských zemí byla Hercegovina poslední, která se držela pod vojvodou Štěpánem, a po její pádu byla Nikšič posledním městem, jehož Turci dobyli. Důležitost její nejlíp naznačil Muchtar paša při cařihradských konferencích slovy: „Dát Nikšič Černé Hoře, značí dát jí Hercegovinu, značí učinit ji nejnedobytnější zemí na

světě.“ — Turecká Nikšič byla ostrým mečem vraženým do těla Černé Hory, který jí ničil všecek pokoj a živobytí. Byla to železná vrata, která překážela každému jejímu rozvoji a pokroku. Nikšič a Spuž byly dva vražedné hroty ustavičně namířeny na srdce Černé Hory, které v nich bylo staženo jako tělo pasem, a v ustavičném strachu, aby úzký onen pás nebyl i s tělem přeťat. Všecky turecké útoky na Černou Horu vedeny byly z oněch dvou strategických míst. Pádem Nikšiče ztrácí i Spuž svoji důležitost, neboť sloužila jen k současnému útoku při útoku z Nikšiče na Černou Horu. Pro Černou Horu nemá Nikšič té útočné důležitosti jako měla pro Turky. Jest však srdcem dužského průsmyku, a ten, moderně opevněn, jest nedobytnou branou černohorských útoků do Hercegoviny.

Z Cetyně vede cesta do Nikšiče úzkou pěšinou, táhnoucí se přes holé a strmé vrchy; cesta trvá 6—8 hodin.

Pád Nikšiče byl hned jak zprávy došly na Cetyni opěvován od guslařů, národních to pěvců jihoslovanských. Ano ještě za obležení Nikšiče rozléhaly se pod hradbami zpěvy o jednotlivých skutcích Černohorců a Hercegovců, o dobytí Čadžalice a jiných okolních tvrzí. Ruský plukovník Bogoljubov slyšel jednou v noci na nejpřednějším černohorském opevnění Trebeši guslara, kterak různé episody z obležení Nikšiče opěval. V tutéž dobu slyšeti bylo na hradbách tureckých zpěv guslara nikšického. Jeden rozuměl druhému a chvilkami si odpovídali jeden po druhém.

Na Černé Hoře bylo jásání po pádu Nikšiče všeobecné, jen ranění hrdinové po nemocnicích želeli, že nemohli býti při tom. A raněných bylo hojně — vždyť odbylo se v červenci, srpnu a září několik zápasů vražedných! Zajímavý obraz z nemocnic černohorských podal jeden dopisovatel český, který na Černé Hoře několik neděl pobyl. „Nejprve navštívil jsem nemocnici v Něguši, rodišti to knížete, kde jeden lékař s dvěma pomocníky a s třemi milosrdnými sestrami ošetřoval skoro sto nemocných. Jizby pro nemocné jsou světlé, úhledné a držené v čistotě největší. Lidé, kteří v nich leželi, učinili dojem, jako by z dlouhé chvíle si hráli na nemocné; na všech tvářích jevila se bezstarostnost a důvěra; nikde nebylo viděti v osmahlých jich obličejích výraz bolesti. Těžce raněných bylo vůbec málo. Avšak i těžké rány hojí se ku podivu rychle a snadno. Serdar Škraj měl pět ran. Kule projela mu na příč prsa. Uplynulo sotva 14 dní od poranění, a již mohlo se říci, že minulo všechno nebezpečí.“

Když jsme byli sami, tázal jsem se lékaře, zdali vyskytnou se také simulanti (kteří nemoc jen předstírají). „Ovšem, každou chvíli přijde nějaký,“ pravil on. V tom okamžení vešel jeden. „Co chceš?“ „Pane, rád bych šel!“ „Kam?“ „Do tábora.“ „Vždyť nejsi vyléčen!“ „Ó, ten trošek zahojí se na cestě a budu s to opět bojovati.“ „Jdi jen do své jizby a počkej ještě několik dní.“ Reptaje odcházel muž. „Vidíte,“ pravil lékař, „to jsou naši simulanti. Člověk ten má posud ránu otevřenu a již by se zase chtěl práti.“ Bylo vůbec pozorováno, že turecké kulky, vrazí-li do masa, zřídka způsobují rány smrtelné; za to zlomeniny kostí mají obyčejně velmi zlé následky.

V Cetyni shledal jsem již více těžce raněných; tam již nebylo možná přemoci špitálský zápach přes všecko namahání. Výraz bolesti a neduživosti vůbec byl však tam právě tak řídký, jako v Něguši. Zvláště nebylo slyšeti nikde bolestného výkřiku, když jsme kráčeli jizbami, ačkoli byla právě konána operace bez chloroformu. Lékař ukázal na dlouhou postavu s římským obličejem, která měla nohu dole obvázanou položenou přes druhou. „Tomu ustřeleno bylo celé tlapadlo; neviděl jsem nikdy ani nečetl, by kdo takové bolesti snášel tak klidně.“ — „Zdá se, že Černohorci považují za hanbu bědovati.“ — „Nejen to,“ pravil lékař, „k tomu potřebí i čiv, jaké mají tito lidé.“ — Pouze jednoho umírajícího jsem viděl. Byl to jediný případ otrávení krve. Růže, jinde v nemocnicích tak zhusta se naskytující, se tu nejevila. Na všech obličejích bylo viděti důvěru; žertoval-li jsem s jedním, usmívala se celá společnost. Černohorci mají nechuť proti chloroformování, kterážto nechuť má příčinu v následujícím případě: Roku lonského musili užiti větší dávky chloroformu u jednoho raněného. Bratr stojící u něho, žádal lékaře, by ustal, sice že bratr jeho zahyne. Lékař nedbaje té řeči pracoval dále, až zpozoroval, že ubožák jest v skutku mrtev. Bratr vytáhl revolver a namířil na lékaře, avšak vzpamatoval se a běžel pryč. „Chtěl jsem zastřeliti toho psa,“ vypravoval později, „avšak zpomněl jsem si, že jsou to naši a našeho knížete *hosté*, kteří nám přišli pomoci. Co by tomu řekl svět, kdyby Černohorec hostu ublížil. Ostatně to neučinil zúmyslně. Bůh mu to odpusť!“ Avšak od té doby nechtějí Černohorci o chloroformu ani slyšet.

## Bileč. Goransko.

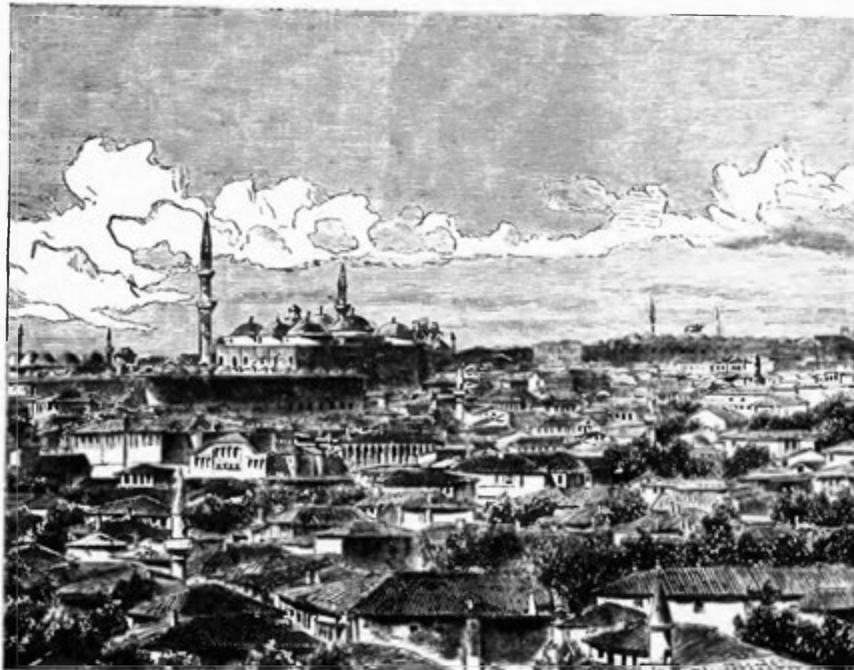
Kníže Mikuláš se dlouho v dobyté Nikšiči nezdržoval. Učiniv opatření s kořistí a zůstaviv náležitou posádku v městě a v tvrzích táhl se svými k další krvavé práci na vypuzení Turků z Hercegoviny. Po usnešení válečné rady táhli Černohorci nejprve k Bilči nebo Bilku cestou velice obtížnou, o nic lepší než jsou roklinaté průsmyky černohorské. K dopravě nákladu a zejmena děl v končinách takových jest třeba nejen

namožení všech sil, nýbrž i železné vytrvalosti Černohorců.

Území, jímž Černohorci se takořka drali, tvoří jaksi střed dolejší Hercegoviny, kteráž to sloužila Turkům za oporu při nepřátelských jejich operacích proti Černé Hoře. Bileč byla klíčem k Hercegovině dolejší.

Jakmile voje černohorské dorazily dne 13. září k Bilči, počaly ihned kolem města zákopy zřizovati. Jeden velký zákop čelil tvrzi bilečské, dva ostatní pak proti městu v údolí. Černohorci prováděli zákopnické práce své v noci, aniž byli jakkoli od Turků při tom obtěžováni. Asi 10 praporů černohorských rozestavilo se kolem města, 2 prapory pak obsadily silnici do Trebině vedoucí, aby odtamtud nemohlo Bilečským posily býti poskytnuto.

Dne 14. září ráno umístěna byla i děla na příslušná stanoviska, načež vyslal kníže k veliteli posádky jednatele svého s vyzváním, aby Bileč se vzdala. Veliteli bilečskému vyměřena byla ku čestné kapitulaci lhůta až do — 10 hodin dopoledne. Bimbaša bilečský vida nezbytí počal zapouštěti se v rozvláčné a loudavé vyjednávání, očekávaje dle všeho, že zatím bude jemu z Trebině vysláno vojsko turecké na pomoc, neboť byl tam tři posly vyslal s důrazným vzkazem, že Bilči hrozí největší nebezpečí, aby tedy co nejrychleji vypravena byla na osvobození Bilče značná branná síla turecká.



Černohorci bez odkladu chystali se však použiti „ultima ratio,“ aby zamýšlenou lesť bimbašovu v nic obrátili.

Kdežto ostatní oddělení černohorská byla ještě na pochodu k Bilči, namířeny baterie před Bilčí hrozivě stojící proti tvrzi a městu.

Knížecí stan (hlavní štáb s 2 prapory), který byl před tím ve Slanu přenocoval, vypravil se odtud druhého dne z rána přes Trubelu a Grahovu Rudinu ku Gornji Banjani na území hercegovském. Večer pak dorazily oba prapory až k Pilatovce, jen půl druhé hodiny od Bilče vzdálené; následujícího dne ráno pak stanul hlavní štáb před Bilčí samou, kamž Mašo Vrbica již před ním byl dorazil.

Bileč jest malé, přívětivé městečko, chráněné tvrzí tureckou a dvěma kulama. Městečko samo obehnáno jest silnou zdí a sloužilo Trebini jaksi za zásobárnu.

Příchodem Černohorců však přerušeno bylo mezi oběma místy těmito všeliké spojení. Poslové, bimbašou bilečským do Trebině vyslaní, dopadeni byli na cestě od Černohorců, kteří dva z nich zajali, třetího pak, jenž o útěk se pokusil, skolili. Lhůta ku kapitulaci vyměřená vypršela. Turci s odpovědí otáleli. Udeřením hodiny desáté zahřměly výstřely děl černohorských, která počala severní kulu nad tvrzí bilečskou stojící bombardovati. Po výstřelu třetím sesula se kula a posádka její horempádem dala se na útěk do tvrze, aby se tam před zhoubnými projektily černohorskými spasila.

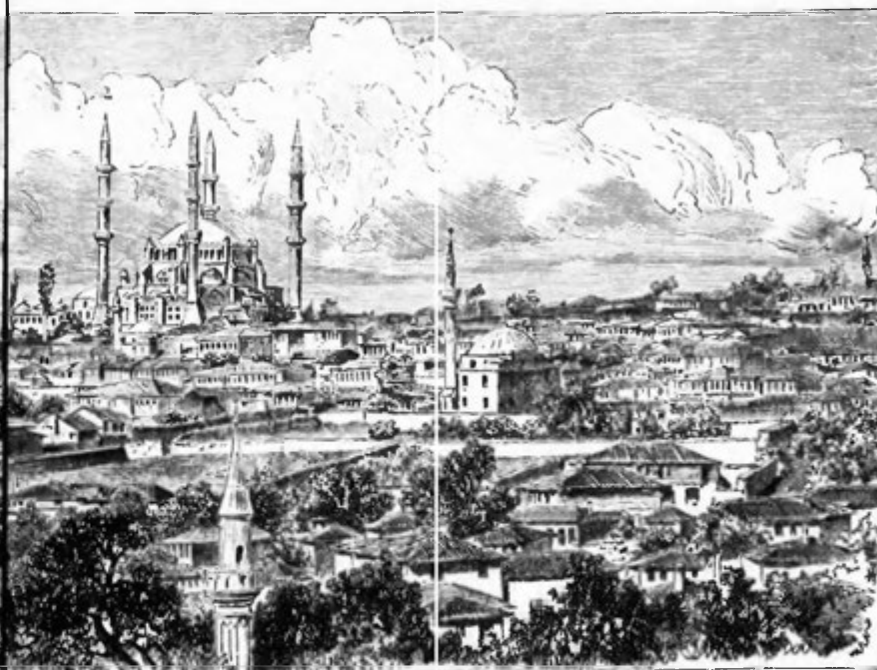
Jako střely vyřítili se z náspů svých nedočkaví Pipeři, kteří zrakem sokolím každé hnutí posádky střehli; s hbitostí úžasnou hnali se v před, aby ostří jataganů svých dali Turkům ucítit . . . avšak již již zahřměl s tvrze houfný výstřel, a proti odvážným Piperům vychrlila se spousta kulí a projektilů z ručnic a děl tureckých, která účinkem svým zastavila prudký náběh jejich. Pipeři museli se spokojiti pouhým obsazením opuštěné kuly turecké, do kteréž ihned dopraveno bylo jedno dělo černohorské, a odtud bazar (tržnice) bilečský důrazně bombardován. Mezi oběma stranami nepřátelskými rozzuřil se prudký boj střelecký, při čemž



však Turci obléhacím opevněním černohorským jen pranepatrně škodili.

Východně od bazaru ve vzdálenosti asi 200 kroků stálo pevně zbudované velké stavení, v němž Turci se zabarikádovali; proti stavení tomuto soustředila se kanonada černohorská. Po pátém výstřelu vzňal se krov jeho . . . a v témž okamžiku vrhlo se as 40 mužů rjeckého praporu rychlostí blesku na stavení; Turci bez dlouhého rozmýšlení prchli Černohorci ihned zřídili kolem stavení nové zákopy.

Také na východní straně města stála jedna kula, která umožňovala posádce zaopatřovati se vodou z blízké



říčky Trebešice. Bylo to junackým Piperům trnem v oku. Nebyli s to zapříti nezkrotitelnou bojechtivost svou . . . a za krátko jako divá vichřice ženou se proti hradbám kuly této a jako kočky po strmých stěnách jejích vzhůru lezou rukama i nohama všemožně si vypomáhajíce. Turky jímala hrůza . . . a za chvíli rozlehl se úpěnlivý ryk jejich „aman, aman!“ (milost, milost). Mužstvo posádky o překot vyhazovalo ručnice své skrze okna kuly na znamení, že „karadaghům“ (Černohorcům) se vzdává. Chrabří Piperové zajali celou posádku čítající 40 nizamů, ježto přivedli před knížete. Kníže Nikola slíbil chvějícím se zajatcům, že nebude jim nijakž ublíženo, načež tito se upokojili.

Asi v pět hodin odpoledne počali Černohorci bombardovati tvrz samu, odkudž za nedlouho ozýval se pekelný ryk a lomoz, jejž Turci podle obvyklého způsobu svého strhli buď že jím kuráže si dodávajíce anebo domnívajíce se, že naženou tím hrůzu Černohorcům.

Černohorci však přenesli během noci všecka děla svá ze zákopů vzdálenějších do přednějších, kolem kuly zprvu dobyté zřízených — aby tím kanonádě dodali většího ještě důrazu. Konečně za svitání dne 15. září nahledl asi bimbaša, že další odpor proti Černohorcům jen vítězit uvyklým byl by nesmyslem, a před knížete uveden důstojník, který ve jménu velitele bilečského nabídl kapitulaci tvrze i města — *na milost i nemilost.* Obvyklou velikomyslnost svou osvědčil Nikola i tenkráte tím, že dovolil posádce bilečské se zbraní odtahnouti ke Stolci. Obyvatelstvu bilečskému však důrazně vzkázáno, aby v 10 hodinách do posledního z města se vzdálilo, při čemž i dovoleno každému s sebou vzíti, cokoli jemu unésti možno.

Hned jak posádka bilečská pochod svůj do Stolce nastoupila, vtrhlo asi sto Černohorců do tvrze. Turecká posádka čítala asi 300 mužů, jimž pomáhalo asi 800 měšťanů bilečských při hájení města Obsazením tvrze ukořistili ~~Turci~~ Černohorci tři děla turecká s příslušným množstvím náboje, 3000 nákladů potravin, mnoho zavazadel vojenských a 12 soumarů se vším náčiním k dopravě děl potřebným; konečně i mnohé různé věci, kteréžto Turci s sebou z města odnésti nemohli. Když pak tvrz i město byly Turků prosty, nařízeno černohorskému vojsku, aby celou kořist dopravilo za město, což do večera bylo vykonáno.

Z příčin důležitých, aby totiž sbory černohorské příliš se nerozdrobily, nemohla být v Bilči zůstavena posádka, ale tvrz jest rozbourána a město spáleno. Černohorci měli u Bilče ztráty jen velmi nepatrné.

K večeru vypravili se Černohorci a dorazili téže noci k Planu, kde setkali se s oddělením Petra Vukotiče, jemuž nařízeno, aby z rána odebral se k Bilči a odtamtud s sebou vzal zbytky zůstaveného tam vojska černohorského.

Kníže Nikola hnul se pak s 8 prapory přes Koryto a Crnicu v před maje po levé straně tvrz *Ključu*.

Pochod tento trval celý den, v noci pak stanuli Černohorci na *Tržině* asi dvě hodiny cesty od Gacka vzdálené, kde odpočinuli. Největších nesnází učinila Černohorcům hrozná nepohoda, trvající po celý den. Pronikavý lijavec a pak i ledový vítr severní je pronásledoval.

Za svitání vypravili se Černohorci dále ke *Krstci*, kde dostalo se jim odpočinku po celý den. Teprve dne 9. září přikročili k bombardování nejpevnější tvrze turecké v Hercegovině, *Zlostupu*. Mohutné zdi tvrze této a pevná palisáda klikatě kolem ní se vinoucí činily ji takořka naprosto nepřístupnou, ba nedobytnou; odtud její jméno. Turci také na nepřístupnost té tvrze se bezpečili a domnívali se, že ji potřebujou jen hojně potravinami zásobit, aby vítěznému nepříteli odolali. Zatím však dovlekli Černohorci před Zlostup dvě těžká děla a počali tvrz tuto se vší opravdivostí a co nejdůrazněji bombardovati: soustředěná prudká kanonáda jejich za nedlouho způsobila v hradební zdi zlostupské četné průlomy, a po dvacátém výstřelu vztyčila posádka turecká bílý prapor.

Kníže dovolil i posádce této, čítající asi 60 mužů nizamu tureckého, volně odtáhnouti do *Gacka*. V tvrzi nalezeno pak mimo značné množství střeliva a ručnic přes 1000 nákladů potravin.

Druhého dne vrátil se kníže se štábem svým do Nikšiče, vojvodové Petr *Vukotič* a Lazar *Sočica* vyrazili pak se 14 prapory proti *Goransku*. Na cestě došla knížete zpráva, že vzdaly se i turecké tvrze *Nozdra a Smederevo*, proti nimž stál pozorovací sbor černohorský pod velením *Duže Vukotiče*. Posádka obou tvrzí těchto, v počtu asi 130 mužů nizamu tureckého, propuštěna byla od Černohorců do Podgorice, musila však prve veškeru zbraň svou vydati.

Tvrz Nozdra byla jaksi ústředním skladištěm pro celou Dugu, které obsahovalo veškeru potřebnou zásobu staviva pevnostního, střeliva a potravin; veškery okolní tvrze, ba v případě nouze i sama Nikšič odkázána byla na Nozdru, poněvadž v blízké *Presjece* složeno bylo veškeré střelivo pro Nikšič potřebné.

Po celá dvě leta, co Černohorci již válčili s odvěkým nepřítelem svým, nepodařilo se jim uchvátit kořist tak ohromnou jako v Nozdře. Osm tisíc koní nestačilo by k dopravě nesmírného toho množství potravin, oděvů a potřeb válečných, jimiž Nozdra zásobena, a které Černohorcům do rukou padly! Tu seznali Černohorci, jak hojně Turci byli pojednou opatřeni všemi potřebami k válčení svému, ačkoli dříve u všem trpěli citelným nedostatkem, i byli přesvědčeni, že k těm zásobám pomáhala Turkům *anglická nestrannost*.

O kapitulaci *Odžiny*, *Poljany a Presjeky* není jiných zpráv, nežli že posádky jejich v síle asi 80 mužů nizamu se zbraní propuštěny byly do Gacka.

Následkem všech těchto úspěchů černohorských bylo, že památný *průsmyk dužský*, jehož každá píď skropena jest krví v zápasech od stalet trvajících prolitou, odtud „Duga krvava," navždy byl prost žoldáků sultánových, kteří rázem odtud vyklizeni byli.

Dobytím Dugy zabezpečena nejen Černá Hora, ale i Nikšič proti útokům sveřepých Turků se strany severní. Ve všech tvrzích dužských zahnízdili se sokolové černohorští, kteří bystrým zrakem svým střehli osudný průsmyk jakožto záštitu Černé Hory. Mohl tedy kníže s pokojnou myslí i vědomím úplné bezpečnosti uchýliti se do Nikšiče, aby odpočinul sobě po svízelích nepřetržitého válčení s Turky; mohl tím spíše tak učiniti, poněvadž vojsko jeho skvělým zdarem výpravy své tak bylo nadšeno, že i v nepřítomnosti knížecího vůdce svého odhodláno bylo co nejdůrazněji na nepřítele dotírati.

Výprava Černohorců proti Goransku měla za účel, aby na severních hranicích Černé Hory po celé délce jejich na dobro odklizeny byly všecky posádky turecké. Černohorci vyrazili proti Goransku dne 20. září; třetí den pak po vyklizení Dugy vyslána byla za nimi i děla, která dostihla je za den. Jakmile dorazilo vojsko černohorské ku Goransku, započalo ihned zřizovati zákopy, a sice tři kolem tvrze a tři proti kulám. Goransko bylo totiž opevněnou posicí tureckou, která záležela z jedné tvrze s dvěma kulama. Turci nečinně přihlíželi k zákopnickým pracím Černohorcův, a neodvážili se žádného pokusu, jímž by Černohorcům dílo znesnadnili. Když pak zákopy byly hotovy a veškerá příslušná opatření učiněna, vyzval Vukotič posádku, aby kapitulovala. Turci vyzvání toto odmítli, načež děla černohorská počala své dílo a soustředila kanonádu svou proti oběma kulám goranským. Turci odpovídali zprvu dosti důrazně, ale když hradební zdi Goranska počaly se řítit pod mohutnými ranami projektilů černohorských a pivljanský prapor s jatagany tasenými jícnům zadovek tureckých vstříc se rozběhl, dali se Turci na útěk, vidouce, že prudkému, útočnému náběhu Pivljanů neodolají. Stateční Pivljanci, z nichž šest prudké střelbě turecké padlo za oběť, zuřivě hnali se prchajícím v zápětí a způsobili mezi nimi krutou seč.

Druhého dne, po krátké kanonádě, přikročili Černohorci k útoku na přední opevnění tvrze goranské, pod osobním vůdcovstvím Lazara *Sočice* a Bogdana *Zimuniče*. Při útoku tomto osvědčili znovu Hercegovci statečnost svou. Útočníci bez velkých ztrát zmocnili se rázem opevnění tohoto a vehnali Turky do tvrze. K ránu počali Černohorci prudce bombardovati tvrz goranskou, při čemž rozzuřila se i střelba ručničná. Výsledek kanonády této byl, že velitel goranské posádky, nahlížeje nemožnost uhájení tvrze, vzdal se Černohorcům *na milost i nemilost*. V poledne vtrhlo vojsko černohorské do tvrze, kde nalezlo tři děla a asi 500 ručnic s příslušným střelivem. Posádka goranská čítala 200 nizamů, kteří byli odzbrojeni a co zajatci do Nikšiče dopraveni.

# Výprava Černohorců do Albanie.

Všeobecně byla rozšířena víra, že Černohorci na vítězném postupu svém v Hercegovině zastaví se až v hlavním městě Mostaru, avšak po dobytí tvrze Goranska najednou Černohorci, v dobytých místech posádky zanechavše, obrátili se k domovu. Byl prý to vliv vlády rakouské, kterým další dobývání Hercegoviny, tohoto *záhoří rakouské Dalmacie*, se zastavilo.

Za to přichystaly se voje černohorské k výpravě na jih do Albanie, proti Baru (Antivari). Výprava tato byla již dlouho připravována.

Ještě za obléhání Nikšiče vyjednávalo se s obyvatelstvem přímoří; z rozličných příčin odložil se útok, původně ku konci září ustanovený. Teprv na počátku listopadu dospělo vyjednávání tak daleko, že se výprava podniknouti mohla bez nebezpečí, že obyvatelé osad přímořských uvítají Černohorce nepřátelsky. Srbové přidali se k Černohorcům přímo, katoličtí Albánci, vyjma několik osad, chovali se k nim laskavě.

Na počátku listopadu dostaly brigády stojící v okolí Danilovgradu, totiž Plamencova, Ďurovičova, Vrbicova a Petričova, pak půl brigády Vukotičovy, dohromady 20 praporů, t. j. 10.000 mužů s 8 horskými a 16 obléhacími děly rozkaz, aby ve vší tichosti odebraly se do Virbazaru, kamž dne 10. listopadu přišel kníže, armádu přehlédl a převzal vrchní velení. Dne 11. listopadu překročeny hranice, a obléhána tvrz Sutorman, ležící u samých hranic a uzavírající východ téhož jména. Tvrz, jež byla obsazena 100 muži a měla dvě hladká děla zrna 24liberního, vzdala se druhého dne po delším bombardování. Mezi 80 zajatými byl major. Dobytí Sutormanu stálo posádku 20 mužů, Černohorce 7 mrtvých, 22 raněných. Kořist záležela ve zmíněných 2 dělích, 120 puškách a značné zásobě střeliva.

Téhož ještě dne postoupili Černohorci dále a sevřeli 4 sruby, Lubim, Vijet, Crnikamen a Skalivu, které leží na cestě k Baru. Po několikahodinné střelbě se vzdaly s 3 hladkými děly, čtvrté dělo nalezeno později ve srubu Lubimi zakopané v písku. Zajato jest 50 mužů.

Černohorci brali se dále, musili však dobyti osad Todjemile a Zubcův útokem, poněvadž byli tam nelaskavě přijati. To stálo Černohorce 5 mrtvých, 20 raněných, Albánce pak 40 zajatých a více raněných. Oba sruby ležící mezi Barem a Sustarem byly dne 13. listopadu po prudkém bombardování dobyty s 2 hladkými děly a 25 muži posádky, načež začalo se stříleti na *Bar*. Toto město mající asi 8000 obyvatelů leží hodinu cesty od moře vzdáleno a má silnou citadelu, která čítala asi 30 děl a posádku 500 mužů. Jest dost rozsáhlá, hlavní zeď má 6 věží, na západ je chráněna baštou Derventem, na východ malou tvrzí. Citadela leží na skále jihovýchodně od města. Po dvoudenním bombardování obsadili Černohorci město, takže držela se jen ještě citadela; bašta Dervent byla rozstřílena. Útok stál by velmi mnoho obětí; proto se doufalo, že prudkým bombardováním donutí se tvrz ke kapitulaci, zvláště že posádka nebyla veliká. Následující dni pokračovalo se v bombardování a stříleno na tvrz, ovšem že s účinkem malým, jelikož nebylo nikde ovládající posice, kam by děla černohorská postaviti se mohla.

Zatím pak Plamenac se svou brigádou a s dvěma jinými prapory postupoval dále. Až k Dobré Vodě vzdaly se všecky osady bez boje, ba přidaly se k Černohorcům, a prosily, aby směly s nimi bojovati, což však se jim odepřelo. Nedaleko Dobré Vody při moři leží srub, jehož posádka dráždila obyvatele vesnic k odporu. Proto srub i vesnice vzaty útokem a jsou spáleny. Plamenac postoupil pak dále a obsadil *Mrkovici*, místo strategicky důležité na silnici z Baru do *Skadru* tam, kde cesta odbočuje k Olguni. Tam chtěl vyčkati ohlášené pomocné vojsko turecké.

Dne 18. listopadu blížil se Abdi paša s 8 prapory vojska pravidelného a 3 prapory bašibozuků, dohromady asi s 5200 muži a 8 děly. Plamenac měl 6 praporů čili 3000 mužů, 8 děl. Z vojska toho položil polovičku u Pecovice do zálohy, se zbytkem pak čekal u Mrkovice na útok.

Turci rozestavili za mostem přes potok Megmed děla svá, kteráž však nebyla s to umlčeti děla černohorská. Paša rozkázal tedy, aby vojsko hnalo útokem proti posicím černohorským a možno-li, dělostřelectva jejich se zmocniti. Turci však jsou prudkou střelbou uvítáni a ztratili mnoho lidí. Přece však neustoupili, nýbrž drali se pořád ku předu.

Plamenac nechal tedy děla svá odjeti a za neustálé střelby ustupoval zvolna k Pecovici. Turci dostali kuráž, zapomněli na všecku opatrnost a hnali se, obsadivše Mrkovici, dále; takto však dostali se do průsmyku, po jehož obou stranách byla v záloze druhá polovice sboru černohorského. Tato vyrazila po několika výstřelech s vytasenými handžáry, kdežto také tři prapory zdánlivě ustupující se obrátily, handžáru se chopily a na Turky zle dorážely. Tito uvedeni jsou ve zmatek veliký a dali se na útěk. Černohorci je stíhali a odňali jim 2 děla; dále pak stíhati je nemohli, poněvadž obyvatelé v Mrkovici stříleli na ně ze stavení a takto ústup Turků chránili. Přece však vzata jest osada Mrkovice útokem.

Vítězství toto stálo Černohorce 45 mrtvých a 115 raněných, Turky však přes 700 mužů, 2 děla, 5 praporů, 30 zajatých a značné množství střeliva a spíže, pak 670 ručnic.

Přece však skončil tento den nezdarem. Plamenac chtěl Turky stíhati a dal se ještě večer s praporem a s četou na pochod, aby opětným útokem rozmnožil postrach Turků. Tito však opevnili se zatím v Anamaliti a měli se na pozoru. Plamenac buď se domníval, že tam jest jen zadní voj turecký a že tma ukryje malý zástup jeho, Turci pak že budou útokem zastrašeni, a nechal tedy svých 600 mužů postoupiti k útoku.

Černohorci byli povzbuzeni výsledkem předešlého boje, i umínil si Plamenac, že Turky z opevněných postavení vyžene. Turků bylo v ohraženích ke 4000 mužů s dělostřelectvem. Plamenac měl v celku také 6—8 praporů, tedy skoro také tolik vojska jako odpůrce. Vzhledem k morální převaze Černohorců bylo by se rázné noční přepadení potkalo s úplným zdarem. Plamenac vybral však ze svých praporů jen 600 mužů a provedl jimi pozdě večer útok proti 4000 opevněným Turkům. Překvapení Turci ztratili v prvních okamžicích dvoje hradby. Kdyby bylo v tom okamžiku veškeré černohorské vojsko v záloze útoku se zúčastnilo, byl by zajisté býval osud tureckého tábora spečetěn. Plamenac však spokojil se jen myšlenkou, že má zálohu; míti ji po ruce, zdálo se mu býti tentokráte zbytečným. Noc byla temná a Plamenac podnikl útok za hrozného ryku Černohorců. Avšak najednou vyšel jasný měsíc a osvětlil krajinu i Černohorce. Jakmile se Turci přesvědčili o malém počtu útočníků, dostali kuráž a odrazili Černohorce po vícehodinném krvavém boji. Ztráty Černohorců obnášely, počítaje mrtvé i raněné, asi 100 mužů, kdežto ztráta Turků byla o mnoho větší. Ačkoliv bylo v tomto případu Černohorcům za těžko určiti ztrátu Turků, přece lze míti za to vzhledem k náhlému přepadení a dobytí dvojích hradeb, že byla poměrně dosti velká. Tím lze si vysvětliti, že Turci své postavení u Anamaliti vyklidili a druhého dne po odraženém útoku ke Skadru ustoupili, poněvadž se právem obávali obnovení vydatnějšího útoku.

Zatím nebyl kníže nečinný. Kdežto část jeho sboru měla tvrz barskou sevřenou, dostal zbytek rozkaz, aby zmocnil se ostatních osad a tvrzí. Maša Ďurovič dobyl po krátkém boji *Murice*, když byl dříve již tureckou paroloď válečnou „Bojanu“ o síle 32 koní, 80 tun snosnosti s 2 rýhovanými děly a se 26 muži ponořil. To provedla děla srubu Vladiciny. Dva prapory napadly dne 18. listopadu tvrz Susanu nebo Spici a dobyly jí útokem i s vesnicí, která čítá asi 60 stavení; ukořistěna jsou 2 děla, zajato 70 mužů.

Na dobytí *Baru* a okolních tvrzí Černohorcům záleželo mnoho, jakož jsme již na jiných místech okázali. Bar či Antivari nalezne čtenář na mapě na pobřeží Jaderského moře při jezeře Skadarském. Všeho obyvatelstva počítalo se tam asi 4000 hlav, dle národnosti většinou Slovanů srbských, kteří však dle vyznání dělili se na mahomedány (1200), katolíky (1500) a pravoslavné (800); mimo to žilo v Baru asi 400 katolických Albánců a asi 100 Cigánů. V Baru zřízeno bylo v letech šedesátých sídlo katolického arcibiskupa. Poněvadž však Turci do těch dob nedovolovali zříditi kostel katolický, odbývány bohoslužby v nevelké soukromé kapli arcibiskupově, při nížto nalézá se také škola katolická, kdež se vyučovalo i srbsky i vlašsky. Také Turci měli v Baru svou školu. Bar se svojí zastaralou a spustlou tvrzí leží nad krásným zálivem, jenž proti jihu, proti větru *siroku*, jest chráněn, ale za *bory*, větru severního, není v něm bezpečno. Parníky Lloydu rakouského zde zastavují a Lloydova společnost má zde svou agenturu. V městě zachovalo se dosti památností, zejména z času panství republiky benátské. Z Černé Hory vede do Baru cesta dvojí: jedna od Vir-bazaru na severozápadním břehu jezera skadarského přes Baljeviče, Limljany a horu Sutorman do Albanie, kdež jest střežena silnou tvrzí Azizie a čtyrmi kulami a mimo to ještě dvěma kulami u samého Baru; tato cesta, ode hranic černohorských asi 3 hodiny, jest dosti pohodlná i pro dělostřelectvo. Druhá cesta, asi též tak dlouhá, jde od Crmnice přes horu Sozinu; tato jest obtížná, k užití leda pro pěchotu a horské dělostřelectvo, ale s této lze bombardovati velmi snadno všechna turecká opevnění.

Nebylo pochyby, že jakmile počnou Černohorci dobývat Baru, vyskytne se nějaký protest některého státu evropského, naříkající na porušení svých prospěchů. Při konferencích cařihradských byla to Italie a Rakousko, které protestovaly proti tomu, aby se Černé Hoře dostalo malého přístavu spičského v severní Albanii nad Barem blíž kotorských hranic Rakouska. Italie nazvala tehdy onen přístav mizerným, jako by chtěla říci, že se tím nestane Černé Hoře zadost, poněvadž potřebuje mořského přístavu tak jako dům hlavního vchodu, aby mohla potřeby své dovážet po moři a nemusila nikde prosit o povolení.

Jakmile obrátily se v listopadu sbory Černohorců k Baru, protestovalo Rakousko, ale místo Italie přidala se k němu Anglie. Italie ustoupila a její ústupnost padá na vrub černohorského senátora Božidara Petroviče, který provázel kněžnu Milenu na cestě do Italie. Tento statný zástupce Černé Hory vyložil v Římě potřebu mořské stanice a Italie dala mu nepochybně za pravdu — alespoň nebylo o její protestu nic více slyšet.

V příčině protestu Anglie a Rakouska sluší podotknouti, že Anglie jest v Jaderském moři úplným cizincem, Rakousku pak mohlo by právě vhod býti, kdyby Černá Hora získala nějaký vlastní přístav, poněvadž by se tím zbavilo stálého přecházení Černohorců po svém území. A Černohorci věru šetřili napořád i nejmenšího zájmu Rakouska. To dokázali po dobytí Nikšiče a několika tvrzí tím, že odešli z Hercegoviny a obrátili se k jihu. Však neměli v úmyslu opanovati celou krajinu pobřežní u moře Jaderského; ale chtěli tam míti jen

tolik opory, aby nemuseli sousední Rakousko obtěžovat žádostmi o přechod nebo převoz. A k tomu arci potřebovali kus Albanie s jedním nebo dvěma přístavy, aby měli otevřenou cestu na širé moře.

Kníže Mikuláš dbal o to, aby při výpravě své k Baru nesetkal se s odporem obyvatelstva albánského. Za tou příčinou projevil některým náčelníkům přání o dohodnutí. Kníže ubíral se pak z Danilovgradu na Orjaluku, a tu očekávali ho náčelníci albánských kmenů v bohatém národním kroji, až po zuby ozbrojeni. Kníže zajel mezi ně, a mluvčí jejich, mocný srbské řeči, přednesl žádost Albánců, aby se směli přidat k černohorským praporům. Kníže svolil a náčelníci přistupovali jeden po druhém. Políbili mu ruku, přitiskli ji k čelu a opět políbili. Tím skončeno bylo skládání slibu věrnosti se strany Albánců. Na to oznámeno jim, že dostanou zbraně a střelivo z černohorské zbrojnice ve Rjece.



Derviš paša,
general turecký.

Při té příležitosti domlouval jeden vojvoda knížeti, aby nedával svůj život v šanc, tak jako učinil tím, že beze vší stráže vstoupil mezi neznámé, ozbrojené Albánce. Kníže odbyl vojvodu lahodným slovem a večer téhož dne napsal rozkošné veršované poslání vojvodovi, v němž slovy, hrdiny i šlechetného vládce důstojnými, dokazuje, že musí státi v čele svých vojsk a neupustit, dokud nebude lidu jeho dobyta po právu mu patřící vlast. List ten koloval z ruky do ruky a způsobil v černohorském vojsku nevídané nadšení.

Jak výše jsme podotkli, dobyli Černohorci obce *Murice*. Obec ta obydlena byla mohamedány, kteří opevnili se a bránili. Ves byla vzata útokem a spálena, obyvatelstvo zajato a na Cetyň posláno. Ostatní

obce na jižním břehu Skadarského jezera vzdaly se ze strachu bez boje.

Vojvoda Maša Ďurovič obrátil se po dobytí Spice k rakouským hranicím, a dne 23. listopadu dorazil k tvrzi Kajně. Posádka její, 80 mužů, vzdala se po krátkém vyjednávání bez boje. Černohorci ukořistili zde 3 děla.

Téhož dne učinila posádka tvrze barské zoufalý výpad, byla však se ztrátou 80 mužů do tvrze zpět zahnána. Při té příležitosti nabyli Černohorci přesvědčení, že je posádka citadely silnější, než za to měli. Bylo tam na 500 nizamů, 500 měšťanů a 200 dobrovolníků skadarských. Velitelem byl kurdský plukovník, který nechtěl o kapitulaci ani slyšet. Selim bej, vážený měšťan barský, byl k rozkazu jeho uškrcen, poněvadž byl v podezření, že podával Černohorcům zprávy. Mezi jiným prozradil prý jim projektovaný útok na Crmnici.

Dne 24. listopadu večer zmocnili se Černohorci důležité pobřežní tvrze *Volarice* takořka beze všeho krveprolití. Osm těžkých děl — rýhované to sedmdesátiliberky — a 150 zajatých, jakož i velké zásoby střeliva padly do rukou vítězů. Maša Vrbica postavil hned děla tak, aby jimi zamezeno bylo přistání nepřátelských lodí ku břehu.

V noci na den 25. listopadu učinil Ďurovič útok na pevnost *Haj-Nehaj*, která ovládá přístav a ves Spici. Haj-Nehaj je velká, silnými zděmi a věžmi, pevnými valy a četným dělostřelectvem hájená pevnost. Bylo tam 5 rýhovaných dvanáctiliberek a 28 hladkých dvanácti- až osmnáctiliberek. Posádka čítala 350 mužů. Stráže byly napadeny, valy a zdě ztečeny a věže dobyty. Ve vnitř tvrze zuřil ještě několikahodinný tuhý boj, který skončil úplným dobytím pevnosti. 250 Turků bylo pobito a 100 zajato. Ukořistěno též mnoho střeliva.

Ráno dne 25. listopadu obrátil se Ďurovič proti tvrzi *Holému Brdu*, která leží východně od Haj-Nehaje a hájena byla 2 děly a 60 muži. Po tuhém boji byla tvrz dobyta a posádka až na 10 zajatých pobita. — Následujícího dne vzdala se tvrz *Rastec* s 2 děly a 50 muži bez boje. Dne 27. listopadu obsadil Plamenac taktéž bez boje přístavní město *Olguň* (Dulcigno). Tím podmaněno bylo Černohorci celé území, vyjma citadelu barskou, mezi skadarským jezerem a mořem, mezi Bojanou a hranicemi. Ve 14 dnech dobyli Černohorci: tvrze Haj-Nehaj, Sutorman, Volarici, Cajn, Holý Brd, Susanu, Rastec; sedm srubů: Lubim, Vijel, Crnikamen, Skalivu, Sustas, Velembus a Dobrou Vodu; tři města: Spici, Bar a Olguň; šest opevněných vesnic: Zabac, Todjemile, Murici, Dobrou Vodu, Mrkovici a Anamaliti. Kromě toho zvítězili v jednom boji, odrazili výpad a utrpěli pouze jedinou porážku.

Trofeje jejich bylo 35 pevnostních a 2 horská děla, 3 vlajky pevnostní a 7 praporů, asi 1000 zajatých a 2000 ručnic.

Zmíněných šest opevněných vesnic bylo spáleno, avšak ti obyvatelé, kteří se dobrovolně vzdali, byli ušetřeni.

Dne 28. listopadu ve 4 hodiny odpoledne objevily se dvě turecké obrněné fregaty před Barem. Byla to „Osmanie“ a „Orhanie“. Každá vyzbrojena byla 2 devítipalcovými děly (250liberkami), 14 sedmipalcovými (115liberkami) a 10 hladkými děly (36liberkami). Lodě ty měly 640 mužů posádky a $5\frac{1}{2}$ palce silné brnění. Po kanonádě hodinu trvající byly obě lodě těžkými děly z tvrze Volarice značně porouchány a odpluly za jásotu na nábřeží barském táborících Černohorců, kteří pokračovali stále ve střelbě na citadelu. Poněvadž je tvrz Volarice vysoko položena, minuly se skoro všechny dělové střely turecké svého cíle.

Druhého dne připlula třetí loď a počala boj, avšak asi po 100 výstřelech odplula jsouc značně porouchána.

Dne 30. listopadu odpoledne připluly konečně všechny tři lodě a chtěly přistáti ku břehu, což jim však bylo zabráněno.

Co se týče divise tábořící před Spuží a Podgoricí, jejíž velitelství převzal Marko *Miljanov*, byla také ona stále vítěznou.

Dne 6. listopadu rozbořil Vrbica tvrz Serdac, jižně od Spuže, načež započalo bombardování Spuže a Podgorice.

Ali Sajb, který se odebral do Skadru, aby se pokusil o osvobození Baru, kterýžto pokus byl však skvělým vítězstvím Plamence u Mrkovice zmařen, poslal 22. listopadu 2000 bašibozuků do Podgorice, aby sesílili tamní posádku. Marko Miljanov učinil na bašibozuky hned druhého dne útok a rozehnal je úplně. Toto vítězství mělo velký vliv na Albánce. Kníže Mikuláš svěřil Miljanovi vyjednávání s Albánci, poněvadž měli oni k němu největší důvěru. Zároveň obdržel již předkem vrchní velení nade všemi albánskými kmeny, které by se příště přidaly k Černohorcům.

Mnozí senátoři vyslovili obavu, že může Rakousko později přece své veto vyslovit a že by tudíž všechno namahání a všechny oběti na dobytí pobřeží byly marny, avšak kníže a většina senátorů byla jiného mínění. Oni se totiž domnívali, že konečně dá Rakousko své svolení, poněvadž bude ještě Černá Hora i tenkráte od Rakouska jaksi odvislou, když bude pánem Baru, poněvadž může Rakousko celé pobřeží válečnými loďmi obklíčiti a zrovna tak jistě je uzavřít, jako jiné hranice. Již z toho, že bude celé pobřeží proti rakouskému loďstvu takořka bezbranným a zároveň nejlepším územím knížectví, lze souditi, že Černá

Hora na nepřátelství proti Rakousku ani nepomýšlela. A co se dotýče obav před odstoupením Spice Rusku, byla Černá Hora úplně volna, když si toho Rakousko bude přáti, nepostupovati žádné moci ničeho a nepřipustiti, aby nějaká cizí loď v jejím přístavu kotvila. Z těch důvodů doufal kníže v souhlas Rakouska.

# Bitva u Kisiltapy v Asii.

Pověděli jsme na str. 227., kterak válečná zpráva ruská postarala se o to, aby armádě na Kavkaze a v Armenii bojující, dostalo se přiměřených posil k dalším zápasům. Voje ruské rozloženy byly po svém ústupu od Bajazidu a Karsu blíž Igdyru a v krajině mezi Karsem a Alexandropoli. Než seslabené šiky ruské znova se zorganisovaly, musily se obmezit na pouhou obranu. Zatím *Muchtar* paša nařídil přepadání jednotlivých posic ruských. Takž mimo jiné po:ice přepaden tábor Rusů u *Kisiltapy* dne 25. srpna Bylo to za jasné noci. Historie boje u Kisiltapy jest dosti zajímavá. Kisiltapa jest dvouhlavá hora, asi čtyry hodiny cesty od Karsu vzdálená, u níž byla jízda ruská rozložena. Sotně Dagestanců, kavkazská to milice, byla na přední stráži. Na Kisiltapě, která vévodila ruskému táboru, měly toho dne stráž dvě roty (asi 500 mužů). O druhé hodině s půlnoci přiblížila se k hoře síla vojsk. Přední stráže vojsk těch přikročily až k strážím ruským a na otázku „chto zděs?“ odpověděly spravným heslem, za kterouž příčinou pěchota příchozí propustila; ale zpozorovavši, že mužstvo nepodobá se ruskému vojsku, rozhodla se střílet Ale kapetán strážící první roty zadržel mužstvo voláním: „Ubiju jako psa toho kdo střelí!“ Tak možno bylo příchozímu vojsku zajmouti posice na Kisiltapě, načež teprv seznala ruská pěchota, že příchozí vojsko jsou — Turci. Veškerá jich jízda (15.000 mužů) účastnila se *vzetí Kisiltapy*, načež odstoupila; v boji byla vidna aspoň toliko malá část na pravém křídle.

Turci zaujavše posici rozvinuli prudkou střelbu. Vyvezše baterie měli proti svým 8 praporům toliko dva ruské, z nichž větší část tábořila pod horou. Když jízda ruská vyjížděla na bojiště, trpěly už dva prapory imeretinského pluku 40. divise úžasně. Roty na Kisiltapě byly překvapeny v plném spánku.

Boj tedy byl zahájen. Dlužno ještě zmíniti se o „ctihodných“ Čečencích, kteří stříleli vzájemně s Turky do ruského vojska. Po boji lhostejně, s perfidností svědčící zřejmě o nepravdě, ale od komanda vždy za bernou minci přijatou, vyprávěla ctihodná milice, že prý přijel k nim důstojník v ruské uniformě, když oni stříleli do blížícího se vojska, a volal: „Co děláte bratří, vy střílíte do ruského vojska!“ Nu, a ctihodná milice kavkazská střílela po těch slovech do řad ruských! Bylať noc, a ctihodní Čečenci znají za noci jen ruské peníze, vojsko prý ne! —

Boj toho dne byl prudší bojů dnů předešlých. Divise 39. odešla den před tím, a ježto, jak se praví, Muchtar paša dostával denně litografické zvěsti pro své náčelníky z ruského tábora (?) o tom, co zde se děje (což při různých kavkazských družinách věrohodno), pochopitelno, že si přispíšil napadnout ruský tábor.

Rusové však neznají ustupovat, proto boj zuřil v plné síle a plných 14 hodin neustal.

U Kisiltapy byl první vír boje do 9 hodin dopoledne. Ruské baterie ze tří stran střílely na turecké dělostřelectvo a pěchotu na Kisiltapě.

Jedna z rot 40. divise byla zničena až na 20 mužů (rota čítá 250 m.) a důstojník, velící zbylým rekům, kázal o osmé hodině opět v před. „Zbylo nás dvacet,“ pravil, „pojďme, ať čestně padneme i my!“ Z jiné roty, přepadené na Kisiltapě, zbylo toliko 60 mužů. Rozumí se, že mrtvé i raněné nestačili odnést a zůstavili jich v rukou Turků.

O sedmé hodině postoupil pluk Nižegorodců s baterií, jež střílela též na Kasiltapu, a k vesnici, ležící dále ke Kirukdaru. Mělyť ruské baterie zadržet blížící se Turky; neboť pravé křídlo nemělo dosud pěchoty. General *Komarov* očekával se teprv z Kirukdara. Turci opravdu zastavili se v postupu, za to však vystoupili ze středu svého tábora na dlouhé hoře Aladži. I ruská pěchota podvinula se v ta místa.

Boj zde byl k nepopsání zuřivý. Rusové bojovali proti několikateré přesile turecké. Ze čtyr stran hřměly ruské baterie. Bylo to víření, v němž nerozeznal nikdo jednotlivý výstřel, byl to hrom převládající děla tím, že byl bez úryvek, bez pauzy. Nižegorodský pluk, jenž kryl svou baterii, ačkoli byl zastíněn návrším, ztratil zde 150 ubitých a raněných mužů a více koní za půl hodiny, při všem nezdaru tureckých granátů, kartáčů a ručničních kulí. Bylo as k jedenácté hodině, když přišla ordonance plukovníka baterie, že nemožno bez velkých ztrát dále střílet. Velen tedy ústup.

V tu dobu příchozí general *Loris-Melikov* přinesl zvěsť, že Komarov s chrabrou granátnickou divisí blíží se. Vskutku bylo vidět tlupy pěchoty. Náčelník jízdy velel ústup k údolí Baš-Nadik-lar. Přijevší velitel sboru Loris Melikov rozkázal „v před.“ Pěchota zaujala posice jízdy, která přijela přímo k svahu hory Aladže (asi 8 verst cesty). V té době byl Čavčevadze náčelníkem jízdy.

Na návrší asi v středu bojiště na pahorku stál štáb armádního sboru, kdež mezi tím, k velkému upokojení štábu, převzal velení s kozačí divisí přišlý divisijní general kníže *Šeremetěv*. Ruské řady zde napadaly

Turky. Tito však znajíce svou „statečnost“ v nekrytém místě nedali se vylákat ze svých hor. Ostalo tedy celé pravé křídlo a stojící naproti němu Turci téměř v nečinnosti; neboť ukázavší se baterie turecké stižené ruským ohněm ihned odstoupily. Bylo to o jedné hodině.

Zuřivost boje, posunuvší se dříve od Kisiltapy proti středu Aladži, asi na tři hodiny ochabla. Toliko na pravém křídle hřměla na krátko naše jízdecká baterie. Po té umlkla a boj na levém křídle i v středu opět se obnovil. Rusové zaujali už Kisiltapu. Turecké baterie, jež na Kisiltapě imposantně halily se v řadový kouř, zmizely, když Rusové se byli dvakráte pobavili vznětím se vozu s nábojem a třaskavým ohňostrojem jeho, čehož příčinou byly ruské granáty.

Zuřivost boje v středu líčil jeden důstojník od divisijního štábu několika slovy: „Pěchota postupovala v rojích a malých tlupách. Viděli jsme naši tlupu asi třiceti mužů. Však bleskem ona zmizela. V pěti sekundách smetly granáty a kule všech třicet mužů . . .“

O 4. hodinách skončil se boj. Největší ztráty utrpěl pěší pluk imeretinský 40. divise a mingrelský pluk granátnické divise. Ztráty Rusů obnášely 1200 raněných a ubitých. Z turecké strany byly ztráty větší, o čemž svědčí hlavně úžasná křížová ruská kanonáda na turecké vojsko obsadivší Kisiltapu.

Luna plula po obloze když započal boj, a luna vycházela nad horami, zlatíc ledový chlum Ararat u, když Rusové opouštěli své posice.

## Bitva u Čaruchči.

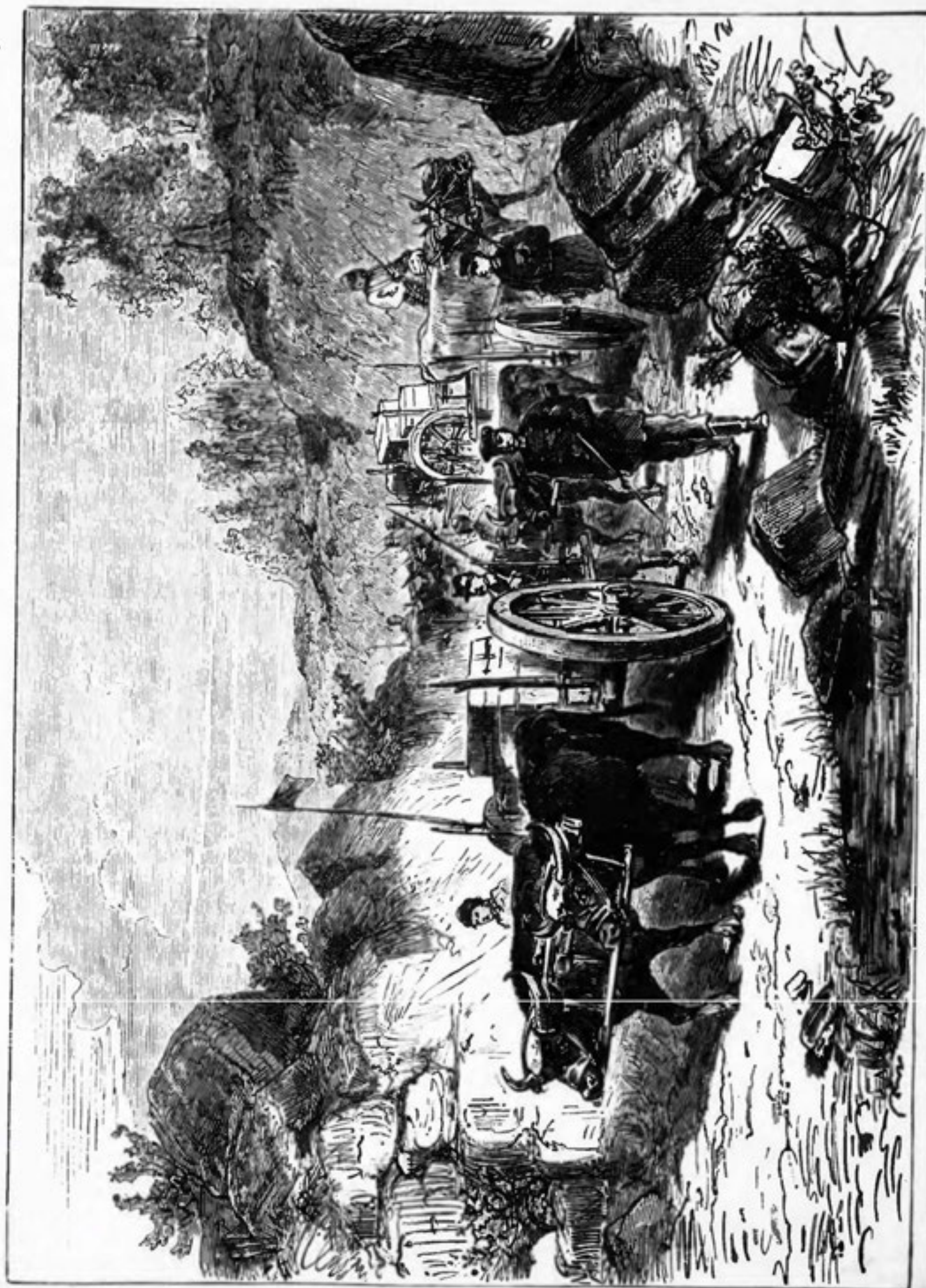
Turecké vojsko pokusilo se průběhem měsíce září o několik útoků, jmenovitě sbor generala Tergukasova u *Igdyru* musel se mít na pozoru. Dne 20. září byl útok všeobecný šťastně odražen a Turci odtáhli zpět, aby slavili svůj svátek *ramazan*. O přítomnosti jejich svědčily ostrohroté stany, které se vypínaly před očima ruských vojínů, a rozkošné osvětlení, jímž se konal svátek ramazan. Celý den 23. září plály v tureckém táboře hranice; večer po západu slunce, když se noc snesla do údolí Araxu a věčně bílý Ararat prokmital v mlze, zaleskly se výšiny Agridagu rudými ohni. Po celém tureckém táboře nadělány byly řady ohňů, jejichžto záře se daleko široko rozlévala. Osvětlení bylo velkolepé. Turci vypálili několik slepých ran, na kteréž Rusové měli ze zdvořilosti odpověděti, ale sešlo s toho.

Dne 26. září začala se obloba zahalovat v sivé mraky, což značilo, že se čas mění. Záhy strhla se prudká bouře, která trvala celou noc a celý den dne 27. září. Myslilo se, že nepřítel učiní nějaký útok. Nestalo se. Dne 27. září ráno o 7. hodině spozorovaly kozácké stráže, že nepřátelská jízda s několika prapory pěchoty vytáhla směrem ke karavan-sarajskému průsmyku, kde byla rozložena 2. baterie 38. dělostřelecké brigády. Než to bylo v táboře ohlášeno, odtísnili Turci naše pikety a začali sestupovat s návrší, široce obě křídla rozkládajíce. Přiblížili se ku vsi Čaruchči, začavše zdaleka urychlenou střelbu.

Zatím vyšly 2 prapory kubinského pluku na pomoc strážím a praporu téhož pluku, který se 4 děly stál na předních postaveních. Kubinci byli poplachem svoláni do zbraně a ani důstojníci, ani vojáci nemohli s sebou vzít rance se suchary, ani pláště. A kdo by si byl také pomyslil na suchary a podobné lahůdky vojenského života, když nepřítel ohrožoval děla! Vojáci šli rychle, skoro během, šeptajíce a bavíce se na účet bisurmana: na všech tvářích hostila se jakási radost, jako by šli k tanci a ne do boje. Nikdo si ani nepomyslil, že ho za chvíli již nebude, anebo že bude těžce raněn. „Neviděl jsem dosud nadšenějšího vojska,“ psal účastník výpravy z Igdyru.

„První prapor, dostav se na vykázané místo, postavil se v semknutém šiku v úvalu před silně opevněnou horou, přední posicí útočícího nepřítele. Plukovník *Kabenin*, velitel kubinského pluku, a podplukovník *Ždivani*, neznajíce místnost ani nepřátelské síly, vyjeli v levo na postranní návrší prohlednout postavení nepřítele. Zatím rozvedl velitel 4. setniny, štábní kapitán *Mikeladze* svoje lidi a začal za vražedné střelby útok proti hřbetu, aby odtud vypudil nepřátelskou jízdu. Nepřítel zasypával nás olovným deštěm, ale naši neustoupili ani na krok. Turecká pěchota krytá v příkopech udržovala stálý oheň. Naši musili přes kamenistě a škrábali se po úžasné strmině, opírajíce se o bodáky. Každý voják byl cílem nepříteli, který štědře sypal koule, ale špatně cílil. Několik lidí octlo se již nahoře u samých zákopů! Jim na pomoc běží jiní. Turci užívají posledního úsilí, aby nemusili ustoupit z vážného místa. Ještě několik rychlých salv — několik mužů se svalilo; však družné urá! ostatních přinutilo Turky ostavit přední opevnění a ustoupit k zadnějším okopům.

Zdařilý útok předního nepřátelského opevnění roznítil vojsko, které se dralo ku předu, aby vyhnalo Turky i z následující posice. Bylo třeba počkat na zadní setniny. Jak došly, vedl je plukovník Kabenin na rozkaz generala Devela opět k útoku, aby nepřítel nemohl si takto přibrat posily. Tu dobyl prapor derbentského pluku s divisí 2. baterie 39. dělostřelecké brigády v pravo ode vsi Chaščabaru na úpatí horního řetězu vysokého kurhanu. Měli útočit do boku tureckých sil, s nimiž vedli tuhý boj Kubinci. Jedva děla dvakrát vystřelila, zasypala je turecká baterie s návrší nad kurhanem granáty. Zaslechna prudkou dělostřelbu jel jsem k Chaščabaru. Dělostřelba stávala se čím dál tím prudší.



**Doprava střeliva pro ruskou armádu na Kavkaze.**

Turci stříleli na kurhan jako zběsilí. Jel jsem ke vsi, vstříc mi jde dělostřelec s rozdrcenou rukou. Ptám se, mnoho-li u nás ztrát? — „Dosud jest 1 zabit a 4 ranění; a jestli ještě déle zůstaneme na tom pohanském Šochaně, rozbijou nám všecka děla i mužstva.“ Tak řekl dělostřelec. Výrok vojína byl spravedlivý. Přiblížil jsem se k označenemu Šochanu. Co to? Jest zcela odkryt tureckým střelám létajícím s vrchu; půda — kamenitá, tak že koule zarazivší do něho vyhazuje celý mrak kamenů, neméně nebezpečných nežli střepy granátů. Přes to vše držel se velitel divise, chrabrý poručík *Porochin*, 2 hodiny na tomto nepříznivém místě, načež musil odejít k blízkému úvalu a zastavit neškodný Turkům oheň. Divím se jen, proč byl onen kurhan obsazen, když odtud nebylo možná působit proti nepřátelskému křídlu, ani proti nepřátelské baterii? V samém boji bylo možno seznámit se s tou místností.

Zatím kubinský pluk, dobyv hory s řadou okopů, n. prodléval ani minutu a znovu hnal se k útoku. K nám nepřicházely posily a nepřátelských sil stále přibývalo. Turecká střelba z úvalů ani na okamžik nepřestávala. Nepřátelská dělostřelba pracovala s největší ráznosti; koule lítaly všude, kde jen byli naši zpozorováni. Vojsko neustrašeně sestupovalo s dobyté hory k druhému útoku na ostatní turecká opevnění. Vida houževnatý útok Rusů, kteří se na 200 kroků přiblížili k příkopům, opustil nepřítel své postavení a stříleje ustoupil za druhý pahor. Třeba zmínit se, že všecka návrší a kurhany, odkud se musil nepřítel vypuzovat, byly dříve opevněny příkopy a násypy, což nám prokázalo dobré služby. Kubinci se nezastavovali a hnali se v patách za nepřítelem tisníce bo do zadu, a vše to dělo se s takovou rychlostí, že nemohli s sebou Turci sebrat ani káry s nábojem, které stály v okopech. Mezi vojáky byli i kozáci, kteří spěšivše připojili se k setninám. Jeden z nich hnal se s napřaženou šavlí na nizama; nizam napřáhl bodák a křičel: „Já váš, já váš!“ Kozák však odrazil bodák a srubnul nizamovi hlavu.

General *Bronevský* velel hnáti Turky dále. Při rychlém dobývání jednoho opevnění za druhým ztratilo mužstvo skoro všecku svou sílu. Nikde nebylo možná nalézti ani krůpěje vody; jazyk vysýchal a lípnul se k patru. „Ach! kapku vody, jen co bych si ústa svlažil!“ bylo slyšet hlasy na smrt zemdlených bojovníků. Tu chvíli dal by člověk království za trochu vody, třeba z louže. Síly ochabují; déle nelze jíti! Od 7. hodiny ranní zuří boj; jedenáctá odbila a blíží se dvanáctá; není sil, dělostřelba sešla s očí. V dáli objevují se mraky turecké pěchoty s jízdou. Jdou svým na pomoc. Chystají se obejmout obě křídla a úžasnou silou ženou se po našich. Byla to pro nás kritická chvíle: měla se stát z útoku obrana.

Turci začali tísnit za neumlkajícího ohně z děl. „Děla ku předu!“ volali důstojníci. „Ach! kde jest naše dělostřelba? Probůh! bez děl nás odrazí!“ naříkali vojáci. A dělostřelby není, není! Ubozí vojíni! Žal bylo na ně pohlednout. Bili se do úpadu, a raději by byli na místě zemřeli, nežli by byli ustoupili z dobytých postavení. Co trudu, co lidí, co strašného úsilí stálo vše to! Vojáci neměli náboje, čím střílet! A nepřítel postupuje do předu, ustavičně do předu! Není horšího postavení, když nemá člověk žádných prostředků, aby se postavil nepříteli! Řady našich vojů řídnou vždy víc a více. Byla to strašná odvaha pustit naše vojíny bez posily tak daleko proti četnějšímu nepříteli.

Hodina s poledne! Konečně se objevila dělostřelba. Nejprv přibyla 4. baterie 19. brigády a postavila se v středu as 500 sáhů od nepřítele; za ní druhá divise 38. dělostřelecké brigády. Divise ta postavila se na levém křídle. Zároveň s dělostřelbou přirazily na bojiště dva prapory stavropolského pluku. Byla 1 hodina odpoledne, po sedmihodinném boji Kubinců, kteří stáli tu bez posil. Pozdní příjezd dělostřelby možno si vysvětliti tím, že musila jet po nesjízdné horské cestě, po příkrých stráních, hlubokými úvaly a překonat množství nezbytných překážek.

Prapor Stavropolců byl bez prodlení poslán na podporu předního řetězu Kubinců. Dělostřelba rozestavivší se na dostřel z pušky od nepřítele začala prudkou střelbu. Tu chvíli přivezli i náboj.

Těžko vylíčit radost, jaká pojala unavené Kubince, když uslyšeli hrom našich děl a uviděli kolem sebe Stavropolce. Dostačily 2—3 výstřely a naši bývali by sehnáni se svých postavení i s děly, leč naši dělostřelci s neobyčejnou odvahou provedli svůj úkol. Zřídka kdy jdou děla na tak malou vzdálenost od nepřítele. Arci odvaha ta vykoupena byla velikým nebezpečím a velkou ztrátou příslušhy děl (4. baterie 19. brigády ztratila třetinu všeho mužstva), ale cíl byl dosažen. Davy nepřátel, tísnících naše obě křídla, musily ustoupit, k čemuž nemálo přispěli Derbentci s dobrovolníky svého pluku pod velením statného důstojníka *Smirnova:* zmařili všecky pokusy Turků obejít horním úvalem levé křídlo Kubinců a tím rozdělit postavení obou pluků. Neustálý rachot pušek splývající s řevem děl v divokou píseň neumlknul do samého večera. Za pozdního soumraku začala střelba tichnout a o 8. hodině zahoukla tu a tam nějaká rána. Tím spůsobem byl boj dne 27. září v taktickém ohledu skvěle proveden. Naše vojsko prošlo víc jak 7 verst bezvodným krajem, dobylo desaterých hor, víc jak 20 pahrbků, jež nebylo možno držet pro nedostatek vody, a proto odtáhlo nazpět do vsi Čaruchči.“

# Boje před Karsem.

Kromě u Čaruchči nebyla po celý měsíc září svedena na bojišti asijském žádná větší nebo zvláště důležitější bitva, neboť vojsko ruské vyhýbalo se rozhodnějšímu zápasu tak dlouho, pokud příchodem všech posil nemohlo se nadít nějakého úspěchu. Zatím měl Muchtar paša dosti času zaujmouti výhodné posice, a usadil se jmenovitě na horách Aladži a Avliaru pevně. Konečně v posledních dnech září měli Rusové za to, že mají už dost vojska, aby Muchtara z posice na Aladži vypudili. Plán ruský směřoval k tomu, aby celá armáda turecká byla sevřena. K účelu tomu měl general *Heiman* s divisí granátníků kavkazských udržovat střed turecký v okolí *Subotanu* na úpatí Aladže v boji, general *Lazarev* měl pozorovati se 40. divisí pravé křídlo turecké, general *Loris-Melikov* pak měl s moskevskou divisí granátníků levé křídlo turecké rázně napadnout a pokud možno od silnice karské odtrhnout. Kromě toho byla brigáda 7 praporů s dvěma materiemi určena obejíti Aladži a padnouti Muchtarovi od jihovýchodu do zad. Na krajním pravém křídle ruském měla brigáda 8 praporů, přišedši pod velením generala *Komarova* z Ardahanu, společně se čtyrmi prapory divise moskevské pod velením generala *Grabbe* opříti se jednak výpadu posádky z Karsu, jednak ale zmocniti se Malého Jagny, jejž měli Turci silně obsazený. Malý Jagny jest osamotnělý vrch asi 500 stop vysoký, má tři vrchole, z nichž prostřední jest nejnižší, jižní pak nejvyšší a nejnepřístupnější; vrch ten uzavírá cestu z Kyrykdaru do Karsu. Malý Jagny jest skoro jako pevnost. Turci měli vrch ten vyzbrojený mnohými děly, nahoře byl tábor pro 2-3000 mužů. Silná pažení a četné příkopy střelecké byly zřízeny kolem všech tří vrcholů, a kromě toho ohrožovalo asi 20 těžkých děl přístup po rovině. Koule děl těchto stýkaly se skoro s kulemi děl karských a lítaly na západní i jižní stranu Velkého Jagny. Slabá stránka toho vrchu záleží v tom, že nemá ani pramenů, ani studnic, a proto musil by se po krátkém obléhání vzdáti. Rusové ale popadli věc za nejhorší konec. Divise 40., ležící v okolí Karajalu, chránila tamní tábor a hlavní stan velkoknížete, a zároveň tvořila zálohu. Na posilu její přišly den před tím dva prapory posádky alexandropolské a postavily se před pahorky karajalskými. Jízda, rozptylena všude v malé oddíly, udržovala spojení mezi jednotlivými sbory a měla vůbec slabou úlohu. — Na straně turecké opustili všichni Čerkesové z hladu, zimy a bídy Muchtara, tak že mu zůstali jen bídní Kurdové. Tito lupičové obletují jako dravci kolem bojujících vojsk, čekajíce na příležitost, aby snadným způsobem někde něco ukořistili. K útoku se nehodí, a proto jsou spíše na škodu než k užitku. Poněvadž pak nebylo za poslední doby kde co polapiti, okazovalo se již, že armáda Muchtarova se rozpadává. Kozáci měli tudíž snadnější práci; bylo jich zde asi 3000. Počet děl ruských páčil se přes 200 kusů.

Vojsko k útoku určené zaujalo postavení svá již v noci ze dne 1. na 2. října. Velký kníže Michal se svým štábem pozoroval s výběžku Karajalu pohyby a průběh boje. Velitel general Loris-Melikov odebral se do prostřed pravého křídla ruského, kamž přišel na úsvitě a postavil se nejdříve na pahorku Kabaku, jenž jest jen asi 100 stop vysoký a poskytuje krásný pohled ke Karsu.

Boj již byl v plném proudu, když přišel vrchní velitel. Mezi Karajalem a Kisiltapou stříleno jen z děl. Malý Jagny však odpovídal 50 dělům ruským s vytrvalou rázností. V centru rozpředl se boj hned na úsvitě. Tam srazil se Heiman s jádrem sborů Muchtarových. Pořád rachotila střelba ručnic, děla houkala a granáty praskaly. Zároveň podniknut útok proti Velkému Jagny, jejž hájilo jen asi 500 Turků; jest to pahorek kuželovitý nahoře sploštělý, osamotnělý. Jako obrovská bašta ovládá průčelí pohoří Aladže, kdež Muchtar počal boj. V 6½ hod. postoupily proti němu tři prapory granátníků a již v 7½ hod. objevily se hlídky ruské na jeho vrcholi. Dobyto značného, skoro neočekávaného úspěchu. K ustrnutí Muchtara byl klíč k postavení jeho v moci ruské. Výšiny za Velkým Jagnym ležící, přes něž vede silnice z Alexandropole do Karsu, po níž jedině mohl Muchtar ustoupiti, pak všecky ovládající výšiny a vrchole, ku př. Avli-Jer, Ciryk-Tepe a vesnici Vizinkej nechali Turci vesměs bez posádky.

Bylo třeba jen rázného postupu bez boje a Muchtar paša byl by úplně zaskočen. Seznal brzo nebezpečenství své a vyslal, nedbaje generala Šaka, jenž jej tísnil brigádou z Hadživali, několik praporů vzhůru na skály, aby pojistil si alespoň Avli-Jer (Avliar). Neměl však na spěch. Neboť dle programu ruského mělo se dobyti obou výšin Jagny dříve, nežli by se postupovalo ku předu. Proto čekalo se na dobytí Malého Jagny; čekalo se však marně až do noci. Pahorek ten, jinak nedůležitý, přestál všecky útoky 16 praporů a 50 děl ruských. Proto ustáli Rusové od vykořistění vítězství svého. Když general Loris-Melikov přišel s výšiny Kebaku a odebral se na Velký Jagny, aby jej prohledl, octnul se na cestě mezi Velkým a Malým Jagnym v nebezpečenství života. Těžká baterie turecká na Malém Jagny počala pojednou střileti do štábu ruského; dva granáty padly do prostřed mezi důstojníky; třetí granát ale praskl zrovna pod koněm Melikova; přece však byl pouze jeden důstojník lehce raněn. Celá posádka turecká na Velkém Jagny byla dílem pobita, dílem zajata. Kořist záležela asi z 50 stanů, ručnic a střeliva.

Tou dobou, asi v 9 hodin ráno, objevil se také general Želkovnikov bez všelikých obtíží na výšinách Aladže se 7 prapory. Když jej tam Muchtar spatřil, rval si vousy, pravil k průvodu svému: „Vy psi, uvrhli jste mne v neštěstí, ujišťujíce mne, že protější strana hory jest úplně nedostupná. Vidíte, tam přicházejí Rusové!“ — Když však seznal, že Želkovnikov má jen slabý oddíl vojska, vrhl proti němu hned všecky zálohy asi 12.000 mužů. Šestkrát hnali Turci se vztekem zoufalosti útokem po svahu proti Želkovnikově brigádě, a šestkrát byli s velikými ztrátami odraženi. Pak pokusili se o zaskočení. Ruský general, který měl Turky zaplašiti, neměl již žádné střelivo pro ručnice. Nezbylo mu tedy nic leč ustoupiti, což se mu se všemi děly podařilo. Ztratil při té příležitosti 405 mužů, Turci 4000. Třetina mužstva tureckého ležela po stráních pobita a raněna. Večer skončil boj. Takticky nebylo nic rozhodnuto. Rusové měli obsazený Velký Jagny; nevědouce ale, co s ním mají počíti, opustili jej nazejtří bez boje, předstírajíce nedostatek vody. Rusové ztratili dne 1. a 2. října 2700 mrtvých a raněných.

* * *

Předcházející zprávu doplňujeme obšírným výpisem ruského zpravodaje, jenž v operacích armády Loris-Melikova podílu bral a v generalním štábu se zdržoval. Vypsání jeho zní následovně: Dlouho očekávaná posila dorazila konečně na bojiště asiatské. První divise granátníků moskevských o 16 praporech, z nichž každý čítal 1000 mužů, pak dva pluky jízdectva a 48 děl.

Po náležité a důkladné rozvaze uzavřeno v hlavním stanu ruském přikročiti k všeobecnému hlavnímu útoku proti posici Muchtarově na Aladžadaghu a ostatních návrších a pahorcích, které od řeky Arpačaje opodál zřícenin Ani až ku Karsu tvoří souvislou řadu přirozených opevnění, náspů a baterií. Jakkoli patrna byla snaha vyšších velitelův, aby celá osnova útoku zůstala co možná tajnou, přece proslýchalo se o ní aspoň tolik, že rozeznati se daly hlavní obrysy celé útočné operace, a k nemalému překvapení štábu samého věděl již takořka celý tábor, oč se jedná. Konečně seznáno, že muž jakýs, důvěrník to perského konsula v Tiflisu, jehož zvykem bylo loudati se táborem, aniž vykázati se mohl počestným a řádným nějakým povoláním neb zaměstnáním, pojednou zmizel právě v předvečer zamýšleného útoku hlavního a nevracel se patrně maje neblahé jakés tušení aneb varován nějakým soudruhem svým. Ačkoli nebylo dosud získáno důkazův úplně přesvědčujících o vině jeho, označuje jej veřejné mínění co tureckého špehouna. Osnova operací útočných, které v podrobnostech svých ovšem u veřejnou známost nepřišly, byla v podstatných svých částech asi tato: Generalu Želkovnikovu, jenž v nepřítomnosti generala Devela velí 40. divisi na levém křídle ruském, uloženo, aby se strany od Ani obešel Aladžadagh s 5 prapory a jednou baterií, načež měl dosíci temene Aladžadaghu a sestoupiv s něho padnouti Muchtaru pašovi v zad. Jedna brigáda téže divise měla líčenými manévry oklamati levé křídlo nepřátelské za přispění jedné těžké baterie ruské již před několika dny tam umístěné, která demonstrovati měla proti Kisiltapě prudkou kanonádou. Na té straně nezamýšleli Rusové nijaký útok, nýbrž cílem jejich bylo upoutati tam veškeru pozornost nepřítelovu, pro něhož sice tato místa byla důležitými, nikoli však pro Rusy. Generalu Heimanovi, veliteli čerkeské divise granátníků, přiděleno za úkol pustiti se s hlavní silou nepřátelskou, tvořící střed postavení tureckého, do boje, aby nemohl nepřítel vzdáliti branné síly své ze Subotanu a sesíliti jimi posice své, jichž Rusové dle možnosti chtěli se zmocnit. Jemu po pravé straně měla první divise moskevských granátníků doráželi na oba vrchy Jagny. Velký Jagny leží ve vzdálenosti asi 10 anglických mil od tábora ruského; jest to dosti pravidelně kuželovitý vrch, jehož vrchol tvoří rovina u výši asi 750 stop nad planinami a vlnitými nížinami od Kurukdarje až ku Karsu se rozkládajícími. Jak známo, podnikli Rusové již několik útoků proti Velkému Jagny, z nichž každý stál sice mnoho krve ruské, avšak nikdy se nezdařil; z té příčiny nedoufali Rusové opětným přímým útokem domoci se zde nějakého výsledku a nezahrnuli pokus o dobytí Velkého Jagny ve svůj plán útočný, aniž učinili v tom směru jaká opatření. Po náhledu štábu ruského byl Malý Jagny místem skutečně a nade vše důležitým, proti němuž soustrediti se mělo veškeré úsilí Rusů; Malý Jagny jest vrchem beztvárným a úplně odloučeným, s plochým temenem přiměřených rozměrů. Jakkoli mnohem nižší soujmenovce svého, jest Malý Jagny stráni právě tak příkrých a okraj temene jeho po celé délce tvoří divoké skaliny, nemálo podobné kisiltapským. Skaliny tyto netvoří však souvislý řetěz, aniž jsou stejné výše, nýbrž prorvány jsou příční roklí tak, že dělí se na tři patrně rozeznatelné tarasy, z nichž jižní jest asi o 200 stop vyšší severního. Vrch tento, od Karsu asi 9, od Velkého Jagny 2 angl. míle vzdálený, úplně ovládá silnici z *Kurukdarje* do Karsu vedoucí. Jest velmi pravděpodobno, že Turci poučeni špehouny svými, vrch tento nejen důkladně opevnili a značnou silou pěchoty obsadili, nýbrž také asi 20 děly těžkého kalibru vyzbrojili. Čestný ten úkol, útokem ztéci hrozivou posici tuto, svěřen byl 2. brigádě moskevských granátníků pod general-majorem hrabětem Grabbe a osmi praporům z Ardahanu k tomu účelu vyslaným pod generalem Komarovem. Srdnatý důstojník tento utrpěl v boji dne 25. srpna lehké poranění, z něhož se však již zotavil. Spoludruh jeho general Čavčavadze, jenž téhož dne byl raněn, také převzal opět velení nad veškerým jízdectvem. I z Alexandropole byla tamější pravi-

delná posádka, čítající 3 prapory vojska, vyslána ku Karajalu, aby kryla tam tábor a hlavní stan ruský a zároveň tvořila zálohu 2. brigády 70. divise, která, jakž svrchu již podotknuto, nic více neměla za povinnost, než opříti se možnému útočnému pohybu Turků proti levému křídlu ruskému, které stálo naproti Kisiltapě a Inagtapě. Hlavním záměrem Rusů bylo obě křídla nepřátelská obejíti, anebo: buď Muchtara pašu úplně obklíčiti, buď veškeré komunikační spojení jeho s Karsem přerušiti. Nedalo se o tom pochybovati, že v případě zdaru bude Muchtar paša přinucen v několika dnech s celou svou armádou se vzdáti, neboť po brzkém vyčerpání veškerých svých zásob střeliva a potravin musil buď pokusiti se zoufale o prolomení těsného kruhu ruského aneb s vojskem svým v nepravidelná a nahodilá oddělení rozčleněným dle možnosti a příležitosti poznenáhla odkrádati se přímo na území ruské v naději, že v brzce se mu podaří setkati se tam se soudruhem svým Ismailem Hakkim pašou, který zaujímal právě opevněné postavení u Igdyru na hoře Sousondaghu.

Vojsko, jemuž udělen rozkaz ku pochodu, vypravilo se o 8. hodině večer dne 1. října. Udeřením třetí hodiny následujícího jitra pustili jsme se i my za vojskem, jedouce v mírném klusu směrem jihozápadním po nepřehledné pláni karajalské, ozářené svitem srpovitého měsíce a třpytem nesčetných hvězd, jimiž poseta byla tmavá báň nebeská. Studený vítr, který vstříc nám vál a chvílemi mrazivým se stával, nemálo kazil nám cestu.


Generalmajor Loris-Melikov mladší.

Štáb čítal asi 50 osob, generaly, důstojníky, pobočníky a různé zřízence, a byl provázen třemi sotněmi kavkazských kozáků, kteří nebyli ozbrojeni dle způsobu obvyklého, totiž pikami, nýbrž vyšnořeni a oblečeni dle kroje pravých Čerkesů.

Půda okolní, která zdála se nám na první pohled býti „jako stůl“ rovnou, jest v skutečnosti prorvána několika skalnatými roklemi, mezi nimiž od jedné k druhé rozkládají se vlnité planiny, stoupající více a více čím dále na jih. Po namahavé půl třetí hodiny trvající jízdě dorazili jsme za svitání na výšinu asi 150 stop nad plochý hřeben návrší Kabaktapa zvaného se zvedající. Až dosud nezaslechli jsme ohlas výstřelů nějakých vůbec. Avšak o půl šesté počalo k nám s levé i pravé strany doléhati hřmění děl a rachot houfné střelby ruční. Hlavní cíl útoku ruského, Malý Jagny, zvedal tam hrozivě témě své na planinu karskou jako nedobytné sídlo nějaké. Obrysy jeho zřetelně bylo rozeznati se stanoviska našeho. Ploché témě jeho ověnčeno bylo předprsími, náspy, střeleckými příkopy a bateriemi. Měli jsme za to, že granátníci moskevští a divise ardahanská byli již v plném díle, čemuž však skutečně nebylo tak. Vida, kterak s Kabaktapy skoro 40 děl na dostřel asi 3 anglických mil bombarduje opevnění, z nichž Turci opatrně byli se již vyklidili, seznal jsem hned, že útok ruský není povahy takové, jaká jedině mohla by jemu zdárný výsledek zabezpečiti. Kdyby pěchota ruská v šiku střeleckém ještě před svitáním k útoku byla přikročila, bez houfného výstřelu vůbec, na jisto mohla zmocniti se vrchu za půl hodiny. Avšak při takovém způsobu, jakým útok řízen, bylo zjevno, že nepřítel, který měl tam as 3000 mužů, dosti získal času, aby všemožných prostředků k obraně své použil. Ani dost málo nepochybuji o tom, že kanonáda ruská plných 12 hodin trvající opevnění tureckému pranic neuškodila, posádce pak jen nepatrné ztráty způsobila, neboť Turci většinou uchýlili se prostě na ty strany vrchu, jež ležely mimo dostřel děl ruských.

Na pravo od nás hnal již netrpělivý general Heiman divisi svou v šiku harcovnickém proti Aladži a jižní části jeho, Avliaru, dělené od něho roklinou subotanskou.

Nepřetržitý rachot houfné střelby nepřátelské podával neklamný důkaz, že hlavní síla Turků tam jest soustředěna. Brzo pak okázalo se také, že přímý útok proti skalnatým těm stráním a tarasům, silně opevněným četnými náspy a barikádami z kamení urovnanými nemá dnes na zdárný výsledek vyhlídek lepších než všechny předcházející. Hned po uplynutí první půl hodiny bylo patrno, že pečlivě vypracovaná osnova operací útočných zahrnovala všechny ty chyby a vady taktiky v předešlých útocích použité. Hlavnímu stanu dle

všeho připadlo snad, že za novověkého válčení jest útok podniknutý pěchotou copařstvím a zbytečností a že celá válka s týmž výsledkem více méně uspokojivým a krveprolitím mnohem menším vedena býti může — výhradně dělostřelectvem. Věru, jakkoli viděl jsem vzduchem mihati se celou spoustu granátů tureckých i ruských, o nějaké škodě projektilem způsobené neb i jen účinku, jenž by za výstřel stál, ničehož jsem neslyšel aniž spatřil. Projektily tyto obyčejně třaskají teprve, když byly se hluboko do země zaryly a pak ovšem výbuch jejich jest malomocným; jen tenkráte míval výbuch účinek nějaký, když granát dopadl na půdu skalnatou neb tvrdou vůbec, což ovšem velmi zřídka se stávalo. Zkrátka, kanonáda tato na obou stranách zůstala bez výsledku.

Děla ruská dosud hřměla, zatím co silná oddělení pěchoty buď lenila co zálohy v nížinách půdy anebo utkala se v porůzné, krvavé sice, ale úplně zbytečné šarvátky s nepřítelem. Plné hodiny ležel střelec ruský za barikádou kamení, kterou k záštitě své na kvap byl si urovnal a pohodlně bral toho neb onoho, právě tak výhodně krytého protivníka svého na „mušku“. Takový způsob boje má sice za následek značný počet zabitých a raněných, avšak žádné z bojujících stran neposkytuje vyhlídky na úspěch nějaký.

O šesté hodině ráno byl tento stav věcí na obou křídlech tak zjevným a jasným, jako to slunce na obzor vystupující, jehož rudé paprsky polévaly zlatou září hrdé témě Araratu.

Před námi u vzdálenosti 3 anglických mil obrážel se Velký Jagny v pravidelném, kuželovitém obrysu svém od modravého blankytu nebeského. Vrch tento kryl šik Muchtarova středu a levého křídla a ovládal ohromnou planinu před ním se rozkládající; požíval pověsti místa nedobytného od té doby, co tolikeré úsilovné útoky ruské proti srázným stráním jeho — od Turků byly odraženy a při tom Rusům citelné ztráty způsobeny. Od samého úpatí svého až k temeni pokryt byl Velký Jagny střeleckými příkopy ve třech řadách nad sebou ve směru klikatém vyházenými. Konečně nahledl sám štáb ruský, že střelecký boj k cíli nepovede a že bylo by marným krve proléváním pokoušeti se o posici tuto přírodou samou tak mohutně opevněnou. Bylo tedy uzavřeno provésti zde s dvěma brigádami a bateriemi pouhý líčený útok za tím účelem, aby pozornost nepřítele odvrácena byla od Malého Jagny, proti němuž podniknut útok zcela opravdový a důrazný. Zírajíce dalekohledy svými seznali jsme však, že posádka až ku podivu byla slabá. Předprsí na úpatí a v polovici výše vrchu tohoto vyházená nebyla obsazena ani jediným vojákem tureckým, ba i opevnění, lemující temeno jeho, jen nedokonale byla vyzbrojena, což aspoň dalo se souditi z porůzných, nesouvislých a sporých výstřelů ručničních, jakož i z té okolnosti, že ani jediná rána dělová odtud nezahřměla.

Jakmile general Loris o tom se přesvědčil, nařídil, aby na vrch tento rázně útokem bylo udeřeno. Vojsko ruské se tří stran postupovalo v prostém šiku harcovnickém, majíc v zápětí posily své a zálohy. Vojínové ruští ubírajíce se kolem generala svého s jásotem ho pozdravovali, kdykoli říznými několika slovy dodával jim odvahy. Děla ruská zostřila kanonádu svou a metala šrapnel za šrapnelem na temeno Velkého Jagny.

Za hodinu hemžil se celý vrch granátníky ruskými, kteří hbitě slézali srázné stráně jeho, nedbajíce zoufale zuřivé střelby nepřátelské. O 8. hodině nebylo na temeni Velkého Jagny ani jediného vojáka tureckého. Rusové úplně opanovali „nedobytný“ vrch a radostně mávali vojenskými čapkami svými a ručnicemi.

Zatím co toto se dálo, pokračováno na pravém křídle v plané kanonádě mezi bateriemi tureckými v Malém Jagny umístěnými a bateriemi ruskými. Kanonáda tato snad celé století mohla trvat a nic nebylo by tím docíleno. Jakmile seznáno, že mužstvo, jímž hemžilo se témě Velkého Jagny, jest vojskem carovým a nikoli tureckým, jakž někteří z průvodu našeho se domnívali, odjel celý štáb střelhbitě, aby ohledl se v dobyté posici této a rozhodl další průběh operací tak zdařilým a skvělým počátkem umožněných. Stráně vrchu tohoto byly pro koně příliš naše příkré a jeli jsme tedy kolem vrchu v pravo přes planinu na 2 angl. míle daleko se táhnoucí, která dělila nás od Malého Jagny. „Co u všech všudy budeme dělat s Malým Jagnym?“ byla otázka, která tanula nám všem na mysli. Kdyby Rusové vrch tento byli obklíčili hned po porážce hlavní armády Muchtarovy, posádka jeho sama musila se vzdáti následkem naprostého nedostatku vody. V tom náhledu a přesvědčení všichni důstojníci souhlasili. Sevření posádky karské — na nejvýše 6000 mužů — mohlo spolehlivě býti svěřeno pouhé brigádě, která obsadila by a opevnila výšiny souvisící s Velkým Jagny a ležící proti Malému Jagny. Když štáb ruský ujížděl kolem, rozvinul se právě jeden z ruských pluků pěších v šik harcovnický a utkal se v potyčku s posádkou. Silná oddělení četného jízdectva ruského úplně ovládající rovinu mezi oběma Jagny marně namáhala se svésti boj s nepravidelným jízdectvem tureckým, které úzkostlivě jim se vyhýbalo.

Všichni ti divocí Čerkesové, jimž znechutilo se poslouchati velitele vojenského a nedostávati za to ani haléře žoldu, rozběhli se již před čtrnácti dny z ležení Muchtarova na samostatné výpravy loupežné.

Muchtarovi zůstali sice rovněž ničemní, avšak mnohem zbabělejší Kurdové, aby pod ochranou jeho dále vraždili a plenili.

Pojednou zaměnila těžká baterie turecká na Malém Jagny umístěná, cíl kanonády své . . . vzduchem zafičel projektil turecký a zalétl přímo do houfce ko-

záků, tvořících předstráž naši. Ohromná spousta země vylétla do výše při nárazu projektilu. Jeden z koňů kozáckých, jehož jezdec výbuchem byl omráčen, divoce se vzepnul a splašeně chtěl vyraziti, když tu kozák opět nabyl vědomí, zvíře za uzdu chopil, v sedlo znova se vyšvihl a k houfci svému v plném trysku dorazil. Starý general Loris-Melikov, jenž opodál jel a s klidnou myslí řídil koně svého, nezdál se věnovati valné pozornosti takovým „maličkostem,“ jako granáty neb kule ručniční, porůznu hvízdající kolem hlav našich. Jeda v čele štábu svého předcházel Melikov příkladem chladnokrevnosti a neohroženosti. Za chvíli pak zafičel nový granát turecký, který dopadl a vybuchl jen asi 20 yardů za námi, načež následoval opět a opět jiný, z nichž každý nás minul .... Konečně však zalétl k nám jeden až na pouhých 5 yardů od nás, důstojníci sice střelhbitě srazili se v chumáč, avšak odpověděli ironickým „urá,“ jakmile spozorovali, že i tentokráte minul se nepřátelský projektil cíle svého. — O několik vteřin později opět obmyslili nás Turci jedním obrovským granátem, který dopadnul přímo mezi nás a ve vzdálenosti jen asi jednoho yardu za Melikovem vybuchl. Opět spousta hlíny a kamení rozlétla se kolkolem. V okamžiku, když přední díl houfce výbuchem granátu zahalen byl v prach a dým, nejinak myslil jsem, než že vrchní velitel armádní není více mezi živými. Avšak Melikov klidně jel dále a významně se usmál, když výbuchu kovové stvůry v odpověď ozvalo se „urá,“ mnohem ostýchavější a méně vyzývavé než předešle. Tenkráte nevyvázli jsme všichni zdrávi: střepiny granátu pošramotily dosti povážlivě levou líc poručíka Petrova a prudký výbuch na té straně na dobro jej ohlušil. Tvář jeho zle otekla a prudké hlavy bolení v krátce následovalo. Byla to jediná nehoda, kteréž bylo nám litovati. Žádný z důstojníkův ostatních nebyl poraněn ani pohmožděn. Několik koní pak zasáhnuto bylo a zraněno oblázky a zemí výbuchem granátu vyrvanou. Většinou však neměly granáty samy žádného valného účinku, ačkoli dopadaly přímo mezi nás; střepiny jejich nalezly obyčejně hrob svůj v místě, kdež vyhloubiti chtěly jej pro nás. O několik minut později nalézali jsme se mimo nebezpečný dostřel děl tureckých.

Když zabočili jsme do údolí, 400 yardů širokého, které dělí Velký Jagny od skupení hor Aladžadagských, dva pluky jízdectva vyřítily se v plném trysku na planinu, kdež prapory turecké z Karsu utkány byly v boj s ruskými harcovníky. Ovšem očekával jsem, že v nejbližším okamžiku uzřím je jako lavinu valiti se po udupané rovině, vrhnouti se střelhbitě na nepřátelské střelce a o překot rubati je jednoho po druhém. Mé očekávání bylo sklamáno. Jezdci ruští stali se jaksi opatrnějšími: jakmile počal příval kulí nepřátelských koně jim káceti a okolo uší pronikavě hvízdati, sáhli ihned ku svým karabinám a obmezili se na pouhou střeleckou šarvátku z povzdálečí. Později přece odvážili se přímého útoku proti pěchotě nepřátelské a porubali veliký počet nizamů a bašibozuků. — Právě odnášejí čtyři zřízenci jednoty „červeného kříže“ na nosítkách muže zraněného do nemocnice polní v pozadí šiku bitevního. Přiblížili jsme se k němu a mimo vše očekávání své seznali jsme, že to — Turek.

Vojínové ruští dobře sice vědí, že Turci barbarsky pobíjejí, mučí a zohavují každého z nich, koho stihne neštěstí padnouti v ruce jejich; avšak tak pitomé a zběsilé zášti není vojín ruský schopen, aby vztáhl ruky své na malomocného, trpícího protivníka, jakkoli nebylo by neprávem spláceti zde stejnou měrou — „oko za oko, zub za zub.“ Ba naopak, všichni zajatí Turci, počtem asi 140 — ranění i neporušení — šetrně byli opatrováni, čehož byl jsem očitým svědkem. Právě když dojeli jsme asi do polovice údolí, z něhož klikatá silnice vede k temeni Velkého Jagny, zírala štěstěna bitevní s úsměvem blahosklonným ruskému veliteli vstříc, který ale přízně její nevalně si vážil a slovům generala Heimana přislouchal. Právě naproti Velkému Jagny táhne se vysoký, neúrodný hřbet, který poznenáhla stoupá až ku plochému chlumu *Avliar* zvanému, jejž dělí od Aladžadagu rokle subotanská, asi 2 angl. míle nad vesnicí Hadživali. Výhodné toto místo, které tvoří nejdůležitější posici na celé čáře postavení tureckého a tedy nad ostatní důkladněji opevněno bylo, jest v pravém slova smyslu nepřístupno od planiny na úpatí od Aladžadagu se rozkládající, k níž sklání se s výše asi 1500 stop srázné stráně jeho a strmé stěny skalní.

Muchtar paša, spoléhaje na mohutnost Velkého Jagny, opominul vrchol Avliaru obsaditi dostatečnými silami brannými, čehož povšimly si jízdecké hlídky ruské. Ba dvě sotně kozáků plné dvě hodiny pomeškaly v Hadživali, aniž setkaly se s jediným vojákem tureckým. Paša vůbec nebyl s to vyslati v čas ještě na Avliar dostatečnou sílu brannou, poněvadž velmi ztuha dorážela naň 2. brigáda granátníků kavkazských pod general-majorem Šakem (rodem z Pruska). Šest praporů ruských právě sestoupilo s Velkého Jagny, šest jiných bylo na blízku, kteréž kdyby v čas ještě byly ustaly od zbytečného útoku svého na Malý Jagny a odtamtud odvolány bývaly, zajisté mohly bez sebe menších ztrát zmocniti se Avliaru se strany jižního hřebene jeho, který ani jediným vojákem tureckým obsazen nebyl. Možno, že pohyby takové nebyly zahrnuty v osnovu útočnou; avšak plány vůbec jsou bezcenny, jakmile boj jednou se rozzuřil a vše závisí na obratu, jaký průběh děje každou chvíli beře. Bylť na bíledni, že Avliar musí býti oním cílem taktiky ruské, který stojí za to, aby útokem o něj bylo se zasazeno; Avliar byl oním kouzelným místem, k němuž jakoby slabou nitkou poután byl zdar povšechného útoku ruského.

Obsazením Avliaru Rusové nevyhnutelně byli by

armádě Muchtarově připravili naprostou zkázu. Klíč k němu vedoucí, Velký Jagny, byl již v moci jejich. V tom napadlo Heimana, jenž radil se s Loris-Melikovem, úsilovně namlouvati vrchnímu veliteli, že prý vojsko jeho (Heimanovo), postupující od roviny subotanské, úplně postačí, aby zdárně provedlo pokus o dobytí Avliaru, jakož bylo učinilo ve Velkém Jagny a že tedy branné síly naší výhodně může použito býti proti Malému Jagny a posádce karské. Podivný náhled tento zvítězil. Bystrozrak Melikova zakalen byl osudnou radou touto. Celý štáb dobře to cítil, avšak nikdo se neodvážil slůvkem se opříti. Ostatně, nechť bylo tomu jakkoli, Velký Jagny nepopíratelně a pro vždy byl v moci naší. General Heiman ovšem, jakž očekávati se dalo, nejen že Avliaru nedobyl, ačkoli v přenáhlenosti své slibem k tomu se zavázal, nýbrž byl odražen, při čemž vojsko jeho dosti citelných ztrát utrpělo; zatím pak nedařilo se ani třem brigádám, které na Malý Jagny udeřily, o nic lépe. Byť záloha naše třeba o 50.000 mužů bývala silnější, ničehož nebyly by svedly přímým útokem svým proti opevněním těmto. V 9 hodin bila pravda slov těchto takořka do očí a již tenkráte bývalo by nejmoudřejším krokem vojsko odvolati, neboť vhodnou příležitost nechali si útočníci již ujíti a nebylo naděje, že tak snadno opět se naskytne.

Štábní sbor odvrátil se od Avliaru a hnul se po klikaté silnici, kterou Turci nedávno byli zřídili k pohodlí posádky, k temeni Velkého Jagny. Prapor za praporem míjel nás při sestupování s hůry a mužstvo jásotem zdravilo generala, jenž přál vojínům svým zdar a štěstí. Jedouce zočili jsme mladistvého granátníka, kterak sténaje namáhá se pozvednouti hlavy své a opříti se o lokte, aby odpověděl na otázky generalovy a děkoval jemu za slova útěšná.

Konečně však přemožen vysílením a bolestí, klesl opět se zavřenýma očima na znak . . . proud krve vyvalil se z rány jeho v boku. O něco výše vyhnouti musili jsme se Turku, jenž obličejem k zemi na příč ležel mrtev přes úzkou stezku. Konečně podařilo se nám dosíci plochého temene Velkého Jagny, kdež ale spatřily zraky naše hrozné divadlo. Veškeré příkopy a valy naplněny byly vrstvou mrtvol tureckých, z nichž takořka všechny prostřeleny byly hlavou, poněvadž ostatní tělo předprsím bylo kryto. Zde leželi Turci, jak klesli; na znak, obličejem k zemi, podle sebe neb jeden na druhém.

Osmahlý Asiat s vyceněnými zuby ležel tu křížem přes vojáka bílého a dlouhé rámě jeho bylo přesmyknuto přes okraj strmé stěny skalní. Mnohé z mrtvol dosud jevily divoký ten výraz, jaký oživoval tvář živoucí; některé měly zaťaté pěstě a zkroucené údy, jiné klidně tu ležely, jakoby z kamene tesány. V jednom z příkopů seděli sobě vstříc — dva softové. Jakkoli oděni byli v stejnokroj vojenský, bylo snadno poznati je dle bílé muselínové stužky kolem fezu jejich ovázané. Jednomu střepina šrapnelová lebku do kořán rozevřela, tak že mozek a krev ze strašné rány této vytékaly. Druhý postřelen byl spánkem. Dle všeho byli oba zabiti týmž šrapnelem. Vnitro náspů přeplněno několika sty mrtvol, některé porůznu ležely s tělem přes násep přesmyknutým.

Když dorazili jsme nahoru, byli Rusové již pohřbili své padlé a odstranili všecky raněné a zajaté. Asi 140 Turků za živa bylo chyceno. Od jednoho z vojáků dozvěděli jsme se, jaký byl tragický konec pověstné „rekyně turecké“ *Kara Fatmy*. Řekli nám, že leží se srdcem prostřeleným v jednom z ukořistěných stanů tureckých. Ve spolku s jedním důstojníkem hledal jsem ji po celém vrchu aniž se mi podařilo jí se dopíditi, až konečně sdělili nám vojínové ruští, že na snažné prosby zajatých Turků ze soustrasti sami ji pohřbili.

Dle počtu stanů, jež jsme tu spatřili, dalo se souditi, že vrch tento hájen byl jen asi 450 muži. Mezi padlými byli dva turečtí důstojníci, z nichž jeden stál ještě zpříma za náspem, opíraje se tělem o předprsí jeho a maje ruku přes násep vztaženou, jako by právě z revolveru svého byl vypálil; druhý, svalnatý to a silný druh, ležel na znaku před vlastním stanem svým. Byl skolen kulí ruskou prve než zbylo mu času, aby úplně oblékl kabátec svůj, jejž na svalnatá ramena svá měl z polovice navléknutý.

Zrakům našim naskytoval se s Velkého Jagny krásný rozhled přes celé bojiště. *Kars*, jako mohutná spousta kamenných balvanů, nevlídný, jako celá ostatní zasmušilá krajina, jevil se nám u dosti značné vzdálenosti.

Z jedné ze severních tvrzí jeho, tak zvané Mughlissa, zahřmělo chvílemi obrovské dělo turecké, které metalo projektily své směrem k Malému Jagny. Útočníci dosud plýtvali úsilím svým proti silně vyzbrojenému a přírodou samou utvořenému, mocnému opevnění, ačkoli bylo podnikem poměrně snazším na dobro přerušiti spojení armády Muchtarovy s vozotajstvem jejím. Nemohu nijakž pochopiti onu tvrdošíjnost, s jakou general náš vždy a vždy utkává se v boj s celým šikem nepřátelským, následkem čehož býváme všude příliš slabými a nikdež nemáme záloh dosti silných, aby zabezpečily vítězství v tom kterém příznivém okamžiku. Takž tedy vlekl se průběh bitvy, podobné tak mnohým z předešlých na téže půdě svedeným, od hodiny k hodině a zůstával bez konečného výsledku. Byl to obvyklý způsob střeleckého zápasu tiraillerův, značně od sebe vzdálených, ani v před, ani zpět se nehýbajících, — provázeného ohlušujícím sice, avšak planým hřměním asi 200 děl.

Sestoupili jsme s Velkého Jagny na straně protější a odpočinuli na výběžku úpatí jeho. Věděl jsem již napřed, že ničeho nedocílili a nezískali bychom neunavným namaháním svým, poněvadž tytéž příčiny musely nezbytně míti týž účinek a výsledek, tuže chybu



Rusové dobyli Karsu.

a týž konečný nezdar. Nedivím se tedy, že general Heiman — žádal za posily, zatím co nesmyslný podnik proti Malému Jagny zbytečně a bezúčelně zaměstnával přes 16.000 mužů. Konečně odpoledne objevily se kotouče dýmu na hřebeně Aladžadagu samého: pocházely od brigády generala Želkovníkova, jemuž tedy podařilo se ohroziti pozadí táboru Muchtarova u Subotanu a pro případ, že by Muchtar utrpěl porážku, připraviti se důkladně, aby zamezil jemu ústup přes Aladžadag. Celá armáda Muchtarova octla se v nejhrozivějším nebezpečí, jsouc takto Želkovníkovem zaskočena. Dle všeho ale bylo možno, že Muchtar špehouny svými úplně byl zpraven o celém plánu ruském, neboť nelze jinak vysvětliti si, že věnoval tak nápadně málo pozornosti důležité posici na Velkém Jagny, za to ale, že vrhnul na Malý Jagny největší právě sílu vojska svého s velmi značným počtem děl. Patrně tedy věděl dobře, že pohyb Želkovníkova neměl vlastně žádný účel bezprostřední, nýbrž pouze nepřímý, a že byl pouhým manévrem líčeným. Z té příčiny nejen že neobával se pohybu Želkovníkova, nýbrž odvážil se i sám akce proti němu. Bystrozraký general Želkovníkov však ihned zpozoroval obrat tento, tak že vyvázl z nebezpečí, aniž i jen jediného z vojínův svých pozbyl.

Den chýlil se k večeru a vřava bitevní ochabovala. Až do vysílení unaveni celonočním bděním, členové štábu buď usedli, spolu hovoříce, neb ulehli, aby na víčka očí svých upoutali kýžený spánek, majíce holou zemi za lůžko a tvrdou skálu za polštář. Nepožili jsme sice ani sousta a nezapili ani doušku, avšak byli jsme tak zmoženi a nesmírně rozčileni, že nikdo z nás hladu neucítil. Tím netrpělivěji jen vyčkávali jsme konečný výsledek celé bitvy, čím více pochybovali jsme již o zdaru útočného podniku ruského. V tom zachvěl ovzduším šumot nám nikoli nepovědomý a v nejbližší vteřině oznámil nám pronikavý praskot a třesk granátu dopadlého mezi klidně pasoucí se koně naše a zívající kozáky eskorty naší, že — nalézáme se v dostřelu děl nepřátelských. Za několik minut navštívil nás nový granát a po spůsobu předchůdce svého pozdravil nás ohromujícím výbuchem.

Projektily tyto zalítly k nám s temene Malého Jagny, asi 4 anglické míle vzdáleného, jehož dohlédnouti jsme nemohli. Každému z nás uzdálo se býti záhodným, abychom z místa tak nehostinného co nejrychleji se vzdálili. Celá armáda obdržela rozkaz, aby zařídila bivuaky své na posicích téhož dne dobytých neb obsazených a příštího jitra bitvu opět započala. Nesouhlasil jsem s plánem takovým a opustil štáb, abych vrátil se do tábora karajalského. Ubozí důstojníci štábní, dvorná a zajímavá to společnost knížat, hrabat, baronů, generalů a plukovníků rozložili se jakž mohli nejpohodlněji na tvrdé kamenité půdě v sychravém chladnu, nemajíce ani přístřeší, aniž, čím by vyprahlá hrdla zvlažili neb lačnost svou ukojili. Ba stýraní koně jejich již plných 24 hodin nebyli napájeni, neboť na 10 mil kolem Velkého Jagny ani krůpěje vody nebylo mimo potok subotanský, který však dosud nalézal se v moci Muchtarově. General Loris-Melikov vyslal na Velký Jagny dva prapory co posádku a nařídil jim a zákopníkům jejich, aby sesílili opevnění Velkého Jagny novými náspy a příkopy. Pro případ potřeby byly dvě divise blízko po ruce, aby podporovaly a přispěly posádce Velkého Jagny. Nemohu jinak mysliti, než že přes veškeré překážky a obtíže Rusové stůj co stůj udržeti chtěli v moci své posici za oběti tak veliké získanou. Nedostatek vody skutečně počal okazovati se okolností tím povážlivější, že silnice na druhé straně úplně byla vystavena zuřivé střelbě nepřátelské.

Následujícího jitra, 8. října, vyjel jsem na pozorovací stanici karajalskou, abych přehlédl odtud onu část bojiště včerejšího, kde nalézalo se levé křídlo naše a které dosud nebyl jsem viděl. Tam velkokníže, syn jeho a skvělá družina štábní promeškali několik plných hodin, opatřeni jsouce celým zřízením telegrafu polního. Do té chvíle nepřihodilo se tam nic závažného.

Přední hlídky divise 40. (pod obezřelým velením generala *Lazareva*) svedli několik porůzných šrůtek u Kisiltapy. Zíraje dalekohledem svým rozeznal jsem o půl třetí hodině odpoledne tři za sebou se pohybující dlouhé řady tureckých střelcův, kteří k výstřelu neustále připraveni hbitým krokem postupovali v před. Šik jejich aspoň 3 anglické míle dlouhý před sebou měl dvě baterie a za sebou posily a zálohy, vše v nejdokonalejším pořádku sestavené.

Celá branná síla tato, jejížto levé křídlo kryto bylo horou Kisiltapy, najisto čítala asi 15.000 mužů. Patrným Turkův úmyslem bylo odvážiti se zoufalého útoku na Karajal samý; dle všeho měli za to, že celá branná moc ruská posunula se na pravé křídlo ruské. V domnění tomto tím více byli podporováni, poněvadž předešlého dne nebylo tam po vojsku ani stopy. General Lazarev s divisí 40., maje pozadí kryté jedním plukem posádky alexandropolské a četným jízdectvem, stál během tohoto dne „na číhané“. Rusové úplně byli připraveni opříti se jadrně útoku nepřátelskému. Celé řady vojínů ukryty ležely v záhybech půdy aneb za jehlancovitými barikádami prostého kamení. Jen dva prapory ruské, s jednou baterií a něco jízdectva s líčenou okázalostí vyrazily z posice karajalské, jako by utkati chtěly se s nepřítelem v boj. Turci vidouce tuto slabost protivníka svého nabyli tím více odvahy a urychlili útočný postup svůj. Baterie jejich o překot řítily se v před a zahájila konečně proti domněle slabému nepříteli kanonádu úžasně rychlou, na kterouž Rusové z osmi děl svých vytrvale odpovídali. Současně počaly baterie kisiltapské chrliti granáty své proti všemu, cokoli nepřátelského na bojišti se hýbalo —

proti sborům vojenským, jejich kárám muničním, proti ambulančním vozům jednoty „červeného kříže", proti jízdectvu, proti stádům dobytka tvořícího proviant ruský — aniž však způsobily jakých škod, leda že půdu projektily svými zbrázdily a hluboko rozryly.

Zatím co harcovníci co nejúsilovněji z ručnic svých pálili, blížila se pěchota turecká více a více, aniž i jen jediným houfným výstřelem postup svůj nepříteli znáti dala. Tu pohroužila se jednotlivá oddělení její na pochodu svém v rokli neb nížinu, aby na jiném místě opět se vynořila, avšak stále proti dělům ruským odhodlaně se valila. Baterie ruská zatím sesílena byla novými osmi děly.

Když pěchota turecká již značně do předu postoupila, musely baterie turecké umlknouti, aby kanonádou svou jí samé neškodily. Pojednou spatřili Turci paprsky sluneční odrážeti se od lesklých hlavní ručnic ruských, které náhle vztýčily se za každým balvanem, za každým vrškem a skalinou. Nyní spustili Turci úžasně zuřivou střelbu neochabujíce nijakž v rychlém postupu svém. Myslivci ruští odpovídali na prudkou tuto fusiládu tureckou z prvu jen porůznými výstřely, konečně však došla jim trpělivost a počali stejně spláceti, přičemž poznenáhla rozvinuli se v šik neméně dlouhý a mohutný než šik nepřátelský. Vojínové ruští střelhbitě se vzchopili a hnali se v celých řadách přívalu kulí tureckých vstříc . . . Chvílemi stanuli, aby také nepříteli několik kulí smrtonosných uštědřili a opět řítili se v před; tak pobíhali z úkrytu do úkrytu, avšak přímo proti pěchotě nepřátelské. Každý z nich jakoby domníval se, že zraky velkoknížete na něj právě jsou upřeny. Skutečně bylo to jaksi zotavením pro pozorovatele, viděti divisi tuto, kterak v opak nudného a věčně bezvýsledného včerejšího střílení se s nepřítelem hbitě a s obdivuhodnou a bezpříkladnou odvahou jemu žene se vstříc.

Tímto neočekávaným, důrazným odporem Turci nemálo byli zaraženi. Postup jejich ochabnul a konečně — uvázl. Za nedlouho ustupovali touž cestou zpět, avšak neustali od zuřivé střelby své. Marno. Rusové mocí neodolatelnou hnali je z nížiny, až konečně uštvaní Turci — vzali do zaječích, hledajíce útočiště v příkopech a za náspy. Avšak již již měli v zápětí svém „kleté moskovy," kteří opět a opět bodáky svými z útulku jejich je vystrnadili a přinutili krok za krokem, chvílemi pak „poklusem" ještě dále se kliditi. Odvaha Turkův očividně mizela. Brzo měli dotíravosti Rusův dost a jak mile slunce zapadlo, rozběhli se úprkem do opevněného tábora svého u Subotanu, na úpatí Aladžadagu. General Lazarev jim v zápětí se hnal, ačkoliv již se setmělo: svítilyť mu plamenné výšlehy z ručnic, které chvílemi tvořily jedinou nepřetržitou čáru ohnivou. Tu a tam i jícny děl vychrlily na okamžik spoustu ohně, která rudou září svou jako blesk celé okolí osvítila. Když konečně Lazarev postrachem jaté Turky ztratil s očí — byloť tma jako v pytli — a i veškerého s nimi styku pozbyl, počala střelba rychle ochabovati. Tak zakončila bitva.

Turci na útěk zahnaní uchýlili se za opevnění svá. Rusové pak v době ku podivu krátké vyházeli nové příkopy a náspy a přenocovali takto na půdě, kteréž byli udatností svou a neohrožeností dobyli. Ztráty jejich byly ale krutému boji tomuto přiměřené, totiž těžké. Divise 40. ztratila skoro 700 mrtvých a raněných v boji tříhodinném; Turci jen v té části bojiště, kterou Rusové po bitvě trvale obsadili, zůstavili přes 400 pouze mrtvých, což patrně svědčí o ztrátách neméně těžkých.

Štábní družina k nemalému podivení mému dosud nevrátila se do tábora karajalského. Již již chtěl jsem rozjeti se přímo k úpatí Velkého Jagny, dozvěděl jsem se však, že hlavní stan ruský přeložen byl do Kabaktapy.

Celý tábor byl přesvědčen, že Veliký Jagny nepopíratelně nalézá se v moci vojska ruského a že komunikační spojení armády turecké s Karsem na dobro jest přerušeno.

Překvapení mé však nemělo mezí, když oznámeno mi v bivuaku kabaktapském, že Velký Jagny a všecky okolní tak výhodné posice, jichž Rusové 2. října za obětí tak velikých byli se domohli, musely býti — — opuštěny! Nemohlo pro mne býti sklamání trpčího. Nepochopitelný krok tento omlouván tím, že prý bylo velmi nesnadno, ne-li nemožno, vojsko a koně vodou zaopatřiti. Jest sice pravda, že mužstvo i koně během posledních dvou dnův zažili útrap takořka nesnesitelných a trpěli nedostatkem i těch potřeb nejnutnějších. Jinak ale nelze nijakž popírati, že v nesnázi takové mohlo posádce ruské na Velkém Jagny velmi snadno poskytnuto býti kýžené úlevy, neboť v táboře a nejbližším okolí jeho stálo na tisíce vozů, soumarů, velbloudů a jiných dopravních pomůcek podobných, jichž volně použito býti mohlo. Vždyť Turci již na plné dva měsíce napřed učinili veškerá opatření, aby posádka jejich na temeni Velkého Jagny zaopatřována býti mohla všemi potřebami. Seč Turci byli, nemohli zmoci Rusové? Nechápu vůbec, proč nebylo dosud učiněno pokusu ku zřízení nějaké studně abyssinské ve sterilní půdě zdejší, kde najisto lze vody se dopídit v jisté hloubi. Hojné a studené prameny, které prýští se v rokli kurukdarjské ze země, patrným jsou důkazem, že tu hojnost vody, tíhnoucí s výše hor okolních do nížiny. — V Kabaktapě trvala ještě chabá kanonáda i střelba ručniční — ovšem beze všeho účelu i výsledku — která za krátko úplně umlkla.

Dne 3. října byl hlavní boj odpoledne a sice na celé čáře. V středu, u vesnice Subotanu zuřil nejvíce.

Naši vzali Subotan a nastoupali v před zdatně. Přiblíživší se noc zadržela nešťastné jich nastupování.

Znamenitý to den. Znamenitější všech novou historkou Kisiltapy.

Byl už večer, temno. V našem táboře rozlehl se náhle jásavý křik: „Naši na Kisiltapě!“ V skutku, dvě 24liberky, jež Turci vytáhli na horu, umlkly, i horská děla turecká umlkla. Za to blýskaly zde tmou výstřely pušek. Chrabří vojínové 39. divise stáli už skoro na samém chlumu hory. Za čtvrt hodiny po tom ustaly výstřely. Bylo po boji. Kisiltapa byla turecká.

Proč? Slyšel jsem tuto historku od důstojníka štábu:

Bylo to v okamžiku, kdy Turci uspěli vzít horská děla, aby ostavili těžká děla a prchali s Kisiltapy. Naši postupovali. V tom přikvapí důstojník štábu k tureckým příkopům, odkud stříleli naši vojínové.

Napadl poddůstojníka. „General Lazarev velí ustoupit, sdělte dále!“ volá k poddůstojníku. Ten obrátí se chladně opřev se na pušku. „Vyřiďte Lazarevu, libo-li mu, že může ustoupit sám. My nepůjdem!“ Důstojník na umořeném koni blíží se k druhému příkopu. Volá k vojákům: „Ústup, ústup, general Lazarev velí!“ Vojínové s vrozenou Rusovi perfidní mlčelivostí obracejí se zády k důstojníku a střílejí. Ordonanční důstojník napadl důstojníka pěchotního. „Rozkaz náčelníka sboru,“ volá, „ustupovat, prosím přikažte lidem svým, oni mne nechtí poslechnout!“

Důstojník snímá čapku. „Drahý můj kollego, možno, že mluvíte pravdu, ale já neznám vás. Prosím nechte nás na pokoji. V před!“ — —

Ubohý ordonance bloudí dále, až konečně nalézá štábního důstojníka, jenž poslechl. Poslechl. Však ještě ne vojíni. „Nepůjdem!“ volají. „V před! v před! Vezmeme dříve Kisiltapu!“ — „Cep náš nemá reservy,“ volá komandující. — „Ostavte nás tedy do jitra, zde spát budeme a Horu vezmem!“

Historie končila částečně nahajkou. Násilím musel přinutit proklínajících vojáků odstoupit. Kisiltapa byla ztracena opět a vojíni mluvili o zradě . . .

Dne 4. října bojovalo se v středu i u Jagny hlavně kanonádou. Dne 5. byl boj opět u Jagny odpoledne. Končil kanonádou a odstoupením našich . . .

Vojsko s udivením slyšelo o 4000 až 5000 mrtvých a raněných a činilo výčitky komandujícím i mluvilo o zradě. „Povolit jen nám vojínům v před!“ pravil mi se slzami vzteku v očích vojín dragon, „uviděli by náčelníci, zdali my bychom prohnali Turky! Takto nás obětujou po stech a jaký úspěch?“ Následovalo zaklení.

Ve čtyrech dnech na to dostala se osudná Kisiltapa přece Rusům a sice téměř bez boje, kdežto dříve tam bylo tisíce životů lidských obětováno.

Dne 9. října o 10. hodině dopoledne přinesly ruské zvídky zprávu o významném pohybu tureckých táborů na levém křídle. V hodině byl zburcován ruský tábor u vsi Oguzly na Karajalu i v kurukdarské rovině.

Pohyb tureckých vojsk byl zpozorován i na pravém křídle, kdež rozkládalo se toho dne ještě vojsko téměř ve stínu Velkého Jagny, jenž v tureckých rukou se nalézal. Pohyb Turků znamenal přenešení tábora ve vyšší posice. Změna ta však vyžadovala, aby opustili Kisiltapu. O polednách byla Kisiltapa Turků prosta. Pěší divise Heimanova kvapně strhla stany, odpravila na zad své povozy a vytrhla v před.

Kisiltapa neměla pro Turky valné ceny. Nekryla nikterak jejich posice, nutila je roztáhnout řetěz vojska, vedla je tedy k nepraktičnosti, vábíc k táboru nebezpečí. Avšak obsazení Kisiltapy Rusy zavdalo podnět k pohybu ruských vojsk v před a přirozeně i k srážce s nepřáteli. O 2. hodině odpoledne hřměla již kanonáda na celé čáře v Aladži.

U vesnice Subotanu, kudy nastupoval general Heiman, byl boj nejtužší. Pěchota podporována dělostřelectvem zde směle šla k útoku. Po celé čáře vznášely se modré klouby dýmu, kterýž pohled byl rozhodně dojemný diváku. Oko jeho vidělo pohyby vojsk, smrtící střelbu, ale ucho neslyšelo ni šum. Vítr zanesl k jihu veškerý hrom.

Boj dne 9. října nebyl ostatně vražedným. Ruské ztráty nepřesahovaly ani 200 mužů. Turci ztratili rozhodně více, trpěliť zvláště na levém křídle velice.

O 4. hodině, ač ještě střelba hřměla, bylo známo, že boj nenabude toho dne větších rozměrů. Jednotliví velitelé pluků přijížděli do svých táborů přinesli, však rozkaz: „sňať palatky (stany)!“ a připravit se na pochod na 4 dni. Veškeн sbor poslán na zad v Karajal. Oddíl generala Lazareva (předvojný tábor) vystoupil o 12. hodině noční a odtáhl na Arpačaj 12—15 verst od Karajalu ke Kagčaru. Účelem výpravy té bylo obejíti Muchtara. V táboře ruském připravili se k rozhodnému pokusu vypudit Turky z jejich posic a způsobit jim porážku. A pokus ten se zdařil.

## Vítězství na Aladži.

Drobné zápasy na bojišti v okolí Karsu trvaly po bitvách u Jagny a Subotanu ještě několik dnů; boje tyto neměly však zvláštního významu, nýbrž byly jen výsledkem líčených pohybů, na obou stranách za tím účelem podniknutých, aby pozornost nepřítele odvrácena byla od skutečného cíle operací tureckých nebo ruských. Však útokem Rusů na Jagny dán byl průběhu dalších událostí takový směr, který vedl ku konečnému rozuzlení

záhadné situace na bojišti asiatském, totiž k rozhodnému vítězství Rusů na Aladži.

V zápasech od 2. do 9. října pozbyl Muchtar paša, jak později bylo vyšetřeno, přes 8000 mužů, z nichž nejvíce padlo dne 3. října u Subotanu, kde general Lazarev ztuha na sbory turecké dorážel.

V noci ze dne 9. na 10. října mušir turecký nepozorovaně odkradl se z opevněné své a do popředí posunuté posice na rovině, pak s Kisiltapy a s Velkého Jagny, a uchýlil se do svých původních opevněných ležení v polovici cesty na horu Aladžu. — Možno, že pokus Lazareva, aby směrem od jihovýchodu se 26 prapory pěchoty, 48 polními děly a 6 pluky jízdectva obešel Muchtara pašu a přerušil jeho komunikační spojení s Karsem, po případě s Erzerumem, — že pokus tento přiměl Muchtara, aby soustředil rozptýlené a sídlé své branné síly.



Veliký kníže Konstantin Nikolajevič, velitel ruského loďstva.

Okolnost, že Rusové zřídili telegraf polní, který neustále spojoval hlavní stan v Karajalu s divisí generala Lazareva, ačkoli tato pohybovala se nejrůznějšími směry v hornaté krajině nepřátelské a v samém pozadí skutečné posice turecké — okolnost tato podávala zjevný důkaz o tom, že paša nijakž nevěděl o složitosti válečné operace ruské. Paša ponoukán byl tím více ku kvapnému ústupu, čím krutější byly ztráty, jež byl utrpěl následkem tvrdošíjných bojů během minulého právě týdne, jakož i úžasným takřka vzrůstáním počtu sběhův tureckých a čerkeských, houfně od vojska jeho prchajících.

Zmíněné spojení telegrafické umožňovalo oběma oddílům armády ruské současně a u vzájemném dorozumění prováděti pohyby své, jichž účelem bylo: obklíčiti Muchtara pašu a pak buď umořiti jej hladem na pustém a ledovitě studeném temeni anebo přinutiti jej ku složení zbraní.

Lazarevu, jehož pohyby zachovávaly se v tajnosti, bylo nařízeno, aby udeřil na téměř orlocké a Vizinkej a obě místa obsadil, zatím co ostatní sbory proti týmž místům postupovaly na druhé straně pohoří. Kisiltapa, jíž Muchtar paša dne 25. srpna byl se zmocnil a na základě toho veliké vítězství si připisoval, byla opět, jak výše jsme vypsali, v rukou ruských. Opevnění kisiltapská byla velmi důkladná a svědčila o výtečné znalosti zakuklených spojencův tureckých v tomto oboru válečnictví. Děla turecká, kteráž ovšem před vítěznými Rusy rychle byla odstraněna, byla vesměs umístěna v hlubokých lůžcích krytých řadami trámů dvojitě skřížených a vrstvou měkké hlíny obhozených. Zde okázalo se opět zjevně, jakého způsobu válčení Turci jsou schopni. Opodál Kisiltapy porůznu ležely nahé, bezhlavé a u vysokém stupni hniloby se nalézající *mrtvoly vojínů ruských, jichž končetiny byly usekány a porůznu pohozeny.* Bestiálnosti tyto spáchány byly *na zajatcích a raněných*, mrtvoly padlých byly postínány a zohaveny způsobem, jaký nelze vylíčiti.

Jakž svrchu řečeno, opustili Turci následkem ztrát od 2. října utrpených nejen Kisiltapu, nýbrž i Velký Jagny, odkudž ostatně se srdcem asi nevalně těžkým se klidili, neboť dle všeho soudili, že Rusové, kteří dne 3. října bez jediného výstřelu posice této se vzdali, nijakž nestojí o to, aby se jí zmocnili, aniž přikládají jí zvláštní nějaký význam. Byl to nedostatek vody, jenž přinutil generala Loris-Melikova, aby po zdařilém útoku svém místa tohoto opět se vzdal. Z toho ovšem čerpali Turci naději, že budou moci kdykoli tam přijíti a opět odtamtud podle vůle se vzdáliti. Tentokráte však Turci v počtu svém notně se zmýlili. Štáb ruský patrně nahlédl později taktickou důležitost Velkého Jagny a uzavřel v moci své jej držeti. Dne 11. října počali tam Rusové zřizovat redutu na úpatí jeho přímo proti temeni Avliaru a vyzbrojili děly těžkého kalibru za tím účelem, aby bombardovali tábor nepřátelský dnem i nocí. Muchtar paša nemálo byl překvapen a zklamán v očekávání svém, vida, že Rusové pustili se tam do rozsáhlých prací zákopnických a že úsilovně v nich pokračují, což patrně svědčilo o pevné vůli velkoknížete udržeti v moci své posici tuto stůj co stůj.

Muchtar mžikem odhodlal se k zoufalému útoku. Dne 13. října ráno již před svitáním vyslal 6 praporů dobrovolníků tureckých se zálohami a dělostřelectvem proti Velkému Jagny. Turci nepozorovaně přikradli se až k nové redutě ruské a nemnoho scházelo, aby rázem byli se jí zmocnili. Pouhá náhoda zachránila Rusy před ztrátou reduty. Jako nezřídka, byli Rusové i tentokráte až do neopatrnosti bezstarostnými a předstráže jejich úplně zanedbaly službu svou, ba ani jediného houfce kozáků nebylo tu, aby okolí prohlédl aneb vůbec po způsobu svém posádce redutní užitečným se osvědčil. Avšak na štěstí pro Rusy nahodilo se v okamžik, kdy Turci útokem udeřili, že do reduty přibyly právě dva nové prapory, aby vystřídaly posádku redutní. Takž místo jednoho nalézaly se tou chvílí v redutě tři prapory, které s důrazem mohly útoku tureckému se opříti. Rusové rozestavili se za náspy redutní a uvítaly útočníky důraznou a úžasně rychlou střelbou ručniční, následkem které Turci po zápase, asi hodinu trvajícím, přinuceni byli v divém nepořádku ustoupiti, při čemž Rusové s bodáky nasazenými za nimi se řítili. General *Schack* sám ujišťoval, že kdyby aspoň jeden pluk jízdectva jemu po ruce býval, mohli útočníci nepřátelští do posledního býti utraceni.

Ztráty Rusův obnášely pouze 24 mrtvých a raněných. Turci zůstavili na bojišti 123 mrtvol, z čehož souditi možno na ztrátu aspoň 400 mužů. Takové boje a taktické pohyby byly pouhou předehrou událostí očekávaných pro tu dobu, až general *Lazarev* dosáhne místa určení svého, temene orlockého neb Vizinkeje. Tak také měla i otázka vpádu Rusův do Armenie dojíti rozřešení svého.

Podle výroku zajatých Turkův uzavřel mušir turecký před nějakým časem, že zůstane v místech, kdež právě se nalézal, totiž v okolí Subotanu, a že bude tam přezimovati. K tomu účelu nařídil také, aby zřízeny byly podzemní chýše, k čemuž také ihned přikročeno; ale když seznal, jak rychle vzrůstá síla vojska ruského, ohrožujícího křídla jeho i pozadí, nahledl, že jest záhodno, aby soustředil síly své ustoupením s temene Aladžadagu a opuštěním všech posic na rovině do popředí posunutých. Muchtar paša věděl o pohybu Lazareva, směřujícím k obejití vojska tureckého.

General Lazarev měl k účelům svým, jak již praveno, 26 praporů pěchoty, 48 děl a přiměřený počet jízdy. Výprava jeho vedla přes Ani, Digor a Bazardžik k Orloku, kde bylo mu zmocniti se sousední kuželovité hory. Při všeobecném útoku pak měl dobyti vysočiny u Vizinkeje a takto Turky od Karsu odtrhnouti. Malý Jagny zůstal tentokrát zcela nepovšimnut. Polní telegraf spojoval pořád sbor generala Lazareva s hlavním stanem; řada hlídek kozáckých střežila jej před porušením. Muchtar paša vyslal proti Lazarevu Ferika Rašida pašu s 15 prapory. Telegrafu a doprav spíže však si nevšímal. Vrchol pošetilosti nebo snad pyšné nedbalosti jeho záležel v tom, že neobsadil Velký Jagny, jenž přece chránil celý jeho šik, jmenovitě centrum. Když dne 3. října Rusové Velký Jagny opustili, odebral se tam Muchtar a jako vítěz přehlížel s vrchu bojiště. On chtěl vystavěti silnici pro děla až na vrchol; pochod Laza-

reva zdržel jej od tohoto předsevzetí, Rusové však uznavše opět důležitost posice té obsadili Velký Jagny Turkům zrovna před nosem. Odražením Rusů od Velkého Jagny dne 13. října byl Avliar, centrum posice turecké, a Vizinkej volný střelbě děl ruských. Když dne 15. října ráno general Lazarev oznámil, že jest připraven, ale hlavní silou Muchtarovou před Vizinkejí ohrožen, a proto žádal za váznou podporu, rozhodnuto, že se má útok hned podniknouti. Uváživše dobře všecky okolnosti uznali vůdcové ruští, že nemá se podniknouti útok v průčelí; jen Avliar generalem Heimanem a Vizinkej Lazarevem měly se napadnouti. Naproti Aladži a ostatním posicím chovali se Rusové až k rozhodnutí jen pasivně; pozorovali a demonstrovali.

V 6 hodin ráno počal general Heiman z vesnice Hadživali s divisí granátníků kavkazských, v čele brigáda Schackova, útok na Avliar. Kolem plochého vrcholu hory, kteráž jest úplně lysá a kamenitá, zřídili Turci nepřetržité opevnění, jež záleželo z příkopu pět stop širokého a tři stopy hlubokého. Vyházená z příkopu země tvořila pažení, které však bylo jednak slabé, tak že granáty je prorazily, jednak znesnadňovalo střelbu vojáků dolů na úpatí. Dobře postavená baterie 6 krupovských děl podporovala hájení hory. Děla ruská, celkem 56, přijela na 1800 až 2000 kroků a střílela jen na onu část opevnění tureckých, na niž mělo se hnáti útokem. Rusové stříleli skoro samé šrapnely, Turci jen granáty. Střelci ruští zahnali po tuhém boji všecky Turky na vrchol a seřadili se ve tři proudy útočné na úpatí hory v postavení dosti krytém. Zatím řádily ruské baterie strašně v opevnění tureckém. — Pravý déšť kulí padal do příkopů tureckých po pět hodin bez ustání a naplnil příkopy mrtvolami tureckými. Muchtar paša pozoroval zatím s výšiny vedle Avliaru, kteráž byla také opevněna, boj, na němž závisel osud jeho i celého Arménska. Pluk pěchoty, který měl právě po ruce, poslal na Avliar ku pomoci. Pluk sestoupil v husté řadě střelců s výšiny do údolí potoka Matary, a obtěžoval Rusy chvíli v týle. General Heiman měl však dost mužstva, aby se sprostil těchto nepříjemných harcovníků; několik praporů se rozstoupilo v řady různostřelců a zahnalo Turky. Tou dobou, bylo asi půl jedné s poledne, hnuly se také tři útočné proudy pod velením generala Schacka ku předu, a lezly srdnatě vzhůru po příkré stráni. Granátníci, podporováni strašlivou střelbou šrapnelů, drali se pořád výše a výše. Z počátku stříleli Turci neunavně. Když ale počet útočníků pořád se množil, a čím výše, tím více houstnul, pokrývaje horu jako rozlezlé hnízdo mravenců, ztratili Turci důvěru ke svým zadovkám a dali se na útěk. Náhle umlkl kolkolem na horách se rozléhající lomoz válečný, zaznělo vítězné *urá!* a za pět minut stály sbory ruské na vrcholu Avliaru. Muchtar paša pozbyl vší mysli a dal se s celým průvodem svým rychle *na útěk přímo do Karsu.*

General Heiman zavedl ihned stíhání, k čemuž ale nebylo dost jízdy; část vojska hnala se za prchajícími Turky údolím matarským; hlavní proud ale obrátil se v pravo proti opevněné vysočině, kteráž sousedí s vysočinou vizinkejskou, a dobyla ji za prudké střelby děl i ručnic při prvním útoku.

Zatím počal též Lazarev rozhodný útok svůj na Vizinkej a zmocnil se místa toho s chrabrostí neodolatelnou. Turci dali se na útěk v nepořádku; jako mezi dvěma mlýnskými kameny jest všecko rozdrceno, co stálo mezi Heimanem a Lazarevem. Kdo z Turků měl tolik času a rozumu, aby následoval příkladu vůdce svého Muchtara, utekl do Karsu, všichni ostatní byli pobiti nebo chyceni.

Zatím stálo ještě celé pravé křídlo turecké netknuto na Aladži. Tam udržovala se po celý den toliko slabá střelba z děl. Asi ve 2 hodiny, když byl Avliar dobyt, obdržela divise granátníků moskevských, stojící pod velením generala *Šereměteva* na levém křídle ruském, rozkaz k útoku na Aladži. Turci bránili se střelbou z děl a z ručnic ještě několik hodin. Rusové hnali je pořád výš a výše; když pak zmařen jest zoufalý pokus jejich, aby zachránili hlavní tábor svůj, ustoupili, všecko zanechavše, s vrcholu na druhou stranu hory.

Noc již nastala, foukal studený vítr; na smrt umdleny, hladovy a žíznivy, zimou se třesouce, hleděly poražené prapory dostati se k pohoří orlockému. Když ale i tam uvítala je brzo střelba ruská, zastavily se a vyslaly parlamentáře k velkoknížeti, aby vyjednával o kapitulaci. Major generalního štábu přinesl odpověď, kteráž za první podmínku ušetření kladla ovšem složení zbraně.

Na povel svých plukovníků složili Turci poslušně hned ručnice své. Potom přišel prapor střelců ruských a pojistil si je. 22 praporů složilo zbraň najednou a vzdalo se společně. Později chyceno ještě 6 jiných praporů. Celkem zachránilo se i s posádkou karskou asi 6000 mužů. Mezi zajatými bylo 7 pašů. Asi 40 děl, mnoho tisíc ručnic, množství střeliva a spíže, všecky stany v leženích s celým obsahem a celé nářadí Muchtarovo jest ukořistěno. Zajatí poslali se do Tiflisu, kdež byli zástupem lidu očekáváni. Lid chtěl vidět zajaté paši. Právě o 1. hodině s poledne objevila se řada tarantů a trojek (povozy ruské), v nichž byli pašové. Provázeli je kozáci.

Mezi nimi byli: ferik *Omer* paša, který velel tureckému vojsku v nepřítomnosti Muchtara, ferik a náčelník generalního štábu *Hasan* paša, ferikové *Hadži-Nadžid*, *Mustafa-Džavid*, *Achmet-Budet*, *Šefket* paša; general jízdy *Omer Tahir* paša, plukovník *Hamdi bej*, majorové *Tefik*, *Sadik* a *Kefet* bej a pobočníci několika jmenovaných pašů. Někteří zajatí pašové měli evropské vzdělání, jako Omer, Hasan a Hadži-Nadžid. Ujišťovali, že Muchtar tři dny před bitvou očekával posily.

Celkem zajali Rusové 32 praporů, 4 brigády dělostřelectva, 2000 koní a přes 100 vyšších důstojníků. Mezi padlými byl také jeden ze synů Šamylových a velitel jízdy Musa paša. Armáda Muchtarova záležela z 66 praporů 80 děl a 6000 jezdců. Rusů bojovalo v celku 65.000 mužů.

O kapitulaci Turků na Aladži uzavřena následující smlouva:

1. Poněvadž vojsko turecké osvědčilo řádnou statečnost, podrží důstojníci své šavle, koně a všecko jmění, které s sebou vezou. 2. Všecky osoby, nepatřící k počtu bojovníků, jako jsou vozkové, sluhové důstojníků a ošetřovatelé nemocných, mohou vrátiti se svobodně do své otčiny, jakmile odevzdají zbraně své. 3. Všichni ti, kdož v odstavci 2. nejsou jmenováni, vzdají se bez podmínky. Všeliké zbraně, střelivo, prapory a všecko, co náleží armádě, zůstane kořistí vojsku ruskému. Zajatci podrobí se bez podmínky, vyplní bez prodlení všecky obdržené rozkazy a odeberou se na místa vykázaná. 4. Vojsko ke složení zbraně donucené odevzdá zbraň a zavazadla tam a tak, kde a jak se nařídí, načež každý hned se vzdálí od zbraní složených, a zachová pokoj i pořádek. 5. Skládání zbraní počne ve 2 hodiny v noci. 6. K osobám, které mohou svobodně odejíti, náležejí také tři lékaři s armádou zajatí.

Podepsáni: *Ropp*, carský ruský general-lieutenant; *Omer paša*, císařský otomanský general-lieutenant; plukovník *Peters*, zvláštní přidělenec u Jeho císařské Vysosti velkoknížete Michala.

Potvrzuji tuto kapitulaci na základě schválení Jeho císařské Vysosti velkoknížete Michala Nikolajeviče. *Loris-Melikov*, generalní pobočník a velitel alexandropolského armádního sboru.

* * *

Ke skvělému vítězství na Aladži připoutáno jest jméno general-lieutenanta *Lazareva*, muže rázného, který povznesl se na vysoký stupeň hodnosti vojenské vlastním snažením a osobní statečností. Ivan Davidovič *Lazarev* narodil se r. 1820 v městě Suši v gubernii bakuské. Co prostý voják vstoupil r. 1839 do carské služby a za dvě leta na to povýšen byl za poddůstojníka; roku následujícího dostal pak řád sv. Jiří a první řád důstojnický za výtečné chování v boji proti horalům. Za udatnost při obléhání Salti povýšen za důstojníka a zároveň obdržel řád sv. Vladimíra 4. třídy (1847). Za další vyznamenání ve válce stal se štábním setníkem (1848), setníkem (1849), majorem (1850), podplukovníkem (1852), plukovníkem (1854) a general-majorem (1860). Zároveň s povýšením za general-majora jmenován vojenským náčelníkem v Středním Dagestanu a r. 1865 velitelem 21. divise pěchoty. R. 1866 povýšen za general-lieutenanta a za dva roky na to přidělen ke kavkazské armádě. Touto krátkou zprávou nakreslen je život bojovníka, který, věren pořekadlu: „Špatný voják, který nechce býti generalem," získal si všecky stupně vojenského vyznamenání v boji.

## Rusové dobyli Karsu.

Po vítězství Rusů dne 15. října blíž Karsu nebylo pochybnosti, že velká pevnost sama padnout musí. V ruském táboře bylo známo, že Muchtar paša prchl kolem Karsu k Erzerumu, i musel za ním být poslán silný sbor, za kterouž příčinou mohla před Karsem zůstat jen nedostatečná síla, která nemohla sama pravidelné sklíčení města vykonat. Rusové mohli porážet Turky v Karsu jen bombardováním a odvážit se jen s nebezpečím k útoku. Zprávy ruských vyzvědačů podněcovaly vojsko k boji, skoro každého dne tvrdil některý zvěd, že je v Karsu asi 8 až 10.000 mužů posádky a okolo 4000 raněných, zásob sotva na šest neděl, pak že obyvatelstvo bouří se proti veliteli, a že na něm žádá, aby se vzdal.

Několik drobných potýček v okolí Karsu bylo se zdarem vykonáno, než se přikročilo k útoku. Paměti zasluhuje z těch šarvátek episoda tvrze karské *Hafizu*. Dva prapory Kutajců porazily turecké oddělení, které z tvrze vypadlo; Kutajci pronásledujíce Turky dostali se s nimi do tvrze, pobili v ní množství Turků, probrali se do města a jedva že neslezli tvrz *Karadag*. Kdyby je byl někdo podporoval, byl by se dostal Karadag, panující nad celým městem, jeho hradem a tvrzemi Čimem, Suvary, Kauly-Hafizem do ruských rukou již toho dne.

Tak neobyčejná událost probouzela tisíce nadějí, a Rusové myslili si, že i s malou silou se dostanou do Karsu. Toho mínění byl také *Grabbe*, povýšený za generala a jmenovaný brigádním velitelem.

Kutajci s velitelem Fadějevem si zase myslili, že nejsnáze bylo by dostat do moci Hafiz i Karadag. Každý měl svůj plán, svůj náhled, ba více náhledů. Nebylo tří lidí pohromadě, aby neměli aspoň patero rad na dobytí Karsu. K tomu ke všemu došla ještě zpráva, že pod Erzerumem dva bakinské prapory pod knížetem *Amiradžibovem* dobyly 3 silných opevnění. Co do času shodovali se všichni v tom, že má být útok v noci anebo časně ráno, aby se předešly přílišné ztráty. Co se počasí týče, chtěli všici co nejdříve zbavit se chladných stanů a dostat se do teplých komnat karských domů. Vojáci myslili: obyčejný stan v dešti promokne, vítr ho profouká, mráz jej proniká. Venku prší, u tebe též. Nastaly mrazy, mužstvo mrzlo, churavělo, řady ruské řídly. Teplého oděvu nebylo též nazbyt. A tím

vším byl vinen „podlý Turek" a proto byli vojáci na něj největší měrou dopáleni. „Darebák," říkali, „nechce se vzdát. Jemu se to dobře sedí doma za pecí, ale nás se neptá, jak se nám vede!" I lékaři nemohli si dost nastěžovat na přílišné množství nemocných a tvrdili, že v bitvě by ani tolik raněných nebylo, co roznemohlo se zlým počasím. Útok jevil se nutností, v stanech nebylo možná víc vydržet.

Útok položen byl z prvu na noc s 13. na 14. listopad. Několik dní před tím lilo se jako z konví a na obměnu strhla se pak plískanice. Nadělalo se bláta, že nebylo ani pomyšlení dostat se na nějakou stráň, tím méně na příkrá opevnění a zákopy Turků. Útok odložen byl tedy na 14. listopad a pak ještě dále k velikému hoři vojáků, kteří vytáhli již z tábora na sborná místa a nespali celou noc. Za dva dni konečně uhodil silný mráz, bláto ztuhlo. Druhý den mrzlo více nežli první. Útok položen konečně určitě na noc ze 17. na 18. listopad.

První disposice byla: Hlavní útok se povede na dolení tvrze *Tuvary* a *Kauly-Hafiz;* vojsku velet bude general *Lazarev.* S východu na *Araba* a *Karadag* zavede líčený útok proud *Šatilova* od Mabry; na západu a severu proti tvrzím: *Tokmas*, *Tiktepesi*, *Laztepesi*, *Blum-Tabia*, *Inglis-Tabia*, *Veli-paša* a *Muchlis* postoupí proud generala *Roopa.* Jak se podaří útok na dolejší 3 tvrze, přejdou kolony Šatilova a Roopova k útoku a postarají se o opanování Arabu, Karadagu a Leztepesi. Na každou dolní tvrz postoupit mělo k útoku 5 praporů a tolikéž jich mělo zůstat v záloze. Na Suvary šly: tři prapory Pernovců, jeden střelčí prapor, jeden prapor Sebastopolců pod hrabětem Grabbem; na Kauly: tři prapory Sebastopolců a dva prapory Imeretinských pod plukovníkem Voždakinem; na Hafiz: tři prapory Kutajců, po jednom praporu Vladikavkazců a Imeretinských pod plukovníkem Fadějevem. Za tímto proudem se měla držet obecná záloha tří praporů Vladikavkazců a dvou praporů Nesvižců pod generalem *Gurčinem.*

Nezdar útoku Muravěva na Kars r. 1855 zavinili psi, kteří běželi vedle setnin a svým štěkotem upozornili Turky na útok; proto bylo nyní přísně přikázáno, aby se nechali psi doma. Den 2. října poučil Rusy, že i zapalování doutníků a kouření papírovek může prozradit zdvižení vojska a být na škodu. Proto bylo i kouření útočným šikům zakázáno. Z minulých útoků nabylo se též zkušenosti, že mají být při každém proudu komandy dělostřelců, kteří umějí střílet z tureckých děl a v případu ústupu dovedou děla zkazit. K páčení vrat a dveří, probíjení stěn, střech a p. třeba přidat i sapéry s dynamitovými patronami.

Ke spojení se zálohou a náčelnictvím přidáno bylo několik kozáků. Pro větší rychlost zpráv ustanovena i soustava nočních signálů. Rusům mohly prospět jenom rakety, neboť neměli ani mořských svítilen. Každému oddílu přidáni raketníci. Úmluva byla: až padne Suvary, pustí se z něho dvě rakety, z Kauly tři, z Hafizu čtyry. Jak pozná vůdce útoku, že všecky tři tvrze padly, vypustí čtyry rakety najednou, což bude Šatilovu a Roopovi znamením k útoku. Když porozumějí znamení, odpovědí dvěma najednou puštěnými raketami. Jak nastane útok na samotný Kars, pustí se rázem šest prskavek.

Po provedeném útoku měly se stát některé změny v soustavě proudů a jejich směru. Proud Grabbe šel na Suvary a na Kauly. Oddílu Komarova veleno demonstrovat na Tokmas a Laz a obořit se na Čim. Každý proud nesl s sebou 18 žebříků pro sestoupení do příkopů a vystoupení na předprsně nebo valy, pak něco prken na přikrytí vlčích jam a příkopů. Pochod se měl dít bez šumu a výstřelu, nedbat na nepřátelskou střelbu. Vrchní velení měl, jak jsme již výše řekli, *Lazarev*, k jehož charakteristice služte slova, jež řekl staršímu pobočníku generalního štábu:

„Musím vás upozornit, že u mne není žádného ústupu: nepadnou-li tvrze do rána, budeme se bít do večera, a když jich nedobudeme do večera, budeme se bít druhý den . . . "

O průběhu útoku necháme vypravovat ruského majora *Terentěva*, jakož o něm napsal do listů ruských

* * *

O 7. hodině večer hnula se vojska ku předu. Já to zvěděl dvě hodiny před tím, ač jsem mohl již dříve myslit, že se stane něco rozhodného. Prosil mne totiž štábní důstojník za svítilnu pro vrchního velitele, až bude v noci sedět ve stané. Vyjev záhy za sborovým velitelem do Karadžuranu zastal jsem ho při objížďce vojska. Vyšel jsem na pahor za vsí, kde se formovala kolona Voždakina. Při měsíčku bylo vidět řady setnin a šiky praporů, za nimi komanda s prkny a zdravotníky s nosítkami.

Tyto přípravy neměly do sebe nic lákavého. Kdo jich as bude potřebovat? napadlo asi každého.

„S námi, bratří, jest boží rodička," praví jezdec před setninou. „Ona nás bude chránit. Jen bez hovoru a šumu. Tiše a bez rámy. Nezůstávejte pozadu — podívejte se na mne. Z řady nevycházejte. Raněné vynesou zdravotníci. Kdo zůstane zpět, o toho se postarám. V revolveru mám 6 kulí. Vezměte si mne za příklad: já budu v předu, ani s koně neslezu. Co se mi stane — leda že mne zabijí. Co z toho, jaká škoda?"

Od Karadžurana k nejbližším tureckým tvrzím bylo dobrých 6 verst a mohla cesta trvat 2 hodiny, nežli začne dílo. Ve vsi byl tábor generala Lazareva, zde i jeho stan. Štábní důstojníci stáli v kupách, hovoříce tu šeptem, tu hlasem, ale všady dělo se to rychle a úsečně. Bylo vidět, že jsou opanováni jedinou myšlenkou. Teskné očekávání příští doby poutalo každého:

vítězství — porážka. Kdo to jednou zkusil, představí si snadno rozpak před útokem.

Přijeli věštní kozáci: vrchní velitel vyšel ze stanu a sedl na kůň. Jedeme. Bylo už k deváté hodině večerní. Záhy to začne. Zastavili jsme se na pahoru, skoro naproti Kauly. Jest to střední z dolních opevnění: v levo odtud Suvary a v pravo Hafiz. Rozumí se samo sebou, že jsme pro šero žádnou tvrz vidět nemohli. Útočné proudy dostaly domorodé průvodce a někteří vyvedli své šiky výborným způsobem.

O 9. hodině ukázal se na Kauly oheň, za několik minut ozvala se i třeskotná střelba: Turci procitli. Za čtvrt hodiny hnul se oheň v pravo, ještě za čtvrt hodiny zazářila podobná illuminace na Hafizu. Časem šlehne jasněji v mohutnější plamen, ozve se hromový výstřel dalekostřelného děla a kolem nás vyje granát. Turci, nemohouce vidět naše davy, házeli granáty na zdařbůh, v stranu Karadžurana, počítajíce, že štáb i zálohy zde musí stát. Počet jejich byl pravý, a granáty se sypaly značně blízko.

Za hodinu Kauly umlkl — bylo as půl 11. hodiny večer. Slyšeli jsme dlouhotrvalé urá a viděli, jak výstřely najednou šlehly. „Sláva Bohu! Kauly jest naše!“ zašeptal kdos.

Sborový velitel poslal několik ordonančních důstojníků na všecky strany přezvědět, jak jde boj. Za chvilku zahovořil Kauly opět, ale podoba ohně prozrazovala, že nestřílejí na naši stranu, ale v pravo: oheň nedělal blesky, ale dlouhé šlehy. Naši střílejí po Turcích, kteří chtějí vydobyt tvrze. Čára tureckých ohníkův jevila se s pravé strany dobyté tvrze. I ta umlkla. Turci jsou odraženi: dva-, třikrát pokoušeli se Turci o útok na své bývalé opevnění, dva- třikrát rozžehla se jejich illuminace — a vše ztichlo.

Se strany Kauly jedou rychlým klusem dva jezdci.

„Kde jest sborový velitel?“ táže se přední.

Přijel štábní rotmistr *Bibikov*, který byl ordonancí u náčelníka jízdy, knížete *Čavčavadze*. Při útoku byl v oddílu hraběte Grabbe.

„Kauly jest naše, Vaše Blahorodí,“ pravil Bibikov a dodal skloniv hlavu: „Hrabě Grabbe padl.“

„Bože můj!“ ozvalo se kolem.

Opodál stál počestný veterán, general *Šulc*, procházel se semo tamo, a máchaje rukama šeptal zoufale: „Ach, Grabbe, ach, Grabbe!“

„Buď mu nebeská sláva!“ — Někteří se znamenali křížem. Grabbe požíval veliké vážnosti jako důstojník i jako soukromník.

„Vzkřikl: urá: a klesl k zemi,“ dokládal Bibikov. „Myslili jsme, že jest raněn; odnesli ho na obvaziště. Nepřišel více k sobě, skonal v našich rukou. Kule se mu zaryla do hrudi a krev vyhrnula se z rány.“

„Ubohý člověk, tušil svou smrt; hráli jsme s ním v karty skoro každý večer; byl stále zádumčivý a když jsme se ho ptali, nač myslí? pravil: „Já při útoku zahynu. Přeji si jenom, aby Kars padl, dále nemám žádných přání.“

„Tím vším jsem já vinen,“ zašeptal sborový velitel. „Zdraví jeho bylo podkopáno; měl se poslat domů. Ubohý Grabbe!“

Tu chvíli střílelo se i na Hafizu. Horní tvrze Karadag a Arab Tabia súčastnily se boje, házejíce k nám nesčíslné bomby a granáty. Naše oblehací děla mlčela a polní dělostřelba stála v záloze. Při nezdaru měla krýt svým ohněm ústup našich proudů. Turecká děla zpívala solo. Na Hafizu bylo slyšet křik; zajisté naši vedou útok na jeho přední opevnění. Hafiz jest hvězdové hražení: čtyrhranná tvrz, jejíž každá strana vylomena jest do úhlu. Před příkopem, naproti kurtině zřízeny raveliny, z nichž možno střílet na dostup k baštovým lícím.

Baštová stavba zakládá celou soustavu křížového ohně a dobytí takové tvrze jako Hafiz není snadnou věcí. Krom toho bylo třeba přelézti přes všecky předešlé stavby. První urá! platilo vnějšímu hražení a tvrze pálily dosud po našich šicích.

Právě jsem se vrátil od Karadžurana; poslali mne sem vyřídit plukovníku Kišmiševu, aby byly po cestě k štábu rozžhaty ohně a zřízen kozácký řetěz, který by sděloval, kde jest sborový velitel.

„Jeďte k Lazarevu, sdělte mu, že Grabbe zahynul, aby ustanovil nového velitele. Podívejte se též, co dělají v Hafizu,“ rozkazoval sborový velitel.

Odjel jsem. Hledal jsem kupu oblehacích baterií, kde měl státi Lazarev; ale on postoupil v pravo ku předu, blíž k Hafizu. Když jsem jel svou cestou, rozhlučela se tvrz: ohníky běhaly po nevídané v noci čáře, jako by nám Turci dělali ohňostroj. Teď slyšet daleké protáhlé, skonávající urá! Střelba ustávala. „Probůh! co se tam děje?“ myslím si.

Kule lítají dosud temnou nocí, sviští kolem uší. Dojel jsem Lazareva. Sdělil jsem mu smutnou zprávu o smrti Grabbeho a aby ustanovil jiného velitele.

„Již jest ustanoven,“ odvětil Lazarev: „rozkázal jsem před útokem, kdo má býti zástupcem každého velitele, kdyby byl raněn. Oznamte, že se Hafiz právě vzdal.“

Obrátím se; tvrz umlkla. Pozdravil jsem generala a dal se cestou zpátky. Kule již nelítaly, ale granáty s Karadagu vyly ve vzduchu. Pozoroval jsem, že je vábily ohně rozžehnuté u Karadžurana: Turci myslili, že tu jest veškeré náčelnictvo.

Dodav zprávu o dobytí Hafizu slezl jsem s koně chtěje se ohřát. Byl jsem celý zimou zkřehlý. Na vousech byly rampouchy a burka byla potažena jinovatkou.

Levé horní tvrze na šoraských návrších: Tokmas, Tik a Laz, které střílely z počátku z děl, oděly se

ručničními záblesky. Chvílemi vyletěly bílé žáry — — svítící koule. Vyhozené pod velkým úhlem letí kule vysoko tvoříce strmou duhu. Hoří několik sekund na zemi a roztrhávají se majíce v prostřed granát.

„Co to, s tvrzí není vidět raket? Již padly tři tvrze a nedávají znamení raketami!“

Sborový velitel poslal opět několik ordonancí, i svého poručíka Aš-Achmeta podívat se, co se děje. Záhy došla zpráva z Kauly, že se celý prapor Turků s 2 děly zavřel do kasárny a nevzdal se. Byl tam poslán inženýrský plukovník *Bulmering*, aby naznačil práce a cesty, po kterých se mají vyvézti turecká děla, kdyby nebylo možno udržeti tvrz. Přibyl i kníže *Čavčavadze* velet proudu Grabbeho, který ztratil již druhého velitele plukovníka *Bělinského* od pernovského granátnického pluku zabitého, když dával rozkaz k útoku na kasárny. Rány s Kauly dosud padaly, ale ohně viděti nebylo. Vrchní velitel mně rozkázal, abych tam dojel.

Z Čimu a hradu padaly občas dělové střely přes Kauly a po jeho stranách, Turci zde hledali naše posily a chtěli snad i raněné dobíjet, kteří odjížděli na obvaziště. Vedle samé tvrze hvízdaly kule. Zpozorovav černé kupy valů jel jsem zrovna proti nim doufaje nalézti vchodu. Zklamal jsem se, dostav se na vlčí jámy, vyházené ve třech řadách. Těchto jam se naši hoši nelekli. Kauly dobyly dvě setniny našich dobrovolníků. Prapor Turků zahodil zbraň a vzdal se mysle, že za tímto oddílem táhne větší. Když tak nebylo, chopili se opět zbraně. Dobrovolníkům bylo úzko, ale v tom přibyly na pomoc dva prapory Pernovců.

Zde byl zabit i hrabě Grabbe. Na samé cestě v příkopě ležel zabitý Turek, ale můj kůň už mrtvolám přivykl a kročil i přes tuto. Kolem hlavní reduty v příkopě byla kupa důstojníků a na strmém valu i boku jeho drželi se pak vojáci. Na hlavy důstojníků sypaly se hroudy zpod nohou vojáků: „Nelezte níž,“ zvolal známý můj velitel pernovského pluku, a poznav mne sdělil mi, že do kasárny se zavřelo as 300 mužů, bez děl že se s nimi nic nesvede, protože jest zeď budovy sáh tlustá, a vojáci dobře krytí před nepřátelským ohněm. „Už jsem poslal Tatara, aby je vyzval ke vzdání,“ pokračoval velitel, „sám jsem vylezl na val a křičel: „Ej, Osman pardon.“ Darebové ti ale nepřestávají střílet. Byla vidět u nich rada, jedni chtěli druzí nechtěli se vzdát a tak odpověděli: „Paša nechce.“

S naší strany nikdo nestřílel, protože všichni viděli zbytečnost takové noční praktiky; Turci chvílemi vypálili, ale nenadělali škody. Naši vojáci leželi na vrchu a po stráních valu. Ze zvědavosti jsem vylezl na val a postavil se za dělo, které mne dostatečně chránilo před ranami z kasárny, jež tvořila zadní část reduty a měla silné brány. Spustiv se nazpět do příkopu napsal jsem lístek záložnímu veliteli, aby poslal dvě děla. Kozák dostal rozkaz, nedostane-li děla v záloze, aby se obrátil přímo k hlavnímu veliteli. Turci chtěli vyčkati do rána myslíce, že odtáhneme jako jsme poprvé udělali.

Lístek došel do zálohy a hned vypravena dvě děla. Nežli ale přijela, bylo po všem. Oznámili jsme posádce, že se do ní bude bít z děl, a když odpověděla, že „pašové nechtějí vyjít,“ aby vyšli vojáci sami bez nich. Stalo se. Brána se otevřela, Turci vyšli proudem, zůstavivše zbraň v kasárně.

Prohlednuv všechny stavby a přední redutu tvrze Kauly vrátil jsem se k sborovému veliteli s vylíčením bojiště. Hlubokého ticha a temnoty, které vládly dole, odporem byl děsný ohňostroj hořící na levých návrších: Tokmas neumlkl ani na sekundu, Laz Tepesi a Tik Tepesi, které zdola sotva bylo vidět, měly na obzoru svoje místo. Hrůza ohně zarazila konečně i skromného Veli pašu, který zahovořil se svými děly.

„Ajaj! Komarov — jak pěkně demonstruje,“ chválil sborový velitel. Skutečně: nikdo by neřekl, že tam není hlavní útok. Později jsme se dozvěděli, že Turci v boji považovali útok na dolní tvrze za líčený, za opravdový pak útok na Tokmas, odkud hnal se druhdy i Muravěv. Turci nešetřili nábojem, granáty a pumami: Tokmas řádil od 11. hodiny v noci do 6 hodin ráno: vyházel strašnou sílu střeliva.

Pojednou zaleskly se ohníky v samém městě. Ozvala se drobná třeskotná střelba. Byl to útok na Čim. Každý zatajil dech a poslouchal, pátral po každém ohníku. Postupují čili ne? Náhle zanikne střelba. Padl Čim, nebo ne? Jako na odpověď posýlá nám Čim granát.

„Nepadl — proklatě!“ slyšet kolem.

„Hleďte, hleďte!“ křičí jiný, „Karadag v ohni!“

Odvrátil jsem se od Čimu: na Karadagu hořely ohně.

„To bude Šatilova kolona!“ hádá jeden.

„Jak pak Šatilov?“ vyvrací druhý, „útok jde od města, t. j. s naší strany, hleďte, všecek oheň jde odtud.“

Netrvalo ani půl hodiny, umlkl a zahalil se do tmy i Karadag. „Padl, nemohl se udržet,“ zvolal kdos. Nikdo ale nevěřil. Nebylo slyšet urá! střelba netrvala dlouho a Karadag platil za silnější tvrz. Mine minuta jedna, dvě — Karadag mlčí. Padl jistě.

Zatím přišel na řadu i Arab; i on zatřeštil a zahromoval. Velkokníže poslal pobočníky na zprávy, ale přece docházely pozdě: tak padl Karadag za 2 hodiny. Jeho dobyli titéž Kutajci, kteří se zmocnili Hafizu; měli jej na cestě a znali ho.

Po pádu Karadagu nepochyboval nikdo o našem vítězství: nemohl se držet Čim, ani hrad, ani Arab, a záhy budou v našich rukou město a dostup k vodě. Pád levých tvrzí jest již jen otázkou času. Dosud svítil měsíc; za 2 hodiny bude teprv svitání. Sborový velitel mi opět kázal jet do Kauly a vyvést odtud 1. záložní prapor proti Čimu. Vyjev po známé cestě do příkopu,

potkal jsem veliký zástup zajatých a našel tu i velitele jekaterinoslavského pluku, jemuž jsem odevzdal list. Podíval jsem se ke kasárně, která se byla vzdala. U vrat opevnění stála bíle a žlutě pruhovaná budka, vedle ní zastřelená stráž. Vnitř kasárny byla pravá spousta. Důstojník pernovského pluku šel se světlem v ruce před oddílem vojáků, kteří sbírali zbraň. V koutech a ústraní leželi mlčky turečtí ranění. Báli se sténat, aby jim Rusové neodplatili stejnou měrou, jak oni činili ruským raněným. V jedné komnatě byl telegraf, u něho kulí zabitý úředník a vedle tohoto raněný jeho soudruh, maje kolena objata a hlavu na nich složenou. I sem našly kule cestu! Telegrafy byly skoro v každé kasárně.

Pohlednuv na kasárny vydrápal jsem se na okružnou cestu, kde stojí děla vysoko zaměřená. Spíše možno je nazvat moždíři, neboť střílejí příliš kolmo. Okolo nich jsou pytlíky prismatického prachu. Stopy našich granátů ukazovaly, že naše obléhací děla pracovala tak dobře jako polní. Okolo stěn kasárny válely se kusy granátů a střepy šarochů, které účinkují tak dobře jako granáty a pumy; první část letí po výbuchu ještě dále a boky se rozletnou.

Co jsem chodil kolem valu, začali z Čimu a hradu oheň na vojsko, které obsadilo Kauly. Granáty s divokým řevem a vytím začaly zuřit nad valem, kazíce mi procházku. Podíval jsem se binoklem na ty zabijáky a bral se vážně stranou. Na zpáteční cestě jsem se díval, jak dopadaly turecké granáty a všecky šly směrem na náš štáb, který, celý na koních, tvořil patrný cíl. Na staništi štábu jsem se setkal s generalem Lazarevem. Došly sem již i zprávy, že tvrz Arab-Tabia dobyta dvěma setninami dobrovolníků. Dílo bylo zhruba vykonáno. Nastalo vzájemné pozdravování a z jasné noci vznikl slavný svátek.

„Co tomu řeknou teď Angličané? Ještě abychom tak vzali Erzerum! Ale ne, dřív jest řada na Plevně. Jaká radost bude v Tiflise!"

„Avšak v Moskvě nebudou zticha!"

Takové a podobné řeči v pravo v levo měla mládež. Usedlejší a vážnější lidé pomýšleli na další operace. Za nějakou chvíli diktoval sborový velitel toto poslání:

„Veliteli karské pevnosti, feriku Husejnu Ali pašovi a vojenské radě! Posílám k Vám jednatele a žádám Vás, abyste mně do 5 hodin večer oznámili, zdali se vzdáte, aby se vyvarovalo další a marné krveprolití."

Náčelník štábu, *Gurčin*, myslil, že lépe, když se doba nenaznačí. Sborový velitel s tím souhlasil a místo „do 5 hodin" dal „dnes". Jako by ze země vyrostl, octl se tu Osman beg, jemuž dán rozkaz napsat list ten turecky. Sedli jsme na kůň a jeli do Karadžurana na telegrafní stanici, kde si troufal Osman nalézt inkoust a papír. Sborový odejel v kočáře k velkoknížeti.

V Karadžuranu bylo hlavní obvaziště. Ranění přibývali neustále na vozích a převázáni se dováželi dále. Zde složeni byli i naši zabití. Lékař vypravoval, že bylo mnoho do ruky nebo do nohy raněných přivezeno mrtvých, ač rány jejich nebyly nebezpečné. Přičítali to mrazu. Vešed do konírny, kde byla zřízena stanice vojenského polního telegrafu, spatřil jsem několik raněných.

„Ach, Vaše Blahorodí! ach, Vaše Blahorodí!"

„Upokoj se, brachu, trp. Hraběte Grabbe také zabili, ale Kars bude bohdá náš!"

Slova ta upokojila poněkud ubohého raněného, alespoň přestal opakovat důstojnický titul. Druhého nesli na zkrvácených nosítkách. Sténal a naříkal na bolest v zádech.

„Hoj, jen zvolna, bratří! Pomalu . . . tak! Svatý bože, umírám . . . oh!"

Byl raněn do života; kule tělem proletěla.

Rty zsinalé a oči zkalené dokazovaly, že mnoho krve ztratil a příliš trpí. Pomoci jsem nemohl ničím; vzpomněv si ale, že mám v čutoře něco vody, požádal jsem zdravotníka, aby mi půjčil číšku, do níž jsem polovičku nalil. Raněný, slyše jmenovat chinovou vodu, dychtivě sáhl po číšce a vyprázdnil ji až na dno. Naděje zableskla se v jeho očích, a když jsem mu řekl, že bohdá se vše šťastně skončí, zdálo se, že mi důvěřuje.

Vstoupil jsem do přepažení, kde ale nebylo více Osman bega. Co jsem dával raněnému pít, ukončil svou práci bez mé pomoci. Ostatně nebylo ani písma více potřeba, signalista četl z proužku a sám představený stanice psal následující telegram generala Roopa: „10.000 Turků vytáhlo z opevnění a prodrali se, probůh! pošlete posily!"

Z toho jsem soudil, že nemá už kdo kapitulovat a že můžeme zkrátka obsadit od Turkův opuštěné tvrze. Prchající pěchota se musila pronásledovat, a proto jsem řekl telegrafistovi, že sborový velitel odejel do Verankale. On pustil na tuto linii, ale elektroskop ukazoval, že není spojení.

„Buď jest drát přetržen, anebo vzal signalista ručičku," pravil telegrafní úředník.

„Spíše přetrhl drát včera v noci general Kuzmiňskij. Jel velmi rychle, neviděl po tmě drát, který visí tuze nízko, a narazil na něj. Jedním rázem vyletěl ze sedla, spadl na zem a kůň utekl."

„Někdo se musí poslat schválně do Verankale," rozhodl se náčelník stanice.

Já nabídl svoje služby a radil, aby se poslala zpráva Lazarevu, který jest na posici a může učinit bezodkladná opatření. Učinil jsem tak. Ale sotva že jsem vyjel ze záhory, která zakrývala Karadžuran, spatřil jsem, že na tu stranu Karsčaje valí se již houfy naší jízdy, a poznal jsem, že jest to jízda knížete Čavčavadze. Dal jsem se kosmo a padl jsem do bláta. Musil jsem se vrátit.

Ohlednuv se viděl jsem, že za mnou klušou dvě škadrony dragonů s jízdeckou baterií. Začal jsem máchat rukou v levo, a dragoni změnili směr. Přidal jsem se k nim. Oddíl ten vedl plukovník *Nemirovič*. U samé hory vrazili jsme na cestu do *Bozgaly* na zaskočení Turků, kteří místo k Alexandropoli klusali k Erzerumu. Sdělil jsem plukovníkovi svůj náhled o výhodách této cesty, která se hodí pro jízdu i děla, kratší jest nežli cesta, po níž se ubírá Čavčavadze, a s ní možná vpadnouti Turkům v bok, kdežto valná jízda postupuje k týlu.

Nemirovič rozpočetl výhody a vrátil dragony na cestu poručiv mi, abych je kudy třeba vedl. Sám s četnickým důstojníkem a 2 kozáky dal se přímo. Divisi Severců velel major *Nikuliščev*. Hovořit jsme mohli, když to šlo do vrchu a koně z klusu přešli v krok.



General-lieutenant J. D. Oklobdžio,
velitel rionského sboru v Asii.

Za Bozgalou jsme se dostali už do sněhu. V dáli na horách pokrytých sněhem černaly se řady vozíků prchajících Turků.

Den byl slunečný, k poledni se oteplilo. Jeli jsme jen v měchových pláštích, sešitých po kozácké módě, pod koleny. Pomýšlení o dobytém vítězství, o tom, že pronásledujeme nepřátelskou pěchotu, která prchá na zdařbůh 200 verst, bez potravy, bez teplého oděvu a v špatné obuvi, po horách zasypaných sněhem — vše to ponoukalo k veselosti.

„Jak jsme na první poprašek vyšli na hon zajíců!“ obrátil jsem se k Nikuliščevu.

„Zrychlit krok!“ velel tento na odpověď.

Zajíci nás pozorovali s hor, na nichž stoupali po kolenách sněhem, viděli, že za nimi letí naši strašní dragoni, viděli, že s nimi jede i neméně strašná dělo-

střelba. V zadu hnala se jízda Čavčavadze, po bocích proháněli se dragoni a kozáci knížete *Ščerbatova.* Všecko to viděli ubozí zajíci a zaházevše do sněhu svoje pušky, bodáky, jatagány i sumky — podrobili se bez reptání osudu a pádili dál. Několik mužů se odloučilo od svého houfu, sešli stranou a kráčeli klidně k Bozgale do zajetí. Jeden z nich šel po stezce v siném plášti a rudém fezu ruce v kapsách u kalhot.

Proti němu vyjel dragonský důstojník, který uměl trochu turecky.

„Kam tudy jdeš?"

„Šli jsme do Erzerumu, ale vaši dragoni nám zamezili cestu."

Třeba připomenouti, že slovo dragon jest Turkům něco hrozného a velmi nepříjemného. „I lidi zvláštní berou k dragonům i zvláštní koně!" říkali Turci armenskému markytánovi, který s nimi padl do zajetí. „Jak se na tě dragon oboří, začne tě i jeho kůň kousat a kopat. Čerti jsou to a ne lidé!"

Strach a nenávist nepřítele jest nejlepší pochvalou vojínovi a proto mohou naši dragoni na to být pyšni. Oni si získali již slavné jméno v předešlém polním tažení, když činili divy i pod Baškadyklarem, Kurukdarem a Peňakem.

K posouzení nenávisti Turků k našim dragonům třeba ukázati na faktum, že po boji dne 15. října, když major *Vitt* byl odtržen od ostatního vojska generala Lazareva a dragoni utrpěli značnější ztráty — prostříleli Turci i zajatá sedla i raněného koně a ovšem i jeho jezdce.

Dřív než sdělím konec boje, který důstojně ověnčil stečení Karsu a dal naší jízdě do rukou 10.000 mužů turecké pěchoty — musím se vrátit nazpět a vylíčit stručnými slovy chod boje Roopova proudu, kde tak statečně provedl Komarov demonstraci.

Roopova kolona čítala tři prapory Rostovců, dva a půl praporu Nesvižců, tři prapory Pjatigorců, tři prapory Kubanců, prapor střelců, setninu sapérů, celkem 12 a tři čtvrtě praporů pěchoty. Krom toho bylo čtyry a půl baterie, 14 škadron a sotně jízdy knížete Ščerbatova. Vojsko to rozděleno bylo ve dvě části: první pod Komarovem měla dobyt Suvary a Čimu, vedouc líčený útok na Tokmas i Tik, aby nepřekáželi Turci útoku na Čim; levá pod plukovníkem Čeremisinovem měla vésti líčený útok na Laz-Tepesi a šoraská opevnění, aby nepřekáželi Turci pravé koloně. Vojsko její rozděleno bylo na tři houfy: pravý pod knížetem Melikovem sbíral se jižněji u vsi Tatlidži a šel na Suvary; střední pod plukovníkem Bučkjevem postavil se tamtéž a šel na Čim; levý pod plukovníkem Staševičem sebral se v Tatlidži, měl dobyt stůj co stůj horu Muchu a vésti líčený útok na Tokmas a Tik-Tabii.

Levé skupení zahrnovalo: dva a půl praporu Nesvižců, prapor Kubanců, dvě sotně osetského národního vojska s 28 děly a mělo úsilnou střelbou zaměstnati Laz-Tepesi a šoraská opevnění. Dvě sotně Osetinců podporovaných střelčí setninou měly ohrožovat Muchlis. „Observační horu" obsadily dvě setniny. Záloha Komarova stála za „Stolní horou", Čeremisinova mezi vsí Čiftlíkem a Džavrou. Komarov dostal tři, Čeremisinov ostatní čety sapérů. Jízda, udržujíc spojení mezi pěšími proudy, skupila se na třech místech u trosek Kumbetu, u Bozgaly a Čiftlíku. Na prvějším místě mezi Bozgalou a Komacurem stály dvě škadrony Nižgorodců a tři sotně 7. orenburského kozáckého pluku pod plukovníkem Kelnerem; na druhém dvě škadrony Severců a grebenský pluk pod Batijevským, který měl střežit prostor od Tatlidži k Džavře; na třetím mezi Džavrou a Čachmaurem stálo dvě a půl sotně poltavských kozáků pod plukovníkem *Eristovem.* V obecné záloze generala Dona byly dvě škadrony Severců.

Při provádění disposice staly se některé úchylky: Bučkjev, prošed úvalem půl cesty k Čimu, dal se v levo na horu, aby sehnal tureckou pěchotu, která mu z Tokmasu padla do boku. Odraziv Turky zůstal jim Bučkjev v patách doufaje, že se s nimi vedere do Tokmasu a tím zabezpečí další operaci proti Čimu. A skutečně podařilo se Pjatigorcům zmocniti se prvních opevnění s krytou cestou a dostati se do příkopu hlavního valu. Vraceje se k bráně byl raněn Bučkjev kulí do života.

„Koně sem!" vzkřikl Bučkjev na svého kozáka a jedva stoupil nohou do třemenu, praskl nad ním turecký granát a poranil ho střepem do hlavy.

Ve všech skoro tvrzích měli Turci ohromné zásoby starých kulovitých granátů a pum s obyčejnými trubkami, které při výstřelu se zapálí, ale nikde jich nebylo jako na Tokmase. Kromě moždířů rozestavených na každém výhodném místě i na střechách kasáren, házely se granáty i rukama: odřízli horní nálep, zapálili a hodili přes val. Granát se skulí a rve v příkopě.

„Už jim je zle, střílejí ručními granáty," říkali Pjatigorci.

S Bučkjevem padlo i 50 dobrovolníků, kteří šli napřed. Na pomoc Pjatigorců musil Komarov demonstrovati proti Tokmasu, což se podobalo opravdovému útoku.

Suvary padlo při ztrátě tří mužů; byla to zásluha průvodce, který vojsko dobře vedl. Kdyby nebyli šli Pjatigorci na Tokmas, byli by dobyli Čimu velmi lehko. Cesta na Suvary a Čim jest jedna; když padla první tvrz snadno, byla by padla i druhá. Proti Tokmasu jest Čim pravou hračkou.

Plukovník kníže Melikov dostal též dvě rány dle počtu s dřívějšími třináctou a čtrnáctou: třináctá byla smrtelná. Že byla disposice známa jenom náčelníkům proudů, bylo po jejich ubytí z šiku delší bojování velmi záhadné. Tím se vyjasňuje též, proč nebyla dána znamení raketami po pádu tvrzí.

Na úsvitě dne 18. listopadu prodralo se 500 mužů turecké jízdy našimi předními strážemi na cestě k Samavatu t. j. stranou k Olti a Erzerumu. Byl to *počátek obecného útěku.*

Sám velitel Hussein Ali paša utekl ještě dřív přes Muchlis po oklikách s 30 jezdci, aby nevzbudil pozornost našich předních stráží. Poltavci se na kvap sebrali k zálohám a dali se do pronásledování prchající jízdy. K nim přidala se ještě sotně Osetinců a sotně Kubanců. Dvakrát musili se postaviti Turci proti útoku knížete Eristova a ostavili na místě 500 těl. General Roop, zvěděv, jak se věci mají, vyslal na ústupnou cestu Turků dvě škadrony dragonů a 1 sotni Grebenců pod Batijevským, který je zastihl mezi Samavatem a Aravartanem. Odtud utíkali již Turci porůznu do vsi Bozguše.

Tu dobu objevilo se i značné množství nepřátelské pěchoty, která táhla v úplném pořádku přes Aravartan na Sojgutli. Batijevskij musil nechat turecké jízdy a položiv svoje škadrony za chlumy u vsi Aravartanu, očekával příznivé chvíle k útoku, číhaje na hoře na táhnoucí mimo pěchotu. Ščerbatov, dostav zprávu o tažení Batijevského, přikázal oddílu plukovníka Kelnera, aby se vypravil k osadě Tatlidži. Zde již zuřil boj naší pěchoty s nepřátelskou, která tísnila Rostovce a Nesvižce, již nebyli s to zastavit 10krát silnějšího nepřítele vyřítivšího se z pevnosti s úmyslem probiti se. Vypravuje se, že po ostavení Tokmasu posádkou, zůstala tam jenom skrovná komanda, která měla našince uvésti v klam na účet skutečného významu výpadu. Hned na to vrhli se naši dobrovolníci na Tokmas a dostalo se jim místo odporu velice radostného přivítání: Turci vyskočili na val bezbranní, podávali našim ruce, pomohli jim vlézti do opevnění a zároveň s nimi křičeli urá! To jest přece prostodušné vzdání se!

Když přijel kníže Ščerbatov k Roopovi, dostal rozkaz, aby se odebral k Aravartanu za prchající tureckou pěchotou. „Pomoz vám bůh!“ přál general, „nevím, co se s vámi stane, vždyť vidíte houfy ustupující v pořádku.“

„Nevídáno, čert nás nevezme!“ odpověděl kníže a velel: „V levo bok, pochod!“ a pak: „Škadrony v pravo v levo v před!“

Zatím musil Batijevskij odrazit od Aravartanu; neboť po něm házela množství granátů četná dělostřelba kolony Čeremisinova. Sotva ale spatřil, že na zadní část Turků letí jízda Ščerbatova, již přivítali Turci řadovou střelbou, vyrazil ze své skrýše a s hromovým urá! zasekal se se strany do dlouhé kolony Turků. Šum a křik měl znamenitý účinek a orenburští kozáci pískali a houkali nejrozmanitějším způsobem.

Postavení Turků, zaslechších útok ruské jízdy ze tří stran a vidoucích blížení se nových houfů jízdy od Komacuru a Bozgaly, nebylo závidění hodno. Pokusili se o záchranu, ale výstřely, zaměřené třesoucíma se rukama, neučinily nám škody. S křikem „dragon, dragon!“ zahazovali Turci zbraň a zrychlili krok. Kozáci a dragoni objeli celou kolonu a dávali Turkům znamení, že se mají obrátit.

„My jsme byli svým úspěchem skutečně jisti,“ vypravoval mi kníže Ščerbatov; „jeli a jeli jsme ku předu shánějíce turecké prapory a vyzývajíce je, aby složily zbraň. Nedbali jsme, že jest vedle cesty hluboký sníh a dragonské koně zůstávají tu jeden za druhým. Když jsme dorazili do Bozguše, viděl jsem, že mám s sebou svůj houfec, v pravo byl Batijevskij, v levo starý podplukovník Avaldov, major Kerim beg, Nauzurov, as 20 důstojníků a možná as tolikéž dobrovolných dragonů. Jest to pochopitelno: důstojničtí koně jsou vždy lepší a vytrvalejší. Nikdy nezapomenu na čest, která se mému houfci stala. Scházel nám jen *Kelner*, jehož kůň se zastavil.

U Bozguše jsme si konečně oddechli. Ostatek turecké jízdy, as 150 mužů, ssedli na kopci s koňů. „Před námi jest na 200 tureckých jezdců,“ oznamoval Batijevskij knížeti, „a co za námi?“

„Za námi 10.000 mužů turecké pěchoty,“ odvětil kníže.

„Napadne-li Turkům a jednou po nás vystřelí, nezůstane z nás ani capart.“

Vyšikovav se s hrstkou lidí, k nimž za nedlouho se přidali ostatní zadní, pustil se do útoku a srazil na 30 mužů. Ostatním se podařilo ujet ke vsi Bozguši, kde byli opět v úžlabě zastiženi. Konečně vyvázlo útěkem as 30—40 mužů. Naše jízda urazila již na 50 verst, a hnát se za několika jezdci nestálo za to. V Bozguši se hodinu odpočívalo a po tom vrátil se kníže Ščerbatov do Bozgaly, kam stihl o 9. hodině večerní. Asi 8000 zajatců šlo pod průvodem 1 škadrony Sěverců, půl škadrony Nižgorodců a půl sotně Grebenců. Na výpomoc poslal jim kníže Čavčavadze 1 sotni Volžců a půl sotně Dagestanců. Naše pěchota zajala též 3—4000 mužů, ve tvrzích bylo as půl druhého tisíce raněných a nemocných přes 4000. *Všeho všudy bylo zajatých do 17.000 mužů.*

Před východem z tvrzí a před vzdáním se lámali Turci zbytečnou zbraň a zahrabávali ji v zákopech. V poli zajatí Turci zahazovali své pušky do příkopů a jam plných sněhu. Mám za to, že po boji dne 15. října u Avliaru jsme nedostali všech praporů; neboť jich dle množství mohlo být víc. Možná, že se v mohylách najde nejedna trofej, která nám po právu patří.

Kozáci a dragoni, kteří provázeli zajaté, byli ověšeni puškami; pozoroval jsem však, že žádný z nich nebral šnajderovku a každý se pídil po peabodovce.

„Možná si vzít jejich berdanku?“ tázal se mne věstný kozák.

„Jakou jejich berdanku?“ opakuji.

„A to tak: oni mají své berdanky i krnkovky,“ objasňoval kozák.

Berdanka znamená Peabody a krnkovka Snyder.

Po cestě se ke mně obraceli zajatí s žalobami na přílišné prohledávání, jakého se dopouštěli kozáci a Dagestanci. Když mohl žalobník ukázat vinníka, vyplísnil jsem ho a musil, co vzal, vrátit.

„Proč jsi vzal tomu Turkovi fez?“

„Na památku, Vaše Blahorodí!“ odpovídá skroušeně kozák.

„Hned mu jej vrať.“

Před kozákem leží roztažený Turek a on si chce vzít nějakou kořist.

„Co tu děláš?“ zvolám.

„Má na kalhotech lesklou přezku!“

„Nestydo!“

Takové scény byly při každém kroku.

Čest slavného začátku a čest slavného ukončení si připisují — jeden žertem, druhý do opravdy — dva lidé: Osman beg a štábní důstojník.

„Já ujišťoval náčelnictvo, že jest Turků v Karsu jen 7—8000 mužů,“ pravil štábní důstojník, „a proto se naň odvážili k útoku. Kdybych byl řekl pravdu, že jich je 20.000, nebylo útoku a následkem toho žádného vítězství.“

„Já napsal velitelství list,“ chlubil se Osman beg, „radil jsem mu, aby se vzdalo; ujišťoval jsem, že jsou Rusové rozhořčeni odporem a že uzavřeli pobiti celou vojenskou radu i s ním. Ami paša se toho tak zděsil, že utekl z města, jak jsme dolních a pravých tvrzí dobyli. Kdybych mu byl nenahnal strachu, byl by se ještě dva dny zdržel v Tokmase a nadělal nám velké škody.“

Já připisuju zdar útoku těm, kdo o sobě vůbec ani slovem se nezmínili.

Šikovatel, raněný na smrt šesti kulemi, klesá k zemi. Nejbližší soudruhové ho zvedají.

„Dej bůh našim vítězství!“ šepce jedva slyšno ubohý mučeník a skonává.

Toť sebezapření a obětavost; toť vlastenectví, které na sebe zapomíná; tať naše nejlepší zbraň a naše síla!“ — — —

K vylíčení majora Terentěva nemáme mnoho, co bychom o dobytí Karsu dodali. V dobyté pevnosti spatřili vítězové obrazy hrůzy. Náspy byly posety mrtvolami tureckými, mrazem úplně stuhlými. Na sta divokých psů ohlodávalo kosti padlých koní, jichž kůže však byly již špekulanty staženy. Pevná reduta tvrze Kauly, kde se byl general Kvidnickij vyznamenal, naplněna byla tureckými raněnými, nejvíce Araby.

V městě samém počala všeliká sběř tatarská, arménská a čerkeská tropit obvyklé neplechy, používajíc zmatku v městě panujícího k svému prospěchu. První dva dny bylo Rusům nemožno rázným zakročením učinit přítrž řádění té čeládky, která ani křesťanských ani tureckých zámožnějších obyvatelů Karsu neušetřila, do obydlí jejich se vedrala a cokoli jakou cenu mělo uloupila. Avšak po dvou dnech učinili Rusové hanebnému dílu tomu rázem konec; lupičové byli většinou pochytáni od kozáckých hlídek ruských a donuceni kořist vrátit majitelům.

Dnem i nocí projížděly hlídky kozácké ulicemi a ostře slídily po každém čerkeském a tatarském lupiči po městě se potulujícím.

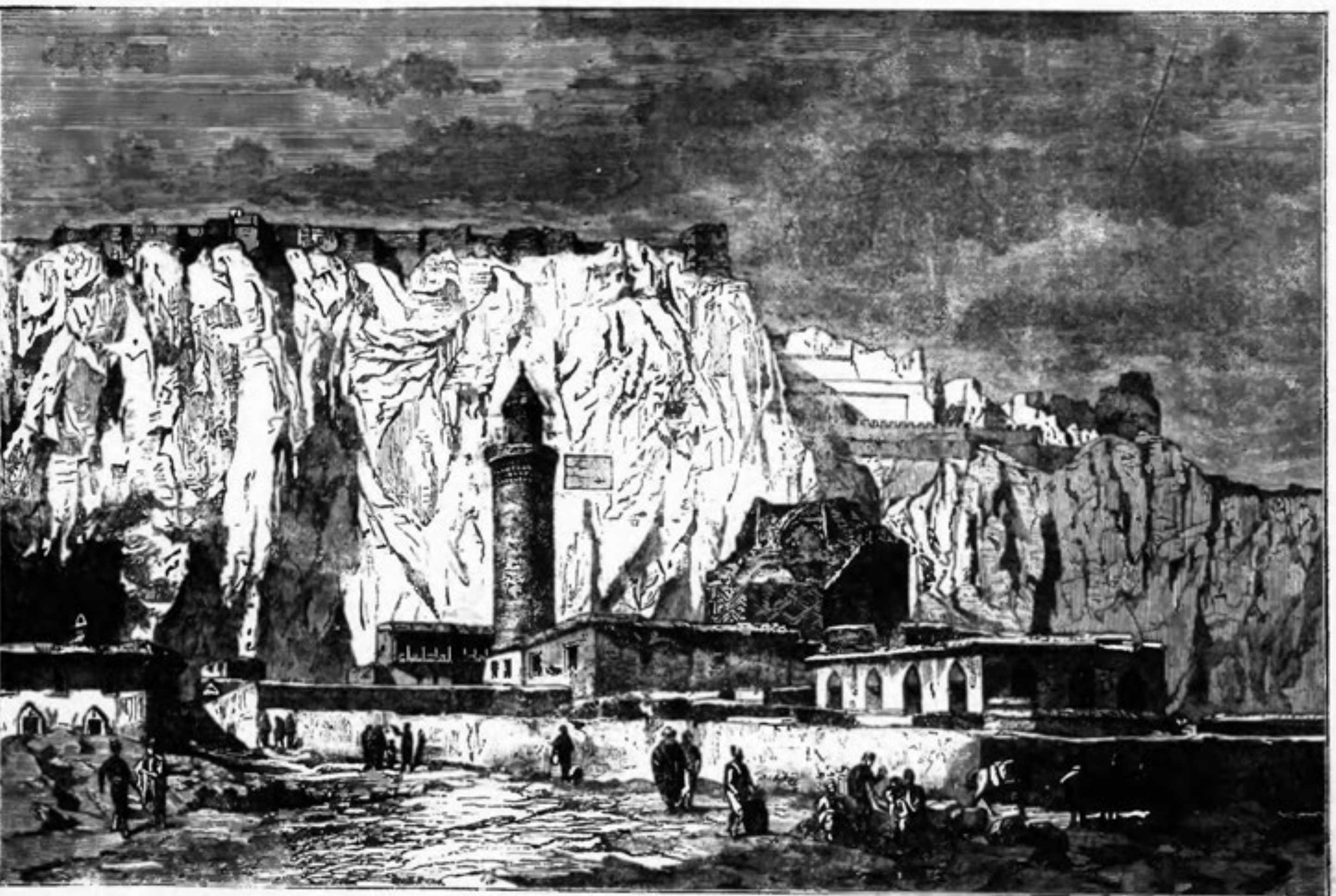
Brzy po stečení Karsu blížila se k přední bráně hradební skvělá kavalkáda důstojníků ruských. Turečtí hodnostáři měststí koňmo i pěšky ihned vypravili se z města jim vstříc, aby vrchnímu veliteli ruskému vzdali poctu, vyslovili jemu důvěru svou i ujistili ho o úplném se podrobení a poslušnosti své. V odpovědi slíbil jim pak vrchní velitel ruský, že se strany ruské přísně dbáno bude spravedlnosti i práva, jakož i že budou učiněna všemožná opatření na ochranu veřejného pořádku i bezpečnosti.

Za několik minut později vjel do města dobytého general *Loris-Melikov* ale beze vší okázalosti — co pouhý předchůdce velkoknížete Michala. V městě dosud potulovala se všelijaká podezřelá čeleď mohamedánská. Teprve druhého dne odbýván slavný *vjezd velkoknížete do Karsu*. General Melikov i s družinou svou jel křivolakými, úzkými a nečistými ulicemi Karsu ku stavení jednoho z tureckých hodnostářův městských, kdež pozdržel se půl hodiny a přijal pohostinství téhož hodnostáře na znamení, že přestalo již veškeré smýšlení nepřátelské a že obyvatelé Karsu stali se hodnými mocné ochrany ruské.

Po ukončení obřadu tohoto vrátil se general se štábem svým přímo do tábora verankalského, aniž prve navštívil některou z ostatních částí města neb citadelu. Na cestě dostihla od generala knížete Čavčavadze zpráva, že všech 40 praporů vojska tureckého, které z Karsu přes zasněžené hory směrem k *Batumu* prchaly, jízdectvem ruským zaskočeno a vzdáti se přinuceno bylo. Družina Lorisova jásotem odpověděla na důležitou zprávu tuto. Vítězství Rusův bylo tedy úplné.

Vítězné trofeje ruské byly nad očekávání četné. Rusové ukořistili dobytím Karsu 312 děl (mezi nimiž 42 polních), skladiště plná ručnic a revolverů, nesmírné zásoby střeliva a potravin, a zajali 17000 vojáků tureckých. Ztráty ruské neobnášely více než 2700 mužů, mnohem méně než dalo se očekávati při dobývání pevnosti tak znamenité.

Štáb a četné důstojnictvo ruské, pak úřadnictvo a stanice poštovní i telegrafická byly v Karsu hned ubytovány. Obyvatelstvo chovalo se klidně, a jevilo částečně též uspokojení nad tím, že přestalo svízele města obleženého. Velkokníže Michal vtáhl se svou družinou odpoledne dne 18. listopadu za zvuku národní hymny: „Bože,



Pevnost Van v Arménsku.

cara chraň" a za provolávání válečného do města. Ve bráně odevzdal mu general Loris-Melikov klíče města. General *Lasarev* jmenován byl guvernérem pevnosti.

Dobytí Karsu způsobilo u celé armády ruské velké nadšení, neboť tento výsledek vydal v ruce Rusů téměř celou Armenii. Oblehací armáda u Plevna slavila vítězství soudruhů v Asii u přítomnosti cara Alexandra; z plevenských baterií stříleny na oslavu vítězství do tureckých posic hřímavé salvy. Turci v Plevně, majíce za to, že už bezpochyby co nejdříve nebude jim třeba střelivem svým šetřiti, jali se střelbu ruskou opětovat, z čehož povstal dělostřelecký boj, trvající skoro dva dny. Car sám zaslal telegraficky armádě kavkazské denní rozkaz, v němž vzdával díky vojsku za udatenství, zároveň pak podotkl, že válka nikterak není a nebude tak brzy skončena a že armádu očekávají ještě velmi mnohé obtíže, strasti a nebezpečenství. Ke konci rozkazu pravil car, že béře vdovy a sirotky po padlých bojovnících ve svou ochranu.

Zmocněním se Armenie zabezpečili si Rusové především Kavkaz. Dokud odbojné kmeny kavkazské byly v sousedství a nepřetržitém styku s panstvím a obyvatelstvem tureckým, dotud trvaly v stálém odboji a bouřily se, jakmile se jim k tomu naskytala sebe menší příležitost. Vláda ruská v Kavkaze neměla proto nikdy pevného základu a teprv rozšířením ruského panství nad celou Armenií stal se Kavkaz pro Rusko zabezpečen a na všecky příští doby k poslušenství přiveden. Ale kromě této Ruska v první řadě se týkající věci mělo dobytí Armenie svrchovanou důležitost, že tím stalo se Rusko pánem světové obchodní cesty, jež vede od Trapezuntu Armenií do východní Indie.

Tato cesta, která dosud byla v moci Turků a jíž přede vším užívali k svému prospěchu Angličané, dostala se v moc Rusů, kteří dojista dovedou ji využitkovat k největšímu prospěchu veleříše své. Nad to již sama země oplývá bohatstvím přirozených pokladů svých.

Mělo tedy dobytí Karsu i kromě válečného významu dosah veliký.

## Porážky Turků před Erzerumem.

Zbytek armády Muchtara paše v polovici října před Karsem poražené, byl velice na mysli sevřen a strach zmocnil se také vojů Ismaila paše. Především šlo o to, aby se obě armády spojily a některou pevnou posici jižněji od Karsu zaujali. Turečtí vojevůdcové přese všechen nezdar nepřestávali doufat, že se 30 prapory pěchoty a obstojným dělostřelectvem budou se moci udržet a sice na posici *Deve-Bojunu* před Erzerumem, hlavním městem Armenie. Průsmykem devebojunským vede jediná vozová cesta, po níž lze děla před Erzerum dopraviti; cesta tato jest po obou stranách velice výhodnými posicemi ovládána. Toto již přírodou neobyčejně pevné místo, bylo Faizim pašou, bývalým to pruským důstojníkem jménem *Kollmann* opevněno, ba takřka nedobytným učiněno. Levým křídlem pod Ismailem pašou, středem v samém průsmyku pod Muchtarem a křídlem pravým na jižních výběžcích pohoří se nalézajíc, krylo vojsko turecké ve velkém polokruhu hlavní město Erzerum co nejlépe.

Dne 28. října obdržel od zvědů svých Muchtar paša zprávu, že Rusové obsadili Olti, Keprikoj, Delibabu a Hasankalé. Dne 3. listopadu došla již zvěst, že 30.000 mužů ruské pěchoty se 150 děly nalézá se již jen 15 kilometrů před tureckými posicemi. Dne 4. listopadu pozorováno, že Rusové energicky postupují proti levému křídlu k vesnicím Khandjes a Soghirlu. Rusové hnali tam útokem, Turci však vytrvali ve svých posicích spoléhajíce se na své zadovky. Útok byl v 11 hodin se značnými ztrátami Rusů odražen. Muchtar paša měl patrně za to, že útoku tohoto zúčastnila se hlavní síla ruská; tím podivnějším bylo, že hned odpoledne na to objevily se před tureckým středem veliké roje ruského jízdectva. Však při jízdě té nebyla ani pěchota ani dělostřelectvo. To však Turkům známo nebylo, že Rusové provedli *válečnou lest* v takových rozměrech, že v dějinách novověkého válečnictví sotva najdeš podobného. Útvar východních výběžků devebojunského pohoří poskytl Rusům možnost, že v noci ze 3. na 4. listopadu zcela tajně, aniž by Turci o tom měli sebe menší tušení, ukryli 45 praporů do zálohy. Kdyby jen jediný špehoun byl Turky o tom zpravil, bývali by Rusové deštěm granátů ze záloh svých vyhnáni. Však stalo se jinak. Výše uvedené roje ruské jízdy pronikly beze všeho odporu skorem až k úpatím tureckých posic. Muchtar díval se klidně na blížící se Rusy a tu a tam ozvalo se mezi cizím důstojnictvem štábu tureckého politování nad krásnými těmi jezdci, kteří klušou jisté záhubě vstříc. Pojednou dal turecký vojevůdce znamení k útoku. Turečtí vojínové houfně hnali se dolů se strání, jsouce kryti v bocích dělostřelectvem na výšinách. Počala zhoubná střelba. Ruská jízda se pojednou rozprchla. Avšak náhle se vše změnilo; řady ruské pěchoty jako by rostly ze země, ty obklíčily Turky, kteří se odvážili příliš daleko. Uvítáni křížovým ohněm počali Turci couvati, jsouce od Rusů stiháni. Marně vedl Muchtar zálohu do ohně. Postrach zmocnil se celé armády; posice padaly jedna po druhé v moc nepřítele. Všecko bylo zanecháno a každý pomýšlel jen na svou vlastní spásu. Hnedle po poledni objevila se ruská pěchota a ve dvě hodiny utíkala již turecká armáda po silnici

k Erzerumu. Za ten čas nebylo ani jedno dělo vypáleno. Dělostřelci přeřezali postraňky, vyšvihli se na koně a cválali nedbajíce o děla. Pěchota pokusila se sice o odpor, avšak hnedle byla obecným proudem stržena. Ruští harcovníci obsadili všechny okolní výšiny a zahájili na utíkající vražednou palbu. Též baterie ruské postaveny byly z velké části tak, že mohly stříleti na silnici, po které v divokém nepořádku prchalo turecké vojsko.

Guvernér v pevnosti chtěl zavříti brány, i nastal krvavý zápas mezi lidem uvnitř i venku. Tito konečně zvítězili a proud valil se erzerumskými ulicemi. Celou noc leželi ubožáci vyhladovělí a mrznouce v ulicích; teprv když nastal den, bylo viděti veškerou tu bídu. Muchtar a Ismail odbývali v noci vojenskou poradu a ustanovili, že budou hlavní město hájiti až do poslední chvíle. Tomu opíral se guvernér, jakož i obyvatelstvo; mimo to byl nepořádek tak velký, že nebylo lze sestaviti úplný prapor, ba ani setninu, by poslány býti mohly na hradby. Každý zaujal postavení, které se mu líbilo. Houfy žen a dětí opouštěly město; anglický vojenský plnomocník uprchl do Baiburtu; archivy byly uloženy, a když se objevilo, že výšiny ovládající Erzerum nalézají se již v moci Rusů, byli vysláni parlamentáři do tábora nepřítele. Nikdo nevěřil, že Erzerum bude s to udržeti se několik hodin. Stalo se ovšem jinak. Erzerum má co přední bašty sedm lunet; čtyry z nich nalézají se na východní straně, a sice tři u Azizie a jedna u Ahali. Ty byly napadeny 9. listopadu od Rusů: kdyby, jako Paskěvič r. 1829 byli po obsazení Devebojunu Rusové hned podnikli útok, mohli snad dobyti Erzerumu. Avšak, poněvadž nechali uplynouti zatím čtyry dny, popřáli tím času Muchtarovi, by zase poněkud zavedl ve svém vojsku pořádek.

O zápasu dne 4. listopadu zaslána z tábora tureckého v Erzerumu následující zpráva do listů anglických:

Klamali se Turci, když posici devebojunskou za nedobytnou považovali. Špatně počítali s ruskou houževnatostí a neústupností. Rusové udeřili na posici devebojunskou a po jednodenním tuhém boji byla posice jejich. Tím padla *třetí a poslední* ohrada, chránící hlavní město Armenie; Rusové stavěli hned svá obléhací děla proti armenské metropoli. Byli jsme vyzváni, abychom se vzdali, avšak Muchtar paša odpověděl, že bude hájit města až do posledního muže.

Pronásledujíce nás na útěku od Karsu rozložili se Rusové táborem na planině Hasankalé u vesnice Khoredjuky asi pět čtvrtí hodin od turecké posice u *Deve-Bojunu*. Deve-Bojun jest pohoří, vroubící planinu Hasankalé směrem od severu k jihu; asi uprostřed pohoří táhne se úzký průsmyk, jímž vede silnice do Erzerumu, který leží přímo za Deve-Bojunem. Pro svůj zvláštní srázný tvar zove se pohoří to „velbloudí krk“ (devebojun). Východní strana jeho tvoří přirozené tři vojenské posice, které v bitvě dne 4. listopadu představovaly náš střed, naše pravé a levé křídlo. Střed záleží z dlouhého vysokého hřbetu, na jehož temeni nalézá se úzká planina; planina tato byla silně opevněna, vroubena jsouc mimo to šestnácti polními děly; pravá posice ležíc na druhé straně mělkého údolí, kterým se přichází k řečenému průsmyku, záleží z dvou kuželovitých vrchů, z nichž jeden na vzájem ovládal druhý; za oběma byly však i jiné dva hřbety tureckým vojskem silně obsazeny. Celému pravému křídlu velel Ismail paša, místodržitel v Erzerumu a do nedávna velitel armádního sboru, který operoval proti Bajazidu. Levé křídlo naše záleželo z okrouhlého vrchu, na němž zbudována silná reduta a po jehož svazích běžely řady střeleckých příkopů. Toť celá posice, jež majíc podobu půlměsíce hájila průsmyk k Erzerumu; rozloha její od jednoho konce k druhému obnášela as 3 hodiny cesty a obsazena byla as 15.000 tureckého vojska. Síla tato záležela ze zbytků armády Muchtarovy, ze sboru vojska, které Muchtar vzal s sebou z Karsu, dále z dvou praporů od Keprikoje a konečně z vojska Ismaila paše, přitrhnuvšího as s 8 prapory od Bajazidu. Mimo to se dostavilo několik rozptýlených tlup a 4 prapory vojska přikvačily Muchtarovi na pomoc z Trapezuntu. Feyzey paša, starý to maďarský důstojník, byl u tohoto vojska náčelníkem štábu a pracoval všemožně, aby devebojunská posice stala se nedobytnou. Však všechno bylo zhola marným.

Mělo se všeobecně za to, že Rusové se nikterak neodváží k přímému útoku na opevněnou a silně obsazenou frontu turecké posice. Proto jsme se cítili v Devebojunu bezpečnými jako v ráji. Jediná naše péče směřovala k tomu, abychom uhájili těch údolí, která se táhla podle obou našich posic na levém a pravém křídle. Tamť nám hrozilo nebezpečí, že Rusové nás obejdou a zaskočí nám do týlu. Rusové však, jak se zdá, počítali s nevšedním bystrozrakem velmi dobře, vzali v úvahu všeobecný stav věcí, sklíčenost myslí v armádě turecké, zejména však nedostatek děl, z nichž Muchtar na Aladži ztratil 42. Z těchto příčin na místo aby do opravdy odhodlali se provésti podobný a zdlouhavý manévr obcházecí, který se jim za Karsem tak výborně podařil, uchopili býka přímo za rohy a mohutnou ranou jej opravdu povalili! Francouzský kurýr, jenž přicházeje z Persie projel ruské čáry, oznámil nám, že v ruském ležení přítomni jsou v okamžiku tom veškeří vysocí generalové ruští a že mezi nimi nalézá se i vojenský příručí francouzský general de Courcey. Z toho již mohli jsme soudit, že se připravuje cos velmi vážného; však přes to nikoho ani nenapadlo, že by Rusové odhodlali se jedinou rozhodnou ranou smésti nás s posice, dosud za nedobytnou vyhlašované. Bašibozuci a Arabové z Orfy a Aleppa vlekouce svoje vozíky po blátivých ulicích Erzerumu

těšili se na vzájem, že Moskovité se neopováží přezimovat na planině Hasankalé a ustoupí co nevidět zpátky — ač budou-li prý moci! V městě samém zahostila se úplná důvěra. Bez ohledu na to, že jsme horempádem musili utíkat od Karsu, nikoho ani nenapadlo, že by historicky pověstný průsmyk na „velbloudím krku" mohl návalu ruských vojsk povoliti. Pouze mezi vyššími vrstvami městského obyvatelstva panovalo různé mínění; obyvatelstvo Erzerumu záleží totiž z velkého počtu katolických Arménů, ostatek z mohamedánů; tito přisahali na vousy prorokovy, že ani jediný „Moskovita" nevystrčí hlavu svou nad temena vrchů věnčících okolí Erzerumu. Arménové však krčili tu onde rameny, a mnohý prohodil: „Za tři dny budou Rusové v Erzerumu."

Než rozhodný den nadešel. V neděli, 4. listopadu, pošinuli Rusové celou svoji sílu k Deve-Bojunu. Čítali prý celkem 48 praporů, jak udáno v raportu Muchtarově. Mezi osmou a devátou hodinou bylo lze spatřiti dlouhé černé čáry ruských vojáků, rozvinující se po tmavé širošíré pláni Hasankalé. Rusové však prováděli bez ustání takořka co den veliké vojenské pohyby, tak že dlouhé ty čáry nevzbudily u tureckého vojska valné pozornosti. Já sám před bitvou na Aladži dal jsem se často ruskými pohyby oklamat; považovaltě jsem časté pošinování ruských vojsk s jednoho místa na druhé za neomylnou známku brzkého boje, však pohyby Rusů byly zatím jen pouhým cvičením. I tentokrát měl jsem za to, že jedná se o pouhý pochod k vůli cviku či snad nedělní parádě a odvrátil jsem tudy svůj dalekohled od ruského vojska.

Však brzy jsem nabyl o svém omylu plného přesvědčení. Černé, dlouhé, souběžné čáry začaly se uzavírati a to tak zvolna a důsledně, že kdo jich bez ustání nepozoroval, mohl míti za to, že před zraky jeho rozvinuje se optický přelud. Však turečtí dělostřelci mají dobré oko, a v několika nejbližších okamžicích houkala už z prostřední posice naší děla oznamujíce, že boj započal. Děla metala granát za granátem do hrozivých čar nepřátelského vojska, však s výsledkem nevalným. Byliť Rusové příliš daleko a při tom postupovali tak obratně, ve skupinách tak důmyslně složených, že i nejlepší turecké dělostřelectvo nebylo s to způsobiti jim poněkud větších ztrát. Za to však tím vydatněji pracovalo již dělostřelectvo nepřítele. Granát za granátem šlehal do našich posic a to s takovou jistotou a precisností, kteráž mne upomínala na osudnou bitvu u Aladže. „Nevěřím," pravil po boku mi stojící jeden starý důstojník turecký, „nevěřím, že by ruští důstojníci řídili hroznou tuto dělostřelbu; musí to být důstojníci buď angličtí nebo pruští!" Ze všech pohybů zdálo se být jistým, že Rusové poženou útokem na náš střed. Turci se dosud ani nehýbali. Každý z nich byl na svém místě a na celé čáře panovalo hrobové ticho, přerušované pouze v jednotlivých obdobách hromovou ranou z děl.

Náhle však, k všeobecnému ustrnutí se ruské řady roztrhly na dva proudy, z nichž každý směřoval k nejkrajnějším výběžkům obou našich křídel. Jeden z proudů vrhl se proti svahům malých údolí, vedoucích ku kotlině oltské, druhý pak proti vrchům jižně od Erzerumu. Na obou těchto nejkrajnějších křídlech rozpředl se brzy zuřivý boj. Turci odporovali velmi statně, měliť během pohybů ruského vojska s dostatek času, aby na rychlo poslali k sesílení ohrožených míst s dostatek pomocného vojska. Byl to hrozný omyl; celý útok na křídla měl Turky jen oklamati, bylť pouhým manévrem. Však manevrem velkolepým, neboť Rusové bojovali s nevídanou houževnatostí a v údolích po obou našich bocích zuřila palba z pušek i děl po celý téměř den.

Na křídle levém Mehemet Ali paša, nejlepší to voják z celé anatolské armády, držel se velmi statně. V prostředku velel Mussa paša, čerkeský to náčelník; na křídle pravém dva pašové již padli, Rufat a Hakif paša, i převzal na rychlo velení Husein paša, starý to general dělostřelecký. Odpoledne bylo již patrno, že Rusové prohrávají, neboť palba jich podél obou křídel začala jaksi ochabovat a ustupovat. Již jsem měl za to, že den skončí tureckým vítězstvím a že tudy můžeme nejméně celý měsíc se hájit, než Erzerum bude do opravdy ohrožen. Byly tři hodiny odpoledne, když nepřítel začal od obou křídel ustupovati, pronásledován jsa deštěm kulí z tureckých děl. Během útoku na oba naše boky nebyla ruská dělostřelba nikterak nečinnou; pálilať do naší prostřední posice tak prudce a vydatně, že ze šestnácti děl, jimiž byla pláň turecké střední posice vroubena, čtrnáct bylo dílem demontováno, dílem naprosto rozbito. Okamžik zdál se být ruskému generalu k rozhodné ráně příznivým. Spořádal podivuhodnou rychlostí své prapory od obou boků ustupující a sesíliv je vojskem záložním hnal prudce proti prostřední turecké posici útokem. Prvnímu návalu Turci strašlivým deštěm kulí ze své rychlopalné zbraně odolali. Však v tom již ruské reservy hnaly se k útoku. Dělostřelba Rusů sypala na Turky pravé krupobití granátů a šrapnelů. Turci začali se kolísati — brzy však *kolísání proměnilo se v útěk*. Rusové stekli už příkré svahy, již stanuli na planině. Kdo neutíká, padá proboden neb zastřelen. Muchtar paša s několika prapory spěchá tryskem na ohrožené místo. Však pozdě! Příliš pozdě! Turecký střed byl už proražen. „Zůstanu zde!" pravil turecký maršálek, „a zemru!" Však brzy i on byl, obklopen jsa množstvím vojáků, stržen ve všeobecný, zoufalý útěk. Všechno běželo v hrozném strachu k Erzerumu. Na štěstí nastala brzy tma, jež mnoho Turků zachránila před dalším pronásledováním a zajetím. Ztratili jsme 42 polních a obléhacích děl, dále přes 4500 mužů mrtvých, raněných a zajatých. Maršálek vyžádav si

24 hodin na rozmyšlenou odpověděl k ruskému vyzvání stran kapitulace, že nevzdá se, dokud bude v Erzerumu kámen na kameni. Máme zde 12.000 mužů obsádky, střeliva a potravin s dostatek.

* * *

Kterak se stalo, že po vítězstvích ruských u Karsu spojily se voje Muchtarovy a Ismailovy? Tato otázka kazila nemile dobrý dojem vítězstvím na Aladži způsobený. General Heiman důvěřoval, že splní se všechny jeho plány, že dovede zameziti Muchtarovi cestu k Erzerumu, že general Tergukasov zažene Ismaila pašu stranou od Muchtara a že tímto způsobem bude stav obou pašů jako dvou očí, které se nemohou na sebe podívat. Celý úspěch záležel na rychlých pochodech obou ruských sborů; zamešká-li Heiman, bude Muchtar moci bez překážky ku Keprikeji a dále k Erzerumu; zamešká-li Tergukasov, poskytne Ismailovi možnost spojit se s Muchtarem.

Rusové měli dobré příčiny toto spojení zmařiti, neboť po různu, ve sborech menších lze nepřítele snadněji porazit. Nikdo nemohl říci, že bude lze porazit spojená vojska turecká v opevněném postavení; alespoň si ruští vůdcové netajili, že boj takový bude vyžadovat velkých obětí. Rusové měli za to, že spojí-li se pašové, bude mít vojsko ruské těžký úkol a Turci výhodu. Však proti všemu nadání stalo se na opak: spojení tureckých vojsk mělo v zápětí slavné vítězství ruské u Deve Bojunu.

Snad by se byl Erzerum dostal dříve do rukou Rusů, kdyby nebyly se obě armády turecké spojily, avšak nebylo by slavného a velkolepého vítězství devebojunského a Turci nebyli by ztratili celou svou polní dělostřelbu. Přece však stojí za výklad otázka, proč šly sbory ruské volněji než jak okamžitá situace vyžadovala?

Jak sangalucký, tak erivanský sbor trpěly nedostatkem potravin a *musily čekat*, až budou dovezeny. Na rychlo musila se v té příčině učinit opatření a dováženy potraviny po špatných rozmoklých cestách pohorských. Na Kavkaze a v celém Arménsku jest doprava potravin a jiných potřeb válečných velmi obtížná, jakož ukazuje náš obrázek na stránce 355. Než patraviny dovezeny byly, musily se vojáci spokojit suchary. Ale měli jich jen na dva dny — tu rozkázal general, že si je mají „roztáhnout" na celý týden.

Takové „roztahování" potravin jest zajímavé tím, že si při něm vojáci stahují řemenem břicha. Na vojně jinak není.

Zatím šli Turci dále. General Heiman vrazil pak na Muchtara u Zivína, kde byli Turci v posici velmi výhodné, takže Heiman netroufal si na ně udeřit. Leč i Muchtar neměl chuti učinit útok, který by byl pro jeho prořídlou armádu v širém poli záhubným býti mohl, i odtáhl ve vší tichosti dále ke Keprikeji. General Heiman za ním.

Tou dobou táhl Tergukasov za Ismailem, ale ve vzdálenosti celého dne cesty.

Náčelníkem štábu Heimanova byl mladý důstojník Vojnov, který sloužil dříve při konsulátě v Erzerumu a znal výborně místní poměry. U Tergukasova byl náčelníkem štábu plukovník Filipov, který požíval již vojenské pověsti. Turci počítali, že zadrží Rusy u Keprikeje, kde měli překrásné postavení, kteréž dle svého zvyku skoro za jediný den opevnili příkopy. Heiman ale nemeškal, a poslal část vojska na obejití do Hasankalé. Kdyby se byli Turci den nebo dva zdrželi, měli cestu k Erzerumu zamezenou. Jsou ale na svůj týl velmi opatrni a proto opustili Keprikej a chvátali vymknout se z obejití na Hasankalé. Tím způsobem dostala se Rusům silná postavení u Keprikeje zadarmo. Zásoby potravy a píce Turci pak zapálili, aby se Rusům nedostaly do rukou. Ostatně není jejich intendance prosta vší viny: dělí se s generaly a na účet ústupu před nepřítelem spálí prázdné pytle, kupy rumu, 2—3 stoby sena a potom podá zprávu, že toho shořelo za miliony! Nebylo zde žádného dozoru, protože i popel se dostane do cizích rukou a větry jej rozfoukají, déšť rozmočí, že ani nelze pak nalézt místo, kde slavná intendance vojenská svou „operaci" vykonala.

Ruská zpráva o výpravě za Muchtarem a Ismailem k Erzerumu dí:

Do Hasankalé se dostali Turci dřív než my: mají už cvik v rychlém ustupování. Zde se podařilo naší jízdě uštípnout jim jenom zadní voj. Dílo šlo každým krokem zpátky: Turci se blížili k své pevnosti a naši molodci při každém kroku v před vzdalovali se od svých záloh a zásob.

Erzerum leží v dolině a jest silně opevněn baštovou soustavou dle všech moderních zkušeností. Blíž města táhne se hřbet Palantekemdagu, od něhož se odlučuje větev Deve Bojun. Ještě v červenci zde vyzdvihli angličtí inženýři celou soustavu opevnění. Každý říkal, že jest Deve Bojun hora nepřístupna. Turci vlezli na horu, opevnili ji a příliš záhy šeptali si o pohromě, která zde zastihne ruská vojska. Položení Turků bylo zde skutečně závistné: v jejich týlu silná pevnost, v níž se možno ukrýt v případě nezdaru; od Batumu k nim spěchalo 12 svěžích praporů: postavení, jež jim příroda dala, bylo sesíleno neunavnou prací vojáků; překrásná ocelová děla, jež zde nakupili Angličané na účet příštího blahobytu, hrozivě překukovala baterie, zaměřené na všecky pahorky a návrší. Pašové si mnuli spokojeností a netrpělivostí ruce.

Rusové nedali dlouho na sebe čekat. Spořádali se v Hasankalé, oddechli si v teplých chatrčích a kdo mohl a chtěl, vykoupal se v sírových lázních, a táhlo se k Deve Bojunu. Jako vždycky provedla se ostražná

hlídka, prohledly se hory, údolí, opevnění a spočítala se pokud možná všecka děla.

Bylo třeba jít blíž, aby Turci začali střílet a tak sňali se sebe masku. Stojí to vždycky něco obětí, ale bez toho se nelze obejít.

Seznav turecké postavení rozhodl se Heiman pro útok, jaký se osvědčil na Aladži, a měl slavné následky: nechal naší dělostřelbě čest první části boje z dáli dvou verst a pak pošinováním našich baterií vždy blíž a blíže rozhromit Turky kartáčovými granáty: až bude úspěch dostatečně připraven, vyvést pravé naše křídlo proti levému křídlu Turků a postarat se o jeho zachvácení z boku.

Vše to možná vyložit na dvaceti řádcích, ale disposice sestavená dne 4. listopadu zaběhla do takových podrobností, že místo kratičkého, stručného přikázaní, vyšel pořádný sešitek. Konečně i bez této disposice zvítězilo naše vojsko přece; z toho jde, že se nemůže mnohohlavý sešitek považovati za vzorný obrazec. Když se důvěřuje umění a zdravému smyslu náčelníků kolon, dostačí příkaz slavného Suvarova: „Rakušané se postaví na levém křídle, Rusové na pravém a porazí nepřítele.“ — Jak se postaví, záleží na náčelníku; jak se budou bít, závisí na rozložení nepřátelského vojska, na povaze kraje a množství příhod, které nelze předvídat. Dlouhá disposice, dlouhé zprávy a p. jsou znamením buď nezkušenosti sestavovatele nebo nedostatku času. Ač se zdá poslední věc proti mysli, jest přece pravdiva: je-li času promyslit každý výraz, desetkrát se může přečíst, opravit — může se dáti nařízení úsečné, krátké a stručné. Kde toho není, povstane sešitek. Pokud se z naší disposice mohlo číst, bylo vojsko naše rozděleno na dvě křídla: pravé pod Tergukasovem a levé pod Solovjevem.

Na pravém křídle byly dvě kolony: generala Broněvského (3 prapory krymského, 3 prapory stavropolského, 2 nebo 3 prapory tamanského pluku; jeden z praporů, který byl příliš slabý, měl zůstat na obvazišti). K té koloně přidáno bylo 80 děl. Druhá kolona knížete Amiriždibova čítala 2 prapory bakinského, 2 prapory kubinského, 3 prapory jelisavetpolského pluku a 1 střelčího praporu. Při ní byly 3 baterie 39. brigády. První kolona měla vyjít o 6. hodině ranní na 2 versty proti levému křídlu nepřátelského postavení a postavit se v pravo od erzerumské silnice. Odtud mělo všech 30 děl hřímat na Turky, pokud 2. kolona nezačne útok. Tehdy postoupí děla o 1200 sáhů v dáli 800 sáhů a budou střílet na nepřítele. Každým způsobem měla první kolona vésti líčený útok a nepouštět se do boje.

Druhá kolona měla státi v pravo od první a operovati proti tureckému boku a jak zpozoruje, že dělostřelba 1. kolony dostatečně připraví úspěch, vyvésti 5 praporů k útoku.

Na levém křídle byly též dvě kolony: třetí, generalmajora Avinova, z 1 brigády kavkazských granátníků s 5 bateriemi a 2 baterií 21. brigády, celkem 8 praporů s 48 děly; a čtvrtá, generalmajora Šaka z 2. granátnické brigády, 2 setnin sapérů, 3 sotní volžského pluku a 4. baterie 19. brigády, celkem 8 a půl praporu, 3 sotně a 6 děl. Třetí kolona s první měla státi v levo od erzerumské kolony a páliti se svými 49 děly na pravé křídlo Turků. Ostatně i této koloně přikázáno operovati líčeně a nevésti žádného útoku.

Čtvrtá kolona se postavila ještě více v levo u samého úpatí Palantekenu, v levo od silnice přes Gulu a Topalach, aby držela na uzdě pravé křídlo Turků. Měla operovat ostražitě, ale jak zpozoruje kolisání v řadách Turků — příznak našeho úspěchu na protějším křídle — anebo dostane zvláštní rozkaz, má postoupit rázně ku předu.

Z náčrtku toho patrno, že každý proud měl 8 praporů; ve středu stály 1. a 3. kolona s 78 děly pro líčený útok a zdrcení Turků. Čest první rány připadala „molodci molodců“, knížeti Amiradžibovi, kterému na oběť dáno bylo levé křídlo Turků. Při úspěchu byla řada na generalu Šakovi, který stál proti pravému křídlu.

Dělostřelba ve středu a útok na obě křídla — takový byl plán. Byl výborně vymyšlen. Jízda Loris-Melikova byla rozdělena na 2 kolony: 1. pod Chanem Nachičevanským (perejaslavský dragonský pluk), 2. sunženský a astrachanský kozácký pluk, kavkazská raketní baterie a 1 baterie kubanského vojska, celkem 13 škadron a sotní se 6 děly. Druhá kolona knížete Amilachvarova záležela ze sdruženého dragonského pluku (po divisi Nižgorodců a Séverců), kavkazského a kozáckého pluku, 2. horsko-mozdockého, volžské raketní baterie a půl baterie 1. terské baterie, celkem 13 škadron a sotní se 4 děly.

První kolona jízdy měla se postavit mezi 1. a 2. kolonou pěchoty a při úspěchu útoku knížete Amiradžibova postoupit po úvalu přes Deve Bojun a zajít do týla tureckého vojska. Druhá kolona stála přede vsí Kurudžuchem a při úspěchu útoku Amiradžibova měla vyjet klusem na hlavní erzerumskou silnici a udeřit s 1 kolonou na hlavní nepřátelský tábor.

Krom těchto částí naznačeno do průvodu Tergukasovu a Solovjevu po 1 sotni jekaterinodarského pluku. General Devel zůstal u Heimana.

Ráno dne 4. listopadu stálo vojsko na vykázaných postaveních. Vše bylo vyplněno dle disposice. Naše dělostřelba se chytila vítězně s dalekostřelnými tureckými děly, která ztratila všechnu moc, jak se rozstup mezi naší a nepřátelskou zkrátil na obvyklý u nás dostřel.

Jakmile zpozoroval Amiradžibov v řadách, či spíše v zákopech Turků kolisání, vedl své Jelisavetopolce ku předu. To bylo znamením k obecnému útoku. Levé naše křídlo chtělo vyrazit z úvalu na cestě, ale tu přijel sám Heiman a rozkázal, aby nikdo bez výslovného nařízení

nevystupoval. Jak se jen ozvalo naše urá! vyskočili Turci ze svých zákopů a utíkali nazpět.

Naše jízda zajela jim do týla a vedrala se do tábora. Turci si nepomyslili, že jejich vychválená, znamenitá Deve Bojun před Rusy neobstojí. Nestrhli tábor, neodvezli zavazadla, nenapadlo je, že by v jejich stanech mohli být již noví hospodáři. V Muchtarově staně byla nedopitá káva, rum a rozložené noviny.

Všech děl dobyto 42, mezi nimi 8 pětipalcových obléhacích, 17 devíticentimetrových dalekostřelných, 14 osmicentimetrových a 3 horní. Záložních kar dobyto 15, beden s granáty 157, s patronami 175, s distančními trubkami 14, s hranatým prachem 4; granátů k obléhacím dělům bylo 630, k devíticentimetrovým na 1000, k osmicentimetrovým 900, k horským 300.

Že měli Turci za sebou Erzerum, nemohlo je naše vojsko v patách pronásledovat, jak chtělo a bývalo by možno v širém poli. Turci se skryli pod záštitou své pevnosti a zavřeli se v ní. Mohlo se očekávat, že Turci po ztrátě tak pevného postavení, ohromného počtu drahé dělostřelby a předešlých nezdarech vzdají pevnost na výminky tím spíš, protože Deve Bojun panuje městu. Nestalo se. V nynějších Turcích nezrodily se moderní vojny; oni sedí za zdmi do posledního sucharu a do poslední kapky vody. Musili jsme vyvézt několik obléhacích baterií, k nimž jsme užili tureckých dobře zásobených děl, aspoň pro první čas. V Alexandropoli však najímala se stáda velbloudů k Erzerumu a poslán celý transport dělostřeleckého náboje.

Dne 9. listopadu v noci pokusil se Heiman o své štěstí v Erzerumu. Turci pozorujíce naše zdvižení osvítili celé okolí elektrickým světlem. Na to rozkázáno na naší straně, aby se každý muž posadil na bobek jak ho stihne elektrický paprsek, a položil pušku na zem, aby se netřpytila. Vojáci v šerých pláštích podobali se kamenům, jichž po okolí bylo mnoho. Byl těžký úkol: dobýt hory Topdagu (dělové hory) s třemi opevněními Azizie. Přidělen byl opět Amiradžibovi. Vyplnil jej. Ostatní kolony se opozdily nebo sešly s cesty.

Avšak Erzerumu nebylo dobyto a nezdar napadení připisuje Heiman příčinám: 1. general Avinov opozdil se na obtížné cestě a vrátil se nevykonav svůj úkol; 2. podplukovník Krusenštern sešel s cesty a rozptýlil mužstvo; 3. dva prapory Jelisavetopolců poslaných k podpoře Bakinců, kteří dobyli Azizie, sešly též s cesty, pročež musil Amiradžibov ustoupit nemoha s sebou vzít ani raněné a zabité. Arci měl 542 zajatých, na něž musil mít pozor. Pronásledujíce Turky v kasárnách z komnaty do komnaty zahnali je naši až na střechu, kde se i vzdali; na střechu druhé kasárny vylezlo asi 700 mužů; zajmouti je nebylo však možno, neboť přicházelo na pomoc svěží vojsko. S posádkou se musil udělat co nejrychlejší konec. Vystřelilo se několikrát po střeše. Tak pobity byly v Azizii 2 prapory Turků a zajato víc než 500 mužů. V boji bylo 70 dalekostřelných děl. Turci užívali sevastopolských manýr, koulí naplněných malými granáty, z kterýchžto nám jedna dobrá pobila najednou 24 mužů! Všecky naše ztráty obnášely 32 důstojníků a 600 mužů.

Vyzvědači vypravovali, že Muchtar nařídil stít dva bimbaše, kteří veleli v Azizii, třetí padl pro své štěstí do zajetí.

Strach Turků byl tak veliký, že se jeden jejich zajatý důstojník zbláznil, nic pojísti nechtěl a na cestě do Velké Tikmy umřel hlady.

Útok na Azizii od Erzerumem a na Hafiz pod Karsem dokázaly, že noc jest příhodnější chvíle k dobývání tureckých opevnění, ale jen když se nesejde s pravé cesty. Proto ještě lépe jest: počkat až vyjde měsíc a jít potom k útoku bez výstřelu.

* * *

Rusové zůstali v posicích u Deve Bojunu, sevřeli *Erzerum* úplně a chystali se k bombardování, avšak vrchní velitelství nařídilo, že krásné město má býti ušetřeno, poněvadž tam bydlí mnoho křesťanů, kteří by vzali škodu rovněž jako Turci. Zůstalo tedy ruské vojsko před Erzerumem a ustanoveno donutiti Turky ke kapitulaci *hladem*.

Dříve však než Erzerum úplně byl obklíčen, podařilo se veliteli Muchtaru pašovi v přestrojení z města uprchnouti. K tomu dopomohl Muchtarovi konsul neneutralního Anglicka, který vzal Muchtara s sebou a ruským strážím jakožto sluhu svého jej představil. Velitelem zůstal v Erzerumu Ismail paša.

Stručný náš popis *Erzerumu* na str. 71. a 72. jest třeba doplniti těmito dáty, která z vojenského listu „Ruský Invalid" vyjímáme:

Erzerum, hlavní město Armenie, leží na jihovýchodním cípu roviny erzerumské, ohraničené na severu nejkrajnějšími výběžky Dumli Dagu, na jihu výběžky Palandekendagu a na východě výšinami devebojunskými. Erzerum leží 1950 metrů vysoko nad hladinou mořskou, asi 10 kilometrů jižně od západního Eufratu (Kara-Su), který vzniká v pohoří Dumli Dag. Eufrat tvoří na severozápadní straně města bařinaté močály rákosím porostlé, jichž nejbližší okolí náleží k nejúrodnějším krajům Armenie. Na rovině erzerumské žije asi ve 160 vesnicích a dědinách 29.000 Turků a 14.000 katolických Armenů.

Město má v obvodu $11\frac{1}{2}$ kilometru a jest opevněno hražením, které dle původního projektu opatřeno býti mělo 11 baštami soustavy Cormontaigneovy; tyto bašty spojeny býti měly vespolek kurtinami. Tou chvílí však čítá hražení erzerumské pouze dvě bašty úplně hotové a sice Kanak-Tabia na severní straně a Džaba-Hane na západě. Hražení samo má jen dvě z průčelí svých (tedy pouze polovici) v náležitém stavu hotovosti.

Kde bašty scházejí, nalézají se raveliny t. j. hradby, zřízené mezi baštami před každou kurtinou k sesílení slabé části hražení. V kurtině pak nalézají se místy kasárna na zevní straně krytá. Šířka valu obnáší 80 a 100 stop, šířka předprsí 25 až 35 stop, výška 15 až 21 stop. Příkop jest zšíři 77, a zhloubí 10 až 24 stop. K hájení hražení erzerumského potřebí jest nejméně 100 děl.

Ve středu města stojí citadela z kamene vystavěná; citadela tato čítá 13 stran průčelních, ale nemá žádné esplanady t. j. rovné prostory kolem sebe, která pro dobrou vyhlídku a účinek střelné zbraně byla by prosta křoví, stromoví a veškerých předmětů, jichž mohou nepřátelé použiti co vhodného úkrytu. Ostatně jest citadela tato tak chatrna, že by sotva vyhověla požadavkům pouhé reduty a má jakous cenu leda co skladiště na zásoby potravin a střeliva. Mimo baštované hražení erzerumské nalézá se 5 zevnějších opevnění, z nichž nejdůležitější jsou na výšinách Topdagu (severovýchodně) a Keremendagu (jihozápadně od města). Opevnění na Topdagu sestává ze dvou nad a za sebou zřízených řad náspů. V první řadě, severně od silnice do Hasankalé vedoucí, stojí tvrz „Azizie“, sestávající ze tří lunet, totiž hradeb zevnějších, jichž účel jest, aby obléhání ztížily neb prodloužily.

Luneta severní jest 30 sáhů vzdálena od prostřední a 90 sáhů od jižní. Luneta severní a jižní obsahuje i klenutá kasárna. V druhé řadě opevnění na Topdagu severozápadně od „Azizie“ stojí tvrz „Medžidie“ a „Surb Nišan“. Na jihozápadní straně města nalézá se na výšinách Keremendagu tvrz Keremen-Tabia. Nejníže ze všech opevnění zevnějších leží luneta Achali, jihovýchodně od hražení erzerumského.

Průčelí opevnění zevnějších jsou mnohem slabší než průčelí hražení hlavního. Výška předprsí obnáší u nich 13, šířka 27 stop, šířka příkopu pak 25 stop. Ve tvrzi „Medžidii“ jsou klenuté prostory (kasematy) pro 16, v „Azizii“ pak pro 30 děl. K hájení všech zevnějších opevnění erzerumských zapotřebí jest nejméně 150 děl. Na začátku války této bylo tam však všeho všudy pouze 60 děl starých a 56 děl soustavy novější. Posádka Erzerumu musila by čítati (jak jsme již dříve podotkli) aspoň 20.000 mužů.

Erzerum mnohem snáze lze obklíčiti než Kars. Mimo chatrný stav opevnění, nedostatečnou sílu posádky a nevalné vyzbrojení pevnosti má Erzerum i tu vadu, že obyvatelstvo jeho jest nad míru četné a vyznáním i národností velmi se různí, pak že město samo má rozlohu příliš velikou a trpí ve všech čtvrtích nedostatkem vody; konečně není těžko proti nejdůležitějším opevněním na Topdagu použitím těžkých děl dalekonosných domoci se posic, celé město ovládajících.

## Opevnění Plevna. Rumunův útok.

Nikdo si na počátku výpravy ruské do Bulharska nepomyslil, že Osman paša dovede z Plevna, místa jinak v ohledu vojenském dost nepatrného, udělat armádě ruské tak výdatnou překážku, která by celou výpravu o celých pět měsíců zdržela a na tisíce rekovných vojínů ruských a rumunských zadávila. A přece tomu bylo tak. Osman paša uměl dobře použit polohy Plevna mezi návršími a opevnil svůj tábor tak důkladně, že mohl pak výdatný odpor činit. Tím arci zjednal si pověst statečného obhajce své posice, ale zároveň vzpružil sílu ruskou k novým, velkým obětem, jimiž konečně musel být odpor Turků zlomen. Válečná správa ruská napjala pak všechny síly, k Plevnu vrženy nové sbory, a když v říjnu byl celý plevenský tábor turecký úplně sevřen, byl pád Plevna již jen otázkou času.

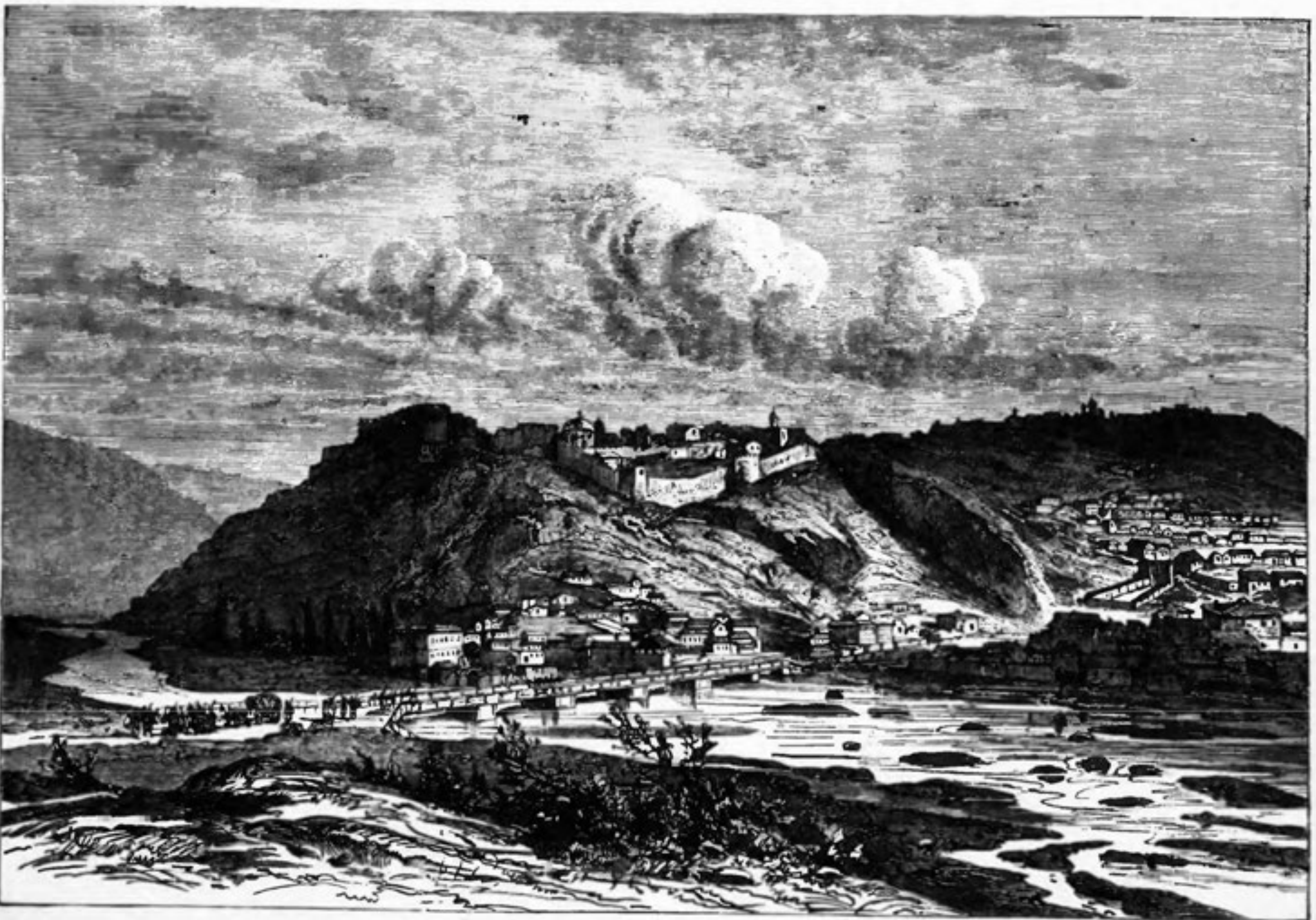
Toho však popříti nelze, že by se bylo Rusům sotva, aneb jen s nesmírnými obětmi životů lidských podařilo zmocniti se opevnění plevenských útokem nebo bombardováním. Toho Rusové v osmidenních bojích v měsíci září zakusili a proto museli se na radu proslulého Totlebena chopiti motyky a lopaty a pracovati zvolna, ale tím jistěji k vypuzení Turků z pevných posic plevenských.

Čtenáře naše bude asi zajímati vylíčení, jakým způsobem zřizují se podobná opevnění, v nichž se Turci u Plevna zakopali, a v jakých též Rusové nad průsmykem šipským útoky Turků odráželi; také je zajímavo věděti, jakým způsobem se proti takovýmto polním *náspům* a tak zvaným *redutám* musí bojovat.

Za posledních dob, kdy bojování v sevřených řadách a zvláště útoky průčelní čili frontální na krytého nepřítele k podnikům velmi nerozvážným ba šíleným se čítá, kdy palná zbraň ruční i děla úžasné dokonalosti dostoupily, stalo se *opevňování polní* předmětem hlubokých studií, která tím byla pilnější, čím více pomýšleno na zdokonalení zbraní dalekonosných. Byl to vzájemný boj vědecký mezi útokem a obranou.

Základním rysem polního opevňování je *příkop* k tomu ustanovený, aby obhájce chránil před střelnými ranami. Aby však obhajce i své zbraně užívati mohl, musí míti rozhled v otevřenou krajinu, musí tedy býti nad obzor poněkud vyvýšen — a k tomu slouží *násep*, dle potřeby buď nižší nebo vyšší.

V nejnovějších dobách opatřena jest většina pěchoty evropské *rýči*, jimiž lze i před nepřítelem zarýti se do země a zříditi před sebou násep, jímž kule ruční nepronikne a odkud střelci možno po obzoru se rozhlédnouti a střileti. Násep slouží tedy nyní



Ruská pevnost Achalcik na Kavkaze.

k tomu, k čemu v středo- a starověku sloužívaly bojovníkům štíty.

Náspy se také pokrývají předměty, jež znesnadňují nepřátelské míření, na příklad, travou, trním, listím a t. d. Tyto předměty nekryjí sice proti střelám ale proti zrakům.

Střelecké příkopy rozšíří se při delším pobytu a když lze očekávati útok, aby v nich mělo místa více střelců a aby tito mohli opříti se i palbě dělové. Čím déle trvá obrana, tím více se zdokonalují.

Výška i tloušťka náspu záleží na povaze látky, zemin, písku, pletiva, dříví, na množství vojska, jež má býti kryto, na času, jenž jest popřán, a na střelbě, jíž se má obhajce opírati. Čím hrubšího zrna děl užívá dobyvatel, tím, jak samo se rozumí, silnější musí býti násep. Tloušťka náspu proti ručnicím obnáší $1/2$ metru, proti dělům až 2 metry.

Náspy staví se na místě, jež poskytuje rozhled a působení palné zbraně neobmezuje, nezřídka v několika patrech nad sebou, takže z předních nižších střílí pěchota, ze zadních vyšších dělostřelectvo.

Příkopy a náspy staví se tak, aby jeden druhým byl podporován a nikde nepovstalo tak zvané mrtvé místo, kam by totiž palba nedosahovala.

Základním rysem jest tedy *lomená čára*, kterouž lze toho docíliti, aby jedna strana podporovala druhou, aniž by ztrátou jedné byly ohroženy ostatní.

Obyčejně záleží opevněná čára obhajce, jako u Plevna bylo, z mnoha vedle a za sebou sestavených, opevněných oddílů, z nichž každý o sobě a všecky dohromady tvoří jeden celek. Takovéto oddíly slovou bastiony, kleště, reduty, sruby.

*Reduta* je místo dokola náspem obehnané. Bývá čtyr-, pěti- až osmihranná u vchodu prolomená.

Reduty postaví se na výhodných místech a sice tak, aby jedna druhou podporovala, anižby v palbě jedna druhé překážela. Rozumí se, že na určitou podobu se vázati nelze a že podoba a sestavení jen na vhodnosti území záleží.

Aby se mohly lépe hájit, jsou před redutami učiněna opatření, která překážejí nepříteli v pohybu, na př. příkopy, zaplavení, vlčí jámy, naražené kolíky, drátěné ploty a konečně podkopy.

Zbývá-li k tomu dosti času, vykopávají se ze středu reduty směrem k nepříteli na způsob paprsku dlouhé šíje (podkopy), které zase mezi sebou se spojí, aby nastal průvan a tím docílilo se provětrání. Na konci každé takové šíje upraví se opět paprskovitě několik menších šíjí, na jichž koncích založí se ohniska, t. j. silný náboj prachu neb dynamitu, který spojí se buď elektrickým proudem neb doutnavým vodivem se středem reduty, aby mohly býti odtud vypáleny, kdy toho velitel uzná potřebu, t. j. když nepřátelský oddíl nad minami se nachází.

Na konci každé šíje bývá postaven voják, který musí poslouchati, nepodkopává-li se nepřítel a tím způsobem pracují nepřátelé pod zemí proti sobě, což se dělo také u Plevna, kde Rumuni snažili se přiblížiti tureckým redutám *příčnými příkopy* (approšemi), pomocí jichž se také dějou útoky na nepřátelská opevnění.

Approše čili příční příkopy zřizují se asi takto: Směrem k slabým částem opevnění vedou se příkopy klikaté, aby nepřítel nemohl podél příkopů střílcti — enfilovati. Kdyby totiž zřizoval se příkop směřující přímo proti nepříteli, smetl by tento jediným výstřelem z děla pracující vojíny po celé délce příkopů; proto zakládají se příkopy klikatě, v nichž se dobyvatel redutě blíží, jsa v příkopu šikmém dobře chráněn.

Z těchto krátkých a jednoduchých příkopů však není možno podniknouti útok; má-li se na nepřátelskou redutu udeřiti, musí býti klikaté příkopy zřízeny v několika místech, a ty pak spojí se mezi sebou parallelami, t. j. příčními čili rovnoběžnými příkopy a náspy. Čím blíže k nepřátelské redutě, tím hustější jsou parallely, které zřídí se tímže způsobem jako každé opevnění, neboť musí odolat nepřátelské palbě a shromážditi potřebný počet útočníků. Je-li dobyvatel blízko nepřátelskému opevnění, snaží se, není-li to jinak možno, vypuditi obleženého pomocí podkopů (min) aneb opevnění jeho pomocí jich zničiti a pracuje pod zemí rovněž tak, jak jsme výše o podkopech z vnitř obleženého opevnění vypsali. V poslední parallele shromáždí se v dobu ustanovenou, aniž by o tom protivník měl tušení, veškeré k útoku určené vojsko, které náhle z posledního úkrytu musí vyraziti a bodákem na opevnění nepřátelské hnáti. Ze všech ostatních úkrytů bývá tento útok palbou podporován, musí pak v parallelách zůstati potřebná posádka, aby v případě, že by se útok nezdařil, mohla hájiti parallely proti nepříteli, který odraziv šťastně útok vyrazí ze svého opevnění, aby pronásledoval a vítězství vykořistil.

Jedna z četných redut plevenských byla zřízena takto: délky měla 25 metrů a šířku 15 metrů. Byla úplně uzavřena a na zadní straně opatřena nízkým vchodem přes příkop. Předprsí bylo vysoké asi $2\frac{1}{2}$ metru; pro střelbu z děl a pušek nalézají se přiměřené otvory. Vedle místa pro děla nalézaly se malé sklady na střelivo, bezpečné proti pumám. Násep byl tak silný, že i střelbou z nejtěžších děl neutrpěl tak valně škody. Příkop, jímž reduta byla obehnána, byl velmi hluboký, zvláště v místě, kde se mohl útok očekávati. Příchod k němu nalézal se v zadu při rampě, jež vedla do reduty. Hloubka jeho tam obnášela asi 4 metry, šířka byla nepatrná, pouze $1\frac{1}{2}$ metru, tak že se zdálo možným přeskočiti jej. Úbočí náspu bylo tak příkré, že kdo by byl přeskočil snad příkop, byl by spadl po zadu do něho. Kdo by však byl spadl do příkopu, nedostal by se z něho bez cizí pomoci, poněvadž stěny jeho byly

kolmé, což možno bylo arci jen v tučné a těžké půdě provésti. Bez použití zadního vchodu bylo nesnadno vniknouti do reduty i kdyby hájena nebyla. Uváží-li se zhoubný účinek tureckých pušek a houževnatost obhajců redut, není se co diviti, že Rusové neměli po zkušenostech v září chuti hnáti útokem na opevnění, jichž dobytí bylo by spojeno s nesmírnými ztrátami.

Uvnitř reduty bylo učiněno vše, by prodlení v redutě bylo vojínům i za nejprudší palby snesitelným. Nalézaly se v redutě příkopy na všecky strany, tak že nechť si nepřítel střílel odkud koli, mohli oni vojíni, kteří nestáli právě v ohni nebo neobsluhovali děla, úplně se skrýti před nepřátelskými granáty. Hůře bylo chrániti se před šrapnely, jichž Rusové rádi užívali. Podařilo se jim to tím způsobem, že si zřídili v náspu i v příkopech zemní byty, jeskyně, v nichž bydlili, jsouce úplně chráněni před nepřátelskými kulemi, jakož i před vlivem povětrnosti. Díry ty podobaly se kasematům, jež nalézaly se v pevnostech; byly četné a prostranné, že celá obsádka v nich se ukryla. Vojíni mimo to mohli každé chvíle býti na svém místě, by hájili baštu.

Rovnoběžně s průčelím reduty nalézal se příkop střelecký; táhl se asi 100 metrů vzdálen od příkopu reduty v pravo i v levo tak daleko, že nalézal se ve spojení s některým jiným uzlem opevnění. Z rohu reduty vedly křivolaké příkopy do něho, pomocí jichž střelci nalézali se ve spojení s redutou a mohli býti vystřídáni nebo dostati posilu. Před každou redutou nalézal se čtverhran, jehož velkost závisela na délce fronty redutové. Zvláště před redutami byly střelecké příkopy tak široké a hluboké, že nejen chránily mužstvo, které se v nich nalézalo, nýbrž zároveň tvořily značnou překážku blížícímu se nepříteli. Aby pěchota mohla z hlubokých příkopů těch stříleti, byly v nich stupně (bankety), na něž střílející vojíni vystoupili. K ochraně proti šrapnelům a aby vojíni měli větší pohodlí a lepší úkryt, byly v příkopech těch rovněž jako v redutách zařízeny podzemní byty. Měly nahoře otvor 15—20 centimetrů, jenž sloužil také za komín pro případ, když vojínové jídlo si vařili.

Příkop běžící dále v pravo i v levo asi na 300 metrů veden byl tak, že tvořil výběžek baště podobný, odkud bylo možno stříleti nepříteli útokem ženoucímu v bok. Po obou stranách reduty opět byly zřízeny střelecké příkopy, a sice tím způsobem, že z nich páliti se mohlo přes první čáru příkopů. Také byla zřízena místa pro polní děla, která za čas útoku tam se mohla dopraviti. Z toho lze poznati, jaký hrozný účinek měla palba toliko z jedné reduty. Uváží-li se, že v průměru na každou plochu útoční možno bylo páliti ze tří redut, vysvětlí se tím velké ztráty Rusů a Rumunů při všech útocích.

A přece vzdor všem zkušenostem stalo se dne 19. října, že podnikl rumunský sbor — snad aby se před Rusy nějak zvláště vyznamenal — *útok* na redutu grivickou, jehož nezdarem bylo dokázáno, že nikoli neprávem vyhlašovali mnozí Plevno za bulharský Sevastopol s tím jedině rozdílem, že Plevno bylo lze obklíčiti, což provésti se nedalo u Sevastopolu, kdež nepřítel nezbytně musil se odvážiti přímého útoku, chtěl-li vůbec pokusiti se o dobytí té pevnosti.

Rumuni již několik dní před útokem přiblížili se pomocí prací zákopnických k redutě turecké až na dostřel z karabiny, čímž ovšem Turci o zamýšleném útoku zvěděli. O nějaké kanonádě z baterií průlomných nebo založení korunice na hřebeně koliště tureckého nebylo vůbec ani řeči, poněvadž proti náspům z měkké půdy kanonáda málo co vydá a při mnohých opevněních skutečného koliště vůbec ani nebývá. Rumuni chystali se k útoku svému již od 14. října a jen následkem přílišné sloty a nepohody, která učinila půdu takořka naprosto neschůdnou, odložili zamýšlený útok na několik dní.

Dne 19. října, jakmile mlha ranní poněkud střídnula, zahájena všeobecná kanonáda na celém šiku útočném, která však na obou křídlech, obzvláště proti redutě *bukovské* (pravé křídlo útočné), byla prudčí než na ostatních místech. O 1. hodině vyrazila rumunská oddělení 7. pluku řadového ze zákopů a řítila se bez jediného výstřelu a za bitevního ryku proti náspům tureckým, odkudž však ihned byla uvítána střelbou tak rychlou a zhoubnou, že nemohla ani k náspům samým doraziti. Turci stupňovitě nad sebou rozestaveni stříleli proti útočníkům z kulometů i ručnic rychlostřelných, z nichž zasypali je takovým přívalem kulí smrtonosných, že oddělení rumunská hned po prvním náběhu útočném počala ochabovati a se kolísati a to tím více, poněvadž byla beze vší ochrany proti zhoubné střelbě nepřátelské a nemohla tedy tak blízko výhodného postavení nepřátelského na kvap se znovuzříditi. Nadarmo postavil se sám plukovník Gregori Ivan svým oddělením v čelo; hned v prvním okamžiku skolila ho kule nepřátelská a s ním i několik jiných důstojníků, načež dáno rychle znamení k ústupu, který proveden byl v dosti dobrém pořádku, aniž jali se Turci při tom stíhati odražené útočníky. Během útoku tohoto provedeny na obou křídlech a sice proti redutě bukovské a opevněním tureckým jihovýchodně od Plevna zřízeným, útoky líčené, prudkou kanonádou houfnou podporované.

Po obou nezdařených útocích rumunských podnikly téhož večera 2 prapory dorobanců a druhý, v záloze stojící prapor myslivcův útok třetí, při čemž oba zmíněné útoky líčené zúmyslně byly důrazněji vedeny, tak že v nastalém temnu snadno mohly omylem považovány býti za útoky vlastní a opravdivé.

Avšak cíl útoku třetího byl týž jako nezdařilých útoků předešlých, jen že hbitějším dorobancům podařilo se pod záštitou tmy takořka úplně přiblížiti se

těsně k opevnění tureckému, vniknouti do předních náspů ochranných a utkati se tam v delší tuhý boj s posádkou a blížícími se zálohami tureckými. Turci však ani nehnuli se s předprsí protějšího, odkudž — nalézajíce se v krytém postavení — s úžasnou rychlostí a zuřivostí pálili do rumunských dorobanců, jichž řady očividně řídly pod zhoubným vlivem fusilady turecké; konečně vyřítily se i zálohy turecké proti nim a tomuto protiútoku nebyly rozrušené prapory rumunské s to odolati, ačkoli i jim pospíšily zálohy rumunské na pomoc. Dorobanci byli odraženi a do jisté vzdálenosti od Turků i stíháni, při čemž několik dorobanců i do tureckého zajetí padlo. Ztráty Rumunů obnášely skorem 1200 mrtvých, raněných a zmizelých. Turků padlo asi 600. Situace u Plevna se tím bojem nikterak nezměnila. Turci ani dost málo nepoškodili zákopy od Rumunů zřízené.

Nyní ještě několik slov o Plevně samotném. Město leží při stoku dvou nevelkých potoků: Grivice od západu a Tučenice od jihu. Obě říčky vlévají se pod městem ve větší bystrou řeku *Vid*.

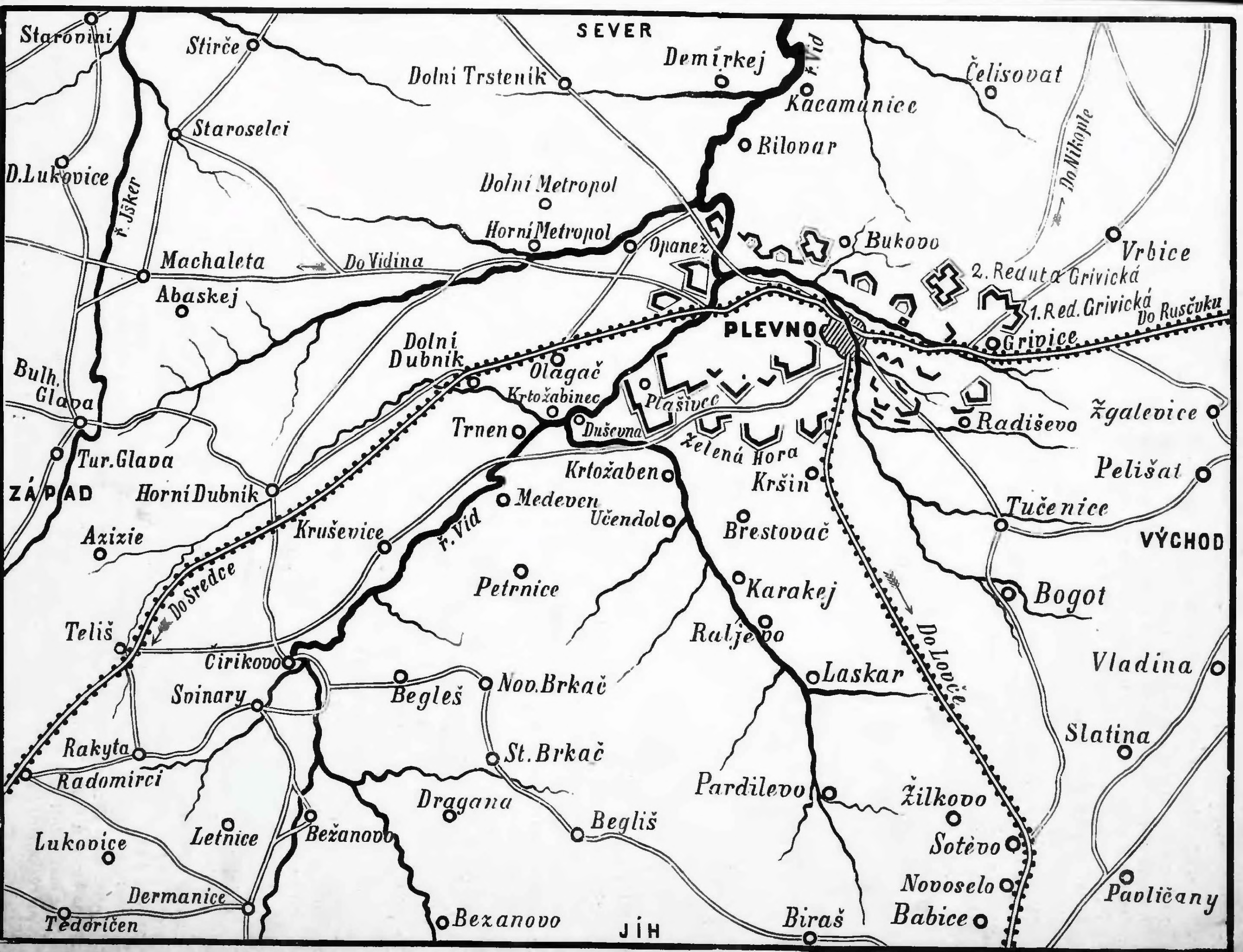
Kolem Plevna a v okolí, jež zaujal *Osman Nuri paša*, jsou návrší městu panující se tří stran: severu, západu a jihu. Na západ k řece Vidu jest prostranství odkryté. Návrší od řeky Vidu do vsi *Grivice* ovládají Plevno na severní straně; nejvyšší body jsou nade vsí *Bukovou a Grivicí* (východně). Na jihu mezi řekou *Tučenicí a Videm* zdvihá se ve vojenském ohledu přírodou nejvíce opevněná místnost, řekou Videm a hlubokým skalnatým úvalem oddělena od ostatních plevenských postavení. Do války čítalo se v Plevně sedmnáct tisíc duší, Bulharů a Turků, nějaká část Čerkesů, Tatarů, židů a cikánů. Na začátku války uchýlilo se tam množství uprchlíků. Tím způsobem se zdvojil počet obyvatelstva. Pamětihodných míst v městě není kromě dvou bulharských kostelů a jedné velké mečety. Město leží v hluboké kotlině i poskytuje velmi malebný pohled. Podnebí tu teplé a zdravé a chráněné návršími před severními větry.

Turecké vojsko, věrno své staré taktice, zakopalo a bránilo se statně. Do 18. července (kdy přišel Osmanův předvoj do Plevna) nebylo zde ani v okolí nejmenšího opevnění. První opevnění zřídili Turci v silných a mohutných zdích kláštera sv. Nestora, na polovic cestě z Plevna do Grivice (k východu); kolem nadělány záseky a lehká polní hražení, v nichž byl z počátku i hlavní stan Osmana paše. Stavbu řídil *Tahir paša* náčelník štábu tureckého vojska. Hlavní pozor na grivické výšiny obrátily především ruské baterie, které pod velením generala *Šilder-Šuldnera* se bránily proti turecké brigádě *Chalila paše* z těchto postavení a které dobyty byly konečně brigádami Achmeda a Aliho dne 20. července.

Po první bitvě u Plevna rozkázal Osman paša majoru generalního štábu, *Rizu begovi*, sestavit úplný plán nových opevnění v okolí Plevna. V bitvě dne 30. července byla klíčem tureckého postavení grivická reduta na sever od silnice a soujmenné vsi, jíž dal Osman paša jméno „Abdul Kerim Tabia", t. j. reduta Abdul Kerima, tehdy vrchního velitele turecké armády. V ní stál dne 30. července *Emin beg* proti generalu Krüdenerovi; zvala se též „velkou redutou", „grivickou redutou" a tvořila taktický klíč tureckých postavení na severovýchodní straně. Druhá reduta, která byla později dobyta, (byl tam zabit Arab Achmet paša a raněni ferik Hassan paša a brigádník Rifaat paša) měla velmi silné průčelí a hodila se pro dělostřeleckou i pěchotnou obranu. Tato sestrojena byla ve třech řadách. Záležela z pažení (3 metry zvýší), příkopu (3 metry zhloubí a zšíří) a zápraží před redutou a po stranách. Po dobytí její musila se přikrýt od severu a západu, opravit a opatřit hradebními koši, příkopy, zásadami a stěnami. Sotva že zaryla se ruská lopata do země, objevily se pod tenkou vrstvou země takové spousty tureckých mrtvol a tak strašné výpary, že se muselo místo ono na nějaký čas opustit. Po tom obsadila redutu rumunská dělostřelba a hodila se dobře k bombardování tureckého tábora i „malé grivické reduty", která odtud vzdálena jest 350 sáhů k severozápadu. Druhá tato reduta obsazena byla 1000 Turky se 6 děly a začala silný oheň dne 12. září, čímž obrátila na sebe pozornost rumunského vojska, ohrožujíc každý boční pohyb západním směrem od Grivice k Plevnu. Měla takovou důležitost jako první. Od první reduty k druhé vedla široká krytá cesta. Vyhozeny jsou nové hluboké příkopy se širokým pažením a přiblížili se na 20 sáhů k druhé redutě. Se severní strany působila mocně naproti té rumunská baterie.

Třetí turecká reduta těchže rozměrů a téže soustavy jako druhá, byla „Bukova-Tabia" na západ od plevenské nikopolské silnice blíže Bukovluku, kde je 35 křesťanských a 20 moslemínských domů. Kromě příkopů, zemních opevnění a baterií jsou všecka znamenitější opevnění na severní straně Plevna a proti nim operuje rumunské vojsko. — Mezi oběma grivickými redutami po říčce Grivici stála silná baterie na místě bývalého kláštera svatého Nestora, která chránila cestu z Grivice do Plevna.

Na západní straně Plevna naproti radiševským návrším byla „Hafiz-beg-Tabia" či „radiševská reduta", nazvaná ke cti inženýrského tureckého generala Hafize paše, který velel toho času tureckému vojsku na černohorských hranicích. Hafiz paša navrhl množství pro obranu přiměřených zemních a jiných opevnění. Radiševská reduta měla průčelní líc na východ a na jih, má stupně a předprsně pro děla i pro pěchotu. Kolem něho bylo několik příkopů a baterií. Na západ dále byla méně silná reduta na hřebeně pahorku, který se spouští od Radiševa k Plevnu.


SEVER
JÍH
ZÁPAD
VÝCHOD
PLEVNO
Starovini
Stirče
Dolni Trstenik
Demírkej
ř. Vid
Kacamunice
Čelisovat
Bilovar
Staroselci
D.Lukovice
ř. Jsker
Dolni Metropol
Horní Metropol
Opanež
Bukovo
Do Nikople
Vrbice
2. Reduta Grivická
1. Red. Grivická
Do Ruščuku
Gripice
Machaleta
Do Vidina
Abaskej
Dolni Dubnik
Olagač
Krtožabinec
Plaševec
Dušeuna
Radiševo
Žgalevice
Bulh. Glava
Tur. Glava
Trnen
Želená Hora
Krtožaben
Kršin
Pelišat
Horní Dubník
Medeven
Účendol
Brestovač
Tučenice
Azizie
Kruševice
ř. Vid
Petrnice
Karakej
Bogot
Do Sredce
Teliš
Ralјevo
Do Lovče
Cirikovo
Nov. Brkač
Laskar
Vladina
Svinary
Begleš
Rakyta
St. Brkač
Slatina
Radomirci
Dragana
Pardilevo
Žilkovo
Letnice
Bežanovo
Begliš
Sotěvo
Lukovice
Novoselo
Dermanice
Pavličany
Tedoričen
Bezanovo
Biraš
Babice

Před samým Plevnem na návrší od severu k jihu, mezi řekami Tučenicí a Grivicí vyzírala na chlumě, k němuž vede od řeky Grivice silnice vzhůru, část tureckého tábora s redutami a bateriemi, z nichž stříleli Turci na pravý břeh řeky Grivice a do samé vsi. Cílem těchto opevnění bylo chránit plevenský tábor před ruskými útoky z Radiševa a Tučenice, odkud dne 30. července vedl kníže Šachovský útok na turecká postavení. Kolem redut rozestaveny byly baterie a příkopy pro střelce; postavení ona byla tím spůsobem výborně chráněna před útokem pěchoty.

Jižní část tureckých opevnění po západní straně lovečské silnice měla pod osadou Kržinami tři silné reduty, za nimiž se kryla divise Adila paše v opevněném táboře mezi řekami Videm a Tučenicí. Opevněný tábor Turků nacházel se v prostřední pohodlné, povýšené a zdravé místnosti, v níž rozloženo bylo záložní vojsko, odkud mohlo býti dle potřeby posláno na pomoc levému nebo pravému křídlu nebo středu. Na opevnění tohoto postavení naložil Osman paša zvláštní péči, tím více, protože krylo i druhou silnici z Plevna k řece Vidu. Rovnoběžně se srědeckou silnicí měli Turci spojení s Orhanií a Srědcem. Jižní tuto část čítali za klíč k opanování plevenských postavení. Nasvědčují tomu oběti, jež přinesl Osman paša dne 12. září, aby vydobyl opět reduty, v níž se celý den uhájil s nedostatečnou silou general Skobelev.

Ústupní čáru turecké armády tvořila srědecká silnice před vidský kamenný most, krytý na levém břehu Vidu 4 silnými redutami, spojenými pospolu bateriemi a okopy. Silnice z Plevna přes Dubník a Teliš do Radomirce na řece Iskeru chráněna byla řadou tureckých kul až do samého města Orhanie, odkud vojsko Osmana paše dostávalo posily a kudy mohl odvážeti své raněné a nemocné z Plevna. Zde byla rozložena i turecká jízda a oddíl čerkeských jezdců pod plukovníkem *Mustafou* (Polákem Jezerským), který obhlížel po řece Vidu, srědecké silnici a po dolním Iskeru.

## Horní Dubník. Teliš.

Na jiném místě již jsme pověděli, že na místě Krylova jmenován byl general *Gurko* velitelem jízdy při armádě v okolí Plevna. Gurko měl za úkol zatlačiti Turky se silnice plevensko-srědecké a přerušiti způsobem tím všeliké další spojení obleženého Plevna od ostatní armády turecké v *Orhanii*. Rekovnému a řiznému Gurkovi nejen že podařilo se úkolu tomu dostáti, ale způsobil také Turkům několik velmi krutých porážek a zajal asi 5000 Turků.

K snadnějšímu vysvětlení bojů těchto jakož i následujících v okolí Plevna klademe na straně 391 přehlednou mapu, dle níž může čtenář pohyby jednotlivých sborů sledovat. Jsou to zápasy památné i zůstanou památnými i místa, kde byly svedeny.

Bylo to o 2. hodině ráno dne 24. října, když divise generallieutenanta *Arnoldiho* s dvěma brigádami jízdy a s brigádou pěchoty opustila *Trstenik*, aby nastoupila pochod k vykonání úkolu již asi 14 dní chystaného. Vojsko toto táhlo přes *Horní Metropol* směrem k *Hornímu Dubníku*, kamž dorazilo o 7. hodině ráno. Dva prapory s jízdnou baterií poslány byly k *Dolnímu Dubníku*, kdežto zbytek pěší brigády zabočil v levo k *Dolní Metropoli*, aby obsadil posice proti přechodu přes řeku Vid.

Pluk dragonů, jenž tvořil přední stráže kombinované divise Arnoldiho, přišel u jedné vinice za Horní Metropolí na nepřátelskou přední jízdní stráž. Zde padly první rány. Turci ustoupili však při blížení se Rusů až do houští u statku *Omera* paše, zastavili se zde a chtěli se bránit, byli však rychle z houští vyhnáni se ztrátou několika mrtvých.

Vojsko Arnoldiho se zde rozdělilo a tvořilo s 2 divisemi jízdy, počítaje v to i Rumuny, útočný sbor proti Dolnímu Dubníku, jemuž velel osobně generallieutenant Arnoldi, kdežto jedna divise zaujala své postavení u Horního Dubníku. Zároveň postupovaly směrem k *Teliši* další 3 divise gardy proti opevněné posici turecké a přibyly v 8 hodin ráno na místo, kde divise Arnoldiho s pěší divisí gardy *prince Oldenburského* stála středem ve vsi, opírajíc obě svá křídla o Dubnickou Káru. Divise *Elisova* a *Černasukova* postavily se naproti, tak že byl nepřítel úplně sevřen. *Laškarev* stál za Videm, měl své dělostřelectvo postavené na návrší u Kuršivice a zamezoval tak eventuelní postup nepřátelského vojska od Teliše. Dělostřelectvo, čítající 82 děl, rozestavilo se v polokruhu proti nepřátelským posicím a započalo o půl 9. hodině ráno svou vražednou akci.

Ve 12 hodin, do kteréž doby střílelo se z děl na pažení reduty, vyslala každá divise jeden pluk gardový k útoku. Útočné proudy dostaly se na návrší a postavily se zde ve vzdálenosti jen 50 metrů od nepřítele, jsouce přivítány deštěm kulí. Ztráty však neutrpěly velké, neboť byly dobře kryty.

Po krátkém odpočinku postoupilo sice útočné vojsko ještě o 200 kroků dále, avšak brzy nahledlo, že by bylo velmi za těžko tentokráte nepřátelského postavení se zmocniti. I změnila se posice dělostřelectva a vojsko zavoláno z nepřátelského dostřelu, aby později nový útok učinilo. Turci stříleli proti blížícím se proudům šrapnely.

O půl 2. hodině utvořil se nový útočný proud, v jehož středu táhl napřed pěšky dragonský pluk gardy,

Koně jeho byli střeženi v údolí plukem kubanských kozáků.

Ve 2 hodiny vyslan druhý útočný proud pod ochranou dělostřelectva. Dostal se na návrší, aby si zde v úkrytu k dalšímu útoku odpočinul. Rána za ranou hvízdala vzduchem, kouř zahaloval okolí, nebylo skoro pranic viděti, avšak za to slyšeti bylo strašnou střelbu z ručnic na obou stranách, která byla tím prudší, čím bližší byly útočné sbory. Gardy trpěly velice, postupovaly však ve vzorném pořádku, jako na cvičišti. Turci bránili své postavení velmi houževnatě. Půda byla vždy větším počtem mrtvých pokryta, krvavé postavy kácely se s návrší, avšak síla nebyla na žádné straně zlomena.

O půl 4. hodině sesílili harcovníci gardy v první řadě stojící dragony a postupovali v tělocvičných pohybech, obsadili malé koryto tak, že přišel pluk dragounský do druhé řady a zahájili odtud rychlostřelbu na Turky, jaké snad dosud nebylo. Turci byli dle všeho odhodláni brániti se do posledního muže a o půl 5. hodině zdálo se, že se Rusové posice jejich nezmocní. Byla to garda, která zachránila toho dne čest ruských zbraní; tento elitní sbor, od něhož se vše očekávalo, nemohl bez pořízení ustoupit, on musel zvítězit, tak bylo rozkázáno a to věděl každý vojín; na ztráty se nehledělo, neboť jen jeden cíl byl na zřeteli, poraziti nepřítele a vztýčiti na rozmetaném pažení reduty ruského orla.

Aby úspěch byl ještě do setmění úplný, musili Rusové odhodlati se k útoku soustředivému, jenž musil zlomiti sílu nepřátelskou, nechť stál cokoliv. Dělostřelectvo postoupilo až na dostřel z revolveru a počalo stříleti plnými bateriemi tak strašně, že nemůže si o tom nikdo učiniti ponětí, kdo střelbu takovou neslyšel. Každá kule trefila. Reduta byla zahalena jen v hustý mrak prachu, ale proto Turci pořád ještě stříleli do řad ruských. V 5 hodin seřadilo se 20 praporů v prvním a 10 praporů v druhém šiku k ráně rozhodné. Vojsko bylo nadšeno; když pak sbory jako na cvičišti postoupily k útoku, stekly výšiny a brzo na to zmizely v dýmu, z něhož bylo slyšeti rachocení ručnic, smekly řady vojska záložního mimoděk čapky a žehnaly se křížem. Byl to okamžik nesmírně vážný; každý myslil, že není lze, aby někdo z této střelby vrátil se živ. V 6 hodin střelba ochabla; chystal se útok bodákem. Zatím hořely v redutě sruby a jiné hořlavé látky, tak že černý dým mísil se s bledým kouřem ručnic; krvavé paprsky zapadajícího právě slunce ozařovaly jej tak podivně, že na ten obraz nikdy zapomenouti nelze.

Náhle otřásl se vzduch tisíceronásobným „urá!“ Bodák měl dodati nepříteli ránu poslední. Rychle uběhli vojáci 300 metrů až k příkopu, jenž počal plniti se mrtvolami; ale dosud stáli Turci neohroženě na místě. Již jednotliví vojáci derou se vzhůru po hradbě, však ubožáci smrtelně raněni padali střemblav do příkopu. Pořád čerstvá záloha přicházela a konečně o půl sedmé byli Rusové v redutě. Tam bojovalo se dále, ačkoli většina posádky utíkala již k Teliši. Co dělo se v dobyté redutě, může si představiti jen obraznost rozčilená. Přípřež baterií, dobytek, jejž tam Turci měli, ranění, mrtví, všeliké zásoby, zbraně, zkrátka všecko hořelo a co nejhoršího: *lidé, koně a ovce hořeli za živa.* Kdo ještě hájil redutu, byl zabit; střelba z ručnic ustavičně se rozléhala. Byly to však roztroušené náboje, jež ohněm zapáleny praskaly.

Co v redutě děly se výjevy nejhroznější, počala venku akce nová. Rusové chystali se napadnouti Turky v širém poli. O vyváznutí nebylo beztoho řeči. Znamení k útoku zazněla ze všech stran, opět silné „urá“ a sbory zase postupovaly ku předu. Turci byli brzo dohnáni a ze všech čtyr stran napadeni. Nezbylo jim nic, leč složiti zbraň. Paša, několik důstojníků a 1600 mužů kapitulovali. Část posádky, kteráž čítala asi 10.000 mužů, již ve dne uprchla dále do Teliše. Rusové ukořistili 4 děla a mnoho zbraní. Mrtvých a raněných ztratili Turci 3500. Rusové ztratili 4000, mezi nimi 230 důstojníků. Dva brigádníci jsou těžce raněni, 4 štábní důstojníci padli, avšak garda vykonala úlohu svou. Turci bojovali statečně.

Nastala noc, několik hořících stavení v Horním Dubníku ozařovalo krvavé bojiště; vojsko na smrt unavené odebralo se do ležení. Asi za hodinu přišel general *Gurko* k vojsku a děkoval každému pluku zvlášť za osvědčenou chrabrost. Hřímavé „urá“ odpovídalo na slova jeho. Netrvalo dlouho a již rozléhaly se dojemné zpěvy slovanské odpočívajícího vojska.

Největší čti v tomto hrozném boji zjednali si myslivci gardoví, kteří první byli v redutě, s nimi přišly prapory druhé divise gardové a pluku ismajlovského. *Ivan Ovčinkov*, prostý vojín pluku ismailovského, dobyl turecké korouhve. Druhý prapor dostal se Rusům se zajatými posilami, které obdržel *Hifzi* paša mezi bojem.

Boje u Horního Dubníku účastnilo se 14.000 Rusů. Zaznamenání zasluhuje okolnost, že Rusové na pochodu z Trstenîku museli se brodit potokem. Voda jim šla při tom po ramena. Když důstojníci viděli, že není přechod ten vojsku vhod a že počíná reptat, vskočili sami napřed do potoka a dodali tak ostatnímu vojsku chuti k dalšímu pochodu.

V noci dne 24. na 25. října dal general Gurko vojsku rozkaz po krátkém odpočinku k pochodu. Vyslal dvě divise k obklíčení Teliše, jedna divise zaujala postavení podél silnice z Horního do Dolního Dubníku. Rusové zřídili tu noc dvě baterie nad Horním Dubníkem a před dobytými náspy, aby silnici úplně ovládali. General *Laškarev* operoval na výšinách Mederenu a patrně přibývalo jemu půdy, aby sjednotit se mohl se *Skobelevem* a silnici loveckou úplně uzavřít. Ještě o 9. hod. ráno byli Rusové vnitř i vně reduty velmi zaměstnáni pohřbíváním padlých. Teprve nyní objevil se zhoubný

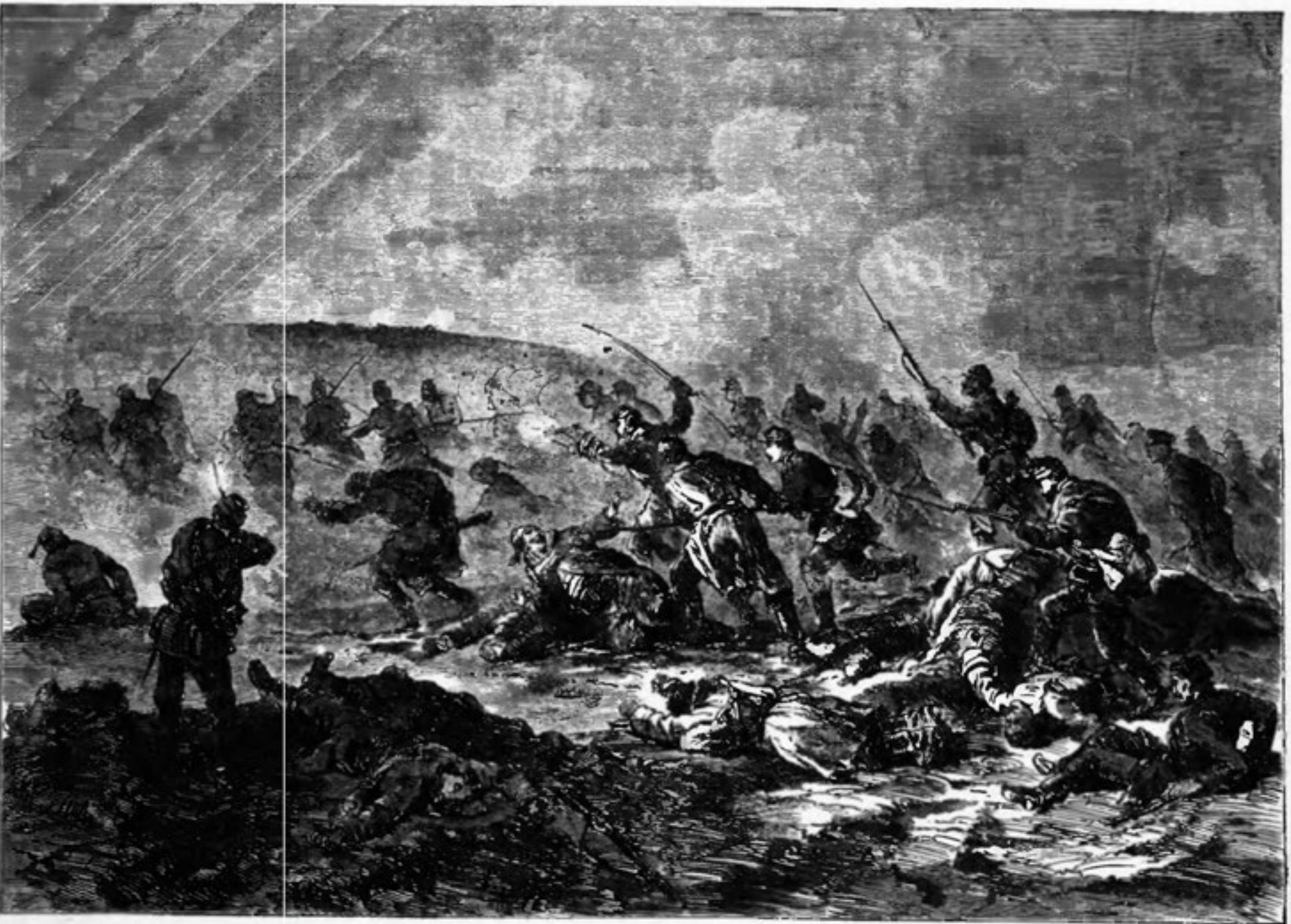
účinek kanonády ruské. Před redutou tábořili zajatí Turci pod dozorem silných stráží. Důstojníci turečtí byli již dopraveni do Poradimi. Chystalo se i u Dolního Dubníku k útoku a učiněna již před svitáním veškerá opatření, aby nepřítele i z této posice zahnali. Branná síla turecká v Dolním Dubníku čítala asi 5—6000 mužů; Turci opevnili zde postavení své v zimničném chvatu, pokud bylo lze důkladně a výhodně. Řízení útoku svěřeno bylo majoru *Lignicovi*, jemuž přidělen plukovník hlavního štábu ruského. Přípravy k útoku byly: rumunská pěchota (2 prapory myslivců a jeden prapor dorobanců) ještě během noci opevnila posici svou náspy, kdež umístěny tři baterie ruské a jedna rumunská. Dva tisíce metrů za bateriemi stál jeden pluk rumunský a dva pluky ruských hulánů se 16 děly; s nimi souvisel pluk ruských husarů a dragonů, jichž spojení se středem celého postavení obstarávaly dvě škadrony dragonů. Spojení mezi pravým křídlem a pěší divisí gardy na silnici též obstarávalo jízdectvo. Brigáda rumunská, která později dorazila na místo, zaujala postavení na pravém křídle středu. Jeden pluk rumunský a dva pluky kozáků kubanských tvořily zálohu. Dělostřelectvo zahájilo kanonádu hned časně z rána. Dělostřelectvo turecké vytrvale odpovídalo na kanonádu a dostalo i posilu jedné baterie z Plevna. Brigáda rumunské pěchoty v Dolní Metropoli sesílena byla pěti pluky ruského jízdectva, které zaujaly postavení podél řeky Vidu, zatím co pěchota počala stavěti dvě reduty, z nichž pak bombardovány byly silnice, most i tvrz *Opaneš*. Vrchní velení při hájení Dolní Metropole převzal general *Černasukov*. Spojení telegrafické mezi Plevnem a Dolním Dubníkem bylo ještě během dne přerušeno.

Druhého dne po bitvě přibyl car Alexandr do Horního Dubníku, aby gardu svou přehlédl a udělil vyznamenání těm, kteří v boji dne 24. října udatností vynikli.

Gurko ustanovil, že dobude opevnění u Teliše bombardováním, aby ušetřil své vojáky. Na Horní Dubník musil hnáti útokem, aby ho dobyl dříve, nežli by armáda plevenská učinila výpad, nebo nežli by přišly posily od Orhanie. U Teliše nebylo však již tak na spěch. Dne 28. října o 11. hodině ráno sevřelo 6 pluků pěchoty a 5 pluků jízdy všecky tři reduty u Teliše kolem do kola a děla počala prudkou střelbu. U děl stály na ochranu gardové pluky moskevský a granátnický. Na křídlech stála jízda, v záloze pak byl litevský a estonský pluk Keksholm. Dvě setniny zákopníků gardových pojistily posici zřízením zákopů. Zároveň byla pozornost posádky plevenské upoutána demonstrací k Hornímu Dubníku. K poledni ochabla střelba děl tureckých, v 1 hodinu pak utichla na dobro. General Gurko poslal knížete *Ceretěleva* s vyzváním, aby se Turci vzdali. Turci přijali vyzvání to a počali skládati zbraň. Oddělení 150 jezdců chtělo uniknouti, bylo však od hulánů zničeno. Celkem vzdalo se 7 praporů (přes 2000 mužů) s 3 děly. General Gurko chtěl odzbrojené pustit na svobodu, oni však sami si přáli zůstati v zajetí. *Ismail Haki paša* a zajatí cizincové přivedeni jsou dne 29. října do Poradimi. Z cizinců zůstali dva v zajetí: anglický plukovník v turecké službě a francouzský dobrovolník. Oba angličtí lékaři u tureckých raněných dostali svobodu. Celkem bylo dne 24. a 28. října zajato 13 praporů mužstva, t. j. více nežli divise, s 2 paši, 200 důstojníků; pak ukořistěny 2 prapory a 7 děl.

Zajatý velitel Teliše Haki paša obrátil k sobě pozornost Rusů svým dobrým rozmarem; z hlavního stanu v *Bogotu* psalo se o zajatých od Teliše anglickým *Timesům* dne 30. října: „Haki je veselý a tlustý mužíček, který je rád, že ušel zdráv ruským granátům a kulím. Tvrdí, že byla palba ruských devítiliberek nesnesitelnou. Dělostřelectvo gardové má zvláštní náboje, které mají velký účinek. Je prý to zvláštní druh šrapnelů. Paša, který velel v Horním Dubníku, pravil, že by se byl vzdal, kdyby byli Rusové jen ještě dvě hodiny v dělostřelbě pokračovali, aniž by byl vyčkal útoku pěchoty, která pak dobyla hradeb bodákem. Je to v této válce první případ, že mělo dělostřelectvo rozhodný účinek. — Pobočník Hakiho paše je na noze raněn. Také tři Angličané byli sem s Hakim pašou dopraveni. Jeden z nich, plukovník *Coope*, je sice důstojníkem při četnictvu Bakerově, avšak zdá se, že je organisace tohoto sboru jen na papíře. Důstojníci téhož sboru nedělají totiž pranic. Plukovník Coope, jejž nečinnost byla již omrzela, učinil návrh, že zorganisuje oddělení nosičů, aby byli ranění z bojiště odstraněni, i odebral se za tou příčinou do Teliše; avšak Osman paša prohlásil, že nepotřebuje žádných anglických doktorů, on prý je osvoboditel Turecka a chce prý tedy své dílo dokončiti bez cizí pomoci. Plukovník Coope byl tedy opět bez zaměstnání a šel tudíž k anglické ambulanci v Teliši, připjal si pásku s červeným půlměsícem kolem ruky a v té hodnosti byl také chycen. S ostatními dvěma Angličany, dr. *Douglasem* z nemocnice u sv. Tomáše a dr. *Yachelem* z londýnské nemocnice, nakládá se v zajetí co nejšetrněji. Mají krásné byty a jedí s velkoknížetem Mikulášem, jehož velké pozornosti se těší. (Později byl plukovník Coope co zajatec poslán do Ruska a oba lékaři dopraveni do Petrohradu, kdež je vyslanci anglickému lordu Loftusovi odevzdali.)

Dnes dopoledne navštívil jsem polní nemocnice v průvodu zmíněných anglických lékařů. Dr. Douglas splnomocnil mne, bych konstatoval, že našel mrtvoly ruských vojínů po odražení prvního útoku na Teliš strašně zohavené. Mnohé byly bezhlavé, všechny do naha vysvlečeny. Viděl jsem mrtvolu muže, který utrpěl jen slabé poranění kulí tureckou, avšak na prsou jeho spatřil jsem pět ran v kruhu, které vypáleny byly z revolvéru a z takové blízkosti, že bylo prachem maso



Boj Skobeleva na Zeleném Vrchu u Plevna.

spáleno. Je tedy positivně zjištěno, že byl muž ten zavražděn. Oba angličtí lékaři cestovali z Cařihradu do Plevna a dověděli se, že jsou jen tři ruští zajatci v tureckém táboru. Oni tvrdí, že prý turecké vojenské úřady prohlásily, že nepotřebují žádných anglických lékařů, nýbrž anglických vojáků; že ranění nejsou k žádnému prospěchu, poněvadž nemohou více bojovat a že jsou tedy jen břemenem pro stát. Oba lékaři mohli lehce uprchnouti, avšak oni zůstali u raněných a byli zde zajati."

Po vítězstvích u Horního Dubníku a Teliše postupoval general Gurko dále k Orhanii, obsadil na cestě po menších potyčkách Radomirci, odkud Šefket paša se svým sborem utekl, pak Lukovici i Dermanici a přibyl k Orhanii brzy potom, když turecký velitel to místo opustil. Byl totiž válečnou správou tureckou odvolán a na jeho místě jmenován velitelem v Orhanii svržený vrchní velitel Mehemed Ali paša.

Při těchto bojích stala se veliteli tureckému Šefketu pašovi příhoda komická, která charakterisuje prohnanost tureckých vůdců po celou válku. Oznámil totiž Šefket paša dne 22 října, že vítězně odrazil útok Rusů na Teliš. Řečený útok byla však jen strojená demonstrace, kterouž Gurko chtěl krýti skutečný útok na Horní Dubník, což se mu dokonale podařilo. Od zvídek dověděl se Gurko, že v Teliši a Radomirci stojí turecké sbory. Aby při svém útoku na tureckou posici u Horního Dubníku nebyl v zadu ohrožen, napadl na oko jižní oddíly turecké, a manevroval proti nim, až se zmocnil posice hlavní. K účelu tomu vyslal značné oddíly jízdy a několik jízdných baterií ze Svinar a Čirikova k Teliši, jež pustily se do nepatrného boje, jejž potom Šefket prohlásil za veliký úspěch turecký. Když pak Gurko dne 24. října dobyl tureckých posic mezi Telišem a Horním Dubníkem, provedly dne 25. a 26 října silné oddíly pěchoty a šest baterií po obou stranách silnice vedoucí k Teliši pochod na zaskočení a obsadily dne 27. října osadu Rakytu mezi Telišem a Radomircí. Tím bylo turecké oddělení v Teliši obklíčeno; když pak dne 28. října postoupil Gurko od severu se značnou mocí, nezbylo Turkům u Teliše nic leč kapitulovati. Šefket paša, jenž zaujal s 12 prapory a 2 bateriemi postavení v Radomirci, byl zatím od jiných ruských oddělení, která přešla Vid u Aglenu, v boku znepokojován, a proto nemohl přispěti sboru telišskému na pomoc, ač nechtěl-li sám v nebezpečenství se vydati. Dne 29. října musil vyklidit Radomirci, kterouž pak obsadili Rusové. Útěk Šefketa byl velmi chvatný, jelikož neměl ani času, aby sbořil dobrý most, jenž Rusům při dalším postupu jejich velice prospěl.

## Boje na Zelené Hoře před Plevnem.

Mrzuto jest pro vojáka, když nečinně má před nepřítelem vyčkávat doby k zápasu, který dříve nebo později musí podstoupit. Mrzutost takovou pocítili Rusové před Plevnem, kde několik měsíců ztrávit museli, než se na posádku tureckou k poslední ráně vrhnouti mohli. Jednotvárnost říjnových a listopadových dnů před Plevnem přerušil konečně dne 9. listopadu general *Skobelev;* dalť se ostatně tušit, že zásluhu o přerušení nečinnosti zjedná si nejprve Skobelev, jehož neunavnost a odhodlanost nesnášela se s klidem.

Skobelev zaujímal u Plevna postavení na silnici k Lovči; hlavní stan jeho nalézal se v Brestovci. Postavení jeho bylo na celé čáře ruského šiku, jímž obklíčeno bylo Plevno, jediným místem, kde museli Rusové po útoku na Plevno v září ustoupit. Po osmidenních zápasech u Plevna považovalo velitelství ruské další pobyt vojska ruského v těchto místech za nebezpečný a z té příčiny nařídilo Skobelevu, aby ustoupil na Tučenicu, t. j. aby úplně opustil silnici lovečskou a uchýlil se za hlubokou rokli, táhnoucí se rovnoběžně se silnicí lovečskou u vzdálenosti asi jedné anglické míle. Rokle tato dělila tedy Skobeleva od Turků. Když pak Skobelev opět postoupil v před, aby zaujal původní postavení své, seznal, že Turci zatím posunuli posice své v před a zřídili si nové čtyry reduty. Podařilo se mu však zmocniti se Brestovce na levo od silnice a taktéž zříditi jednu redutu před dobytou vesnicí a na levo odtud; mimo to vyházeli zde Rusové celou řadu náspů přímo přes silnici lovečskou až ku zmíněné rokli sahajících. Tato reduta brestovacká ležela přímo proti turecké redutě kršinské, od níž vzdálena byla asi 1300 kroků, a tvořila jaksi klín, zasahující do čáry postavení tureckého, z kteréž příčiny byla posicí střelbě nepřátelské velmi vystavenou a nikoli bezpečnou. Bylo nutno sceliti šik ruský Plevno svírající, což mohlo docíleno býti pouze dobytím nízkého pahorku lesnatého, stojícího přímo proti pravému křídlu mezi silnicí lovečskou a zmíněnou roklí. Posice tyto leží v téže výši jako reduta kršinská a úplně ovládají Plevno, obě reduty pak, jichž byl se Skobelev nedávno zmocnil, po náležitém opevnění byly by zde posicím ruským dodaly mnohem více mohutnosti a síly.

Turci zřídili zatím silnou redutu na temeni pahorku mezi redutou kršinskou a silnicí lovečskou, kde Skobelev právě při útoku svém v září umístil dvě baterie. Skobelev uzavřel zmocniti se nikoli pahorku tohoto s redutou, nýbrž posice ležící mezi silnicí lovečskou a roklí, o níž svrchu zmínka učiněna. Posice tato chráněna byla náspy a obsazena asi 14 tábory pěchoty turecké, tedy 7000 muži; Totleben sám vzhledem k ve-

liké důležitosti této posice páčil sílu posádky její ještě výše.

Povětrnost, která již po několik dní byla velmi pěknou, náhle se změnila: v noci na 9. listop. snesla se k zemi mlha tak hustá, že sotva bylo viděti na 50 stop. Mlha tato potrvala i celý následující den a nemálo upomínala na den, kdy na Plevno útokem bylo hnáno, jen že tentokráte nebyla tak vlhkou a studenou.

Útok ustanoven byl na pátou hodinu, o kteréž době tak se setmělo, že ani na 5 stop nebylo zřetelně viděti. Skobelev přehlédl útočné mužstvo své — prapor střelců, načež ssedl s koně a ubíraje se řadami jejich promluvil k nim několik tklivých slov, jimiž zejména poddůstojníky upozornil na důležitost pokusu, k němuž má přikročeno býti, a oznámil, že osobně bude celý útok řiditi. Prapor tento náleží právě k pluku, který byl již za prvního útoku na Plevno a sice v druhý den kanonády ruské na tytéž výšiny udeřil a jich rázem se zmocnil. Tenkráte mužstvo útočné, vítězstvím svým rozohněno, maně vyklouzlo důstojníkům svým z područí a řítilo se za Turky až k samému úpatí koliště (předhradbí) reduty nepřátelské, později Skobelevem dobyté.

Neopatrná tato bojechtivost útočníků ruských měla v zápětí hrozný ten následek, že dvě třetiny celého pluku padly kulím nepřátelským za obět. Později však opět pluk tento se doplnil. Právě upomínka na tuto odvážlivost útočníků byla Skobelovu pohnutkou, aby sám postavil se nyní jim v čelo; neboť nemálo na tom záleželo, aby mužstvo v útočném náběhu svém v pravý čas a na pravém místě ustalo, a aby tedy náspy, jež Skobelev při tom na rychlo hodlal nechat vyházeti, měly polohu vhodnou. Ostatně věděl Skobelev ze zkušenosti své, že nepatrné mnohdy přenáhlení mělo za následek úplný nezdar. Nebyla to tedy pouhá slepá odvážlivost, která nutkala Skobeleva útočníkům v čelo se postaviti.

O půl páté vsedl Skobelev opět na kůň a za krátko zmizel s útočným svým oddělením v mlze. O páté hodině počal šířiti se soumrak, zvěstující brzký příchod noci. Dle všeho nezdálo se Turkům více zapotřebí býti ostražitými a dbalými bezpečnosti své. Před úplným setměním zahřměl náhle výstřel z 80 děl, jichž plamenné výšlehy rudou září zbarvily hustou mlhu. Za několik minut opět vše utichlo, ale v nejbližším okamžiku zachvěl ovzduším pronikavý třeskot a praskot osmdesáti granátů ruských, které v temnu jako by hledaly cíl svůj. Na hřmotný výbuch tento následoval ohlušující rachot střelby ručničné po celém šiku ruském, pouze v místech útoku vlastního ani jediná ručnice nebyla vypálena: byloť úmyslem Skobeleva použiti mlhy co výhodného úkrytu a udeřiti na Turky nenadále. Střelba pěchoty ruské rozšířila se po celém šiku před Brestovcem, kdež zaujal zpravodaj stanovisko své; za nedlouho hvízdaly tu kule, které patrným byly znamením, že Turci na fusiladu ruskou odpověď dlužni nezůstávali. Ale až do té chvíle nebylo ani jediného výstřelu na pravém křídle Skobeleva, kdež podniknut měl býti útok skutečný. Konečně asi za čtvrt hodiny zahřměly tři houfné výstřely na této straně a hned na to rozléhal se bitevní ryk a divoký jásot útočníků ruských: posice turecká padla v moc Rusů. (Vyobrazení na str. 395).

Průběh vlastního útoku Skobeleva byl krátký. Turci překvapeni jsouce prudkou střelbou celého šiku ruského, zpozorovali nával útočníků ruských teprve, když tito již jen as na 100 kroků od nich byli vzdáleni. Zatím co uchopili se ručnic svých a odpověděli na fusiladu ruskou dvěma houfnými výstřely, útočníci ruští již vrhli se na ně s bodáky nasazenými a v okamžiku nejbližším byl zápasu konec. Kdokoli z Turků co nejhbitěji se neodstranil, proklán byl bodákem ruským. Předními útočníky bylo mužstvo dvou praporů střeleckých, jimž v zápětí řítil se devátý prapor a pluk vladimírský.

Každý vojín opatřen byl rýčem a ihned počal vyhazovati náspy, jakž byl Skobelev nařídil. Za několik minut nalézali se útočníci ruští v bezpečném úkrytu před lijákem kulí, který vychrlil se na ně s pahorku jen as 250 metrů vzdáleného a Turky obsazeného. Skobelev setrval na bojišti asi do 10 hodin, načež vida, že útočné mužstvo jeho bezpečno jest před nepřítelem, vrátil se do Brestovce, aby povečeřel. Sotva však ovlažil zaprášenou tvář svou, strhl se na pravém křídle ruském zuřivý boj střelecký. Skobelev ihned skočil koni v sedlo a znovu zmizel v temné mlze.

Skobelev seznal, že Turci učinili zoufalý pokus, aby zpět dobyli ztracené posice, a objevil se na bojišti právě ve chvíli, když v řadách útočného mužstva jeho počal jeviti se jakýs zmatek, neboť záložní oddělení ruské zbloudilo následkem husté mlhy z cesty a přišlo takto ruské pěchotě samé do rány. Zároveň roznesla se mezi útočníky klamná zpráva, že Skobelev padl, která na odvahu jejich měla účinek patrně nepříznivý. Avšak tu náhle objevil se postrádaný Skobelev ve středu vřavy bitevní samé, právě když první voják turecký s výkřikem „Allah!“ vztýčil se na náspu ruském a v témž okamžiku proklán bodákem dolů se sřítil.

Útok Turků byl odražen a i při druhém a třetím rozbily se řady útočníků tureckých o vytrvalost Rusů. Rusové měli ztráty nevalné — jen 250 mrtvých a raněných, nezi nimiž tři důstojníci. Také setník střelcův Dombrovskij, o němž Skobelev velmi pochvalně se vyslovil, těžce byl poraněn a druhého dne skonal. Ztráty Turků ovšem byly mnohem těžší, poněvadž Rusové kryti byli proti střelbě jejich až do okamžiku, kdy skutečně zmocnili se pahorku Turky obsazeného. Pahorek ten nazývá se *Zelená Hora*, na mapě naší (str. 391) naznačená. Při útočném náběhu svém ztratili Rusové sotva sto mužů.

Obsazením Zelené Hory spojily se sbory ruské

kolem Plevna těsněji a zabezpečily si rychlé spojení s ostatními posicemi. Sbor generala Skobeleva stál Plevnu nejblíže. Za rekovné dobytí Zelené Hory vyznamenal velkokníže Mikuláš 40 bojovníků řádem sv. Jiří.

V noci z 10. na 11. listopad pokusili se Turci nenadálým útokem vypudit Rusy z nově obsazených postavení, kteráž Turky velice stěsnávala. Selhalo jim však; Skobelev předvídal od prvopočátku, že se Turci vynasnaží o vypuzení Rusů a učinil potřebná opatření. Byl se setníkem Kuropatkinem ustavičně v předním zákopu; před ním postavil hlídku. Ta mu oznámila, že Turci sebrali 5—7 táborů a chystají se k náhlému útoku. V největším tichu byl celý přední oddíl postaven do zbraně; stala se opatření a ustanoveno vyčkávat. Turci se začali přikrádat k ruským postavením. Vše bylo ticho: Rusové nedali ani nejmenším šramotem znát, že jsou pohotově. Nepřítel byl puštěn na 100 kroků k ruskému zákopu a tu byli nezvaní hosté na znamení Skobeleva přijati prudkou ohlušující střelbou. Množství Turků zůstalo na místě, ostatní dali se na útěk. Turci zastavili zbytečnou střelbu a ustoupili do svých opevnění se značnými ztrátami.

Jak vše utichlo, přišel k generalu Skobelevu náčelník přední čety, poddůstojník 9. střelčího praporu se zprávou, že jest u nich vše v nejlepším pořádku a nemají mrtvých ani raněných. Četa byla v nejbližším místě tureckých opevnění a mohla se míti za ztracenou. Ukázalo se však, že jí Turci ani nezpozorovali, ač šli dvakrát kolem: při postupu a při ústupu; četa ležela skrčena ve své skrýši, ale viděla a slyšela všecko.

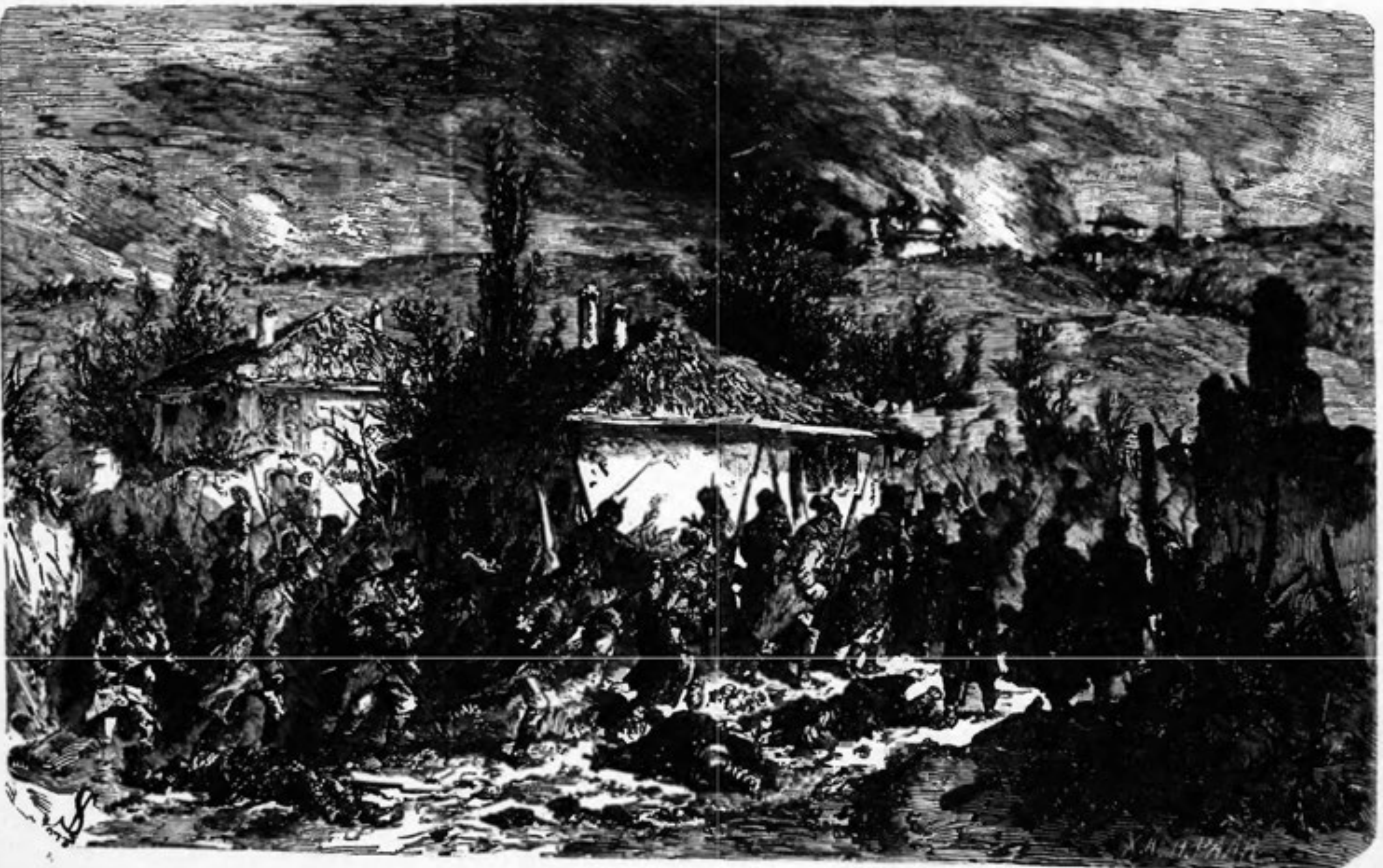
Dobytí Zelené Hory svedlo ruské vojsko tak blízko k Turkům, že se každý den něco zvláštního přihodilo. Tak zpozoroval jednoho rána Skobelev, že s hůry odněkud sype se jedna kule za druhou. Prohlídli a co našli? Odvážlivý jeden Turek seděl na stromě a odtud střílel. Skobelev vyzval dobrovolníka, aby smělce srazil. Dobrovolník se našel, zacílil a po první ráně sletěl Turek zabit se stromu. Takovými episodami oplýval každý den. Žel, že je očití svědkové nezaznamenali a nezachovali jména ruských odvážlivců. Arci že v zákopech, v ustavičném nebezpečenství zahynutí, nemá člověk chuti k historickým zápiskům.

V noci ze 14. na 15. listopad obořili se Turci s 10—12 prapory třikrát na opevněné postavení generala Skobeleva, byli však pokaždé s velkou ztrátou odraženi. Rusové pustili Turky opět na 100 kroků a překvapili je prudkým vražedným ohněm. Ztráty Rusů byly asi 100 mužů. Sám general Skobelev dostal hmoždinu do pravého boku. Následující noci dostal Skobelev podruhé hmoždinu střepem granátu pod levou lopatku. Tenkrát byla rána citlivější, ale nebyla nebezpečna, a Skobelev setrval na postavení svém.

## Dobytí Rahova. Vraca.

Po skutečném sevření Plevna věnovalo vrchní velitelství oblehací armády větší pozornost také místům, západně od operační čáry ležícím. Byly to jednak rozsáhlé obhlídky, jež generalové *Leonov* a *Karcov* provedli k Tetevenu a k Vraci, kdežto rumunský sbor plukovníka Slaniceana vytknul si společně se sborem ruské jízdy za úkol, zmocniti se za každou cenu *Rahova* na Dunaji. Sbor Slaniceanův záležel z 1., 6. a 10. pluku dorobanců, z oddílu vojska řadového, ze 3 pluků jízdy a 30 děl; dohromady asi 5000 mužů. K vydatné podpoře vojska rumunského postoupila ruská jízda, stojící pod velením generala Meyendorfa, s několika bateriemi mezi řekami Ogostem a Skytem na sever, opírala se levým křídlem o řeku Ogost, kdežto pravé křídlo udržovalo spojení s postupujícími oddíly rumunskými. Řadová jízda rumunská, jež stála mezi Mahaletem a Dubníkem, vyslala pluk husarů s baterií jízdnou přes Dolní Lukovici na řece Iskeře přímo k Rahovu, kdež měl se spojiti na výšinách mezi Galovem a Zelanovčem s jádrem sboru Slaniceanova; tento překročil dne 18. listopadu u Kruševenu a Bragaru řeku Isker a přišel ještě odpoledne k Zelanovči, nesetkav se nikde s nepřítelem. General Meyendorf opustil se svou jízdou břehy Ogostu a Skytu a postavil pak vojsko své dva kilometry za prvním šikem rumunským. Ráno dne 19. listopadu postupovala rumunská pěchota přes Leskovec přímo k Rahovu. Pluk dorobanců, který kráčel napřed, zdržán jest opevněním, které zřídili si Turci tři kilometry od města na stráních nepatrného údolí, a počal tedy hned střílet na Turky. Posádka turecká v Rahovu byla již velice zmenšena, přece však bránili se Turci velmi tvrdošíjně. Celé dvě hodiny byl boj nerozhodnut; zároveň s bojem pěchoty počalo též dělostřelectvo střílet na posice turecké i na Rahovo.

Boj, jenž počal hned za svitání, nebyl v 9 hodin ještě nijak rozhodnut; plukovník Slaniceanu nechal prapor, který stál v prvním šiku, vystřídati a nové dva prapory poslal proti opevnění tureckému. Zatím počalo Rahovo na několika místech hořeti. Turkům vyletěly dva vozíky se střelivem do povětří, čímž dostalo vojsko rumunské novou odvahu. Jeden prapor rumunský střílel Turkům v bok, jiné dva prapory pak vrhly se bodákem k útoku, a po půlhodinném krutém boji obrátila se udatnost turecká v úplný zmatek; co Rumuni hnali se do posice turecké, ustupovali nepřátelé do opevnění u samého města. Ústup jejich podobal se spíše útěku; nikde nebylo viděti souvislého oddělení, vše utíkalo v nepořádku největším. Ve 3 hodiny podnikl Slaniceanu



Rumuni dobyli Rahova.

útok na druhou posici u samých stavení rahovských, a k večeru Turky vypudil. Tito seznali, že nemohou proti přesile Rahovo hájiti, a vyklidili město, ustupujíce k pravému břehu Ogostu. Tam se za noci opět opevnili, ačkoliv nemohli se ani tam udržeti. V noci přepravil se general Lupu s některými oddíly na lodicích a vorech u Beketu přes Dunaj a obsadil Rahovo současně se zadními prapory Slaniceana. Od 11 hodin v noci pokoušeli se Turci několikkrát, aby dobyli opět ztracené posice, byli však pokaždé od Rumunů skvěle odraženi. Proto dali se na ústup; nejprve chtěli si vynutit přechod přes Ogost po mostě, když se jim to však nepodařilo, šli severněji blíže k Dunaji, kdež podporováni hustou mlhou směrem k Lom-Palance se ztratili. Při lepší obezřelosti vůdce rumunského mohl býti snadno celý tento sbor turecký zaskočen a zajat. General Lupu poslal pak za prchajícími pluk husarů s jízdnou baterií; Turci, majíce Rumuny pořád v patách, zanechali množství zavazadel, 150 vozů se střelivem a četné zajaté.

Rumuni měli u Rahova tyto ztráty: 2 štábní důstojníci, 3 důstojníci a 66 mužů zabito, 1 štábní důstojník, 3 důstojníci a 149 mužů raněno. Celkem zabito a raněno 9 důstojníků a 215 vojáků.

Rahovo jest středištěm mnohých silnic, které dostaly se vítězstvím Rumunů v moc spojeného vojska rusko-rumunského. Nejbližší následek boje bylo obsazení Lom-Palanky, z níž vede dobrá, 12 mil dlouhá silnice k hranicím srbským u Izvoru.

Značného úspěchu dosáhli Rusové dobytím města *Vrace*. Dne 9. listopadu udeřil general *Leonov* na toto město, kteréž leží od Plevna 14 mil k západu a 6 mil severozápadně od Orhanie, v ústí stejnojmenného balkánského průsmyku. Ve Vraci stálo pohotovu 1000 tureckých vozů s potravinami, určených k případné dopravě do Orhanie a do Plevna. Posádky bylo v městě 800 pěších a 300 Čerkesů. Leonov měl pluk jízdných granátníků, dragonů a hulánů se 4 děly. Překvapiv Turky zahnal je a zmocnil se snadno nakupených tam zásob potravních.

Od Vrace táhli Rusové ještě dále a první jejich hlídky objevily se až u samých hranic srbských.

General Leonov podal o boji ve Vraci tuto úřední zprávu:

„Dne 7. listopadu večer dozvěděl jsem se z hlídky štábního kapitána Vilanova a od místního obyvatelstva, že město Vraca jest obsazeno jenom pěchotou a že jsou v něm veliké zásoby potravin. Rozhodl jsem se zmocniti se ho a dne 8. ráno vyrazil jsem se svým oddílem dvěma proudy. Pravý — gardový hulánský pluk — dal se po ořechovské silnici. Levý — gardový granátnický a dragonský pluk se 4 děly pod generalmajorem Klotem přes Vrobežnici po obtížné horské cestě. Urazivše dne 8. 40 verst dostaly se oba proudy za soumraku na 3 hodiny cesty od Vrace: pravý do Mramoren, levý do Vrobežnice. Stihnuv do těch míst zvěděl jsem, že posádka Vrace záleží z 800 mužů pravidelné pěchoty a 300 Čerkesů a že nemá děl; že Čerkesové, ranění ve srážce s našimi husary, tak poděsili turecké obyvatelstvo, že se zmocnilo erárních povozů, naložilo na ně své jmění a prchlo do hor, že do Vrace svezeny jsou zásoby potravy ze čtyr kaz (okresů), a že zásoby ustanoveny byly do Orhanie, konečně že Vraca nemá vážných opevnění, kromě nevelkých zákopů.

Abychom nebyli zpozorováni, zakázal jsem zapálit v noci ohně. Dne 9. dal se oddíl na pochod, levý proud v 7, pravý o půl 8. hodině. Oba proudy dorazily ku Vraci ve tři čtvrtě na 11. hodinu; pravý od severu, levý od jihu. Tento dostal se krytým krajem a všelikými opatřeními k městu tak neočekávaně, že nastal ihned mezi Turky zmatek. Jejich zákopy byly čelem k severu obráceny, odkud jeli naši huláni. Granátníci jízdní a dragoni přiklusali se strany jižní a dělostřelba začala. Vzhledem ke kanonádě opustili Turci zákopy a vrhli se do města. Tu třetí škadrona dragonů a čtvrtá hulánů ssedla s koňů a pěšky vrhli se vojínové naši proti nepříteli, aby ho zaskočili, dragoni s jižní, huláni se severní strany. Jeden houfec dragonů byl z rána od Vrobežnice poslán v levo na Dormance obsadit orhaňskou silnici. Ti vrazili na oddíl 300 Čerkesů, jejž zahnali ku vsi Lutodolu. Boj v městě trval do půl 2. hodiny odpoledne. Turci nevedli ho na obranu města, ale na krytí svého ústupu; neočekávané naše objevení však rozhodlo záhy v náš prospěch. V horském kraji podařilo se nepříteli rozprchnout se v různé strany po horských, těžko dostupných pěšinkách, po nichž jsme ho pronásledovat nemohli a stíhali ho, pokud možno bylo, ručničným a dělovým ohněm.

O půl čtvrté hodině spoledne jsem vjel do města a byl jsem od obyvatelstva radostně vítán. V městě padlo nám do rukou množství potravních zásob a blíže města veliký transport povozů, na nichž se vezly zásoby z Vidína do Orhanie. Zásoby pošlu na zabraných povozech do Dubníku. Dne 12. listopadu vyjede dragonský pluk se 2 jízdeckými děly a zůstane zde posádkou hulánský pluk se zbylými 2 děly. Ztráty naše jsou skrovné. V granátnickém pluku raněno 6 mužů a zabito 6 koní. Z důstojníků nebyl nikdo raněn.“

# Před pádem Plevna.

Osudné to bylo vyznamenání, kterého dostalo se od sultána nejlepším vůdcům tureckým *Osmanu* pašovi a *Muchtaru* pašovi. Dal jim totiž sultán příjmí „Ghazi" totiž „Vítězný", který titul sultán sám přijal od šejkaul-islam (asi tolik jako turecký papež). Jakmile vojevůdcové o tomto vyznamenání zvěděli, počala sláva jejich klesat, hvězda jejich štěstí válečného blednout; Muchtarova armáda byla z polovice zmařena před Karsem, on sám dal se na útěk do Erzerumu a prchl konečně i odtud do Cařihradu, kdežto Osman paša v Plevně počítal už jen dny do konečného pádu svého. V listopadu bylo zjevno, že nezbývá mu nic než vzdáti se nebo vyrazit z opevnění a pokusit se o prosekání. Generalové Gurko a Skobelev učinili poslední kroky k pádu Plevna: dobyta Zelená Hora, dobyta Vraca, zamezeno spojení s Orhanií a Srědcem.

Turci klamali sice všemožně tvrdíce, kterak je Plevno na mnoho měsíců zásobeno potravinami a střelivem. Ale nebylo tomu tak, což dokazovala sama válečná rada v Cařihradě, která vypravit se snažila Mehmeda Aliho se silným sborem, aby Osmana osvobodil. Mehmed Ali ozbrojoval veškeré obyvatelstvo srědeckého, iskupského, prizrenského a pirotského sandžaku, ale namahání jeho bylo marné; mezi tím, co poturčený Němec Mehmed Ali sbíral síly, zaujali Rusové veškeré dobré posice na mnoho mil v okolí plevenském a přístup k Osmanovi byl téměř nemožný. Také Sulejman vyrazil několikrát po osmanbazarské i razgradské silnici a sbory jeho draly se k *Jelené*, které pak skutečně dobyl. Dále však nemohl, neboť vojsko careviče zamezilo mu cestu. Sám Osman paša se několikrát rozběhl proti rozličným stranám, aby zkusil, kudy by se nejsnáze dostal ruskými řadami. Musel ale pokaždé vrátit se s nepořízenou.

V Plevně zatím zuřila děsná bída. Po delší čas nedošly z města žádné zprávy na venek, poněvadž ruské stráže nikoho nepropustily. Však chytrému Čerkesu jednomu přece podařilo se proklouznouti ruskými strážemi a vynésti z města zprávy, které se dostaly do veřejnosti. Po tomto poslu Osman paša již dříve dvakrát poslal zprávy do Cařihradu o svém postavení a dostal také konejšivou odpověď, aby se jen držel, že u Srědce soustřeďuje Mehmed Ali armádu k jeho osvobození. Však Osman vzdal se konečně vší naděje. Řečený posel dostal se z Plevna potřetí, ale více se tam už vrátit nemohl. Zpráva jeho datována jest dne 8. listopadu a zní takto:

„Během minulého právě týdne byli jsme mysli velmi stísněné. Veškeré do města došlé zprávy — jichž původu ostatně těžko lze se dopídit — souhlasí, že Plevno úplně jest obklíčeno. Osman paša počíná úzkostliv býti o budoucnost Plevna i armády své. Po celé hodiny prochází se před stavením, v němž ubytován jest a přerušuje dumání své pouze tehdy, když některému z důstojníků zpravodajných úsečně udílí nové rozkazy. Štáb turecký velmi obává se, aby vrchní velitel armádní, který až dosud osvědčil vzácnou chladnokrevnost, ze zoufalství nedopustil se nerozvážného činu nějakého. Osman sám hovoří upřímně jen s jediným mladým důstojníkem tureckým, od něhož dozvěděl jsem se, jak bezohledně, ba zuřivě Osman posuzuje nejapnost Šefketovu a nesvědomitost vlády, která lidem jako Haki paša svěřuje důležité úřady vojenské. Kdyby prý válečná rada cařihradská byla jednala podle rady Osmanovy, pak nemuselo v průsmyku šipském a i na jiných stranách tolik udatných vojáků tureckých obětováno býti a ve Srědci mohla již od několika týdnův státi armáda 120 až 150.000 mužů, která Osmanovi pomocné rámě podati mohla. Známo prý, že Rusové měli v úmyslu Turky v počtu asi 5—6000 mužů u Dubníku zajaté do Plevna hnáti, o čemž i Osmana pašu vyjednavatelem svým zpraviti dali. Osman paša však zamítl nabízený jemu takový dar a odpověděl vzkazem, že nařídí, aby proti poslaným jemu zajatcům zahájena byla — střelba z děl; nalezne-li však Hakiho pašu mezi nimi, že zmocní se jeho a na místě dá ho zastřeliti. Mimo to odpověděl Osman paša vyjednavateli, aby prý „Rusové v čas ještě připravili se k obléhání Plevna až příštího jara, neboť jest prý armáda jeho zaopatřena vším potřebným na více než 8 měsíců a bude hájiti se až do nejkrajnějších možností." Štáb Osmanův jest ovšem náhledu zcela jiného a většina členů jeho rozhodla by se proto, aby spíše nyní, dokud není obklíčení na všech stranách Plevna úplné, učiněn byl pokus o prolomení oblehacího kruhu ruského, nikoli však, aby otáleno bylo tak dlouho, až stal by se pokus takový beznadějným. — Pochybuji sám, že Plevno tak hojně jest zásobeno, jak Osman udává, neboť jinak zajisté nebyly by dávky potravní mužstvu až na třetinu zmenšeny. Vojáci turečtí však přes to jsou dobré mysli a nesdílejí nijakž obavy svých představených, ačkoli nemálo mrzí je, že nemohou střelivem svým jako dříve do vůle plýtvati; náboje mezi vojsko rozdílené přísně se nyní čítají a velká zásoba střeliva vždy jest připravena pro případ náhlého nějakého útoku nepřátelského.

V některých redutách rozděleny jsou setniny na čety o 10 až 15 mužích, aniž podléhaly by dohlídce důstojníka nějakého. Čety tyto vykopaly si na stráních pahorků zvláštní kasematy, z nichž s obdivuhodnou vytrvalostí a bezpříkladnou odvahou hájí náspy své a příkopy. V malých kasematách těchto připravuje si mužstvo krmi svou, chvílemi také spí a potřeba-li do ne-

přítele úsilovně pálí. Jakmile počíná vojákům zásoba střeliva docházeti, ihned přiváží se na připravených již trakařích střelivo nové pro každou četu odměřené, kdežto dříve dostával každý voják střeliva, mnoho-li právě s sebou vzíti mohl. Jak řečeno, jedná toto mužstvo bez důstojníků na vlastní vrub, a jest tudíž pochopitelno, že vojáci turečtí nečiní si o představených svých pojem valně lichotivý, a považují je vůbec za zbytečné. — V skutku pak nezřídka již stalo se, že vojáci mnohého důstojníka z kasemat svých vykázali, jakmile jal se udíleti jim rozkazy. Chladnokrevnost jejich jest v skutku obdivuhodna; poněvadž pak stále jsou dva z nich na stráži, zatím co ostatní odpočívají, bude as těžko náhle je překvapiti. Jen jediné osobě dovolují mísiti se mezi ně a vrchního velitele jejich to jest duchovnímu každé setniny, který pětkráte denně modlitbu jim předříkává. Vojáci tito většinou pocházejí z Dibry, Albanie a Hercegoviny, odkudž Mehemed a Sulejman paša do Plevna je byli vyslali. Osman jest s nimi patrně spokojen a neměl dosud příčiny na ně si stěžovati. Od 29. října trvá kanonáda jen s nepatrnými přestávkami a jsme na ohlušující lomoz ten již tak zvyklí, že při hovorech svých jako posedlí jeden na druhého křičíme, byť právě děla i úplně mlčela. Město samo dosavadní kanonádou ruskou velmi těžce již utrpělo, ačkoli není výhradným cílem dělostřelců ruských.

Škoda, že Osman paša obyvatele ještě v čas z města neodstranil, neboť útrapy jejich jsou hrozné a úpěnlivý nářek žen i dětí nejen že jest srdce rozdírajícím, nýbrž může během času nepříznivě účinkovati i na odvahu posádky plevenské. Jedinou osobou, která uprostřed všeobecné této bídy a nouze výnosným zaměstnáním svým s to jest vyhnouti se všemu nedostatku, jest prastará židovka jménem Sarah a povoláním — věštkyně. Od časného rána až do pozdní noci hrnou se k příbytku jejímu prostí vojáci i důstojníci vyšších tříd, aby dali si prorokovati. Tím nabývá stařice pravé spousty peněz, zejména od té doby, co vyplnila se některá proroctví její při úmrtí několika osob a povýšení vojáků a důstojníků tureckých.

Ani Osman paša nepovrhl prorockým nadáním staré Sáry, kteréž otázal se na příští osud svůj. V odpovědi své vylíčila jemu židovka nejbližší budoucnost jeho co nejskvěleji, neupadne-li totiž *před 12. prosincem do zajetí nepřátelského*. Dne 20. října byl veliký počet raněných a nemocných z Plevna do Orhanie odvezen, dosud však jest jich v městě přes míru. Každým dnem několik raněných a nemocných těchto bídně zmírá následkem naprostého *nedostatku péče lékařské*. Od té chvíle, co lékaři výboru Stafford-House opustili Plevno, není tu ani jediného evropského lékaře. Péče pak, jakouž turečtí lékaři vojákům poskytnouti jsou s to, jest věru mizerná. — List tento odevzdal jsem hbitému jednomu Čerkesovi, který již po dvakráte proklouznul šikem nepřátelským do Srědce. Doufám, že i tentokráte jemu tak se podaří."

Dopisovatel tohoto listu dostal se konečně sám z Plevna, když se byl jakožto zpravodaj anglických novin „Times" legitimoval. Odebral se do hlavního stanu ruského v Bogotu a psal odtud dne 5. prosince toto: „Dne 29. listopadu o 9. hodině večer strhla se kolem Plevna zuřivá kanonáda, která brzo ustoupila střelbě ručničné, když oba šiky nepřátelské k sobě se přiblížily. Nezřízená střelba tato trvala takořka nepřetržitě po celou noc. Během včerejšího odpoledne dopraveno do tábora ruského několik zajatých vojáků tureckých, kteří vyprávěli, že Plevno hojně jest zásobeno střelivem ručničním, že však trpí citelným nedostatkem střeliva dělového; zásoby že umístěny jsou v bulharských kostelích, nemocní pak a ranění v soukromých staveních bulharských. Když byli Turci tázáni, zdali v armádě Osmanově i důstojníci angličtí slouží, odpověděli: „Ani jediný". Dále vyprávěli, že mužstvo v Plevnu nedostává více žádné dávky masa, že denní dávky chleba, z nichž každá vážila dříve jednu oku, váží nyní jen třetinu a že v posledních dnech mohlo vojákům jen kukuřice co jediné potraviny udíleno býti.

Dne 30. listopadu panovala povětrnost teplá avšak mlhavá. Po celý den trvala dělostřelba, o 5. hodině odpoledne strhla se pojednou zuřivá fusiláda po celé délce šiku před Brstovcem. Hráze na potoku tučenickém a grivickém byly uzavřeny, tak že přítok vody do Plevna byl tím zastaven. Jedině na straně Vidu, kde řeka protéká uvnitř obvodu předních hlídek, mají Turci přístup k vodě. Následkem zastavení obou zmíněných potoků přestanou pracovati i mlýny turecké v Plevnu, které dosud hnány byly vodou.

Den 1. prosince počal hustou mlhou, kterouž o 11. hodině následoval prudký déšť. Dopoledne vůbec nebylo stříleno, ale o 3. hodině odpoledne strhla se po celém šiku hrozná kanonáda, ve které, ač ne dlouho, co nejprudčeji bylo pokračováno. Při kanonádě této, nejdůraznější to od začátku obléhání Plevna, zalétlo na tisíce projektilů ruských do vnitř opevnění tureckých. O 1. hodině odpoledne ustal déšť, avšak spustil se o 7. hodině znovu.

Děla umlkla úplně a příšerný klid rozšířil se v zákopech plevenských, deštěm zatopených. Během noci však rozptýlila se mlha a nebesa nesčetnými zářícími hvězdami posetá rozklenula se nad osudným bojištěm. Hřmění děl započalo znovu a trvalo s několika přestávkami až do svitání, kdy na východní straně od Vidu zahájena všeobecná kanonáda, v níž plné dvě hodiny pokračováno. Poněvadž bylo slunečno a den teplý, vyjel jsem na výšinu radiševskou, odkudž dalekohledem dobře bylo spozorovati, že projektily ruské, které do města zalétly, v poměru ku svému množství nevalných škod způsobily. Za počasí tak jasného, jaké panovalo dne



Séč u Novačina.

2. prosince, může pozorovatel u opevnění ruských nedaleko Radiševa stojící pohodlně přehlednouti celé vnitro plevenské posice turecké i se všemi tábory, náspy a zákopy jejími.

Dnes poprvé povšiml jsem si, že Turci zřídili si několik řad příkopů střeleckých a různých redut, které na vnitřním úbočí kotliny jsou vystaveny. Porůzné výstřely dělové slyšeti bylo až do 4 hodin, načež děla opět úplně umlkla. První reduta turecká na jižní straně od Plevna odpovídala na ruskou kanonádu ze dvou děl, jichžto projektily většinou také vybuchly.

Dne 3. prosince navštívil jsem šik rumunský mezi Grivicou a Susurlu, kdež Rumuni byli řeku Vid překročili. Rumuni kryti jsou dvojitou řadou náspů. Reduty, které tvoří druhou čáru opevnění rusko-rumunského, jsou pravým vzorem v oboru staveb vojenských; zařízení jejich jest takové, že mohly by po nějaký čas i obležení nepřátelskému odolati. Tvrz Alexandr pod velením majora Makova se nalézající jest nejdokonalejším výtvorem dovednosti ruské v oboru prací opevňovacích. Rumuni a Turci na hřebenech grivické řady pahorků stojící, jsou si tak blízko, že mohou se na vzájem sebe dovolat; odtud pak stoupá čára opevnění jejich vzhůru na výšiny opanežské a táhne se dále až k Vidu.

Původním úmyslem Rumunů bylo obklíčiti pahorek opanežský, jejž bystřiny grivická a bukovská dělí od ostatních posic tureckých, a přinutiti takto hladem posádku tureckou ku vzdání se. Ale aby pravé křídlo ruské bylo kryto, museli Rumuni prodloužiti levé křídlo své až ku Grivici, následkem čehož nezbylo jim dosti branných sil, aby Opanež obklíčiti mohli. Sběhové turečtí, kteří z Plevna dobíhají k předním hlídkám ruským i rumunským, neustále opakují nářek na nedostatek potravin v Plevnu.

Tři ze sběhův těchto přinesli s sebou své dávky chleba, které vystačiti jim měly na dobu 24 hodin. Major Makov sdělil nám, že dávka tato nebyla o nic větší než ruka jeho. — Včera večer o půl 9. hodině strhla se prudká dělostřelba a dnes bombardováno Plevno z porůzných baterií ruských až do setmění.

Dne 4. prosince opět snesla se těžká mlha na celou krajinu. V noci nebylo slyšeti ani jediného výstřelu dělového, teprve dnes ráno vypáleno porůznu několik ran."

Dne 23. listopadu zmocnili se Rusové důležitých posic u Pravce blíž Orhanie. Byl to sbor generala hraběte Šuvalova, který Turky z Pravce zatlačil a naproti Pravci se opevnil. Při tom bylo užito zvláštní taktiky. Děla počali Rusové na nepřístupné výšiny vléci, aby se Turci domnívali, že na ně Rusové s čela udeří. Celý den, celou noc a ráno vojáci nespali, a za stálé střelby mohli pojíst sotva sucharů. Zatím byli Turci v Orhanii a Metropoli šáleni zdánlivým postupem Rusů na tato města od Vrace a po březích Iskeru. Hlavní rána zamířena byla na levé křídlo a na týl Turků. Dne 21. listopadu postoupil proud generala *Raucha* ku předu, přešel ohromné rozsedliny horské raze si cestu pomocí dynamitu a nesa veškerou dělostřelbu na ramenech vojáků. Po 49hodinném nepřetržitém pochodu dostal se proud do levého boku jinak nedostupných tureckých posic a zahnal z nich nepřítele. Turci prchali v krupobití granátových střel dělostřelby generala Šuvalova. Proud generala Raucha stíhal při všem umdlení svém prchající Turky až do 5. hodiny odpoledne, kdy vyvstala veliká mlha, která nepřítele úplně ukryla. Rusové obsadili posice s takovým ohromným namožením dobyté a postoupili po silnici orhaňské až k místu Lašeni. V proudu Rauchově, jenž boj rozhodl, byl pluk Semenovských, střelci carovi a carské rodiny, tři sotně kavkazské kozačí brigády, kozačí baterie a oddíl jízdné pohorské baterie. Ruská ztráta nebyla velká; pouze 70 raněných vojáků a jeden důstojník. Turků bylo zajato 71, mezi nimi 1 důstojník.

Zatím vzrůstala bída v obleženém Plevně každým dnem. Dne 28. listopadu objevilo se u ruských předních stráží na pravém křídle několik Turků. Chůze jejich byla nejistá, bázlivá; podobalo se, že mají nějaký zlý úmysl. Nescházelo mnoho, že by po nich byli stříleli. Všichni sestoupili do zadu, jenom jeden z nich pocházel v pravo v levo. Konečně si dodal odvahy, vzal pušku pod paži s pažbou do předu na znamení dobrého smýšlení a přiblížil se k předprsni.

„Co chceš?" zvolal na něj službu mající poddůstojník. „Co to bručíš pro sebe?"

„Vytáhni ho," křičí vojáci, „vidíš, že prosí za aman (milost)."

Podali Turkovi ruku a vtáhli ho do zákopu. Odevzdal pušku a náboj a posadil se zcela klidně na lávku předprsně.

Vojáci mu dali tabáku, on položil ruku na čelo a na prsa i dával jim kukuřici. Oni se rozesmáli a házeli mu suchary, do nichž se s chutí pustil. Nežli přišel průvodčí, skamarádil se Turek s Rusy, ohříval se s nimi u ohně, když zahrála hudba, vylezl na záhrobek a poslouchal s velkým zalíbením. Vojáci s ním začali hovořit — posuňky, vážně tak, že se žádný ani nezasmál. Vypravoval, že ho juzbaša zbil za to, že chtěl obuv.

„Máte již dávno hlad?"

„Deset dní. Dávají nám po jedné libře chleba a čtvrtce masa na den. Vyhladověli jsme."

„A jak bylo dříve?"

„Dostávali jsme 3 libry chleba a libru masa."

„Mnoholi u vás ještě zásob?"

„Jak jinde nevím; ale v našem táboře máme 150 kusů skotu, ovce žádné více. Mnoho by se našich vzdalo, ale bojí se, myslí, že je u Rusů oběsí. V Plevně oznámilo velitelství, že kdokoli šli do zajetí, byli od vás oběšeni."

„Co jedí v Plevně Bulhaři?"

„Umírají hlady. Šťasten, kdo má ještě kukuřici."

Z dalšího vypravování vycházelo, že mají Turci 24 mlýnů, ale nemají už na nich co mlít, nemocných ve vojště jest velké množství, ale péče se vede jen o raněné, jichž jest v Plevně 12—15.000. Vojska zůstalo všeho všudy 39.000 mužů pěchoty a 1500 jízdy. K nim očekávali posily ze Srědce. Z průlomu mají strach. Většina vojáků nemá plášťů ani obuvi. Osman paša dal odzbrojit Čerkesy a bašibozuky, protože ohrožovali životy nejen obyvatelstva, ale i nemocných a raněných vojáků. Bašibozukům vůbec nedával Osman žádné potravy. Vzkázal jim: „Pojděte hlady, já vás nepotřebuji, nic mi po vás není."

Vojáci zasmáli se zvláštní Osmanově logice.

„Kdy byl Osman paša u vás?"

„Byl u nás vůbec jen jednou. Zítra zajisté přijede. Celý čas tráví sám v táboře. Proti Gurkovi a Skobelevu si často vyjede a prohlíží jejich postavení."

Vyptávali se Turka, jak jsou reduty ozbrojeny. Odpověděl, že kromě dní, na nichž se bojovalo, byla v každé pouze 2 děla a jeden prapor vojska. Do každého děla jest 50 ran. Hrubá děla jsou v kršinské redutě, v ostatních menší. Veliteli okruhu vojenského jsou Tahir paša, který se zdržuje v kršinské redutě, zvláště na postavení proti Zelené hoře, Miralaj a Junus beg. Vojsko jejich jest sklesié mysli, jediný Osman důvěřuje v dobrý konec.

„Kde máte zásobárny?"

„V městě, blíž velkého bulharského kostela."

Z těchto a podobných zpráv zběhů tureckých nabyli Rusové potvrzení toho, co sami již věděli, že katastrofa Plevna jest nedaleká.

Osman paša zbavil se nepohodlného obyvatelstva bulharského v Plevně vyhnáním za opevnění. Ubozí Bulhaři museli v Plevně zůstavit Turkům veškeren svůj majetek a s holýma rukama vydat se v ochranu ruské armády. Tento skutek oplatili Rusové tím, že zahnali do Plevna mnoho rodin tureckých a zástup bašibozuků, jejž zajali ve Vraci. Vzezření všech těchto ubožáků vzbuzovalo soustrast. Ti, kdož jíti nemohli, vezeni byli na volských vozích, jež vystlány byly hojně slamou. Ruští důstojníci zacházeli s nimi co nejlaskavěji, brali je do svých bytů, dávali jim pokrmy a peníze, přes to, že jedna turecká žena po samém dobytí Vrace zastřelila jednoho ruského poddůstojníka. Odvezení nebožáků těch do hladového Plevna bylo sice vzhledem k ženám a dětem opatřením velmi krutým, však opatření to dlužno posuzovati dle platných okolností. Jeť právě lex talionis zákonem velmi krutým!

## Přehled bojů v listopadu a poslední úspěch Turků před pádem Plevna.

Vojevůdci tureckému Mehmedovi Alimu podařilo se shromážditi armádu 40.000 mužů, která měla za úkol vysvoboditi Osmana pašu v Plevně z obklíčení nepřátelského. Hlavní síly té armády stály v Banji, Zlatici, Kamirli a Srědci; hlavní stan nalézal se v Kamirli. Aby předešlo možný útočný postup armády Mehmedovy, uzavřelo velitelství ruské ihned vyslati proti ní značné oddělení armádní, jež záleželo z 1., 2. a z části i 3. divise pěší, pak z brigády střelců a jízdectva gardy carské. Postup těchto branných sil byl ustanoven těmito třemi směry: pravé křídlo postupovati mělo od Vrace přes Novačin k Orhanii, hlavní sbor pod hrabětem *Šuvalovem* po silnici z Plevna do Srědce vedoucí a levé křídlo pod generalem *Dandevillem* údolím Malého Iskeru a od východu k Metropoli.

Od hlavního sboru Šuvalova, který dne 22. listopadu dorazil k opevněním tureckým u *Pravce*, vysláno bylo den před tím pravé pobočni oddělení jeho pod velením generala *Raucha*, aby udeřilo v bok postavení nepřátelského. Oddělení toto (pluk semenovský, 2. střelecký prapor gardy, dvě setniy kavkazské brigády kozácké, pak jedna baterie kozácká a jeden úplný soubor dělostřelectva horského) po velmi namahavém, 49 hodin trvajícím pochodu po neschůdných stezkách horských udeřilo dne 23. listopadu náhle na posice nepřátelské se strany a přinutilo 11 praporů tureckých vzdáti se opevnění svých a ustoupiti k Orhanii, kdežto vojsko Šuvalova zhoubnou střelbou způsobilo Turkům ztráty velmi těžké. Turci pronásledováni byli od Rusů dne 24. listopadu, což však trvalo jen až po Lakšeni. Turci bez boje vyklidili se opětně z posic svých a ustoupili ještě dále přes Orhanii do silně opevněné posice u Vraěešti. K dosažení úspěchu tohoto nemálo přispěla i obě křídla ruská.

Pravé křídlo (pouze půl druhé škadrony s dragony tělesní stráže) svedlo při postupu tomto tuhý boj s nepřítelem, v němž však utrpělo ztráty velmi značné. Oddělení toto postoupilo při husté mlze až za *Novačin*, aniž zpozorovalo, že vesnice tato obsazena jest dvěma nepřátelskými prapory a 400 jezdci s několika děly; posádka tato utkala se ihned v zuřivý boj s oddělením ruským (vyobrazení na str. 403). Z 12 důstojníků a 150 mužů zabiti 3 důstojníci a 43 mužů a raněni 3 důstojníci a 24 mužů; mimo to pohmožděni 4 důstojníci, 3 mužové pak zmizeli. Avšak Turci ničehož tím nezískali, neboť tak jako z Pravce a Orhanie museli i z Novačinu a Skribenu bez boje se vykliditi a k Lutikovu se uchýliti.

Levé křídlo pod generalem Dandevillem rozstoupilo se na dvě oddělení pobočná.

Jednomu velel princ Alexandr Hesenský a druhému plukovník Lubovický. Oddělení Alexandrovo postupovalo údolím Malého Iskeru k Metropoli, objevilo se dne 22. listopadu před nepřátelskou posicí, jejížto jedné reduty přední se zmocnilo. Avšak teprve, když levé oddělení poboční po velmi namahavém pochodu příkrými úvozy a roklemi v poledne 23. listopadu objevilo se v boku nepřítele, vyklidil se tento z Metropole a ustoupil k průsmyku šandornickému.

Avšak ani v tomto novém postavení nebyly rozrušené branné síly turecké s to uhájiti se. Již dne 28. listopadu podařilo se generalu Dandevillovi zahnati Turky z postavení jejich až k průsmyku arabkonackému. Úspěch, jehož Rusové v bojích těchto docílili, byl rázu závažného, neboť severní východy průsmyků balkánských dostaly se v moc Rusů, čímž stal se postup armády Mehmedovy ku Plevnu holou nemožností.

Také na severní straně západního bojiště bulharského získali Rusové nové působiště pro válečné operace své. Dne 29. listopadu zmocnili se Rumuni po šestidenním bombardování Lom-Palanky, dne 30. listopadu pak obsadil general Arnoldi na dvou místech silnici z Lom-Palanky do Srědce vedoucí.

Též s jižní strany nemohl se Osman paša nadíti žádné výdatné pomoci. Útočné pohyby turecké armády jižní (16.000 mužů s 42 děly z prvu pod velením Reufa paše a po odvolání téhož do Drinopole pod velením Ejuba paše) proti posicím ruským v průsmyku šipském dne 21. listopadu a u Jeleny dne 25. listopadu byly od Rusů v průsmyku šipském, již na začátku listopadu 2. brigádou 24. divise pěší sesílených, velmi snadno odraženy.

O něco větší, avšak nevalně úspěšnější činnost rozvinul v listopadu Sulejman paša, jemuž podřízena nejen posádka ruščucká, nýbrž i 15.000 mužů, stojících mezi Kadikejí a Pizancou, 6000 mužův u Turlaku, 50.000 mužův u Razgradu a 12.000 mužův u Osmanpazaru s přiměřeným počtem děl.

Přední hlídky ruské a turecké v poříčí Lomu nečinně stály sobě dlouho vstříc. Od polovice listopadu prováděli Turci skoro každý den všelijaké pohyby útočné, jimiž však nejen že nedomohli se žádných úspěchů, nýbrž armádu carevičovu valně ani neznepokojili. Teprve dne 26. listopadu hnuly se značné branné síly turecké proti levému křídlu XII. armádního sboru ruského. Až po dlouhém teprve boji podařilo se Rusům nicméně odraziti tento útok nepřátelský a Turky zatlačiti do původního jejich postavení.

Bombardování Ruščuku trvalo dále; dne 27. listopadu vylítlo do povětří skladiště prachu v ruské baterii číslo 13. v Ďurděvu a sice následkem výstřelu tureckého z pevnůstky Ejub.

Armádní oddělení generala Zimmermanna v Dobrudži provedlo v těch dnech pouze několik obhlídek, při nichž seznáno, že Turci silně obsadili Balčin a Oglu Bazardžik.

Zatím podařilo se Sulejmanu pašovi rychlými pohyby a rázným útokem poraziti ruský oddíl u *Jeleny*. Vůdcem divise turecké, proti Rusům u Marianu od Sulejmana vyslané, byl řízný *Fuad paša*. Se strany ruské účastnily se boje pouze dva pluky, a sice pluk sěvský číslo 34, jenž patřil k 1. brigádě, a pěší pluk orelský číslo 86 od druhé brigády deváté divise, pak některé různé prapory. Velitelem sboru toho byl general kníže *Mirskij*. Oba řečené pluky přestály již před tím mnohé strašné boje, zvláště v průsmyku šipském, a byl to hlavně pluk orelský, jenž prvního dne bojů v Šipce stál po celý den samotný proti prudkým útokům Sulejmanova vojska. A u Marianu a Jeleny opět jej stihla nehoda, že byl velkou silou napaden a utrpěl značné ztráty. Boj počal na úsvitě dne 4. prosince proti opevněné posici ruské u Marianu silnou dělostřelbou, načež pěchota turecká rychle postoupila. Ačkoli Rusové kladli tuhý odpor, přece podařilo se přesile turecké dobyti jejich posice. Rusové ustupovali se svými děly na opevněnou výšinu nedaleko Jeleny a snažili se další postup Turků zamezit. Zatím však Sulejman vyslal dvě nové brigády proti pravému i levému křídlu ruskému. Nejsouce s to kombinovanému útoku tomuto odolati dali se Rusové na ústup k Jeleně. Turci, podporováni výdatně dělostřelbou, provedli prudký útok bodákem a po zoufalém boji zmocnili se postavení ruských. Při ústupu k Trnovu pozbyli Rusové 11 děl a 300 zajatých. Zabito a raněno bylo v boji 50 důstojníků a 1800 vojínů — ztráta to v poměru k počtu bojujících ohromná.

Rusům přibyly dne 5. a 6. prosince rychlé posily. General Delinghausen, velitel XI. sboru, přichvátal s oddělením vojska k Jakovci. Zároveň odeslán byl ze Šeremetu oddíl k Zlatarici, severovýchodně od Jakovce: obě oddělení utkala se s Turky dne 6. prosince, Turci jsou ze Zlatarice vypuzeni a stíháni k Bebrovu; takto byl sbor turecký, postupující od Jeleny k Bebrovu, v pravém boku a v týle ohrožen a vida nebezpečí zastavil náhle útok na Jakovec, kde zůstal kníže Mirskij v dobrých posicích.

Vypuzením Turků ze Zlatarice zabezpečili si Rusové levý bok svůj u Jakovce, avšak odražení Turků k Bebrovu nebylo dost výdatné, aby bylo přinutilo také sbor turecký v Jeleně k ústupu. Postavení Turků v Jeleně bylo pro Rusy velmi nepohodlné, poněvadž Turci měli dobré spojení po silnici průsmykem ferdikejským s Achmetem Ejubem v Šipce, mimo to však ohrožovali Trnovo.

Však záhy Rusové porážku svou u Jeleny napravili. Přibyly k ohroženým posicím ruským posily k zastavení postupu Turků dostatečné. Mimo to rozmrzel se Sulejman s Mehmedem Alim za tou příčinou, že postup jeho současně nepodporoval. Sulejman totiž měl

společně s Mehmedem učinit pokus k osvobození Plevna a proto podnikl boj u Jeleny, avšak Mehmed, vymlouvaje se na nedostatečnost vojska svého, nepodporoval Sulejmana, který přesvědčiv se, že ničeho již nepořídí proti Trnovu (které by si byl musel zabezpečit, aby mohl dále k Plevnu táhnout), odešel pln rozmrzelosti na sever k Ruščuku, kde svedl později nešťastný boj s armádou careviče, jak později vypíšeme.

Boj u Marianu a Jeleny sluší považovati za poslední značnější úspěch turecký ve válce léta 1877, po tomto boji dostavil se pád Plevna a od té doby vítězili Rusové napořád.

## Nepokoje v Cařihradě.

Z bojiště arménského docházela jedna smutná zpráva za druhou, na bojišti bulharském chystaly se voje ruské k rozhodné ráně, a v Cařihradě panovala beznadějnost, sklíčenost ve všech vrstvách obyvatelstva. Za takových okolností nebylo divu, že nespokojenost všeobecná hledala průchodu veřejným osvědčením. A tak skoro se počátkem listopadu podobalo, že nastaly opět doby, kdy obyvatelstvo Cařihradu žádalo na poraženém sultánu, aby miláčky své obětoval a hlavy jejich na bráně starého serajlu vystavil.

V pátek dne 2. listopadu nalepeny byly psané plakáty na zdích mešit, hlavně v nejživějších čtvrtích Ak-Serai a Sultan-Bajazid, v nichž žádalo se pokračování ve válce a propuštění *Mahmuda Damata* paše, jemuž vyhrožováno smrtí, poněvadž prý je neštěstím říše.

Jeden z těchto plakátů zněl následovně: „Povstaňte děti otčiny! Vysoká Porta rozkázala vrchním velitelům armády šetřiti Rusů. Vysoká Porta je v tajném vyjednávání s Ruskem a chce s ním přímo uzavříti neblahý mír. Jsme Rusku vydáni na pospasy. Nikdy to nepřijmeme. Musíme se všichni zasazovati o vyhnání nepřítele z naší vlasti. Musíme bojovati až do poslední chvíle a pak uzavříti výhodný mír. Kdyby se nám to nezdařilo a Všemohoucí by nás opustil, pak nechť zhyne napřed zlosyn Mahmud Damat, načež i my zemřeme."

Tyto plakáty pocházely od Muradistů, totiž od přívrženců vypuzeného sultána Murada V., kteří, jak se všeobecně tvrdilo, se zapřisáhli k svržení Abdula Hamida a miláčka jeho Mahmuda Damata. V turecké čtvrti Cařihradu bylo veliké vzbouření, a jméno *Murad* bylo heslem každého. Abdul Hamid nebyl v Stambulu oblíben, a upomínka na sultána Murada tkvěla v srdcích tureckého obyvatelstva co naděje v lepší budoucnost. Přívrženci Muradovi, kteří jsou velmi četní, srozuměli se se sluhy bývalého sultána, aby Murad, který byl již opět úplně při smyslech, z paláce Čeraganu uprchl, v čelo revolučního hnutí se postavil a opět trůnu se zmocnil. Zmíněné plakáty a odstranění Mahmuda Damata byly prvním aktem spiknutí.

Mahmud Damat dostal se pomocí Mustafa paše, kaimakama v ministerstvu války, hnutí tomu na stopu a překazil je. Strhané plakáty předloženy Abdulu Hamidovi, který byl následkem toho ve velkém rozčilení. V největším spěchu byla poslána policie do Stambulu a zatkla mnoho osob. Celé rodiny, které byly známy co přívrženci Murada, byly uvězněny a celý prapor městské gardy, který byl se spiklenci ve srozumění, byl odzbrojen a vojsko konsignováno.

K večeru byl palác Casagan, kde očekával Murad znamení k svému osvobození, obklíčen císařskou gardou a škadronou Čerkesů. Policie vnikla do paláce, aby se zmocnila kleštěnců a služebníků Muradových a pak jeho samého, a aby ho dopravila do Top Kapu. Dvéře paláce byly však zabarykadovány, a proto chtěla je policie násilně otevřít. Při tom strhl se krvavý boj mezi policejními agenty Mahmuda Damata a služebnictvem Muradovým. Murad súčastnil se boje tím, že se osobně protivil proti svému zatčení a odvedení. Konečně byl přemožen a se svou chotí a matkou odvezen do Top Kapu, kdežto mnoho jeho kleštěnců a služebníků bylo v boji pobito a poškrceno.

Vláda snažila se zatajiti tuto smutnou událost; agové harému sultána Murada byli do Hedže vypovězeni.

Sultán Abdul Hamid byl následkem těch událostí velmi sklíčen. Mluvilo se o tom všeobecně, že si následkem všeho nezdaru Abdul Hamid ničeho tak nepřál jako brzký mír.

Smýšlení to mělo za základ pověst mezi Turky rozšířenou, že se zjevil sultánovi prorok a že mu řekl, že teklo již s dostatek krve věřících a že je již čas, aby se dítky islamu šetřily. Toto vidění sultána hrálo ve světských i duchovních vládních kruzích svou úlohu. Avšak kdyby byl i velkovezír a ostatní ministři nakloněni sledovati smířlivé snahy sultána, byli by přišli v té době, kdy se jevil nedostatek náklonnosti velmocí evropských k jakémusi prostředkování, do velkých rozpaků. Jediný mezi cizími diplomaty, na jehož pomoc Porta doufala, byl *Layard*, který měl dvakráte slyšení u sultána. Následkem této audience byl Safvet paša, zástupce mírnosti a ústupků, povolán k sultánovi. Avšak všichni smířliví Turci uznávali, že vzhledem k hrozivému rozechvění lidu není ještě na čase podnikati něco na prospěch míru, i musily se vyčkati rozhodné události na bojišti.

Zatím napínala Porta všechny síly ke sbírání po-

sledních zbytků sil válečných. Turecké zprávy hlásaly, že vyzbrojuje vláda nových 230.000 branců. Avšak pozdější zkušenost ukázala, že to bylo jen plané vychloubání, neboť po pádu Plevna v prosinci ustupovali sborové turečtí vítězným Rusům na všech bojištích, což by nebyli činili, kdyby byli měli oporu v nových branných silách. Válečná správa turecká musela přestat na tom, že poslala v listopadu asi 20.000 žandarmů na bojiště.

Tou dobou vykonávala se k rozkazu šeika-ul-islam ve všech mešitách válečná modlitba, v níž utíkali se zoufalí Turci k Allahovi o pomoc. Zněla takto: „Všemilosrdný bože! Měj slitování s námi a chraň nás, jenž jsme věrný lid tvůj. Všemohoucí bože! Neměj slitování s nevěřícími. Chraň nás a vlast naši a shlaď všecky nevěrce, kteří proti nám a proti tvému svatému, jedině pravému náboženství bojují, s povrchu zemského! Smaž, o všemohoucí bože, všecky stopy bohaprázných Rusů a stejně bezbožných Bulharů a Řeků, jenž v temnotě bezbožnosti tápajíce chodí jako prasata v bahně a kteří se odvážili proti věrnému lidu tvému a proti proroku tvému Mohamedovi ruku pozvednouti. Znič spolek jejich, rozpraš vojska, rozlam zbraně, pobij řady, zmař síly jejich a vrhni je do hloubi pekel. Rozlej nad hlavami jejich všechen hněv svůj i zlobu svou a trestej je, jako jsi dosud trestal všecky nepřátely naše. Pomať jazyky jejich, nechť proudem teče krev jejich a nechť hlavy jejich se válejí u nohou tvých věrných. Pokoř panovníky, poboř pevnosti, vyčerpej a znič síly jejich. Učiň z dětí jejich sirotky, ze žen vdovy, vrhni matky ve smutek, poruš a zmať rozum jejich. O bože! Nezanechávej na zemi žádné stopy bezbožných Moskovitů, Řeků a Franků,*) kteří jsou spojenci jejich a chovají k nim sympatie. Zasyp je bezčetnými strastmi, aby stali se obětmi hrozného hněvu tvého; aby byli zničeni ohněm, vražděním, troskotáním a šibenicí, morem, hladem a zemětřesením; aby města jejich byla vylidněna, oni pak aby navštíveni a trestáni byli ode všech tvých zhoubných andělů; aby všichni tito bezbožníci, jenž nám hledí škoditi, trpěli nemocemi na očích, na smyslech, na všech svých údech se ženami i dětmi svými a život aby ztratili. Nechť rány hněvu tvého a zlosti tvé padají na ně jako krupobití. Nechť oni a všecky statky jejich stanou se kořistí těch, kdož věří v tebe a proroka tvého Mohameda a s nimiž nechť jest milost a požehnání boha jediného."

Aby zděšení obyvatelstva cařihradského se nemnožilo, zakázala vláda přísně rozšiřování zpráv o pádu Karsu. Časopisy nesměly z bojiště arménského vůbec žádné jiné zprávy přinášet, než které z ministerstva války dostávaly. A v těch bylo zřídka slova pravdy. Však vláda byla v umlčování neblahých zvěstí málomocna, neboť už šestého dne po pádu Karsu došly o tom zprávy soukromé do Cařihradu, takže vláda nemohla už ani časopisům bránit, aby osudnou zvěsť uveřejňovaly. Dojem zprávy té byl zdrcující. V kavárnách a čtvrti turecké, kde bylo již tolik revolucí zosnováno, panoval ruch příšerný. Turci cařihradští, v četná skupení shromáždění, hovořili jen šeptem. Mezi nimi bylo lze spatřiti nápadně značný počet softů. Nepříznivého obratu ve válce této zejména využitkovala velmi silná strana muradistů ku svému prospěchu. Strana tato úžasnou měrou se šířila obzvláště v nižších vrstvách obyvatelstva cařihradského. Zřízenci strany té namlouvali prostému lidu, že Abdul Hamid není vlastně sultánem, nýbrž pouhým „vekilem" (zástupcem) onemocnělého bratra svého, a že povinován jest úřad tento složiti opět do rukou Murada, jakmile týž nabude opět úplného zdraví. Poněvadž pak skutečně bylo zdraví Muradovo zcela uspokojivé, musí Abdul Hamid ve prospěch jeho sříci se trůnu, k čemuž v případě potřeby i násilím přinucen býti může. Dokud tak se nestane, bude prý hněv Allahův těžce spočívati na všech Osmanech, poněvadž jest prý povinností všech věřících, aby dopomohli oprávněnému kalifu Muradovi k vládě. Tak si Turci cařihradští šeptali. — Zajisté lze snadno představiti si, jak povážlivý účinek mělo štvaní takové na lid, jehož politické názory dosud souvisí s ideami náboženskými tak těsně, že nelze naznačiti meze obou. Softové vesměs náleželi ku straně muradistů a hodlali velkolepou demonstrací odpověděti vládě turecké na nedávnou důtku její, kterou udělila jim za to, že míchali se nepovolaně do politiky. Skutečně pak nalepeny plakáty dne 22. listopadu večer přes veškeru ostražitost policie na úřední budově šejka-ul-islam a hlavních mešitách Stambulu. Plakáty těmito prohlašovali se softové za oprávněné dohlížeti k tomu, zdali vláda neuchýlila se od dráhy pravé, a vyhrožovali vzpourou lidu, neučiní-li Abdul Hamid zadost povinnosti své složením hodnosti kalifa.

Vláda turecká zatím co nejbedlivěji střežila Murada, o překot zakazujíc shromáždění lidu i tajné schůzky; také co nejpřísněji zakázala listům cařihradským jakkoli o hnutí muradistském se zmiňovati. Vláda a někteří lékařové prohlásili Murada sice nikoli za zběsilého, avšak za nevyhojitelně — blbého. Avšak jeden z čelných právníků tureckých, který každého týdne čtyry- nebo pětkráte s Muradem rozmlouval, tvrdil, že stav Muradův jest takový, jako každého jiného na mysli i těle úplně zdravého člověka.

Takový byl stav věcí v hlavním městě turecké říše před osudnou katastrofou.

*) Frankové značí u Turků tolik co cizinci, jmenovitě civilisovaní Evropané.

# Pád Plevna.

Radostný záchvěv opanoval veškeren svět slovanský, když do všech širých končin dolétla dne 10. prosince zpráva, že toho dne ráno udeřil Osman paša s celou svou armádou na sbor granátníků, aby prolomil šik ruský, že však byl přemožen a s celou armádou zajat. *Plevno*, tento obrovský balvan, který nenadále sřítil se na všechen rozvoj válečného postupu ruského, v prach byl roztříštěn u nohou armád ruských a jméno to, které vyslovoval jazyk i nejprostších vrstevníků, znamenalo úplné pokoření celé pětiny branné moci turecké před vítězi ruskými.

Přehledněmež krátce události, které po čtyry měsíce a dvacet dní válečnou moc ruskou poutaly, než k výpisu konečného pádu Plevna přikročíme.

Bylo to dne 20. července, kdy general Šilder-Šuldner dobýval návrší plevenských, jež po pádu Nikopole neobsazeny zůstaly. Dva dny utráceny v boji krvavém životy ruské. — 1870 vojínů, 1 general, 2 plukovníci a 50 důstojníků zůstalo na bojišti. Rusové bojovali proti přesile Osmanově. Nikdo netušil, že od té chvíle, co zdařil se přechod ruský od Zimnice k Svištovu, tajně vytrhl Osman z Vidina a pospíchal, aby osvobodil Nikopol. Přišel však pozdě, ale pochopil ihned úkol svůj, že musí obsadit Plevno a držeti se tam. aby stále ohrožoval armádu ruskou v boku.

Porážka Šuldnerova přesvědčila Osmana, jak velice důležita jest posice jeho v Plevně, jak ruská armáda, nejapným Levickým beztoho rozkouskována, k němu obrátit musí všechen zřetel svůj; že, pokud on zůstane v Plevně, nemožný bude postup Rusů k Srědci a Drinopoli — zkrátka, že pevně usadit se v Plevně znamená zatít sekeru do samého jádra válečného plánu ruského.

Však také Rusové pochopili význam Plevna a celé dva armádní sbory, Krüdenerův a Šachovského, pospíchaly tam, a již desátého dne na to učinily nový útok.

Rekovnost Rusů osvědčila se ve dnech 30. a 31. července skvěle, avšak deset těch dní nepropásl ani Osman. On zřídil na všech výšinách kolem Plevna opevněná stanoviště, ozbrojil je velmi vhodně děly a při své přesile mohl odrazit i druhý útok ruský. Ruští vojáci vrhali se po celých praporech smrti vstříc a snad byli by přece nadlidským úsilím shodili Osmana pašu s vršků plevenských, kdyby u velení ruském byla bývala jednota a kdyby bylo užilo se děl, jež téměř do boje ani nezasáhla.

Po druhém tomto vítězství pustil se Osman paša s větší energií do té práce, ve kteréž jest turecký voják od jakživa mistrem, z ničeho zřizoval opevnění, náspy, hráze, příkopy, reduty. Zároveň svážeti dal se všech stran zásoby potravin, střeliva a oděvu; tak že z otevřeného města o měsíc později stala se opravdová pevnost.

Ztráty Rusů v druhý den plevenský byly tak ohromné (10.000 mužů), že z celé Rusi a z řad veškerých přátel Slovanstva ozval se výkřik nevole nad barbarským velením, kteréž po tisících utracovalo reky jednak nevědomostí, jevící se v starém, proti novým střelným zbraním málomocném způsobu bojování v hromadném útoku bodákem, jednak neopatrností, prozrazující se tím, že Rusové všude a také u Plevna bojovali proti většině.

Příkrá kritika přátel nezůstala bez účinku na cara a velkoknížete Mikuláše. Povolány značné síly; avšak zkalený lesk vojenského jména ruského působil tak trapně na ruský generalní štáb, že většina generalů nechtěla vyčkati, až by všechny přípravy k útoku byly učiněny, i rozhodla se pro nový útok. Ne celého půl druhého měsíce pracovali Rusové a Rumuni a již dne 11. a 12. září učiněn třetí veliký útok. Avšak nejen Rusové, také Osman paša využitkoval uplynulých neděl, on zřídil za prvním pásmem redut druhé pásmo, a sice tak, že s druhých zadnějších redut ovládány byly přední. Rusové a Rumuni dobyli první reduty grivické, avšak druhá reduta stála jim v cestě. General Skobelev, nejstatečnější a nejříznější z generalů ruských, dobyl reduty dubnické a ještě dvou jiných na jihozápadu, avšak nemohl se v nich udržeti. Téměř polovinu mužstva svého ztratil, avšak nemohl zachovati, čemu těžké oběti přinesl — Levický odepřel mu posily.

Nezdarem útoku toho učiněn dosavadnímu způsobu vedení války na dobro konec. Levický přišel o poslední zbytek vlivu ve válečné radě a první slovo dostal starý zkušený general Totleben a slavný general Gurko.

Konečně pomýšlelo se opravdově na sevření Plevna, hlavně na obsazení silnice, kteráž vede z Plevna na Srědec. V polovici října vytrhl general Gurko s gardovým sborem přes řeku Vid. Dne 24. října učinil útok na Horní Dubník, kdež stáli Turci v síle 20 praporů, 3 škadron a 15 děl. Boj trval po celý den; Turci poraženi úplně; 3000 mužův, 70 důstojníkův s vrchním velitelem bylo zajato. Tím byl Osman paša úplně obklíčen a nemohl více dostávati ani posil, ani potravin, ani střeliva. Gurko opevnil se v Horním Dubníku a vytrhl na Teliš. Dne 28. října dobyt Teliš. Potom jedno místo po druhém na silnici plevensko-srědecké padalo do rukou ruských. Gurko byl však opatrným a zajistil si oba boky dobyv Teteveno v levém a Vrace v pravém svém boku.

V Cařihradě začali zatím pomýšleti na osvobození Osmana. Šefket paša, kterýž byl zřídil v Orhanii opevněný tábor, nezdál se býti dosti rázným k vykonání tak

velkého úkolu. Mehmed Ali, kterýž platil za nejlepšího organisátora armády turecké, vyslán do Srědce, aby sbíral tu armádu. Gurko však sesíliv sbor svůj na „západobulharskou armádu“ vytrhl proti němu a dobyl metropolského Balkánu, dne 23. listopadu Pravce, dne 24. listop. Metropole. Turci sami vyklidili Orhanii; průsmyky v metropolském Balkánu upadly do moci ruské. Turci drželi se jen na svahu jednoho (babakonackého) průsmyku a jen nepohodě děkovali, že nebyli hnáni k Srědci.

Akce Mehmeda Aliho byla tím zlomena. Jediná, poslední zbývala naděje na osvobození Osmana paše — tož útok Sulejmana paše na armádu carevičovu. Ten kdyby se byl podařil ať na Bělu ať na Trnovo, potom mohl Osman paša býti zachráněn.

Sulejman šťastně vypátral to místo ruského šiku, kdež přesilou a co více překvapením podařilo se mu zasaditi Rusům dost citelnou ránu. Avšak Rusové ustoupili jen o krok; hned za Jelenou u Jakovců srazili se tak hustě, že Sulejman od útoku dalšího ustati musil.

Osman hladem a zimou nucen nemohl déle čekati; jinak by oba tito nepřátelé hrozněji podávili prapory jeho, nežli nejkrvavější bitva.

Tak nadešel 10. prosinec, den to, kterýž od několika neděl poznamenán byl za hranici smrti z hladu pro celé obléhané Plevno.

Rusové byli na výpad Osmanův připraveni dokonale. Příkopy a náspy byly dnem i nocí plny vojska, velitelům divisí a pluků dáno pokynutí, aby byli pohotově, a veškery stráže jsou zdvojnásobeny. Opatření ta učiněna v pátek na 8. prosince v noci; avšak uběhla sobota, aniž by Turci byli učinili sebe menší pohyb.

Tímže způsobem minula i neděle. Rusové však byli stále co nejbedlivěji na stráži, pálíce ze svých děl v pravidelných přestávkách do tureckých posic; Turci na palbu tu ani neodpovídali. V posledních třech dnech bylo počasí pošmurné a mrazivé, obloha pak plna mračen, z nichž každým okamžikem hrozil spustiti se déšť; v neděli as k polednímu mračna počala houstnout a černat, brzy pak na to vysypala se z nich první sněhová bouře. V 5 hodin k večeru bylo celé okolí pokryto silnou vrstvou sněhu, čímž zevnějšek krajiny nabyl okamžitě zcela jiného rázu.

Klademe zde popis očitého svědka, který se účastnil boje a zkušenosti své podrobně vylíčil.

* * *

Nebesa byla k večeru zahalena černým neproniknutelným závojem, však ovzduší bělalo se miliony stříbrných vloček sněhových, jimiž kmitaly se pablesky ohňů kolem Plevna s kotouči vystupujícího modrého kouře, poskytujíce jaksi teplého, příjemného obrazu, který se nikterak nesrovnával se zoufalým stavem obleženého města. Jel jsem podél ruské čáry od Grivice Radiševem do Brestovce na lovečské silnici. Budky ruských vojáků byly již docela pokryty sněhem; vojáci kol nich obcházeli vesele, jedni vaříce večeři, druzí pak ve skupinách vesele zpívajíce písně radostí nad prvním sněhem. Patrně, že sníh ten vzbuzoval v mysli jich milé upomínky na vzdálený domov. Chvílemi zařvalo dělo rušíc na pohled klidný ten obraz míru a rozrývajíc projektilem naplněné sněhem ovzduší. Přejel jsem rokli na úpatí Zelené Hory, kde Skobelev vystavěl důkladný dřevěný most spojující jeho posice s posicemi Zotova a projel pak menší podélnou rokli, skrze niž vede sjízdná cesta pro dělostřelectvo. Octnul jsem se na lovečské silnici blíže Brestovce, právě na místě, kde metelice větrem a sněhem zuřivě řádila. Výšiny brestovecké bylo lze v temnotě sotva rozeznati a dalo mi to notnou práci, nežli jsem našel cestu do Učendolu, hlavního to stanu Skobeleva. Tam bylo již vše na nohou.

Právě přišlý špehoun oznamoval, že Osman paša rozkázal vydati každému muži tureckého vojska potravu na tři dni, dále každému po 150 patronách, nový pár sandálů a že dle všeho začne se turecké vojsko co nevidět na jednom místě soustřeďovati. Špehoun věděl vše tak do podrobnosti, že vypravoval mimo jiné, kterak každý turecký voják obdržel v neděli trochu oleje, aby pušku svou mohl v pořádku a čistotě během delšího boje udržeti. V 10 hodin v noci dostavil se druhý špehoun se zprávou, že Osman paša soustřeďuje vojsko své u mostu přes řeku Vid. Špehoun ten přicházel přímo z Plevna, viděl soustřeďování vojsk na vlastní oči, načež za tmy se dokradl do ruského tábora. V několika minutách na to došla po polním telegrafu depeše, oznamujíc, že s bukovských, Rumuny obsazených vrchů lze viděti, kterak se kolem Plevna pohybuje veliké množství světel. Špehouni měli tedy pravdu. Noc ubíhala nám hroznou zdlouhavostí. Metelice přestala, obloha se však zahalila černými mraky. Ve 3 hodiny ráno došel nový špehoun se zprávou, že Turci své posice proti „Zelené Hoře“, Skobelevem obsazené, dále pak redutu kršinskou opustili; „jest jisto,“ pravil špehoun dále, „že všechny ostatní posice proti naší straně budou co nejdřív od Turků vyklizeny.“ Bylo radno odvážit se vstoupiti do řečených posic a vydat se v nebezpečí býti buď probodenu neb zastřelenu? Špehoun se toho odvážil a brzy na to dal Skobelev vojsku svému rozkaz k postupu. Postup proveden ve vší tichosti a co nejopatrněji. Špehoun nelhal a v krátké době byly turecké posice Skobelevem obsazeny.

Tím bylo zjištěno, že Turci do opravdy konají poslední přípravy a že rozhodný okamžik nadešel. K rozkazu Skobeleva byly obsazené posice ihned opevněny pro ten případ, kdyby Turci, byvše odraženi, chtěli se do opuštěných posic opět vrátiti. Nastalo svitání; bylo mlhavo a začalo volně sněžit. Náhle zařvaly z 30 nebo



Bitva u Plevna dne 10. prosince.

40 děl hromové rány, za nimi pak následoval pekelný praskot granátů. Bitva započala. Obr, který celé měsíce dovedl se uhájiti, odrážeje stokrát a stokrát útoky nepřítele, vyrazil nyní sám k útoku, aby svírající jej pouta rozdrtil. Osedlali jsme rychle své koně a jeli směrem, kde zuřila střelba. Palba zaznívala na srědecké silnici od mostu přes Vid; po půlhodinné jízdě objevilo se před zrakoma našima krvavé divadlo.

Byltě to hrůzný výjev: krajina za Plevnem jest široká otevřená pláň, na níž silnice z Plevna vybíhá hlubokou strží, jako by tunelem. Planina ohraničena jest na straně k Plevnu příkrými skalnatými stěnami, jichž úpatí omývají vlny řeky Vidu. Od těchto pobřežních stěn a daleko na hodinu cesty k západu šlehaly z každého místa plameny z jícnů děl a hřímaly pekelné rány. Byla to ruská a turecká dělostřelba. Kouř a mlha válející se v hustých kotoučích nad Videm vystupovaly vzhůru proti černým mračnům po pravé straně na obzoru, mezi tím co z dola od baterií šlehal plamen za plamenem; plameny míhaly se a prorážely hustou mlhu a kouř s jakous urputností, jako ohnivé mouchy v tropické noci. Tu a tam bylo lze při děsném tom osvětlení rozeznat ku předu se ženoucí kolony vojska, dále koní, dobytka, řady vozů, ženoucích se po planině a uprostřed všeho pekelný rachot pušek a hřímavý řev více než sta děl.

Průběh boje byl následující: Osman paša opustil během noci veškeré svoje posice nad Grivicí a proti Zelené Hoře a soustředil velkou část svého vojska u Vidu, kterýž překročil po dvou mostech: po starém a po novém, který nedávno kázal vystavěti. Vzal s sebou část dělostřelectva a četné vozatajstvo, záležející as z 500—600 vozů tažených bůvoly. S vojskem, dělostřelectvem a s částí vozatajstva překročil na úsvitě řeku. Rusové domnívali se, že Osman paša, bera s sebou tak četné vozatajstvo, byl o síle Rusů velmi špatně zpraven; myslil, že ruská čára jest velmi slabá, a nevěda o posledních operacích generala Gurka měl za to, že za ruskou oblehací čarou jest srědecká silnice úplně volnou. Však není možno, aby Osman byl tak špatně zpraven býval, a spíše sluší za to míti, že vozatajstvo mělo Osmanu sloužit co vydatná pomůcka při boji samém. A skutečně, první co Rusové na úsvitě zpozorovali, byla dlouhá řada vozů, tažených bůvoly; vozy tyto pohybovaly se po pláni v před po různu; právě to nasvědčovalo, že Osman hodlá manevrovat; Turci kráčeli za vozy a podle nich, vozy pak naplněny jsouce zavazadly a jinými věcmi poskytovaly jim dostatečné ochrany před nepřátelskými kulemi. Útok směřoval proti posicím, obsazeným granátníky na severní straně srědecké silnice a sice směrem k Opaneži, kde ruské posice sousedily na obloukovitou čáru rumunskou. Útok podniknut byl silou 20.000 mužů a byl proveden skvěle. Turci postupovali tak dlouho, dokud jim jich vozy ochrany poskytovaly. Rusové chrlili na ně strašlivé krupobití ze svých berdanovek, které řádily mnohem hrozněji než turecké peabodky; přední řady Turků zasypány byly deštěm šrapnelů. Turci drželi se právě tak statečně, jako za doby zuřivého jich útoku na známé dvě Skobelevem dobyté reduty. Shledavše, že jim ochrana vozů začíná překážeti, — neboť v několika okamžicích bylo množství tažného dobytka pobito, a značný počet splašiv se vyjížděl v divokém úprku z řad do vlastních šiků tureckých — vyrazili Turci ku předu proti náspům obsazeným plukem sibířským, vrazili v zoufalém náběhu až do ruské baterie, pobodali bodáky dělostřelce, důstojníky i mužstvo, kteréž v bezpříkladném udatenství vytrvalo u svých děl, až do posledního muže a zmocnili se tím způsobem celé baterie. Sibířský pluk napaden byv mnohonásobnou přesilou, byl téměř úplně zničen; vojínové mřeli, však ani jeden neustoupil! Turci prorazili první oblehací čáru; však první prorazivše shledali před sebou dvě druhé! K útoku na ně již neměli času. Rusové spořádali své šiky bleskorychle!

General *Strukov* od carského štábu vyslal rychle granátnickou brigádu, kteráž vrhla se zuřivou rychlostí na Turky. Nastal vražedný boj muže proti muži, bodák proti bodáku; boj ten trval několik minut, neboť Turci drželi se v dobytých náspech baterie s buldočí urputností. Zdá se, že ve vzteklém tom boji zapomněli, že vlastně chtějí vyrazit z Plevna a nikoli držet dobytou baterii, neboť bránili dobytých děl s takovou zoufalostí, že téměř do jednoho byli pobiti. Ostatní turecké šiky napadeny byvše v obou bocích daly se brzy na útěk, pronásledovány jsouce vražednou palbou Rusů. Někteří z nich uchýlili se za rozstřílené vozy zpět, odkudž po nějakou dobu i odpovídali na střelbu nepřátelskou; většinou však utekli za vysoké břehy řeky Vidu, kdež konečně proti granátům a ručničním kulím ruským jakž takž byli kryti. Zde seřadili se vojáci turečtí opět v šik a započali odtud proti vítězným Rusům páliti.

Bylo právě půl deváté. Ve skutečnosti byl sice výpad turecký odražen, avšak boj zuřil ještě plné čtyry hodiny. Ztráty od této doby na obou stranách utrpené nebyly valné, poněvadž i Turci i Rusové nalézali se v postavení krytém. Turci patrně obávali se, že Rusové útočně vyrazí a šmahem zaženou je zpět přes řeku. Však ke zbytečnému kroku tomu se Rusové neodhodlali. Tím způsobem páleno plné čtyry hodiny dale. Pozorujíce průběh boje nabývali jsme každým okamžikem přesvědčení, že to poslední bitva, jež v nynější válce u Plevna se vede, že houkání děl zaznívá zde naposledy. Osman paša nemohl se pokusit o druhý výpad, leda že by byl měl dvakrát více vojska. Bylo to trapné, děsné divadlo. Před námi na planině, sahající až k obzoru černými mraky potaženému v širokém oblouku rána za ranou vysílána ku skalnatému břehu, který byl pal-

bou Turků takořka v jednom ohni; vzduch otřásal se hřímáním děl; byla to bitva, nikoli již o Plevno, neboť toto dlouho obléhané město nalézalo se v okamžiku v rukou vojska ruského, nýbrž bitva o osud armády Osmanovy, snad o osud celé říše turecké... Ku 12. hodině začala se střelba na obou stranách mírniti, jako by na umluvené znamení. Pak umlkla na dobro. Rachocení pušek a řev děl nebylo víc slyšeti. Obloha kouře se protrhovala, pak nastal klid — klid to, který nebude tu přerušen po dlouhou snad řadu let, možná že nikdy. As za půl hodiny na to, když přestala střelba, zavlál na silnici u samého plevenského mostu bílý praporec. Plevno padlo, Osman paša se vzdal!

Dlouhý, ohromující jásot rozlehl se v řadách ruských, jakmile u Turků zavlál bílý praporec — jásot radosti, který naplniv širou pláň odrážel se v stéré ozvěně od skal a okolních vrchů, němých to svědků veliké události. Radostný záchvěv v pokřiku tom ukazoval zřejmě, jak stísněnou myslí hleděli ruští vojáci na dlouhé obléhání a na všechny útrapy, jež by zima se sněhem a mrazem jim mohla přinésti. Jakmile objevil se bílý prapor, spadl každému těžký kámen se srdce.

Za okamžik na to bylo lze viděti tureckého důstojníka, an jede tryskem od plevenského mostu mávaje v rukou bílým praporcem. Důstojník dojel až k veliteli granátníků, generalu *Ganeckému*, zdržel se tam chvíli a jel zase zpátky. Byltě to důstojník nižšího stupně a vrátil se zpátky z té příčiny, poněvadž general Ganeckij dal mu na srozuměnou, že může o podmínkách kapitulace vyjednávati pouze s vyšším důstojníkem v hodnosti aspoň paše. As 30 neb 40 nás, v čele s generalem Skobelevem, který dnes ráno stanul na srědecké silnici, jeli jsme dolů po silnici k mostu, kde u pobřežních skal stály houfy tureckých vojáků. As padesát loket od mostu a sedmdesát loket od tureckých vojáků jsme se zastavili. General Skobelev a dva neb tři jiní důstojníci mávali svými kapesními šátky. Toto znamení míru bylo ihned opětováno; Turci jali se mávati kusem bílého plátna, připevněným na dvouloketní tyči. Na to jeli nám dva jezdci vstříc, z nichž každý mával bílým praporečkem. Přejedše most blížili se k nám. Tlumočník Skobeleva nám jich zprávu přeložil; oznamovali, že Osman paša sám se k nám dostaví, načež obrátivše koně uháněli tryskem zpátky.

„Osman přijde osobně!“ zvolali jsme všichni v největším překvapení. Byloť to opravdu neočekávané. „V každém případu jej uctivě přivítáme,“ prohodil jeden ruský důstojník. „Ovšem že!“ děl druhý; „pozdravíme jej a vojáci nechť vzdají mu svou zbraní čest.“ „Jeť to nejlepší general z celé nynější armády turecké,“ pravil Skobelev, „neboť on zachránil čest své vlasti. Podám mu ruku a řeknu mu to sám.“ Všichni v šlechetném hnutí vítěze souhlasili zapomínajíce na všechny ohavnosti, kterých se plevenští Turci dopustili na ruských raněných. Vše kolem nás bylo pokryto hrůznými pozůstatky bitevního reje. Všude bylo plno trychtýřovitých děr, vyházených prasknutím granátů. Zrovna podle mne ležel kůň sténaje a cukaje údy jsa v posledním tažení; hned za ním ležel vůl očekávaje klidně svou smrt; jeho velké, kulaté oči hleděly na nás s výrazem němého bolu; přede mnou stál vůz s přelomenou ojí, na níž ležel mrtvý kůň; vedle vozu válel se trup tureckého vojáka, jehož hlava byla kolem vozu od těla odtržena; jiná mrtvola ležela pod vozem, kolem pak svíjeli se čtyři ranění. Ani jediný však nezasténal. Leželi tu cukajíce údy a snášejíce bolest svou tak mužně a s takovou resignací, že mi až z oka vytryskly slze.

Právě za vozem byla prasknutím granátu velká díra vyhozena, svědčící, jakým způsobem nešťastníci tito došli svého osudu. Silnice a oba příkopy podél ní naplněny byly mrtvolami a raněnými vojáky tureckými, koní, volů a rozbitými vozy a několik set kroků severně od silnice, kde Turci hnali útokem proti sibiřským granátníkům, byl celý povrch země v pravém slova smyslu poset mrtvými a raněnými. Ruští lékaři již šukali s místa na místo dávajíce raněným první obvazky a připravujíce vše k jich odvezení ve vozích ruské ambulance.

Trudné toto pozorování přerušeno bylo náhle zvoláním: „Tu jest! Už přichází!“ Dva jezdci přijížděli opětně mávajíce bílými praporci; jeden z nich byl patrně prostý voják; na hlavě měl fez, na těle dlouhý špinavý svrchník hnědé barvy a na nohou velmi chatrnou obuv. Druhý jezdec měl krásný červený fez a modrý důstojnický kabát; zevnějšek jeho byl čistý a svěží, ba i rukavičky měl bez poskvrny. Byl poměrně mladý s kulatou, červenou tváří; čistě jsa oholen, měl rusé kníry, rovný nos a modré oči. Zdál se být nejvýš as 25 roků stár. „To nemůže být Osman paša!“ znělo všeobecně družinou Skobeleva. A skutečně nebyl to Osman, nýbrž Tefik bej, náčelník jeho štábu. Bylo by možno, že tento mladistvý muž s hladkou salonní tváří byl pravou rukou Osmana a bral tak veliký podíl na organisaci a provedení tak mohutné obrany Plevna? Zdálo se to být nemožným; však byla to pravda. Turci mají tu vzácnou přednost, že nehrozí se a nepodezřívají schopnost mládí. Neviděl jsem ani jednoho vetchého šedivce mezi zajatými důstojníky. Každý z nás přibyléh o Tefika beje pozdravil. Turek se zastavil a byl na okamžik beze slov. Po té začal mluvit. Hovoří dobře francouzsky s patřičným přízvukem, však pomalu, jakoby hledal slova.

Pravil: „Osman paša;“ na to as deset vteřin mlčel, — „jest raněn.“ Z jeho úst jsme se zprávu o ranění Osmana nejprve dověděli. Všichni jsme vyslovili svou soustrast. „Nikoli snad těžce, doufám,“ prohodil general Skobelev. „Nevím,“ bylo odpovědí Turka, který jakoby

každé slovo z hlubin musil čerpati na povrch. „Kde jest Excellence?“ tázal se dále náš general. „Tam,“ odpověděl Tefik bej ukazuje na malý domek, ležící na druhém břehu řeky Vidu, zrovna u mostu. Opět nastala přestávka, při které jsme svého hosta poznovu prohlíželi. Přestávka začínala být trapnou. Turek nejevil žádné chuti k hovoru a my pak nepovažovali to za valně slušné a delikátní tázati se ho, zdali přišel oznámit kapitulaci. Mimo to nenalézal se v družině naší důstojník, jenž by měl formální právo s ním o věci té jednati. Byl to okamžik kritický a měl-li cos zábavného v sobě, tož byl i nad míru trapným. Obě armády stály po obou našich stranách ve vzdálenosti ne více než 500 kroků, armády to dosud se zbraní v rukou; ruské vojsko totiž přiblížilo se mezi tím pomalu od okolních svých posic až hnedle k mostu. Konečně general Skobelev přerušil ticho otázkou: „Přejete si s někým mluvit?“ — Přestávka. „S kým si přejete hovořit?“ Přestávka. — „Jest tu někdo —?“ Přestávka. — „Ký ďábel v tom člověku vězí? proč u kozla nemluví?“ obrátil se general ke mně anglicky. Tefik bej zůstal němým. Mám za to, že mlčelivost jeho byla následkem velké zaraženosti a prudkého hnutí mysli, přes to, že tvář jeho nejevila pražádnou zevnější změnu. „General Ganeckij jest zde velitelem; přijede sem, hodláte-li s ním mluvit,“ pravil konečně Skobelev. Tefik bej kývl mlčky hlavou. „Osman Ghazi držel se dobře,“ pravil jeden důstojník. Žádná odpověď. Zraky Turka obráceny byly k Srědci, jakoby odtamtud s toužebností očekávaly objevení se Mehmeda Aliho.

Snaha naše zapřísti s mlčelivým člověkem tím rozhovor, byla marnou, proto jsme od dalších pokusův ustali. Na štěstí přijel v několika okamžicích general Strukov od carského štábu maje plnomocenství vyjednávat o kapitulaci. Tázal se Tefika beje, je-li Osmanem k vyjednávání obzvláštní listinou splnomocněn. Tefik odvětil záporně. Konečný výsledek všeho byl, že Tefik bej obrátil koně a odjel tryskem přes most zpátky. My čekali ještě několik okamžiků. Něco tureckých vojáků popošlo od mostu až k nám, jedni s puškou přes rameno zavěšenou, druzí pak s puškou v ruce. Chodili kolem nás a zvědavě si nás prohlíželi. Tisíce jiných vojáků tureckých sedělo na pobřežních skalách sotva padesát loket od nás, hledíce na malou skvělou družinu ruské generality a držíce pušky své jako před výstřelem v rukou. Jedinou dobře mířenou salvou mohl být zničen celý důstojnický kadr jednoho armádního sboru ruského, neboť kapitulace ještě podepsána nebyla . . .

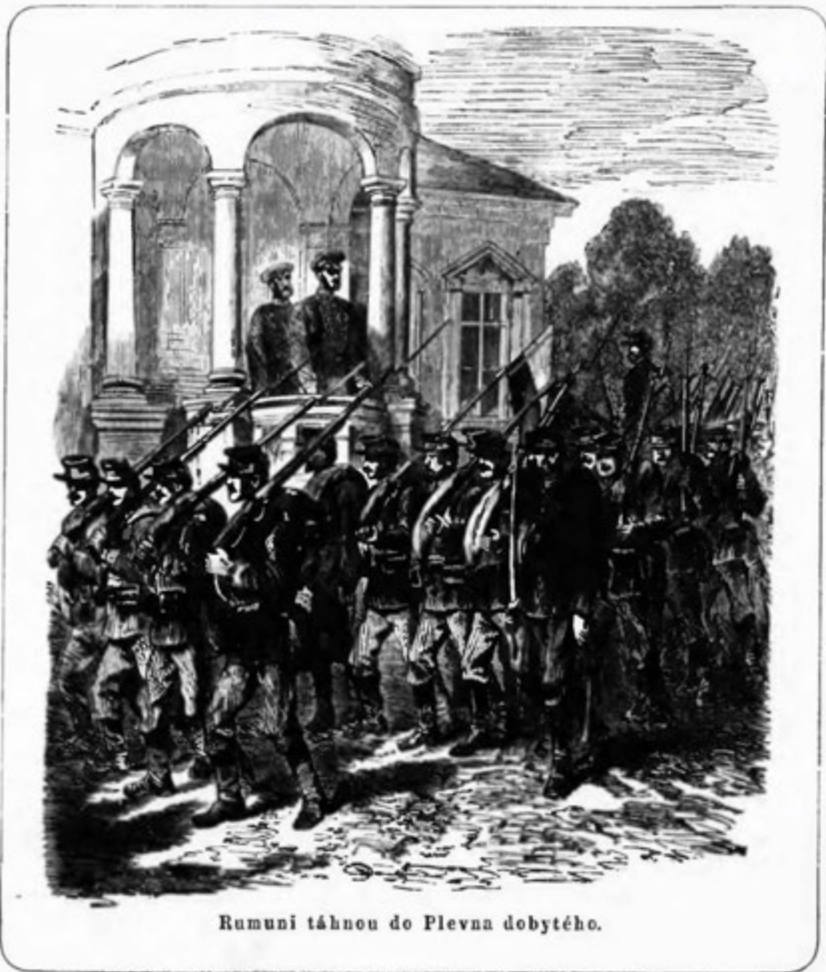
Brzy přijel general Ganeckij po silnici, dosud vozy, padlými koňmi a voly přeplněné. Turečtí ranění byli mezi tím již odnešeni. Pouze nedaleko mostu vedle jednoho vozu uzřel jsem mladého chlapíka, raněného do boku. Ležel zaobalen v plášti, maje pušku a tlumok pod hlavou. O pušku měl patrně největší starost; byla to čistě vycíděná peabodovka a raněný pečoval všemožně, aby se jí nic nestalo. Nemyslil ubožák, že se s ní tak brzy bude muset loučiti. Mladík ten byl sotva 17 roků stár a lékař, který jej později obvazoval, pravil, že nevydrží ani do večera.

Na to pustili jsme se dále přes most, jedouce pozorně skrz rozbité vozy a mrtvoly koní a volů a brzy jsme se octli uprostřed Turků. Po obou stranách silnice za mostem leželo v příkopech veliké množství mrtvol. Značný počet raněných belhal se podle nás, bůh sám ví kam, a za mostem stály po obou stranách dvě stráže, jako by měl každým okamžikem nastati nový útok. Za mostem dav Turků se množil. Turečtí vojáci s puškami a nasazeným bodákem v rukou hleděli na nás jedni s hlbou zvědavostí, druzí pak s trudným výrazem v tváři. General Skobelev starší vypravoval nám při tom episodu z uherského povstání, která nás valně neosvěžila; tehdá také během klidu zbraní značný počet rakouských důstojníků přešel most, za nímž byli Maďaři, právě tak jako dnes my; maďarský důstojník však, jakmile se Rakušané přiblížili, kázal do nich páliti kartáči. Turci však tentokrát osvědčili se méně věrolomnými než Maďaři. Když jsme zajeli as 100 loket za most, přišli jsme do takové tlačenice, že jsme nemohli dál. Domek, v němž ležel raněný Osman paša, byl již nedaleko před námi. General Ganeckij, Strukov a několik jiných vešli do vnitř. Vyjednávání trvalo toliko několik krátkých minut. Podmínky kapitulace byly snadno sestaveny: záležely ve *vzdání se na milost a nemilost* se vším všudy. Osman ihned svolil. Osman jinak jednati nemohl. Chtěje podniknouti výpad, musil opustiti své posice, v kterých se Rusům tak dlouho dovedl brániti. Však posice tyto jednou opuštěné, byly ztraceny na vždy, neboť Rusové je po odchodu Turků okamžitě obsadili. Poražené vojsko Osmanovo nalézalo se dole u řeky; všechna návrší kol do kola obsazena byla nepřátelskou třikrát silnější armádou. Musil se vzdáti beze vší podmínky, neboť kruh nepřátel hrozil každým okamžikem vojsko jeho zničiti. Situace okamžiku podobala se zajetí Napoleona III. v Sedanu. Pouze rozdíl co do počtu vojska byl větší a mimo to Osman neměl tu žádné vesnice, o niž by se mohl jako Napoleon opírati. Osman Vítězný vzdal se na milost a nemilost s celou armádou, která po třikrát odrazila s velkými ztrátami nejlepší vojsko ruské.

Vrátili jsme se přes most, a Osman paša odjel ve voze do Plevna. Velkokníže Mikuláš se svým štábem přijel na to za několik minut na bojiště a objížděl jásající vojsko.

Ku granátníkům promluvil několik slov, která byla hřímavým jásotem opětována. Velkokníže má zvláštní ten dar, že dovede s vojskem mluvit po vojensku, že každým slovem svým vzbudí v nich nadšení.

Na to jsme opětně po druhé přejeli most ubírajíce se k Plevnu. Jeviště tu bylo již zcela změněno. Ani u jednoho Turka nebylo již zbraně. Vyjednávání s Osmanem dělo se ve dvě hodiny, do tří hodin Turci již vesměs složili zbraň. Dostáli podmínce té do slova, neboť každý muž položil pušku svou do bláta, právě tam kde stál. Všude, kamkoli oko mohlo dohlédnouti, bylo nastláno puškami soustavy Peabody-Martiny, kteréž v červenci a září v řadách Rusů tak hrozné spousty způsobily. Na silnici leželo pušek celé hromady, a naši koňové, nemohouce se jim vyhnouti, klopýtali přes ně a mnoho set jich svými podkovami rozšlapali. Však armáda Osmanova nebyla veskrz ozbrojena peabodkami; našel jsem i sniderovky a značný počet ruských krnkovek ukořistěných patrně v bitvách červencových. Jeli jsme zvolna směrem k Plevnu, po pravé naší straně byl



Rumuni táhnou do Plevna dobytého.

vrch klonící se na jih ku Kršinu, po levé pak údolí, za nímž zdvihala se návrší opanežská. Brzy jsme přijeli k velikému množství bůvolích vozů; bylo to vozatajstvo, jež mělo po zdařeném výpadu vojsko turecké následovat. Vozů těch bylo asi 5—600 a mezi nimi množství vozů soukromých, na nichž vedle rozličného nářadí domácího nalézaly se ženy a děti. Bylo hrůzou pomysliti, že ubožáci tito musili přestát celou strašlivou kanonádu; ještě štěstí, že ani jediný z vozů těchto nedojel dále než k mostu. Trochu dále uslyšeli jsme pojednou volání: „Osman.“ Vyrazil jsem rychle ku předu a shledal skutečně, že Osman paša, uslyšev o návštěvě velkoknížete, kázal vozkovi, aby se obrátil a jel velkoknížeti vstříc. Osmana pašu provázelo 50 kozáků a 25 až 30 tureckých důstojníků, kteří všichni seděli na malých tureckých koních. Všichni byli velmi mladí, praví to

študentíci, ani jediný nezdál se být starším třiceti let. Velkokníže přijel k vozu Osmanovu a chvilku pohlíželi na se oba velitelové beze slova. Na to velkokníže podal Osmanu ruku, a potřás jeho pravicí děl: „Gratuluji Vám k Vašemu hájení Plevna. Jest to jeden z nejznamenitějších úkazů v dějinách.“ Osman paša se pousmál, povstal pak přes to, že byl raněn do nohy, pravil, kterak ho těší uznání vykonané povinnosti, načež se opět posadil do vozu. Ruští důstojníci zvolali jedním hlasem: „Výborně, výborně!“ a všickni Osmana uctivě pozdravili. Nebylo mezi nimi jednoho, který by na plevenského zajatce nepohlížel sympaticky. Za chvíli na to přijel kníže rumunský Karel a pozdravil Osmana tímže způsobem jako velkokníže. Osman paša byl oděn v řasnatý modrý plášť, hlavu jeho kryl červený fez; nějakou zvláštní známku důstojnosti na oděvu jeho nebylo lze pozorovat. Osman jest vysoký silný muž s plným hustým vousem, jenž tu a tam začíná šediveti; má velký římský nos a černé oko. Přísná jeho tvář jeví rozhodnost. (Vyobrazení na str. 319.)

* * *

Ruský sbor granátnický utrpěl při pádu Plevna ztráty největší: 2 štábní důstojníci, 8 vyšších důstojníků, 182 mužů mrtvých, 5 štábních důstojníků, 40 vyšších důstojníků, 1207 mužů raněných; 2 vyšší důstojníci a 3 vojínové byli pohmožděni. Veškeré ztráty ruské obnášely 57 důstojníků a 1792 mužů. Turků padlo pouze mrtvých skoro 6000 a tolikéž raněných. Zajato pak bylo 10 pašů, 128 štábních, 2000 vyšších důstojníků, 36.000 vojínů pěších a 1200 mužů jízdy. Ukořistěno bylo hned při pádu Plevna 77 děl, později nalezeno ještě mnoho děl ukrytých v zemi. Jeden prapor dobyt byl vojínem astrachanského granátnického pluku Gregorem Žďarovem.

Vítězové, jimž Osman paša se vzdal, totiž sbor granátnický, zavíral v sobě některé z nejstarších pluků armády ruské. Dějiny astrachanského 12. pluku granátníků, jehož majitelem byl následník trůnu, sahají až do roku 1700. Ve válce roku 1812 vyznamenal se pluk ten měrou velikou, tak že dostal na čepice odznak s nápisem „Za chrabrost.“ První a druhý prapor pluku toho má prapory svatojirské s nápisem: „1700—1850“ a „Za vyznamenání při dobytí Ostrolenky dne 14. března 1831.“ — Také sibířský 9. pluk granátníků, jehož majitelem byl ode dne 19. září 1849 velký kníže Mikulaš, pochází již z roku 1700. Pluk ten má stříbrné trubky s nápisem: „Za vyznamenání při přemožení a vyhnání nepřítele z hranic ruských r. 1812.“ Všecky tři prapory mají za válku s Francií (1812—14) zvláštní odznaky na čepicích s nápisem: „Za vyznamenání.“

Velitel sboru granátnického, general-lieutenant *Ivan Štěpanovič Ganeckij*, počal vojenskou dráhu svou r. 1828 a súčastnil se od té doby skoro všech válek; r. 1828 a 1829 proti Turkům, 1836—37 proti horalům kavkazským, 1849 proti Maďarům, 1854—55 na Krimu, r. 1863 v povstání polském.

Z hlavního stanu knížete rumunského Karla zaslána byla o kapitulaci Plevna následující úřední zpráva: „Nepříteli nezbývalo následkem nedostatku spíže a střeliva nic jiného, nežli vzdáti se aneb pokusiti se o výpad zoufalý. Kníže Karel, velitel obléhací armády, učinil ve srozumění s velkoknížetem Mikulášem a generalem Totlebenem všechna opatření, aby se nepříteli výpad nezdařil. Vojsko bylo tak rozestaveno, že mohly býti značné válečné síly dle potřeby na jedno místo rychle soustředěny; směr, jímž se bráti měly, byl podrobně naznačen; cesty byly upraveny tak, že mohlo vojsko s dělostřelectvem ve dne i v noci rychle doraziti na místo boje. Kníže Karel uhodl dle strategické polohy pohybů, které mohl nepřítel podniknouti, že místo výpadu, jež mohou Turci voliti, jest pouze hlavní silnice přes Vid k Dolnímu Dubníku a Metropoli a proto rozkazal ve srozumění s generalem Totlebenem provésti manévr, aby se nabylo přesvědčení, jakým způsobem, v jaké době a jakou silou možná doraziti na místo výpadu nepřítele. Tímto manévrem se konstatovalo, že v několika hodinách může býti soustředěno na ohroženém místě na 30.000 mužů, a sice 2 divise ruských granátníků a 1 brigáda IX. sboru, jakož i 2 rumunské divise. Kromě toho vojska zůstal ještě, aby se čára obkličující mohla na ostatních místech střežiti, převládající počet vojska v záloze. Poněvadž se mělo za to, že má Osman asi 40.000 mužů, mohlo se nabyti přesvědčení, že tato opatření postačí, aby se úmysl jeho, prosekati se, zmařil. Mezi tím vyzvědělo se na zajatcích a uprchlících, že má armáda a obyvatelstvo Plevna nedostatek potravy; tvrzení jejich byla však neurčitá a málo jistá a nebylo tedy možná předvídati, zdaž byly porce zmenšeny buď následkem vyčerpání zásob aneb jen za tím účelem, aby se jimi šetřilo, by armáda plevenská déle hájiti mohla své tvrze a reduty.

V noci na den 10. prosince ve 2 hodiny zpozorovaly přední stráže brigády Sachelariho a 4. divise pohyby nepřítele, který soustřeďoval vojsko před městem Plevnem a pod ochranou svých opevnění opanežských započal klásti most přes řeku Vid. Vojsko vykonalo ihned rozkazy, které mu byly dány; záloha dala se na pochod, aby zaujala místo na bojišti naznačené; všichni zůstali po celou noc na stráži s ručnicí v ruce a jízda v sedle hotova jsouc na první znamení vrhnouti se ve vřavu boje. Knížeti Karlovi bylo telegraficky oznámeno co se děje. Za svítání byl plukovník Čerkes, velitel druhé divise, velitelem vojska v zákopech, plukovníkem *Kontručenou* zpraven, že pozorován ústup nepřítele z reduty čís. 2. naproti Grivici. V 8 hodin ráno vyrazilo vojsko ze zákopů, sestávající ze 4 pluků a z 1. praporu 6. pluku, k redutě a nalezlo ji opuštěnu. Od-

tud postupovalo k opevněnému táboru u Bukova, který byl jen slabě obsazen. Několik jednotlivých výstřelů z ručnic přivítalo naše vojíny, kteří vnikli do opevněného táboru a tureckou posádku odzbrojili. General Cernat, velitel rumunského vojska, odjel se svým generalním štábem k tvrzi Alexandr, odkudž řídil všechny pohyby s naší strany. Kníže Karel odebral se hned časně ráno na bojiště.

Již v 10 hodin obsadila část vojska brigády Sachelariho a brigády Boraneskovy od 4. divise tři reduty na návrších opanežských; vojsko to započalo prudkou střelbu proti nepříteli, kterýž ustoupil za druhou čáru opevnění a zde se soustředil, aby chránil výpad údolím řeky Vidu. Plukovník Falkojano, náčelník generalního štábu rumunské armády, dostal rozkaz, aby učinil útok na obě reduty, které zůstaly ještě v moci turecké. Čtyry děla pod velením majora Vartiadu započala prudkou střelbu na turecké reduty. Plukovník Falkojano dal mu na to rozkaz k útoku, který byl proveden pod dozorem generalů Cernata a Mana, jakož i rumunského generalního štábu. Vojsko, sestávající z 5 setnin 5. pluku dorobanců, ze setniny 6. pluku dorobanců a z 1 setniny řadového pluku, osvědčilo pod velením plukovníka Sachelariho obdivuhodnou udatnost; odhodlaně vrhlo se na redutu a v tom, co skočilo do příkopů, započalo již ztékati zdi. Turci složili zbraň. Skoro 2000 zajatců, 6 děl, mnoho zbraně a střeliva dostalo se do našich rukou.

K poledni táhla brigáda Kantilliho, majíc před sebou jízdnou baterii Alexandreskovu, po silnici, k Srědci vedoucí, na druhé straně Vidu, aby učinila na nepřítele útok v boku. V tutéž dobu postupoval plukovník Čerkes v čele 2. divise od Bukova přímo k Plevnu; 6. řadový pluk vrazil do města.

V době, kdy se toto na naší čáře dálo, dorazilo carské vojsko z okolí Plevna pod generalem Skobelevem na bojiště, kdežto na druhé straně Vidu rozpředl se krutý boj mezi předvojem tureckým a oběma carskými divisemi granátníků, kteří byli zde postaveni, aby uzavírali cestu nepříteli k výpadu. První útok Turků byl tak zoufalý a takovou mocí proveden, že se jim podařilo překročiti kamenný most, jakož i ten, který pomocí spojených kar přes řeku byli položili; ano Turci vnikli v první čáru až na blízko našich redut u Dolní Metropole, zmocnili se jedné reduty, ukořistili 6 ruských děl a poranili neb zabili asi 1000 granátníků. Osman paša velel sám prvnímu útočnému proudu. Brzy na to vrhli se však hrdinní granátníci na nepřítele, zoufale ku předu se deroucího, vzali mu dobytou redutu, jakož i děla a kromě toho ukořistili i 12 děl tureckých. Osman byl sám raněn v čele svého vojska, které odraženo bylo s velikými ztrátami. (Vyobrazení na str. 411.)

Mezi tím co udatní granátníci ruští hrdinně odrazili výpad nepřítele, docílilo vojsko 2., 3. a 4. rumunské divise spojení za zády nepřítele.

Turci, byvše v čele odraženi ruskými granátníky za Videm, v boku vydáni v šanc vražedné dělostřelbě děl na našich dobytých posicích u Opaneže a v zádech napadeni Rumuny, kteří jim cestu uzavřeli, ustáli v boji a vystrčili na více místech bílé prapory. Naše vojsko přikročilo k odzbrojení nepřítele a soustředění zajatých. Skoro 6000 Turků se vzdalo pouze na této straně se 26 děly a s velkým množstvím zbraní a střeliva. Mezi tím žádal vyšší turecký důstojník za rozmluvu s velitelem vojska na této straně. Byv před plukovníka Čerkesa předveden prohlásil, že je vyslancem Osmana, který leží na blízku v jednom domě raněn, a že si mušír přeje, aby se mohl dohodnouti o osudu svého vojska. Plukovník Čerkes, sprovázen plukovníkem Berendejnem a několika důstojníky generalního štábu, odebral se na naznačené místo, kde našel raněného Osmana pašu, obklíčeného několika paši, veliteli divisí a brigád a náčelníkem svého štábu, který prohlásil, že se vzdává.

Vrchní velitel otomanské armády pravil, že měli vojáci jeho s sebou potravy na 4 dny a že je spíže v skladištích plevenských ještě na 9 dní, kteréžto zásoby byly zanechány pro obyvatelstvo. Plukovník Čerkes pravil k mušírovi, že velkokníže Mikuláš, vrchní velitel carské armády, a panující kníže rumunský rozhodnou o osudu zajaté armády, že však může býti ubezpečen, že nakládáno bude s obyvatelstvem Plevna a s armádou tureckou co možná nejšetrněji, jak toho také vojíni, kteří konali svědomitě svou povinnost až do konce, vším právem zasluhují. Brzy na to přijel pobočník carův, který dal vysaditi Osmana do vozu a dopraviti do Plevna, aby jej zde představil velkoknížeti Mikuláši a knížeti rumunskému. Kníže Karel pokračoval mezi tím v boji a velel osobně při dobytí reduty Krajovy, kdež mu pak představeno 7000 Turků Rumuny zajatých a ukázáno 6 ukořistěných děl.

Po dobytí Plevna slavil kníže Karel svůj vjezd do města ve 3 hodiny odpoledne za jásotu armády. Osman paša přijel brzy na to a byl velkoknížeti Mikuláši a knížeti Karlu představen. Po krátké rozmluvě, při níž chválili velkokníže i kníže tureckého velitele pro jeho udatnost a statečnost, s jakou hájil svěřené posice, ujišťujíce ho zároveň, že bude s ním i s armádou jeho nakládáno co nejšetrněji, bylo Osmanu oznámeno, že dopraven bude do Ruska.

Tak skončil vítězoslavný den 10. prosince a s ním tvrdošíjný a krvavý odpor, jaký kladl nepřítel po tak dlouhý čas křesťanské armádě v opevněních plevenských.

Kníže Karel podal ihned zprávu carovi o tom, co se bylo stalo, a blahopřál mu k tak skvělému výsledku. Car odpověděl hned telegraficky. V odpovědi té děkuje srdečně a blahopřeje knížeti za velký podíl, jaký měla rumunská armáda při tomto skvělém úspěchu. Kníže Karel vrátil se večer do hlavního stanu v Poradimi a podal carovi podrobné zprávy. Vznešený panovník objal

v hlubokém pohnutí knížete a děkoval mu ještě jednou ústně."

Car odebral se třetího dne po vítězství na bojiště plevenské k přehlídce vojska. Seřadilo se 58.000 Rusů a 12.000 Rumunů do dvou šiků po 4 řadách. Car uvítán byl s ohromným nadšením. Kníže Karel se skvělým štábem cara provázel. Car objal generaly Vitrinského a Danilova (onen velel zálohám, které ohrožené čáře přichvátaly ku pomoci, tento velel šiku nejprudčeji napadenému). Kapitánu rumunské dělostřelby Granatičeskovi, jenž palbou své baterie značně přispěl k úspěchu, potřásal car srdečně rukou.

Při přehlídce nalezeno ještě několik raněných Turků, kteří po tři dny bez vody a pokrmu a zimě vysazeni zůstali na živě. Rozumí se, že stala se hned potřebná opatření, aby se raněným pomoci dostalo.

Po vykonané přehlídce odebrala se generalita do Plevna, kdež odbývány slavné bohoslužby za dobyté vítězství (vyobrazení na str. 419). Zvony se rozzvučely velebným hlaholem v celém okolí.

* * *

K dramatu plevenskému klademe zde některé doplňky ze zpráv ruských listů, které měly své zástupce v hlavním stanu cara Alexandra.

Ráno dne 10. prosince na první poplašné znamení odebrali se všichni vojenští velitelé k Plevnu. Z *Tučenice* odjel general *Totleben*, z Bogotu vrchní velitel velkokníže *Mikuláš*. Z *Poradimi* vyjel car na postavení radiševské. Zde na svém obyčejném hledišti setrval car až do konce děje. Každý pochopí, jaké city ho prochvívaly, když v zablácené bulharské vesnici, v dáli ode všeho pohodlného života, během dlouhých, nekonečných měsíců, tesklivě čekal na den, kdy měla se v slávě zaskvít ruská zbraň . . .

Míjely minuty, hodiny. Za Videm byla prudká kanonáda, která až po několika hodinách počala umlkat. Nastalo nepochopitelné ticho. Bylo možno se domyslit, že jest konec, ale *jaký* konec — o tom nebylo zdání. Došly zprávy, že opanována grivická reduta, že ostatní postavení jedno za druhým padá do rukou Rusů, že vojsko proniká do Plevna; ničeho však nebylo známo s té strany, kde byl soustředěn pravý interes boje; nic neoznamovalo dosud osud vojska Osmana paše.

V tom zpozorovali s radiševských postavení jezdce, jedoucího tryskem v tu stranu, kde byl car. Jezdec nejede, letí. Jest bez čapky, drží ji v ruce; máše jí na všechny strany; zaletá sem vždy radostnější a radostnější urá! Jest to plukovník *Moravskij;* jede s důležitou zprávou. Spěchají mu vstříc, obstupují ho; seskakuje se spěněného koně kvapí k carovi a praví, zajíkaje se zemdleností a udychtěním:

„Plevno, Osman paša, celé jeho vojsko jest u nohou Vaší carské Milosti!"

Car nedůvěřoval.

„Sám jsem ho viděl, Vaše carská Milosti," opakoval Moravskij sotva dechu popadaje.

Možno si představit, jak radostné, nadšené, hromové „urá!" otřáslo radiševským postavením. „Urá!" toto rozlétlo se jako elektrická jiskra po všech plevenských postaveních a odrazilo se o plevenská návrší. Telegraf oznamoval radostnou zprávu Petrohradu, Moskvě, každému koutku ruské země, rozšířil ji po celé Evropě.

Car pozdravil plukovníka Moravského jako svého pobočníka; nikdo ho neposlal, z vlastního popudu chvátal k carovi s radostnou zprávou. Válečnému ministru, generalnímu pobočníku *Miljutinovi* udělil car tu chvíli řád svatého Jiří druhé třídy. Odměnu tu dostal ministr války za to, že po útoku dne 12. září první radil, aby se od Plevna neustupovalo, k čemuž se obecně radilo.

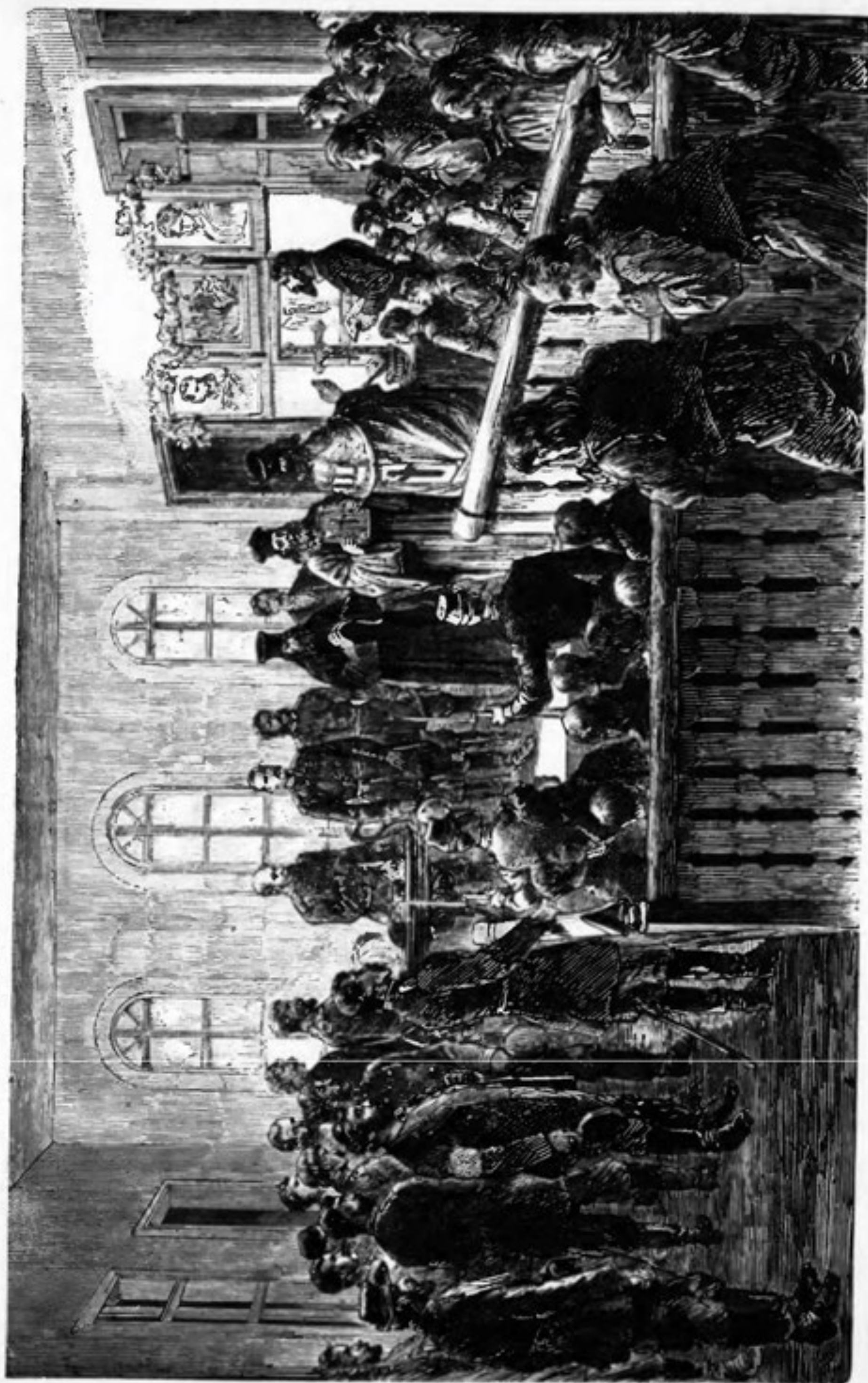
Brzo za plukovníkem Moravským přibyla ordonance od vrchního velitele, který byl již v Plevně. Zpráva o vzdání se vojska Osmana paše se úplně potvrdila.

Nyní, co se přihodilo na březích řeky Vidu:

V noci s 9. na 10. prosinec převedl Osman paša skutečně všecko k pochodu spůsobné vojsko přes řeku Vid. V Plevně byli zůstaveni nemocní a celá obranná čára byla svěřena zbytkům plevenské armády. Srědecká silnice vede z Plevna úvalem dvě versty širokým. Úval ten jest s obou stran zavřen vysokými, strmými návršími, na nichž byla zdvižena severní a severozápadní opevnění Plevna. Na oněch nacházejí se mezi jiným reduty bukovská a opanežská. Srědecka silnice se táhne dolem levých návrší u samotného jejich úpatí a obrací se z počátku jako celý úval k severu, vracejíc se pak víc a více k západu, do přeseku řeky Vidu, která zde přetíná celý úval od jihu k severu. Tím způsobem tvoří úval skutečný východ z Plevna na prostoře 4—5 verst při zdvižení na sever a západ a brána jeho jest zahražena řekou. K přepravě na západní stranu řeky Vidu jest most.

Osman paša nedůvěřuje jedinému stálému mostu přes řeku Vid, přikázal vystavět ještě dva mosty dočasné. Byly zbudovány z vozů a mohla jich užit k přepravě pěchota, kdežto dělostřelba a ostatní náklady měly pro sebe kamenný most. Ostatně nebyla řeka Vid u Plevna tu dobu hluboká a z nouze mohl se i přes ni udělat brod. Ku krytí přepravy zřídili Turci nedaleko mostu na samé silnici baterii ze 4 děl, kteráž mohla střílet na celé prostranství za řekou Videm směrem k Metropoli.

Z polohy úvalu, vedoucího z Plevna k řece Vidu možná soudit, že Rusové nemohli nikdy vědět, co se na té prostoře děje. Proto soustředil zde Osman paša v noci své vojsko a na úsvitě se s ním šťastně přepravil přes řeku Vid. Ten okamžik přestala plevenská opevnění pro Osmana pašu existovat. Z posádky stalo



Bohoslužby za vítězství v Plevně.

se vojsko jeho polní armádou a hotovilo se v tomto způsobu změřit se s ruskými vojsky. Obraz se změnil: ne Turci, ale Rusové byli v opevněných postaveních; ne oni, ale Turci vyšli do pole k útoku na ta postavení.

Turecký vrchní velitel věděl velmi dobře, že srědecká silnice za Videm jest ruskými vojsky obsazena, a proto bylo tudy razit cestu hotovým nesmyslem; proto vybral si Osman paša severozápadní směr na Metropoli. Odraziv stojící zde oddíl neočekávaným útokem mohl Osman paša počítat, že se prodere směrem k Vidinu. Proto bylo turecké vojsko vyvedeno na Metropol.

Zachovávajíc největší ticho, bez výstřelu, majíc nejlepší části vojska v předu s rozvinutým zeleným praporem, udeřila turecká armáda neočekávaně na metropolské postavení. Přední řady a útok vedl sám Osman paša. Metropolské postavení hájil sibířský granátnický pluk.

Útok byl tak neočekávaný a proveden s takovou prudkostí, že Turci pronikli do předních ruských zákopů. Ač se granátníci zoufale bránili a draze prodávali svoje životy, Turci zadavovali je svým počtem a dobyli šesti v baterii stojících děl. Zbytky Sibirců ustoupily, aby se trochu sešikovaly. Začala prudká střelba z pušek a děl na obou stranách. Turci byli, jak se zdá, unešeni. Ještě jednou se obrátilo štěstí na jejich stranu: před nimi otvírala se cesta z plevenské pasti, do níž chtěli z počátku Rusy polapit, v níž však později sami uvázli.

Radost Turků však neměla dlouhého trvání. Rusové dostali posily. Z počátku objevil se samojedský granátnický pluk téže brigády a potom zasáhl do boje i astrachanský pluk. Velitel granátnického sboru, general *Ganeckij*, vyjel k Astrachancům a pravil:

„Astrachanci! jménem vaší cti prosím, abyste buď zemřeli anebo dobyli ztraceného postavení!“

V pravidelných řadách, bez výstřelu hnuli se granátníci k útoku. Turci poráželi je zběsile. Před granátníky nebyly již turecké, nýbrž ruské zákopy, kterých musili stůj co stůj na nepříteli dobýt. A vervali se granátníci do tureckých řad. Zadarmo se jim toho úspěchu nedostalo, ale nemnoho bylo Turků, kteří se spasili ústupem z ruských zákopů: většina jich bylo pobito aneb zraněno. Nedlouho zůstala ruská baterie v rukou Turků: granátníci jí dobyli. Nespokojeny pouze tímto úspěchem postoupily ruské prapory ku předu, aby odrazily Turky na všech stranách. „Výborně se všecko daří!“ oznamoval Ganeckij lakonicky vrchnímu veliteli po telegrafu.

Záhy přibyla na bojiště i 3. granátnická divise. Dostavši se do předu začala s granátníky silně tísnit Turky. V boji dobyli granátníci 7 děl a zeleného praporu. Nepřítel začal ustupovat za řeku Vid. Osman paša byl raněn a odjel za most; zde ho anglický lékař obvázal.

Patrně nahlížel již, že všecka naděje na protivení je zmařena; možná, že chtěl ještě jednou vrci se do plevenských opevnění a tu vytrvat do posledního sousta chleba.

Udeřila poslední hodina Osmanovy armády. Ač počítal vrátit se na plevenská návrší, možno to víc nebylo. Se strany Opaneže, v pravo i v týle Turků zarachotily výstřely. Byli to Rumuni pronásledující od Grivice k Opaneži bez odporu utíkající z opevnění Turky. Opanež byl též slabě obsazen a Rumuni se ho zmocnili právě v čas, aby zmařili nepříteli každé pomyšlení na ústup. Tísněni z předu od Rusů a poráženi ze zadu ohněm Rumunův, skulili se Turci v nepořádný dav po obou stranách Vidu a brzo potom vztýčili bílý prapor. V 1 hodinu odpoledne bylo po všem!

Zočiv bílý prapor velel Ganeckij zastavit oheň a další útok vojska. Na otázku, co Turci chtějí, odpověděli oni, že se vzdávají. General Ganeckij vzkázal, aby Osman přijel k němu vyjednat vzdání. Místo tureckého vrchního velitele přijel však jeho pobočník, ctihodný stařec. Oznámil, že jest Osman paša raněn, nemůže přijet a turecké vojsko vzdává se bez výminky důvěřujíc Rusům. Oceniv úplně takovou odpověď rozhodl se general Ganeckij, že pojede sám k hlavnímu tureckému veliteli.

U mostu přes řeku Vid na východní jeho straně, u samé silnice pod strání v levo byl nevelký umazaný domek. Přední část střechy, odstupujíc něco od stěny, spočívala na dřevěných sloupech, tvoříc odkrytý zásyp. Nízké přední dvéře vedou do temné síně, odkud v levo jest malá, nečistá komora s bídným ložem. V domku byla prý krčma. Na onom loži v temné komůrce seděl nyní vrchní vůdce turecké armády v Plevně, Osman paša. Vykonal, co kázala vojenská čest. Nyní raněný s převázanou nohou mohl přímo hledět v tvář hrozícího sobě osudu. Vedle něho ležela drahocenná šavle, jíž mu poslal sultán s příjmím „Vítězný“ — Ghazi. Takové dary nepřinášejí štěstí: takovou šavli dostal i Muchtar paša nedlouho před svou porážkou v Malé Asii na aladžských kopcích.

Záhy bylo Plevno obsazeno ruskými a rumunskými vojsky. Velkokníže, vrchní velitel, přijel do města. Turecké vojsko se vzdávalo v zajetí beze všech ceremonií. Zaházeli zkrátka zbraň, tesáky, sumky se střelivem tam, kde stáli, a odcházeli pod stráží ruského a rumunského vojska. Záhy byla z turecké armády kupa zraněných a bezbranných lidí. Ustanoven dozor na turecké nemocné a raněné. Bylo jich mnoho; rychlá pomoc byla potřebna. Učiněna přísná opatření, aby se nestal žádný plen a v městě aby zůstal pořádek.

Radostno bylo ten večer v řadách ruské armády. Písně s hudbou, přerušované hřímavým „urá!“, zaznívaly kolkolem. Velkokníže, vrchní velitel, odjel pozdě v noci do Bogotu. Car vrátil se do Poradimi o 6. ho-

dině večerní. Všady vládlo nadšení, všichni se radovali, nejedna šampaňská padla ten den na slávu ruských zbraní. Všichni chtěli svoji radost sdílet, všichni přáli si, aby o tom co nejdříve zvěděla celá Rus, veškeré Slovanstvo; telegraf pracoval celou noc!

Car byl si vědom situace a pravil hned ve chvíli, když mu pád Plevna oznámen byl: „Ale válka není proto ještě skončena." Pak políbil a pozdravil rumunského knížete Karla slovy: „Milovaný strýče!" Pak políbil náčelníka štábu Imeretinského, velitele sboru Ganeckého a pravil k nim: „Vítězství naše jest zásluhou vás všech, zejména tvojí, Eduarde Ivanoviči." (Totleben)

Po pádu Plevna dostal se také na veřejnost list *Osmana* paše Portě. Osman činí v něm nejprudší výčitky vládě, která i ze zrady se viní. Osman paša připomíná, že již v říjnu pozeptal se v Cařihradě, může-li spoléhati na to, že silnice do Orhanie za každou cenu bude bráněna a též udržena a může-li se ubezpečiti, že u Srědce zřídí se skutečně záložní armáda, která by byla připravena k jeho podpoře, jinak že ustoupí k Orhanii, aby hájil tamější přechody přes Balkán. A na tyto otázky odpověděno prý z Cařihradu, aby vytrval. Přes jeho tak úsilovnou žádost však neuhájena prý silnice do Orhanie a ve Srědci neshromážděna žádná dostatečná armáda záložní. Za těchto poměrů uvaluje tedy Osman paša veškerou vinu obklíčení Plevna a nezbytný pak jeho pád na vládu, s níž dále nechce prý jednati. Sám však, aby zachránil svou a vojínů svých čest, chce prý se držeti, pokud bude moci. Za neštěstí a pohromy Turecka může prý se jedině vláda učiniti zodpovědnou. O listu tomto, ač co nejbedlivěji byl tajen, dověděl prý se přece sultán, a též obsah jeho mu prý byl sdělen. Aby však dojem listu toho byl zmírněn, namluvilo se sultánovi, že Osman stojí v tajném spojení s Rusy! Jak v této příčině rádcové sultánovi opětně lhali, ukázalo se nejlépe posledním bojem u Plevna.

Car uznal plnou měrou statečnost Osmanovu a nařídil, aby mu byla ihned vrácena šavle, kterou při zajetí odevzdal. V Bogotu setkal se car s Osmanem a podal mu ruku. Pohnutlivý výjev setkání se cara s Osmanem podali jsme u velikém obrazu jakožto prémii k této knize, i bude toto vyobrazení milou památkou jedné z nejzajímavějších událostí válečných.

## V Plevně dobytém.

Rusové a Rumuni měli v dobytém Plevně hned s počátku úkol jak nevděčný tak obtížný: v městě i v nejbližším okolí bylo množství mrtvol, které musely být pohřbeny. Sklepy byly mrtvolami přeplněny. V nemocnicích a soukromých budovách bylo mnoho nemocných a raněných Turků — pomoc lékařská nemohla vystačit. Na některé nemocnice své Turci naprosto zapomněli, takže mnozí nešťastníci mřeli hladem.

Vítězové museli především pochovávat mrtvé a ošetřovat nemocné, pak čistili byty a zřizovali nové nemocnice. Mezi tureckými vojáky řádila úplavice, mezi obyvateli tureckými bída o chléb. Za to odevzdali Rusům někteří zámožnější Bulhaři plevenští své zásoby obilí, o němž Turci nevěděli. Křesťanské obyvatelstvo Plevna vypravilo k caru deputaci, která byla vlídně přijata.

Po celý čas obležení bydlel *Osman* paša v stanu, ačkoli v městě samém nalézalo se dost pohodlných domů. Teprv když raněn byl a padl v zajetí, strávil noc pod teplým krovem. Rána jeho nebyla nebezpečna, kule projela jen masem v stehně, kosti nebylo ublíženo.

Velkokníže Mikuláš setkav se s Osmanem vjel do města. Bylo to již za šera. Pohled na město byl hrůzný. Nikoli proto, že by budovy byly rozstříleny — vždyť opatrným střílením Rusů sotva deset domů bylo poroucháno, však celkový obraz města působil mrazivý dojem. V úzkých, hrbolatých ulicích bylo na stopu bláta, v němž lidé i koně sotva se vlekli. Vychrtlí, mrtvolám se podobající obyvatelé stáli na zápraží svých domů, jaksi pokradmo a bojácně příchozí vítěze pozdravujíce, jakoby se obávali, aby Turci, vrátivše se, je při tom nezastihli; v žádném domě nebylo světla ani ohně, byty byly prázny, bez potravin, bez nábytku, bez paliva, což vše vůči nastávající tmavé, mrazivé noci prosincové budilo bolestný dojem.

Důstojník štábu Skobeleva psal druhého dne po dobytí Plevna takto:

„Uháňějíce ulicemi k starým bytům našim na silnici lovečské potkali jsme *Tefika beje*, náčelníka Osmanova štábu. Ubíral se v četném průvodu blátivými ulicemi, aniž by věděl kam. General Skobelev jej hned pozval, aby s ním večeřel a strávil noc v jeho stanu na lovečské silnici. Tefik bej zpočátku váhal; namítal, že se musí připojit k Osmanovi. Však nikdo nevěděl, kde Osman paša v tu chvíli vlastně mešká. Mělo se za to, že provázel velkoknížete do *Bogotu* a konečně pak, byl-li Osman dosud v Plevně, bylo jej těžko v tom zmatku a ve tmě hledat. K naléhání Skobeleva a plukovníka Galliarda, kteréhož Skobelev taktéž pozval, dal si Tefik bej konečně říci, a odjel s námi.

Jeli jsme svou cestou po lovečské silnici. Projeli jsme dvěma redutami, jichž Skobelev ovšem ne na dlouho v září dobyl a kteréž nyní byly opuštěny a klidny jako mrtvoly dvou obrů; dále jsme jeli přes Zelenou Horu, přes labyrint náspů a střeleckých příkopů, kdež ještě před 24 hodinami stáli Turci a Rusové s nasazenými

bodáky proti sobě. Vše to bylo nyní klidné a tiché. Vyjevše na temeno vrchu spatřili jsme po pravé straně světla zářící nad Brestovcem a po krátkém trysku dorazili jsme do *Učendolu*, toho času hlavního stanu Skobeleva.

Teploučký oheň praskající vesele v zemní boudě generala Skobeleva, sklenička vodky a něco horké polévky, to vše přispělo k tomu, že skřehlé naše ruce a nohy brzy roztály; zasedli jsme ku stolu a jedli na to s apetytem tak nehorázným, že jen ten si dovede o chuti té učinit představu, kdo již někdy strávil celý den od svitání až do noci v sedle, aniž by požil sousta. Tefik bej zdál se být velmi zaražený a málomyslný. Mluvil spoře, ba počátkem večeře byl právě tak němý, jako při našem prvním shledání u plevenského mostu. Však během večeře začínal být hovornějším, pil sklenici červeného vína, a když general Skobelev pronesl přípitek na Osmana, obrance Plevna, vyprázdnil dokonce dvě sklenky šampaňského. Veselý úsměv přeletěl mu po tváři, když se ho Skobelev tázal, kdo velel Turkům na Zelené Hoře; Tefik teprv nyní seznal, že hostitel jeho jest onen nebezpečný, neunavně činný a pohyblivý general, který Turkům po celé obléhání tolik obtíží a ztrát působil a který vytlačiv je z lovečské silnice zmocnil se rázem Zelené Hory. Nikdo sice jména Skobeleva nevyslovil, aniž sám general se Turku představil, však nahodilá otázka jakož i okolnost, že nalézali jsme se v ležení na jihu Plevna, to vše patrně otevřelo Turku oči. Pravil s jemným úsměvem: „Ah, vy jste to, jenž jste nás na Zelené Hoře tak vyplatil! Vy jste tedy general Skobelev!“ Skobelev přisvědčiv pravil: „Ano.“ „Byl to dobrý útok tenkrát večer při mlze a tmě. Výborně jste to vyvedl, však všeho jste přec nedosáhl!“ „Ovšem,“ pravil Skobelev, „však já tenkrát prozatím víc nechtěl!“ A oba se smáli. Však po krátkém záblesku veselejšího rozmaru upadl Tefik bej opětně do své zádumčivosti. Zádumčivost ta byla dílem přirozeným následkem okolností, v kterých se nalézal, dílem ochablosti nervů, kteréž během posledních dnů přípravami k výpadu strašlivě byly asi rozechvěny, dílem konečně následkem ohromného unavení a vysílení. Rychle jsme vypili kávu, načež Skobelev maje s Turkem útrpnost večeři skončil, postoupil svou postel Tefiku beji a jinou dal na rychlo připraviti pro plukovníka Gaillarda, načež sám pak strávil noc v budce jednoho důstojníka; tak skončil památný den kapitulace Plevna.

Při návštěvě tureckých posic jsme se přesvědčili, že kanonáda ruská za doby obléhání Turkům valně neuškodila. Půda byla sic místy kulemi tak rozorána, že by jí bulharský rolník svým pluhem lépe rozorati nemohl, však na náspech a příkopech nebylo ani stopy po účincích hrozné kanonády. Jisto jest, že jeden obratný voják úplně dostačí, aby škodu jedním dělem na náspu způsobenou opravil a ještě při tom má ku spaní a kouření času s dostatek. Turkům dle všeho se v jich příkopech špatně nedařilo; podél zadní stěny každého náspu vystavěli si řadu budek, chráněných úplně před střelami a v budkách těch vařili, jedli, spali a jen tehdá budky své opustili, když jednalo se o odražení útoku; v tom případu postavili se za násep a chopili své pušky, které stále jsouce nabity ležely na samé předprsni. Plukovník Gaillard mi děl, že pozoroval vždy na náspech veliký počet vycpaných panáků s červeným fezem na hlavě; panáky těmito Turci patrně ruské střelce klamali. Panáci čouhali as s polovice přes hřeben náspu, mezi tím co tři nebo čtyři ostrostřelci postavili se hezky daleko od nich, sotva půl hlavy nad hřeben náspu vystrkujíce. Rusové pravidelně pálili do panáků jako o závod, při čemž sebe samy odkrývali a tureckým ostrostřelcům vhodného poskytovali terče.

Zásob mezi občanským lidem bylo již hrozně po řídku; naproti tomu Osman, zdá se, že pro vojsko měl zásob ještě dost, tak že mohl se držet déle. Mělť při nejmenším tisíc kusů dobytka zapřaženého v značné množství vozů při výpadu samém. Koní bylo v Plevnu při kapitulaci aspoň 2—300, taktéž i něco mouky a rýže. Tefik bej tvrdil, že nejméně na týden zásoby jejich úplně dostačí.

Však v městě vznikla epidemie, hrozící záhubou nejen obyvatelstvu, nýbrž i vojsku. Uvážíme-li, že několik tisíc mrtvol leželo kolem Plevna nepohřbeno, že zařízení nemocnic bylo prabídné, že část obyvatelstva trpěla hladem, tož není divu, že Osmanův odpor byl zlomen a že učinil prudký výpad, nechť vypadne jakkoli. Nebyl to pouhý zápas na zachování válečné cti s úmyslem na pozdější kapitulaci, nýbrž opravdový boj, kterým Osman vrazil na ruské čáry, doufaje, že snad jednou mohutnou ranou je prorazí. V tom se ovšem strašlivě zmýlil! Osman se hlavně spolehal na to, že operacemi Gurka s gardovým sborem byly ruské obléhací čáry značně seslabeny; na to hlavně při výpadu svém počítal. Kalkulace ta byla poněkud sic oprávněna, neboť Gurko vzal sebou přes 40.000 mužů nejlepšího vojska z ruské armády plevenské. Osman se mohl snadno pomocí vyzvědačů o odchodu Gurkově dověděti; taktéž zajisté o síle jeho vojska byl dobře zpraven. Však to pouze věděti nemohl, je-li obléhací čára Rusů mohutnou baštou či pouze jednoduchou řadou posic; o tom mohl nabyti vědomosti jen tím, když vytasiv meč pokusil se čáru tu přetíti. Gurkově armádě hodlal se Osman vyhnouti pochodem na Vidín.

Konečně pak jinou příčinu výpadu Osmanova hledají třetí v tom, že z Cařihradu bylo mu to rozkázáno. Bylť prý mu zaslán přísný rozkaz, aby z Plevna vyrazil na zdařbůh, ať to dopadne jakkoli. Řekne se snad, jakým spůsobem bylo lze podobný rozkaz Osmanu zaslati? Věc ta mohla být dosti lehkou. Kdyby Rusové byli muže nesoucího podobný rozkaz v posicích svých

zadrželi, byli by jej na jisto pustili bez překážky do Plevna. Není pochybnosti, byl-li vůbec podobný rozkaz z Cařihradu zaslán, že jej Osman zcela jistě obdržel. Možná tudy, že to bylo pravou příčinou výpadu. Nechť tomu jakkoli, v každém případu stala se veliká chyba, že Osman podnikl výpad svůj již nyní a že nečekal, až zásoby jeho budou as na tři denní porce vyčerpány; zdali jest za chybu tu vedle Osmana ještě někdo jiný zodpovědným, bude snad svým časem objasněno."

Však tyto kombinace štábního důstojníka vyvrátil sám Osman paša, který v listu švakru svému zaslaném se přiznal, že byly veškeré zásoby jeho vyčerpány. List psán byl dne 13. prosince, tři dny po pádu Plevna a zní takto:

„Musí ti být známo, že jsme byli v Plevně po 6 neděl úplně sevřeni.

Po celou tu dobu nepřišel nám zvenčí nikdo ku pomoci, a všechny pokusy učiniti výpad, byly marny. Když byly veškery naše zásoby vyčerpány, činil jsem seč jsem byl, abychom železný kruh vojska rusko-rumunského, který nás se všech stran svíral, rozrazili. Ty znáš výsledek tohoto zoufalého pokusu. Jsem se zbytky své udatné armády v zajetí. Srdnatost a neohroženost vojínů mých byla samým carem a jeho bratrem, velkoknížetem Mikulášem, uznána a chválena. Všichni naši vojáci jsou zajatci. Nakládá se s nimi velmi dobře. Naši ranění ošetřují se velmi laskavě. Já jsem lehce raněn, ostatně je mi dobře."


Rašid paša (Strecker),
general tureckého dělostřelectva.

Známý nám již zpravodaj anglický, Archibald Forbes, podal o dobytém Plevně zajímavý obraz, který tuto sdělujeme.

* * *

K vypsání hrůz v Plevně nešťastném stačilo by sotva mistrné péro nesmrtelného básníka Danteho; Plevno proměněno jest po čtyrměsíčném řevu válečném v obrovskou hroznou kostnici. Když jsem včera (list psán jest dne 17. prosince) po západu slunce jel městem podél lovečské silnice, panoval všude hrobový klid a jediná živoucí bytost, již jsem tu a tam potkával, byl vychrtlý, plachý pes, který se plížil za strašlivou kořistí svou — k mělkým hrobům, nacpaným polotouhajícími mrtvolami na svazích kolem redut. S vrchu, zvaného Aroden, kolem něhož vine se lovečská silnice k dvěma známým redutám, pod nimiž Skobelev pochoval tisíce svých vojáků, hleděl jsem mlčky na Plevno; leželo mi pod nohama a jen na dvou místech kmitalo se slabé světlo, na důkaz, že město jest přece obydleno.

Vše kolem do kola bylo ticho a opuštěno. Nikde žádný vesele k nebesům stoupající kouř, nikde praskot teplého ohně. Nikde ani jediný stan nepokrýval holá návrší a jen veliké čtyrhranné reduty a klikaté náspy ukazovaly, že před týdnem byla tu ještě nejmocnější bašta tureckého panství v Bulharsku. Nejživější fantasie není s to, aby popsala aspoň tisící díl hrůz a běd, kterých malinký ten kroužek plevenského opevnění byl jevištěm. Bytosti lidské potácejí se jako pitomé ovce ulicemi; domy jsou namačkány mrtvolami; na sta nešťastníků zdvihá slabé ruce k nebi, zsinalé jich pysky tetelí prosbu za kus chleba, za kapku vody, a nikde, nikde pomoci, která by bídu jejich zmírnila, která by umírání jich aspoň ulehčila. Divokou tu směsici scen dovede popsati jen péro Danteho, s mocným jeho rytmem, s neodolatelnou silou básnického tvoření, a co tuto já podávám, není daleko věrným obrazem dojmů, které pohledem na stav města po Osmanově kapitulaci v duši mé byly vyvolány.

Turci podniknuvše výpad zanechali své nemocné a raněné, jichž bylo na tisíce, bez ošetřovatelů. V Plevnu nebyl ostatně žádný pravidelný hospitál; nemocní dopravovali se do Srědce, však ambulanční sbor Osmana byl tak nedostatečný, že velký počet nemocných a raněných z Plevna dopraven býti nemohl; když pak Plevno úplně bylo obklíčeno, přestala ovšem doprava nadobro. Nemocní a ranění umisťováni byli v mešitách, skladištích a vůbec kde naskytlo se jaké prázdné místo. Jich ošetřovatelé pak v den výpadu myslili jen na sebe; přidružili se k armádě, doufajíce s ní proraziti skrz ruské čáry. Nemocní a ranění zůstali odkázáni sami na sebe. Výpad se nepodařil. Boj, vyjednávání o kapitulaci a skládání zbraně trvalo celý den a noc. Po ten celý čas neobdržel žádný z raněných a nemocných ani vody ani pokrmu. Žádnému z nich nebyly rány převázány.

Druhého dne z rána obsadili Rusové padlé město,

však den uběhl odváděním zajatých, přijímáním zbraně a přehlídkou ruského vojska. Přijeltě car se svým štábem na bojiště a vojsko ruské mělo jiné práce, než aby myslilo na opuštěné nešťastníky. Ruští lékaři byli v poslední bitvě raněnými až po krk zaměstnáni. Slavnostní den uplynul vítězům za stálého jásotu velmi rychle, tím déle však trval v bolestech úpícím nešťastníkům. Marně zdvíhali vychrtlé ruce své k nebesům, volajíce o kousek chleba a krapet vody. Ani přítel ani nepřítel nepřicházel jim ulehčit a několika drobty zachránit je před smrtí hladem; umírali po celých stech. A když třetího dne po bitvě vycházelo slunce, vysýlajíc rudé paprsky do dusných uzavřených příbytků, váleli se ve špinavých těch lazaretech hromady mrtvých mezi hromadami živých a umírajících. Kdo neumíral hlady neb ranami, dusil se v strašlivém puchu, neboť temné ty příbytky chránily sic ubožáky před zimou a deštěm, však jsouce po dva dny uzavřeny podobaly se hnijícímu mrchovišti. Teprv třetího dne ráno dostalo se ubožákům pomoci se strany ruské.

První úlohou Rusů bylo oddělit mrtvé od živoucích a těmto poskytnouti pomoci. Mešity, největší to budovy v městě, a celá řada soukromých příbytků byly přeplněny nešťastníky. Bídným těm lazaretům scházelo vše, čeho nemocný potřebuje, a v posledních dvou dnech scházel jim i čistý vzduch; z mrtvých těl, z neobvázaných hnijících ran, z rozličného neřádu vycházel puch strašlivý. V první z těchto hrozných umrlčích komor nalézalo se as 90 Turků. Z těch bylo 37 mrtvých a veliký počet ostatních právě umíral. Žalostné stěnání zaznívalo od stuhlých rtů, jedni bolestně prosili za kapku vody, jiní jen slabými posuňky ukazovali, že umírají hladem. Jeden neb dva s napjatím posledních sil se pozdvihli a upřeli své strhané, zapadlé zraky s tak dojemným výrazem na nepřátele, kteří je přišli osvobodit od smrti; byltě to výjev, který by hnul i srdcem z nejtvrdší žuly.

Jiná nevelká síň, bídně osvětlená malým špinavým oknem, chovala v sobě as 40 lidských bytostí. Mnohé z nich ležely bez pohnutí, jiné při vstoupení našem tichounce zasténaly a jen asi dva jali se hubenýma rukama ukazovati k ústům, naznačujíce, co jim už po tři dny schází. Slabounký šepot: „Trochu vody! Trochu vody!“ rozrýval srdce. Matné paprsky světla, vnikající okénkem do vnitř, soustředěny byly na polonahé tělo starého muže, ležícího u samých dveří; až sem se doplazil, dřív než pozbyl veškeré síly, hledaje pomoc a doušek čerstvého vzduchu; bylatě atmosféra v síni této smrdutým puchem tak přeplněna, že porážela i nejsilnějšího muže, ženouc jej rychle ze dveří zpátky. Ruce starého muže byly křečovitě sevřeny na nahých, hubených prsou a hlava jeho opírala se o dvéře, takže jsme je musili násilím otevříti. Mrtví a živí leželi tu v hrozné směsici podle zdí a na špinavé podlaze.

Síň, kterou jsem tuto popsal, jest jedna z padesáti, jež všechny poskytovaly možno-li ještě hrůznějších výjevů. Podlahy mešit pokryty byly křečovitě zkroucenými bytostmi, z nichž některé chvílemi sebou ještě škubaly, jiné pak ležely už bez pohnutí. Nic nemohlo být v prvním okamžiku učiněno, než odděliti mrtvé od živých a těmto pak poskytnouti trošek vody a pokrmu. Pro značný počet vlastních raněných nemohli Rusové k truchlivé práci té vyslati valnější část svého zdravotního sboru. Tři otevřené selské vozy s potahem volů, určeny k odvážení mrtvých a 50 vojáků zdravotního sboru komandováno k odvážení a zakopávání mrtvol. Jiné oddělení vydávalo živoucím bídákům chleba a vody. Ubožáci, pokud jim poslední síly stačily, rvali se o chudičký pokrm. Mnozí shltavše podaný jim chléb obrátili oči v sloup a umírali; dlouho postrádaný pokrm zlomil jim poslední sílu a zhasil zbytek života. Než hned tu byli jiní, trochu silnější a vyrvali zbytky sousta z mrtvé ruky, bezpochyby aby sami vypustili ducha, dřív než budou s to urvané sousto požiti. Tři řečené potahy volů jaly se na to mrtvoly odvážeti. Postaráno zároveň o vyvětrání místností zkaženým vzduchem naplněných. Pokud to při slabém počtu pracovníků bylo možno, vyprázdněny jedna místnost po druhé.

Druhého a třetího dne sehnáno něco Bulharů a komandováni, aby zdravotnickým vojákům pomáhali. Člověk uvykne všemu i pohledům nejhroznějším; zejména nervy méně vzdělaného brzy otupí. Bylo hrozné podívání, jakým způsobem dělníci tito smutný úkol svůj vykonávali. Vlékli mrtvoly za nohy po schodech dolů, hlavy mrtvol skákaly se schodu na schod, táhli je na dvoře kalužemi bláta a nakládali jako dříví do vozů; tam hlava, onde jednotlivé údy visely s vozu dolů. Poslouchat rozhovor hrobařů těch hrůzami války otupělých jest děsné. Přivlekli namnoze tělo dosud vlažné, v němž život dosud úplně nevyhasl. Jeden dí: „Co nám jej dávají, vždyť není dosud mrtev!“ Druhý na to: „Ďas ho vem; do večera ne-li cestou, zemře na jisto, sem s ním!“ A tím způsobem házeni mrtví i polomrtví do jednoho vozu. V hrůzách války necení se život člověka ani za špetku tabáku. Když pak se vůz hnul, házela se tato hromada lidského masa s jedné strany na druhou, lebka třískala o lebku a tu a tam, narazilo li kolo o kámen, vylítla některá mrtvola s vozu do bláta; průvodci ji naložili a řádně přitlačili, aby podruhé nevypadla. Tyto děsné výjevy odehrávaly se na ulicích před tváří mužů, žen, dětí a vojáků, raněných i nemocných; po mnohé dny totéž a totéž divadlo, tak že nikoho již nejhrůznější výjev upoutat nedovede. Již přes tisíc mrtvol bylo tím způsobem odvezeno a pohřbeno a do lazaretu přec odvážejí se každého dne nová další sta . . .

Teď již děje se ošetřování raněných a nemocných důkladně a systematicky. Něco ruských lékařů přiděleno bylo k ošetřování Turků a taktéž několik zde zů-

stavších tureckých raněků zabývají se svými sourodáky. Však vše to ani se čtvrtiny k ošetřování tak velikého počtu nestačí. Některé ze zdejších hospitalů jsou již světlé, vyvětrané a čisté; však hospitaly v mešitách jsou dosud tmavé, špinavé a dusné. Mrtví leží po celé hodiny, než mohou být ze společnosti živých odnešeni. V hrůzných těchto místnostech koná několik milosrdných sester ruských dílo křesťanské lásky od rána do večera, obvazujíce raněné, krmíce a ošetřujíce nemocné.

Toť vrchol a poslední akt plevenského dramatu, vylíčený v děsné svojí skutečnosti. Celé město jest plno podobných výjevů. Po ulicích klopýtneš při každém kroku o raněného, který vyvléknuv se z lazaretu leží nyní bez pomoci v blátě. Život lidský nemá tu většího významu než život jepic, umírajících po krátkém živobytí na březích některé řeky v milionech. Však hrůzy v městě samém nejsou ještě vše. Nové hrůzy najdeš všude kol do kola, kamkoli oko tvé dohlédne. V redutách, na které Rusové hnali útokem, leží sta a sta dosud nepohřbených mrtvol. Celý hřbet návrší lesem porostlého na druhé straně řeky Vidu, dále pak vrch, kde stojí veliké dvě reduty, na něž v září hnal Skobelev útokem, jsou dosud hustě posety mrtvolami padlých Rusů. Turci jich pohřbení před pádem Plevna nedopustili a po pádu se ruské vojsko k tomu ještě nedostalo. Některé z mrtvol jsou z části pokryty několika lopatami hlíny, však jiné leží dosud zcela prostě. Nikoli však v tomže stavu jako padli! Údy jich byly smečkami hladových psů roztrhány a na hlavách zasedlo dravé ptactvo, rozklovavší tvář a krk k nepoznání. V kalužinách leží těla na polo shnilá; všude za každým křoviskem, v každém příkopu, v každé strži, za každou mezí nalezneš mrtvoly. Kolem redut jest půda rozorána tisícerými granáty, jichž třepiny leží kolem v celých hromadách. Jest zajímavo pozorovati, jak málo granátů padlo do samých redut, a jak málo ublížila ruská dělostřelba vlastním náspům. Většina střel dopadla na prostoru před samou redutu. Turci vystavěli si v redutě veliké příční náspy (traversy) a v nich vyhrabali si před granáty kryté boudy, v nichž byli proti účinkům ruské dělostřelby právě tak jisti, jako kdyby seděli v Cařihradě; však za to celý povrch návrší jest v pravém slova smyslu rozryt hlubokými děrami od explose granátů, a díry ty jsou tak velké, že v nich možno celého koně zahrabati. Všude pak leží mimo to veliké množství neprasklých dosud granátů. Za náspy kol budek tureckých vojáků leží celé spousty granátových třištěk, kusy uniforem, rozbitých zbraní a tu a tam, v místě, kde bys nejméně toho očekával, buď hnijící mrtvola neb pouze jednotlivé roztrhané její údy. Plevno, tato obrovská zemní pevnost. proměněno jest v kostnici, o jejíž hrůzách si nikdo ponětí nemůže učiniti, kdo to vše na vlastní oči neviděl.

## Výprava generala Gurka.

S armádním sborem 40.000 mužů vydal se general *Gurko* po vítězných bojích u Dubníku a Teliše podruhé k Balkánu. V první řadě šlo o to, aby pojistila se dokonale silnice srědecká proti možným útokům Mehmeda Aliho.

Tyto operace šťastně se podařily a budou tvořit v dějinách válečnictví jednu z nejpoutavějších kapitol války rusko-turecké.

General Gurko opustil své posice u Dubníku dne 16. listopadu. Za dva dny na to dorazil do Jablonice, kde zdržel se do 22. listopadu, vysílaje na všechny strany obhlídky a sbíraje zprávy o povaze balkánských průsmyků a o posicích vojska tureckého. Záhy zvěděl, že nepřítel drží obsazenu velmi silnou posici u vsi Pravče, asi míli cesty od Orhanie. Tam při samém vchodu do údolí Orhaňského běží cesta úzkým skalnatým průlomem, po jehož obou stranách nalézají se vrchy se svahy tak příkrými, že voják, kdyby ani zbraně, ani žádných jiných břemen nenesl a kdyby nepřátelskou palbou nebyl ohrožován, nemohl by příkré tyto stěny vzíti útokem. Udeřit přímo na průčelí takové posice jest holou nemožností. Bylo tedy nutně třeba posici tu zaskočit a k manevru tomu se ihned odhodlal general Gurko, uváživ dobře zkušenosti nabyté při prvním přechodu Balkánu v červenci.

Však nebylo provedení úkolu toho tak snadným. Na balkánských stezkách horských nejen že nemožno jeti spřežením dělostřeleckého potahu, nýbrž i samotný jezdec, byť i kůň sebe bezpečnější chod měl, bude se rozmýšlet jeti po příkrých, kluzkých cestách, aniž by slezl se sedla a vedl koně za uzdu. Však přes to vše general Gurko se odhodlal záměr svůj provésti.

Turci byli rozloženi v dobrých posicích toliko po pravé straně silnice. Levá strana byla sice také obsazena, však Turci tam neměli ani redut, ani střeleckých příkopů, soudíce zcela správně, budou-li se držet výšiny po pravé straně silnice, že neprojde dole průlomem ani jediný voják ruský. Proto si na té straně vystavěli dvě nevelké reduty, z nichž celý průsmyk výtečně bylo lze ovládat, mimo to pak zřídili na všech příhodných místech opevněné posice a střelecké příkopy. Hlavní srědecká silnice vedoucí od Plevna, obrací se u Pravče náhle na stranu západní k Orhanii, tvoříc tím pravý úhel od svého původního směru. Dalším směrem od Pravče k Jetropoli vede skrz vrchy a skály silnice poboční. V řečeném pravém úhlu silnic nalézá se skupina

hor. Tuto neschůdnou horskou skupinu neobsadili Turci z té příčiny, poněvadž doufali, že Rusové nikdy nebudou s to, aby ji přešli, turecké posice tím způsobem obešli a zaskočili. A na tom právě zbudoval general Gurko svůj plán. Nařídil generalu Rauchovi, aby celým předvojem, záležejícím ze semenovského pluku gardy, prvního a druhého praporu ostrostřelců, jedné jízdní baterie a šesti škadron kavalerie, obcházecí ten manevr provedl. Rauch vyrazil z Jablonice 21. listopadu, maje rozkaz, aby postupoval celou noc; vzdálenost cesty jeho páčila se jen as na 40 kilometrů. Ovšem vzdálenost vypočítaná podle mapy. Na základě toho se soudilo, že general Rauch dorazí druhého dne k polednímu na určité místo a že hned přikročí k útoku. Však v tom se general Gurko přepočetl. Horské cesty nemohou být nikdy měřeny dle mapy, byť i se vzdálenosti s ohledem na možné obtíže počítaly dvoj- až trojnásobně a mimo to, co dokázati lze na lehkém koni, nemožno provésti celou armádou, jež veze s sebou dělostřelbu a vozatajstvo. General Rauch místo 22. listopadu v poledne, dorazil na určité místo teprv 23. listopadu večer. Okolnost ta skřižovala sice celý původní plán, však konečnému úspěchu přec nebyla na újmu. Cesta, kudy Rauch táhl, byla tak obtížná a místy tak úzká, že dělostřelecké vozy mohly se pouze jedním kolem na pevnou půdu zachytiti a opírati, kdežto druhé kolo musilo být vojáky pomocí provazů držáno ve výšce, aby celé dělo nesřítilo se do propasti. S těžkými muničními vozy šlo to ještě hůř, vůbec obtíže cesty té byly dle souhlasných výroků důstojnictva báječné. Mimo to general Rauch seznal, že naprosto nemožno táhnouti v noci, poněvadž následkem husté mlhy panovala taková tma, že nebylo ani na krok před sebe viděti. Mezi tím, co general Rauch překonával hrozné tyto obtíže, postoupil general Gurko k Osikovu a čekal netrpělivě na zprávy od Raucha, aby mohl zahájit operace proti turecké frontě. Čekal, že každým okamžikem následkem neočekávaného útoku Rauchova nastane mezi Turky patrné hnutí, však uběhl den, přišel večer a za šera přicválá od Raucha ordonanční důstojník se zprávou, že obcházecí kolona sotva mohla dorazit do Kalugerova a že jest dosud velmi daleko od místa svého určení. Útok musil býti tudy odročen na den příští, však general Gurko nezůstal přec nečinným. Kubánští kozáci vyrazili k rozkazu jeho po silnici ku předu a zatlačili Turky ze všech postranních návrší do jich vlastní posice na pravé straně průsmyku. Dále pak vyslán byl moskevský pluk obsadit návrší po levé straně silnice přímo proti tureckým posicím; úkol ten se podařil se ztrátou tří neb čtyr mužů. Jedna jízdní baterie a jiná děl pohorských vytaženy byly vzhůru a umístěny bezprostředně nad silnicí proti tureckým náspům, ve vzdálenosti na více než 1000 loket a jiná baterie umístěna pak po pravé straně silnice na návrší vzdáleném as 2000 loket od nejbližší turecké posice. Baterie tyto dopraveny a postaveny byly na svá místa během noci s 22. listopadu a hned 23. listopadu ráno; jakmile se mlha poněkud roztrhala, zahájily proti Turkům palbu. Tito odpovídali velmi spoře, mělit pouze dvě děla, jež mimo to byla velmi bídně obsluhována. Během celého dne vypálili Turci as patnáctekrát. Za to tím ostřeji pálily baterie ruské. Vedle dělostřeleckého ohně houkaly i velmi živě ráuy ostrostřelců, však k útoku to pořád ještě nedošlo.

Konečně asi ve 4 hodiny odpoledne začal Rauch dávat citelné známky života. Jeho vojsko náhle přepadlo nejvyšší temeno dlouhého hřbetu na druhé, Turky obsazené straně a brzy viděli Rusové, kterak Turci horem pádem utíkají s temena dolů. Rauch zmocnil se jedním rázem klíče k celé turecké posici, ztrativ při tom pouze 29 mužů. — Bylot řečené temeno nejvyšším bodem na celém hřbetu Turky obsazeném a tito nemohli v žádném případu útoku Rauchovu do týlu odolati. Porážka, ba snad úplné zničení Turků bylo jisto a pouze nastalá noc a hustá mlha zabránily Rauchovi, že nemohl v operaci své pokračovati a na Turky ze zadu rázně udeřiti. Mezi tím pluk moskevský, nalézající se po levé straně silnice, začal s návrší sestupovati dolů; Turci zahájili ihned velmi ostrou palbu. Však poněvadž byli zároveň napadeni Rauchem v týlu a poněvadž vzdálenost mezi nimi a moskevským plukem byla značně veliká, neublížili palbou svojí Rusům pranic, takže tito beze vší ztráty dorazili až dolů na silnici, *obsadili Pravču* a spojili se s Rauchem. Tím byli Turci se tří stran sevřeni. Jedině noc a mlha je zachránila před zajetím. Jak bylo lze očekávat, Turci použivše temnoty opustili celou svoji posici a ustoupili k Orhanii. Zdálo se, že dali se Rauchem překvapiti jen z té příčiny, že neměli dostatek sil ku krytí svého týlu. Turci tu nebojovali tak udatně, jako jich plevenští kamarádi, jinak by byli Rusové musili na jisto vítězství své zaplatit ztrátou nejméně dvacetkrát větší. Obnášelať úplná ztráta Rusů pouze as 60 mrtvých a raněných.

Vítězství Gurkovo u Pravče bylo velmi důležitým úspěchem vojenským. Cesta přes jetropolský Balkán byla tím téměř otevřena. Gurko dokázal, že není překážky, kterou by nedovedl překonat. V používání četných stezek k obcházecím manevrům vyvedl mistrovství.

Rusové čítali po dobytí Pravče, že všeho vojska v Jetropoli a Srědci jest asi 25.000 mužů. Další operace své chtěl Gurko řídit dle úspěchu, jakým setká se demonstrace generala *Dandevilla* na Jetropol. General ten velel brigádě od Lovče. Gurko si umínil udeřit na Jetropol i Orhanii, neboť ta města měla ruskému vojsku poskytnout dobrých bytů zimních a měla být zároveň vhodnými stanicemi pro druhý přechod Balkánu.

Na pád Jetropole nečekal Gurko dlouho. Již dne 24. listopadu došla ho depeše od Dandevilla, že jest město v rukou Rusů. (Na str. 405 omylem vytištěno



Rusové táhnou do Jetropole v Balkáně.

Metropol na místě Jetropol. Vyobrazení na str. 427.) Gurko vydal se hned k Jetropoli, aby pak dále k Zlatici prorazil. Při zápasech Gurkových bylo lze pozorovati sklíčenost tureckého vojska. Nejen že nemělo udatnosti a kázně, kterou se vyznamenávalo vojsko Osmanovo, ale nebylo také dostatečně vyzbrojeno. Mezi ukořistěnou zbraní nalezli Rusové čtvero druhů, nejvíce ručnic Sniderovek.

Účastník výpravy Gurkovy psal z hlavního stanu Rauchova v Pravči dne 24. listopadu následovně: „Temena hor otřásala se hřímáním prudké dělostřelby a silné palby z pušek, když jsem včera ráno ujížděl po srědecké silnici k jihu, přes řeku Malý Isker a skrz vesnici Osikovo, nyní hlavní stan generala Gurka. Den byl překrásný. Teplé slunce vysýlalo jasné paprsky s čisté modré oblohy. Vzduch byl tak jasný, že jsem dobře mohl rozeznati dlouhé řady vojska, táhnoucí se po strmých klikatých stezkách úbočími hor vzhůru, a ztrácejících se až na samých temenech. Vojsko to bylo levým křídlem prostřední ruské kolony a turecké posice, jež jsem brzy dle ran z pušek a dle praskajících granátů ruských rozeznal, táhly se podél řady vrchů uzavírajících před mýma očima jižní část obzoru. Přijeda k ruské baterii, shledal jsem, že vojsko nalézá se dosud v posicích čekajíc na pohyby druhých dvou kolon, jedné ve směru od Jetropole, druhé pak pod velením generala Raucha, kterýž měl vyraziti na západní straně horského řetězu, obsazeného vojskem tureckým. Mezi tím zahájena pravidelná kanonáda z baterie 9liberek, postavené nad samou silnicí; baterie ta pražila nejen do náspů turecké reduty, nýbrž sypala i granát za granátem do ruských příkopů na východní straně jich posic. Od baterie této spadá silnice velmi ostře ve směru východním, zatáčejíc se na to kolem řetězů hor, jež Turci na všech místech měli obsazeny, a běžíc skrz Pravču vystupuje na planinu k Orhanii. Něco ostrostřelců, kteří dostali se až dolů na silnici, zahájili nepravidelnou palbu proti turecké redutě a harcovali proti bašibozukům, kteří v lesíku podél silnice byli usazeni. Jedinou životní známkou z tureckých posic byl čas od času výstřel z dvou děl umístěných na vysokém temeni a porůzné salvy z tureckých příkopů. Chtěje nabyti úplného přehledu celé operace vystoupil jsem na vysoký chlum, ležící u samé silnice. S místa toho otvírala se mi na všechny strany překrásná vyhlídka. Na straně jižní přehledl jsem veškerá turecká opevnění; hřeben jich zabraňoval vyhlídku do údolí za nimi se rozkládajícího, vyjímaje pouze jediné místo, v němž uprostřed bujně zelených rolí leží Pravča nedaleko silnice, která, točíc se kolem tureckých posic, běží na západ směrem k Orhanii. Kochaje se rozkošnými vnadami krásného panorama, kteréž na východ tvořeno bylo mohutnými prorvanými chlumy zakrývajícími Etropol a Malý Isker, na západ a jih obrovskými až v modru nebes se ztrácejícími temeny hor směrem ku Srědci, na sever pak za hnědými lesy nudná žlutá pole, z nichž trčely osamocené skupiny dragovické, první to odnože Balkánu nedaleko Jablonice, ztrávil jsem tím způsobem celý den co nejpříjemněji, byv jen chvilkami vyrušen prasknutím tureckého granátu. Opravdu nepřátelská moc rozložena byla podél protější řady vrchů, jsouc vzdálena od nás ne o mnoho více, než co by puškou dostřelil; však hluboká rokle s příkrými stěnami nás od sebe dělila. Děla na temeni, kde jsem se nalézal, a baterie postavená níže po levé naší straně, vysýlaly v pravidelných přestávkách granáty na turecké posice, však nemusili jsme se valně obávat, že by nám Turci řádně odtrumfli. Pouze v okamžiku, kdy jsme slezli s koní, abychom posvačili, praskl nám turecký šrapnel nad hlavami; však byl to pouze jediný šrapnel, a kdyby Turci byli ještě jeden v tomže směru vystřelili, byl by nás již na místě tom nenašel.

Slunce právě klonilo se k západu a dým vystupující od baterií zbarvil se na překrásné červánky purpurem, když nepřátelská baterie, postavená blíže Pravče, počala co nejzuřivěji pálit a z údolí, do něhož nám řada vrchů s nepřátelskými posicemi vyhlídku zabraňovala, rozléhala se do rokliny tisíceronásobná ozvěna prudké střelby z pušek i děl Byltě to general Rauch, který šťastně hroznými roklemi obešel Turky. Náhle jsme spatřili na pravé straně hřebenu proti nám ležícího obláčky kouře a hned na to, dřív ještě než zvuk ran k uším našim doletěl, uzřeli jsme na hřebenu za tureckými posicemi dlouhou, však pravidelně sestavenou řadu vojáků, dále pak druhou však roztrhanou řadu utíkající s hřebenu dolů od řady první; z druhé této řady se ten či onen zastavil k výstřelu, však ostatní běželi jako stádo s hřebenu až dolů do křovin. Černé massy tureckého vojska, kteréž po celé odpoledne ležely kol baterií v úplné nečinnosti, byly rázem oživeny, spatřivše, že obzor jest náhle oživen ruskými vojáky, vrhly se rychle dolů do rokle a z každé skoro pušky zazněl výstřel, neboť vojáci pálili v běhu. Čára Rusů před náspy na okamžik stanula, pálíc co nejprudčeji za prchajícími Turky, kteří v prvním okamžiku nebyli dál, než co by dosáhl bajonetem. Byl to útok prostřední kolony Rauchovy, jenž čím méně byl v tu dobu očekáván, tím byl vítanějším pro nás a Turky tím více musil překvapiti a ustrašiti.

Hned na to spatřili jsme na nejvyšším temeni pravidelnou skupinu: jedna setnina v nejlepším pořádku v levém, druhá v pravém boku, uprostřed pak krátký řetěz harcovníků, za nimiž následovaly dvě jiné setniny. Vše to postupovalo s největší precisností směrem k nám a brzy se ztratilo zrakům našim za vrchem přímo před námi ležícím. Malá, brillantní tato episoda, odehravší se před zrakoma našich vojáků tak pravidelně, jakoby provedena byla na nějakém jevišti divadelním, vzbudila

mezi vojskem nadšený jásot. Baterie daly první signál, že boj zasáhl do živého, rána za ranou pražila do tureckých redut, odrážejíc se o skalní stěny úzké rokle v sterých ozvěnách, které svahy horské opětujíce zanášely hromové ty zvuky daleko po celém horstvu. Šrapnely praskajíce rachotily nad hlavami Turků, kteří patrně se vzpamatovavše zahájili prudkou střelbu z pušek, a klid a mír, který v krajině této se ještě před hodinou rozkládal, ustoupil pekelnému řevu divoké palby. Však chladný větřík, vytrysknuvší se na severu, počal sháněti dlouhé spousty bílé mlhy a mračna šedého kouře v husté chumáče a nacpával jimi rokle a údolí; brzy však sražená ta mračna mlhy a dýmu jala se z rokle a údolí vystupovati vždy výš a výše až k tureckým redutám. Právě pak, když z těchto Turci zdvojenou silou začali pálit do údolí směrem k Pravči, zazněla odtamtud prudká palba z pušek; seznali jsme, že to práce moskevského pluku. Vykonalť statný pluk ten právě svůj pochod obešed v dlouhé oklice podél silnice turecký hřeben. Mlha nám vyhlídku do údolí a na Pravču zakrývala. Však přes to vše mohli jsme velmi dobře pozorovati, kterak naši postupují a sice dle mohutných salv jich pušek. Salvy ty se pořád víc a víc blížily k tureckým redutám. V několika dalších okamžicích sloučila se mlha valící se vzduchem s kotouči kouře vystupujícími od střílejícího vojska v jedno veliké šedé neproniknutelné mračno, které hned na to příchodem soumraku proměnilo se v úplné temno; tím byl dnešnímu pravidelnému boji učiněn konec.

Nalézali jsme se na malém ostrůvku velikého šedého jezera, neboť mlha a kouř zahalovaly nám vše kol kolem, dole i nahoře. Na západním obzoru kmital se ještě mdlý zelenavý pruh, však kolem nás válely se kotouče husté mlhy, tvoříce vrchy a údolí, jako bychom se nalézaly na některém ostrově moře ledového. Vojáci rozdělali si vedle křovin ohně, chystajíce rozložit se na noc bivuakem. Začalo zvolna poprchávat. Brzy na to vystoupil i majestátně měsíc v úplňku, však tvář jeho zahalena byla kalným závojem. Mlhové vlny zdály se být za svitu luny sněhovými horami. Kolem nás stály kozácké pikety; ržaní jich ořů smísilo se s dumnými popěvky vojáků kol ohně rozložených v jediný prazvláštní souzvuk. Byla to vůbec scéna zvláštního teatrálního rázu. As v sedm hodin zaznělo náhle z protější strany mocné ura! a vítězný tento pokřik byl hned opětován po celé čáře, od chlumu ke chlumu až dolů po celém údolí. Však reduta ještě dobyta nebyla a brzy na to zavládl opětně tichý klid noční. As za dvě hodiny na to slyšeli jsme zřetelně zcela na blízku nás, nejprve jednotlivé výstřely, potom zoufalý pokřik překvapených Turků, na to prudkou střelbu a rozkazy k útoku s bodákem. Slyšeli a rozeznávali jsme každé jednotlivé slovo, však neviděli ničeho. Brzy však vítězný pokřik Rusů nám oznámil, že reduta turecká byla dobyta a Turci zahnáni. Hrdinný ten skutek provedlo 150 dobrovolníků moskevského a etovského pluku, kteří potají slezli příkrou skalní stěnu a zbylé v redutě Turky přepadli a zahnali. Druhého dne ráno bylo deštěm všechno promočeno, mlha se protrhala a proměnila se v déšť. Vsedli jsme na koně a sjeli po nebezpečné srázné cestě dolů do údolí, kdež na silnici zastihli jsme generala Gurka s jeho štábem. Den byl na to dosti jasný; před námi se rozkládalo velké úrodné údolí ohraničené kol dokola vysokými horami. As hodinu cesty před námi ležela Orhanie a kol ní spatřili jsme stany velkého táboru. Mezi vesnicí Lažanem a Orhanií viděli jsme dvě silné vojskem obsazené reduty a za městem pak na svazích hor četná opevnění. Za Orhanií se silnice otáčí kolem skupiny hor a vchází do průsmyku, jenž zove se Baba-Konak, při jehož vchodu nalézá se vesnice Vračešti. Turecké posice jsou dle všeho přirozenou polohou tak silné, že jich nelze dobyti než útokem do boku a manevrem obcházecím. Zbývá podotknouti, že v dobytých redutách zanechali Turci na svém útěku as 40 mrtvol."

* * *

Přímým směrem od Jetropole počítá se všeho 20 verst vzhůru k průsmyku Babakonaku na předním balkánském řetěze; z Babakonaku do srědecké roviny vede již dobrá silnice. Rusové myslili, že vrazí na mocný odpor se strany Turků, zvláště v těch místech, která měla být výborně opevněna. Obsazení praveckého průsmyku a následující vyklizení Jetropole od Turků poskytly Gurkovi úplnou možnost začít útočné tažení na Babakonak s jedné a na Zlatici s druhé strany.

Turci ustoupili z počátku z Orhanie do hor, které za Orhanií ležely a posety byly polním opevněním, ostavili tehdy víc než 400 stanů se všemi táborskými potřebami, 3 děla a 250 vozů se zásobami; za dva dni opustili i svoje postavení na horách, vyšli ze vsi Vračešti, která leží u východu do Babakonaku, a ustoupili do samého průsmyku.

Z Jetropole ustoupili též k horám pro blízkost Babakonaku, který nad tímto místem panuje, a zde se opevnili silnými redutami na nejvyšších vrcholcích. Z těch hor vytéká Malý Isker a několik jeho přítoků, valících se po horských stráních. Vyjma nejvyšší vrcholky, které jsou holé, pokryto jest tu vše hustým lesem, který v letě se zelená, ale v zimě jest pokryt sněhem. Jetropol jest středem, odkud se mohou začít operace jak proti Zlatici tak proti Babakonaku.

Dne 7. prosince přenesl general Gurko hlavní svůj stan z Osikova na srědecké silnici do Jetropole a bez prodlení vynaložil všecko úsilí, aby co nejdřív otevřel svým vojům cestu k jihu. Široké údolí Malého Iskeru se začíná v samém Jetropoli súžovat a rozděluje se ve dvě oddělené doliny, kteréž se opět rozvětvují

na množství úvalů, jimiž se derou i přítoky Malého Iskeru.

Když přicházíš k Jetropoli od severovýchodu, obrysují se jeho minarety na temném pozadí horských vršin. Zde bylo místo tureckých postavení, opevněných redutami, které panují nad sousedními vrchy i nad průsmykem babakonackým, který jest za nimi.

Cesta od silnice do Jetropole byla strašně krušná pro dopravu děl a vozů se střelivem; na další pouti pomáhali Rusům však Turci sami, přenechavše jim cestu, kterou tak pracně zřídili křivolace do hor. Ač byla na rychlo upravena a měla mnoho překážek, vedla přece přímo k pravému křídlu tureckých postavení, vinouc se podél horských strání a lesů po západním přítoku Malého Iskeru-Sucharu.

Pronásledujíce nepřítele padli ruští střelci na tuto nově raženou stezku a po její srázu vehnali Turky do jejich polních opevnění, kde byla dvě 6liberní děla na nevelkém návrší, které leželo pod tureckou redutou. K levému křídlu vystupovala horská stezka mezi záhyby Sucharu; les však nebyl zde od nepřítele obsazen a Rusové mohli snadno proniknout. Oddíl generala Dandevilla obsadil tento řetěz hor a postavil svoje 9liberní děla na nejvyšších vrcholech tak blízko od středecké dráhy na babakonackém průsmyku, že ruské střely doletovaly nejen do vsi Arabkonaku, která leží na samém průsmyku, ale i do všech nepřátelských polních opevnění.

Liják a metelice, které trvaly celé dni, stížily další pochod, takže skoro všecky horské stezky změnily se v potoky kalné vody. Dne 10. prosince bylo slyšet silnou střelbu blíže tureckých postavení a hřmění děl nepřestávalo celý den. Následujícího dne začal boj vážný, a podobalo se, že nepřítel požene útokem. Bez prodlení vypravili se lékaři „Červeného kříže“ v levo k postavení generala Raucha, odkud se ozývala palba; jeli po téže cestě, po níž se minulou noc ubíral general Rauch se semenovským plukem. U první hory, kde se odlučuje stezka od rokle a začíná se klikatě vinout vzhůru, dohonili Semenovce. Vojáci se položili táborem v blátě a sněhu na stráni hory a všichni do jednoho spali tvrdě na mokré zemi. Blíže ležení, kde spalo 3000 lidí, bylo v selských chýších upraveno obvaziště, kam již přicházeli ranění, slézajíce celé 4 míle s hor! Ranění přinesli zvěst, že dvě setniny 12. pěšího velkoluckého pluku hnaly útokem na nejbližší tureckou redutu a dobyly jí. Ubožáci zapomínali na vlastní utrpení, když sdělovali radostnou tu zprávu.

Za krátko byla nově ražená pěšinka tak kluzká, že nebylo možno po ní se dostati dále; pěší drali se vzhůru chytajíce se stromů. Při stoupání do hor dostávalo se Rusům množství tureckého střeliva; cesta byla zahražena sty beden s nábojem, celými kupami dělových kulí, a potůček, přes nějž šli, byl v pravém slova smyslu střelivem zasypán. Polámané vozy, zdechlý dobytek, zbraně, všemožné výzbroje a kusy oděvu — vše to svědčilo o spěšném ústupu nepřítele po cestě, jíž ani bez spěchu nebylo možno jít. Hustý les pokrývá celou horu, takže jsem nebyl s to uhnout se na stranu a musil jsem se ubírat po téže krkolomné stezce za gardovým oddílem, jejž jsem potkal na vstupu k postavením. Nešťastní ranění klouzali se obtížně dolů soudruhům svým vstříc, ubírajíce se na obvaziště; časem padala i nosítka s těžce raněnými a vojáci brali se od stromu ke stromu — trýzeň raněných byla strašná!

K doplnění všech běd objevily se při každém kroku výmoly a jámy, do nichž vojáci zapadali po kolena do vody a kdo se přiblížili k stromům, musili dělat veliké zacházky. Koně sotva vlekli za sebou nohy; mužstvo si sedalo z umdlenosti na sníh. Když zarachotily turecké výstřely — oživli na okamžik umdlení lidé a kvapili bodře ku předu. Nebylo možno klamat se ve významu střelby: Turci hnali útokem na redutu od Rusů dobytou a Rusům vedlo se zle.

Z dopisu účastníka obtížné cesty, zaslaného z Jetropole dne 14. prosince, klademe zde další živé líčení:

„Po 2 hodinách proklaté této cesty dostali se Rusové na malé návrší, kde byla postavena dvě 6liberní děla. Střelba tu chvíli již ochabla. Mezi stromy v předu na nejvyšší horské vršině bylo vidět rovnou čáru tureckých opevnění, z nichž ještě chvílemi vyvalovaly se kloubky dýmu od tureckých výstřelů, které provázely posledního ruského vojáka opouštějícího redutu. Brzo po zastavení ohně začaly ostražitě vystupovati temné lidské postavy, ubírající se k nehybným spoustám ležícím po zemi; ale tu opět zatřeskla silnější salva z reduty i postavy se rychle vzdalovaly. Opakovala se stará historie: Turci nedovolili Rusům sebrat raněné, jen aby je mohli v noci pobít a do naha svléci jejich mrtvoly!

Na turecké postavení bylo dobře skrze stromy vidět: ale kdo se chtěl dostat k ruským střelcům pod redutou, musil udělat velkou zacházku po horských stezkách, přejít přes druhou horu, vystoupit na holé návrší, kde stály přední stráže oddílu, jehož valné síly byly opodál rozloženy.

Nepřátelská reduta byla dobyta a opět ztracena takto: Celá ruská divise vrhla se prudce vzhůru po stráni sněhem pokryté až do nepřátelské reduty. Rusové proběhli tím způsobem, drápajíce se po svahu hory, celých 500 kroků, narazili na Turky jako vichřice a za několik minut byli u děl. Za redutou bylo ale silné polní hražení, a pak ještě jedna reduta tak blízko od první, že do ní házeli kamení, dokud byla v ruských rukou. Konečně se vrhl nepřítel u veliké síle na dobytou od Rusů redutu a tito musili ustoupit, ostavivše některé raněné.

Po prohlídce celého okolí, kde byly ještě stopy posledního boje, nezbylo mi ničeho, než dát se na zpá-

teční cestu. Ubíral jsem se zpět po téže lidomorné pěšince, veda koně za uzdu, klouzaje se strany na stranu po tmě do té doby, pokud nenastala čírá noc a já musil zůstati na ležení. Ohňů bylo rozděláno veliké množství; kolem nich kupili se vojáci, ohřívajíce si mrazem zkřehlé údy a sušíce promočené šaty.

Z daleka byl tento obraz malebný, ale ve skutečnosti musí se přiznat každý, že hrozná jest noc v sněhu, bez stanů, bez kožichů. V takových chvílích pozná člověk, co zkusí voják strádání a trampot v horském tažení. Jest stále mokrý do poslední nítě, nemá oddechu, ani potřebného spaní; celý den stráví bez teplého pokrmu, jen při chlebě a vodě, rozbijí ležení, nezažehaje ohňů, spí na holé zemi, ve chladu a mrazu, od něhož není s to zaštítit ho oděv, který má na sobě.

A po takových pochodech přichází do boje s nepřítelem, kde sebe menší rána hrozí mu smrtí buď rukou tureckých vrahů aneb 14tidenní pekelnou jízdou do nemocnice na Dunaji! Trpělivost a vytrvalost ruského vojáka možno porovnat jenom s jeho chrabrostí — v tom ohledu zůstane pověst jeho věčná.

Po 14denním strašném pochodu po horách byli naši vojáci tak svěží a veselí, jako když byli v táboře před Plevnem. Na ležení zahlaholily ještě ten den písně. Nikdo nedbal na sníh, vítr a liják, který večer začal a nepřestal až ráno. Sebravše roští na lůžko položili jsme se u ohňů, s hrůzou pomýšlejíce na své nešťastné raněné, již leželi před tureckým postavením čekajíce, až je přijdou Turci dobít.

Ponenáhlu přemohl sen všecky, a když jsme procitli, bylo již slunce vysoko nad námi . . .

Během noci přišlo na horu nové vojsko a na cestě do doliny potkal jsem množství vojáků, kteří v rukou nesli k baterii náboj.

Včerejší útok se nezdařil, ale třeba připomenout, že nebyl ani v pláně generala Gurka; vojáci dostavše se blízko k nepříteli a nemohouce se zdržet útoku na tureckou redutu, pustili se sami do práce, která je stála aspoň 100 mužů.

Při útoku byl obsazen zlatický průsmyk jedním plukem se ztrátou jediného muže, který zašel vysílením. V těch stranách nastrojili Turci kamenné předprsně na velkém prostranství přes cestu. Naši rozdělili své síly na tři části a vedli současný útok na čelo i oba boky. Turci se dali kvapně na útěk, stříleli po Rusích, ale beze všeho výsledku. Honba za nepřítelem trvala celou noc.

Tu se ukázalo, že postavili Turci svoje děla, jež vyvezli ze Zlatice při východu z průsmyku. Rusové očistili jej úplně od nepřítele, zastavili se a začali se okopávat. Cesta tímto průsmykem jest právě tak nepohodlná, jako cesta před ním a dovoz děl po ní stojí nesmírné obtíže.


Princ Hassan,
velitel pomocného vojska egyptského v Bulharsku.

Průsmyk byl sice beze všech ztrát, ale za strašného namahání obsazen. I zde drápali se ubozí vojáci celý den po srázech, trávili celou noc ve sněhu a mrazu, na horských vrších. Takové vedení války mívá ale nejlepší úspěchy. Nyní musí dojít přece Turci přesvědčení, že srázy a horské řetězy nejsou jim dostatečnou ohradou před ráznými a podnikavými, na překážky se neohlížejícími sbory ruskými.

Práce a strádání, jež snášejí Rusové v této výpravě, jest k nepopsání, že ale ani Turkům zde není veselo, o tom nejlíp svědčili zajatí. Útrapy, jimž byli vydáni na horských vysočinách, byly dvakrát tak těžké pro Turky nežli pro dobře oděné a otužilé ruské vojíny.

Při věčném hladu, ve špatném oděvu válčili — ale náboje měli s sebou vždy a všudy hojnost.

Postavení naše zůstalo na dřívějších místech. Na pravém našem křídle se staví 9liberní děla do baterií, které panují značné části silnice Turkům v týle. Děla se vyvážejí do kopců čtyřmi páry volů; 100 i více vojáků se chytí za lano, které jest přivázáno kolem děla, a přece nelze urazit za celý den víc než půl třetí míle! Pracuje se však rázně, a to zaručuje úspěch. Bulhaři přicházejí v tlupách k Rusům a pomáhají jim stavět děla, přinášejí do baterií prach a náboj; neboť nebylo možná dostati do kopců vozy se střelivem.

Při útoku dne 11. prosince byla v boji skoro samá

dělostřelba, a i ta zřídka znepokojuje Turky. Každý šrapnel však, který jsme hodili do tureckého opevnění, dělá svou povinnost.

Jak v zdravotním, tak v společném ohledu jest ve vojště výborně. Vyskytlo se arci několik případů ospy mezi bulharským obyvatelstvem Jetropole, ale stala se pilná opatření, aby se nemoci v našem oddíle nerozšířily."

Nehoda ruského vojska u Zlatice byla brzy napravena, když po katastrofě plevenské dostavily se nové posily, jakož v následující kapitole ukážeme.

## Druhý přechod přes Balkán.

Než nové posily po pádu Plevna ke sboru Gurkovu dorazily, meškalo vojsko v opevněných posicích, a Gurko vysýlal pilně obhlídky na všechny strany. Při tom zápasili Rusové s nepřítelem nade vše pomyšlení krutým — s nepohodou zimní na horách. Hrozná zima rozzuřila se po Balkáně, hory byly vysoko zaváty sněhem, mráz dostupoval výše 16 až 20 stupňů, metelice se jen sypala a vichřice burácela strašným řevem a skučením.

Ve výši 4000 stop vyhrabali si bojovníci zákop ve zmrzlé zemi a zápasili s nezlomnou silou přírody. Zákop byl sněhem několikkrát zavát, hranice ze syrového dříví složená nehořela; nohy v rozedraných botách nechtějí službu konat, ručnice padá ze skřehlé ruky. Noc na předních strážích, kde není možná ani oheň udělat, ani běhat, ani na svém místě se skrčit, je zkázyplná, taková noc stojí obyčejně několik životů. K ránu potácejí se s hor do Orhanie a Jetropole zmučení mrazem vojáci: jeden má omrzlé ruce, druhý bezcitnou již nohu, třetí nepřestávající kašel; potácejí se bez reptání, bez hovoru, snášejí mlčky všeliké trampoty a bolesti. Tažete se jich: „Nu, brachu, co pak ti je?" — „Nic, Vaše blahorodí! Strašná zima, hlava mne bolí, v prsou píchá." Poslouchejte hovor u ohňů. Voják vypravuje skupivším se kolem sebe soudruhům, proč nechce baťuška car uzavřít se sultánem mír. „Kdybychom za něco jiného bojovali, ale tady, braši, bojujeme za víru . . . "

Zvláště těžké postavení měli vojáci na zlatickém průsmyku, kde jsou hory holé a přístupny vší zlobě nečasu. Tam někdy skoro celý den vyje bouře, na rychlo upravené zemní budky se zasýpají sněhem, takže k ránu třeba se z nich vyhrabávat jako ze společných hrobů.

Kromě toho střehli Turci pilně každý krok na zlatickém průsmyku, a sotva že spozorovali ohně ruských hranic aneb dým jeho, začali již střelbu v ta místa s okolních návrší. Proto nebylo v zákopech u předních stráží o ohni ani řeči, a voják vyležel bez hnutí ve sněhu celou noc. Vichr a metelice mívaly v zápětí oblevu, a vojákův plášť promokne; k večeru opět přituhne až do 20 stupňů, mokrý plášť zmrzne jako roh, nepřiléhá k tělu a nehřeje. Kde mohou vojáci udělat oheň, slézají se blízko k němu; dým s jiskrami rozfukovaný větrem lítá jim do očí a popálí je. Bylo velmi mnoho chorých očima.

Draho přišla Rusům zima na balkánských horách; nesli však kříž svůj bez stesků vědouce, že jinak být nemůže a musí vše to zkusit a přestát. Jenom jednou bylo něco slyšet, co se podobalo žalobě, z úst vojáka, který se belhal s omrzlýma nohama s horských postavení do Orhanie. Na otázku potkavšího jej důstojníka: „Bylo v noci zima?" zavzdychl voják: „Hrozně, Vaše blahorodí, kéž bychom se dali raději již na pochod; radši k útoku nežli na hory."

General Gurko chodil po celý den zamyšlený a tesklivý. Cítil, že to není více vojna s Turky, jichžto se málo bál, nýbrž krutý zápas se silami nadlidskými. Zima byla by stála neskonalých obětí, kdyby se byl pád Plevna ještě opozdil. Gurko obdržel zprávy, že od Plevna vyrazily nové síly pod jeho prapory, aby co nejrychleji chvátaly k Orhanii bez odpočinku. Však teprv dne 22. prosince dorazily posily k Orhanii a zásoby jejich o dva dny později. Pochod byl velice zdržován děly a vozy, které po lednaté cestě nemohly vojsku postačit. Koně připřažené k dělům a kárám každé chvíle po hladkém naledí se klouzali a padali, při každém návrší musilo se meškat; neboť zvířata utrmácená nechtěla dále. Vojáci marně je popoháněli — i musili konečně na sebe naložiti děla i povozy.

Do 24. prosince měl konečně Gurko u sebe veškeré vojsko i povozy, a hned ustanoven byl další pochod. Vojsko radovalo se, že konečně zbaví se útrap na stanici ničím k pohodlí vojska neopatřené, avšak zkušenosti, které na otužilé bojovníky čekaly, byly mnohem horší všech dosavadních. Máme za to, že vyhovíme úkolu svému nejlépe, když zde položíme vypsání druhého pochodu přes Balkán dle zápisek anglického důstojníka, který po odchodu Archibalda Forbesa z bojiště zásoboval londýnský list „Daily News" zprávami věrohodnými.

* * *

Ráno na štědrý den nastoupil sbor Gurka tak dlouho již zamýšlený pochod přes pohoří balkánské do údolí sředeckého. Osnova celého pochodu dávno již byla do podrobna rozvážena a povaha i poloha půdy, pak směr pochodu s přesností matematickou vyšetřeny;

pouze číselná slabost vojska Gurkova byla příčinou, že přechod přes Balkán již dříve nebyl podniknut. Za prvé otáleno v hlavním stanu carském uděliti příslušný rozkaz, aby posily pro generala Gurka určené se vypravily, za druhé zuřily po delší dobu bouře velmi kruté, a konečně nalézaly se i cesty v stavu prabídném. Veškeré okolnosti tyto měly za následek, že posily generalu Gurkovi odeslané dorazily na místo určení svého teprve v předvečer dne, kdy skutečně pochod přes Balkán nastoupen.

Již od několika dnů bylo patrno, že general Gurko buď musí zpět ustoupiti z posic, jež byl zaujal na horách poblíž průsmyku babakonackého — anebo že stůj co stůj odvážiti se musí hbitého přechodu přes pohoří balkánské; neboť úžasná zuřivost živlů činila dopravu potravin a střeliva do zmíněných posic naprosto nemožnou a pobyt v bivuacích na temeni vysokých hor stával se co den nesnesitelnějším. Uplynulať sotva jediné noci, aby na sta ruk i noh nebylo umrzlo. Třicet vojínů ruských za bouřlivých čtyr dnů na dobro zmrzlo, a počet mužů, kteří pod vlivem kruté povětrnosti onemocněli, vzrostl v té době na více než — 2000. Před bouřlivými sněženicemi byly cesty a stezky horské pravými potoky bláta; když pak mráz uhodil a bláto umrzlo, staly se cesty tak neschůdnými, že na místech příkrých musili zákopníci ruští v ledu — schody vysekávati. Vozotajstvo, které přivézti mělo teplé oděvy, nalézalo se teprve kdesi mezi Svištovem a Orhanií, a nebylo tedy lze ani za týdny naditi se příjezdu jeho. Vojínové ruští používali tedy kůže býčí a ovčí, aby zaobalili sobě nohy aneb nadělali si z ní primitivních kabátců; sporými a nedostatečnými pomůckami takovými ovšem nebylo lze valně zmírniti útrapy, jaké tuhá zima vojínům připravila. Ještě hůře dařilo se mužstvu, které nalézalo se v předních náspech, kdež nejen smrtícím kulím nepřátelským bylo vystaveno, nýbrž i neustálému, úmornému vlivu ostrého mrazu, jenž nezřídka osvědčil se nepřítelem nad Turky krutějším.

Nelze ovšem pochybovati, že i vojsko turecké za poměrů takových nemálo trpělo, nicméně jest rovněž nepopíratelným, že Turci osvojili si již jakousi zručnost nejen ve stavbě opevnění, nýbrž i u zřizování vhodných přístřeší, takže nezřídka nalézti lze bídně oděné pěší vojáky turecké směstnané za předprsím svým v dosti pohodlných skrýších z kmenů sroubených a slamou krytých, v nichž z ohniště příjemné teplo kolem sálá. Vojáci turečtí pak během delšího pobytu svého ve skrýších takových obyčejně je sobě jakž tak upraví a dosti pohodlně i hájiti se mohou. Pěší vojín ruský naproti tomu ani nemůže zdomácniti se v náspech svých a příkopech, v nichž obyčejně jen na krátko pobude a v několika dnech jinam vyslán je opět opouští. Takž bylo i zde v Balkáně: kdežto Rusové snášeti musili veškeré svízele na temenech hor, nalézal se zajisté nepřítel za těchže okolností ve stavu mnohem pohodlnějším.

Krutý mráz ostatně nejen že nebyl očekáván, nýbrž dostavil se skutečně v dobu od pravidla se uchylující. Když pak konečně posily dorazily ku sboru Gurkovu, přinuceny byly rozložiti se táborem ve sněhu pod širým nebem, poněvadž v Orhanii nezbývalo již ani jediného místečka prázného.

Výjevy, jaké spatřil jsem v Orhanii za bouřlivých sněženic, nelze ani vypsati. Generalové obývali místnosti jak lednice studené ve staveních špinavých a zablácených. Vojínové skrývali se za veliké hromady sněhu anebo choulíce se ve skupiny kolem spásonosného ohniště trpělivě vyčkávali dne po dni. Do Orhanie ve dne v noci přibývalo důstojníků, z nichž mnozí pěšky přišli nemohouce koňmo prodrati se děly, jimiž silnice místy naplněna byla; nebylo však pro ně přístřeší. Sůl scházela, chleba bylo již po skrovnu. Ba viděl jsem důstojníka, jenž 15 franky zaplatil malý bochník chleba. Dříví bylo vzácností, kteréž málo komu se dostalo, ačkoli na všech stranách lesů je tu dosti; byloť veškerých prázných kar použito k dopravě dříví výhradně do nemocnic a různých místností uzavřených, takže mužstvu pod širým nebem se nalézajícímu dostalo se paliva jen poskrovnu.

Celá osnova pochodu přes Balkán jest dílem generala *Naglovského,* náčelníka hlavního štábu Gurkova. Osnova tato byla sice pravým matematickým problemem, jenž však každému oddělení co nejdůkladněji byl vysvětlen. Obtíže a překážky fysické, s jakými spojeno jest překročení vysokých hřebenů balkánských, údolí orhaňské od Srědce dělících, zvýšeny ještě ledovým povlakem půdu kryjícím, ba zvýšeny tak, že mnohé podrobné částí osnovy provedeny býti nemohly. Armáda Gurkova rozdělena na devět oddělení, z nichž tři tvořiti měla sbor, jenž západně od Arab-Konaku by překročil Balkán a pak do vesnice Curjak, Potok a Stolnik sestoupil. Předvoj tohoto sboru sestával z 2 praporů brigády střelecké, pluku preobraženského i ismailovského, jedné brigády kozáků kubánských a 16 děl. Velení nad předvojem tímto svěřeno generalu Rauchovi. Celý sbor čítal 31 praporů se 40 děly, kozáky kubánské, škadronu kozáků kavkazských a 5 škadron dragonů. Druhý sbor, jemuž velel *Veljaminov,* sestával z brigády 31. divise pěchoty řadové, 2 brigád gardy jízdecké, baterie polních děl a jedné baterie jízdné.

Třetí sbor pod velením generala *Dandevilla,* obejíti měl posici tureckou na temeni hor východně od průsmyku ležících, zároveň překročiti Balkán u Baby a konečně vyraziti do údolí Mirkova.

Čtvrtý sbor, jemuž velel *Schilder-Schuldner,* měl provésti líčený pohyb proti Lutikovu.

Pátý sbor, jenž zahrnoval pluk granátníků, půl druhého praporu jednoho pluku řadového, dvě setniny kozáků a dvě děla, zůstati měl nedaleko Zlatice a stříci Kamarli.

Při takovém rozdělení branných sil ruských bylo zjevno, že jakmile některému ze sborů na pravém křídle podařilo se dosíci roviny srědecké, byli Turci ohroženi v samém pozadí posic svých v průsmyku babakonackém a — stojíce proti přesile trojnásobné — přinuceni ustoupiti ku silnici tatarbazardžické, neboť jiné cesty volné jim nezbývalo.

Před svitáním dne štědrovečerního ozvala se na různých místech opětná znamení k nastoupení pochodu a za krátko naplněny byly ulice vojskem pěším k Vračešti se ubírajícím. Panoval tuhý mráz. Mlha rozložila se po celé krajině a byla tak hustá, že před skutečným východem slunce vše zahaleno bylo ve tmu takřka neproniknutelnou, ba ani za plného světla denního nebylo lze zřetelně rozeznati předměty přes úzké ulice orhaňské. Mlha jaksi lnula k stavením, stromům, k oděvu vojínův atd. a mrznouc pokrývala vše bílou, třpytnou jinovatkou.

O 9. hodině i general Gurko, vyšed ze svého malého domku v Orhanii, poznamenal se křížem a se štábem svým opustil město a odjel do bivuaku dragonů na silnici právě za posicemi ruskými. Skupení jezdců jej obklopujících a zvolna po kluzké silnici ku předu jedoucích, poskytovalo divadlo velmi malebné. Pobočníci oděni byli v kroje takořka fantastické a velmi rozmanité. Dlouhé kožené kabátce vyšíváním a třpytnými knoflíky ozdobené, podšité pláště čerkeské, přerůzné kusy oděvu, kapuce, šaly kolem hlavy ovinuté, tvořily zajímavou směsici. Jedině general Gurko v čele družiny jedoucí oděn byl v prostý kabát svrchní beze vší ozdoby; jel osamocen v předu a zadumán, jakoby nepozoroval, že mráz pokrývá vous jeho bílou rouškou a šat i koně jeho jinovatkou. Malebné družině Gurkově zvýšené zajímavosti dodával i průvod kozáků kubanských, kteří zevnějškem svým činili dojem zjevů fantastických.

Za půl hodiny proměnily se vousy naše v ledové rampouchy a nozdry koňů posázeny byly třpytnými perličkami zmrzlého dechu. Ničeho neviděli jsme kolem sebe než obtížené sněhem stromy kolem silnice. Jednotliví vojínové počali porůznu blouditi, cestu ztrácejíce, jiní klesali zimou a unavením přemoženi, opět jiní padajíce na kluzké cestě více méně se pohmoždili. Když došli jsme za Vračešti, počala mlha řídnouti a běloskvoucí témě okolních vrchů třpytila se v paprscích slunečních a zdála se nám vysoko ve vzduchu viseti, neboť celá úbočí hor, zahalena ještě v neproniknutelné výpary, dosud nebyla viditelna. — O několik minut později rozptýlila se mlha úplně a umožnila takto paprskům slunečním volný přístup k nám; ve tvář zavanul nám teplý vítr jižní, jehož účinek na zamrzlou půdu za nedlouho počal se jeviti.

Bivuak dragonů, kdež štáb Gurkův měl se sejíti, nalézal se právě v místě, kde říčka směrem východním z Balkánu jetropolského tekoucí u samé tak zvané staré cesty srědecké sjednocuje se s řekou Derment. Cesta tato byla hlavním spojením komunikačním přes Jetropol, dokud nová silnice zřízena nebyla; ostatně po dlouhá již leta nebylo jí užíváno, jakož nikdy nebyla než pouhou stezkou pro soumary schůdnou. Hluboké výmoly dešťové značně již ji znetvořily a křoví na některých místech úplně zarostlo. Před několika málo dny mužstvo 2 praporů pluku preobraženského přikročilo k opětnému upravení zanedbané cesty této, kterouž urovnalo, značně rozšířilo a na místech příkrých do kluzké, umrzlé půdy stupně vysekalo. Část cesty této viditelna byla z turecké reduty východně od Arab Konaku ležící, z kteréž příčiny vojínové preobraženští zákopnickou práci svou vykonávati mohli jen v noci.

Ostatně vyhověli úkolu svému tak důkladně, že když přikročeno k zamýšlené výpravě přes Balkán, cesta tato nalézala se ve stavu tak vzorném, že zdálo se nám býti možným pomocí koní i děla tudy přepraviti. Když konečně dorazili jsme do bivuaku dragonův, hnula se již část předvoje průsmykem v před, ve směru západním. Povětří počalo opět býti citelně mrazové a pobyt na stanovisku našem nevalně příjemným. Zde i carevnin odbor jednoty „červeného kříže“ zřídil hlavní stan svůj a postavil 6 kybitek, jež počínaly se již naplňovati vojíny, kteří pádem na kluzké půdě přišli k úrazu. Ačkoli plný den na místě tomto jsme vyčkali, byl sbor ruský sotva s to na hon cesty v před postoupiti. Konečně rozhodnul jsem se sám vystoupiti na hřeben hory a dvě hodiny před západem slunce jsem vyšel. Cesta v pravém slova smyslu přeplněna byla dělostřelectvem a vojskem pěším. Vojínové podél cesty ohně si rozdělali a večeři si připravovali. Každý z nich zdál se výpravu bráti na lehkou váhu. Po namahavém lezení konečně dostal jsem se k prvnímu závadnému místu, kdež seznal jsem příčinu tak nápadného váznutí celého postupu. Čtyry děla a káry jejich musely mužstvem vzhůru býti taženy. Provazy k tomu použité byly příliš krátké, tak že jen šedesát mužů mohlo se jich chopiti. Vojínové v nadlidském namahání zoufale napínali všecku sílu svou. Byli to mužové řadového vojska, povolaní, aby první dělo vzhůru dovlekli; nejsouce práci takové zvyklými, nepřikročili sice po dlouhém a namahavém pochodu svém od Plevna s valnou chutí k uloženému jim neobyčejnému výkonu. General Rauch, který asi v polovici příkré cesty v předu stál, gestikulací i důraznými povely pobízel mužstvo k vytrvalosti a důstojníky své k čilosti. Ještě za soumraku stoupal jsem odhodlaně vzhůru od jednoho skupení vojínův k následujícímu. Vzdálenost mezi jednotlivými děly takto

dopravovanými neustále vzrůstala; když pak dostihl jsem dělo nejpřednější, nalezl jsem vojíny ruské kolkolem ležící a tak klidně odpočívající, jakoby celé osnovy přechodu přes Balkán nebylo podstatnou částí, aby vojsko na hřeben hory dodralo se ještě před svitáním. Důstojníci porůznu ležíce spali. Mužstvo na četných místech oheň si rozdělávalo. Někteří z vojínů ve sněhu skrýši si vyhrabavše tvrdě v ní usnuli. Pronikavé a důrazné povely, pak hřmotný zvuk, jejž mužstvo děla neb káry vlekoucí v přestávkách odměřených ve sboru vyráželo, kdykoli svorným napnutím sil břemeno o píď do předu posunuto býti mělo, to vše již umlklo a celé okolí zdálo se pohříženo býti v hluboký spánek. Nicméně na hřebeně již nalézal se muž bdělý a plně vědomý svrchované důležitosti rázného a vytrvalého úsilí.

Byl to general *Rauch*. Po celou noc neunavně vylezal a slezal Rauch vzhůru a dolů po kluzkých stezkách, dodávaje takto příkladem vlastním mužstvu i důstojníkům čilé mysli, odhodlanosti a vytrvalosti. Cesta vzhůru k temeni byla zdélí asi 4 angl. mil, po celé pak délce její v pravo i v levo rozloženi byli vojínové na ledovité půdě spící anebo kolem ohňů ve sněhu schoulení. Kdykoli obvyklé znamení probudilo je a rozkaz k dalšímu pochodu jim oznámen, vzchopili se beze vší známky nevole nějaké nad nelibým přerušením tak dlouho postrádaného klidu jejich a mlčky i s bezpříkladnou chladnokrevností hnuli se opět o několik kroků v před; pak znova ulehli, jako bezvládní k zemi klesajíce a hned v hluboký spánek upadajíce.


General kníže Mirskij.

Asi o půl noci odebral se i general Gurko vzhůru následován štábní družinou svou. Netrpělivost zmocnila se generala a neunavná energie jeho činila jemu další pouhé vyčkávání v pozadí nesnesitelným. Nahoře na temeni u hlídky kozácké general a družina jeho ve sněhu rozložili se kolem dvou ohňů co možno mírných, aby nevzbudily pozornost nepřítele.

Zde general i štábní důstojníci jeho odpočívali po způsobu prostých vojínů. Pluk preobraženský postoupil zatím až do vesnice Curjaku, která již od několika dnů obsazena byla předními hlídkami dragonskými. Hlídky tyto sestoupily již časně v noci s Balkánu dolů, přičemž vzaly s sebou veškerou svou zásobu potravin, tak že v zasněženém bivuaku jejich nejen že veškerému pohodlí musel výhost dán býti, nýbrž ani sousta potravy tu nezbylo. Důstojníci i mužstvo pluku preobraženského v jedinou směsici shlukli se zde kolem ohňů svých co možno nejblíže; neboť ostrý ledový vítr vanul tu přes vrcholy hor a celé spousty sněhu větrem zmítaného zuřivě dorážely tu na odvážlivé vetřelce.

Východem slunce objevila se nám scéna podivuhodné malebnosti a krajina prazvláštní krásy. Generalové a pobočníci, jedni ve svých burkách a kožiších, druzí pouze ve svrchníku, beze všech odznaků jich vysokého důstojenství, leželi tu ve sněhu, krčíce se kolem ohňů. Kozáci a dragoni šukali již sem tam, vaříce snídaní a na sta koní přivázaných ke stromům u bivuaku ržalo a dupalo do zledovatělého sněhu. Tam dole na jihu rozprostírala se široká pláň srědecká, její čistá, bělostná tvář jen tu a tam přerušena byla černými body — vesnicemi to — a nad námi a kolem nás zahalena v husté mraky obrovská temena horských velikánů, mezi nimi veliký Vitos, vlastní to tvrz nad staroslavným Srědcem. Stromovím směrem východním bylo lze zřetelně rozeznati holé temeno vrchu blíže průsmyku biliakonackého a čáry tureckých opevnění táhly se tam po sněhu jako črty na bílém papíru. General Rauch, stále na nohou, vylezl na několik okamžiků vzhůru do bivuaku ku krátké poradě s generalem Gurkem, duší to celého podniku, a s generalem Naglovským, sloupem to celé výpravy. Brzy na to oba generalové, Gurko a Rauch, pustili se chutě do řízení dalšího pochodu.

Musím na okamžik ustati, abych vyslovil několik slov na počest generala, který odhodlal se vzít na bedra svá obrovskou zodpovědnost za přechod Balkánu v nejkrutší zimě s květem armády ruské, se sborem gardy. Nikdy jsem nepozoroval, že by na okamžik ztratil duchapřítomnost, neb ukázal nejmenší známku bázně. Všude dávaje sám osobní příklad rozhodnosti a vytrvalosti, stále pobízeje důstojníky k čilosti, chová general ten vzácnou vlastnost, kterou zrační se co voják v pravém slova toho významu, a kteráž vlévá ve vojsko,

jemuž velí, důvěru neobmezenou. S celou tíží odpovědnosti, jež na jeho bedrech spočívá, pracuje Gurko fysicky mnohem víc, než jeho důstojníci, a jeho nadšení a rozhodnost, kterou tak slavně při přechodu zdejšího horstva osvědčil, jsou přímo báječné.

Na úsvitě jali jsme se s vysokého hřebenu sestupovati dolů. Každý ovšem pěšky, neboť jižní svah byl tak příkrý a tak kluzký, že koně po nich nikterak jeti nemohli. Musilať se proto teprv zvláštní cesta upravovat. Brzy po východu slunce spustila se prudká sněhová bouře, jež obtíže naše zdvojnásobila. Na mnohých místech musili jsme se klouzat dolů, sedě jako školáci, jinde pak musili jsme se chytat křoví, neboť stezka byla učiněným ledovým zrcadlem. K cestě asi hodinu dlouhé po svahu dolů potřebovali jsme celý den. Teprv večerem octli jsme se v údolí. Po nedlouhé zastávce vrazili jsme do vesnice *Curjaku* a v několika okamžicích na to spali již tak tvrdě, jakoby Turci byli vzdáleni asi 20 mil; ve skutečnosti měli k nám Turci asi půl hodiny! Jakým způsobem byla děla dolů dopravena, nedá se ani vypsati; byla stezka, po níž jsme se ubírali, místy jako šikmá stěna ledu, místy zas samý výmol, samá strž a na přemnohých její částech nebylo ani lze zpříma se postaviti. Však přes to vše, než jsme se ráno probudili, byly čtyrliberky už před vesnicí a řadový pluk dorazil k nám během odpoledne.

Curjak jest malá vesnička na konci uzoučkého údolí, které se odtud vine horami až na planinu; celé údolí od Curjaku až na srědeckou pláň projedeš koňmo za dvě hodiny. Na úsvitě dne 27. prosince uzřeli jsme čerkeskou přední stráž, stojící na malém vrchu as půl hodiny od nás. Brzy na to uzřeli jsme tamže pomocí dalekohledu důstojníka, kterýž, prohlednuv si nás, ujížděl tryskem nazpět. Ihned vyslána údolím dolů brigáda kubanských kozáků; po obou svazích údolí postupovaly vedle kozáků dva pluky pěchoty. Došlo však jen k malé šarvátce; Turci několikrát vystřelivše vzali do zaječích. Kubánci však postupovali údolím dále až na planinu; tam uzřeli dlouhý transport zvolna se pohybující k Baba-Konaku. Asi ve 3 hod. odpoledne dvě škadrony — sotva více než 100 mužů — vyrazily na planinu a zajaly půl transportu, více to než 100 vozů naložených potravou a pící. Dvě škadrony turecké jízdy řadové a něco Čerkesů, již transport provázeli, dali se z počátku na útěk, však vidouce slabou sílu ruskou vrátili se ihned zpátky. Strhla se ostrá šarvátka, ve které zabito 10 Turků a raněni dva kozáci. Ukořistěné vozy zůstaly v rukou našich. Kozáci hned na to přetrhali telegrafické dráty a pěchota obsadila návrší blíže srědecké planiny u vesnice Potopu (jihovýchodně od Curjaku) a tím byl přechod Balkánu u naší kolony dovršen!

Současně viděli jsme proud generala Dandevilla, an sestupuje se svahu blíže Mírkova, podobaje se obrovskému černému hadu. Několik zajatých Turků vypravovalo, že v tureckém táboře neměli o našem přechodu ani tušení, že jsou úplně překvapeni, což dle mého zdání jest takořka nemožno, poněvadž přechod trval přece několik dní a na mnohých místech konal se před tváří nepřítele. Dne 27. prosince překročila brigáda kozáků řeku Isker, přepadla a zajala množství tlup tureckých Čerkesů, ukořistila velký transport zásob provázený dvěma škadronami jízdy a praporem pěchoty, zajala přes šest set kusů hovězího dobytka, velké stádo ovcí a vrátila se na noc do Stolníku, ztrativši při tom všem pouze tři raněné. Pozdě večer téhož dne jala se konečně i kolona generala Veljaminova sestupovat do našeho údolí, poněvadž sestup k vesnici Žilavě byl naprosto nemožný. Sbor tento měl práci nejhorší, nejen pro naprostou neschůdnost horstva, nýbrž i proto, že zastižen byl strašnou bouří sněhovou. Vojáci, kteří se jen na několik okamžiků zastavili, proměnili se ihned v sněhové sloupy, které v nejbližším okamžiku byly zaváty. Množství vojáků ze sboru toho se pohřešilo. Všichni trpěli nedostatkem potravy a když pak sem statní tito chlapíci po pětidenním hrozném pochodu dorazili, pochodu to, při němž na jednom místě plných 46 hodin bez zastavení se museli drápati ku předu, byli všichni na polo zmrzlí a oděv jich jeden rampouch, jedna kůra ledová.

Přes to ale stála skvělá tato výprava poměrně velmi málo životů. Kozákům patří v první řadě veliký podíl v báječném úspěchu a výkon jich bude tvořiti v dějinách jeden z nejzajímavějších listů. Každý den přivádějí sem kozáci nové zajaté, polozmrzlé a bídně oděné to lidské bytosti, jež většinou samy, považujíce naše kozáky dle podobného oděvu za turecké Čerkesy, vbíhají jim do pasti. Včera přivezl na koni mladý rusovlasý kozák kubanský asi tříleté dítě, kteréž se mu v náručí houpalo jako v kolébce. Dítě bylo hladové a hltavě jedlo černý vojenský chléb; matka, nalézavší se na jednom transportu tureckém, ubohé to robě opustila a mladý kozák je šťastně zachránil. Něžnost, jakou se vousatí kozáci s dítětem obírali, a jich radost, když dítě s nimi laškovat počalo, byla opravdu dojemna. Když pak dítě odevzdáno bylo zřízencům „červeného kříže", dalo se do křiku nechtíc se od kozáků odloučiti. Vojsko generala Veljaminova, jež přišlo sem polomrtvé unavením, mrazem a hladem, nalezlo zde dost potravy, aby se opět mohlo zotaviti. Vojsko to neslo s sebou potravy na pět dní, však cestou přemnozí tlumoky s potravou ztratili při stálém padání a boření se do závějí, tak že malý kus sucharu dostoupil mezi nimi ceny jednoho franku. Byltě to hrozný pohled, když kolona ta sněhem k nám dolů sestupovala. Obloha a posněžené hory tvořily jedinou slitinu, všechno mělo stejnou stříbrojasnou barvu a v čiré této bělosti viděli jsme černou klikatou čáru pozvolna dolů sestupující, jako by

s nebe. Jeden voják za druhým sklouzal dolů po příkrých hladkých stěnách ledových a děla pak spouštěna byla dolů po provazech krok za krokem tím způsobem, že konce provazů ovinovány od místa k místu kolem jednotlivých stromů. Nuž, obtíže a nebezpečí přechodu nebetyčného horstva za nejkrutější zimy jsou překonány, každý dýchá volněji, neboť nebezpečí, hrozící nám od vojska tureckého, jest nepatrné u přirovnání ke hrůzám, jež jsme v ledu a sněhu ve výši mnoha tisíc stop museli vytrpět. Já sám ztrávil v jednom kuse plných čtyrycet hodin beze všeho sebe jednoduššího přístřeší, s jídlem co nejhubenějším — neboť i můj soumar s mnoha jinými zbloudil někam do propasti.

V Curjaku zůstali jsme čtyry dny čekajíce na pěchotu a dělostřelectvo stále docházející. Mezi tím naše jízda harcovala již na pláni srědecké; dva pluky kroužily pokud možno na východ k Dolní Kamarli, jižně od Arab-Konaku, každý den přivádějíce nové zajaté a novou kořist. Obhlédací sbory kozácké přinesly zprávu, že Turci Lutikovo opustili, vytáhli v průsmyku babakonackém značné množství děl z předních opevnění na vrch Greota a jali se týl svůj co nejvíc opevňovati. Shledáno, že si na jednom vrchu blíže *Taškoše* vystavěli tři reduty na místě, z něhož ovládali celou silnici. Prvním naším úkolem bylo vypuditi je s těch redut. Útok byl ustanoven na ráno dne 31. prosince; hlavním jeho účelem bylo nejenom Turky od Taškova zahnat, nýbrž i spojit se s kolonou generala *Dandevilleho* a tím řetěz Turky obkličující dokončit; však večer před útokem došla zpráva, že Dandevillovi se přechod přes Balkán za příčinou hrozných obtíží nepodařil, a že ustoupil k Jetropoli. To nás poněkud zarazilo. Nezdar Dandevilleův byl sám o sobě dosti nemilý, však mnohem bolestnějším bylo, že general ten musil *veškerou dělostřelbu svou při zpátečném pochodu nechat na temenech hor, že dělostřelci u děl do jednoho zmrzli a sněhem byli zaváti*, a že i ztráta v řadách pěchoty, jež nikde nemohla před hrůzami počasí nalézt ochrany, byla velmi značna. Z této příčiny byl pochod náš z údolí na planinu do jisté míry velmi odvážlivou operací.

Údolí samo naplněno bylo zálohami a dělostřelba pohybovala se v dlouhých řadách ku předu. Já s družinou štábu vyjel směrem přímo na východ přes horské hřbety; stanuli jsme teprv nedaleko Taškoše na jednom vrchu. Před námi rozprostírala se celá krajina jako panorama. Rozeznávali jsme zřetelně všechny turecké posice. Vše kolem nás, kam oko dozíralo, rovina, údolí i pahorky, vše pokryto bylo bělostnou vrstvou sněhu, v níž se vesnice černaly jako čedičové ostrůvky. Zrovna nad malou vískou, na ostrém skalnatém temeni, bylo lze zřetelně rozeznati černé rysy redut, mezi nimi malý tábor ze stanů a budek a řady pěchoty defilovaly dolů po svahu až k vesnici. Tím zřetelněji jsme rozeznávali mocné proudy Rusů postupujících zvolna proti nepříteli. Již již blížila se obě vojska k sobě na dostřel; se zatajeným dechem očekávali jsme první ránu z děla, oznamující, že opona vyhrnuje se před krvavým jevištěm, že vražedný akt, snad pro osudy celých říší rozhodující, v celé své hrůze započal. Ruské vojsko rozděleno bylo do čtyr kolon. Nejkrajnější pravé křídlo pod generalem Kurlovem mělo překročit silnici a vpadnout Turkům do boku nedaleko vesnice Malkociva. Poboční kolona pravého křídla, záležející z jádra celého vojska našeho, táhla přímo po silnici, měla demonstrovat do turecké fronty a pěti prapory obejít turecké pravé křídlo blíže vesnice Danskioj, mezi tím co třetí kolona měla překročit vrchy mezi Danskioj a Horní Kamerli; čtvrtá kolona pod hrabětem Šuvalovem táhla konečně přímo do tureckého týlu.

Brzy po východu slunce počaly dvě turecké baterie z reduty pilně pracovat. Kolona generala Raucha, soustředěna za vrchem, jala se rozvinovati na pravo a na levo, a řetězy ostrostřelců začali hned harcujíce lézti po svahu vzhůru proti redutám. Viděli jsme zcela dobře, kterak ostrostřelci lezou pomalu se skály na skálu, kterak za stálé střelby skáčí od křoviska ke křovisku; i Turci s náspů redut odpovídali velmi živě. V okamžiku na to velké černé massy ruské pěchoty začaly se valit v proudech proti levému boku tureckému, mezi tím co dvě brigády kavalerie ujížděly směrem k Dolní Kamarli. Celé dopoledne řvala z obou stran prudká dělostřelba. Pušky rachotily podél celé fronty a za nedlouho i v týlu tureckých posic. Asi k polednímu zazněla prudká střelba z pušek na pravém křídle; hned na to došla zpráva, že general *Mirkovič* byl raněn, — narazilať kolona jeho na velmi tuhý odpor. Turci bránili se v střeleckých příkopech na levém křídle zoufale. V turecké baterii nad vesnicí vyletěl za hrozné rány vůz s prachem do povětří, a výbuch ten provázen byl hřímavým urá! po celé čáře ruského vojska. Hřímavé urá! se opětovalo, když kolona Rauchova spojivši se s pravým bokem kolony Kurlova jala se postupovat na temeno vzhůru proti bateriím. Brzy byli Rusové nahoře. Povel k rozhodnému tomuto útoku dán byl ve dvě hodiny odpoledne. Až do útoku mohli jsme bojující vojska dobře rozeznati, však sotvaže byli Rusové nahoře, zahalilo se vše v hustou mlhu a dým. Teprve za chvíli se mlha roztrhala, a my uzřeli Turky, kterak v divokém nepořádku na všechny strany utíkají.

Opustili jsme stanovisko, a před 4. hodinou dorazili jsme do vesnice; všude leželo plno mrtvých a raněných; však boj nebyl dosud u konce. Jedna část utíkajících Turků zachránila se do karauly a kladla tu zoufalý odpor. Však hlavní posice a reduty byly již dobyty a bělostný sníh kolem byl krví zbarven do červena a prachovým mourem začazen do černa. Ve vesnici zajato as 100 Turků. Nejenom na cestách a uli-

cích, i v domech bylo plno mrtvých a raněných. Ve vsi nalézal se totiž před bojem turecký hospitál, zařízený anglickou národní společností „červeného kříže“. Nalezli jsme tam mrtvé i živé, ležící společně na jedné hromadě, právě tak jako v hrozné kostnici, v Plevně, třetí den po kapitulaci.

Boj ustal teprve k večeru. Vojáci rozdělali ohně, a tisíce plamenů ozařovalo celé okolí. My pak spali na sylvestrový večer v těchže domech, které Turci ráno vytopili, netušíce ovšem pro koho. Ztráta naše na mrtvých a raněných obnáší as 300 mužů; bylo to vítězství velmi laciné, tím lacinější, poněvadž dobyli jsme klíče posice, kteráž Turkům v Baba-Konaku zavírala zpáteční cestu k Srědci, ponechávajíc jim toliko volný průchod po silnici k Zlatici. Turci bránili se dosti dobře, avšak my měli, dík obezřelosti velitelů, trojnásobnou většinu. Mezi dobytou kořistí nalézala se i depeše *Bakera* paše,*) který tu velel; depeše datovaná 31. prosince svědčila Šakiru pašovi v Arab-Konaku, a Baker paša v ní oznamoval, že as 18 praporů ruských sestoupilo s hor a 12 praporů naň udeřilo. General Gurko nedopřál si spánku, dokud nezabránil možnému ústupu tureckého vojska z Baba-Konaku; za tím účelem vyslal všechnu jízdu, které bylo lze postrádati, k Petričevu, mezi tím co general Dandeville překročil Balkán s kolonou generala Bruka směrem k Zlatici a tím z části napravil nezdar svůj při přechodu směrem k Mirkovu.

Ráno na nový rok — počasí se mezi tím poněkud oteplilo — vyjel si general Gurko se svým štábem po silnici k Baba-Konaku do hor. Mohutné hřbety nám vyhlídku v před zabraňovaly. General s obyčejnou svojí družinou počtem 20 až 30 jezdců s několika kozáky odhodlal se sám podniknout obhlídku a přesvědčit se na své oči, kterak dopadá to v trojhranném údolí, kterým vede hlavní silnice srědecká jižně od Baba-Konaku.

Vojsko naše pozvolna se za námi hýbalo. Všude panoval hrobový klid. Cestou nalézali jsme mnoho raněných, kteří vlekouce se po porážce u Taškoše za utíkajícími soudruhy zůstali ležet a zmrzli. Právě tam, kde silnice dělí se ve dvě křídla, nalézá se malé návrší, s něhož lze celé trojhranné údolí přehlédnout. Stanuli jsme se zatajeným dechem naslouchajíce. Nedaleko domů Arab-Konaku rozeznali jsme množství tureckých děl. Dále stranou v údolí hemžilo se množství lidí. Po silnici zlatické táhlo množství kavalerie a pěchoty od Dolní Kamarli, pak ujížděla dlouhá řada vozů, za nimiž hned na to objevily se černé massy pěchoty. Kozáci z naší družiny rozjeli se dolů chytat po různu rozprášené Turky; někteří se bránili, jiní dali se na útěk. Nastala zajímavá honba; Turci padali, bořili se do závějů. Však i kozákům nedařilo se líp; mnohý zmizel na okamžik i s koněm v závějích. Přes to přivedli kozáci brzy několik tuctů zajatých. Dívajíce se na honbu zapomněli jsme na chvilku sledovati Turky na zlatické silnici. Celá silnice byla táhnoucím vojskem přeplněna; šest, sedm, osm praporů jsme rozeznali, vše ostatní byla celistvá massa k nepoznání.

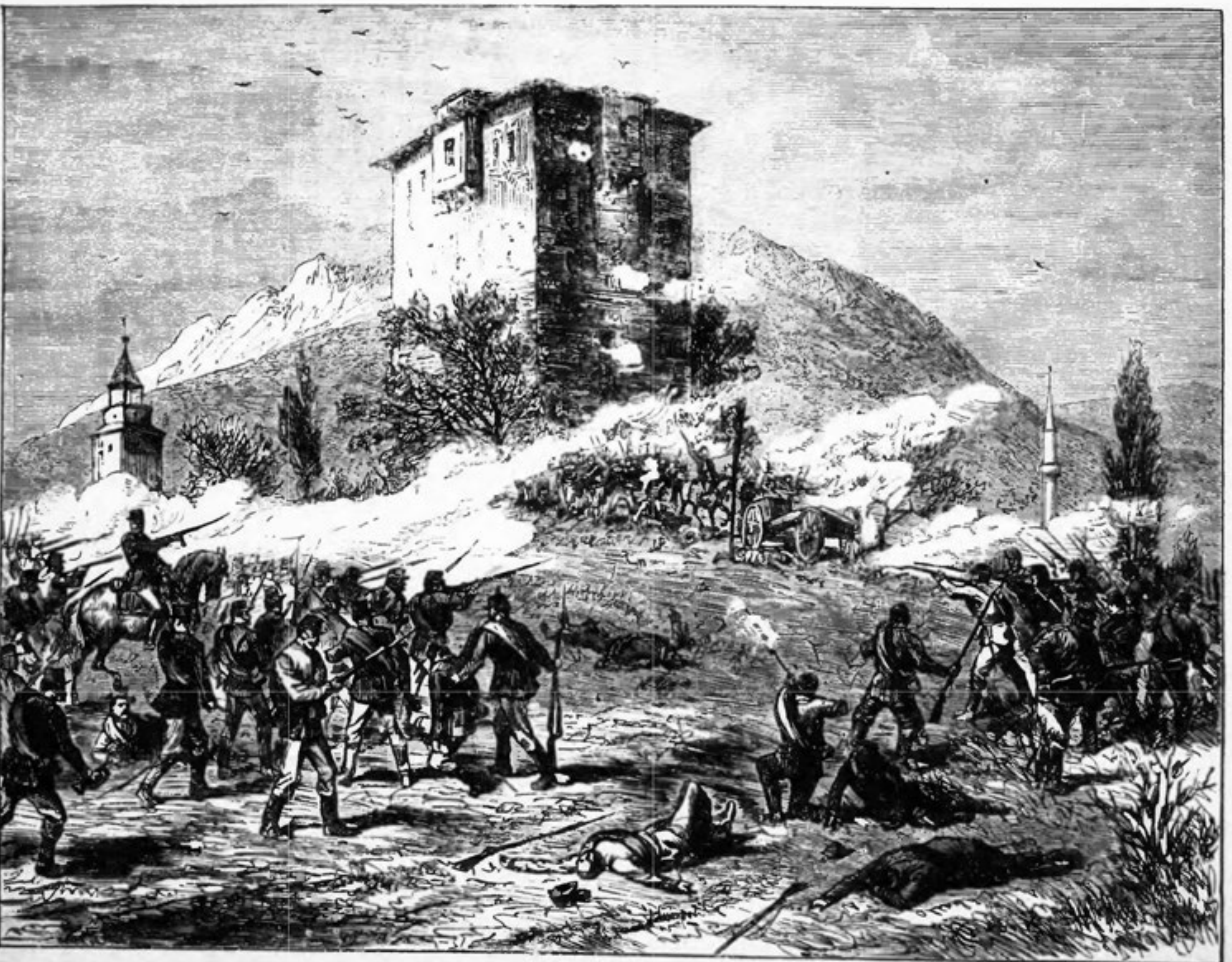
Mezi tím přiblížilo se naše vojsko a dělostřelbě dán rozkaz, aby zaujala posice. Však proud Rusů začal řídnout; bylo patrno, že z Baba-Konaku odtáhlo nyní as 10—15.000 mužů a to v největším kvapu. Vypáleno do nich několik ran a kozáci, již jali se Turky pronásledovat, vystřelili také několikrát z pušek. Za několik okamžiků na to nebylo v celém trojhranném údolí ani jediného Turka.

Však co to? Tam nahoře s vysokého bílého temene Balkánu vine se slaboučká černavá čára klikatě dolů k Arab-Konaku. Jsou to ještě Turci? Baterie našich 9liberek právě vysadivši děla z předních kol chtěla již nového nepřítele uvítat granáty, však v tom zavznělo tam nahoře v horách mohutné urá. Jásání vojska našeho bylo mu odpovědí. Byli to naši, kteří stojíce v průsmyku samém proti frontě turecké, vyrazili nyní po hlavní volné silnici srědecké dolů na pláň. V okamžiku tom general Gurko obrátiv se ku své družině pravil vážným hlasem: „Nu, pánové, nyní mohu s plným vědomím říci, že jsme Balkán *překročili*, v pravém slova toho významu,“ a potřásaje každému srdečně rukou gratuloval družině ku historické této události. A skutečně máme proč si gratulovat! *Trvaltě boj od štědrého dne až do nového roku*, jak proti hrozným živlům a neskonalým obtížím terénu, tak proti dobře opevněnému nepříteli. V malé chvíli na to vrazilo již vojsko táhnoucí s protějších hor do údolí, zmocnilo se tureckého tábora a jali se hned rýži, chléb a sůl od Turků tam zanechanou mezi sebe rozdělovati.

Nedaleko Arab-Konaku nalézal se velký krásný stan „Společnosti červeného kříže“, a první osoba, kterou jsem tam našel, byl lékař „anglické národní společnosti“ dr. *Leslie*, jenž přišel z vesnice Strigli žádat generala Gurka za potřebnou stráž; měltě ve vesnici ještě se šesti jinými lékaři velké množství tureckých raněných, vesnice pak byla Turky opuštěna a Rusové ji dosud neobsadili. Žádaná stráž byla dru. Leslieovi ihned poskytnuta. Podotknouti dlužno, že všichni turečtí ranlékové utekli s vojskem, a kdyby anglických doktorů nebylo, bývali by turečtí ranění bídně zahynuli.

Mezi tím co vítali jsme v táboře kolonu přicházející s hor, bylo na malý sbor generala Veljaminova, jenž zaujal posice u Hor. Bugarova, hnáno útokem 8

*) Tento Baker paša býval anglickým plukovníkem, dopustil se r. 1874 nemravného útoku proti jedné dámě ve voze železničném, za kterou příčinou byv propuštěn ze služby odešel do Turecka a stal se tam velitelem četníků; když pak válka vypukla, odebral se na bojiště.



Srbové dobývají Prokoplje.

prapory Turků přicházejících od Srědce. Boj trval mnoho hodin a Turci pokoušeli se neustále kolonu ruskou zaskočiti. Rusové vyčkali vždy, dokud se Turci nepřiblížili na několik kroků, načež dobře mířenými salvami je odrazili. Ku konci byli Turci zahnáni na útěk a Rusové ukořistili při tom jeden jejich prapor.

V hrozných dnech, jež general Dandeville v horách ztrávil, ztratil 812 mužů, mezi nimi 12 důstojníků. 79 mužů *zmrzlo*.

Celkem stál Rusy tento druhý přechod přes Balkán 1200 mužů.

## Bitva u Mečky. Nová válka srbská.

Po katastrofě plevenské následovala rána za ranou, branná moc turecká byla již tou měrou ochromena, že vojevůdcové nemohli už ani na nějaký úspěch pomyslit. Ještě jednou vzchopil se Sulejman paša, který v rozmrzelosti od Jeleny k severu odtáhl — jak jsme již výše pověděli — a vrhl se veškerou mocí svou dne 12. pros. na armádu careviče Alexandra mezi Ruščukem a Mečkou. Asi 60 praporů vojska svého vedl Sulejman proti levému křídlu a středu ruskému, kdežto proti křídlu pravému jen slabě se demonstrovalo. Turci hnali na posice ruské šestkrát, však pokaždé byli s velkými ztrátami odraženi. Mezi tím přibyla jedna brigáda XII. sboru, která obořila se na turecké útočné šiky z boku. Zároveň opustil celý sbor své obranné posice a hnal sám útokem proti Turkům, jež k ústupu donutil. Až do večera byli Turci krutě pronásledováni a utrpěli veliké ztráty.

Když Sulejman paša útok na armádu carevičovu připravoval, nepochybně ještě o pádu Plevna ani nevěděl; přípravy počaly již dne 10. prosince a již druhého dne odpoledne přepravilo se 25.000 Turků u Krasna přes Lom. Velkokníže Vladimír, jenž levému křídlu ruskému velel, zvěděl o postupu Sulejmana dost záhy, i měl dost času, aby se na útok Turků připravil. Turci napadli Rusy v Mečce velmi prudce a jedno oddělení chtělo přes Trstenik ruský bok obejít, avšak podnik ten se nepodařil. Z Bebrova a Obrtníku přichvátaly ruské sbory, zaskočily levé křídlo turecké a hrozná seč donutila Turky k útěku.

Avšak i kdyby byl Sulejman u Mečky zvítězil, nebyl by mohl vítězství svého vykořistit, neboť účelem jeho bylo proraziti k Plevnu a přispěti Osmanovi; zatím ale byl Osman i s armádou svou v ruském zajetí.

Vůči úplnému nezdaru válečných operací v severním Bulharsku, byl Sulejman paša nucen ustoupiti s armádou svou za Balkán a hájiti alespoň Bulharsko jižní před postupujícími Rusy.

Pád Plevna měl také za následek jinou katastrofu. Po vítězstvích u Rahova a Lom-Palanky přiblížili se Rumuni za podpory baterie ruské, dvou pluků jízdy a praporu pěchoty, urychlenými pochody k pevnosti Vidínu. Z jiných stran, přes Berkovac, zmocnili se Rusové silnice od Vidína přes Ak-Palanku k Niši a na straně druhé od Vidína k Pirotu.

Po krátkém boji ustoupili Turci z Belgradčiku směrem k Adlii, tam pak zdrželi se toliko den, načež ustoupili k Vidínu. Rusové obsadili malé město Belgradčik i tvrz jeho. Belgradčik leží na hlavní silnici, kteráž spojuje Vidín s jihem říše. Důležitá silnice tato byla vystavěna za Midhata s umělostí velikou, neboť u hory Sv. Mikuláše přestupuje výšiny asi 4000 stop. Na jižním svahu Sv. Mikuláše dělí se silnice ve dva směry: jedna trať vede přes Babinu Glavu při samých hranicích srbských do Ak-Palanky a Niše; druhá pak na jih do Pirotu a Srědce. Silnice jest velmi dobře stavěná, široká a velmi pevná; po každé míli cesty jest pramen nebo studnice zřízena.

Belgradčik leží sotva 2 hodiny cesty od hranic srbských směrem Kadibogazu. Za války srbské r. 1876 učiněn pokus dobyti Belgradčiku kombinovanou operací ze Sv. Mikuláše a Kadibogazu. Tenkrát ale zřídili Turci na výšinách u Belgradčiku dobrá opevnění, kterých neodvážili se Srbové dobývati. Nyní však zmocnili se Rusové opevnění těch po krátkém boji. Byli tedy od hranic srbských vzdáleni jen 2 hodiny, jízda ruská však mohla navštíviti hranice za hodinu, a vzíti s sebou 4 prapory srbské, které stály s dobrým dělostřelectvem u Kadibogazu.

Událost ta působila v řadách armády srbské jako blesk, tak že každý choval přesvědčení, že Srbsko nezůstane nečinno. Armádě srbské scházela jen dobrá jízda; dělostřelectvo dobře se osvědčilo za předešlé války, pěchota byla také dobrá.

Objevením jízdy ruské na hranicích srbských, povznešena mysl celé armády srbské, a nebylo též pochybnosti, že vojáci srbští budou po boku jízdy ruské ještě mnohem lépe bojovati, nežli za války předešlé. Objevením Rusů v západním Bulharsku změnily se také valně poměry v této krajině. Po dobytí Belgradčiku opustili Turci též Adlii a celá posádka odešla do Vidína, načež zmocnil se všech venkovských mohamedánů postrach veliký. Rodiny čerkeské prchaly do Vidína první; za nimi následovali ostatní Turci se ženami i dětmi, tak že široká silnice z Kuly do Vidína byla zacpána.

Všecky osady turecké od Belgradčiku až k Vidínu byly opuštěny, obyvatelé odnesli jen věci nejpotřebnější. Také turecké oddíly, které u Vršky-Čuky, Kosova

a Gusova byly opevněny naproti táboru srbskému, opustily posice své a rychle do Vidína ustoupily, tak že východní hranice srbské byly všeho vojska tureckého prosty.

Tyto poměry byly arci válečné straně v Srbsku velmi vítány. A válečnou stranou bylo skoro všechno obyvatelstvo, nebo alespoň jeho důležitější činitelové. Již v měsíci srpnu, kdy ruským zbraním štěstí nepřálo, radilo se srbské ministerstvo o nové akci válečné, v únoru mírem přerušené. Od nešťastných bojů u Plevna kolovala v Srbsku pověst, že Rusko projevilo knížeti Milanovi přání, aby válečné přípravy urychlil. Určitého však něco o té pověsti nikdo nevěděl, ale známky válečné se množily stále. V národní skupštině navrhl poslanec Milja *Urošević*, aby posavadní poplatek Portě odváděný, 40.000 dukátů, odpadl a Srbsko se vyhlásilo za *neodvislý stát*.

Mnozí řečníci podporovali návrh ten, když však ministr zahraničných záležitostí *Ristič* napomenul skupštinu, aby politické postavení Srbska neohrožovala a aby *prozatím* návrh ten, jenž shoduje se s obecným přáním Srbů, byl odročen, schválila skupština zapravení poplatku.

Také výpomoc cařihradskému patriarchovi nechtěla skupština povoliti, poněvadž patriarcha osvědčil se za srbsko-turecké války nepřítelem Srbů. Na přímluvu ministra Rističe povolena byla i tato část, poněvadž patriarcha zastupoval všecky pravoslavné křesťany na východě a jest povinen každého roku 31. prosince slaviti osvobození srbského knížetství od tureckého jha. Pouze vyplacení služného hodžovi (tureckému knězi) v Bělehradě skupština odepřela. V Srbsku nechtěli již hodžu trpět a chystali se ke zboření všech mešit.

Válečný ruch šířil se každým dnem. Ruské výsledky, poznání slabosti nepřítelovy, zapudily vzpomínky na nehody minulé výpravy, vzbudily důvěru a nadšení. Ze 120 členů skupštiny odporovalo jen 11. Válka byla tedy věcí ujednanou a kníže Milan vydal o ní dne 12. prosince toto provolání:

„Srbové!

Když jsem v proklamaci ze dne 21. února (6. března) oznámil Vám uzavření míru mezi Srbskem a Portou, pravil jsem, že hájení svaté věci, za kterou jsme bojovali, bylo svěřeno rukoum mocnějším. Od té doby obohatilo turecké plémě své dějiny novými neslýchanými hrůzami. Plen, pustošení a vraždění rozšířily se po všech částech říše, zvláště v srbských krajinách. Ačkoli v čl. 2. smlouvy míru ze dne 16. února přislíbena byla úplná amnestie nešťastným bratřím, kteří nalezli útulek a ochranu v Srbsku, pustil přec mohamedánský fanatismus vášni své naproti nim uzdu. Důvěřujíce v mezinárodní smlouvu přiměli jsme většinu jich k tomu, že se vrátili domů, kde za rozličnými záminkami nové stihání a útisky se strany tyranů na ně čekaly. Moje vláda několikkráte proti tomu porušení smlouvy marně protestovala. Turecká vláda nechala bez trestu nové tyto ukrutnosti pošlapávajíc slavné sliby své.

Srbové! Následkem tak zjevného porušení závazků, jež Porta vzala na se vůči Srbsku, nejsme povinni déle snášeti trapný tento stav, v kterém z bojovníků za svobodu stali jsme se trpnými diváky na barbarské snahy, jichž patrným účelem jest vyhubení srbského plemene. Míra ukrutností tureckých jest naplněna, tak že Srbsko nemůže déle bez soustrasti na ně hleděti, aniž trpěti svazky, které je poutají k státu, jenž čerpá životní sílu z fanatického šílenství. Ačkoli chování Srbska vůči Portě bylo úplně správné, připravuje tato vlasti naší nové nebezpečí. Mimo spiknutí, které tajně osnuje Porta proti vnitřní bezpečnosti naší, neostýchá se její ministr zahraničných záležitostí veřejně nám oznámiti, že Porta má četné prostředky škoditi Srbsku, aniž by s ním vedla válku.

Srbové! Jestliže Porta mluví s námi tak výhrůžně ve chvíli, kdy tísní ji vojsko jednoho z nejmocnějších států, nesmíme opominouti, bychom pojistili svou budoucnost na vždy! Nikoli! Boj proti stoletému nepříteli není poslední naší válkou ukončen! Nebylo by důstojno aniž prospěšno pracovati o mír, aniž bychom, pokud stačí naše síly, odstranili nebezpečí, které srbský národ ohrožuje. Ačkoli udatné vojsko ruské bez pomoci naší dovede zjednati vítězství svaté věci, již vzal pod svou ochranu mocný car Alexandr, nemůže nic na světě zbaviti nás povinností, které připadnou na srbský národ co člena křesťanské rodiny na Východě. Srbský národ jest povinen sobě a svému kmenu přinésti tuto novou oběť. Národové mohou získati svobodu pouze krví svou! Díla tak veliká, jako to, které jsme podnikli loni, nemohou zůstati neukončena. Toť byla by málomyslná politika, nedostatečné vlastenectví! Potomci naši by nám právem dělali výčitky, naši bratří mučeníci stihli by nás kletbou, my sami pociťovali bychom lítost. Stínové našich bojovníků, kteří padli na loňských bojištích, zapřeli by nás, kdyby viděli, jak v době, kdy kolem nás prolévá se krev v potocích, my nedbáme povinnosti, kterou nám zanechali: boj proti nepříteli, který bez nutné potřeby zanesl oheň a záhubu v naši krásnou a úrodnou vlast. Pouze vytrvalostí a silou můžeme vykonati úkol, který jsme loni vzali na se, který nás stál tolik namahání a obětí. Měli jsme čas i právo zotaviti se. Jestliže roku loňského měl nepřítel větší moc a sílu, nacházíme letos, vstupujíce na bojiště, hrdinské, slávou pokryté vojsko ruské, srdnaté sousedy své Rumuny a rekovné bratry Černohorce co spolubojovníky.

Srbové! Dnes chápeme se opět zbraně za svatou věc národní a křesťanskou. Jako můj praotec, stavím se v čelo srbského národa ve zbrani. Prapor, jejž rozvinuje po druhé čtvrtý Obrenovič, má za nápis národní svobodu a neodvislost! Pod praporem tím osvědčili jste již skvěle své vlastenectví a sebezapření. Rozhodný krok

ku předu a podáme ruku bratřím svým, od nichž dělí nás bojiště Kosovo. Dnes nebo nikdy udeřila hodina, by dokonáno bylo veliké národní dílo, které tak slavně započali rekové u Takova a které jsme my loňského roku opět podnikli.

Nuže, ku předu, bojovníci, po boku vítězných orlů carského osvoboditele a v důvěře ve všemohoucího ochrance spravedlnosti. Ku předu ve jménu osvobození drahé vlasti!

V Bělehradě, 1/12. prosince 1877.

*Milan Obrenovič IV.*, kníže srbský."

Současně podal diplomatický zástupce Srbska v Cařihradě následující přípis velvezírovi:

„Podepsaný diplomatický jednatel knížectví srbského při Vysoké Portě pokládá si za čest oznámiti Jeho Excellencí Serveru pašovi, že knížecí vláda, když v protokolu o míru ze dne 16. února 1877 slíbena byla úplná amnestie všem, kteří jakýmkoliv spůsobem v událostech předcházejících měli účastenství, nikterak neváhala vyzvati velký počet oněch nešťastných otomanských poddaných, kteří se byli utekli na srbské území, aby vrátili se k svému domácímu krbu. Avšak přese vše ujištění zmíněného protokolu byli tito uprchlíci po svém návratu vydáni v šanc ustavičnému pronásledování a týrání nejen moslemínských spoluobčanů, nýbrž i císařských úřadů. Jeho Excellencí Server paša chová zajisté dosud časté reklamace v paměti, které podepsaný jménem své vlády proti tomuto zjevnému porušení podmínek míru byl podal; avšak podepsaný musí s politováním konstatovati, že snahy jeho neměly žádného uspokojujícího výsledku. Kromě toho nabyla knížecí vláda přesvědčení, že Vysoká Porta, proti mezinárodním zákonům a bez ohledu na pravidla dobrého sousedství, již po nějaký čas o to se přičiňuje, aby jmenovitě vnitřní pokoj a pořádek knížectví rušila, poněvadž se spiklenci z ciziny přicházejícími, kteří by mohli bezpečnost knížectví porušit, nejen úplně souhlasila, nýbrž jim i zbraň a jiné potřeby poskytla. Ze všech těchto důvodů odvolává vláda svého zástupce při Vysoké Portě a nařizuje mu, aby ihned z Cařihradu odjel, poněvadž knížectví srbské zaujalo k Portě stanovisko válečné. Filip Christič."

Když provolání knížete srbského bylo vydáno, postupovaly již sbory srbské k hranicím proti Turkům. Rekovný plukovník *Horvatovič* byl velitelem sboru timockého a statný *Lešjanin* velitelem sboru moravského. Plukovník Horvatovič počal se 36 prapory pěchoty, 12 bateriemi polními a 10 škadronami jízdy přechod na území turecké přes Velký Izvor, aby s rumunskou divisí mezi Lom-Palankou a Belgradčikem a s divisí ruské jízdy se spojil a k obležení pevnosti Vidína společně s nimi se přichystal. Horvatovič položil hlavní stan do Velkého Izvoru, kdežto Lešjanin obsadil dne 15. prosince bez všelikého odporu výšiny u Sečenice a Topolnice, ale k Mramoru dále postupovati nemohl, poněvadž Turci se tam opevnili a předmostí na pravém břehu Moravy dvěma redutami sesílili. Lešjanin, pod jehož velením byli divisionáři dva bývalí důstojníci rakouští, plukovník *Oreškovič* a plukovník *Benický*, měl nejlepší vojsko srbské, skládající se ze 27 praporů pěchoty, 8 polních baterií, 3 horských baterií a 8 škadron jízdy; úkolem jeho bylo operovati proti Niši. V Niši, Pirotu, Ak-Palance bylo 12 praporů nizamů a 8 praporů bašibozuků soustředěno.

Velitel sboru šumadského, general *Belimarkovič*, byl při počctí války se štábem svým v Alexinci a tvořil zálohu. Belimarkovič měl soustředěnu armádu svou mezi Paračínem, Čuprijí a Kruševcem, však vojsko to nebylo ještě takticky rozestaveno, poněvadž druhá třída zemské obrany byla teprv před třemi dny mobilisována. Belimarkovič měl celkem míti 36 praporů pěchoty, 10 baterií a 10 škadron jízdy. Sbor šumadský byl zálohou dle libosti a potřeby pro Horvatoviče i Lešjanina.

Velitel sboru javorského, Tichomil *Nikolič*, opevnil výšiny javorské 12 redutami, do nichž uvedl po vypovězení války sbory své. Nikolič měl 21 praporů, 4 polní a 4 horské baterie. Proti sboru javorskému soustředili Turci nejsilnější sbor Arnautů a bašibozuků mezi Novým Pazarem a Kuršumlijí. Ve Starém Srbsku měli Turci 40 praporů.

Velitel sboru drinského, general Ranko *Alimpič*, u něhož byl plukovník *Čolak Antič* náčelníkem štábu, přeložil stan svůj ze Šabce do Badovince. Alimpič měl jen 16 praporů, 3 polní baterie a 4 škadrony jízdy; jemu bylo uloženo chovati se zatím defensivně. Alimpič měl vojsko své rozestavené od Malého Zvorníku až k Rači, na všech místech zřídil si opevnění vyzbrojená děly pevnostními. Turci měli v Bělině 10 praporů bašibozuků pod velením Saliho paše a ve Velkém Zvorníku 8 praporů mustehafizu. Od prohlášení neodvislosti srbské nařídil kníže Milan dle usnešení rady ministerské, aby vztýčil se starý prapor srbský, prapor srbského carství. Žerď pro tureckou korouhev na pevnosti bělehradské byla zvrácena, na bráně pevnosti zasazena srbská kamenná koruna a turecké nápisy byly odstraněny. Všecky výnosy knížecí v listě úřadním počínaly slovy: „Jménem osvobození a neodvislosti Srbska."

Překročivše hranice hleděli Srbové především přerušit spojení Turků mezi pevnostmi Vidínem a Niší. Plukovník Horvatovič zmocniv se okolí Adlie dal se směrem jižním k pohoří sv. Mikuláše, kde silnice vedoucí z Vidína a Lom-Palanky do Niše přestupuje hřeben 1450 metrů vysoký. Obsazením pohoří sv. Mikuláše bylo spojení mezi Vidínem a Niší přerušeno a Vidín tedy osamocen.

## Pohoří Sv. Mikuláše. Prokoplje. Kuršumlje.

Dne 18. prosince dostal setník armády srbské Gliša *Franič* rozkaz, aby vypravil se proti tureckému postavení v průsmyku Sv. Mikuláše. Byly mu svěřeny 1. a 3. prapor kňaževacké brigády, dvě polní děla a škadrona jízdy.

O 1. hodině odpoledne vypravil se první prapor



General Fedor Fedorovič Radeckij, obhajce Šipky.

brigády kňaževacké s 2 děly proti Balta-Berilovci, kamž o 6. hod. večer dorazil. Poněvadž mužstvo po celý den ničehož nebylo požilo, stanulo zde, aby krmi si připravilo. Již na pochodu došla od velitele oddělení balta berilovackého zpráva, že postoupil v před až k Ravno-Bučiji; v téže zprávě i podotknul, že posádka nepřátelská v průsmyku mikulášském není silna. V Balta-Berilovci přijmuty zprávy další a opatřeno 15 saní pro možné raněné. O půl šesté došla zpráva, že Rusové až k Čuprenu se přiblížili, odkudž posádka turecká v síle

2 praporů vojska ihned se vyklidila a do průsmyku mikulášského odtáhla. — Také třetí prapor brigády kňaževacké vyslán z Dobroslavice do průsmyku, kamž ale pro značnou vzdálenost doraziti nemohl a v Janji Mebaně táborem se rozložil. Vzdálenost z Balta Berilovce do průsmyku obnáší pouze půl hodiny cesty. O 11. hodině v noci vypravil se první prapor s 2 děly a oddělením zdravotnickým a dorazil dne 19. prosince o 3. hod. ke karauli turecké u Ravno Bučije.

Zde dal Franič vojsku tyto rozkazy: 1. a 2. setnina druhého praporu pod velením poručíka Obrada *Avramoviče* zabočiti měly v levo, 3. a 4. setnina prvního praporu pod velením poručíka *Pokoriče* pak v pravo; obě setniny ve směru takto naznačeném obejíti měly postavení turecké v průsmyku, přičemž sloužili jim za průvodčí sedláci z Ravno-Bučije. Pro dělostřelectvo bylo nemožno z cesty v pravo nebo v levo se uchýliti a zůstalo půl baterie a půl škadrony jízdectva na cestě hlavní pod velením Franiče.

Poručíku Obradu Avramovičovi nařízeno také, aby nedal mužstvu svému stříleti dříve, dokud nedošla by ho zpráva, že na křídle pravém boj již započal, poněvadž oddělení jeho dříve než ostatní na místo své doraziti mělo.

Ve smyslu rozkazů těchto nastoupila jednotlivá oddělení srbská pochod dne 19. prosince o 4. hodině ráno. Když pak střední oddělení pod Franičem přiblížilo se k posici turecké tak, že nepřítel další postup jeho sledovati mohl, zaujali Srbové toto postavení: v pravo rozvinula se 3. setnina a v levo 4. setnina v dlouhý šik, na hlavní cestě samé umístěna 2 děla; zálohu pro všechna oddělení útočná tvořila 1. a 2. setnina prvního praporu a půl škadrony jízdecké. Počalo se již rozednívati, avšak oddělení, která obejíti měla posici nepřátelskou, dosud nezahájila útok. Pohoří balkánské zahaleno bylo v hustou mlhu, tak že obě strany nepřátelské nemohly sebe na vzájem viděti. Právě o půl osmé však zahřměl první výstřel na křídle pravém a za okamžik i na křídle levém, přičemž i zaznělo na obou stranách daleko rozlehající se „urá!“ Také ze 4 děl baterie srbské vypáleno v týmž okamžiku, avšak výstřely tyto měly míti pouze za účel, aby mravně působily na mužstvo oddělení útočných, neboť jiného výsledku nedalo se jimi docíliti, poněvadž dělostřelectvo srbské nalézalo se právě proti strmé stráni a střílelo ve směru, průvodčími naznačeném. Střelci oddělení Franičova slezli stráni nepřátelskou, aniž i jen jedenkráte vypálili; teprve ve vzdálenosti asi 70 neb 80 kroků od nepřítele zahájili prudkou fusiladu. Zatím pak zajmula dvě děla srbská výhodné stanovisko, a když boj pěšího mužstva stával se úžasně prudkým, zahřmělo z děl těchto osm výstřelů proti nepříteli, načež Srbové se všech stran hnali útokem proti posici turecké. Tak prudkému náběhu útočnému nebyli Turci s to odolati a v nejbližší chvíli dali se na útěk k Belgradčiku. V půl deváté byl průsmyk v moci Srbův. Zprvu stíhalo prchající Turky pouze as 20 nebo 30 pěších vojínů srbských, pak ale pustilo se za Turky celé jízdectvo oddělení Franičova.

S podivením prohlíželi Srbové dobytých posic. Sv. Mikuláš leží na úzkém sedle horském, jež uzavřeno jest trojím silným opevněním, z nichž první rozděleno jest dvěma příčnými zákopy na tři části, druhá dvě opevnění jsou čtyrhranné reduty s hlubokými příkopy. Sedlo to má po obou stranách příkré (65—70 sáhů) chlumy, opevněné redutami, které ale nebyly obsazeny. Celý les, který tam dříve stál, byl pokácen k účelům obhajovacím. Směrem k Ravno-Bučiji byly sruby pro 2 prapory vojska.

Při skvělém útoku tomto ztratili Srbové pouze 3 mrtvé, 4 těžce a 9 lehce raněných. Ztráty Turků byly ale mnohem větší. Vítěznými trofeji Srbův jest celé náčiní telegrafické, 12 koní, veliké zásoby potravin a 4 kusy dobytka tažného.

Za celý boj vystřelili Srbové 24 granátů, 2 šrapnely a 6551 nábojů.

Posice své na Babině Glavě východně od Niše Turci opustili, Srbové pak obsadili města *Kuršumlje* a *Prokoplje* západně od Niše. Plukovník *Benický*, velitel předvoje sboru moravského, obešel Niš a obsadil silnici vedoucí od Niše na jih k Leskovci.

Dobytí *Prokoplje* (vyobr. na str. 439) vylíčil účastník té výpravy takto:

Nepřátelská posice byla obsazena asi 2 prapory nizamu, bašibozuků a jednou baterií. Naše vojsko, 3 prapory brigády alexinské (milice I. třídy) pod plukovníkem Oreškovičem, jichž postavení na pravém křídle moravského sboru armádního sesíleno bylo dvěma bateriemi, zahájilo z rána dne 18. prosince silnou palbu, kterou přinutilo Turky postupující z Prokoplje vrátit se do města zpátky. Srbské dělostřelectvo, které pro neschůdné cesty pouze zvolna mohlo postupovati, usadilo se zatím na ovládajícím vrchu a dělostřelba počala s obou stran. Turecká baterie statně odpovídala, ačkoli její střelba neměla úspěchu; náhle umlkla zcela; nejspíše vrazila do ní nějaká srbská koule. Jeden prapor zatím postavil se v bitevní šik a první řada střelců přiblížila se k nepříteli na tisíc metrů. Naši lidé, jichž většina posud nebyla v ohni, poznali záhy, jak málo turecká střelba účinkuje. Tím nabyli větší odvahy a volajíce: „urá, juriš, napred bračo!“ hnali útokem, přičemž granáty hvízdaly jim pochod útočný. Když byli asi na 600 metrů od nepřítele, uvítáni byli strašlivou salvou, která však jen malou škodu způsobila. Turci opustili město a hnedle vyšlehly na všech stranách zhoubné plameny. Couvajíce zapálili Turci město. Patrony rozházené praskaly na všech stranách, rozšiřujíce ještě mocněji zhoubný živel.

Nemohli jsme pomýšleti na stihání nepřítele. Všickni spěchali, by uhasili oheň. V tom se nám naskytl hrozný výjev. Bašibozuci ve svém vzteku umučili tři obyvatele strašlivým způsobem, dva jiní pak, těžce ranění skonávali! Ztráty naše byly nepatrny; 7 mrtvých a 18 raněných; Turci ztratili zajisté víc než dvakrát tolik lidí.

Prvním cílem srbské armády bylo *dobytí pevnosti Niše.* Kníže Milan dostavil se osobně ke sboru Lešjaninovu, který proti Niši operoval. Čítal dohromady 18.000 mužů. Hodinu cesty od Niše dobyli Srbové návrší komrenských, které opevnili a děly vyzbrojili, aby se později odtud mohla Niš bombardovati. Turci chtěli proto vydobyti posic komrenských, avšak útok jich byl odražen. Turci utekli do pevnosti zanechavše 70 mužů mrtvých a raněných na bojišti. Mezi tím pokročila také větší část armády na levém břehu a obsadila dne 18. prosince po malé šarvátce Mramor, který ovládá přístup k Niši od západu. V kasárnách našlo se střelivo a špíže. Téhož dne měl kníže v Mramoru přehlídku vojska, při čemž je chválil a k novým hrdinným činům pobádal. Lešjanin poslal nyní plukovníka Benického s oddělením na jih. Dne 19. prosince dorazil Benický k Čečině, 4 hodiny jižně od Niše, a dobyl po krátkém, avšak tuhém boji opevnění mostu, který vede zde přes Moravu. Most pobořil a tak přerušil spojení mezi Niší a Leskovcem. Lešjanin poslal k veliteli Niše parlamentáře s vyzváním, aby se vzdal; avšak parlamentář nebyl ani předpuštěn, i jali se Srbové pevnost bombardovat.

Zatím neustaly operace ostatních sborů srbských. Setníkovi Miloši Milojeviči byla svěřena úloha po padlém setníku Iliči, který měl postoupiti k Mitrovici, a zrušiti tuto hlavní stanici dráhy soluňské. Milojevič byl v krajině té dobře znám a velmi oblíben, a proto byl k tomu nesnadnému úkolu vyvolen. Svěřeno mu velení nad 3 nově utvořenými prapory dobrovolníků, s nimiž se dal od Rašky na pochod k Jarini. Předvoj, čítající dvě setniny, srazil se nedaleko hranic s nepřátelskou přední stráží a zahnal ji snadno zpět. Turci rozdělili se v několik tlup harcovnických a zaujali výhodné a pevné postavení nedaleko Gradiny, kde se mohli držet až do příchodu hlavního sboru. Avšak i tento sbor, sestávající jen z nepravidelného vojska, byl příliš sláb, aby mohl klásti srbské přesile vydatný odpor. Po dvouhodinném boji musili Turci ustoupit a to ve velkém nepořádku. Srbové měli 3 mrtvé a 17 raněných, Turci ztratili asi 50 mužů.

Turci napořád ustupovali před Srby, a mnoho osad se podrobovalo vítězům srbským. Srbské obyvatelstvo v Leskovci a okolí povstalo proti turecké vládě a vyslalo deputaci do srbského tábora u Niše se žádostí, aby pobouřená krajina byla srbským vojskem obsazena. Žádost ta nebyla z válečných ohledů vyslyšena.

Skvělého úspěchu dočinili se Srbové dobytím *Pirotu* dne 28. prosince. Divise timockého sboru, vedená podplukovníkem *Markovičem,* postoupila z Ak-Palanky ráno dne 27. prosince až k Suvobovci na silnici ke Gosnici, mezitím co jiná kolona divise Bučevičovy napadla Pirot od severu. Po celý den střílelo pět srbských baterií na Turky, kteří se opevnili v Budimblu. Dne 28. prosince obešel general *Belimarkovič* s divisí plukovníka Ivanoviče turecké opevnění, napadl je v boku i vzal útokem; plukovníku Bučevičovi byl svěřen úkol zaskočiti Turky. Když levé křídlo divise Ivanovičovy dobylo první turecké reduty bodákem, dali se Turci k městu Pirotu na útěk, kde prachárnu a několik domů zapálili. Srbové drali se do města se všech stran; Turci rozprášeni a na hlavu poraženi couvali v divokém zmatku, stiháni jsouce od Srbů po silnici k Srědci a zanechali všecky válečné potřeby Srbům. O poledni byl boj ukončen. Srbů bojovalo 30 praporů pěchoty, jež podporovaly četné baterie polní, Turci prý měli, dle výpovědi zajatých, v boji 20 táborů nizamu a mustehafizu. Srbské vojsko ukořistilo 24 děl, mezi těmi 8 polních a 16 těžkých děl dle staré soustavy, přes 1000 zadovek, vozů na střelivo, stanů, koní, dobytka a mnoho potravy. Zajato bylo asi 100 nizamů. Mezi zajatými nalézal se též kajmakam pirotský, Hassan Ali bej a několik tureckých bejů a úředníků. Srbové stíhali Turky až ke Krupci.

Kníže Milan, obdržev zprávu o dobytí Pirotu, děkoval vojsku za osvědčenou statečnost denním rozkazem a generalu Belimarkovičovi udělil řád takovský.

Založený od Turků v Pirotu oheň Srbové uhasili, pohřbili padlé Turky a raněné dopravili do srbské nemocnice. Ztráty Srbů a Turků byly ovšem veliké. Mezi padlými srbskými důstojníky nalézal se setník *Kavanovič,* mezi těžce raněnými dělostřelecký důstojník Živko *Jovanovič.*

Velkokníže Mikuláš zaslal blahopřání knížeti Milanovi k vítězství pirotskému a požádal o seznam důstojníků, kteří se při tom zvláště vyznamenali.

Jakož se vláda turecká při všeobecném nezdaru válečném každého stébla k svému zachránění chytala, tak obrátila se také k Srbům se zvláštním provoláním, které znělo takto:

„Srbové! Žili jste v míru šťastně a spokojeně pod svrchovaností sultána. Ponejprv byli jste zkaženými muži, kteří vám vládnou, strženi do boje proti suverennímu dvoru a nemůžete zapomenouti na svízele, které Vám z toho vzešly. Pamatujete se také, že po přemožení vzpoury sultán velkomyslně svolil, aby poměry mezi Srbskem a Vysokou Portou upravily se opět týmž způsobem jako před válkou, nežádaje ani odstranění oněch zlopověstníků, kteří Vás svedli. Títéž mužové, necitelní pro spravedlivost a vděčnost, nepomýšeli na nic jiného, leč aby měli prospěch z kruté války, kterou vede Rusko proti Turecku, aby Vás opět svedli ku vzpouře; hledali

k tomu jen chvíli příznivou. Tento nový útok bude ale také od boha potrestán. Sultán ví, na koho musí spadnouti zodpovědnost za nehody, jež Vás ohrožují. Kníže Milan Obrenovič, vinen tímto zločinem, vykonal vypovězením války své sesazení, a sultán Vám to oznamuje. — Srbové! Odlučte věc svou od věci tohoto bohaprázdného muže, spojte snahy své se snahami vlády císařské ku zjednání zákonitého pořádku. Tažte se samých sebe, zdali tento kníže a nevěrní rádcové jeho jsou ještě hodni Vaší důvěry, a neváhejte věc svou odloučiti od věci jejich!"

Srbové ovšem neměli pro vládu sultánovu odpovědi, a žádná odpověď jest také odpověď.

O tři dny dříve než Prokoplje zmocnili se Srbové dne 26. prosince Kuršumlje po tuhém, zoufalém boji. Již dne 22. prosince dostal major *Živkovič* rozkaz, aby táhl proti Kuršumlji. Město to je strategicky velmi důležito, neboť se tam křižují 4 silnice. Opevnění místa toho nejsou v městě samém, nýbrž na okolních návrších. Severní strana chráněna byla proti Srbsku dvěma dobře konstruovanými redutami na vysočině Mikulana zvané. Na západ jsou na vrchu Bašoglavě lunety pro dva prapory, jižně na Samakově a Sokolsku pro 3 prapory vojska. Obě poslední opevnění ovládají nejen město, ale i ostatní posice. Strana východní hájena je pouze náspem a příkopy pro střelce. Turci měli asi 1000 Arnautů a 500 nizamů, Srbové 6 praporů a 6 horských děl. Střed vojska srbského pod majorem Živkovičem, který sestával z 2½ praporu, 2. kňaževacké brigády národního vojska a z 2 děl, měl postupovati přes Bašači a Masači k Nevadě, tam spojiti se s pravým křídlem a s ním podniknouti útok na severní průčelí nepřítele u Mikulany.

Pravého křídla, pod setníkem *Pavlovičem*, které čítalo 1½ praporu s 2 děly, bylo úlohou překročiti údolí Topolnice, vynutiti přechod přes řeku a dobyti Bašoglavy. Aby se výpad nepřítele z opevnění sokolských zamezil, muselo obsaditi levé křídlo 3 setninami a 2 děly výšinu Tunaru a tak ovládati údolí Topolnice. Zbývající vojsko levého křídla mělo zmíněným údolím postupovat a zaměstnávati tak pravé křídlo nepřítele. Pro velké vánice bylo středu nemožno dostati se již příštího dne do Nevady. Následkem toho trpělo levé křídlo, které se k pohoří přiblížilo, ofensivou nepřítele a muselo zase až k Nevadě ustoupiti.

Ráno dne 24. prosince přibyl Živkovič a hned započal útok proti redutě Mikulaně, k němuž se i pravé křídlo, po marném pokusu překročiti řeku přidružilo. S obou stran rozpředl se boj dělostřelecký i pěchoty a brzy praskaly a hvízdaly koule s obou stran. Sněhové závěje chránily Srby proti střelbě, tak že se mohli až na 40 metrů bez velkých ztrát přiblížiti k nepříteli. Sotva že opustili Srbové sněhové hradby, přinutila je vražedná palba k couvání. Asi na 20 kroků před nepřátelskými hradbami byla velká závěj metr zvýší. Tlupa Srbů dorazila sem úprkem, sotva že však chtěla tento svůj úspěch vykořistit, přeskákali Turci hradby svého opevnění, vrhli se za divokého pokřiku na Srby a zatlačili je až k záložnímu sboru. Zde započal krutý zápas muže s mužem. Strašně řádily jatagany a pažby ručnic v této vražedné vřavě. Brzy byl úspěch na té, brzy na oné straně. Všechny síly byly nanejvýš napnuty, nejbližší minuta musela býti rozhodnou. Turci postupovali. V tomto nejnebezpečnějším okamžiku přichvátal Šimon *Petrovič* s praporem studentským a napadl nepřítele v zádech a důstojník *Zlatojevič* se setninou dragačevského praporu udeřil na Turky v boku. Nastala krátká sice, avšak krutá seč. Obklíčení Turci nemohli více odolati ze všech stran dotírajícímu nepříteli i dali se na útěk k řece, aby na druhém místě hájiti mohli svá postavení. Na smrt vysílení našli přemnozí při zápasu s ledovými vlnami na dnu řeky svůj hrob. S největším namaháním dovlekli se tam lehce i těžce ranění, aby raději zahynuli v řece, než aby upadli za živa do zajetí. Mezi tím obsadili Srbové redutu. Ihned započala páliti děla na Samakově, kteroužto střelbu přerušila jen nastalá noc. Aby byly ztráty co možná malé, měla býti obsazena Kuršumlje až po pádu opevnění samakovských.

Noc byla strašně studená; přece však muselo mužstvo vytrvati; také na raněné nemohlo se pamatovati. Sotva že svítati počalo, byli Srbové odhodláni podniknouti nový útok, když v tom k všeobecné radosti nabyli přesvědčení, že Turci již vše vyklidili a ještě za noci ustoupili do hor. Hned byly všechny posice obsazeny.

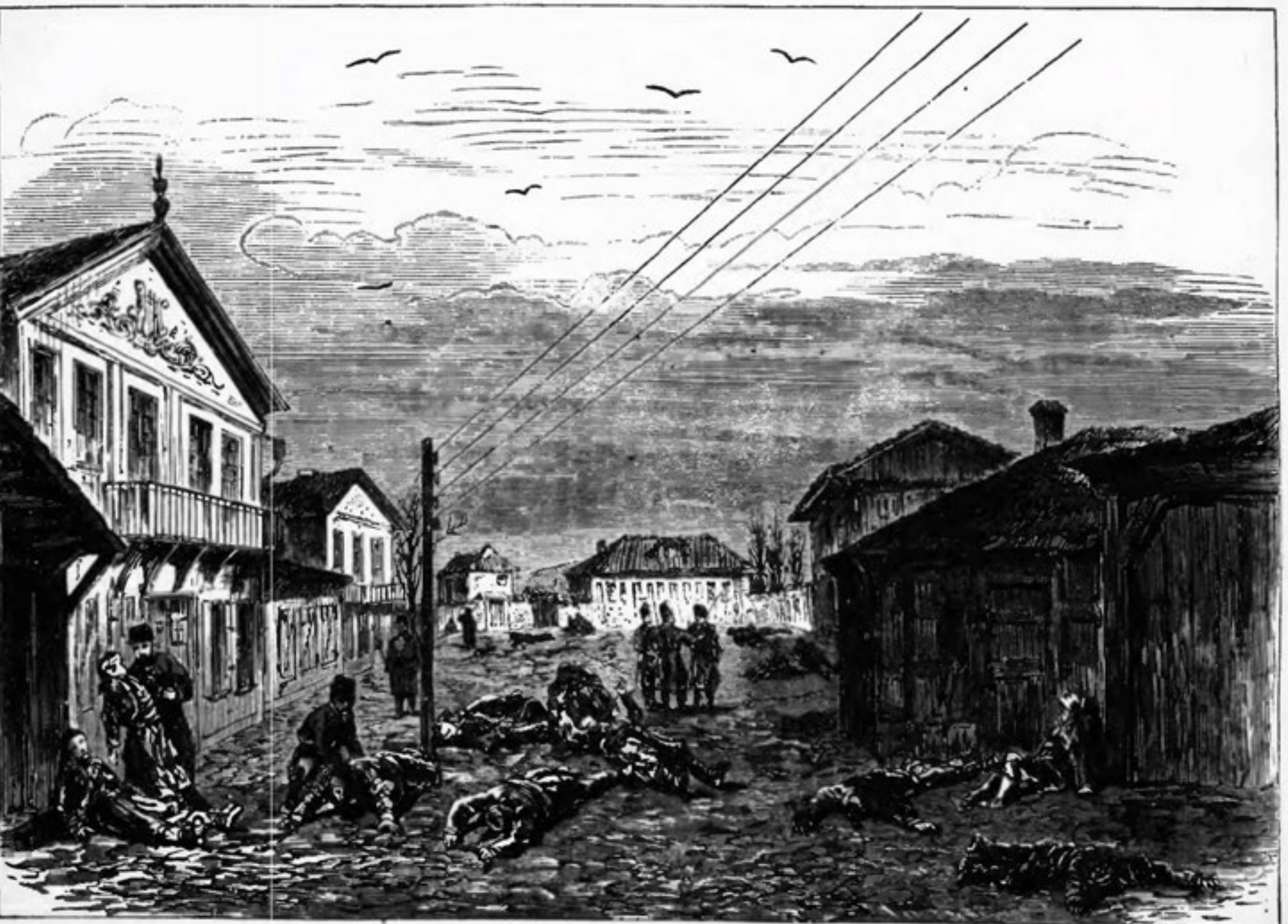
Vítězní Srbové ukořistili 200 beden se střelivem. Na bojišti našlo se přes 100 mrtvých, také v hradbách bylo jich několik. Srbové měli 17 mrtvých a 47 raněných. Všichni pochováni byli v společném hrobě, nad nímž měl velitel nadšenou a vřelou řeč. Také padlí Turci byli pohřbeni.

## Dobytí pevnosti Niše.

Měliť Srbové ovšem tuhou práci s pevností *Niší*, neboť Turci bránili se tam tvrdošíjně, jakož vůbec v této knize měli jsme již mnohokrát příležitost poznamenati, že v obranném postavení jsou Turci výbornými bojovníky.

Konečně ale padla Niš přece do rukou vojska srbského po pětidenním boji, který vyžádal si velkých obětí lidských životů.

Niš leží na úpatí severozápadního výběžku pohoří Sůva zvaného, při samé řece Nišavě, kteráž ústí



Ulice v Plevně dobytém.

do Moravy asi hodinu od Niše; město rozkládá se na pravém, hradby na levém břehu. Pevnost tvoří šestihran s baštami se širokými příkopy a kasematy. Na silnější straně severní jsou tři brány, na jihu čtvrtá, kteráž vede přes Nišavu do města; most jest pobit pancéři, 120 metrů dlouhý a 3—4 metry široký. Teprv za poslední války srbsko-turecké r. 1876 uznalo se, že je třeba opevniti Niš dle požadavků nové doby; angličtí důstojníci zřídili tedy na příznivých místech výšin okolních opevnění venkovská. Což kdyby se bylo nestalo, nebyla by mohla Niš, třeba dobře vyzbrojena, činiti tak tuhý odpor.

Nejdůležitější výšiny u Niše jsou Mramor, Gorice a Viník. Na těchto a na několika jiných pahorcích jest asi 30 opevnění, jichž většina byla uzavřena. Také mnoho zákopů a náspů jest naházeno. Náspy byly nově zřízeny na Gorici, aby chránily silnice do Leskovce a Mramoru. Na výšině topolnické, na levém břehu Topolnice jsou 3, na výšině komrenské pak 4 reduty.

Území mezi těmito dvěma opevněními až k Nišavě táhne se ve spůsobě velikého, příkopem $2\frac{1}{2}$ metru hlubokým obehnaného glacis a jest zařízeno pro hájení pěchotou a děly. Naproti hranici kňaževacké leží také silné opevnění se silnými hradbami a 3 metry hlubokými příkopy. Opevnění toto společně s opevněním na Viníku krylo silnice do Gramady a Kurilova. Před Kurilovem jest výšina Dubího, mající na vrcholi silné opevnění. Velký Vrch měl pouze baterii s několika zákopy pro střelce; také odtud hájil se přechod do Kurilova. Klíč silnice gramadské, Plaminaca, jest kužel rozervaný, příkrý, jenž mohl se ozbrojiti pouze 2 bateriemi děl horských. Na Gramadnici, nedaleko vesnice Vražiny, bylo silné stálé opevnění, odkudž mohlo se na Niš a opevnění její nejúčinněji střileti. Proto zvolili Srbové tuto posici za východiště svého útoku. Asi 1000 až 1500 metrů jižně od Niše vypíná se na vysočině gorické, Padina-Bair zvané, reduta 280 metrů dlouhá a 210 metrů široká, kteráž ovladá údolí Nišavy k severu. Kromě toho jsou na Gorici ještě jiná opevnění. Všecka tato opevnění byla vyzbrojena asi 60—100 děly, z nichž mnohá jsou zrna velmi malého. Posádka nišská čítala asi 8000 mužů.

Niš sama má ráz všech měst tureckých, úzké křivolaké a špinavé ulice, smutné, pusté vzezření; všude ssutiny, trosky. Veliká část domů jest ze dřeva; pouze mešity poskytují pohled příznivější; velmi jednoduchý jest kostel křesťanský, ležící v jižní části města. Budova guvernérova jest v pevnosti. Asi 250—350 metrů od kostela, již za Niší, leží na svahu vysočiny, přes niž vede silnice k Leskovci, veliké kasárny jízdecké a kolem nich samá stavení z kamene. V okolí silnice leží také veliká věž chelle-kule zvaná (věž hlav), na níž bylo ještě před desíti lety zazděno v omítce plno hlav pobitých Srbů z války za osvobození Srbska za Jiřího Karaďorděviče.

* * *

Všechny útočné operace Srbů proti Niši řídil kníže Milan sám. Po obtížném pochodu skalnatým územím měl sbor šumadský dne 4. ledna 1878 nedaleko Čičilje první srážku s Turky, aby zmocnil se opevněných posicí od Brzibrodu přes Bartovac až k Bělotině. Turci, aby předešli útok srbský, napadli srbský sbor s největší prudkostí dvakrát, musili však, ničeho nepořídivše, ustoupiti do opevněných postavení svých. Dne 5. ledna postoupili Srbové v před a obsadili posice před samou Niší. Druhého dne na to obnovili Turci útok svůj, byli však opět, jako dříve, odraženi.

Dne 7. ledna dobylo levé křídlo srbského sboru šumadského posice u Markovo-Kale, kdežto pravé křídlo téhož sboru usadilo se na Vlaském Brdě. V noci ze dne 7. na 8. ledna postavili si tam Srbové děla obléhací, načež dne 8. ledna ráno počali bombardovati opevnění na Gorici. Téhož dne pokusili se Turci všeobecným útokem dobyti postavení, ztracených za posledních dnů, byli však s velikými ztrátami odraženi.

Dne 9. ledna pokračovali Srbové v bombardování Gorice a podařilo se jim k večeru vypudit Turky z této opevněné posice. — Za těchto šestidenních bojů sboru šumadského přiblížila se divise sboru moravského, podporovaná brigádou braničevskou, k tvrzím Viníku a Abdi a střílela na ně s úspěchem nejlepším. K večeru musili Turci posice ty vyklidit, čímž byla všecka venkovská opevnění Niše v moci Srbů.

Město Niš nemohlo se déle držeti, a proto již večer dne 9. ledna počalo vyjednávání se srbským hlavním stanem o kapitulaci, kteréž však vedlo k cíli teprv dne 10. ledna večer.

Smlouva o kapitulaci uzavřena jest mezi srbským zástupcem plukovníkem *Lešjaninem* a oběma tureckými veliteli *Halilem* a *Rašidem* pašou; zní takto:

„Halil paša a Rašid paša odevzdávají knížeti srbskému pevnost a město Niš se všemi děly, střelivem a potřebami válečnými. Všichni turečtí vojáci musejí zbraň složiti, nebudou však považováni co zajatci, nýbrž odvedeni za obvod srbských operací a propuštěni na svobodu. Důstojníci podrží šavle své. Aby pokoj a bezpečnost města se zachovala, musejí obyvatelé, mohamedáni i křesťané složiti zbraň, kteráž se jim později zachovalá opět navrátí. Kníže srbský ručí každému za ochranu života, cti a majetku. Občanům, kteří se chtějí přestěhovati, poskytne se usnadnění. Na znamení své úcty před hrdinností turecké obhajovací armády ponechává kníže srbský nejen důstojníkům, nýbrž také vynikajícím měšťanům zbraně, které nosí za doby míru. Každý turecký prapor složí zvlášť zbraň před velitelem srbské armády."

Srbové ukořistili v Niši 150 děl a přes 20.000

zadovek, jež byly ve skladišti uloženy. Ve zbrojnici nišské nalezeno také množství starobylých zbraní sečných, ručnic a děl, které svědčí o umělecké dovednosti zbrojířů z minulých dob. Zbraně ty dovezeny do musea bělehradského.

Kníže Milan usídlil se s hlavním stanem armády své v tureckém konaku a vydal k obyvatelstvu proklamaci tohoto znění:

„Obyvatelé Niše! Po 500 letech poroby vaší a hrozných útrap pod panstvím nespravedlnosti a násilí přicházím s udatnou armádou svou k vám co osvoboditel a přináším vám křesťanskou vzdělanost, svobodu, spravedlnost a bezpečnost. Občané! S potěšením pozoruji, že obyvatelstvo krásných těchto krajů, které tak dlouho násilím od mateřské vlasti své odervány byly, nicméně zachovalo v živé upomínce spojení své se Srbskem a také přijalo vojíny mé co bratry a toužebně očekávané osvoboditele. Vítězství, jaké armáda moje pomocí boží dosáhla, jest vítězstvím pořádku nad zlořády, práva nad nespravedlností. Já i národ můj zároveň s vítěznou a slavnou armádou cara ruského odhodlali jsme se k válce této, nikoli abychom pomstili neslýchané, dlouholeté útisky, nýbrž abychom osvobodili právo rukou násilnickou uchvácené, abychom muže zbavili vrahů a ženy vilníků! Po 500 letech hrdě opět vlaje prapor srbský na cimbuří staroslavné Niše. Prapor tento budiž vám odznakem oprávněného nároku vašeho, abych chránil vás bez rozdílu vyznání. Pozdravuji vás co zástupce spravedlnosti, co obhajce občanské rovnosti mezi vyznavateli všelikých náboženství. Zároveň žádám vás, abyste poslušni byli nařízení úřadův mých a obvyklému zaměstnání svému se věnovali.

Milan Obrenovič IV.“

Dne 14. ledna přijal kníže Milan deputaci kněžstva i obyvatelstva nišského, jež byla rozdělena ve tři skupiny: křesťany, mohamedány a židy. Skupina první, vedená metropolitem Viktorem, pozdravila knížete těmito slovy:

„Nejjasnější pane! My, jenž jsme byli dnes rekovností Tvou a Tvých vojínů vysvobozeni ode jha tureckého, my dosud tak smutní, teď však nejšťastnější občané všech vyznání, nemůžeme opominouti odeslat Ti v dnešní své radosti zvláštní slavnou deputaci, kteráž by Tě jménem nišských občanů všech vyznání pozdravila, uvítala a díky Ti projevila za rekovný čin, nejjasnější kníže. Vždy zůstaneme za toto osvobození Tvými dlužníky, těla i duše své dáváme Ti, bys naložil s nimi dle své vůle. Vyslovujíce Ti ještě pozdravy všech občanů nišských projevujeme Ti blahopřání k tomuto velikému skutku Tvému a prosíme Tě, bys město naše navštívil a tím radost naši dovršil. Lid prosí a přeje si z celé duše, by spatřilo v Tobě povstalého Dušana. Dejž bůh, abys se jím stal! Amen!“

K tomu připojil zástupce mohamedánský: „Po Allahovi jsi Ty, pane! Domy i rodiny naše, všecko náleží Tobě. Neuznáváme žádného jiného panovníka kromě Tebe; co Ty rozkážeš, učiníme — jen střež a chraň nás, aby každý zůstal u svého krbu. Děkujeme Ti, pane, že vojínové Tvoji pod Tvým velením dobyli města našeho, jež zůstalo před všelikou škodou zachráněno.“

Kníže vyslechnuv řeči ty odvětil laskavě:

„Děkuji Vám za Vaši oddanost a věrnost, kterouž mi projevujete jménem občanů nišských. Těším se stejně nad Vaším osvobozením, jako nad činy statečných vojínů svých, jimiž smazána jest 500letá poroba, a ranní červánky vystupují na obzoru krásných krajin Dušanových v Starém Srbsku. Co se Vás týče, milí občané z Niše, buďte ujištěni a sdělte bratřím svým, že všichni bez rozdílu vyznání jste milí srdci mému a že stejně otcovsky budu o Vás všecky pečovati, začež od Vás žádám, byste poslouchali všech nařízení úřadů mých, abyste podrobili se všem zákonům našim, a každý aby šel pokojně za svým povoláním. Abych dokázal lásku svou k městu Vašemu, přijdu snad zítra již do Niše a nějaký čas v středu Vašem pobudu. Tím pozdravte milé Nišany.“

Po těchto slovech zaznělo radostné „Živio!“

Kníže bavil se pak se všemi členy deputace. Na zejtří odebral se celý hlavní stan do Niše.

## Staré Srbsko.

Účelem válčení srbského byla nejen samostatnost knížectví, nýbrž také osvobození tak zvaného Starého Srbska, které mělo se spojit s dosavadním knížectvím v jediné *království srbské.* Dle rozdělení tureckého čítalo Staré Srbsko pět krajů čili pašalíků, které zase na kazasy čili okresy rozděleny byly. Pašalíky nazývaly se: nišský, novopazarský, prizrenský, srědecký a vidínský. Pašalík nišský měl 240 čtv. mil rozlohy a čítal 156.000 obyvatelů (110.000 křesťanů, 46.000 mohamedánů); pašalík novopazarský 150 čtv. mil a 82.000 obyvatelů (48 000 křesťanů, 33.00) mohamedánů); pašalík prizrenský 240 čtv. mil s 52.000 křesťany a 131.000 mohamedány; pašalík srědecký 250 čtv. mil, 155.000 křesťanů a 26 000 mohamedánů; pašalík vidínský 220 čtv. mil, 121.000 křesťanů a 30.000 mohamedánů. Ve všech pěti pašalících bylo tedy křesťanů 486 000, mohamedánů 266 000, dohromady tedy 752.000 obyvatelův. Jak z tohoto přehledu vidno, má

křesťanské obyvatelstvo v Starém Srbsku skoro všude převahu, jen v pašalíku prizrenském jest více mohamedánů; avšak mezi těmi jest menšina skutečných Osmanů, většina mohamedánského obyvatelstva jest původem slovanská.

Na postupu do Starého Srbska usnadněn byl úkol vojska Milanova tím, že obyvatelstvo bez odporu, ba rádo se podrobovalo. K velitelům srbským docházely deputace obcí a celých okresů na uvítání *osvoboditelů*, kteří postupovali třemi proudy. Plukovník *Lešjanin* se svým sborem bral se mezi řekami Toplicí a Jablonicí, mezi městy Prokopljí a Leskovcem, stíhaje vojsko turecké pod velením Hafize paše, s nímž udržoval neustálé šarvátky, až konečně donutil jej k bitvě na vysočině „Petrovy Hory", kteráž rozkládá se jižně od Kuršumlje a západně od Leskovce; po tuhém boji domohli se Srbové úplného vítězství nad Turky, kteří zachránili se útěkem před zajetím. Druhý proud pod generalem *Belimarkovičem* postoupil podél bulharské Moravy až k Vrani, kde zmocnil se tamějších průsmyků a postupoval pak po silnici na levém břehu řeky té směrem jihozápadním dále, zmocnil se Giljanu a takto octl se jižně od Prištiny u dráhy soluňské! Proti němu stály oddíly turecké pod velením Hassana paše. Třetí proud vedl plukovník *Horvatovič* k Radoměři, jihozápadně od Srědce, potom týmtéž směrem až ke Kistendilu a postoupil ke Skoplji na železnici soluňské, aby jižně od Kačaníku připojil se k Belimarkoviči.

V krajích, jež vojsko srbské obsadilo, nezůstala ani jediná rodina čerkesská neb bašibozucká. Po způsobu kobylek objevily se v krajích starosrbských a po způsobu kobylek opět vymizely.

Nesmírné rozhořčení zmocnilo se Srbův, když při obsazení Kuršumlje nalezli tam bezhlavé mrtvoly 26 rodáků svých, mezi nimiž poručíka Milana Petroviče a Vladimíra Masiče. Tak spláceli Turci za lidumilnou šetrnost a péči, jakou prokazovali raněným Turkům Srbové, kteří nezřídka svlékali vlastní kabátce své, aby oděli a zahřáli jimi zimou zkřehlá těla raněných vojáků tureckých na bojišti nalezených.

Že všichni obyvatelé Starého Srbska dobrovolně novou přísahu poddanství skládali, nebude se nikdo divit, uváží-li, že byli pod panstvím tureckým otroky. Hlavně od počátku válečného kvašení na poloostrově balkánském množily se útrapy jejich v míře až děsné. Otomanská vláda jsouc ve finančních nesnázích, ukládala velké daně a vymáhala je tak přísně, že octly se mnohé obce, v nichž dříve kvetl blahobyt, úplně na mizině a obyvatelstvo jejich zmíralo hlady. I mohamedáni poddávali se bez reptání Srbsku a těšili se zpomínkou, že také jejich předkové nebyli příslušníky státu otomanského. Jakýsi bej v Pirotu pravil: „Konečně můžeme býti opět tím, čím jsme byli před bitvou na Kosovu poli."

Štěstí přálo srbskému vojsku tou měrou, že byli i přátelé Slovanstva překvapeni. Sláva junáckých zbraní srbských byla obnovena.

Turci snažili se ode dávna všemožně vyhladit památku, že území, o jehož osvobození Srbové bojovali, nazývá se též Srbskem. V celé Evropě jest a bylo jméno „Staré Srbsko" všeobecně užíváno, ale Turci nazývali je *Arnautlukem*, dle Arnautů vyznání mohamedánského, již se sem z Albanie vystěhovali, aby jednak vyplnili prázdnotu, již druhdy Srbové ve vlasti své učinili, když v ohromném počtu hledali útulku na sousedním území rakouském, a jednak, aby hroznou přítomností svou drželi na uzdě nespokojené pravoslavné obyvatelstvo. V zemi samé lze uslyšeti oba názvy, avšak o „Starém Srbsku" odvažovali se mluviti jedině pravoslavní, a to potají, důvěrně a šeptem, aby neměli potahování.

Na severu, kde se hranice St. Srbska stotožňuje s jižní hranicí knížectví, stojí město *Nový Pazar*. Odtud se na západ táhne horský řetěz, *Rogožna planina*, který končí onou horskou spletí, jež dosahuje největší výše ve vrších Černé Hory. Na jihozápadním kraji Starého Srbska leží město *Prizren* a za ním se pozdvihuje *Šara planina*. Jako se může na západě vésti čára od severu k jihu, označená horami hercegovskými, severní Albanie a Černé Hory, tak opět může i na východě táhnouti se čára od Prilepu do Skoplje a odtud podél bulharské Černé Hory do Niše. Niš leží trochu stranou od hranice svobodného Srbska.

Tam, kde se Staré Srbsko setkává s Makedonií, vypínají se nejvyšší hory evropského Turecka, Kom (8000 stop) a Durmitor (9000 stop) vysoký. Srdcem Starého Srbska, historicky i zeměpisně, jsou dvě roviny: Metokie a Kosovo pole. Na Kosovu nebo poblíž něho leží města: Priština, Novo Brdo, Djilan, Vučitrn, monastýr Gračanica a Samodrež. Hrad Zvečany, druhdy stoliční sídlo starých srbských králů, stojí na stráni severního klance, kterým se přichází na Kosovo.

Metokie leží na západ od Kosova a je od něho oddělena nízkým řetězem planiny Goleše. Na této rovině jako ve středu srbských zemí založili Nemaniči stolici srbskou a později Štěpán Dušan přenesl sem i sídlo patriarchovo. Staré sídlo carů srbských *Prizren*, leží jen několik hodin od Peči, residence patriarchovy, a mezi nimi stával slavný chrám Dečany, od něhož se převzal zakladatel jeho Štěpánem Dečanským.

Po bitvě na Kosovu poli r. 1389 slíbili Turci přemoženým Srbům svobodu vyznání i majetku. Brzy ale obrátili jinak. Co z dětí poražených nebylo povražděno, odvedeno do zajetí a přetvořeno v janičary, dívky odvedeny do harémů a rodiče směli jen potom zůstati v domově, když hlavu svoji poplatkem, haračem, vykoupili. Chrámy předělány v mešity. Který chrám osudu tomuto ušel, musil býti buď příliš nepatrným, aneb učiněna křesťanům za ohromné sumy koncese, že jim ponechán a nepobořen.

Chtějíc uvésti Srby v podřízenost i co do počtu počalo Turecko v Starém Srbsku záhy osazovati surové Arnauty. Tak to šlo postupně až do druhé polovice 17. věku, kdy prvotní obyvatelé bezmála do jednoho opustili zemi, v které musili snášeti mrzkou porobu, neslýchaná příkoří a protivenství.

Tehdáž zdálo se, že Rakousko upřímně pomýšlí, aby s Turky opravdově zatočilo. Původem Rakouska prohlásil patriarcha srbský Arsenije Crnojevič posledního potomka knížat srbských, Jiřího Brankoviče, despotou srbským a císař Leopold I. potvrdil jej v hodnosti této. Zdvižena proti Turkům vojna. R. 1689 poražen general Piccolomini na Kosově poli nedaleko Prištiny a vojsko rakouské nuceno ustoupiti. Tu z neznámých příčin jest Jiří Brankovič jat, nejprve ve Vídni uvězněn, na to pak internován do Chebu, kde žil až do r. 1711, kdy zemřel.

Zoufalost Srbů byla tak veliká, že neblahý osud Jiřího Brankoviče nemohl zlomiti důvěru jejich v Rakousko. Roku 1690 vystěhovalo se z vlasti do Rakouska 37.000 rodin srbských, jež usazeny na pomezí tureckém, aby zde byly říši rakouské pevnou hradbou proti Turkům. Slíbeno jim sice, že se budou moci navrátiti do dřívějšího domova, jakmile budou z něho Turci vypuzeni, avšak k tomu nedošlo nikdy. Ze srbských vystěhovalců naděláni *hraničáři*, kteří za nedlouho zbaveni domácí správy vojvodské, a podřízeni neoblíbeným generalům.

V Rakousku nebylo dobře, ale v Turecku bylo ještě hůře. Roku 1736 chtěli se přestěhovati pod vedením patriarchy pečského Arsenije IV. noví zástupové do Rakouska, leč přepadeni jsou od Turků, 80.000 jich zabito a hned organisováno ve vylidněné zemi osazování Arnautů ve velkém, při čemž Turci i k tomu hleděli, aby živlem arnautským vyplnili prostor mezi Srbskem a Černou Horou.

Jazykem, krojem i vším zevnějším rázem jsou Starosrbové jednakými s obyvateli knížectví. Junáci jsou, že je proto ctí sami Turci i Arnauté. Vyznamenávají se zvláštní na východě milovností čistoty a pořádku. Jsou horlivějšími zemědělci, než ostatní Srbové, ačkoli se v tom Bulharům nevyrovnají.

Když se část Srbska osvobodila, chtělo se i poslední křesťanské obyvatelstvo Starého Srbska přesídliti do nového, svobodného knížectví. Vláda srbská brzy tomu položila meze, hledíc k tomu, aby mateřská země za krátko nebyla živlu křesťanského úplně prázna. Však nepozbyli Srbové nikdy naděje v sloučení.

A netoužili v „Arnautluku“ pouze Srbové po spojení s knížectvím srbským.

Ve válce černohorsko-turecké r. 1862 očekávali Turci, že Srbové z knížectví půjdou Černohorcům na pomoc. Arnauté starosrbští scházeli se k rokování, co by měli počíti a jak se chovati. I vyptávali se lidí, kteří byli v knížectví, jak je tam a jaké se tam daně platí. Řekli jim, že z každé hlavy dva dukáty. „Dva dukáty?“ volali Arnauté, „dáme i tři, jen když nás nebudou bráti k nizamům a odváděti do cizí země. A co, lépe je pod knížetem než pod sultánem! Nechať jen Srbové hranici překročí, a my se s nimi dobře dohovoříme.“

A stalo se. Když Horvatovič, Lešjanin a Belimarkovič v lednu 1878 vítězně postupovali, nosili jim nejen Srbové, ale také Arnauté chléb a sůl vstříc.

Dávná touha všeho kmene srbského se nesla vždy k staroslavnému *Prizrenu*, jenž míval doby květu a slávy, kdy k němu hledělo nejen celé Srbstvo, nýbrž i cizina, pozorující rozvoj říše srbské s nemalou bázní. Po dvě století býval Prizren stoličním městem srbských panovníků a místem srbského sněmu. Po celý ten čas slynul blahobytem. Na tržišti prizrenském vyměňovalo Srbsko i Bulharsko výrobky a plodiny své za rozmanité zboží západní Evropy. Bezpečné carské silnice, vedené po tratích starořímských, spojovaly jej s Dunajem i Adrií. Mezi ním, Kotorem, Dubrovníkem ano i Benátkami byl stálý a čilý obchodní styk. Kromě prospěchu, který každému městu plyne z toho, že v něm přebývá panovník se svým dvorem, měl Prizren i tu výhodu, že jsa dobře opevněn ležel uprostřed zemí srbských; bouře válečné zuřily kolem něho bez přestání, ale Prizrenu málo kdy se dotýkaly, tak že hradby jeho po několik pokolení neviděly nepřítele. V městě samém bylo plno veřejných a dobročinných budov od kostela sněmovního až do veliké hospody, kterou zařídil car Lazar pro mnohočetné cizí poutníky.

Výhody přirozeného jeho položení zmizely ihned, jakmile vladaři srbští přenesli residenci jinam. Ustraněnost jeho proměnila se v opuštěnost. Ztratila se nádhera „srbského Cařihradu,“ poklesl jeho význam, prchlo bohatství. Ještě jednou připadla mu veliká úloha v dějinách Srbska; hrál ji čestně, ale konec byl tragický. Vzdorovalť Prizren po nešťastné bitvě na Kosovu skoro ještě celé století přesile turecké, stav se takto poslední baštou srbské svobody. Roku 1455 zmohla jej konečně vlna potopy turecké. Od té doby nelze mluviti než o jeho úpadku. Okolnost, která byla druhdy příčinou jeho povznešení, nese a ponese vinu, že bývalý význam Prizrenu nikdy se již neobnoví, ač tím není řečeno, že by se nemohl státi důležitým bodem obchodním a že by po ztrátě slávy nemohl dosíci aspoň někdejšího bohatství.

Čtyři věkové tureckého panování strhali s Prizrenu všelikou zevní zdobu. Nicméně zůstalo na něm cosi velebného a posvátného, slovem královského, kterýžto dojem mají při pohledu na Prizren nejen srbští vlastenci, kteří v něm ctí památník své slávy a moci, ale i cestovatelé cizí. Poutník, přicházející od severu, východu neb západu, vidí před sebou rozsáhlé bílé město, které zdá se seděti na výšinách a vztahuje ramena až do doliny; pozoruje silnice, které běží od Dunaje, Adrie a

moře egejského a zde se soustřeďují — a bezděky se vpravuje do minulosti srbského Cařihradu.

Když se přijde do města, každá jednotlivost vypravuje o arnautské přítomnosti a srbské minulosti. Všude spatřiti lze zbytky chrámů srbských, jež Turci pobořili a z nichž odnesli lepší materiál na stavbu mešit. Kvadry s vytesanými nápisy a kříži na jedné z hlavních mešit podnes dosvědčují, že jsou vzaty z velechrámu archanděla Michala, jejž byl car Dušan zbudoval hned pod svým městem.

Poblíž města na jedné skále nad řekou Bystřicí ukazují trosky hradu Dušanova. Pohled se skály je velmi krásný, ale trosky samy mají vadu, že nejsou ničím více, než několika nepatrnými, rozvalenými zdmi. Ostatně je prostor na strmé stráni tak malý, že by se naň větší budova nevešla, tím méně hrad královský — a tak bude bezpochyby v tomto národním podání mýlka.

V Prizrenu mluví se srbsky, albánsky a turecky. Když Prizren padl Turkům do rukou, usadily se tu mnohé turecké rodiny. A v těchto rodinách zachoval se turecký jazyk podnes. Jinde na Balkáně jest turčina řídkým zjevem, v Prizrenu však jest jedním z domácích jazyků. Avšak jazyk turecký hraje úlohu podřízenou. Hlavním jazykem je v Prizrenu srbština, ačkoli jsou zde Srbové v menšině; dlužno to připsati síle a houževnatosti srbského národního charakteru, který se stěží dá samu sobě odciziti. Většina obyvatelstva je sic arnautská, ale jazyk arnautský je zde nejposlednějším. Obyvatelstva počítá se celkem 46.000, z nich dle náboženství 32.000 mohamedánů, 12 000 pravoslavných a 2000 katolíků.

Roku 1843 přeneseno sem sídlo guvernéra skopeljského, ale starý název „elajet skopeljský“ je ponechán. Guvernéru v Prizrenu podrobeni jsou podguvernéři ve Skoplji a Tetovu. Mimo to sídlí v Prizrenu metropolitové pravoslavný a katolický.

Podnebí je ostré a proměnlivé, následkem čehož vznikají různé a časté nemoci.

Okolí Prizrenu je neobyčejně plodné, dávajíc hojnost obilí všeho druhu, mnoho výborného vína a sílu rohatého dobytka. Obchod je naskrze v rukou křesťanů. Protože je cesta do Skadru špatná a nebezpečná, stojí Prizren v nejživějším obchodním spojení se Solunÿ, odkudž se dovážejí výrobky nejvíce anglické. Z řemesel se nejpilněji provozuje koželužství, jircháøství, puškařství a krejčovina. Prizrenský safian posýlá se větším dílem do Uher.

Obyvatelstvo miluje orbu a zahradnictví, a ačkoli se v tom píli nevyrovná Bulharům, převyšuje přece jiné kmeny srbské. Tuto vlastnost, jakož i vzácná úrodnost okolí, ručí za to, že Prizren brzy po osvobození vyšine se na značný stupeň zamožnosti.

Okolí Prizrenu zdobeno jest lesnatými horami, jejichž doupata poskytují útulek četným hajdukům arnautským. V krajinách jiných, slovanskou rájou obývaných, býval hajduk vždy národním rekem, jenž zbrdouv pohodlím domácího krbu stal se mstitelem rodu svého a víry své; avšak u Prizrenu není hajduk ničím než obyčejným lupičem, který lstí a násilím dobývá všeho, co se mu namane, nechť jest to majetek křesťana nebo mohamedána. Ovšem, hajduci prizrenští jsou jen Arnauti, nikoli Slované.

# Vítězný postup Rusů za Balkánem. Plovdivo.

Neděsíce se ani nebetyčných hor, ani ledovců a závějí, ani hladu a žízně, vrhli se Rusové do Balkánu uprostřed tuhé zimy a jako ranami blesků překvapili zmámené zástupy Turků v údolí sředeckém. Vítězstvím u Taškoše v novoroční den zahájili Rusové celou řadu skvělých zápasů za Balkánem — Slovanstvo vložilo nohu svou na šíji barbara, který malomocně se svíjel pod neodolatelnou silou přísného soudce svého. Před tím nepadaly nikdy s rychlostí tak úžasnou na hlavu svéřepého protivníka jako v prvních dnech měsíce ledna. Slavilyť voje ruské vítězství dvojí: nad přírodou a nad Turky. Po novoroční bitvě u Taškoše poražen dne 3. ledna u mostu iskerského sbor sředecký, dne 4. slavil Gurko vjezd do Srědce, a obsadil město, dne 6. přestoupil general Karcov průsmyk trojanský, dne 7. Skobelev objevil se u Kaloferu za Balkánem, dne 9. Turci napadeni byli v Šipce ze dvou stran a byvše na hlavu poraženi jsou zajati do posledního muže. A také na jiných bojištích byli Turci poraženi: dne 10. ledna vzdala se Černohorcům tvrz barská, jediná to hradba zdržující postup Černohorců po břehu jaderského moře ke Skadru, dne 11. ledna dobyli Srbové pevnosti Niše, jak jsme již ve zvláštní kapitole vyložili. Mezi tím, co Rusové obsazovali posice u Taškoše či Taškysenu od Turků opuštěné, a jiná část počala Turky stíhati, sveden boj u Dolního Bugarova, kde stálo oddělení generala Veljaminova. Oddíl tento, jenž byl směrem ku *Srědci* postaven, napaden a sevřen byl od Turků ze tří stran. Turci čítali 12 praporů pěchoty, přiměřený počet jízdy a 8 děl; vyrazili ze Srědce a učinili útok velmi prudký. Rusové nechali je přijíti až na 50 kroků, vystřelili pak z plných řad a hnali se hned po Turcích bodákem. Po krvavém boji muže proti muži, při němž vojínové ruští dobyli tureckého praporu, byli Turci odraženi, zůstavili na místě 1000 mrtvol a utíkali jsouce od Rusů stíháni. Rusové měli 200 mrtvých a raněných. Boj ten byl velmi skvělý a zasluhuje zvláštního povšimnutí, poněvadž Veljaminov, ačkoliv byl v situaci

nebezpečné, porazil Turky, nepožádav ani za posilu, takže druhé sbory ruské mohly bez vyrušení dokonati úkol svůj. Postupoval totiž Gurko hned druhého dne po novém roce přímo ke Srědci. Také Veljaminov dal se k tomu městu, však jiným směrem než hlavní sbor Gurkův, který u Vraždeně, jihovýchodně od Srědce, utkal se s Turky a po krátkém boji je zahnav *do Srědce vtrhl.*

Obsazení Srědce bylo velikým úspěchem vojenským. Velké, lidnaté to město otevřelo Rusům daleké, bohaté území k rekvisicím a měli tedy konec nouze a strádání po obtížném přechodu přes Balkán. Mimo to mohli si ve Srědci založit zbrojnici a střediště, kteréž jim mělo poskytnout opory proti Plovdivu a Drinopoli. Dobytí Srědce stálo Rusy pouze 24 mrtvých. Turci totiž byli nenadálým objevením se sborů ruských poděšeni a ochabovali ve svém odporu, prchali. Mohamedánské obyvatelstvo Srědce již dříve opouštělo město. Přijeli totiž dne 27. prosince večer po 10. hodině do Srědce dva lékaři a oznamovali, že musili opustit od svého úmyslu dostati se do Taškoše, poněvadž měli Rusové silnici mezi tímto místem a Srědcem obsazenu. Za několik hodin na to přijeli jiní dva lékaři se zprávou, že slyšeli blíž Taškoše střelbu z ručnic a že by se byli málem dostali do ruského zajetí. Oba ujížděli co koně stačili, aby jen Rusům ušli, což se jim podařilo, když byl jeden kůň raněn a sluhovi kabát prostřelen.

Tyto zprávy byly podnětem ke všeobecnému zmatku a každý pomýšlel, jak by co nejrychleji před blížícími se Rusy uprchl. Bylo tam asi 3000 mohamedánských uprchlíků, nejvíce žen a dětí. Kdo z nich mohl, dal se na útěk do Tatar-Bazardžiku.

Před opuštěním Srědce nemohli Turci město zapálit, poněvadž tam bylo přes 7000 raněných. Spokojili se jen tím, že vydrancovali mnohé krámy. V městě však zůstaly valné zásoby špíže.

Příchod vojska ruského do Srědce proměnil se v ovaci velikolepou se strany obyvatelstva. Za hlaholu zvonů, veselých zvuků hudby a radostného jásotu nepřehledných zástupů lidstva vešel odvážný a zároveň obezřelý general Gurko do hlavního města středního Turecka. Paní a dívky v kroji národním, kněžstvo v rouchu slavnostním přišli Rusům vstříc a radostně je uvítali co své dlouho kýžené osvoboditele. Dne 5. a 6. ledna popřál Gurko vojsku svému odpočinku, jehož si dojista plně zasloužilo.

Gurko zdržel se ve Srědci právě jen tak dlouho, pokud toho bylo třeba k opatření nové špíže a ku zdělání dalšího plánu k postupu. Očekával, že na čtyřech místech setkají se jeho sbory s tuhým odporem, totiž severně od *Samakova*, u tak zvané *„brány trajanské“ za Ichtimanem*, v údolí řeky Topolnice za *Petriševem* a konečně v *Panaďurišti.* General Gurko rozdělil brannou moc svou ve čtyry oddělení: na křídle pravém pod velením generala *Veljaminova* nalézalo se oddělení, které opustilo Srědec dne 7. ledna a postupovalo rychle k Samakovu, aby zaskočilo Turky ze Srědce přes Radomír ustupující. Oddělení hlavní pod velením hraběte *Šuvalova* dalo se ze Srědce dne 9 ledna ráno na pochod po silnici ichtimanské a mělo postoupiti na Tatar-Bazardžik, až by oddělení křídelní východně od silnice ichtimanské operující postoupilo tak daleko, že posice turecké u „brány trajanské“ pozbyly by veškeré způsobilosti k uhájení se. Oddělení generala *Schildner-Schuldnera* pohybovalo se podél řeky Topolnice. Konečně na nejzazším křídle levém nalézalo se silné oddělení vedené generalem *Kruedenerem*, které podle rozkazu jemu daného postupovati mělo přes Panaďuriště a sledovati ústup armády *Šakirovy* z Kamarli, později pak spojiti se s ostatními odděleními ruskými před Tatar-Bazardžikem. Malé oddělení pod hrabětem *Komarovským*, kteréž bylo Zlatici obsadilo, mělo konečně na pochodu svém přidružiti se k oddělení generala *Karcova*, k němuž také příslušelo a kteréž postupovalo přes Karlovo, aby tvořilo jaksi *spojení mezi armádou Gurkovou a šipskou armádou ruskou.*

Konečný úspěch tak složitého postupu ovšem závisel na tom, zda-li jednotlivá oddělení v čas dorazí na místa určení svého. Poněvadž pak hrozilo právě počasí nepříznivé a cesty byly velmi neschůdné i nejisté, považováno právem za nebezpečno opustiti místo, kam soustřeďovala se doprava zásob potravních a vrhnouti se do lůna vysokého pohoří, které na obzoru tvořilo jaksi mohutnou, neproniknutelnou zeď. Mužstvo poděleno zásobou chleba na šest dní. Vojínové ruští ačkoli již poněkud zotavili se po namahavém přechodu svém přes Balkán, dosud jevili patrné stopy únavy. Každému dělu dána přípřež dvojitá. Káry muniční do vrchu naplněny střelivem a vojsko konečně dalo se chutě na pochod. General Gurko se štábem svým provázel oddělení hlavní, avšak opustil Srědec teprve dne 9. ledna v poledne.

Slunce rozlévalo po krajích zabalkánských jasné a teplé paprsky své; silnice zaplavena byla vodou z tajícího sněhu a veškeré okolnosti nasvědčovaly, že nastane obleva všeobecná. Napřed nesčetní koňové nesli zavazadla vojenská a tažní dobytek vlekl káry s těžkými náklady za postupující pěchotou. Prve však než dosáhli Rusové pohoří, rtuť v teploměru klesla náhle pod mrazistě a nastala sněženice tak prudká, že při západu slunce stěží mohli cestu před sebou rozeznati. Za soumraku dorazil ke sboru posel se zprávou, že k oddělení gen. Veljaminova dostavil se tur. vyjednavatel a doručil veliteli telegram od ministra války z Cařihradu zaslaný, v němž oznámeno, že prý v hlavním stanu ruském uzavřeno příměří a že chýlí se k míru. General Gurko ihned telegraficky zpravil o okolnosti

této velkoknížete, načež postupovali Rusové chutě dále nedbajíce sněhu ani tuhé zimy a živě mezi sebou hovoříce o příhodě této, která patrně svědčí a, že nepřátelé pozbyli odvahy k dalšímu válčení.

Účastník výpravy v generalním štábu Gurkově psal o výpravě dále:

Minuli jsme vesnici *Vakarel*, která leží při silnici a tvořila již jen pouhé spáleniště. Teprve ve vsi následující podařilo se nám nalézti přístřeší, které jakž takž chránilo nás proti bouřlivé sněženici; mužstvo však musilo ve sněhu podél silnice rozložiti se táborem.

Ráno vše bylo pevně zamrznuto; silnice tvořila hladkou plochu ledovou a ostrý vítr vanul nám vstříc. Za svítání již jeli jsme táborem vojska v před, kdež při pohledu na dřímající kolem ohňů schoulené a sněhem na polo zanešené vojíny, bezděky podivili jsme se, jak možno lidskému tvoru přežiti noc při mrazu tak tuhém, a dokonce i bez přístřeší, jaké poskytují stany vojenské.

V *Ichtimanu* dostihla nás velmi potěšitelná zpráva, že Turci vyklidili se z posic svých v „bráně trajanské“ a že i Samakovo jest v moci naší. Konečně dostavil se k nám i pobočník *Sulejmana* paše, major *Zeki* s poselstvím na velkoknížete; okolnost tato byla nám jaksi potvrzením zprávy o příměří včerejšího večera nás došlé. Avšak ještě během téhož dne doručena Gurkovi depeše z hlavního stanu, v níž nařízeno, aby vojsko bez ohledu na pověsti o domnělém příměří vytrvale postupovalo v před. Ihned jízdectvo naše projelo průsmykem „branou trajanskou“ a obsadilo Vejtrenovo. Dosud neobdrželi jsme zprávy z Banji, ačkoli předpokládali jsme, že Veljaminov žene z toho místa vojsko nepřátelské. Z rána dne 11. ledna pospíchali jsme „branou trajanskou“ dále do Vejtrenova, kamž dorazili jsme ještě v čas, abychom spatřili dlouhý řetěz vojska tureckého, pohybujícího se podél silnice na blízku Simčiny.

Turci věru nalézali se v situaci velmi povážlivé. Plán ústupu, zosnovaný Sulejmanem pašou, směřoval k tomu, aby — dokud času ještě zbývalo — odvolány byly branné síly turecké ze Samakova i Ichtimanu, soustředěny co nejrychleji v Tatar-Bazardžiku a vyslány za armádou Šakira paše k *Drinopoli*. Patrně spoléhal Sulejman i na to, že na základě pověsti o domnělém příměří nepřátelství i se strany Rusův na několik dní bude zastaveno; neboť jeho oddělení samakovské, jemuž velel *Fuad paša*, nejen že mělo tou chvílí do Tatar-Bazardžiku mnohem dále než Rusové, nýbrž musilo ustupovati silnicí daleko neschůdnější než ichtimanská. Když ale pověsti o domnělém příměří neměly očekávaný následek a lest Sulejmanova se nezdařila, musilo oddělení Fuadovo ze Samakova dnem i nocí pospíchati, aby dosíci mohlo rovinu dříve ještě než nepřítel. Fuad paša měl celkem asi 25.000 mužů a nelze upříti, že osvědčil hbitým ústupem svým nemalou spůsobilost u řízení vojska. Neboť zajisté byl to úkol velmi choulostivý; dnem i nocí v souvislém šiku ustupovati po boku nepřítele, ženoucího se hbitě v před a při tom neustále v pozadí svém ohroženu býti. Ústup takový zajisté byl by úkolem velmi krušným i pro kteroukoli armádu dokonalého zřízení. Fuad paša při nejbližší příležitosti zabočil tak, že dělila jej od Rusův řeka Marica, a takto kryl poněkud čáru ústupu svého; ačkoli pak nebylo na jižním břehu Marice žádné cesty tak pohodlně schůdné jako silnice ichtimanská, ustupoval Fuad s neobyčejnou rychlostí, obzvláště když ostavil za sebou celé vozotajstvo své.

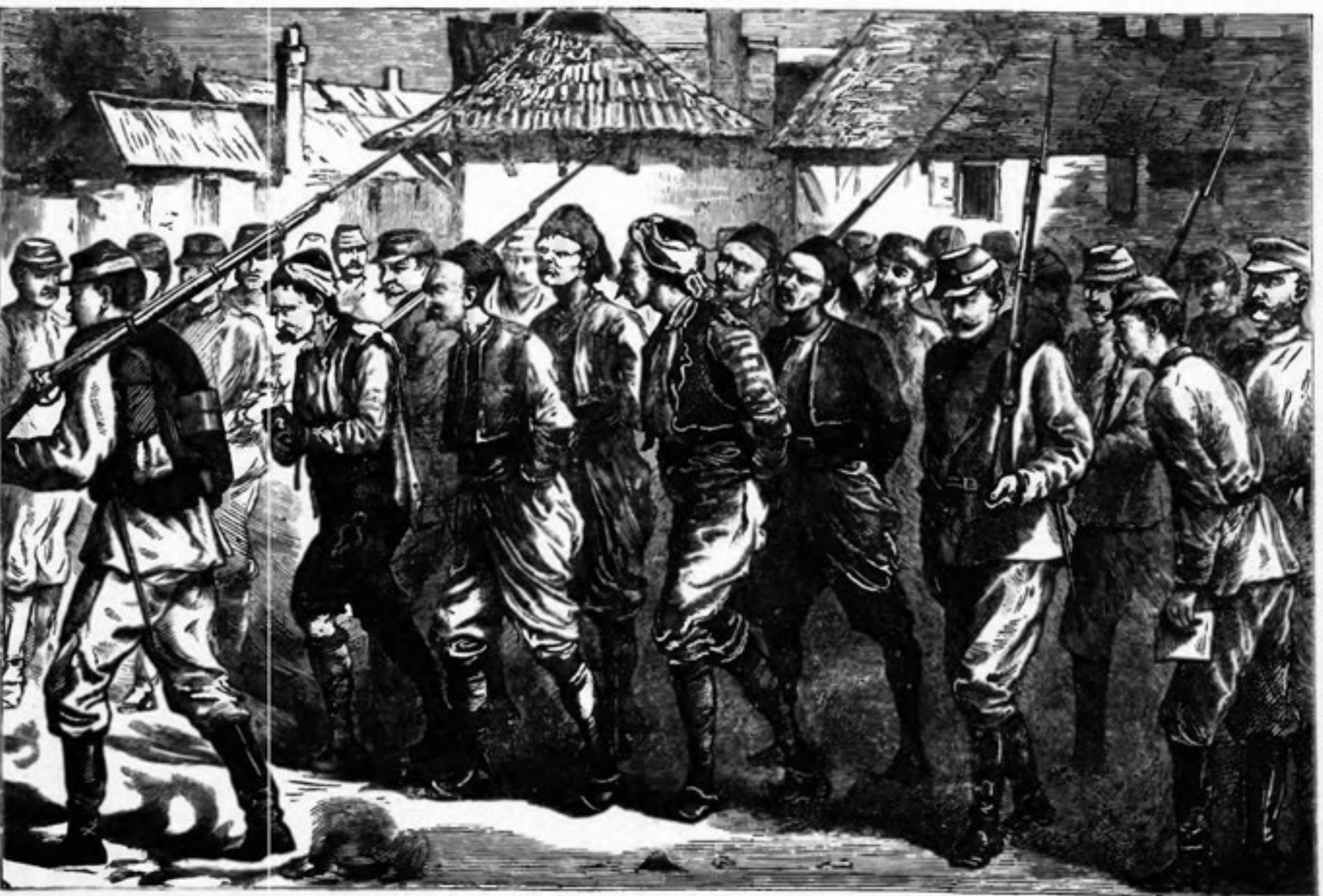
Oddělení tureckému, jímž obsazena byla „brána trajanská“, zbylo ovšem dosti času, aby odklidilo se k Plovdivu a k Drinopoli; armáda Šakirova pak již před týdnem byla minula Panaďuriště, tak že oddělení samakovskému hrozilo nebezpečí, že bude od ostatní armády turecké na dobro odříznuto. Proto také Fuad paša provedl ústup svůj s hbitostí, jakou vyžadovala povážlivost situace jeho.

Brána trajanská jest průsmyk značné výšky, i za počasí letního velmi neschůdný. Za příchodu našeho pokryta byla zde cesta ledovým povlakem tak kluzkým, že zpocení koňové každou chvíli padali, pěší mužstvo pak jen zvolna v před postupovati mohlo a jen v roklích po obou stranách silnice, dělostřelectvem přeplněné, tábořiti muselo. Také doprava děl byla pro kluzkost půdy a příkrost cesty velmi namahavá.

Za to vše dostalo se nám nevalného zadostučinění tím, že viděli jsme z Vejtrenovy, kterak již i zadní voj turecký na útěku svém do Tatar-Bazardžiku před očima nám mizí, aniž mohli jsme jej pronásledovati, poněvadž pěchota naše té chvíle nebyla ještě překročila průsmyk trajanský. Nicméně podařilo se pluku moskevskému během noci zachytit oddělení vozotajstva tureckého o 300 nákladech a rozprášiti 3 prapory vojska nepřátelského.

Následujícího dne, nového roku ruského, sjednotila se čtyry oddělení ruská na blízku Tatar-Bazardžiku; jen oddělení Veljaminovo omeškalo se, poněvadž dalo se na pochodu svém klamnou pověstí o příměří svésti. Již s průsmyku trajanského spatřili jsme, že Tatar-Bazardžik na několika místech hoří; když pak časně z rána dosáhli jsme vrchol jednoho z pahorkův, věnčících rovinu plovdivskou, stoupalo do výše již devět mohutných sloupů kouře a dýmu z hořícího Bazardžiku.

Šest praporů tureckých, které tvořily divisi *Bakera* paše, stálo již v šiku před městem; na silnici byly dvě řady harcovníků a četné jízdectvo, které tvořilo zadní voj ustupující armády turecké; v pravo pak a v levo nalézalo se silné oddělení vojska. Seznali jsme, že útočným zakročením proti tomuto oddělení nepřátelskému ničehož bychom již nezískali, neboť patrně mělo za úkol pouze krýti ústup armády, kterou hodlali jsme zaskočiti,



Zajatí bašibozuci.

což se nám však nepodařilo. Strhl se tedy jen nepatrný boj dělostřelecký a porůzné šarvátky mezi předními hlídkami ruskými a zadními tureckými.

Druhého dne z rána jeli jsme již Tatar-Bazardžikem, jejž byli Turci úplně splenili a na polo spálili; v městě nebylo takořka ani jediné živé duše. Teprve za soumraku vypravili jsme se dále. Touž dobou nalézali jsme se zadnímu voji tureckému vstříc, od něhož dělila nás pouze řeka Marica, kterou tu jen na málo místech od sebe velmi vzdálených přebroditi lze. Směr pochodu obou armád byl rovnoběžný; jedna kvapně pohybovala se podél trati železničné, aby dosáhla Plovdiva, druhá s nemenší rychlostí pospíchala po silnici plovdivské, aby zaskočila armádu nepřátelskou na ústupu jejím. Vojsko obou armád bylo již do vysílení ztrmáceno; ten však byl rozdíl mezi nimi, že kdožkoli z Turkův se opozdili, ihned byli předstihnuti a z cesty do hor zahnáni; Rusové však po několikahodinném odpočinku v té které vesnici pluky své vždy ihned opět sjednotili. Zatím co armáda turecká neustále se drobila a jí ubývalo, zůstávaly sbory ruské v plné své síle.

Část oddělení Šuvalova, které urazilo 30 angl. mil bez odpočinku, přebrodila Marici večer dne 13. ledna, kdy teploměr ukazoval 1 stupeň mrazu, načež hnalo se mužstvo úprkem na Turky, jichž ústup prodlením času změnil se v útěk. Když ale zpozorovali vojínové Šuvalovi, že prchající vojsko turecké jest příliš četné, aby odvážiti se mohli útoku na ně, ubytovali se na to v nejbližší vesnici. Za svitání shledal hrabě Šuvalov, že s 12 prapory svými jest již jen asi 1500 yardů od ustupujícího nepřítele vzdálen. Mužstvo zadních oddělení tureckých bylo již tak ztrmáceno, že nemohlo prchati dále a Šuvalov jal se tedy dorážeti na nepřítele, aby možno-li ústup jeho zdržel tak dlouho, až by brigáda generala Schildner-Schuldnera přebroditi mohla Marici u Plovdiva a zaskočiti takto pravé křídlo nepřátelské.

Uhlídáme, že oddělení Šuvalova, které očekáváno nejposléze v řadě čtyr oddělení ruských, skutečně bylo prvním, a jemu že připadl úkol zastaviti ústup nepřítele, což vlastně provesti mělo oddělení generala Veljaminova. — Turci, jichž bylo asi 40 praporů, zaujali posici na trati železničné; levé křídlo jejich dosahovalo k vesnici *Kavatair*, pravé křídlo ke vsi *Airanli* a střed nalézal se na nízkém pahorku za *Kadikiejem*. Útok hraběte Šuvalova směřoval proti křídlu levému a středu. Boj trval po celý den a poněvadž rýžová pole poskytovala jen málo úkrytu, utrpěly obě nepřátelské strany značné ztráty. Rusové ztratili přes 300 mužů. Zatím co zuřil krutý tento boj, postupovalo oddělení generala Krüdenera podél silnice ku Plovdivu; Schildner-Schuldnerovi pak nařízeno, aby rychlým pochodem obešel pravé křídlo nepřátelské. Při východu slunce v den bitvy nalézal se general Gurko se štábem svým na silnici plovdivské a sice tam, kde řeka Marica jest silnici této nejblíže. Silnice přeplněna byla dělostřelectvem, pěchotou a koňstvem, když tu pravé křídlo turecké náhle objevilo se na druhé straně řeky jen ve vzdálenosti, co by z ručnice dostřelil. Ihned vyslány na protější břeh Marice tři prapory, jichž mužstvo buď řeku přebrodilo, anebo na jízdeckých koních důstojníkův štábních a družiny se přepravilo, načež za krátko rozšířila se střelba ručniční od křídla pravého po celé délce šiku až k nám.

Granáty turecké počaly dopadati až blízko ku silnici a kule ručniční se všech stran zalétaly do nejbližšího okolí našeho; na všech stranách porůznu klesali vojínové i koně jimi zasáhnutí. Na štěstí byli jsme poněkud kryti nevysokou hrází z hlíny, za kterouž stáli jsme po celý den, zatím co vřava bitevní bez přestání zuřila. Plných několik hodin čekali jsme, až objeví se předvoj oddělení Schildner-Schuldnerova, jemuž již dávno udělen rozkaz, aby na bojiště pospíšil.

Avšak očekávaný předvoj objevil se teprve pozdě odpoledne, poněvadž byl se pozdržel na pochodu svém v kterési vesnici, zatím co velitel vypravil se zvolna ku generalu Gurkovi, aby o instrukce jej požádal. Následkem toho nezdařil se pokus o obejití nepřítele, neboť mužstvo předvoje přebrodilo Marici teprve po slunce západu a během noci podařilo se nepříteli nepozorovaně proklouznouti mezi oddělením generala Schildner-Schuldnera a pohořím lešnicanským a zaujmouti posice nové mezi *Stanimakem* a *Dermenderem*.

Již ve dne obsadilo oddělení Krüdenerovo onu čtvrť Plovdiva, která leží severně od Marice; avšak most spojující tuto čtvrť s ostatním městem byl spálen a vojínové Krüdenerovi neučinili pokus, aby řeku přebrodili. Několik děl tureckých umístěných na skalnatém návrší uprostřed města se zvedajícím, chrlilo po celý den granáty proti oddělení Krüdenerovu, jemuž však kanonáda tato způsobila jen ztráty nepatrné.

Škadrona jízdectva pod velením setníka *Buraga*, čítající 80 dragonů gardy (na jichž koních přepravilo se mužstvo Schildner-Schuldnera přes řeku) během večera vrazila do města, kteréž však nalezla — *prázdné*. Avšak nedaleko nádraží, které stálo v plném plameni, shluklo se asi 1500 vojáků tureckých. Dragoni ihned slezli s koňů svých, jež umístili v úkrytu, a z ticha blížili se podél silnice ku nádraží; když pak opodál Turků dopídili se výhodného stanoviska, náhle zahájili proti nepříteli úžasně prudkou střelbu z ručnic, kterouž provázeli ohlušujícím rykem a všemožným lomozem. Turci zprvu důrazně odpovídali na fusiládu dragonů, za nedlouho však ustoupili patrně v domnění, že číselná síla útočníků jest velmi značná. Tím vydáno Plovdivo úplně v moc setníka Buraga a malé škadrony jeho.

Dopoledne dne 16. ledna, když vyjeli jsme na levý břeh Marice přímo naproti městu, čekal již celý armádní sbor ruský u spáleného mostu. Na protějším

břehu shromážděn byl nesmírný dav lidu bulharského, který voláním i gestikulací dával vojínům ruským znáti, že řeka v těchto místech jest příliš hluboká, tak že nijakž nelze ji přebroditi. Most, který dříve oba břehy spojoval, byl od Turků na dobro zničen; nikdo pak nevěděl si rady v nemilé situaci této a všichni marně pátrali po nějaké mělčině neb brodu, jež umožnily by přechod přes řeku.

Konečně učiněn pokus o zřízení — přívozu; kníže *Čertelev* ihned po příchodu generala Gurka přeplul Marici v malém člunu a v nejbližším okamžiku napnuto přes řeku lano — a přívoz byl hotov. Zároveň dopraveno několik rodáků bulharských na levý břeh řeky, aby naznačili tam Rusům mělčiny Marice. Za hodinu pak *general Gurko i se štábní družinou svou vjel do Plovdiva.* Nebylo tu žádného uvítání slavnostního, jedině v kostele odbývala se velká bohoslužba. General Gurko ubytoval se v budově ruského konsulátu. Důstojníci nalezli pohodlná obydlí v domech čelných obyvatelův plovdivských. Veřejný klid a pořádek v městě ničím nebyl přerušen, a ačkoli dosud hřímala děla na horách jižně od města ležících umístěna, zapomněli na vše a nedbali ničeho v blaženém vědomí, že poprvé opět po odchodu našem ze Srědce dostane se nám kýženého odpočinku a pohodlí. Celou noc ze dne 16. ledna i po celý následující den trvalo dunění děl v horách.

Když Fuad s brannou silou svou proklouzl mezerou, která zbyla jemu mezi Šuvalovem a pohořím lešnicanským, zaujal posici ve vinicích několik mil jižně od Plovdiva ležících; byl Fuad nucen brániti se proti gen. Veljaminovi, který počal důrazně dotírati na zadní voj turecký — a zároveň vstříc se postaviti proti Šuvalovu a Schilder-Schuldnerovi, kteří ohrožovali přední voj jeho. Nesnadno jest i jen přibližně udati, kolik tisíc Turků učiněno k boji nejspůsobilých, zajato aneb rozptýleno a kolik jich uprchlo k armádě Sulejmana paše; jisto jest, že když zbytek ustupující armády stanul v horách lešnicanských čelem k Plovdivu obrácen, nečítal více než 15000 mužů.

General *Dandeville* s třetí divisí gardy přebrodil Marici za Plovdivem, pospíšil do Stanimaka po téže silnici, po níž Sulejman unikuul s armádou. Dandeville ihned obsadil Stanimak a doplnil takto kruh v síle 30 tisíc Rusův, který svíral část — 15 tisíc mužů — ustupující armády nepřátelské. Turci ztratili na útěku svém veškerá zavazadla a shledali nyní, že v zamýšleném směru dále ustupovati nemohou; dělostřelectvo jejich bylo již bez píce a snad i bez střeliva. Turci byli na pochodu i bojovali plný minulý týden, dnem i nocí, z čehož i souditi se dalo, v jaké míře asi byli ztrmáceni.

Ráno dne 17. ledna vyrazili Turci z hor a s nasazenými bodáky hnali se po svahu dolů k Marici, aby pokusem zoufalým zmocnili se opět 18 děl, jež byli den před tím ostaviti musili v moci gen. Dandevilla. Jeden z velitelů tureckých — praví se, že to byl sám Fuad paša — vrhl se do středu vřavy bitevní, byl obklíčen a zabil prý a poranil 17 Rusů, prve než sám byl skolen. Prudkému tomuto útoku tureckému však opřeli se Rusové s vytrvalostí skálopevnou, při čemž zejména vyznamenal se general Krasnov v čele jedné brigády 3. divise bojující. Boj zakončil tím, že Turci ztratili nových 12 děl, jež opustili rychle ustupujíce s jednoho tarasu horského na jiný; a když konečně po zoufalém a beznadějném odporu zbývající ztrmácené, vyhladovělé a polozmrzlé mužstvo rozrušené armády turecké nemohlo více odolati, rozptýlilo se v nesouvislé houfce a rozprchlo se do hor, ostavujíc na bojišti i posledních 20 děl.

Plných devět dní byli Rusové na pochodu a v té době i tři tuhé boje svedli za povětří velmi drsného, ačkoli v torbách jejich bylo chleba pouze na šest dní. Pochopitelno, že za okolností takových nebyli Rusové spůsobilými prchajícího nepřítele dále stíhati a že nemohli odepříti sobě několikadenního odpočinku, tak dlouho postrádaného a velice již potřebného. Úhrnná ztráta Rusův obnášela asi 1000 mrtvých a raněných, Turkův zajato přes tisíc; 56 děl tureckých ukořistěno a veliká armáda turecká do základův rozrušena a v nesouvislé částky roztříštěna.

Prozatím velmi málo doslýcháme o pohybech ostatních sborův ruských. Jedno oddělení ruské armády šipské na pochodu svém učinilo značnou a zbytečnou zacházku přes Čirpan, nevědouc, že Gurko jest Plovdivu již tak blízek, nyní zabočilo toto oddělení směrem východním. Před třemi dny strhla se malá bitka v Trnovu, kdež spojuje se dráha plovdivská s jambolskou. Trnovo obsazeno dne 18. ledna.

Značná síla jízdectva pod velením generala *Skobeleva staršího*, nalézá se již u Haskieje a jest i Hermanli již obsazeno.

Plovdivo krutě utrpělo ohněm i jataganem. Obyvatelé bulharští jsou vesměs ozbrojeni ručnicemi zlepšené soustavy. Když vstoupili jsme do města, byl bazar již pouhým spáleništěm, veškeré okolní krámy vydrancovány a zboží po ulicích rozházeno. Na obou březích Marice byla stavení ležící opodál spáleného mostu ohněm zničena. Čtvrť turecká jest úplně liduprázná, ostatní město pak má své obyčejné každodenní vzezření.

* * *

Branná síla Sulejmanova uchýlila se z Plovdiva dne 15. ledna večer a zamířila k Stanimaku, pak Hermanli po horských cestách, jižně od hlavní silnice haskiejské ležících. Sulejman měl značnou část pěchoty napřed, pak dělostřelectvo a pět praporů co zadní voj. Cesty vedoucí přes rozbraní vod byly tak neschůdné, že

dělostřelectvo značně se tam omeškalo. Zatím ale šest škadron jízdectva Skobeleva staršího dostihlo nepřítele, udeřilo na něho, rozehnalo zadní voj turecký a uchvátilo 40 děl.

Mezitím Skobelev mladší obsadil dne 17. ledna stanici na dráze Trnovo.

Mezi obyvatelstvem Plovdiva panoval strach, aby Turci, až Rusové odtáhnou dále, opět se nevrátili a na Bulharech se nevymstili. Však bázeň ta byla zbytečna, neboť Gurko ustanovil v městě silnou posádku.

Město Plovdivo (Filipopol) leží asi na půl cestě mezi Srědcem a Drinopolem na silnici z Bělehradu do Cařihradu, na pravém břehu Marice, pokrývajíc tři značně vysoké chlumy. Město jest velmi krásné a poskytuje nejmalebnější pohled, jde-li se k němu od Tatar-Bazardžiku bohatými rýžovými poli. Přijde se nejprve na předměstí, nazvané po turecku Karšijak. Předměstí Karšijak spojuje s vlastním městem veliký a pěkný most, jímž je přepásána Marica. Za mostem se vejde do hlavní třídy „Buljuk čarši." Zde se nalézají největší hostince, krámy a přes 100 velkokupeckých skladišť. Hlavní třída je široká a dlouhá; po obou její stranách rozbíhá se více větších menších tříd a ulic, v nichž jsou většinou samé turecké domy.

V dolním městě je nejznamenitější částí tak zvaný „Maraš," kde jsou pomíchány domy křesťanské i turecké. Tu stojí i džamije „Džumaja džamisi." Je to starý, křesťanský chrám, jejž Turci obrátili v mešitu. Křesťanský původ bije do oka na první pohled, zrače se v celé vnější podobě džamije, jakož i vnitř v dobře zachovalém oltáři. Turci nepožívají vepřového masa a štítí se ho; proto se cestovatel nemálo podiví a zarazí vida, že nad vchodem do džamije visí na desce, opatřené nějakým starým nápisem, veliký kus starého, tvrdého svinského masa. Maso to stalo se prodlením času jako součástí džamije. Nikdo neví, kdo je tam zavěsil, a kdo tam dává kus nový, když se byl starý již rozpadl. Když spatřili Turci nad branou džamije pověstnou vepřovinu poprvé, div se nevzbouřili. Sebrali se a hlučně ji hodili do Marice. Co však ďábel nechtěl mít — přes noc byla osudná vepřovina opět na svém místě. Když se to několikkrát opakovalo, nechali Turci vepřovinu být vepřovinou a nestarali se více ani o to, kdo ji tam dal, ani kdo ji obnovuje. Nesli to sice velmi těžce, neboť vepřovina na štítu džamije znamená pro ně i proroka rouhavý výsměch — a snad se musí přičísti nesmírné pověrčivosti mohamedánů, že ničeho více proti ní nepodnikali.

Z hlavní ulice odbočuje na pravo jiná, menší, vedoucí na železniční nádraží. Železnice, která se Plovdiva dotýká, je navržena z Cařihradu na Srědec a Niš, ale nebyla dostavena dále, než do jedné vsi u Tatar-Bazardžiku.

Chlumy, na nichž se Plovdivo rozkládá, zovou se Džambaz-tepe, Nebet-tepe a Džilden-tepe. Město na chlumech ještě je půvabnější, než město dolní. Domy na chlumech jsou výhradně křesťanské, patřice Bulharům, Arménům a Řekům. Jsou také větší a lepší domů tureckých.

Ze tří těchto chlumů nejznamenitějším je Džambaz-tepe, kde se nachází velmi pěkná bulharská škola, dům arcibiskupův, několik chrámů atd. Na vrcholu Nebet-tepe viděti trosky starodávné tvrze. Nebet-tepe je ze tří chlumů nejvyšším a dodává Plovdivu strategické důležitosti.

Se všech chlumů spatřuje se překrásné okolí: vidí se na západu Rylo-planina, na jihozápadě hora Dospat, na severu Stará planina čili Balkán a řeka Marica, vinoucí se celou krajinou jako veliký, stříbrný pás, dovršuje půvaby okolí plovdivského.

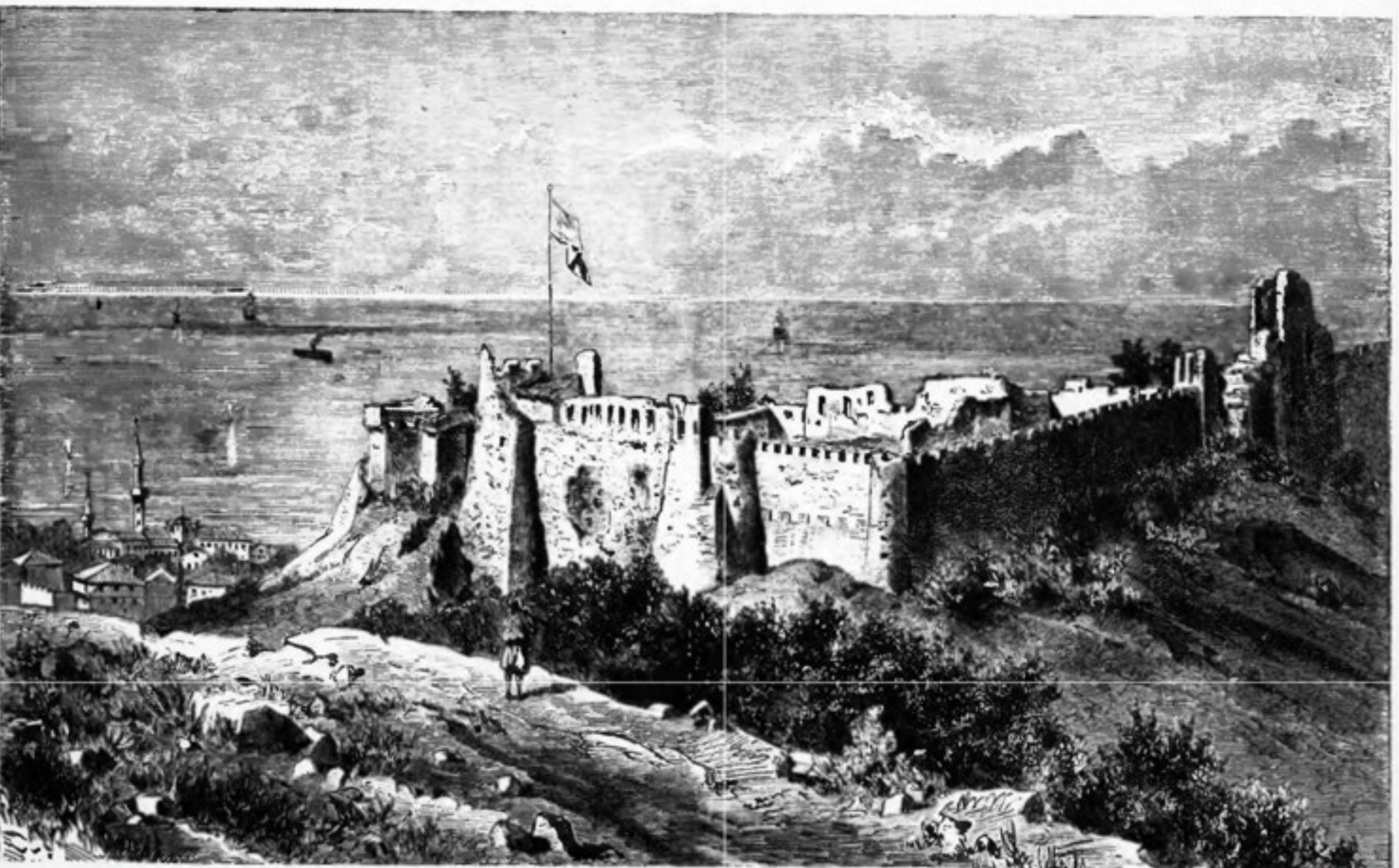
Plovdivo má na 70.000 obyvatelů, většinou Bulharů, potom Turků, Řeků, Arménů a j. Bylo vždy sídlem paše, pravoslavného arcibiskupa a katolického biskupa. Má 9 pravoslavných chrámů, 1 katolický a 20 džamijí. Školství plovdivské vyniká nad jiná bulharská města. Plovdivo dalo Bulharsku, jmenovitě Makedonii a Thracii, velmi mnoho učitelů a intelligence vůbec; možno se dle toho domnívati, že v dějinách přerození Bulharska zaujme vynikající místo.

V rozepřích Bulharů s Fanarioty vyvíjelo Plovdivo neobyčejnou činnost, což dlužno připsati na účet pokročilosti a plynoucí odtud národní uvědomělosti města tohoto. Z Plovdiva šíří se osvěta mocným proudem do okolí dost dalekého.

Od západu k jihu od Plovdiva táhne se amfitheatrálně horský hřbet, nazvaný Despotova planina (Rhodope). V těch horách obývá na 50.000 Bulharů turecké víry, kteří slují „Pomáci." Mezi nimi sebral starožitník Verkovič nejvíce svých národních písní. Rhodopští Pomáci zachovali si nejen jazyk a obyčeje, ale i vědomí národní, které je k tomu mělo, aby chránili přemnohé vzácné starožitniny, nacházející se velmi hojně v jejich krajině, od zkázy a porušení.

Svou chrabrostí a bojovným duchem ukazují nám bulharští poturčenci charakter národa, jaký byl, než jej asijský vetřelec pokořil a do prachu vdupal. Myslí se, že jsou Pomáci z oněch bulharských čet, které sloužily v sultánově vojště jako pomocníci (odtud se odvozuje jejich jméno), dokud Turci nesesílili tolik, aby spojencům mohli dáti na vybranou: buď se poturčit a dále s nimi zůstat, anebo zůstat při náboženství křesťanském a státi se rájou. Pomáci nenávidí Osmanlije i Řeky a sympatisují se svými křesťanskými rodáky.

Mohamedáni plovdivští jsou jako v jiných městech bulharských přistěhovalými z Asie Osmanlíky, jejichž předkové byli zůstaveni v dobyté zemi jako posádka. Tito asijští Turci silně vymírají.



Starý hrad v Trapezuntu u Černého moře.

# Turecká armáda v Šipce zajata.

Mezi tím, co sbory Gurkovy vítězně ze Srědce k Plovdivu postupovaly, stihla armádu tureckou v Šipce pohroma úplná. Dne 9. ledna byla ze dvou stran napadena a zajata. Armáda turecká v Šipce vzdala se po tuhém boji a když byla úplně sevřena. Průběh té události byl tento:

Hned po dobytí Plevna vyslal kníže Mikuláš k sesílení generala Gurka 3. divisi gardové pěchoty a IX. sbor, aby Gurko s bezpečným výsledkem vyrazil na jižní svah Balkánu. Generalové *Radecký* a *Karcov* dostali rozkaz, aby byli připraveni; na posilu generala Radeckého odeslán jest sbor generala *Skobeleva*, záležející ze 16. divise, 3 praporů 3. brigády střelecké a 9. pluku kozáckého. Gen ral Karcov, velitel 3. divise pěchoty, sesílen 10. praporem střelců. Sotva že Gurko Balkán překročil, dostali Radecký a Karcov rozkaz, aby si připravili cestu, general Dellinghausen (26. divise) dostal nařízení, aby část turecké armády odvrátil od Šipky demonstracemi proti Achmetli, Tvardici a Handikeji. Generalovi Radeckému přidělena ještě 30. divise (Puzanov) a 3 pluky jízdy. Ustanoveno, že general Karcov má počíti dne 2. ledna pochod přes Trojan, general Radecký pak dne 5. ledna operovati proti Šipce, což se i stalo. General Karcov sestoupil s 5 prapory své divise, s 10. praporem střelců, s 10 setninami kozáků a 3 bateriemi s hor, kdežto ostatní oddíly divise jeho přišly ze Zlatice, kamž sestoupily od Jetropole.

Proti vesnici Šipce vyslány jsou dva rozdílné oddíly na zaskočení. Pravý oddíl pod velením generala Skobeleva skládal se ze 16. divise, 9. 11. a 12. praporu střelců, bulharských dobrovolníků, 2 setnin 4. praporu zákopníků a 9. pluku donských kozáků, a postupoval přes Zeleno Drvo, Karadli, Imedli, východně od Šipky; druhý oddíl pod velením knížete Svatopluka *Mirského* záležel z 9. a 30. divise, 4. brigády střelců a částí 21. a 23. pluku donského, a postupoval přes Krestov, Selcov, Gusovo a Janinu. Gusovo leží severně od Kazanliku, Janina pak o něco severněji od Gusova. General Radecký sám zůstal na hoře svatého Mikuláše. Tři pluky první divise jízdy přivolány jsou dne 7. ledna z Gabrova. Vojsko mělo s sebou zásobu sucharů, krupice, soli, čaje, cukru, lihu a ječmene na 8 dní. Polovičku nesli si vojáci, druhou polovičku soumaři; kromě toho hnalo se tolik dobytka za vojskem, aby maso z něho vystačilo na 8 dní. Každý voják nesl 96 nábojů, jiných 76 nábojů pro každého muže nesli soumaři; též potřeby lékárnické a obvazadla nesli soumaři. Dne 6. ledna za tuhého mrazu došel kníže Mirský do Selcova, Skobelev pak do Karadli; děla přivezla se na saních. Všecky překážky se překonaly, ačkoliv bylo sněhu velmi mnoho, někde až na půl druhého sáhu; vojsko však statečně a vytrvale bralo se ku předu.

Dne 7. ledna postoupil Mirský ze Selcova ke Gusovu. Skobelev obsadil Imedli. Dne 8. ledna postoupily oba oddíly současně proti vesnici Šipce, k níž se přiblížily na tři versty. Prve než se to stalo, pustil se sbor Radeckého v boj v průsmyku, dobyl při útoku dvou děl, zajal sto mužů a zůstal v noci na dobytém území. Ztráty Rusů byly značné; general *Dombrovskij* a plukovníci *Groman* a *Komenko* byli raněni.

Dne 9. ledna byla mlha tak hustá, že druhá brigáda Skobeleva, která v 6 hodin ráno učinila útok v průčelí, nebyla od Turků pozorována. Rozpředl se urputný boj.

K 11. hodině postoupil též Radecký s hory sv. Mikuláše k útoku. Ve 4 hodiny odpoledne ustali Turci v boji — *vzdali se*, jsouce z obou stran tísněni. Divise Skobeleva měla 6 důstojníků a 294 mužů mrtvých, 38 důstojníků a 1190 mužů raněných. Sbor ten dobyl útokem 12 děl polních a několik korouhví. Při útoku postupoval sbor Skobeleva tak vzorně, jako při přehlídce s vlajícími prapory a hudbou v čele!

Zajato bylo v Šipce 32.000 Turků, s velitelem Rasimem pašou, dále 1 velitel divise, 2 brigádníci, 80 důstojníků štábních. Mezi 93 ukořistěnými děly bylo 11 těžkých hmoždířů, pak jiná veliká kořist válečná.

Z tábora ruského v Gabrovu došla o výpravě k Šipce zpráva následující: „V noci 6. ledna nastoupil armádní sbor generala Skobeleva pochod z Topliše přes Balkán. Účelem přechodu bylo překročit Balkán od severozápadu do roviny u Kazanliku. Cesty nalézaly se v nesmírně bídném stavu vedouce přes náramné kopce a podle hlubokých propastí, které vesměs byly naplněny sněhem. Vojáci zapadali po krk do sněhu a musili koně i děla zanechati, jinak by nebyli s to překonati hrozné obtíže, které se jim při každém kroku stavěly do cesty. Plukovník *Laskovský* se zákopníky razil cestu a my pak zvolna postupovali za ním. Vždy po vykonaných 25 krocích musilo se vojsko zastaviti, by si po unavující práci odpočinulo.

Vánoce (dne 6., 7. a 8. ledna) slavili jsme uprostřed mraků na pochodu do údoliny kazanlické, kam jsme musili slézati pracně. Dospěli jsme do Koradži a Jetropole, jež jsme vzali bez výstřelu a přenocovali jsme v Jetropoli. Druhého dne táhli jsme dále. Na vrcholku pohoří, jenž byl hlubokým sněhem pokryt, musili jsme si raziti úzkou cestu, po které jsme se ubírali stranou. V tom nás Turci zpozorovali a počali na nás střílet. Sestupování s Lysé Hory, na níž jsme se nalézali, bylo hrozné. Avšak dokázali jsme skutkem, že pro ruského vojína není žádných překážek. Tam,

kde by každé jiné vojsko se bylo zastavilo a neodvážilo se učiniti ani krok ku předu, prodrali se naši vojínové skulinou skalní a v dešti kulí nepřátelských neohroženě hnali se k propasti. Skobelev, Kuropatkin a Laskovský, kteří vykonali obhlídku cesty, kterou jsme měli uraziti, byli přijati salvami, při čemž byl Kuropatkin těžce a Laskovský lehce poraněn. Noci té obsadily oddíly pluku kazaňského Imetli, přešedše výšiny a propasti, při čemž ztratili 50 mužů. Když tímto způsobem byla rovina kazanlická s pravé strany obejmuta, vyhnali plukové suzdalský a kazaňský Turky z opevnění a zatlačili je k Senovu.

V polední době vykonána všeobecná obhlídka roviny kazanlické od východu. Odtud hnul se kníže Mirský. Z toho patrno, že pohyby našeho sboru od severozápadu a sboru Mirského od severovýchodu byly ve spojení. Rovina kazanlická byla s dvou stran sklíčena. Tou dobou provedl Radecký demonstraci proti Šipce. Sbor náš nebyl však celý pohromadě a my couvli do svých posic. Ráno 9. ledna přibyly k nám dva pluky. Střelci vladimírského pluku napadli levé křídlo Turků u Senova a byli uvítáni vražedlnou palbou. První útok byl proveden skvělým způsobem a skončil dobytím výšiny u Senova nedaleko vsi Šipky, jež byla obklopena redutami. Skobelev na to poručil uglićskému a kazaňskému pluku, by napadly pravé křídlo Turků. Plukové postoupili v rovné čáře s vlajícími prapory a s hudbou v čele, vedeny jsouce hrdinou toho dne *Panjutinem*. Vrazili do redut a zahnali Turky z dvanácti redut obsadivše všecka opevnění, postupujíce k útoku a poražejíce všecko před sebou. Turci byli zničeni. Tou dobou vedl Skobelev vladimírský pluk k útoku na střed a pět setnin kaštamenského pluku, které byly ozbrojeny puškami Peabodyho, bojovaly proti hlavní redutě. Rasim paša nemohl útok vydržeti a *vztýčil bílý prapor*. Tím způsobem vzalo u vsi Šipky vojsko Skobeleva všech osm redut. První a devátý pluk zajaly 6000 Turků. Rasim paša vzdal se s 12.000 mužů a velel 22 táborům, které stály na výšinách, by složily zbraň.

Den před tím obsadil kníže Mirský Kazanlik. Radecký toho dne podnikl útok s podolským a žitomírským plukem na šipský průsmyk ve frontě. Za vražedlné střelby vnikli vojíni do tureckých opevnění, házeli ruční granáty a pobili tím způsobem mnoho nepřátel utrpěvše sami velké ztráty.

Statný general *Radecký* (vyobrazení na str. 443.), vítěz v Šipce, narodil se roku 1820 jakožto syn nezámožného šlechtice v kazaňské gubernii. Vojenského vzdělání dostalo se mu v inženýrské akademii, pak v akademii generalního štábu. Roku 1841 nastoupil vojenskou službu jako důstojník v inženýrském sboru ve Varšavě. Odtud brzy přeložen do gruzinského okresu a pak větší část svých služeb vojenských konal na Kavkaze, kde v ustavičných bojích s kavkazskými plemeny často se vyznamenal. Roku 1849 Radecký byl již kapitánem generalního štábu. Roku 1852 a 1853 vyznamenal se v bojích proti horalům lezginským, pak v Dagestaně a v kraji darginském, taktéž v následujících letech súčastnil se rozličných výprav válečných na Kavkaze. Roku 1859 stal se náčelníkem dagestanského pěšího pluku, roku následujícího náčelníkem štábu vojsk terské oblasti a v letech následujících udělena mu hodnost generalská. Byl komandantem rozličných divisí, až roku 1876 na podzim svěřeno mu velení 8. sboru, tedy oddílu jižní armády. Radeckému dostalo se mnohých důkazův carské přízně. Již roku 1845 vyznamenán řádem sv. Stanislava, roku 1859 a v letech následujících řády sv. Jiří, sv. Vladimíra a sv. Anny, kromě toho též zlatou šavlí s nápisem: „Za chrabrost.“ Ve válce rusko-turecké zaujímal místo velmi důležité a dostál dokonale svému úkolu.

Zajetí armády šipské a vítězný postup Rusů za Balkánem byly příčiny, že Turci počali volat o příměří a o mír. Porta chtěla to již učinit hned po pádu Plevna, však někteří bojechtiví státníci turečtí kladli váhu na okolnost, že nejsou ještě všechny prostředky vyčerpány, všechna naděje zmařena. Leč Rusko ani po pádu turecké armády v Šipce nespěchalo vyslyšet Portu, která se u jiných mocností o prostřednictví ucházela, jmenovitě u Anglie a Rakouska. Rusko nemohlo se na vítězném pochodu svém tak náhle zastavit, nechtělo-li státi se nevěrným vytknutému úkolu, že totiž neustane, pokud lepší osud křesťanského obyvatelstva na Balkáně zabezpečen nebude. V té příčině ozval se z Petrohradu dne 12. ledna pozoruhodný hlas, který se vůbec považoval za výraz smýšlení kruhů rozhodujících; zněl takto:

„Sotva že Rusům podařilo se rozestavení armády za Balkánem k vlastnímu boji rozhodnému, sotva že strategické cíle, Drinopol a Plovdivo, jsou jasně naznačeny, sotva že se poznalo, že též proti Erzerumu užije se podobného způsobu obléhání, který osvědčil se tak výborně u Plevna, a již nečteme v časopisech západních nic jiného, nežli že Rusko musí teď uzavříti mír, aby co nejrychleji uzavřelo se příměří. Což jsou skutečně tak úplně přesvědčeny, že Turci vidí již nezbytnost povoliti všecky podmínky celou Evropou žádané stran *rovnoprávnosti křesťanů s mohamedány?* Může to Porta učiniti bez porušení podstatných zásad koranu? Bude míti pak po tomto pokoření ještě dost mravní a hmotné síly, aby přinutila mohamedánské poddané své k lepšímu nakládání s křesťany? Dostačí Plevno a Kars, aby před celou Evropou a dějinami se konstatovalo, že Turecko tentokrát na dobro podlehlo křesťanskému vojsku a státu? Jsou nějaké pohnutky a důvody, aby vítěz okázal již teď velikomyslnost svou? Tyto otázky měl by si každý dříve řádně zodpovídati, nežli počne přidávat se ke sboru proroků míru. Jestliže Turecko,

místo aby vyjednávalo o příměří, prohlásí prostě, že podmínky noty Andrássyho, berlínského memoranda a cařihradských konferencí přijme pro příští poměry křesťanů, a že podrobí se i kontrole nad prováděním jich, bude míti ještě zítra mír, není třeba ani demarkačních čar, ani příměří, otázka náhrady za naše válčení může se vyříditi jen tak beze všeho přenáhlení, neboť stránka území a politiky jest již vyřízena. *Rumunsko a Srbsko jsou teď svrchovanosti Porty již sproštěny; Bulharsko pak nezůstane jistě provincií tureckou. Černé Hoře vyplní se některá přání zcela oprávněná a dostane vedle svých statečných hor též několik pilných úrodných údolí*, nejlepší to prostředek, aby Černohorci zabývali se méně handžarem nežli rýčem — méně horským dělem nežli pluhem. Se vším tím, ba ani *s oprávněným odškodněním Rakouska* za těžké časy, které musilo prodělati, není hlavní věcí, t. j. poměru křesťanů v Turecku dosaženo. Nechť nikdo v Evropě se neklame, že se jedná Rusku při této válce o hmotné prospěchy, o dobytí nebo zvětšení. Jestliže rozšíření území stane se oprávněnou věru otázkou po náhradě za veliké oběti nutným, pak nemá to s vlastním cílem této strašné války nic společného. S mravním souhlasem všech křesťanů, se schválením obou sousedních císařství, ba může se říci v zastoupení celé Evropy a její vzdělanosti podniklo Rusko tuto válku, a vlastní nezvratný cíl ten vždy na zřeteli podrželo, kdežto časopisectvo západní Evropy na dobro již s mysli jej spustilo. Rusko žádá úplnou rovnoprávnost křesťanů s mohamedány ve všech oborech veřejné správy. Turecko ale neučinilo dosud pranic, ba ani neslíbilo nic, že přání celé Evropy vyhoví. Státníci turečtí však nepovolí, *dokavad celý turecký stát nebude úplně povalen.* Proto nevěří se zde ještě v ukončení války, ačkoliv jinak každý si toho vroucně přeje."

## Návrat cara Alexandra z bojiště.

Pádem Plevna stržena byla hlavní hradba turecké obrany a ruská armáda byla konečným, úplným vítězstvím jista. Pád Plevna naznačil také car Alexandr již dříve jakožto lhůtu svého setrvání na bojišti. A skutečně již v několika dnech na to, když byl vojevůdce, důstojníky i vynikající vojíny odměnil, vypravil se s družinou svou na cestu do Petrohradu. Cestou byl všude rozjařeným obecenstvem nadšeně vítán, neboť zvěst o slavném vítězství ruském došla zatím do všech končin rozsáhlé říše. Avšak teprve v Petrohradě byla vítací slavnost velikolepou manifestací národní, nikoli pouhou oficielní okázalostí vojenskou nebo úřadnickou. Tato manifestace přesvědčila svět, jak vroucně jest oddán lid ruský svému velkomyslnému panovníku, který dle poměrů říše své vede národ k osvětě a svobodě cestou sice volnou, však tím bezpečnější.

Široké ulice petrohradské hodí se výborně k velkolepým průvodům a okázalým slavnostem. Po obou stranách ulic táhnou se řady výstavných a nádherných budov, jichž průčelí pokryta byla nesčetnými prapory.

Třídy petrohradské tak jsou prostranné, že i největším davům lidstva poskytují místa dost, aby nevznikly nebezpečné tlačenice a zácpy. Car přibyl do Petrohradu dne 22. prosince. Toho dne od svitání zaznívala vzduchem hudba četných sborů vojenských, které provázely jednotlivé pluky posádky petrohradské, jichž mužstvo bylo sice v úpravě slavnostní avšak beze zbraně; mužstvo toto ubíralo se do hlavních tříd, aby rozestavilo se tam po obou stranách ve špalír.

Posádka petrohradská záležela ze záložních praporů plukův gardy carské a z divisí řadového vojska, které zaujalo místo gardy carské. Mužstvo, které tvořilo špalír v ulicích, jimiž jeti měl očekávaný car, vybráno bylo z pluku granátnického, pak z pluku pavlovského a jízdecké gardy a z pluku kozáckého. Za živou hradbou touto nalézalo se nesčíslné množství lidu, které s dychtivostí hledělo příchodu carovu vstříc. Také domy a pavlany slavnostně byly ozdobeny, v oknech jejich pak výkvět krásné pleti petrohradské tvořil ku slavnostní úpravě města půvabný relief, jemuž dodával zvýšené zajímavosti i smuteční šat některých dam na důkaz, že válka mimo skvělé své stránky, má i mnohé zajisté velmi trpké a bolné...

Udeřením 10. hodiny vjel carský vlak do nádraží velmi úpravně vyzdobeného, a za krátko na všech stranách ozývaly se důvěrně přátelské pozdravy a srdečné vítání. Tu mužové, jimž osud a povinnosti kázaly v hlavním městě setrvati, vřele tiskli pravice druhův šťastnějších, jimž usouzeno bylo provázeti cara na bojiště.

Jakmile vystoupil car z vozu železničného, zapěli chovanci konservatoře petrohradské hymnu uvítací a podali jemu věnec vavřínový. *Bogrebov*, purkmistr města Petrohradu uctil cara ve jménu města a gubernské šlechty adresou blahopřejnou, která zněla takto:

„Nejmilostivější Gosudare! Se srdečným zápalem vítá Tě nyní stolice Tvá. Osm měsíců před tím, provázen byv žehnáním svého národa, spěchal Jsi Ty k břehům Dunaje za svatým dílem — osvobození křesťanů od musulmanského jha. Sděluje namahání a nebezpečí se slavným svým vojskem Ty, Gosudare, přítomností svou rozněcoval Jsi v něm odvahu, srdnatost a trpělivost, těšil Jsi trpící, maje soustrast s nimi ve veliké duši své, jevil Jsi se k nim jak anděl — Utěšitel. Obětovnost Tvou a Tvého vojska ověnčil Hospodin vítězstvími v dvou dílech světa. — Delší pobyt Tvůj, Gosudare, v území Turecka rmoutil nás hluboce a každá zvěst odtamtud

nalézala vřelý soucit v srdci Tvých věrných poddaných. Cit radosti, vyzvaný skvělými vítězstvími Tvých statečných vojínů, uchvátil veškeré obyvatelstvo stolice. Návrat Tvůj, caři Osvoboditeli, rozněcuje onen pocit, a štěstí našemu není konce. My prosíme Nejvyššího, aby udělil Tobě, nejmilostivější Gosudare, dlouhého věku na osvobození a mírné rozvití uhnětených národů a k radosti nám."

Car, patrně jsa pohnut, odvětil: „Děkuji Vám, pánové, za Váš soucit. Jsem velmi rád, že se s Vámi vidím, zvláště po útěše, kterou jsem měl v poslední dny pod Plevnem a u svých dětí. Mnoho jsme vykonali, ale ještě mnoho stojí před námi. Kéž nám pomůže bůh, přivésti ku konci toto svaté dílo!"

Na to podal starosta sboru petrohradských obchodníků, Novinský, Gosudaru Imperatoru chléb a sůl na drahocenné stříbrné míse a slánce v ruském slohu, překrásně modře a zlatě emaillovaných. Na vrchní straně mísy byl orel císařský a kolem okraje nápis: „10. (dle našeho počtu 22.) prosince roku 1877," a na spodní straně: „Od petrohradského obchodnictva v den šťastného navrácení se Jeho Imperatorského Veličenstva od válčícího vojska." Na slánce byl chifrovaný nápis: „Bez soli, bez chleba, polovina oběda." Mísa cení se na 2000 rublů.

Po krátké přestávce vykročil Alexandr z budovy nádražní. Jakmile nesmírné davy zočily milovaného cara, zachvěl ovzduším hromový jásot, který úžasnou měrou vzrůstal, zatím co mísilo se v něj dunivé hřmění vzdálených děl a táhlé zvuky nesčetných zvonů petrohradských.

Car zasedl spolu se synem svým velkoknížetem *Sergějem* v malé sáně dvěma koňmi tažené. Před saněmi skvělou družinou štábní obklopenými jel general *Trepov*, ministr policie; za nimi pak oddělení vkusně vyšňořených gardistů jízdeckých. Sáně střelhbitě uháněly třídami po obou stranách lidstvem naplněnými ku katedrále kazaňské. Za průvodem carovým jela v kaleši své carevna, která shromážděnými zástupy taktéž byla pozdravována.

Rozsáhlé náměstí, které před katedrálou v polokruhu se rozprostírá, vroubeno bylo na okraji svém několika řadami sedadel s povlaky tmavě červenými; sedadla tato osazena byla osobami stavu vojenského i civilního.

Nade vše úchvatným bylo divadlo, jaké jevilo se zrakům pozorovatele uvnitř katedrály.

Tajemné šero, které panovalo dosud v posvátných prostorách katedrály, ustoupilo světelné záplavě, kterou rozlévalo po celém chrámě na tisíce rozžatých svící; skvělá záře tato zrcadlila se v hlazeném povrchu ohromných pilířů ze žuly čuchonské, která kolkolem metala odlesk takořka oslepující. Široké, bohatě zlacené rámce obrazův svatých taktéž odrážely mohutný proud světla, v němž třpytily se stříbrem pobité, posvátné dvéře, za nimiž nalézá se oltář hlavní; konečně i drahokamy, jimiž veškeré ony svaté obrazy na stříbrných stěnách ikonostasi jsou bohatě posázeny, vydávaly ze sebe ohnivou různobarevnou záři ztápějíce se v bohatý proud světla.

Nádhera bohoslužby, která působením na smysly razí si přístup k duším vyznavačů, všude byla tu zjevna: o ní svědčily přečetné masivní kandelábry z ryzého stříbra, ji zvěstovalo jméno Všemocného v prostřed oltáře hlavního drahokamy vykládané, ona jevila se třpytem nesčetných klenotů a drahého kamení, zrcadelním odleskem sněhobílých stěn mramorových.

Bohoslužba s válkou nápadně v katedrále této vespolek se druží. Onen nápis zvěstuje, že stříbro v ikonastasi uděleno katedrále darem od donských kozáků po kruté kampani r. 1812; s každého pilíře pak splývají trofeje vítězné a korouhve; tamto viděti jest odznaky udatnosti Rusův za bojův minulých. Však dosud nebyly tu trofeje z Horního Dubníku, Teliše a Plevna.

Za to byly tu památky udatnosti Děbičovy, Wittgensteinovy, Paskěvičovy, které v podobě zvetšelých a rozedraných praporů s říms mramorových pilířů katedrály kazaňské zvěstují slávu minulých dnův. Také útok Suvarova na náspy Ismailova zvěčněn jest tu prapory tureckými, které padly v moc neohroženého tohoto vojevůdce ruského. Konečně neschází tu ani napoleonských praporů s orlem francouzským, nejčastěji ale zříti tu jest — půlměsíc turecký. Nad hrobem Kutuzova klidně tu visí prapory uchvácené na březích Bereziny, kdy „mrazem krev v žilách stydla". Pod některým skupením praporů viděti tu i těžké klíče bran městských, svého času zbraní ruskou přinucených do kořán se rozevříti; — a tamto konečně černá se zlatými včelami posázená maršálská hůl neunavného Davousta.

Zástupy kolem velké katedrály kazaňské se vlnící, pravým byly mikrokosmickým obrázkem celého národa ruského. Mnozí z lidu v dychtivém očekávání příchodu carova celou noc strávili na mramorových schodech portálu, aby zabezpečili si pro příští den výhodné stanovisko, s něhož tvář carovu zočiti by mohli.

Konečně zazněl táhlý zvuk zvonu katedrálního a dvéře chrámové mžikem rozlétly se do kořán. Ovzduší opětně zachvělo se bouřlivým jásotem davův lidstva, hřměním děl a elegickými zvuky, jež vyluzuje z kovu zvonového každé udeření kladivem. Jest nemožno věrně vylíčiti uchvacující ten výjev, který naskytl se zrakům přítomného pozorovatele, když car se synem svým přijel ku katedrále. Veden metropolitou ubíral se car po schodech vzhůru k portálu, kdež rty svými dotknul se třpytného obrazu sv. matky kazaňské. Do vnitř katedrály vstoupila za Alexandrem jedině carevna a hrabě Adlerberg.

Obřad uvnitř katedrály trval jen krátkou chvíli; jakmile pak car opětně objevil se na prahu portálu, neznal lid u nadšení svém žádných mezí více. Muži i ženy jemu v cestu se vrhali, aby zlíbati mohli plášť jeho . . . Konečně dostal se car k saním svým a provázen neustávajícím jásotem lidu odjel do paláce zimního.

Náměstí Alexandrovo takového jest rozsahu, že několik tisíc lidí nevelkým může se tu zdáti zástupem; tentokráte však bylo náměstí toto v pravém slova smyslu přeplněno lidstvem a veškeré spojení komunikační tím na dobro přerušeno. Když pak car lidstvem tímto jel ku zimnímu paláci Alexandrovu, zdálo se, jakoby jásot davův dorážel k nebesům samým...

Car vystoupiv až k portálu paláce stanul chvíli a kynutím rukou děkoval lidu za vřelé uvítání jeho, načež odebral se do vnitř paláce, aby oddal se zde odpočinku zajisté vhodnějšímu, než jakého bylo jemu zažiti v Běle, Horním Studenu a Poradimi. Několikráte ještě musil Alexandr okázati se lidu, který nadšeně vítal jej co pravého osvoboditele ujařmených bratrů balkánských.

V Petrohradě až dlouho do noci trval ruch slavnostní, od 7 hodin pak bylo celé město slavnostně osvětleno.

Jedna z hlavních příčin, pro kterou car Alexandr odhodlal se k bezodkladnému návratu do Petrohradu hned po dobytí Plevna, jest i přání jeho osobně se súčastniti slavnostních obřadů ku cti stého dne narození předka svého Alexandra I. Jméno panovníka tohoto souvisí s nejbouřlivějším, avšak i nejslavnějším obdobím dějin národa ruského a utkvělo proto pevně v srdcích lidu ruského.

Alexandr I. odpočívá mezi ostatními dosud zemřelými údy rodiny carské v katedrále sv. Petra a Pavla v pevnosti petrohradské. Zde, v kobkách z běloskvoucího mramoru leží panovníci ruští, jichž jména celým světem zaznívala: tu Petr Veliký, jenž posunul Rusko do řady národův čelných, Kateřina II., Alexandr, jenž za vlády své zažiti musel vpádu výbojné armády nepřátelské nejen do Rusi, nýbrž i do samé posvátné Moskvy, dovedl však ztrestati nepřítele, jenž takovou potupu uvalil na pramáti měst ruských, — a konečně Mikuláš „duše železné". Pod nádhernou klenbou, v níž nalézá se mausoleum carské, shromáždila se ráno dne 24. prosince vysoká šlechta ruská, dvořanínové a vojenští hodnostáři, kteří nebyli na bojiště povoláni. Za přítomnosti skvělého tohoto shromáždění odbývána pak slavná mše zádušní.

Car vstoupil do katedrály, následován mužskými členy rodiny carské v Petrohradě právě přítomnými a vážně ubíral se hlavní lodí chrámovou; vzezření jeho bylo v pravdě majestátní. Car oděn byl v kroj husarský s kožešinou a přívětivým kynutím hlavou a úklonami děkoval za poctu ode všech jemu vzdávanou. Metropolita sám sloužil slavnou mši zádušní před hrobem Alexandra; proti metropolitovi buď stál neb klečel osamocený car, za nímž shromážděni byli údové rodiny, dvůr a důstojníci carští. — Velebné zvuky rekviem, které zapěl sbor katedrály carské, dojemně rozléhaly se prostorami chrámovými.

Kněží ruští, jimž dlouhý bílý vous dodával vzezření vážných kmetů, v kruhu stály kolem hrobky Alexandrovy, která obklopena byla celým hájem vzácných květin exotických.

Když pak zaznělo chrámem melodické rekviem, přijal car z ruky jednoho z ministrův svých peníz pamětný, který k této slavnosti zvlášť byl ražen, přikročiv pak k hrobu Alexandrovu vložil naň car peníz tento, mezi nesčetné věnce a kříže, jimiž běloskvoucí mramor celý byl pokryt.

V témž okamžiku všichni přítomní poklekli, v ruce držíce rozžaté svíce. Sbor utichl, načež vážným a mohutným hlasem vyslovil metropolita blahořečení své nad hrobem Alexandra I. Car po řadě pak navštívil hroby i všech ostatních zemřelých údův rodiny carské, při čemž pokaždé poklekl a mramorovou desku náhrobní políbil. Delší chvíli setrval car u prvorozeného syna svého, jehož hrob posázen jest květinami něžnou péčí vroucně milující družky v neustálé svěžesti udržovanými. — Car ukloniv se konečně vznešenému shromáždění opodál stojícímu, opustil katedrálu právě v hodině polední.

Ve dvorní kapli zimního paláce carského odbýváno později slavné „Te Deum", jehož súčastnili se všichni, kdož přítomni byli zádušní mši v katedrále. Celé shromáždění modlilo se přitom za blaho i štěstí manželů carských i rodiny jejich; když pak sbor zapěl obvyklé „Te Deum", hřměla děla pevnostní, z nichž vypálena 101 rána na oslavu významného dne.

## Další boje Černohorců v Albánii.

Pověděli jsme na stránce 352, kterak tři turecké lodě pokoušely se koncem listopadu 1877 o bombardování tvrze Volarice, aby z ní vypudili Černohorce. Dvakráte musely lodě odtáhnout s nepořízenou i vrátily se dne 1. prosince potřetí a zahájily znova střelbu. Ale i potřetí byly provázeny nezdarem, neboť jedné byl přeražen stožár, druhé prostřeleno bylo velké rahno, třetí pak prorazil granát palubu a praskl v baterii. V následujících dnech byl pokus přistání zmařen. Ačkoliv byla u přístavu jedna obrněná turecká loď na

stráži, podařilo se přece malé řecké plachetní lodi dopraviti nepozorovaně pro Černohorce střelivo. V palbě proti citadele barské se pokračovalo a brzy byla všechna děla této tvrze, vyjma 7 kusů, demontována.

S rakouským konsulem měli Černohorci potíž, poněvadž se mnoho Turků postavilo pod jeho ochranu a pak co „rakouští poddaní" žádali svobodný odchod z města a citadely. Z počátku se to dovolilo, avšak brzy se nabylo přesvědčení, že nověpečení „rakouští poddaní" spáchali po svém propuštění na Černohorcích zradu. Po té vyrovnala se věc s rakouským konsulem *Netovičem* v dobrotě.

Dne 6. prosince připlulo opět turecké loďstvo a počalo bombardovati, tentokráte s úspěchem, neboť na straně Černohorců byli 3 mrtví a 12 raněných. Přece však přinutila palba jejich lodě k odplutí Dne 7. prosince objevily se nové 3 parníky, které zakotvily druhého dne před tvrzí Holým Brdem, na kterou po celou hodinu střílely, aniž by Černohorcům možná bývalo odpovídat. Na lodích byla totiž těžká rýhovaná děla, v Holém Brdě byla však jen děla hladká, jichž střely nemohly nepřátelských lodí zasáhnouti. V noci na 9. prosince započaly střelbu i lodě před Barem zakotvené a pokračovaly v ní po celý den. Teprve pozdě večer odpluly.

V následujících dnech byla střelba na obou stranách jen slabá. Dne 20. prosince připluly opět obrněné lodě a střílely po několik hodin na opevnění u Spice, avšak následkem jich vysoké polohy bez výsledku. Téhož dne přibyl na Cetyň neočekávaně kníže Mikuláš. Dne 26. prosince odjel opět do tábora barského. Den před tím sběhly se před Olgunem události, které jsou v pravdě obdivuhodny:

Od Skadru přitáhlo 4000 Turků a zaujali mezi Bojanou a Skadrem hrozivé postavení. Zde nemohli býti trpěni, neboť se pravidelně opevnili, nahromadili spíži a měli dle všeho úmysl vyčkati, až by tu byl počet jich větší, aby pak se pokusiti mohli o vysvobození posádky barské. Aby se to předešlo, dostal právě z Italie se vracející Božo Petrovič rozkaz Turky zahnati. Božo táhl tedy se svou a Plamencovou brigádou k O'gunu, avšak když viděl dobře opevněný tábor Turků, považoval za nevhodné odvážiti se k přímému útoku a chtěl vyčkati. Plamenac byl naproti tomu jiného mínění, postavil se v čelo několika praporů své brigády, seřadil je v útočné šiky a vrhl se na opevněného a počtem silnějšího nepřítele. Se stanoviska vojenského byl to nesmysl, který mohl draze zaplatit, a bylo by to u Plamence tím více pokárání hodno, poněvadž v podobném případu utrpěl u Anamaliti porážku. Tentokráte přálo mu štěstí. Když Černohorci, rozděleni ve dva proudy, s vytaseným handžarem hnali útokem, dostali Turci takový strach, že, aniž by vystřelili, vyskákali z opevnění a v divokém úprku uháněli ke Skadru. Kdyby byla jízda po ruce, mohli býti až do posledního muže pobiti, ale tak podařilo se 7 praporům uprchnouti. Pouze osmý prapor — 500 mužů — neměl již tolik času, aby uprchl, i byl ještě v táboru, když Černohorci překročili opevnění. Aniž by byl vystřelil, zahodil celý prapor zbraň. Byl zajat a poslán na Cetyň, kam již dne 25. prosince 80 jiných zajatých bylo dopraveno. Korouhev praporu poslána do musea. Kořist byla ohromná. Ukořistěno 4000 ovcí, 300 volů, 70 koní, 600 koňských nákladů mouky a rýže, 60 nákladů střeliva a 800 ručnic kromě jiné zbraně. Tohoto *skvělého úspěchu dobyli Černohorci, aniž by byli kapku krve prolili.* Událost ta je jedinou ve válečné historii.

Avšak to nejlepší teprve přijde! V Olgunu dal vojvoda Plamenac postavit na rychlo nové baterie, a když se téhož dne turecké loďstvo blížilo a na město střílelo, odpověděla naše děla zápalnými granáty. Pojednou vyšlehly z trojstěžňového parníku plameny, a poněvadž jsme palbu sesílili, stála loď brzy v jednom plamenu. Několik Černohorců, kteří umějí dobře plovat, usneslo se provésti odvážný kousek, jakých se tak často v historii Černé Hory dočítáme. Vzpomeňme si jen na snešení pevnostní vlajky na citadele barské, na dopravu děl kolem turecké pobřežní tvrze, na dvojí dobytí pevnosti Žabljaku ponejprv desíti, podruhé osmdesáti Černohorci. Odzvážlivci skočili do moře, plovali nepozorovaně až k hořící lodi a vylezli na palubu po provaze. Dříve, než se Turci ze svého leknutí mohli vzpamatovati, strhli velkou vlajku se stožáru a skočili s ní do moře. Ačkoliv bylo po nich stříleno, dostali se přece bez pohromy na břeh, kdež byli s jásotem přivítáni.

Mezi tím chtěl jiný parník hořící loď podporovati; proto namířena všechna děla proti němu a netrvalo to dlouho a již i tato loď byla v plamenech. Oba válečné parníky shořely. Byly prý to korvety „Sinope" a „Lebra". Každá vyzbrojena byla 12 děly 40libernými, majíc 150 koňských sil, 800 tun snosnosti a 160 mužů posádky. Avšak ztráta byla připlutím dvou nových lodí nahražena. Byla to šroubová loď „Babel" se čtyřmi 40liberkami, měla 450 koňských sil a 1200 tun snosnosti a 260 mužů posádky a tuniská šroubová loď „Bešir" se čtyřmi 12liberkami o síle 184 koní, 500 tun a s 75 muži posádky.

Citadela barská se bránila statně, avšak často přicházeli z ní sběhové, jichž fantasie byla bohatou, neboť vypravovali, že se rozčilením 200 Turků a Turkyň — zbláznilo, posádka že je celá zoufalá atd. Ze 3000 žen a dětí, které byly v citadele, přihlásilo se 260 za rakouské poddané, i naloženy byly dne 31. prosince na rakouskou válečnou loď „Don Juan d'Austria" a „Narentu". 200 jich již den před tím odtáhlo k Zubcům.

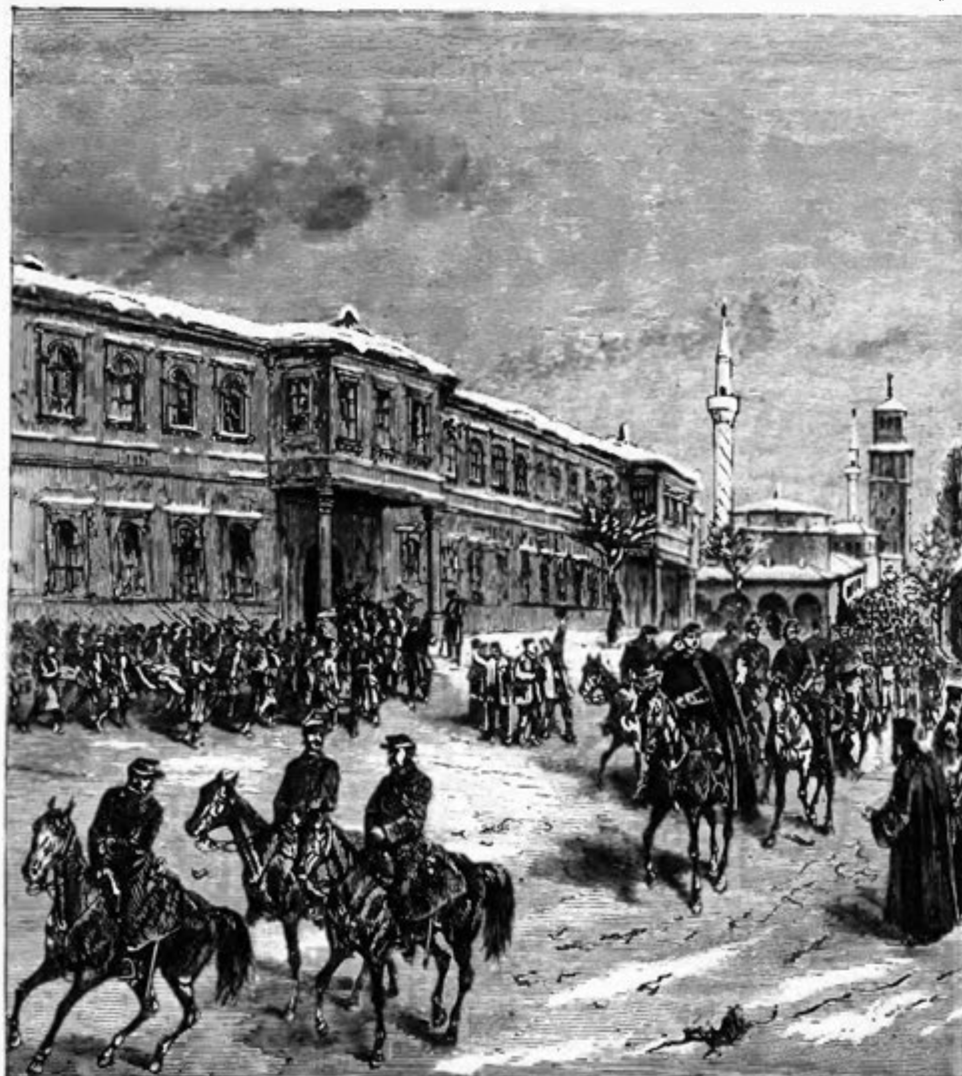
Kníže Mikuláš dostal medalii udatnosti od knížete rumunského Karla s lichotivým přípisem.

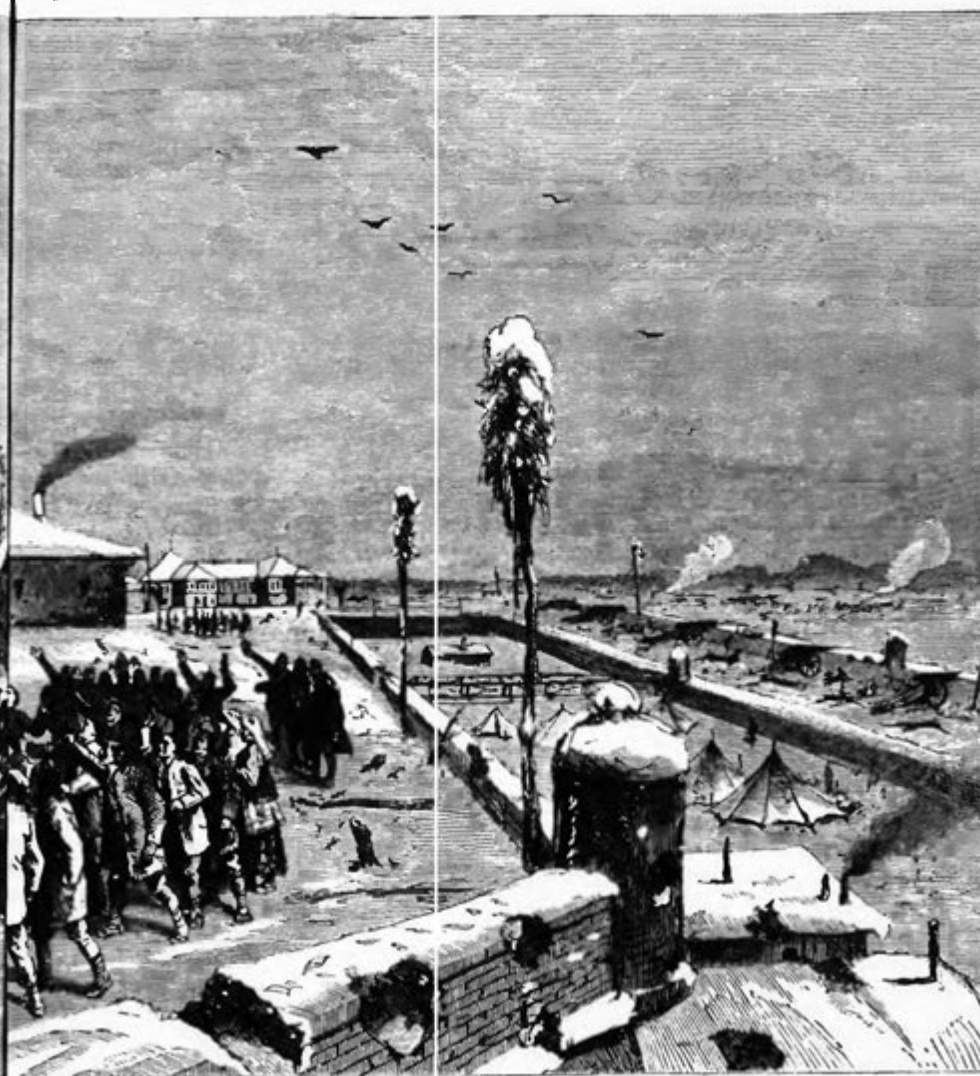
Mohamedánští Albánci dobře tušili, že tvrz Bar,

těsně od Černohorců obležená, nebude se moci dlouho držet, a že vůbec panství tureckému brzy bude konec. Alespoň bylo nápadno, že téměř všichni mohamedáni prodávali všechen nemovitý majetek svůj křesťanským spoluobčanům, někdy i Černohorcům a stěhovali se na východ a na jih. Černohorci tomuto stěhování ovšem nijak nepřekáželi — již proto, že odchodem těchto nepřátelských živlů organisatorská práce Černé Hory v těchto krajinách velice se usnadňovala. Toto smýšlení Albanců mimo Bar žijících nezůstalo bez účinku na posádku pevnosti, zvláště po kapitulaci Plevna. Dne 17. prosince připlula k Baru opět obrněná fregata. Moře bylo pokojné, a proto dán rozkaz, aby kromě dobře kryté tvrze Volarice všecko vojsko ustoupilo z dostřelu. Několik zvědavců, kteří přece se odebrali na místo nechráněné, byli prasklou pumou dílem zabiti, dílem raněni. Loď k večeru odplula, utrpěvši od děl ve tvrzi několik poškození.

Když tedy i tento poslední pokus osvobození Baru se zmařil a brzká kapitulace pořád více hrozila, utekl se velitel tvrze k prostředku zoufalému, aby alespoň nenáviděným Černohorcům odňal zásluhu, že Baru dobyli. Velitel řekl rakouskému konsulu, že odevzdá pevnost Rakousku. Když stráže pevnosti sdělily to v noci Černohorcům, řkouce, že vzdají se jen císaři rakouskému, dostaly za odpověď, že kníže Mikuláš bude rozhodnutí císaře rakouského uctivě šetřiti.

Zatím uzavřel Marko Miljanov Skadru všecky silnice a cesty vedoucí do Podgorice a do ostatních míst na levém břehu Bojany; též plavba po Bojaně byla zřízenými bateriemi ohrožena. Marko Miljanov získal všecky odbojné kmeny albanské na hranicích černohorských. Jen část Miriditů odešla neuspokojena domů,





Vjezd k[illegible] do Niše.



snad proto, že nemohli dostat zadovky, od nichž slibovali si velké výsledky. Povídalo se také, že nechtěli vstoupiti pod velení Plamencovo.

Mezi tím, co Černohorci v Albanii jednoho úspěchu za druhým dobývali, upevňovala se vláda knížecí v Nikšiči a ostatních dobytých místech v Hercegovině. I mohamedánské obyvatelstvo v těch místech vpravilo se záhy v nové postavení, bylo černohorským zřízencům nápomocno a bralo podílu v životě veřejném. Když nadešel den jmenin knížete (dne 18. prosince, dle pravoslavného kalendáře 6. prosince), oslavovali v Nikšiči knížete mohamedáni i křesťané. Časně z rána zahřmělo 21 ran z děl. Od pádu carstva srbského nebylo v Nikšiči velebnějšího a slavnějšího okamžiku. Již časně z rána bylo veškeré obyvatelstvo na nohou očekávajíc početí slavnosti. Služby boží konaly se co nejokázaleji v chrámě svatého Petra u přítomnosti velitele černohorského sboru vojvody *Vukotiče*, s hradeb vlály prapory černohorské, a baterie houkaly do krvavého dužského průsmyku. Po ukončených bohoslužbách odebrali se vynikající obyvatelé křesťanského i mohamedánského vyznání do bytu vojvody Vukotiče s blahopřáním pro slavného knížete a osvoboditele svého. Okolo 11. hodiny naplnilo se náměstí před mohamedánskou džamií v provolávání gospodaru slávy a za zpěvu písní junáckých — při čemž arciť puška pilně „govorila“; po té rozdávány chudým lidem nápoje, pokrmy i peníze. Odpůldne odbýval se u vojvody Vukotiče banket za hojného účastenství junáckých bojovníků i obyvatelů, mezi nimiž i mnoho Turků nikšičských se nacházelo. Při obědě pronesl mezi jiným také jeden Turek následující přípitek: „Dnes je den jmenin našeho gospodara knížete

Mikuláše, který třeba přítomen nebyl, přece mezi námi duchem se nachází; pročež na jeho zdraví tuto číši piji. Já jsem dnes dle víry Turek, dle rodu však Srbín, a moji pradědové byli křesťany takovými, jako vy jste dnes. Já přeji knížeti našemu zdraví a štěstí, a nechť vše to, co dříve Dušanovo bylo, knížeti Mikuláši patří. Bůh dej, by kníže Mikuláš králem a hlavou veškerých Srbů se stal. Já alespoň neznám žádného Srbína, který by srbskou královskou korunu na hlavu sobě posaditi mohl, mimo něho; neboť on započal tuto velikou válku za osvobození svých bratrů křesťanských ode jha tureckého. Bůh dejž mu ještě dlouhá léta žíti!" Vojvoda Vukotič děkoval na přípitek tento a připil caru Alexandru a veškerým Rusům, kteří za osvobození bratrů Slovanů meč tasili. Tím byl banket ukončen, a vše odebralo se do svých bytů k rodinám, kde ještě pozdě do noci byl život nejveselejší.

Obyvatelstvo Nikšiče slavilo zároveň s jmeninami též šťastné osvobození knížete z nebezpečí smrti, které mu o několik dní dříve hrozilo v Baru. Hlavní stan knížete byl střídavě buď v Zuzaně u Spice anebo v domě Selima beje u přístavu barského, kdež se kníže dne 10. prosince ubytoval. K večeru toho dne vyjel kníže, aby si prohledl posice, a v kule Selima beje zbylo jen 7 perjaniků na stráži. Pojednou stal se strašný výbuch, a dům Selima byl v okamžiku obrácen v ssutiny. Náhodou byl v domě jen jeden perjanik, který stál před bytem knížete na stráži; nešťastník byl v ssutinách pohřben. Ostatní, kteří stáli neb seděli v malé vzdálenosti, utrpěli těžká poranění. Jeden z nich v málo dnech také podlehl. Mimo to raněno bylo šest osob lehce. Bylo zjevno, že se stal výbuch zúmyslně založeným podkopem, který byl naplněn nitroglycerinem, a poněvadž nebylo v době výbuchu žádných podezřelých osob na blízku, myslilo se vůbec, že se stalo zapálení podkopů buď dlouho doutnající zápalkou aneb elektrickou jiskrou. Podezření bylo na dvou mohamedánských Albancích, jichžto služby kníže před několika nedělmi přijal a kteří krátce před výbuchem z tábora zmizeli. Tato událost vyvolala veliké rozčilení, poněvadž bylo známo, že se kníže chová k tureckým zajatcům velkomyslně. Staří vojvodové měli za to, že provedení vražedného útoku kníže umožnil přílišnou svou důvěrou, jakouž ke každému choval.

Rozumí se, že zavedeno bylo v té věci vyšetřování. Avšak výsledek nevedl k cíli, toliko bylo se strany mohamedánské vykládáno, že výbuch stal se jen nešťastnou náhodou. Majitel domu Selim bej účastnil se za dob Omera paše spiknutí šlechty turecké proti Portě. Poněvadž prý se tenkrát bál, aby nebyl tlupami Omerovými polapen, podkopal svůj dům. Tyto staré, neupotřebené podkopy vybuchly prý nepozorností jednoho z perjaniků knížecích. Tolik vyšetřili Turci — pravda však zůstala zastřena rouškou tajemství.

V celém území albánském, kam Černohorci zamířeno měli, panoval všeobecný postrach, jmenovitě v hlavním městě Skadru. Vědělo se, že po pádu Baru potáhnou vítězové dále a že jim nebude těžko získati pro sebe křesťanské kmeny severní Albanie. Ve Skadru lekali se, že zdemoralisované vojsko turecké nebude ani město bránit. Důkazem toho byla okolnost, že dne 25. prosince dali se vojáci turečtí ve Skadru na útěk, jakmile uslyšeli, že se Černohorci blíží. Na mnohá vyzývání a provolání dostavilo se všeho všudy 90 Albánců a žádali zbraň. Počátkem ledna vrátil se do Skadru velící generál *Ali Saib* paša z Gorice, aniž by byl co podnikl, aby sevřené tvrzi Baru přispěl ku pomoci.

Z počátku se myslilo, jakoby chtěl s částí svého vojska, před nímž táhlo několik rot bašibozuckých, táhnouti ke *Kodrokolu*, aby učinil zde útok na opevněné Černohorce a je zahnal. Rozkazy z Cařihradu nařizovaly tuto offensivu, ba i hrozebný telegram sultána rozkazoval Alimu Saibovi, aby bez ohledu na jakékoliv překážky postupoval a Bar osvobodil. Přese vše to nedbal Ali Saib těchto rozkazů, poněvadž věděl, jak by špatně pochodil, kdyby chtěl cařihradské rozkazy vykonat. S 5000 špatně ozbrojeného a z větší části nepravidelného vojska nemohl ovšem Ali Saib proti Černohorcům výbojně vystoupiti. V případu katastrofy byl by pak Skadar vydán v šanc Černohorcům. Proto musil Ali Saib zanechati Bar jeho osudu a obmeziti se jen opatřeními, aby chrániti mohl hlavní město Albánska před možným útokem černohorským. Ještě koncem prosince dorozuměl se Ali Saib s velitelem Baru, *Ibrahimem* bejem, který mu vzkázal, že je spíží i střelivem ještě na měsíc hojně zásoben. Naproti tomu si stěžoval, že trpí posádka nedostatkem paliva a následkem toho nemocemi. Ali Saib byl připraven, že po nezbytném pádu Baru vrhne se s veškerým vojskem svým vítězným Černohorcům vstříc, aby alespoň vojenskou čest zachoval. Na obyvatelstvo činilo to vše, jakož i zprávy z bulharského bojiště zdrcující dojem. Mezi mohamedány a křesťany v Albánsku dozrálo mínění, že není již Turecku pomoci a že nastává katastrofa, která bude míti za následek velké politické změny.

Dne 6. ledna učinili Turci výpad z Podgorice, ale byli po krátkém, avšak krutém boji odraženi, ostavivše na bojišti množství mrtvých. Černohorci měli jen 3 mrtvé a několik raněných.

Po přípravě Aliho Saiba ve Skadru nedal na sebe pád Baru dlouho čekati. Velitel tvrze, Ibrahim bej, byl černohorský renegát, jenž znal dobře způsob boje černohorského, a proto dovedl jim také dlouho dost odpor klásti. Konečně však nemohl se udržet, a

brzy po strojeném prohlášení, že se vzdá pouze rakouskému císaři, dal ohlásit svou kapitulaci knížeti černohorskému.

Dne 5. ledna byla tvrz barská silně bombardována, při čemž posádka mnoho škody vzala, takže důstojníci počali na velitele naléhat, aby zbytečný odpor déle nečinil.

Dne 10. ledna odpoledne vzdal se Ibrahim bej na milost a nemilost. Zajato bylo 1400 vojínů a 2000 ozbrojených obyvatelů. Na tvrzi vztyčen černohorský prapor, a radostná událost ohlášena hned na Cetyň, kde hlahol zvonů kapitulaci Baru zvěstoval. Kníže věnoval všem zajatým důstojníkům šavle za jejich statečné hájení po celé dva měsíce a propustil je na svobodu.

Po dobytí tvrze barské dali se Černohorci na pochod k Olgunu a ke Skadru.

Zároveň s rozkazem k útoku na tvrz olgunskou dal kníže Mikuláš nařízení, aby Marko *Miljanov* napadl albánský kmen *Hotů* u Divoše, čímž měla se zabezpečit operace proti Skadru. Kmen Hotů, většinou mohamedáni, choval ode dávna proti Černé Hoře smýšlení nepřátelské. Když před vtrhnutím Černohorců do Albanie vyslali někteří kmenové albánští deputace do Danilovgradu s ujištěním oddanosti, byli Hotové zastoupeni nejčetněji. Ujišťovali tenkrát věčnou věrnosti knížete a prosili, aby jim dal několik tisíc zadovek. Kníže však právem jim nedůvěřoval; neboť za několik neděl propuklo opět nepřátelství jejich, k čemuž přispěly peníze anglické, a Marko Miljanov byl nucen ustoupiti k Medunu. Rozhorlen tímto věrolomným chováním ustanovil kníže, že kmen ten přísně potrestá. K účelu tomu napadl Marko Miljanov Hoty a Malisory, opevněné u Divoše nedaleko Podgorice, a na hlavu je porazil. Několik set Hotů zůstalo mrtvo, mezi nimi též syn náčelníka celého kmene. Miljanov provedl útok tak obezřele a důrazně, že Černohorci ztratili jen asi 30 mrtvých a raněných. Četní zajatci přivedeni jsou do Rjeky.

Dne 18. ledna ráno přiblížili se Černohorci za tmy k opevněním olgunským a ztekli je na všech stranách. Útok řídili vojvodové Maša Vrbica a Plamenac. V městě byly jen asi 3 prapory nizamů a trochu mustehafizů albánských. Černohorci doufali, že časně ráno posádku překvapí a takto pevnosti lacině se zmocní. Proto učiněn také útok hlavní na stranu přímořskou, kteráž je nejslaběji opevněna. Černohorci se však klamali. Neboť celá posádka byla již na nohou, když se Černohorci přiblížili, a před Olgunem kotvily dvě obrněné lodě turecké, jichž boky byly obráceny právě tam, kudy Černohorci nejhustěji hnali útokem. Příliš pozdě seznali Černohorci, že přítomnost lodí buď přehledli nebo ji podceňovali; nemohli však již zpět, a proto provedli útok s prudkostí tím větší. Ačkoliv obhajcové Olgunu byli připraveni, přece byli by se Černohorci zmocnili pevnosti téměř beze ztrát, kdyby děla lodní nebyla udržovala vydatnou střelbu na útočníky, takže Černohorci ztratili za půl hodiny jen na této straně asi 130 mrtvých a raněných. Přece však vnikli Černohorci do města, a poněvadž se Turci ještě bránili, utrpěli tito ztráty poměrně značné; asi 400 jich zůstalo na bojišti, 500 jich zajato a do tvrze Nehaje odvedeno.

Současně byla také tvrz olgunská útokem dobyta.

Na pochodu ke Skadru poslal kníže napřed velitele praporu Vuka *Pejoviče* s dvěma perjaniky, aby tam sdělil, že město nebude bombardováno, když dobrovolně se vzdá, a že ručí za život i majetek všech občanů. Zatím se kníže na pochodu ke Skadru zastavil a konal přípravy k obléhání. Tu však dne 18. ledna přišli hned za Pejovičem ke knížeti parlamentáři s prosbou, aby útok na Skadar nečinil, poněvadž prý uzavřeno jest v Drinopoli příměří, které se také na Černou Horu vztahuje. Kníže odpověděl, že o tom ničeho neví a že tedy své další operace nezastaví. Zároveň přišli také turečtí parlamentáři ze Spuže a Podgorice se stejnou žádostí a dostali odpověď jako skadarští.

Statní tajemník Gavro Miljanov *Vukovič* dostal nařízení, aby se odebral se zvláštním sborem do nahije Vasojevičů k tomu účelu, aby hleděl docíliti styku s vojskem srbským a spojiti se s ním ke společné operaci. Sbor Vukovičův záležel ze samých Vasojevičů. Dne 16. ledna dorazil Vukovič k řece Taře.

Dne 28. ledna dobyli Černohorci po tuhém boji opevněného ostrova Vraně a Lesandry s tvrzí Monastirem na Skadarském jezeře, kdež dostalo se jim opět hojné kořisti válečné. Pak překročili řeku Bojanu se strany albánské.

Pevnosti Podgorice, Spuž a Žabljak byly pevně sevřeny.

Náčelníci Dibrů, Mireditů i Dukadžinů smířili se s knížetem černohorským a kmem Matů nabídl přímo, že Černohorcům se podrobí.

Kmenové tito bydlí na levém břehu řeky Drinu, jihovýchodně od Skadru; území jejich zaujímá asi 30 čtverečných mil. Miridité jsou vesměs katolíci, od Porty polo neodvislí, kdežto Dukadžini a Dibrané jsou podřízeni úřadům tureckým a čítají ve středu svém mnoho mohamedánů. Zvláště přátelství Dukadžinů mělo pro Černohorce velkou cenu, jelikož územím jejich jde jediná silnice, vedoucí ze Skadru k Prizrenu.

Miridité, kteří dříve dali se od jednatelů anglických přemluvit a uplatit, aby od Černohorců se odvrátili, vystoupili opět nepřátelsky proti Turkům a zajali dne 24. ledna dopravu spíže, zaslanou tureckému vojsku u Oroše a Kašneni a rozdělili se o ni pod záminkou, že je to splátka za žold, který jim nebyl dosud

vyplacen. Z Oroše do Skadru jedoucí turecký důstojník byl s dvěma muži zastřelen, ostatní dva Turci zajati a odvedeni do hor. Sbor Mirīditů pod velením setníků Džona a Koly přerušil spojení tureckého vojska se Skadrem a hrozil městu tomuto útokem. Ali Saib paša poslal ze Skadru prapor vojska pod Ibrahimem bejem, bývalým velitelem Baru (který byl od knížete černohorského s ostatními důstojníky na svobodu propuštěn), aby přispěl ohroženému tureckému vojsku ku pomoci a moslemínům v Matii rozkázal, aby vpadli do země Mirīditů a aby ji spustošili mečem i ohněm. Zároveň měla býti Oroš vypálena. K zakročení cizích konsulů odvolal Ali Saib tento paličský rozkaz a dal Ibrahimu bejovi smířlivé instrukce. Miridité pod Prenkem Bib Dodou byli odhodláni Turky napadnouti. Ibrahim bej, který vytáhl jen se třemi setninami, nemohl ku předu a žádal pomoci. Ali Saib paša telegraficky obnovil suspendovaný rozkaz týkající se vpádu do země Mirīditů; podobný rozkaz zaslán byl i do Dibry.

Zatím však došly zprávy, že velkokníže Mikuláš podepsal skutečně v Drinopoli s tureckými plnomocníky příměří, i zastaveno prozatím i na bojišti Černohorců další nepřátelství.

## Postup Rusů do Drinopole.

Rusové měli po zajetí turecké armády šipské a opanování Plovdiva již poslední válečný úkol před sebou: postup do Drinopole. Hned druhého dne po bitvě v Šipce vydal se *Skobelev* na pochod k *Hermanli*, kde spojují se dráhy mezi Plovdivem a Jamboli, s dvěma divisemi, spolu s dvěma brigádami střelců o osmi praporech.

Jízdecké brigády divise 3. pod velením generala Karcova vypravily se k *Plovdivu* směrem od Kaloferu a Karlova. Sbor *Radeckého*, sesílený divisí 15., následoval Skobeleva až ku *Staré Zahoře*, načež postupoval k Čirpanu, východně od Plovdiva ležícímu. Sbor Radeckého patrně hodlal pohybem takovým obklíčiti Plovdivo s přispěním divise 3., která po silnici karlovské v před postupovala, a zároveň odděliti Turky v Ichtimanu, kteří hájili průsmyk tamější proti generalu Gurkovi. Způsobem takovým měl sbor Radeckého i uzavříti Turkům údolí Marice v pozadí jejich, tak že armádě turecké, ze Srědce i Plovdiva ustupující, nezbývalo by pak než vrhnouti se do *pohoří rhodopského*, kdež není pražádných schůdných cest a kde tedy pozbyti musela veškerého dělostřelectva i vozotajstva svého; najisto však bylo tím úplně Turkům zamezeno dosíci *Drinopole* dříve než Skobelev a sesíliti posádku tamější.

Rusům podařilo se tuto osnovu svoji zdárně provésti; ačkoli pak jen asi 3000 Turků při tom zajali, zmocnili se větší části dělostřelectva tureckého a rozptýlili plovdivskou i srědeckou armádu nepřátelskou.

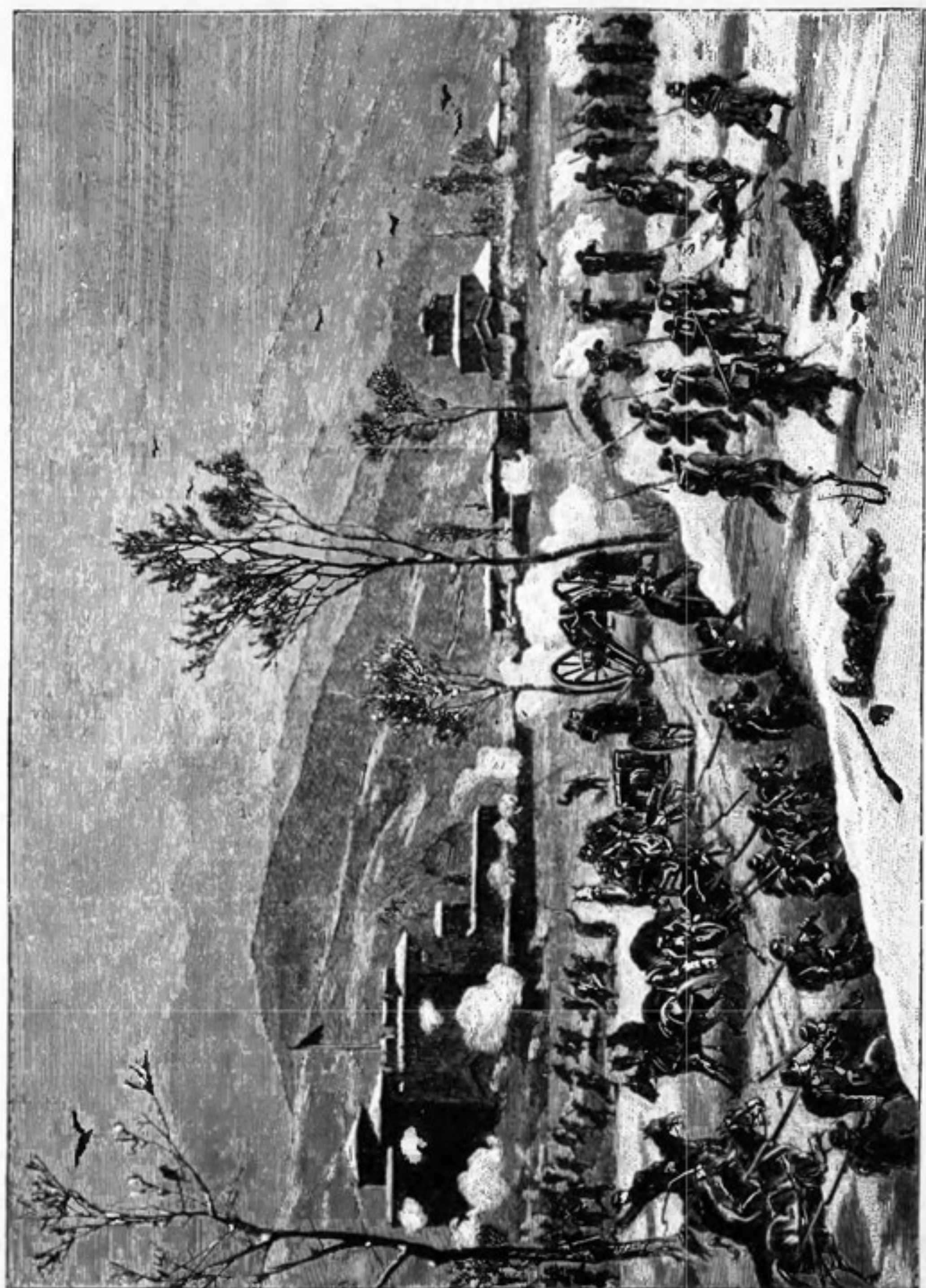
Pohyby Turkův před vítězstvím ruským v průsmyku šipském a po ztracení Srědce, byly tyto: Branné síly turecké, jimiž obsazen byl *Arab Konak*, ustoupily ku *Zlatici*, majíce patrně v úmyslu hájiti ústí údolí Tundžy a zameziti generalu Gurkovi zaskočení posic tureckých v průsmyku šipském. Branné síly tyto čítaly 25 praporů, tedy asi 15000 mužů. Jedna a sice menší část armády srědecké ustoupila zpět k průsmyku kapučickému na blízku Ichtimanu, na silnici ze Srědce k Tatarbazardžiku vedoucí; ale druhá mnohem silnější část ustoupila k *Samakovu*, jihovýchodně od Srědce. Operace tyto svědčily, že plán Turkův byl asi tento: Bylo se ovšem nadíti, že general Gurko postupovati bude k průsmyku kapučickému, že na průsmyk tento udeří z předu a zároveň pokusí se jej obejíti. Velitel turecký patrně tedy hodlal vrhnouti generalu Gurkovi v zad i v bok hlavní sílu armády své v Samakovu.

Byloť ve Srědci asi 50 praporů vojska tureckého, tedy přes 30.000 mužů; z těch vypravilo se do průsmyku jen 5 praporů, poněvadž asi bylo očekáváno, že značné posily dorazí tam i z Plovdiva. Osnova tato byla dosti dobrá a mohla zajisté způsobiti Gurkovi některé nesnáze.

Samakovo jest posice výhodná, kterouž snadno lze hájiti, nikoli však obklíčiti; odtud vede cesta pobočná do Plovdiva, kteráž nijak nesouvisí s hlavní silnicí plovdivskou. General Gurko nemohl postupovati k Plovdivu a nedbati značné branné síly nepřátelské v Samakovu, tedy v pozadí jeho se nalézající; aniž mohl obklíčiti toto místo, anebo jeho se zmocniti bez velikých obětí.

Podrobnou zprávu o té operaci Gurkově podali jsme již v kapitole na stránce 452. Tento pochod Gurkův, jenž zakončil úsilovným stiháním Turků, byl úžasně rychlý, a důležitý jest ve svých následcích tím, že armáda turecká rozrušena a rozptýlena. Pochod generala Gurka a generala Skobeleva dokazuje, seč jest vojsko ruské, má-li v čele vůdce schopné. General Gurko zůstal ve Srědci, jak jsme již pověděli, jen tři dny, aby vyhladovělé a polo zmrzlé mužstvo jeho se zotavilo. Dne 7. ledna vyslal Gurko generala Veljaminova do Samakova s částí divise 31. armádního sboru IV.; dne 9. ledna druhou divisi gardy pod generalem Šuvalovem k Ichtimanu, a konečně třetí divisi gardy pod generalem Dandevillem s pátou divisí a zbytek 41. divise armádního sboru IX. pod generalem Krüdenerem ku Zlatici. Sám vypravil se Gurko druhého dne s Rauchovou brigádou první divise za Šuvalovem.

General Veljaminov nalezl Turky v silných po-



Srbové dobývají Pirotu.

sicích kolem Samakova a provedl obhlídku, při níž ztratil 150 mužů. Následujícího dne vyslali k němu Turci vyjednavatele s bílým praporem a se vzkazem, že prý dán jim rozkaz z Cařihradu, aby žádali o příměří. General Veljaminov ihned žádal generala Gurka o příslušné instrukce; Gurko nařídil jemu, aby bez odkladu na Turky udeřil. Avšak když Veljaminov druhého dne k útoku se připravil, shledal, že Turci — upláchli. General Šuvalov doraziv do průsmyku kapučického nalezl jej úplně prázdný. Také generalové Krüdener a Dandeville nenalezli ani jediného vojáka tureckého ve Zlatici. Příčina okolnosti této byla zjevna. Velitel turecký na místě, aby provedl svůj dobře zosnovaný plán obrany, *přinucen byl hroznou porážkou armády turecké v Šipce k útěku.* General *Skobelev* a general *Radecký* byli na pochodu do údolí Marice, aby zamezili jemu ústup a udeřili na něho se zad. Nesměl ani okamžik ztratit, chtěl-li vůbec kdy Drinopole dosíci. Velitel turecký ihned dal se na ústup a proto shledal *Veljaminov*, že Turci zmizeli ze Samakova.

Nastala honba divoká a úsilovná. Veljaminov pustil se za Turky, kteří utíkali po silnici ze Samakova ku Plovdivu na pravém břehu řeky Marice podél úpatí pohoří rhodopského. Generalové Gurko a Šuvalov co nejrychleji pospíchali po silnici která sklání se do údolí Marice. Jakmile obě vojska nepřátelská sestoupila do údolí, mohla se chvílemi vzájemně dohlednouti, majíce mezi sebou řeku Maricu; na obou stranách pospíchalo mužstvo a namožením všech sil svých, takořka bez dechu a znaveno, jednak aby dostihlo prchajícího nepřítele, jednak aby uniklo hbitému vítězi.

Prve než sestoupil do údolí Marice, vyslal general Gurko hned, jak přes Ichtiman postoupil, jeden pluk přes pohoří mezi oběma silnicemi se táhnoucí, aby pokusil se zameziti Turkům ústup; avšak pluk tento dorazil k cíli svému tak pozdě, že podařilo se mu zaskočiti již jen asi 300 mužů zadního voje armády turecké. Když general Gurko sestoupil do údolí, utíkali již Turci o překot, a když dorazil do Tatar-Bazardžiku, byli Turci již kdesi u Peštere. Vojínové Gurkovi přebrodili řeku Marici, ačkoli ledovitá voda, v níž drobná tříšť plula, až po pás jim sáhala. Dne 13. ledna tedy za 4 dny po odchodu ze Srědce, dorazili konečně k Tatar-Bazardžiku, jejž z polovice v ssutiny a spáleniště obrácený nalezli. Rusové ani chvíli zde nestanuli, nýbrž hnali se dále ku Plovdivu. General Gurko dosáhl dne 14. ledna Kadikiej, asi 10 anglických mil od Plovdiva vzdálený a zde nalezl Turky v posicích výhodných a silně opevněných. Avšak nebylo to vojsko, kteréž byl právě pronásledoval a jehož dostihnouti tak velice si přál: bylof to pouhé jedno oddělení turecké, jež byl Sulejman paša sem vyslal za tím účelem, aby zdrželo rychlý pochod generala Gurka a armáda turecká na útěku svém času získala. V tom ohledu podařilo se Sulejmanovi docíliti, čeho si přál, neboť general Gurko ovšem musil stanouti, vyšetřiti postavení nepřátelské a připraviti se k útoku na Kadikiej, čímž ztratil plných 24 hodin. Jedno oddělení vojska jeho obešlo Kadikiej, přepravilo se na koních husarů přes Marici a Aranli a chystalo se udeřiti na Kadikiej ze zad útokem, když tu náhle opustili Turci posice své a ustoupili k *Demendere*, kteréhož místa i ustupující armádě podařilo se touž chvílí dosíci.

Zatím plukovník Burago s jednou škadronou dragonů pustil se večer k Plovdivu, kamž dorazil dne 15. ledna asi o 8 hodině; právě téhož dne o 3. hodině byl odtud odjel Sulejman paša k Demendere, aby setkal se tam s ustupující armádou svojí.

Obě vojska úprkem se hnala dále. Turci utíkali silnicí na úpatí hor rhodopských do *Stanimaku,* v zápětí svém stíháni generalem Veljaminovem. Zatím co připravoval se k útoku na Kadikiej, vyslal general Gurko 3. divisi pod generalem Dandevillem do Plovdiva, kamž dorazila divise tato dne 15. ledna, avšak bez oddechu dále ku Stanimaku pospíchati musela, aby zaskočila Sulejmana pašu v tomto místě. General Šuvalov obsadiv Kadikiej postoupil s druhou divisí gardy přes rovinu, rozkládající se jižně od trati železničné, a udeřil Turkům mezi Demenderem a Stanimakem v bok, zatím co Veljaminov dostihl je a padl jim v zad, Dandevilleho přední hlídka jízdecká pod generalem Krasnovem zaměstnávala pak ustupujícího nepřítele v předu: pěchota Dandevillova zatím rychle pospíchala na bojiště.

Boj, jaký strhl se při setkání tomto, byl úžasně zuřivý. Rusové ztratili na 800 mužů, avšak Turci zanechali na bojišti 4000 mrtvých a raněných. Rusové dobyli 50 děl Kruppových a zajali 3000 mužů. Sulejman sám unikl se zbytkem asi 15.000 k Drinopoli, avšak ani tam dorazit si netroufal, poněvadž mu byli Rusové v patách. Uchýlil se do hor, aby s posledním zbytkem vojska vítězům v zajetí nepadl.

*Skobelev* hnal se ke předu k Drinopoli. General *Strukov* velel jeho přednímu voji. Již na cestě zvěděl Strukov, že Turci v Drinopoli vyhodili do povětří skladiště prachu a zapálili všechny své zásoby, aby se nedostali Rusům do rukou. Strukov byl o tom zpraven deputací Bulharů a Řeků, kteří přišli prosit, aby vtrhl do města a zabránil, aby nelehlo úplně popelem.

Ohroženému obyvatelstvu bylo vyhověno, *dne 20. ledna vtrhl předvoj Rusů do Drinopole* a dne 22. ledna bylo město vojskem ruským obsazeno.

Skvělý výsledek válečný, totiž zničení tří armád tureckých, obsazení celé krajiny od Srědce k Drinopoli a od Balkánu k Rhodopu, byl docílen v době 15 dnů! Stalo se to vše tak rychle, jako proměna scény v pantomimě na divadle, a následky toho všeho byly pro otomanskou říši velice nešťastné. Hrdiny válečné výpravy za Balkánem byli generalové *Gurko, Skobelev* a *Radecký*, kteří provedli operace, jakým co do obtíže a kvapné kombinace sotva by se mohly jiné vyrovnati.

Rusové nalézali se v pravém přívalu štěstí válečného.

Turkům zbylo z armád v Evropě pouze vojsko v pevnostním čtverhranu a nepatrný počet v Drinopoli, který před blížícími se Rusy prchl k Cařihradu.

V *Drinopoli* byl před vtrhnutím Rusů hrozný zmatek. Od 18. ledna, kdy posádka turecká město opustila, panovalo zděšení. Čerkesové plenili krámy a Bulhaři rvali se s Turky, Řekové se židy. V ulicích byly zřízeny *barikády*. Veškeré obyvatelstvo bylo ozbrojeno, každý dům byl malou pevností. Byl tu sice zástupce guvernéra Saso effendi s městskou radou, ale neměli moci ani vážnosti. Všickni obraceli se ke konsulům, jimž Turci na jich žádost zanechali co stráž 70 vojínů. Konsulové rakouský, anglický, francouzský a řecký udržovali se svým úřadnictvem a s touto hrstkou vojska veřejný pořádek po tři dny a čtyry noci. Konali hlídky střídavě a zatýkali loupežníky a tuláky. Také musili střežiti sklad prachu, který Turci tu zanechali, jinak byla by ho rozkvašená luza podpálila. Konsul rakouský *Sax*, měl nejvíce práce, poněvadž jeho ochraně svěřeni byli nejen rakouští, nýbrž i němečtí a ruští poddaní. Tlupa Řeků se ženami a dítkami vrazila do jeho domu, ženy padaly omdlévajíce, děti hrozně bědovaly. V řecké čtvrti roznesla se pověst, že nastane všeobecné drancování. Konsul těšil všecky jak mohl a odebral se do řecké čtvrti, kde Čerkesi opravdu počali pleniti sklad tabáku, načež vrazili do lékárny, z níž vynesli pouze hmoždíř, poněvadž léky jim nepřišly vhod. Loupežníci byli zahnáni.

„Hoří, hoří, v Balikbazaru," voláno v ulicích a všecko běží k místu. Byl to však jen nepatrný požár v turecké čtvrti, kde spalovali zásoby potrav. Lomoz, jako hřímání děl nastává a konečně výbuch, že se domy otřásly a tabule v oknech praskaly. Známý starý serail, v němž nalézaly se velké zásoby střeliva, byl vyhozen do povětří. Požár trval celou noc. Dne 20. ledna objevili se Rusové v předměstí Jildirim zvaném. Konsul Sax byl vyslán k generalu Strukovu, by mu vysvětlil stav věcí ve městě a požádal o vysvětlení stran některých záležitostí. Konsul, jejž provázel místoguvernér Saso effendi, odebral se k Strukovu. General nechtěl Sasa přijmouti, ke konsulovi však byl velice vlídný a pravil: „Schvaluji vše, co ustanoví sbor konsulů; Rusové však vtrhnou do města teprv za několik dní." Poslední noc byla nejhroznější; hořeloť na několika místech a hlídky nebyly s to zabrániti plenění. Inspektor z nádraží prosil o pomoc, poněvadž uprchlíci hrozili, že stanici rozboří. Řekové a židé vrazili do velké mešity, by ji splenili, konečně pak se roznesla pověst, že celá armáda Čerkesů blíží se k městu. Konsulové a jejich houfeček vojáků nebyli s to všude pomoci. Konečně přišli Rusové — ti hrozní — a všichni, kdo zažili hrůzy posledních dnů, vítali je s radostí. V noci, před příchodem jich přibyla tlupa jezdců před rakouský konsulát. Konsul právě konal hlídku; úřadníci, myslíce, že to jsou Čerkesové, vyběhli z domů s pistolemi v rukou. V tom ozval se hlas: „Nezastřelte mne, jsem general Strukov a chci oplatit návštěvu panu konsulovi." To ho zachránilo.

Pochod Rusů k Drinopoli provázen byl hrůzami válečnými. Turci z Plovdiva a z celé krajiny prchali a všude stopy útěku svého zůstavili. Na patnáct anglických mil byly cesty postlány různým nářadím, které náleželo mnoha tisícům rodin, a mezi nábytkem leželo mnoho mrtvol v stavu nejhroznějším — toť byla cesta z Plovdiva k Hermanli. Tato cesta byla po celé délce jevištěm, na němž dohrávala se truchlohra rozměrů tak obrovských a povahy tak strašné, že naprosto nemožno i očitému svědkovi vylíčit jen malou část ďabelského toho dramatu. Sem proudily se veliké massy prchajících rodin tureckých před postupujícími Rusy. Po celé měsíce ubírali se tudy uprchlíci z okolí Plevna a z celého Bulharska, snažíce se přes Plovdivo dojíti Cařihradu. Mnoho li tisíc rodin dospělo již k Cařihradu před okamžikem, kdy Rusové zahájili svůj báječně rychlý pochod v Rumelii, nemožno odhadnout. Jest jisto, že silnice byly ještě za pochodu vojska ruského nacpány dlouhatými řadami povozů, což postup Rusů na mnoze velmi zdržovalo. Hned po pádu Plevna a ještě před ním nastalo ve všech městech, která se domnívala být Rusy ohrožena, všeobecné stěhování, na sta dlouhých transportů shromáždilo se v údolí Marice, všechny silnice a cesty byly přeplněny a vše pohybovalo se směrem k Cařihradu. Nenalezše v žádné vesnici ani jediné rodiny turecké, tázali se Rusové marně, kamž se obyvatelstvo podělo? Teprv na pochodu z Plovdiva seznali Rusové aspoň část útrap, jimiž v strachu prchající Musulmané byli stiženi.

Když Rusové opustili Plovdivo a jeli směrem jihovýchodním po silnici drinopolské, bylo první, co uzřeli, veliké množství mrtvol tureckých vojáků, ležících na silnici; kola vozů a děl mrtvoly rozmačkala, na mnoze rozčtvrtila. Jednotlivé části mrtvol byly koňskými kopyty do bláta zašlapány. Ujedše as půl tuctu kilometrů nalezli Rusové množství mrtvých vesničanů, jak Turků, tak Bulharů, z nichž někteří leželi na cestě již nejméně 2—3 neděle. Jiným zas tekla dosud čerstvá krev z ran. Padlí koňové a dobytek přepažovali cestu při každém kroku; v mezerách mezi jednotlivými tyčemi telegrafu ležely vždy nejméně dva kusy. A když jeli hroznou touto cestou dále, počet mrtvol neustále vzrůstal, na sta opuštěných vozíků stálo všude na silnici i v příkopech. Silnice byla příliš úzka pro veliký ten transport utíkajících; uprchlíci jeli tudy v rýžových polích podél silnice, kdež bylo vše rozdupáno a poseto různými předměty. Na mnoha místech nalezli Rusové ve sněhu stopy bivuaku. Čím dál, tím více množil se

počet rozházených předmětů, až konečně jak silnice, tak široké pásmo podél ní podobalo se jedinému koberci padlých zvířat, rozbitých vozů, poházených šatů a mrtvol lidských. To trvalo po celý den jízdy. Viděti bylo mrtvoly bulharských sedláků se strašnými ranami na hlavě a v prsou, tu a tam zohavené a zneuctěné ženy a dívky, děti a starci, zde turečtí, tam bulharští, leželi všude, polozaváté sněhem aneb potopené v kaluži. Zdálo se, že mezi selským lidem obou plemen strhla se tu dlouhá, velmi krvavá bitva; však ačkoli na četných mrtvolách byly patrné známky smrtelných ran, tož přece veliký počet žen a dětí zastihla smrt zmrznutím, neboť ležely ve sněhu jako by spaly. Vedle nich zas leželi starci důstojné tváře, jichž dlouhé šedé vousy byly zbroceny krví a ruce křečovitě sevřeny na prsou. Ze špinavých kalužin v příkopech podél silnice čouhalo množství rukou a nohou, na mnoze pak uzřels dětskou spola sněhem zakrytou tvář s výrazem nevinnosti a hrozného utrpení. Přimrzajíce na mateřská prsa zalezaly ubožátka do sněhu, kdež po dlouhém trápení nalezly konečně smrt, osvoboditelku.

Strnutí vojínů ruských rostlo, čím dále dojížděli. Nemohli si vysvětlit, proč mezi zmrzlými a zabitými nalézají se jak Turci, tak i Bulhaři. Že vesničané zmrzli cestou, nebylo za krutých mrazů s podivením, neboť ubožáci neměli ve svých vozících ani potravy, ani teplejšího oděvu. Cestou leželo a stálo na sta vozíků, v nichž nabázeno bylo nejrůznějšího domácího nářadí. Mezi nářadím povalovaly se mrtvoly. Na další cestě dohonili jsme ještě ku předu se vlekoucí uprchlíky. Dlouhé řady vozíků tažené voly hladem polomrtvými, pohybovaly se zvolna ku předu. Kdož nemohli dál, choulili se ve vozech do peřin a různých hadříků, ostatní belhali se podél silnice; starci a ženy stejně shrbeni kráčeli tu opírajíce se o hole; matky s dítkami u prsou sotva vlekouce nohy — vše to po mnohanedělním útěku za stálé bázně před loupeživými marodéry a nenáviděnými Rusy. „Nikdy jsem nebyl více dojat, jako při pohledu na tuto neskonalou bídu," psal účastník výpravy. „As čtvrt hodiny za jedním transportem viděl jsem mimo jiné ženu vedoucí své nemocné dítě. Ubožátko bylo as desítileté a belhalo se nejistým krokem podle matky sotva se držíc na nahých polozmrzlých nohou. Blížil se již soumrak a studený vítr pronikal i naše teplé oděvy, kterak teprv dolehati musil na polonahé údy ubohých bytostí. Vítr rozhaloval matce i dítěti chatrný jich oděv, ukazuje nám vychrtlá jich těla. Matka měla pouze hlavu a tvář úplně zakrytou, vše ostatní bylo jen chatrně před zimou chráněno. Transport vozů pohyboval se jen pomalu ku předu, přece však rychleji, než aby matka s nemocným dítětem mohla ho dohoniti. Blížící se noc hrozila oběma nešťastníkům smrtí a ubozí soutrpící nemohli jim pomoci, neboť byli vesměs v tomže truchlivém stavu jako oni. Matka vlekla dítě ještě kus cesty, pak ale jakoby veškeren ztratila cit, pustila nemocné dítě, jež ihned zapadlo podle cesty do sněhu, a utíkala s nasazením posledních sil za vozy. Ani se za dítětem neohledla! Toť pouze jedna ze sterých scén, jež se před našima očima odehrály.

Peníze dát nešťastníkům jsme nemohli, vždyť nemohli si za ně nic koupit. Zvláštních oděvů jsme také neměli. Zásoby naše potravní nalézaly se na soumarech daleko vzadu; s sebou jsme měli jen porci na den. Jedněm, dvěma jsme něčím pomohli, však ulevit bídě ostatních tisíců?..."

Dne 26. přeložen byl hlavní stan velkoknížete Mikuláše, jenž do 15. ledna v Kazanliku se nalézal, do Drinopole, kamž vrchní velitel sám toho dne se dostavil.

Město *Drinopol* (vyobrazení na str. 347) leží v středu rozsáhlého údolí, kde Marica, sesílena Tundžou, na jih se zatáčí, aby pádila v tisícerých oklikách k moři Egejskému.

Výběžky pohoří Rhodope a Isteandže rozstupují se zde daleko od pobřeží obou řek a tvoří tak údolí bujnou úrodou požehnané. Četná města a dědiny pokrývají rovinu a bohatou zelení porostlé svahy a stráně. Avšak nejkrásnější ozdobou této krajiny je Drinopol sama. Leží na návrší as 270 stop vysokém a ovládá celé okolí, jsouc z několika stran vodou obklopena a chráněna. Zde bylo od 1366 do 1453 sídlo tureckého sultána a ještě podnes vypíná se za městem na březích Tundže, uprostřed zahrad a hájů cypřišových, někdy tak nádherný sultánův palác, nyní již napolo zbořený Starý Seraj. Palác ten utrpěl značně zubem času, přece však je dosud i ve svých zříceninách velkolepý, a mohutná osmistranná věž, obklopena půvabnými kiosky, jakož i obrovský portál vypínají se dosud hrdě, jakoby vzpomínaly těch krásných dob, když procházeli jimi vyslancové všech národů zblízka i zdáli, aby mocnému tehdáž vladaři Osmanu vzdali svůj hold a tribut. Také město chová památky z dávných dob. Uprostřed města vypíná se mešita Selima II. Je to nejkrásnější chrám islamu. Jeho ohromná kupole spočívá na porfyrových sloupech a jest vyšší nežli chrám Sofie v Cařihradě. K hořejší galerii jednoho ze čtyr minaretů musí se jíti po 386 schodech, avšak krásná vyhlídka je za naše namahání dostatečnou odměnou. Dále zasluhuje zmínky mešita Bajazida II. s krásnou klenutou kupolí, nad níž vyčnívají dva štíhlé minarety, jakož i mešita Murada II., také Uč-Serfeli zvaná, mistrná to práce orientálského stavitelského umění, okrášlena devíti kupolemi a čtyrmi minarety. V Drinopoli je největší a nejkrásnější bazar celého Východu. Těsně vedle mešity Selima II. započíná bazar Ali paše. Je takových rozměrů, že potřebujeme čtvrt hodiny času k přejití jeho galerie. Z jiných památek je zvláště zmínky hoden krásný vodovod, který zaopatřuje lázně, mešity a 52 fontan města vodou; dále most přes Tundžu, od Římanů vystavěné hradby a brány,

některé v nejnovější době odkryté staré nápisy a asi 12 stop vysoký zlomek obrovského sloupu, na němž prý, jak pověst vypravuje, stála socha císaře Hadriana. Drinopol není jen historií, nádherou svých budov a pomníků druhým hlavním městem turecké říše, také co hlavní bašta Cařihradu a co střediště drah a silnic rumelských zaujímá Drinopol v politickém i vojenském ohledu vynikající místo vedle hlavního města říše, kdežto její poloha, její bohatství a četné mohamedánské obyvatelstvo, jehož počet v městě a nejbližším okolí se páčí na 120.000, (dle jiných zpráv na 160.000 ) činí ji důležitou.

Nejstarší pojmenování Drinopole jest *Uskadoma*, někteří byzantští spisovatelé, chtějíce městu dáti původ starořecký, nazvali je *Orestea* neb *Orestias*. Řecky a latinsky sluje *Adrianopolis*, turecky *Edirne* a *Edrine*, bulharsky *Odrin*. Drinopol vzdálena jest od Cařihradu 18 mil, od Plovdiva a Burgasu 7½, asi 13 mil od Gallipole a Varny. Severně od Drinopole, asi den cesty v úhlu mezi Tundžou a Maricí, pne se Sakar, planina, kteráž osaměle vystupuje na nesmírné rovině té, táhnoucí se mezi oběma zmíněnými řekami. Pohled na tuto rovinu působí na každého cestovatele úžasně. Zvláště z jara, kdy příroda se jeví v největší své kráse, kdy tu na polích obilí bujně vzrůstá, kdy luhy jsou ozdobeny rozličnými květy, kdy tu růžové sady v první květ propukají vzduch naplněn libovůní, tu mimovolně se tě zmocní domněnka, že tu jest země zaslíbená. A což teprv když nastane doba sbírání květů růžových! tu bys měl viděti ty dívky, kterak prozpěvujíce národní popěvky, ustřihují krásné hlavičky růžové a mezi zpěvy jejich mísí se dojemná hra mládenců na kavaly (píšťaly).

Než vraťme se opět do města. Čítá 11 bran, z nichž na jedné visí kostra jakéhosi předpotopního zvířete, na druhé prý hůl a bota krále Marka, obé ale jest neobyčejně zvětšeno.

Domů čítá Drinopol skoro 20.000, obyvatelstvo dle národností rozděleno jest asi takto: Turků 60.000, Řeků 30.000, Bulharů 20.000. Ostatní jsou Arméni, Židé a různí národové. Obchod v tomto městě býval dosti značný a skoro všechen v rukou Řeků a Židů. Přese všechen nedostatek prostředků, jenž byl na závadu mohutnému rozvoji jeho do ciziny, vyváželo se a posud vyváží značné množství vlny, bavlny, hedbáví, sýra, všelikého ovoce, růžového oleje. Víno v okolí drinopolském pěstované považuje se za nejlepší v Turecku. Naopak dovážejí se tam bavlněné tkaniny, železné výrobky, kolonialní zboží a jiné. Kdysi v Drinopoli daleko více kvetl obchod, avšak následkem cla klesl.

Průmysl v Drinopoli, jakož i v jiných městech Turecka jest teprve v zárodku; než vyrábějí se tu nádherné koberce a do nedávna i růžový olej byl pokládán za první výrobek v tomto městě a byl velmi vzácný. Však výrobky tyto nepocházejí snad od zahálčivých Turků, ale zejména od pracovitých a důmyslných Bulharů. Jest to až ku podivu, s jakou umělostí dovedou dcery bulharské přísti a tkáti, aniž se tomu kde učily, leda co viděly od svých matek, a k čemu je vede vlastní důmysl.

Původ Drinopole spadá do dob báječných a přičítá se Orestu, synu Agamemnonovu, jenž prý první se usadil v tomto koutě Thracie a založil toto město, jež prý nazval Orestea aneb Orestias. Však, ač je město tak starobylé, přece se o něm skoro nic nepraví v staré řecké historii. Ze starých obyvatelů, kteří žili nejblíže Drinopole, vzpomínají se Odpišci aneb Odrci, jichž hlavním městem byla zprvu Víza. Římský císař Hadrian, jenž rozšířil a ozdobil město rozličnými stavbami, nazval je Adrianopolis, a učinil je hlavním městem v oblastech Himenu, t. j. Thracie.

U Drinopole byla svedena poslední bitva Konstantina Velikého s Likynem, v níž Konstantin zvítězil a stal se samovládcem velké římské říše; když pak zvolil Cařihrad za sídelní město, stala se Drinopol druhým městem po Cařihradu a tvořila část východní říše římské. U Drinopole byla později (9. srpna 378) svedena bitva mezi Valensem a spojenými Ostrogothy-Vizigothy a Huny, v níž padlo 40.000 lidí a sám císař v ní zahynul. Gothové dobývali města, však nemohli ho dobyti.

Nejvíce trpěla Drinopol od Bulharů. Pod nadvládím Bulharů octlo se město již za první doby jejich přestěhování se, tak že Anastasius byl nucen ponechati Drinopol osudu a sám se ohradit v Cařihradě. Ale nejvíce zkusilo město od Kruma, jenž první zlomil jeho nedobytnost. Blíže Drinopole, roku 813, dobyl skvělého vítězství nad vojsky Byzanckých, kteří se svým císařem Michalem Rangobea-em sotva mohli útočiště najíti za hradbami Drinopole. V září téhož roku Krum obklíčil Drinopol, a ke konci podzimu dobyl města; zajal a odvedl do Bulharska asi 10.000 lidí i s biskupem drinopolským.

Byvši vráceno nějaký čas později Byzantincům, 100 let na to (914) znova dobyto od Simeona, cara bulharského; ale tentokráte tuze draho bylo město vyplaceno od Byzanckých. Po 10 letech pak dobyta Drinopol od Simeona a zůstala v nadvladí Bulharů až do smrti cara Simeona, načež mírem mezi Sursuvulem a Romanem s jinými městy jižní Thracie vrácena Řekům, kteří v náhradu za to uvolili se Bulharům odváděti roční poplatek.

Znamenitá bitva byla svedena u Drinopole roku 970 mezi Rusy a Bulhary s jedné strany a Řeky s druhé, v kteréžto bitvě poslední dobyli skvělého vítězství. Asi 30 let na to bulharský car Samuel, maje v úmyslu zadržeti Basilia, císaře řeckého, od výpadů konaných do podunajského Bulharska, přitáhl z Macedonie a z nenadání udeřil na Drinopol, již vydrancoval, načež se vrátil zpět.

Po obnovení bulharského císařství, Petrem a Asenem, nástupce jich Ivan I. 1207 obklíčil Drinopol, jež tentokráte byla v držení Latinů; ale po tříměsíčném obléhání odtáhl s nepořízenou. Od Latinů dostalo se město nejprve do rukou nikejského řeckého císaře Vataciho, a pak velmi brzo na to do moci Theodora, despota epirského. Avšak roku 1229 Ivan Asen II, nástupce Ivana I., když porazil Theodora v bitvě u Klokotnice při Marici a zajal ho, dobyli Drinopole, jiż po několika letech odstoupil Latinům; na nich dobyli města později Řekové a tak dostala se Drinopol do moci byzancké říše, když se opět Řekové usadili v Cařihradě.

Roku 1360 Murat I. dobyl Drinopole svým vojevůdcem Lalašahinem a učinil ji sídelním městem turecké državy. Později, když Tamerlan zajal sultána Bajazida Ildarama v bitvě při Engjure, dostalo se město nejdříve do moci prvního jeho syna Sulejmana (1404), pak do moci Muratovy a nejposlednější si je přisvojil třetí jeho syn Mahomed I, nazvaný Čelebi. Roku 1443, když sultán Murad II. odstoupil Drinopol synu svému sultanu Mahomedovi II., janičaři způsobili strašnou bouři a spálili velkou část města roku 1453; dvacet dní po dobytí Cařihradu, sultán Mahmud Výbojný rozkázal, by v Drinopoli odpraven byl Chalil paša, poněvadž ho měl v podezření, že byl ve spojení s Řeky v době obléhání Cařihradu. R 1493 Selim když se spikl proti otci svému sultánu Bajazidu II., uchýlil se do Drinopole, avšak za krátký čas poražen (1495) opustil město. V Drinopoli byly konány r. 1682 znamenité přípravy k výpravě Turecka proti Rakousku, v níž přitáhli až k Vídni. R. 1691 Achmed II. se prohlásil za císaře a opásal se mečem v drinopolské Esky-Džamii (staré mešitě); r. 1699 Mustafa II. uzavřel v Drinopoli karlovecký mír, roku 1703 11. srpna byl ale svržen s trůnu od janičárů, kteří se spikli v Cařihradě a odtud táhli na Drinopol.

Šestého (18. srpna) 1829 ruská vojska pod náčelnictvím generala Děbiče Zabalkánského přitáhla k Drinopoli, jež se jim vzdala; druhého (14.) pak září t. r. bylo podepsáno příměří mezi Ruskem a Tureckem.

Drinopol je sídlem vilajetu, jenž obsahuje skoro celou starou Thrácii čítající okolo 1½ milionu obyvatelstva. Vilajet tento dělí se na kraje: 1. drinopolský s 9 okresy, 2. slivenský s 9 okresy, 3. pekyrdažský se 7 okresy; 4. gallipolský se 6 okresy, 5. plovdivský s 8 okresy; úhrnem 36 okresů.

# Konec výpravy Sulejmanovy.

Když Mehmed Ali paša byl zbaven vrchního velení a na jeho místo povolán Sulejman paša, slibovali si Turci do něho úspěchů velikých, ale záhy zklamali se. Shledali, že Sulejman má sice mnoho odvahy, že dovede se houževnatě brániti, že však tyto dobré vlastnosti převáženy jsou špatnými, jmenovitě neprozíravostí, nemístnou urputností, hlavně však neústupností v boji i tenkráte, když nezdar jest již napřed patrný. Tímto bojováním na nepravém místě a v nepravý čas pozbyl Sulejman větší části své armády. Zejména vytýkáno mu ostře, že tvrdošíjně hnal vojsko své proti nedobytným posicím v Šipce, o čemž vyslovil se Mehmed Ali takto: „Útok Sulejmanův v šipském průsmyku byl největším oslovstvím, kterého se kdy turecký general v některé válce dopustil.“ A nebyla to skutečně jen pouhá řevnivost vůdcovská, která ten „okřídlený“ výrok Mehmedovi v ústa kladla, i Porta uznala záhy, že Sulejman za vojevůdce se nehodí, a zbavivši ho vrchního velitelství povolala na jeho místo *Reufa* či *Raufa* pašu (vyobrazení na str. 206.), ministra námořnictví, kdežto Sulejman postaven v čelo sboru armádního v Rumelii. Avšak vítězní generalové ruští Gurko, Skobelev a Radecký rozprášili a dílem zajali tento sbor, jak jsme v předešlé kapitole vypravovali, a Sulejman spasil se útěkem, aniž by se byl pokusil o hájení Drinopole, jak mu bylo uloženo.

Tento neblahý pád armády Sulejmanovy způsobil v Cařihradě nesmírný poplach. Jedna osudná zpráva stíhala druhou, a v poplašeném Cařihradě panovala všeobecná obava před vtrhnutím Rusů. Úřední orgánové snažili se lid všelijak chlácholit a tvrdili, že Sulejman činí posud nepřátelům tuhý odpor, ale že ovšem malou má naději k vyváznutí. Za nedlouho došla ostýchavá zpráva, že se armádě Sulejmanově podařilo z osidel nepřátelských jakž takž se vyplésti a že chvátá ke břehu Egejského moře. Konečně došel do Cařihradu telegram od Sulejmana, aby poslány byly k pobřeží lodě pro jeho vojsko, které do Cařihradu nazpět přivádí.

Tato doprava byla ostatně prací velmi krušnou; neboť samo pobřeží, kam zbědované vojsko Sulejmanovo na útěku svém dorazilo, svou nepříznivou polohou nemálo znesnadňovalo ten úkol. Lodě tam mohly jen asi na dvě anglické míle ke břehu se přiblížiti, po nějakém přístavu není tam ani stopy, celé pobřeží jest ploché a nikde kryté, všude tam mají bouřlivé větry severozápadní volný přístup. Všecky tyto okolnosti jsou vůbec nepříznivy lodím mezi ostrovy *Thasos* a *Samothraki* plujícím anebo blíž pobřeží rumelského zakotveným. Admirál *Said paša*, který právě sháněl dobrovolníky pro zamýšlenou výpravu k pobřeží egejskému, svěřil velení nad loděmi, které zbytky vojska Sulejmanova přivézti měly, *Mantorpu* beji, který se byl nedávno z objížďky u pobřeží krimského vrátil.

Ale marně sháněl se Said paša v Cařihradě po nějakých menších parnících k té dopravě, ač v seznamech ministerských množství takových lodí zaznamenáno bylo.

Mantorpu beji dán byl řečený rozkaz dne 24. ledna, načež počala loď „Osmanié“ zásobovati se uhlím. V noci na to měla loď vykotviti, avšak jinak líbilo se větrům, které dráždily válečnou radu cařihradskou tím, že náhle vanouti počaly ve směru jihozápadním s prudkostí tak zuřivou, že teprve druhého dne večer bylo možno z Bosporu vyplouti. Následujícího dne z rána doplula „Osmanié“ do *Gallipole*, kdež zastihnut jeden vládní parník turecký v zátoce zakotvený. Parník tento náležel sice oddělení dělostřeleckému a nebyl tedy podřízen úřadům námořním; avšak admirálu stačila již pouhá ta okolnost, že zastihnutá loď byla turecká, ať již vázána nějakou smlouvou dopravní anebo příslušna k loďstvu vládnímu. Kapitán parníku, který zprvu nevrle reptal, musil vrtochů svých volky nevolky zanechati a vlečnou loď svou „Osmanii“ až do Čanaku dvorně v průvod dáti. V Čanaku ulovil a přidružil si Mantorp jinou quasi-vládní malou loď plachetní a dne 27. ledna odplula „Osmanié“ s oběma svými bezděčnými průvodkyněmi dále do Kara Agače, kdež nalezen měl býti Sulejman s vojáky svými. Opouštějíc Dardanelly povšimnula sobě tato trojice lodí tureckých zátoky bezické, kdež lodě anglické zakotveny stály ukrývajíce se před prudkým větrem, který opět od jihu vanouti počal a „Osmanii“ i družky její přinutil útočiště hledati u jižního pobřeží ostrova *Imbros*, kdež přidaly se k nim později i dva parníky rakouské a jedna turecká loď dopravní, vyslaná, aby při dopravě vojska Sulejmanova nápomocna byla. Admirál Mantorp však dychtiv jsa co nejdříve provésti úkol svůj, ještě o půlnoci odplul s „Osmanií“, když byl kapitánu „Saloniky“ prve udělil důtklivý rozkaz, aby nepouštěl s očí obě bezděčné dosavadní družky „Osmanié“ a, jakmile povětří dovolí, s nimi bez odkladu do Kara Agače se vypravil. Povětří bylo velmi bouřlivé, neboť prudký vichr střídal se s těžkým lijákem a za nepřetržitého dunění hromu křížily se blesky jako o závod. Za svítání následujícího dne doplula „Osmanié“ na místo, kdež mohla jakž takž zakotviti v hloubce 5 sáhů a ve vzdálenosti asi 3 anglických mil od břehu. Pobřeží zátoky kara-agačské jest územím smutným a neladným; jest to dlouhý pruh země ploché, lemovaný zasněženými horami, z nichž Olympus jest nejvyšší. Armáda Sulejmanova shledána ve stavu k ustrnutí žalostném; nezbyloť jí ani jediného stanu, aniž nalezli tu vojáci jakého přístřeší aspoň na dobu noční. Ztýraní vojáci Sulejmanovi ledabylo rozložili se tu podél nízkého břehu a snažili se jakž takž při životě sebe zachovati pomocí nuzných svých dávek každodenních, které záležely z — jednoho sucharu. Hlavní stan Sulejmanův nalézal se v jakémsi zbořeništi dosti značně od břehu vzdáleném; zde nalezl admirál Mantorp armádního velitele Sulejmana, pečujícího přede vším o to, jak by sám nejspíše — upláchl, aniž by i jen jedinou myšlenkou vzpomenul zdrcené armády, která stala se obětí — neschopnosti a svéh'avosti jeho.

Sulejman stal se předmětem smrtelné nenávisti a hlubokého opovržení všech těch, kdož posléze nalézali se pod velením jeho. Oni vůbec považovali jej za hlavní příčinu všelikých pohrom, které dosud je stihly; v celé armádě nebylo ani jediného muže, který i jen slůvka pronesl na omluvu Sulejmana; všichni vinili jej z vášnivé ukrutnosti, svrchované nedbalosti a trestuhodného opomíjení vhodných příležitostí k různým výkonům vojenským.

Jemu vůbec za vinu kladly se skutky, za které v jiných zemích najisto byl by vojenským soudem smrtí ztrestán. Mantorp bej u přímém styku svém s vojáky Sulejmanovými sám seznal, jaké kvasí mezi nimi rozhořčení, ba zuřivost proti bývalému veliteli jejich; za každým krokem bylo jemu slyšeti hlasité reptání vojákův kteří bez obalu smýšlení své na jevo dávali. Zajisté nelze nijak pochybovati, že úzkostlivá péče Sulejmanova, aby při nejbližší příležitosti se vytratil, původ svůj měla hlavně ve strachu před mstivostí rozkvašeného vojska svého. Ostatně nelze upříti, že dovedli turečtí vojáci tito s vytrvalostí takořka železnou snésti veškeré ty hrozné útrapy, jaké zakusiti jim bylo usouzeno. Den po dni s nepřítelem se bijíce, za nepřetržitého, zoufalého zápasu ustupujíce, vydrali se konečně ze zdrcujícího objetí nepřátelského, aby dosíci mohli — pustých a písčitých břehů, na nichž plný týden živořiti museli pod širým nebem, nejsouce ničím proti nepohodám živelním chráněni.

Sotva dozví se svět o skutečném průběhu strašného tohoto ústupu armády pod velením Sulejmana paše. Nicméně zjištěny některé podrobnosti, které jsou neklamným důkazem, že Sulejman byl ukrutníkem, který se šílenou chladnokrevností dával v šanc životy nejlepších vojáků svých, aby jen ukojil závistné choutky své a zbavil se generalů, kteří nad něho byli způsobilejšími. Sulejman hanebně opustil své nemocné a raněné; následkem nemotornosti své pak připravil armádu o veškerá děla její. Mezi jinými, horšími ještě skutky, jež kladou se jemu za vinu, uvésti dlužno, že svévolně zapáliti dal jednu z nemocnic plovdivských, v níž leželo asi 200 raněných.

Za příchodu Mantorpova jevil Sulejman nápadnou, urážlivou nevrlost a jen stěží bylo možno přiměti jej, aby aspoň zběžně naznačil rozdělení branných sil svých. Jakmile Mantorp připlul do laguny kara-agačské, kterouž protéká řeka Skjedže-Deje, bylo první péčí námořních úředníků tureckých, aby sebrali veškeré „kajky“ a malé lodice z celého okolí. Na všechny strany vyslány čluny ozbrojené a do každé ze schytaných lodic dána hlídka,

aby zamezila každý pokus lodníkův o nepozorované upláchnutí. K nemalé radosti Turkův utišil se konečně prudký vítr jižní a stěhování vojákův Sulejmanových na loď Mantorpovu dělo se bez valných obtíží. Ostatně nebylo tu mimo mužstvo samé takořka žádného jiného nákladu, neboť i veškeré zásoby ostaveny v rukou nepřítele a jediné zbývající dělo armády Sulejmanovy, která svého času jich měla ke stu, bylo pouze devítiliberní. Dělo toto umístěno na lodi „Osmanié.“ Vojáci turečtí houfně hrnuli se do člunů, nedbajíce valně pořádku; ostatně zůstavily úřady vojenské každému vojáku, aby při stěhování se na loď pečoval sám o sebe, jak nejlépe se mu uzdá. Turci zádumčivě mlčíce jakž mohli stěsnali se vždy do člunů, nesouce s sebou hubené zbytky zavazadel svých; jakmile pak na loď vkročili, rozložili se po palubě, ani na okamžik ze strnulosti své se neprobouzejíce.

Velký počet těchto zmořených vojínů musel být v Cařihradě do nemocnic dopraven. Se zbytkem 8000 mužů obsadil Sulejman Bulair. Výprava Sulejmanova vzala tím smutný konec.

## Rozklad Turecka.

Vysoká Porta uznala, že po zničení její tří armád nezbývá nic jiného než požádat vítěze ruské o příměří.

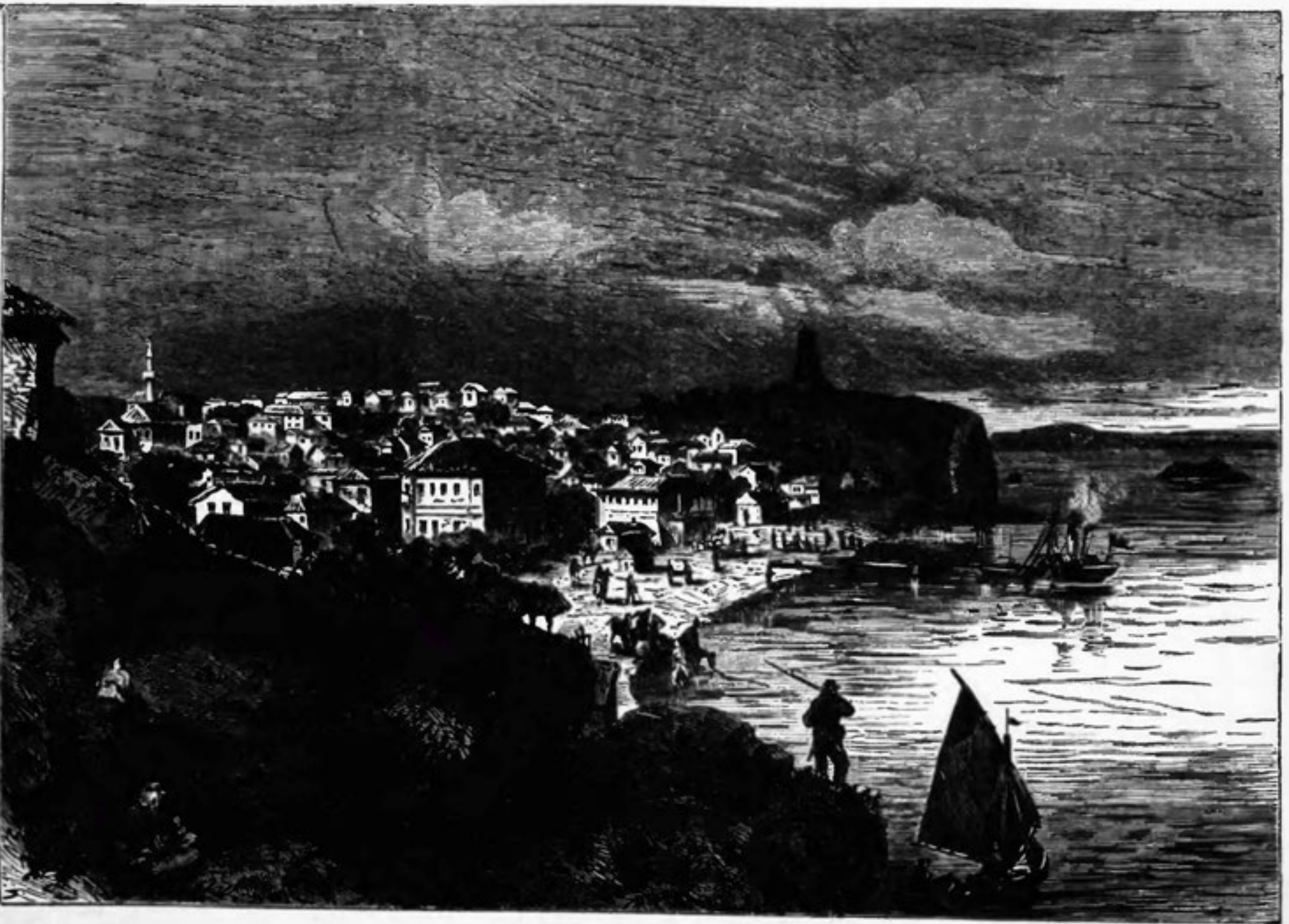
Již dne 10. ledna, hned po zajetí armády v Šipce, obrátila se Porta k vrchnímu veliteli ruské armády velkoknížeti Mikuláši, aby s ním klid zbraní a příměří vyjednala, avšak velkokníže odpověděl, že nemůže se na žádné příměří pomýšleti, pokud by nebyly podstatné základy míru známy.

Tato zpráva byla pro Turky velkým zklamáním a zvýšila značně trpký pocit, který již po delší dobu chovali Turci proti Anglii. Doufali totiž do poslední chvíle, že Anglicko se vítěznému Rusku důrazně opře, že nepřestane na pouhém podněcování a tajném podporování, ale že zjevně přispěje brannou pomocí. Hned jak odpověď ruského velitele došla, projevil výraz trpkosti Turků *Server paša* anglickému vyslanci Layardovi, který neměškal rozmluvu svou s tureckým státníkem do Londýna vládě své telegrafovat.

V těch dnech stala se také v Cařihradě částečná změna v ministerstvu a nový velvezír dosazen. Význam této události bylo vítězství výhradného vlivu paláce. Nadutá a dráždivá povaha *Edhema* paše nelíbila se více sultánovi a jeho miláčkům a musil tedy ustoupiti muži nepatrnému a neschopnému, za jakého se nový velký vezír *Achmed Hamdi paša* považoval. Tento byl padesátník, byl po sobě guvernérem dunajské provincie a Brussy a několik měsíců ministrem vnitřních záležitostí. Nástupcem jeho v ministerstvu vnitřních záležitostí stal se dosavadní tajemník sultánův, *Said paša,* který vlastně již byl určen pro úřad velkého vezíra a křeslo vnitřních záležitostí jen co přípravní a přechodní místo k velkovezírátu obdržel. V týž den, kdy bylo nové ministerstvo jmenováno, mluvilo se velmi mnoho o tom, že bude sněmovna pro své choutky neodvislosti rozpuštěna. Provedení tohoto úmyslu se proto neuskutečnilo, poněvadž Layard dokazoval, že by toto opatření v Anglii velmi nepříznivě působilo, a že jest vhodné, aby byl budoucí nepříznivý mír alespoň formálně tak zvanými zástupci země schválen.

Celý Cařihrad byl dosud poután změnou ministerstva, když dne 12. ledna odpoledne na opětné tázání se Porty přišla depeše velkoknížete Mikuláše. Tentokráte vyzval velkokníže Portu, aby k němu poslala vyslance, s kterými by mohl vyjednávati o podmínkách míru. Ihned se odbývala za předsednictví sultánova ministerská porada, v které bylo usnešeno, aby byli k velkoknížeti Mikuláši odesláni *Namyk paša* a ministr zahraničných záležitostí, *Server paša.* Místo Servera měl vlastně *Safvet paša* toto poselství převzíti, odmítl však je ze zdravotních příčin. Server paša byl šedesátník a měl skutečně jakousi diplomatickou dráhu za sebou; v zásadě se však považoval za prostřední veličinu na poli diplomatickém a proto mu byl dán za společníka staříčký Namyk paša, který vzdor své osmdesátce vyznamenal se podivuhodnou rázností a čilostí ducha. Namyk paša súčastnil se již po bojích v rocích 1828 a 1829 co plukovník poselstva tureckého, které se odebralo do Petrohradu k uzavření míru drinopolského. Jediná skvrna, která se může jeho dlouholetým službám státním vytýkati, jest krveprolití v Dzeadahu, které se za jeho vlády odehrálo. Mezi Staroturky byl náramně oblíben a považoval se za jejich proroka. Vojenští průvodci těchto diplomatických vyjednavatelů byli *Nedžib* paša a *Mehmed* Ali paša, který se v Drinopoli nalézal. Mimo to byli poselstvu tomuto přiděleni dva úředníci ministerstva vnějších záležitostí a francouzský advokát Emil *Tarin,* který již po 20 roků v turecké službě se nalézal, a který skoro všechny diplomatické noty Porty redigoval. Rozhodnutí Porty, že své vyjednavatele do Kazanliku odešle, bylo většině vyslanců již od 13. ledna ráno známo a proto se mnozí, mezi nimi také Layard, odebrali k Serveru pašovi, aby se o situaci poučili. Na Portě se pokračovalo v poradě, aby se instrukce pro oba splnomocněnce ustanovily.

Turečtí splnomocněnci měli prý se co nejvíce zdržovati initiativy, aby nějaké ústupky nabízeli: raději prý měli čekati na požadavky ruské, mají každou odpověď odkládati a pečlivě se střežiti v tom neb onom



Chrsovo v Dobrudži.

smyslu se vyjádřiti, než by z Cařihradu dalších instrukcí obdrželi.

Turecké časopisy naproti tomu oznamovaly, že plnomocenství tureckých jednatelů je nejrozsáhlejší i že jsou tito oprávněni přijmouti i sebe krutší podmínky. Proslýchalo se, že Rusko bude žádat postoupení obrněného loďstva, což způsobilo velké zděšení, neboť Turci v loďstvu svém byli zvyklí spatřovati svou hlavní oporu. V den odjezdu otomanských jednatelů vzbudily dva dosud dostatečně nevysvětlené případy vážné pochybnosti o výsledku smírného poslání otomanských plnomocníků. Mluvilo se náhle o změně v chování několika velmocí a o povzbuzujících vyjádřeních, jež prý vyslanci těchto velmocí Portě učinili. Skutečně se něco stalo. Jak hrabě Zichy tak i Layard odebrali se k velkovezírovi, aby mu podali sdělení svých vlád. Nepochybně ale byly podstatné rozdíly mezi sděleními hraběte Zichyho a Layarda. Kdežto hrabě Zichy Portě prý pouze opětoval obsah odpovědi, kterou kabinet vídeňský dal Portě na první její žádost za prostředkování, oznámil prý Layard Portě, že jeho vláda v Petrohradě podala protest proti přijatému od Ruska způsobu vyjednávání. V tureckých kruzích, které poměrům rozuměly, vzdávali se také již vší naděje na cizí pomoc i poznávali, že třeba se úplně Rusku pokořiti, nemá-li Turecko jím úplně býti zničeno. S prostředky říše dopadlo to velmi špatně a sám Mahmud Damat paša vyslovil se po prohlídce Drinopole, že se má vykliditi a všecko vojsko sebrati k obraně hlavního města.

Zmatek a postrach panoval v celém okolí cařihradském, ba všude, kam ještě Rusové nebyli donikli. Čerkesové v nejširším okolí Cařihradu páchali nejhroznější ukrutnosti, olupovali celé vesnice a pobíjeli obyvatelstvo jejich nešetříce ani křesťanů ani mohamedánů. Do Burgasu sběhli se obyvatelé, nejvíce Řekové ze všech okolních vesnic, odkudž vyhnáni byli loupeživými Čerkesy. Anglická loď dopravní „Torch" odplula se 300 uprchlíků těchto do řeckého města Syra.

Také z *Rodosta* na pobřeží moře marmorského došly zprávy o řádění Čerkesův. Celé okolí toho města vydáno bylo v šanc bezuzdné zuřivosti čerkeské, čímž nejvíce trpělo tamější obyvatelstvo řecké a bulharské.

Cařihrad byl přeplněn uprchlíky ze všech krajů tureckých. Počet uprchlíků těchto vzrostl na více než 60 tisíc osob. Stav jejich, obzvláště žen a dětí, byl nade vše pomyšlení hrozný; veškeří uprchlíci turečtí opatřeni byli zbraní, což bylo okolností tím povážlivější, že v Cařihradě nebylo takořka pražádného vojska řadového.

Pobyt v Cařihradě byl proto velmi nebezpečný. Hlad a fanatism jsou pobuřovateli velmi povážlivými. Vláda roztřiďovala uprchlíky a podřizovala je měšťanským sborům v jednotlivých částech města. Úkol tento byl však za poměrů panujících tak nesnadný, že stěží bylo lze mu vyhověti. Očekávalo se, že nepovolí-li Rusko příměří a přikročí-li skutečně k obléhání Cařihradu, učiní veškeré velmoci evropské náležitá opatření k ochraně křesťanského obyvatelstva a vlastních příslušníků svých v Cařihradě, aby předešly se výstřednosti bezuzdného obyvatelstva tureckého, nad nímž vláda i v Cařihradě pozbyla veškeré moci.

Poslední naděje politiků tureckých kladeny v zahájení anglického parlamentu, kdy pronese královna trůnní řeč. Státníci turečtí měli za to, že v trůnní řeči vyhlásí Anglie Rusku válku. Když však dne 17. ledna parlament anglický byl zahájen, prohlásila královna v trůnní řeči, že proto svolán parlament o něco dříve než jindy, aby se mu povědělo o snahách k ukončení války a aby vládě přispěl radou a pomocí, načež poukázáno ke krokům Porty a Anglie, kteréž učinily u Ruska, a vyslovena naděje, že povedou ty kroky k mírnému rozřešení, kteréž bude Anglie ze všech sil podporovati. Dosud neporušila žádná válčící strana podmínky anglické neutrality a obě hodlají, seč jsou, jí dbáti. Anglie, pokud bude se její neutrálnosti šetřiti, nezmění posavadní chování své. Kdyby se však nepřátelství Ruska s Tureckem protáhlo, nastala by potřeba vhodných opatření proti všelikým nenadálým událostem. Na konec ujišťováno, že poměry Anglicka k ostatním mocnostem jsou dobré.

Takovým obsahem trůnní řeči anglické zmizela naprosto všechna naděje pro Turky a rozhořčení bylo všeobecné. V té příčině jest karakteristická rozmluva, kterou měl korespondent londýnského listu „Daily News" se Serverem pašou, o čemž řečený korespondent napsal:

— — Nestálo mne to valných obtíží obdržet u něho slyšení a paša spatřiv mne zdál se být potěšen. Započal otázkou, zdali „Daily News" jsou pro Turky, čili proti nim. Odpověděl jsem, že v nynější válce jsou proti Turkům. Nevím, tázal-li se mne na věc tu z opravdové nevědomosti, či zdali chtěl jen zkoumat moji upřímnost. Nechť tomu jakkoli, mou odpovědí nebyl nijak rozmrzen; pravil, že jest velmi rád vida před sebou zástupce tak mocného časopisu, tím spíše, poněvadž právě hodlá do Anglie něco vzkázat a bude šťasten, převezmu-li vzkázání to na sebe. Paša pravil:

„Rcete, že toto pravil Server paša, ministr zahraničných záležitostí Vysoké Porty, slovo za slovem: Já byl vždy přívržencem Anglie, anglické politiky a anglické alliance. Důvěřoval jsem, že mezi oběma národy, tureckým i anglickým, panují takové svazky sympatie, přátelství a společných zájmů, že zvláštní alliance není ani třeba. Spoléhal jsem na Anglii až do nejposlednějšího okamžiku a vydal tím sebe a vládu svoji v šanc. Zmýlil jsem se. Nyní vidím, že jsem byl oklamán, či že jsem se zklamal. Vzdávám se všech anglických alliancí. *Nevěřím víc v anglickou politiku,* v anglickou vládu, v anglický národ. *Věřím však v politiku ruskou.* Jsem od

nynějška přívržencem Ruska. Jsem nyní ruštějším, než Rusové sami. Rcete to, prosím!"

Během dalšího hovoru Server paša výše uvedené myšlenky stále opakoval, však slovy ostřejšími, zejména v příčině toho, že Turecko bylo Angličany oklamáno. Pravil tě: „Byli jsme vybízeni, popouzeni, však ošáleni a oklamáni." Tarin bej, který byl rozmluvě přítomen, dodal: „Ano oklamáni, toť to pravé slovo." A Server paša pokračoval: „Mámť v rukou listiny, kterými to mohu dokázat a dokáži!" — Brzy na to jsem se rozloučil.

Po odchodu od Servera paše rozmlouval jsem s dvěma členy diplomatické jeho družiny. Jeden z nich svaloval veškeru vinu nynější války na lorda Salisburyho. Druhý dotvrdil vše, co řekl paša, ba mluvil ještě zřetelněji a otevřeněji. Dal mi plnou moc, abych telegrafoval vše, cořekl, jen jeho jméno abych zatajil. Diplomat ten pravil:

„*Anglie nás neustále podněcovala,* abychom válčili, a když se pak válečné štěstí proti nám obracelo a zdravý rozum náš radil nám k uzavření míru, vybízeli nás Angličané k stálé vytrvalosti. Byli bychom rádi uzavřeli mír hned před pádem Plevna, byli bychom dali Rusům všemožné zadostučinění, však Anglie tomu nedopustila. Nemluvím tu o úředních notách lorda Derbyho. Ty byly ovšem vždy jasny. Kdybychom byli věřili notám těmto, mohli jsme hned tehdá nabýt přesvědčení, že od Anglie nemůžeme se nadít ničeho. Však mluvím o tak zvaných notách oficiosních, o slovích, jež se nám šeptala *důvěrně* do ucha. *Soukromé rozmluvy* lorda Beaconsfielda s vyslancem naším *Mussurusem* pašou a Layarda se *Serverem pašou* a se *sultánem* samým ty nás *svedly, ty nás oklamaly.* Ujišťuji Vás, že ještě před třemi týdny nám Layard svatosvatě sliboval, že Anglie přispěje nám ku pomoci; prosil, abychom jen bojovali až do nejkrajnějších možností, že prý vše dospěje ku šťastnému konci. Zmocňuji Vás, abyste oznámil celému světu, co Vám nyní řeknu: Layard mi pravil: „Myslíte, že já co známý přítel Turecka byl jsem do Cařihradu vyslán nadarmo? Nevidíte, že se to stalo jen proto, abychom Vám dodali odvahy a pohrozili Rusku? Spolehejte na mě! Jen odvahu! Žádný mír! Bojujte až do posledního okamžiku!"

Layard mluvil takto vždy s každým bez ostychu. Věc ta byla všem ostatním vyslanectvům v Cařihradě známou. Nebylo to žádným tajemstvím. Layard vybízel nás k boji zcela otevřeně. Mám za to, že Layard sám to myslil upřímně; klamal nás nevědomky, poněvadž sám byl oklamán. Mussurus paša oznamoval, že lord Beaconsfield mluví s ním v soukromých rozmluvách neméně rozhodně a vyzývavě, však celkem mnohem opatrněji než Layard. Server paša má dokumenty, kterými lze vše, co tuto pravím, dokázati, a kteréž budou po válce uveřejněny. To bylo naší záhubou. Věrolomnost ta jest zkázou Turecka. Jest to smutné, velmi smutné!"

Opakuji rozmluvu tuto slovo za slovem, pokud mi uvázla v paměti. Server paša mluvil rozčileně, jakoby s opovržením, při každém dalším slovu zloba jeho rostla jako u člověka, jemuž se stalo veliké bezpráví. Když jsem pak s Turky obědval, měl jsem dostatek času pozorovati jich tón, jakým o celé věci mluvili. Mocně dojala mě slova, kteráž na konec pronesl stařičký Namyk paša, spoluvyjednavatel Serverův:

„Allah jest velik! Chce-li on, abychom vyvázli z nynějšího neštěstí, stane se to. Nevím však sám, jakým způsobem to možno. Činili jsme, seč byly naše síly. Dál bojovat nemůžeme. Není pomoci, není naděje než v Allahu. Chce-li i On, abychom zhynuli, pak jsme spokojeni." — Jeho hlas byl tak jemný, z každého tahu jeho stařičké tváře zírala taková resignace, že mimoděk pohnutím jsem sklonil hlavu. —

Turecký parlament, který dle nebohé ústavy Midhatovy podruhé svolán byl, svaloval vinu všeho nezdaru na vládu. Ve schůzi dne 3. února pravil křesťanský poslanec ze Smyrny, Emin effendi, mezi jiným tolik:

„Loni řekla nám vláda, že má pohotově armádu 600.000 mužů a my jsme jí na počet ten povolili potřebný úvěr. Avšak vláda podvedla zem a sultána. Táži se: Kde je těch 600.000 mužů? *Abdul Kerim* vydal svůj obhajovací spis a nikdo neměl té píle, aby si jej přečetl. — Vím jen, praví serdar, že bylo v Rumelii jen 170 praporů. — Chci tedy věděti, co stalo se s penězi, které jsme povolili. Kdo je zodpověden za naše porážky v Asii, kde jsme měli jen 140 praporů? Ještě jednou se táži, kam se poděly ty peníze? Naši vojáci jsou nazí a zmírají hlady. Vláda věděla dávno o přípravách Ruska; proč neuchopila se rázných opatření? Kdo je zodpověden za naše katastrofy? Ubohá země, ubohý národe! Proč podniknuta byla proti přání sněmovny nešťastná výprava do Suchumkale? Z jakých příčin míchali se cařihradští páni do záležitostí války? Oni zavinili neúspěch Abdula Kerima. Kdo je zodpověden? Nechce nikdo odpovídati? Kde jsou ministři? Ovšem, ti se neopováží sem přijíti. Proč neposlali v čas pomoc k Plevnu a do Asie? Kdo je zodpovědným za naše nehody? Národ nemůže déle trpěti takové jednání, on má právo obžalovati všechny ty muže, kteří obětovali nejlepší krev národa. Rusko beze všeho loďstva způsobilo nám více zlého, nežli my jemu svým četným loďstvem. Zkrátka: my, zástupci národa, vrháme veškerou vinu na výkonnou vládu, která je příčinou všech našich nehod!" Řeč ta přijata byla za bouřlivého souhlasu.

Ministry přivedlo chování sněmovny do velkých rozpaků. Velkovezír podal opět žádost za propuštěnou a oznámil, že je nemocen. Said paša žádal také za propuštěnou. Mahmud Damat se neosmělil provoditi sultána do mešity. Obyvatelstvo žádalo zřejmě návrat vypuzeného Midhata paše a propuštění všech ministrů. Ministři však neodstoupili, ale za to byl rozpuštěn parlament proti vůli Anglie, která pozbyla u Turků všeliké šetrnosti.

Obhajovací spis bývalého vrchního velitele, Abdula Kerima, o němž poslanec turecký v parlamentě mluvil, zasluhuje ovšem naší pozornosti. Abdul Kerim viněn byl zradou a na ostrov Lemnos do vyhnanství poslán. Zároveň jmenován zvláštní výbor, který vypracovati měl obžalobu proti svrženému serdarekremu. Obžaloba tato, kterouž sepsal general divise *Ali Nizam* paša, zní u výtahu takto:

„Jakmile Rusko válku vypovědělo, učinila vláda padišahova nejrozsáhlejší obranná opatření a vyslala zejména do poříčí Dunaje tak mohutné síly branné, jako nikdy dříve. Za dřívějších válek svých s Ruskem vypravila vláda turecká proti nepříteli jen asi polovic tolik vojska jako r. 1877 a přece byli Rusové s to jen za nesmírných obtíží překročiti Dunaj po jediném mostě svém, ale nemohli uskutečniti zamýšlený přechod přes Balkán. Letos však, kdy Rusové sami byli přesvědčeni, že přechod přes Dunaj jen obětováním 50.000 mužův provésti lze, nade vše očekávání podařilo se jim přejíti Dunaj na dvou místech, aniž setkali se s nějakým vydatným odporem. Také u Běly nalézalo se vojsko turecké v silném postavení, bylo však odtud odvoláno, takže nepřítel volně vtrhnouti mohl až do Trnova, jíž přírodou samou silně opevněného, jehož však Rusové zmocnili se, poněvadž nebylo zůstaveno dostatečné branné síly k hájení tohoto místa. Konečně překročili Rusové bez valných obtíží i Balkán a vnikli až do míst, odkudž i nyní ohrožují samo hlavní město říše otomanské. Veliké neštěstí takové zaviněno jedině tím, že branné síly, jež vláda turecká v poříčí Dunaje soustředila, zůstaly v pevnostech svých a neučinily ni jediného pokusu, aby nepřítele po jeho přechodu přes Dunaj zadržely. Za to zodpovědným jest bývalý serdar-ekrem Abdul Kerim paša, který opominul branné síly jemu svěřené podél Dunaje náležitě rozestaviti, ačkoli dle zásob materiálu válečného, na rumunském břehu nahromaděných, dalo se souditi, na kterých místech Rusové o přechod se pokusí. Ani po přechodu tomto nehnul se Abdul Kerim paša ze Šumenu. Ať jednal tak z úmyslu nebo nevědomostí, Abdul Kerim paša jest stejně vinen. Žádám radu válečnou ve jménu vlády i říše otomanské, aby Abdula Kerima pašu postavila před soud vojenský a zasloužený trest jemu přiřkla.

14. šabanu 1294. Ali Nizam,
general divise."

Na obžalobu tuto odpověděl Abdul Kerim obšírným spisem, v němž k obhájení svému uvádí tyto okolnosti: „Od Vidína až k nejzazším končinám Dobrudže stálo pouze 170 praporů vojska. Mimo to ale nalézalo se tam turecké loďstvo dunajské, které hlavně mělo přispěti k zamezení přechodu ruského. Když jsem byl po objížďce své v poříčí Dunaje do Ruščuku se vrátil, oznámeno mi, že nejvyšší velitel loďstva dunajského, ministr námořnictví Hussejn paša, odvolán právě do Cařihradu zpět. Na místo zkušeného a rázného velitele tohoto dosazen Aarifi paša, který ale dostavil se na místo určení svého do Tulče teprve, když Rusové byli již opanovali poříčí dolejšího Dunaje, následkem čehož bylo Aarifimu nemožno dále od Tulče po Dunaji vzhůru plouti. Takž stalo se, že loďstvo dunajské skutečně bylo bez velitele. Aarifi přibyl později do Ruščuku po pevnině, načež seznáno, že k zamezení přechodu ruského jest loďstvo dunajské příliš slabé a že tedy zapotřebí jest sesíliti je dvěma obrněnými loděmi. Podal jsem ve smyslu tom'o žádost ku vládě turecké, která však bez ohledu na mé důvody ji *zamítla*. Jest to tedy jedině ministerstvo námořnictví, které dopustilo se chyb takových, jaké usnadnily Rusům překročení Dunaje. V obžalobě vytýká se mi, že obranné pomůcky, jakých mi vláda poskytla, byly velmi četné i důkladné. Mezi pomůckami těmi uvádí se i silné prý opevnění hranic tureckých na Dunaji. Vskutku ale má se věc takto: Před šesti lety byl sice ustanoven výbor, který pod mým předsednictvím říditi měl opevňovací práce na Dunaji. Avšak za nedlouho povolán jsem byl do Erzerumu, výbor byl rozpuštěn a zamýšlená opevnění nebyla provedena. Na Dunaji opevněny jsou jedině: Vidín, Ruščuk a Derster, poněkud i Turtukaj a Nikopolis. Co se týče branných sil mně svěřených, poukazuji jen k odpovědi z Cařihradu 19. šabanu 1294 mi zaslané, že válka tato nijakž nebyla podniknuta v přesvědčení, že by branné síly turecké byly dostatečny, aniž vůbec v naději, že bychom kdy zvítěziti mohli nad Ruskem. K hájení čáry dunajské dáno mi pouze 170 praporů vojska; do očí bije, že těchto 170 praporů nemohlo nijakž rozestaveno býti tak, aby pravý břeh Dunaje na všech místech proti nepříteli dostatečně byl kryt. Že ostatně Rusové podnikli válku tuto s důrazem a odhodlaností větší než ve všech předchozích válkách proti Turecku, o tom svědčila již přítomnost samého cara i následníka trůnu na bojišti podunajském."

Však nejen Abdula Kerima, také druhého nástupce jeho Sulejmana pašu stihl smutný osud. Za příčinou mnohých žalob, že bez potřeby vydával v šanc životy vojínů a nikde výdatného úspěchu se nedočinil, byl dne 17. února k rozkazu sultána Hamida zatčen, do Boulairu na Dardanelách dopraven a pro neposlušnost u vojenského soudu v Cařihradě obžalován. Také se roznesla pověst, že byl Sulejman zatčen pro jakési pikle s Angličany v příčině vydání tvrzí dardanelských.

Postrach v Cařihradě před vtrhnutím Rusů byl veliký. Z krajin ruským vojskem ohrožených přicházelo každého dne množství uprchlíků, jen vlaky z Drinopole přivezly do 23. ledna přes 60.000 těchto lidí, mimo to připluly zástupy po lodích.

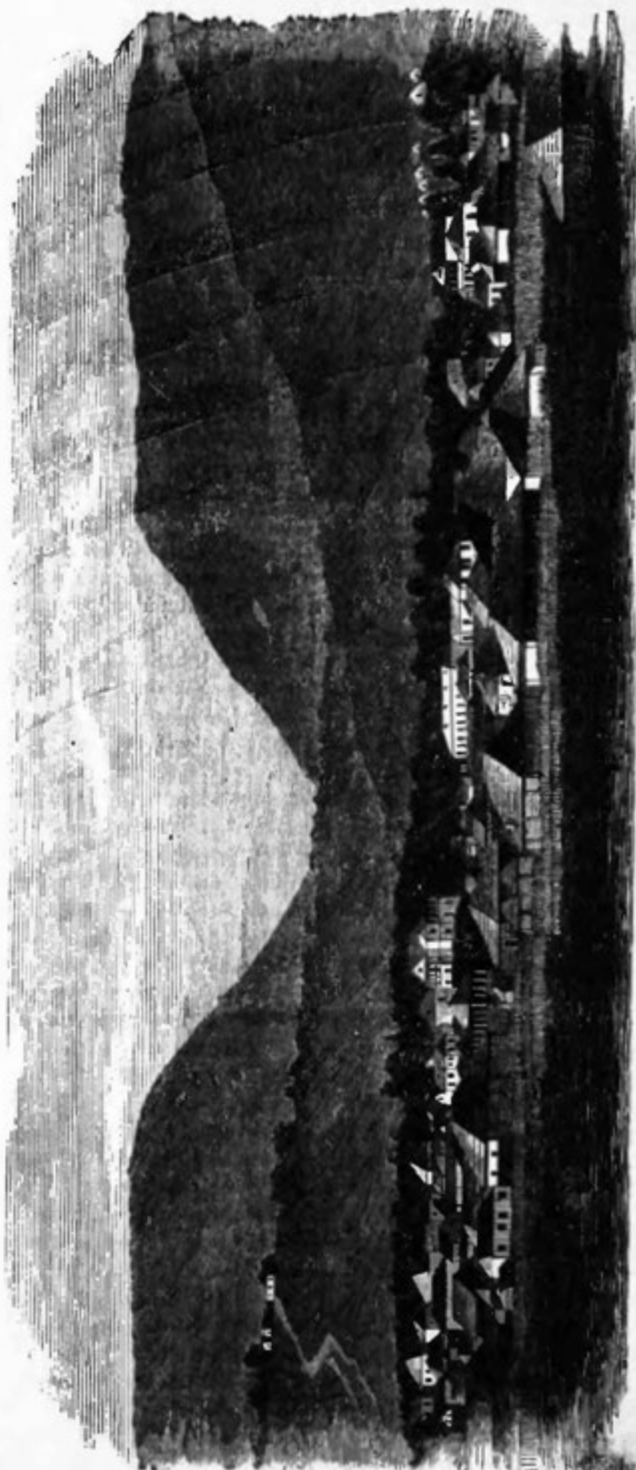
Po dobytí Cařihradu Turky bylo křesťanské obyvatelstvo rozděleno ve tři třídy, i byly jim vykázány jednotlivé čtvrtě města k obývání, v nichž dosud zůstali. Nejen židé, nýbrž i Řekové, Arméni a katolíci mají své

čtvrtě. Ovšem, že se od té doby nemoslemínské živly obyvatelstva mezi sebou smířily, avšak přece byly dosud nemoslemínské čtvrtě od Turkův odděleny, tak jako to bylo po dobytí Cařihradu. Uprchlíci, kteří přicházeli z Rumelie, zůstávali vesměs ve Stambulu a křesťanské čtvrtě tvořily tedy v případu srážky nepřátelské tábory. Křesťané pomýšleli tedy na možnost nepřátelského útoku Jmenovitě vzbuzovala velkou obavu myšlenka, že by mohla býti za noci Pera zapálena, když by se Rusové k Cařihradu blížili. Křesťanští Arméni, kteří byli ve Stambulu zaměstnáni, vyprávěli, že je Turci ujišťují, že dříve Cařihradu neopustí, dokud křesťany nepovraždí. Zpráva, že je jednou z ruských podmínek míru proměnění hlavní mešity Aja Sofia v křesťanský chrám sv. Sofie, pobouřila Turky velice.

Mezi Turky panoval dusný klid a vláda hrozila každému výtržníku postavením před soud vojenský. Úřední vyhláškou bylo sice obyvatelstvu oznámeno, že je zcela zbytečno opouštěti Cařihrad, avšak přes to vše stěhovaly se bohaté rodiny turecké do sousedních měst asiatských, ba i o sultánu se tvrdilo, že chce utéci do Brusy, když by se vyjednávání o mír nezdařilo. Při rozmluvě s jistým vynikajícím Turkem ptal se evropský jeden dopisovatel, proč nesvolá nějaký meeting, na němž by lid vyslovil v této kritické době své mínění. Turek odpověděl: „Velkovezír, jemuž bych tento svůj návrh učinil, by mě sice vyslechl, avšak tajně by dal rozkaz, aby mne ihned, jakmile z komnaty jeho vyjdu, zatkli a do vyhnanství odvezli.“

Sultán bál se svých vlastních rádců a netroufal si ani vycházet. Radě ministerské předsedal takto: Ministři shromáždili se v pokoji a sultán poslouchal jejich poradu ve vedlejší komnatě. Chvilkami předvolal si toho neb onoho ministra, dal si vyložit jeho mínění, odpovídal však jen znamením. Ministři pak sami se na něčem usnesli a dali tomu formu sultánova rozkazu.

Autorita sultánova utrpěla velice; vědělo se, že chová největší obavy, že má veškeré své služebnictvo ozbrojené a že nepřipustí, aby železná fregata, která kotvila v Bosporu zrovna před palácem, u příležitosti k nějaké dopravě se použila. Vědělo se, že přese všechno vyjednávání o mír konal přípravy k odjezdu do Brusy. Turci přicházeli vůbec k vědomí, že panství je-



Poti na Černém Moři.

jich v Evropě chýlí se ku konci. Jestiť to staré podání, že Turci přijdou o své evropské území, ba i o Cařihrad; tradice tato jest stará přes 300 let a Turci ve svém fatalismu v její pravdivost věřili. Turci vtáhli roku 1453 do Cařihradu starou zdí Cařihradu, která je již od dávných dob zazděna, poněvadž prý jednou dle legendy i křesťané branou tou do města vejdou. Kromě této legendy jest ještě jiná podobná pověra rozšířena mezi Řeky. Dle této křesťanské legendy pekl právě jakýsi mnich v Balukli ryby, když Turci táhli do Stambulu. Mnich pustil ryby, které byly již po jedné straně pečené, do nádržky s vodou a vzýval Všemohoucího, aby se křesťané opět jednou Cařihradu zmocnili. V tom rozevřela se zázrakem stěna a on jí prošel. Tato stěna se v klášteře Balukli ještě ukazuje a dle legendy oživly napolo pečené ryby ve vodě opět a žijí až dosud. Řečtí kněží podnes ty ryby cizincům ukazují a přísahají na to, že jsou tytéž ryby, které v době dobytí Cařihradu Turky před 400 lety z pánve do vody spadly. Jsou to zvláštní ryby a vypadají skutečně tak, jakoby byly napolo pečené.

## Povstání v Bosně a Hercegovině.

Veliké události na bojištích v Bulharsku a v Arménsku odvrátily veškerou pozornost ode zřídla války slovansko-turecké, od *Bosny* a *Hercegoviny*, kde povstalci zápasili tak dlouho a výdatně v nerovném boji s četným nepřítelem do té chvíle, kdy povelel car Alexander plukům svým, aby chvátaly k Dunaji. Povstalci pod *Despotovičem*, jak jsme ve zvláštní kapitole na straně 165. této knihy vypravovali, nesložili zbraň a byli odhodláni i vedle ruské armády vésti další zápas s Turky. Mimo to musili však bojovat s nejrůznějšími pletichami, o jejichž příčinách jsme se též na místě naznačeném zmínili.

Dne 11. července vypravil se *Despotovič* asi s 1200 bojovníky ze *Stožiště* do *Neuly*, kde spojil se se sbory Luky *Petkoviče* a *Jakšiče*, kteří v těch místech již déle se zdržovali. Druhého dne za soumraku postoupili povstalci k *Čelebiči* a zaujali pak pevné postavení u *Grkovce.* V blízkých dvou kulách bylo asi 600 Turků. V poradě usnesli se vůdcové, že na střed nepřátel udeří vůdce Jiří *Karan* a kapitán *Bojič.* Na pravém křídle stály čety náčelníků *Milanoviče* a *Petkoviče*, kdežto *Babič* zaujal levé křídlo, aby překazil Turkům výpad z města, kdyby se jim chtělo jíti Čelebiči na pomoc. Do Lištan vypraven *Jakšič* s *Kovačevičem*, *Krco* pak se svojí četou táhl ku Glamoči, aby nemohli tamější Turci vpadnouti do zad čelebického postavení. Útok ustanoven na odpoledne dne 13. července. *Karan* měl vyslati něco lidí do polí zajmout skot, aby vylákal Turky z kuly, při čemž mělo pravé křídlo z nenadání vyraziti a kuly se zmocniti. Plán ten se však nepodařil. Povstalci vycházejíce ráno z Grkovce byli zpozorováni, stráže pobouřily Turky, a ti obsadili náspy kolem kuly. Karan se tím však nedal odstrašiti a dal na ves hnáti útokem, jejž zároveň s ním zavedlo i pravé křídlo. Po třetím krvavém útoku podlehly vsi i zákopy zřízené okolo kuly. Povstalce stál boj ten 7 mrtvých a 22 raněných. Tu dobu vrhl se Jakšič s Kovačevičem na Lištany, které sice shořely, ale o náspy u nich bojovalo se prudce do noci, kdy se jich zmocnili povstalci. Turci ustoupili do kuly. Povstalci rozmetli náspy a odtáhli.

I vzchopila se Porta ze svých mrákot a dala rozkaz k důraznému stíhání povstalců. Nasbíralo se proti nim dosti mužstva k branné službě povinného, ale i všichni statkáři musili se staviti se svojí čeledí, a mohamedáni, kde kdo mohl, musili se chopiti zbraně na vyhlazení povstalců. Z Krajiny poslán byl proti *Despotovičovi Meskeredžič paša;* livenský náčelník vypravil se do *Grahova.* Oba tito čítali osm praporů redifů a 3600 bašibozuků. U Vakupu sbíral se rozsáhlý tábor dobrovolníků; tato „obrana vlasti", byť i nevynikala vojenskými cnostmi, mohla v dobré kázni jen ohrožováním jednotlivých oddílů povstaleckých míti dobrý účinek na počátek tureckých operací. Alaj beg sebral 400 zaptiů, 1 prapor redifu a 1500 mužů mustehafizu, chystaje se k útoku na povstalecký tábor u Brezovce, kamž dostaviti se slíbil i Vezil paša z Travnika se čtyrmi tábory vojska.

V posledních dnech července hnula se všechna tato hotovost turecká ku předu. Postavení povstalců bylo velikým polokruhem sevřeno. Tento polokruh táhl se od *Novi* až ke *Glamoči.* Zvolna byli nečetní povstalci tištěni do zadu a dostali se tímto spůsobem až k pomezí dalmatskému. Avšak Rakousko rozkázalo přísné střežení pomezí, aby nejen žádný vojenský materiál se pronášeti nemohl, ale i každý, kdo se zbraní v ruce odváží se přes hranice, byl zajat a odzbrojen.

Povstalců bylo něco přes 6000 mužů, turecká výprava byla alespoň dvakráte tak silná a měla s sebou, což povstalcům od prvopočátku scházelo, dobrou dělostřelbu, která nahrazovala Turkům tisíce bojovníků. Vrchní vůdce Despotovič neuznal za dobré postaviti se v širém poli k nerovnému boji a zavedl ústup do zimního svého tábora *na Černém Potoku* při samých dalmatských hranicích, kde sbíhají se meze Dalmacie, Bosny a Hercegoviny, odkudž byl v dubnu na všechny strany své čety vypravil. Na Černém Potoku byl také po celou dobu hlavní tábor povstalců, neboť to postavení bylo

velmi výhodné, téměř nedobytné. K rakouské Dalmacii byli povstalci obráceni zády, po obou bocích měli nedostupné hory, z předu jen s obtížemi spojený přístup, který bylo by stačilo obhájit jen málo bojovníků proti Turkům.

V postavení svém vyčkali povstalci den 5. srpna. Nebylo náležitě objasněno, kterak se to událo, ale povstalci byli toho dne přese všechnu svou ostražitost přepadeni, po vražedném, sedm hodin trvavším boji rozraženi a do hor zapuzeni. Větší díl válečných potřeb zůstavili na bojišti. Vůdce *Despotovič* vytisněn byl se 300 soudruhy na půdu dalmatskou, kde *očekávalo povstalce rakouské vojsko*, obklíčilo je, odzbrojilo a po právu mezinárodním do zajetí odvedlo.

Dle všech známek stala se tu zráda, jejíž vysvětlení nebylo podáno. Pravilo se, že část Turků obořila se na povstalce se strany rakouské za svolení velitele pohraničného kordonu.

Po této porážce povstalců bosenských ulevilo se Turkům na nějaký čas v těch krajinách. Vrchní vůdce Despotovič byl v Rakousku internován, a Turci již měli za to, že je povstání na vždy potlačeno, však se zmýlili. Bylo ovšem povstání ochromeno a velikých úspěchů se již nedočinilo, přece však dělali bosenští povstalci později Turkům mnohé starosti.

Jednotlivé čety povstalecké tvořily se na různých místech a znepokojovaly v krátkých přestávkách turecké posádky. Nejednou vzali Turci hojné škody touto drobnou válkou partisánskou i museli být neustále pohotově, poněvadž nebyli jisti přepadnutím. Za to zle se vedlo každému povstalci, který jim padl do rukou! Jak Turci v takových případech jednají, jest už čtenářům našim dostatečně známo. Ale nejen povstalce stíhali Turci krutě, také na rodinách jejich mstili se kde a jak mohli. Bosňané křesťanští, pokud neutekli se mezi povstalecké čety se zbraní v ruce, prchali přes hranice do Chorvátska nebo do Dalmacie, mnozí také do Srbska. Vláda rakouská vyměřila těmto nešťastným uprchlíkům skrovnou podporu 5 a 10 krejcarů denně. Z toho měli ubožáci vydržovat sebe i dobytek, pokud jaký vzali s sebou přes hranice. Obyvatelstvo v trojjediném království podporovalo zbědované uprchlíky všemožně, dobrodějný slovanský spolek z Moskvy posílal též své příspěvky a ulevoval neskonalé bídě.

Do hlavního stanu ruského cara odebrala se v září zvláštní deputace bosenských křesťanů k caru Alexandru a odevzdala mu prosbu opatřenou 4260 podpisy. Zněla takto:

„Milostivý care!

Pět století uplynulo již od oné doby, co dostali jsme se do otroctví nepřátel křesťanstva, loupeživých to mahomedánů. Doufali jsme a věřili vždycky, že příbuzný nám dle víry i krve národ ruský vysvobodí nás z jařma barbarů. Nyní vyvolil Bůh Tebe, o care, bys vysvobodil nešťastný národ a sprostil ho hrozných utiskovatelů. Žehnej Ti Bůh k tomu velkému podniknutí!

Uplynuly již dva roky, co jsme týráním krvelačníka, jemuž není rovno, dohnáni byvše k zoufalství ustanovili chopiti se zbraně, bychom buď zemřeli důstojně nebo vymohli si svobodu. Dvouletý ten boj s mocným nepřítelem vyčerpal naše síly. Všecky krajiny naší nešťastné vlasti jsou proměněny v pustiny. Chrámy jsou vydrancovány, domy sbořeny, vesnice spáleny. Kdo zůstal živ, hledal spásu v útěku. Mnozí z nás musili se vrátiti pod nůž nepřítele, většina hledala útulek v roklích a lesích, při čemž upadla v hroznou bídu. Že jsme nezahynuli všichni zimou a hladem, děkujeme Tobě a bratřím Srbům. Rodiny naše jsou rozprášeny, matky nevědí o svých dětech, jedny jsou v Rakousku, druhé v Srbsku. Kdo zůstal v Bosně, vydán jest v šanc hrozným ukrutnostem. Toť naše postavení. Tys postavil se v čelo slavné Tvé armády, bys učinil konec pětistyletému otroctví národa. Doufáme, že nezapomeneš také na nás a neodvrátíš od nás milostivý pohled Svůj. Jsme přesvědčeni, že ušlechtilá krev národa Tvého přinese bratřím volnost. Ale naše volnost může tehdáž býti trvalou, když nám i na dále popřeješ své milosti; jsme národ malý, slabý, nezkušený, nepřátelé obkličující nás jsou četní, čekajíce na příležitost, by nás ukovali v pouta ještě horší, z nichž nebylo by vyproštění. Víra pravoslavná, národní mravy, řeč, vše to by bylo záhy zničeno; nový nepřítel neužil by surové moci, proti které můžeme bojovati, nýbrž duševní převahy a pletich, proti nimž jsme málomocni. Proto spočívá jediná záruka blaženější budoucnosti našeho národa v rukou Tvých, o care! Bosenský národ padá k nohoum Tvým a prosí, bys ho vzal v ochranu svou, vysvobodil ho, oblažil a se *Srbskem spojil*, kterážto země přinesla mnoho obětí k vůli nám. Komu se máme svěřiti, než Tobě, milostivý caře? Kdož jiný bude chrániti víru a národnost než Ty, otče Slovanů? Jen Ty můžeš nás zachrániti a zachovati. Žijeme v té pevné naději, že vyslyšíš prosbu naši."

Car slíbil všemožně se přičinit o zlepšení trudného stavu křesťanů bosenských, avšak toho času byla armáda ruská ještě k Plevnu poutána a do uspořádání věcí bylo daleko. Bosňané museli čekat jako Bulhaři na vysvobození.

Mezi tím zřídil se v Bosně tajný výbor jakožto zárodek jakési národní vlády. Výbor ten vypracoval a tiskem rozšířil program ústavní, který obsahoval budoucí zřízení zemské, jak si je povstalci představovali, a sice: Celá země budiž rozdělena mezi lid, a poněvadž národ zakoupil draze půdu svou krví a potem, nedostanou turečtí bejové a statkáři žádné náhrady, nýbrž vykázány jim budou pozemky jako jiným rodinám. Vyjma školné, nebude povstalé obyvatelstvo platiti po deset roků žádných daní — kdo schudnul, tomu půjčí vláda na 10 let část peněz bez úroků. Zákonem určí se, že

pro dluhy nesmějí nikomu býti prodány následující věci: 8 jiter rolí, dům, zahrada, domácí nábytek, potravy na rok a pár každého druhu domácích zvířat. V naší zemi nebudiž trpěn žádný monopol. Národní sněm vykonává nejvyšší moc v zemi, dává zákony, volí hlavu země a ministry, ustanovuje dávky a spravuje státní důchod. Národu zabezpečuje se na věčné časy právo voliti *poslance do sněmu.* Voliti a zvolen býti může každý plnoletý občan bez rozdílu stavu a jmění. Poslanci mohou se raditi o všem a nesmějí proto nikdy býti stiháni.

Vláda nesmí míti své poslance ve sněmu. *Samospráva* obce jest národním zákonem. Obec volí, odměňuje, propouští a tresce své zřízence. — Totéž právo má obyvatelstvo eparchie vůči biskupu a arcibiskupu. Tak zvaná státní rada, kasační či apelační soud nemají býti v naší zemi zavedeny. Kdo není spokojen s nálezem, odvolej se k hlavě země neb ke skupštině. V naší zemi zřízen buď jen nutně potřebný počet úřadníků a nejvyšší plat jejich nechť obnáší 3000 dinarů. Pokud kdo může zastávati nějakou práci, nemá dostati pensi. Obce samy vykonávají správu policejní. Národ měj právo kdykoli odbývati veřejné schůze a porady a jednati v nich o sociálních potřebách. *Svoboda tisku* ničím nemá býti obmezena. Knihy, časopisy, kalendáře smí vydávati každý. Úplná svoboda osoby a domácnosti ustanoveny budou zákonem.

Pouta, trest smrti a tělesné tresty, co barbarské způsoby budou odstraněny. Právo advokátské se zruší. Proti lichvě budiž vydán zákon. Stálé vojsko bude obmezeno na nejmenší míru, na jeho místo vstoupí národní milice. *Pestré uniformy a řády se zruší,* jsouť obtíží a důkazem hlouposti lidské. Ve školách vyšších i nižších vyučovány buďtež dítky obého pohlaví stejnou měrou ve vědách a domácích pracích. Zřízeny buďtež dílny pro řemesla a domácí práce; též zahrady, pole a louky ustanoveny buďte k praktickému vyučování hospodářství. *Největší část daní obrácena buď k účelům vyučovacím.* V každém kraji má býti hospodářská a řemeslnická škola. Poněvadž v naší zemi je troje náboženství, bude k vůli pokoji záhodno, by náboženství bylo ze škol vyloučeno. Dítky, učte se, co jest praktické; co se týká náboženství, to nechť učí kněží v neděli ve chrámech.

My bojovníci za svobodu národní přisaháme, že povstaneme proti každému, kdo by tyto svobody a práva naše chtěl ztenčiti. Kdo nešetří zákonů těch, jest krvelačný náš utiskovatel. Potomci naši mají totéž právo a tytéž povinnosti. Jen zrádci a utiskovatelé lidu budou pošlapávat tento sobě svěřený statek. Poctiví synové a dcery však nedovolí, by se tak stalo.

Skupština bosenských povstalců."

## Z námořské války.

Nemálo zakládali si Turci na svém loďstvu, nemálo honosili se svým admirálem *Hobartem* pašou, renegátem anglickým, nemalé úspěchy loďstva tureckého ve válce proti Rusku očekávaly se také jinde. Však průběhem války okázalo se, kterak i v tomto ohledu bylo všeliké očekávání zklamáno.

Již při početí války měli Turci s loďstvem svým samá neštěstí; jedna loď po druhé mizela účinkem ruských torpéd v hlubinách Dunaje, jedna loď po druhé byla na Černém moři porouchána ruskými pumami a dlouho nebylo ani zprávy o místě činnosti vyhlášeného Hobarta. Nebylo také vůbec v řízení války námořské žádné soustavy a jen občasně vyskytovaly se o činnosti loďstva obou stran některé zprávy. Válka námořská byla ovšem také jen vedlejší episodou a vystačí tedy, když uvedeme z ní některé význačnější obrázky.

Již v srpnu podal Hobart paša o své výpravě proti Sebastopolu, Portě zprávu, která vrhla velmi nepříznivé světlo na způsobilost černomořského loďstva tureckého, neboť se lodím nedostávalo všeho. Hobart paša psal takto: „Dne 24. srpna uzřel jsem asi 15 mil od předhoří Galary ruský parník; byla to yachta cara ruského, jež zapálila kupeckou briggu. Pustil jsem se za ní vzav s sebou „Fetsi Bolnid." Z počátku stíhal jsem nepřítele velmi rychle a přiblížil jsem se k němu až na 5 mil. Potom začal velmi zajímavý hon. Rychlost naše obnášela 13 uzlů, nepřítelova též tolik. Zanechali jsme ve Varně dva strojníky, by zakoupili olej. Topiči a strojníci byli velmi unaveni, a poněvadž roury byly zanešeny, zmírnili jsme rychlost svou na 12 uzlů. Přes to udrželi jsme se téměř na rovni s nepřítelem, jenž snažil se, by dorazil do přístavu sebastopolského. Konečně se mu to podařilo. Stíhali jsme ho až na 4000 loket k rejdě sebastopolské. Když jsme počali stříleti na tvrz Konstantin, zahájena byla krutá palba proti nám z několika ukrytých baterií v pravo i v levo od rejdy. Pumy a granáty okolo nás jen jen dštily. Poněvadž jsme se neustále pohybovali, trefila málo která nepřátelská koule naši loď, avšak vlny způsobené kulemi těmi dosáhly až na palubu. Stříleli jsme chvíli prudce, uznav ale, že nelze nám vydržeti oheň z více než 100 děl, který by na jisto zničil jednu z obou mých lodí, vzdálil jsem se z dostřelu. Torpédová lodice byla připravena, pod ochranou ruských baterií, by učinila útok, kdyby naše lodi byly porouchány, avšak dobře mířený granát přiměl ji, že couvla k rejdě. Nové náspy sebastopolské jsou velmi silné a já soudím, že bez ohledu na torpédy, *i nejsilnější loďstvo na světě bylo by zničeno, kdyby na ně učinilo útok.* Děla jsou vesměs ukryta a neviditelna. Soudím, že mnohé z těch bašt byly zří-



Generala Strukova vjezd do Drinopole.

zeny od početí války. Pozoroval jsem, že nepřítel pomocí zrcadel vypočítává dálku našich dostřelů; viděl jsem je aspoň často lesknouti se v sluneční záři."

Z této zprávy jest patrno, že Rusové dobře byli opatřeni proti vychvalovanému loďstvu tureckému.

V té době zaslal náčelník plukovník *Želkovnikov* do Oděsy úřadní zprávu, že turecký monitor, stojící u Gagry, zbraňuje sboru jeho cestu. Ubíral se totiž Želkovnikov s oddělením vojska do Abchazie. Zároveň oznámil, že druhá obrněná loď zdržuje se u Picundy. Plukovník prosil, aby lodice torpédové učinily útok na tyto lodě obrněné. K účelu tomu vypraven ze Sebastopolu parník „Konstantin", jemuž velel poručík Vakarov. U Gagry zastihl onen turecký monitor, který počal hned parník stíhati; stíhání trvalo dvě hodiny. „Konstantin" obrátil se nejdříve k Solchy, potom k Novorossijsku. Obrněná loď, stíhajíc parník, vzdalovala se pořád od Gagry, mezi tím dobyl plukovník Želkovnikov, nejsa monitorem již obtěžován, na opevněných a jinak nepřístupných výšinách u Gagry a v průsmycích nepřítelem obsazených skvělého vítězství. Když takto „Konstantin" pomohl Želkovniku k vítězství, odplul v noci ze dne 23. na 24. srpna z Novorossijska do Suchumu; torpédové lodice jeho vyhodily do povětří veliký monitor turecký, načež po skvělém činu tom vrátil se do Sebastopolu, neztrativ ani jediného muže.

Turecká loď byla obrněná korveta Asar Šefket, nesla 2000 tun a byla vystavěna v Touloně; brnění bylo 6 palců silné; měla 4 děla 7palcová, jedno 9palcové, a posádku 200 mužů, z nichž málo se zachránilo, protože moře jest u Suchumu asi 25 sáhů hluboké, a nebylo na blízku lodě turecké, která by poskytla pomoci. „Konstantin" neutrpěl ztráty ani škody nijaké. Nárazem, jejž utrpěla jedna torpédová lodice při útoku, shozen jest poručík Pisarevský do moře, byl však hned šťastně vytažen.

Parník „Konstantin" vyznamenal se v bojích proti Hobartovu loďstvu několikrát. Admirál *Arkas* zaslal ke konci prosince následující zprávu o výpravě u Batumu: Parník „Konstantin" připlul dne 27. prosince za soumraku k Poti a dověděl se od velitele, že šest tureckých lodí naléžá se na blízku, z nichž dvě bombardovaly pevnost „Nikolaj", dvě pak nalézaly se u Zichidsiri a dvě u Batumu. Makarov, by urychlil výpravu, odebral se k Batumu, kde bez prodlení vypravil torpédový kutr „Česma" se samohybnou torpédou, pod vedením poručíka Sasareného, jejž provázel dobrovolník midshipman (lodní kadet) Záleský, pak kutr „Sinope", též s torpédou na zvláštním voru pod velením poručíka Ščetinského s námořnickým gardistou Tverdomedovým a strojníkem Krasnostanovým, pak kutr „Suchumkale" pod velením midshipmana Nelsona Hirsta s kormidelníkem Maximovičem a konečně kutr „Navarin" pod velením poručíka Višnoveckého se šlechticem Velichovem. Vrchním řiditelem všech kutrů jmenován poručík Sasarený. Kutry opustily o 10. hod. loď a hledaly dlouho Batum, poněvadž noc byla velmi tmavá, tak že nebylo možno ani světla majáků aniž jiná světla z města pozorovati. Následkem toho připluly kutry teprv o půlnoci k rejdě, kde zpozorovaly dvě obrněné lodi. Sasarený odhodlal se podniknouti útok na trojstožárovou loď „Mahmud" a vyhlídnuv si k tomu cíli příznivou polohu vypustil torpédu s kutru „Česma". Jemu náleží čest, že byl první, jenž v nynější válce vykonal útok se samohybnou torpédou. Torpéda blížila se dobře k lodi a vybuchla pod její komínem; výkřiky hrůzy se ozývaly a po celém břehu zahájena byla silná palba z pušek. Ščetinský s kutru „Sinope" zaměřil též svou torpédu a pustil ji; ta vybuchla pod velkým stožárem obrněné lodi a znovu ozvaly se zoufalé výkřiky. Potom spěchaly všechny kutry, by se dostaly z dostřelu a přes to, že nepřítel silně pálil, nebylo žádných mrtvých ani raněných. Když parník „Konstantin" zpozoroval signály kutrů blížících se, plul jim vstříc se vší rychlostí a vjel do zátoky; přes to byly kutry „Suchumkale" a „Navarin" odloučeny; po delším hledání, jež trvalo až do 5 hodin ráno, plul kapitán Makarov, když byl kutry své přijal, do Sebastopolu.

Zajímavou událostí bylo také zajetí tureckého parníku „Mersina". Ruský parník „Rossija" přiblížil se na své cestě z Bosporu do Penderaklie v noci k tomuto místu s úmyslem, že časně ráno podnikne útok; když však zpozoroval za svitání na moři kouř, dle jehož velkého množství mohl za to míti, že vychází z velké lodi, změnil svůj směr, zahnul poněkud do moře, aby v případu srážky se silnějším odpůrcem mohl míti volnost k své operaci a nebyl k břehu tísněn. V 8 hodin ráno dne 25. prosince bylo pozorovati trojstěžnovou šroubovou loď. Plula přímo k parníku „Rossiji", který vztýčil vlajku a vypálil jednu ránu na okolo plující loď. Cizí loď vlajku nevztýčila, změnila svůj směr a uháněla k břehu. Loď „Rossija" vypálila ještě jednu ránu a počala tisknouti parník do chobotu, načež vztýčil turecký parník vlajku trojbarevnou. Velitel se odhodlal, poněvadž se obával pronásledování až do Penderaklie, spokojiti se s tímto parníkem a vypálil, blíže se k němu, pumu, která dobře trefila a parník k zastavení přinutila. Na to přiblížila se „Rossija" ještě blíže k nepřátelské lodi a velitel ruský poslal poručíka Sarina, aby po lodici doplul k parníku a prohledl jej i papíry jeho; zároveň ale měl v úmyslu, kdyby turecká loď kladla nějaký odpor, soustředěnou palbou ji rozbiti. Za několik minut zavlála na parníku turecká vlajka, která byla ihned ruskou zaměněna, pod kterou pak vytažena byla vlajka turecká. Tím byl parník ukořistěn. Při prohlídce nabylo se přesvědčení, že byl na nepřátelské lodi kromě námořníků celý prapor anatolských nizamů s velitelem, štábním důstojníkem a 10 vyššími důstojníky. Prozatímným velitelem ukořistěné lodi jmenován kapitán 2. třídy Šutkov. „Rossija" od-

vlekla pak loď do Sebastopolu. V celku bylo na lodi zajato: 785 mužů vojska, 4 štábní a 9 vyšších důstojníků, 1 důstojník od námořnictva, 12 žen s dětmi, 2 koně, mnoho spíže a tureckých peněz. Všichni zajatci posláni do Sebastopolu; 58 odevzdáno jich vojenské nemocnici; 14 důstojníků, 103 poddůstojníky a 12 žen s dětmi vzal velitel „Rossije“ s sebou a dopravil je do Oděsy.

Dle úřadní *turecké* zprávy bylo na „Mersině“ 359 balíků zboží kupeckého a 449 balíků vojenských potravin, celkem 808 balíků. Byla tam také vojenská pokladna s 216.270 piastry. „Mimo mužstvo plavecké,“ praví turecká zpráva dále, „bylo na lodi 810 cestujících, žen, mužů a bezbranných mustehafizů. Dne 24. prosince v pondělí večer o půl 9. hodině odplul parník z Ineboli a plul okolo rejdy v Amaserě a Bartinu. V úterý ráno plul na tři míle (námořské) okolo Filiose a předhoří Mokadi, maje úmysl vjeti do přístavu v Eregli, když pojednou objevily se v Eregli dva parníky, jeden od břehu, druhý s mořské strany, které pluly směrem k naší lodi a vypálily tři ostré rány. Poněvadž se v oněch místech nalézají parníky, které nakládají uhlí pro arsenál, neví se jistě, zdali objevení dvou nepřátelských parníků v těch vodách považováno bylo za příšerný zjev, nebo zdali nebylo možno pro vzdálenost posouditi, mají-li nepřátelské parníky kruppovky, vojsko a torpédy, a zdali by tudíž parník „Mersina“ nemohl býti rozbit; zkrátka na palubě parníku „Mersina“ ztratili úplně hlavu. Hned na to připlul jeden z parníků, dobyl lodi a vlekl ji s sebou. Lidé na břehu, kteří slyšeli hřímání děl a viděli, co se stalo, přiběhli do Bartinu a Eregli, kde to oznámili. Z telegramu, jenž došel anglického vyslanectva, vysvítá, že parník byl zavlečen do Sebastopolu, obsádka pak a cestující byli odvezeni do Bakči Seraje. Stavitel císařského paláce, Serkis bej, koupil tento parník za 3500 lirů, a když jej náležitě opravil, daroval ho zemřelému sultánu Abdulu Azizovi. Náklad jeho záležel z ořechů lískových, fizolí, jablek, čočky, krupice, rýže a j. Počítá-li se v průměru, že měl každý balík zboží cenu dvou lirů, nalézalo se na lodi zboží za 1616 lirů a 216.270 piastrů v hotovosti, — tudíž úhrnem obnáší ztráta 3778 lirů. Jako ostatní parníky konala „Mersina“ cesty své do Trebizondu a odtud s úplnou volností. Poněvadž se událost ta přihodila u Eregli, jest patrno, že měly nepřátelské parníky v úmyslu zajmouti parní a plachetní lodi, které se nalézaly v přístavu v Eregli. První kapitán „Mersiny“ byl Rakušan, druhý turecký poddaný ze Sinope jménem Konstantin; třetí kapitán, mužstvo, plavci, strojníci byli turečtí poddaní.“

Když byla „Mersina“ přivlečena do Sebastopolu, zaslal jeden důstojník parníku „Rossija“ tureckou poštu na lodi nalezenou do Nikolajeva vrchnímu veliteli černomořského loďstva, admirálu *Arkasovu*. Při otevření kožených pytlíků, které byly opatřeny korunními pečetmi, bylo v nich 15.000 zlatých a jiných mincí (některé z doby křížových válek) a pak rozličné listiny v turecké řeči. Mezi těmi nalezen byl zajímavý list Muchtara paše z Erzerumu sultánce Validě. Když Muchtar vylíčil bídný stav vojska v Erzerumu, pravil mezi jiným: „Zmužilost vojska klesla, smýšlení důstojníků jest mizerné; pro ty, kdož by do vojska chtěli vstoupiti, není zbraně ni oděvu.“ Dále psal, že o tom podal zprávu ministru války, že však nedostal ani odpovědi. Žádal ji proto, by vymohla v ministerstvu války, aby mu bez průtahu byla poslána posila a zásoby, jinak že opustí Erzerum a zůstaví vše „vůli osudu“. Jak jsme výše vypsali, mínil to Muchtar paša opravdu, neboť brzy na to prchl v přestrojení z Erzerumu.

Velitelem dobyté „Mersiny“ stal se hned po dobytí kapitán *Šutkov*. Turecký velitel byl dopraven na „Rossiji“ a Rusové odebrali se na nepřátelský parník. Tam se jim nenaskytl právě příjemný výjev: zajatí vojínové seděli neb leželi na palubě, kde kdo právě nalezl místa. Byli mezi nimi zástupci rozličných národů turecké říše: vedle černochů a Arabů leželi Kurdové a Čerkesi s vysokými beranicemi. Turek s turbanem krčil se podle Arména v dlouhém strakatém kabátě. Lidé ti byli většinou oděni v hadry. Na palubě byla nesmírná nečistota. Většina vojínů těch nalézala se ponejprv na moři a mnoho jich bylo postiženo námořskou nemocí. Následky její pak s východní lhostejností a tupostí nechali na palubě ležet. Ruský velitel vystavil všude stráže a kázal odejmouti zajatým zbraň. Pojednou objevil se na obzoru velký parník. Mezi zajatými nastal čilý ruch a zbraně dříve ukryté vyšly na světlo. Byla tedy lživa úřadní zpráva turecká, že zajatí byli bezbranní. Ruský velitel přikázal prohledati znovu zajaté a všecky nalezené zbraně do moře vházeti. To se také stalo, v pravo, v levo lítaly dýky, bambitky, šavle a pušky do vody. Se slzami v očích pohlíželi zajatí, jak krásné jejich zbraně mizely ve vlnách. Cizí loď však ubírala se stále svým směrem netušíc v Rusích nepřítele. Později se ukázalo, že to byl turecký parník vezoucí vojsko a střelivo. Zajatí byli znovu prohledáni, při čemž u nich skutečně byla zbraň ještě nalezena, která také vhozena do vody. Při té příležitosti byla vypátrána i pošta, kterou dosud jeden rychlík v pozadí kajuty skrýval. Mimo rozličné listy nalezeno psaní svědčící Hobartu pašovi a výše uvedený dopis Muchtara paše.

Také na Dunaji mělo turecké loďstvo vesměs jen samé nehody. Pokud pevnost Nikopol v rukou tureckých se nalézala, zakotveny byly tam tři velké monitory turecké, z nichž dva později od Rusův co trofej vítězná ukořistěny, třetímu však podařilo se uniknouti Rusům rychlým odplutím vzhůru po Dunaji. Od té doby vznikla na straně Rusův obava o bezpečnost pontonových mostů u Korabie a Nikopole přes Dunaj zřízených,

neboť zajisté bývalo by velmi nesnadno kanonádou být i sebe úsilovnější v čas ještě učiniti neškodným střelhbitě plující parní loď tuto, prve než byla by s to přerušiti spojení mezi oběma břehy Dunaje. Válečné lodi této, ačkoli pálily proti ní pobřežní baterie dunajské, podařilo se bez pohromy dosíci bezpečného útočiště nad ostrovem Kanapa; zde zakotvila loď tato mezi dvěma malými ostrůvky a sice v takovém místě, že nejen nebylo možno ji dohlednouti, nýbrž byla i proti každému překvapení úplně zabezpečena; opatrný kapitán naléhal na to i docílil, že zřízena a v brzce i vyzbrojena dokonalá jedna baterie, kteráž i obsazena 500 muži vojska tureckého tak, že úplně byla způsobilou důrazně se opříti každému nepřátelskému útoku na pevnině podniknutému. Mimo to zabezpečil kapitán loď svou i proti torpédám nárazným a sice předsunutím vorů, sestávajících ze silných trámů, vespolek těžkými řetězy spojených. Kanonáda proti monitoru s levého břehu Dunaje byla velmi nesnadna, neboť bylo možno dohlednouti monitor pouze z jediného, asi 4 kilometry vzdáleného místa. Pro děla bronzová bylo tedy takořka naprostou nemožností docíliti jakého výsledku, poněvadž byla by musela děla tato až na 800 metrů k monitoru dopravena býti, což následkem místních poměrů provésti se nedalo, jiných pak děl vůbec nebylo. Nepřátelský monitor nalézal se ve spojení s břehem pomocí dřevěného můstku. Rumunský plukovník Gošan dal tedy na západním cípu ostrova Kanapa zříditi zvláštní stanici pozorovací, odkudž viděti bylo turecký monitor; u stejné výši s touto stanicí postavena pak na levém břehu Dunaje baterie o třech hmoždířech, která nalézala se v telegrafickém spojení se stanicí pozorovací. Stavba baterie této, nazvané „Perseveranza," trvala plných 16 nocí, poněvadž pro značnou vzdálenost tohoto místa od Kalafatu (2 míle) nebylo potřebných pomůcek po ruce a zároveň nutno bylo konati dotyčné práce tak, aby nebyla při tom vzbuzena pozornost nepřítele.

V noci z 18. na 19. listopadu byla stavba ukončena a baterie hotova, načež umístěny v ní hmoždíře, jakož i dopravena tam zásoba střeliva s 200 pum. Nadporučík dělostřelecký Pertikar převzal velení nad baterií, major Majkan pak odebral se na stanici pozorovací na ostrově Kanapa, aby sledoval odtud účinek střelby a veliteli baterie telegraficky jej oznamoval. Na Dunaj snesla se mlha tak hustá, že nebylo ani na 20 metrů vzdálenosti vidět. Konečně o 10. hodině ráno zvítězily paprsky sluneční, před nimiž mlha poznenáhlu se vytratila a o půl 11. zřetelně rozkládala se před baterií pěkná krajina podzimní. Baterie započala o 11. hodině činnost svou proti nepřátelskému monitoru.

Hned po prvních několika výstřelech baterie Pertikarovy v odvetu započala i pobřežní baterie turecká kanonádu a to s prudkostí přímo úžasnou; rána za ranou dopadala, aniž však projektily její valně uškodily baterii Pertikarově, jejížto úkol velmi byl nesnadný následkem přílišné těsnosti obzoru a značné vzdálenosti monitoru. Ačkoli i řízení výstřelů v značné míře bylo nesnadným, docíleno toho, že po třicátém výstřelu zaletaly projektily baterie Pertikarovy tak blízko k monitoru, že musilo mužstvo jeho na břeh vystoupiti.

Projektily dopadaly po každém výstřelu blíže a blíže k monitoru, avšak i prudkost kanonády baterie nepřátelské vzrůstala měrou nápadnou. Baterie Pertikarova jen tenkráte mohla nadíti se nějakého úspěchu, až by dosáhly výstřely její takového stupně přesnosti, že projektil zasáhnouti by mohl loď nepřátelskou pod hladinou vodní. Po 80. výstřelu došla pojednou ze stanice pozorovací telegrafická zvěst, že puma vrazila do stěny můstku kapitánova a v mezistění vybuchla. Projektil hned na to vystřelený zasáhl trup lodní na místě žádoucím, přední část lodi zvedla se pojednou do výše, načež zvrátil se monitor na bok a po několika okamžicích ponořila se turecká loď válečná ve hlubinu Dunaje, při čemž zavznělo vzduchem hromové „urá" mužstva baterie Pertikarovy. Nebezpečný sok byl na vždy neškodným učiněn.

## Různé obrazy válečné.

Nemůžeme spěti ke skončení této kroniky, abychom v ni nepojali některé episody vedlejší sice, avšak zajímavé, karakteristické. Jsou to obrázky od rozličných dopisovatelů válečných a máme za to, že budou čtenáře zajímat svou barvitostí a živým líčením. Počínáme výpisem anglického dopisovatele „Timesů," který nadepsal článek svůj:

### Z tábora kozáckého.

Čirá noc. Okolo stanu mého rozloženy jsou pluky vojska jízdného. Kdes na onom břehu Dunaje stojí sice nepřítel, zde však jsme v ležení dobře uspořádaném. Koně přivázáni v řadách ke dlouhým provazům a není třeba obávati se, že by hnuli se s místa aneb že by přetrhli ohlávky; zůstávajíť bez pohnutí, jen zde onde ozývá se netrpělivé řičení, jímž dovolává se kůň někoho, kdo by jej odvázal, přehodil-li nohu přes lano.

Kterak popsati povahu lidu, ležení naše oživujícího? Jsouť to vojínové, dalecí vší vojenské prkennosti, k jakéž s obzvláštní zálibou vycvikati dával vojáky své otec Bedřicha Velikého: jeť tu mužstvo vedené sice k disciplině, kteráž však zúplna liší se od kázně moderních armad evropských; jsouť to junáci, z nichž jedenkaždý byl si přivedl vlastního svého koně jen

z pola okovaného, junáci tváří významných, zraků jiskrných a mravu dosud nevšude známého. Dávají si jména kozáků. Tři z pluků zde rozložených přijely od břehů donských, jeden od pobřeží Tereku a jeden od Kubanu.

Ležení může sloužiti za vzor pořádku a čistoty. Koně klidně zůstávají na vykázaném místě; kroj mužstva jest velice spořádaný a malebný.

Ve službě zachovává kozák přísně pravidla vojenská, a byť i na pochodu počínal si na koníku svém sebe pyšněji a byť i sebe vyzývavěji podpíral ruku v bok, setkání se s důstojníkem zaplaší všecku stopu hrdosti, hledí, aby nezameškal vzdáti představenému svému náležitou počest.

Večer odbývala se v ležení slavnost, hudba hrála a kozáci od Tereku před jinými vyznamenali se obzvláštními obyčeji rodné své krajiny.

Jakmile zaslechl jsem hudbu hráti a nesčíslná „urá“ veselé tlupy, spěchal jsem, prodrav se hustými řadami koní na místo, kde kozáci oddávali se zábavě. Zástupy divákův úslužně popřávaly mně, jakožto cizinci a hostu svému, volného průchodu. Jeden z důstojníkův spatřiv mne ochotně uvedl mne v popředí kruhu, utvořivšího se kolem hudebníků.

Kolem nás stála četná tlupa mužů různého věku až do 40 let; všickni vynikali vysokou ztepilou postavou; neníť mezi nimi lidí malých, nýbrž přemnozí vyšší byli 1 metru 90 centim.

Kozáci jsou chlapíci nejen vysocí, nýbrž i přiměřeně hřmotní, širokých plecí, svaloviti a zmasilí. Starší z nich jsou převahou spíše otylí, než hubení. Široké šaravary vtěsnány jsou do hrubých vysokých bot, z jedné kůže, bez podešvů sešitých, a zakrytých téměř zúplna dlouhými svrchníky, v době války barvy jednostejné, černé. Po domácku libuje si kozák v barvách pestrých a volno mu nositi svrchník barvy libovolné vedle vlastní krasochuti. Pod dlouhým svrchníkem — burkou — nosí kozák kabátec, či spíše košili z tkaniva tenšího, rozličné barvy, dle pluku, k němuž náleží.

Vážné tváře kozáků byly u příchodu mém obráceny do prostřed kola, jež tvořili; hleděli upřeně na tanečníky, kozáky to téhož pluku, provozující po párech národní svůj tanec dosti graciosně. Drželi se za ruce, tančili v před i v zad, v určitém rytmu pažemi v pohybech zaokrouhlených přikyvujíce; po skončeném tanci uklonili se vždy dvorně divákům, kteří byli tanec jejich provázeli tleskáním pěkně do taktu.

Hudba vyznačovala se obzvláštní svou primitivností — dvé bubeníků a pištec tvořili orkestr, sesílený ovšem jednotvárným zpěvem diváků. Zpěv ten byl sice přesně harmonický, nápěv sám však vyznamenával se neobyčejnou jednoduchostí svou, pohyboval se ve třech nebo čtyrech notách buď nahoru nebo dolů, avšak v přesných akordech.

Po několika tancích více méně komických pojalo se sedm vojínů za ruce do kruhu a jiných přiměřený počet vyšvihl se jim na ramena, tak že tvořili takto druhý kruh nad prvním.

To vše stalo se s rychlostí a zručností až úžasnou. Dvojkruh počal točiti se do kola podle zvuků hudby, a z tanečníků hleděl druh druha překonati křikem a posuňky za velikého pochvalného potlesku diváků. V tom přiběhli dva kozáci, odění v šat všelijak sedraný; představovali polodivochy kdesi z nejzazšího Kavkazu, a vedravše se v dvojkruh jali se provozovati pantomimický jakýs tanec, provázený úžasnými posuňky a divým rykem. Představovali souboj; hotovili se ke vzájemnému útoku, k němuž však nikdy nedošlo pro náramný strach, jímž se pitvořili.

Dovední herci ti provedli komický výstup svůj výborně, lépe než kteříkoliv šaškové z cirku, a gaudium diváků bylo z toho náramné, jakož se osvědčovalo štědrým potleskem a častými výbuchy srdečné veselosti. Připomínám, že po celou tu hru neustál dvojkruh v křepčení. Mezi tím kolovalo víno v čxších, o jejichž dolívání pečlivě starali se kozáci k tomu ustanovení.

Když byli „herci“ již unaveni, rozešel se dvojkruh a dva kozáci v obyčejném svém odění vstoupili do kola, aby provozovali „tanec válečný“. Každý z nich držel v každé ruce ostrou dýku, kterou mezi křepčením pohrožoval soupeři dotýkaje se hrotem buď prsou nebo zad, ba i obličeje jeho; mnohdy zasáhla dýka kůži v té míře z blízka, že až krev vypryskla.

Na to následovaly tance opět a opět jiné až do unavení. Odešel jsem, abych poohledl se po koňstvu; ukazovali mi rozličné plemene různého. Jsou vesměs postavy malé a na větším díle nepěkní na pohled, kozáci však vychvalují na nich mnohé vlastnosti nevšední, z nichž houževnatá vytrvalost a neunavnost přední místo zaujímají.

Důstojníci vychvalovali mně obzvláštní zručnost mužstva v umění jízdeckém a spěchali dokázat praktickým provozováním, co na kozácích i konících byli chválili.

Na rozkaz jejich byla v ležení upravena jízdná dráha a položena na ni beranice kozácká, a než uplynula minuta, již tu seděla řada statných junáků na koních a produkce počala. Vyjeli hned z místa tryskem. Přiblíživ se k beranici sehnul se každý jezdec v plném letu s koníka svého pokoušeje se o zdvihnutí čepice; sehnul se tedy ovšem velmi hluboko. Mnozí učinili tak bez úspěchu, mnozí opět klopýtnutím koně přes provazy od stanů přes cestu napnuté, vyhozeni byli ze sedla, nižádný však z nich nepustil se otěží a koník v tomže okamžiku zastavil se v nejprudším letu a stál jako přikovaný, až pán jeho opět dosedl.

Hodil jsem pak vojenskou čepici svou na zemi, a nabídl jsem tomu, kdo by ji jízdmo zvedl, pětifrank

v odměnu. První jezdec chybil se čepice, hned druhý však vítězoslavně mně ji podával.

Slunce bylo dávno již zašlo za hory, když zasedli jsme před stanem plukovníkovým, abychom popili vína a čaje. Nebylo nás sice mnoho, přece však, mezi příjemným hovorem a za pronášení bezčetných přípitků, stačili jsme vyprázniti dva malé soudečky vína.

Kozáci mezi tím neustáli ve zpěvu a křepčení. Neníť v lidech těch nic dělaného, neznají falše. Zachovávajíť prostě, po způsobu předků svých, mravy a obyčeje své národní. Jsouť to potomci Rusů, vypovězených do nynějších sídel za příčinou nedorozumění náboženských. Že pak nebylo tehdáž povoleno ženám, aby následovaly mužů svých, jali se tito unášeti ženy čerkeské.

Skutek týž dvojnásob stal se užitečným: smísením se krve ruské s čerkeskou povstalo jednak pokolení pěknější, jednak vzniklo mezi kozáky na Tereku usedlými a otci neb manžely krásotinek unesených kruté, neúmorné nepřátelství, jež ukrotiti nedovedly ženy unesené, jako bylo druhdy poštěstilo se dcerám Sabinským — a nepřátelství takové má mnohdy také svou cenu.

Nevím, zdali zkřižování krve dvou rozličných plemen dodává lidem obzvláštní energie, tolik však na jisto jest postaveno, že tito kozáci terečtí mají energii a způsoby dětí, při tom však sílu, mohutnost a vytrvalost mužů. Nevím, co by je mohlo snad unaviti, aneb co by bylo s to ochabiti zápal bojovný.

A kterak tělesně jsou vyvinuti, tito synové Tereku! Nenajdeš nikde lidí mohutnější hrudi, silnějších páží a souměrnosti bezúhonnější.

Za doby míru dávají kozáci terečtí 5 pluků po 600 jezdcích, v dobách válečných pak počet dvojnásobný. Jezdec každý dostaví se v úplném odění, se zbrojí a na vlastním koníku; vše to pořizuje si na vlastní groš. Správě vojenské jest starati se pouze o výživu jezdce a koně. V době války mnohdy i to obstarává si kozák sám, neboť není slídila nad něj čipernějšího.

Zde z tábora vyjíždívají široko, daleko a vrací se každý s notnou otepí sena nebo trávy pro koně svého. Dostávají na hotovosti pouze 7 rublů na čtyry měsíce, tak že kozák nestojí císaře více než 30 zl. ročně. Ztratí-li muž koně svého v bitvě, obdrží jiného, aneb není-li koně po ruce, bojuje zatím s pěšími, kde bývá co výtečný a zkušený střelec vždy velevítaným k vykonávání služby přední stráže.

Císař vybírává si z kozáků též část tělesné své stráže, ve službě té však kozák poněkud se rozmazlí.

Mezi nimi jest, jako vůbec ve vojště ruském, dosti značný počet mohamedánů, ti však, aby mohli býti rozeznáni, nosí kabátce bílé, na rozdíl od uniformy pluku, jinak barevné. Jinak nečiní se mezi nimi a křesťanskými kozáky nijaký rozdíl. Mezi nejveselejšími a nejvytrvalejšími tanečníky bylo několik mohamedánů.

Dlužno vyznati, že mužstvo armády ruské vůbec vyznamenává se neobyčejnou mírností a dobráctvím; neviděl jsem nikdy a nikde vojska poklidnějšího, vyjma na pochodu; to nemožno obejíti se beze zpěvu a bez častého volání „urá!"

Možno snad, že by Rusku za delší války mohly dojíti peníze, aby se mu však vojáků kdy nedostávalo a to vojáků výtečných, toho zajisté nikdo se nedočká.

### Raněný.

V září 1877 přijel k léčení do Karlových Varů mladý důstojník ruský, který k požádání mnohých přátel vypravoval své příhody válečné takto:

Svátkem byl nám den, kdy nastoupili jsme pochod. Slze matčiny, rozloučení s nejdražšími našemu srdci lidmi nemohly překonat hluboké přesvědčení a pocit o naší povinnosti. Zdálo se mně, jako bych přestal žíti v té prosaické, mělké, všední marnivosti. Vše, co dříve člověkem hýbalo, co jej zlobilo neb těšilo, zmizelo někam daleko. Avšak nemyslete, že v tom nadšeném rozechvění bylo nějaké částky pomstychtivosti, prahnění po nepřátelské krvi nebo něco podobného. Do konce ne. Toliko pochopoval jsem jasně úkol Ruska a svou osobní povinnost obětovati sebe i své vojáky tomuto úkolu a nepřítel se mně zdál býti jakýmsi černým, zlověstným mrakem, vyžadujícím našich namahání a obětí. Nebudu mluviti o tom, že pod vlivem těchto myšlenek bez nejmenších obtíží snášel jsem všecky nehody a nepříjemnosti pochodu v horách. Ani hlad, ani žízeň, ani zemdlenost — nic nemělo již na mne silnějšího účinku. Celé dni byl jsem na koni, potloukal jsem se po horských stezkách a přece jsem nezemdlel a můj duch zůstával stejně silný a stejně nadšený jako v první den pochodu.

V tomto mocném naladění ulehl jsem jednoho dne na úpatí holé skály, jakými jest Arménsko v hojnosti obdařeno. Na druhé straně vesele se mihaly ohně nepřátelské. Rozhodnuv se, že musím spáti, abych nabyl sil k zejtřejšímu bitevnímu dni, přestal jsem dumati a usnul jsem. Zvuky polnic a bubnů mne vzbudily. První myšlenka má byla, že nyní nastane boj. Pocítil jsem mrazení po celém těle. Co to bylo, nemohu říci; bylo-li to jakési mimovolné pohnutí anebo mrazení po nočním chladu.

Mlčky sešikovali se naši chrabří vojáci. Ozvalo se tiché „v pered" a já viděl, jak mnozí se poznamenávali sv. křížem a pohlédli prosebně k nebi. Byla to modlitba krátká, ale hluboká. Mimovolně následoval jsem jich příkladu a zašeptal jsem: „Hospodine, ochraň mne!" Ale zarazil jsem a zdálo se mně nehodno prositi v této chvíli za sebe a dodal jsem zbožně: „Hospodine, ochraň jich a dej nám zvítěziti."

Urychleným krokem spustilo se vojsko v dolinu poboční proti nepřátelským šikům. Vytáhl jsem šavli,

pohledl jsem na její ostří a vyňal jsem revolver. Při pohledu na zbraně přišlo mně mimovolně na mysl: Tím mám raniti a ubíjeti lidi. Za 10—15 minut budu střílet na několik kroků do živých lidí, budu do nich sekat šavlí a vidět, jak hynou a umírají pod mými ranami. Ovšem jsem povinen tak činiti. Ale přece jest to strašno, hrozno. Já ještě nikoho neudeřil prostou rukou. Neodpustil bych sobě, kdyby ve chvíli hněvu vyšlo mně přese rty slovo hanebné, druhého urážející. A nyní mám a budu a musím ubíjeti lidi. Podivný nepříjemný pocit zmocnil se mne. Zavřel jsem revolver a pustil šavli. Zatím však jsme se dostali na malý pahrbek a já se octnul tváří v tvář nepříteli. Ozvaly se výstřely; přední řada vojínů mladých, nikdy v bitvě nebývalých se zarazila, zakolísala a zastavila na okamžik...

Spatřil jsem, jak několik vojínů v předních řadách sáhli si na srdce nebo uchopili se za hlavu a padali k zemi. Palba z pušek a děl zatřásala vzduchem. Vojáci netroufali si pohlednouti na padlé soudruhy. Hromové „urá" se však ozvalo a rozhodlo chvilkové kolísání. Naši šli útokem na nepřítele. Pobodl jsem taktéž svého koně a v minutě byl jsem v přední řadě. Tu vidím, jak hranatý Turek vrazil svůj bodák do známého mně vojáka . . . Opět ucítil jsem mrazení v zádech. Já namířil na Turka revolver a spustil. Učinil jsem skok s koněm stranou, abych neviděl prvního mou rukou ubitého. Dále viděl jsem druhý úžasný výjev. Náš voják zachytil rukou turecký bodák na něho namířený a hleděl se uhnouti smrtelné ráně. Střelit jsem nemohl, zamáchnul jsem šavlí a udeřil Turka do týlu. Viděl jsem, jak krev vytryskla z rány. Pobodl jsem koně a slyšel jsem za sebou chrapot umírajícího. V předu viděl jsem, jak na mého přítele z mládí míří dva Turci. Volám na něho: „K . . . ., skryj se!" Spěchám na pomoc, avšak nežli jsem dojel, vidím, jak hlava mého přítele jest kulemi roztříštěna. V tu chvíli zmocnil se mne zuřivý vztek. Již přestal jsem pozorovat jednotlivé episody, střílel jsem, sekal šavlí na pravo i v levo a pocítil jsem, jak na mou ruku s ostří šavle padaly kapky chladné krve. Náhle klopýtl kůň můj byv raněn kulí, učinil skok a padl na zem. Má noha zůstala pod koněm a já nemohl ihned povstati. Pode mnou ležela dvě lidská těla . . . .

Hledě se vyprostit pod koněm zpozoroval jsem, že ležící pode mnou Turek, kterého jsem považoval za mrtvého, jest jen raněn a že tichounko vyndává svůj kinžal (nůž), aby mne ubil. Chytil jsem ho za ruku, ale Turek byl silnější. Drže jej pravou rukou dosáhl jsem revolveru, který mně byl při klesnutí koně z ruky vypadl, vystřelil jsem přímo do nebezpečného protivníka pode mnou. Pocítil jsem jeho krátký smrtelný zápas a chropot. Tento boj mne zdržel v mém úsilí, abych se zpod koně vyprostil. Zatím jsem zpozoroval, že ke mně běží dva Turci, jeden se šavlí a druhý s nasazeným bodákem. Učinil jsem zoufalý pokus, abych se vybavil s kritického postavení, ale marně. Nade mou hlavou zableskla se šavle; pozvedl jsem ruku a vystřelil z revolveru. Trefil jsem dobře. Těžké tělo padlo na mne. Ale v tom okamžiku ucítil jsem, že do boku vraženo mně chladné železo — bodák — a hned tekla krev potokem po těle mém.

Nastalo ticho . . . . Krev mně z boku srčela. Shodil jsem se sebe nepřítele a vytáhnuv s nemalým namaháním nohu povstal jsem. Přede mnou nebylo již nikoho. Naši i nepřátelé byli daleko stranou. Ač jsem necítil hned bolest, zpozoroval jsem, že jsem dosti povážlivě raněn. Učinil jsem několik kroků stranou, abych odešel od strašného místa, kde jsem ležel na mrtvolách a pod mrtvolami. V tom jsem pocítil mrákoty, nohy pode mnou klesly . . . . upadl jsem. Po chvíli jsem se posadil, opřel se o kámen a rozevřel jsem kabát, abych ohledal ránu. Bolesti jsem opět neměl, ale rána silně krvácela. Zmačkal jsem šátek a zacpal jím ránu. Opět jsem popošel několik kroků, ale pro slabost a ztrátu krve byl jsem nucen zase usednouti.

Z dálky ozývala se střelba z děl a ostrý rachot pušek; mně na blízku vzdychali, sténali a modlili se druzí ranění přátelé i nepřátelé. Počínalo se již šeřiti. Zamhouřil jsem oči. Náhle ozval se na blízku hlomoz a křik. Vyskočil jsem hledaje svého koně, u něhož jsem nechal svou zbraň.

„Lež jako mrtvý, to jsou bašibozukové, ubíjejí naše raněné!" zašeptal ticho jakýsi stín vedle mne.

Pochopil jsem strašné postavení své. Vlasy se mi ježily. Co činit? Bránit se, bylo by šílenstvím. Třeba jest následovat dobrou radu a tvářiti se mrtvým, ač to jest protivno a nesnadno.

„Sundej kabát a boty, aby tě netahali," zašeptal opět týž hlas raněného vojína několik kroků ode mne na zemi ležícího. „Polož se na zem; tak zbůhdarma se nedáme!"

„Kdo jsi?" otázal jsem se.

„Unter (poddůstojník) a ty?" zašeptal raněný soudruh.

Pronesl jsem jméno své.

„Položte se sem, vaše blahorodí," odvětil dále šeptem poddůstojník, „a máte-li revolver, položte jej pod sebe, abyste se měl, kdyby třeba bylo čím brániti."

Učinil jsem dle jeho rady, sundal kabát a boty a ulehl jsem na zem položiv pod sebe střelnou zbraň a přikryv se košilí.

Výkřiky, prosby, modlitby a sténání raněných ozývaly se pořád blíže. Ó, byly to děsné výkřiky, úžasný hlas, jímž se modlili ti bezbranní ranění mučeníci hynoucí pod rukama bašibozuků. Hlas ten mne dosud jako přízrak pronásleduje v bdění i snění. Já zapomněl na své nebezpečí a plakal jsem a skřípal zuby pro svou malomocnost.

„Gospodi, pomiluj jich, aliluja, aliluja Gospodi, pomiluj jich, aliluja!“ šeptal ustavičně můj soused „unter“.

Kolem nás zamihlo se pět temných figur; stahovali šaty s mrtvol a ubíjeli naše raněné, v nichž ještě byla známka života. Vedle ozval se hrubý hlas, pronášející nesrozumitelnou nadávku, a hned na to slyšel jsem smrtelný chrapot. Přimhouřil jsem oči a nepohnul jsem sebou. Patrně olupovali ti marodéři v temnu nočním své i cizí.

„V-o-d-y,“ někdo zasténal a hned na to následovalo smrtelné — „o-o-ch!“

Po mém těle od tváře až k nohoum sjela hrubá ruka a na to ještě surověji mne ohledávala. Zatajil jsem dech. Šátek vypadl pod hmatem lupiče z rány a já ucítiv strašnou bolest div jsem nevzkřikl. Těžká noha šlápla mně na ruku.

Potom nastalo zase ticho a jen v dáli s druhé strany ozývaly se srdcervoucí výkřiky. Sotva že nebezpečí minulo, pocítil jsem strašně palčivou bolest v boku a nesmírnou žízeň. Rty mé byly vyprahlé, tělo se chvělo v horečce a v ráně mně zrovna hořel oheň.

„Gospod spas nas ot ruk vragov,“ s hlubokým citem šeptal můj soused.

„Nemáš vody, abych se napil? Žízním!“ pravil jsem.

„Nemám, vaše blahorodí, ale budeme hledat, jen co ti zuřivci odejdou.“

Po desíti minutách, které se mně zdály býti celou věčností, povstali jsme. Byla to strašná cesta po mrtvolách, sklouzali jsme na zkrvácené půdě. Děsná to práce ohledávati mrtvoly pro kapku vody!

„Co to, vaše blahorodí, že tak zuby skřípáte,“ tázal se mne poddůstojník.

„Zima,“ vyrazil jsem ze sebe.

„Ach, pojďte sem, vaše blahorodí, sundáme kabát s toboto — ti lupiči ho neviděli. Oblečete se a bude lépe.“

Mechanicky pomáhal jsem soudruhu kabát s mrtvoly stáhnouti.

„A hle, vaše blahorodí,“ zvolal poddůstojník, „našel jsem u něho láhev kořalky. Vypijte ji a zahřejete se.“

Připlížil se ke mně po rukou a podal mně láhev.

„Ale rychle, vaše blahorodí, slyšíte, tam už zas jdou lupičové!“

Opět jsem slyšel hrozné vzdechy a křiky ubíjených raněných. Lépe bude usnouti — myslil jsem. Uchopil jsem hrdlo lahve a počal hltavě píti . . . Ale jestliže mne budou naši považovat za mrtvého — pomyslil jsem s úžasem přestav píti. Vyhledal jsem na košili suché místo a krví srčící zvolna z rány napsal jsem prstem „živ.“ Opět jsem pil. Cítil jsem, jak se útroby zahřívají, jak sen klesá na víčka; vzdechy, stony a chrapot raněných a umírajících, výkřiky z dáli: celá úžasná scenerie pořád více splývala v mysli mé v tichý neurčitý šum — já snil o rodném domu, kde matka plačíc radostí mne objímala . . .

Udiven jsem se probudil. Noc již minula, byl jasný den a já se nalézal na voze a zvolna jsem se vzdaloval z pole bitevního.

## Mezi Turky.

Dopisovatel vídeňského listu jednoho dostal se v červnu 1877 do turecké pevnosti *Šumenu* pak do *Varny*, odkudž psal: Přijel sem právě *Achmet Ejub* paša. Tento mušír (maršál) činí spíše dojem podřízeného, prostého bavorského hospodského, než vojína; jemný bílý vlas ohraničuje plný, bezvýrazný jeho obličej. Počínání jeho prozrazuje ihned Turka. Jakmile přišel, bylo svléknutí zamazaných jeho bot prvým jeho činem, načež se zcela pohodlně na divan uložil nevšímaje si nikoho kolem sebe. Cit můj nepřipustil, abych se za takých okolností déle zdržel v „ložnici Achmeta Ejuba“ — ovšem byl to přijímací salon valiho dunajského vilajetu, — vzdálil jsem se podotýkaje, že si pro své potřebné listiny později pošlu.

Za dvě hodiny na to byly mně tyto dodány; zároveň musil jsem nějakým dárkem přispěti jistému arménskému chrámu. Včera ráno dopravil mne pravidelný vlak z Rusčuku do Varny, do hlavního stanu tureckého. Jakou spoustu rozličných dojmů zažil jsem od té doby, kdy jsem opustil ruský hlavní stan v Ploješti! Jak teprv byl jsem zklamán, jaký to smutný obraz tureckého hospodářství, mdloby a neschopnosti se před zrakem mým objevil!

Doufal jsem, že naleznu armádu dobře vyzbrojenou, vlasteneckým duchem nadšenou, nejtěžších obětí schopnou; avšak musím vyznati, že všechno zde úplně zanedbáno a na mizině.

V Šumenu soustředěna jest jediná, operace schopná turecká armáda, na niž Turecko počítati může, vyjimaje dosti četnou, leč velice neschopnou armádu, na čáře Nikopol-Vidín, Rakovica-Niš se nalézající. Oblek a ozbrojení vojska jest velmi nedostatečné, obuv nalézá se přímo v žalostném stavu, a nese-li přec některý vojín zpříma a hrdě svoji hlavu, jest to znamením neobyčejně velkého citu povinnosti. Mírnost a střízlivost, o níž se tak mnoho mluví, nalezneš jen u prostého muže z nizamů neb redifů; u důstojníků není o ní ani pohádky.

Pozoroval jsem po čas svého pobytu v Turecku neustále velký počet úplně opilých důstojníků a poddůstojníků; Turek opije se vždy jen obyčejnou kořalkou (rakie), ano mu víno zakázaným nápojem jest a jen tajně se pije. Nebudete mně zajisté připisovati nějaké stranictví proti Turkům, avšak co jsem viděl, co jsem zažil, jest důkazem, jehož nemohu zapříti a proti němuž se i největší sympatie pro Turky jako bublina rozplý-

vávají. K tomu dodávám, že při každém styku s tureckými představenými potká se člověk s největší nedůvěrou a mrzkým vyzvědačstvím.

Jako v Ruščuku tak i zde zatkli mého sluhu a vyptávali se ho bez mého vědomí o půlnoci o příčinách mého vyslání a jen svému nejvýš energickému zakročení děkuju, že jsem svého sluhu, velmi spolehlivého to hocha, z vazby vyprostil. A proč? Protože jistý *Maďar*, jenž zde zastává služby vyzvědačské, mne a mého sluhu již v Bukurešti viděl a důležité toto odkrytí v největším spěchu za několik piastrů policejnímu agentovi prodal. Též jsem se zde shledal s několika německými lékaři, kteří se na čas války dali engažovat. Prosím, byste v prospěchu mých krajanů co nejdříve uveřejnili ve svém listu výstrahu nejen důstojníkům, nýbrž i lékařům, neboť nesešel jsem se zde ani s jedním, jenž by byl se stavem svým spokojen. Vyjednaný plat svůj dostávají sice dosti řádně, ale ostatně jest postavení jich velmi politování hodné. Kdyby i líčení zdejších poměrů, jež jsem slyšel, v mnohém přehnáno bylo, i desetina dostačí, aby se člověk s ošklivostí od Turkův odvrátil. Sám jsem mohl několik důkazů nabyti, jaká zvířecí znemravnělost v Turecku panuje; ona vedla tak často k nejděsnějším bestialnostem. I fanatismus Turků stále více a více mizí, není zde žádného nadšení více, jež by lid do boje vedlo, nýbrž pouhé zoufalství.

Nemůžete si představiti, s jak obrovskými překážkami dopisovatel na straně Turků musí bojovati. Celá vojenská správa věnuje skoro celý svůj čas k tomu, aby korespondenty i přátelských listů co nejvíce týrala a jim překážela. Censura telegramů jest až k směšnosti přísná a o nějaké turecké „poště“ v našem smylu není řeči. Co tomu řeknete, že i pouhou depeši: „paša XY přijel do Ruščuku“ považují Turci za velezrádnou, neboť prý se jí prozrazuje pohyb vojska. K tomu ono prapitomé zřízení, že všechny telegramy musí být psány turecky. O šetření listovního tajemství není ovšem ani řeči a mnohý drahocenný dopis některého korespondenta poletuje nyní roztrhán po nivách bulharských. Turci vše co jen poněkud jim nevoní, jednoduše zničí a z toho si můžete představiti, *jakou cenu mají všechny ty zprávy z tureckých neb poturčených pramenů pocházející!*

Generalissimus Abdul Kerim sedí v Šumenu. Zdejší němečtí lékaři líčili mi jej co člověka velmi nevlídného; o vůdcovském jeho nadání se také přes to, že mu maďarští študenti poslali čestnou šavli, valně neproslýchá. Mimo to trpí zastaralým neduhem, jaký div, že je až příliš nedůtklivý a podrážděný.

Když jsem Šumen opustil, abych se odebral sem do Varny, prohledl jsem si ještě jednou turecké ležení. Nalézá se tam nejvýš 30—35.000 mužů. Šumen sám leží asi 2 hodiny od železniční stanice. Varna sama jest vojskem přeplněna; přibyl sem též egyptský pomocný sbor a mimo to povaluje se tu 80—100 mužů tak zvané maďarsko-polské legie. Téměř všichni tito „dobrovolníci“ mají oděv důstojnický; lidé, z nichž „legie“ záleží, nejsou nikterak nejlepšího zrna, většinou to samí dobrodruzi. Očekávaný nával dobrovolníků z Uher a Polska zůstal patrně někde vězet. O vážnosti, jaké dobrovolníci tito u samých Turků požívají, svědčí nejlépe okolnost, že Porta jim nedala ani žádných zbraní.

Za to však je vojsko egyptské dobře vyzbrojeno; shledal jsem, že anglické jich pušky jsou v dobrém stavu, bodáky nosí na způsob vojska pruského; v exercírce jsou výborně vycvičeni. Uniforma pruského střihu záleží z modrého sukna a jest úhledná a trvanlivá. Však egyptské vojsko toto má jednu velikou chybu. Všichni vojáci jsou totiž slabého zraku. Na větší vzdálenost, zejména za parného dne, nevidí pranic. Proto jsou výborné pušky v jejich rukou při poněkud větší vzdálenosti zhola bezcenné.

### Turecké obhlídky.

Berlínský dopisovatel, jenž meškal u turecké armády v Sredci, podal v prosinci 1877 o vojsku tureckém tyto zajímavé nástiny:

Dlouho již neslyšeti nic než hřmění děl a pušek. K jakému účelu? Nevím, ale také ti to nevědí, co střílejí. Obě armády jsou zahaleny v mraky. To nejlepší, co by Turci nyní mohli učiniti, jest, zjednati si jasného přehledu. Obhlídky musily by rozšířeny a rozmnoženy býti na všecky strany. Obhlídka jest okem vítězství; Napoleon řídil si obhlídky sám. Turci jsou slepí. To pochází rovněž od jejich vojenské soustavy, jakož od národní povahy. Turecké vojsko podobá se víc národní obraně, pouhé to milici, než vojsku řadovému. Jako ve všech zemích, kde panuje soustava milice, není turecká armáda nic jiného než občanská společnost ve zbrani. Jako v turecké společnosti jsou pouze pašové civilní správy a národ, mezi tím pak není nic prostředního, tak jsou v armádě nahoře vojenští pašové, dole pak důstojníci s vojskem a nic v prostředku. Rozumí se samo sebou, že tak zvaný „generalní štáb“ není nic, leč dvůr paše, jenž záleží z pašovských učeníků. Neníť potřebí jiné kvalifikace než původ z dobré, vznešené rodiny. Celá tato společnost nemá žádných praktických zkušeností. Jediní, kteří účastnili se opravdové války, jsou ti, kteří bojovali ve válce krimské. Toť ostatně bídná škola. Tehdáž byli hubenými setníky, nyní jsou otylými generaly a maršálky. S takovýmito živly ať provede někdo obhlídku! K tomu ještě uvažme přirozenou netečnost orientalskou, a poznáme, proč Turci bývají vždy překvapeni a proč volí si pravidelně tak bídná postavení.

A přece nemá žádná armáda způsobilejších živlů pro obhlídky než turecká. Co jízdy používají Turci

Čerkesů, kteří všude proniknou, by kradli, rovněž by se tam mohli dostati, aby bojovali. Právě přichází výtečná jízda ze Syrie. Pěchota turecká jest pro pochod jako stvořena. Pozoroval jsem ji velmi bedlivě. Tím, že jest to milice, jak jsem shora vytknul, nahražují lidé ti nedostatek vrchního velení. Sami upravili si zbroj i obuv. Zahodili kartuše i boty. Tyto nahradili obuví bulharskou, která záleží z kusů plátna, jež ovine se kolem nohy; za podšev slouží kus silné bůvolí kůže, která provázkem k noze se přiváže. Myslí snad někdo, že noha v tak blátivé zemi, jako jest Turecko, není dostatečně obuví tou chráněna proti vlhkosti? Prohlížel jsem pilně nohy vojínů a zvláště bulharských průvodčích, kteří ve dne v noci brodí se ve vodě, a přesvědčil jsem se, že obuv ta lépe chrání před vlhkostí než boty; dále že nezpůsobí nikdy puchýře; že neunavuje tak při dlouhých pochodech jako evropská, že přes noc v bivuaku vojín snadno si vysuší obvazky a že všude nabyti může potřebné látky na obuv bez pomoci řemeslníka. Jako se vydlužil Turek od Bulhara obuv, tak si přivlastnil Čerkesovu kartuši. Turečtí vojíni přišili si na své haleny na prsou kusy sukna, široké jak patrony jsou dlouhé a rozdělili je švy na oddíly, vždy pro jednu patronu. Turecký vojín má z této soustavy dvojí výhodu: předně rozdělí si břemeno stejně, takže snadno unese 150 patron; za druhé nemaří času otvíráním a zavíráním kulovnice a hledáním patron, pročež rychleji střílejí, a konečně neztratí a nerozházejí patrony. Není důstojníka, který by nebyl za prudké šarvátky pozoroval značný počet patron, které následkem chvatu při vybírání patron z kartuše upadnou na zem. Ozbrojen nejlepší puškou, která po Wetterliově v Evropě existuje, střídmý jako velbloud může každý turecký pěší vojín podniknouti obhlídku jakoukoli.

Ohlédněme se po dělostřelectvu a shledáme všude kruppovky; pro bitvy v horách malá děla Wilworthova, která by dítě uneslo na zádech. Čeho mají Turci více ještě potřebí, a proč se stále nechají přepadávati? Musí býti někdo, jenž by využitkoval toho nesmírného vojenského bohatství. Ten někdo musí teprve býti nalezen. Zdá se, že odchod Mehemeda Aliho a nahražení jeho Šakirem pašou neučinily žádného dojmu na vojsko. Nahoře jsou, jak jsem řekl, dvořané, kteří cítí vítr jako ohaři. Dole vojenská sprostá čeleď. Důstojníci a vojáci neznají toho, jenž je vede, a starají se velmi málo o jeho osobnost. Jsou mezi sebou svorni, a jest věru dojemné pozorovati oddanost vojínů k důstojníkům.

## V tureckém zajetí.

Ještě než válka počala, zajat byl od Turků měšťan z Chersonu na ruské lodi „Sv. Mikuláš“; po svém osvobození podal o svém zajetí tuto zprávu: Na palubě naší lodi bylo nás pět mužů pod kapitánem Charlampi Ipriotem; jeden z nás byl turecký poddaný. Naloživše v Jevpatorii zboží odpluli jsme 21. března do *Poti*. Když jsme 16. dubna byli na 15 mil u Poti, vznikla bouře, provázena prudkým deštěm a mlhou, tak že jsme se musili zakotviti. Sotva že slota přestala, uzřeli jsme v levo břeh, v pravo tři turecké obrněné lodě a kolesový parník. Poznali jsme záhy hrozící nebezpečí a snažili se připlouti ku břehu, ale lodě obrněné nás zaskočily a zahájily palbu. Nestalo se nám sice pranic, avšak nemajíce prostředků k obraně musili jsme se Turkům vzdáti. Parník převezl nás na obrněnou loď, která stála blíže pevnosti Nikolaje, a na níž nacházel se velitel tureckého loďstva. Byli jsme po krátkém výslechu dopraveni do Batumu a tam do vězení uvrženi. Zkaženost tureckých vězňů jest tak hrozná, že si nikdo nemůže pomysliti. Hrůza nás pojala při pohledu na ty ohavnosti a myslili jsme, že vidíme ďábly a ne lidi. Vězňové ti trápili nás nejhroznějším způsobem; strávili jsme plných 13 dní v tomto pekle. Bůh sám jediný ví, co jsme vystáli. Vězňové pobrali nám chléb, který jsme dostávali. Sultán (?) dověděv se o naší přítomnosti poručil, bychom představeni byli pašovi v Trebizondu. Ten pohledl na nás s opovržením a kázal nás uvrci opět do žaláře, v němž jsme strávili 25 dní a zkusili od vězňů ještě více než dosud, tak že jsme se již loučili se životem. Mezi vězni byl jeden Řek, kterého navštěvoval syn každého dne. Oba radili nám, bychom psali italskému konsulovi, což jsme učinili. Syn Řekův odevzdal spis konsulovi, který se za nás u paše přimluvil. Paša nás povolal k sobě. Když se přesvědčil, že jsme již naprosto vysíleni, vykázal nám čistou jizbu a o půl libry chleba více. Od toho dne se naše postavení lepšilo a doufali jsme v brzkou spásu. Konsul skutečně nás se zastal. Následkem toho byli jsme dopraveni na jeho účet do Cařihradu a pak do Piraeu k ruskému konsulu. Odtud převezli nás do Tersti, kde jsme byli již volni. Podotýkám ještě, že v zajetí svém byli jsme naprosto oloupeni a přibyli do Tersti téměř nazí. Soudruzi moji zůstali v Tersti, já pak se odebral přes Rakousko do Oděsy.

## Zajatí Turci v Bukurešti.

Dne 27. prosince 1877 oznámen byl v Bukurešti příchod 4000 zajatců od Plevna; dopisovatel „Daily News“ vyšel jim vstříc a psal o tom: Průvodčí zajatců, major rumunský, choval se k nim ne jako drsný vojín, nýbrž jako něžná matka. Když jsme vešli branou do nádvoří, kde Turci zatím umístěni byli, uzřeli jsme po stranách něco bůvolích vozů, na nichž naložena byla nuzná zavazadla právě došlého oddělení zajatých Turků. Zajatci stáli ve čtyřhranu a právě je volali do baráků. Jdouce tmavými schody do bytů důstojnických byli jsme překvapeni tuctem rozžatých svícnů, které vojáci právě přinášeli. „Zrovna jsme přišli z cesty,“ pravil

mi důstojník, „a nemůžeme přec chlapíky ty nechat po tmě.“ Vešli jsme do osvětlené komnaty; v kamnech hořel mocný oheň, u něhož se tlupa skřehlých ohřívala. Podél stěn stály ve vzdálenosti 6 stop železné postele s čistými, bílými slamníky. Slamníky tyto byly dvakrát větší a dvakrát pohodlnější, nežli jsou slamníky, jež má naše vojsko doma v čas míru. Na jednom, cigaretu v ústech, seděl důstojník; spokojenost a klid zářily mu z tváře. Však není divu; takového pohodlí nezažil, co opustil Cařihrad, a takové čistoty neměl snad za svého vojákování nikdy. „Chcete snad vyhledat některého známého důstojníka?“ tázal se ho můj průvodčí, „půjde to z těžka, neboť všichni vyšší důstojníci puštěni byli na čestné slovo do města.“ Tak dopadalo to ve všech důstojnických bytech; všude pohodlí a čistota, pro vojáka až trochu přílišná.

Sešli jsme po schodech dolů do přízemí mezi vojáky prosté. Tam bylo živěji; veselý hovor všemi možnými jazyky, plno tabákového kouře a něco jídla; většina byla však už po večeři. Výjev ten připomínal mi návrat našich vojáků indických z delšího pochodu. Každý Turek byl opatřen malým kobercem, na nějž se položil ku spaní. Uprostřed jedné síně nalezli jsme tlupu velmi živě hovořících; byli to, jak se ukázalo, samí důstojníci. Průvodčí náš teprv po mnoha posuňcích porozuměl, co vlastně chtějí. Jednalo se jim o jich koně. Šli s námi na dvůr, kde v jednom koutě stála turecká „kavalerie“ silou — šesti koní. Major kázal koně dovésti do stáje, kdež stál vlastní jeho oř, který se s tureckými kollegy musil dělit o večeři. Dlužno připomenouti, že píce ta jest nejenom špatná a drahá, nýbrž že nezřídka ani tu dostati nemožno. Chodíce ještě dále mezi zajatci přišli jsme do síně, v níž ubytováni byli dorobanci, kteří zajatce z Plevna až sem přivedli. Právě si každý rozdělával svoje zavazadla a pořádal své věci. Síň podobala se úplně všem ostatním, v nichž byli Turci, pouze s tím rozdílem, že Rumuni neměli žádných koberců. Porce jídla byly jak u Turků tak u Rumunů zcela stejné, vyjímaje, že mohamedánům se nedávalo žádné pálenky. Tabák obdrželi však všichni stejnou měrou. Úmrtnost v tomto značném množství zajatých jest poměrně velmi slabá, pouze as 60—70 jich následkem hrozného počasí v posledních dnech zahynulo. Něco nemocných zanecháno bylo na cestě po vesnicích a jen as 150 dáno po příchodu jich do zdejší nemocnice. Považíme-li však, že dvacet Rusů na cestě nedaleko samé Bukurešti zmrzlo, že pět nebo šest rumunských sedláků nalezeno mrtvých ve sněhu nedaleko Alexandrie právě tehdá, kdy zajatci ubírali se městem tím dále; považíme-li, jak špatně jsou Turci opatřeni oděvem a obuví, tož věru mohou chlapíci tito považovati to za veliké štěstí a neskonalé dobrodiní, že Rumuni tak pečlivě se o ně starají. Všechna čest v ohledu tom rumunským důstojníkům!

## Zajatí Turci v Kyšiněvě.

V těch dnech jako do Bukurešti přiveženo také do Kišiněva 3000 zajatých Turků. Ostatní zajatci v odděleních po 1500 stech zavážени byli přes Kišiněv do vnitř Rusi. V Kyšiněvě ubytováni zajatci v prázných kasárnách, okolo nichž ihned shromáždily se veliké zástupy obyvatelstva, které dychtivo bylo spatřiti pověstné ony hajitele Plevna, o jichž lidskosti a cti vojenské děsné asi historky vypravěti by mohly nesčetné ty mrtvoly povražděných vojínů ruských, kteří marně a marně dovolávali se pomoci proti krvelačným „hyenám“ bojiště plevenského... Avšak obyvatelstvo kyšiněvské nebylo s to zapříti slovanskou povahu svou ani vůči netvorům, kteří tak stáli o bezživotí synův ruských, že výhost dali i zásadám v poctivém boji svrchovaně platným. Obyvatelé mocí zapudili s myslí svých vzpomínky, při jakých byla by krev jim vzkypěti musela, — a nejen že ničím nedali Turkům ucítiti hluboké opovržení, jakéž bývalo by vlastně zaslouženým údělem „hrdinův“ plevenských, nýbrž dobráckou útrpností jati přijali Turky s všemožnou šetrností podílejíce je penězi i různými maličkostmi. Ostatně nelze upříti, že stav zajatcův těchto byl skutečně velmi krušný a že dosti pykali za hříchy, jichž proti zásadám novověkého válčení se dopustili.

Očitý svědek psal o tom z Kyšiněva: Zajatci většinou jsou polonazí, tak jak z Plevna byli vyrazili a takořka žádný z nich nemá obuvi v obyčejném slova smyslu; někteří mají opuchlé nohy své obalené v kousky kůže provázky svázané.

Oděv jejich jest rozedrán a někteří podšívku slamou si vycpali, aby jakž takž proti tuhé zimě se opatřili. Ba mnozí z nich vůbec ani oděvu nemají, ovázáni jsouce houněmi a hadry. Za okolností takových ovšem není divu, že takořka všichni více méně jsou nastuzeni a sípavým kašlem trpí. Z prvního oddělení bylo 60 zajatců ihned odevzdáno do nemocnice kyšiněvské, kdež po namahavých pochodech poskytnuto jim bude všemožné péče. Přes veškeré tyto útrapy jen jediný ze zajatců na cestě zemřel.

Se strany eskorty ruské věnována zajatým Turkům pozornost nezřídka až nemístná; tak ku př. uložil general *Anĕnkov* důstojníkům eskorty, aby přísně k tomu hleděli, by na železnicích nijakž nebylo vojákům ruským na újmu zajatcův nadržováno i aby vozy železničné správně byly vytápěny. Jedině důstojníkům vykázány byly vozy II. třídy, všecko ostatní mužstvo zároveň se zajatci jelo v železničních vozech III. třídy. Co se pak oděvu zajatcův týče, bylo úkazem carským určeno půl druhého millionu na zaopatření teplého šatstva, které mezi Turky v Kyšiněvě rozdíleno bude.

Důstojníci turečtí v Kyšiněvě internovaní těší se takořka úplné svobodě a volnosti, neboť v ulicích kyši-

něvských co chvíli viděti jest důstojníky Osmanovy pohodlně se procházející; chování jejich patrně prozrazuje, že nejen nic si nedělají z osudu je stihnuvšího, nýbrž že v zajetí svém si i libují.

Také Osmanu pašovi počíná se znenáhla lépe dařiti, aspoň zotavil se již z poranění svého, tak že již i prochází se volně městem. Ostatně nebyla rána jeho tak nebezpečná, jak zprvu do světa hlásáno, neboť prostřeleno jemu pouze lýtko, kdežto kosť holenní nijakž neutrpěla. Osmana ošetřuje místní lékař kyšiněvský dr. Morovský a jeden lékař turecký, jehož byl si paša s sebou přivezl. Dne 2. ledna odvežen Osman i s družinou svou z 12 tureckých důstojníků sestávající po dráze přes stanici Razdělnaja do *Charkova.* V průvod dána jemu stráž četníků ruských. Před odjezdem svým dal se Osman fotografovat. V Kyšiněvě ubytován byl v jednom z nejlepších hotelů, k živobytí pak vykázáno jemu carem 2000 rublů. Paša sice dar ten nepřijal, poněvadž čekal slíbených 1000 tureckých lirů od sultána, ale nedočkal se jich a vláda ruská musela přece jen za Osmana zaplatit útraty.

## Dobrodružství u Plevna.

Za obležení Plevna dva ruští důstojníci provázeni dvěma ordonancemi jeli k ruské redutě, jež nejdále proti Plevnu byla posunuta. Byla hustá mlha, že sotva na tři kroky před sebou viděli. „Mně se zdá, že jsme zbloudili," ozval se konečně jeden, „nevidím vchodu do reduty." „Jeďme kolem, jsem promoklý na skrz a rád bych slezl s koně." Jeli dále až byli u vchodu. Avšak nemálo se podivili, když v tu chvíli je obklopil houf tureckých vojínů. Místo do ruské, vjeli totiž do reduty turecké. Vojáci mluvili k nim, ale nechovali se nepřátelsky. I připadla dobrá myšlenka jednomu z důstojníků. „Tuším, že nás považují za parlamentáře," šeptal druhovi svému, „jednejme co parlamentáři a snad tím způsobem se nám podaří opět vyklouznouti."

Na to zvolal onen po francouzsku: „Chci mluviti s velitelem." Jeden z mladších tureckých důstojníků rozuměl trochu francouzsky a byl tlumočníkem; velitel uměl pouze turecky. „Náš velitel, jenž s plukem svým leží naproti vaší redutě, posýlá nás co parlamentáře s prosbou. Zítra slavíme výroční plukovní slavnost. Bude-li vám vhod, mohli bychom se umluviti, by pokud bude jasno, nestřílela ani jedna ani druhá strana." „O tom rozhodovati není v moci mé, avšak pošlu napřed důstojníka k Osmanu pašovi, on jediný může o tom rozhodnouti. Můžete jíti za ním, ale prosím dříve, byste přijali malé občerstvení." Šálek čaje a dýmka s tureckým tabákem nejsou v takových dobách k zaplacení; oba Rusové se značně zotavili. Potom ubírali se v četném průvodu k městu. Sotva byli v něm, přicválal jim vstříc onen napřed vyslaný důstojník a volá: „Pro bůh vraťte se; paša zakázal nejpřísněji cizím důstojníkům vchod do města! — Před městem nalézá se stan, tam přinese vám odpověď jiný důstojník; tuším, že bude záporná!"

Tak se i stalo, a důstojník, jenž odpověď přinesl, divil se nemálo, když viděl parlamentáře bez praporu, bez trubačů a bez legitimace. Nepochybně vyjednával častěji s parlamentáři. Neřikal však nic a nabídnul „svým hostům" kávu, čibuk a sladké zadělávané ovoce.

Po několika slovech, jež zdvořilost velela, doprovodil turecký důstojník Rusy až k nejpřednějším strážím. Tam se loučil s nimi. „Nesmíte nás opustit, milý soudruhu, my nenalezneme cesty v té mlze. Která pak jest ta pravá?" — „Ta, na které se nalézáte. Tou druhou půjdu já nazpět do naší reduty. Po té jste přišli také vy." — „Ovšem, ovšem, teď ji poznávám! Díky, milý soudruhu, s bohem!" — „Nu, co tomu říkáš?" pravil jeden z ruských důstojníků k druhému, když byli trochu dále. „Vypadlo to dobře," odvětil druhý, „avšak mohlo to vypadnouti také zle."

## Příklady ruské statečnosti.

Zpravodaji „Golosu" vypravoval Ignatěv o hrdinství tří ruských vojínů pluku suzdalského, jíž hledali mezi padlými mrtvolu svého velitele, od Turků zabitého. Přišli až k samému zákopu tureckému a za strašné střelby nepřátelské pokračovali v hledání. Přece však vrátili se živi a zdrávi k oddělení svému, a vysvětlovali si okolnost, že zůstali neporušeni, tím, že chtěli vykonati milosrdný skutek.

Čerkeský důstojník u Plevna rozdrtil kulí z revolveru vojákovi levou plec; ale voják nepustil z ruky zbraň a skolil bodákem svého vraha. Nedbaje strašné bolesti sňal s Čerkesa šavli a čapku, a přinesl vše na obvaziště chlubě se tím s úsměvem svým soudruhům.

Přinesli na nosidlech střelce raněného třemi kulemi. Lékař vyptával se ho, jak rány dostal, a voják pravil: „Z ran bych si nic nedělal, ale to mne mrzí, že jsem si nemohl ani jednou vystřelit!"

V bitvě dne 12. září u Plevna dovleklo se pod stromy množství raněných. Tu dobu řadila se 31. divise v útočné šiky a hnala se bystrým krokem okolo raněných, jimž důstojníci salutovali šavlemi, a vojáci křičeli: „Počkejte, hoši, my vás pomstíme!" Ranění odpověděli křikem „urá!" Mladičký šikovatel spatřiv prapor kazanského pluku s namaháním se pozvedl, opřel se o šavli a vzdal čest praporu, načež klesl opět zemdlen k zemi.

Ubíraje se za divisí šel jeden dopisovatel několik kroků s mladým důstojníkem, který rozhrnuv plášť ukazoval mu ránu na hrudi. Převázav naspěch ránu vrátil se k svému oddělení. „Tam se bojuje!" ukázal rukou do úvalu, „moje místo jest mezi bojovníky."

Několik Turků stálo na parapetu opevnění a klesli poraženi ruskými střelami. Jak jeden z oněch smělců

sletěl do příkopu, vstoupil na jeho místo jiný. Ruští vojáci, kteří udatenství ctí, byli u vytržení. „Vaše Blahorodí," pravil jeden dělostřelec setníkovi, „ti hoši by zasluhovali svatojirský řád!"

Dne 11. září k 5. hodině spoledne podařilo se generalu Skobelevu zmocniti se druhé reduty v levo od lunety, již dobyl z rána. První útok dvou ruských pluků byl odražen. Skobelev postavil se v čelo pluku, který byl první v šiku: „Co to, děti? Pluk v před! Za mnou! Hudba ku předu!" vzkřikl. Jako bouře hrnuli se vojáci a v okamžiku stáli na parapetě opevnění.

Do Grivice přiváželi raněné. Mladý podporučík navrhl anglickému dopisovateli, aby jeli do pochodové nemocnice: „Prosím vás však, jeďme rychle, mám na



Princ Sergěj Maximilianovič Leuchtenberg, padlý dne 24. října 1877.

spěch." Hovořil po celou cestu 4 verst, žertoval a přijev do nemocnice rozloučil se a sestoupil s koně. Vešed později do stanu raněných důstojníků spatřil dopisovatel s úžasem podporučíka sedět na matraci. Čekal, až na něj dojde — aby mu vytáhli kuli z nohy.

V jednom koutě spatřil dopisovatel zarmouceného raněného. Někdo se ho tázal, co mu schází? Nemluvil o sobě. „Zabili mi, ach, krajana!" zalkal voják. Sám měl v ruce dvě kule, ale na ty si ani nevzpomněl. V jiném staně sténal raněný, ale jen chvílemi. „Slyš, brachu," tázal se soused, „proč sténáš? Vidíš, že mne hůře pošramotili než tebe a já mlčím, abych druhé neznepokojoval!"

# Armádní sbor ruský v Dobrudži.

Na delší čas byl XIV. armádní sbor ruský, jemuž velel general *Zimmermann* (vyobrazení na str. 303), odsouzen k nečinnosti a nudnému vyčkávání v Dobrudži. Jak jsme na stránce 188 podotkli, brala se v červenci 1877 hlavní síla toho sboru po opanování Medžidie a Černé Vody k pevnosti *Varně*, došel však náhle rozkaz vrchního velitelství, aby se pochod zastavil, Zimmermannovi uloženo setrvati zatím v postavení svém a pro případ postupu egyptského sboru pomocného hájiti Dobrudži. Zůstal tedy Zimmermann se svým sborem a se 7. divisí jízdy pod generalním pobočníkem *Manseiem* a první divisí donských kozáků pod generallieutenantem *Šamševem* na čáře Černá Voda-Kjustendže; v druhé řadě bylo jeho úkolem, aby zabezpečil spojení Rusů z Bulharska přes *Galac*, neboť k dopravám posil a válečného materialu muselo zůstati takové spojení nepřerušeno.

Trvaje v defensivě pozoroval Zimmermannův sbor pevnost *Dristu* (Silistria) jen z dálky a občas posýlal velitel jízdní hlídky na pobřeží mořském proti Varně až blíže pobřežního městečka *Kovarny*, kde leželo turecké oddělení. Současně dojížděly přední stráže ruské k tureckému opevněnému táboru na čáře *Hadži-Oglu-Bazardžik*; tento tábor kryl Varnu proti možným útokům sboru Zimmermannova, prostředkoval spojení mezi Varnou a Dristou a chránil svou jízdou trať železnice mezi Varnou a Ruščukem. Tábor turecký čítal někdy až 15.000 mužů a měl u Bazardžiku opevnění velmi dobrá, však nedovedl jich nikdy náležitě využitkovat, nedovedl přilákat žádné oddělení Rusů, aby na nedobytnou posici tureckou útokem hnali a síly svoje tímto způsobem drobili.

Jízda ruská nedostala se nikdy na svých obhlídkách až k řečené trati železniční, aby ji zmařila. Teprv asi v polovici prosince zajeli si kozáci sboru Zimmermannova až k *Pravadě*, kde naléžá se železniční stanice, ale toho času byla železnice sněhem zavátá a vozba se nemohla provozovat.

Dne 24. prosince pobořen byl u Brahylova návalem ledových ker loďkový most, který tam byl Zimmermann k dopravě zříditi dal; také paroplavba po Dunaji mezi Černou Vodou a Galacem byla velice obtížna a sbor v Dobrudži pozbyl skoro naprosto svého spojení s domovem. Toho času měl Zimmermann 24 praporů pěchoty, 40 škadron či sotní jízdy a 126 děl.

Počátkem ledna 1878 nařídil vrchní velitel velkokníže *Mikuláš*, aby sbor dobrudžský operoval společně se sborem velkoknížete následníka, jehož levé křídlo chystalo se obklíčit *Ruščuk* a pravé mělo se obrátit přes Razgrad a Eski-Džumu proti *Šumenu*. Oba sbory počaly postupovat určenými směry v polovici ledna, kdy předvoj generala *Radeckého*, jak jsme již vypsali, k Drinopoli postupoval a Gurko Plovdivo obsadil.

Prvním úkolem sboru dobrudžského bylo zapuzení nebo obklíčení opevněného tábora u Bazardžiku, kde bylo v té době asi 10.000 Turků. Z Medžidie, kde nalézal se hlavní stan Zimmermannův, jest Bazardžik 13 mil vzdálen, k prvním strážím tureckým měli však Rusové jen 8 mil. Dne 19. ledna dali se Rusové na pochod a dne 22. setkal se předvoj asi 15 kilometrů od Bazardžiku s předvojem tureckým. Turci dali se na ústup, ale Rusové je stihali. Večer vyrazilo z opevněného tábora tureckého jedno oddělení s 20 děly předvoji svému na pomoc a svedena byla krátká seč, v níž donští kozáci generala Šamševa byli vítězi, takže Turci vrátili se s nepořízenou do tábora.

Druhého dne podnikl general Zimmermann rozsáhlou obhlídku, a když po dva dny nedal se nepřítel nikde vidět, postoupila oddělení *Manseie* a *Žukova* blíže k Bazardžiku. Mezi tím ale učinili Turci výpad z opevněného tábora proti kozákům Šamševa a Nilsonově pěší brigádě na pravém křídle. Turci vyrazili z tábora se silami značnými, pročež vyjel Zimmermann osobně s jednou brigádou z bivuaku svého, aby pravé křídlo v boji podporoval.

Generalové Mansei a Žukov zůstali v levo. Po boji čtyrhodinném byli Turci na útěk zahnáni a na dostřel k táboru svému pronásledováni.

V této seči měli Rusové 21 mrtvých a 189 raněných; mrtvol tureckých sebrali Rusové 150, mezi nimi některé Egypťany. Dle výpovědí raněných zajatců meškala větší část egyptského vojska pomocného nečinně v Bazardžiku až k příchodu Rusů. Velitel egyptského vojska princ *Hassan* (vyobrazení na str. 431) neměl chuti k potýkání a nejednou vyjádřil se o tureckých velitelích nevalně příznivě. Mezi bojem podařilo se jedné sotni Rusů opanovati výhodnou posici mezi Bazardžikem a Varnou. Při tom ukořistili Rusové celou výpravu potravin, kterou egyptské oddělení do Varny vezlo; Egypťané byli rozehnáni a Rusové zničili telegrafní spojení, aby nepřítel nemohl o své nehodě zprávu dát a pomoc na zachráněni dopravy přivolat.

General *Zimmermann* zaslal o těchto událostech následující úřadní zprávu: Dne 22. ledna přiblížilo se ruské vojsko XIV. sboru k Bazardžiku. Jízda pod generalem Ranským setkala se u Čair-Osmanli (severně od Bazardžiku) s nepřátelským předvojem a zahnala jej zpět do Bazardžiku, při čemž vrazilo oddělení husarů s rytmistrem Herrngrosem v čele do středu jedné setniny nizamů, rozsekalo 25 mužů a 18 Turků zajalo. Večer vytáhli Turci s 20 děly z Bazardžiku, byli však kozáky pod generalem Šamševem, borodinským plukem pod Žukovem a za pomoci devítiliberní baterie 17. brigády k návratu do Bazardžiku donuceni. Ztráty Rusů

obnášely 3 mrtvé a 14 raněných. Dne 24. ledna vykonal general Zimmermann obhlídku, při čemž bylo v šarvátce s nepřítelem 7 kozáků raněno. Když jedna část ruského vojska pod generaly Ranským a Žukovem na silnici k Bazardžiku postupovala, učinili Turci z Bazardžiku ve velkém počtu výpad na kozáky pod generalem Šamševem a brigádu Nilsonovu, stojící na pravém našem křídle. Zimmermann vyrazil ihned z Čair-Osmanli s brigádou generala Danaurova. Generalové Ranskij a Žukov přišli ku pomoci z levé strany, načež po čtyrhodinném boji bylo egyptské a turecké vojsko do Bazardžiku zahnáno a Rusy stiháno až k opevněním. Taratinský pluk byl v nejprudším ohni. Turci zanechali na bojišti 150 mrtvých. Na ruské straně byl 1 důstojník a 20 mužů zabito, a 166 vojáků raněno, 3 důstojníci a 20 vojínů je pohmožděno. Největší ztráty utrpěl taratinský pluk. Zajatí náleželi, jak tvrdí, k 5 praporům, které přišly dne 23. ledna ze Šumenu do Bazardžiku ku pomoci. Před příchodem Rusů byl v Bazardžiku z větší části egyptský sbor, teprve později přišly posily. Následkem špatného počasí je dovoz spíže velmi obtížný. Na jednotlivých místech nenašlo se nic, ba též o vodu byla nouze. Dne 26. ledna přepadla škadrona husarů na silnici z Bazardžiku do Varny dopravu, zabila 25 Egypťanů, zajala 20 mužů a přerušila telegrafické spojení do Varny vedoucí.

Dne 27. ledna vtrhl general Zimmermann bez odporu do Bazardžiku, z něhož se byli Turci vyklidili. Město nebylo spustošeno — čemuž se Rusové divili; neboť posud zůstavili Turci velké spousty všude, odkud prchat musili. Nepochybně opominuli Turci obvyklý způsob svůj proto, aby nepozorováni mohli se dostat do Varny. V městě zůstalo 3000 bulharských a 150 tureckých rodin. Turci a Egypťané vzali s sebou z Bazardžiku některé zásoby.

Téhož dne, kdy sbor Zimmermannův do Bazardžiku dorazil, obsadilo pravé křídlo následníka Alexandra *Osman-Bazar* a druhého dne zmocnila se jedna divise sboru jeho po krátké seči *Razgradu*, kdežto levé křídlo překročilo řeku Lom a postupovalo k Ruščuku. Však k dalšímu nepřátelství již nedošlo; neboť dne 3. února obdrželi ruští velitelové zprávy, že v Drinopoli podepsáno jest příměří. Přece však obsadil ještě general *Mansei* dne 4. února pobřežní město *Balčík*, pak obsazeny i Burgas a Midie. Tím docílila armáda ruská po Černém moři spojení s vlastí. Současným uvolněním obchodu a dopravy zbaveno bylo pout i veškeré loďstvo válečné i kupecké na Černém moři, kde loďstvo turecké nesmělo již svobodné plavbě překážet.

Mansei obsadil také Kozludži (severozápadně od Varny) a Pravadu. Obyvatelé uvítali Rusy chlebem a solí a odevzdali klíče města Pravady. Čtyry železničné mosty v Pravadě a Věnčanech byly vyhozeny do povětří, telegrafy a koleje dvou stanic byly zničeny. Turci uprchli, při čemž bylo 40 řadových pěšáků a několik jezdců zajato. Turecká válečná skladiště byla spálena. V noci na 4. února, hned jak obdržel telegram velkoknížete Mikuláše o příměří, poslal Zimmermann zprávu o tom Manseiovi, který na to do Baladže, 15 verst od Bazardžiku se odebral a tam stanul. General Zimmermann poslal také plukovníka Švejkovského a kapitána jednoho do *Varny*, kdež přijal je vlídně egyptský princ Hassan. Ačkoli měl princ jen poloúřední zprávu o uzavřeném příměří, vyslovil ochotnost, že hned druhého dne vyšle důstojníky k určení demarkační čáry, což se i stalo.

## Jednání o příměří.

Pověděli jsme již v článku „Rozklad Turecka“ na stránce 478, kterak vláda turecká vyslala *Namyka* pašu a *Servera* pašu za příčinou vyjednání příměří k velkoknížeti *Mikuláši*, který toho času, v prvé polovici ledna, v *Kazanliku* měl hlavní stan. Turečtí poslové vypravili se tam dne 15. ledna. Však Rusku nezáleželo na rychlém uzavření příměří tak velice jako Turkům. Rusové chtěli doniknout až k Cařihradu a tam uzavřít konečný mír, pro smluvení příměří pak vyhlídnuta byla *Drinopol*, kde již r. 1829 byl mír mezi oběma mocnostmi uzavřen. Za tou příčinou byli poslové turečtí v Kazanliku pod všelikými záminkami zdržováni, což trvalo deset dní. Druhého dne po svém příjezdu do Kazanliku poslal Server paša ráno k velkoknížeti Mikulášovi dotaz, kdy bude chtít přijmouti plnomocníky sultánovy. O 10. hodině přibyl k nim ruský plukovník, jenž jim oznámil, že velkokníže musil se odebrati do *Nové Záhory* a že se tam zdrží asi dva dni. Tak uplynul marně druhý den. Též tak bylo třetího dne. Server paša, aby nemařil času, tázal se, zdaž by nebylo možno některé vedlejší věci vyjednati s jinými osobami, avšak bylo mu řečeno, že se nemůže nic vyjednávati, pokud delegáti nebyli veliteli představeni. Čtvrtého dne se pranic nezměnilo. Pátého dne večer bylo plnomocníkům oznámeno, že v noci přibude velkokníže, tak že druhého dne počne vyjednávání. Velkokníže přibyl teprv šestého dne po slunce východu. O poledni poslal dva štábní důstojníky k Serveru a Namyku pašovi, omlouvaje se, že jinak nebylo mu lze činiti a navrhl příští den pro přijetí jich. Sedmého dne o poledni byli konečně turečtí plnomocníci od velkoknížete přijati. Server paša předložil svoje plnomocenství a projevil přání, by se vyjednávalo bez odkladu o příměří, by vojenské operace byly co nejdříve zastaveny. Velko-

kníže odvětil, že to nemůže učiniti o své újmě, že musí telegrafovati do Petrohradu, že však odpověď nepochybně dojde ještě toho večera. Avšak odpověď toho večera nedošla, ba ani v osmý den. Devátého dne ráno dal je velkokníže pozvati k jednání, Server a Namyk se domnívali, že nyní bude vše rychle ukončeno, avšak velkokníže jim oznámil, že Drinopol již jest jaksi dějepisně určené místo k vyjednávání o mír, by se tedy tam odebrali. Při tom jim nabídnul místa ve svém voze, poněvadž se musí bez odkladu odebrati do Drinopole, kde jest přítomnosti jeho nutně potřebí. *Namyk* paša, byv tázán, jakých výminek očekávají, odpověděl, že přicházejí vyjednávat *jako národ poražený a že se chtějí podrobiti velikomyslnosti vítězově.* Na to připomenul velkému knížeti způsobem velmi obratným Alexandra Velikého a indického prince, který, byv poražen, odevzdal se velikomyslnosti Alexandrově, když mu tento vrátil jeho království, i skončil slovy, že velký kníže nezapomene na vzor tak šlechetný. Velký kníže vyslovil nejhlubší svůj soucit s poraženým nepřítelem, litoval však, že nemůže slíbiti, že bude tak velikomyslným, jako Alexandr. Desátého dne, totiž dne 26. ledna o 11. hodině odebrali se skutečně velkokníže a turečtí plnomocníci do Drinopole, kde do konce ledna ujednány jsou předchozí podmínky, které měly hlavně za účel, aby vytkla se hranice, v níž vyjednávati se mělo o mír skutečný, ať již mezi válčícími stranami samými v příčině otázek týkajících se výhradně stran těchto, anebo s ohledem na účastenství velmocí v příčině otázek vztahujících se ku zájmům evropským.

Předběžné podmínky míru, které velkoknížetem Mikulášem doručeny vyjednavatelům tureckým, byly tyto:

„Bude-li se strany Turkův u předních stráží žádáno o mír nebo příměří, jest vrchnímu veliteli uloženo, aby oznámil, že nepřátelství nemůže dříve zastaveno býti, dokud následující podmínky základní přijaty nebudou:

1. *Bulharsko* v rozsahu území, jaké obývá většinou obyvatelstvo bulharské, nikdy však v užším rozsahu, než jak v konferenci cařihradské jest naznačeno — bude *povýšeno na svézákonné poplatné knížetství s křesťanskou vládou národní* a obranou zemskou z obyvatelstva domácího sestávající. Turecká armáda *nesmí* zdržovati se v Bulharsku s vyjmutím některých míst, která podle všeobecného dohodnutí blíže naznačena budou.

2. *Neodvislost Černé Hory* musí uznána býti. Černé Hoře zajištěno bude rozšíření území jejího a sice tak, že přivtělené území rozlohou svou vyrovná se onomu, *které následkem úspěchu zbraní v moc Černohorcův přešlo;* hranice skutečné budou později přesně vytknuty.

3. *Neodvislost Rumunska a Srbska* bude uznána; Rumunsku zajištěna bude přiměřená náhrada územím, Srbsku pak náležité upravení hranic.

4. *Bosně a Hercegovině* udělena bude samospráva a sice se zárukami dostatečnými; opravy podobné zavedeny býti mají i ve všech ostatních křesťanských provincích evropského Turecka.

5. Vláda turecká nahradí *Rusku výlohy válečné*, jakož i odškodní je za všeliké jiné ztráty, jež utrpěti muselo. Způsob náhrady této ať již v penězích hotových nebo v území nebo v jakémkoli jiném odškodnění spočívající bude později ustanoven.

Sultán dorozumí se s carem ruským, aby práva a zájmy Ruska v příčině úžin mořských *Bosporu* a *Dardanel* chráněny byly.

Na důkaz přijetí podstatných podmínek těchto vypraví se vyjednavatelé turečtí, aby vyjednávali se splnomocněnci ruskými o předběžné podmínky míru. Jakmile přijetí těchto předběžných podmínek oznámeno bude vrchnímu veliteli armád carských, přikročí se na obou bojištích k uzavření smlouvy o příměří a bude se moci nepřátelství prozatímně zastaviti. Oba vrchní velitelé jsou oprávněni podmínky svrchu uvedené ještě doplniti tím, že označí jistá strategická místa a pevnosti, jež nepřítel opustiti musí a sice na hmotnou záruku toho, že vláda turecká ruské podmínky příměří skutečně přijme a k vyjednávání o mír přikročí."

Tyto základní podmínky byly pak doplněny některými podrobnostmi, jako že mají Turci vyklidit dunajské pevnosti Vidín, Ruščuk a Derster, v Asii Erzerum, pak že Rusové vtrhnou na některý den do Cařihradu. Mluvilo se také o úmluvě mezi Ruskem a Tureckem na *výboj a odboj.* Úmluva ta obsahovala dle došlých zpráv pouze tři články. V prvním určeno území, které sultán „jakožto důkaz své laskavosti" odstupuje Rumunsku, Srbsku a Černé Hoře. V druhém článku přijímá car slavnostním způsobem na se závazek, že všechny državy sultána, nechť nalézají se kdekoli, hodlá hájiti nasazením všech branných prostředků proti všem nepřátelům. V článku třetím spojují se oba státy ku vzájemnému odboji, takže kdyby Porta někým napadena byla, musí Rusko přikvapit jí ku pomoci, a vypoví-li kdo Rusku válku, musí sultán s nasazením všeho cara hájiti. To mělo platit i pro případ, kdyby ruské vojsko, které toho času na půdě turecké stálo, někým bylo napadeno. Však k úmluvě té nedošlo.

Tento poslední odstavec směřoval hlavně proti Anglicku, které v těch dnech vyhrožovalo všelikým způsobem, že bude své prospěchy proti Rusku hájit. Prospěch Angličanů záležel mezi jiným v tom, aby nevzdělanost, nezpůsobilost k průmyslu v Turecku se zachovala a aby jiné státy neměly s výrobky svými přístupu na trh turecký. Neboť: kdežto Anglicko vyváželo posud do Turecka ročně zboží svého za 240 milionů franků, nemohly tam sousední státy vyvážeti více, než jak následuje: Rusko za 32, Rakousko za 34, Francie pak za 73 milionů franků, poněvadž nedostávalo se jim prostředků komunikačních. Ty poměry měly vzít ovšem mírem za své, neboť pod novou,

evropskou správou musely by se v některejších tureckých zemích státi proměny na prospěch kultury evropské, zřizovaly by se školy, stavěly by se železnice na všechny strany, což Angličané posud svým vlivem zameziti dovedli. Měli tedy Angličané příčiny k hněvu, na sněmě anglickém povolen byl válečný úvěr a vyhrožováno válkou, jestliže Rusové vtrhnou do Cařihradu. V té příčině vyměněno mezi diplomaty ruskými a anglickými mnoho depeší, z nichž některé podstatnější tuto klademe.

Dne 7. února telegrafoval zahraničný ministr anglický lord *Derby* vyslanci v Petrohradě lordu *Loftusovi:* „Ministerstvo zahraničných záležitostí obdrželo depeši p. Layardem z Cařihradu dne 6. února o 1.



Kníže Gorčakov.

hod. odpoledne zaslanou tohoto znění: „Rusové obsadili Čataldžu (blíž Cařihradu) značnou silou brannou. Ruský general uložil Turkům za podmínku příměří, aby opustili obranné čáry u Čekmedže, Turci pak byli přinuceni odtud úplně se vykliditi, čímž Cařihrad poslední zbaven všeliké obrany. Patrně postupují Rusové v před v úmyslu, aby postavení své v ohledu vojenském co možno zlepšili.“ Sděltež obsah uvedené depeše knížeti *Gorčakovu* a oznamte, že vláda Vaše výkon tento považovati může jen za krok, směřující k bezprostřednímu obsazení Cařihradu, pro kteréž není v přítomné době žádných příčin, dovozujících vojenskou potřebu obsazení takového; neboť podle depeše Vaší ze dne 4. února byl dán rozkaz k zastavení všelikého nepřátelství a přestal i odpor Turkův. Upomeňte vládu ruskou na ujištění carem

plukovníku Wellesleyovi vyslovené, které vytknuto jest v pamětní listině plukovníkem tímto spracované a carem i schválené. Ujištění toto v podstatném obsahu svém znělo: Car neobsadí Cařihrad proto, aby zadost učinil vojenské cti své, nýbrž pouze v tom případě, že by průběhem událostí krok takový stal se nutným."

Na depeši tuto odpověděl A. Loftus lordu Derbymu: „V Petrohradě, 7. února 1878. Hraběti Šuvalovu uloženo, aby ujistil Vás, že Rusové od té chvíle, co uzavřeno příměří, nepostoupili dále. Podobných ubezpečení dostalo se i mně. Pro příměří, jak se dovídám, nebyla vytknuta žádná určitá lhůta, podmínky jeho však nejsou zde dosud známy."

Následujícího dne však byl Loftus již s to ministru zahraničnému podmínky tyto oznámiti, a sice podle listův odděsských. Nejbližší depeše Layardova lordu Derbymu z Cařihradu dne 8. února zaslaná zní: „V příčině včerejší depeše Vaší, v níž kladete další dotazy o obsazení čáry čataldžské vojskem ruským, stvrzuji zprávu svou ze dne 6. t. m., *že Rusové Čataldži obsadili* a setrvali na požadavku, aby vojsko turecké z obranných čar čekmedžských se vyklidilo. Děla byla většinou odvežena, avšak čáry samy leží v neutrálním rozhraní a nebyly vojskem ruským obsazeny".

Jiná depeše Loftusova doplňuje téhož depeši ze dne 7. února a zní: „V Petrohradě, 9. února 1878. Po obdržení telegramu Vašeho ze dne 7. t. m., v němž nařízeno mi, abych knížeti Gorčakovu sdělil obsah depeše Layardovy ze dne 6. t. m., oznamující obsazení Čataladže vojskem ruským a ustoupení Turkův z čar čekmedžských, zaslal jsem knížeti notu, k níž připojena byla Vaše nařízení. Obdržel jsem potom odpověď následující: V odpověď na notu Vaši ze dne 8. února, co se týče obsazení strategických míst v okolí Cařihradu vojskem ruským na základě příměří, oznamuji, že nedošly nás ještě bezpečné zprávy o podrobnostech smlouvy o příměří a o uvedení týchž podrobností v platnost. Dovoluji si zároveň podotknouti, že vojenská čára demarkační v příměří vytknutá od ruských i tureckých úřadů přijata byla a že *jest to vůbec záležitostí výhradně válčících stran se týkající.*"

Tím *Gorčakov* bez obalu pověděl vládě anglické, že jí vlastně po tom ničeho není, co si Rusové s Turky vyjednají.

A Rusové, vítězové chtěli asi tolik: *Rumunsko* budiž samostatným státem o 2200 čtv. mílích a více než 5,000.000 obyvatelích. Rusku má se nazpět dostat část území *besarabského,* která smlouvou pařížskou z roku 1856 byla mu odňata a k Rumunsku připojena. Za část tu budiž k Rumunsku přivtělena Dobrudža.

*Srbsko* budiž též samostatným státem při značném rozmnožení posavadního území Starým Srbskem, jež oddělovalo posud Černou Horu od Srbska a táhlo se východně a jihovýchodně; zejména směrem k Niši a ke Kosovu poli mělo se Srbsku území rozšířiti.

*Bulharsko* budiž samosprávným, však sultánovi poplatným knížectvím se zvláštním vojskem národním a s vládou křesťanskou. Hranice jeho ustanoví se dle hranic bulharského obyvatelstva. Vláda turecká na cařihradských konferencích r. 1876—77 vymlouvala se, že nezná žádného Bulharska, že zná jen vilajety, sandžaky a kazasy, v nichž jest obyvatelstvo dle náboženství a národnosti smíšené. Avšak s výmluvou touto Turecko málo pořídilo a plnomocníci turečtí, podpisující v Drinopoli podmínky míru, velmi dobře porozuměli pojmu Bulharska, kteréž sahá tak daleko, dokud před Balkánem a za ním dá se stanoviti v okresích a v obcích většina bulharského obyvatelstva. Bulhaři činili podunajský vilajet se sídlem v Ruščuku, většinou (se Srby) vilajet Srědský, avšak zasahali i do vilajetu Drinopolského, Soluňského a Janinského, kdež stýkali se s Řeky! Dle toho příští knížectví bulharské může čítati na 2000 čtver. mil s obyvatelstvem přes $2\frac{1}{2}$ mil. duší, z dvou třetin bulharských.

Bulharsku přisouzena pro budoucnost právem úloha veliká, neboť obyvatelstvo jeho jest v každém ohledu výborné, přičinlivé a výrobné; však Bulhaři i za dřičské vlády turecké honosili se statky a vynikali stejně v rolnictví, v řemesle i v kupectví, hleděli si literatury a mohli se vykázati velmi slušnými výsledky ve školství. Bulharsko bylo největším pramenem příjmů pro vládu tureckou a pro nájemce daní i pro řeckou hierarchii. Za svobodného zřízení Bulhaři budou činiti veliké pokroky a budou se brzo čítati k nezdárnějším větvím Slovanstva. Poměr poplatný k Turecku nebude je tížiti; platíce poplatek sultánovi, jenž nebude přemrštěný a bude více na znamení, že sultán dosud jest vrchním pánem této země — a vydržujíce celou národní svou správu, budou v tom stokrát lépe než dosud. Rusko, udržujíc po několik let posádky své v zemi, naučí Bulhary býti i dobrými vojáky, o čemž ostatně už dříve co hajduci a také v této válce podali nejlepší důkazy. Od Bulharska může si Slovanstvo velmi mnoho přislibovati.

*Bosně a Hercegovině* dle podmínek měla být „udělena samostatná správa za dostatečných záruk". Tomu nebylo snadno rozuměti jmenovitě v *Rakousku,* kde ty země dávno se považovaly za „zadní země dalmatské". Jakkoliv Maďaři s počátku proti myšlence této se bouřili, poněvadž strachovali se nového živlu slovanského, který by se přirozených a konstitučních práv proti nim domáhal, nicméně se pak rozmyslili a hlásali, že země ty žádným způsobem nesmějí připadnouti k Srbsku, že oni sami raději se o ně postarají. Maďaři těšili se, že Bosna dostane maďarského správce a že agové a begové bosenští stanou se magnáty maďarskými a budou zasedati v panské sněmovně peštské.

To by arci byl poměr jen prozatímný, než by se věci i v této říši ve smyslu *vyrovnání všeobecného* vyřídily. Zatím způsobilo v Rakousku uveřejnění podmínky stran Bosny a Hercegoviny jakousi nelibost, ač nebylo lze nadíti se, že by v té příčině mohla mezi Rakouskem a Ruskem nějaká neshoda vzniknout, poněvadž převládalo přesvědčení, že Rusko proti přivtělení Bosny a části Hercegoviny k Rakousku ničeho namítat nebude.

*Černé Hoře* mělo se území rozšířit až k jezeru Skadarskému a k moři Jaderskému, na druhé straně pak ustanoveno pro ni kus území hercegovského. Černohorci, majíce svůj přístav námořský a dobyvše si úrodných krajin, povedou od té doby život nový, výhodnější, spořádanější. Malému státu černohorskému otevřena vyhlídka v budoucnost krásnou, jakož toho obětavá rekovnost jejich zasluhovala.

Dle přání Německa, spojence ruského, měly být země turecké poněkud jinak rozděleny. V Lipsku vyšla brošurka, nazvaná „Otázka východní a její rozřešení", jejíž původ připisoval se Bismarckovi nebo jeho některému důvěrníku. V knížce té porovnáváno Turecko s Polskem a pravilo se tam, že jako Polsko tak i Turecko na *třikráte* se rozdělí. První dělení nastalo by po uzavřeném míru r. 1878 a má obsahovati všechny země severně od Balkánu, jakož i Bosnu a Hercegovinu.

*Rumunsko* má se státi nezávislým neutralním královstvím jsoucím pod ochranou veškerých velmocí. Za to odstoupí Rumunsko Rusku jižní Besarabii a východní pobřeží Prutu 250 čtv. mil, země ty, které roku 1856 Rusku byly odňaty. Ústí Dunaje až k náspu Trajanovu má připadnouti pak k Rumunsku. Obnášelo by tedy Rumunsko 2600 čtverečních mil a $5\frac{1}{2}$ milionů obyvatelů. *Srbsko* nemá býti ničím rozšířeno, nýbrž má se státi samostatným a povýšeno býti za velkoknížectví nebo velkovévodství. *Bulharsko* státi se má samostatným a míti název buď velkoknížectví nebo království. Obsahovati má 1650 čtver. mil a 2,800.000 obyvatelů. Vladařem jeho má býti některý arcikníže *rakouský*. *Černá Hora* má rozšířiti se o jižní část Bosny, o Hercegovinu, má obdržeti přístav Bar a má se státi velkoknížectvím nebo velkovévodstvím. Obsahovala by pak Černá Hora 390 čtver. mil a 500.000 obyvatelů. *Rakousko* by si osvojilo severní Bosnu a turecké Chorvatsko (960 čtver. mil a 1,700.000 obyvatelů). *Řecku* by připadla Thessalie. Ostrov *Kreta* připadl by Anglii. To by bylo první prý dělení evropského Turecka, ve druhém by se rozdělily ostatní země turecké v Evropě, a Turci by úplně z Evropy byli vypuzeni do Asie, kdež by pak nastalo třetí a poslední dělení Turecka, a *to mezi Ruskem a Persií*.

* * *

Ujednané příměří ohlásil vrchní velitel armády v evropském Turecku dne 5. února tímto denním rozkazem:

„Udatní vůdcové i vojínové armády mně svěřené! Když jste překročili Balkán, žádal jsem od Vás, ačkoli jste byli umdleni a unaveni, nových obětí; Vy jste nepostupovali, Vy jste letěli; během času, jenž nečiní ani měsíc, rozšířili jste se po celém Turecku a přiblížili jste se až k cařihradským hradbám. Na té cestě, jako mimochodem, rozprášili jste celou tureckou armádu u Plovdiva, odňali jí dělostřelectvo a zmocnili jste se letmo Drinopole, druhé residence nepřítelovy a přibyli jste ku břehům černého, marmarského a egejského moře. Nepřítel Váš nevyčkal, sklonil nešťastnou hlavu svou; povolil všecky výminky, pročež zastavil jsem pochod Váš. Tak skvělé, ba neslýchané úspěchy byly docíleny nejen zmužilostí a bezpříkladnou udatností Vaší, nýbrž i ochotností k snášení všech nesnází a nedostatků, která ničím nebyla překonána. Nedali jste se zdržeti bezedným blátem, ani slotou ani broděním se vodou až po prsa, ani zimou neb mrazem. Nenalézám slov, abych Vám, rekové, od nejstarších vůdců až k poslednímu vozkovi trénu, vzdal díky. Všickni jste konali svatě svoje povinnosti, snášeli jste, co jen hrdinové mohou snésti. Odpočiňte si nyní a chystejte se k slavnému návratu; avšak má-li nepřítel v úmyslu, že nepodepíše mír, kterého si přejeme — pak buďte připraveni, znovu se vrhnouti do boje a ukončiti jej! Po čas odpočinku však dokažte, že ruští hrdinové, jimž v boji není tak snadno rovných, jsou také vzorem pořádku a pevnou ochranou pokojných obyvatelů kterékoli národnosti, jich jmění a cti — dokažte, že není případů ani jednotlivých, které by mohly zakaliti slávu ruské zbraně dobytou krví a potem! Mikuláš."

S těžkým srdcem podepsali turečtí plnomocníci podmínky Ruskem diktované. Starý Namyk paša prolével slze, a když mu velkokníže podal ruku, tu nemohl pronésti slova. Protokol podepsán byl v Drinopoli dne 19. (31.) ledna a podepsali jej: Mikuláš, Server, Namyk.

Ku provedení příměří byli ustanoveni od vrchního velitele ruského general Nepokojčický s generalem Levickým, od Porty general Nedjib paša a general Osman paša. Tyto osoby usnesly se o následujících podmínkách:

1. Příměří mezi Ruskem, Srbskem a Rumunskem s jedné a Tureckem s druhé strany uzavřeno jest na čas vyjednávání míru. Kdyby nevedlo ono k cíli, povinny jsou obě válčící strany vypověděti příměří tři dny napřed. Ruská vláda vyzve Černou Horu, by zastavila válečné operace a připojila se k podmínkám smluveným mezi Ruskem a Tureckem; Porta pak zastaví operace proti Černé Hoře.

2. Příměří nabude platnosti v tu chvíli, kdy podmínky tyto budou přijaty a podepsány. Vojsko té či

oné strany, které po této lhůtě překročí dole naznačenou demarkační čáru, couvne a vrátí kořist svou.

3. Mimo pevnosti Vidín, Ruščuk a Derster opustí turecké vojsko Belgradžik, Razgrad, Hadši, Oglu a Bazardžik. Demarkační čára mezi nepřátelskými vojsky táhne se následovně: Od Balčíku a Hadši-Oglu-Bazardžiku k Razgradu, s neutrálním pásmem 5 kilometrů, dále východně od Eskidžumy, Osman-Bazaru a Kasanu. Tato místa obsadí vojsko ruské. Demarkační čára běží dále přes řeky Deli-Kamčik, Begas-Dere, přes ves Oglanlukioj a Hadšidere až k Misivri. V neutrálním pásmě nesmějí po čas příměří zřizovati se ani opravovati opevnění jakákoli. Od marmarského moře táhne se demarkační čára přes isthmus gallipolský k egejskému moři až k Dedeagači a Makri, dále až k Džumě; odtud přes Kystendil, Vranju, Meslici, grapašnické pohoří až k hranicím sandžaku novobazarského a dále k pohoří Kopaoniku na srbských hranicích. Džumu, Kystendil a Vranju obsadí ruské neb srbské vojsko, Prištinu pak turecké. Demarkační čáru mezi černohorským a tureckým vojskem ustanoví zvláštní komise. Určení demarkační čáry od Džumy k Vrani stane se srbsko-tureckou komisí, které se súčastní ruský delegát.

4. Vojsko, které při podepsání smlouvy nalézati se bude za touto čarou, musí do tří dnů couvnouti.

5. Turecké vojsko opustí pevnosti v čl. 3. naznačené se zbraní, střelivem a vozatajstvem. Vojenské zásoby v těch pevnostech, jakož i válečné lodě mohou turecké úřady odstraniti nebo na místě nechati, v kterémžto případě ruští velitelé o ně mají pečovati. Potravy, které tam zbudou, mohou býti prodány nebo za cenu přiměřenou ruskému vojsku postoupeny. Soukromé jmění zůstane netknuté. Vyklizení pevností musí se státi nejdéle v sedmi dnech, když byl rozkaz došel.

6. Turecké vojsko a válečné lodě opustí také do tří dnů Sulinu, jestliže nebude led tomu překážeti. Ruské velitelstvo odstraní z Dunaje všecky překážky a uvolní plavbu, ponechavši si dohlídku.

7. V provinciích obsazených ruským neb spojeným vojskem, v nichž zůstanou turecké správní úřady, mají vykonávati tyto svou moc a pokoj i pořádek udržovati; pokud bude možno, mají také vyhověti požadavkům ruských vojenských orgánů.

8. Železnice v obvodu od Rusů obsazeném budou šetřeny co soukromý majetek, doprava pak bude volná po celé trati, pouze válečné potřeby a vojsko přes demarkační čáru nesmí býti dopravovány.

9. Porta zruší blokádu černomořských přístavů po čas příměří a nebude překážeti volnému obchodu v nich.

10. Nemocní a ranění turečtí vojínové, kteří zůstanou v obvodu obsazeném ruským, srbským neb černohorským vojskem, dáni budou pod ochranu ruských vojenských úřadů i spojenců jejich, avšak ošetřováni budou od tureckých lékařů, jestliže tito v obvodu tom se nalézají. Nemocní a ranění nebudou považováni za zajaté, avšak bez zvláštního povolení ruských vojenských úřadů a spojenců jich nemohou se dáti jinam dopraviti. Příměří počne 19. (31.) ledna o 7. hodině večer. Na asijském bojišti ustanoví podrobnosti zvláštní komise. Počátek příměří na evropském bojišti oznámen bude telegraficky veliteli ruské armády v Asii. Podpis: *Nepokojčický*, *Levický*, *Nedžib*, *Osman*.

# Opozděná vojna řecká.

Bez výsledku zůstalo provolání tureckých listů při zahájení války s Ruskem, aby také řecké obyvatelstvo Cařihradu a okolí vstoupilo dobrovolně do armády turecké. Osmanští poddaní řecké národnosti hlásili se sice houfně za dobrovolníky, avšak nikoliv do osmanské, nýbrž do armády své otčiny. Koncem července 1877 odpluly tři lodě s těmito dobrovolníky řeckými, kteří prchali z Cařihradu hlavně z obavy před nucenou rekrutýrkou, a příkladu jejich následovali též ostatní Řekové v provinciích. Marna byla všeliká snaha patriarchy řeckého, který co nejvyšší hlava církve řecké i co zástupce nejvyššího politického úřadu osmanských Řeků s Portou ve spojení byl, aby přiměl Řeky k plnění jich loyalních povinností k sultánovi. Postavení patriarchy bylo velice obtížné. Nenávist velkovezíra k Řekům, ačkoliv sám byl rodem Řek, byla všeobecně známa; ona obrazila se zřetelně v odmítavé odpovědi Porty, Krečanům zaslané.

Midhat paša byl první velkovezír, který, uváživ politický dosah svého kroku, navštívil nejvyšší hlavu jiné církve, jak to byl učinil v paláci patriarchy monsignora Jachima ve čtvrti řecké. Sleduje toho příkladu poslal sultán dne 11. června svého pobočníka k patriarchovi s pozváním, aby se do císařského paláce dostavil. Při této audienci, která se odbývala v přítomnosti bankéře Zarifa, nejlepšího přítele sultána z dob předvladařských, pozval sultán co nejsrdečněji patriarchu, aby se vedle něho posadil, mluvil s ním velmi laskavě, pozval jej, aby častěji do paláce přišel a udělil mu velkokříž řádu osmanského, jehož odznaky mu vlastnoručně ku konci dlouhé konference na prsa zavěsil. Příchylnost tu k patriarchovi dal sultán ještě jinak na jevo. Vzkázal mu totiž dne 19. června, že mu dá vystavěti nový palác, ku kterémuž účelu věnoval 2000 tureckých liber. Dne 26. června rozkázal sultán, že se zvyšuje podpora národnímu řeckému špitálu denně ze 100 ok chleba a 75 ok masa na 275 a 100 ok. Když pak zničil dvojí požár ve čtvrti řecké několik set domů,

odebral se sultán osobně na spáleniště a rozkázal, aby se dalo přístřeší pohořelým, jakož i potrava, kterýžto náklad uhražoval sám po několik měsíců ze své pokladnice. Dále rozkázal svého času Fotiadesu bejovi, aby vyslovil stařičkému admirálu Kanarisovi blahopřání sultána a z druhé strany bylo Portou raděno místnímu novinářstvu, aby se zdrželo veškerého útoku na vládu řeckou. Toto přímé i nepřímé vyslovování sympatií s řeckým obyvatelstvem nutkalo prý patriarchu, aby se prokázal vděčným. Dne 12. června sloužil za asistence všech prelátů svaté synody a přečetného duchovenstva slavné „Te Deum“ v patriarchálním chrámu ve čtvrti řecké za blaho sultána a vítězství zbraní tureckých, při čemž měl na drahocenném kněžském rouchu odznaky řádu, který byl před tím obdržel. Toto vychloubání se měl patriarchovi jeden místní řecký list za zlé. Dne 13. června navštívil patriarcha velkovezíra a ministra věcí zahraničných a druhého dne na to vydal encykliku k řeckému duchovenstvu v říši turecké, v níž je vyzýval k modlitbám za vítězství zbraní tureckých. Dne 17. června zahájil ve všech kostelích cařihradských měsíční upisování ve prospěch armády turecké a zároveň rozkázal metropolitům na venkově, aby příkladu jeho následovali. Po té následovalo dne 2. až 7. července sesazení metropolitů monsignora Sofronia na Kretě, Agathangela v Efesu a Basilia v Burgasu. Vše to stalo se k přání Porty. Dne 14. července vyslal monsignora Jachima z Derkosu i s jeho kancléřem Nathanaelem na horu Athos, aby poučili tamní mnichy o povinnostech hodných poddaných. Dne 24. července uveřejnil v státních novinách zprávu metropolity lariského, který tvrdil, že nepanoval ještě nikdy takový pokoj mezi jeho ovečkami, jako nyní, a že se konají v kostelích jeho okresu pilné modlitby za armádu tureckou; obyvatelstvo spěchá prý, aby daně a válečnou kontribuci zaplatilo a mutešarif (náměstek místodržitele) provincie pečuje prý o pokoj mezi obyvatelstvem rozličných vyznání.

Všechno toto snažení odrodilého kněžstva řeckého málo prospělo sultánovi a jeho vládě, Řekové nemohli být ani svatokrádežnými bohoslužbami, ani poučováním o loyalnosti přesvědčeni, že mají sultána a všecko, co s tureckým řáděním souviselo, milovat a snad krev i statek za věc tureckou obětovat. Také však nedošlo dlouho k nějakému positivnímu osvědčení *proti* Turecku u obyvatelstva řeckého v říši sultánově. I v sousedním samostatném království nedostávalo se známek, že by se pomýšlelo na zápas branný. Pověst o jednom řeckém pluku, kterou jsme na straně 56 této knihy zaznamenali, jakoby byl počal v květnu 1877 na vlastní vrub proti Turkům válčit, neosvědčila se; alespoň nedošly později o té domnělé činnosti válečné žádné zprávy, jakož vůbec Řekové po celý čas války byli na váhách, co by měli počít. S počátku působil i v Řecku vliv anglický, aby se Řekové do nebezpečné války nepouštěli; když ale po pádu Plevna a druhém přechodu Rusů přes Balkán zmizela naprosto všechna naděje Turků, že Angličané nepřestanou na tajné podpoře a poskytnou hynoucímu Turecku vydatné pomoci, poznali Řekové, kterak pochybili, že nepřičinili se dávno o spojenství s Ruskem. Vynikající vlastenec Leonidas *Bulgaris* v prosinci se vyjádřil, že teď bude možno dát znamení k povstání na *Kandii* či Kretě. To slyšel *Kostinis*, ctižádostivý muž, který snil vždy o vrchním velitelství na Kandii, aby jiné předešel. S 20 soudruhy přistál u ostrova a řekl tamním členům revolučního výboru, že je poslán předsedou Bulgarisem, aby povstání organisoval. Byla mu víra dána a následek toho byl, že se povstalci zmocnili Apokorony a vůkolních srubů a že se tam svolali křesťanští poslanci národního shromáždění, aby se sestavila prozatímní vláda. Kostinis netěšil se však dlouho svému panování; dosud neobjasněnou zradou upadl Turkům do rukou a byl dne 15. prosince v Kaneji uvězněn. Na místo jeho nastoupil vůdce povstání z roku 1867, *Hadži Michalis Gianuratis*, který s náčelníky Krokidasem a Janodoburdisem dne 16. prosince na ostrov připlul a ihned do Apokorony pospíšil, aby svěřené mu vrchní velení převzal. Zároveň vylodila plachetní barka kandického náčelníka ve vyhnanství Mylonakise u tvrze Izedin. Hadži Michalis přinesl instrukce řecké vlády, aby se prozatím povstalci vystříhali každého boje, aby dle možnosti setrvali na půdě zákona, avšak aby se ve vší tichosti zabývali číle organisací povstaleckých bojovných sil. K jeho podpoře spěchali všichni v Řecku ve vyhnanství žijící Kandioté, mezi nimi náčelníci Mutia Milonojanakis a pop Jakub Plumis. Také mnoho řeckých dobrovolníků, z větší části výtečně ozbrojených a členové revolučního výboru, přeplavili se, nedbajíce objíždějících tureckých válečných lodí na Kandii. Taký bývalý předseda prozatímní vlády z roku 1867, Kriaris, připlul dne 26. prosince na ostrov a přivezl s sebou rozličný válečný material, kdežto revoluční výbor dopravil na parníku „Panhellenion“ 4 horská děla a 12000 ručnic s náležitým střelivem na Kandii.

Válečná moc národního shromáždění v Apokoroně záležela z 1 řeckého dobrovolnického a ze 26 kandiotských praporů, jimž veleli Gianarakis, Kriaris, Mylonakis, Krokides, Janodobardis, Milonojanakis a Plumis — úhrnem asi 2800 mužů — dále z 1 škadrony počtem 30 mužů a z 1 baterie čítající 4 děla a 50 mužů.

Porta měla na Kandii dva komisary, Řeka Adosida Panba a Kandiota Selima beje. Ti však ani prstem nehnuli. Bylo sice oznámeno, že navštívili národní shromáždění v Apokoroně a že se nemohli s poslanci dorozumět, avšak tomu tak nebylo, neboť od svého příchodu město Kaneji ani neopustili. Anglický konsul Sandtvirth, který měl býti prostředníkem, psal národnímu shromáždění, by vyslalo na některé místo výbor, který by s tureckými vyslanci o vyrovnání porokoval. Avšak

opatření to zůstalo bez výsledku, neboť národní shromáždění prostě odpovědělo, aby se mu napřed oznámilo, jaké ústupky vyslanci povoliti mohou, a poněvadž tito ke koncesím žádného plnomocenství neměli, zůstalo vše při starém.

Na Kretě se povstání záhy rozšířilo. Velice k tomu přispěly násilné skutky tureckých místních úřadů, pak násilí, jehož se nepravidelné vojsko turecké na neozbrojeném lidu venkovském dopouštělo, jakož i časté krádeže, jež se i před očima úřadů prováděly. Povstalci ve Sfakii vyzvali jednoduše tamější tureckou posádku, kajmakama, jakož i ostatní politické a vojenské úřadníky Porty, aby se vzdálili. Tito ihned uposlechli tohoto vyzvání a odpluli na parníku, který pro ně byl přichystán, do Kaneje. V Serilu vztýčil stařičký Mavrogenis v čele 600 mužů prapor povstalecký a prohlásil *spojení Krety s Řeckem.* Totéž učinil dva dni později vůdce povstalců z Kissamu, Skalides, který s náčelníky Papadojannakim a Parthenionem Peridem, v čele 1500 mužů národní prapor rozvinul a silná postavení zaujal, aby mohl se tureckým útokům na odpor postaviti. V Laku v provincii Kydonii prohlásili též náčelníci povstalců Chadži-Michalis, Krokides a j. spojení s Řeckem, a událost tuto stvrdili slavnými službami božími. V Selinu pak následovali vůdcové povstalců Kriaris, Georgakakis a jiní příkladu povstalců v místech výše jmenovaných. Zvolili komitét, jenž by vedl správu toho okresu a sesadili turecké úřady. Toto své usnešení oznámili cizím konsulům a národnímu shromáždění kretskému. Dále vztýčily prapor řecký všecky vesnice okresu apokoronského. Oddíl zástupců tohoto okresu odebral se do Argyropole, kamž i poslanci z Fré se dostavili, by se ustanovili na správě jednotlivých eparchií.

Zatím rostlo rozčilení mezi obyvatelstvem vždy více.

Na venkově žijící turecké rodiny prchaly do přístavních měst, které byly následkem toho více než přeplněny.

Dne 1. ledna bylo by málem několik křesťanských rodin, které prchaly do Retymna, Turky rozsápáno. Anglickému konsulovi podařilo se je zachrániti, za kterou příčinou se vztek Turků proti němu obrátil. Konsul jen s velikým namaháním dostal se z rukou krvežíznivých Turků. Následkem toho zaslalo národní shromáždění dne 5. ledna konsulům jednotlivých států oběžník, v němž poukázali k hrozícímu vraždění křesťanů. Pro opatrnost odjel Samih paša na lodi „Hanazu“ do Heraklionu.

Mezi tím pracoval veřejný tisk řecký ve smyslu válečném a vláda řecká nemohla již odporovati veřejnému mínění. Váleční výborové vypravili počátkem ledna přes 600 mužů přes hranice do *Macedonie,* aby tam podnítili povstání. Setník dělostřelecký *Ischomachos* a důstojník od pěchoty odebrali se 9. ledna do pohraničních krajin, majíce s sebou zbraň a střelivo pro povstalecké výbory v Thessalii. Turecké vyslanectvo v Athenách dovědělo se o tom a podalo proti tomu u řecké vlády námitky. Za první výpravou touto následovalo 2000 dobrovolníků. Řecké vojsko na hranicích dostávalo neustále posily. Král Jiří byl prý sám válečným smýšlením nadšen, což mu zjednávalo velkou přízeň lidu. Časopisy řecké vyzývaly vesměs k válce proti Turecku. „Krví a ohněm vzrůstají státové a nabudou štěstí!“ zněl název úvodního článku jednoho časopisu: „Musíme utvořiti hellenskou otázku,“ hlásal jiný časopis. „Musíme se státi většími — nebo zhynouti!“ pravil opět jiný list. Také poloúřadní listy poněkud souhlasily s těmito náhledy. Bývalý ministr války *Grivas* měl audienci u krále, která trvala dvě hodiny. Pravilo se, že bylo jednáno o utvoření dobrovolnického sboru v Akarnanii, který by vpadl do sousedních tureckých provincií. Grivas měl velký vliv v Akarnanii a byl považován za udatného vojína. Roku 1862 velel obsádce v sv. Eliáši, kde se držel statečně s několika povstalci naproti vojsku krále Otta.

V druhé polovici ledna bylo již mnoho připraveno, aby co nejdříve počala válka do opravdy. Ustanoveno bylo, že nebude se operovat se sbory armádními, nýbrž že pravidelné vojsko bude tvořit jádro, kolem něhož seřadili by se povstalci v Epiru, Thessalii a Macedonii. Z té příčiny bylo upuštěno od rozdělení armády ve sbory armádní, divise a pluky a bylo deset pluků rozděleno ve 20 samostatných praporů. První oddělení I. třídy mimořádné zálohy mělo zůstat na dobu neurčitou pod prapory, druhé oddělení bylo svoláno v počtu 10.000 mužů a do polovice února soustředěno na 40.000 mužů pravidelného vojska. Národní garda svolána ke službě v městech. Válečný plán ustanoven takto: Přes Lamii bude ohrožovat jedna kolona města Armyro a Volo, současně pak jiná z Agrafy udeří na Trikalu a obsadivši tato dvě města dostane v moc svou celou Thessalii. Třetí kolona může z Akarnanie přes Artu a Prevesu napadnouti Janinu a obsaditi Epirus. Při známé střídmosti řeckého vojska nebylo závadou chatrné zařízení intendance zvláště proto, že očekávalo se, kterak v Epiru a Thessalii budou Řekové co osvoboditelé uvítáni. Hájení břehu svěřeno torpédovým lodicím a několika válečným lodím.

Mnozí důstojníci žádali za propuštěnou a dostali ji, by se mohli účastniti v povstání ve své vlasti Macedonii. Denně odcházelo z Athen sta studentů a jiných dobrovolníků, kteří byli dobře vším opatřeni. Plukovník Becker a thessalský vlastenec Leonidas Bulgaris osvědčili velkou činnost, v které jim vláda nepřekážela, ačkoli ostýchala se vejíti s nimi veřejně ve spojení. Výbory výkonné dopravovaly pilně zbraň a zásobu na Kretu i do tureckých provincií. Obrněná korveta „Jiří I.“ stíhala dvě lodi s asi 500 ozbrojených mužů až k thessalským břehům, avšak nemohla jich dohoniti.

Také na poloostrov Kasandru v soluňském vilajetu

vystoupili dobrovolníci. Poněvadž v obou sousedních provinciích nebylo téměř vojska, doufalo se v dobrý zdar povstání Řeků. V Thessalii organisoval náčelník Garefy v pohoří Pelii povstání a měl okolo sebe 2000 mužů, kteří ke konci ledna obsadili vesnice Pronivis, Neochori, Milesi, Pinatotes a měli hlavní stan svůj v Miliesu. To vše se stalo nedaleko Vola, odkud přibylo do Athen několik set uprchlíků. Z Larisy vytáhlo proti tlupě Garefyho turecké oddělení vojska, 800 mužů, které se však musilo vrátiti, poněvadž na své cestě vrazilo na četné povstalecké tlupy. V Macedonii, na severní straně neschůdné hory Olympu, nalezal se v Siatistě, která svým položením se podobá Plevnu, řecký setník Demotriades v čele 500 mužů, který rozprášil oddělení 800 mužů, proti němu vyslané. Pobřežní města na Kretě, kam prchlo veškeré mohamedánské obyvatelstvo, byla dosud v rukou Turků; vnitřek ostrova však měli povstalci v rukou, kteří rozdělili zbraně mezi obyvatelstvo a organisovali po vsích vojenské čety. Ve Fré bylo ustanoveno sídlo národního shromáždění. Náčelníci povstalců Kriaris, Skalides, Tsonderos, Hadži Michalis přistáli nedaleko Kaneje, v čemž byly by jim málem překážely dvě turecké obrněné lodi, které přiblížily se a zahájily prudkou střelbu, jež však mnoho škody neučinila. Povstalci vystoupivše na břeh ukryli se za skály a počali prudkou palbu proti lodím, které záhy na to se vzdálily. Přes to musily šalupy, na nichž povstalci připluli, dynamitem býti do povětří vyhozeny, by neupadly v moc Turků.

Lid v *Thessalii* uvítal všude povstání s nadšením velikým. I statkáři původu tureckého byli povstalcům nakloněni, poněvadž toužili po vládě spravedlivé. Povstalci řečtí považovali za věc své cti nedopouštěti se nějakých výstředností. Platili Turkům svědomitě potraviny, se zajatými nakládali vlídně. Posádky turecké před nimi ustupovaly. Asi 300 Turků, vyslaných z Larisy proti povstalcům, setkali se v Polydenri s jinou četou povstalců, kteráž jim další postup zabránila. Hlavní tábor Řeků byl v Miliesu. Lyngworth, agent anglického vyslanectva v Cařihradě, chtěl se do věci té míchat a byl by rád skvělými sliby a částečně i hrozbami zamezil vypuknutí vzpoury. Nepodařilo se mu to však.

Z Thessalie, Epiru, Macedonie, z provincií království řeckého, ze všech končin přicházely četné zástupy dobrovolníků do Athen a byli vítáni co osvoboditelé. Velmi živá byla scéna při odchodu prvního sboru 500 mužů, který odplul po loďkách rybářských, a dále od břehu na paroloď vstoupil. Lodice se střelivem připnula se za parník. Za nedlouhou chvíli povstala bouře; mužstvu na lodici se střelivem nezbývalo nic, leč buď zahynouti, nebo střelivo zmařiti. Rozhodli se, že raději zemrou; odvázali lodici od parníku, ale po dlouhém namahání podařilo se jim přistáti k břehu bezpečnému. Paroloď vystála také mnoho od bouře a byla v nebezpečenství, že vrazí na skalnatý břeh turecký. Mohl zachránit se jedině tím, kdyby se byl vrátil a celou výpravu zmařil. Velitel otázal se posádky: „Chcete mne následovati? Mohu vám ale slíbiti jen slavnou smrt!“ — „Ať žije vlast!“ zazněla jednohlasná odpověď; loď pokračovala v nebezpečné plavbě své, až konečně stateční rekové šťastně přistáli na pobřeží thessalském.

Jiné sbory povstalců mají obsazené silné posice na Olympu. Statečný Demetriades velel 500 povstalců, zahnal dva thracké prapory na útěk. Všech 22 osad pohoří pelionského chopilo se zbraně a zvolili za vůdce *Garevase.*

Jako na Kretě šířilo se povstání mezi Řeky i v Thessalii a Macedonii. Z města *Vola* došla v únoru o ruchu povstaleckém následující zpráva:

„Vlastní hnutí revoluční započalo v krajích těchto v polovici měsíce ledna. Asi sto vlastenců řeckých, jichž počet úžasně rychle vzrostl, přistanulo v Brumiri ku břehu, aby odebrali se do Macedonie a rozdmychali tam všeobecné vzbouření; velitelem oddělení tohoto byl Michal Cilipiko z Albanie a Demeter Exarchos ze Stilidesu v Řecku. Avšak výprava jejich nezdařila se, poněvadž překvapeni byli velmi prudkými bouřemi a slotou. Ozbrojeni šasepotkami a revolvery vypravili se povstalci tito z Brumiri do Neochori, Vezice, Miliesu, Drakie, Portarie a Makrenice, kdež za hotové peníze nakoupili sobě potravin. Vojsko turecké jim v zápětí vyslané nemohlo se jich více dopídit. Teprve dne 25. ledna zastihlo 268 mužů redifu a 110 bašibozuků povstalce, kteří byli obsadili opevněný klášter sv. Diviše, asi 4 hodiny cesty od města Vola ležící. Po tuhém, plné dva dny trvajícím boji podařilo se povstalcům dne 27. ledna za svitání klášter opustit a do pohoří Zagora se uchýlit. Redif turecký ztratil 10 mrtvých a 34 raněných, z bašibozuků a zaptiů pak raněno po jednom muži. Povstalci neutrpěli žádných ztrát. Po odchodu povstalců vnikli bašibozuci do kláštera, jejž úplně vydrancovali a spálili, při čemž dva mniši v klášteře uzavření v plamenech zahynuli.

Dne 28. ledna dorazily dva jiné sbory, čítající 800 povstalců, do vesnice Orignina v okresu Armyro. Telegrafické spojení s Řeckem přerušeno. Se všech stran sbíhaly se čety povstalecké. Také ve vesnici Miliesu, 6 arů odtud, objevil se sbor asi 800 povstalců čítající, který spojil se s jiným u Brumiri. Jiné oddělení vystoupilo v Ciajasi na břeh a dalo se na pochod k vesnicím na horách olympských. Konečně i v Zarku a Damaku vyskytly se silné čety povstalců. Také zbraň (šasepotky a karabiny) a střelivo přivezli s sebou povstalci.

Město Volo již od několika týdnů nalézá se v největším rozechvění. Obyvatelstvo houfně opouští město na lodích plachetních i parnících. Rozechvění toto proměnilo se v nesmírný poplach, jakmile rozšířila se po-

věst, že povstalci soustředění v okolních, jen asi 2 nebo 3 hodiny cesty vzdálených vesnicích, hodlají útočně zakročiti proti městu, v němž jen slabá posádka turecká se nalézala. Turecký guvernér svolal veškeré cizé konsuly a čelné obyvatele ku zvláštní poradě a oznámil jim, že vůči hrozícímu útoku povstalcův učiněna budou se strany Turkův rozsáhlá opatření obranná. Zároveň prohlásil, že nemůže za takových okolností ručiti za bezpečnost města i majetku soukromého. Uzavřeno tedy v poradě této, aby do tábora povstalců vyslán byl vyjednavatel, který přiměl by povstalce, aby vzdali se úmyslu útokem hnáti na město Volo, jehož obyvatelstvo jest většinou řecké.

Zatím ale došla guvernéra tureckého zpráva, že příměří právě bylo uzavřeno a že tedy již druhého dne posila vojenská do Vola bude moci doraziti. Skutečně pak připluly v naznačenou dobu dva velké parníky s 4000 muži pravidelného vojska tureckého a jen tomu mohou Turci děkovati, že zůstali pány města Vola."

Však beze srážky Turci pány města nezůstali. Dne 18. února strhla se bitka a to za tou příčinou, že Turci pod velitelstvím Skendera paše učinili pokus o přepadení 4000 mužů řecké pěchoty s polní baterií a zajmouti je. Turci vytáhli v půlnoci a překvapili předvoj (400 mužů, jimž veleli Aixelos a Basdeki), západně od Makrinice. Bitva počala o 6. hodině ráno a byla pozorována s domů ve Volu až do 5 hod. odpoledne, ve kterémž čase bylo slyšeti bez ustání salvy turecké a opatrnou střelbu povstalců. Povstalci zaujímali velmi příznivé posice za skalami a na příkré hoře, Turci pak stáli v nepravidelných řadách pohromadě. Až do 4 hod. udrželi povstalci nepřítele v šachu, pak prorazili jeho šiky a postavili se u kláštera sv. Eliáše, odkud Turci konečně couvli. Děla zámecká a jedné válečné lodi podporovala střelbu Turků. Velitel jedné italské poštovské lodi v přístavu opíral se tomu a telegrafoval do Soluně pro obrněnou loď, která následujícího dne připlula. Pokud trval boj, donášely ženy a děti povstalcům patrony a potravu. Není snadnou věcí udati určitě turecké ztráty, poněvadž ranění byli ukryti, avšak dle výroků osob, které se tam nalézaly, měly Turci ztrátu 600 mužů. Povstalci měli 16 mrtvých a 18 raněných. Z desíti na mezcích přivežených mrtvol bylo devět hrozně zohavených; desátá patřila Italovi. Skender paša telegrafoval veliteli v Larise, že dobyl vítězství, avšak s velkou ztrátou. Turci obdivovali se zmužilosti a vytrvalosti povstalců. Od té doby byly vypsány daně ve vsích okolo Makrinice, jichž obyvatelstvu bylo dovoleno, by kupovalo obilí a mouku. Rašid paša poslal povstalcům žádost, by nevcházeli do vesnic, k čemuž oni svolili za tou podmínkou, aby také Turci toho nečinili. Úřady v Surpi jednaly s velkou opatrností, aby zamezily veškeré barbarství, poněvadž uznávaly, jak nepříznivý dojem o tom činí zprávy v Evropě. Povstalci z 24 vesnic podali protest u konsula proti vyhladovění žen a dětí na Pelionu, neboť bylo zabráněno dodávati jim potravu. Turci odtáhli dne 23. února severozápadně proti jiným povstalcům. Turci měli v moci své pouze města; na venkově bylo povstání všude rozšířeno.

Avšak řecký ruch válečný dostavil se — příliš pozdě. Uprostřed zimničné činnosti povstalců i vlády řecké v Athenách došla zpráva, že zahájeno jest mezi Turky a Rusy *vyjednávání o mír*, což v obyvatelstvu athenském velké rozčilení způsobilo. Ministerstvo záleželo z předních politiků řeckých, mělo ve sněmovně velkou většinu a nemohlo pochybovat, že by mu sněm nepovolil všeliký náklad válečný. Obecenstvo bylo tedy rozhořčeno, proč vláda stále otálela, když věděla, že Epirus, Thessalie a Macedonie byly již téměř prosty tureckého vojska, kdy Krečané byli již v plném proudu povstaleckém, kdy Rusové, Srbové, Rumuni a Černohorci dobývali jednoho vítězství za druhým. Ministerstvu činěny trpké výčitky. Athenské listy velmi vášnivě psaly proti ministerstvu a obracely se přímo ku králi. Vytýkaly, že ministerstvo dosud provozovalo politiku Fabia Cunctatora, ba že vší svou mocí pracovalo proti vypuknutí revolučního ruchu, aniž by se pro jisté případy vzdávalo podpory revolučního živlu. Vůči odporu zájmů helenských i tureckých s jedné a helenských i slovanských živlů s druhé strany, kolísajíc mezi nadějí na podporu Ruska a úzkostí před vlivem Anglie v řeckých vodách, mělo ministerstvo athenské za to, že musí vyčkávati, při čemž řídilo se jistým přesvědčením, že i uzavření míru bez činného zasáhnutí Řecka musí obsahovati upravení smutných poměrů v helensko-tureckých provinciích.

Když ale nedůvěra počala nabývati rázu povážlivého, odstoupilo ministerstvo a král Jiří povolal k sestavení nového ministerstva Komundurosa. Týž pravil ve schůzi sněmu dne 24. ledna, že program nového kabinetu záležeti bude v účinné a skutečné ochraně a obraně helenismu a bratří utiskovaných. Sněm přijal slova ta s bouřlivou pochvalou, načež Komunduros doložil, že nikoliv slova, nýbrž skutky musejí vyvolati nadšení.

Komunduros patřil k nejrozhodnějším odpůrcům oněch neloyalních snah, kteréž hleděly mezi řeckým a slovanským obyvatelstvem Turecka síti zášť a nesváry. Byl muž povahy rozhodné, pevné, pln odhodlanosti k činu a měl rozsáhlou zkušenost. Byl již roku 1856 ministrem.

Avšak nové ministerstvo, ač bylo sněmem i obecenstvem radostně vítáno, nemohlo již zamezití výbuchy rozhořčenosti, když druhého dne po zahajovací řeči nového předsedy ministerského došla zpráva o příměří. Zpráva byla předčasná, ale stačila k povzbuzení všelikých výtržností. Když došly zprávy o poměrně mírných pro Turecko podmínkách, srotily se houfy lidu před

královským palácem, kdež učinily bouřlivou demonstraci.

Potom táhly za stálého volání: *„Ať žije válka!“* před domy ministrů Zaimiho, Trikupice a Kumundurosa, rozbily okna a zahnaly četníky, kteří je chtěli rozháněti. Před domem Kumundurosa strhla se šarvátka, v které bylo *několik lidí zabito.* V 6 hodin večer 26. ledna střílelo se z pušek. Krámy všecky byly zavřeny. Nové tlupy lidu táhly do města. Vojsko přátelilo se s lidem, král sám vyzýval rozčilené množství, by se chovalo klidně.

Po zatčení náčelníků výtržnosti obecenstvo se ukonejšilo. Dne 2. února v 8 hodin ráno překročil předvoj řecké armády pod velením generala *Suce* hranice a vtrhl na území thessalské. Předvoj ten skládal se ze škadrony jezdců, praporu střelců a praporu pěchoty; hlavní sbor pak následoval za dvě hodiny a přišel do Thessalie v 10 hodin dopoledne; sbor ten čítal 8 praporů pěchoty, 2 prapory střelců a 5 baterií. Hned u hranic utkali se Řekové s Turky, 42 jich zabili a ostatní zajali. Řekové dobyli útokem Domoka, kdež byla posádka 2000 Turků.

Ve schůzi sněmovny v Athenách byly zákony o válečném poplatku na vodě i na zemi, o národní gardě a rozpočet na r. 1878 schváleny. Mužstvo od 19 do 35 roků vřaděno do mobilní národní gardy. Avšak činuchtivé ministerstvo uznávalo, že Řecko osamocené na ten čas válku vésti nemůže, zvláště vůči pověstem, že Rusko uzavírá s Tureckem smlouvu na výboj i odboj. Za tou příčinou vláda řecká povolala vojsko své nazpět a počala diplomatické jednání.

Ministr Delijanis zaslal dne 1. února řeckým zástupcům depeši a žádal, by obsah její oznámili příslušným vládám. Nejprve konstatoval ministr povstání v Thessalii a Epiru, dále jistil, že řecká vláda povstání to nepodněcovala, pak činil zmínku o rusko-turecké válce, která má za účel osvobození Slovanů na poloostrově balkánském, a pravil: „Nabudou-li jiní národové v Turecku neodvislosti neb samosprávy, musí řecká rája s hrůzou pomýšleti na svou budoucnost; neboť na ni uvalena bude celá tíže nehod, které stihly dosavadní její pány. To musilo ji dohnati k tomu, že se zbraní v ruce žádati chce práva, která po sta let Turek pošlapával.

Rozčilenost myslí způsobila, že naše nesnadné postavení stalo se ještě obtížnějším. Obyvatelstvo království řeckého považuje tureckou ráju za krajany a bratry. Bylo by zbytečno, opakovati tuto příkoří a útoky, jichž oběťmi stávali se křesťané ve zmíněných provinciích, jakmile počala rusko-turecká válka. Celý svět zná „rekovské“ činy bašibozuků a Čerkesů, kteří vrhli se na tyto nešťastné provincie pod záminkou, že nahradí pravidelné vojsko odtud na bojiště povolané.

Vláda královská marně protestovala u Porty, jakož u velmocí proti tomu, aby tyto nevázané roty rozesýlány byly k udržení pořádku na naše hranice; marně naznačovala nebezpečí a nepořádky, které povstanou z toho v pohraničných provinciích tureckých; marně uváděla, že, setrvá-li se při tom, by bašibozukům svěřeno bylo střežení provincií těch, bude to právě na odpor účelu, jenž se sleduje.“

Po živém vylíčení osudu, jenž nastává řeckým křesťanům, pravil ministr dále v depeši: „By se předešly hrůzy a nebezpečí, ustanovila vláda královská, by prozatím řecké provincie v Turecku byly obsazeny vojskem jejím. Čin ten zdá se snad na první pohled zvláštním a smělým; při lepším uvážení objeví se však, že možno ho ospravedlnit a že není tak neobyčejný. Řecko nechce vésti válku s Tureckem; chce si pojistiti svou *bezpečnost*, ohroženou bezvládím, které panuje v sousedních tureckých provinciích; zároveň chce docíliti, by se *konečně a platně zlepšily poměry křesťanů*, bydlících v těchto provinciích, kteří obracejí zraky svoje k Řecku.“

Válečné operace Řecka byly sice zastaveny, avšak ministerstvo, zabezpečivši si důvěru sněmovny, umínilo si napnouti všecky síly Řecka v míře největší. Svolána jest všechna národní obrana celé země. Nařízeno bylo utvoření nových praporů střeleckých, jichž kadry snadno mohly býti doplněny, a dále ustanoveno, že pravidelné vojsko zvýšeno býti má na 50.000 mužů. Že to vláda myslila s tímto zbrojením opravdu, to dosvědčovaly neustálé zásylky peněz na zakoupení zbraní.

V polovici února bylo zasláno 85.000 lib. šterlinků do Anglie, kdež koupena loď velmi rychle plující za 26.000, dále 25 děl Armstrongových za 36.000, nové 4 torpédové lodice, děla a námořnické potřeby za 23.000 lib. šterlinků. Do Francie bylo zasláno 800.000 franků na zakoupení 30.000 nových pušek a jiných 800.000 fr. bylo zasláno na zbraně do Rakouska. Z Alžírska přibylo 212 koní pro jízdu, Krupp poslal devět baterií, zkrátka: Řecko zbrojilo ze všech sil. Kdyby to došlo k srážce mezi velmocemi k vůli východní otázce, přidrží se Řecko věrně zásadě své, by získalo řecké provincie v Turecku, státu toho, který podporovati bude zájmy jeho. Řecko by mohlo nabídnouti co pomoc 100.000 mužů vojska a 10.000 námořníků. Připočte-li se k tomu celý řecký národ v Turecku, možno očekávati větší posilu nehledě k tomu, jakých výhod poskytovalo by pobouření celého národa řeckého. Aniž by uvažovala otázku alliance, zbrojila vláda, by počala válku buď o své újmě nebo co spojená moc. Povšimnutí zasluhuje výrok předsedy ministerstva: *„Řecko nyní jest zapomenuto co nepřítel, avšak bude hledáno jako spojenec.“*

Povstalci řečtí v Thessalii nedali se odstrašit ústupem pravidelného vojska řeckého a bojovali neohroženě proti Turkům dále se štěstím nestejným. Město *Volo*, které povstalci delší čas drželi a pak od přesily turecké

zapuzeni byli, stalo se dějištěm turecké zhovadilosti. Nepravidelné vojsko turecké povraždilo tam 16 neozbrojených mužů a 35 žen a dětí. Ženy a dívky v městě byly vesměs vilníky tureckými zhanobeny.

Také v Epiru se bojovalo. U Ghiasty strhl se 1. března boj mezi povstalci a tureckým nepravidelným vojskem, jenž trval čtyry hodiny. Turci byli na hlavu poraženi a zanechali na bojišti 30 mrtvých a 150 raněných. Povstalci ukořistili tři prapory, zbraň a střelivo. Též u Karalimpeje sveden byl boj, v němž ztratili Turci 70 mrtvých a raněných. Křesťané ukořistili 400 pušek a zajali 180 nepřátel, jež propustili opět odňavše jim zbraně. Ztráty povstalců v obou srážkách byly nepatrny. V Lykursionu byla zřízena zatímní vláda a prohlášeno bylo spojení s Řeckem. Odtud uteklo se mnoho obyvatelů na anglickou loď „Rapid“, která přivezla na ostrov Korfu 250 uprchlíků, většinou žen a dětí.

Vláda řecká oznámila velmocem ústup svého vojska z Thessalie zvláštním okružníkem, v němž pravila, kterak zpráva, že loďstvo turecké obdrželo rozkaz vplouti do řeckých vod, způsobila v celé zemi velké rozčileuí. Vláda svolala národní gardu v Athenách a v okolí do zbraně a vydala zároveň rozkaz k utvoření dobrovolnických sborů; pečováno také o to, by Piraeus a místa okolní byla opevněna. Množství dobrovolníků spěchalo k hájení ohrožené vlasti, zkrátka, válečné nadšení bylo všeobecné. Zástupcové velmocí, kteří chtěli srážku předejíti, učinili v tom smyslu kroky u vlády a radili, by zastaven byl postup vojska, které vtrhlo do sousedních tureckých provincií k ochraně křesťanů proti tureckým ukrutnostem. Zatím Porta se obrátila k velmocem a vyhlásila ve stížnosti své vojenské opatření řecké vlády za čin nepřátelský a oznámila, že proti tomu náležitě zakročí. Zástupcové ochranných velmocí vyjádřili se následkem instrukcí, které obdrželi, jestliže řecké vojsko vtrhlo do tureckých krajin pouze za tou příčinou, by chránilo tamější křesťany, že se vynasnaží, by Porta ve svém vlastním zájmu zdržela se všech nepřátelských činů a všeho násilí proti křesťanům. Zástupcové připověděli též určitě jménem svých vlád, že jestli postup řeckého vojska měl za účel pouze hájení zájmů řeckých poddaných Porty, Evropa postaví otázku hellenskou na denní pořádek příští konference. Raděno též Řecku, by přiměřeným chováním snahy vlád v tomto směru podporovalo. Vláda řecká, důvěřujíc tomuto vyjádření, neotálela déle s povoláním svého vojska nazpět.

Po dlouhém vyjednávání odhodlali se konečně povstalci na Kretě uzavříti s úřady tureckými příměří a zastavili nepřátelství. Chtěli vyčkat výsledku *kongresu evropského*, který se počátkem dubna měl sejíti v *Berlíně* za předsedání kancléře německého knížete Bismarka. Dne 10. března bylo příměří na Kretě veřejně prohlášeno. Království řecké mělo být při kongresu také zastoupeno a Řekové na Kretě doufali v osvobození.

## Turci na útěku.

Zaznamenali jsme útrapy mnohých uprchlíků tureckých, kteří před blížícími se Rusy hledali útočiště nejprve v Drinopoli, a když toto město od Rusů bylo opanováno, v Cařihradě. Však ani ve strachu před možným splacením všeho, co s bezcitností a bestialností prováděli na Bulhařích, nemohli Turci zapřít svou zvířecí povahu a kde mohli i na útěku svém páchali všeliké ohavnosti. Do pobřežního města nazvaného *Medea* na Černém moři přišel jeden z nejváženějších občanů řeckých města *Vizy*, jemuž bylo se podařilo do hor před plenícími uprchlíky tureckými uniknouti. Nešťastník byl bos, polonahý, krví potřísněný a chvěl se zimou i hladem. Ubožák přiběhl do Medee, aby oznámil telegraficky do Cařihradu, kterak uprchlíci turečtí na cestě své řádí. Avšak telegrafické spojení bylo přerušeno. Přestálať Medea velmi krušné obležení. Třikráte pokusili se Čerkesové a bašibozuci, aby vedrali se do města, byli ale vždy od statečného obyvatelstva odraženi. Medea jest obydlena výhradně Řeky.

Uprchlý občan z Vizy nemohl tedy vládě cařihradské ničeho oznámiti, a také by to bylo málo prospělo; bylať vláda turecká toho času jako bezhlavá a nebyla by ani mohla zamezovat řádění svých poddaných. Dle vypravování uprchlého Řeka dorazil Mehmed Ali paša dne 22. ledna na útěku z krajů severně od Drinopole ležících do Vizy, kdež prchající armáda jeho v síle 32.000 mužů po celou noc se zdržela. Obyvatelé nešetřili ani sil svých ani peněz, jen aby generalu tureckému a vojsku jeho učinili krátký pobyt v městě co možno nejpohodlnějším. Druhého dne, prve než město opět opustil, nařídil paša civilnímu guvernéru města, aby stůj co stůj v městě vytrval na ochranu života, cti i majetku obyvatelův, a neopouštěl Vizu, dokud okolnosti samy neučiní jemu další pobyt v městě nemožným.

Následkem zaručených pověstí o řádění a loupežných výpravách, jež prý Čerkesové v okolí podnikají, nalezali se obyvatelé v takovém zděšení, že snažně žádali pašu, aby zanechal v městě malé oddělení armády své, které by chránilo Vizu a okolí její. Paša však odmítl žádost tuto vymlouvaje se, že oddělení takto v pozadí zůstavené snadno by mohlo nepřítelem zaskočeno býti; ostatně prý sledují jemu v zápětí ještě jiná oddělení turecká, jimž prý dán rozkaz, aby stanula, kdekoli okolnosti vyžadovati budou přítomnosti jejich.

Zároveň vyzval paša obyvatele, aby k oddělením těmto zachovali se úslužně, jak chovali se k vojsku

jeho, a konečně, aby v čas ještě připravili zásoby potravní, jichž oddělení tato nutně budou míti zapotřebí. V témže smyslu vyjádřili se k obyvatelům i veškeří důstojníci turečtí, kteří následujícího dne s vojskem přes Vizu prchali. Vizajští, většinou Řekové, ihned přikročili k dílu a za krátko nahromadili takové zásoby chleba a různých potravin, že byly by stačily třeba dvojnásob tolik vojsku, než očekáváno. Když pak byli připravili vše k náležitému pohostění očekávaných Turků, hleděli příchodu nových oddělení vojenských s napnutím vstříc. Mezi uprchlíky, jichž nepřetržitý proud plné dva dny již za Mehmedem pašou městem se valil, obyvatelé vizajští pojednou spozorovali nápadně četné bašibozuky, zejbeky a Čerkesy v plné zbroji. Nikdo netušil ani, jak hrozný osud Vizu očekává, ba naopak vyšli četní obyvatelé příchozím dobromyslně vstříc, aby nabídli jim potravin; ubozí, poslušni jsouce rozkazův Mehmedových, důvěřovali ujištěním jeho i ostatních důstojníků tureckých.

Však záhy stalo se město jevištěm hrůz, jakých jen Bulharsko zažilo. Sotva že divoká sběř tato do města vkročila, vrhla se jako smečka hladových vlků na klidné a nic zlého netušící obyvatele vizajské, jichž takořka všech rázem se zmocnila a cokoli při sobě měli, násilně si přisvojila; načež namířivše ručnice své proti bezbranným a oloupeným, nutili je lotři vyznati, zdali a kde peněz jakých uschováno mají. Neopominuli použiti také muk, aby vynutili obětem svým z úst vyznání takové.

Krvavá řež, vražda, mučení, mrzačení, loupež, žhářství a plen — takový byl program pekelného řádění uprchlíkův. Kněží byli zajímáni, ztýráni a konečně ke kolům přivázáni a za živa upáleni. Zajisté mnohý z nešťastníkův raději by býval zraku se zbavil, než aby viděl dcery své, nevinná děvčata, za oběť padati hnusnému zneuctění, jehož očitým svědkem on — na nohou i rukou svázán — býti musel . . . Dcery rodin vizajských, jakož i četné ženy, na nichž zběsilci ukojili zvířecí chtíče, odvleknuty pryč z města, a nikdo více o nich se nedozvěděl. Až pozdě do noci trval v městě rachot střelby ručniční a počet mrtvol, ležících porůznu na ulici i v domech, úžasně vzrůstal.

Zatím uprchlíci u vzteklém řádění svém pokračovali drancujíce v domech a jednotlivých krámech a kořist svou ihned na soumary a káry nakládajíce; ba zuřivá kazivost zběsilců těchto dostoupila takového stupně, že cokoli nevešlo se více na přetížené káry a koně jejich, házeli pod kola a tak na padrť zničili. Lupiči pobořili, ba místy i strhli střechy domů, aby nic nemohlo ujíti jejich lupuchtivosti; takž stalo se, že i ti, kdož pod střechou se ukryli, padli za oběť řádění uprchlíkův, kteří nejkrutějším způsobem životy jejich utratili.

Celé zásoby pšenice, žita, kukuřice a podobných plodin rozházeny byly po ulicích. Posvátné nádoby z kostela řeckého sebrány a potupně dražbou prodávány, kostel pak znesvěcen tím, že sveřepá čeládka umístila tam koně své a proměnila jej takto v nečistý stáj. Chrám kathedrální a četné budovy vypleněny a ohněm zničeny. Dle zuřivosti, s jakou vrazili uprchlíci do kathedrály a paláce biskupova, dalo se soudit, že vražedné ruce své vložili i na ctihodného velekněze vizajského a že mimo nesčetné oběti ostatní jest obyvatelům vizajským oplakávati i ztrátu jednoho z nejváženějších a nejlepších metropolitů církve. Na štěstí však nalézal se metropolita té doby právě v Medei, jednom to ze tří kathedrálních měst biskupské stolice vizajské a byl takto prozřetelností božskou zachráněn před zhoubnou bouří, která zastihla sídlo jeho. Výjevy, jakých ulice a domy v městě byly dějištěm, byly nade vše pomyšlení hrozné. Ukrutnosti zde spáchané nemají sobě rovných. Ni vážených a mírumilovných občanů, ni žen, ni dětí, zkrátka nikoho nebylo ušetřeno, nýbrž všichni buď mukami utraceni, postříleni nebo zmrzačeni. Dokonávající již osobě, která soudruhem svým nešena byla na místo odlehlé, usekali zuřivci ruce a ochranci jejímu lebku roztříštili. Po hordách zejbeků, bašibozuků a Čerkesů dostavili se cikáni, kteří zmocnili se všeho, co předchůdcům jejich nestálo za odnešení, a dokonali dílo zhouby.

Také následujícího dne od svitání až do noci, trval rachot střelby ručničné, z čehož souditi se dalo, že zběsilci ještě jednou vrátili se do Vizy, aby provedli, čeho předchozího dne opominuli. Započali znovu katanské dílo své a konečně město na několika stranách i zapálili. Za krátko pohlceno celé město sžírajícími plameny a zahaleno v neproniknutelný dým a kouř, zatím co uprchlíci turečtí řítili se do hor, aby schytali obyvatele vizajské, jimž podařilo se tam uniknouti. Na těch pak ukojili nenasytnou žízeň svou po krvi křesťanské.

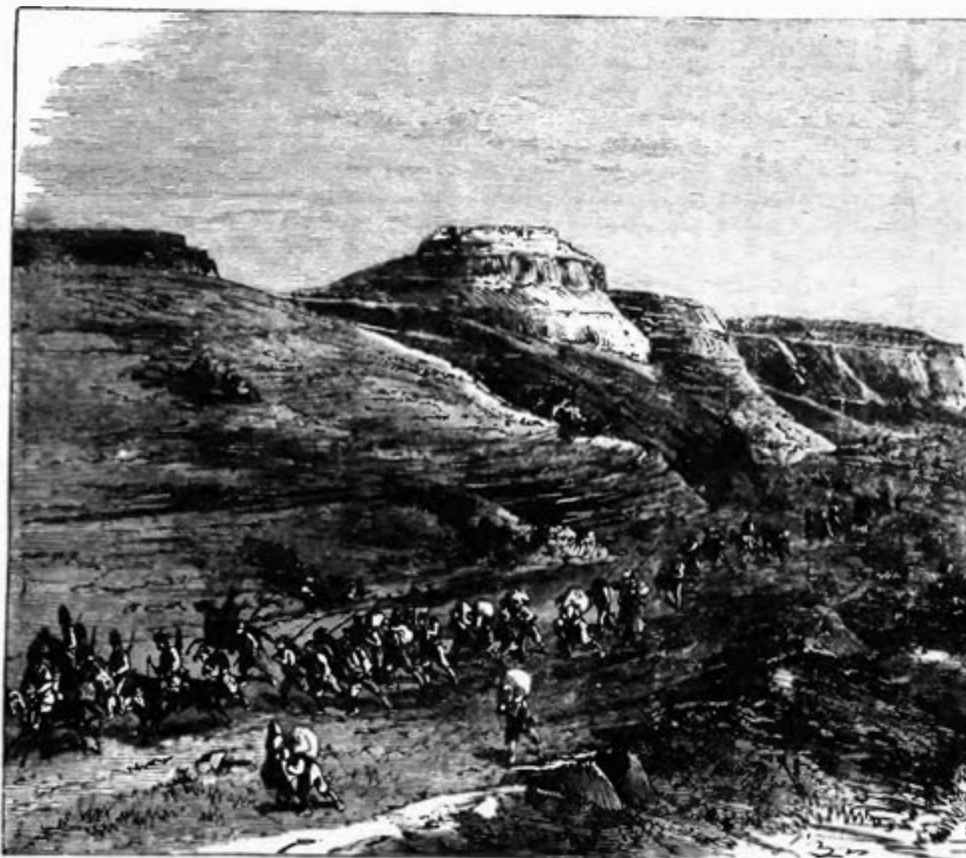
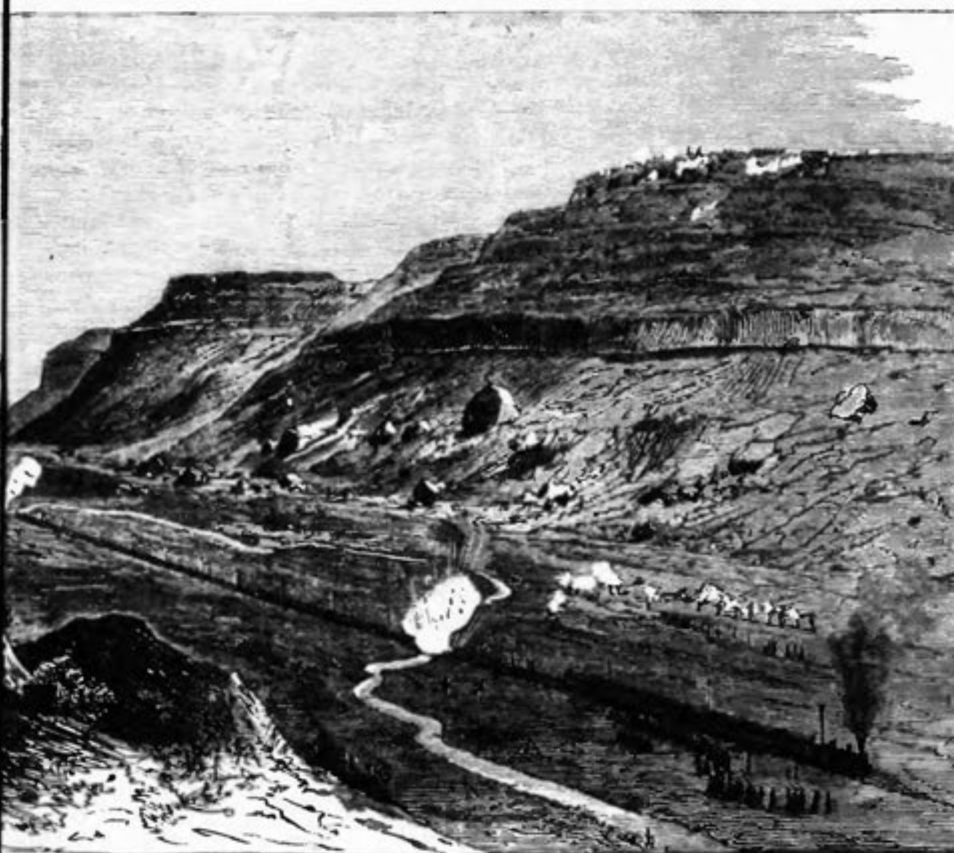
Obyvatelé vizajští většinou zůstali po různu ležeti v ulicích města buď již dokonávajíce anebo co ztuhlé mrtvoly. Přes polovici obyvatelstva takto utraceno. Ti pak, jimž podařilo se do hor utéci, bloudili tam polonazí a bosí, bez přístřeší a potravy, zděšeni, hladovi a zimou skřehlí. Tu otec, matka, děti jedné a téže rodiny, v ustrašení svém sebe více neznajíce hrobovým hlasem a s očima krví zalitýma táží se jeden druhého, kam že poděli se jejich otcové, manželé, matky, děti, zdaliž kdo jich spatřil neb o nich slyšel a zdali vůbec jsou na živu nebo mezi povražděnými.

Z Vizy táhly hordy uprchlíků do vesnic Sv. Jiří, Sv. Jana, Pinaka, Čakli, Karaki, Serai, Jorali, Mukriatisa, Asranyo, Toprika, Achmed Bey, Messina, Cefikoi a Čogara. Ve všech těchto vesnicích opakovaly se hrůzné výjevy, jichž dějištěm bylo město Viza. Avšak krutý osud tento nestihl pouze vesnice kazy (okresu)

vizajské, kdež žije na 12.000 duší, výhradně Řekův, nýbrž i osady okresů Medea, Pyrgos a jiných, které patří do sandžaku Rodosto, ba vztahovalo se řádění uprchlíkův i na sandžak drinopolský.

Asi 800 Řekům před zuřivými Čerkesy uprchlým podařilo se nalézti útočiště v prostorné sluji nedaleko Karadere. Avšak Čerkesové, žízniví krve křesťanské, kříž na kříž projeli celou krajinou pátrajíce po nových obětech, a konečně i odkryli útulek nešťastných obyvatelů; ihned také učinili zuřivý pokus, aby do vnitř sluje se vedrali. Řekové však bedlivě střežili veškeré vchody do sluje a rázně opřeli se útoku Čerkesův. Tento odpor rozdráždil Čerkesy tím více, že tři z nich od Řeků postřeleni a smrtelně raněni. Ještě asi třikráte pokusili se o vniknutí do sluje, avšak marně. Konečně podařilo se jim železnými pákami a kyji prokopati s hůry otvor do sluje, jímž naházeli tam hořící síru a pryskyřici, neustále při tom do vnitř sluje střílejíce. Sluj ovšem za krátko naplněna kouřem a dýmem tak hustým, že ubozí lidé jeden po druhém zmírali následkem zadušení. Z 800 lidí zachránilo se takřka zázrakem pouze 18 osob, které byly nejdříve do sluje přiběhly a v nejzazší části její se ukryly; když pak Čerkesové odtáhli, odvážili se i zachránění Řekové vylézti z ohromného hrobu tohoto vlekouce se přes mrtvoly bývalých svých přátel a soudruhů.

Řečtí členové turecké „sněmovny" za Smyrnu a Mytylene zakročili stran vraždění křesťanského obyvatelstva ve vesnici blíže Burgasu a předložili o tom úplné vylíčení. Řečená vesnice zove se Stathopulo. Když Čerkesové a bašibozuci začali v krajině řádit, vyslal guvernér burgasský k ochraně vesnice oddělení pravidelného vojska, záležejícího z Albánčíků. Jakmile tito přišli do vesnice, žádali hned na řeckých obyvatelích 3000 liber šterlinků výpalného. Řekové nemohouce platit, chtěli si vést u guvernéra stížnost, však sotva že se to Albánčíci dověděli, nastala řež. Obyvatelé dali se na útěk, avšak vojsko je střelnou zbraní a jatagany pronásledovalo. Množství Řeků uteklo se do chrámu; Albánčíci budovu chrámovou plné tři dny obléhali, neustále střílejíce po obyvatelích. Pouze as 200 z 800 podařilo se vyváznouti životem; všichni ostatní byli povražděni. Ženám činěno násilí; ani desítiletých děvčat nešetřeno. Podobně řádili Čerkesové a bašibozuci i jinde.

Turci na útěku u Pravady.



## Dardanely a Bospor.

Od věkův měl Cařihrad veliký význam pro osudy evropských končin jihovýchodních i pro Malou Asii, a to hlavně za příčinou své zvláštní a výhodně kryté polohy. Se strany mořské jest totiž Cařihrad úplně nepřístupným, dokud tvrze na Bosporu a v Dardanelách k ochraně města zřízené, konají svou povinnost. — Do moře Marmorského (Bílého), starověkého „Propontu", možno se dostati jen těm lodím, které propluji deset mil dlouhým a místy jen 800 sáhů širokým *průlivem dardanelským* a sice mezi 6 tvrzemi, jež Mahomed II. v patnáctém a Mahomed IV. v sedmnáctém století na obou březích úžiny této vystavěli, aby sídlo své uhájili proti všemocné tehdáž panovnici mořských vod — republice benátské.

Z Černého moře vede k Cařihradu druhá úžina, tak zvaný Bospor, kterou pro přirozené zvláštnosti její ještě snáze lze hájiti než Dardanely. Úžina tato jest 4 míle dlouhá; největší šířka její obnáší půl míle, nejmenší pak 2800 stop. Břehy její chráněny jsou 4 silnými tvrzemi. Dokud říše turecká byla mocna, byly obě zmíněné úžiny tak důkladně střeženy, že žádné lodě cizé neodvážily se pokusu do moře Marmorského se prodrati a že moře toto mlčky uznáno za „mare clausum" t. j. uzavřené, kteréžto vlastnosti jeho také přísně dbáno. Lodě válečné vůbec neměly přístupu do moře Marmorského, obchodní lodě těch kterých národů mohly

plouti úžinou dardanelskou neb Bosporem, jen když získaly si k tomu dovolení od turecké vlády. Jména svého nepozbyly silné, ve století XIV. a XVII. od rázných sultánů založené tvrze na obou úžinách, ani když za malomocných nástupců pozdějších opevnění tato poznenáhla se rozpadávala.

Ani Rusko dosud nepokusilo se mocí dráhu sobě proklestit úžinou bosporskou, kdež několik děl, umístěných po obou její stranách, stačí, aby na dobro zničena byla každá loď válečná, která nebezpečného pokusu takového by se odvážila. Za to však podařilo se lodím cizím již několikráte proklestit sobě dráhu úžinou dardanelskou, kdež ovšem snáze lze pokus takový provésti než v Bosporu. Okolnost tato zavdala podnět k rozličným smlouvám mezi velmocemi evropskými uzavřeným, za tím účelem, aby hlavní město turecké bezpečno bylo proti útokům z kterékoli strany. Po bitvě u Česme v červenci r. 1770 podařilo se ruskému admirálu Elfinstonu veplouti do úžiny dardanelské, aniž způsobila lodím jeho jaké pohromy kanonáda z okolních baterií tureckých, které nedovedly Elfinstonovi ani zameziti, aby bombardoval a rozstřílel město Kavalu. — O třicet let později proklestil sobě i anglický admirál Dukworth násilně dráhu úžinou dardanelskou, aby přátelské spojení mezi vládou tureckou a Napoleonem v niveč přivedl.

Teprve smlouva míru 5. února roku 1809 mezi Anglickem a Tureckem uzavřená byla jaksi mezinárodním, úředním prohlášením moře Marmorského za „mare clausum“. Roku 1814 uznaly i velmoci evropské zásadu, že žádná cizí loď válečná nemá puštěna býti skrze Dardanely. Zásada tato potvrzena konečně roku 1856 smlouvou pařížskou.

Hned při vtoku Skamandru strmí na kraji Dardanel slavný druhdy pobřežní hrad *Kum-Kaleh*, t. j. písečná tvrz, zbudovaná sultánem Mohamedem na zříceninách staré tvrze. Hradební zdi byly úplně odzbrojeny a jen jedno dělo Kruppovo a dvě stará děla lodní hájila vjezd do Dardanel na straně asijské. Podobně nedostatečně vyzbrojena byla evropská strana. Zde zdvihá se na písečné výspě zámek Sodil Bahr (klíč moře), sešlá to budova se čtyrmi věžmi. Po levé straně, evropské, je dále baterie Djeré Tabia se šesti Kruppovými a s osmi bronzovými děly pumovými. R. 1864 byla nově opevněna půl hodiny odtud na východ tvrz Eski Hisarlik, která vystavěna byla v roku 1807. Tvrz ta leží 50—60 stop nad hladinou mořskou, může však býti lehce nepřítelem bombardována, k čemuž přispívají poněkud k rozkazu sultána Abdula Azize oranžovou barvou natřené stavby. Ještě minouti musíme jednu hluboko do úžiny vybíhající tvrz, která pojmenována je dle svého stavitele Namyk paša Tabia. Tvrz ta má polohu ovládající a strmí vysoko nad hladinou, tak že lze odtud střileti až ke Kum-Kaleh, tedy až ke vchodu do Dardanel. Na straně asiatské není žádných opevnění, které by zmínky zasluhovaly; jest tam ale velká reduta z náspu, zřízená r. 1877 a konečně prastará opevnění městečka *Dardanel.*

Nyní zúžuje se náhle úžina mořská z 5000 na 1986 yardů. Až dosud ploché břehy jsou pojednou strmé a hornaté a poskytují obranci příležitosti k strašné křížové palbě; avšak zde jeví se málomocnost Turecka v pravém světle. Kromě staré tvrze Kiled Bahr (mořský zámek) na evropském a Kaleh Sultanie na asiatském břehu není zde praničeho, z čeho by se souditi mohlo, že se velmi výhodné území náležitě k obraně využitkovalo. Kromě 25 Kruppových, 31 bronzových a železných děl, jakož i 12 hmoždířů rozličného zrna, jimiž byla tato opevnění vyzbrojena, je zde ještě luneta Serdar Tabia s obrovským dělem, z něhož střílí se 360 liber těžkými ocelovými granáty, a pak 4 děla pumová. Dále jsou zde dvě uzavřené baterie Yildiz a Teket Tabia.

Nyní spatřujeme starobylé hrady Sestos a Abydos, mezi nimiž odehrála se tragedie lásky Hery a Leandra; dále vynoří se nám tvrz Janovanů Bukali s massivní věží. Na straně evropské jsou ještě tyto tvrze: Džegerman, Kumkej a Galata Tabia; na jižním svahu pohoří, táhnoucího se od Gallipole k mysu Tekéh, umístěny byly baterie Hermanly, Said paša a Ibrahim bey. Naproti těmto opevněním spatřiti lze na břehu asiatském tvrze Medžidie a Kiek Burnu. Vyzbrojení všech těchto tvrzí, jmenovitě na straně asiatské, nebylo právě uspokojující. V celku byla tato část úžiny dardanelské hájena 129 děly rozličných systémů a konstrukcí a 28 hmoždíři. Mezi prvními jsou i 3 děla 27- a 30centimetrová. Proud mezi Sultanijí a Bukalí je divoký a stěžuje velice plavbu loďstva od západu.

Dále plujeme kolem míst Helespontu, z bájesloví dostatečně známých, kde Phrixos na zlatém beranu přeplul mořskou úžinu a kde sestra jeho Hella našla v chladných vlnách svůj hrob. Úžina mořská se opět šíří a činí zakládání dalších opevnění úplně zbytečným. Při ústí řeky Bejram do Bílého moře pozdravuje nás poslední z baterií. Přes všechny své nedostatky, přece velkolepý systém k hájení úžiny dardanelské záležel ze 17 větších a menších opevnění se 622 děly a 48 hmoždíři.

Již jedenkráte odvážily se lodě k proplutí tímto strašným opevněním. Tehdáž nehnala je ještě ku předu mocná síla páry, aniž je chránilo železné brnění a tak ohromná děla, jaká měl v době této války na palubě anglický admirál Hornby, který byl v lednu 1878 anglickou vládou poslán do Dardanel pro případ, kdyby Rusové obsadili Cařihrad.

Historická událost tato zasluhuje zmínky. Mírem jasským ze dne 9. ledna 1792 zavázalo se Turecko, že udělí křesťanskému obyvatelstvu v knížectvích podunajských zvláštní výhody, jichž ostatní poddaní říše osman-

ské nebyli účastni. Přes to však v Multanech a Valašsku nejen že zakořeněné zlořády turecké, hlavně lotrovské úřadnictvo, všechen rozkvět v samém zárodku udusily; země byla vydána téměř bez obrany v šanc rotám loupežnickým, z nichž sobě pověstný dobrodruh Osman Pasvan-Oglu, zmocniv se Vidína a vypověděv Portě poslušnost, celou armádu utvořil. V takovéto nouzi obrátili se bojarové k caru Alexandru I. s prosbou, aby se nad nimi ustrnul a Portu k nápravě přiměl. Vláda osmanská zavázala se Rusku roku 1802 „vznešenou listinou“ (hatyhumajum) k novým opravám ve správě, vybírání berně a dosazování úřadníků. Nejdůležitější bylo ustanovení o hodnosti hospodarů, určující, že jejich vladaření má trvati sedm let a že mezi časem nemohou býti sesazeni, leč by se nějakého skutečného provinění dopustili; v takovémto případě že by musilo býti provinění hospodarovo ruskému vyslanci sděleno, a teprve když by obžalovaný hodnostář byl usvědčen, mohl býti svého důstojenství zbaven. Krátce, Rusko provozovalo již od roku 1802 jakýsi protektorát nad oběma zeměmi. Aby vliv ten byl zlomen a Rusku dokázáno, že bez pomoci francouzské u Porty ničeho nemůže, to bylo úlohou nového vyslance Sebastianiho, jejž Napoleon do Stambulu odeslal a jenž nejprve přiměl Portu, aby sesadila hospodara multanského, knížete Murusiho, a hospodara valašského, knížete Ypsilantiho, jelikož byli oba rozhodní přívrženci Ruska. Mimo to vyslovil Sebastiani ve jménu svého panovníka žádost, aby Porta zakázala válečným lodím ruským vjížděti do Bosporu, jinak že bez odkladu vpluje loďstvo francouzské do Dardanel. Sultán skutečně sesadiv oba hospodary udělil uprázdněné hodnosti dvěma francouzským přívržencům.

Tak uzrál nástrahami francouzskými nový spor mezi Portou a Ruskem, kteréž mělo tehdáž v Anglicku věrného spojence. Vláda turecká přiostřila spor nakládajíc s obyvatelstvem křesťanským nad míru přísně. Veškerá rája rozdělena tenkráte ve tři třídy, z nichžto každé bylo předepsáno šatstvo jisté barvy, a třída třetí nesměla pod trestem nositi ani obuvi ani punčoch. Kdo se chtěl vykoupiti z tohoto ponížení a do druhé nebo první třídy postoupiti, musel složiti ročně 75—100 piastrů. Anglický a ruský vyslanec jednali v Cařihradě s velikou energií; mezi tím, co zástupce ruský vstoupil na loď anglickou, jakoby chtěl veškeré diplomatické spojení zrušiti, odeslal anglický vyslanec do sezení divanu svého sekretáře, jenž v šatě jízdeckém, s ostruhami na botách a bičíkem v ruce shromážděným hodnostářům ohlásil, jestliže Porta ihned oba sesazené hospodary zase nedosadí, že loďstvo anglické z Gibraltaru bez odkladu připluje a Cařihrad střelbou v ssutiny obrátí. Hrozba ta zastrašila sultána tak, že bez odkladu žádost spojených vlád vyplnil. Skoro současně vtrhlo již vojsko ruské do Multan, „ne jako nepřítel, nýbrž jen za tím účelem, aby starým, smlouvami utvrzeným právním poměrům mezi oběma státy byla zjednána platnost a předešlo se zhoubné usilování francouzské, jež hrozí Portě úplnou záhubou.“ Tak zněla proklamace ruská. Bez odporu zmocnili se Rusové Chotima i Bender, obsadily Jasy, Ismail, Fokšany, konečně i Bukurešť. Na to z Cařihradu opovězena Rusku válka, opět válka náboženská. I nyní byla intervence anglická ve prospěch Ruska velmi rázná; dne 27. prosince 1806 prohlášena válka a dne 26. ledna 1807 podal britanský vyslanec tureckému ministru ultimatum ve formě nad míru příkré a ponižující: Anglie žádala obnovení alliance, vypuzení francouzského vyslance ze Stambulu, odevzdání pevností dardanelských a pobřežních baterií, pak celého loďstva tureckého ve správu anglickou a konečně postoupení Multan a Valašska v držení ruské. Porta návodem francouzským zamítla anglické ultimatum, načež loďstvo britské bez odkladu vplulo v úžinu dardanelskou.

Tvrze Kum-Kaleh a Sedil Bahr nebyly v stavu obranném, ačkoliv byl anglický útok již dva měsíce znám. Ba ani dělostřelci, kteří přiděleni byli k hmoždířovým bateriím, nebyli na svém místě a tak vplulo anglické loďstvo do úžiny bez výstřelu. Kapudan paša, který se svým četným haremem v tvrzi Sultaniji rozmařilý život trávil, nechtěl zprvu ani strážím víry dáti, že se anglické loďstvo blíží; když však na vlastní oči viděl, jak dřevění obrové pozvolna a majestátně ku předu vlnami cestu si razí, dostal veliký strach a utekl sotva že vypáleno bylo z Kilid Bahru a Sultanije několik sice dobře míněných, avšak špatně mířených ran na přichystané lodi na mys Nagaru. Britský admirál odpověděl vydatně na palbu tvrzí tureckých a plul zahalen ve velký kouř dále na východ, až konečně spatřil nedaleko Gallipole turecké loďstvo, kteréž záleželo z 1 řadové lodě, 4 fregat a 4 korvet, kteréž jej ihned vražednou palbou vítalo. Strhla se krátká námořní bitva, která skončila zničením loďstva tureckého a dobytím pobřežních baterií vyloděnými námořníky; pouze jedna fregata „Lutfi Djelil“ protloukla se po zoufalém boji a přinesla hroznou zprávu tu do Stambulu. Nepříznivý vítr zbraňoval nyní loďstvu anglickému v další plavbě a teprve druhého dne, 20. února, pokračovalo se za svítání v plavbě a již večer přistálo u Princových ostrovů a sice mezi Paoli a Prinkipi. Pouze fregata „Eudymion“ plula na výzvědy až k samému Cařihradu. Nelze vypsati, jaký postrach z toho v městě vznikl. Ačkoliv mělo obrovské město s přečetným obyvatelstvem znamenité prostředky obranné, nemohl se divan odhodlat kráznému činu. Kdyby byl Dukworth ihned na Stambul útok učinil, mohl se zmocniti hlavního města říše Osmanů takořka bez výstřelu, on však se dal chytrými Turky, které francouzský vyslanec Sebastiani k odporu pobádal, k vyjednávání pohnouti, které se sice nezdařilo, avšak sultánu Selimovi popřálo času, opevnění města vyzbrojiti

a kde toho bylo třeba nová založiti. Za pět dní bylo celé pobřeží Bílého moře od Fanar Bachče až k Sedmero Věžím (Jedi Kulele) důkladně opevněno; 967 děl a 193 hmoždířů bylo pohotově, aby byli Angličané vražednou palbou přivítáni. Dukworth, když to vše viděl, pozbyl pojednou srdnatosti a v přesvědčení, že je opatrnost lepší stránkou udatnosti, obrátil své lodě místo k útoku k útěku. Avšak ústup ten přišel mu draho; když připlul dne 3. března k onomu místu, kde před 14 dny dobyl tak skvělého vítězství nad loďstvem tureckým, shledal, že jsou jím dobytá a pobořená opevnění děly vyzbrojena, která zahájila dobře mířenou prudkou palbu na Angličany. Jedna z prvních ran dosáhla již svého cíle, 500 liber vážící kamenná koule zasáhla palubu „Royal George", admirálskou loď Dukworthovu, zabila 3 muže a zranila prvního poručíka a 27 mužů; jiná ještě větší koule zasábla loď „Windsor Castle". Majíc 28 palců v průměru vážila 850 liber a zabila a zranila 39 osob. Avšak ještě hůře dopadlo to s řadovou lodí „Standardem", vyzbrojenou 74 děly; na palubě této lodi vybuchla kamenná koule a žulové třísky, narazivše na stěžně, železem pobité, spůsobily pravý déšť jisker, jimiž zapálen byl sklad prachu. Při výbuchu, který následkem toho povstal, zabito 67 osob.

Konečně dospěl Dukworth až k východu z úžiny dardanelské. Ačkoli se zde pouze 4 turecké pobřežní baterie dělového boje súčastnily, měli přece Angličané 197 mrtvých a 463 raněných.

Tato historická zpomínka poukazuje k nebezpečím, v jaké měli býti i v této válce vydáni obrnění obrové Hornbyho, když by z nedostatku potravy neb uhlí byli nuceni za nepřátelské palby zpáteční cestu nastoupiti.

Jakou váhu kladli Rusové na opatření v příčině Bosporu a hlavně Dardanel, o tom nás poučili dva závažní hlasové. V době, když Rusové opanovali Drinopol a Turci jali se o mír prosit, prohlásil se tiskový orgán knížete Gorčakova, bruselský „Nord", následovně:

„S hlediště zájmův ruských naskytují se důvody pro i proti opatření, jímžto by Černé moře se otevřelo všem loďstvům válečným. Dardanely zavřené překážejí rozšíření námořní moci ruské na Středozemním moři, ale opět Rusku poskytují bezpečnosti se strany Černého moře, tak že ono nemusí s velikým nákladem vydržovati četné loďstvo na obranu svého pobřeží. Pravda, že tyto výhody až posavad byly více theoretické, nežli praktické. Zveleben m, jehož se dostalo loďstvu otomanskému, mohla Porta Černé moře proměniti v turecké jezero. Shledalo se to právě za války nynější, a že v této příčině výsledky nebyly vydatnější, náleží toho čest jediné neschopnosti tureckých admirálů — zjevu to, kterýž se nemůže opakovati po každé. Následkem radikálního nepřátelství Turecka k Rusku jest pak očekávati, že Porta jako za války krimské, súčastní se všech spolků námořních velmocí proti Rusku a tak uzavření úžiny, jímžto stále bylo překážeti prospěchům Ruska, přestalo by právě býti platným, když by šlo o ochranu území ruského.

Kdyby zavření Černého moře mělo tuto povahu při nové smlouvě, bylo by to stvrzením nespravedlnosti a klamu. Ale kterak změniti tuto věc ve smyslu spravedlivějším? Totě právě nesnáze. Kdyby v ústí Bosporu k Černému moři byl ostrov, který by se mohl upraviti na spůsob Gibraltaru a Perimu, musilo by Rusko žádati, aby ho dostalo v držení, i bylo by to rozluštění nejspravedlivější a nejpřirozenější. Takto by Rusko zahražovalo průchod všem loďstvům, která by naň chtěla činiti útok s dopuštěním Porty nebo i bez něho, a tato opět bránila by pro sebe nebo pro Evropu průchodu loďstva ruského do Bosporu. Ustanovením přiměřeného počtu válečných lodí ruských i tureckých na vodách černomořských doplnila by se tato úmluva.

Avšak takového ostrova není a jest těžko čím jej nahraditi. Vším způsobem, jestli při zavření úžin má zůstati, tedy Rusko musí je utvrditi zárukami vniternými, dostatečnými, aby toto uzavření bylo opravdové, trvalé, a nezáviselo žádnou měrou na smýšlení Turecka přátelském nebo nepřátelském. Ostatní podmínky míru musejí v této příčině býti tudíž přitíženy. Ale netajíme sobě obtíží nalézti vniterních záruk, o nichžto mluvíme, a proto bychom snad, ač vždy dáváme přednost rozřešení jinému, konečně naklonili se druhému směru, k otevření úžin, jímžto by Rusko, ač při menší bezpečnosti, nabylo aspoň možnosti, rozšířiti se na moři podle míry své velikosti a důvodů ke zřízení loďstva na Černém moři.

Nechať se však tento úkol rozřeší jakkoli, kabinet petrohradský musí sobě při tom vésti rovněž pevně jak opatrně. Otázka úžin černomořských jest Rusku důležitosti tak podstatné, jako záležitost průplavu suezského Anglii. Rusko tedy musí svoje zájmy přiváděti k platnosti v této příčině tak slavně a rozhodně, jako to činil kabinet londýnský při zájmech jeho."

A slovutný historik ruský *Ilovajský* pronesl se takto: „V rozhodné chvíli našeho boje s Tureckem pokládám za prospěšné, aby se pilně uvažovaly ony podmínky míru, jejichžto dosažení jest nám více než žádoucí. Mluvím o *svobodě úžin mořských*. Nám netřeba svobody úžin pro naše válečné loďstvo, nýbrž potřebujeme prostředků, jimiž bychom mohli zavírati vchod do Černého moře každému nepřátelskému loďstvu.

Dejme tomu, že Turecko podepíše podmínku o tom, že válečné lodě ruské mohou každé chvíle plouti Bosporem a Dardanelami. Ale kde jest záruka, že nám nezavře bránu zejména v době nejnutnější? Anglicko nebude je donucovati k vyplnění této podmínky. Jiná věc, kdybychom na břehu Bosporu, při samém Černém moři, měli námořní stanici. Pak bychom my tímto vchodem

vládli zároveň s Tureckem, což by bylo úplně spravedlivo, neboť Černé moře za nynějšího času jest vlastně rusko-turecké jezero, do něhožto vede jediná a při tom těsná brána. Jest přirozené, abychom se domáhali, aby tato brána nenalézala se v rukou jedněch, nám nepřátelských. Je-liž možným nutný rozvoj hospodářský našeho jihu, když se nalézá v neustálém nebezpečí záhuby? Zpustošení Suchuma a těchto dnů provedené bombardování Eupatorie, Theodosie, Anapy velmi výmluvně o tom svědčí. Dejme tomu, že my znova na Černém moři zřídíme loďstvo mocnější tureckého, ano, i nyní, kdybychom místo dvou okrouhlých lodí měli tam dvě velké lodě obrněné, my bychom hrdinnými svými námořníky mohli skrotit drzost nepřátel na moři. Ale s loďstvem tureckým může se spojiti druhé, ještě mocnější, nežli za války krimské. Jenom mořská stanice na břehu Bosporu



Carevič Alexander Alexandrovič.

mohla by netoliko zaručiti pokojný rozvoj našeho jihu, nýbrž do jisté míry i zabezpečiti průchod našich lodí válečných úžinami v případu potřeby.

Jestli za nynější doby můžeme nabyti takové stanice — výborně; v případě opačném, k čemu by nám posloužilo právo naše na svobodnou plavbu úžinami, právo, patrně ničím nezajištěné? Nevím, ale může býti, že jsou ještě jiné prostředky na jeho zajištění Nevidí se také zvláštní potřeby našemu příštímu loďstvu černomořskému snažiti se do moře Středozemního. Nejenom Anglie, nýbrž i každá jiná mocnost námořní za poměrů nepřátelských může snadno zabrániti spojení se našeho loďstva baltického s černomořským. Podmínek fysických změniti nelze. My jsme nuceni vydržovati loďstva zvláštní na Černém i Baltickém moři, i tam i zde míti zvláštní loděnice a všechny závody námořní. Nutnost ukazuje nám ještě na třetí stranu — na Tichý okeán, kdež my také budeme nuceni rozvinovati svoje síly

námořní, aneb as tam vydržovati oddělení loďstva křižovacího, abychom drželi na uzdě snahy světových kupčíků.

Posléze, proč nemíti práva i zbytečného, byť ani nebyla naděje, jestli bude lze jeho užiti? Avšak já mám na zřeteli okolnost tu, že nabytí jeho může býti sloučeno s ústupky v druhých věcech. Jáť se přidržuji toho mínění, které vzhledem Zakavkazska nejde dále, nežli k upravení hranic, s podržením Karsu a nabytím Batumu, ale Erzerum pokládám za jednu ze záruk pro vyplnění podmínek míru. Hlavní úkol nynější války však byl a jest na poloostrově balkánském, t. j. dle možnosti *úplné osvobození Bulharska*, přiměřená náhrada našich tří spojencův (Srbska, Rumunska, Černé Hory) a *úplná změna smlouvy pařížské se všemi jejími články.*

## Poslední operace na poloostrově balkánském.

Vrchní velitel armády na Balkáně veliký kníže *Mikuláš* zaslal z Drinopole obšírnou zprávu, v níž vypsal operace vojska ruského od přechodu Balkánu až k obsazení Drinopole. Podstatnou část této zprávy klademe zde jakožto věcný doplněk našeho líčení v předešlých kapitolách.

Vrchní velitel vyjel dne 8. ledna z *Bogotu*, kde byl hlavní stan, byl dne 11. ledna v Gabrově, přešel dne 12. ledna Balkán a přijel večer do Kazanliku. Dne 13. ledna 1878 učinil tato opatření, aby urychlil se všeobecný pochod ku předu.

1. Sbor západní generala Gurka bude tvořiti po obsazení Plovdiva pravý proud všeobecného pochodu k Drinopoli a postoupí přes Chaskej, k zaskočení od jihu, do Demotiky.

2. Jízda oddílu generala Karcova postoupí pod velením generala Skobeleva I. (staršího) rychle z Karlova do Plovdiva, spojí se se sborem západním, s jehož jízdou bude společně operovati dle povšechných instrukcí velkoknížete, a pod přísným řízením generala Gurka.

3. Pěchota oddílu generala Karcova postoupí bez meškání z Karlova ku předu, aby dle okolností zaskočila Turkům cestu do Plovdiva nebo Čirpanu, nebo provedla rozkazy generala Gurka, jehož vrchnímu velení celý oddíl se podřídí. Sbor ten musí udržovati pořad spojení s předním vojem proudu středního.

4. Přední voj proudu středního pod velením generala Skobeleva II. (mladšího) postoupí dne 15. ledna k Drinopoli přes Starou Záhoru, Semenli-Trnovo a Hermanli, i vyšle hned všecky tři pluky 1. divise jízdy k obsazení Staré Záhory a Nové Záhory, aby zmocnil se nejdůležitějších stanic železničních u Trnova a Hermanli, i mostu přes Marici. Velení nad 1. brigadou 1. divise jízdy odevzdáno jest generalu Strukovu.

5. Proud střední pod velením generala Ganeckého postoupí z Gabrova dne 14. ledna a překročí co nejrychleji Balkán, bude při tom podporovati přepravu dělostřelectva a vozotajstva VIII. sboru, 16. a 30. divise a hlavního stanu, shromáždí se v Kazanliku a v okolních osadách, odkudž bude odcházeti po brigádách, bera s sebou přepravené zatím přes Balkán baterie 16. a 30. dělostřelecké brigády.

6. Levý proud pod velením generala Radeckého učiní nejrážnější opatření, aby urychlil přepravu děl a vozotajstva přes průsmyk šipecký, a postoupí přes Starou Záhoru a Novou Záhoru do Jamboli, odtud pak údolím Tundže přes Vakovo do Drinopole. Přední voj vyjde dne 14. ledna, aby obsadil Novou Záhoru a možno-li, též Jamboli. Tři pluky 8. divise jízdní proudu východního s jednou baterií shromáždí se v okolí Trnova k Rakovici a Leskovici, a postoupí pak hned průsmykem tvardickým do Jamboli a dále, aby se spojily se sborem svým.

7. Levý proud postranní pod velením generala Dellinghausena překročí Balkán průsmykem tvardickým, a obsadí Slivno i Jamboli, bude krýti levý bok armády a zadní spojení její přes Balkán, vyšle oddíl do Kotle (Kazanu) a Karbanatu, hlídky do Aidosu, snaže se docíliti spojení s generalem Zimmermannem; zvláštní oddělení vypraví se do Burgasu. Nežli přijde sbor Dellinghausenův do Jamboli, ponechá tam general Radecký na ochranu zad i boku pluk orelský. Tři pluky 24. divise pěchoty doprovodivše zajaté překročí Balkán, shromáždí se ve Slivně a Jamboli a vstoupí též do sboru generala Dellinghausena.

8. Na místo oddílu 26. pěší divise, který chrání teď Trnovo na straně východní od Kazanu, postoupí zatím části 11. pěší divise od silnice do Osmanbazaru na tak dlouho, až se vrátí vojsko bulharské, jež provází zajaté.

9. Ku střežení Turků v Šipce zajatých sestaví se zvláštní oddíly z vojska na čáře Kazanlik-Trnovo-Carevič.

10. Na ochranu průsmyku šipského, jehož velitelem jmenován jest general Laškarev, a ku podpoře dělostřelectva i vozotajstva ponechají se zvláštní oddíly v průsmyku šipském.

11. Všecko vojsko řadové, kteréž zůstalo na severní straně Balkánu, vyjma sbor Zimmermannův, tvoří sbor východní pod velením velkoknížete následníka trůnu. Celý sbor bude postupovati k Ruščuku, Razgradu, Staré Džumě a k Osmanbazaru, a bude hledět nejdříve se zmocnit Osmanbazaru a též Razgradu; sbor ten musí všecko vynaložiti, aby se usadil na železnici mezi Ruščukem a Šumenem.

12. Vojsko řadové, kteréž jest na levém břehu Dunaje a stojí též pod vrchním velením následníka trůnu, postoupí, jak jen bude lze, přes Balkán, aby spojilo se s oddíly svými.

13. Dolní sbor dunajský generala Zimmermanna postoupí s hlavní silou k Hadži-Oglu-Bazardžiku, jehož bude hledět se zmocniti, načež zruší dráhu Ruščuk-Varna a postoupí k Pravadě, odkudž bude hledět dociliti spojení s generalem Dellinghausenem vysláním hlídek do Aidosu a Karnabatu. K pojištění pravého boku posunou se oddíly k pozorování Dristova; na ochranu zad a boku levého k moři Černému obsadí oddíly 36. pěší divise čáru Černá-Voda-Kjustendže.

14. Na ochranu čáry komunikační učiní se opatření již nařízená.

15. V kazanlickém okrese dosadí se na čas správa vojenská; plukovník Iljaševič od generalního štábu stane se náčelníkem okresu. Hlavní úlohou správy té jest zjistit množství ohromných zásob všude nalezených a spotřebu jejich upraviti.

Jednotlivé oddíly armády složeny takto:

1. Sbor západní: General Gurko I Sbor gardový (1., 2. a 3. divise pěchoty gardové, brigáda gardových střelců, 2. a 3. divise gardové jízdy, 1., 2. a 3. brigáda gardového dělostřelectva). II. Armádní sbor IX. (general Krüdener, 5. a 31. divise pěší se svými brigádami dělostřelectva, 9. divise jízdy.)

2. Oddíl Karcova. 3. divise pěchoty; divise jízdy Skobeleva I.

3. Proud střední; general Ganeckij I., 2. a 3. divise granátníků, 1. divise jízdy; IV. armádní sbor (16. a 30. divise pěchoty, 4. divise jízdy).

4. Proud levý; general Radecký; VIII. sbor armádní (9. a 14. divise pěší), již bude následovati 8. divise jízdy.

5. Proud křídla levého; general Dellinghausen. XI. sbor armádní (26. a 32. divise pěchoty, 11. divise jízdy, později 3 pluky 24. divise pěší). Patřící původně ke sboru tomu 11. divise pěchoty zůstala na ochranu odchodu k Osmanbazaru. Dále byly při oddílech 1.—4. přiděleny ještě 2 divise kozáků, 2 divise pěchoty a 3 brigády střelců.

Východní sbor následníka trůna skládal takto VII., XII. a XIII. sbor armádní, t. j. 6 divisí pěchoty, 3 divise jízdy, 1 brigáda střelců a potřebná děla. Disposice a opatření tato vedla k následujícím výsledkům:

1. Sbor západní. General Gurko popřál vojsku svému potřebného odpočinku a zanechal ve Srědci generala Arnoldiho s oddílem vojska. Dne 6. a 7. ledna hnul se se vším ostatním vojskem k Tatar-Bazardžiku čtyrmi proudy.

Pravý proud, general Veljaminov (8 praporů, 8 setnin kozáků a 12 děl), ze Srědce k Samakovu.

Pravý střední proud, general hrabě Šuvalov (30 praporů, 12 škadron, 72 děl), po silnici přes Ichtyman a průsmykem trajanským.

Levý střední proud, general Schilder-Schuldner (6 praporů, 8 děl), údolím Topolnice.

Levý proud, general Krüdener (24 praporů, 24 škadron a 58 děl), přes Mečku a Otlukej.

Dne 9. ledna, v den bitvy šipecké, dobyto jest Ichtymanu, Poibrenu (v průsmyku řeky Topolnice) a Mečky (na silnici k Otlukeji).

Dne 11. ledna dobyl Veljaminov po tvrdošijném boji Samakova, general Šuvalov bez výstřelu průsmyku trajanského a posunul jízdu do Vetrenova. Obtížný přechod průsmykem trajanským podařil se bez odporu, poněvadž Sulejman paša, obdržev večer dne 10. ledna zprávu o katastrofě v Šipce, dal se téže noci po celé čáře na chvatný ústup.

Dne 12. ledna obsazen Tatar-Bazardžik.

Dne 13. ledna dobyto vítězství u Airanli a Kadikeje a obsazeno Plovdivo. Turci zatlačeni jsou z přímé čáry ústupu svého do hor.

Dne 16. ledna sveden boj u Dermendere a Karagače. Armáda turecká jest na hlavu poražena a při tom 18 děl ukořistěno.

Téhož dne přišla jízda generala Skobeleva I. do Plovdiva. General Gurko sesílil ji brigádou dragonů (pluky jekaterinoslavský a astrachanský) a poslal ji v před k Stanimace.

Dne 17. ledna svedena bitva u Bělostice, po kteréž jedna polovice armády turecké, ztrativši v urputném boji všecka děla svá, uprchla v úplném nepořádku na jih do hor. Druhá polovice pod velením Sulejmana vrhla se po stezkách na východ přes Tachtali, Karadžalar a Kjumurdži do Haskeje.

Dne 18. ledna byly zbytky armády turecké důrazně stihány. Dne 19. ledna vzal plukovník Grekov s 30. plukem donských kozáků celé polní dělostřelectvo sboru Sulejmanova u Karadžalaru a rozprášil průvod dělostřelectva, jenž záležel z 5 praporů.

Po šestidenním těžkém pochodu a po třídenním tvrdošijném boji musil sbor západní stanouti a zotaviti se, i vyčkati na vozotajstvo a park, že zůstaly daleko v zadu. General Gurko popřál umdlenému vojsku svému u Plovdiva odpočinku, a dne 18. ledna nechal jízdu gardovou (Skobelev I.) postoupiti do Ketenliku. Dne 22. ledna opustil Gurko Plovdivo, kdež zanechal 1 brigádu.

V bojích dne 15., 16. a 17. ledna stálo proti Gurkovi 90 praporů Turků, z nichž asi 40 praporů ve dnech od 15. do 28. prosince přijelo po dráze z Jamboli a Slivna do Tatar-Bazardžiku. Prapory tyto čítaly po 600 až 700 mužích, a veleli jim Fuad a Sabit pašové. — Ostatní prapory, asi 50, tvořily vlastně armádu Šakyra paše, jež byla již rozprášena, a čítaly jen po 258—300 mužích. Čítala tedy armáda Sulejmanova asi 40—45.000

mužů. Turci ztratili 110 děl, z nichž108 Kruppovských, nejlepší soustavy.

2. Oddíl generala Karcova postoupil dne 13. ledna z Karlova do Čukurli, dorazil dne 14. ledna do Karatopraku, kdež dostal zprávu, že Turci Plodivo již opustili, a proto postupoval k Čirpanu, aby jim zaskočil cestu. Odtud ubíral se Karcov, dostav rozkaz od Gurka, přes Kojačík nad Maricí do Haskeje, kamž dne 21. ledna přišel a čekal na příchod sboru západního.

3. Předvoj středního proudu pod general-lieutenantem Skobelevem II. provedl úkol svůj skvělým způsobem.

Dne 13. ledna vytáhla jízda z Kazanliku a dorazila ještě téhož dne do Staré Záhory. Odtud pokračovala třemi směry, a sice: petrohradští huláni k Nové Záhoře, moskevští dragoni k Semenli a donský pluk kozáků číslo 1. k Čirpanu. Tato tři místa byla večer dne 14. ledna obsazena.

Petrohradští kozáci čekali na příchod donského pluku číslo 23. (předvoj levého proudu) v Nové Záhoře, spojili se opět s oběma ostatními pluky předvoje a přibyli dne 17. ledna do Karabunaru.

General-major Strukov dorazil s moskevskými dragony k Semenli a poslal v téže noci, ze dne 14. na 15. ledna, druhou škadronu k obhlídce. Škadrona ta zničila při smělé jízdě telegrafní spojení a vytrhala na více místech koleje.

Ráno dne 15. ledna zmocnil se general Strukov důležitého mostu přes Marici, stanice a telegrafu v Trnově, zahnal prapor pěchoty a 5000 obyvatelů a ukořistil 6 ocelových děl Kruppových.

Téhož dne vytáhl Skobelev II. s jádrem vojska z Kazanliku, urazil ve 40 hodinách 82 verst a stáhl dne 17. ledna celý svůj předvoj do Trnova (zabalkánského). Pobočné oddělení obsadilo již dne 16. ledna Gjuterlju.

V noci na den 17. ledna obsadil general Strukov s moskevskými dragony Hermanli; dne 17. ledna poslal general Skobelev II., ihned po příchodu pěchoty do Trnova, z téhož místa vladimírský pluk pěchoty se 4 děly do Hermanli k podpoře generala Strukova.

Dne 18. ledna stáhl general Skobelev II. své vojsko u Hermanli a poslal divisi moskevských dragonů pod generalem Strukovem do Mustafa-Paše, kteréžto město bylo dragony po malé šarvátce s bašibozuky obsazeno.

Dne 19. ledna shromáždila se v Mustafa-Paši, celá 1. brigáda 1. divise jízdy a setnina pluku donských kozáků číslo 1.

Když se general Skobelev II. téhož dne dověděl, že táhne silnicí z Haskeje do Hermanli velká doprava pod ochranou turecké pěchoty, poslal proti ní plukovníka Panjutina s uglickým plukem a 11. praporem střelců se dvěma děly. Panjutin porazil složený ze 6 praporů průvod, rozprášil jej a ukořistil dopravu.

Dne 20. ledna zanechal general Strukov půldruhé škadrony v Mustafa-Paši a obsadil zbývajícími moskevskými dragony a petrohradským hulánským plukem bez výstřelu město Drinopol, z kterého byly úřady i vojsko ve velkém strachu utekly.

Dne 21. ledna vtáhl general Skobelev II. s předvojem svého sboru, vladimírským a šujanským plukem pěchoty, 11. praporem střelců a se 4 devítiliberními děly do Drinopole. Hned po svém příchodu poslal generala Strukova s jízdou dále ke Kirkilise a Ljule-Burgasu a dle úmluvy gardovou jízdu k Demotice.

Tak se podařilo, dík smělým postupům jízdy a rychlosti pěchoty ruských předvojů, Turky takovým postrachem naplniti, že utekli ze svého druhého sídelního města a bez výstřelu nám je postoupili. Tohoto skvělého výsledku dosaženo jest v 8 dnech: dne 13. ledna opustila ruská jízda Kazanlik a již dne 20. ledna vtáhla do Drinopole.

4. Střední proud (sbor granatníků) vytáhl dne 14. ledna z Gabrova, byl však současným přechodem hor dělostřelectvem a dopravou špíže a střeliva toho vojska, které se súčastnilo posledních bojův u Šipky, jakož i vozotajstvem hlavního stanu ve svém pochodu tak zpozděno, že první sbor, 1. brigáda 2. divise granátníků, teprve dne 23. ledna Kazanlik opustiti mohl.

5. Levý proud opustil Kazanlik: předvoj pod knížetem Svatoplukem Mirským dne 14. ledna a jádro vojska pod generalem Radeckým dne 18. ledna. Nová Záhora a Jamboli byly obsazeny bez boje. Dne 22. ledna soustředil se celý proud v Jamboli.

6. Levý pobočný proud započal přecházeti Balkán průsmykem tvardickým dne 14. ledna. Po 6 dní pracoval petrozavodský pěší pluk až do umdlení o zřízení silnice pro dělostřelectvo a povozy, a mohl se již skoro celý sbor dne 22. ledna v Slivně a v okolí soustředit. Město Slivno bylo již dne 16. ledna bez boje divisí dragonů obsazeno, kteří ihned v celém okolí vykonali obhlídku, při níž se zjistilo, že Turci všude ucouvli k Drinopoli.

* * *

Také Srbové dočinili se ještě ke konci válečné výpravy pěkných úspěchů. Hned po pádu Niše dostala brigáda smederevská a dobrovolnická rozkaz, aby průsmyk Grdelici (na pravém břehu Bulharské Moravy, jihovýchodně od Leskovce) vyklidila a postavení u Vraně dobyla. Dne 21. ledna byla první část rozkazu toho vykonána a ještě večer téhož dne mohl se nastoupiti všeobecný pochod ku předu. Dva prapory brigády smederevské, kteréž tvořily centrum, obešly Jastrebici a svedly u vesnice Kobašnice (na levém břehu Bul. Moravy proti Grdelici) s nepřítelem boj, jenž trval od ho-

diny s poledne až do večera. Turci opustili více nežli šestkrát své defensivní postavení a činili útoky na řady srbské. Již byl boj rozhodnut skoro ve prospěch nepřítele, jenž dobyl dvou děl; v tom však postoupily 3. a 5. setnina prvního praporu s hlasitým urá! rychlým během k útoku a dobyly po krátkém, ale tvrdošijném boji celé posice, pri čemž zmocnily se nejen 2 ztracených děl, nýbrž také tureckého praporu. Stejnou dobou rozpředl se na pravém křídle rozhořčený boj v okolí vesnice Miroševce (jihozápadně od Leskovce, západně od Kobašnice), kterouž měli obsazenu Arnauti. Též levé křídlo, skládající se z dobrovolníků, jež vyšlo z Vlaštince (východně od Leskovce na říčce Vlašině), zahnalo Turky, až konečně k večeru vyklidil nepřítel všecky posice a zanechal Grdelici Srbům. U Klisury (t. j. v průsmyku), kdež Turci ještě jednou se zastavili, trval boj ještě půl hodiny. Však Turci potom ustoupili a obsadili Ršany. Přese všecko namahání musili Srbové od dalších útoků ustáti. Teprve dne 29. ledna pomýšleli na to, aby podnikli rozhodný útok, a k účelu tomu rozvinuli všecky branné síly své v šik bitevní. Dříve však nežli daly se jednotlivé oddíly na pochod, hnala se proti nim celá jízda turecká a za ní běžely dva prapory pěchoty. Na štěstí byla děla srbská již rozestavena k boji, a proto uvítala Turky s náležitým důrazem. Pravý déšť kartačů a granátů padal ze vzdálí sotva 900 metrů do těsných řad útočníků. — Nastal postrach a zmatek nevýslovný, neboť netrvalo to ani deset minut, a již válelo se přes sto umírajících Turků ve sněhu. A přece podnikli útok nový, neboť pěchota turecká zřídila zatím šik nový, více krytý. Přes dvě hodiny kolísal boj nerozhodnutý; konečně však ustáli Turci od dalších útoků a dali se na ústup, každý krok ještě hájíce. Již nazejtří časně ráno obsadili Srbové též Vrani, kdežto Turci ustoupili ke Kumarovu, jihovýchodně od Vraně.

Ve všech bojích těchto vyznamenali se zvláště dobrovolníci. Ztráty Srbův obnášely přes 300 mrtvých a raněných, mezi nimi velmi mnoho důstojníků. Nejvíce trpělo dělostřelectvo. Turci čítali 10 praporů nizamů, mnoho Arnautů, asi 500 jezdců a 7 děl.

Po uzavření příměří a zavedení prozatímné správy srbské v obsazených místech vrátil se kníže Milan do Bělehradu dne 1. března. Bohatě okrášlený parník „Deligrad" vyplul po Dunaji až do Smedereva knížeti vstříc. Na palubě byli všichni ministři srbští a ruský konsul z Bělehradu. Také duma bělehradská (městské zastupitelstvo) za týmž účelem najala pro sebe i pro pěvecký spolek bělehradský parník „Zrinji" od paroplavební společnosti dunajské. „Zrinji" opatřen i dvěma horskými děly, načež vyplul po boku „Deligradu" do Smedereva. V poledne téhož dne přibyl kníže Milan do Smedereva, kdež uvítán byl nadšeným a všeobecným jásotem obyvatelstva, jakož i bělehradských hostů, kteři byli jemu na obou parnících vypluli vstříc. Při vstoupení Milanově na palubu „Deligradu" hřměly slavnostní výstřely dělové knížeti na pozdrav, načež zpěvácký spolek bělehradský zapěl několik sloh úchvatného chorálu. Na lodi „Deligrad" odbývána pak skvělá hostina, při níž představena knížeti deputace města Smedereva jakož i čelní hodnostáři na palubě parníku „Zrinji" se nalézající. Kníže Milan vřelými slovy projevil jim upřímnou svou radost nad tím, že konečně nastane vlasti srbské doba utěšeného rozkvětu a že kyne jí budoucnost nadějná.

Když pak kníže deputaci propustil, hnul se parník za nadšeného volání „živio" k Bělehradu. Děla parníku „Zrinji" hřměla na rozloučenou. Kdykoli „Deligrad" blížil se pak na Dunaji k některému místu, oznamovaly výstřely z děl příchod knížete srbského obyvatelům. Po vůli Milanově zastavil pak „Deligrad" u některých podunajských osad srbských, kdež kníže vřele děkoval obyvatelům za prokázanou jemu počest a nadšené uvítání. V Bělehradě zatím panoval nesmírný ruch; jako kouzlem proměnilo celé město tvářnost svou a odělo se v háv slavnostní. Ulice vesměs co nejvkusněji byly ozdobeny. Ku třetí hodině odpolední vlnilo se po nábřeží a v celém jeho okolí pravé moře lidstva. Proti nábřeží rozestavena byla pěchota srbská v jediný semknutý šik, jehož pravé křídlo tvořila tělesná jízdná stráž knížecí; dělostřelci zaujali postavení v městě a sice na tarase blíže konaku knížecího. Všichni vyšší důstojníci srbští, veškeří hodnostáři atd. shromáždili se na nábřeží, kdež vyčkávali příchod knížete. Ve tři hodiny přijela i kněžna sama v ekypáži dvorní, sledována jsouc skvělou družinou svou. Kněžna oděna byla v národní kroj srbský; ihned po příjezdu svém odebrala se do čekárny přístavní.

Konečně o půl čtvrté zahřměly v krátkých přestávkách po sobě výstřely pevnostních děl bělehradských . . . „Deligrad" majestátně na vlnách Dunaje se vznášející — již již se blížil. Jakmile objevil se parník zrakům lidstva na nábřeží shromážděného, vyšla kněžna s družinou svou na přístaviště, aby v ústrety vyšla choti svému. „Deligrad" přistanul a v témž okamžiku hbitě vykročil Milan na peron přístavní a v patrném rozechvění radostném spěchal kněžně Natalii vstříc, načež obejmuv ji dlouhý vtisknul políbek na čelo její. Pak chvátal kníže ke shromážděným čelným mužům srbským jednomu po druhém přátelsky pravici tiskna a vlídnými slovy veliké potěšení své na jevo dávaje, načež podal Natalii rámě své a vyšel z nábřeží. Osmahlá tvář Milanova, zdobená pěkným plnovousem, jevila neporušené zdraví muže mladého a otužilého. Konečně rozloučil se Milan i se sborem dam, které byly jemu na uvítanou krásný věnec podaly, načež vsednul s kněžnou do kočáru, jenž zvolna pak pohyboval se ku chrámu metropolitnímu. Zde očekávalo ho veškeré kněžstvo bělehradské, které uvítalo jej s veškerou poctou církevní a uvedlo jej do vnitř chrámu, kamž i celý ostatní průvod jej následoval.

Když ukončena slavná bohoslužba v chrámě metropolitním, odebral se Milan do konaku svého, při čemž pozdravován byl nadšeným jásotem obyvatelův bělehradských, jichž nesmírným davem celé prostranství mezi chrámem metropolitním a konakem naplněno bylo. Milan následován byl ministry srbskými, pak pobočníky svými a vyššími důstojníky vojenskými. V konaku očekávali knížete veškeří cizí konsulové, kteří vzdali jemu poctu svou.

Jakmile se setmělo, zaplavilo Bělehrad celé moře světel, která rozlévala záři svou po ulicích bělehradských až do 10. hodiny v noci. Bylo to osvětlení nad očekávání velkolepé. Místy pak plápolaly i ohromné ohně slavnostní a takořka na každém nároží ulic zářil pestrobarevný a oslňující ohňostroj. Nesčetné transparenty s nápisy významnými zdobily četná stavení; kamkoli oko se mihnulo, spatřilo buď rázné heslo nějaké neb jméno některého bojiště, kde zbraně srbské domohly se vítězství, nejčastěji pak obraz Milanův a Natalie a nezřídka i kněžice, půldruhého roku starého robátka.

Teprve pozdě po půlnoci zavládl opět v Bělehradě klid.

* * *

Válce Srbův s Turky, která trvala 52 dní, padlo dle výkazů úředních asi 5000 srbských vojínů za oběť. Srbové ukořistili však 238 děl, 10.000 ručnic a 37 praporů tureckých, pak veliké zásoby střeliva, potravin a koňů. Celá kořist tato má cenu více než jednoho millionu dukátů. Z důstojníků štábních raněni pouze dva, z ostatních však stalo se přes 200 důstojníků k boji nespůsobilými.

* * *

Dle ujednání ve smlouvě o příměří obsaženého musili Turci pevnosti dunajské vyklidit. Obsadili je Rusové až na Vidín, kde usadili se Rumuni. Dne 20. února slavili Rusové vjezd do hlavní pevnosti dunajské, Ruščuku. Hlavní stan jel do pevnosti z Yali-Ablanova. Jeden štábní důstojník poslal o pochodu do Ruščuku tuto zprávu: „Jeli jsme krajinou, kde dvě nepřátelské armády plných šest měsíců vzájemně sebe střehly a kde při bezvýsledných obhlídkách a útocích tekla krev tisícův udatných vojínů ruských, jichž mrtvoly pohřbeny leží pod nesčetnými rovy, jimiž poříčí Lomu po celé délce své je poseto. Ruská i turecká opevnění po obou stranách silnic jsou lidu prázna a nikde tu není více spatřiti bdělé ony hlídky přední, které dnem i nocí a za drsného povětří zimního proti sobě tu stály. Na několik mil cesty podél Lomu tlí vysoká kukuřice nepovšimnuta a nesklizena. Po jedné straně silnice hlavní spatřili jsme opuštěný tábor turecký, sestávající z dlouhých řad vojenských chat, jichž úprava svědčí o pohodlnosti vojáků tureckých. Asi na míli cesty od města setkali jsme se s hlídkami tureckými, které střežily silnici a druhý rozsáhlý tábor vojskem dosud obsazený. Hlídky turecké propustily nás bez obvyklého vyzvání a k večeru konečně dorazili jsme do Ruščuku, když jsme byli přešli most vedoucí přes řeku Lom nedaleko ústí jejího do Dunaje a na blízku námořního a vojenského arsenálu ruščuckého.

Veškeré hlavní cesty k městu byly zabarikádovány baštovními koši, budovy větší byly prázny a okna jejich zabedněna. Vůbec pak mělo město vzhled, jako by bývala učiněna opatření proti možnému útoku ruskému. Velice byli jsme překvapeni způsobem, jakým vojínové ruští, nejvíce kozáci, kteří nalézali se již v městě, družili se se svými nepřately v kavárnách ruščuckých. Turci i Rusové sice byli při tom až po uši ozbrojeni, avšak dávali sobě všemožně na jevo, že všeliká osobní řevnivost mezi nimi přestala. V městě nalézalo se též asi dvanáct důstojníků ruských z výboru vojenského, který vyslán sem byl napřed, aby dohlížel při vyklizování se Turkův z Ruščuku. Ostatní důstojníci z téhož výboru provodili vojsko turecké do Šumenu. V Ruščuku bylo prý 20.000 mužů vojska tureckého; avšak jeden z důstojníků štábních, který byl očitým svědkem odchodu jejich z města, ujišťuje nás, že sotva jich bylo více než polovice tohoto domnělého počtu a že i mezi nimi nalézali se velmi četní ozbrojení obyvatelé ruščučtí. Střed města značně byl porouchán kanonádou baterií slobodžských a ďurděvských. Konak byl úplně pobořen; celkem pak bylo vidno, že bořící baterie ruské způsobily v Ruščuku více škody než děla turecká v Ďurděvu. Veškeří cizinci opustili město, jedině konsul rakouský a belgický tam zůstali. Z bývalých četných hotelů ruščuckých jen dva jsou ještě otevřeny a i v těch jest úprava a pohodlí stupně dosti nízkého.

Odpoledne 20. února vtrhla hlavní branná síla ruská do města. V čele jel general Totleben a štábní družina čítající asi 200 důstojníků. Branná síla ruská sestávala z jedné pěší brigády 33. divise s dělostřelectvem a 3 sotně kozáků. „Branou kamennou“ vyšlo Rusům vstříc několik setnin turecké pěchoty, jichž mužstvo rozestaveno co čestná stráž na jedné starně podél silnice.

Také bulharská deputace, vedená vysokými hodnostáři církevními, uvítala Rusy zvláštním osvědčením. General Totleben sedě na koni oslovil deputaci krátkou, jadrnou řečí, při čemž Bulhaři s hlavami obnaženými v dešti stojíce slovům jeho skroušeně naslouchali. Totleben připomenul jim, že mnoho krve ruské pro spásu jejich obětováno a že jest tedy na nich nyní řada, aby okázali se hodnými těžkých obětí za ně přinešených; konečně oznámil jim, že majetku soukromého musí býti šetřeno, načež Bulhaři odpověděli ujištěním, že žíti chtějí v míru a těšiti se bezpečnosti krbů svých. Salem paša provázen pouze jediným jezdcem vyjel generalu vstříc a pozdravil jej, načež oba zabočili směrem

k městu, kamž následovalo je i ostatní vojsko za zvukův hudby vojenské. Čestná stráž turecká vzdala zbraní čest a general Totleben ihned vyslal jednoho pobočníka svého a objel šik vojska ruského a nařídil na vzdanou poctu odpověditi pozdravem. Obyvatelé turečtí zasmušile, avšak zvědavě pohlíželi na vojíny ruské, pochodem se ubírající blátivými a těsnými uličkami ruščuckými mezi polo-opuštěnými a vetchými baráky; chvílemi pak tu a tam utkvěly na nich plaché zraky zahalené ženštiny turecké, která z okna v poboční některé uličce příležitostně se nahnula.

Někdy též zavzněl jásot Bulharů v různá skupení shluklých při spatření tlumočníka štábního, který jel v jisté vzdálenosti před ostatní družinou. Kavalkáda ruská stanouti musila před kostelem bulharským, kdež shromážděn byl veliký dav lidu. Zde podali hodnostáři církevní Rusům obvyklý chléb a sůl, načež ubytováno vojsko v různých částech města.

General Totleben již nazejtří odjel do Petrohradu a byl pak zastoupen knížetem Dondukovem Korsakovem, co velitelem ruské armády ruščucké.

Zajímavo a povšimnutí hodno jest, jak lstivě turecká místní vláda vilajetu ruščuckého splatila část dluhu, jímž dosud zavázána jest společnosti železniční za dopravu vojska a nákladů vojenských. Když kapitulace Ruščuku po hbitém přechodu Rusův přes Balkán více méně již považována býti mohla za hotovou událost a i v případě obléhání o témže konečném výsledku pochybovati se nedalo, rozumovali leniví Turci takto: Vniknou-li Rusové do Ruščuku násilně, zajisté sáhnou přede vším na naše zásoby potravní; nesmíme tedy poskytnouti jim k tomu času. Nejlépe učiníme, když dorozumíme se se společností železniční a vydáme jí své zásoby na srážku dluhu našeho. Tento svůj nápad Turci také provedli, následkem čehož Rusové ovšem nalezli veškeré zásoby potravní v moci soukromé společnosti. Turci patrně zabili takto dvě mouchy jednou ranou. Ostatně nezaplatili Turci ani za tyto své zásoby sami a také dojista nikdy je ani nenapadne tak učiniti.

## Před Cařihradem.

Všeobecné bylo v Cařihradě uspokojení, když počátkem února došla zpráva o uzavřeném příměří. Turci se ukonejšili po strachu, že Rusové vtrhnou do Cařihradu a spustoší město. Na sta domů bylo naplněno uprchlíky, zámožnější obyvatelé domácí uzavírali svůj majetek, ne již před Rusy, ale před Čerkesy a jinou čeledí toulavou, která naplňovala ulice, mešity i domy, všude kradouc a loupíc.

Dne 6. února dorazila jízda generala Skobeleva do Čataldže, jen několik hodin od Cařihradu vzdálené. Druhého dne na to přibyl tam Skobelev sám s předvojem své pěchoty. Tou dobou přirazil general princ z Oldenburka do Rodosta. Již dne 1. února přinesl rychlík zprávu guvernérovi v Rodostu, že ruští kozáci objevili se nedaleko města a popíjí v jedné krčmě. Vydal se tam, by promluvil s velitelem oddělení toho, aby neobsadil město, poněvadž dle zprávy valiho příměří jest uzavřeno. Zastihl na místě oddělení ruské a přednesl důstojníkovi svoje přání. Ten odpověděl, že o příměří ještě ničeho neví a že musí vykonati rozkaz, který obdržel a město obsaditi, což se i stalo. Kozáci obsadili konak guvernérův a vztýčili na něm ruský prapor.

Ruský důstojník zakázal uprchlíkům tam shromážděným vstoupiti na loď a parník „Kalypso“ musil se vrátit prázdný. Všickni obyvatelé musili složiti zbraně v konaku, obchodníci pak musili otevříti svoje krámy. Z chycených Čerkesů, kteří nedávno před tím vrátili se z loupežnické výpravy, bylo několik zastřeleno, poněvadž nechtěli složiti zbraň. Ze zaptiů tureckých utvořena místní policie, která byla ruským důstojníkům podřízena. Vojínové ruští platili vše hotovými. V městě byl úplný pokoj a pořádek zaveden, a turečtí a řečtí obchodníci, kteří se dříve Rusů báli, nabyli důvěry a ochotně se k nim chovali.

Rusové měli před Cařihradem nemalou potíž s Turky, aby je přiměli vykliditi se z míst ve smlouvě o příměří vytknutých. Ačkoli ve smlouvě této zřetelně ustanoveno, že do 6. února opustiti mají veškeré posice své — Turci neučinili tak. Aby tedy zjištěno bylo, hodlají-li podmínce jim uložené vyhověti či nikoli, pak aby určeno bylo rozhraní mezi vojskem ruským a tureckým, vyslán hrabě Keller do Kadikieje; vskutku ale obdržel Muchtar paša večer dne 6. února teprve o hodinu později zprávu z Cařihradu o příměří a domníval se, že obě armády prostě zůstanou v těch místech, kde právě v okamžiku podepsání příměří se nalezaly; byl tedy Muchtar nemálo překvapen vida, že vojsko ruské nepřestává postupovati v před. Když general Strukov, velitel jízdectva Skobeleva, dne 5. února dorazil do Silivri, nalezl město Turky ještě obsazené. Turci zprvu rozhodně odmítli vyzvání Strukova, aby z města se vyklidili; vymlouvali se, že nebylo jim dosud dáno žádného rozkazu k odchodu. Teprve když Strukov děla jedné baterie své proti městu namířiti kázal a bombardováním vyhrožoval, rozhodli se Turci volky nevolky ze Silivri odtáhnouti.

V protokolu o příměří vytknuto, že čára ruská sahá od Bujuk-Čekmedže (na pobřeží moře Marmorského) podél pravého břehu řeky Karasu až k jezeru Derkos (na pobřeží černomořském); čára turecká pak od Mačak-

Čekmedže (na pobřeží marmorském) k vesnici Akbunaru (na pobřeží středomořském). Území mezi těmito asi 7 angl. mil od sebe čarami vzdálenými bylo neutrální. Vesnice Derkos nalezá se na této půdě neutrální, jakož vůbec leží v rozhraní tomto celá řada opevnění tureckých i opevnění bujuk-čekmedžská. Musili tedy Turci opustit i poslední zbývající jim čáru obrannou a vydati Cařihrad šiku ruskému na milost. Dle podmínek příměří nesměli Turci ani Kičik-Čekmedže více opevniti. Zajisté musili Server a Namyk paša jati býti strachem a zbaveni veškeré odvahy, že dali souhlasu svého k takovému uspořádání věcí; seznalit, že nemožno jinak zastaviti vítězný pochod Rusův na Cařihrad, než takovým odevzdáním sebe u velkodušnost velkoknížete. Turci pozbyvše veškeré naděje i odvahy patrně snažili se podati Rusům důkaz o neobmezené důvěře své a upřímnosti, opustivše takto předčasně i poslední svou čáru obrannou. Zajisté nebyli by mohli Rusové na opevnění turecká snad ani za 14 dní ještě udeřiti, neboť nebylo lze naditi se, že by v době té soustředili k tomu účelu dosti pěchoty v poříčí Karasu; v skutku pak byla opevnění tato velmi důkladná. Avšak Turci vzdali se všeliké myšlénky na uhájení čáry své a Muchtar paša, který byl v lednu velitelem posledních zbytků branné síly jmenován, obdržel rozkaz, aby s vojskem svým nejzevnější opevnění cařihradská opustil. Muchtar vyžádal si pouze lhůtu 3 dní, aby odstraniti mohl své těžké dělostřelectvo a veliké zásoby.

Pochod Skobeleva z Drinopole do Čataldže byl skoro právě tak rychlý jako z Kazanliku. Vojsko postupovalo podél trati železničné vytrvale v před a sice bez zavazadel a dělostřelectva, které dopravilo se za ním po dráze.

Rusové trávili částečně ze zásob potravních, jež v krajích obsazených nalezli, aneb které jim Strukovem připraveny byly, a částečně ze zásob přivežených z Drinopole. V Lulé-Burgasu nařídil Skobelev, aby ve všech pekárnách tamějších přikročeno bylo ku práci a seznal, že mohou upéci 12.000 bochníků chleba denně, tak že bylo mu tím umožněno každý druhý den vojsko své zásobiti chlebem čerstvým. Na postupu Skobeleva nedošlo k žádnému značnému boji, jediná potýčka jízdecká strhla se na stanici Čurlu, kdež přední hlídky ruské dostihly zadní voj turecký.

Rychlost postupu nijakž neochabla, ani když smlouva o příměří podepsána. Armádní velitel turecký neobdržel žádných rozkazů z Cařihradu a tedy ani sám nenařídil vojsku svému, aby odstranilo se z území ve smlouvě vyznačeného; Rusové tedy důsledně postupovali v před a zahnali Turky buď hrozbami anebo zbraní ze všech míst až k čáře demarkační. Muchtar nechtěl se dlouho z rozhraní neutrálního hýbat a Skobelev vzkázav Muchtarovi, že neodstraní-li se Turci z rozhraní neutralního ve lhůtě ustanovené, bude považovati sebe za oprávněna na základě takového porušování příměří obsaditi sám rozhraní toto a vzíti veškerý materiál válečný, děla atd., jež tam zastihne.

To účinkovalo, Turci vyklidili se z rozhraní neutrálního. Celá armáda Muchtarova ustoupila za čáru Bujuk-Čekmedže, avšak těžké dělostřelectvo její zůstaveno v posicích svých a i značné zásoby tureckého materiálu válečného zůstaly na území neutrálním, poněvadž Turci nebyli s to dosti rychle odvézti je s sebou. Skobelev vyzval Muchtara, aby aspoň odkliditi dal děla svá s náspů, čemuž také vyhověno.

Čataldža jest přívětivé, úhledné městečko, obydlené Turky a Řeky. Když přijel tam hrabě Keller s bílou vlajkou na znamení příměří, vyšel jemu biskup řecký vstříc a u přítomnosti dvou důstojníků tureckých ubezpečoval jej, že všichni křesťanští obyvatelé Čataldže modlí se, aby Bůh zdraví zachoval caru Alexandru i důstojníkům a vojínům jeho, kteří přišli, aby utiskovatelů zbavili vlast jejich. Hrabě Keller a Tahir bej, provázeni americkým poručíkem Greenem, vypravili se dne 10. února z Čataldže, aby objeli rozhraní demarkační po obou stranách jeho.

Téhož dne došla do Čataldže zpráva, že loďstvo anglické pluje k Bosporu, načež Skobelev učinil hlavnímu stanu ruskému příslušné oznámení. Hned obdržel rozkaz, aby soustředil branné síly své v místě takovém, odkud ihned mohl by proti Cařihradu důrazně zakročiti, jakmile mu nařízeno bude. Později dozvěděl se Skobelev, že loďstvo anglické prozatím jen čeká při ústí dardanelském, poněvadž Turci prý zdráhali se lodě anglické úžinou dardanelskou propustiti.

Skobelev velel v Čataldži třem divisím a dvěma brigádám střelců s přiměřeným dělostřelectvem a jízdou.

## Branná síla ruská v době příměří.

Poněvadž po uzavření příměří pojednávalo se v orgánech veřejných o možnosti nových válek za tou příčinou, že „Evropa“ nebude chtít schválit ujednání mezi Ruskem a Tureckem, klademe zde výkaz válečných sil, jimiž Rusko po válce s Turky vládlo.

V celku bylo jižně za Dunajem následující ruské vojsko: 1., 2. a 3. gardová a 2. a 3. granátnická divise, dále 16. a 30. divise (4. armádního sboru), 15. a 36. (7. armádní sbor), 9. a 14. (8. armádní sbor), 5. a 31. (9. armádní sbor), 11. a 26. (11. armádní sbor), 12. a 33. (12. armádní sbor), 1. a 35. (13. armádní sbor), 17. a 18. (14. armádní sbor), pak divise žádnému sboru nenáležející: 2., 3., 24. a 32., brigády gardových střelců, jakož i pluky č. 2., 3. a 4. Jízda:



Osmana pašu odvádějí raněného z bojiště před cara.

2. a 3. divise jízdy gardové, 1., 4., 7., 8., 9., 11., 12., 13. a 14. divise jízdy armádní a 1. a 2. divise donských kozáků s pluky č. 21. a 26., dále pluky donských kozáků č. 23., 26., 27., 29., 30,, 31., 34., 35., 36., 37., 40. a ještě některé jiné. Jižně za Dunajem se nacházející válečná síla ruská páčila se tedy při uzavření příměří na 25 divisí pěchoty s 1400 děly, 4 brigády střelců, 12 až 13 divisí jízdy s 11 pluky kozáků, tedy úhrnem na 348 praporů (gardové a granátnické pluky po 4 praporech), na 60 a několik pluků jízdy a na 1400 polních děl, nepočítaje v to vojsko technické, pevnostní dělostřelectvo, park dělostřelecký a train. Počet veškerého toho vojska nedá se přesně určiti, avšak páčiti se může na 350.000 mužů. K tomu ovšem přičísti dlužno i nově vzniklé bulharské vojsko: 70 praporů, 12 škadron a 8 baterií.

*V Asii* bylo ruské vojsko následovně rozděleno: Na Kavkaze 20. a 21. divise pěchoty, úhrnem 32 praporů, s jistým počtem pluků nepravidelné jízdy, kubanských a tereckých kozáků, úhrnem as 25.000 mužů řadové pěchoty, 10.000 jezdců a 150 děl; kromě toho četné zálohy.

V Arménsku bylo pěchoty: 19., 38., 39., 40. a 41. divise, kavkazská a 1. granátnická divise, jakož i kavkazská brigáda střelcův, úhrnem 116 praporů se 336 děly; dále 3. záložní divise pěchoty; jízdy: divise kavkazských dragonů a kombinovaná divise kavkazských kozáků, jakož i velký počet kubanských, tereckých kozáků a pluku nepravidelné jízdy, dohromady 8000 jezdců a 36 děl. Dle toho obnášela armáda arménská as 70 až 80.000 mužů pěchoty, 8000 jezdců a 372 děl, kromě parku a trainu. Síla záložní převyšovala ovšem 100 tisíc mužů.

V Rusku a v Rumunsku bylo ještě následující vojsko pohotově: ve vojenském okresu petrohradském 1. divise gardové jízdy, k 1. armádnímu sboru náležející 37. a 22. divise pěchoty; od vilenského 2. armádního sboru 25. (v Kyjevě) a 27. divise pěchoty, jakož i 2. divise jízdy; od rižského 3. armádního sboru 23. a 29. divise pěchoty a 3. divise jízdy; 5. armádní sbor (Radom v Polsku) se 7. a 8. divisí pěchoty a 5. divisí jízdy; 6. armádní sbor (Varšava) se 4. divisí pěchoty, 6., 10. a 16. divisí jízdy; dále k žádnému armádnímu sboru nenáležející 23. divise pěchoty ve Finsku, 1. a 5. brigáda střelců ve Vloclavku na Visle a ve Vilně, konečně ještě 10. armádní sbor se 13. a 34. divisí pěchoty a s 10. divisí jízdy na jihoruském pobřeží. V celku mělo tedy Rusko kromě četného vojska náhradního a pevnostního ve své zemi armádu čítající přes 14 divisí pěchoty a 6 divisí jízdy, 2 brigády střelců, 2 brigády zákopníků (2. a 4. ve Varšavě a v Rize), dle všeho také 3 divise a 19. a 20. pluk donských kozáků, tedy dohromady na 160.000 mužů pěchoty, 15.000 jezdců a 700 děl. Z vojska toho posunuto bylo as 30.000 mužů s potřebnou jízdou a dělostřelectvem do Rumunska. K vojsku v Rumunsku náležely kromě toho 3 záložní divise. Organisovaly se 5., 6., 7. a 8. záložní divise a 120 místních praporů.

Dle toho mělo Rusko v Evropě po uzavřeném příměří ve zbroji as 39 divisí pěchoty, 5 brigád střelců, 20 divisí jízdy, 7 záložných divisí pěchoty, as 40 pluků donských a orenburských kozáků aneb dohromady (záložní divisi jen na 7000, ostatní na 10.000 mužů počítaje), 440.000 mužů pěchoty, 60.000 jezdců a as 2350 děl kromě vojska technického, pevnostního dělostřelectva, pevnostní pěchoty v místech pobřežních, parku a trainu, jakož i vojska náhradního a místního, jehož se 120 praporů mobilisovalo. Od této úhrnné sumy musí se ovšem odečíst asi 89.000 mužů, kteří v této válce dle úředních výkazů o ztrátách zahynuli.

Mělo tedy Rusko na bojišti v Evropě i v Asii 540.000 mužů pěchoty, 68.000 jízdy, přes 2700 polních děl, což tvořilo s vojskem technickým, vojskem při parku a trainu dohromady 750.000 mužů, od čehož se nyní odečtou ztráty v sumě 89.000 mužů. Náhradní vojsko, mobilisované místní vojsko, vojsko pevnostní a nemobilisované místní vojsko, bulharské národní vojsko atd. rozmnožilo by přese vše to veškerou válečnou sílu ruskou na jeden milion mužů a přes 3000 děl.

Území, které Rusové a jich spojenci v Evropě obsadili, zaujímá Dobrudži, celé Bulharsko, Thracii, část Macedonie a Starého Srbska a rovná se, co se objemu dotýče, as $^{9}/_{10}$ onoho území, které Němci r. 1871 ku konci války s Francií měli ve své moci. Území to zaujímá i nejdůležitější pobřežní místa. Poněvadž kromě toho vykliditi museli Turci pevnosti podunajské, získalo Rusko všechny opevněné přechody Dunaje, což bylo pro ně velice výhodné. Turkům ponechány byly pouze dvě pevnosti a sice Šumen a Varna. Následkem toho bylo by Rusko mohlo pro případ nové války (a Angličané i Maďaři válkou hrozili) použiti velké části armády, která měla obleženy pevnosti podunajské, k účelům offensivním. S tureckými pevnostmi padlo Rusům za kořist i veškeré loďstvo na Dunaji, sestávající z 8 monitorů a 12 jiných parních lodí.

Následkem uvolnění plavby na Černém moři pro válečné a obchodní lodě u výslovném znění smlouvy, že dováženo může býti i do přístavů Burgas a Midia zboží všeho druhu, vyjma střelivo, nabylo ruské vedení války úplné svobody dovážeti z Oděsy, Sevastopolu a jiných přístavů na bojiště spíži a jiné potřeby pro armádu.

Na bojišti v Asii získali Rusové příměřím velkou pevnost a hlavní město Erzerum.

* * *

Ruské ztráty dle úředních zpráv obnášely do konce ledna, kdy operace se zastavily, v Evropě i v Asi

89304 mužů mrtvých a raněných. Mezi nimi bylo 10 mrtvých a 11 raněných generalů, jeden carský princ a 34 členů vyšší šlechty. Z raněných 46824 úplně vyléčeno. Pouze 121 mužů nalezalo se v zajetí, kdežto Rusové měli zajatých Turků přes 120.000. Počítá-li se dle poměru, padl z bojujících každý 6 muž, z raněných zemřel v nemocnicích každý jedenáctý muž. Odměn, vyznamenání, povýšení celkem počítalo se asi 20.000. Za celý čas války byli pouze dva lidé trestáni na hrdle, jedna loupež a jedna deserce. Nejvíce dekorací obdržely nižší šarže, a sice 8. sboru, jenž hájil Šipku. Vojíni, kteří obdrželi kříž svatojirský, mohou po válce beze všech formalit složiti důstojnickou zkoušku.

Zajímavý jest také výkaz o ruské kořisti válečné. V Asii dobyto bylo v Ardahanu 96 děl, 2000 stanů a 7000 ručnic; zajati byli 2 pašové a 7600 mužů; u Zejdekanu bylo ukořistěno 14 děl, 2000 stanů a 1000 pušek, zajato 1400 mužů; u Jagni 16 děl, 2000 pušek, 2 pašové a 2000 vojínů; v bitvě na Aladži 7 pašů, 12.000 mužů, 89 děl, 4000 stanů, 10.000 pušek; v Karsu 4 pašové, 22.000 mužů, 350 děl, 6000 stanů a 18.000 pušek. V průsmyku devebojunském zajat byl 1 paša s 4000 mužův, ukořistěno 96 děl, 3000 pušek, u Artvinu 1200 zajatých, 6 děl, 1000 stanů a 1200 pušek. Celkem ukořistila *asijská armáda 662 děl, 16.000 stanů a 12.000 pušek* s velkými zásobami potravin a střeliva; *18.000 koní* a mnoho yataganů, pistolí a pušek nepravidelného vojska.

Armáda na Dunaji vykázati se může kořistí skvělou. Armáda velkoknížete následníka na Lomu ukořistila v rozličných šarvátkách 16 děl, 1000 stanů, 3000 pušek, zajala 1 pašu a 7000 mužů. Armáda generala Zimmermanna v Dobrudži zajala 4600 mužův, ukořistila 100 děl, 400 stanů a 4500 pušek. Devátý armádní sbor zajal u Nikopole 7200 mužů a 2 paši, ukořistil 52 děl a 7000 pušek. V Trnově bylo nalezeno 16 děl a 300 pušek, zajato pak 400 mužů. V bojích před Plevnem bylo zajato 400 mužů, v redutě grivické pak bylo ukořistěno 6 děl a 400 stanů. V Plevně zajato bylo 6 pašů a 44.000 mužů, nalezeno 96 děl, 4000 stanů a 66.000 pušek. U Teliše zajali Rusové 2 paši a 4000 mužů, ukořistili pak 100 stanů a 4000 pušek. V Orhanii a okolí zajal Gurko 1000 mužů, a dobyl 6 děl a 1000 pušek. V průsmyku šipském zajali Rusové 4 paši a 34.000 mužů, ukořistili pak 100 děl, 3000 stanů a 26.000 pušek. U Plovdiva padlo do zajetí 11.000 mužů a 1 paša; 100 děl ukořistěno a 12.000 pušek; v Drinopoli nalezeno 86 děl a v okolí 1000 stanů a 3000 pušek. Celkem *zajala dunajská armáda 15 pašů, 113.000 mužův, ukořistila 606 děl*, různého zrna, *9600 stanů a 140.200 pušek* dle anglické soustavy shotovených; mimo to *24.000 koní;* yataganů, pistolí a pušek nepravidelnému vojsku bylo odňato asi 200.000 kusů; dýk a pik Čerkesům odňato bylo 13.000 kusů. Též mnoho praporův ukořistili Rusové, pak velké zásoby soli, chleba a rýže, také střeliva; mnoho prachu a přes 500 milionů hotových patron. U každého zajatého Turka bylo nalezeno průměrně 70 patron.

## Jednání o mír ve Sv. Štěpáně.

Při proměnlivosti turecké vlády v příčině obsazování nejvyšších úřadů státních není třeba diviti se, že plnomocník vyjednávající s Rusy *Server paša* byl náhle odvolán a do Drinopole k dalšímu jednání o mír poslán *Savfet paša.* Leč státníci ruští neměli se k jednání o mír v Drinopoli, chtěliť míti *cařihradský* mír a ustanoveno tedy pošinout hlavní stan velkoknížete Mikuláše blíž k Cařihradu.

Ve čtvrtek dne 21. února ustanoven odjezd do Sv. Štěpána, přívětivého pobřežního místa u Cařihradu. Usnešení to stalo se za příčinou výhrůžného chování Anglie, která vyslala loďstvo své do Dardanel. General Gurko opustil náhle Drinopol, jeho štáb dostal toliko dvě hodiny před odjezdem příslušný rozkaz ku přípravám.

V pátek dne 22. února se oznamovalo, že celý hlavní stan, general Ignatěv a diplomatická kancelář přijedou druhého dne do Sv. Štěpána a že zároveň ruské vojsko postoupí ke předu. Myslilo se, že Rusko nevšimne si provokace anglické, však Rusko počítalo jinak: okázalo, že hrozeb a demonstrací anglických se neleká.

V sobotu časně z rána rozvinul se na nádraží drinopolském čilý ruch. Již od čtyr hodin přibývali tam rychle za sebou četní důstojníci a vojáci z hlavního stanu ruského. Asi k 5. hod. ráno zvěstoval jásot vojska příchod velkoknížete, jemuž v zápětí následoval Savfet paša se svou družinou. V družině štábní nalézal se princ Eugen z Leuchtenberku, princ z Battenberku, francouzský zástupce vojenský, důstojníci rakouští a němečtí, srbský general Lešjanin, který již včera byl přijel, a muž, jemuž připadl úkol v přítomné době nejdůležitější — general hrabě Ignatěv. Salonní vůz velkoknížete ověnčen byl guirlandami z listí zeleného. Turečtí vyjednavatelé vsedli do jiného vozu salonního. Vlak, sestávající z 36 vozů, vyjel z nádraží několik minut po 6. hod. pod osobním řízením Eugena Rapaporta, vrchního ředitele drah ottomanských. Na každé stanici hlavní rozestavena byla v šik jednotlivá oddělení vojska ruského, která vždy vítala nás a loučila se s námi bouřlivým voláním. Takto vítán dojel vlak do Čorlu, kdež všichni sobě odpočinuli, načež o 2. hod. hnul se vlak dále a stanul o 5. hod. v Čataldži. Armáda generala

Gurka, na pluky rozdělena, stála v šiku semknutém při samé stanici, v jejíž budově nalézali se generalové Skobelev a Strukov se štábem a jednou setninou pluku proslavené divise šestnácté. Velkokníže vyšvihnuv se na kůň odbýval přehlídku vojska, načež vrátil se do stanice zpět. Doufali jsme, že co nejdříve opět pojedeme dále, avšak důstojníci v porůzná skupení shromáždění rozčileně spolu hovořili a nepokojně po okolí se rozhlíželi.

Tahir bej, nalézající se u Gurka s jedním tureckým důstojníkem stran vytyčení neutrálního pásma, oznamoval, že Muchtar paša neobdržel dosud žádného rozkazu k vyklizení obranné čáry Kučuk-Čekmedže. Proto tedy prý nemůže pustit ruské vojsko dále, a velkokníže nemůže odebrat se do Sv. Štěpána. To byla ovšem novinka, a sice velmi vážná. Turci najednou jali se odpírati to, k čemu dávno již svolili, a zastavili velkoknížete před samým cílem cesty. Okamžik byl velmi vážný, několik jen hodin dělilo Rusy od nového započetí války; neboť ihned bylo ustanoveno, že požene se ráno útokem na posice turecké, jestliže budou činiti další odpor. Telegraf začal ihned pracovat, však jak se zdálo, bez výsledku. Velkokníže začínal se rozpalovat. Duch jeho otce, cara Mikuláše, se v něm probouzel; zdálo se mu, že Turci si tropí z něho šašky. Zavolal si Tahira beje a pravil k němu ostře: „Jděte a rcete Muchtarovi, že dám-li já nějaký rozkaz, musí rozkaz ten býti vykonán! Nechť uposlechne, jinak ať se má na pozoru! Jděte!“ Nastal okamžik ticha. Každý cítil vážnost situace. Tahir bej skočil na připravenou lokomotivu, a v okamžiku na to uháněl plnou parou do tmy směrem ke Kučuk-Čedmedži. Všichni důstojníci ruští byli přesvědčeni, nevyklidí-li Turci do rána posice, že na úsvitě podnikne se na ně útok. Mír kolísal se zas na ostří meče a slabý, nerozumný odpor se strany Turků mohl zavdati příčinu k opětnému krveprolití. Konečně za dvě hodiny došla zpráva, že Turci poslední svou posici vyklizují a že Rusové právě do ní postupují. O půl noci hnul se vlak velkoknížete opět ku předu a v sobotu ve dvě hodiny ráno přirazil do Sv. Štěpána. Velkokníže opustil vlak teprv za svitání. Čára Kučuk-Čekmedže byla Muchtarem úplně vyklizena; vojsko jeho bylo soustředěno na poloviční cestě mezi Sv. Štěpánem a Jeni-Kulou.

Toť výsledek expedice anglického loďstva.

Rusové těšili se velmi krásám místa. Sv. Štěpán jest svěží, čisté městečko s rozkošným okolím. Počasí bylo překrásné, a na nábřeží procházelo se množství důstojníků ve skvělých uniformách, množství dam a jiné společnosti naslouchajíce zvukům hudby, která hrála bez ustání. Jest pravou rozkoší dívat se na lesknoucí se vlny Bosporu. General Ignatěv bydlel v krásné ville, jejíž práh oplakují vlny moře a z jejíž oken možno zřetelně viděti minaret u chrámu svaté Sofie v Cařihradě. Ve ville této měl být podepsán mír cařihradský.

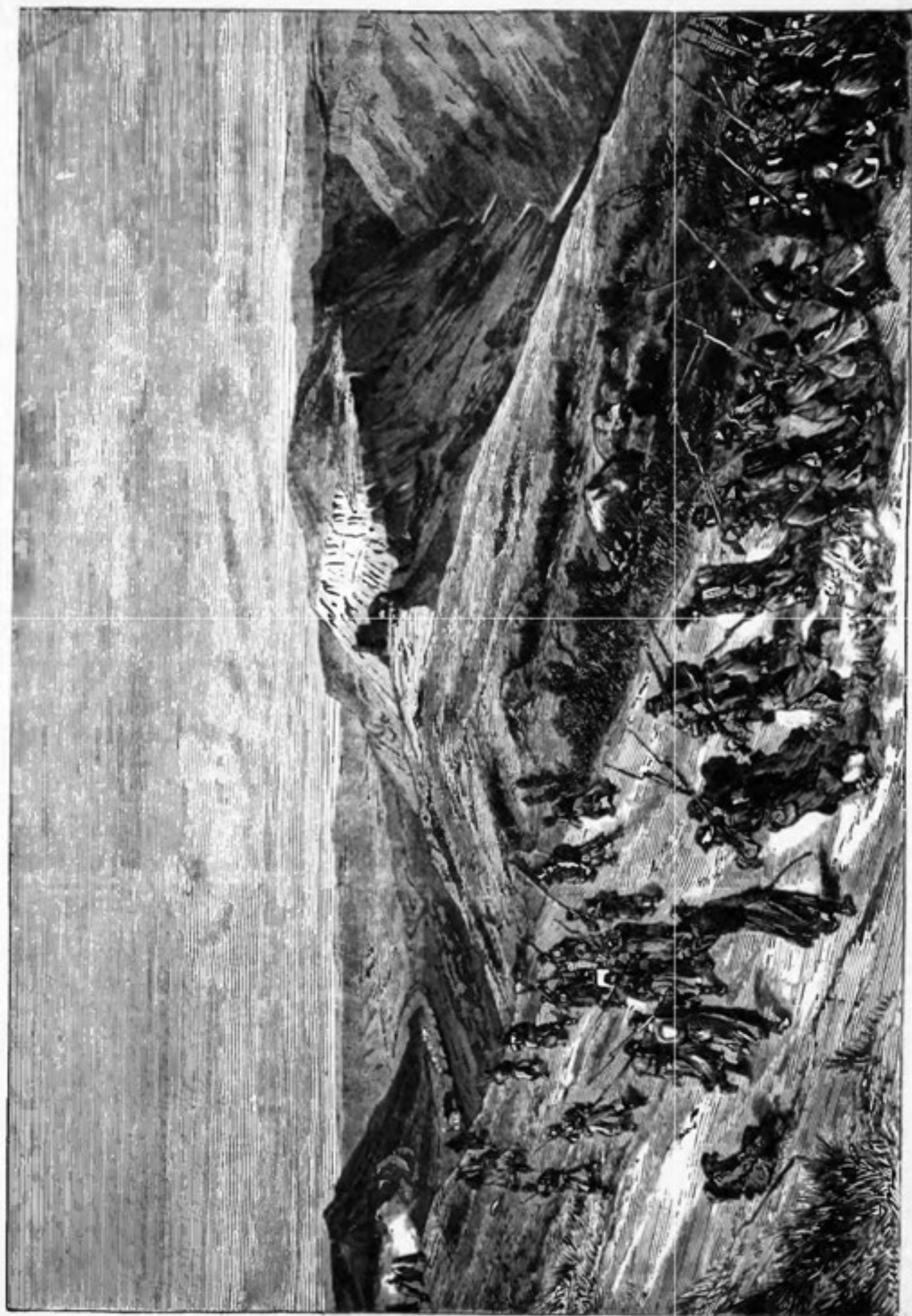
Ve Sv. Štěpáně ubytována čerkesská družina carova a pluk gardy. Armáda Gurkova byla na blízku, a v čas potřeby mohli mít Rusové 60.000 mužů pohromadě v málo hodinách. Smíšená komise, složená z Rusů a Turků, učinila opatření, by zamezily se srážky mezi Rusy a tureckým obyvatelstvem Cařihradu. Přední stráže turecké stály na 2 angl. míle od Rusů, a nikdo nesměl překročit čáru bez dovolení tureckého velitele. Volné spojení mezi Sv. Štěpánem a Cařihradem bylo zřízeno pomocí dvou vlaků a parníku, kterých generalové a diplomati obou stran užívali.

Mezi vyjednáváním o mír popuzovaly turecké časopisy v Cařihradě všelikými přepjatými zprávami o podmínkách ve znění naprosto klamném, majíce v úmyslu co nejvíce poplašit veřejné mínění v té věci. Ačkoliv obě strany byly zavázány průběh vyjednávání co možná v tajnosti zachovat, neostýchali se plnomocníci turečtí prozrazovat některé domnělé podmínky, jež však Rusové ihned za nepravé prohlásili.

Největší obtíže při vyjednávání měla *otázka bulharská.*

Dne 28. února upozornil general Ignatěv Savfeta pašu na nepravé podmínky míru, jak „Levant Herald“ v prostořekosti své je uveřejnil; při tom vyjádřil se Ignatěv ku pašovi: „Vaši přátelé věru jsou příliš laskavi. Nevěděli jsme ještě, jakou náhradu měli bychom od vás žádati; avšak obnos, jaký v úředním listu svém jste naznačili, aniž jste k tomu námi jakkoli oprávněni byli, zajisté jest náhradou, jakou cítíte se asi schopnými vyplatit. Nezamýšlel jsem náhradu tak vysokou od vás žádati, nyní děkuji vám za pokynutí vaše!“

Vyjednavatelé turečtí o závod ujišťovali, že praničehož nebylo jim známo o podmínkách uveřejněných v „Levant Heraldu“ bez vědomí jejich; prosili i generala Ignatěva, aby obnos v nepravých těch podmínkách uvedený nebral za základ ku vyjednávání o náhradu válečnou. Chování Turků bylo v skutku dosud až dětinské; neustále lamentovali nad krutým prý osudem, který káže jim uzavříti mír tak „krušný“, a na každou předloženou jim podmínku odpovídali námitkami neslýchanými a nad pomyšlení naivními. Aby přiměl Savfeta pašu k urychlení celého vyjednávání, oznámil jemu general Ignatěv, že ruské výlohy vojenské obnášejí denně 2 milliony rublů a že za každý den, o který vyjednávání se prodlouží, i náhrada válečná o tyto 2 milliony se zvýší. Savfet paša, vyjádřením takovým překvapen zvolal: „Ale — toť obnos nesmírný! Proč obětujete tolik pro svou armadu? Vy velmi mnoho platíte vašim důstojníkům! Armáda vaše vyžaduje náklad náramný, a nebylo by právem, abychom my jej platili.“



Rusové přepadli Pravady.

Mezi jiným také zdráhali se Turci přivoliti, aby Razgrad zahrnut byl v budoucí území bulharské namítajíce, že prý Razgrad jest městem výhradně musulmanským, ačkoli leží v krajině vesměs křesťany obývané. Na námitku takovou odpověděl Ignatěv: „Nuže, chcete-li sebrati svůj Razgrad a vynésti jej se vším všudy z Bulharska, dobře; budeme rádi, zbavíme-li se ho. Dokud však Razgrad ležeti bude tam, kde leží, nepřipustíme, aby nalézal se pod vládou tureckou.“

Vidouce nezbytí poukazovali Turci tvrdošíjně ku stavu věcí před válkou. Ba i takové opovážlivosti byli schopni, že zapřeli všeliká krveprolití, která v Bulharsku byla se udála, a ujišťovali, že úřední zpráva Ediba effendiho, kterouž Shuyler a Barring nazvali naprostou lží, byla úplně správna a pravdiva. Okolnost tato nejlépe dokazuje, že Turci jsou nenapravitelni. Ani kdy vlastní vinou svou uvrhli se do neštěstí, nepřestávají nestydatě lhát a drze popírají, že by bylo jaké příčiny stěžovati si na ně, anebo dle potřeby nějaké opravy zaváděti. Kdyby byl general Ignatěv po vůli jejich s nimi rokovati započal o záležitostech dávno zjištěných a vyřízených, jako byly vraždy v Bulharsku, zajisté bylo by trvalo vyjednávání celý rok. Ignatěv neustále musil jim přiváděti na paměť záležitosti přítomné a napomínati je, aby se neuchylovali od vlastního předmětu vyjednávání. Od té doby, co byl Server paša sesazen, jevil se nápadným způsobem úmysl Turkův celé vyjednávání co možno do délky vléci. I Sabdulah bej, který povolán byl z Berlína k vyjednávání, stále a stále odvolával se k tomu, co vše prý v tureckém výboru plovdivském učinil, aby Achmed aga a jiní potrestáni byli za své ukrutnosti. Načež Ignatěv přímo pravil jemu, že spíše měl by (Sabdulah) styděti se, že byl kdy členem zlopověstného výboru plovdivského, který nejen že nekonal povinnost svou, nýbrž zhřešil proti lidskosti samé a byl k hanbě člověčenstvu. — Když tázán byl Ignatěv, co hodlá učiniti, budou-li Turci i dále způsobem tak svévolným vyjednávání protahovati, odvětil: „Pozbudem trpělivosti!“

Konečně žádali vyjednavatelé turečtí, aby na Bulharsko uvalena byla část státního dluhu tureckého; začež však Ignatěv žádal úplnou neodvislost pro Bulharsko, připomínaje Turkům, že provincii nově utvořené nemožno tribut i dluh nějaký najednou spláceti. Ignatěv slíbil Turkům, že Bulhaři vypláceti budou tribut takový, jaký vůbec za hmotných poměrův jejich od nich očekávati lze; chtějí-li však Turci uznati Bulharsko za neodvislé, tož převezme země tato na sebe i část dluhu tureckého.

Avšak o samostatnosti Bulharska vůbec nechtěli vyjednavatelé turečtí ani slyšeti. Ostatně ani ten tribut bulharský, jejž Ignatěv jim slíbil, neměl splynout do kapes Turkův, neboť mělo být poplatku toho použito především k vyplacení náhrady válečné.

Svéhlavého vzdoru vyjednavatelův byl Ignatěv konečně syt, neboť dne 28. února zaslal vládě turecké důrazné memorandum, v němž vyměřil jí lhůtu tří dnův, aby buď vyjednavatelům svým nařídila bez odkladu podmínky ruské přijmouti, anebo vůbec povolala je do Cařihradu zpět. A neminulo se ultimatum toto svého účinku, *mír byl dne 3. března odpoledne podepsán.*

Velkokníže Mikuláš oznámil podepsání míru bratru svému caru Alexandru, tímto telegramem: „Ve Sv. Štěpánu, dne 19. února (3. března) v 5 hodin odpoledne. Pokládám si za čest blahopřáti Vaší carské Milosti k uzavření míru. Bůh popřejž nám štěstí, abychom dokončili Vaší carskou Milostí započaté velké, svaté dílo. V den osvobození nevolníků*) vyprostila Vaše Milost křesťany ze jha moslemínského.“

Zpráva o podepsání míru způsobila radostné rozechvění v národě ruském i v celé armádě. Od té doby, kdy bylo příměří uzavřeno, očekávala se zpráva ta s největší napnutostí. Každý byl zachvácen zimničným rozčilením, které stávalo se pořád nesnesitelnějším, poněvadž každý den přinesl celou řadu nových zpráv o pohybech anglického loďstva, o domnělém vystoupení vojska britského na území turecké, o neslýchaně krutých podmínkách ruských, situace kolísala mezi mírem a mezi všeobecným požárem evropským. Jmenovitě v Cařihradě a v okolí bylo obyvatelstvu i vojsku, jako by stálo na Vulkánu, který každou minutou započne chrlit oheň. Silné hlídky vojenské patrolovaly městem. Každý parník, plovoucí do Sv. Štěpána, byl přeplněn; každé číslo novin sterými zvědavci hltáno. Až do soboty dne 2. března večer panovalo krásné, takořka letní počasí; však tu pojednou se obloha zamračila; chystalo se k bouři. „Nu — začali pověrečni prorokovat — náhlá tato změna nevěstí nic dobrého; možná že i politický obzor na novo se zakabonil a zítra jsme opět na prahu nové velké války.“ Však mezi tím, co bouře po celou noc burácela, rozháněla se na obzoru politickém mračna válečná. V letohrádku velkoknížete Mikuláše na pobřeží Bílého moře ve sv. Štěpáně (vyobrazení na str. 543.) pracovalo se celou noc, tajemníci obou diplomatických sborů opisovali a překládali pilně ujednané již podmínky míru. Od večera do bílého rána diktoval kníže Ceretělev soudruhu svému Čebašovu, který psal a psal a neustal dříve, dokud pamatné dílo úplně hotovo nebylo. Po celou noc pracovali oba tajemníci bez ustání, vytrhnuvše se jen tu a tam na okamžik, by dohodli se s tureckými tajemníky, kteří ve vedlejší komnatě dokumenty překládali. Vyšlé slunce 3. března zastihlo je v plné práci. A teprv když poslední slovo dopsáno, snesl se nad unavenými pracovníky občerstvující spánek a všichni spali uprostřed svých dokumentů, map a listin, jako voják uprostřed své zbroje.

*) Car Alexander II. vyprostil dne 3. března 1861 nevolníky své říše z obtížného poddanství pánům.

Jakmile se rozbřesklo, panoval ve Sv. Štěpánu přes bouřlivé počasí veliký ruch. Všeobecně se očekávalo, že dnes bude mír podepsán. Parník za parníkem hnal se z Cařihradu do sv. Štěpána, každý přeplněn výletníky, jež přilákala veliká přehlídka vojska, která se na oslavu nastolení cara Alexandra měla odbývati. Malá ves přeplněna Řeky, Bulhary, Turky a Rusy, všechny hostince byly nabity, všechny ulice pokryty zástupy. Osedlaní koně velkoknížete a jeho štábu ržáli netrpělivě dupajíce před budovou hlavního stanu. Odbila jedna hodina odpolední. Odbily dvě a ještě nic. Lidu pořád přibývalo, každý cítil, že něco velikého visí v povětří. Začalo řídce pršeti, však nikdo se nehýbal s místa. Konečně byla trpělivost všech odměněna. O 4. hod. vyšel velkokníže z hlavního stanu, vsedl na kůň a jel k diplomatické kanceláři, kdež u vchodu se zeptal: „Hotovo?“ Odpověď následovala a velkokníže ujížděl ihned k návrší za sv. Štěpánem, kdež armáda byla seřaděna k přehlídce. Několik okamžiků opět uběhlo. Na to hrčel vesnický kočár k vojsku. Seděl v něm generál Ignatěv, a když dojel k vojsku, seskočil s vozu a pravil: *„Mám čest blahopřáti Vaší Výsosti k podepsání míru!“*

Nastal dlouhý, bouřlivý jásot. Velkokníže provázen asi stem důstojníků vyjel až k samé frontě vojska, jež rozestaveno bylo na pobřeží právě za svatoštěpánským majakem a jal se frontu objížděti. V okamžiku ještě vojáci o podepsání míru nevěděli. Však když velkokníže odbyl přehlídku, roznesla se v řadách vojska zpráva ta rychlostí blesku a jásot stával se mocnějším a nadšenějším. Přehlídky zúčastnila se divise Šuvalova a Raucha s gardovými ostrostřelci, jízdou a dělostřelectvem.

Krásné to vojsko! Jak veliký rozdíl v jeho zevnějšku za posledních čtyr neděl! Během krátkého odpočinku jest všechno vyleštěno, vyčistěno, opraveno, takže vojsko vyhlíží opět tak čistě, krásně a svěže jako při vojenské parádě v Petrohradě.

Velkokníže, objev řady, zastavil se uprostřed, takže jej každý voják mohl spatřiti a oznámil armádě podepsání míru těmito slovy: „Jsem šťastný moha své armádě oznámiti, že s pomocí boží právě jsme uzavřeli mír!“ Druhý, daleko bouřlivější jásot z 20.000 hrdel vlnil se povětřím. Bylť to pocit úplného, slavného zadostiučinění. Přece však zvěst o míru nebyla uvítána tak divokým jásotem a nadšením, jako válečná proklamace cara lonského dubna v Kyšiněvě. Zde stál pověstný pluk Petra Velikého, preobraženský, jenž bezpočtukrát šel první k útoku ve válce právě minulé. Tamo zas jest vojsko, které čelilo nepříteli na ledových vrcholcích Balkánu v Arab Konaku po dlouhé, mrazivé, hrozné týdny. Onde byli vojáci, kteří slezali omrzlé stezky horské, táhli svá těžká děla pomocí provazů nad propastmi a octli se po hrozných útrapách zimy, hladu a namahání, tváří v tvář zoufalému nepříteli, který houževnatě hájil každou píď země. Tam zase statní junáci, kteří vykonali dlouhý pochod ze Srědce do Plovdiva, kteří hnali před sebou jako stádo armádu Sulejmana a konečně rozprášili celou sílu jeho na úpatí pohoří rhodopského odňavše mu veškerá děla. Jsou to věru mužové, jichž udatenství, odvaha a neslýchaná vytrvalost zaznamenána bude na věky v dějinách. A nedaleko tohoto vítězného vojska, — takořka na dostřel — stál poražený nepřítel; na hřebenu sousedního pahorku nalezalo se totiž několik tlup vojska tureckého, dívajícího se na skvělý výjev.

Po přehlídce velkokníže, obklopen svými důstojníky a kněžstvem připraveným k Te Deum, pravil krátce a rozhodně: „Armádě, která vykonala to co Vy, drazí přátelé, není nemožného nic!“ Na to všichni slezli s koní, obnažili hlavy a slavný obřad započal. Vojsko veskrz pokleklo. Několik dam bylo bohoslužbě přítomno. Mezi jinými choť Ignatěva, klečící na kožešině podle kočáru. Všichni generalové, vyjma Skobeleva byli přítomni. Skobelev nalézal se v okamžiku tom v Čataldži. Byl tu baron *Löhneysen* a setník *Bolla*, rakouští to vojenští přiruči, první ozdoben křížem sv. Vladimíra za odvahu svou uprostřed boje, druhý řádem sv. Jiří za výkony své co dobrovolný pobočník Skobeleva při útoku na reduty u lovačské silnice před Plevnem; plukovník *Gaillard*, francouzský přiruči, který nalézal se v průvodu velkoknížete hned od mobilisace armády a který ozdoben jest řádem sv. Vladimíra; major *Liegnitz*, německý přiruči s řádem sv. Jiří za služby v redutě grivické; poručík *Green*, americký přiruči s řádem sv. Vladimíra za výkony v Balkánu; a konečně švýcarský přiruči, jenž přibyl právě při Te Deum. Tito důstojníci a několik dopisovatelů, kteří provázeli armádu, byli jedinými cizími svědky závěrečné této sceny. Z dopisovatelů, jichž se k hlavnímu stanu v Ploješti připojilo 80, zbylo u armády ruské do podepsání míru pouze pět.

Nikdy nebylo uzavření míru slaveno za okolností tak dramatických a malebných. Obě armády tváří v tvář, ubývající svit prchajícího dne, hvizdot větru, šplouchání vln mísící se ve zpěv kněží a odpovědi vojska a temný šum příboje na moři marmarském. Krajina sama krásy převzácné s pozadím co nejmalebnějším. Přes rozvlněnou hladinu moře bylo lze spatřiti dóm a štíhlý minaret sofijský vystupující ostře k nebesům a zajímavé obrysy Stambulu. Tam na jihu vystupovaly Princovy ostrovy jako veliké, temné masivní balvany, za nimi spatřils asijský břeh, u něhož zakotveno bylo loďstvo anglické. Ještě dál bílý vrchol hory Olympu, zakalený v okamžiku tom rudými červánky zapadajícího slunce.

Bohoslužba dospěla konce, velkokníže vsedl na kůň a vojsko za radostného jásotu defilujíc před ním táhlo k odpočinku. Noc snesla se a zahalila vše temnotou.

Tak skončila poslední scena války rusko-turecké 1877—78.

# Předchozí smlouva míru.

Alespoň v hlavních kusech byl vykonán úkol, který si car Alexander při nastoupení trůnu vytkl: Slované poloostrova balkánského byli vysvobozeni ze jha tureckého. Car Alexander netajil si příčiny, které z velké části zavinily porážku Ruska ve válce se spojenci Turecka r. 1854—55. Jakožto tuhý absolutista nemohl si otec jeho car Mikuláš zjednat sympatií, jeho vnitřní politika mu nedovolovala, aby vystupoval na venek jakožto zástupce utiskovaných Slovanů. Jak mohl car Mikuláš prohlásiti se za osvoboditele křesťanů balkánských, když bylo známo všemu světu, že veliká část národa ruského dlí v podobné porobě jako Slované v Turecku? Byliť rolníci, největší to část národa, zhusta jaksi majetkem velkostatkářů, proti nimž neměli téměř žádné ochrany, a tu arci nebylo těžko dokázati, že Rusku nejde o zlepšení stavu křesťanů, nýbrž o rozšíření moci státní, neboť se každý tázal, kterak státní moc, jež doma utiskování dopouští, může vystupovat jakožto osvoboditel?

Není pochyby, že takové smýšlení národa samého padá při zahraničné politice na váhu. Jak měl ruský národ nadchnouti se k boji za osvobození jiných, když sám v porobě úpěl?

A to vše uvážil zrale Alexander II. a proto přijav na počátku panování, čeho na tu chvíli nemohl změnit, věnoval všechnu svou pozornost opravám veliké říše své.

Car Alexander varoval se při tom všelikého unáhlení. Hleděl vždy položit pevný základ, na němž by se pak dále budovalo. Uznal, že je třeba především *lid vychovat, k lepšímu poznání a sebevědomí přivést*. Prvním rozhodným krokem na této dráze bylo zrušení nevolnictví dne 3. března 1861. Od té doby spravují obce ruské své záležitosti samostatně nepodléhajíce žádnému poddanství. Byl to první stupeň ústavnosti. Záležitosti obecní jsou přístupny názoru každého a zde měl se osvobozený sedlák ruský učiti tomu, aby vedle svých soukromých záležitostí bral zřetel také k záležitostem veřejným.

Po zavedení samosprávy obecní následovala samospráva gubernií. Gubernie je již značné území a řízení její záležitostí vyžaduje již většího rozhledu. Zavedením samosprávných zastupitelstev gubernií učí se venkovan ruský pohlížeti také za meze své obce a pochopovati otázky obvod jediné obce přesahující. Není pochybnosti, že k dokončení díla svým časem bude zřízen říšský parlament a že Rusko takto beze skoků, ale tím jistěji se přidruží k ústavním státům evropským. Také v nejrozsáhlejší míře provedené smírčí soudy a poroty musí u velké míře přispívati ku povznešení národního vědomí.

A Alexander II. se neklamal, když očekával, že na tomto základě bude mu možno vykonati, co jest povinností národa ruského jako největšího z kmenů slovanských. Národ přijal s nadšením boj za osvobození soukmenovců a Evropa, nemohouc se již vymlouvati na porobu ruského lidu, nekladla podniku tomu žádných překážek.

Turecké říše v Evropě již není. Neboť i místní samospráva, jakož mírem zaručena byla jiným územím tureckým kromě osvobozeného Bulharska, bude asi takového druhu, že jí turecká vláda bude zbavena všelikého přímého vlivu na tato území.

Tak Alexander II. vyplnil co si již Petr Veliký byl vytknul; napravil hanu, která byla na Evropu uvalena zavlečením asiatského zřízení na její půdu. Velké byly oběti, jež národ ruský přinesl, ale velké jsou také úspěchy, jichž dosáhl.

Dnem 3. března 1878 počalo nové období světových dějin. Na tomto skutku nelze ničeho změniti. Obnovení poměrů před 3. březnem 1878 stalo se nemožností, z níž ani moc zbraně nemůže již učiniti možnost.

Vizmež smlouvu, která o novém zřízení na Balkáně mezi zástupci Ruska a Turecka ve Sv. Štěpáně u Cařihradu uzavřena byla, a jak ji ruský car prohlásil.

* * *

## My, Alexander Druhý,

z ochranné milosti boží císař a samovládce veškeré Rusi, moskevský, kyjevský, vladimirský, novgorodský; car kazaňský, car astrachanský, car polský, car sibiřský, car Taurického Chersonesu, car gruzínský; pán ve Pskově a velký kníže smolenský, litevský, volyňský, podolský a finlandský; kníže estlandský, liflandský, kurlandský a semigalský, samogitský, bělostocký, karelský, tverský, jugorský, permský, vjatský, bolgarský a jiných zemí; pán a velký kníže Novgorodu, nižní země, černigovský, rjazaňský, polocký, rostovský, jaroslavský, bělozerský, udorský, obdorský, kondijský, vitebský, mstislavský a celé severní strany velitel; pán Iverie, Kartalinie, kabardinské země a arménského území; čerkeských a horských knížat i jiných dědičný vladař a pán; následník norvežský, vévoda šlesvig-holštýnský, stomarnský, ditmarský a oldenburský atd. atd. atd.

oznamujeme tímto, že následkem vzájemného dohodnutí mezi Námi a Jeho Veličenstvem císařem ottomanským Naši oboustranní plnomocníci ve Sv. Štěpánu dne 19. února (3 března) tohoto roku 1878

**předchozí podmínky míru**

mezi oběma říšemi uzavřeli a podepsali, kteréž od slova k slovu znějí takto:

Jeho Veličenstvo car ruský a Jeho Veličenstvo císař Ottomanů, nadchnuti přáním, svým zemím a svým náro-

dům vrátiti a zabezpečiti dobrodiní míru a vyhnouti se všem novým zápletkům, které by jej ohrožovaly, jmenovali svými zástupci, kteří by předběžné podmínky míru ustanovili, uzavřeli a podepsali:

J. V. car ruský hraběte Mikuláše *Ignatěva*, a pana Alexandra *Nelidova*.

J. V. císař Ottomanů pak *Savfeta* pašu a *Sadulaha* beje,

kteří vyměnivše řádná plnomocenství svá dohodli se o těchto článcích:

### Článek I.

Aby učinil se konec ustavičným sporům mezi Tureckem a Černou horou, upraví se hranice, které obě země dělí, dle připojené mapy, s vyhražením pozdější opravy, takto: Od hory Dobrotice půjdou hranice podél čáry, naznačené konferencí cařihradskou až ke Korytu a Bilku; odtud půjdou nové hranice až ke Gacku (Metokie, Gacko budou náležeti Černé Hoře) a dále k ústí Pivy do Tary, potom k severu přes Drinu až ke vtoku její do Limu. Východní hranice knížectví půjdou podle Limu až k Prepolji, a obrátí se přes Rožaj k Suché Hoře ponechávajíce Bibo a Rožaj u Černé Hory. Rugovo, Plavu a Gusinë zahrnujíce půjdou hranice přes Žljeb, Paklen a podél hranic severoalbanských přes hřeben hor Koprivníka, Baby, Boru až k nejvyššímu vrcholi pohoří Prokletého. Od tohoto místa obrátí se hranice přes vrchol Biskušika a půjdou rovnou čarou k jezeru Jiceni Hoti, uprostřed mezi Jiceni Hoti a Jiceni Kastrati; pak přejdou jezero skadarské a skončí u Bojany, jejímž údolím půjdou až k moři. Nikšič, Gacko, Spuž, Podgorice, Žabljak a Bar zůstanou Černé Hoře. Evropská komise, v níž budou zastoupeny Vysoká Porta a Černá Hora, ustanoví definitivní hranice knížectví; ona učiní na místě samém v povšechném ustanovení hranic ony změny, které uzná za potřebné a spravedlivé v prospěchu obou stran a pokoje obou zemí a při nichž povolí hned náhrady, jež uzná za potřebné. Plavba na Bojaně, jež zavdávala vždy podnět ke sporům mezi Portou a Černou Horou, upraví se zvlášť, což učiní tatáž komise evropská.



Zajatí Turci v Kyšiněvě vykonávají ranní omývání.

Článek II.

Vysoká Porta uzná definitivně neodvislost knížectví černohorského. Dohodnutí mezi vládou ruskou, vládou ottomanskou a knížectvím černohorským ustanoví dále ráz a formu poměru mezi Portou a knížectvím, zvláště stran černohorských zástupců v Cařihradě a na jistých místech císařství ottomanského, kdež je jich potřeba, stran vydávání zločinců na jedno nebo na druhé území uprchlých, a podřízení Černohorců v ottomanském císařství cestujících nebo meškajících zákonům i vrchnostem ottomanským, ve shodě se zásadami mezinárodního práva a se zvyky, týkajícími se Černohorců. Mezi Portou a Černou Horou uzavře se smlouva, aby se rozřešily otázky, které se týkají obcování mezi obyvateli pohraničných okresů obou zemí a vojenských opevnění na těchto pohraničných místech. Věci, o nichž by dohodnutí nemohlo se docíliti, rozhodnou se smírčím soudem Ruska a Rakouska. Při příštích neshodách nebo sporech, vyjma nové reklamace stran území, ponechají Turecko a Černá Hora pořádání svých sporů Rusku a Rakousku, kteréž budou rozhodovati společně po spůsobě soudu smírčího. Vojsko černohorské musí území, neobsažené v hranicích výše naznačených, opustit za 10 dní po podepsání předběžné smlouvy míru.

Článek III.

*Srbsko* uzná se za neodvislé. Hranice jeho, naznačené na zvláštní mapě, půjdou podél Driny ponechávajíce Malý Zvorník a Sakar knížectví a podél starých hranic až k pramenům potoka Rzava u Stolice. Odtud půjde nová čára podle potoka toho až k řece Rašce a pak podle ní až k Novému Pazaru. Od Nového Pazaru podle potoku, který teče podle vesnic Mekině a Trozoviště až k jeho pramenům vzhůru půjde nová hranice přes horu Bosur do údolí Ibaru a sestoupí k potoku, který u vesnice Rybarce vtéká do řeky. Potom jdou podle řek Ibaru, Sitnice, Labu a potoka Batnice až k jeho zřídlu na hoře Grapašnici. Odtud půjdou hranice po výšinách, které rozdělují vody Krivy a Větrnice a nejkratší čarou k ústí potoka Mirovacky do Větrnice, pak podle potoka Mirovacky k hoře Mirovačce, a sestoupí k řece Moravě u vesnice Kalimanie. Od toho místa běží hranice s řekou Moravou až k řece Vlašině u vesnice Stajkovice; dále podle Vlasiny, Ljuberajdy a potoka Kukavice vzhůru přes Suchou Planinu, podle potoka Vryla až k Nišavě a podle Nišavy až k vesnici Krupci, odkudž nejkratší cestou dostanou se ke starým hranicím srbským na jihovýchodě u Karavut-Bare, načež jdou podle nich až k Dunaji. Pevnůstka turecká na Dunaji Ada Kale se vyklidí a zboří. Turecko-srbská komise u přítomnosti ruského komisaře upraví na místě samém definitivní hranice ve třech měsících a urovná otázky, jež se týkají ostrovů drinských. Bulharský zástupce připuštěn bude k pracím komise, až bude se zabývati hranicemi mezi Srbskem a Bulharskem.

Článek IV.

Moslemíni, kteří mají majetek v krajinách k Srbsku připojených a kteří by rádi bydleli mimo knížectví, mohou podržeti tam své jmění nemovité dadouce je jiným v nájem nebo ve správu. Turecko-srbská komise u přítomnosti ruského komisaře rozhodne bez dalšího odvolání do dvou let o všech otázkách stran zjištění nemovitého majetku, při němž jedná se o prospěchy moslemínské. Komise tato upraví do tří let způsob prodeje statků státních a církevních i všecky otázky, které se týkají prospěchů snad osob soukromých. Do uzavření přímé smlouvy mezi Tureckem a Srbskem, kteráž ustanoví ráz a způsob poměrů mezi Portou a knížectvím, bude se nakládati se srbskými poddanými, kteří cestují nebo meškají v císařství ottomanském, dle zásad práva mezinárodního.

Vojsko srbské musí do 14 dní po podepsání předběžné smlouvy míru opustit území, které není zahrnuto hranicemi výše naznačenými.

Článek V.

Vysoká Porta uzná neodvislost *Rumunska*, kteréž učiní nároky na náhradu, o níž obě strany se dohodnou. Do uzavření přímé smlouvy mezi Tureckem a Rumunskem budou rumunští poddaní v Turecku požívati všech práv zaručených poddaným jiných mocností evropských.

Článek VI.

*Bulharsko* ustaví se za knížectví samosprávné, poplatné, s vládou křesťanskou a s vojskem národním. Konečné hranice knížectví bulharského ustanoví zvláštní rusko-turecká komise před vyklizením Rumelie armádou ruskou. Komise tato bude při svých pracích na místě samém činiti změny při hranicích povšechně naznačených a hověti při tom zásadě národnosti, většině obyvatelstva okresů sousedních dle základů míru, i místopisným potřebám a praktickým poměrům obchodu místního obyvatelstva.

Rozloha knížectví bulharského jest v hlavních rysech naznačena na zvláštní mapě, kteráž bude sloužiti za základ pro konečné ustanovení hranic. Opouštějíc nové hranice knížectví srbského půjde čára podle západních hranic okresu vraňského až ke Karadaghu; obracejíc se na západ půjde podle západních hranic okresů Kumarova, Kočan, Kalkandelu až k hoře Korabu; odtud přes řeku Veleštici až k ústí jejímu do Černého Drinu. Dále na jih přes Drin a přes západní hranice okresu cařihradského k hoře Linasu, pak podle západních hranic okresů Gorice a Starova až k hoře Gramosu. Přes jezero Kastori dostane se čára k řece Moglanici a půjde podle toku jejího a jižně od Janice přes ústí Vardaru a přes Galliko k vesnici

Parga a Serajkeni; odtud k středu jezera Bechik-Gul při ústí řeky Strumy a Karasu a podle přímoří až k Burn-Gurlu; potom směrem severo-západním k hoře Čaltepe, přes pohoří rhodopské až k hoře Krusovu, přes Černý Balkán, přes hory Ček, Kulači, Čepelion, Karakolas a Čiklaraž k řece Ardě. Odtud půjde čára k městu Čirmenu nechávajíc Drinopol na jihu, osadami Sugutlin, Karaharuza, Arnauceni, Azardži a Jenidže až k řece Deresi, podle Deresi a Čorlu až k Ljule-Burgasu, odtud přes řeku Sudjak k vesnici Serguenu přes výšiny přímo k Hakim-Tabiasi, kdež u Černého moře přestává. Pobřeží opustí u Mangalie a půjde podél jižních hranic kraje tulčského a skončí na Dunaji u Razova.

Článek VII.

Kníže bulharský bude obyvatelstvem svobodně zvolen a od Porty za souhlasu mocností potvrzen. Žádný člen panujících dynastií evropských velmocí nemůže býti volen za knížete bulharského. Kdyby místo knížete bulharského se uprázdnilo, odbude se volba nového knížete za těchže podmínek a v těchže formách.

Shromáždění vynikajících Bulharů v Plovdivě nebo Trnově vypracuje před volbou knížete pod dozorem ruského komisaře a u přítomnosti ottomanského komisaře zřízení příští správy dle zásad ustanovených v r. 1830 po míru drinopolském pro knížectví dunajská.

V místech, kde Bulhaři jsou pomícháni s Turky, Řeky, Valachy nebo jinými národnostmi, vyhoví se při volbách právům a prospěchům tohoto obyvatelstva vypracováním organického zřízení.

Zavedení nové vlády v Bulharsku a střežení nad jejím působením odevzdá se po dvě leta komisaři ruskému. Na konci prvního roku po zavedené nové vládě a když stane se o tom dohodnutí mezi Ruskem, Portou a mocnostmi evropskými, budou moci, když uzná se to za potřebné, přidati komisaři ruskému zvláštní své zástupce.

Článek VIII.

Armáda ottomanská nezůstane již v Bulharsku a všecky staré pevnosti zboří se na účet vlády domácí. Porta bude míti právo naložiti dle vlastní libosti s materialem válečným a jinými věcmi, patřícími vládě ottomanské, které snad zůstaly v pevnostech dunajských již dle příměří ze dne 19./31. ledna vyklizených, a též s věcmi, které jsou snad v pevnostech Šumenu a Varně.

Do úplného zřízení vojska domácího, kteréž dostačí k zachování pořádku, bezpečnosti a pokoje, a jehož počet ustanoví se později dohodnutím vlády ottomanské a ruské, bude míti vojsko ruské zem obsazenu a poskytne komisaři pomoci ozbrojené, když toho bude třeba. Okupace tato obmezí se také na dobu asi dvou let.

Počet okupačního sboru ruského, skládající se ze 6 divisí pěchoty a 2 divisí jízdy, který zůstane v Bulharsku po vyklizení Turecka vojskem ruským, nepřevýší 50.000 mužů; obsazená zem ponese útraty za jeho vydržování. Ruské okupační vojsko v Bulharsku bude udržovati spojení s Ruskem nejen přes Rumunsko, nýbrž také přístavy černomořskými Varnou a Burgasem, kdež může na dobu okupace zříditi potřebná skladiště.

Článek IX.

Výše ročního poplatku, jejž Bulharsko bude odváděti dvoru suzerenímu, vyplácejíc jej bance, kterou Porta později naznačí, ustanoví se dohodnutím Ruska, vlády ottomanské a jiných kabinetů ku konci prvního roku působnosti nové organisace. Poplatek ten bude míti za základ průměrný příjem celého území, jež bude patřiti ke knížectví. Bulharsko vstoupí na místo vlády ottomanské v její břemena a povinnosti ke společnosti dráhy Ruščuk-Varna po dohodnutí Porty, vlády knížectví a správy této železnice. Též upravení týkající se druhých železnic v knížectví bulharském jest ponecháno dalšímu dohodnutí Porty, vlády bulharské a správy dotyčných společností.

Článek X.

Porta bude míti právo užívati cesty Bulharskem pro dopravu vojska, střeliva a spíže do oněch provincií, které leží za knížectvím, a nazpět po silnicích ustanovených. Aby předešly se nesnáze a nedorozumění při užívání práva tohoto, ustanoví zvláštní řád dotyčné podmínky za tři měsíce po schválení smlouvy míru.

Rozumí se, že právo to vztahuje se pouze na řadové vojsko ottomanské a že vojsko nepravidelné, bašibozuci a Čerkesové jsou z něho úplně vyloučeni.

Porta vyhražuje si také právo vésti knížectvím bulharským poštu svou a udržovati tam spojení telegrafické. Též tyto věci se upraví do tří měsíců.

Článek XI.

Moslemínští a jiní majitelové, kteří se snad usadí mimo knížectví, mohou podržeti nemovité jmění své dadouce je jiným v nájem nebo ve správu. Turecko-bulharské komise budou v hlavnějších městech zasedati pod dozorem komisařů ruských, aby bez dalšího odvolání do dvou let rozhodli všecky otázky stran zjištění nemovitého majetku, při nichž jedná se o prospěchy moslemínské neb jiné.

Podobné komise uspořádají do dvou let všecky záležitosti stran prodeje, využitkování neb užívání majetku státního nebo církevního. Ku konci této lhůty dvouleté prodá se všechen majetek, k němuž nikdo se nepřihlásí, veřejnou dražbou a výtěžku užije se k vydržování moslemínských i křesťanských vdov a sirotků, kteréž jsou obětí posledních událostí válečných.

Obyvatelé knížectví bulharského, kteří v jiných částech říše ottomanské cestují nebo meškají, budou podřízeni zákonům a úřadům ottomanským.

Článek XII.

Všechny pevnosti podunajské se zboří. Budoucně nebude žádných pevností na této řece ani lodí válečných

ve vodách knížectví rumunského, Srbska a Bulharska, vyjma obyčejné lodě stavičné a lehké lodě pro říční policii a službu celní. Práva a povinnosti mezinárodní komise na dolejším Dunaji zůstanou nedotknuty.

Článek XIII.

Vysoká Porta přijímá upravení plavby na ústí sulinském a náhradu soukromníkům, jichž jmění snad válkou nebo přerušením plavby na Dunaji trpělo a sice tím, že na tento výdaj poukáže část 500.000 franků k částce, kterou jí dlužna jest dunajská komise.

Článek XIV.

*V Bosně a Hercegovině* budou neprodleně zavedeny opravy, které tureckým splnomocněncům v prvním sezení cařihradské konference sděleny byly i se změnami, které společným dohodnutím Porty, ruské a rakouské vlády určeny budou. Zaplacení dlužných částí nebude se žádati a příjmů těchto zemí až do 1. března 1880 užije se výhradně k tomu, aby rodinám uprchlíků a obyvatelů, kteří se staly obětí posledních událostí, bez rozdílu plemene a náboženství dána byla náhrada, jakož aby pomohlo se místním potřebám země. Část, která po této lhůtě odváděti se bude ročně ústřední vládě, ustanoví se jen zvláštním dohodnutím Turecka, Ruska a Rakouska.

Článek XV.

Porta zavazuje se, že svědomitě užije na *ostrově Kretě* oprav z roku 1868, jelikož již nyní vyhovuje přáním obyvatelstva. Podobné opravy srovnávající se s místními poměry zavedeny budou v Epiru, Thessalii a jiných částech evropského Turecka, pro které části není o zvláštní organisaci smlouvou touto postaráno. Zvláštní komise, v kterých domácí živel bude ve většině zastoupen, budou míti v každé provincii povinnost podrobnosti nových oprav vypracovati. Výsledek této práce předloží se Portě, která poradí se s císařskou vládou ruskou, dříve než nařídí provedení.

Článek XVI.

Jelikož vyklizení krajů *v Arménsku* od Rusů obsazených, které kraje vydány budou opět Turkům, mohlo by zavdati příčinu k srážkám a příčinu k zápletkám, které by se státi mohly nebezpečnými pro dobré poměry obou zemí: zavazuje se Porta bezodkladně zavésti opravy a organisaci v krajích od Arménů obývaných, a zaručiti bezpečnost Arménů proti Kurdům a Čerkesům.

Článek XVII.

Úplnou a neobmezenou *amnestii* obdrží od Porty všichni turečtí poddaní, kteří o posledních událostech se kompromitovali. Všechny osoby nalézající se proto ve vazbě nebo ve vyhnanství obdrží ihned svobodu.

Článek XVIII.

Porta uváží mínění, které komisaři zprostředkujících mocností stran města Choturu vysloví, a zavazuje se, že dá provésti práce k ustanovení turecko-perských hranic.

Článek XIX.

Válečná náhrada a ztráty od Ruska utrpené, které J. V. císař ruský reklamuje a které jemu zapraviti zavázala se Porta, jsou tyto:

a) 900 milionů rublů válečných náhrad (vydržování armády, náhrada za válečný material);

b) 400 milionů rublů náhrady za škody jižního pobřeží, za obchod vývozní, průmysl a dráhy;

c) 100 milionů rublů náhrady za škody způsobené invasí v Kavkazu;

d) 10 milionů rublů náhrady a úroků pro ruské poddané a ústavy v Turecku.

Veškerá suma obnáší 1410 milionů rublů.

V uvážení finančních poměrů Turecka a v souhlasu s přáním sultána svoluje císař ruský, aby větší část uvedené sumy zaplacena byla odstoupením následujících krajů:

a) Kraj tulčský, to jest okresy Kilia, Sulina, Mahmudié, Isakča, Tulča, Mačín, Babadagh, Chrsovo, Kjustenča a Medžidije, dále ostrovy v ústích dunajských a ostrovy Kadi. Rusko, nechtíc toto území a ostroví ústí dunajských anektovati, vyhražuje si, že je vymění za onu část *Besarabie*, která byla smlouvou z roku 1856 od Ruska odtržena a jest ohraničena na jihu ramenem kilijským a ústím starostambulským. Otázku rozdělení vod a rybaření upraví rusko-rumunská komise v jednom roce po schválení smlouvy míru.

b) Ardahan, Kars, Batum, Bajazid a krajina až k Soganliku. V hlavních rysech půjdou hranice od Černého moře po hřebeně hor, které dělí přítoky řeky Hopy od přítoků řeky Čaroku, a po hřbetě hor na jihu města Artvina až k řece Čaroku a vesnicím Alatu a Bechači; potom půjdou hranice přes vrchol hor Derveníku, Horčezoru a Beduiguinu přes hřeben, dělící přítoky Tortumu a Čaroku a přes výšiny u Yali-Vihimu, a končí u vesnice Vihime-Kilisa na řece Tortumu; odtud půjdou podle pohoří Sivri až k hoře téhož jména, jižně od vesnice Norismanu; pak obrátí se na jihovýchod k Zevinu, půjdou západně od silnice, která jde od Zevina k Ardostu a Chorasanu, obrátí se na jih přes pohoří Soganly až k vesnici Giličmanu; dále přes Charjan-Dagh, 10 verst jižně od Kamuru, dostanou se do údolí řeky Muradu. Konečně půjdou hranice podle hřebene Ala-Daghu, Horie a Tandureku, údolím bajazidským, a dostanou se na staré turecko-perské hranice jižně od jezera Kazly-Gurul.

Definitivní hranice zemí od Ruska anektovaných, které vyznačeny jsou na mapě, ustanoveny budou od komise delegátů ruských a tureckých. Tato komise vyhoví při pracích svých jak topografii místní, tak ohledům na dobrou správu a podmínkám, které jsou s to zajistiti pokoj zemi.

c) V §§. a) a b) uvedené kraje postoupí se Rusku za část jedné miliardy a sto milionů rublů (1100 mi-

lionů). Co pak týká se zbytku náhrady — vyjma 10 milionů rublů, připadající poddaným a ústavům v Turecku — t. j. 300 milionů rublů, ustanoví se způsob placení této částky a k tomu potřebné garancie dorozuměním se vlády ruské s vládou tureckou.

d) Deset milionů, které placeny budou náhradou ruským poddaným a ústavům v Turecku, bude placeno v poměru, jak reklamace od interesentů budou od ruského vyslanectví v Cařihradě zkoumány a Portě předkládány.

Článek XX.

Vysoká Porta uchopí se účinných prostředků, aby v dobrotě vyřízeny byly všechny již po leta trvající sporné otázky ruských poddaných, v případu potřeby dá jim náhradu a bez odkladu prohlášené rozsudky uskuteční.

Článek XXI.

Obyvatelstvu území, které se Rusku odstoupí, je svobodno se vystěhovati a nemovitosti prodati. K účelu tomu je mu povolena tříletá lhůta, počínaje od podepsání či schválení smlouvy míru. Po uplynutí této doby stanou se obyvatelé, kteří zem neopustili a své nemovitosti neprodali, ruskými poddanými. Nemovitosti, které náleží státu aneb náboženským nadáním, nacházejícím se mimo hranice odstouplého území, musí býti v téže době tří roků tím způsobem prodány, jak to zvláštní rusko-turecká komise ustanoví. Komise ta bude též vyzvána, aby stanovila způsob, dle kterého ottomanská vláda naloží s válečným materiálem, střelivem, spíží a jiným státním majetkem, který ještě zůstal v místech Rusku odstoupených, avšak dosud ruským vojskem neobsazených.

Článek XXII.

Kněží, poutníci a mnichové, kteří cestují v evropském a asiatském Turecku, aneb se v něm zdržují, budou míti tatáž práva a výhody, jako duchovní jiných cizích národností.

Právo officielní ochrany (protection officielle) náleží ruskému velevyslanectvu a ruským konsulům, a to nejen vzhledem k zmíněným osobám a jich majetku, náboženským a dobročinným ústavům v posvátných místech, nýbrž i jinde. Mniši na hoře Athos, kteří jsou rodem Rusové, podrží svůj majetek a dřívější výsady a požívati budou ve třech klášteřích, které jim náleží a v dependencích těchže klášterů těchže práv a výsad, jako jiné náboženské ústavy a kláštery na hoře Athos.

Článek XXIII.

Všechny smlouvy a dohodnutí, jaká uzavřena byla v zájmech vykonávání spravedlnosti, obchodu a postavení ruských poddaných v Turecku, která byla válkou zrušena, nabudou opět platnosti, vyjma ona obmezení, jimž odporuje smlouva míru. Obě vlády vstoupí, co se dotýče vzájemných jich závazků a povinností, v tytéž poměry, v jakých byly před prohlášením války.

Článek XXIV.

*Bosporus a Dardanely* zůstanou ve válce jakož i v pokoji otevřeny obchodním lodím neutralních států, které budou plouti z ruských přístavů, aneb pro ně budou určeny. Vzhledem k tomu zavazuje se Vysoká Porta, že nebude míti budoucně před tvrzemi Černého a Egejského moře žádné blokády, která by nevyhovovala znění pařížské smlouvy ze dne 16. dubna 1856.

Článek XXV.

Úplné vyklizení Turecka se strany ruského vojska stane se, vyjma Bulharsko, v době tří měsíců po uzavření skutečného míru mezi carem ruským a sultánem tureckým. Aby se čas uspořil, může být část carské armády poslána do přístavů Černého a Bílého moře, aby zde vsedla na lodě, které náleží ruské vládě, aneb k účelu tomu byly najaty. Vyklizení tureckého území v Asii provede se v 6 měsících po skutečném uzavření míru. Vojsko ruské vstoupí v Trapezuntu na lodě, aby odebralo se pak přes Kavkaz a Krym do vlasti. S vyklizením započne se hned po výměně smluv míru.

Článek XXVI.

Dokud bude carské vojsko v místech, která zůstanou dle smlouvy míru Vysoké Portě, zůstane správa a pořádek takový, jako za okupace. Vysoká Porta nebude smět činiti na místa ta, dokud veškeré vojsko neodtáhne, žádných nároků. Ottomanské vojsko nesmí vtáhnouti do míst, která budou Vysoké Portě vrácena, aniž smí tato v nich vykonávat svou správu, dokud nebude důstojníku Vysokou Portou jmenovanému velitelem ruského vojska oznámeno, že to neb ono místo neb provincie úplně ruským vojskem opuštěna.

Článek XXVII.

Vysoká Porta zavazuje se nepotrestati ottomanské poddané v žádném případu, kteří jsou svým poměrem k ruské vládě po čas války kompromitováni. V případu, kdyby některé osoby se svými rodinami v průvodu ruského vojska chtěly odtáhnout, nebude jim v tom ottomanské vojsko brániti.

Článek XXVIII.

Hned po schválení smlouvy míru budou zajatci komisaři, od obou vlád jmenovanými, kteří se za příčinou tou odeberou do Oděsy a Sevastopolu, vyměněni a propuštěni. Ottomanská vláda zaplatí v 18, komisaři ustanovených stejnodobých lhůtách a to v době 6 roků všechny útraty, které spojeny byly s vydržováním vrácených jí zajatců. Výměna zajatců mezi tureckou vládou a vládami rumunskou, srbskou a Černou Horou stane se týmž způsobem, bude totiž počet vládou ottomanskou vrácených zajatých vojínů odečtěn od počtu zajatců.

Článek XXIX.

Tato listina bude císařem ruským a císařem ottomanským schválena a ve 14 dnech, možno-li i dříve, v Petrohradě vyměněna, kdež zároveň stane se dohodnutí o místě a čase, kdy a kde budou úmluvy této listiny

při smlouvách míru obvyklým způsobem oslaveny. Rozumí se samo sebou, že obě strany jsou od podepsání této listiny k plnění podmínek, v ní obsažených, zavázány.

Listiny pověřili svými podpisy a pečetěmi dotyční splnomocněnci.

Stalo se ve Sv. Štěpáně dne 19. února (3. března) roku tisícího osmistého sedmdesátého osmého.

Podepsal: Hrabě *Ignatěv*. *Nelidov*.
Podepsal: *Savfet*. *Sadulah*.

* * *

Shrneme-li výsledky smlouvy této v jedno, jeví se nám na poloostrově balkánském následující poměry území a obyvatelstva:

Srbsko nabývá 164 zeměpisných čtv. mil s 216.000 obyvateli, z nichž jest 92.000 moslemínů.

Černá Hora získá 80 čtv. mil s 60.000 obyvateli, z nichž jest 20.000 moslemínů.

Rumunsko získá Dobrudži se 199 čtv. milemi a 194.000 obyvateli, mezi nimi 100.000 moslemínů.

Rusko dostane Besarabii se 188 čtver. milemi a 180.000 obyvateli.

Nové Bulharsko vyměřeno na 2562 čtverečních mil s 3,822.000 obyvateli, mezi nimi 1,430.000 moslemínů; z těchto pak jest asi 800.000 Turků a Čerkesů, ostatní Bulhaři, již přijali koran.

Turecko pozbylo asi 3000 čtver. mil a 4,470.000 obyvatelů, mezi nimiž je asi 1,530.000 moslemínů.

Na poloostrově balkánském zřízeny pak tyto státy:

Neodvislé státy.

*Rumunsko* 2208 čtver. mil, 4,700.000 obyvatelů, mezi nimi 100.000 moslemínů.

*Srbsko* 955 čtver. mil, 1,570.000 obyvatelů, mezi nimi 92.000 moslemínů.

*Černá Hora* 250 čtver. mil, přes 200.000 obyvatelů, z nich asi 20.000 moslemínů.

Poplatný stát bulharský

2502 čtver. mil, 3,822.000 obyvatelů, z nich 1,430.000 moslemínů.

Evropské Turecko.

Rumelie 216 čtver. mil, 990.000 obyvatelů, z nich asi 580.000 moslemínů.

Epirus, Thessalie a zbytek Macedonie 798 čtver. mil, 1,275.000 obyvatelů, z nich 236.000 moslemínů.

Albanie 992 čtver. mil, 1,690.000 obyvatelů, z nich 1,000.000 moslemínů (skoro samí Albanci poturčení).

Bosna a Hercegovina 1160 čtver. mil, 1,200.000 obyvatelů, z nich 570.000 moslemínů (vyjma úřadníky vesměs Slované).

Kreta 150 čtver. mil, 270.000 obyvatelů, z nich 40.000 moslemínů, skoro všichni jsou řecké národnosti.

Celkem bude míti Porta 3300 čtver. mil, asi 5 $^1/_2$ milionu obyvatelů, z nichž jest asi 2 $^1/_2$ milionu moslemínů, ale z těch je sotva milion Turků a Čerkesů, ostatní jsou Slované a Řekové.

Takž dnové naši spatřili velikou změnu v dosavadním rozdělení Evropy, spatřili splnění toho, oč se zasazovala celá staletí, spatřila na troskách panství tureckého nově vznikající státy slovanské.

Veškeré Slovanstvo se sice těšilo, že tato válka Ruska s Tureckem nadobro vypořádá účet Slovanstva i veškeré Evropy s vyznavači islamu, že bude sultán přinucen, aby po míru cařihradském přestěhoval se do Asie a Cařihrad sám že bude hlavním městem slovanské říše na Balkáně.

Prozatím se tak nestalo; kdyby nebylo dlužno obávati se, že bažením po *úplném* odstranění tureckého panství z Evropy bude po případě zmařeno i to, čeho jinak bylo lze dosíci, kdyby u věci této bylo svrchovanou zásadou všech států evropských rozhodné zlepšení osudu národův pobalkánských bez ohledu na to, zdali tím snad utrpí sobecké prospěchy jednotlivých sousedů, Rusko dojista bylo by již učinilo, že Carhrad opět Kristu by se posvětil, že na chrámě Sv. Sofie byl by již nyní vztýčen kříž, a sultán že by z břehů asijských mohl pouze pohlížet na své ztracené panství evropské.

Zatím však muselo se zjednat jen to, co na ten čas skutečně možno udržet, a jestliže Rusko zůstavilo sobě i osvobozeným národům na Balkáně úplné vypuzení Turků z Evropy na příští doby, dosáhlo snad moudrou umírněností více, než by se mu bylo podařilo, kdyby již touto válkou bylo se snažilo provésti dílo celé, dokonalé.

Tím stavem věcí, jenž mírem svatoštěpánským jest zřízen, položen jest pevný a nevyvratný základ k přirozenému, nenáhlému sic, ale za to tím jistějšímu a trvanlivějšímu rozvoji nového státního života osvobozených národův na poloostrově balkánském a úplné odstranění panství půlměsíce z Evropy prodlí nyní už jen dotud, dokud tito národové nenabudou dostatečné síly, aby mohli úplně převzít veškeré jim patřící dědictví po jejich dosavadních utiskovatelích.

Založením knížectví bulharského a uznáním samostatnosti Černé Hory, Srbska a Rumunska utvořeno jest na poloostrově balkánském pevné jádro, které k sobě znenáhla jako hora magnetická přitáhne i všechny ostatní kraje a země, jež byly ještě ponechány — arci že už jen více na oko, než ve skutečnosti — v moci turecké. Zejména zřízením *knížectví bulharského* vyňato a vykrojeno jest z kmene turecké moci jádro nejlepší, odňata jest jí země, která tvořila její nevyprázniteInou zásobárnu a prameny nevyčerpatelné. Dotrpěli Bulhaři a vlastními pány stali se tam, kde byli dosud pouze národem robů a nevolníků, loupených a vražděných od pánů svých kdykoliv k tomu barbarské despoty choutka napadla. A jakož země sama plna jest přírodních po-

kladů, tak těší se neobyčejně výhodnému položení. Téměř celé hranice severní tvoří jí veletok Dunaje, od Mangalie až k Midii oblévá ji Černé moře, kdežto na jihu Egejské na dvou místech zálivem orfanským a kavalským se jí dotýká. Celé pak ostatní hranice jižní jdou nedaleko od břehu mořského, západní pak zasahujou až do Albanie a stáčejí se kolem Prizrenu a po pravém břehu bulharské Moravy k Pirotu a odtud k východním hranicím Srbska, s kterým nové Bulharsko se stýká po celé východní straně Srbska až k Dunaji.

O sobě ne příliš velikého, ale poměrně přece značného přírostku dostalo se také vítězné hrdinné Černé Hoře. Čeho po celé věky dobývali Černohorci, toho konečně dosáhli, tak že nebyly nadarmo prolévány veliké ty proudy jejich krve a nebyla od nich nadarmo zporážena několikerá vojska turecká. Všechna ta města a tvrze, které dosud jako klín vraženy byly do těla Černé Hory, připadla nyní rekům Černých Hor, na jihu Spuž, Podgorice a Žabljak, na severu Kolašín, na severozápadu Nikšiće. A kromě těch obdrží Černá Hora na severozápadu celé území od Grahova ku Gacku a dále odtud k severovýchodním hranicím Černé Hory, podél nichž přidán jí jest také pruh země po celé jejich délce, na východě a jihovýchodě území Kučův a celou rovinu podgorickou, posléze pak na jihu celý pás země mezi mořem Jaderským a Skaderským jezerem až k řece Bojaně s třemi přístavy: spickým, barským a olgunským. Tím jsou vyplněna hlavní přání Černé Hory, která se stala pánem nepřátelských jí do poslední doby sousedních měst, pánem úrodné roviny podgorické a tří námořských přístavů. Co jí po celé věky odpíraly tu zbraně osmanské, tu tvrdošíjnost diplomacie, toho nyní Černá Hora dosáhla — dosáhla pevného základu k velkému svému rozvoji!

I Srbsko jest poněkud rozšířeno. Hlavně však důležito pro ně jest, že tak jako Rumunsko stalo se neodvislým a že při novém státním zřízení na poloostrově balkánském nebude mu více třeba báti se nepřátelství tureckého. Pro všechny zbývající kraje a země tureckého panství v Evropě — pokud v nich žije obyvatelstvo křesťanské — ustanoveno jest výslovně zavedení řádných oprav. Vzhledem Bosny a Hercegoviny vyhraženo jest Rakousku spolupůsobení v jich volbě a zavedení a patrno z toho, kterak přese všechen křik Maďarů Rusko zachovalo s Rakouskem přátelství.

Sobě nevyhradilo Rusko v evropském Turecku téměř ničeho. Kromě Dobrudže a nepatrné téměř válečné náhrady 300 milionů rublů pro sebe a 10 milionů na odškodnění svých poddaných za to, co válkou ztratili, spokojuje se pouze odstoupením jedné části asijské Armenie. Nejlepší to důkaz, že při celé nejvýš nákladné a s ohromnými obětmi spojené válce vedeno bylo Rusko především myšlenkou lidskosti a účinné slovanské vzájemnosti. — O Dobrudži praví sice podmínky míru, že má sloužit Rusku k výměně za odňatou mu r. 1856 Besarabii. Ale můžeme čekati, že Rusko odškodní Rumunsko za Besarabii jiným způsobem, a že i Dobrudžu ponechá Bulharsku, aby mělo s novým slovanským knížectvím i po zemi přímé spojení a mohlo snáze svou pomocí mu přispěti ve všem, čehokoliv by v prvních dobách jeho samostatnosti bylo třeba.

Pravíme *samostatnosti* Bulharska a chybujeme-li tím formálně, chybujeme sotva skutkem, ježto tak zvaná poplatnost Bulharska sotva umenší ve skutečnosti jeho samostatnost. Neboť knížectví stojící pod vlastním voleným panovníkem a těšící se v každém ohledu ochraně tak mocné říše, jakou jest říše ruská, může dozajista slouti samostatným i po tu dobu, po kterou odvádí nějaký poplatek zbytkům panství tureckého. Však bohdá nadejde za nedlouho příležitost, kdy Turecko pouhou cestou smlouvy vzdá se i tohoto poplatku a spokojí se náhradou, jakou Rusku nalézti nebude nesnadno.

Takovéto podoby jsou nové státní útvary na poloostrově balkánském po míru sv.-štěpánském. Jako velmoci není více Turecka v Evropě, v tom ohledu jest ve skutečnosti odstraněno z „koncertu velmocí evropských“. A popatříme-li zejména na minulé doby jeho moci a slávy aspoň válečné, musíme vyznati, že již jest pouhým toliko stínem svých velkých dob a že první silnější zavanutí vichru dostačí, aby odneslo i poslední turecké stany přes moře do asijské vlasti Osmanův.

## Pletichy anglické.

Turecký ministr války *Reuf* čili *Rauf* paša s malou družinou a ruský plnomocník při jednání o mír general hrabě *Ignatěv* přibyli ve čtvrtek dne 14. března večer ze Sv. Štěpána do Petrohradu k výměně smlouvy o mír. K nařízení cara ubytován byl mimořádný vyslanec sultanův v nádherném bytu jednoho předního hotelu petrohradského. Druhého dne ráno odebral se turecký vyslanec ke kancléři knížeti *Gorčakovu*, který pak návštěvu opětoval. Také s ministrem války *Miljutinem* navštívili se na vzájem. Dne 16. března odebral se vyslanec do zimního paláce carova. Car přijal vyslance v síni Petra Velikého, kde stoje přede trůnem přivítal vyslance velmi vlídně. Při obyčejných obřadech přijal od něho car podepsanou smlouvu předchozího míru, načež byl paša poctěn pohostěním. Po vyřízení obvyklých formalit vrátil se vyslanec turecký do Cařihradu a smlouva míru rozeslána po zvláštních kurýrech velmocem, totiž do Paříže, Londýna, Vídně, Berlína a Říma.

Již dříve, než výměna smlouvy mezi Ruskem a Tureckem byla vykonána, ustanoven byl *kongres v Berlíně,* totiž sjezd prvních statníků evropských jakožto zástupců říší, aby se stala potřebná usnešení v příčině budoucího pořádku na Východě, pokud by se dotýkal všeobecných zájmů evropských. Však Anglie činila námitky a žádala, aby se na kongresu rokovalo o veškerých článcích smlouvy rusko-turecké, tedy také o těch, které se ostatních mocností nikterak nedotýkaly. Tomu se Rusko rozhodně opřelo a také ostatní mocnosti považovaly žádost Anglicka za nepříslušnou.

Jakož jsme již na jiném místě této knihy ukázali, jednalo se Anglicku velice o seslabení ruského vlivu, poněvadž mělo příčinu obávati se, že tím přijde o svou nepoctivě a surově nabytou moc v državách Indických a že také rozšířením moci ruské a otevřením nových obchodních cest pozbude obchod anglický v Turecku svého monopolu.

Následky pletich anglických jevily se také již počátkem ledna, kdy panství turecké řítilo se a vítězné sbory ruské k Drinopoli postupovaly. Anglie na příklad v Cařihradě způsobila, že všechny přístavy Černého moře byly na čas války uzavřeny. Avšak z Oděsy došla najednou zpráva, že vzdor tomu uzavření plují tam anglické lodě z jednoho přístavu do druhého. Nejprve připlula anglická loď plachetní do přístavu oděsského, a aby se jí to povedlo, užila podvodu, vztýčila totiž vlajku *německou.* Poloúřadní list ruský napsal o tom: „Snad bude nyní anglický vyslanec lord Loftus žádat, aby tato anglická loď byla zabavena. Nedávno protestoval Layard proti rozhodnutí cařihradského soudu, kterým na svobodu propuštěny byly dvě obchodní lodě italské, zajaté v Bosporu. Poněvadž my neuznáváme blokády vyslovené se strany turecké, dovolujeme s užitím určitých opatrností volnou plavbu na Černém moři loděm všech velmocí nestranných. Však vláda anglická musí dle svého výkladu práva námořského a v souhlase s oním případem, jenž stal se s loděmi italskými, žádati také, aby zabavena byla loď anglická, jež do přístavu oděsského vplula.“

V tomto vyjádření ruského listu odsouzena byla politika, kterou Anglie Turecku na Černém moři proti Rusku poradila. Zajímavým sběhem událostí dokázala právě anglická loď planost a pletichářství anglické politiky. Takové věci byly příčinou, že v jednání o míru nabyla otázka černomořská nemalé důležitosti. Ve válečném ohledu bylo Černé moře do těch dob nepatrné; Rusové zaujali tam stanovisko jen obranné a Turci tam i s Hobartem pašou ničeho nesvedli. Avšak v ohledu obchodním bylo třeba opatření, a sice svobodné plavby Dardanelami, o čemž vyjádřil se druhý orgán ruské vlády v tato slova: „Kdyby uzavření Černého moře mělo potrvati v nynější povaze své i při nové úpravě evropského východu, bylo by to schválení nespravedlnosti. Však jak by se změnilo to uzavření, aby mělo smysl slušnější? V tom vězí nesnáz. Kdyby tam, kde Bospor se spojuje s Černým mořem, byl ostrov, který by se mohl upraviti na nějaký druh Gibraltaru a Perimu, Rusko muselo by žádat, aby ten ostrov se mu vydal, a to bylo by nejspravedlivější a nejpřirozenější vyřízení sporu. Tím způsobem Rusko mohlo by zatarasiti cestu každému loďstvu, kteréž by chtělo hnáti útokem na ně v jeho vlastním domově a Turecko se své strany mohlo by brániti plavbě loděm ruským do Bosporu. Bylo by toliko potřebí určiti počet válečných lodí ruských a tureckých na vodách černomořských. Ale takový ostrov tam není a není možno nahraditi jej tam něčím jiným. Kdyby uzavření úžin černomořských mělo trvati dále, musilo by Rusko míti záruky dostatečné, že to uzavření bude skutečné a trvalé, že nebude záviseti na přátelské neb nepřátelské vůli turecké. Otázka úžin černomořských má pro Rusko touž velikou důležitost, jako otázka průplavu suezského pro Anglii. Jest tedy potřebí, aby Rusko hájilo své prospěchy v tom směru s touž rozhodností a vytrvalostí, jakou vláda londýnská osvědčila v obraně prospěchův svých.“

Anglie z toho viděla, že její slávě ve vodách jihoevropských bude konec a to jí arci nebylo lhostejné. Z tohoto a jiných důvodů vyhledávala prostředky, jimiž by vymoženosti ruské ne-li podvrátit tedy alespoň značně seslabit mohla; diplomati angličtí kuli pletichy u všech dvorů, takže po konečném podepsání míru právem Rusové hlásali, že nikdy nebyli válce tak blízcí jako po míru svatoštěpánském.

Všechna umírněnost, všechna povolnost Ruska nejevila na kabinet londýnský účinek, jakož Anglicko od počátku zápletek východních kladlo rozvoji věci překážky nejtěžší. Když Rusko před válkou veškeré velmoci vyzývalo, aby pospolitým důrazem zakročily proti Turecku, Anglie nechtěla o žádném ráznějším kroku proti zpupnosti osmanské slyšet. Jakkoliv prý chová vřelé sympatie pro trpící křesťany, není prý přece zavázána podnikati k vůli nim válku proti Turecku, odpověděl lord Derby.

Tak se vytahovala Anglie z mravního závazku pařížské smlouvy, když sultán turecký s výsměchem odmrštil i požadavky konference cařihradské, i protokol londýnský, na němž byl také podpis Anglie. Hrdí lordové zastrčili ten políček, jakoby se jich netýkalo. Čeho tedy nechtěl podniknouti nikdo, podniklo Rusko samo. Nasazením vlastních životů a statků odhodlalo se ono smýti s Evropy 19. století onu skvrnu, která ji hyzdila na východě.

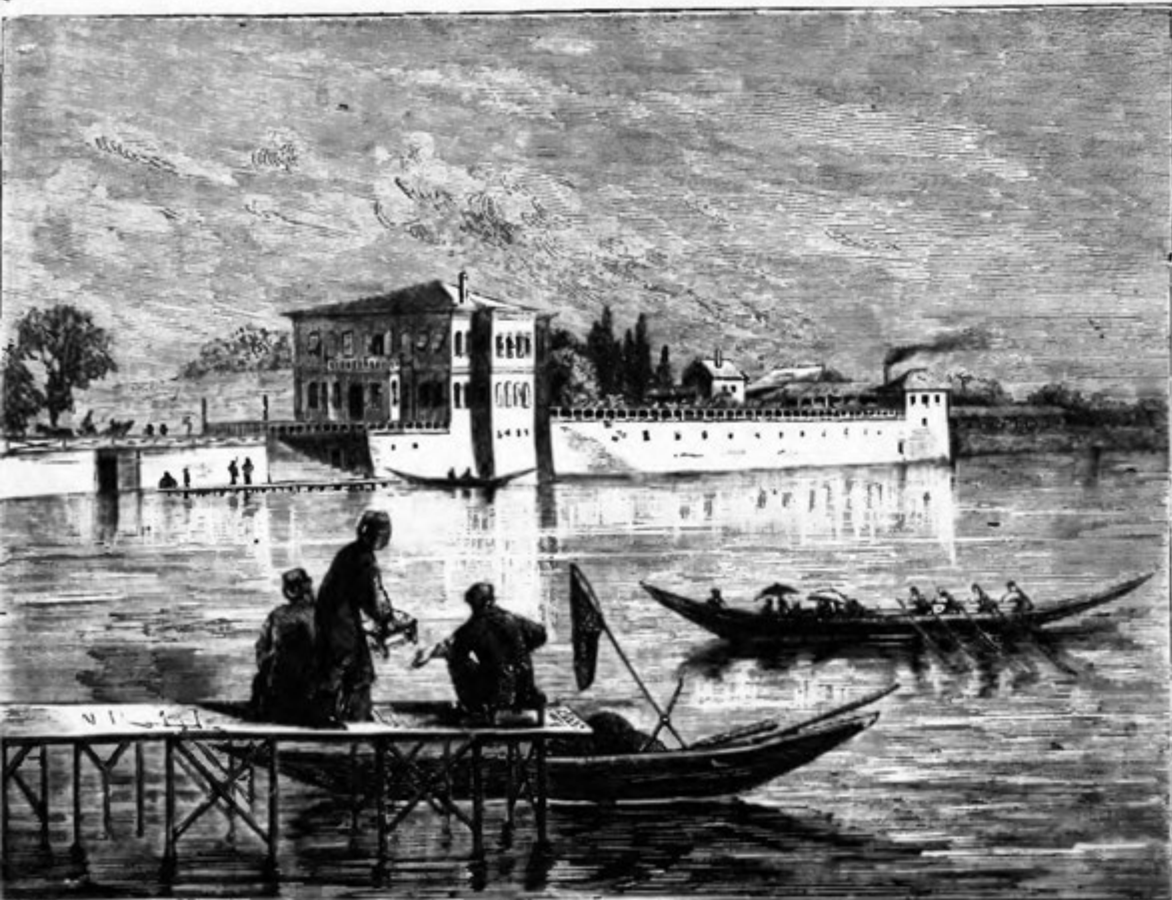
Anglie odpověděla na to, že lituje tohoto kroku Ruska, aniž chce, aby obstál názor, jakoby Rusko bylo mandatárem či vykonavatelem Evropy, t. j. jakoby válčilo proti Turku jaksi jménem ostatních, kdož sice byli hotovi popsat pro křesťany Turecka trochu papíru, ale

nikoliv prolít za ně i jen krůpěje krve. S druhé strany ale prohlásila se, že zůstane vůči válce rusko-turecké zcela nestrannou po tak dlouho, dokud nebude přímo některý ze životních zájmův Anglie dotknut a ohrožen.

Za takové nedotknutelné zájmy pak prohlašovala: kdyby Rusové zmocnili se Cařihradu aneb i jen na čas jej obsadili, kdyby zmocnili se Dardanel a Bosporu chtíce zavříti Černé moře loďstvu anglickému, kdyby ohrožovali průplav suezský anebo Egypt.

Rusko na to ujistilo Anglii co nejslavněji, že Cařihradu nemíní opanovat, proti průplavu suezskému a proti Egyptu že nechce ničeho podnikat, otázku dardanelskou a bosporskou pak že uznává za záležitost evropskou, o které se svým časem hodlá i s Anglií i s ostatními velmocemi slušně dohodnout.

Nějaký čas tvářila se Anglie, jako by těmito zárukami Ruska byla docela uspokojena. Rusku se totiž mimo vše nadání nedařilo z počátku na bojištích



Obydlí velkoknížete Mikuláše ve Sv. Štěpáně.

valně. Lord Beaconsfield (žid Disraeli) doufal, že ony miliony šterlinků a ona spousta válečného materialu, jímž byl potají od let zaopatřoval Turka, stačí na zachránění barbara-otrokáře před úplným potřením.

Tak ještě v červnu 1877 odpovídali ministři angličtí všelikým těm turkofilským deputacím, které je přicházely vyzývat kráznému obhájení zájmů anglických na Východě, že posud anglická vláda nevidí žádné příčiny, proč by vybočila ze své neutrality, jelikož Rusové netouží ani po Cařihradu, ani po Suezu.

Avšak, jedva se na bojišti list počal obracet, jedva v Asii Rusové dobyli slavného vítězství nad Muchtarem a v Evropě nad Osmanem pašou, slovem, jakmile Anglie poznala, že Turek jest ztracen, tu byl také konec celé té komedie, lord Beaconsfield musel přiznat barvu. Rusové neohrožovali Suezu ani Egypta, Rusové nechtěli učinit z Cařihradu svůj stolec světovládný — nicméně

hnala potměšilá politika anglická již své monitory plnou parou před sám Cařihrad k ochraně prý anglických poddaných. Rus stoje na zdrceném Turecku mohl si na něm hravě vynutit postup do Cařihradu. Nicméně uzavřel mír před branami jeho. A v tom míru? Porušil-liž i jen jediného ze všech oněch interesův, které si byla Anglie vypočítala sama? Nikoli. Rusko mohlo předstoupit před celý svět a vyzvati jej, aby ukázal, který z oněch přesně vypočtených interesův Anglie byl by jím i jen z daleka dotčen a ohrožen. Rus nechce ani Cařihradu, ani Suezu, ani Egypta, on nezavírá ani Dardanel, ani Bosporu, naopak on je chce míti volnými pro obchod všeho světa.

Ale co zatím Anglie? Držíc ruské ty výminky míru v ruce zmítala sebou jako zraněná lvice, popuzovala Rakousko, Řeky, Turky, kde koho, do války proti Rusku a kladla každým dnem nové a drzejší požadavky na trpělivost Ruska, slovem: činila vše ku zmaření míru a kongresu evropského. — Ano, tak se měla objevit pravda! Ne o Suez, ne o Egypt, ne o pouhé Dardanely a Bospor, ale o udržení tureckého barbarství v Evropě těm šlechetným lordům a lidumilům běželo, to jest ten největší a nejživotnější interes Anglie. Lord Layard věděl, proč telegrafoval do Londýna: „Zřízením samostatného Bulharska dostalo Turecko smrtelnou ránu." Panstvo v Londýně v první chvíli na to ještě sice předstíralo, to že prý je vlastně v zájmu Rakouska, aby takovému Bulharsku zabránilo; avšak jedva postřehli, že Rakousko se proto nevrhne na Rusa, a že by mimo vše očekávání osud Turecka mohl býti tím způsobem platně spečetěn, nezbývalo arcilhářům než přiznat se, že osvobození slovanských kmenů na Balkáně bylo ranou nejen Turecku, ale také kramářům anglickým. Pro mrzký užitek hmotný hotovila se „křesťanská" a „svobodomyslná" mocnost ke krvavé válce. Nazpět pod jatagan barbarův chtěla sraziti všechen ten osvobozený lid, aby společně s Turkem mohla jej dále odírat, zkazit a zničit celé to velkolepé dílo lidskosti, za něž teklo tolik krve slovanské a znovuvzkřísit onu peleš lotrovskou, jež zvala se panstvím tureckým v Evropě: toť jediný patrný účel a smysl celé té krvelačnosti anglické, jež s ďábelským důmyslem vyhledává kde jaký osten, jímž by Rusko podrážďila, tak aby buď s ctí musilo vlastní své dílo zmrzačit, anebo s Anglií se bít.

Pokud bylo možno, Rusko bylo povolno, ba povolnější, než by v takových okolnostech byla kterákoli mocnost jiná. Dejme tomu, že třebas Německo stálo co vítěz před branami Cařihradu. Snášelo by číhajících lodí anglických na březích Bosporu? Snášelo by, aby se mu zakazoval přístup ke břehu moře, po němž anglické lodě do vůle rejdily? To by asi Německo pojednalo s Anglií důrazněji. Ba každá mocnost by se tu musela tázat, jakým to právem chce mluviti do míru rusko-tureckého ten, kdo věrolomně, pod pláštíkem nestrannosti živil a vydržoval všecky ty armády turecké, jakým že to právem chce odměřovat svobodu onoho křesťanského lidu ten, kdo, sám křesťan, ujímal se hyen z Bataku a zásoboval bašibozuky Muchtara paše v jich boji proti povstalcům hercegovským a rekům černohorským?

Rusko bylo trpělivo, ale nestrachovalo se pletich anglických, sbíralo své síly a bylo připraveno na všecko, jakož o tom dne 20. března pronesl se petrohradský „Golos" takto:

„Nyní po uzavření míru má Rusko plné právo žádati na Turcích, aby odstranili válečné loďstvo anglické z moře Marmarského a Dardanel. Však bude-li na to Turek příliš sláb, musí se Rusko ochránit před jeho slabostí a obsadit Bospor svými vlastními bateriemi, aby si ochránilo svých pobřeží na Černém moři před přepadením anglickým."

Tak místo kongresu, na němž jednati se mělo o trvalé smírné uspořádání evropských poměrů, konaly se přípravy k novým bojům. Ruské vojsko, hlavně sbory gardové, jež před Cařihradem stály, měly již v polovici března rozkaz, aby vstoupily na lodě a odpluly do Oděsy, ale najednou byl rozkaz odvolán a Rusové vytrvali před branami Cařihradu. Věc udála se takto: Velkokníže Mikuláš, přišed do Sv. Štěpána, předvídal, že nebude možno, aby tam vojsko na lodi vstoupilo. Proto žádal generala Ignatěva, aby hleděl při vyjednávání o podmínkách míru věc zaříditi tak, by vojsko vstoupiti mohlo na lodi všude tam, kde jsou místa k tomu příhodná. General vložil do prvního znění smlouvy odstavec, kterým se vojsku ruskému dovolovalo vstoupiti na lodi v kterýchkoli tureckých přístavech vůbec. V tureckém znění však odstavec ten změněn v tom smyslu, že věc týká se jen přístavu na moři Marmarském a Černém. Bosporus byl tedy vyloučen. Když Nelidov na změnu tuto Ignatěva upozornil, pravil tento: „Nic nedělá! Jakmile bude mír uzavřen, budou Turci rádi, čím dřív se nás zbaví. Zachce-li se nám vstoupiti na lodi v Bosporu, ochotně nám k tomu pomohou." Taktéž vyjádřil se i Achmed Vefik, doložil, že Turkům jest vše jedno, nepotáhnou-li jen Rusové skrze samý Cařihrad.

Následkem toho žádal velkokníže po podepsání míru, aby první divise gardy, majíc vstoupit na lodi v *Bujukdere*, táhnouti směla kolem Cařihradu, a mezi tím konány přípravy, aby druhá divise vstoupila na lodi ve sv. Štěpánu, jakmile povětří bude příznivo. V prvním okamžiku neměli Turci pranic k namítání. Velkokníže dal vojsku rozkaz k pochodu a zároveň uzavřeny smlouvy k dodání potravních zásob pro vojsko do Bujukdere. Však anglický vyslanec *Layard*, uslyšev o tom, jal se hned konati prudké námitky a velké rozčilení zmocnilo se té části evropského obyva-

telstva, které se domnívalo, že vidí hloub v záměry ruské a mělo za to, že Rusové hodlají se zmocnit pevnosti Kavaku, ležící na výšinách Bujukdere. Dne 15. března večer přijel Savfet paša do Sv. Štěpána, oznámil velkoknížeti, že Porta si věc rozmyslila a prosil, zdali by veškeré vojsko nemohlo vstoupit na lodi ve Sv. Štěpánu. Velkokníže, ukázav na moře jižním prudkým větrem rozvlněné a rozpěněné, pravil: „Vždyť sám vidíte že to nemožno! Mohu životy několik tisíc lidí a koní rozbouřeným živlům obětovat?“ Velkokníže na to navrhl Savfetovi následovní kompromis: Vojsko potáhne v oddílech po jednom neb dvou praporech, a sice jen v takovém množství, mnoho-li lze za jeden den naložit na lodi. Vojsko projde skrz Bujukdere bez vší zastávky, aniž by tam přenocovalo. — Savfet myslil, že by návrh ten mohl být přijat a vrátil se ještě v pátek v noci do Cařihradu. Hned odbývána porada ministrů, v které usnešeno, že i tato žádost má být zamítnuta. Příčina záležela v tom, že *anglický vyslanec hrozil vplutím obrněného loďstva britského do Bosporu.* Velkokníže obdržev odpověď vzal okamžitě žádost svoji zpět a Rusové setrvali.

Možno si představiti mrzutost ruských důstojníků, kteří toužili po domovu, po svých drahých. K posouzení jednání Layardova nechť se uváží, že celá tato výhradně jen Turků se týkající záležitost byla již dříve s Rusy ujednána; že velkokníže nikdy nechtěl provésti věc bez svolení Turků; že jeho jedinou snahou bylo poslati vojsko domů co možná nejdříve; že Cařihrad, Bujukdere a Bosporus byly ve skutečnosti v moci vojska ruského; že velkokníže, kdyby byl chtěl, mohl zmocniti se tvrze Kavaku během 12 hodin; že mohl během 24 hodin vrhnout na výšiny bujukderské více než 50.000 mužů; že pro případ války s Anglií byl odhodlán skutečně to také učinit. Záleželo to jen na jeho vůli zmocniti se i formálně posice, kterou ve skutečnosti ovládal. Velkokníže nepřál si té posice, leda až válka s Anglickem stane se nezbytnou. Však velkokníže pořád doufal, že Anglie se umoudří. Kdyby byl považoval válku s Anglií za nezbytnou, byl by vyzval Turky, aby složili zbraň a odtáhli do Asie, jinak že za dvě hodiny na ně požene útokem. Turků bylo v tamějším ležení sotva víc než 40.000 a nebyli před Rusy ani jediným náspem chráněni.

Ze všeho vysvítalo, že mezi Turky rozhodujícími byla silná strana, která i po uzavření míru chtěla Anglii k válce strhnout, k čemuž arci nebylo třeba velkého podněcování.

Bez spojence nechtělo se Anglicko arci pustit do války s mocným Ruskem, neboť branná síla Velké Britanie nemůže se s ruskou armádou měřit. Loďstvo anglické jest ovšem ohromné, však válka rusko-anglická nemohla by přestat na operacích námořních a boje pozemní byly pro ten případ nevyhnutelné.

Branná síla anglická záleží ze tří částí: z evropské armády, z indické armády a z loďstva.

*I. Armáda evropská.* Zde dlužno nejprve rozeznávati: vojsko stálé se zálohami, vojsko pomocné. Poněvadž vojska pomocného (národní obrana, yeomanry a dobrovolníci) neužívá se mimo zem, nemůže se s nimi pro případ války rusko-anglické počítati. Stálého vojska řadového má Anglie: 77 praporů (63.637 mužů), 22 pluků jízdy, 15 jízdných baterií, 42 polních baterií, 3 prapory a 29 setnin sboru technického, 23 setnin vozotajstva. Dohromady 92.100 mužů a 14.380 koní. Zálohy jest 5800 mužů první třídy t. j. takových, kteří sloužili méně nežli 12 let a jsou nyní do plných 12 let k disposici; 25 000 mužů zálohy národní obrany t. j. takových mužů, kteří při odvodu zavázali se, že pro případ války vstoupí do služby; celkem 30.800 mužů, z nichž největší díl patří pěchotě. — Oddíly tyto rozdělí se za války v 8 armádních sborů; 13 praporů a 10 setnin sborů technických zůstanou za posádky pevností. Z 8 armádních sborů má jich 6 velkou většinu vojska pomocného, tak že musejí zůstati doma; 1 armádní sbor má samé vojsko řadové, 1 sbor většinu vojska řadového.

*II. Armáda indická.* Skládá se: 1. z vojska anglického, přeloženého do Indie, jež čítá 45.900 mužů pěchoty, 459 jezdců, 12.000 dělostřelců, 400 mužů sboru technického, dohromady 62.800 mužů s 342 děly polními. 2 Z domorodé armády indické, kteráž čítá celkem 105.300 mužů pěchoty, 21.000 jezdců, 1200 dělostřelců, 3000 zákopníků, dohromady 130.500 mužů s 32 děly polními. Jiných děl nemá armáda indická. 3. Vojenská policie 42 000 mužů, již rozděleni jsou po celé Indii. 4. Z vojsk domácích suverenních knížat, jež mají dohromady 241.863 mužů pěchoty, 64.172 jezdců, 9390 dělostřelců a 5250 děl. — Vojsko to rozděleno jest na více nežli 50 států, z nichž jen 9 má přes 11.000 mužů. Vojsko jest organisováno, vyzbrojeno a vycvičeno dle způsobu evropského.

*III. Loďstvo anglické* má celkem 503 rozličných lodí s 2740 děly.

Kromě celých oddělení loďstva a jednotlivých lodí, které jsou již ve službu uvedeny a v rozličných vodách objíždějí nebo kotví, má Anglie ještě značné loďstvo záložní, meškající při pobřeží anglickém. K loďstvu tomu náleží lodě následující:

V Chathamu.

1. Monarch, obrněná loď věžová o 8322 tunách; brnění jest 4—10 palců silné; loď ta má 4 děla po 25 tunách ve věžích, 2 děla po 12 tunách na vrchní palubě a 1 7palcové dělo na hlavní palubě, posádku 525 mužů.

2. Superb, obrněná loď o 8760 tunách, s plotnami 12 palců silnými, má 12 děl 10palcových po 18 tunách, s posádkou 530 mužů.

3. Northampton, obrněná loď o 7323 tunách, brnění 6—9 palců silné, má 4 děla 10palcová po 18 tu-

nách a 8 děl 9palcových po 12 tunách, posádka 550 mužů.

4. Neptun, obrněná loď věžová o 9000 tunách, brnění 10—12 palců silné, 4 děla po 35 tunách a 2 děla lehká, posádka 400 mužů.

5. Belle Isle, obrněná loď o 4720 tunách, brnění 8—12 palců silné, 4 děla 12palcová po 25 tunách, posádka 350 mužů.

6. Penelope, obrněná korveta o 4395 tunách, brnění 5—6 palců, 8 děl 8palcových po 9 tunách na hlavní palubě, 3 lehká děla na horní palubě, posádka 400 mužů.

7. Nelson, obrněná loď o 7323 tunách, brnění 6—9 palců, 4 děla 10palcová po 18 tunách, 8 děl 9palcových po 12 tunách na hlavní palubě, posádka 550 mužů.

8. Euryalus, železná, dřevem obložená korveta o 3932 tunách, 14 děl 7palcových, 2 děla zrna 64 liber, posádka 350 mužů.

9. Garnet, neobrněná korveta o 2162 tunách, 12 děl zrna 64 liber, posádka 232 mužů.

10. Cormorant, neobrněná šalupa o 1124 tunách, 2 děla 7palcová, 4 děla zrna 64 liber, posádka 140 mužů.

V přístavu portsmouthském.

11. Thunderer, obrněná loď věžová o 9387 tunách, brnění 10—14 palců silné na věžích a stěnách, 3 palce silné na palubě, 2 děla 12palcová po 38 tunách v jedné věži, 2 děla 12palcová po 35 tunách v druhé věži, posádka 340 mužů.

12. Dreadnought, obrněná loď věžová o 10.885 tunách, brnění 10—14 palců na stěnách, 14 palců na věžích, 2—3 palce na palubě, 4 děla 12palcová po 38 tunách ve věžích, posádka 350 mužů.

13. Hercules, obrněná loď se širokými boky o 8677 tunách, brnění 5—9 palců 8 děl 10palcových po 18 tunách, 2 děla 9palcová po 12 tunách, 4 děla 7palcová, posádka 450 mužů.

14. Triumph, obrněná loď se širokými boky o 6660 tunách, brnění 6—8 palců, 10 děl 9palcových po 12 tunách, 4 děla zrna 64 lb., posádka 450 mužů.

15. Inconstant, železná fregata, dřevem obložená o 5728 tunách, 10 děl 10palcových po 12 tunách, 6 děl 7 palcových, posádka 600 mužů.

16. Boadicea, železná korveta, dřevem obložená o 4027 tunách se 14 děly 7palcovými, 2 děly zrna 64 liber, posádka 350 mužů.

17. Iris, ocelová loď hlásná o 3725 tunách, 10 děl, posádka 400 mužů.

18. Bacchante, železná loď dřevem obložená o 3932 tunách se 14 děly 14palcovými, 2 děly zrna 64 lb., posádka 550 mužů.

19. Inflexible, nejsilnější loď celého světa, bude asi do leta hotova, a dostane děla 80 a 100 tun těžká.

V Devonportu.

20. Invincible, obrněná plátovaná loď se širokými boky o 6034 tunách, brnění 6—8 palců, 10 děl 9palcových po 12 tunách, 4 děla zrna 64 liber, posádka 450 mužů.

21. Tenedos, neobrněná korveta o 1755 tunách s 12 děly rýhovanými, zrna 64 lib., 300 mužů posádka.

22. Iron Duke, obrněná plátovaná loď se širokými boky o 6034 tunách, brnění 6—8 palců, 10 děl 9palcových po 12 tunách a 4 děla zrna 64 lib., 450 mužů.

23. Esmerald, neobrněná korveta o 2162 tunách, 12 děl zrna 64 liber, 232 mužů.

24. Firm, 25. Firebrand, 26. Firefly, dělové lodice, každá o 455 tunách, 4 děla a 120 mužů.

Aby lodě tyto určené pro službu válečnou se sesílily, mohou se vzíti též lodě následující, které slouží původně k obraně pobřeží:

1. Hector (v Southamptonu) obrněná loď o 6713 tunách, brnění 4½ palce, 2 děla 8palcová po 9 tunách, 16 děl 7palcových, 530 mužů.

2. Resistance (v Liverpoolu), obrněná loď o 6070 tunách, brnění 4½ palce, 2 děla 8palcová po 9 tunách, 14 děl 7palcových, 460 mužů.

3. Lord Warden (v Queensferry), obrněná loď o 7842 tunách, brnění 5½ palce, 2 děla 9palcová po 12 tunách, 14 děl 8palcových po 9 tunách, 2 děla 7palcová 600 mužů.

4. Valiant (v Shannonu), obrněná loď o 6713 tunách, brnění 4½ palce, 2 děla 8palcová po 9 tunách, 16 děl 7palcových, 530 mužů.

Může tedy pro službu na širém moři vyslati za nynějším loďstvem aktivním úhrnem: 18 lodí obrněných, 12 neobrněných. Lodě obrněné mají dohromady 135.000 tun, 229 děl a 8600 mužů; lodě neobrněné mají 30.000 tun, 128 děl a 3200 mužů.

K obraně pobřeží zůstanou v Britanii a v Irsku:

1. Glatton o 4912 tunách, 2 děla po 25 tunách, 200 mužů.

2. Wivern o 2751 tunách, 4 děla po 12 tunách, 150 mužů.

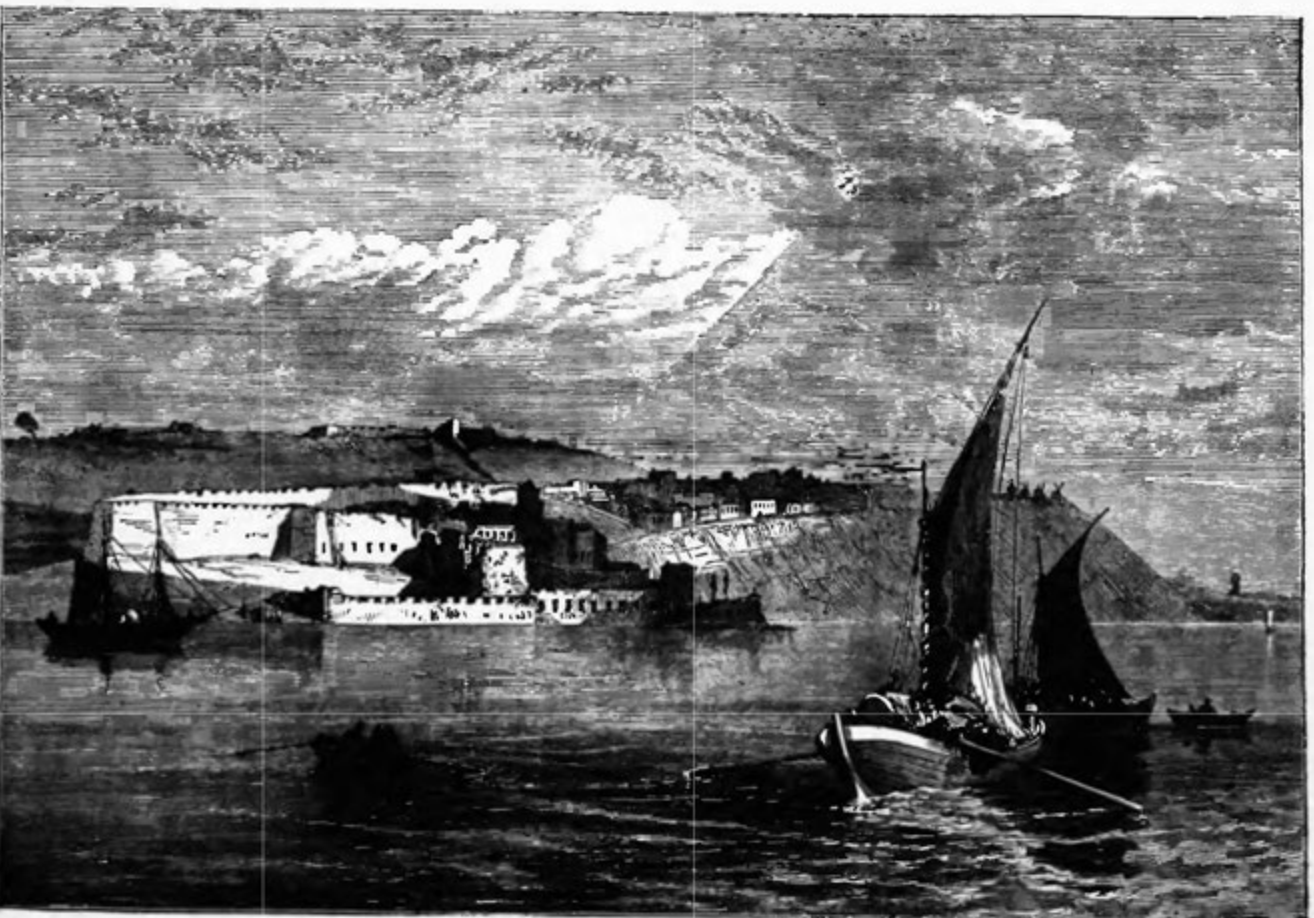
3. Cyclops, 4. Gordon, 5. Hecate, 6. Hydra po 3430 tunách, se 4 děly po 18 tunách, 150 mužů.

8. Prince Albert o 3905 tunách, 4 děla po 12 tunách, 200 mužů.

K tomu ještě 32 lodic dělových a 4 dřevěné fregaty pro službu v přístavech.

Naproti tomu uvádíme úřadní výkaz černomořského loďstva ruského. Dle ustanovení míru pařížského z r. 1856 smělo Rusko až do roku 1871 míti na Černém moři jen 4 korvety a 6 menších lodí. Když však roku 1871 prohlásila vláda ruská, že nemůže ustanovení toto považovati pro sebe déle za závazné, počalo se ihned s velikým úsilím pracovati o rozmnožení loďstva na Černém moři. Za krátkou dobu pěti let postavilo Rusko v Černém moři tyto lodi:

Obrněná baterie „Novgorod“ 2491 tun snosnosti,



Dardanely: Tvrz Kikid-Bar na evropské straně.

o síle 2270 koní, s posádkou 126 mužů a brněním 9 až 11 palců silným. Ozbrojena jest 2 děly otvoru 11 palců, jež váží 28 tun a metají kule 550 liber těžké. Loď tato dostavěna roku 1873 a stála 799.645 rublů, z nichž 348.000 připadá jen na stroj. Jest to první loď svého druhu, vystavěná do kruhu, kterýžto způsob vynalezl viceadmirál Popov, a proto jmenují se lodi tohoto zvláštního druhu „popovky". — „Novgorod" má průměr 121 stop, 13½ stop hluboký nor, a má podobu broušené čočky, na jejímž povrchu vyčnívá obrněná věž, ve kteréž jsou obě děla umístěna. Věž pak chráněna jest ještě obrněným pažením, a nedá se pohybovati. Za to ale dá se loď pro svou okrouhlou podobu velmi hbitě obraceti; tvar tento má však ještě jiné značné výhody, loď má pevnější stálost, ani při bouři se příliš nekolísá; kromě věže neposkytuje žádná strana terč cizím dělům; plochý spodek dovoluje vplouti i do vod mělkých. K hájení přístavů a k útokům na opevnění v přístavech a na baterie pobřežní jsou popovky nepřekonatelné.

Dle téže soustavy jest vystavěna obrněná baterie „Popov", pokřtěná na počest vynálezce; jest mnohem větší nežli „Novgorod", majíc průměr 121 stop. Snese 3550 tun, má sílu 4480 koní, ozbrojena 2 děly otvoru 12 palců, vážících 40 tun, se zrnem 700 liber. Brnění věže jest 16—18 palců silné, brnění lodi 9 palců. (Nejtěžší dělo turecké zrna 363 liber prorazí na 400 metrů teprv brnění 11 palců silné.) Za pažením jsou 4 děla zrna čtyrliberního proti lodím torpédovým. Loď tato spuštěna na vodu r. 1875. Tyto dvě popovky jsou jediné obrněné lodi na Černém moři.

K neobrněným parolodím šroubovým patří 4 staré korvety. „Vojín" s 11 děly, o síle 875 koní, 1828 tun snosnosti, 26 mužů posádky, vystavěna r. 1858. „Sokol" s 11 děly, síla 675 koní, snosnost 1016 tun, posádka 189 mužů, vystavěn r. 1859. „Pamjat Merkurija" s 12 děly, síla 382 koní, snosnost 890 tun, posádka 175 mužů, vystavěna roku 1865. „Lvica" s 10 děly, síla 411 koní, snosnost a posádka jako u „Merkura". Císařská jachta „Livadija" má 4 děla, sílu 460 koní, snosnost 1964 tun, posádku 232 mužů, vystavěna roku 1871. Jest to největší, nejkrásnější a nejrychlejší z neobrněných lodí na Černém moři. Tak zvaných „shoonrů" jest 14 a sice:

| | děla | síla koní | posádka | vystavěna |
|---|---|---|---|---|
| Bombory | 2 | 280 | 64 | r. 1852 |
| Ingul | 2 | 469 | 65 | „ 1872 |
| Gonec | 2 | — | 65 | „ 1876 |
| Kazbek | 2 | 280 | 64 | „ 1854 |
| Redutkaleh | 2 | 272 | 64 | „ 1854 |
| Don | 2 | — | 60 | „ 1856 |
| Salgir | 2 | 107 | 60 | „ 1857 |
| Psesuape | 2 | 210 | 52 | „ 1857 |
| Piccunda | 3 | 172 | 53 | „ 1857 |
| Kelavury | 4 | 246 | 53 | „ 1859 |
| Souk-Su | 4 | 217 | 53 | „ 1859 |
| Tnapse | 3 | 164 | 53 | „ 1858 |
| Novorossyjsk | 2 | 110 | 39 | „ 1856 |
| Abin | 2 | 138 | 39 | „ 1857 |
| **Parolodi kolové.** | | | | |
| Eriklik | 2 | 734 | 102 | „ 1866 |
| Eliborus | 2 | 900 | 105 | „ 1848 |
| Tamaň | 2 | 744 | 76 | „ 1849 |
| Turok | 2 | 408 | 57 | „ 1846 |
| Prut | 2 | 328 | 54 | „ 1851 |
| Inkerman | 2 | 101 | 48 | „ 1857 |
| Sulin | 1 | 190 | 34 | „ 1849 |

Malá parní jachta „Bujukdere" o síle 10 koní, snosnosti 10 tun, vystavěná roku 1870, kteráž bývala k službám vyslance v Cařihradě; dvě plachetní lodi dopravné „Bug" a „Berezina", každá 115 tun snosnosti, s posádkou 31 mužů, vystavěné r. 1850 a 1853.

Celé loďstvo černomořské čítalo tedy 2 obrněné baterie, 4 korvety, 1 jachtu císařskou, 14 šroubových shoonrů, 2 veliké, 5 malých parolodí kolových, 1 malou jachtu a 2 plachetní lodě dopravné, dohromady 31 lodí, z nichž 28 jest ozbrojeno.

K tomu sluší dodati, že velká paroplavební společnost ruská jest zavázána propůjčit své loďstvo k účelům válečným. Celkem má společnost ta as 60 parníků, mezi nimiž 12—15 velkých lodí transportních jako „Carevič" 3960 tun, „Koznilov" a „Čichačev" po 3600 tun, „Aksai" 3400 tun, „Lazarev" a „Nachimov" po 3200 t., „Čerkassk" a „Arov" po 3100 t., „Rostov" 3000 tun atd., pak 20—24 parníků mořských, 8—10 říčních parníků, 4—6 šroubových shoonerů a 8—10 vlečných parníků.

Konečně sluší ještě připočísti lodě v této válce Turkům co kořisť odňaté.

Loďstvo ruské nemůže se ovšem měřiti s anglickým; jest Anglie první velmocí námořskou, jako je Rusko první velmocí pozemní na světě.

Anglicko tedy hledalo spojence a nejpříhodnějším zdálo se mu býti Rakousko, kde na ten čas zavládl vliv maďarský, Rusku nepřátelský. Hrabě *Andrássy*, ministr zahraničných záležitostí, Maďar plnokrevný, byl by arci rád již dříve vyhověl svým krajanům, kteří ve svých časopisech i všelikými demonstracemi pouličními ano i spiknutím v Sedmihradsku *) k válce proti Rusku podněcovali. Avšak opatrnost státní a bezpečnost říše vymezovala takové choutky.

*) Toto spiknutí, které v letě r. 1877 ke vpádu do Rumunska směřovalo a předkem vytrhování železničních kolejí za účel mělo, aby Rusům doprava se zamezila, bylo v čas vyzrazeno a zmařeno. Maďaři pak snažili se dokazovat, že to byl výmysl jakéhosi bláznivého ševce a vyšetřování v té věci maďarskými soudy řízené zůstalo bez vý-

Když ale po uzavření míru Svatoštěpánského počali státníci rakouští si stěžovat, že tím mírem ohroženy jsou zájmy říše rakouské, měli Angličané za to, že je nejlepší příležitost získat Rakousko ke spojenství a snažili se o to vší silou. Maďarské noviny jim v tom všemožně napomáhaly hlásáním, že nikdy nebylo Rakousko v lepší společnosti než by bylo s Anglií.

Na sněmu anglickém měla strana protiruská většinu, a když ministr zahraničných záležitostí, lord Derby, nebyl s to přesvědčit své ministerské kollegy a sněmovní většinu, že obhájení zájmů anglických může se státi cestou diplomatickou, totiž smírným ujednáním mezi státníky, složil ke konci března 1878 svůj úřad v ruce královny Viktorie. Válečná strana anglická nabyla vrchu.

Tou dobou (26. března) přijel přední diplomat evropský, general hrabě *Ignatěv* do Vídně k jednání s vládou rakouskou, aby ji od spojení s Anglickem odvrátil a mír Svatoštěpánský se zájmy Rakouska v souhlas uvedl. K poslání takovému byl Ignatěv ovšem jakožto spisovatel smlouvy Svatoštěpánské velmi způsobilý.

Na místě Derbyho povolán byl lord *Salisbury*, o němž šla pověst, že kloní se také k ujednání smírnému jako jeho předchůdce. Pověst tato nebyla lichá, neboť už o konferenci v Cařihradě počátkem roku 1877 projevil Salisbury smířlivost, choval se jmenovitě k ruským diplomatům přátelsky a několikrát vystoupil i zjevně proti houževnatosti tureckých zástupců. Avšak brzy po konferenci kalila se pověst tohoto státníka zprávami, že tajně podněcoval Turky zrovna jako kollegové jeho Eliot a později Layard. A věru bylo by s podivením, kdyby anglická vláda byla na místo Derbyho povolala opět ministra smířlivého, vždyť by se tím nebylo vyhovělo její účelu.

Však dlouho nebyl svět o záměrech nového ministra v nejistotě. Dne 30. března měl Salisbury jakožto ministr zahraničných záležitostí první audienci a již dne 1. dubna rozeslal zástupcům Anglicka u jiných dvorů depeši, v níž vyslovil své politování, že Rusko trvá na svém vyjádření ze dne 19. března, které v krátkosti znělo takto: Rusko zůstavuje si a přiznává ostatním mocnostem právo, aby na kongresu vzaly na přetřes všeliké otázky, které považují za důležité vzhledem k vlastním prospěchům. Avšak zůstavujíc tuto svobodu ostatním žádá ji také pro sebe; Rusko vyhražuje si tedy právo, aby dle vlastního uznání o těch kterých otázkách rozpravy se vzdávalo čili nevzdávalo.

---

sledku. Při vyzrazení spiknutí bylo zabaveno několik beden zbraní a nábojů pro maďarské dobrovolníky. Pravilo se, že v tomto spiknutí měly podílu vysoce postavené osobnosti, jimž záleželo jednak na poškození Ruska, jednak na důkazu, že Maďaři něco dovedou a tedy k jejich přání zřetel bráti se musí.

To bylo rozhodné slovo, které se Anglii nelíbilo, a lord Salisbury v depeši své ze dne 1. dubna pravil, že Anglicko nemůže se uvázati pouze v částečné prozkoumání smlouvy, která úplně ruší smlouvu z r. 1856. Dále prohlašoval Salisbury: „Smlouva Svatoštěpánská umožňuje Rusku rozhodující vliv na Černém moři i v Archipelu; množství obyvatelstva řeckého, snah docela opáčných, bylo by ztraceno v převládající *většině slovanské.* — Články ve smlouvě Svatoštěpánské, které týkají se Thessalie, Epiru a ochrany příslušníků církve ruské, sahají právě tak daleko jako smlouva rusčucká, r. 1856 zrušená. Odloučení řeckých, albánských a slovanských provincií od Cařihradu, vydá obyvatele tamější v nebezpečí bezvládí. Článek o Bessarabii, o rozsahu Bulharska až k moři Černému a přivtělení Batumu, měl by za následek, že by vůle Ruska stala se rozhodující v celém sousedství Černého moře. Obchod Evropy s Trebizondem a Persií závisí úplně od milosti Ruska. Náhrada válečná patrně překonává síly Turecka. Způsob placení téže náhrady činí Turecko na dlouho závislým od Ruska. Nikoli jednotlivá ustanovení smlouvy, nýbrž jejich souborný účinek vzbuzuje hlavné pozornost Evropy. Anglicko obává se, že osmanská právomoc v Dardanelách, v moři Egejském, na Černém moři, v Perském zálivu, v Levantu a okolí Suezu, nejen pozbude neodvislosti, nýbrž úplně vezme za své. Opravné pokusy konference cařihradské nemohou nyní týmiž prostředky býti obnoveny. Jest nade všechnu pochybnost jisto, že veliké změny v dotyčných smlouvách jsou tedy nutny, nicméně nemůže Anglie súčastnit se kongresu, jehož rokování obmezeno jest výhradami Gorčakova."

Toť v stručnosti obsah programu Salisburyho v příčině míru Svatoštěpánského. Tím bylo stanovisko anglické zřetelně vysloveno a nový ministr dal zároveň časopisy anglickými hlásat, že jest na Rusku, aby rozhodlo, zdali nevčasnou osobivostí hodlá vyloučit všechnu možnost klidného vyřízení sporů, které prý ono samo způsobilo! V depeši Salisburyho nebylo arci řečeno, kterak by si přálo Anglicko smlouvu Svatoštěpánskou změnit a proč vlastně chtělo by s Ruskem válčit; však z jednání jeho vysvítalo jasně, proti čemu se před světem ohražovalo: chtělo udržet vládu sveřepých Turků nad křesťanskými národy na Balkáně, poněvadž tak kázala mrzká ziskuchtivost anglických kramářů, jak jsme již nejednou pověděli. Angličané, vyhlašující se za nejvzdělanější národ na světě, dokázali svými ministry, že jim jde bídná mamona nade všechny zásady mravnosti.

Nikoliv jen některé články, jak v depeši nového ministra se předstíralo, ale celá smlouva rusko-turecká byla surovcům anglickým na příč, poněvadž mařila panství turecké. Soucit s křesťany kusem popsaného papíru uměli Angličané projevit, ale v skutečnosti nechtěli o osvobození slyšet. Anglie nemohla snésti Bulharska dle zásady národnosti, poněvadž prý by tím utrpěli Řekové.

Jaký to útlocit k Řekům! Také ji bolelo, že žádá Rusko náhradu a sice kus Arménska a 310 milionů rublů, pak že vyhražuje Slovanům jakožto *většině* postavení výhodnější. Jak vidno, shodují se Angličané dobře s Maďary a Židy v nářku na slovanské většiny. Slovem: Anglie žádala, aby Rusko zřeklo se svých vymožeností válečných a zůstavilo Turkům a Angličanům, kterak se má východní záležitost uspořádat. A to chtěli Angličané „jménem Evropy" — Evropy, na jejíž jméno vůbec v celé východní otázce ode všech slovanožroutů a turkomilců hřešeno bylo.

Vůči takovému projevení Anglie nebylo arci lze doufat v smírné rozřešení, neboť Rusko nehodlalo více ustoupit po tolikerých důkazech své povolnosti.

## Rakouská politika na Východě.

Poslání generala Ignatěva do Vídně pošinulo v popředí veřejné rozpravy a úvahy o politice, kterou sledovalo ve východní otázce Rakousko. Dříve měli mnozí za to, že panovníci ruský a rakouský s prvními státníky svými Gorčakovem a Andrássym při schůzi v Zákupech dne 8. července 1876 o jistých případech stran uspořádání východních záležitostí se umluvili a že tedy v té příčině nebude žádných neshod. Jmenovitě mělo se za to, že stala se úmluva o připojení Bosny a větší části Hercegoviny k říši rakouské, jakož mnozí státníci rakouští a vynikající členové rodiny panovnické již dávno projevili přání, aby ty země, které na jihovýchodu k rakouským zemím Dalmacii a Chorvátsku přiléhají, s těmito byly spojeny. Však po uveřejnění smlouvy Svatoštěpánské ukázalo se, že takové opatření učiněno nebylo a že vůbec není mezi Vídní a Petrohradem poměru tak důvěrného, jak se dříve myslilo, i bylo zjevno, kterak maďarský vliv působil proti přirozenému spojenství s Ruskem.

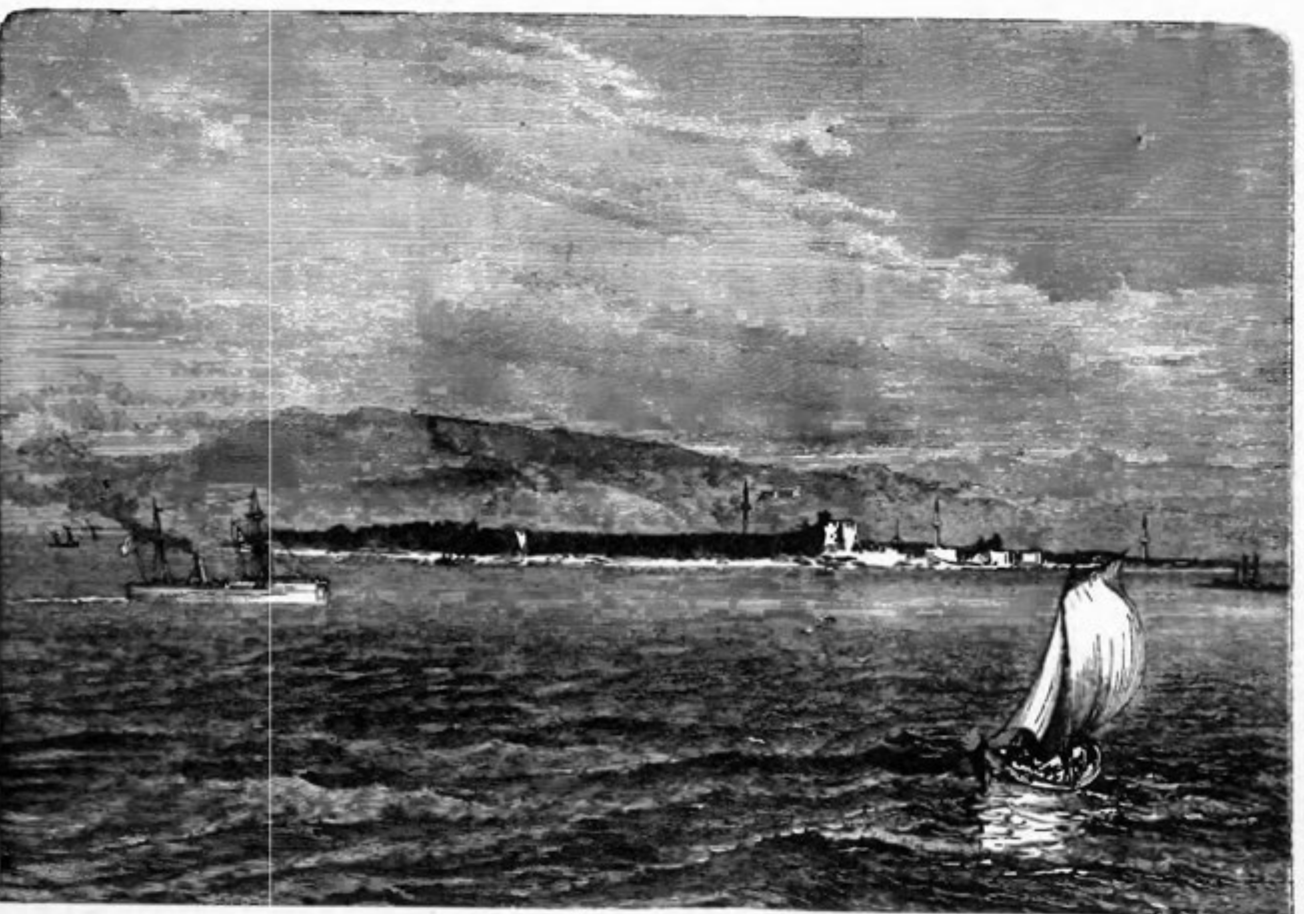
K poznání směru toho přispělo poněkud předložení tak zvané „Červené knihy" hraběte Andrássyho v březnu 1878 ve shromáždění rakousko-uherských delegací, totiž zástupců říše zvolených z parlamentů vídeňského a pešťského. Byla to sbírka diplomatických listin o zápletkách na Balkáně od 16. června 1873 až do konce května 1877, totiž od prvních jisker povstání hercegovského až do počátku války rusko-turecké. Uvedeme zde obsah jen některých těchto listin.

První listina jest oznámení polního zbrojmistra Mollinaryho, tehdy velitele v Záhřebě, hraběti Andrássymu ze Záhřeba ze dne 16. června 1873, že dne 15. června přešlo 24 bosenských kupců z krajiny baňalucké na uherské území. Kupci ti stěžovali si u sultána na bezpráví se strany úřadů v Baňaluce, nad čímž rozhorlil se kajmakam Emir effendi, že jim hrozil popravou. Aby zachránili své životy, utekli se na chorvatské území. Záležitost ta zavdala podnět k dlouhým diplomatickým rozpravám. V přípisu k Mollinarymu připomíná Andrássy: „Nemáme nijakého důvodu podporovati zápletky na našich hranicích."

Hrabě Andrássy dal sesadit rakouského konsula v Baňaluce, Draganiče, z té příčiny, že radil zmíněným 24 kupcům k útěku za hranice a že útěk ten podporoval, což zove Červená kniha „slovanskými rejdy". — Místo Draganiče vyšetřoval případ ten k žádosti turecké vlády rakouský konsul ze Sarajeva, Teodorovič. Výsledek jeho vyšetřování jeví se v notě, kde praví hrabě Andrássy: „že vládní a právní poměry v Bosně potřebují sice mnohé opravy, že však na druhé straně nelze upříti, že vad těch používá se k politickým záměrům." Dále praví: „máme tím méně co činit v té záležitosti, čím spíše by as povzbudilo agitaci tu okázalé zakročení s naší strany." Na zdvořilé noty rakouské odpověděla konečně turecká vláda, že rakouští konsulové překrucují skutečný stav věcí, tak že Andrássy uvádí v další notě turecké vládě na pamět: „Tak může se jednati jen s polobarbarským asiatským kmenem, nikoliv ale s evropskou velmocí, kterou jest Rakousko-Uhersko, jež kromě toho jest si vědomo, že jednalo *k Turecku s největší šetrností.*" Dne 8. dubna navrátili se konečně uprchlí kupci do Bosny a složili téhož dne přísahu poddanství. Tím byla záležitost ta vyřízena.

Charakteristické pro rakouskou politiku na východě jsou listiny, spadající v dobu od 14. července do 25. listop. 1874, které týkají se zvonění v katolickém kostele albánského města Drače. Pro zvony a zvonění vedeny byly mnohé a krvavé spory v Bosně a v Bulharsku, nezřídka na samých hranicích, avšak nikdy nestalo se, že by se byli rakouští konsulové zasadili o právo tamních srbských nebo bulharských církevních obcí vyvěsiti a zvoniti zvony. Albánským katolíkům v Drači zjednáno však od hraběte Andrássyho právo to přes odpor turecké vlády.

Depeše od 23. října 1874 do 17. května 1875 týká se vražd spáchaných na Černohorcích, kteří šli na trh do Podgorice. Andrássy uznává tu v depeších k vyslanci hraběti Zichymu v Cařihradě, že Turci z Podgorice dopustili se zločinů na Černohorcích, přece však vyzývá rakouského konsula ve Skadru, „*aby se choval zdrželivě.*" Zde poprvé vystupuje Rusko v popředí vedle Německa a Rakouska, jež podporují Italie a Francie, a sice v požadavku, aby velký vezír byl povolným zadost učiniti Černé Hoře. Ze dne 17. května 1875 oznamuje rakouský generalní konsul ve Skadru, Vasič, že spor ten byl vyřízen, ano Turecko učinilo Černé Hoře zadost.



Dardanely: Tvrz Čanak-Kalesi na asijské straně.

Ještě nebyl však úplně vyřízen spor s Černou Horou a již vzniknul nový — povstání v Hercegovině, o němž pojednávají listiny od 13. dubna 1875 do 13. dubna 1876. V prvních depeších vyslovuje hr. Andrássy, že se nejedná o pronásledování katolíků, nýbrž jen o otázky daně a že *Rakousko pokládá to za vnitřní záležitosti Turecka*, jež toto samo si má spravit. Když Turecku se nepodařilo zjednati pokoj, jednáno ve Vídni o společném kroku tří velmocí, Rakouska, Ruska a Německa, kterýž však dle výkladu hr. Andrássyho neměl být zakročením, ale pouze *„nabídnutím dobrých služeb velmocí Turecku.“* Byla to výprava konsulů všech mocí do Mostaru, kdež po dlouhém namahání přivedeni byli zástupcové povstalců v přímý styk s tureckými jednateli. Žádosti povstalců byly však v Cařihradě zamítnuty a takž zůstal krok ten bez úspěchu.

Té doby počalo však již zbrojení v Srbsku a řada depeší týká se rad, *jež Rakousko a velmoci udílely knížeti Milanovi, aby zůstal zticha.*

Do této doby spadají první přípravy Srbska k válce. Kníže Milan setkal se tehdá s Andrássym v Terebeši, o čemž Andrássy vypravuje: „Použil jsem té příležitosti a dal jsem knížeti nejdůtklivější výstrahy před porušením míru. V tomže smyslu měl i Wrede působit „co nejrozhodněji“ v Bělehradě. Však kníže mlčel. Wredemu opět nařízeno, aby vřele podporoval anglického kollegu ve zrazování Srbů od války. Však kníže zas mlčel a v červnu 1876 vznikla srbsko-turecká válka.“

I na Cetyni působeno, *aby kníže Mikuláš nepodporoval povstání.*

V notě ze dne 16. října 1875 oznamuje hrabě Andrássy své náhledy o opravách nutných v slovanských krajích Turecka. Velmoci svěřily hraběti Andrássymu, aby vypracoval v té příčině *notu o opravách v Bosně*, kterouž by všechny velmoci odporučily Turecku.

Tato nota obsažena jest v listině ze dne 30. prosince 1875. Turecká vláda dala sice dne 13. února 1876 k rukoum hraběte Zichyho písemnou a určitou odpověď, že návrhy ty přijímá, bylo však již pozdě. Další depeše týkají se rozmluvy barona *Rodiče* s hercegovskými povstalci v Sutorině.

General Rodič oznamoval 7. března 1876, že kníže Mikuláš vyslovil přání, aby Rodič k pacifikování povstalců osobně začal s vůdci jich vyjednávat. Andrássy téhož dne odpověděl: „Excellence, jste nejenom zmocněn, nýbrž žádán, abyste se k poradě s povstalci odebral do Sutoriny.“ Dne 23. března na to zaslána Rodičovi depeše, v níž se praví mezi jiným: „Rcete povstalcům, že účastenství našeho císaře pro útrapy Hercegoviny ukládá Vám za povinnost, abyste povstalce varoval, by se od cizích dobrodruhů sváděti nedali a *neočekávali žádné pomoci s venkova;* že ti, kdož v nich podobné naděje vzbuzují, jsou nejenom podvodníci, nýbrž že nynější stav obou provincií evropský mír ohrožuje, a že velmoci jsou jednomyslně rozhodnuty, aby každé zahraniční přispění povstalcům naprosto překazily.“

Povstalci vyslechli Rodiče, poděkovali mu pěkně za dobré rady a — bojovali dále. Mluvili s nimi totiž jiní řečí srozumitelnější.

Události nabývaly stále hrozivějších rozměrů a vyvíjely se přes všechno utišování se strany Rakouska a jiných velmocí. Nastalo vraždění Bulharů v Tatar-Pazardžiku, vraždy konsulů v Soluni a nastoupení válečné vlády Rističovy na místo Kaljevičovy v Bělehradě.

Další listiny Červené knihy obsahují pamětní spis berlínský ze dne 12. května a pojednávají o tom, kterak Anglie odepřela souhlas k tomu spisu. Jiná listina obsahuje pamětní spis knížete černohorského Mikuláše, kterýž dne 15. května podal v Berlíně vojvoda Petrovič. V listině té praví se ku konci: „Prosíme snažně, aby velmoci nespouštěly se zřetele, že turecká vláda ani nemůže, ani nechce opravdově zanášeti se návrhy o zlepšení osudu křesťanského obyvatelstva, ba se stanoviska mohamedánského ani nesmí pomýšleti na něco podobného. Kdyby i turecká vláda chtěla a mohla, nebyla by s to je provésti. Výstřední krise musí nevyhnutelně propuknout a to sama sebou a jen silou událostí přes všechny diplomatické noty a krásné sliby turecké státní rady.“

Jiný odstavec listin jedná o nových krocích v Bělehradě. V depeši ze dne 8. června 1876 oznamuje rakouský generalní konsul kníže *Wrede* z Bělehradu, že ruský generalní konsul *Karcov* prohlásil knížeti *Milanovi*, že nikterak nemůže spoléhati na podporu se strany Ruska při možné válce a že Rusko nechce, aby Srbsko porušilo mír. Hned následující depeše obsahují prohlášení války se strany Srbska a Černé Hory Turecku.

Zvláštní pozornost zasluhuje depeše Andrássyho ze dne 27. června o samosprávě Bosny a Hercegoviny hr. Karolyimu, rakouskému vyslanci v Berlíně. Lord Derby vyslovil náhled, že pro případ vítězství povstalců měla by z Bosny učiněna být zem stejně as neodvislá, jako Srbsko. Ruský kancléř kníže Gorčakov dal však skrze ruského vyslance ve Vídni hraběte Novikova oznámit rakouské vládě, že by Bosně a Hercegovině zjednána býti měla samostatnost, jakou má Srbsko, bez krveprolití a sice nátlakem diplomacie. Hrabě *Andrássy zamítl myšlenku tu a dokazuje*, že v Bosně není samospráva možna, poněvadž by se tam tím více potírali křesťané s mohamedány. Mimo to žádaly by pak i jiné země, které k samosprávě nedospěly, za samosprávu, jako Bulharsko.

Listiny jiné jednají o schůzi císařů v Zákupech, za kterou následují listiny o uzavření dalmatského přístavu na Kleku tureckým válečným lodím.

O poslání carova pobočníka generala Sumarakova (na podzim r. 1876) oznamuje hrabě Andrássy rakouským vyslancům: „General přinesl vlastnoruční list cara

Alexandra, jehož obsah nedopouští ovšem nijaké uveřejnění a rozpravy. Spolu přinesl od ruské vlády zprávu, jež oznámena byla i jiným vládám. Týkala se návrhu, aby ruské vojsko obsadilo Bulharsko, *rakouské vojsko Bosnu*, kdežto válečná loďstva velmocí připlula by do Bosporu, aby tak se všech stran vydatný byl činěn nátlak na Turecko a *aby zamezeno bylo vraždění a ukrutnosti*. Neuznávajíce však první část odstavce toho za vhodnou vyhověti oběma účelům, nemohli jsme též jej přijmouti."

Události rozvíjely se však vždy mohutněji. Odstavec, obsahující listiny další, týká se války srbské a černohorské, jednání o mír, zdráhání se Turecka a obsahuje též památné ultimatum ruské ze dne 31. října 1876, po kterém uzavřelo Turecko příměří se Srbskem po bitvě u Ďunisu. Další čísla týkají se konference cařihradské, kteráž když bez úspěchu skončila, sepsán byl *londýnský protokol,* o němž na počátku této knihy pojednáváme a jejž Turecko zamítlo. Závěrek obsahuje depeše, kterak snažilo se Rakousko pojistiti si svobodnou plavbu po Dunaji pro případ války rusko-turecké, avšak marně.

Celkem tvoří státnické listiny tyto, pokud se týkají velkých událostí na východě, hojnou sbírku marných pokusů a snah. Čeho se v ní obáváno, jako samosprávy nedospělého prý Bulharska, stalo se skutkem. Výtržnosti pro daně u Stolce a Nevesině, jež prý se Rakouska netýkaly a které Turecko samo mělo srovnat, měly v zápětí nejkrvavější válku a zdrcení onoho Turecka, jemuž tak velká váha přikládána, o němž tvrdili mnozí státníci, že musí být v celosti zachováno k vůli „rovnováze Evropy."

Krátkými slovy lze naznačit východní politiku Rakouska, či lépe řečeno, zahraničného ministra hraběte Andrássyho takto: „Neradi vidíme na Balkáně samostatné Slovany a nechceme, aby na ně mělo vliv Rusko, nýbrž žádáme, abychom mohli mít nad zeměmi slovanskými naši ruku maďarskou, jinak mohlo by se stát, že sesílený živel slovanský mohl by se někdy mstít také na Maďarech za všechna bezpráví napáchaná a že by tím živel maďarský pozbyl svého panování."

Proti takové politice ozývali se ovšem slovanští národové v Rakousku dost hlasitě, dovolávali se své většiny v říši a připomínajíce, kterak jest Rakousko zavázáno Rusům díkem za pokoření maďarské revoluce roku 1849, radili k upřímnému spolku s Ruskem. Ale na ten čas nebylo Slovanů rakouských slyšáno a hrabě Andrássy předložil v březnu delegacím žádost o povolení úvěru 60 milionů k tomu účeli, aby mohlo se mobilisovat, totiž na válečnou míru uvést vojsko pro případ, že by zájmů Rakouska v zemích balkánských proti Rusku hájit třeba bylo. Členové delegace žádali, aby jim hrabě Andrássy ty zájmy rakouské na Východě určitěji naznačil, avšak ministr toho neučinil pravě, že žádný rozumný státník nezjeví určitě politiku svého státu. Mnozí delegáti poukazovali k tomu, že v jiných státech není teprv třeba směr politiky naznačovat, že je vůbec zjevný, v Rakousku ale nikoli. Delegace uherská krajanu svému Andrássymu úvěr povolila jednohlasně, avšak v delegaci druhé polovice říše byla silná oposice, k níž patřili všichni poslanci, kteří těžce nesli nadvládu maďarskou, turkopřejnou. Horlivá debata o povolení úvěru odbývána ve Vídni dne 21. března. Mnoho řečníků mluvilo proti povolení úvěru, ovšem že z důvodů rozličných. Jeden na příklad pravil, že nechce povolit úvěr, poněvadž by se ho užilo na zabrání Bosny a Hercegoviny, ale to že prý by bylo říši na škodu, poněvadž tam jsou — *Slované,* a těch se řečník bál. Jiný řečník řekl, že vlastně nikdo neví, co vláda chce, čeho se hodlá domáhat; s 60 miliony válčit nelze, ale může se jimi způsobit situace, která může mít následky nejsmutnější. Rusko nevydá ničeho, co posud uchvátilo, na Balkáně tedy také ani na krok neustoupí. A kdo že by se chtěl uvázat v dílo Sisyfovo a zřizovat znova říši tureckou? — Rozhodně vyslovil se řečník proti obsazení Bosny a Hercegoviny. Nebezpečí, které prý utvořením Bulharska vzniklo, nelze již žádnou válkou odstranit.

Třetí delegát uznával, že z východní otázky hrozí Rakousku nebezpečí a proto že je třeba povolit prostředky k jeho odvrácení. V Černé Hoře spatřoval přední stráž Ruska na Adriatickém moři. Jen rozvinutím válečné moci může se Rusku imponovat.

Čtvrtý se domníval, že politika Andrássyho směřuje k usmíření Ruska, ale okázalo se, že všechny oběti v tom směru učiněné byly marny. Andrássyho s jeho politikou porovnával s inženýrem, který stavěl tunel, ale ten na místě v pravo vyšel v levo. Tradice Rakouska směřovala prý k zachování Turecka, ale Andrássy prý to obrátil na ruby. Úvěr nepovolil, poněvadž prý nechtěl podporovat možné obsazení a zabrání Bosny, kde bydlí „ti Slované."

Velmi horlivě rozhovořil se o významu východní otázky pro Rakousko tyrolský farář *Greuter*. Řečník povolil úvěr, ale ohradil se proti tomu, jakoby tím chtěl vyslovit důvěru hraběti Andrássymu. Kongres, který se brzy odbývat měl, naplnil Greutera úzkostí. „Měli jsme kongres v Paříži a pozbyli jsme Italie, měli jsme kongres v Cařihradě a žádá se na nás 60 milionů," pravil řečník. „Hmotné názory řídí politiku mnohých států a kdo si přinese na kongres nejsilnější a nejzdravější zuby, ten vyhraje, ten bude mít právo na své straně. Zcela jinak stály by věci, kdyby Rakousko bylo sjednoceno a silno, kdyby hrabě Andrássy šel do Berlína jakožto zmocněnec *všech* národů rakouských. V tom spočívá celé neštěstí, že to není možno. Rakousko pozbylo myšlenky, pro kterouž by se národové nadchnouti mohli, a vložilo ji Rusku do rukou. Rusko napsalo na svůj

prapor myšlenku národní a náboženskou. V Rakousku ale stalo se naopak, zde nadělalo se náboženských zákonů a Slované se přitlačili ke zdi. Dobrá, tlačte si jen Slovany ke zdi, zeď povolí a *Slované, ale s nimi také vy padnete v náruč Moskvě!* Rusko pozdvihlo kříž proti půlměsíci, prohlásilo svobodu Slovanů a dobylo při tom vítězství. Ale zde má býti zřízeno beznáboženské Turecko, ale to není možné.“

Řečník jeden poukázal na nebezpečí panslavismu, načež mu Němec Greuter odpověděl: „Ano, jest panslavismus, poněvadž jest také národní idea, a proti té se nepořídí 60 miliony pranic. Ale ten panslavismus nevězí v Moskvě, ani v Petrohradě, nýbrž ve Vídni a v Pešti. Když se politika potlačování dále provozuje, tu nelze diviti se, že slovanští národové ohlížejí se jinam na všechny strany a že konečně zvolají: Pomoz jak pomoz. Národní idea musí být vykládána a prováděna v pravém smyslu, sice se jí chopí revoluce! Když se zde Slovanům po právu a spravedlnosti neučiní, pak se obrátí k praporu ruskému, na němž stojí psáno: Pravoslaví a Slovanstvo.“

Hrabě Andrássy pravil, že musí mít po ruce prostředky, aby mohl v čas potřeby dokázat velmocenské postavení říše. Po dlouhé debatě byl mu úvěr 39 proti 20 hlasům povolen. Pro povolení úvěru hlasovali členové panské sněmovny, generalové a jiní hodnostáři, kdežto většina volených poslanců hlasovala proti úvěru.

Mezi tím připravil se general Ignatěv na cestu do Vídně, kde meškal od 26. do 31. března, měl audienci u císaře, byl u dvorní hostiny a konferoval s Andrássym a jinými státníky vídeňskými. Účel cesty jeho nebyl ovšem zjevně vysloven, ale listy, mající styky s vládou, podaly o jeho poslání zprávu, že nepřišel do Vídně, aby vedl vyjednávání neb činil návrhy, nýbrž aby vyložil stanovisko petrohradské vlády hledě k míru Svatoštěpánskému. Hrabě Andrássy obmezil prý se na vysvětlení námitek, kteréž se činí se stanoviska rakouského proti míru Svatoštěpánskému. Názory tyto měl předložit Ignatěv ruské vládě, kteráž se měla o nich rozhodnouti.

Hrabě Andrássy dal prý Ignatěvu na srozuměnou, že mír Svatoštěpánský nemůže Rakousko ani jakožto základ nějakého vyjednávání o konečném upravení východní otázky přijmout. Rakousko prý žádalo: 1. Zabezpečení oboru moci Rakouska v západní části poloostrova balkánského smlouvami politicko-obchodními a vojenskými. 2. Zabezpečení svobodné cesty po území ottomanském ke spojení železničnímu mezi Rakouskem a Solunĺ. 3. Bulharsko nesmí dosahovati k moři Egejskému. 4. Ottomanská moc budiž v Turecku evropském zabezpečena na území mohamedány obydleném. 5. Rakousko dohodne se přímo s Portou o všech záležitostech stran uspořádání západního území balkánského.

Těchto pět punktů hájilo časopisectvo turkopřejné v Rakousku způsobem proti svobodnému postavení Slovanů směřujícím. Jmenovitě počínaly si zuřivě tak zvané officiosní listy maďarské, z nichž jeden se tázal, kterak se může vůbec ruský diplomat opovážit přijíti do Vídně vyjednávat. „Rusko nemá nám ničeho nabízeti a my nemáme čeho bráti z rukou Ruska. Zájmy, kterýchž nám jest na východě hájiti, budeme my v rámci evropských potřeb vlastní silou brániti, aniž bychom Ruska k tomu potřebovali a bude-li třeba, i proti Rusku. Nechať se Rusko o nás nestará, my jeho přispění k tomu nepotřebujeme, a aby ono nám v tom nepřekáželo, o to my už dovedeme se sami postarat,“ volal peštský list, a blíženec jeho ve Vídni hlásal, čeho Rakousko-Uhersko musí na Rusku žádati a čeho také hrabě Andrássy velmi rozhodným spůsobem od generala Ignatěva požadoval. Vykládal výše uvedených pět punktů takto: Rakousko prý musí na tom státi, aby všechny západní země balkánského poloostrova tak byly organisovány, jak toho zájmy habsburské říše vyžadují. Srbsko, Bosna, Hercegovina, Černá Hora a Albanie mají ruskému vlivu úplně nepřístupnými se státi a sice tím prostředkem, aby hospodářsky a vojensky vstoupily v poměr obapolné smlouvy k říši rakouské. Pokud se zemí těchto týče, nemá Rusko více se ani míchati do toho, jak ustanovení smlouvy o mír budou vyplněna, všechno má ponechati vyjednání a pořízení rakouské diplomacie s Portou. Toť jsou prý rakouské podmínky neutrality, na kterých prý nemůže se sleviti ani písmena. Jsouť ony nejmenší mírou toho, čeho je zapotřebí, aby rakousko-uherské zájmy byly ochráněny.

K tomu všemu volal na uherském sněmě jeden poslanec, že neodváží-li se Rakousko k válce proti Rusku ani ve spojení s Anglickem, bude brzy konec říši rakouské.

Povážlivější lidé prohlašovali arci takové výroky za zběsilost.

Bylo arci velmi divné pozorovatelům událostí evropských, že po dvě leta válčení na Balkáně tolik se mluvilo ve sněmovnách v Rakousku o zájmech říše, a přece jich nikdo neznal, takže general Ignatěv musel teprv po míru Svatoštěpánském do Vídně o nich něco určitějšího zvědět. Co o nich za té příležitosti do veřejnosti se dostalo, z toho zvěděl svět, že zájmy ty záležely vlastně v panování dvou kmenů, jejichž politický program záležel v tom, aby Slované nebyli s nimi na roven postaveni. To prý žádal rakouský obchod a jiné „zájmy“ této říše!

Jeden vládní list vídeňský uveřejnil v den odjezdu Ignatěva z Vídně rozmluvu, kterou měl redaktor jeho s ruským diplomatem. Byla v hlavním obsahu následující:

Ignatěv: Hleďte, Rusko musilo přihlížeti ku prospěchům nejrozličnějším a šetřiti jich, od té doby, co jsme jakožto vykonavatelé Evropy pustili se do války,

bychom křesťanským národům na poloostrově balkánském zabezpečili budoucnost trvalou, člověka důstojnou. Především hleděli jsme šetřiti vždy prospěchů rakouských, a všude jsme jim vyhověli, pokud byly nám naznačeny. Nabízeli jsme svého času Rakousku společnou akci, obsazení Bosny a Hercegoviny, avšak ve Vídni návrh ten nepřijat. I nyní přišel jsem vyjednávat o tom, co spadá v obor prospěchů rakouských, při čemž musí se ovšem hleděti také k požadavkům našim oprávněným válkou a k prospěchům oněch křesťanů na poloostrově balkánském, jichž ochranu jsme převzali.

Redaktor: Pokud vím, Excellencí, činí se proti míru Svatoštěpánskému námitky z mnohých stran hlavně pro velikou rozlohu Bulharska. Nemyslím, že nové knížectví srovnává se s národopisnými hranicemi živlu bulharského.

Ignatěv: Překvapovati by neměla rozloha Bulharska, poněvadž při konferenci cařihradské velmi dopodrobna se o tom jednalo. Dnes ráno přijal jsem deputaci bulharskou, kteráž byla článkem „Presse“ o hranicích Bulharska velmi znepokojena. Připouštím, že na západě navržených hranic bydlí též jiní kmenové, na př. Albanci, Řekové, Valaši, Osmani, ale hlavní jádro obyvatelstva jsou přece Bulhaři; a co namítá se proti panství národa tohoto, mohlo by se při jiném politicko-zeměpisném upravení namítati též proti Albancům a Řekům.

Redaktor: Panuje však obecné mínění, že Rusko dává zvláště Bulharům před ostatními kmeny přednost, a hlavně Řekové a Srbové namítají, že právě Vaše Excellencí všímáte si vždy přání jejich méně, nežli tužeb Bulharů.

Ignatěv: Vím, že jest takové mínění, že Srbsko žádá Pirot a jiné okresy, že Řecko žádalo od nás podporu. Však obviňování to jest zrovna tak málo odůvodněno, jako stížnost Bulharů, kteří chtějí, aby Ak-Palanka zůstala jim, a nedávala se Srbům. R. 1876 zachránil jsem Srbsko ultimatem svým před invasí tureckou, a já jsem to byl, jenž Rekům za povstání kandiotského poskytoval podporu všemožnou. Srbsko obdrželo rozšíření hranic, které s úspěchy zbraní srbských není v poměru zajisté nepříznivém, a když Srbové poukazují, že v Pirotu bydlí také Srbové, nemají zapomínati, že v krajinách, které se jim postupují, jsou též Albanci a mohamedáni. Všem požadavkům národním nelze *dopodrobna* vyhověti, a co Srbsko potřebovalo k politickému zabezpečení svému, to dostalo, totiž pašalík nišský, odkudž bylo knížectví často ohrožováno.

Redaktor: Myslíte, Excellencí, že mír Svatoštěpánský dá se ještě tak dalece změniti, že nová situace na poloostrově balkánském nebude na škodu prospěchům říše rakouské?

Ignatěv: Myslím to; alespoň to doufám dle zdejšího vyjednávání. Přišel jsem zrovna s plnýma rukama, a povolíme, co jest jednak v naší moci, jednak netýká se našich prospěchů vlastních. Povídá se, že prý rozšíření Bulharska na západ nesrovnává se s prospěchy Rakouska.

Redaktor: Snad proto, že přímá odvislost Bulharska od Ruska není v prospěchu říše naší. Bulharsko bude již z vděčnosti za dobyté Ruskem osvobození odvislé i pak, až vojsko ruské odejde.

Ignatěv (s úsměvem): Kdo spoléhal na vděčnost národů, vždycky se přepočítal. My zachránili jsme během času Řecko, Srbsko a také Rumunsko třikrát, a teď vidíte, jak málo spolehlivá jest vděčnost těchto národů. Od Rumunska žádáme nepatrnou část, Bessarabii, a chceme za to dát ústí dunajská, Dobrudži a tři přístavy, v Bukurešti však nechtějí z vděčnosti návrh ten přijmouti, a ujišťují, že vlastně my jsme Rumunsku díkem povinni. Však, abychom se vrátili k Bulharsku, nenahlížím, proč by západní hranice měly býti na ujmu Rakousku. Kdyby Rusko podrželo jakýsi vliv na východní část, nebudeme Rakousku nikdy překážeti, aby zjednalo si vliv v západní části Bulharska. Že Rusko nemá na mysli přímou odvislost Bulharska, jak se mnozí domýšlejí, můžete seznati z toho, že jsme popřáli Bulharsku kus pobřeží, kteréž musí míti za následek svobodný, samostatný rozvoj. Rakousko bude míti vedle jiných důležitých činitelů též dráhu solunskou k volnému užívání, a vláda rakouská potřebuje jen chtíti, aby dostala všecko to, co právem může od nás žádati. S podmínkou touto jsme srozuměni a se všemi ohledy, kteréž si přeje Rakousko míti vyplněny stran Bosny, Hercegoviny, Bulharska, Srbska a Černé Hory. Učiníme to vždy, a žádáme jen *za zřejmé a jasné projevení.*

Redaktor: A stalo se toto projevení, pane generale, při nynější návštěvě Vaší?

Ignatěv: Ano, a doufám, že dosavadní vyjednávání povede k výsledku na všecky strany uspokojivému.

Redaktor: Považujete, Excellencí, vypuknutí války anglicko-ruské za pravdě podobné?

Ignatěv: Nevím, čeho by Anglie mohla válkou dosáhnouti. My šetřili jsme vždy prospěchů anglických, a vyplnění jejich není dle míru Svatoštěpánského nic v cestě. Bychom vyplnili snad na ujmu vlastních prospěchů svých *přání taková, která se nám ani nesdělí, to nemůže od nás nikdo žádati.*

Po těchto slovech povstal Ignatěv, podal redaktoru ruku a po několika laskavých slovech odešel.

Z rozmluvy této vysvítá, kterak Rakousko váhalo dlouho projeviti se, čeho vlastně v zájmech svých žádá. O tomto váhání pronesl se trefně jeden list berlínský v tato slova: Ve Vídni nechtějí se rozhodnout. Nechtějí ani sami země zabrati, ani dovoliti samostatné státy při své hranici, ani dopustit zvýšení moci ruské. Na znovuzřízení Turecka ovšem také nikdo nemyslí. Jelikož veřejné mínění je proti válce a země se nemají zabrati,

poslání Ignatěva bude míti nejspíše takový výsledek, jako Sumarakova, t. j. Rakousko nechá prozatím Rusko jednati, ale pozůstaví si své rozhodnutí. Kdo však neví, kam vlastně chce jíti, je teprve v nebezpečí, že bude tam zatlačen, kam nechce jíti. Ačkoliv je pravdě nejpodobnější, že Rakousko k ničemu se nerozhodne, přece žádná kombinace není vyloučena."

Poněvadž bylo po odjezdu Ignatěva z Vídně z mnohých stran prohlašováno, že ruský diplomat nedočinil se tam úspěchu, prohlásil dobře zpravený orgán Bismarkův, ze úsudek takový jest mylný. Nebyloť vůbec úkolem generala Ignatěva, docílit nějaké nezvratně platné usnešení s Rakouskem, nýbrž vyložiti pouze hraběti Andrássymu celou smlouvu Svatoštěpánskou a vzíti k vědomosti nové, přesně vytknuté nároky, jež Rakousko na základě změněné situace klade. Této úloze své Ignatěv také úplně dostál a nastoupil cestu zpáteční do Petrohradu. Vhodná chvíle k platnému nějakému uzavírání tím méně naskytla se za té doby, poněvadž situace spíše vyžadovala, aby Rakousko klidně vyčkalo další vývin sporné záležitosti a poněvadž nijakž nebylo v zájmu jeho, aby vlastním nějakým rozhodnutím určovalo směr průběhu dalších událostí.

Z Anglicka zatím docházely do Vídně neustále vybídky ke společnému jednání. Oběžník nového ministra lorda Salisburyho ze dne 1. dubna i dle výkladů anglických nesrovnával se úplně s oborem zájmů rakouských, ale přece prý panovalo v Anglii přesvědčení, že chování obou velmocí povede v posledních důslednostech k nevyhnutelné sjednocenosti. Nepopíratelná prý potřeba, aby přeměněny byly poměry Ruskem způsobené, nutila prý Anglii k zabezpečení vlastních zájmů, jestliže jim nebude na kongresu vyhověno. Angličané doufali, že jako u nich bude se o stavu věci souditi také v Rakousku.

# V Bosně.

Konstituce povstalců bosenských, jakož jsme ji podali na str. 485—486, byla ovšem poněkud idealní, nelze však popřít, že jádro její bylo dobré, jmenovitě co se týče správy zemské a vyučování. Prozatím ale museli povstalci přestat na pouhém přání. Ani mír Svatoštěpánský nemohl je uspokojit, jak dále ukážeme.

Na bojištích v Bulharsku byl již klid, vojínové ruští odpočívali po práci krvavé, ale v ohnisku celé války, v Hercegovině a Bosně, pořád ještě puška „govorila".

Masar paša, guvernér turecký v Serajevě, nedělal si dávno valné naděje v zlepšení stavu věcí, a když padlo Plevno, pravil ke konsulu francouzskému: „Nuže, zachráníme tedy, co se zachránit dá." Obyvatelstvo mohamedánské v městech hledělo si především zabezpečit svůj prospěch, jmenovitě begové a kupci, jimž osudy říše ottomanské málo na srdci ležely. Když viděli, že se věci v neprospěch Porty vyvinují, nadržovali mnozí z nich i povstalcům. Guvernér Masar paša nemohl v té době proti nim vystoupiti jinak než ve veřejných úřadních časopisech. Že takové „mravné poučení" nebylo s to změniti mysl begů vždy neposlušných, jest přirozené a sice tím více, poněvadž věděli, že vláda nemá moci, aby je skrotila. Begové nevěděli na určito, co vlastně počíti mají vůči Srbsku, které tak náhle na bojiště vystoupilo. Zatím vypravovalo se pouze, že Zvorník a Sjenice budou co nejsilněji opevněny, poněvadž se myslilo, že na tyto pevnosti se Srbové nejspíše oboří. Masar paša domníval se, že neporuší svoje povinnosti, bude-li jednati dle svého uznání, nedbaje četných rozkazů Dari-Šury (vojenské rady), které si často odporují. U Nového Pazaru chtěl postaviti pouze tolik vojska, mnoho-li bylo potřebí k patrnému naznačení hranic mezi Starým Srbskem a Bosnou. Co se týká Běliny, myslil Masar paša, že 11 táborů, které se tam nalezaly, ve spojení s tamějším obyvatelstvem postačí, by se každé demonstraci Srbů proti tomuto místu opřely. Povstalci, kteří očekávali rázné vystoupení Srbska, chystali se též k *zvýšené činnosti*.

V Grancově, v okresu korjenickém, strhla se těch dnů tuhá šarvátka; 500 až 600 povstalců sešlo se a táhlo na ves Grancovu. V tu chvíli, kdy přepadli ves, přidalo se k nim 400 povstalců s jiné strany, tak že měli přes 1000 mužů. Těm se arci obyvatelstvo i s mustehafisy neubránilo a povstalci vzali s sebou veškeren dobytek.

Středištěm povstalců bylo počátkem roku 1878 v Gradačaci, Gracanici, Kadiluku, v sandžaku zvornickém a ve vsi Koprivině. Turci měli tam s nimi mnoho práce. Zajali povstalcům bývalého učitele, který byl jejich tajemníkem. Ubožák byl usmrcen.

Když došly počátkem února zprávy o příměří, nedbali toho povstalci a nechtěli nepřátelství zastavit. V okolí Bilku soustřeďoval se nový sbor povstalců asi 1000 mužů. Jiný sbor přepadl městečko *Korjenici*, kde bylo 200 redifů. Boj trval tři hodiny. Turci za pomoci obyvatelstva povstalce odrazili.

Téhož dne číhalo oddělení povstalců u Čaplice, mezi Trebiní a Ljubiní na setninu redifů, která táhla z Ljubině, by vystřídala obsádku srubu. Rozvinul se

tuhý boj, v němž bývali by Turci poraženi, kdyby v čas jim nepřikvapily ku pomoci obě setniny z Ljubině, které vpadly povstalcům v bok a přinutily je k couvnutí. Turci v boji tom ztratili 26 mrtvých a 50 raněných. Menší srážky a útoky na sruby trvaly bez ustání, ale větší operace povstalci podniknout nemohli. Dle rady mutesarifa mostarského nařídil vojenský guvernér Veli paša, by obsádky z menších měst v Hercegovině vytáhly a v Mostaru se soustředily. Veškeré poměry v Bosně i Hercegovině byly tou měrou rozrušeny, že dobře smýslející občané toužili po silné ruce, která by byla konečně nějaký řád zavedla. Úřadů tureckých nikdo neposlouchal, správnímu organismu nedostávalo se síly, obyvatelstvu důvěry.

Turci uvítali ovšem příměří rádi, neboť mohli důrazněji povstalce potírat. V polovici února chystali se Hercegovci překročiti Neretvu a postupovali k Mostaru v úmyslu zmocniti se hlavního města. Zároveň hodlal hlavní sbor povstalců vpadnouti do srdce Bosny a sice do Travníku, hlavního města vijaletu stejného jména. Povstalci chtěli přerušit všechno spojení s hlavním městem.

Veli paša odeslal brance nedávno odvedené se dvěma prapory redifů ze Serajeva do Mostaru a všecky bašibozuky drinského sboru do Travníku, aby tam co možná nejsilnější sbor soustředil, který by ve spojení s mustehafizy byl s to hájiti hlavní město. Aby mohl povstalcům při jich postupu vpadnouti do boku aneb do zad, přeložil Veli paša prapor redifů s jedním oddělením mustehafizů z Mostaru do Livna, kteří dle potřeby a nutnosti veškeré zbraně schopné obyvatelstvo tohoto okresu do svých řad vřaditi měli. Povstalci nechtěli o příměří ani slyšeti a zbraně dříve odložiti, až by vláda turecká byla jinou křesťanskou vládou vystřídána.

Samospráva, kterouž Bosna dle podmínek míru obdržeti měla, nenalezla u žádné strany toho nejmenšího souhlasu.

Obyvatelé bosenští žili od pradávných časův ve stálých různicích mezi sebou a bylo lze se obávati, že samospráva se stane půdou, na které by se strany veřejně jedna druhou potíraly a tím zájmům země i jednotlivcům škoditi mohly.

Kde národní různice a náboženská nenávist jsou tak hluboko zakořeněny, jako bylo posud v Bosně, nelze ani pomysliti, že turecká správa, i kdyby se „samosprávou“ nazývala, by byla s to, aby v zemi pokoj a pořádek zavedla. Z této příčiny panovalo mínění, že jest zapotřebí silné a spravedlivé vlády, která by s to byla, aby rozkazům jejím všecky strany se podrobovaly. Od té doby, co turecká moc byla ochromena a na její znovuzřízení nebylo lze pomysliti, zapírali slovanští mohamedáni své turectví a vystupovali všude co Slované, jichžto zvyky a způsoby podrželi vzdor tomu, že k islamu přistoupili. Prohlašovali, že je Porta nepovažovala za stejnorodou třídu islamitskou a taktéž i s nimi nejednala, poněvadž nejvyšší a nejvydatnější úřady vždy jen pravým Turkům z asijských zemí zadávala, kteří si zde jen své kapsy plnili.

Aby této obecné nespokojenosti dodalo se důrazu, rozdávala se vyzvání, aby všichni asijští Turci ze země vyhnáni byli a domorodcům aby se otěže vlády odevzdaly.

Begové a nejváženější mohamedáni hlavního města zamýšleli se s náčelníky strany katolické dorozuměti a deputaci do Vídně odeslati, která by měla smutný stav země vylíčiti, jakož i to, že turecké úřady více potřebné autority nepožívají, a pak prosbu přednésti, aby k pojištění pokoje v zemi jakož i k ochraně života a majetku obyvatelů Bosna a Hercegovina byly rakouským vojskem obsazeny. Časopisy rakouské, které měly styky s vládou, této myšlence arci neodporovaly a přinesly také jména účastníků řečené deputace. — Byli to:

Hussein beg Kapitanovič, Attif beg a Mehmed bej Sokolovič. I katolický farář a františkánský provincial Fr. Grgo Martič měl se deputace účastnit.

Jeden z těchto vládních listů rakouských přinesl počátkem března o poměrech v Bosně toto vylíčení z hlavního města Serajeva:

„Velká válka jest skončena a malá počíná. Tato však tím jistěji nás ohrožuje a zdá se, že nám poskytuje všecky ty svízele, před kterými nás válka velká ušetřila.

Již jest opět vraždění na denním pořádku a po nějakou dobu utichlý vztek mohamedánů počíná se poznovu proti nevinným křesťanům obraceti. Že se doposud v pronásledování křesťanů ustálo, nelze nijakým způsobem připisovati lidskosti Turků, nýbrž té okolnosti, že jim scházela síla, aby ve starých hříších mohli pokračovati.

Nyní však, když vojsko na jedné části bojiště bylo uvolněno a do vnitř země se vrací, probouzí se dřívější bestialnost plemene, která na bezbranných nevinných křesťanech chce vymstiti ony rány, které Rusové, Rumunové a Srbové osmanské pýše zasadili.

Arciť jsou to opět povstalci, kteří zavdali Turkům příčinu k obnovení jich špatných skutků, avšak jest vždy k politování, že msta osmanů, jako dříve též i nyní proti nevinným obětem se obrací, které se ničeho jiného nedopustily, nežli že jsou křesťany. Tři takoví nešťastníci sem přibyli, aby u valiho ochrany hledali proti násilí nizamů, kteří v okresích horního Unce vesnice přepadají, vraždí, co jim do rukou přijde, a pustoší. Masar paša slíbil sice pomoc, naznačil však ubohým lidem, že za to mají co děkovati jen povstalcům, když vojáci vinné od nevinných rozeznati nedovedou.

Kaimakam glamočský též oznámil, že bašibozuci v některých místech se výtržností dopouštějí a mírumilovné obyvatele obtěžují. Tato zpráva není však tak dalece pravdivou ano vojenským úřadem dokázáno, že tlupa bašibozuků, která se od posádky livenské oddělila a na svůj vlastní vrub v okolí pustošila, dvě vesnice přepadla a 16 křesťanů, mezi nimi 3 ženy zavraždila. Při této příležitosti bylo pět děvčat zprzněno a dvě děvčata odvedena, o nichž se ničeho neví, zdali jsou ještě na živě.

Že vinníci nebyli vypátráni, omlouvají tím, že jest nemožno, aby se bašibozuci v přísné kázni udrželi. Když ale tytéž výtržnosti u pravidelného vojska se opakují, tedy to dokazuje s dostatek, že turecké úřady se o to nestarají, aby se ukrutnostem na odpor stavěly a takto výstupy předešly, které se právě tak, jak na počátku povstání, denně opakují. Jest to zajisté smutná vyhlídka pro zem, když se povstalci nechtějí vzdáti myšlenky v boji pokračovati a Bosnu a Hercegovinu ode jha tureckého úplně osvoboditi. V Tiskovci sídlí nejvyšší tribunál povstalců, který uzavřel boj na život a na smrt a *o žádném dohodnutí slyšeti nechce, dokavad se týče panství tureckého.* — V shromáždění všech vynikajících četařů bylo usneseno, aby byl odeslán ku kongresu berlínskému plnomocněnec, aniž však by se v boji přestalo, který by u hraběte Andrássyho á předsedy kongresu o to se přičiniti měl, aby přání Bosny a Hercegoviny na úplné vymanění ode jha tureckého před forum veškeré Evropy byla vyslyšána.

Většinou hlasů byl za plnomocněnce povstalců zvolen známý člen dobročinného komitétu ruského, Veselický-Božidarovič, kdežto dřívější vůdce povstalců Despotovič jen málo hlasů obdržel.

Aby se povstání značné přesile turecké ubrániti mohlo, usnešeno, aby jednotlivé čety ze severní Bosny a Hercegoviny byly svolány a aby v okolí Tiskovce a na východu Vuciaku na blízku řeky Unce zaujaly soustředěné postavení, které by značně opevněné a útvarem území jaksi se k tomu hodící, povstalcům umožnilo, aby se i proti značné přesile vojska nepřátelského s výsledkem brániti mohli. Hlavní stan sboru povstaleckého byl následkem toho do Trubaru přeložen, kteréžto místo opatřené hradbami, v neustálém spojení s údolím řeky Unce se nalézá a tvoří takto první čáru obrannou. Turci soustřeďují opět své síly kolem Mostaru, kdež se zařizují velkolepá opevnění, pak jižně v okresu Krupy a kolem opevněného místa Gabelly. Tyto poslední posice mají za účel nejen hlavní město chrániti, nýbrž i to, aby se mohlo proti povstalcům, již se na hranicích černohorských shromažďují, offensivně pokračovati. Na severozápadu Bosny soustřeďuje se vojsko v Livnu a Glamoči, pak v Travníku a Jajci, aby odsud proti opevněným povstalců u Vuciaku a Trubaru operovati mohlo."

V pravdě bylo v Bosně pro i proti obsazení Bosny a Hercegoviny vojskem rakouským agitováno. Františkáni bosenští horlili již dávno pro Rakousko, poněvadž od pařížské smlouvy r. 1856 Rakousko chránilo katolické obyvatelstvo a zvláště katolické duchovenstvo Bosny. Pravoslavní Srbové a veliká část obyvatelstva mohamedánského nechtěla naproti tomu o Rakousku ani slyšeti a hrozili, že budou raději pro tureckou vládu hlasovati, než aby svůj stav změnili za panství *maďarské. Nevěřili tomu, že Rusko, které tak ohromné oběti přineslo, nešťastné obyvatelstvo bosenské opustí*, a spíše měli za to, že dána bude Bosně a Hercegovině tatáž samospráva, jakou obdařeno Bulharsko.

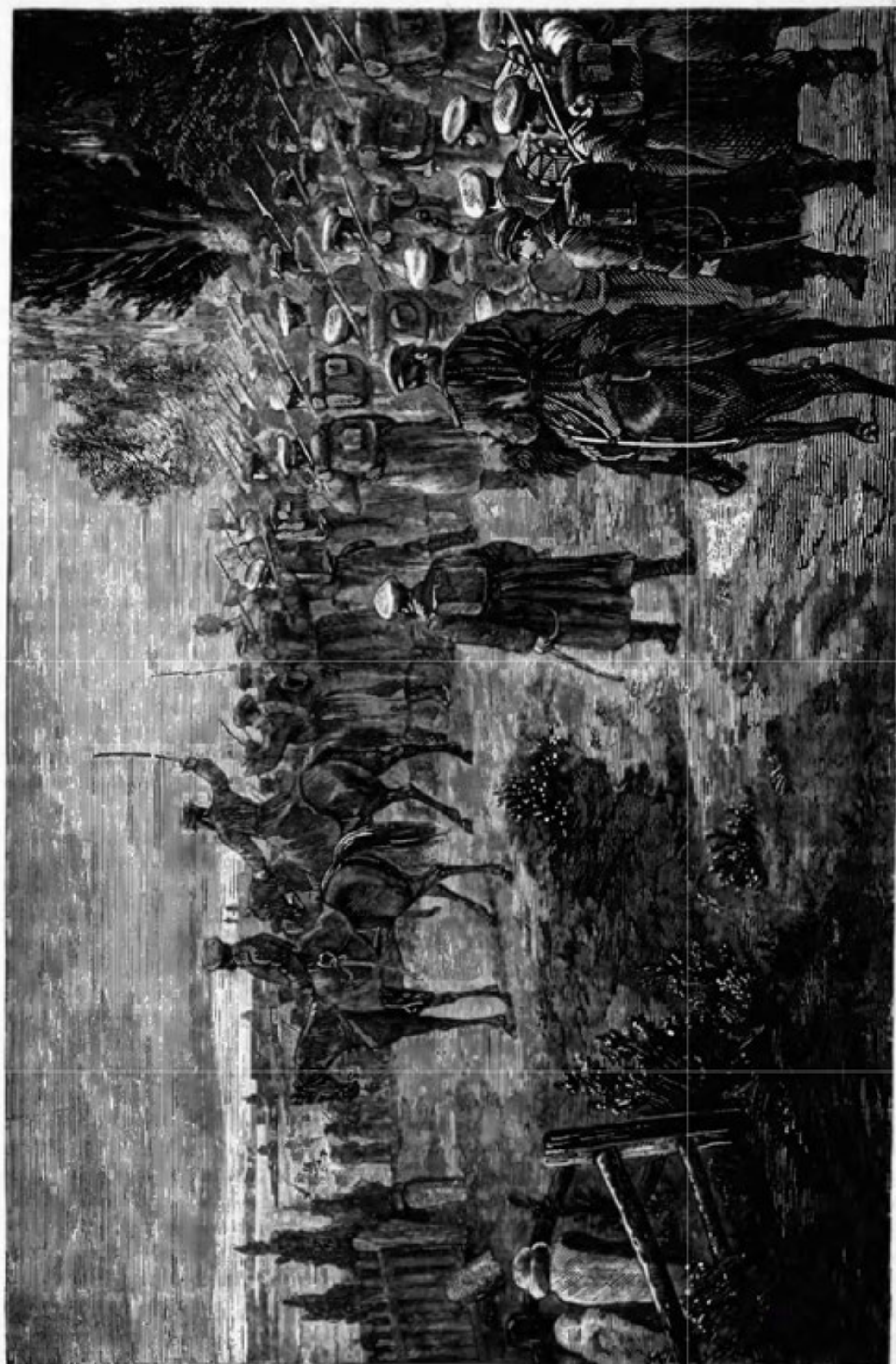
Dne 7. března odbývali povstalci v Ujtických horách skupštinu, v níž bylo usneseno prohlásiti do Vídně se ubírající katolicko-tureckou deputaci za nedostatečnou k tomu, aby se ve jménu Bosny a bosenského národa s někým o něčem vyjednávalo aneb něco uzavíralo.

Bývalý vůdce povstalců bosenských *Despotovič*, který byl v Linci internován, nabyl v příměří svobody a vrátil se do Srbska. Sotva že vkročil na půdu své vlasti, již byl opět velmi činným, i vydal dne 12. března provolání k Bosňanům, v němž je slovy vřelými a nadšenými upozornil na to, že je *Rusko jako vždy i na dále ochrancem všech Slovanů.* Dále varoval Bosňany před falešnými proroky, kteří přicházejí k nim plni sladkých slov a slibů. Despotovič radil Bosňanům, aby jen vyčkali lepších časů a nedali se odstrašit tím, že tentokráte Srbsko cíle svého (připojení Bosny k Srbsku) nedosáhlo. „Hodina našeho osvobození, čas vyplnění našich přání není přece daleký!" pravil vůdce povstalců ke konci. Proklamace byla podepsána: „Váš bývalý vrchní velitel v boji proti krvelačnému nepříteli a věrný přítel celého Srbského národa general M. *Despotovič.*"

Hlas Despotoviče byl slyšán — povstalečtí náčelníci zvolili jej opět za vrchního vůdce.

* * *

Počínající jarní počasí bylo povstalcům dosti příznivo a nový život rozproudil se po pláních bosenských. Značné tlupy nových povstalců počaly se objevovat v západní části sandžaku travnického a kraje bihačského. Menší, prořídlé čety dřívějších povstalců soustřeďovaly se ve sbory větší, i bylo z Cařihradu nařízeno mustešaru Konstantu pašovi, aby navštívil pohraniční okresy a podal určité zprávy o chování povstalců a opatření místních úřadů proti nim. Avšak místní úřadové trpěli nedostatkem všeliké kázně a mustešar Konstant paša si stěžoval konsulům, že sotva co pořídí. — Osoby, které s ním přicházely v styky, tvrdily, že Konstant paša, až vykoná úkol svůj, jestliže se mu to vůbec podaří, nevrátí se na svoje místo, nýbrž že se odebere do Cařihradu, by tam dosáhl, co si již dávno přál. Rozený tento Armeňan, v Cařihradě vychovaný,



Rusové stanuli před Cařihradem.

nabyl povrchního vzdělání evropského, a v povaze jeho sloučeny byly lstivost jeho rodáků s uhlazeností evropskou. Znal dobře jazyk francouzský, jakož i turecký, byl činný, schopný, lstivý a úkladný, při tom zároveň velmi ctižádostivý a sobecký; proto také nelekal se žádných prostředků, by docílil svých přání. Dospěl k hodnosti, jaké dosáhnouti podaří se málo kterému křesťanu, i věnoval zvláštní pozornost bosenským záležitostem doufaje, že přetvoření jich použije co možná ve prospěch svůj. Skrývaje se za osobnost, která dlouho již v Serajevu bydlela a znala poměry úřední i soukromé, při tom však nepožívala příliš skvělé pověsti, snažil se, by nabyl vlivu mezi pravoslavnými obchodníky a za pomoci toho by dosáhl hodnosti „prvního křesťanského guvernéra v Bosně". Že mu bylo slibováno vše možné, to jest velice pravdě podobno; ale zároveň pochybováno, dospěje-li Konstant paša ku svému cíli. Kdyby však se to bylo stalo, nebylo by možno považovati to za výraz vůle veškerého pravoslavného obchodnictva, nýbrž pouze jisté strany, která toužila po tom, by z postavení svého vůdce měla co možná největší užitek. Křesťané i Turci mimo nadání v této věci souhlasili majíce za to, že vláda musulmana přes mnohé vady jest přece lepší, než vláda lstivého Arména.

Konstant paša zvětřil záhy něco o agitacích, které se činily ve prospěch vlivu rakouského, i tázal se v Cařihradě, kterak by se měl v té věci chovat, neb uznává-li vysoká Porta potřebu diplomaticky zakročit. Avšak z Cařihradu došla záhy odpověď, že v příčině Rakouska může být bez starosti, poněvadž prý vláda rakouská na zabrání nebo jen obsazení Bosny do opravdy nepomýšlí.

## Záhuba panství tureckého — prospěch vzdělanosti.

Angličané a židé těžce nesli pád Turecka z příčin obchodních, Maďaři ze strachu, že by přišli o svůj vliv na kmeny nemaďarské v Uhrách, a tento strach sdíleli s nimi také někteří Němci rakouští, poněvadž živel německý s maďarským dělil se na ten čas o vládu v říši. Jinak arci smýšleli Němci v sousední německé říši, alespoň vzdělanější jejich část. Schvalujíce politiku vlády své, která setrvala po celou válku v nestrannosti Rusku přátelské, netajili svého přesvědčení, že záhuba panství tureckého v Evropě jest na prospěch rozvoji vzdělanosti. Kromě vynikajících časopisů říše německé zjednal průchod smýšlení tomu zvláště spisovatel Bedřich *Hellwald* vydáním spisu o přetvoření Východu jakožto otázce kulturní. Tento spis byl jaksi pokračováním vědeckých úvah, jež vydal týž literát dříve již o Turcích a Slovanech. Hellwaldovi nikterak nemožno vytknouti, že by horlil pro vypuzení Turků z Evropy z důvodů politických, tím méně národních nebo náboženských. Nechávaje okamžité a chvilkové důvody politické úplně stranou a nezapíraje v sobě Němce ani dost málo hleděl na celý proud věcí pouze se stanoviska vědeckého, kulturně historického, a uvažoval nastávající nový řád věcí na poloostrově balkánském pouze ve vzhledě kulturním.

Hledě k jasnému vyložení předmětu svého a k odůvodnění výroku, v němž jeho spis vrcholí, probíral Hellwald všechny hlavní věci, na nichž zakládal své přesvědčení o přetvoření Východu. Ukazoval, kterak východní otázka vznikla v Evropě již samým osazením se Turků na poloostrově balkánském, i kterak spočívala již v samé povaze národnosti turecké a islamu, jenž jest a zůstane hlavní překážkou vzdělanosti Turků ve smyslu evropském, a dovozoval zároveň ze skrovnosti uměleckých plodův a zejména literatury turecké, že jsou Turci úplně neschopni mít nějakou účast v naší vzdělanosti evropské i v duševním životě evropských národů vůbec. Z té příčiny zůstalo také i zavedení ústavy turecké pouhým klamem a fraškou, poněvadž se neshodovalo ani s duchem moslímstva samého, aniž hovělo přáním národův ujařmených. Mnohoženství turecké přispívá již samo sebou k duševnímu úpadku osmanského obyvatelstva a jest zároveň příčinou, že Turků stále ubývá.

Jakož pak jest řeč výkvětem ducha každého národa a hlavním jeho znakem, tak podává i řeč turecká věrný obraz skleslého duševního života tureckého, a nikdy nelze od ní očekávat, že by mohla opanovati daleko pokročilejší řeč novořeckou a bulharskou. „Pokud budou sultánové sídlet v Stambulu, zůstane turčina řečí státní, a řečtí a slovanští poddaní budou nuceni se jí učit. Ale kulturní historik bude na tuto věc nejinak hledět než na panství maďarštiny v nynější říši uherské. Politická potřeba vyžaduje snad takovéto nadvlády turčiny i maďarštiny, ale ke kulturní ceně obou těchto řečí musíme přičinit veliký otazník. Při tom vykazuje se ještě maďarština literaturou, s jakou turecká vzhledem svého obsahu ani poměřiti se nemůže, a mají Maďaři jistý počet vážených učenců a badatelů na nejrůznějších polích lidského vědění, po čemž v Turecku ani stopy není. Přece však dojista nikdo, jenž právě nehledí maďarskými brejlemi, nepozdraví politickou vládu maďarštiny, řeči to jediné třetiny obyvatelstva v státě uherském, jako požehnání pro všeobecnou vzdělanost. A tím méně v Turecku, kde naproti řeči Osmanův, kulturně zcela bezvýznamné, stojí mocně se rozvinující řeči Řekův a Slovanův." Zejména řeči bulharské a její literatuře věštil Hellwald při volném národním rozvoji velkou budoucnost.

Krátce pojednával na to spisovatel o počtu tureckého obyvatelstva u ukazoval dále, kterak se klamali ti, kdož očekávali od branné síly turecké vítězný odpor zbraním ruským, a přešel pak k pojednání o poslední válce a neutrálních mocnostech. Pozoruhodno je v tom oddílu, kterak z vnitřních věcných důvodů, nehledě nikterak k okamžitému politickému prospěchu či škodě, ukazoval na potřebu přátelství říše německé se silným Ruskem. Německu musí, tak pravil, přímo na tom záležet, aby Rusko úplně, a ne jen částečně, zvrátilo panství turecké v Evropě a zmocnilo se Cařihradu i obojích úžin z moře Černého do Středozemního. „Chce-li Rusko zachovati svou moc, na venek váhu a ve svém nitru stále se oživující sílu," soudil Hellwald, „jest jednak nuceno rozšířit, ať bezprostředně neb prostředkem jiných příbuzných mu států, svou moc na celé Černé moře, aby mělo volný přístup k jihu. Zároveň ale musí hledět míti přímé a pokud jen možná velké účastenství v životě ostatních říší evropských, hlavně západních a volné s nimi spojení. Toho však může Rusko docílit jen dvěma cestami: buď dardanellami a zasazením se na poloostrově balkánském, anebo přes země pruské . . . I jest v životním prospěchu Německa, aby uvolnilo Rusku cestu jižní, k níž je tato říše vedena již i svou polohou i celým proudem svých dějin. Zároveň však potřebuje německá říše silného mocného Ruska, poněvadž v něm jediném má bezpečného spojence proti všem ostatním mocnostem evropským a zejména proti Anglii, která povždy zůstane nepřítelem každého rozhodujícího státu evropského a tudíž nyní i Německa, a bude mu nepřítelem tím větším, čím více by rostla jeho moc."

V posledním odstavci spisu svého uvažoval spisovatel na základě ostatních předcházejících zachování Turecka vzhledem kultury evropských národův.

Pravil tolik: „Pohleďme, dlužno-li sobě přát udržení Turecka v prospěchu kultury evropské, i zvláště východoevropské; pochybuju však zcela rozhodně, že by se který nepodjatý národozpytec osmělil k takovéto otázce přisvědčit. Prospěch kultury evropské vyžaduje v první řadě co možná největší rozšíření této kultury. Nikdy jí nemůže býti prospěšno násilné zdržování národův, jimž jejich vlastní povaha i rozvoj historický předpisuje, aby kráčeli po stezkách mravů evropských. Ježto ale Osmané odporují myšlenkám mravního života evropského a nechtějí aniž mohou je přijmouti, jest na jevu, že mravní život evropský nepotřebuje o ně dále se starati, nýbrž musí je přenechati jejich vlastnímu osudu, t. j. takovému rozvoji, k jakému je vedou jejich vlohy a celá jejich povaha. Ovšem ale patří k největšímu prospěchu Evropy, aby křesťanští kmenové Východu, kteříž i dle svědectví přátel Turkův jsou západní kultuře náchylni, byli k ní stále vedeni. V tom jim ale bránilo osmanské panství od svého vzniku, a sice násilně, a ani jediné znamení nesvědčí, že by při trvání i reformovaného Turecka mohl tímto směrem nastati obrat. Neboť dosud povždy hráli a hráli by i dále Osmané kultuře zhoubnou úlohu, která je zbavuje všeho práva považovati se za člena rodiny evropských národů.

Kdo přehlíží v duchu dějiny osmanstva, musí míti pro původy pařížské smlouvy z roku 1856 jen pouhý úsměv. Ti lidé osobovali si právo dekretovat u zeleného stolu, že jest Turecko přijato do evropského koncertu a že se má považovati za rovnoprávného člena v řadě národů kulturních. Jako by vůbec mohlo takovéto postavení být prostě určeno a nařízeno, jako by nemělo býti teprve vymoženo tím, co by Turecko po případě vykonalo! A nyní se diví ubožáci, že Porta jejich očekávání nesplnila, aneb docela, že se nedbá smluv, že jsou rušeny a trhány! A přec nevykonali Turci nic, co by je opravňovalo k postavení, jaké jim vykazovala pařížská smlouva, ovšem ale jsou rozhodně odpovědni a sice výhradně oni za stav, do něhož přivedli jihoslovanské národy.

Neboť ničili u těchto národů všechnu vzcházející vzdělanost tak, jakož vůbec se stalo všude, kdekoliv mongolské hordy — a Turci patří k národům mongolským — setkaly se s kmeny arickými a sobě je podmanily. Dějiny Ruska podávají příklad zcela analogický. Jako u Jihoslovanů, kvetly i u Rusů — tohoto ryze arického národa — mnohoslibné počátky kultury, když mongolská záplava všechno povalila a po staletí trvající vláda tatarská vrhla jej daleko nazpátek v jeho rozvoji.

Ale sotva že všichni tito podmanění národové z tížícího je panství barbarského kmene se vyprostili, povznesli se velice ve svém duševním životě a osvědčili tím úplně svou schopnost pro západní kulturu. Ten duševní vzchop jest největší u Rusův, kteří nejdelší dobu zbaveni jsou jha tatarského; je dosti veliký u Řekův, kteří teprv před půl stoletím Turkův se zbavili; je značný i u Srbů, kterým ještě před desíti lety seděl v Bělehradě turecký paša na krku, ano pozorovati jej možno i u Bulharů, kteří mohli využitkovat jen částečného povolení uzdy a nemohli se do poslední doby radovat úplné svobodě. Žádná myšlence přístupná hlava nemůže pochybovat, že všichni dosud spoutaní národové snažiti se budou, aby docílili větší a rychlé kultury, jakmile budou sproštěni jha osmanského. Dokud by Turecko trvalo, nelze arci na to pomyslit. Jinými slovy: pouze pádem osmanstva mohou se národové Balkánu povznésti k úplné kultuře.

Těmito úvahami jest vlastně už v záporném smyslu odpověděno na otázku, je-li udržení Turecka v prospěchu evropské kultury. Náš (evropský) prospěch vyžaduje, aby evropský východ se povznesl. Cokoliv tomu jest na závadu, musí být odstraněno, nemá práva býti trpěno. Kdo vystupuje pro udržení Turecka, o tom netřeba více se příti — ten právě nechce, aby dosavadní rája se povznesla. Ale kdo tomu nechce, ten se nehal

do pláště prospěchu „všeobecné lidské kultury," ten jest prostě nepřítelem vzdělanosti evropské.

Avšak namítá se, že prý na místo zaniklé říše turecké může vstoupiti jedině panství ruské; země druhdy turecké stanou se prý buď přímo ruskými provinciemi aneb aspoň ruskou satrapií. Dobrá. Jakkoli v takovémto náhledu skrývá se velká část bázně před tak zvaným panslavismem — které se každý ethnolog směje, jež ale našim ctitelům Turků velmi dobré služby prokazuje — přijímám jej, jako by byl pravý, jako by byl dokázán. A tu dlužno se tázati, bude-li takovýto stav věcí prospěšnější evropské kultuře, než trvání reformovaného Turecka. I k této otázce dlužno okamžitě přisvědčit a to ne snad, že stát křesťanský za všech poměrů zasluhuje přednost před státem nekřesťanským, nýbrž že ruská satrapie nebo provincie vždycky je nepoměrně bližší evropské kultuře a přirozeným způsobem jí stále blížiti se musí, nežli Turecko reformované tím směrem, jakým dle svého ducha a povahy své jedině reformováno býti může. Na základě nejlepšího přezvědění a nejlepších zpráv možno zajisté tvrdit, že v nejzazším koutě ruské říše panuje více skutečné kultury, než pod samýma očima padišaha. Střední Asie, která je teprv od několika let ruskému panství podrobena a kde musí Rusko zápasit s tisícerými obtížemi, jest už nyní v mravním ohledu daleko pokročilejší, nežli provincie anatolské. Ani dost málo nelze popírat, že již sama záměna tureckého panství s ruským značí pro křesťanské národy Turecka veliký zisk kulturní.

Ti, kdož stále snižují a tupí Rusko proto, že ono jest dosud jedinou despoticky řízenou zemí v Evropě, dílem neznají, dílem nechtějí znáti výhod, jakými jest národu ruskému toto znenáhlé vychovávání a vedení ho k úplné zralosti. Nesmyslno a zcela neoprávněno jest tvrdit, že dosavadní politické poměry v Rusku věčně potrvají a svobodu národův stále budou ohrožovati. Rovněž tak nerozumno jest tvrdit, že se nyní tím více budou rozmáhat „všemu světu škodlivé směry ruské kultury." Těmito slovy naznačují totiž odpůrci Ruska obyčejně, že Rusko, aneb všeobecněji Slovanstvo, má své zvláštní kulturní směry, a ty že se staví nepřátelsky proti kulturním směrům ostatní Evropy. Avšak nepřátelštější nežli „osmanská kultura" nemohou tyto směry nikdy nám být. Ostatně celé to tvrzení jest velice klamné. Jako nelze tvrdit, že by germanství a románství byly sobě nepřátelskými směry kulturními, tak nebude evropské kultuře nepřátelským ani slovanství, nýbrž stane se z něho vedle románství a germánství toliko třetí činitel kulturního života evropského. Jaký bude jeho význam v budoucnosti a jakou úlohu bude vůbec hráti, o tom nemůže nyní vynésti svůj soud věda, počítající jen s věcmi skutečnými. Ovšem ale může věda již nyní vyslovit, že tento třetí činitel rozvinovati se bude souběžně s ostatními dvěma staršími a nikoliv nepřátelsky proti nim; neboť spočívá s nimi na stejně ethické zásadě. Že by jinak se mělo dít, tak soudit nemáme ani nejmenšího důvodu a všechny podobné domněnky dlužno odkázati pouze do oboru samovolných, veškeré vědeckosti naprosto dalekých fantasií.

Podle všeho toho, co jsem dosud řekl, jest pouze nerozumem, ne-li, pojmenuju věc její vlastním jménem — pouhou *nenávistí proti Slovanstvu, tvrdit, že by udržení Turecka bylo ve vzhledě kulturním daleko prospěšnější, než změna jeho buď v ruské provincie nebo satrapie.* Aspoň ty důvody, které k tomuto tvrzení byly dosud pronášeny, nikam nestačí. Vím sice, že těmito mými náhledy stavím se v odpor běžnému smýšlení (německému). Hledím však právě povalit i v této otázce mnohé zakořeněné předsudky."

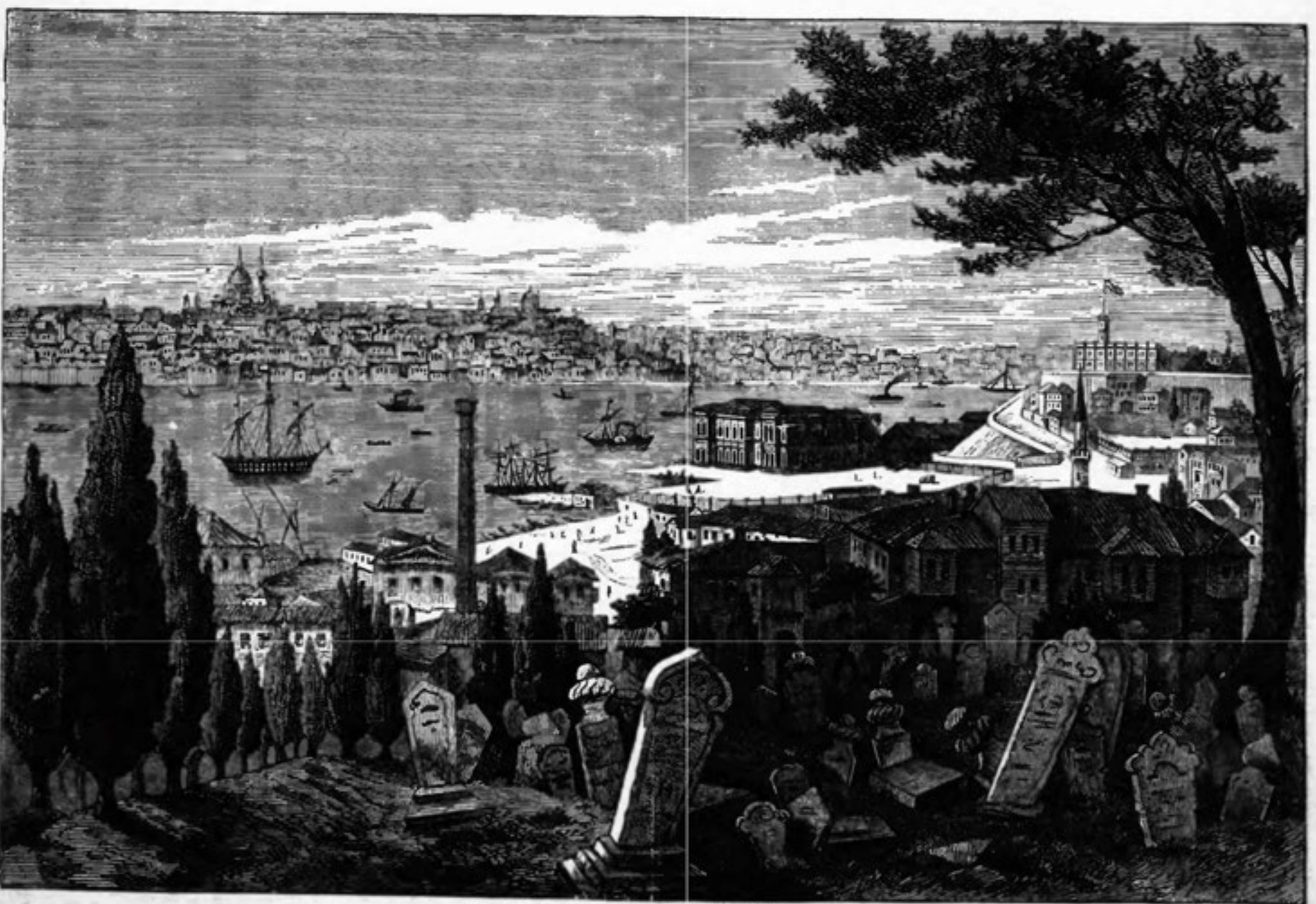
Tak psal Bedřich Hellwald na sklonku války rusko-turecké a slova tohoto německého spisovatele dojista mohou slouti pozoruhodnými jak ve vzhledě povšechném, tak zejména vzhledem veřejnosti evropské.

## Besarabie.

Průběhem války rusko-turecké nebyl by zajisté nikdo věřil, že po vítězném skončení vznikne spor mezi Ruskem a chráněncem i spojencem jeho, knížectvím rumunským. A přece se tak stalo. Rumunům, protiruskými agitacemi poštvaným, nelíbilo se, že Rusko dle čl. 19 smlouvy svatoštěpánské chce si opět přivtělit onu část Besarabie, kterou dle osudné smlouvy pařížské z roku 1856 tehdejšímu Multánsku odstoupit musilo.

Rusko musilo na opětném přivtělení toho území stát z příčin mravních i politických. Jednak chtělo si zjednat po skvělých vítězstvích proti Turecku toho zadostučinění, aby smlouva pařížská, pro veleříši ruskou tak potupná, úplně byla zmařena; jednak záleželo Rusku na upevnění moci své v Černém moři a jeho přístavech, jmenovitě pak musilo o to dbáti, aby zabezpečilo si ústí Dunaje pro případ možných útoků loďstva dunajského kterékoli mocnosti západní a jižní.

Náhradou za ten kus Besarabie poskytovalo Rusko knížectví rumunskému celou Dobrudžu, která k Rumunsku přiléhá a s Černým mořem při ústí Dunaje hraničí. Náhrada to zajisté dostatečná. Avšak nehledě ani k této náhradě byla by měla Rumuny ode všeho řevnění na Rusko již ta okolnost odvrátit, že jejich knížectví nabylo pomocí války samostatnosti. Ale dobře pověděl general Ignatěv (viz str. 555), že „kdo spo-



Pohled na Cařihrad z předměstí Pery.

léhal na vděčnost národů, vždycky se přepočetl.“ Rusko zachránilo po třikráte Rumunsko, jakož jsme vypravovali již na počátku této knihy v kapitole o poměrech Rumunska k Rusku a Turecku na str. 48. Rumuni vděčni nebyli a dadouce se svésti klamnými sliby protiruských agitátorů počali se vzpírati žádosti Ruska za odstoupení území besarabského.

Besarabie či Bessarabie slove oblast mezi řekami Dněstrem a Prutem a Černým mořem. Jméno té země jest původu pochybného. Celkem má Besarabie asi 630 čtv. mil s 1,030 000 obyvatelů rumunských, ruských, bulharských, řeckých, tatarských a německých. Sever jest hornatý, jih pouhá step, úrodná, ale málo vzdělaná. U přímoří jsou solná jezera. Hlavní město jest *Kyšiněv*. Prvotní obyvatelé byli kmene skytického, Besové — odkud snad jméno Besarabie. Od 13. století náležela Besarabie k Multánsku, později dostala se v moc Tatarů, pak Turků, a r. 1812 postoupili ji Turci Rusům. Smlouvou pařížskou r. 1856, jak již praveno, musili Rusové postoupit část Besarabie, okolo 200 čtv. mil, Multánsku. Stalo se to proto, aby byl s té strany Rusku zamezen přístup k Černému moři; neboť Rusko bylo smlouvou pařížskou v té míře pokořeno, že nesmělo na Černém moři vydržovati loďstvo, vyjma 4 korvety a 6 malých lodic. Tuto potupu odčinilo Rusko částečně r. 1871 a chtělo ji úplně vyhladit smlouvou svatoštěpánskou — opětným přivtělením oné části Besarabie. Však proti všemu nadání vzepřeli se tomu Rumuni, a vláda jejich rozeslala po uveřejnění smlouvy svatoštěpánské okružník, kterým řečenou smlouvu důrazně zamítala.

Se strany ruské považoval se krok vlády rumunské za důkaz, kterak může strannictví splésti úsudek a zkaliti názor národa nezletilého. Zároveň uvedeno Rumunům na paměť, že část Besarabie, r. 1856 Rusku odňatá, nebyla přivtělena *Rumunsku*, jehož tehdy ani ještě nebylo. Také nebyla odstoupena sjednoceným knížectvím, nýbrž *pouze Multánsku*, a sice nikoli na základě nějakého práva nebo spravedlivého nároku, nýbrž proto, že Multánsko bylo nejnepatrnějším a nejméně nebezpečným sousedem téhož území, z něhož mělo především Rusko dle přání velmocí vytlačeno býti. Smlouva r. 1856, na základě kteréž dotyčné území Multánsku přivtěleno, porušena již několikkráte, a sice nejprve Multánskem samým, když *proti* ustanovením smlouvy této sjednotilo se s Valašskem, pak sjednocenými knížectvími, když povolaly cizího knížete na stolec svůj, a konečně i Rumunskem, které právě vedlo válku proti Turecku a za neodvislé se prohlásilo. Tolikerým porušením pozbyla veškeré platnosti smlouva, kteráž byla vlastním původem domnělého práva Rumunův na Besarabii.

A právě té smlouvy, k jejížto zmaření Rumuni r. 1877 meč proti Turkům tasili, chtěla vláda rumunská již po roce užiti na obranu svého domnělého práva! Rusové arci uznávali rádi pomoc, kterou jim Rumunsko u Plevna proti společnému nepříteli poskytlo, ale byli nemálo rozhořčeni proti osobivosti, která snadno se mohla státi podnětem nových, snad krvavých zápletek, neboť mnozí předáci rumunští počínali si v té záležitosti velmi zpupně. V Bukurešti odbývány společné schůze sněmovny i senátu, v nichž někteří ministři marně snažili se urputnost senátorů a poslanců konejšit. Takž svolala vláda dne 18. března v noci poslance a senátory k tajnému sezení. Když všichni byli pohromadě, uchopil se slova přívrženec vlády poslanec *Dimancea*, strýc předsedy ministerstva Joana Bratiana, a snažil se dovodit, že snad jest záhodno, aby navržená Ruskem výměna ruské Besarabie za Dobrudžu v úvahu vzata byla, poněvadž ani jediná z velmocí evropských neklade odporu žádosti Ruska. Tím však vzbudil Dimancea v celém shromáždění velikou bouři a prudkou nevoli. Několik senátorů i poslanců vystoupilo pak na řečniště, odkudž v největším rozčilení ve jménu země zamítli všelikou myšlenku o zmíněné výměně a nejdůrazněji prohlásili, že sněmovna nejen neuchýlí se od původního svého osvědčení v otázce besarabské, nýbrž že všemi silami platnost svého prvního usnešení hájiti bude.

Prohlášení toto provázeno všeobecným souhlasem poslanců i senátorů, kteří proti poslanci Dimanceovi tak byli rozezleni, že předseda ministerstva *Bratiano* uznal za dobré smířlivě a konejšivě zakročiti tím, že připomněl pobouřenému shromáždění, že poslanec Dimancea neučinil vlastně žádný návrh, aniž chtěl zavdati podnětu k nějakému platnému usnešení, nýbrž že vyslovil pouhé mínění své. Shromáždění pak bouřlivě žádalo, aby ministr záležitostí zahraničných podal dotyčná vysvětlení. *Cogolniceano* však oznámil shromážděným, že v záležitosti této nemůže jim říci nic nového. Za to povstal ministr vyučování *Ghika*, aby senátorům a poslancům přímo pověděl, jak se věci vlastně mají. Ihned přerušil jemu ministr Cogolniceano další řeč napomenutím, že on (Ghika) jest ministrem a tedy shromážděným ničeho sděliti nesmí. Ghika prchlivě pak odvětil, že především považuje se za Rumuna a pak teprve za ministra, a že co ministr vzdává se úřadu, poněvadž co Rumun nikdy nemůže souhlasiti s navrženou výměnou. Prohlášení toto setkalo se s bouřlivou pochvalou, načež shromáždění se rozešli.

Naproti tomu byli ovšem také mnozí povážlivější Rumuni pro schválení smlouvy svatoštěpánské, a jmenovitě starý státník a senátor Mikuláš *Kreculesko* vydal v té příčině brožurku, v níž jednání soudruhů svých rozhodně zatracoval. Již v úvodu varoval před nešetrným jednáním proti Rusku, jež má přece trochu práva na vděčnost Rumunů. „Pluji snad proti proudu, který u nás každého strhne, avšak ve svém stáří a po dlouhé

činnosti politické uvykl jsem proudům takovým se opírati. *Populárnost* nesnáší se často s veřejným blahem, já pak nikdy jsem jí nevyhledával. Politika jest u nás bohužel zaměstnáním každého, ať si má k tomu potřebného vzdělání čili nic; ona řídí se vášní strannickou, nesmírnou ctižádostí a předsudky, ubohý lid pak jest klamán ve všech těchto bojích," volal Kreculesko a popíral, že ony tři okresy besarabské, které Rusko nazpět žádalo, učinily Rumunsko šťastnějším, a neutrpěla by zem žádnou škodu, kdyby je vrátila Rusku. Rumunsko málo se přičinilo, aby osud tamních obyvatelů zlepšilo. „Jest obecně známo, že obyvatelé ti měli jakýsi blahobyt, když byli připojeni k Multánsku; ba měli u banky oděské uložené peníze na úroky, pochybuji však, že jim z toho něco zbylo do dneška."

Kreculesko káral pak neprozřetelné jednání vlády i sněmu vůči této otázce besarabské; neboť tušil, že Rusové nedají si líbit urážky takové a že mohou být následky pro Rumusko záhubné. Pravil pak doslovně: „Nechť rozhodne se Rusko jakkoliv, přece ztratili Rumuni sympatie mocného souseda, kterýž má také své choutky a své vlastenectví. Italie postoupila Nizzu a Savojsko spojenci svému, Francii, a Savojsko bylo dokonce kolébkou dynastie. Úmysl, na pobřeží Besarabie dosud rumunské zříditi přístav, jest pouhým přeludem, poněvadž země není s to vésti náklad na zřízení a vydržování přístavu toho. Dobrudža pak poskytuje nehledíc ani k Tulči důležitý přístav dunajský, kterýž může míti budoucnost velikou, dva přístavy černomořské, Mangalii a Kjustendži, kteréž byly pod mizernou správou tureckou zanedbány, ale Rumunsko může je pomocí válečné náhrady, kterouž Rusko nabízí, zlepšiti. Mohl by se zříditi též průplav mezi Černou Vodou a Kjustendží, rovnoběžně se železnicí, což by obchodu bylo velice na prospěch. Též přečetné obyvatelstvo rumunské v Dobrudži má nějaké právo na naši sympatii." Spisovatel radil konečně krajanům svým, aby v celé své politice jednali poněkud skromněji a vážili si sympatií mocností, jako jest Rusko a Německo.

Kreculesko pověděl arci pravdu, že dočasné přivtělení kusu Besarabie nepřineslo Rumunsku užitek, a proto mohlo ředitele politiky ruské, knížete *Gorčakova*, tím méně napadnout, že nabízená záměna toho území za Dobrudžu vzbudí mezi Rumuny odpor.

Ačkoliv území besarabské přes dvacet let bylo při Multánsku a po spojení obou knížectví Multánska a Valašska v knížectví rumunské, při tomto knížectví, podrželo přece ráz ruský. Ze tří hlavních ramen, jimiž ústí Dunaj, tvoří hranice Rumunska dle onoho ustanovení rameno kilijské, které však zřídka kdy bývá splavné, a proto obchodu rumunskému neposkytuje žádných úspěchů, jakož také rybaření provozuje se hlavně jen na prostředním, sulinském, rameni Dunaje. Pobřeží, které náleželo k rumunské části Besarabie, je pokryto rozsáhlými bařinami a jezery, jež činí každé přiblížení se ku břehům nemožným. O zakládání přístavů nemůže tu býti ani řeči, a také za celých 20 let, co území to patřilo k Rumunsku, nebyla vystavěna ani silnice, která by pobřeží to s ostatním Rumunskem spojovala. Rumunsko nemělo tedy od pobřeží toho žádné výhody, a obchod jeho k moři šel jako dříve po Dunaji, nenáležejícím k Rumunsku.

Nabízená náhrada Rumunsku, Dobrudža, čítá asi 100 čtv. mil a 160.000 obyvatelů různých národností, mezi nimi také něco Rumunů. Krajina je sice dílem močálovitá, hlavně při Dunaji, ale z velké části velmi úrodná i daří se tam všecky druhy obilí, kdežto krajiny močálovité hodí se výborně za pastviny. Pobřeží obsahuje několik dobrých přístavů, mezi nimiž první místo zaujímá Kjustendže; přístav je železnicí spojen s Dunajem. Prodloužením této dráhy do Bukurešti převedlo by se hlavní spojení opět na tuto trať. Stálé spojení přes Dunaj stálo by sice značný náklad, ale pojistilo by Rumunsku přímé a dobré spojení s mořem.

Výhoda při výměně za obě území byla by tedy tím rozhodněji na straně Rumunska, anyť by velmoci sotva tomu kladly překážky, aby časem i hlavní ústí Dunaje dostalo se k Rumunsku, které by se takto stalo strážcem ústí dunajských.

Kdybychom se tázali po příčinách, které uvedly vládu rumunskou v oposici proti nabídnutí vlády ruské, nepochybíme asi, budeme-li odpověď na tuto otázku hledati v cizích vlivech, zejména ve vlivu Anglie a Maďarů. Rumunsko na straně nepřátel Ruska bylo by tomuto zajisté velmi nemilou překážkou ve vedení války, ba mohlo by ve spolku s námořní mocí úplně přerušiti spojení ruského vojska na poloostrově balkánském s Ruskem. Proto asi spojení nepřátelé Ruska vynaložili svůj vliv na to, aby vehnali Rumunsko v odpor k ruskému požadavku. Rusko ovšem musilo se pojistiti pro všecky případy a činilo všechna vojenská opatření, neboť pro případ války rusko-anglické, která v dubnu 1878, kdy řádky tyto jsme psali, byla již velmi pravdě podobna, přiřknuta byla Rumunsku nemalá důležitost.

Maďaři nepřestali na pouhém podněcování Rumunů pomocí tajné agitace, ale osvědčovali pro ně najednou také veřejně své sympatie, kdežto jim do té doby ani na jméno přijít nemohli, poněvadž před válkou odmítli Rumuni rozhodně jejich agitace protiruské. Jakmile však po skončené válce vznikla mezi Ruskem a Rumunskem rozepře, počali řečníci na sněmě maďarském v Pešti Rumuny jakožto reky velebit, a sám předseda maďarského ministerstva Tisza prohlásil, kterak zájmy států uherského a rumunského jsou totožny, poněvadž prý mají společného nepřítele, totiž *Slovany*, či jak Tisza pravil *panslavisty*.

Však Rumuni nedali se lichocením Maďarů másti a nechtěli s nimi nic společného míti. Panovačnost Ma-

ďarů hnusila se arci všem, kdož s nimi v nějakém styku byli, a Rumuni v knížectví dobře věděli, kterak Maďaři pronásledují v Uhrách a Sedmihradsku nejen Slovany a Němce, ale i jejich sourodáky. Proto se ve svých tiskových orgánech proti všelikému sbližování s Maďary rozhodně ohražovali a dali jim v jednom listu bukurešťském toto naučení: „Divíme se náhlému vzdávání úcty, jakého se nám od Maďarů dostává. My děkujeme za tu čest býti spojenci Maďarů, a uznáváme, že zápas za vyhlazení Slovanstva, jak si jej Maďaři představují, jest nemožný. Jsme obklíčeni slovanskými kmeny a chceme s nimi v míru žít. V tom arci od Maďarů se lišíme, neboť oni nechtějí dopustit, aby zřídil se nějaký slovanský stát, vyjma Polsko. Naproti tomu my chceme, aby bylo i Bulharsko, Srbsko, Černá Hora a možno-li i Polsko! My přejeme veškerým národům zdaru a nic zlého. My to dokázali prolévajíce krev svou na bojišti dunajském za osvobození nešťastné ráje slovanské ode jha tureckého. Politika naše byla posud správna a máme za to, že naši vladaři zařídí ji pro budoucnost takovým způsobem, že z ní pro nás nevzejde žádné nebezpečí a že nevyvoláme nenávist Slovanů, jak si přejí páni Maďaři."

Vydatněji však než Maďaři dovedli podněcovat Rumuny Angličané. Žid Disraeli, nazvaný lord Beaconsfield, předseda ministerstva anglického, měl dne 8. dubna ve vyšší sněmovně londýnské řeč proti smlouvě svatoštěpánské, v níž mezi jiným pravil, že otázka besarabská není věcí vedlejší, významu jen místního, neboť prý souvisí se svobodou plavby na Dunaji. Tím bralo Anglicko knížectví rumunské proti Rusku ve svou ochranu a podněcovalo jejich odpor.

Ale loďstvo anglické bylo daleko a vláda rumunská domáhala se podpory a ochrany u mocnějších sousedů bližších. Ministr *Bratiano* vydal se již koncem března na cestu do Vídně a přibyl tam právě v ten den, když chystal se k odjezdu general Ignatěv. Rumunský státník měl konference s hrabětem Andrássym a měl také audienci u císaře. Bylo prý mu slíbeno, že Rakousko bude žádost Rumunska podporovat, ale že tu záležitost může vyřídit jen Evropa, totiž kongres velmocí. Z Vídně odjel Bratiano za stejným účelem do Berlína, ale nepochodil tam valně.

Zatím pohrozil kníže Gorčakov diplomatickému jednateli rumunskému v Petrohradě, že kdyby vláda rumunská skutečně podala mocnostem protest proti smlouvě svatoštěpánské, bude Rumunsko obsazeno hned vojskem ruským, které odzbrojí armádu rumunskou a převezme celou vládní moc do vlastních rukou. Kníže rumunský Karel přijal tu výhrůžku s rozhořčením a zvolal prý k jednateli ruskému: „Řekněte knížeti Gorčakovu, že armáda rumunská může býti rozdrcena, dokud ale jsem já živ, nebude odzbrojena." Tak alespoň oznamoval tiskový orgán hraběte Andrássyho ve Vídni.

Ale vzdor napnutosti, která mezi Rumunskem a Ruskem vzešla, nepřestali povážlivější Rumuni doufat, že se spor v dobrotě vyrovná, vláda knížete Karla uzná dobrodiní od Ruska prokázané a vyhoví jeho přání.

## Souboj diplomatický.

Plesali nepřátelé Slovanstva nad válečným projevením Anglie proti Rusku, a již se domnívali, že Rusko, po namáhavé válce vysílené, zalekne se hrozeb anglických a na okružník lorda Salisburyho bude se pokorně smlouvat. V tom se však zmýlili. Ruský diplomat kníže Gorčakov odpověděl sice nikoli tak vyzývavě jako nový zahraničný ministr anglický, nýbrž zdvořile, avšak rozhodně, že Rusko od svých vymožeností válečných upustit nemůže. Tato odpověď byla připojena k úřadnímu okružníku, který zněl takto:

„V Petrohradě, 28. března (9. dubna) 1878.

Lord A. Loftus sdělil mi oběžník, jejž pan markýz Salisbury dne 1. dubna rozeslal velmocem. Jest vzat v úvahu svědomitou, při níž musíme uznati upřímnost, s jakouž vláda Jejího britického Veličenstva vyložila náhledy své o prozatímné smlouvě míru svatoštěpánského. Však spatřujeme v tom pouze námitky anglického kabinetu, jež pouštějí se silně do podrobností, kdežto marně hledali jsme ony návrhy, kteréž by hodlal snad zastávati ke skutečnému rozuzlení nynějšího stavu věcí na Východě. Pan markýz Salisbury povídá nám jen, co vláda anglická nechce, ale pranic, co chce. Máme za to, že k objasnění situace bylo by prospěšno, kdyby Jeho Excellencí chtěl nám o tom učiniti sdělení. Co se týče výkladu o náhledech vlády Jejího britického Veličenstva stran kongresu, mohu připomenouti jen cestu, kterouž carský kabinet svého času v této otázce sledoval. On rozeslal velmocem úřadné znění prozatímné smlouvy svatoštěpánské s vysvětlující mapou. K tomu jsme doložili, že každá mocnost, na kongrese zastoupená, měla by, když by na to přišlo, úplnou volnost posuzování a jednání. Přičítajíce stejné právo též Rusku můžeme jen totéž prohlášení opakovati. Račte dobrotivě tuto depeši i s dodatkem odevzdati vládě, u níž jste pověřen. Gorčakov."

Punktace k tomuto okružníku připojená jest následující:

1. Není pravda, co se praví, že smlouvou svatoštěpánskou utvořeno jest nové Bulharsko aneb nějaký silný slovanský stát pod dozorem ruským. Bulharsko již bylo před tím, třeba že ve stavu potlačení. Sama Evropa to uznala snažíc se o pomoc; v konferenci cařI-

hradské byla naznačena opatření, jimiž se účelu toho mělo dosíci, a plnomocníci v konferenci té shromáždění zajisté nepomýšleli na to, aby opatření ta zbavili účinku. Opatření tato nemohla směřovati k ničemu jinému, než aby zabezpečila Bulharsku národní život a skutečnou samosprávu administrační. V případě tomto bulharský stát, třeba byl rozdělen ve dvě provincie, byl by v zárodku býval založen, a zárodek tento rozvíjeje se pod ochranou Evropy byl by vedl k témuž výsledku, jako smlouva svatoštěpánská. Zdráhání Porty a válka, kterouž mělo v zápětí, to bylo příčinou, že nemohlo se Rusko při zdělávání míru vrátiti jen tak prostě k programu cařihradské konference, jak to sám Salisbury přiznává. Smlouvou svatoštěpánskou Porta přinucena byla dáti souhlas svůj k opravnému programu, který jest úplnější, podrobnější a praktičtější; avšak již ta okolnost, že smlouva ta jest pouhou smlouvou předchozí, dokazuje, že se carské vládě jednalo jen o zásadu, aniž by chtěla předstihovati technická studia, uvažování zeměpisných nutností a usmíření četných zájmů. Proto také mnohé články smlouvy jsou sepsány v neurčitých výrazech a ponechávají místo dalšímu uvažování o změnách, kteréž by za nevyhnutelné byly uznány.

2. Smlouvou svatoštěpánskou nový stát bulharský žádným způsobem není postaven pod dozor Ruska. Carská vláda učinila jen to, co byla roku 1830 pro Multánsko a Valašsko provedla. Zkušenost poučila, že tehdejší dílo v těchto knížectvích přineslo užitek a že přispělo k jejich rozvoji. A není věru pozorovati, že by bylo Rusku pojistilo zvláštní převahu, kteráž by Evropě byla škodlivou. Ba může se dodati: jestliže Multánsko-Valašsko, kteréž přece Rusku za život svůj děkuje a s Ruskem sousedí, mohlo se od Ruska úplně neodvislým učiniti, že tím větším právem může se na týž výsledek u Bulharska čítati, jehož území při zamýšleném odevzdání Dobrudže Rumunsku od Ruska bude odděleno.

3. Lhůta dvou roků k prozatímnému obsazení Bulharska byla ustanovena proto, že doba tato jevila se nutnou k udržení pořádku a míru, k ochraně křesťanského a mohamedánského obyvatelstva proti vzájemnému nevražení, k uspořádání země, k zavedení národního vojska atd.; kromě toho jevila se nutnou, poněvadž kdyby nebyla se doba obsádky určitě vytkla, byl by se mohl v obsádce té spatřovati úvod k zabrání země, jež nikdy nebylo v úmyslech carské vlády. Avšak rozumí se samo sebou, jakož byla lhůta tato jen přibližně ustanovena, že carská vláda jest úplně ochotna jak jen možno ji zkrátiti, aniž by uškodila výsledku obtížné úlohy, kteráž záleží v tom, aby k vůli obecnému míru vše k dobrému konci se přivedlo.

4. Hranice Bulharska udány jsou jen ve všeobecných črtech. Jediná pevná zásada, kteráž položena byla za základ, jest zásada většiny obyvatelstva, a zajisté že nemožno si představiti spravedlivější a rozumnější zásadu; hoví ona úplně námitkám, kteréž vztahují se na rozmanitost plemen, jež jsou v obyvatelstvu v menšině, jejichž zájmy však výslovným ujednáním jsou chráněny. Provedení zásady této ponecháno jest smíšené komisi, kteráž vše na místě shledne a tím všechny námitky a veškerou nejistotu odklidí, jež ve sporných těchto otázkách se jeví. Vyčítá se hranicím v předchozí smlouvě ujednaným, že dostaly se Bulharsku přístavy v Černém moři; avšak cařihradská konference sama uznávala, že země tato bez pobřeží mořského nemohla by rozkvétati. Co se týče přístavu v Egejském moři, tanul na mysli jen obchodní rozvoj Bulharska, a zajisté že nebude to Rusko, kteréž by mělo užitek z tohoto rozvoje, nýbrž Anglicko a ti státové, jejichž obchod v Egejském moři jest mnohem živější než ruský, kterýž obchod byl povždy mocnou pákou jejich politického vlivu.

5. Předchozí smlouva nikde nestaví Bulharsko pod panství náčelníka od Ruska odvislého; neboť jest výslovně vytčeno, že vladař má býti Evropou potvrzen a od domácích správních zřízenců volen, že členové panujících rodin mají býti z volby vyloučeni. Nuže, jaká vydatnější záruka může se zjednati svobodě volby a vnitřnímu zřízení knížectví, než jest ta, která spočívá ve shromáždění předních mužů země? Carský komisař vykonávati má právo dozoru jen ve spolku s tureckým komisařem. Kromě toho jest vyhraženo, že velmoci mohou se s Portou dorozuměti a ruskému komisaři zvláštní své plnomocníky připojiti. Z ustanovení, jež vešla v zemi ve zvyk, neměněno téměř pranic. Rusové jen dbali o provádění jich, kteréž bylo nedostatečné. Malé změny, jež byly zavedeny, záležejí v odstranění koupě losů pro brannou povinnost, v odstranění desátku a nahrazení jeho daní spravedlivou, odstranění nájmu berního, jenž býval zdrojem největších přehmatů, a konečně vyhrazení práva obyvatelstvu křesťanskému, aby v obcích se smíšenou národností vyloučilo od voleb ty musulmany, kteří se dříve obzvláštním týráním a pronásledováním křesťanů vyznačovali. Poněvadž stav obležení vyhlášený za doby války nevyhnutelně vyžadoval jmenování ruských guvernérů, tož byli těmto všude dáni k ruce místoguvernéři co zástupci, aby tím správa země nikdy netrpěla žádnou přestávkou. Výhradný účel všech těchto zatímných ustanovení záležel v tom, aby rozvoj národní byl chráněn a zasedání prvního bulharského sněmu, který má upraviti pro knížectví ústavu, bylo umožněno.

6. Tvrdí-li se, že smlouvou svatoštěpánskou Rusko zasáhlo svým vlivem až za Bulharsko dadouc i Epiru i Thessalii zlepšené zřízení, jest to opravdu překvapující. Kdyby Rusko nebylo ve prospěch těchto provincií pranic učinilo, možná že by se nám vytýkalo, že jsme Řeky Slovanům obětovali, a kdybychom zas Řekům byli dali totéž co Bulharům — zřízení státu poplatného —

tož by nám jistě se vytýkalo, že hodláme ottomanskou říši úplně rozbiti a pod ruský vliv připraviti. Carská vláda pohlížela vždy na svoji úlohu ochrance, kteráž jí dějinami na východě byla přirčena se stanoviska křesťanského, nikoli se stanoviska plemen nebo vyznání. Vyjednala-li pro Bulharsko zřízení úplnější a přesnější, stalo se to z té příčiny, poněvadž země ta zavdala hlavní podnět k válce, jež se na jejím území odehrála, a poněvadž Rusko k tomu nabylo positivního práva válečného. Však Rusko, určivši pro řecké provincie zlepšené zřízení, poskytlo tím velmocem úplnou možnost, aby vymoženosti ty dle vůle své rozšířily. Taktéž jest nesprávné tvrditi, že smlouva svatoštěpánská při určování oprav v provinciích řeckých nedbala různého rázu obyvatelstva. Opravy ty jsou podobny těm, jež na Kretě Porta vlivem velmocí oktroyovala. Smlouva svatoštěpánská ustanovuje, aby opravy zavedeny byly zvláštní komisí záležející z domácího obyvatelstva. Ovšem jest Porta zavázána, dříve než opravy ty provede, tázati se Ruska o dobrozdání, však není jí nikterak zakázáno, aby tímže spůsobem nepoptala se i u velmocí ostatních.

7. Další podmínce stran ochrany členů ruské církve nebylo porozuměno, když porovnána byla se smlouvou v Kajnardži uzavřenou, která pozbyla r. 1856 platnosti. Podmínka ona týkala se pravoslavné víry řecké a mohla se týkati všech křesťanských poddaných sultána. Ve smlouvě svatoštěpánské výslovně týká se podmínka ta ruských mnichů, duchovních a poutníků a stanoví pro ně pouze výhody, jakých požívají duchovní jiných národů. Proto není spravedlivým tvrzení, že smlouva svatoštěpánská chce zvýšiti moc ruskou v krajinách, kde převládá řecké obyvatelstvo, na ujmu toho národa a jiných zemí, které mají hájiti zájmy v Středozemním moři.

8. Dlužno též považovati za přehnané tvrzení, že celek podmínek svatoštěpánských o postoupení rumunské Besarabie a rozšíření Bulharska až k Černému moři, jakož i nabyti přístavu batumského pomohly by k vládě Rusku v celém sousedství Černého moře. Rusko přispělo v dřívějším čase velmi k emancipaci Řecka a Rumunska. Nelze poznati, jak by Rusko mělo z toho větší prospěch, než některý jiný stát. Postoupení rumunské Besarabie není nic jiného než navrácení stavu věcí, který před dvaadvaceti lety byl změněn a sice z příčin, které nemají moudrého základu ani právního důvodu od té doby, co volnost plavby dunajské podrobena jest kontrole a zárukám mezinárodní komise a zvláště v tu chvíli, kdy Rumunsko prohlašuje neodvislost svou a Evropa zdá se nakloněna ji uznati. Mimo to dlužno podotknouti, že odstoupení netýká se celé části r. 1856 odňaté Besarabie. Dunajské ústí (delta) jest vyjmuto a vláda ruská má v úmyslu vrátit je Rumunsku, jemuž r. 1857 bylo odňato. Okolnost ta zmirňuje význam odstoupení se stanoviska ovládání plavby v ústích Dunaje.

9. Batum jest jediný dobrý přístav v oněch vodách a získání jeho jest jediný prospěch pro obchod a bezpečnost Ruska, který ono má z války, již podniklo samo a která je stála tolik obětí. Batum nebude však odstoupen zdarma, budeť ekvivalentem za náhradu peněžitou, již má představovati. Co se týká krajin arménských, mají tyto cenu pro obranu. Možná, že by Anglicko vidělo raději, kdyby silné ty posice zůstaly v rukou Turecka. Z těchže příčin však klade Rusko na to váhu, by je mělo k své vlastní obraně, by je v čas nové války nemusilo oblehati znovu, jako se stalo s Karsem, jehož v půl století musilo třikráte dobývati. Postoupení území jest přirozeným následkem války. Kdyby to bylo Anglicko chtělo uspořiti Turecku, mělo se přidati k Rusku, jak mu bylo dvakráte nabízeno, totiž v čase berlínského memoranda a v čase poslání hraběte Sumarakova-Elstona do Vídně. Tím by na Portu býval učiněn společný nátlak, jenž byl by postačil k docílení úspěchu, který stál tolik krve. Zamítla-li to anglická vláda, nemá důvodu, by nyní bránila Rusku, které prolilo tolik krve, aby si utvořilo takový stav, jenž budoucně zbavil by nás podobných obětí. Co nelze pochopiti, jsou úsudky, které se tvoří z tohoto upravení hranic pro volnost evropského obchodu přes Trapezunt do Persie. Tvrzení to odporuje tomu, co opětně členové anglické vlády tvrdili, že obsazení Erzerumu a Trapezuntu ruským vojskem nebylo by Anglicku nebezpečným. Hranice mírem svatoštěpánským v Asii vytknuté nesahají tak daleko. Jest to rozmnožení nedůvěry na nejvyšší stupeň, tvrdí-li se, že by tyto hranice poskytly Rusku možnost opatřením celním poškoditi obchodní zájmy evropské.

10. Námitky proti požadované mírem svatoštěpánským náhradě válečné od Porty nejsou lépe odůvodněny. Suma náhrady není v žádném poměru k nesmírnému břemenu, které válka uvalila na Rusko. Možno, že přesahuje nynější pomůcky Turecka a rozmnožuje nesnáze jeho, by vyhověla všem svým věřitelům; avšak musí se uvážiti, že Turecko již dávno před vypuknutím války nemohlo vyhověti věřitelům následkem nepořádné správy své. Dovoleno jest souditi, že, kdyby mír na rozumných základech, jež má na zřeteli smlouva svatoštěpánská, jimž sankce Evropy propůjčila by ráz trvalosti a pevnosti, mohl býti obnoven, nastalo by tím pro Turecko snížení výloh a rozmnožení příjmů, které by mu poskytly možnost, by zadost učinilo zevnějšímu úvěru. Z ohledu na tyto možné události byly podmínky, které se vztahují na válečnou náhradu, sepsány s neurčitostí, která se jim vytýká. Kárá-li se příliš vysoká suma její, byl by se větším právem káral požadavek, aby hned byla zaplacena. Kdyby byl určen býval jistý spůsob placení, bylo by se musilo sáhnouti

na hypotéku zastavenou již jiným věřitelům Porty. Tomu chtěla se vyhnouti smlouva svatoštěpánská, pročež otázku tu ponechala dalšímu dorozumění. Jest pravda, že tím může vzniknouti podezření, že se zamýšlelo ochromiti neb ovládati na kolik roků Turecko anebo spůsobiti, aby místo náhrady peněžité postoupeno bylo území. Bývalo by jednodušším hledati v tom pouze záměr, že Turecko možno zrovna tak jako zájmy Turecka šetřiti a přivésti tureckou vládu na dráhu věrného plnění závazků a povinností proti všem. Však proti nedůvěře není žádného léku.

11. Na konci depeše markýza Salisburyho poznati možno s potěšením, že účel a vřelé přání anglické vlády pořád ještě směřuje k tomu, dobrou správu, mír a svobodu zajistiti národům, kteréž dosavad statků těchto musily postrádati. Dále s potěšením shledáváme upřímné přiznání, že politika tato překažena byla pouze nešťastným odporem turecké vlády samé; dále pak že za nynějších změněných okolností týž výsledek, totiž program cařihradské konference nemůže být dosažen těmiže prostředky a v těchže rozměrech, a že nutny jsou v dosavadních smlouvách změny veliké. Dodá-li se k tomu, že opětná nechuť Anglie zúčastnit se společného hmotného nátlaku na Portu zavinila, že Evropa nemohla provésti to, čeho si Anglie sama přála, tož dlužno uznati, že válka a její výsledek, mír svatoštěpánský, úplně odpovídaly stavu věcí, kterýž markýz Salisbury tak upřímně a tak ostrovtipně konstatoval. Situace dá se shrnouti v následující: Dosavadní smlouvy byly po celých dvaadvacet roků porušovány. Nejprve vládou tureckou, která svým závazkům vůči křesťanům nedostála, pak spojenými knížectvími, na to francouzskou okupací Syrie, ba i samou konferencí cařihradskou, neboť ta ve skutečnosti zasáhla do vnitřních záležitostí osmanské říše, a konečně pak porušením nedotknutelnosti dardanell.

12. S druhé strany uznává sám markýz Salisbury, jak veliké změny za nynějších poměrů dlužno předsevzíti. Nezbývá nám tudy nic jiného než dověděti se, kterak Jeho Vznešenost (Salisbury) tyto smlouvy a uznaná práva Anglie a ostatních velmocí prakticky hodlá sloučiti s dobromyslným přáním, jež uvésti ve skutek bylo vždy účelem společné činnosti Evropy, a jež záleží v tom, aby dobrou vládou balkánským národům mír a svoboda byly zabezpečeny, statky to, jichž dosud národové ti postrádali. Zbývá taktéž dověděti se, kterak si Jeho Vznešenost mimo předchozí ustanovení smlouvy svatoštěpánské uskutečnění řečeného žádoucího cíle představuje chtěje zároveň vyhověti právům, jichž Rusko tolikerými oběťmi spravedlivě nabylo, a hodlaje spolupůsobiti, aby práva ta uvedena byla v platnost. *Depeše markýza Salisburyho neobsahuje žádné na tyto otázky odpovědi.* Proto se zdá, že námitky v depeši obsažené mnohem přirozeněji mohly být oceněny a prakticky použity, kdyby vedle nich stály současně i *věcné návrhy*, které jsou s to, aby jimi rozřešení nynějších obtíží a pevná a trvalá pacifikace východu ve prospěch všeobecný byla zajištěna.

* * *

Poslední odstavec ruské odpovědi žádal tedy zjevné vyjádření Anglie, kterak si rozřešení východní otázky představuje a kterak své mínění hodlá srovnat s úspěchy válečné výpravy ruské. Ale Anglie s určitou odpovědí váhala, ačkoliv diplomatický souboj mezi státníky rusko-anglickými nebyl u konce.

Kollegovi svému Salisburymu přišel na pomoc Disraeli-Beaconsfield, který měl v parlamentě anglickém dne 8. dubna dlouhou řeč na obhájení své politiky. Řečnil při té příležitosti, když jednalo se o odpovědi královně na poselství, kterým svolávala se do zbraně záloha armády anglické.

Beaconsfield pravil, že politika vlády anglické při východní otázce zakládá se na smlouvách z roku 1856 a 1871. Vláda sdělila na počátku války Rusku, že ke každé změně smluv těchto jest třeba svolení mocností, které smlouvy ty podepsaly.

Šlechetný lord se při tom nezmínil, že loďstvo anglické to bylo, které proti ustanovení té smlouvy odplulo k Cařihradu.

Dále pravil Disraeli, že, když Rusko se zdráhalo povoliti požadavku Anglie, aby celá smlouva míru předložila se kongresu, a když všeliká naděje, že by se kongres sešel, zmizela, musela prý Anglie naproti chování Ruska pomýšleti na přiměřené prostředky. Když celý svět jest ve zbrani, musela též Anglie připraviti se pro všeliké případy. Kdyby Rusko nebylo prohlásilo, že souhlasí s požadavkem Anglie, aby smlouva pařížská změnila se jen za souhlasu všech mocností, nebyla by Anglie mohla přijmouti politiku neutrality. Rusku prý sděleno na počátku války, že každá smlouva, kterou hodlá uzavříti, musí býti smlouvou evropskou. Pak poukázal k tomu, s jakou tajemností vedlo se vyjednávání mezi Ruskem a Tureckem. Rusko však dalo ujištění, že mír má se považovati jen za smlouvu prozatímnou. Rakousko považovalo ujištění to za uspokojivé, neboť pozvalo mocnosti ke konferenci. Při vyjednávání o kongrese nečinila prý Anglie žádné obtíže. Vláda kladla prospěchy země nade všecky věci mimotní, a přála si jen, aby kongres nebo konference se sešla, jelikož pouze kongres mohl zabezpečiti mír evropský. Poněvadž ale vláda anglická prý věděla, že Rusko tajně vyjednává s Tureckem, že armáda ruská postupuje pořád dále a že soustřeďovala se blíže Cařihradu, posláno jest loďstvo do Bílého moře. Vláda považovala za velmi důležité, aby, když projevila souhlas s kongresem, osvědčila politiku svou ještě jiným, zcela zřetelným způsobem. Proto sdělila Beustovi, že jest třeba věděti napřed,

bude-li každý článek míru předložen k rokování. Anglie nebyla odpověďmi Ruska uspokojena, nýbrž považovala je za odmítnutí podmínky své. Každý článek smlouvy míru obsahuje prý v sobě odchylku od smluv z r. 1856 a 1871. Mír svatoštěpánský ničí prý úplně Turecko evropské, tvoří Bulharsko, kteréž není Bulhary obydleno, béře Turecku přístavy v moři Egejském a Černém, a dává Epiru a Thessalii, krajinám řeckým, nové zákony, kteréž by uložilo Rusko. Černé moře stalo by se mořem ruským, jako jest moře Chvalinské. Otázka besarabská není věcí vedlejší, významu jen místního, neboť souvisí se svobodou plavby na Dunaji. Smlouva míru škodila by obchodu anglickému s Persií a svobodné plavbě v úžinách, poněvadž by Turecko stalo se vasalem Ruska. Muselo se tedy uvažovati, kterak opříti se chování ruskému. Zdálo se, že kongresu byly všecky poměry evropské příznivy, když však Rusko nedostálo povinnostem svým, nemohl se kongres sejíti. Větší část evropského i asiatského Turecka jest buď vojskem ruským obsazena, nebo nalézá se ve stavu úplné anarchie. Nemůže se věděti, co se stane; cesta Anglie do Asie může se uzavříti, armáda ruská může jíti do Syrie a obsaditi Egypt i průplav suezský. Zdaliž pak může Anglie za těchto okolností zůstati neozbrojena? Vláda pořad ještě doufá, že kongres jest jediným a nejlepším prostředkem, aby se ukončil nynější neuspokojivý stav veřejných záležitostí. Kabinet radil vládě svolání záloh, čímž se získá 70.000 mužů; kdyby Anglie zapletla se do velké války, byly by vojenské pomůcky její ještě mnohem značnější. Jedná se o nejdůležitější prospěchy anglické, ba o svobodu Evropy. Ani Caesar, ani Karel Veliký neměli tak veliké území, jako Anglie, vlajky její vlají na všech mořích, ve všech světa končinách, má provincie, obydlené národy nejrůznějších plemen a rozličných vyznání. Veliká tato říše musí se zachovati. Bezpečnost říše té jest však ohrožena.

Tolik odpovědný odpůrce Ruska. Mínění jeho nezůstalo bez důrazné odpovědi nejen se strany ruské, ale také někteří státníci angličtí odporovali Disraelimu.

Takž lord *Granville* pravil, že za válečné události zodpovědnost ponechává vládě. Dle náhledu jeho utrpěly Anglie a Rakousko diplomatickou porážku, Rusko pak diplomaticky zvítězilo. Země má právo žádati další vysvětlení. Všem súčastněným mocnostem záleží na míru. Německo, Francie, Italie ani Rakousko, žádný nechtěl jíti s Anglií. Rusko pak jeví patrnou ochotu povoliti jisté slušné změny.

Rozhodně opřel se válečné politice lord *Derby*. Pravil, že nevzdal se úřadu ministerského jen proto, že vláda zálohu svolala. Nesouhlasil vůbec s válečnou politikou Disraeliho, poněvadž byl přesvědčen, že válečným lomozem ničeho se nedocílí, kdežto jednáním diplomatickým mohlo se dosíci všeho. Prostředky diplomatické nebyly ještě vyčerpány. Myšlenka kongresu nedošla u žádné vlády obzvláštního souhlasu a to z důvodů praktických; pouze *Rakousko* kladlo na kongres z nepochopitelných příčin jakous zvláštní váhu. Mnohem snáze než na kongresu možno přec docílit shody přímým vyjednáváním od jednoho kabinetu k druhému. V dobách telegrafu, kdy za 24 hodin obdržeti lze z nejvzdálenější končiny na dotaz obšírnou odpověď, není třeba zvláštních schůzí diplomatů.

Lord Derby litoval, že depeše Salisburyho byla současně se svoláním záloh uveřejněna; toť byl velmi neobratný diplomatický krok, poněvadž Rusku tím před veřejností učiněno nemožným, aby dobrovolně svolilo k větším ústupkům. Taktéž bylo zcela nerozumné, proč vlastně se zbrojením tak náramně se kvapilo? Praví-li se, že Anglie, když celá Evropa zbrojí, nemůže zůstat neozbrojenou, tož dlužno poukázati, že anglické válečné loďstvo jest větší než loďstva všech ostatních států dohromady.

„Veškerá moře náležejí nám," pravil Derby doslovně. „Kdyby vypukla válka, nesměla by se v nich ukázati ani jediná válečná loď ruská; armáda ruská nemůže ohrožovati žádnou anglickou osadu. Proto nechápu, proč bychom vojsko své uváděli na míru válečnou? Válka rusko-anglická musila by býti válkou námořskou. Přítel můj (Beaconsfield) pravil, že Rusko by mohlo přes Syrii ohrožovat Indii. Toť ovšem obava, o které jsme z počátku uvažovali. Avšak uznali jsme, že bychom Indii snadno mohli hájiti. Nechápu, jakým způsobem by mohlo ruské vojsko přejíti tak rozsáhlé země, aniž by anglické vojsko dosti rychle nemohlo se shromážditi a zastaviti jeho postup. Znám pouze jediný možný a rozumný důvod, který vyzýval by k rychlosti — avšak nechci se domnívat, že by vláda důvodem tím se řídila. Jest to okolnost, že smýšlení země, které v tuto chvíli jest příznivo akci, za několik týdnů by se mohlo ochladiti. Ale, jak praveno, jsem přesvědčen, že přítel můj z důvodů těchto nespěchal se svoláním záloh.

Tři jsou otázky, které dříve či později budeme nuceni uvažovati: Jaké máme *prostředky k boji?* Jaké máme *spojence?* A proč vlastně máme bojovati? O první otázce nebudu se zmiňovati obšírněji. Já myslím, že válka Anglicka s Ruskem, nezakročí-li jiná velmoc, může trvati velmi dlouho, než by to došlo k rozhodnutí. Ovšem můžete Rusko snadno přivésti k bankerotu, ale tím docílíte pouze toho, že množství anglických občanův utrpí škodu. Nechť si jest Rusko chudé, ono dovede si opatřiti k válce prostředky! Můžeme uzavříti ruské přístavy a nepustiti ruské obilí do své země, ale nastává otázka, zdali při tom bude trpěti pouze jedna strana? Mimo to v nynější době železnic zůstane blokáda nedokonalou. Válka Ruska s Anglií, aniž bychom měli spojence, podobala by se velmi souboji německých študentů, kteří se poraní, třeba snad si useknou nos, ale nikdy se nezabijou!

Dále nastává otázka, kdo by mohl býti naším spojencem? Měl jsem příležitost utvořiti si úsudek o věci té a mohu říci, že na Německo nesmíme se spolehati. Vláda německá chová vřelé sympatie k Rusku. Část národa ovšem smýšlí jinak, že však Německo jest vojenskou oligarchií, můžeme v nejlepším případu doufati v neutralitu — a to málo přátelskou. Co se týká *Francie*, mohu říci, a jest to vůbec známo, že tam není jediného státníka, jenž by chtěl na se uvaliti odpovědnost za nové vydání války krimské. Pokud mohu souditi, nebyla tato válka nikdy ve Francii oblíbenou. Podnikl ji francouzský císař k vůli jistým účelům. Napoleon nalézal se tehdáž v trapném postavení, tak že se ho vzdalovali živlové lepší společnosti; proto obětoval statisíce poddaných, by si aliancí s námi získal lesk a slávu, což se mu také podařilo. Vláda jeho však zahynula, jak nemohlo ani jinak býti. Francie nepustí se do války z podstatné či bezpodstatné obavy před Německem.

Co se týká *Italie*, jsou tam sice poměry jiné, avšak výsledek bude asi stejný. Když r. 1854 spojilo se Sardinsko s námi, chovalo dobrodružné choutky. Dnes však jest Italie uspokojena, musí dokončiti vnitřní svou organisaci, zlepšiti svoje finance a přátelé moji v ministerstvu musí přisvědčiti, že není naděje, by Italie vystoupila činně.

Zbývá tudíž jenom *Rakousko* a v skutku, kdybychom mohli očekávati spojence, musilo by jím býti Rakousko, avšak jsou velké pochybnosti, zdali smíme spolupůsobení této říše očekávati. Řeknu pouze, což vůbec známo, že Rakousko může pomýšleti na válku s Ruskem jenom tehdáž, když si pojistí podporu neb aspoň neutralitu Německa. V Rakousku panuje *různost národů*, tak že by nešťastná válka snadno mohla míti za následek záhubu říše. Potom dlužno uvážiti vnitřní stav říše. *Maďaři* jsou nepřáteli Ruska. Avšak *živel slovanský*, jenž sleduje opačný směr, není nepatrný, kdežto Němci rakouští si přejou míru .... Jeť také velký *rozdíl mezi zájmy Rakouska a Anglicka*, tak velký, že nelze říci, zdali bylo by spojencem naším i po válce. Proto tážu se, zdali možno nám nevyhýbati se válce, nýbrž i přáti si jí, jak činí mnozí? Čeho chceme válkou dosáhnouti? Vím pouze, čeho nedosáhneme! Jsouť politikové v této zemi, kteří jsou se vším nespokojeni. Jsouť to oni, kteří se Turecku obdivují. Říše ta mohla býti udržena, ale *nemůže býti obnovena!*

Pravda jest, že *nevíme, co chceme*, a já táži se národa anglického, kterak může žádati zahraničnou politiku, když po 18 měsíců jeho přání si každodenně odporují? Válkou nedocílí se ničeho, Anglie pak nikdy nedosáhne, by její vliv v Bulharsku byl větší, nežli vliv ruský, nebo aby tento byl vytištěn. Nechť docílíme čehokoli, budeme nuceni za dvacet nebo pětadvacet roků počíti opět boj znovu, jako vidíme dnes, že mizí výsledky krimské války. Nechť hledí se cestou diplomatickou, aby naplněno bylo přání Anglicka, potřebu války však neuznávám. Kdyby pak nám vnucena byla válka ta, bude to válka bez jasného cíle, se zemí uvnitř rozštěpenou a nepochybně bez spojenců!"

Řeči obou státníků v parlamentě anglickém, Disraeliho i Derbyho, způsobily dojem nemalý, a podle toho, jaké bylo smýšlení v státech a národech, nelibost nebo pochvalu.

Disraelimu vytýkáno překrucování skutečných událostí a nesprávný výklad smlouvy svatoštěpánské.

# Závěrek.

Nemůžeme vhodněji skončiti tuto kroniku památné války na osvobození slovanských bratří na Balkáně než poukázáním na otevřený list, který uveřejnil slovanský publicista V. A. *Panajev* na adresu lorda Beaconsfielda. Připomenuv, kterak západní Evropa nalézá se pode vlivem strachu, jejž v ní vzbuzuje Rusko, doložil Panajev:

„Příčinou toho strachu jest rychlý vzrůst politické mohutnosti Ruska. Tento vzrůst byl tak rychlý, že Evropa, ignorujíc Ruska, aneb chtějíc do jisté míry jeho ignorovati, z nenadání se octla před kolosem.

V čem pak záleží příčina tohoto rychlého rozvoje Ruska, rozvoje bezpříkladného v Evropě, ač tu mnozí národové, jeden po druhém, kráčeli v čele civilisace?

Hlavní toho příčina leží *v povaze národa*. Zvláštnost povahy národa ruského zavírá se v tom, že jest proniknut *věrou v dobro*. Tato víra, nejvýš upřímná, jeví se u všech jeho mravech, obyčejích a poměrech společenských, i ve všech zřízeních, přímo na národě závisících a z něho vycházejících. Upřímná víra v dobro nevyhnutelně rozvila živel nejhlavnější v povaze lidské — svědomí. Z té příčiny národ ruský klade svědomí nad zákon positivní, a skutečně neuznává jiné autority, nežli rozum, jejž podle názoru svého shledává vtěleným v carovi. Odtud ta pevná páska, poutající národ k carovi; proto národ ruský nepokládá cara za moc výkonnou, kteráž musí býti obmezena, opoutána. Národ svého cara považuje jakožto vtělené svědomí, jakožto vrchního na zemi soudce; nechce tuto osobu viděti zákony a reglementy zbavenu svobodné vůle; nikdy nepochopí zásady římské, dopouštějící křivdu ve jménu zachování zákona daného.

Tento zvláštní názor národa ruského lze tím vysvětliti, že tento národ nikdy nebyl pokořen Římem a nepodnikal jeho vlády, kteráž absolutně zapírá zásadu svědomí zaměňujíc ji zásadou zákona.

Pevný svazek mezi národem a carem jest Rusku

silou nepřekonatelnou a nepřístupnou pokušením z ciziny; a tento svazek zároveň jest úrodným zrnem pevného a ustavičného rozvoje státního na všechny strany.

Řídě se věrou v dobro národ ruský provedl zásadu bratrství, tuto osnovu učení křesťanského, ve svém ústrojí společenském a hospodářském. Národ ruský každému člověku přiznal právo na zemi, právo, nabývané již samým příchodem člověka na svět. Car jest mu jediným ochrancem toho práva; kdyby pak moc jeho byla obmezena, událo by se totéž, co se stalo v Anglii, totiž jedna nečetná třída dostala by do svých rukou všechnu zemi navždy.

Osnovou říše ruské jsou tedy zásady tyto: 1. víra v dobro; 2. svědomí, uznávané za živel absolutní, vyšší a vládnoucí nad zákonem; 3. nadvláda nikoli počtu, nýbrž rozumu, vtěleného v osobě panovníkově; 4. uznané právo na zemi.

Přiznáte, pane, že takovýto základ jest nesmírně široký a neobyčejně pevný; proto rozvoj Ruska jest tak rychlý a neobyčejný. Úsilí, byť i všech státův evropských, nebudou s to, aby otřásla budovou, jež má základ takový, jako Rusko; tím méně smíte o tom sníti vy, ve spolku s Rakouskem.

Zdaliž jste sobě učinil řádně počet o těch způsobech, kterýchž byste mohl užiti k otřesení Ruska? — Silou vojenskou? Jaké povahy bude to zlé, jež touto silou můžete vyvésti? Mám za to, že *nebude jediného vojevůdce tak nesmyslného, aby se odvážil vniknouti do vnitř Ruska.* Objasňovati to, mám za zbytečné. Budete muset přestati na procházkách po Baltickém nebo po Černém moři, kdež snad se vám zachce dopustiti se činů podobných, jaké jste někdy spáchali v Kodani — to jest i všechen výsledek.

Snad myslíte vyčerpati Rusko válkou prodlouženou? Ale v tomto ohledu ani jediný stát evropský nemůže vydržeti tolik, jako Rusko. Snad mu chcete zadati opravdovou ránu zastavením jeho obchodu s cizinou? Takové postavení může Rusku býti i k velikému prospěchu. Zahraničným obchodem Rusko více trpí, nežli se obohacuje. Rusko jest, tak říkajíc, samo o sobě malým světem, i nepotřebuje naprosto, aby se mu jakékoli výrobky z ciziny dovážely; a zastaví-li se jejich dovoz, bude rozvoj domácího průmyslu přímým toho následkem, z čehož bude Rusko míti užitek ohromný.

Nezbude, nežli smířiti se s myšlenkou, že není nikterak možno zastaviti Rusko v jeho rozvoji, a že tedy jest dospěti k přesvědčení, žeť čas, pustiti onu politiku, která svůj původ béře v myšlence strachu před Ruskem. Politický rozvoj Ruska nepochází, jakož to bylo u jiných států, ani z vojenského ducha dobyvatelského, ani ze snahy po panství všeobecném: jeho rozvoj jest následek přirozený potřeb velikého národa. Stát národa velikého nemůže se obejíti bez moří. Potřebu tuto lze přirovnati k potřebě člověka, aby prorazil dvéře a okna v domě, kdyby jich v něm nebylo, anebo k potřebě vězně, aby se stal svobodným. Bádejte, ale bez podjatosti, v dějinách Ruska a nenaleznete ani jediného fakta v jeho rozvoji, které by nebylo vyzýváno bývalo nutností nevyhnutelnou.

Připouštím, že všechno to zůstane u vás bez účinku a že setrváte na tom, že politika Anglie musí býti nevyhnutelně, zjevně nebo tajně, Rusku nepřátelská, aby paralysovala rostoucí jeho mohutnost!

Střežte se prohlásiti Rusku válku; neboť netřeba býti prorokem a lze předpovídati, že válka Ruska s Anglií ve spolku s Rakouskem povede k válce všeobecné. Zdaž pak jste uvážil povahu, jaké by nabyla válka všeobecná, kdyby se zbudila nyní? Válka všeobecná, která se může nyní vzníti, bude onou velikou válkou, která občas vznikala mezi dvěma živly — mezi *duchem a hmotou;* boj ten vznikl pokaždé, když jeden z oněch živlů, materialismus, porušil rovnováhu domáhaje se samovlády.

Řečené živly mají představitele v projevech života lidského. A hle, od nepaměti princip ducha převládal na Východě a materialismus na Západě.

Spisovatel skončil svůj list zaznamenáním odhodlanosti Ruska, že chce dobojovati veliký zápas, aby princip ducha zaujal náležité místo v životě člověčenstva.

Také řediteli politiky rakouské, hraběti Andrássymu psal Panajev „otevřený list“, v němž vyzýval k upřímnému přidružení se k Rusku, Německu a Italii, aby Anglie přinucena byla mlčeti, i vyslovil naději, že Rakousko nebude se vzpírat vymanění Slovanů a nedopustí, aby znova prolévaly se proudy krve.

Tím končíme v době, kdy „východní otázka“ není sice ještě vyřízena dokona, avšak *hlavní věc, zmaření panství tureckého nad Slovany balkánskými, jest dokonáno*, a jakož jsme při početí této knihy nevyslovili marně naději ve *vítězství zbraní slovanských, vítězství práva a svobody*, takž voláme s veškerým křesťanstvem při dokončení tohoto spisu v dnech, kdy slaví se vzkříšení Vykupitele světa, s radostným srdcem: **Vstalť jest!**

*Vstalť národ slovanský a neklesne zpět ve hrob otroctví, bohdá, nikdy více!*

V Praze, ve svátky velkonoční 1878.

J. L. T.

Konec.

# OBSAH.

# Vyobrazení.